FÜLEP LAJOS LEVELEZÉSE

III.

FÜLEP LAJOS
LEVELEZÉSE
III.
1931–1938

FÜLEP LAJOS LEVELEZÉSE

III.

Budapest, 1995

Szerkesztette,
a jegyzeteket és a mutatókat összeállította

F. Csanak Dóra

A névmutatót Nagy Csaba készítette

Készült
az MTA Könyvtára és az MTA Művészettörténeti Kutató Intézete
együttműködésében
az OTKA 2455. sz. szerződés keretében, valamint
az OKTK Kulturális és történelmi emlékeink feltárása,
nyilvántartása és kiadása program támogatásával

ISBN 963 7381 38 4 összkiadás
ISBN 963 7381 51 1 III. kötet

TARTALOM

BEVEZETÉS 17

LEVELEK
792. Mollináry Gizella – Fülep Lajosnak 1931. I. 5. 21
793. Eulenburg, Augusta zu – Fülep Lajosnak 1931. I. 15. 22
794. Fülep Lajos – Elek Artúrnak [1931. I. 18. után] 25
795. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1931. II. 14. 31
796. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1931. II. 27. 32
797. Fülep Lajos – Ravasz Lászlónak 1931. II. 27. 34
798. Fülep Lajos – Ravasz Lászlónak 1931. III. 11. 36
799. Fülep Lajos – Ravasz Lászlónak 1931. IV. 2. 39
800. Fülep Lajos – Szakács Imrének [1931.] IV. 21. 39
801. Fülep Lajos – Kner Imrének 1931. IV. 24. 40
802. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1931. IV. 27. 41
803. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1931. IV. 28. 42
804. Fülep Lajos – Elek Artúrnak [1931.] V. 16. 44
805. Fülep Lajos – Ravasz Lászlónak 1931. V. 16. 45
806. Ravasz László – Fülep Lajosnak [1931. V. 16. után] 46
807. Fülep Lajos – Fischer Bélának 1931. VI. 5. 47
808. Fülep Lajos – Elek Artúrnak [1931.] VI. 10. 47
809. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1931. VII. 29. 48
810. Fülep Lajos – Kner Imrének 1931. VII. 29. 49
811. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1931. VII. 31. 50
812. Fülep Lajos – Elek Artúrnak [1931.] VIII. 29. 52
813. Lakatos Imre – Fülep Lajosnak 1931. IX. 5. 53
814. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1931. IX. 6. 55
815. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1931. IX. 14. 56
816. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1931. IX. 14. 56
817. Senyei Oláh István – Fülep Lajosnak 1931. IX. 30. 56
818. Fülep Lajos – Senyei Oláh Istvánnak 1931. X. 7. 58
819. Tolnai Károly – Fülep Lajosnak 1931. X. 11. 61
820. Lakatos Imre – Fülep Lajosnak 1931. XI. 3. 61
821. Fülep Lajos – Áprily Lajosnak 1931. XI. 7. 63
822. Senyei Oláh István – Fülep Lajosnak 1931. XI. 7. 64
823. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1931. XI. 10. 66
824. Lakatos Imre – Fülep Lajosnak 1931. XI. 10. 66
825. Káplár Miklós – Fülep Lajosnak 1931. XI. 12. 67
826. Fülep Lajos – Babits Mihálynak 1931. XI. 13. 68
827. Fülep Lajos – Káplár Miklósnak 1931. XI. 17. 69
828. Káplár Miklós – Fülep Lajosnak 1931. XI. 23. 71

829. Káplár Miklós – Fülep Lajosnak 1931. XI. 23. ... 73
830. Fülep Lajos – Gellért Oszkárnak 1931. XI. 25. ... 73
831. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1931. IX. 26. ... 74
832. Fülep Lajos – Káplár Miklósnak 1931. XI. 26. ... 75
833. Káplár Miklós – Fülep Lajosnak 1931. XI. 27. ... 77
834. Káplár Miklós – Fülep Lajosnak 1931. XII. 4. ... 78
835. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1931. XII. 9. ... 79
836. Káplár Miklós – Fülep Lajosnak 1931. XII. 17. ... 80
837. Tolnai Károly – Fülep Lajosnak [1931.] XII. 17. ... 82
838. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1931. XII. 19. ... 83
839. Fülep Lajos – Káplár Miklósnak 1931. XII. 19. ... 84
840. Csobán Endre – Fülep Lajosnak 1931. XII. 22. ... 85
841. Fülep Lajos – Szakács Imrének 1931. XII. 27. ... 86
842. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1931. XII. 30. ... 87
843. Fülep Lajos – Ravasz Lászlónak 1931. XII. 31. ... 89
844. Lesznai Anna – Fülep Lajosnak [1931. XII. vége] ... 90
845. Fülep Lajos – Kárpáti Aurélnak 1932. I. 5. ... 92
846. Fülep Lajos – Babits Mihálynak 1932. I. 6. ... 93
847. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1932. I. 7. ... 94
848. Káplár Miklós – Fülep Lajosnak 1932. I. 19. ... 95
849. Szabó Pál Zoltán – Fülep Lajosnak 1932. I. 30. ... 97
850. Tolnai Vilmos és Tolnai Vilmosné – Fülep Lajosnak 1932. II. 2. ... 97
851. Fülep Lajos – Ravasz Lászlónak 1932. II. 11. ... 98
852. Révész Imre – Fülep Lajosnak 1932. II. 14. ... 99
853. Weszely Ödön – Fülep Lajosnak 1932. II. 19. ... 100
854. Babits Mihály – Fülep Lajosnak 1932. II. 20. ... 100
855. Grauaug Ármin – Fülep Lajosnak 1932. II. 26. ... 101
856. Káplár Miklós – Fülep Lajosnak 1932. III. 3. ... 102
857. Fülep Lajos – Ravasz Lászlónak 1932. III. 16. ... 103
858. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1932. III. 19. ... 104
859. Fülep Lajos – Babits Mihálynak 1932. III. 20. ... 105
860. Vályi Félix – Fülep Lajosnak 1932. IV. 9. ... 106
861. Fülep Lajos – Fitz Józsefnek 1932. IV. 30. ... 107
862. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1932. V. 3. ... 108
863. Fülep Lajos – Fitz Józsefnek 1932. V. 6. ... 109
864. Fülep Lajos – Fitz Józsefnek 1932. V. 18. ... 109
865. Fülep Lajos – Tolnai Vilmosnak 1932. V. 30. ... 110
866. Fülep Lajos – Fitz Józsefnek 1932. VI. 2. ... 111
867. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1932. VI. 13. ... 111
868. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1932. VI. 15. ... 112
869. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1932. VI. 25. ... 113
870. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1932. VII. 3. ... 115
871. Fülep Lajos – Fitz Józsefnek [1932.] VII. 15. ... 116

872. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1932. VIII. 4. 117
873. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1932. VIII. 5. 118
874. Fülep Lajos – Kner Imrének [1932.] VIII. 8. 119
875. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1932. VIII. 10. 119
876. Fülep Lajos – Kner Imrének [1932. VIII. 24.] 120
877. Fülep Lajos – Kner Imrének 1932. VIII. 24. 120
878. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1932. IX. 5. 121
879. Fülep Lajos – Kner Imrének 1932. IX. 11. 123
880. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1932. IX. 14. 124
881. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1932. IX. 28. 126
882. Fülep Lajos – Kárpáti Aurélnak 1932. X. 8. 126
883. Vályi Félix – Fülep Lajosnak 1932. X. 21. 127
884. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1932. XI. 7. 128
885. Nevelős Gyula – Fülep Lajosnak 1932. XII. 9. 130
886. Fülep Lajos – Kner Imrének 1932. XII. 12. 131
887. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1932. XII. 16. 133
888. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1932. XII. 16. 135
889. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1932. XII. 17. 140
890. Fülep Lajos – Fitz Józsefnek 1932. XII. 19. 142
891. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1932. XII. 22. 143
892. Berze Nagy János – Fülep Lajosnak 1933. I. 2. 145
893. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1933. I. 3. 146
894. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1933. I. 6. 147
895. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1933. I. 8. 148
896. Fülep Lajos – Ravasz Lászlónak 1933. I. 13. 149
897. Fülep Lajos – Ártinger Imrének 1933. I. 16. 150
898. Gilicze Sándor – Fülep Lajosnak 1933. I. 19. 151
899. Fülep Lajos – Kner Imrének 1933. I. 20. 152
900. Gilicze Sándor – Fülep Lajosnak 1933. I. 22. 154
901. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1933. I. 23. 154
902. Fülep Lajos – Szabó Lőrincnek 1933. II. 1. 159
903. Fülep Lajos – Kner Imrének 1933. II. 20. 159
904. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1933. II. 23. 160
905. Németh László – Fülep Lajosnak 1933. III. 4. 160
906. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1933. III. 9. 161
907. Fülep Lajos – Kner Imrének 1933. III. 28. 162
908. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1933. III. 29. 164
909. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1933. III. 31. 165
910. Fülep Lajos – Kner Imrének 1933. IV. 7. 167
911. Szántó Rezső és Bródy Pál – Fülep Lajosnak [1933. IV. 8.] 169
912. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1933. IV. 11. 170
913. Tolnai Károly – Fülep Lajosnak 1933. IV. 18. 172
914. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1933. V. 1. 173

915. Gärtner Jenő – Fülep Lajosnak 1933. V. 2. 174
916. Fülep Lajos – Gärtner Jenőnek 1933. V. 4. 176
917. Fülep Lajos – Gärtner Jenőnek 1933. V. 10. 178
918. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1933. V. 31. 178
919. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1933. VI. 9. 180
920. Fülep Lajos – Kner Imrének 1933. VI. 9. 181
921. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1933. VI. 11. 182
922. Fülep Lajos – Illyés Gyulánénak 1933. VI. 22. 186
923. Fülep Lajos – Fitz Józsefnek 1933. VI. 24. 186
924. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. VI. 24. 187
925. Tolnai Károly – Fülep Lajosnak 1933. VIII. 8. 188
926. Fülep Lajos – Tolnai Károlynak 1933. VIII. 13. 189
927. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1933. VIII. 16. 190
928. Fülep Lajos – Kner Imrének 1933. VIII. 18. 191
929. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1933. VIII. 23. 193
930. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. IX. 5. 194
931. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1933. IX. 11. 196
932. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1933. IX. 13. 198
933. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1933. IX. 14. 202
934. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. IX. 14. 203
935. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1933. IX. 15. 204
936. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. IX. 15. 207
937. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1933. IX. 20. 209
938. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. IX. 20. 211
939. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1933. IX. 22. 213
940. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. IX. 23. 215
941. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. IX. 25. 218
942. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1933. IX. 26. 219
943. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1933. IX. 27. 221
944. Berze Nagy János – Fülep Lajosnak 1933. IX. 30. 223
945. Fülep Lajos – Illyés Gyulának [1933.] X. 2. 223
946. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1933. X. 4. 224
947. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. X. 4. 225
948. Gellért Oszkár – Fülep Lajosnak 1933. X. 6. 226
949. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. X. 16. 226
950. Kiss Géza – Fülep Lajosnak [1933. X. 16. után] 230
951. Kiss Géza – Fülep Lajosnak 1933. X. 18. 232
952. Fülep Lajos – Illyés Gyulának [1933. X. 19.] 235
953. Fülep Lajos – Fitz Józsefnek 1933. X. 25. 237
954. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. X. 25. 237
955. Tolnai Károly – Fülep Lajosnak 1933. X. 26. 239
956. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. X. 30. 240
957. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1933. XI. 1. 242

958. Kiss Géza – Fülep Lajosnak 1933. XI. 1. ... 244
959. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. XI. 7. ... 245
960. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1933. XI. 9. ... 247
961. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. XI. 11. ... 248
962. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1933. XI. 15. ... 250
963. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. XI. 25. ... 253
964. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1933. XI. 29. ... 254
965. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1933. XI. 29. ... 256
966. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. XI. 30. ... 259
967. Tatay Sándor – Fülep Lajosnak 1933. XI. 30. ... 261
968. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1933. XII. 2. ... 262
969. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1933. XII. 6. ... 263
970. Fülep Lajos – Gellért Oszkárnak 1933. XII. 9. ... 265
971. Weöres Sándor – Fülep Lajosnak 1933. XII. 12. ... 266
972. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1933. XII. 19. ... 267
973. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1934. I. 2. ... 269
974. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1934. I. 3. ... 270
975. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1934. I. 5. ... 271
976. Kiss Géza – Fülep Lajosnak 1934. I. 13. ... 273
977. Fülep Lajos – Fitz Józsefnek 1934. I. 15. ... 274
978. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1934. I. 15. ... 274
979. Fülep Lajos – Kner Imrének 1934. I. 19. ... 277
980. Fülep Lajos – Tolnai Károlynak 1934. I. 19. ... 279
981. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1934. I. 21. ... 280
982. Kiss Géza – Fülep Lajosnak 1934. II. 1. ... 292
983. Németh László – Fülep Lajosnak 1934. II. 2. ... 296
984. Fülep Lajos – Kner Imrének 1934. II. 7. ... 298
985. Fülep Lajos – Németh Lászlónak [1934. II. 8. előtt] ... 301
986. Németh László – Fülep Lajosnak 1934. II. 8. ... 302
987. Németh László – Fülep Lajosnak [1934. II. 13.] ... 304
988. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak [1934. II. 17–20. között] ... 305
989. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1934. II. 18. ... 307
990. Fülep Lajos – Gärtner Jenőnek 1934. II. 19. ... 312
991. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1934. II. 20. ... 313
992. Németh László – Fülep Lajosnak [1934. II. 20. körül] ... 315
993. Nyáry Pál – Fülep Lajosnak 1934. II. 21. ... 317
994. Németh László – Fülep Lajosnak [1934. II. 22.] ... 317
995. Gulyás Pál – Fülep Lajosnak 1934. II. 23. ... 319
996. Kiss Géza – Fülep Lajosnak 1934. II. 24. ... 320
997. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1934. II. 26. ... 321
998. Fülep Lajos – Gulyás Pálnak 1934. III. 2. ... 323
999. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1934. III. 2. ... 325
1000. Németh László – Fülep Lajosnak [1934. III. 2. után] ... 326

1001. Nyáry Pál – Fülep Lajosnak 1934. III. 5. 328
1002. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1934. III. 7. 330
1003. Kiss Géza – Fülep Lajosnak 1934. III. 8. 332
1004. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1934. III. 12. 334
1005. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak [1934. III. 13.] 334
1006. Muraközy Gyula – Fülep Lajosnak 1934. III. 13. 335
1007. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1934. III. 16. 337
1008. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1934. III. 17. 339
1009. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1934. III. 19. 341
1010. Tóth Lajos – Fülep Lajosnak 1934. III. 24. 342
1011. Ravasz László – Fülep Lajosnak 1934. III. 24. 343
1012. Fülep Lajos – Ravasz Lászlónak 1934. III. 24. 344
1013. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1934. III. 27. 344
1014. Ambrus József – Fülep Lajosnak 1934. IV. 7. 346
1015. Fülep Lajos – Kodolányi Jánosnak [1934. IV. 9.] 347
1016. Fülep Lajos – Ravasz Lászlónak 1934. IV. 10. 349
1017. Talpassy Tibor – Fülep Lajosnak 1934. IV. 11. 351
1018. Németh László – Fülep Lajosnak 1934. IV. 12. 352
1019. Gál István – Fülep Lajosnak 1934. IV. 13. 353
1020. Kodolányi János – Fülep Lajosnak 1934. IV. 13. 354
1021. Ravasz László – Fülep Lajosnak 1934. IV. 13. 356
1022. Ravasz László – Fülep Lajosnak [1934. IV. 13.] 357
1023. Fülep Lajos – Kodolányi Jánosnak 1934. IV. 16. 357
1024. Kodolányi János – Fülep Lajosnak 1934. IV. 17. 360
1025. Fülep Lajos – Kodolányi Jánosnak 1934. IV. 18. 362
1026. Bajcsy-Zsilinszky Endre – Fülep Lajosnak 1934. IV. 18. 365
1027. Kodolányi János – Fülep Lajosnak 1934. IV. 20. 367
1028. Fülep Lajos – Biró Sándornak 1934. IV. 22. 368
1029. Fülep Lajos – Kodolányi Jánosnak 1934. IV. 23. 369
1030. Gulyás Pál – Fülep Lajosnak [1934. IV. 28.] 373
1031. Németh László – Fülep Lajosnak 1934. IV. 23. 374
1032. Fülep Lajos – Gulyás Pálnak [1934. IV. 25.] 374
1033. Gulyás Pál – Fülep Lajosnak [1934. IV. 26.] 375
1034. Kiss Géza – Fülep Lajosnak 1934. IV. 26. 376
1035. Fülep Lajos – Gulyás Pálnak 1934. IV. 27. 378
1036. Fülep Lajos – Gulyás Pálnak [1934.] V. 4. 379
1037. Gulyás Pál – Fülep Lajosnak 1934. V. 4. 380
1038. Németh László – Fülep Lajosnak [1934. V. 7. körül] 381
1039. Fülep Lajos – Gulyás Pálnak 1934. V. 8. 382
1040. Fülep Lajos – Gulyás Pálnak [1934. V. 9.] 384
1041. Fülep Lajos – Gulyás Pálnak 1934. V. 15. 384
1042. Gulyás Pál – Fülep Lajosnak 1934. V. 16. 386
1043. Molnár Antal – Fülep Lajosnak 1934. V. 16. 387

1044. Fülep Lajos — Gilicze Sándornak 1934. V. 17. 389
1045. Németh László — Fülep Lajosnak [1934. V. 17.] 391
1046. Kiss Géza — Fülep Lajosnak 1934. V. 22. 392
1047. Fülep Lajos — Elek Artúrnak [1934. V. 23.] 392
1048. Fülep Lajos — Kodolányi Jánosnak 1934. V. 3. 393
1049. Egry József — Fülep Lajosnak 1934. V. 25. 394
1050. Nyáry Pál — Fülep Lajosnak 1934. V. 26. 395
1051. Kodolányi János — Fülep Lajosnak 1934. V. 27. 395
1052. Kiss Géza — Fülep Lajosnak 1934. V. 28. 398
1053. Nagy Sándor — Fülep Lajosnak 1934. V. 28. 399
1054. Tolnai Károly — Fülep Lajosnak 1934. VI. 1. 400
1055. Kiss Géza — Fülep Lajosnak 1934. VI. 6. 401
1056. Fülep Lajos — Gulyás Pálnak [1934. VI. 11.] 405
1057. Németh László — Fülep Lajosnak [1934. VI. 12.] 406
1058. Fülep Lajos — Gärtner Jenőnek 1934. VI. 13. 406
1059. Fülep Lajos — Tolnai Károlynak 1934. VI. 13. 407
1060. Németh László — Fülep Lajosnak 1934. VI. 15. 409
1061. Tolnai Károly — Fülep Lajosnak 1934. VI. 18. 411
1062. Németh László — Fülep Lajosnak [1934. VI. vége, VII. eleje] 412
1063. Fülep Lajos — Fitz Józsefnek 1934. VI. 30. 413
1064. Elek Artúr — Fülep Lajosnak 1934. VII. 11. 414
1065. Fülep Lajos — Gulyás Pálnak [1934.] VII. 12. 416
1066. Kulin György és Látos Sándor — Fülep Lajosnak 1934. VII. 26. 417
1067. Fülep Lajos — Elek Artúrnak [1934.] VIII. 9. 419
1068. Fülep Lajos — Gulyás Pálnak [1934. VIII. 10.] 420
1069. Németh László — Fülep Lajosnak 1934. VIII. 27. 421
1070. Fülep Lajos — Gilicze Sándornak 1934. VIII. 30. 422
1071. Andaházi-Kasnya Béla — Fülep Lajosnak 1934. IX. 9. 423
1072. Kende Ferenc — Fülep Lajosnak 1934. IX. 13. 424
1073. Kiss Géza — Fülep Lajosnak 1934. IX. 14. 425
1074. Németh László — Fülep Lajosnak 1934. X. 3. 428
1075. Kende Ferenc — Fülep Lajosnak 1934. X. 6. 429
1076. Fülep Lajos — Tolnai Károlynak 1934. X. 18. 429
1077. A Debreceni Hittanszaki Önképző Társulat Faluszemináriuma — Fülep Lajosnak 1934. XI. 2. 431
1078. Az Országos Református Theologus Szövetség Elnöksége — Fülep Lajosnak 1934. XI. 12. 432
1079. Tolnai Károly — Fülep Lajosnak 1934. XI. 14. 434
1080. Fülep Lajos — Elek Artúrnak [1934. XI. 19.] 435
1081. Az Országos Református Theologus Szövetség Elnöksége — Fülep Lajosnak 1934. XI. 28. 435
1082. Németh László — Fülep Lajosnak 1934. XII. 9. 437
1083. Előd Géza — Fülep Lajosnak [1934. XII. vége] 438

1084. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1935. I. 20. 438
1085. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1935. I. 23. 439
1086. Németh László – Fülep Lajosnak 1935. I. 24. 441
1087. Kiss Géza – Fülep Lajosnak 1935. II. 6. 442
1088. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1935. II. 8. 443
1089. Németh László – Fülep Lajosnak [1935. II. 17.] 445
1090. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1935. II. 21. 445
1091. Tolnay Károly – Fülep Lajosnak [1935.] II. 28. 448
1092. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1935. V. 10. 449
1093. Fülep Lajos – Kner Imrének 1935. V. 11. 449
1094. Fülep Lajos – Tolnay Károlynak 1935. V. 11. 450
1095. Sebestyén Géza – Fülep Lajosnak 1935. V. 13. 451
1096. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1935. V. 14. 453
1097. Tolnay Károly – Fülep Lajosnak 1935. V. 15. 454
1098. Kiss Géza – Fülep Lajosnak 1935. V. 16. 455
1099. Fülep Lajos – Elek Artúrnak [1935.] V. 19. 456
1100. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1935. V. 19. 456
1101. Fülep Lajos – Elek Artúrnak [1935.] V. 28. 460
1102. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1935. VI. 5. 461
1103. Fülep Lajos – Kner Imrének 1935. VI. 6. 462
1104. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1935. VI. 11. 463
1105. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1935. VI. 13. 463
1106. Kiss Sándor – Fülep Lajosnak 1935. VII. 10. 465
1107. Fülep Lajos – Nagy Sándornak 1935. VII. 18. 466
1108. Fülep Lajos – Ravasz Lászlónak 1935. VII. 18. 467
1109. Ravasz László – Fülep Lajosnak [1935. VII. 18. után] 468
1110. Fülep Lajos – Gerlőtei Jenőnek 1935. VII. 30. 468
1111. Tolnay Károly – Fülep Lajosnak 1935. VIII. 4. 469
1112. Fülep Lajos – Tolnay Károlynak [1935.] VIII. 9. 469
1113. Tolnay Károly – Fülep Lajosnak [1935.] VIII. 14. 470
1114. Kovács Imre – Fülep Lajosnak 1935. VIII. 20. 470
1115. Fülep Lajos – Molnár Antalnak 1935. IX. 27. 471
1116. Molnár Antal – Fülep Lajosnak 1935. X. 1. 472
1117. Molnár Antal – Fülep Lajosnak 1935. X. 3. 473
1118. Molnár Antal – Fülep Lajosnak 1935. X. 5. 473
1119. Kiss Géza – Fülep Lajosnak 1935. X. 18. 474
1120. Gál István – Fülep Lajosnak 1935. XI. 7. 475
1121. Fülep Lajos – Elek Artúrnak [1935.] XI. 12. 477
1122. Fülep Lajos – Vas Istvánnak 1935. XI. 23. 477
1123. Fülep Lajos – Ravasz Lászlónak 1935. XI. 25. 478
1124. Vas István – Fülep Lajosnak 1935. XII. 2. 481
1125. Nagy Sándor – Fülep Lajosnak 1935. XII. 13. 481
1126. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1935. XII. 21. 482

1127. Kiss Géza – Fülep Lajosnak 1935. XII. 31. 483
1128. Fülep Lajos – Kner Imrének 1936. I. 11. 484
1129. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1936. I. 12. 485
1130. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1936. II. 28. 488
1131. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1936. III. 6. 489
1132. Fülep Lajos – Kner Imrének 1936. III. 13. 490
1133. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1936. III. 18. 491
1134. Fülep Lajos – Tolnay Károlynak 1936. IV. 16. 495
1135. Fülep Lajos – Tolnay Károlynak [1936. V. 27.] 495
1136. Fülep Lajos – Tolnay Károlynak [1936.] VI. 8. 496
1137. Fülep Lajos – Tolnay Károlynak 1936. VI. 10. 497
1138. Fülep Lajos – Gerlőtei Jenőnek 1936. VII. 14. 497
1139. Fülep Lajos – Gerlőtei Jenőnek 1936. VII. 22. 497
1140. Fülep Lajos – Gerlőtei Jenőnek 1936. VIII. 1. 498
1141. Kiss Géza – Fülep Lajosnak [1936. VIII. 21.] 498
1142. Fülep Lajos – Kárpáti Aurélnak 1936. IX. 28. 499
1143. Kárpáti Aurél – Fülep Lajosnak 1936. X. 3. 500
1144. Fülep Lajos – Kárpáti Aurélnak 1936. X. 8. 501
1145. Noirmont, baronne de – Fülep Lajosnak 1936. X. 8. 502
1146. Fülep Lajos – Nagy Sándornak 1936. X. 16. 504
1147. Nagy Sándor – Fülep Lajosnak 1936. XI. 4. 505
1148. Ravasz László – Fülep Lajosnak 1936. XI. 10. 506
1149. Kiss Géza – Fülep Lajosnak 1936. XI. 12. 506
1150. Fülep Lajos – Ravasz Lászlónak 1936. XI. 13. 510
1151. Noirmont, baronne de – Fülep Lajosnak 1936. XI. 18. 511
1152. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1936. XI. 24. 512
1153. Cserépfalvi Imre – Fülep Lajosnak 1936. XI. 27. 513
1154. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1936. XI. 30. 514
1155. Fülep Lajos – Kner Imrének 1936. XI. 30. 514
1156. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1936. XII. 3. 515
1157. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1936. XII. 9. 517
1158. Fülep Lajos – Illyés Gyulának [1936.] XII. 11. 518
1159. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak [1936. XII. 12. vagy 14.] 518
1160. Victor János – Fülep Lajosnak 1936. XII. 15. 519
1161. Cserépfalvi Imre – Fülep Lajosnak 1936. XII. 16. 520
1162. Szabó Imre – Fülep Lajosnak 1936. XII. 18. 520
1163. Kiss Géza – Fülep Lajosnak 1936. XII. 21. 521
1164. Muraközy Gyula – Fülep Lajosnak 1936. XII. 22. 522
1165. Victor János – Fülep Lajosnak 1936. XII. 22. 523
1166. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1936. XII. 23. 524
1167. Fülep Lajos – Kner Imrének 1936. XII. 24. 525
1168. Kiss Géza – Fülep Lajosnak 1936. XII. 30. 526
1169. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1937. I. 9. 527

1170. Kiss Géza — Fülep Lajosnak [1937. I. 13.] 528
1171. Fülep Lajos — Gilicze Sándornak 1937. I. 18. 529
1172. Fülep Lajos — Beke Ödönnek [1937.] III. 13. 531
1173. Szabó Pál Zoltán — Fülep Lajosnak 1937. IV. 2. 532
1174. Németh László — Fülep Lajosnak 1937. IV. 3. 532
1175. Fülep Lajos — Gilicze Sándornak 1937. IV. 8. 533
1176. Elek Artúr — Fülep Lajosnak 1937. IV. 12. 533
1177. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak [1937.] IV. 16. 535
1178. Tolnay Károly — Fülep Lajosnak [1937.] IV. 20. 536
1179. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak [1937.] IV. 30. 537
1180. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak [1937. V. 7.] 537
1181. Kerényi Károly — Fülep Lajosnak 1937. VI. 2. 539
1182. Ravasz László — Fülep Lajosnak 1937. VI. 8. 540
1183. Fülep Lajos — Ravasz Lászlónak 1937. VI. 10. 541
1184. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak [1937.] VI. 10. 542
1185. Kiss Géza — Fülep Lajosnak [1937. VI. 10.] 543
1186. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak 1937. VI. 14. 545
1187. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak 1937. VI. 22. 546
1188. Tolnay Károly — Fülep Lajosnak 1937. VI. 25. 547
1189. Fülep Lajos — Gerlőtei Jenőnek 1937. VI. 28. 548
1190. Elek Artúr — Fülep Lajosnak 1937. VII. 6. 548
1191. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak 1937. VII. 14. 550
1192. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak [1937.] VI. 17. 551
1193. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak [1937. VII. 19.] 552
1194. Kiss Géza — Fülep Lajosnak 1937. VII. 23. 553
1195. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak [1937. VII. 24.] 555
1196. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak [1937. VII. 24. után] 555
1197. Fülep Lajos — Gilicze Sándornak 1937. VII. 27. 556
1198. Elek Artúr — Fülep Lajosnak 1937. VIII. 3. 559
1199. Hevesi Sándor — Fülep Lajosnak [1937. VIII. első fele körül] 561
1200. Kiss Géza — Fülep Lajosnak 1937. VIII. 19. 562
1201. Kiss Géza — Fülep Lajosnak 1937. VIII. 21. 562
1202. Kiss Géza — Fülep Lajosnak 1937. VIII. 27. 563
1203. Mannheim Károly — Fülep Lajosnak [1937.] IX. 1. 564
1204. Fülep Lajos — Gilicze Sándornak 1937. IX. 9. 565
1205. Ignotus Pál — Fülep Lajosnak 1937. IX. 18. 566
1206. Elek Artúr — Fülep Lajosnak 1937. IX. 19. 567
1207. Mannheim Károly — Fülep Lajosnak 1937. IX. 21. 568
1208. Kiss Géza — Fülep Lajosnak 1937. IX. 23. 569
1209. Klemm Antal — Fülep Lajosnak 1937. IX. 27. 572
1210. Hatvany Lajos — Fülep Lajosnak 1937. IX. 28. 573
1211. Ignotus Pál — Fülep Lajosnak 1937. X. 1. 574
1212. Fülep Lajos — Gerlőtei Jenőnek 1937. X. 2. 574

1213. Elek Artúr — Fülep Lajosnak 1937. X. 3. ... 576
1214. Kiss Géza — Fülep Lajosnak 1937. X. 6. ... 576
1215. Kiss Géza — Fülep Lajosnak 1937. X. 9. ... 577
1216. Fülep Lajos — Hatvany Lajosnak 1937. X. 13. ... 578
1217. Kiss Géza — Fülep Lajosnak [1937. X. 18.] ... 579
1218. Fülep Lajos — Beke Ödönnek 1937. X. 20. ... 581
1219. Kiss Géza — Fülep Lajosnak 1937. X. 22. ... 581
1220. Kiss Géza — Fülep Lajosnak 1937. X. 27. ... 582
1221. Fülep Lajos — Gerlőtei Jenőnek 1937. XI. 1. ... 583
1222. Fülep Lajos — Hatvany Lajosnak 1937. XI. 14. ... 584
1223. Fülep Lajos — Gerlőtei Jenőnek 1937. XI. 15. ... 585
1224. Ignotus Pál — Fülep Lajosnak 1937. XI. 16. ... 586
1225. Ignotus Pál — Fülep Lajosnak 1937. XI. 23. ... 589
1226. Mannheim Károly — Fülep Lajosnak [1937.] XII. 9. ... 590
1227. Ignotus Pál — Fülep Lajosnak 1937. XII. 23. ... 591
1228. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak 1937. XII. 27. ... 593
1229. Fülep Lajos — Kner Imrének [1937.] XII. 30. ... 593
1230. Kner Imre — Fülep Lajosnak 1938. I. 3. ... 594
1231. Fülep Lajos — Kner Imrének 1938. I. 10. ... 595
1232. Kner Imre — Fülep Lajosnak 1938. I. 18. ... 596
1233. Elek Artúr — Fülep Lajosnak 1938. II. 3. ... 597
1234. Fülep Lajos — Elek Artúrnak 1938. II. 4. ... 598
1235. Móricz Zsigmond — Fülep Lajosnak 1938. II. 7. ... 599
1236. Fülep Lajos — Móricz Zsigmondnak 1938. II. 9. ... 601
1237. Móricz Zsigmond — Fülep Lajosnak [1938. II. 9. után] ... 604
1238. Fülep Lajos — Gerlőtei Jenőnek 1938. II. 11. ... 605
1239. Fülep Lajos — Molnár Antalnak [1938.] II. 11. ... 605
1240. Dobos Károly — Fülep Lajosnak 1938. II. 17. ... 606
1241. Kovács Karap Ernő — Fülep Lajosnak 1938. II. 17. ... 606
1242. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak [1938.] II. 21. ... 608
1243. Kovács Karap Ernő — Fülep Lajosnak 1938. II. 23. ... 609
1244. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak 1938. III. 4. ... 611
1245. Fülep Lajos — Elek Artúrnak 1938. IV. 18. ... 611
1246. Kner Imre — Fülep Lajosnak 1938. IV. 19. ... 612
1247. Fülep Lajos — Kner Imrének 1938. IV. 24. ... 615
1248. Kner Imre — Fülep Lajosnak 1938. IV. 28. ... 616
1249. Gerlőtei Jenő — Fülep Lajosnak 1938. IV. 30. ... 622
1250. Fülep Lajos — Kner Imrének 1938. V. 4. ... 623
1251. Tolnay Károly — Fülep Lajosnak [1938. V. 8.] ... 625
1252. Fülep Lajos — Gerlőtei Jenőnek 1938. V. 9. ... 625
1253. Kner Imre — Fülep Lajosnak 1938. V. 9. ... 626
1254. Ignotus Pál — Fülep Lajosnak 1938. V. 10. ... 628
1255. Fülep Lajos — Gerlőtei Jenőnek 1938. VI. 9. ... 629

1256. Kiss Géza — Fülep Lajosnak 1938. VI. 30. 629
1257. Gál István — Fülep Lajosnak 1938. VII. 18. 630
1258. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak 1938. VII. 28. 632
1259. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak 1938. VIII. 15. 633
1260. Fülep Lajos — Révész Imrének 1938. VIII. 26. 633
1261. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak 1938. IX. 13. 634
1262. Kollár Kálmán — Fülep Lajosnak 1938. X. 8. 634
1263. Elek Artúr — Fülep Lajosnak 1938. X. 10. 636
1264. Szegő Gyula — Fülep Lajosnak 1938. X. 11. 637
1265. Fülep Lajos — Elek Artúrnak [1938.] X. 12. 638
1266. Pewny Denise — Fülep Lajosnak 1938. X. 17. 639
1267. Fülep Lajos — Elek Artúrnak [1938.] X. 29. 640
1268. Elek Artúr — Fülep Lajosnak 1938. X. 29. 641
1269. Fülep Lajos — Elek Artúrnak [1938. XI. 17.] 642
1270. Fülep Lajos — Kner Imrének 1938. XII. 1. 644
1271. Kner Imre — Fülep Lajosnak 1938. XII. 3. 644
1272. Fülep Lajos — Kner Imrének 1938. XII. 6. 647
1273. Kner Imre — Fülep Lajosnak 1938. XII. 9. 648
1274. Fülep Lajos — Kner Imrének [1938. XII. 9. után] 650
1275. Kner Imre — Fülep Lajosnak 1938. XII. 19. 651
1276. Tolnay Károly — Fülep Lajosnak [1938.] XII. 20. 653
1277. Fülep Lajos — Kner Imrének 1938. XII. 22. 654
1278. Kner Imre — Fülep Lajosnak 1938. XII. 24. 655
1279. Fülep Lajos — Elek Artúrnak 1938. XII. 28. 656
1280. Fülep Lajos — Tolnay Károlynak 1938. XII. 28. 657
1281. Weöres Sándor — Fülep Lajosnak 1938. XII. 30. 658
A levelezésben gyakran előforduló személyek 661
Rövidítések 665
Fülep Lajos levelei 669
Fülep Lajosnak írt levelek 674
Fülep Lajos megírt, megjelent, vázlatban maradt vagy elveszett írásai 681
Fülep Lajos tervezett vagy megrendelt műveinek mutatója, megírt művek tervezett kiadásai 685
A levelekben előforduló idegen szavak, kifejezések és szövegrészek 688
Életrajzi vázlat 696
Névmutató 699

BEVEZETÉS

Fülep Lajos levelezésének III. kötete az 1931–1938 közötti nyolc esztendő levélváltását öleli fel. Az időhatárt ezúttal a terjedelem döntötte el: míg az első kötet az 1904–1919 közötti tizenhat évből 338, a második az 1920–1930-ig tartó tizenegy évből 453 levelet közöl, addig a harmadik kötetben mindössze nyolc esztendő alatti időből 490 levél jelenik meg.

A korábbiakhoz hasonlóan ebbe a kötetbe sem kerültek be sem a teljesen magánjellegű, sem a kizárólag egyházi ügyek részleteiről szóló levelek, az üdvözlő lapok közül pedig csak az a néhány, amely tartalmilag szervesen kapcsolódik a más levelekben említett eseménysorokhoz.

E nyolc év alatt Fülep Lajos mindvégig Zengővárkonyban élt. Magántanári habilitációjának megerősítése után, az 1931–1932-es tanév második szemeszterében tanítani kezdett a pécsi egyetemen. Hetenként többször is bejárt Pécsre, elsősorban egyetemi előadásait megtartani; egy ideig résztvett az akkoriban megalakult Janus Pannonius Társaság ülésein, munkájában is. Utóbb, 1934-ben előadást tartott a Felsőbaranyai, tehát nem a saját egyházmegyéjének lelkészei előtt az egykéről.

Pesten mindössze kétszer járt a nyolc év alatt, akkor is csak két-három napot töltött ott. 1931-ben megismételte – felkérésre – pécsi magántanári próbaelőadását a Református Teológiai Akadémián, 1935-ben pedig esperese társaságában a Tolnai Egyházmegye papságát képviselte az Egyházkerület évi közgyűlésén.

Az egyke-kérdésről 1934-ben előadott Sárospatakon is az Országos Református Theológus Szövetség nagygyűlésén, Balatonszárszón pedig a Soli Deo Gloria protestáns ifjúsági szövetség által rendezett konferenciák egyikén.

Sárospatakról hazatérőben három napot Felsőgödön Németh Lászlónál töltött, akivel már hónapok óta együtt szerkesztette a Választ, amelynek első száma már kikerült a sajtó alól, amikor Fülep Lajos és Németh László több havi levelezés után személyesen is megismerkedett egymással.

1935-ben és 1936-ban két alkalommal a közeli Harkányba utazott néhány heti fürdőzésre.

Helyhezkötöttségének két fő oka volt: szűkös anyagi helyzete és rossz egészségi állapota. A zengővárkonyi lelkészi jövedelemből a puszta létfenntartás is problémát jelentett, különösen a gazdasági válság éveiben, a mezőgazdasági termények értékesítésének nehézségei miatt, mivel jövedelmének nagy részét terményben kapta. Könyv- és folyóiratbeszerzésre alig tudott áldozni, sőt értékes könyvek eladására is sort kellett kerítenie. Sok pénzt felemésztett éveken át tartó betegségének kezelése is.

A csaknem a teljes nyolc esztendőn végighúzódó panaszok okát az orvosok valójában nem tudták megtalálni. Már Fülep 1931-ben írt leveleiből kiderül, hogy Pécsett vizsgálják, eleinte 1919-es ischiászának, majd 1926-os Quinque-ödémájának kiújulására gondoltak. Először egy sor fogát húzták ki, majd manduláit távolították el, fel-

tételezve, hogy ezekben van a baj góca, a beavatkozások azonban nem hozták meg a gyógyulást. Állandó láz, fájdalom és lábdagadás kínozta. A pécsi orvosokon kívül egy bajai orvos-ismerőse is felkereste Zengővárkonyban, azt ígérve, hogy kikutatja a betegség eredetét. Az eredményről a levelek nem szólnak. Grauaug doktor próbálkozása is nyilvánvalóan sikertelen maradt. Utóbb kén-injekciókkal és fürdőkkel kezelték, s többszöri ideig-óráig tartó javulás, megkönnyebbülés és visszaesés után 1937 júniusában írta csak le, hogy jobban van és már dolgozni is tud.

Közben olyan események zajlottak körülötte, amelyek révén országos visszhangot keltő mozgalom egyik irányító résztvevője lett. A Janus Pannonius Társaság alakuló gyűlésén találkozott Illyés Gyulával, akinek költészetét régóta figyelemmel kísérte és sokra becsülte. Még aznap éjjel magával vitte Zengővárkonyba, s a látogatás eredményeként a következő év nyarán Illyés és felesége két hetet töltött Zengővárkonyban Fülepéknél. E látogatás beszélgetéseiből született Illyésnek a Nyugatban megjelent Pusztulás című cikke, amely felelevenítette és a figyelem középpontjába állította a dunántúli magyarság körében pusztító egyke problémáját. Illyés cikke, majd a Nyugat ankétja, amelyben Fülep Lajos is megszólalt, a cikkekre érkezett reagálások, a tennivalók megvitatása, politikusok és egyházi intézmények bevonása a mozgalomba levelek sokaságát eredményezte, nem kis részben éppen azért, mivel egyetértettek ugyan abban, hogy a baj súlyos és cselekedni kell, a kérdés megragadásának módjában és a cselekvés mikéntjében azonban sok tekintetben eltért a véleményük. Az egyke-kérdés felvetődése nyomán került sor Bajcsy-Zsilinszky Endre és Kodolányi János zengővárkonyi látogatására. Az ő országos napilapban közölt, nagy nyilvánosságot jelentő cikkeik indulatokat kavartak a vegyes lakosságú Zengővárkonyban s igen nehéz, sőt veszélyes helyzetbe hozták Fülepet, mivel a baj enyhítésére tervezett javaslatait pontatlanul és félreérthetően fogalmazták meg, s ezzel ellentétet szítottak a lelkész és a falu népe között, alig néhány évvel azután, hogy az 1929-es Kajdi-ügy keltette viharok elmúltával helyreállt a nyugalom Zengővárkonyban.

Az egyke-kérdés körül megindult mozgalommal csaknem egyidőben kérte fel Németh László Fülepet a tervezett Válasz című folyóirat egyik szerkesztőjének. Bizonyosan annak volt ebben része elsősorban, hogy Fülep egy a magyarság sorskérdésével kapcsolatos mozgalomban a nyilvánosság elé lépett, de a felkérés közvetlen, személyes indítéka Fülepnek az a Németh Lászlónak ismeretlenül írt, rokonszenvét hangoztató levele volt, amelyet Babitsnak a Tanúról közölt Nyugat-beli szigorú bírálata megjelenésekor küldött neki. Németh nemzedéki folyóiratot tervezett, szerkesztőtársul debreceni költőbarátját, Gulyás Pált és a kettejüknél mintegy másfél évtizeddel idősebb Fülep Lajost hívta meg.

Ezekben az években Fülep levelezőpartnerei között egyre nagyobb számban bukkantak fel a fiatalabb nemzedék képviselői. Az egyke-kérdés kapcsán pécsi egyetemisták, pápai teológusok és más, a magyarság problémái és jövője iránt elkötelezett ifjak keresik meg ifjúsági egyesületek nevében és képviseletében, kollektíve és egyénenként; megkeresik leveleikkel pécsi hallgatói, Gerlőtei Jenő, Előd Géza, Tatay Sándor és Weöres Sándor, s mások is az ifjabb költőnemzedékből: a már említett Illyés Gyula és Vas István, a náluk idősebbek közül pedig Szabó Lőrinc.

A festők közül egy pécsi kiállításon való szereplése alkalmából ír neki Egry József, pesti kiállítása kapcsán keresi meg és kér tanácsot további munkájához Káplár Miklós. Senyei Oláh István levelei egy tervezett debreceni Izsó-ünnepség kapcsán íródtak.

A régi, kipróbált barátok közül ezekben az években is állandó levelezőpartnere volt Elek Artúr, Kner Imre és első jeles tanítványa, Tolnay Károly. Magyarországon jártában személyesen meglátogatja, leveleivel és pesti ismeretségeit mozgósítva oldani próbálja zengővárkonyi elzártságát Mannheim Károly. Más régi barátaival, Kárpáti Auréllal és Molnár Antallal Fülep keresi a kapcsolatot, hogy segítségüket kérje Kiss Géza Ormányság című könyve megjelentetéséhez. Kiss Géza több mint harminc levele ugyancsak főleg az egyke-kérdésről és az Ormányság kiadásáról szól.

Az egykével és Kiss Géza könyvével kapcsolatos azoknak a leveleknek a többsége is, amelyeket Fülep egyházi személyeknek, köztük Ravasz László püspöknek írt. Más lelkésztársainak szóló leveleiből Zengővárkony lelki és szellemi vezetőjének képe bontakozik ki: a templom és az iskola tatarozása és felszerelése után népművelő előadások sorozatát tartja Basilides- és Palló-lemezekkel illusztrálva, ifjúsági szobát, majd ifjúsági házat épít, hogy bekapcsolja a fogyatkozó gyülekezet fiataljait a falu és az egyházközség életébe; e cél megvalósítása érdekében levelez gazdagabb pesti gyülekezetek lelkészeivel.

A kötet első levele a 792. számot viseli; a számozás kapcsolódik a II. kötet utolsó leveléhez.

A levelek kronológiai rendben követik egymást, azonos dátum esetén a Fülep Lajos által írt levelek kerültek előre, utánuk következnek a neki szóló levelek a levélírók betűrendjében. Kivétel csak az 1011. és 1912. számú levél, mindkettő 1934. III. 24-i keltezésű. Az első Ravasz püspöknek az egyházközségnek népesedési viszonyairól és ezek okáról adatokat kérő körlevele, amelyről Fülep előre tudott, sőt ő volt szétküldésének egyik kezdeményezője. Zengővárkonyról szóló válaszjelentését, mely ugyanazon a napon kelt, bár nyilvánvalóan előre elkészítette, a közlés sorrendje tehát csak így logikus.

A levelek dátumánál a könnyebb áttekinthetőség kedvéért nem a rajtuk használt formát közli a kötet, a datálás a szöveg élére került, egységesen római számmal jelölve a hónapot. A zárójelbe tett rész postai bélyegzőről vett vagy értelemszerű kiegészítésként közölt adatot jelent, a jegyzet közli, hogy melyikről van szó.

A levelezésben szereplő témákról és személyekről gyakran több levélben is szó van. A velük kapcsolatosan idézett dokumentumok vagy a megértésükhöz szükséges magyarázatok lehetőleg az első előfordulásnál kapnak helyet. Itt vannak felsorolva azok a további levelek is, amelyekben e témák újra felbukkannak.

Néhány a levelekben leggyakrabban előforduló személy lexikális adatai és Fülep Lajossal való kapcsolatuk rövid összefoglalása nem a jegyzetbe, hanem külön mutatóba került; e nevek mellett a levelek szövegében nincsenek jegyzetre utaló számok.

A Fülep Lajosnak dedikált könyvek ajánlásának szövegét Fülepnek az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetbe került könyveiből ill. a Könyvértékesítő Vállalat III. antikvár könyvaukciójának (1987. XI. 20–21.) katalógusából közlöm.

A bibliai idézetek nem a mai, hanem a harmincas években használatos Károli Gáspár-fordítás szövege szerint szerepelnek a jegyzetekben.

Mutató készült a Fülep Lajos által írt, és a neki szóló levelekről, megvalósult ill. tervezett vagy megrendelt írásairól, a levelekben előforduló idegen szavakról, kifejezésekről és szövegrészekről. Rövid kronológikus vázlat ismerteti a felölelt időszak főbb eseményeit Fülep Lajos életében.

Az általános névmutatóban a kurzív szedésű szám azt a helyet jelenti, ahol az illető életrajzi adatai és a személyével kapcsolatos magyarázat olvasható.

Itt mondok köszönetet a leveleket őrző intézményeknek, elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár és a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárának, a Dunamelléki Református Egyházkerület Levéltárának és a Tolnai Református Egyházmegye Zengővárkonyban őrzött Levéltárának. Azok nevére, akiktől a jegyzetekhez felvilágosítást kértem és kaptam, a megfelelő helyek valamelyikén hivatkozom. Mindnyájuknak itt fejezem ki köszönetemet.

Külön köszönetet mondok Illyés Gyulánénak és Illyés Máriának, akik nemcsak az Illyés-hagyatékban őrzött Fülep-leveleket bocsátották rendelkezésemre, hanem a Fülep—Illyés levélváltáshoz kapcsolódó, Illyés Gyula hagyatékában levő más leveleket is kikeresték és közreadásukat lehetővé tették.

792. MOLLINÁRY GIZELLA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1931. I. 5.

Látja, ez szörnyű számomra ebben a kultúr-handlé társaságban, hogy miután kormányfőtanácsosi címért csinálják – folyton tullicitálják az embert kereszténységben, magyarságban. És mindenki gyanús ezért, aki velük egy gyékényen képes árulni. Velük megférni és reájuk hasonlítani egy. – Biztos egész becsületes rezignátió eredménye ez a könyv,[1] ha ez az esztétikai poloska szidja.[2] Én az emigrációban megismertem ezt a csürhét. Most megint szeretem Magát, hogy ez Senki von Niemand szidja. A végin kisül, hogy én egész jól kiszagoltam Magát.[3]

Mollináry.

A keltezés helymegjelölése értelem szerint: Mollináry Gizella Budapesten élt.
Zengővárkonyba írt levél.
MTAK Kézirattár Ms 4589/8.
Kézírásos levél a Pesti Hírlap 1931. I. 4.-i számának 29–30. oldalára ragasztva. Az újságlapon Lázár Béla A magyar művészet dícsérete című, Péter Andor A magyar művészet története c. művéről szóló kritikája olvasható, benne a következőkkel: „Egyébként nagy olvasottság eredménye e könyv, csakhogy gyilkos objektivitással megírott. Lőcsei Pál szobrászi kvalitásai nem ragadják el, Mányoki Ádám jelentőségét nem érti. Izsó monumentális arcképszobrászatát nem ösmeri, Zichyt, Benczúrt, Székelyt, Lotzot, egyáltalán klasszikus mestereinket, s főleg Munkácsyt oly rideg hűvösséggel, hibáikon lovagolva tárgyalja, mintha egy osztrák vagy cseh tudós, vagy Fülep Lajos beszélne róluk."

A kivágaton Mollináry Gizella írásával: „Ha valami számunkra kellemetlenül nagy, rá kell fogni: magyartalan. Kényelmes, olcsó, s biztos hatású, miként a... ó."

Mollináry Gizella (1896–1978) költő, író. Volt malterhordó munkás, szövőnő, takarítónő, kucséber stb. A Tanácsköztársaság bukása után börtönbüntetésre ítélték, onnan 1920-ban Jugoszláviába szökött, majd amnesztiával hazatért. Versei 1924–1928 között a Nyugatban jelentek meg.

Mollináry Gizella 1930. XII. 17-én FL-nak írt leveléből (FL-lev. II. 789. sz.) kiderül, hogy Papini: Krisztus története és Nietzsche: A tragédia eredete c. művének FL által írt bevezető tanulmányainak olvasása után úgy érezte, „felfedezett" valakit, majd amikor barátaitól többet megtudott FL-ról, elküldte neki egyik verseskötetét. Mollináry első levele és FL válasza, amelyben kritikát írt Mollináry verseiről, nem ismeretes.

[1] Péter András: A magyar művészet története. Bp. 1930. I–II. köt. Művészeti Könyvtár.
[2] Lázár Béla (1869–1950) művészeti író, 1905–1906-ban a Modern Művészet c. folyóirat főszerkesztője, a két világháború között az Ernst Múzeum igazgatója. FL műveiben gyakran élesen kritizálta.
[3] Ld. FL-lev. II. 789. sz.

793. EULENBURG, AUGUSTA ZU – FÜLEP LAJOSNAK

Liebenberg-Mark über Berlin N
1931. I. 15.

Mein lieber alter Fülep!

Es hat mich ja *so gefreut* nach so langer, langer Zeit von Ihnen durch Mary[1] zu hören. Ja, was hat das Leben aus uns allem gemacht! Oder haben wir es gemacht? Oder waren wir gezwungen es so zu machen, als Wirkung richtiger Ursachen? Ich weiss es nicht, aber jedenfalls hat es uns alle ziemlich brutal angepackt; oft denke ich, zu viel für ein Leben, auf mehreren Inkarnationen verteilt wär richtiger. – Ich dachte ja eigentlich sicher, dass Sie mit Ihrer Persönlichkeit im *öffentlichen* Leben eine grosse Rolle spielen würden, obgleich so ein Leben nur selten ein segensreiches ist. Sie gingen den schönen stillen Weg eines Pastors auf dem Land, und dieses hätte Ihnen eigentlich nicht so viel d.[ass] h.[eisst] Aufregungen bringen dürfen. – Es wäre doch so schön wenn man sich einmal wiedersehen würde,[2] wir hätten uns viel zu erzählen. Aber wie? Sie kommen wohl nie in unsere Gegend, und uns führt der Weg kaum in Ihre Nähe? Ich habe ein furchtbar schlechtes Gewissen Mary gegenüber, welche beiliegenden Brief[3] in Juni bereits schrieb, und mich bat ihn abzuschicken. Ich bitte Sie nun, lieber alter Freund, wenn Sie ihr danken, schreiben Sie dazu, dass der Brief erst sehr viel später in ihre Hände gelangt wäre, dass es nicht Ihr Fehler, sondern mein Fehler wäre. – Mary ist zu Weinachten nach Berlin gezogen, kommt aber bald wieder für länger her. Wir hatten uns ja auch viele, viele Jahre nicht gesehen, aber jetzt *ganz wieder gefunden.* – Seit September bin ich nun *wirklich geschieden,* der heisse Wunsch seit eigentlich fast 20 Jahren!! Ja die Ehe! Wie ist es möglich, dass sie ein junges Menschenleben *vernichtet!* Also es war wohl mein Schicksaal. Und *diese* Kinder[4] mussten geeboren werden. Das war ja das starke, instinktive Gefühl in meiner Jugend. Ich hatte nie gedacht diesen Mann zu heiraten, er war nichts, er hatte nichts, und sein Karakter lag nie gerecht, also... Kinder wollte ich von ihm haben, bei allen Anderen: Grafen, Prinzen, Fürsten, bei denen ich herrliches, sorgenloses Leben hätte gehabt, war das starke Gefühl, dann immer wieder Ausschlag gebend „ich *kann* keine Kinder von diesen Männern haben". In meinem Mann, der ja aus dem Volk kommt, hatte ich nur das Gefühl „ich *muss* Kinder von ihm haben, aber verheiratet sein, *nicht.*" – Das wollte ich Ihnen doch einmal sagen, damit Sie meine Handlungsweise begreifen, lieber alter Fülep. – Ich lebe nun schon seit länger in meiner alten geliebten Heimat „Liebenberg"[5] unter meiner Familie. Das grosse, schöne Schloss, mit seiner nordischen Halle (aus der Heimat meiner Mutter),[6] der alte Park mit den hohen Buchenhecken und Lindenalleen, die prachtvollen Wälder mit Seen und Fichtenhaine, alles das, mit dem ich doch so verwachsen bin, hat mir auch den Frieden wieder gegeben. Und etwas anderes noch, die *Verbindung* mit meinem, über *alles geliebten,* im Kriege gefallenen Bruder.[7] Eine so wunderbare Welt hat sich da uns offenbart, und ich durfte die Vermittlerin sein. Es ist *nicht* Spiritismus, ach nein, eine viel höhere und geistigere Verbindung, auch mein Vater[8] der 1921 starb, lebt in seiner starken Persönlichkeit und seinem vielfal-

tigen Schaffen mit uns wieder. – Gerne würde ich Ihnen von diesen beglückenden, unbeschreiblichen Dingen erzählen; vielleicht gibt es doch einmal ein Wiedersehen! – Ich lebte bis vor 2 Jahren ganz in Starnberg,[9] wo ich noch ein kl.[eines] allerdings sehr verschuldetes Häuschen habe, jetzt bin ich nur noch im Sommer auf einige Zeit mit den Kindern dort, da ich selber *nichts* mehr habe. Vielleicht kommen Sie nach Bayern leichter einmal hin? Meine Kinder sind nun erwachsene Leute, ausser die jüngste, „Elga", die ist 11 Jahre alt und lebt momentan mit mir hier in Liebenberg. Fiametta, die jetzt 18 Jahre alt ist, arbeitet in Berlin in einer Buchbinderei, sie hatte vorher getanzt, auch öffentlich, es wurde aber zu anstrengend für sie, sie ist eine *absolut klassische Schönheit,* jeder dreht sich, auch der Kranke nach ihr um. Ich muss daran denken, als sie mit 1 1/2 Jahren einmal in Kinderzimmer in Florenz sass, und Sie sagten „eine kleine Venus". Ja, es hat sich erfüllt! Sven und Alf sind auch in Berlin. Alf studiert auf der technischen Hochschule, ist aber momentan in einer Radiofabrik, um sich was zu verdienen. Sven war lange ohne Verdienst, hat aber jetzt auch endlich Arbeit. Es sind beides famose, grosse, schöne Jungens geworden. Die 4 Kinder sind aber mein ganzes Glück! Und nun adieu, mein lieber alter Freund. Bitte, bitte schreiben auch Sie mir einen ausführlichen Brief, möchte *so* gerne vieles von Ihnen wissen. In Gedanken an schöne gemeinsame Stunden

Ihre alte Lycki zu Eulenburg

MTAK Kézirattár Ms 4586/168.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

Kedves öreg Fülepem!

Úgy örültem, hogy hosszú, hosszú idő után Mary útján hallottam Magáról. Bizony, mivé tett mindnyájunkat az élet! Vagy mi tettük? Vagy kénytelenek voltunk úgy csinálni, valós okok hatására? Nem tudom, de mindenesetre mindnyájunkat meglehetős brutálisan elkapott; gyakran gondolom, egy életre sok ez, több inkarnációra elosztva igazságosabb lenne. – Tulajdonképpen bizonyosra vettem, hogy Maga a személyiségével a *közéletben* fog nagy szerepet játszani, bár az ilyen élet csak ritkán áldásos. De Maga a falusi lelkész szép, nyugodt útját választotta, s ezen nem lett volna szabad hogy olyan sok izgalom érje. – De szép is volna, ha egyszer viszontlátnánk egymást, annyi mesélnivalónk lenne. De hogyan? Maga bizonyosan nem jön a mi környékünkre, s a mi utunk is aligha visz Maga felé. Rettenetesen rossz a lelkiismeretem Mary iránt, aki a mellékelt levelet már júniusban megírta, s engem kért meg a feladására. Arra kérem most, kedves öreg barátom, ha megköszöni neki, írja meg, hogy a levél sokkal később került el a kezébe, s hogy ez nem a Maga, hanem az én hibám. Mary karácsonykor Berlinbe költözik, de hamarosan hosszabb időre visszajön ide. Mi is sok-sok éve nem találkoztunk, de most megint *egészen egymásra találtunk.* – Szeptember óta *csakugyan elváltam,* ami tulajdonképpen húsz év óta a leghőbb vágyam volt! Bizony, a házasság! Hogy lehet az, hogy így tönkretehet egy fiatal életet! De hát bizonyosan ez volt a sorsom s *ezeknek* a gyerekeknek meg kellett születniök. Hiszen ez volt ifjúkoromban az erős, ösztönszerű érzésem. Sose gondoltam arra, hogy ehhez az emberhez férjhezmenjek, senki-semmi nem volt, nem volt semmije, a jelleme sem volt soha rendben, de hát... Gyereket akartam tőle, mindenki más: grófok, hercegek, fejedelmek mellett, akiknek oldalán nagyszerű, gondtalan életet élhettem volna, megvolt az az erős érzésem, ami eldöntötte a dolgot: „ezektől *nem lehetnek* gyermekeim". A férjemnél, aki pedig a népből származott, csak azt éreztem: „muszáj, hogy gyermekeim legyenek tőle, de házasságban élni, azt nem". – Ezt egyszer el akartam mondani Magának, hogy megértse, mit miért tettem, kedves öreg Fülep. – Most már hosszabb idő óta szeretett régi otthonomban, Liebenbergben élek a családom körében. A szép régi kastély, anyám házáját idéző északias csarnokával, az öreg park, magas bükk- és hársfasoraival, a pompás erdők tavakkal és fenyőligetekkel, mindaz, amihez annyira kötődöm, visszaadta nekem a békét. És még va-

lamit: kapcsolatomat *mindenkinél jobban szeretett,* háborúban elesett öcsémmel. Csodás világ tárult fel ezzel előttünk, s én lehettem benne a közvetítő. Nem, nem spiritizmus ez, sokkal magasabb, szellemibb kapcsolat, s apám is, aki 1921-ben meghalt, megint velünk él, erős egyéniségével és sokrétű alkotó tevékenységével. – Szívesen mesélnék Magának ezekről a boldogító, leírhatatlan dolgokról; talán mégiscsak lesz még viszontlátás! – Két évvel ezelőttig egészen Starnbergben éltem, ahol még van egy kis, nagyon is megterhelt házacskám, most már csak nyaranta töltök ott némi időt a gyerekekkel, mivel magamnak már nincs *semmim.* Talán könnyebben eljönne egyszer Bajorországba?

A gyermekeim már felnőttek, a legkisebb, Elga kivételével, aki 11 éves és pillanatnyilag velem él itt Liebenbergben. Fiametta, aki most 18 éves, Berlinben egy könyvkötészetben dolgozik, azelőtt táncolt, nyilvánosan is, de túl megerőltető volt neki, abszolút klasszikus szépség lett, mindenki, még a betegek is megfordulnak utána. Eszembe jut, amikor másfél éves korában Firenzében a gyerekszobában Maga azt mondta rá: egy kis Vénusz. Hát igen, ez beteljesült! Sven és Alf is Berlinben van. Alf a műszaki főiskolán tanul, de pillanatnyilag egy rádiógyárban dolgozik, hogy keressen. Sven sokáig kereset nélkül volt, most végre van munkája. Mindketten nagyszerű, szép ifjak lettek. A 4 gyerek minden boldogságom! S most Isten vele, kedves régi barátom. Kérem, kérem, írjon maga is részletes levelet, *úgy* szeretnék sokat tudni Magáról. A szép együtt töltött órákra gondolva

a Maga öreg

Lycki zu Eulenburg-ja

Augusta zu Eulenburg – akit családjában Lyckinek becéztek – asszonynevén Jaroljmek (1882–1974) porosz arisztokrata család leánya, festő. FL. Firenzében ismerte meg, ahol férjével és gyermekeivel élt, minthogy családja 1907-ben kötött házassága miatt évekig nem érintkezett vele. Gyakran találkoztak Firenzében és Levantóban, ahol Jaroljmekék rendszeresen nyaraltak. FL Firenzébe látogató magyar barátait – Alexander Bernátékat, Ódry Árpádot, Gyenes Viktort stb. – is megismertette velük. Augusta zu Eulenburg 1910. X. 14–18-án írt levelében (FL-lev. I. 147. sz.) egy általa tervezett, FL-t ábrázoló portrét említ, amelyről nem tudni, elkészült-e. Az I. világháború idején férje, Edmund Jaroljmek Teheránban élt, az asszony a gyerekekkel hazatért Németországba; 1931-ben hivatalosan is elváltak. FL-sal élete végéig rendszeresen levelezett.

[1] Mary von Poellnitz (leánynevén Mlinarowitsch) Augusta zu Eulenburg barátnője, aki leánykorában alkalmazottként élt angol és amerikai családoknál. Firenzében a Jaroljmek-gyermekeket gondozta. FL itt ismerte meg, s kötött vele barátságot. 1914-ben férjhez ment dr. Gerhard von Poellnitz-hez, Augusta zu Eulenburg unokatestvéréhez, aki jogász és statisztikus volt, s miután a háborút követően elvesztette vagyonát, banktisztviselő lett. A házasság nem sikerült, utóbb külön éltek, az asszony maga nevelte gyermekeit. Később az Egyesült Államokban vállalt állást, majd tanító fiával élt együtt.

[2] FL és Augusta zu Eulenburg találkozására – bár később is többször felvetődött a terve – nem került sor.

[3] Mary von Poellnitznek FL-hez írt levele nem maradt fenn.

[4] A gyermekek: Sven és Alfred, aki 1944-ben eltűnt a fronton, Fiametta (szül. 1912.), továbbá Elga, akit FL már nem ismert személyesen.

[5] Liebenberg – az Eulenburg-család kelet-poroszországi birtoka a lengyel határ közelében.

[6] Augusta zu Eulenburg anyja Augusta von Sandels svéd grófnő volt.

[7] Sigwart zu Eulenburg gróf (1884–1915) zeneszerző.

[8] Philipp zu Eulenburg-Hertefeld (1847–1921) gróf, majd 1900-tól herceg. II. Vilmos császár bizalmasa. 1894–1912 között Poroszország bécsi követe. Tehetséges költőként és zeneszerzőként tartották számon. Karrierjét a herceg iránt ellenséges Bismarck-klikkhez tartozó újságíró, Maximilian Harden által indított hajsza törte ketté, aki valószínűleg politikai okok miatt, támadásai során homoszexualitással és hamis esküvel vádolta meg. (Erre vonatkozik a levél mellett található cikk-kivágat, a Pester Lloyd-ból, az évszám nem állapítható meg, III. 2. sz. Le roi s'amuse. Die Nordlandreisen Kaiser Wilhelms II. xyz szignóval.) A herceg ekkor már nagybeteg volt. Hátralévő idejét visszavonultan családja körében töltötte.

[9] Bajorországi város a starnbergi tó partján. A házat Philipp zu Eulenburg-Hertefeld vásárolta, amikor diplomáciai pályája kezdetén Poroszország bajorországi követe volt.

794. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony, 1931. I. 18. után]

Carissimo,

úgy látom, nekem kell vigasztalnom Magát. „Bűne" alól pedig én már akkor abszolváltam, mikor a „jó hírt" megírta – azzal, hogy nem hittem benne.[1] Ismerem én már az én sorsomat, s nem hiszek neki, legalábbis, ha valami jóval kecsegtet; tavaly se hittem az újságoknak se – csak amikor a hivatalos értesítés megjött,[2] adtam be a derekam. Engem tehát nem ért, mert már nem érhet meglepetés.

Hogy anyagilag nagy baj, az bizonyos. Adósságaimból[3] még mindig nem tudtam kilábolni s ez engem szörnyen nyom. Más tán oda se nézne neki, de én legjobb szeretnék a föld alá bújni. Egészségileg is kutyául vagyok. Kevéssel azután, hogy halleluját zengtem, megváltozott állapotom, s most már oly rossz, mint régen nem volt. Nem használ nekem már, úgy látszik, semmi. Most az az érzésem, hogy valami vakbél-gyulladás féle is lappang bennem. Vederemo.

Csak legalább adtak volna valamit segély címén – tavaly, úgy tudom, osztottak ki 3000 Pengősöket is.[4] De úgy látszik, ebből se jut nekem. Hogy ilyet hogy' lehet kapni, s mikor adják, nem tudom. Talán már ezeket is szétosztották. S kérni kell? Azt nem szeretném. Ha maguktól nem jut eszükbe, egye meg a fene. Bartucznak[5] adnak díjat! Mi köze ennek Baumgarten intenciójához? Hiszen ez egyenesen az alapítvány ellen van. Nem tudom megítélni, Bartucz milyen tudós, de ha még olyan is, természettudós – s ehhez a branche-hoz semmi köze Baumgartennek. Így adhatnak zoológusoknak, mineralógusoknak, meteorológusoknak s akár az egész tihanyi csiborpatkoldának.[6] Mindent megértek s be tudok venni, csak ezt az egyet nem.

A docentúráról[7] [Halasy-] Nagy J.[ózsef] legutóbb nagyon bizakodóan írt. Diszkrét ember, de a leveléből látom, hogy sok disznósággal kellett megküzdenie.

Nagy sajnálattal olvasom, hogy egészsége Magának se fényes. Accidenti a questi corpacci!

Annak azonban, tán mondanom se kell, végtelenül örülök, hogy legalább Maga megkapta a B[aumgarten]-t.[8] Azt kívánom hozzá, ami a legjobb: használja jó egészséggel!

Szeretettel öleli Lodovico

A tartalom alapján datálva: a Baumgarten-díj kiosztása évente I. 18-án történt.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 75. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 191–193. p.
Kézírás
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I., Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad

[1] A Baumgarten-díjra utal, amelyet Baumgarten Ferenc (1880–1927) író, kritikus alapított olyan szépirodalmi és tudományos művek jutalmazására, amelyek „minden vallási, faji és társadalmi előítélettől mentesek és csakis eszményi célokat szolgálnak." Évi 3000–8000 pengős díjakat adtak ki. Az alapítvány kurátora Babits Mihály és Basch Loránt ügyvéd volt, majd Babits halála után Schöpflin Aladár lett az irodalmi kurátor. Mellettük 8 tagú tanácsadó testület működött, amelynek 1947. XI. 8-án FL is tagja lett. A díjat először 1929-ben, utoljára 1949-ben adták ki, mindig I. 18-án, Baumgarten Ferenc halála napján.

FL 1930-ban részesült Baumgarten-díjban. (Ld. FL-lev. II. 711/5.) 1930. XII. 22-én (FL-lev. II. 790. sz.) érdeklődött Elektől, szivárgott-e ki valami a Baumgarten-díjról; megírta, hogy Thienemann Tivadar megígérte támogatását, de ő nem nagyon bízik a sikerben, „persze, valami pislákoló reménység még vaksiskodik bennem." Elek válasza, amelyre FL itt hivatkozik, s amely eleinte biztató volt, nem maradt fenn.

FL 1931-ben ismét szerette volna elnyerni a díjat, amire az alapítvány szabályzata szerint megvolt a lehetőség. Bár több éven át kérte barátai támogatását Babits befolyásolására, többé nem kapta meg a díjat. Ld. még 826., 831., 835., 838., 842., 845., 847., 854., 859., 882., 889., 891., 963., 965., 966., 968., 972., 973., 975., 980., 982., 991., 1007., 1009. és 1013.

[2] FL 1930. I. 18-án 4000 pengős díjat kapott Elek Artúr, Juhász Gyula, Krúdy Gyula, Németh László, Tamási Áron, Tersánszky Józsi Jenő és Tóth Árpád – ez utóbbi postumus díj volt – társaságában.

[3] Amikor FL 1927. szeptemberében csere útján Zengővárkonyba került lelkésznek, saját költségén tataroztatta és bővíttette a parókiát, mivel az egyházközségnek nem volt rá pénze. A felvett kölcsönt azonban csekély papi jövedelméből nem tudta törleszteni, az 1929–1930-as években a Kajdi-ügyben való zaklatások miatt (ld. 872/4. ill. FL-lev. II. 669/2.) írással sem tudta jövedelmét kiegészíteni. Éveken át sikertelenül próbálta két képét és egy Bacon aláírásával ellátott angol oklevelét eladni, a gazdasági válság éveiben pedig jórészt terményben kapott papi jövedelmét is nehéz volt pénzzé tenni.

[4] Gellért Oszkár egy kis példányszámú bibliofil kiadvány alapján közli a Baumgarten-díj nyerteseit, (Kortársaim. Bp. 1954. 238–241. p.) s azt állítja, hogy kisebb összegű segélyeket csak 1932-től kezdve osztottak. Állítása téves: már az első, 1929. I. 18-án kiosztott díjak mellett adott a kuratórium kisebb összegű segélyeket is – ahogy a korabeli napilapok írják. 1929-ben ilyet kapott pl. Gulácsy Irén, Harsányi Kálmán és Horvát Henrik.

[5] Bartucz Lajos (1885–1966) antropológus, egyetemi tanár, 1926-tól a Néprajzi Múzeum munkatársa. 1931-től előadott a budapesti egyetemen, 1935-ben a Néprajzi Múzeum megbízott igazgatója, 1940-ben a szegedi egyetem professzora, 1959-ben a budapesti Embertani Intézet vezetője lett. A Baumgarten Alapítvány alapszabálya szerint írókon kívül egy-egy tudós is részesülhetett a díjból.

[6] A Gyűjteményegyetem keretében működő tihanyi Magyar Biológiai Kutatóintézetre utal.

[7] 1930 tavaszán Halasy-Nagy József, a pécsi egyetem filozófia professzora levelet írt FL-nak, hogy kérje magántanári habilitációját filozófiából a pécsi egyetem bölcsészeti karán. Ez a levél nem maradt fenn. Ugyanő 1930. III. 14-én, a bölcsészeti karhoz beterjesztendő életrajz ügyében írt levelében (FL-lev. II. 752. sz.) arra kéri FL-t, küldje el a karnak a forradalmak utáni igazolásának iratait. FL-nak azonban nem voltak ilyenek a birtokában: a Külügyminisztériumban, ahol 1918. decemberétől 1920. októberéig szerződéses munkatársa volt a sajtóosztálynak, 1919. őszén automatikusan igazolták, majd 1919–1920. fordulóján másodszor is kiküldték diplomáciai megbízással Rómába. Szerződését FL 1920. X. 15-én bontotta fel, amikor kinevezték Medinára helyettes lelkésznek.

Az egyháznál a II. lelkészképesítő vizsga alkalmával csak azt kellett igazolnia, hogy a két képesítő vizsga közötti időben az előírás szerint egyházi szolgálatban állt-e.

E bizonyítványok hiányát pótlandó Halasy-Nagy Józsefnek és Tolnai Vilmosnak, a bölcsészeti kar dékánjának javaslatára Ravasz László püspök 1930. VI. 30-án egyházi társadalmi bizottságot hívott össze Budapesten, amely meghallgatta FL-t és megvizsgálta az általa beterjesztett iratokat. Határozata szerint „... dr. Fülep Lajos zengővárkonyi református lelkésznek a forradalmak és különösen a kommunizmus alatti viselkedése úgy a becsület, mint a hazafiság és nemzethűség szempontjából teljesen kifogástalan és korrekt volt." (Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. b. A ppi. hiv. ir. 1897/1930.) Az ügy részleteit ld. FL-lev. II. 752/1.

Halasy-Nagy ezután 1930. X. 22-én a kari tanács elé terjesztette FL magántanárság iránti kérelmét, majd XI. 20-án a kar megbízásából Tolnai Vilmossal együtt értékelte FL tudományos munkásságát, s ennek nyomán FL-t 9 igen és 2 nem szavazattal további „magántanári cselekményekre" bocsátották. A magántanári kollokvium kötelezettsége alól felmentették, próbaelőadását pedig

XI. 24-re tűzték ki. Ugyanakkor Halasy-Nagy javaslatára a tanév végéig megválasztották a filozófiai intézet díjtalan adjunktusává is.

Két nappal később Művészet és valóság címmel megvolt a próbaelőadás, amelyet a kar elfogadott, FL-t a művészetfilozófia tárgyköréből magántanárrá képesítette, majd felterjesztette határozatát Klebelsberg Kunó Vallás- és Közoktatásügyi miniszterhez.

A látszólag simán lezajló procedúra azonban ezzel még nem ért véget. Halasy-Nagy már 1930. XII. 24-i levelében (FL-lev. II. 791.) ezt írja FL-nak: „A t. referens [Molnár Kálmán jogászprofesszor] úr azzal indokolta előterjesztése késedelmét, hogy a lelkiismerete még nem nyugodt s ő privátim akar informálódni."

A Kar ui. nem közvetlenül, hanem a rektor útján küldhette fel határozatát a minisztériumba, a rektornak azonban az előírások szerint csak az ügy jogszerű lebonyolítását kellett ellenőriznie. Bozóky Géza rektor viszont visszatartotta a felterjesztést. Eljárása nemcsak a docentúra ügyének kezdeményezőjét, Halasy-Nagyot sértette, hanem a Bölcsészeti Kar egészét is, mivel a magántanári habilitáció ennek a jogkörébe tartozott. Különösen nehezményezték Bozóky eljárását azok a professzorok, akik ultraklerikálisnak ismerték a rektort, s úgy vélték, hogy eljárásának FL református papi mivolta volt a fő oka.

Bár az Elek Artúrnak szóló 794. sz. FL-levél szerint Halasy-Nagy bizakodóan írt a magántanárság ügyének állásáról – ez a levél nem maradt fenn –, FL jól sejtette, hogy Halasynak „sok diszpnósággal kell megküzdenie". Nem sokkal ezután 1931. II. elején (az irat iktatásának dátuma a Dunamelléki Ref. Egyházkerület elnöki irattárában 1931. II. 6.) Halasy-Nagy a következő datálatlan levelet írta Ravasz László püspöknek:

Kedves Barátom!

Budapesti utam két héttel eltolódott, s így mégis jónak látom, hogy a Fülep-ügyről levélben informáljalak.

Fülepet a mi karunk még november hóban magántanárrá képesítette, s ez után az akták a Tanács elé kerültek. Itt a szabályzat szerint csupán a bölcsészkar eljárása képezi formai elbírálás tárgyát, s az akta tovább volna küldendő megerősítés végett a miniszterhez. Azonban nekünk most egy ismert klerikális rektorunk van, Bozóky Géza, s ő az ügyet referátumra a jogkari prodékánnak, a szintén ultrakatholikus és legitimista Molnár Kálmánnak adta ki. Bizonyos, hogy nekik már F.[ülep] ref.[ormátus] lelkész-volta se tetszik, mikor pedig azt is látták, hogy a kommunista rezsim a budapesti egyetemen tanárrá tette, végleg elhatározták a kivégzését. Írtak jobbra-balra, s szerettek volna F.[ülep]-ről valami diffamáló vélemény és adat birtokába jutni –, ez nem sikerült. Most azt hozzák fel, hogy F.[ülep] hibás abban, hogy ha a kinevezést Petri püspök és mások tanácsára elfogadta is, minek tartott néhány előadást, akár Assisi Sz.[ent] Ferencről is. Elég az hozzá, informálódás címén az ügy még mindig itt fekszik. Legutóbb hivatalosan határozatba ment, hogy információt kérnek Tőled, Petri Páltól és Praznovszky Ivántól. A Te véleményed – eleve kimondták – döntő jelentőségűnek tartják és meghajolnak előtte.

Az én szerény véleményem tehát az, hogy F.[ülep] sorsa a Te kezedbe van letéve. S Neked nem lehet érdeked, hogy egyik lelkészed ügye ilyen stádiumban refushöz jutva mintegy szégyenbélyeget hordozzon a homlokán, mert az a mi egyházunkat is éri. Ami ellene folyik, az klerikális aknamunka, de persze más címen. El kell készülve lennünk arra is, hogy a habilitáció a Rektor részéről olyan kísérő irattal fog a miniszter elé kerülni, hogy a megerősítéstől elvegye a kedvét. Karunk a maga részéről ezt ugyan szorgalmazni fogja, de nagyon kívánatos lenne, hogy Klebelsbergnél szintén kellő nyomatékkal lépnél majd föl a megerősítés mellett. A bölcsészkar 10 tanára 2 ellenében mindig mellette állt. Nyíltan egy szó sem hangzott el köztünk ellene, mert senki sem tartja őt kommunista érzelműnek, s igazán sajnálnánk, ha egy ilyen aknamunka gáncsot vetne abbeli jogának, hogy a hivatalos magyar tudományossággal újra érintkezést találjon.

A Te válaszod hangjából és a miniszternél való támogatásodtól függ tehát úgyszólván minden siker. Én nem kétlem, hogy velem ebben az ügyben teljesen egy véleményen vagy s ezért óhajtottalak a helyzetről híven tájékoztatni.

Igaz nagyrabecsüléssel és meleg barátsággal vagyok kész híved

Nagy József

A levélen Ravasz írásával: Klebelsberggel beszélni. Feljegyezni. Elint.[ézve.] (Dunamell. Ref. Ek. Lt. A 1/c. Elnöki ir. 217–1931. II. 6.)

E levéllel csaknem egyidejűleg Bozóky Géza rektor is írt Ravasz püspöknek:

591/1930/31.

Méltóságos Uram!

Dr. Fülep Lajos református lelkész egyetemi magántanárrá képesítése iránt folyamodott egyetemünk bölcsészettudományi karához.

Az iratokból megállapítható, hogy dr. Fülep Lajost 1919. májusában a kommunista kormány a Pázmány Péter tudományegyetemen az olasz nyelv és irodalom tanárává nevezte ki. Állásának elfoglalása után Dantéval kapcsolatban Assisi Szent Ferenczről tartott 2–3 előadást, mintegy 6–8 hallgató előtt.

Tisztelettel kérem Méltóságodat kegyeskedjék velem *bizalmasan* közölni, hogy az elkapcsolt Kolozsvárról a trianoni Magyarországba történt átjövetele óta és az azt megelőző szomorú időkből dr. Fülep Lajos hazafias magatartását milyennek ismeri.

Minthogy a szó alatti magántanári képesítési ügyet a f.[olyó] havi rendes tanácsülésünkön tárgyaljuk le, tisztelettel kérem Méltóságodat arra is, hogy – amennyiben csak lehetséges – szíves válaszát e hó 21-ig méltóztassék hozzám eljuttatni.

Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását

Pécs, 1931. évi február hó 5. Dr. Bozóky Géza
rektor

Ravasz püspök a következőket válaszolta:

Bizalmas

310–1931. szám

Méltóságos Rector Úr!

Folyó év februarius hó 5-én kelt 591–1930/31. számú nagybecsű levelében kérdést méltóztatott hozzám intézni, hogy dr. Fülep Lajos hazafias magatartását Budapestre való feljövetelem óta és az azelőtti időktől milyennek ismerem?

Dr. Fülep Lajos úrral a világháború utolsó éveiben ismerkedtem meg, midőn Olaszországból hazajött és belső átalakulásáról bizonyságot téve, a budapesti theológia akadémia hallgatói közé iratkozott be, hogy, saját szavai szerint: a legtisztább és legnemesebb emberi életre, a református lelkipásztorságra készüljön. Ez időben a református egyház azon részének volt megbecsült munkása, amely mindenek felett lelki ébredést, személyes hitéletet és a keresztyén életeszmény szigorú követését hirdette. Miután magam is ennek az irányzatnak voltam egyik követője: dr. Fülep Lajossal való ismeretségem nem vált futó találkozássá, hanem munka- és programközösséggé fejlődött. Ez volt az oka annak, hogy őt a theológia akadémia elvégzése után, mint az erdélyi egyházkerület püspökhelyettese Szovátára segítettem segédlelkésznek, ahol 1918 őszéig szolgált kifogástalanul.

1918 őszén, a forradalom kitörése táján feljött Budapestre s én elveszítettem őt szemeim elől. Minket pedig elborított a reánk szakadt román impérium.

Csak Budapestre való feljövetelem után találkoztam vele, már mint dunamelléki püspök. Köztudomású volt róla, hogy a forradalom alatti magatartását megvizsgálta és igazolta a ránézve egyedül illetékes hatóság: az, amelyik tőle a lelkészi vizsgálatot bevette és őt a rendes lelkészi szolgálatra képesítette. Személyes tapasztalatom és hivatali elöljáróinak bizonysága szerint lelkészi szolgálatát híven, lelkiismeretesen végezte, egyéni és családi élete feddhetetlen volt, hazafias magatartását senki kifogás tárgyává nem tette, mert senkinek sem volt oka kételkedni benne. A múlt év folyamán ő kérte, hogy ezzel a kérdéssel az egyházkerület elnöksége foglalkozzék. E kérésre az elnökség olyan illusztris férfiakból, akik őt lehetőleg személy szerint is ismerték, egy jury-t hívott össze, amelynek határozata neki írásban kiadatott s Méltóságod előtt bizonyára ismeretes.

Mindezek alapján meggyőződésem változatlanul az, hogy dr. Fülep Lajos úr hazafias magatartása ellen kifogást emelni nem lehet.

Örömem telnék benne, ha ezzel a nyilatkozattal az ő magántanári habilitációját előmozdíthatnám.

Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását

Budapest, 1931. február hó 13. [Ravasz László]
püspök

Bozóky rektor Ravasz László válasza és benne az előző évi igazolási jegyzőkönyvre való utalás ellenére – amelyet természetesen ismernie kellett, hiszen a habilitáció céljaira készült –, amint az Petri Pál Vallás- és Közoktatásügyi államtitkár négy hónappal ezután Ravasz Lászlónak küldött leveléből kiderül, „különvélemény" kíséretében terjesztette fel a magántanári habilitáció aktáit, azaz mindenképpen meg akarta hiusítani megerősítését.

Közben Halasy-Nagy a Kultuszminisztériumban is megpróbálta dűlőre vinni a dolgot. Felhasználta ehhez azt a helyzetet, hogy a minisztérium egyetemi ügyosztályának egyik munkatársa, Feketéné Techert Margit (utóbb Magyary Zoltánné) filozófiai magántanárságért folyamodott a pécsi egyetemhez. Halasy-Nagy Techert Margitnak szóló e tárgyban írt levelében – amelyben elengedhetetlen feltételként jelöli meg a pályázati mű publikálását is –, céloz az ügy lebonyolításának esetleges nehézségeire, majd így folytatja:

„Egyúttal megragadom az alkalmat és érdeklődöm Fülep Lajos képesítése és adjunktussá történt választása ügyének a minisztériumban való elintézése felől. Nagyon örülnék, ha ebben a régóta húzódó ügyben Nagyságos Asszonytól olyan választ kapnék, hogy a megerősítés útban van és mielőbb le fog érkezni.

A bölcsészettudományi kar Fülepnek és munkássága értékének teljes tárgyi alapon történt megfontolása után határozott ebben az ügyben és természetesen ma is szilárdan kitart álláspontja és értékelése mellett. Nagyon rossz hatást keltene, ha a Kartól idegen aknamunka nehézségeket tudna gördíteni karunk indokolt véleménye és határozata érvényesülése elé."

A levél dátuma Pécs, 1930. III. 30. Elhelyezve: Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. b. A ppi hiv. ir. 1793/1931.

A következőkben kiderül, hogy Halasy-Nagy ugyanakkor azt is a minisztérium értésére adta, hogy a Techert-üggyel csak FL-ének a kedvező elintézése után hajlandó foglalkozni, nyilvánvalóan abban a reményben, hogy a minisztérium támogatni kívánja munkatársának tudományos karrierjét.

Petri Pál ezután a következő levelet írta Ravasz püspöknek:

Budapest, 1931. június 12.

Kedves Barátom!

Ne vedd rossz néven, ha az alábbiakban egy szokatlan természetű ügyben fogom szíves közbenjárásodat kérni, sőt ezen felül még a szíves türelmedet is, mivel kérésem tárgyának exponálásához kissé messziről kell a történet genezisét keresnem.

Dr. Feketéné, dr. Techert Margit asszony, aki egyike a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium azon kevés számú női tisztviselőinek, akik fogalmazói munkakörben teljesítenek szolgálatot, négy éve tagja az egyetemi ügyosztálynak, ahol a külföldi tudományos kapcsolatok adminisztrációjában intelligenciája és nyelvismeretei segítségével értékes munkásságot fejt ki. Emellett nevezett mintegy tíz év óta rendszeresen foglalkozik filozófia-történeti, közelebbről: új-platonikus tanulmányokkal és ebben a témakörben belföldi és külföldi szaklapokban már több elismert színvonalú értekezést publikált. Tudományos munkássága elismeréséül a Magy.[ar] Tud.[ományos] Akadémia Filozófiai Bizottsága még a múlt esztendő folyamán hozzájárult ahhoz, hogy az új-platonizmus korai történetével foglalkozó, c[ir]ca 10–12 ív terjedelmű tanulmánya az Akadémiának 1933-ban nyomdába adandó kiadványai közé felvétessék.

Amidőn e munkája kéziratával elkészült, dr. Techert Margit azzal a kéréssel fordult Nagy József pécsi egyet.[emi] ny.[ilvános] r.[endes] tanárhoz, hogy őt ezen munkája alapján filozófiatörténetből magántanárrá habilitálni szíveskedjék. Nagy József, aki egyébként Techert Margitnak régi tanára, ez ügyben olyan értelemben válaszolt, amely szerint a kérelem megvalósításának más feltétele nincsen, minthogy a kézirat nyomtatásban megjelenjék.

Mint e válaszból bizonyára látni méltóztatol, itt a munka értékének a habilitáció lényege szempontjából egyedül döntő kérdése már kedvező értelemben eldöntetett s csupán formaságokról van még szó. Hogy a dolog valóban így áll, azt az a körülmény igazolja, hogy a kéziratot bírálatra az Akadémia ugyanannak a Nagy Józsefnek adta ki, aki arról – a habilitáció kérdésének felvetésekor – már egyízben kedvezően nyilatkozott. Amikor Nagy József ezt a nyilatkozatát a Fil.[ozófiai] Bizottságban megismétli, Techert Margit munkáját nyomdába adják s amikor a korrektúra-ívek onnét kikerülnek, Nagy József őt ígérete szerint habilitálni fogja.

Mialatt azonban Techert számára a körülmények úgy alakultak, hogy ez idő szerint mind mun-

kája kiadásának sorsa, mind pedig magántanári habilitációja Nagy Józseftől függ, Nagy József az egyetemi adminisztráció szokásos útján felterjesztette miniszteri megerősítésre dr. Fülep lajos zengővárkonyi ref.[ormátus] lelkésznek ugyancsak filozófiából történt magántanári képesítését és úgy nyilatkozott, hogy miután nem szeretné, ha az ő tanszékének egyidőben két elintézetlen, helyesebben folyamatban lévő habilitációs ügye lenne, Techert Margit ügyével nem foglalkozik mindaddig, amíg a Fülep megerősítése a minisztériumtól le nem érkezik. Már most ez utóbbi ügyben a gyors intézkedés azért nem lehetséges, mivel a Fülep Lajos habilitációjára vonatkozó egyetemi felterjesztés rektori különvéleménnyel érkezett fel. Ilyenformán a körülmények kivizsgálása több hónapot vett s talán még fog is venni igénybe, mivel nevezett lelkésznek a kommun alatti magatartására nézve merültek fel aggályok.

Már most ezen előzmények után engedd meg, hogy végre a tulajdonképpeni kérésemre térjek, amely abban állna, hogy mivel egy református pap habilitációja az akadálya Techert Margit kérelme elintézésének, légy szíves Nagy Józseffel olyan irányban érintkezésbe lépni, *hogy a két ügy között felállított junktimot szüntesse meg.* Mivel pedig mint püspök különben is Te vagy leginkább hivatva nyilatkozni Fülep ügyében, nagyon lekötelezne engem, ha az ügyosztállyal való közölhetés érdekében engem ezen ref.[ormátus] pap múltjáról és tevékenységéről tájékoztatni méltóztatnál. Nagy megelégedésemre szolgálna, ha Techert Margit habilitációjának ügye az 1931/32. tanév elején megindulhatna esetleg abban a formában, hogy a személyi szavazás a tudományos bírálattól függetlenül és azt megelőzőleg ejtessék meg abban az esetben, ha munkája kinyomatása bármilyen oknál fogva még hosszabb időt igényelne."
(Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. b. A ppi. hiv. ir. 1793/1931.)

Ravasz László csekély eltéréssel ugyanazt a választ küldte Petrinek, mint amelyet korábban Bozóky rektornak írt, levele 1931. VI. 24-én kelt. Ugyanaznap az államtitkár kívánsága szerint Halasy-Nagy Józsefnek is írt, amelyben a következők olvashatók: „Petri Pál államtitkár úr Őexcellenciájától értesültem róla, hogy dr. Fülep Lajos magántanári habilitációjának jóváhagyása késik. Nekem az a benyomásom, hogy ha méltóztatnál reconsideratio tárgyává tenni azon feltételedet, hogy Techert Margit úrhölgy magántanári habilitációja iránt csak abban az esetben teszed meg előterjesztésedet, ha a vallás- és közoktatásügyi minisztérium előbb dr. Fülep Lajos habilitációját erősíti meg, ezzel dr. Fülep Lajos habilitálásának ügye nagy lépéssel előbbre jutna." (Gépelt másodpéldánya az előbbi levél mellett.)

A megerősítés mindezen alkudozás ellenére sem született meg. A pécsi egyetem bölcsészettudományi karának 1931. XII. 9-i ülésén Halasy-Nagy ismét felszólalt és kérte a kart, sürgessék meg a minisztériumban FL habilitációjának megerősítését.

Végül Vargha Damján az 1931–32-es tanév dékánja vette a kezébe az ügy elintézését, s egy és egynegyed éves huzavona után megszerezte a jóváhagyást. A határozatot az 1932. II. 18-i kari ülésen mutatta be, nyomtatásban a Hivatalos Közlöny 1932. II. 15. 4. sz. 29. lapján jelent meg.

A II. 18-i kari ülésen Halasy-Nagy javaslatára 1933. VIII. 31-ig meghosszabbították FL időközben lejárt díjtalan gyakornoki megbízatását is.

FL az 1931–1932-es tanév második felében kezdett tanítani a pécsi egyetemen. Művészetfilozófiai kollégiuma mellett a Tanárképző Intézet keretében művészettörténeti előadásokat is tartott. Az ezek vázlatát tartalmazó füzetek megtalálhatók FL kéziratos hagyatékában. (MTAK Kéziratár Ms 4595/1–4.)

A docentúrára vonatkozólag ld. még a 796., 797., 798., 799., 803., 805., 808., 850., 851., 852., 853., 855. és 857. sz. leveleket.

[8] Elek Artúr három egymást követő évben megkapta a Baumgarten-díjat (1929., 1930. és 1931-ben.)

795. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1931. II. 14.

Kedves és igen tisztelt Uram!

A napokban Budapesten megismerkedtem Dr. *Kollár* Kálmán[1] úrral, aki megemlítette nekem, hogy ki szándékozik adni egy kis lapot,[2] amely az újabb könyveket ismertetné a Könyvbarátok Szövetsége tagjaival és megemlítette azt is, hogy Önt szeretné felkérni bizonyos munkák ismertetésére.[3] – Dr. *Kollár* úr bátorított fel arra, hogy ismertetés céljából megküldjem Önnek a kiadásomban megjelent északi sorozatot[4] a régi ismeretségünk alapján is arra kérem, legyen kegyes, ha erre alkalom nyílik, ezekről a kis könyvekről megemlékezni. Hogy miért nem adok ki modern és hazai anyagot, arról nem akarok most bővebben írni, csupán azt említem meg, hogy az orosz sorozatot sógorom Dr. Haiman Hugó[5] állította össze és fordította is, két részletben. Az első hat kötet háború előtti, a második hat kötet újabb orosz írókat ismertet s összeválogatásuknál abból indultunk ki, hogy a közönség most főként és csak a regény iránt érdeklődik, de egy ilyen kisebb terjedelmű dolgokból összeállított sorozat inkább alkalmas arra, hogy az orosz lélek keresztmetszetét adja. A sorozat befejezésekor régi összeköttetésünk alapján Dr. *Leffler* Béla[6] ajánlotta, hogy egy északi sorozatot adjunk ki, amelynek tervével – más formában – együtt hosszú éveken át foglalkoztunk. Az északi sorozat hat svéd, hat dán és az idén megjelenő hat norvég kötetből áll. Most vetette fel Dr. *Csekey* István[7] a gondolatot, hogy aztán észt és finn írókból adjunk ki hat-hat kötetet,[8] mert így aztán az egész északi irodalomról teljes képet tudnánk adni. Ez utóbbi tervvel foglalkozunk is, de hogy meg tudjuk-e jövőre valósítani, az még kérdés, mert a viszonyok nagyon súlyosak és a közönség nem nagyon érdeklődik kiadványaink iránt. –

Ami maguknak a könyveknek összeállítását illeti, itt nem tisztán irodalmi szempontokat vettünk irányadónak. Igyekeztünk mindig mennél szélesebb területét megmutatni az illető irodalomnak, de amellett az illető népek életének, viszonyainak, gondolat- és érzésvilágának keresztmetszetét is akartuk adni. Tehát nemcsak régebbi és újabb írókat válogattunk össze, hanem tekintettel voltunk arra is, hogy a városi és a falusi életet, az alsóbb és a felsőbb társadalmi rétegeket egyformán megmutassuk. Azt hisszük, hogy a kép, amelyet egy-egy ilyen sorozat nyújt, elég érdekes, teljes és tanulságos ahhoz, hogy az olvasó érdeklődését komoly tanulsággal jutalmazza. (Koncessiót csupán egy kötetnél tettünk e tekintetben, Vilmos svéd kir.[ályi] herceg könyvénél,[9] amely nem svéd tárgyú, de viszont a szerzőnek a magyar ügy iránti jóindulata *Leffler* professzor úr szemében olyan fontos dolognak látszott, hogy ebbe készséggel beleegyeztem.)

Kérem, ha ideje és alkalma van a könyvekkel foglalkozni, legyen szíves nehány sorban megemlékezni róluk – talán megérdemlik. –

Szíves fáradozását előre is hálásan köszönöm és maradtam őszinte, szíves üdvözlettel régi híve

[Kner Imre]

Nagytiszteletű Fülep Lajos ref.[ormátus] lelkész úrnak
Zengővárkony

Eredetije nem maradt fenn, gépelt másodpéldánya aláírás nélkül BML XI. 9.
A Kner Nyomda ir. C/30. 32–33. Megj.: Fülep–Kner lev. 34–35.
A címzés a levél szövege után van.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Kollár Kálmán bölcsészdoktor, könyvkereskedő, kiadó. Az 1920-as években családjának bajai könyv-, zeneműi, író- és rajzszerkereskedésében dolgozott, amely községi és közigazgatási nyomtatványok eladásával is foglalkozott, valamint nyomdával és könyvkötészettel is rendelkezett.
1929-ben az Egyetemi Nyomdába került (így jöhetett szóba, hogy ő szerkessze a Könyvbarátok Szövetségének utóbb a nyomda főigazgatója, Czakó Elemér szerkesztésében megjelent Diarium c. lapját. 1936-tól Bécsben a Verlag Franz Leo and Company (utóbb Tiefland Verlag), 1938-tól e mellett az amsterdami Pantheon Akademische Verlagsanstalt igazgatója lett. A Pantheon főleg irodalom- és vallástörténeti, valamint filozófiai munkákat adott ki. Kollár kapcsolata Kner Imrével a közigazgatási nyomtatványok terjesztése kapcsán jött létre, utóbb a Kner-kiadványok külföldi terjesztője is lett. FL még bajai lelkészsége előtt, az 1910-es évek óta ismerte. (Ld. 1255. sz.) Utóbb az ő kiadásában tervezte közreadni művészetfilozófiáját. (Ld. 1262. sz.)

[2] A lap végül nem Kollár, hanem Czakó Elemér szerkesztésében Diarium. Könyvbarátok Közlönye. Kiadja a Könyvbarátok Szövetsége megbízásából a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda címen jelent meg 1931–1933 és 1940–1948 között.

[3] FL ismertetései – noha megírta őket – a megváltozott célú folyóiratban nem jelentek meg. Kéziratban sem maradtak fenn. Ld. 801. sz.

[4] Az északi sorozat: A svéd irodalom remekei (Gyoma, 1929. 6 kötet); A dán irodalom remekei (Gyoma, 1930. 6 kötet); A norvég irodalom remekei (Gyoma, 1931. 6 kötet) és Az észt irodalom remekei (Gyoma, 1933. 6 kötet).

[5] Dr. Haiman Hugo (1881–1932) középiskolai tanár, Kner Imre Ilona húgának férje. Az általa szerkesztett és fordított Az orosz novellaírás remekei c. sorozat 12 kötetből állt. (Gyoma, 1926–1928.)

[6] Leffler Béla (1887–1936) író, művészeti író, műfordító. 1919-től a stockholmi magyar követség munkatársa, magyar műveket svédre, a svéd irodalom alkotásait pedig magyarra fordította.

[7] Csekey István (1889–1963) jogi író, a közjog egyetemi tanára. 1923–1931 között a tartui egyetem professzora, 1931–1940 és 1945–1946 között szegedi, 1940–1945 között kolozsvári, 1946–1951 között pécsi egyetemi tanár. Nagyapja, Csekey István (1824–1901) zengővárkonyi lelkész, 1855–1901 között a Tolnai Egyházmegye esperese volt.

[8] Az észt sorozat 1933-ban megvalósult, a finn sorozat megjelenésére nem került sor.

[9] Vilmos svéd királyi herceg kötete: Fekete novellák. (Svédből ford., a sorozatot szerkesztette és az utószót írta Leffler Béla. Gyoma, 1929.)

796. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]várkony, 1931. II. 27.

Kedves Barátom,

azt kérdi, hogy' vagyok, de nem írja, hogy' van.[1] Pedig, ha jól emlékszem, ezt én is kérdeztem Magától legutóbb. Most visszaadresszálja a kérdést. Ping-pong? No jó, hát én leütöm: most – jó órában legyen mondva – elég jól vagyok. Ha majd kint lehet járni, azt hiszem, összeszedem magam. Feleségem azonban nagyon nem jól van, már több hónapjánál. Hol kel, hol fekszik. A hátát fájdítja, köhög is, attól tartunk,

hogy influenza maradványaként kiújult a csúcshurutja. Éppen ma van bent Pécsen, hogy megvizsgáltassa magát az orvossal.

Ahogy Maga nem érti azt a levél-ügyet Babitsnál, úgy én sem. Az én levelemben az volt, hogy milyen nagy segítséget jelentett számomra a díj, hogy egy s más tehertől megszabadultam vele — de a sorok közt éppen azt éreztettem, hogy még rám férne.[2] Kérni persze nem kértem, s nem is siránkoztam — elvégre úgy tudom, az a díj nem oxigénül volt szánva haldoklóknak. Biztonság kedvéért azonban beszéltem Thienemannal,[3] hogy szóljon mellettem — azóta nem találkoztam vele, de bizonyára megtette; őt egyenesen azzal bíztam meg, mondja meg nekik, hogy a pénz nagyon kellene. Én azt hiszem, az a levél-emlegetés csak ürügy. Hiszen Magától aztán hamarosan megtudta B[abits], hogy mennyire rám férne a pénz, megtudta közvetlen adat, Magához írt levelem alapján, s mikor itt volt a február: jóvátétel lehetősége, mégsem élt vele. Szóval most május. Ma oromai non ci credo. De mindenképpen nagyon köszönöm Magának ezt a sok törődést s az intervenciót.

Habilitacio?[4] Hát kellett ez nekem? Vén fejjel bele lovaltatni magam ilyen kalandba s abba a csordába kívánkozni! Azt, úgy tudom, megírtam, hogy próba-előadásom után — melyet még most is magasztalva emlegetnek állítólag még legádázabb ellenségeim is — a tanácsnak kellett volna elintéznie azt, amiről azt mondták, csak formalitás, t.i. hogy fölterjeszt a miniszterhez megerősítés végett. Nos, ebből a „formalitásból" olyan „lényeg" kavarodott, melynek még ma sincs vége. Az idei rektor[5] s a prorector,[6] két ádáz klerikális, mindent elkövetett, hogy a dolgot teljesen elgáncsolja. Végül most, 25-én, a tanács letárgyalta a dolgot s egy szavazattöbbséggel kimondta, hogy akceptálja és felküldi megerősítés végett. Értesülésem szerint azonban az ellenzék nem nyugszik bele s odafönt is mindent megmozgat majd, hogy a miniszter ne hagyja jóvá a habilitációt. Barátaim ugyan szintén mozognak, de engem is biztatnak, hogy már most én is tegyek meg mindent odafönt, hogy ha már nagynehezen idáig jutottunk, s idelent minden akadályt leküzdöttünk, az utolsó lépésnél el ne bukjunk. Ils ont beau dire — mit tehetek én odafönt? Hogy férkőzzem én Klebelsb[erg]hez?[7] Nincs nekem ott senkim, aki szólhatna neki. S így aztán a vége csakugyan az lesz, hogy — semmi se lesz belőle.

A bejelentett nyomtatvány-küldeményt előre is köszönöm. Mert így, gondolhatja, nem fizettem elő a Nouvelles littéraires-re,[8] sőt még azokból is beszüntettem, amik eddig jártak. Könyvvételről meg szó sem lehet.

Insomma dunque, így vagyunk.

Mikor látjuk? Nem néz le hozzánk húsvétkor?[9] Tudom, hogy fárasztó és költséges (bár azt hiszem, ezután jobban fog vigyázni a kaputjára),[10] de olyan jól esne.

Szeretettel öleli

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 76. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 194–196. p.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Kézírás.

[1] Elek Artúr itt említett levele nem maradt fenn.
[2] FL 1930. XI. 7-én Babitsnak szóló levelében a következőket írja: „De azért most már annyira

mégiscsak vagyok, hogy a Baumgartenből nyomasztó és megbénító adósságaim egy részét legalább ki tudtam fizetni." (FL-lev. II. 785.)

[3] Thienemann (utóbb Tass) Tivadar (1890–1985) germanista, 1920 óta a pécsi egyetem német nyelv és irodalom, majd 1934-től a budapesti egyetem professzora lett. Mint a Baumgarten-alapítvány tanácsadó testületének tagja támogatta FL Baumgarten-díját. A következő évi díjak elosztásáról tárgyaló 1930. XI.-ban tartott ülésen javasolta FL díjának meghosszabbítását a következő évre. A XII. 2-i ülésen Schöpflin Aladár újra felvetette FL évdíjának meghosszabbítását, XII. 16-án azonban már nem került szóba FL neve.

A Babits által ígért, májusban esedékes segélyre vonatkozólag a hiányosan fennmaradt Baumgarten-iratokból nem állapítható meg semmi. Ha sor került ilyen segélyek kiadására, FL nem részesült belőle.

[4] Ld. 794/7.

[5] A rektor: Bozóky Géza (1875–1960) jogász, 1900–1912 között egri joglíceumi tanár, 1912–1914 között a pozsonyi jogakadémia, 1923-tól a pécsi egyetem kereskedelmi és váltójog-professzora.

[6] A prorektor: Molnár Kálmán (1881–1961) jogász. Az egri joglíceum, majd 1925-től a pécsi egyetem közjogi és politika professzora. 1945–1949 között a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem tanára.

[7] Klebelsberg Kunó gróf (1875–1932) politikus, miniszter. 1921. XII. 3. és 1922. VI. 16. között belügyminiszter, 1922. VI. 16.–1931. VIII. 24. között vallás- és közoktatásügyi miniszter, közben 1930. IX. 8.–IX. 28. között népjóléti és munkaügyi miniszter is volt.

[8] Nouvelles Littéraires – 1922-ben megindított, ma is élő francia folyóirat. Ld. még 862/5. ill. 1099/2.

[9] Elek Artúr nem járt húsvétkor Zengővárkonyban. Legközelebbi látogatása csak feltételezhető; 1933-ban kerülhetett rá sor, mivel FL 1067. sz. levelében azzal biztatja: „Garantálom, az idén nem lesz bolha."

[10] Célzás Elek 1930. VIII. 22. és IX. 16. közötti várkonyi látogatására, amikor hazafelé utaztában ellopták a kabátját. Ld. FL-lev. II. 781. és 786. sz.

797. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Zengővárkony, 1931. II. 27.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Magántanárságom ügyében[1] vagyok ismét kénytelen Főtiszteletűségedhez fordulni. Előre bocsátom, magamtól nem tenném, mert restellem, de Tolnai Vilmos[2] bölcsészeti dékán és [Halasy-] Nagy József professzor[3] ezt kívánják tőlem s annyira lelkemre kötötték, hogy nem tudnék mit felelni nekik, ha nem tenném meg.

A Karnál az ügy nagyon szépen keresztül ment. Magántanári próbaelőadásom, mindenki állítása szerint, általános és nagy sikert aratott.[4] Utána a dékán ott, a tanárok és a közönség előtt kijelentette, hogy a Kar magántanárrá habilitált. Hátra volt még, amiről azt mondták, merő formalitás: hogy a tanács fölterjessze megerősítés végett. A tanács azonban egyik kari ülésről a másikra halasztotta, hol ilyen, hol olyan ürüggyel. Kisült, hogy a rektor, Bozóky[5] és Molnár jogi prof.[esszor],[6] mindent elkövetnek az ügy elgáncsolására. Hogy mi az ok? Érdekelt fél lévén, de meg egyébként is másoktól kapott információkra utalva, nem a magam nézetét adom elő. Azok, akik a dologgal foglalkoznak, egybehangzóan megállapítják, hogy klerikális hajsza, mely nem tűri, hogy református ember, s hozzá pap, kerüljön az egyetemre. Bizonyságul idézem [Halasy-] Nagy J.[ózsef] 11-i leveléből: „Közben a kleriká-

lis túlzók is leleményesebbnek bizonyultak, mint hittem, és ismét meglepetés elé állítottak."[7] — Csekey István[8] barátom, a dorpati professzor, januárban itt járt nálam, tőlem értesülvén az ügy stagnálásáról, Pécsett tudakozódott s ezt írta: „Ügyedet a jelenlegi rektor hátráltatja, aki eretnekek előtt nem akarja megnyitni az utat a katedrához."[9] (N[ota] B[ene] a rektor különösen nagy elismeréssel nyilatkozott előadásomról a többi tanárnak.) Tolnai dékán ugyanezt mondta nekem, azt is közölve, hogy annak idején az ő kinevezését is minden áron meg akarták akadályozni, mert ő meg evangelikus.

Tegnap aztán Tolnai dékántól levelet kaptam,[10] melyben közli, hogy a tanács végre most 25-én letárgyalta az ügyet s megerősítés végett fölterjeszteni határozta. Egyben azonban azt is közli, hogy nézete szerint a kisebbség ebbe nem fog belenyugodni, hanem odafönt is mindent elkövet azért, hogy a habilitáció miniszterileg ne erősíttessék meg.[11] S azt írja: „Én magánlevélben fordulok az államtitkárhoz[12] fölvilágosítással. Sokkal tárgyilagosabb embernek ismerem, semhogy be ne látná ügyünk igaz voltát." Nagy nyomatékkal, levelében két helyen is azt kívánja azonban, hogy én se hagyjam sorsára a dolgot, hanem kérjem meg Főtiszteletűségedet a miniszternél való személyes interveniálásra. Ugyanezt kívánja tőlem [Halasy-] Nagy professzor is, aki egyébként még a múltkor mondta (azóta nem beszéltem vele), hogy Pesten járva, személyesen is megbeszéli a dolgot az államtitkárral.

Így állván a dolog, nem tudok mást tenni — mint elől is jeleztem — , mint hogy mindent idetárok Főtiszteletűséged elé. Tudom azt, hogy mennyien molesztálják Főtiszteletűségedet személyes ügyükkel; tudom azt, hogy az ilyen személyes interveniálás meg éppen kényelmetlen is lehet Főtiszteletűségedre; azért, midőn tisztelettel megkérem a lehetőnek megtételére, előre is megnyugszom bölcs elhatározásában.

Még így se terjesztenék elő semmi esetre se ilyen kérést, ha — a dolgok legelején állnék s előre tudnám, hogy idejutok. Én a magántanárságot nem kerestem, fölajánlották nekem azzal, hogy kisujjam mozdítása nélkül, simán, egy-kettőre meglesz. Persze, az illetők se láthatták előre az elkövetkezőket. Mikor pedig már benne voltunk, végig kellett csinálni: egyfelől a kar presztizséről volt szó, mely nem engedhette a maga határozatát érvényteleníteni, másfelől az én reputációmról, aki az egész ügynek otthagyásával nem kelthettem azt a látszatot, hogy óvatosságból meghátrálok. Ezért végig helyt álltam s mindent kitettem az asztalra. Nincs semmi, amit nem tisztáztam — de viszont a nagy nyilvánosság ezt nem tudhatja s a kudarc a legkellemetlenebb találgatásokra adhat alkalmat. (Hogy mennyire tisztáztam mindent, még ideírom [Halasy-] Nagy prof.[esszor] levelének néhány sorát: „A magam részéről, bármennyire bosszant a rektor és a jogkari prodékán jogtalan turkálása — amire persze a jogász mindig igyekszik §-t találni — , mégis bizonyos mértékig megnyugtat. Ez az egész ügy ugyanis annyira átgyúródik, hogy senkinek sem lesz később mersze és kedve elővenni, s ha egyszer kathedrai igényekről lenne Nálad szó, biztos lehetsz felőle, hogy ellenfeleid ezt a dolgot nem dobhatják bele a mérlegbe: „minden 'on-dit' aktaszerűen lesz fejbevágható.")

Teljes részletességgel ismertetvén immár az ügyet, s kérésemet, ha teljesíthető, szíves jóindulatába ajánlva Főtiszteletűségednek mély tisztelettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. c. Elnöki ir. 381/1931.
Megj.: Ráday Évkönyv VI. 253–255. p.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 794/7.
[2] Tolnai Vilmos (1870–1937) nyelvész, irodalomtörténész, középiskolai, majd 1925-től pécsi egyetemi tanár, az MTA tagja. FL magántanári habilitációjának egyik fő támogatója volt. Ld. 794/7.
[3] Halasy-Nagy (1932-ig Nagy) József (1885–1976) a filozófia professzora, 1921-től pécsi, 1940–1948-ig szegedi egyetemi tanár. 1910-ben recenziót írt FL Nietzsche-tanulmányáról és fordításáról, s ő lehetett a szerzője a FL egyik levelében (FL-lev. I. 193. sz.) említett, A Szellem c. folyóiratban kiadásra szánt Pascal-tanulmánynak és fordításnak. Halasy-Nagy kezdeményezte FL magántanári habilitációját, és az ügy sikeres lebonyolításának egyik fő mozgatója volt. Ld. 794/7.
[4] A magántanári próbaelőadást FL Művészet és valóság címmel 1930. XI. 24-én tartotta a pécsi egyetem bölcsészeti karának földszinti nagy előadótermében.
[5] Ld. 796/5.
[6] Ld. 796/6.
[7] A levél nem maradt fenn.
[8] Ld. 795/7. Dorpat = Tartu.
[9] A levél nem ismeretes.
[10] A levél nem maradt fenn.
[11] Ld. 794/7.
[12] Petri Pál (1881–?) az 1921-ben elhunyt Petri Elek ref. püspök fia, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára. 1935-ben nyugdíjba ment.

798. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Zengővárkony, 1931. III. 11.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Hálás köszönettel vettem szíves értesítését[1] s kegyes pártfogását. Azonnal kérdést intéztem Tolnai V.[ilmos] dékán úrhoz, aki nyomban válaszolt is, ezt írván: „Az iratcsomó f.[olyó] hó 6-án, pénteken felment a miniszteriumba, tehát a püspök úr már megteheti a maga lépését. Az én levelem az államtitkárhoz egyidejűleg elment. F.[olyó] hó 18-án [Halasy-] Nagy J.[ózsef] fent lesz B[uda]pesten s szintén bemegy a minisztériumba az ügyedben."[2] Arról tehát nem tesz említést, bár kérdeztem, hogy ment-e fel különvélemény, s így azt következtetem, hogy nem – illetőleg az ellenvélemény valószínűleg a tanácsi jegyzőkönyvbe van foglalva. A tanácsban ugyanis nagy vita volt a dologról szemben a kari üléssel, ahol – [Halasy-] Nagy Józsefék szerint igen szépen ment keresztül.

A rektor[3] és a prorektor[4] (ez utóbbi, mint az ügy előadója), mindkettő közismert klerikális, miután már minden ellen-argumentumra megkapta az akta-szerű feleletet, végül különösen a kommün idején történt egyetemi tanári kineveztetésembe kapaszkodott. Mivel ez esetleg Főtiszteletűséged előtt is szóba kerülhet, szíves emlékezetébe idézem már ismertetett körülményeit. Kinevezésem már jóval a Károlyi-féle forradalom *előtt* szorgalmazták néhányan, pesti professzorok; 1919 január ele-

jén, tehát csaknem 3 hónappal a kommün kitörése előtt, kaptam Rómába a hírt, ahol éppen propaganda-ügyben voltam, hogy kineveztetésem megjelent a napilapokban, hazaérve érdeklődtem, azt az információt kaptam, még nem történt meg, de „folyamatban van"; barátaimnak megmondtam, csak úgy fogadom el, ha teljesen az egyetemi autonómia szellemében történik; megnyugtattak, hogy éppen ezt készítik elő. Ugyanebben az időben nevezték ki Vass Józsefet[5] is. Közben a fölfordulás egyre nőtt, az egyetemre kormánybiztost tettek, Jászit,[6] aki maga nem csinált semmit, de mivel nélküle az egyetem mit se tehetett, az egyetemet is teljesen megakadályozta cselekvésében. Közben kiütött a kommün. Az egyetemre már nem is gondoltam. Vagy el kellett volna mennem a közokt.[atásügyi] népbiztosságra s azt mondanom, ha kineveztetésem még mindig „folyamatban van", hagyják abba? Aki emlékszik még azokra az időkre, tudja, hogy ez még gondolatnak is képtelenség. De meg különben se tudtam, hogy a dolog még mindig „folyamatban van". Májusban aztán egyszerre csak megkaptam a kinevezésem Lukács György aláírásával,[7] akihez két évtizedes barátság fűzött, még abban az időben, amikor híre se volt kommunizmusnak s amikor bárkiről inkább föl lehetett tételezni, hogy valaha kommunista lesz, mint Lukácsról (a Hitelbank igazgatójának[8] fia, németül sose írta a nevét „von" nélkül, rettenetesen lenézett mindent, ami politika stb. s csak filozófiai — főleg metafizikai és etikai téren dolgozott.) A kommün alatt Lukáccsal, aki nyakig benne volt a dologban, nem érintkeztem, de a bolsevizmusról való fölfogásomat ismerte, mert voltak, akik megmondták neki. Úgy látszik, ő ezzel nem törődött; különben is olyan szakra neveztek ki, aminek semmi köze se volt a kommunizmushoz. A kinevezést közöltem Petri püspökkel,[9] Praznovszkyval[10] s a külügyben más kollegáimmal. Egybehangzóan mind azt mondták, el muszáj fogadnom. Talán 3 előadást tartottam, Dantéval kapcsolatban assisi Sz[en]t Ferencről, olasz nyelven, 6—8 hallgató előtt (úgy emlékszem, leginkább fiumeiek voltak, más aligha tudott volna úgy olaszul). Egy.[etemi] tanári fizetést nem vettem föl, júniusban elmentem nyaralni s csak pár nappal a kommün bukása után tértem vissza Pestre. A külügyben úgy igazoltak, hogy még csak meg se kérdeztek; II. lelk.[ész] képesítő vizsgám előtt, 1920. szept.[ember]-ben mindenről be kellett számolnom, ott is rendben volt.[11] A külügyminisztérium még ez után küldött ki fontos és bizalmas kiküldetésbe, a legmesszebb menő meghatalmazással, hogy hogyan feleltem meg neki, hivatalos iratok tanusítják.[12]

Minderről még sok részletet mondhatnék, de attól tartok, már így is túlságosan igénybe vettem Főtiszteletűséged türelmét és idejét. Hiszen kétségtelen, ha nem volnék református s hozzá még pap, azok az urak épp oly buzgón sürgetnék a megerősítést, mint ahogy hátráltatni igyekeztek.

A miniszternél[13] az intervenció[14] idejét és alkalmát méltóztassék bölcs belátása szerint megválasztani, részemről mindössze azon szerény nézetem bátorkodom előterjeszteni, hogy minél előbb megtörténik, annál kevesebb módja van az ellenzőknek befolyásuk érvényesítésére. Mert hogy mozogni fogok, azt Tolnai dékán már előzőleg megírta. Lehetetlennek tartom azonban, hogy Főtiszteletűséged közbelépése — különösen ha idejekorán történik — ne essen nagyobb súllyal a latba, mint

valamennyiöké együtt véve. Annál is inkább, mert *jog, igazság* és *szokás* a mi oldalunkon van; hiszen a habilitáció tulajdonképpen a kar kizárólagos joga s a tanács csak azt volna hivatott vizsgálni, hogy a processus szabályai betartattak-e. Ez a két fórum pedig akceptálta a dolgot, a miniszteri megerősítés csak formaság szokott lenni.

Főtiszteletűségednek ismételten szíves elnézését kérve a sok alkalmatlanságért s az ügyet továbbra is kegyes jóindulatába ajánlva a legmélyebb tisztelettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. c. Elnöki ir. 479/1931. Megj.: Ráday Évkönyv VI. 255–257. p.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Rajta Ravasz László írásával: Klebelsberg Elint.[ézve].

[1] A levél nem maradt fenn. A pécsi egyetemi docentúráról van szó. Ld. 794/7.

[2] Tolnai Vilmos (ld. 797/2.) levele nem maradt fenn.

[3] Ld. 796/5.

[4] Ld. 796/6.

[5] Vass József (1877–1930) kalocsai nagyprépost, egyetemi tanár, miniszter. 1919. VIII. 22.–1924. V. 20. között a budapesti egyetem teológiai professzora, 1920. VIII. 17.–1921. II. 14. között közélelmezésügyi, 1920. XII. 16.–1922. VI. 16. között vallás- és közoktatásügyi, 1922. VI. 16.–1930. IX. 8. között népjóléti és munkaügyi miniszter volt.

[6] 1919. II. 4-én – miután a budapesti egyetemen nyolc új professzor kinevezése kapcsán feszültség támadt a kultuszminisztérium és az autonómiáját védő egyetem között – Jászi Oszkárt nevezték ki egyetemi kormánybiztosnak, aki fel akarta függeszteni az autonómiát. Az ez ellen tiltakozó Angyal Dávid dékánt felfüggesztették, s II. 8-tól VIII. 8-ig nem tartottak kari ülést. A Tanácsköztársaság idején Jászi helyére a Közoktatási Népbiztosság hat tagú bizottság élén Dienes Pált nevezte ki kormánybiztosnak.

[7] FL egyetemi tanári kinevezését már 1918. őszén eldöntötték, de az olasz nyelv és irodalom tanszékére csak 1919. V. 3-án írta alá kinevezését Lukács György népbiztoshelyettes. A Hivatalos Közlöny 1919. V. 22-én közölte a kinevezést (22. p.). Előtte, IV. 10-én FL megbízást kapott 1–1 órás előadás ill. szeminárium tartására Dante La vita nuova c. művéről. A kinevezés: MTAK Kézirattár Ms 4594/3., a megbízás: Ms 4594/2.

[8] Lukács György apja, Lukács József (1899 óta szegedi előnévvel) az Angol–Osztrák Bank budapesti fiókjának igazgatója, a Gyáriparosok Szövetsége ügyvezető igazgatóságának tagja volt. Maga Lukács György – mint FL is – egy életrajzi riportban a Hitelbank igazgatójának mondja apját.

[9] Petri Elek (1852–1921) 1876–1904 között ref. teológiai tanár, 1904–1915 között lelkész, 1915–1921-ig a Dunamelléki Ref. Egyházkerület püspöke.

[10] Praznovszky Iván (1883–1957 után) politikus, diplomata. 1918-ban a Magyar Külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője s így FL főnöke. 1919-ben miniszteri tanácsos, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter volt. 1920-ban a trianoni békedelegáció főtitkára, 1921-től párizsi ügyvivő, 1922-től követ.

[11] FL 1920. IX. 16-án tette le a II. lelkészképesítő vizsgát jeles eredménnyel. Előtte, IX. 15-én a lelkészvizsgáló bizottság felszólította, adja be iratait, amelyekkel igazolja, hogy az I. lelkészképesítő vizsga óta az előírás szerint egyházi szolgálatban állt. Miután ez megtörtént, megkapta lelkészi oklevelét. Ld. FL-lev. II. 374/5.

[12] FL 1919. XII. 25-én francia nyelvű megbízólevelet kapott Sommsich József külügyminiszter aláírásával, amely Rómába rendeli kapcsolatot teremteni olasz gazdasági körökkel, információkat gyűjteni a magyar–olasz gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok újra felvételének lehetőségéről és tájékoztatni az olaszokat Magyarország helyzetéről. (Ld. Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. b. A ppi hiv. ir. 2193/1931.) FL 1919 utolsó vagy 1920 első napjaiban utazott Rómába. Mint Eckhardt Tibor 1920. IV. 12-i leveléből kiderül, (FL-lev. II. 346. sz.) FL a római magyar követ, gróf Nemes Albert

kinevezése előtt teljesen önállóan tevékenykedett. Ez alkalommal 1920. VI. 20-ig volt Rómában. Szerkesztette és kiadta a L'Ungheria. Rassegna settemanale, politica ed economica c. lapot, amelynek 1920. I. 24. és V. 12. között 9 száma látott napvilágot. FL 1920. X. 15-én bontotta fel szerződését a Külügyminisztériummal, amikor kinevezték medinai helyettes lelkésznek.

13 Ld. 796/7.

14 Ld. 794/7.

799. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Zengővárkony, 1931. IV. 2.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Március 26-án kelt n[agy]b.[ecsű] sorai[1] nyomán hálásan köszönöm az ügyemben való szíves közbenjárást.[2] Magam is reménylem, hogy meg lesz az eredménye.

Egyben megköszönöm – amiről közben értesültem – , hogy Tolnai Vilmos[3] dékán úrhoz is jóindulatú sorokat méltóztatott intézni személyemre vonatkozólag. Hogy fogom ezt a sok szívességet megszolgálni?

Áldott húsvéti ünnepet kívánva mély tisztelettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. c. Elnöki ir. 617/1931.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

1 A levél nem maradt fenn. FL 798. sz. levelének iktatókönyvi bejegyzése mellett a következő elintézés olvasható: P[üspök] úr kérése ill. kinevezése ügyében kultuszminiszternél közbenjárt III. 27." (Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. b. A ppi hiv. ir. 479/1931.) Erről nyilvánvalóan értesítették FL-t is. FL levelére Ravasz László ceruzával ráírta: Klebelsberg. Elint.[ézve.]

2 A docentúrára utal. Ld. 794/7.

3 Tolnai Vilmos ld. 797/2. A neki szóló Ravasz-levél nem ismeretes.

800. FÜLEP LAJOS – SZAKÁCS IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, [1931.] IV. 21.

Kedves Barátom,

ha még nem vagy úton, és soraim otthon érnek, leveled vétele után sietek közölni, hogy ha a nálunk megszállást csak tőlünk teszed függővé – mi igen szívesen látunk.

Nem jelented, hány órára hívjam össze a presbitériumot – így hát ötre fogom összehívni; azt hiszem, jó lesz. Szeretném azonban, ha Pallból[1] korábban jönnél át, hogy előzőleg még egyet-mást megbeszélhessünk.

A viszontlátásig szívből üdvözöl

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. Lt. A Tolnai Em. ir. A/10. b. Az 1931-es iktatatlan iratok között.

Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Szakács Imre ref. esperes úrnak Mórágy Tolna megye.
Feladó: Dr Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad
Szakács Imre (1871–1932) mórágyi ref. lelkész, 1929-től a Tolnai Egyházmegye esperese, mint ilyen FL közvetlen egyházi feljebbvalója volt.

[1] Nagypall – kisközség Baranya megye pécsváradi járásában, Zengővárkonytól 3–4 kilométerre. Zengővárkonnyal, Pécsváraddal és Hidassal együtt a Tolnai Egyházmegyéhez tartozott.

801. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Zengővárkony, 1931. IV. 24.

Kedves Uram,

nagy késéssel köszönöm meg kitűnő küldeményét s szíves sorait.[1] Gondoltam, majd akkor írok, ha a recenziók[2] megjelentek – mert hamarosan elkészítettem s beküldtem őket. Azonban – mint Ön is konstatálhatta azóta – nem jelentek meg. Azután meg a méregtől nem írtam mostanáig, kicsit csillapodnom kellett. Ilyesmi még nem történt velem. Persze, nem szegény Kollár[3] a hibás. Őbenne minden igyekezet megvolt, hogy a lap jó legyen, lejött hozzám ide, hogy velem megbeszélje, én apróra mindent megmondtam neki, mit hogyan csináljon – s az utolsó pillanatban kiveszik az egészet a kezéből. No de ezen nem kell csodálkozni, csak tudni kell, ki az, akinek a neve a lapon szerepel. Nem szoktam másra szorulni Kraftausdruckokért, de ennek az embernek a definiálását meg se próbálom.[4]

Kollár K.[álmán] ugyan legutóbb azt írta, hogy a recenziók jönni fognak – , én azonban nem hiszem. Nem is illenek bele ennek a diarium (!) hülyeségnek intenciójába: nem tartalmi kivonatokat írtam, hanem nagyon meleghangú és elismerő sorokat, mert szerintem a lapot azzal a céllal kellett volna csinálni, hogy olvasóit könyvvásárlásra animálja.

Azelőtt ilyesmi nem történt s nem is történhetett meg. Ezért kell messze tőlük a fák és hegyek között élni.

Most már csak az az óhajom, hogy bár legalább Önt ne bosszantsa annyira a dolog, mint engem. Mert nálam a bosszúságot még a kellemetlen tudat is tetőzi, hogy nem tudtam ellenszolgáltatást adni a küldeményért. S most egyszerűen köszönjem meg és vége? Addig is, míg valahogy megszolgálhatom: köszönöm!

Különösen örültem, hogy sorait olvashattam – bár azok is, mint közöttünk minden, csak miseriáról szólnak. Az egész magyar sors benne van szegény Pethes két utolsó szavában: nem érdemes![5]

Szívből üdvözli a régi barátsággal

Fülep Lajos

BML XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 34. Megj.: Fülep–Kner lev. 36.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] A küldemény az északi sorozat volt. Ld. 795/4.
[2] FL Kner Imre kérésére recenziókat írt a Kner-kiadású északi sorozat köteteiről a Diarium c. lap számára. Ld. 795/3.
[3] Ld. 795/1.
[4] Czakó Elemérre és a Diarium c. lapra utal. Czakó Elemér (1876–1945) könyvkiadó, iparművészeti szakíró, az Iparművészeti Múzeum könyvtárosa, majd 1925–1934 között a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda főigazgatója. – A Diarium c. lap 1931–1933 és 1940–1948 között jelent meg a Könyvbarátok Szövetsége megbízásából az egyetemi nyomdában. (Ld. 795/2.) Szerkesztője és kiadója Czakó Elemér volt, társszerkesztője Voinovich Géza. A lapban „Könyvek szemléje" címmel csak rövid, szignálatlan ismertetések, az „Ismertetések ismertetője" és a „Könyvújdonságok" c. rovatban pedig a kiadvány bibliográfiai adatait tartalmazó leírások jelentek meg.
[5] „Nem érdemes! ezeknek nem érdemes!" – a haldokló Pethes Imre szavai, amelyeket FL Pethes Imre c. nekrológjában idéz. (Nyugat, 1924. XII. 2. 23. sz. 722–727. p.)

802. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1931. IV. 27.

Kedves jó Uram!

Ne bosszankodjon ezen a histórián,[1] igazán nem ér annyit az egész. Nekem is volt már egy nagyobb kellemetlenségem ezzel kapcsolatban, amely ugyanazon úrra[2] vezethető vissza. Istenem, milyen régen elsöpörte volna az ilyen embert egy szabad kereskedelmi rendszer szelleme, ahol nem lehet mérhetetlen közpénzekre és befolyásra támaszkodva experimentálni, hanem érteni is kell azt, amit az ember csinál! Én igazán csak Kollár Kálmán[3] kérésére mentem bele a dologba, mert szimpatikus volt nekem az ő lelkesedése és ügyszeretete, s mert úgy éreztem, nem szabad visszavonnom támogatásomat az ügytől, de eleve tudtam, hogy rendes dolog úgy se jöhet ki belőle. E tekintetben nem is csalódtam s azon csodálkoztam volna, ha másként lett volna. – Az egészből az a hasznom, hogy legalább egy sorozat a kiadványokból jó kezekben van.[4] Tudom, hogy különösen az újabbakban sok a hiba s hogy nem mindenben állhatnak meg az Ön szigorú ítélete előtt, de gondolja meg: én sohasem a viszonyokból fejleszthettem ki azt, amit csinálok, hanem a viszonyok dacára hoztam össze nagynehezen. Ez akkora különbség, hogy aki nem tudja, hogy és miként születtek meg ezek a könyvek, el sem tudja képzelni. Nekem elég az is, ha tudom, hogy örömét leli a könyvekben ott a hegyek között. Mert egyelőre még olyanok is kevesen vannak, akiknek legalább öröme telik a könyveimben. –

Igaza van Önnek is, szegény Pethesnek is: nem érdemes.[5] Ezerszer elmondtam már magamnak s mégis mindig újra kezdem. Egy ilyen újrakezdést tartalmaz egy új akcióm, amellyel rá akarnám a vidéki vállalatokat nevelni arra, hogy modernebb, korszerűbb, eredményesebb propagandát fejtsenek ki. Úgy gondolom, nem lehet tétlenül szemlélni ezt a mostani krízist, kinek-kinek kötelessége próbálni valamit, kezdeményezni, szembeszállni a defetizmussal, a maga szűk kis munkaterületén. Ha egyszer ráér, olvassa el, vagy nézze legalább át az egyidejűleg küldött hat körlevelemet.[6] Ha az eredményt látná, akkor ismét csak azt mondhatná, hogy: nem érdemes,

de én mégis úgy érzem, ennél a századik újrakezdésnél is, hogy nem érdemes, de mégis muszáj. Addig legalább is, amíg az ember győzi erővel, energiával, muszáj, ha a helyzet még oly kilátástalan is. –

Csekey István[7] járt nálam újévkor, mesélte, hogy járt Önnél látogatóban. Én magam is évek óta tervezem, hogy egyszer egy kevés szabadságot lopok magamnak, hogy megnézzek nehány vidéki magyar várost. Pécset régen szeretném látni s azt gondoltam, akkor kimegyek Önhöz is egy pár órára.[8] De annyira rabja az ember az üzlettel járó ezerféle kötöttségnek és kötelezettségnek, hogy az ilyesmi mindig csak terv marad. –

Még egyszer kérem, ne bosszankodjon, – azt se érdemes. Így van, és nem másként és ezen mi már aligha fogunk tudni változtatni. –

A viszontlátásig maradtam szíves, őszinte üdvözlettel az Ön régi híve

[Kner Imre]

Nagytiszteletű Fülep Lajos ref.[ormátus] lelkész úrnak
Zengővárokony U. p.[osta] Pécsvárad. –

Eredetije nem maradt fenn, aláíratlan másodpéldánya a BML XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 35–36.
Megj.: Fülep–Kner lev. 37. p.
Gépirat, a címzés a levél szövege után van.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Utalás a 801. sz. levélre.
[2] Czakó Elemérre utal. Ld. 801/4.
[3] Ld. 795/1.
[4] A FL-nak küldött északi sorozatról van szó. Ld. 795/4.
[5] Ld. 801/5.
[6] A körlevelek között bizonyosan szerepelt Kner Imre körlevele a „Salon Internacional du Livre d'Art" megbízásából a párizsi kiállítási anyag összegyűjtéséről, a Hat norvég író magyarul, a Tizennyolc skandináv író magyarul c. prospektus, valamennyi 1931-ből. (Lévay–Haiman 6.235, 6.245 és 6.246. tétel)
[7] Ld. 795/7.
[8] A tervezett látogatásra 1932. VIII.-ban került sor. Ld. 810., 873., 874., 875., 876., 877., 878., 879., 880., 884., 886. sz.

803. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]Várkony, 1931. IV. 28.

Kedves Barátom,

köszönöm nagypénteki szíves sorait[1] s a küldeményeket. A jókívánságokat, ha nem viszonoztam is írásban azonnal, kívánni kívántam őket. Nunc et semper.

Ami első kérdését – az egészségit – illeti, per il momento non c'è malo. Ci fu, ma è passato. Che vada in malora.

A magántanárság[2] – avete indovinato, a miniszteriumban rekedt meg. A pécsi

klerikális tanárok bizonyára mindent elkövetnek, hogy ha már itt lenn nem sikerült, ott fönn döglesszék meg. Valószínű, sikerülni is fog nekik.

Stendhal „Le Rouge et le noir" megvan – a többi, amit említ, nincs.[3] Ha csakugyan nélkülözheti, köszönettel fogadom. Egyben megkérem, legyen szíves, tegye mellékjük a Nyugat *márc. 16*-i számát – nem kaptam meg, úgy látszik, a postán elkallódott; átnézése után visszaküldöm.

Még valamire megkérem, ha valami miatt nem feszélyezi a teljesítése. Dr Puskás Dezső bajai polgármester-helyettes[4] az ősszel be akarta adni *Klára* nevű leányát a képzőm[űvészeti] Főiskolára, hogy rajztanárnő (tehát nem művésznő) legyen belőle, de nem vették föl, azzal, hogy a létszám betelt. Szőnyihez[5] iratkozott aztán s nála tanult. Az ősszel azonban nagyon szeretné beadni, engem kért meg, írjak már most Rétinek[6] vagy Benkhardnak,[7] mert – azt állítja – már ilyenkor előjegyzik a felveendőket. Hát én nem tudom, nem túl korai-e már ilyenkor jelentkezni, de mivel Maga együtt szokott lenni Rétivel, úgy gondoltam, akad alkalma megkérdezni – s ha csakugyan már ilyenkor lehet előjegyezni, megmondani neki, hogy jegyezze elő. Ennek azt hiszem, nem lesz semmi tárgyi akadálya, mert ha a lány Szőnyinél tanult s úgy hallom, sikerrel, bizonyára tud is annyit, amennyi a fölvételhez kell.

Ed ora! Május 12-én Pesten leszek. Este 1/2 7-kor előadást kell tartanom a Ref.[ormátus] Theol.[ógiai] Akademián (Ráday utca 28.). Az előadás címe: Művészet és valóság.[8] Nagyon örülnék, ha akár előtte, akár utána találkozhatnék Magával. Vonatom d. u. 2-kor ér Pestre, valószínűleg a Vadászkürtbe szállok. Másnap reggel már jövök is vissza, mert csütörtök ünnep s itthon kell lennem. Nem rendezhetné dolgait úgy, hogy mindjárt velem jönne?[9] Nagyon örülnénk neki!

Szorongva várom a május 1-t, hogy jön-e valami Baumgarten.[10] Nem sok a reményem s bizalmam hozzá. Eddig legalább semmi hír róla.

Itt most csoda, mit művelnek a madarak. Tudom, öröme telne benne!

A rivederci fra poco ed intanto una buona stretta di mano vostro

Don Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 77. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 197–198. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Dr Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad

[1] Elek 1931. IV. 3-án, nagypénteken írt levele nem maradt fenn.
[2] Ld. 794/7.
[3] Elek nyilván Stendhal-műveket kínált FL-nak, akinek élete végéig egyik kedves írója volt Stendhal.
[4] Puskás Dezső bajai polgármester-helyettes, a bajai református egyházközség presbitere volt.
[5] Szőnyi István (1894–1960) festő, 1937-től a Képzőművészeti Főiskola tanára. Magán festőiskolája a Baross u. 21. V. 1. alatt volt.
[6] Réti István (1872–1945) festő. 1923–1938 között a Képzőművészeti Főiskola tanára. Elek Artúr egyik legközelebbi barátja volt.
[7] Benkhard Ágost (1882–1961) festő. 1922-től a Képzőművészeti Főiskola tanára. Ő szervezte meg az 1921-től működő miskolci művésztelepet, amelynek 1938-ig vezetője volt.
[8] FL a Református Teológiai Akadémián magátanári próbaelőadását ismételte meg, feltehetően Ravasz László kezdeményezésére. A felkérés a püspök ötlete lehetett, miután 1931 tavaszán FL docentúrájának megerősítése érdekében több alkalommal interveniált a Vallás- és Közoktatásügyi

Minisztériumban. A Kálvinista Szemle 1931. V. 23-i száma (179. p.) „Tudományos előadások" címmel adott hírt az eseményről: „A budapesti Ref. Theológiai Akadémia dísztermében május 12-én Fülep Lajos zengővárkonyi lelkész tartott előadást 'Művészet és valóság' címmel." Vele együtt hirdették még dr. Tavaszy Sándor kolozsvári teológiai igazgató május 19-i „A kálvinizmus katholicitása" c. előadását.

9 Elek Artúr találkozott FL-sal V. 12-én, de nem kísérte el Zengővárkonyba.

10 A Baumgarten-segélyről van szó, amelyet FL nem kapott meg. Ld. 794/4.

804. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Zengővárkony, [1931.] V. 16.

Carissimo,

egyidejűleg visszaküldtem azt a Nyugat számot, melyet kölcsön kértem.[1] Igen köszönöm. – Pesten létemkor elfelejtettem megkérdezni, (nem csoda) volt-e már alkalma Puskás Klára dolgáról[2] beszélni Rétivel[3] vagy Benkhard-al.[4] Ha majd egyszer ír, kérem, szánjon rá egy sort. – Az Isten is azt akarja, hogy az idén Várkonyba jöjjön – a spanyol revolúció[5] azért történt, hogy oda ne mehessen. Mást meg már mindent látott. Az égiek akaratával pedig, tudja, nem jó ellenkezni, hát csak jöjjön szépen ide, a méhes díszben várja, kívül-belül frissen meszelték. – Sono ancora sotta la tremenda impressione di quel pomeriggio del 12 – e non capisco, come ho potuto parlare la sera. Certo, l'ho fatto automaticamente, senza l'anima presente. Che cara figlia, che anima dolce, santa. Sono totalmente bouleversée.[6]

Nella speranza di rivedervi quanto prima cordialmente vostro

Don Lodovico

Hely és év a tartalom alapján: FL 1931. V. 12-én tartott előadást a budapesti Teológiai Akadémián.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 78. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 199–200. p.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Dr Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad

1 Ld. a 803. sz. levelet.

2 Ld. 803/4.

3 Ld. 803/6.

4 Ld. 803/7.

5 Elek eszerint Spanyolországba készült. XIII. Alfonz spanyol király lemondása után, IV. 14-én kikiáltották a köztársaságot. Ezekben a napokban is utcai harcok folytak a köztársaság pártiak és a monarchisták között.

6 Sono ancora... „Még mindig a 12-i délután megrázó hatása alatt vagyok – nem is értem, hogyan tudtam este beszélni. Annyi bizonyos, hogy gépiesen tettem, nem voltam jelen. Milyen kedves leány, milyen drága, szent lélek! Teljesen felkavart. A mielőbbi viszontlátás reményében, szeretettel az Ön Don Lodovico-ja." FL itt Kornélia leányával való találkozására utal, amelyről a Ravasz Lászlónak szóló 805. sz. levélben is ír.

805. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Zengővárkony, 1931. V. 16.
u. p. Pécsvárad

Főtiszteletű Püspök Úr!

Ez úton kérem szíves elnézését, amért 12-i Pesten létemet[1] nem tudtam arra fölhasználni, hogy tiszteletemet tegyem és személyesen is megköszönjem értem való sok fáradozását. Talán mondanom se kellene, hogy e mulasztás nem figyelmetlenségből vagy tiszteletlenségből történt, ami az én részemről sokkal rosszabbat is, hálátlanságot jelentene. Főtiszteletűséged bizonyára gondolja, hogy más okának kellett lennie. S ez az ok valóban egészen rendkívüli is volt, az a 12-e nagy nap volt számomra.

Kornélia leányom,[2] akit nem láttam 14 év óta – akkor 2 éves volt – , valahogyan megtudva, hogy 12-én Pesten leszek, írt nekem előzőleg, hogy találkozni szeretne velem. Ez a találkozás 12-én d. u. megtörtént s hogy mit jelentett rám nézve, elmondani meg se próbálom. Egyéb körülményei mellett megrendítővé tette azt a találkozást az, hogy 4 évvel ezelőtt a lehető legsúlyosabb operációt végezték el rajta – fogósszülésből maradt agyrendellenesség miatt trepanálta Németországban az a professzor, aki az effajta műtétnek ma a legnagyobb kapacitása a világon – , még tavaly is egész évet szanatóriumban kellett töltenie, szellemi fejlődésében szegényke évekkel visszamaradt és bizonyára hosszú időre lesz még szüksége, amíg, Isten segítségével teljesen meggyógyul.[3] Arcra, alakra gyönyörű leány és csodálatosan finom lélek, csupa lélek – sohasem láttam még így a mens és az anima dualizmusát. Olyan dolgokat mondott nekem, amiknek a lehetőségét sose képzeltem volna el – hogy mindig rám gondol, s mennyire szeret, holott igazában nem is ismerhet, nem is emlékezhet rám. Főtiszteletűséged bizonyára át tudja érezni 12-i lelkiállapotomat (én még szószerint emlékszem arra az alkonyati beszélgetésre a kolozsvári Theologia udvarán '18-ban, mikor Főtiszteletűséged családjában az a tragikus eset történt);[4] máig se értem azonban, hogy tudtam akkor este közönség elé állni és beszélni! Talán csak úgy, hogy trance-ban voltam és automatikusan cselekedtem.

Leányomtól elbúcsúzva a Ráday utcába mentem azzal a szándékkal, hogy az előadást megelőző időt még fölhasználom a Főtiszteletűségednél való tisztelet tételre – alig léptem azonban be a kapun, rám csapott valami sajtórém s karmaiból lehetetlen volt szabadulnom. Azzal vigasztaltam magam, hogy majd előadás után együtt lehetek Főtiszteletűségeddel – ez a reményem azonban füstbe ment a Bethlen-estély miatt.[5] Másnap reggel pedig 1/2 9-kor már indulnom kellett vissza.

Egyúttal közlöm a habilitációs ügy mostani állását is:[6] a v.[allás és] k.[özoktatási] m.[inisztériumi] államtitkár, hogy a pécsi ellenzőknek eleget tegyen, maga is átírt a pesti egyetemre és külügybe rólam információt kérendő, noha már mindkét hely hivatalos nyilatkozata csatolva volt az iratokhoz; hogy az egyetem válaszolt-e már, nem tudom, a Külügy válasza (az előzővel azonos) kb. 2 hete elment a V[allás és] K[özoktatási] M[inisztérium]hoz. [Halasy-] Nagy Józsefnek az államtitkár megígérte, hogy ha ezek a válaszok megérkeznek, befejezi az ügyet. Úgy lesz-e, ők tudják –

lehet, hogy megint keresnek okot a halogatásra. (Mert hogy az Egyetem válasza is ott van, ha értesülésből nem tudom is, biztosra veszem.) De akármi történik, nem az én szégyenem.

Főtiszteletűségednek a legmélyebb tisztelettel hálás híve

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. c. Elnöki ir. 921/1931. Megj.: Ráday Évkönyv VI. 257–259. p.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 803/8. és 804/4.
[2] Fülep Kornélia Rozália 1915. IV. 3-án született.
[3] Az operáció történetét Erdős Renée: Nyírfaerdő. (Szanatóriumi jegyzetek) c. könyvében írta meg. (Bp. 1925 után.)
[4] Ravasz László kisfia agyhártyagyulladás következtében elvesztette a hallását, s emiatt beszélni is elfelejtett. Utóbb gyógypedagógiai módszerekkel újra megtanult beszélni. Gyógyszerész lett.
[5] 1931. V. 12-én a Sándor-palotában miniszterelnöki fogadóest volt, amelyen Ravasz László is részt-vett.
[6] Ld. 794/7.

806. RAVASZ LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

[Budapest, 1931. V. 16. után]

Kedves Barátom,

leveledet[1] megkaptam s természetesnek találom, hogy nem találkozhattunk. Nem is tudtam, hogy nagy leányod van s szívből kívánom, hogy sok örömed teljék benne.

Ha a szóbeli ígéretek állanak, jó reménnyel nézek az ügyed eldöntése elé.[2]

Szíves üdvözlettel

[Ravasz László]

A dátum: Ravasz László levele válasz FL 1931. V. 16-i levelére.
Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. c. Elnöki ir. 921/1931.
Az elküldött példány nem maradt fenn; a szöveg Ravasz püspök ceruzaírása FL 1931. V. 16-i levelének hátán.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL Kornélia leányával való találkozására utal. Ld. 804–805. sz.
[2] A pécsi egyetemi docentúráról van szó. Ld. 794/7.

807. FÜLEP LAJOS – FISCHER BÉLÁNAK

Zengővárkony, 1931. VI. 5.

Méltóságos Alispán Úr!

Vettem f.[olyó] hó 2-án kelt n[agy]b[ecsű] sorait[1] s tisztelettel bejelentem, hogy ha valami váratlan körülmény meg nem akadályoz (pl. temetés), okvetlenül megfogok [!] jelenni a Janus Pannonius irodalmi társaság alakuló közgyűlésén.[2]

A legmélyebb tisztelettel Fülep Lajos

PIM Kézirattár V. 4783/2.
Kézírás.
Pécsre írt levél.
Fischer Béla (1877–?) 1900 óta Baranya megye szolgálatában állt. 1921–1937 között főjegyző ill. alispán volt.

[1] A levél nem maradt fenn.

[2] A Janus Pannonius Társaság a Dél-Dunántúl és Pécs kulturális és irodalmi életének megélénkítésére alakult. Alapítását 1930 őszén a Dunántúl c. lap szerkesztőségében és Fischer Béla alispán otthonában készítették elő. Az alakuló közgyűlésre 1931. VI. 10-én a pécsi Nemzeti Casinóban került sor. A Társaság elnöke Surányi Miklós, társelnökei Fischer Béla és Tolnai Vilmos lettek. FL, Birkás Géza, Koltay-Kastner Jenő, Molnár Kálmán, Halasy-Nagy József, Thienemann Tivadar és Vargha Demjén társaságában választmányi tag, Babits Mihály tiszteletbeli elnök lett.
FL kezdetben aktívan résztvett a társaság munkájában, 1932-ben a regénypályázat egyik bírálója volt, 1932. VI. 10-én előadást tartott Szent Ferenctől Lawrence-ig címmel.

808. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony, 1931.] VII. 10.

Kedves Barátom,

már végtelen ideje, hogy semmi hírem Magától. Cosa c'è? Csak nem beteg? Számítottam – s számítok is – lejövetelére, de hát mikor akar mozdulni?[1] Vagy tán már nincs is itthon, úgy itt hagyott bennünket, hogy azt se mondta, papucs?

Pesti találkozásunk alkalmával elfelejtettem kérdezni, volt-e alkalma beszélni Benkhardt-tal[2] vagy Rétivel[3] *Puskás Klára* fölvétele ügyében.[4] Ha igen, kérem írja meg egy sorban, mert ígéretet tettem s most már nagyon sürgetnek.

Három hete, 11 évi szünet után, föltámadt az a disznó ischiasom, mely már két ízben kutyául meggyötört s most is jól megnyomorgatott. Végre úgy látszik, búcsúzófélben van.

Babitscsal találkoztam Pécsen a múlt hónapban, a Janus Pannonius társaság megalakulásán,[5] de nem volt alkalmam a Baumg[arten]t előhozni.[6] Lasciamo ogni speranza!

A magántanárság[7] aktái hónapok óta a minisztériumban vannak. Azt hiszem, örökre ott is maradnak.

Híreit, s mindenek fölött jövetelét nagyon várva
szeretettel Lodovico

Nem tudom, megköszöntem-e már a Stendhalt[8] s a többit. Ha nem, bocsánat a mulasztásért, ha igen, inkább még egyszer köszönöm.

Az évszám postabélyegzőről véve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 79. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 201. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Dr Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad

[1] Ld. 796/9.
[2] Ld. 803/7.
[3] Ld. 803/6.
[4] Ld. 803/4.
[5] Ld. 807/2.
[6] Ld. 794/1., 796/2. és 803/10.
[7] Ld. 794/7.
[8] Ld. 803/3.

809. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony] 1931. VII. 29.

Carissimo,

júniusi levele[1] valóban nem jött meg ide. Altrimenti nem reklamáltam volna. A híres magyar posta jóvoltából évente átlag 5–6 ilyen eset történik. Sajnálom, hogy emiatt külön kellett fáradnia. Köszönöm a szíves információt. Egyébként Puskás papa, mint tegnapi levelében megírja, már tudta, hogy áll a bál,[2] mert járt Klárival Glatznál[3] és Benkhardtnál,[4] s ezek elmondták neki. A Klári egyébként most augusztusban 4–5 hetet tölt Benkhardt mellett a miskolci telepen, mi pare per captatio benevolentiae. Persze, egy mai apának mindent el kell követnie.

A második Stendhalt és egyéb küldeményt[5] is megkaptam, gracias muchas – ma le spese?

Nagyon örülök a Nagyboldogasszony felekezeti hovatartozásáról előadott kérdésnek, mert ebből azt látom, hogy akkor csakugyan komoly szándéka van lejönni.[6] Mert csak nem puszta tudásszomjból érdeklődik iránta? Ezt már régen és közelebbről is elolthatta volna. Egyébként megnyugtatom una volta per sempre – nekünk nincs se kis, se nagy asszonyunk, semmilyen asszonyunk, per dirci. Persze, Maga is többet tud a kínaiakról, mint üldözött keresztyén honfitársairól. In somma, akkorra föltétlenül várjuk s majd megüljük a napot kálomista rítus szerint!

Jenő barátunkról szóló tudakozódásain kitűnően mulattam. Kollár Kálmán[7] nem kevesebb, mint 3 levélben ostromolt, írjam meg, ki ő. Magát azonban nincs szívem tovább is kétségek közt hányatni.

Dunque: Dr Veress Jenő[8] tábori prot.[estáns] alesperes, ref.[ormátus] teol.[ógiai] akad.[émiai] m.[agán]tanár, európai gyors- és távbeszélő bajnok, egyébként úgy látszik, ügyes ember, mert nem kevesebb, mint 100–150 ezer P[engő] külföldi pénzt

tudott felhajtani egy magyarul kiadandó Protestáns Enciklopedia számára, mely nélkül okvetlenül kiesett volna a világ feneke. Ennyi pénzt, manapság. Erfinden Sie mal so was, Herr Spitha!

Az ischias végre, 6 injekció után, morogva odébb állt.

A jövőnek nagy szorongással nézek eléje. Nemcsak a magaménak, mivel a vetőmag is alig termett meg s ez már a nyomor – hanem mindnyájunkénak, mert ha az idei télen nem lesz felfordulás, akkor soha. Ilyen esztendő nem volt még, mint az idei. S a mozgolódás folyik is mindenfelé a föld alatt. A t.[tisztelt] kormány[9] meg is érdemelné, hogy jó stambuli mintára odaaggassák végig a hídon, a Duna fölé.

Hanem ha majd jön, csinálja ki, hogy ne csak 2 napig lehessen itt. Ha már annyit utazik s költ, legyen legalább valami látszatja. Fene egye meg azt a rohadt Újságot.[10]

Szeretettel várjuk s addig is szívből köszöntjük

i Filippi.

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 80. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 203–205. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Dr Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad

[1] A levél utóbb sem került meg, s az sem maradt fenn, amelyre FL e levelében válaszolt.
[2] Ld. 803/4.
[3] Glatz Oszkár (1872–1958) festő, a nagybányai iskola tagja. 1914–1938 között a Képzőművészeti Főiskola tanára.
[4] Ld. 803/7.
[5] Ld. 803/3.
[6] Nagyboldogasszony ünnepe: VIII. 15.
[7] Kollár Kálmán ld. 795/1. Levelei nem maradtak fenn.
[8] Veress Jenő (1882–1968) Budapesten és Utrechtben tanult, 1911-től Budapesten vallásoktató lelkész, utóbb katonalelkész. 1911-ben teológiai magántanár lett. 1924-ben néhány hónapig a Protestáns Szemle szerkesztője. A protestáns enciklopédia nem valósult meg; az 1930-as évekből egy Teológiai Lexikon terve ismeretes, amely szintén csak terv maradt.
[9] A Bethlen-kormányra utalt.
[10] Elek az Újság c. napilap belső munkatársa volt.

810. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Zengővárkony, 1931. VII. 29.

Kedves jó Uram!

Még április 27-én kelt levelében[1] írta, hogy lehet, megnézi a nyáron Pécset s kijön hozzám is.[2] Ezt a tervet szeretném most eszébe juttatni azzal, hogy *nagyon örülnék* neki, különösen, ha nem, mint írja, „pár órára" jönne ki Várkonyba, hanem itt töltene 1–2 napot legalább, ill. amennyit jól esik. Várkony egyébként van olyan szép, hogy nem fog egykönnyen megválni tőle. De meg annyi mindenről jó volna elbeszélgetni együtt, hiszen a régi társaságból[3] már alig vagyunk itthon. Egyébként májusban azt hallottam Káldortól,[4] hogy Máli[5] hazajön. Nem tudom, igaz-e.

Körleveleit megkaptam, átnéztem, s mondhatom, nem győzöm bámulni az Ön heroizmusát.[6] Azóta egyébként még egy nagyot zuhantunk lefelé s azt hiszem, most már gyorsan és biztosan elérkezünk a katasztrófához.[7] Hogy mi szükség van rá, nem tudom, hogy nem lehetett elkerülni, nem hiszem, — úgy látszik, ez magasabb államraison, ahova az én eszem nem ér föl.

Jövetelekor igen kérem, hogy jó előre értesítsen.[8] Ha vonaton jön, Pécstől 1/2–1 ^{h} távolságra van állomásunk, Pécsvárad, ahol várni fogom. A közeli napokban lehet, hogy átszaladok néhány napra Bajára fürdeni, de aztán mindig itthon leszek.

A mielőbbi viszontlátás reményében szívből üdvözli igaz híve

Fülep Lajos

BML XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 37. Megj.: A könyv mestere. 153–154. p. és Fülep–Kner lev. 38. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. a 802. sz. levelet.
[2] Ld. 802/8.
[3] A Vasárnapi Körre utal. Az első világháború éveiben Balázs Béla Naphegy utcai lakásán kötetlen filozófiai beszélgetésre jöttek össze vasárnap délutántól hétfő hajnalig tartóan Lukács György, Balázs Béla, Hauser Arnold, FL, Lesznai Anna, Mannheim Károly, olykor Pesten jártában Kner Imre is. Hallgatóként jelen voltak Tolnai Károly, Káldor György, Sinkó Ervin, Gergely Tibor és más fiatalabb meghívottak.
[4] Káldor György (1900–1958) FL tanítványa a Kereskedelmi Akadémia Felsőkereskedelmi tagozatán, Tolnai Károly osztálytársa és barátja. Utóbb újságíró lett. 1919-ben Heidelbergbe emigrált, ott végezte az egyetemet s 1924-ben Paneuropa c. közgazdasági disszertációjával doktorált. 1924-ben hazatért és a Pester Lloydnál lett újságíró.
[5] Máli: Lesznai Anna (családi nevén Moscovitz Amália 1885–1966) költő, regényíró, grafikus, iparművész. 1913–1918 között Jászi Oszkár, utóbb Gergely Tibor felesége volt. FL az első világháború idején ismerte meg, főként a Vasárnapi Kör összejövetelein találkoztak. Nagyrabecsülte Lesznai Anna költészetét, két kötetéről írt kritikát: Lesznai Anna: Édenkert. = Esztendő, 1919. 1. sz. 138–142. p. és Lesznai Anna lírája. (Az „Eltévedt litániák" alkalmából) = Nyugat, 1923. szept. 12. 17–18. sz. 282–290. p.
[6] 802/6.
[7] Utalás a gazdasági válságra.

811. KNER IMRE — FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1931. VII. 31.

Kedves jó Uram,

nagyon köszönöm szíves meghívását,[1] amellyel örömmel élnék, ha tehetném. Évek óta tervezem, hogy egyszer megnézem a Dunántúlt s különösen Pécset és környékét, de sohasem jutok hozzá. Az idén azért is nagy kedvem volt ehhez, mert Csekey István[2] azt mondotta nekem, hogy Zengővárkony a legszebb magyar falu, de Kollár Kálmár dr.[3] is nagyon dícsérte. — Sajnos, az események annyira lekötnek, hogy nem tudok elmozdulni, folyton a poszton kell lenni. — Valahogy az utolsó években egész

világnézetem alapos változáson ment át. Újra individualistává kellett lennem bizonyos mértékig. Meggyőződésem ma is, hogy minden munkánknak szociális értelmének kell lenni, másként céltalan, értelmetlen és áthull az idők rostáján, sőt ha nem nyújt valami egész határozott előnyt a köznek, mint egyéni vállalkozás sem lehet sikeres. De amellett meggyőződésemmé lett, hogy az épület, gép, papiros, betű, festék és pénz együtt még nem nyomda, hanem mögötte kell lenni mint primum movensnek az *embernek* is és ha ez az ember nem legény a talpán, akkor az egészet megeszi a fene. — Bizonyos, hogy a közügyeknek is megvan a maguk fontossága s nem elég terméketlen szkepszissel és mindenáron való kritikával nézni azt, ami a fórumon történik, de valahogy egyre jobban kialakul bennem az a vélemény, sőt meggyőződés, hogy kinek-kinek első dolga a *maga* szűk kis területén mennél jobban, becsületesebben, okosabban végezni a dolgát és hogy éppen *ebben* a vonatkozásban vannak nálunk a legnagyobb bajok! Rájöttem, hogy nem szabad száműzöttnek éreznem magamat azért, mert Gyomán kell élnem, hogy a zálogolási jegyzőkönyvet és községi iktatót is lehet rosszul, tudatlanul, becstelenül csinálni és lehet hivatásnak érezni azt is, hogy azt, amit én most csinálok és csinálhatok, jól végezzem el. Ez az érzés adja most valahogy annak a tartalmát, iránytűjét, ami napjaimat kitölti, s igyekszem minden vonatkozásban eleget tenni ennek a belső parancsnak. Úgy érzem, hogy a nagy általános problémák túlságosan komplikáltak ahhoz, hogy átérthessem és megoldhassam azokat, s ezért tudatosan szűkítem perspektívámat arra a területre, amely az enyém s amelyen annyi, de annyi lenne a tennivaló! Mindig a guta kerülget, amikor kollegáim a kormányt szidják, Franciaországról és Németországról megállapítják, hogy helytelen politikát követnek, a világ sorját akarják elintézni és amellett saját üzemükben a legnagyobb marhaságok és gazságok történnek, amelyeket nemhogy megakadályozni, de még csak romboló voltukban és hatásukban felismerni sem képesek! Nem tudom, megérti-e, hogy a magamfajta embernek milyen elkeseredéssel kell néznie azt, ami most a piacon történik! De azt hiszem, hogy ha nem is mindenben helyesli és értékeli azt, amit mint nyomdász és kiadó csinálok, mégis átérzi, mennyire ragaszkodom ennek az üzemnek az épségéhez, akcióképességéhez és átmentéséhez. Az én kis hajómnak át kell jutnia a viharon, nemcsak azért, mert három család existenciája,[4] egy csomó itt lenősült, saját házzal és egyéb kapcsolattal bíró munkás léte fűződik hozzá, hanem azért is, mert az általános nívóromlás még sokkal kevésbé fertőzte meg, mint a többi üzemeket s ha csak olyan viszonyok nem jönnek, amelyek kiverik a szerszámot a kezemből, kötelességem a kvalitás-szempontok szerinti munkának ezt a talán legutolsó magyar mentsvárát megmenteni. Hiszen saját személyemben való elhelyezkedésem nem lenne talán probléma a mai viszonyok között sem, de nem tudom elképzelni, hogy meg tudjam birkózni azokkal a befolyásokkal, amelyek a nagy vállalatok sorsát alakítják. — Szóval: bármennyire is szükségem volna egyénileg erre, egyelőre nem tudok elmozdulni. Pillanatnyilag azért sem, mert nem tudnék rá még 50 pengőt sem mozgósítani, hiszen elsősorban a gyerekek[5] ausztriai nyaralását kell fedezni, akik egy tavaszi kanyaróból visszamaradt hörghurut miatt Ausztriában vannak, — de a közeli hetekben sem mozdulhatok el, mert nem tudom elhagyni a posztomat. —

Pedig nagyon jó lenne kimozdulni, egy kicsit elgondolkozni és magamnál okosabb emberrel elbeszélgetni a dolgokról, amelyeket a napi robot sok gondja között alig lehet áttekinteni.

Málival[6] tavaly októberben töltöttem pár napot Bécsben. Májusban írt nekem, hogy Magyarországon akar letelepedni s véleményemet kérte. Én őszintén megírtam neki, hogy innen Gyomáról nem tudom az ő lehetőségeit annyira áttekinteni, hogy véleményt mondhassak, de nem nagyon ajánlom a helyéből való kimozdulást. Azóta egyszer hallottam, hogy talán mégis jön, de nem írt s most nem tudom, mi van vele. Feleségem most Pesten van, lehet, hogy ő megtud majd felőle valamit. Mással régi körünkből sohasem találkozom, nem hallok senkiről semmit. Bizony, szellemileg nagyon izolálva vagyok, s habár minden mozgalmat figyelemmel kísérek nagyjában az irodalomban is, s olvasom a folyóiratokat, elég sivárnak érzem ezt az izolált helyzetet.

Őszinte, szíves üdvözlettel maradtam az Ön régi híve

[Kner Imre]

Eredetije nem maradt fenn, gépírásos másodpéldánya aláírás nélkül BML XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 38–39. Megj.: A könyv mestere 154–156. és Fülep–Kner lev. 38–40. p.
Gépírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 810/2.
[2] Csekey István ld. 795/7. Kner az észt sorozat kapcsán került vele érintkezésbe.
[3] Ld. 795/1.
[4] A három család: Kner Izidor (1860–1935), felesége, ill. két fia és családjuk. Kner Imre (1890–1945), aki 1907-től a nyomda műszaki vezetője volt és Endre (1892–1943), a vállalat gazdasági ügyeinek vezetője. A testvérek 1935-ben, Kner Izidor halála után cégtársak lettek.
[5] Kner Zsuzsa (1921–1973) zenetanár, utóbb Haás Pálné és Mihály (1923–1945) nyomdász, aki a munkaszolgálatból haatérve öngyilkos lett.
[6] Máli - Lesznai Anna ld. 810/5.

812. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony, 1931.] VIII. 29.

Carissimo,

nagyon sajnáltuk jövetelének elmaradását,[1] annál inkább, mert már beleéltük magunkat s az órákat számoltuk. Az okot egyébként, hogy mért nem jött, táviratakor[2] nyomban kitaláltam. Hát csakugyan megy Itáliába? Quale corraggio! Anélkül, hogy szándékában befolyásolni akarnám, nem hallgathatom el aggodalmamat. Mert a jövőt én is igen szorongva nézem. Nem várok tőle semmi jót, rosszat annál inkább.

De akármire szánja el magát, Zengővárkonyt ne hagyja ki a tervéből.[3] Nagyon szeretnénk, ha végre hosszabb időt töltene itt. Biztosítom, nekünk semmi kényelmetlenséget se okoz, hisz oly bőven van itt hely. S Magára is ráférne egy kis pihenés és gondtalan napok. Ha dolgozni akar, azt is lehet. S tennénk legalább egy pár na-

gyobb kirándulást. A Zönge[4] tetején még úgyse járt. S ha szép szeptemberi napokat ad Domeniddio, azok a legalkalmasabbak.

A küldeményt a suo tempo megkaptam, nagyon köszönöm.

Szeretettel várjuk

Lodovico

Az évszám postabélyegzőről véve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 81. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 206. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad

[1] Elek Itáliába utazott. Ld. 814. sz.
[2] A távirat nem maradt fenn.
[3] Ld. 796/9.
[4] A Zengő hegy neve helyi ejtés szerint.

813. LAKATOS IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

[Kolozsvár,] 1931. IX. 5.
Str. Bratianu 22. Telefon 7–74.

Kedves barátom,

Nem tudom, hogy megengedhetem-e még magamnak ezt a megszólítást. De talán emlékszik még rám, meglehetős régről, majdnem húsz év előttről, Párizsból, mikor gyakran voltunk együtt.[1] Hosszú idő, lehet, hogy teljesen elfelejtett. Ne vegye azonban tolakodásnak, ha a magam részéről szeretném felújítani a régi ismeretséget, mikor az Erdélyi Helikon nevében egy kéréssel is fordulok Önhöz.

Szegény Kuncz Aladár[2] halála után ugyanis engem bíztak meg a folyóirat szerkesztésével[3] és ebben a minőségben egyik első gondolatom volt, hogy a Helikon munkatársának, ha csak lehet, feltétlenül megnyerem Fülep Lajost is. Ez volna a kérésem, amelyről remélni merem, hogy nem utasítja vissza. Nagyon kérem, hogy ha ráér, dolgozzék nekünk. Tudom, hogy értékes és érdekes mondanivalói vannak, szeretném ha ezeket a Helikonban írná meg. Magától értetődik, hogy a legnagyobb örömmel veszek bármit, amit beküld. Különösen szeretném azonban, ha hosszabb lélegzetű tanulmányokat kaphatnék, mert az ilyesmi nálunk elég ritka dolog. Viszont én emlékszem még az Ön tanulmányaira, kezdve a „Szerda" Stirner-esszéjétől,[4] és szeretném, ha most ezek nálunk folytatódnának. Természetesen nem gondolok arra, hogy most is Stirnerről kérjek cikket, de filozófiai és esztétikai tanulmányok, úgy megírva, hogy intelligensebb laikusok is olvashassák, nagyon is elkelnének a Helikonban.

Ha megengedi, hogy témát ajánljak, mindjárt eszembe is jut egy, amely aktuális volna s emellett azt hiszem, mindkettőnket személyesen is érint. Nem írhatna egy tanulmányt Palágyi Menyhértről?[5] Palágyi itt Kolozsvárt volt egyetemi magántanár,

minket itten tehát már erdélyi lokálpatriotizmus szempontjából is érdekel. De e mellett a magyar szellemi életben egész kivételesen súlyos igazságtalanság is történt vele és történik tovább az emlékével. Amíg Angliában a *Journal of Philosophical Studies* Royce Gibson professzor[6] tollából cikksorozatot közöl a Palágyi filozófiájáról és Németországban Ludwig Klages[7] beszél úgy róla, mint az utóbbi idők egyik legkiválóbb elméjéről, addig Magyarországon tudomást sem vesznek róla, hogy Palágyi a világon volt. Nemrég láttam Kornisnak a magyar filozófusokról megjelent kötetét,[8] ahol Alexander Bernát[9] is nagyság és mellette egész sor név nagyság még, akik jól-rosszul magyarul írták meg a németül elolvasott zavarosságokat, de Palágyi még véletlenül sincs megemlítve.

De a meleg plaidoyer, melyet itt az ajánlott cikktárgy mellett írtam, nem jelenti azt, hogy feltétlenül ragaszkodom is ehhez a témához. Csak kissé szívügyem a dolog, mert a háború után sokáig voltam Palágyival Frankfurtban és tudom, hogy kivételes érték pusztult el vele. Ha azonban bármi okból nem írhatná meg ezt a tárgyat, akkor igen kérném, hogy írjon nekünk, bármi egyebet, amit jónak lát, csak írjon.[10]

Őszinte hálára kötelezné vele a húsz évnyi távolságból is szeretettel visszaemlékező igaz hívét

Lakatos Imrét

U. i. A Helikon átlag 150 lejt, mintegy 5 pengő honoráriumot fizet oldalanként. Szerény tiszteletdíj, de a mai nehéz viszonyok között talán elfogadható.

A város értelemszerűen, a levélpapírról véve.
MTAK Kézirattár Ms 4588/200.
Kézírás az Erdélyi Helikon levélpapírján.
Címzés: Nagys. Fülep Lajos református lelkész úrnak. Zengő Várkony Baranya megye. Ungharia. Hongrie. A címzés az Erdélyi Helikon cégjelzéses borítékján.
Feladó (kézírással) Lakatos Imre (nyomt.:) Cluj-Kolozsvár Str. Bratianu (Király u.) 22. I. Telefon 7–74.
Lakatos Imre (1882–1944) orvosi diplomát szerzett, majd újságíró lett. 1907-től Párizsban élt, ahol barátságot kötött Kuncz Aladárral. 1919-ben hazatért Marosvásárhelyre, 1925-ben Kolozsvárra költözött, ahol az Ellenzék c. lap munkatársa lett. 1941-ig a külpolitikai rovatot vezette. Kuncz Aladár halála után 1931. X–XII.-ban az Erdélyi Helikon szerkesztője, utóbb főmunkatársa lett.

[1] FL 1904. VI–IX.-ig, 1906. V–X. és 1909. IV–V. között volt Párizsban, 1909-es ott tartózkodása esett egybe Lakatoséval. Kuncz Aladár egyik FL-nak szóló levelében (FL-lev. II. 728. sz.) Lakatost (és Makkai Sándort) FL „régi tisztelőinek és barátainak" nevezi.

[2] Kuncz Aladár (1886–1931) író, szerkesztő, kritikus. Mint az Erdélyi Helikon szerkesztője 1929. XI. 27-én levelet írt FL-nak (FL-lev. II. 723. sz.), akinek hollétét az akkoriban a Pesti Naplóban megjelent cikkeiből tudta meg, s kérte, küldjön kéziratot az Erdélyi Helikonnak. FL válaszai nem maradtak fenn, de Kuncz további leveleiből (FL-lev. II. 728. és 783. sz.) kiderül, hogy FL egy Az igazi árulás c. írást, ill. egy Szent Ágostonról szóló tanulmányt ígért neki. Ezek azonban, mint FL Elek Artúrnak írta (ld. 838/10.) a Quinque-ödéma kiújulása miatt nem készültek el.

[3] Kuncz Aladár 1931. VI. 24-én halt meg. Az Erdélyi Helikon VIII–IX. száma gyászkeretben még őt tünteti fel szerkesztőnek, X–XII. között Lakatos Imre volt a szerkesztő, 1932. I.-től a szerkesztő Kós Károly, a helyettes szerkesztő Kovács László lett. Lakatos „egyéb súlyos elfoglaltságai miatt" nem vállalta tovább a szerkesztést, de belső munkatársa maradt a lapnak. Lakatos szerkesztői

beköszöntőjében Kuncz Aladár programját kívánja folytatni, amely „regionalizmus, de európai színvonalon és európai szintézis keresésével."

[4] Stirner. = Szerda, 1906. 3. sz. 105–119. p.

[5] Palágyi Menyhért (1859–1929) filozófus, szerkesztő, majd egyetemi tanár. 1910-ig Budapesten középiskolában tanított, 1905-től a kolozsvári egyetem magántanára lett. 1919-ben Darmstadtba emigrált, ahol egyetemi tanár lett. FL fiatalkora óta ismerte, baráti kapcsolatukról Palágyi egy levele (FL-lev. I. 295. sz.), és e levél jegyzetében közölt üzenete tanúskodik. FL nem írt Palágyi Menyhértről.

[6] Royce Gibson, William Ralph (1869–1935) matematikus, filozófus, a londoni és liverpooli egyetem előadója, majd a melbourne-i egyetem professzora. Mivel a Journal of Philosophical Studies c. folyóiratnak Magyarországon csak néhány szórvány-száma van meg, s nem található meg az Österreische Nationalbibliothek állományában sem, a cikksorozat adatait nem sikerült megállapítanom.

[7] Klages, Ludwig (1872–1956) filozófus, pszichológus. Einführendes Vorwort címmel bevezető tanulmányt írt Palágyi Menyhért Wahrnehmungslehre c. kötetéhez. Lpz. 1925. V–XXII. p.

[8] Kornis Gyula: Magyar filozófusok. Tanulmányok. Bp. 1930. (Kultúra és Tudomány) c. művére utal.

[9] Alexander Bernát (1850–1927) filozófus, író, publicista, kritikus. 1904-től a budapesti egyetem filozófia professzora, 1919-ben megfosztották katedrájától, 1923-ig külföldön élt, majd hazatért Budapestre. FL ifjúkori pártfogója volt, ő bízta meg Nietzsche: A tragédia eredete c. művének fordításával és hozzá bevezető tanulmány írásával, amely kötetben 1910-ben az Alexander Bernát és Bánóczi József-szerkesztette Filozófiai Írók Tára c. sorozatban jelent meg. Később az általa szerkesztett A Műveltség Könyvtára c. sorozat Világirodalom-kötetéhez és a tervezett Filozófiai Lexikonhoz rendelt FL-tól tanulmányokat és cikkeket.

[10] FL készült cikket írni, de ez elmaradt. Ld. 838/10.

814. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bologna, 1931. IX. 6.

Kedves Barátom,

– mindent meggondolva, minden rosszra is készen, nem kis szorongás legyőzése után eredtem ezúttal útnak. A végzet ellen úgy sem tehetek semmit, azzal sem, ha lemondok ezúttal is. Ha arról lett volna szó, hogy valakit, aki nekem kedves, az áldozatommal megmentek valami bár kisebb rossztól is, nem haboztam volna. Az utóbbi években mindig azzal az érzéssel indulok el, hátha utólszor lesz? Nem tudom. De az én számomra az örömnek ez az egyetlen lehetősége. Boldog nem vagyok, de a nyomorult voltomat sem érzem így. Az Isten legyen velünk. Szeretettel gondol kettejükre

Ser Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/70.
Kézírás Bologna Museo Civico Bonifazio VIII° Opera di Manno Orefice (anno 1301) feliratú képeslapon.
Címzés: Nagytiszteletű dr. Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony (Ungheria) u. p. Pécsvárad.

815. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Todi, 1931. IX. 14.

Carissimo Amico,
uno stretto di mano arciamicale per commissione di fra Jacopone

Ser Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/71.
Kézírás Il Beato Jacopo da Todi. (Ignoto del XV secolo) Cattedrale di Prato feliratú képeslapon.
Címzés: Nagytiszteletű dr. Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad (Ungheria)

Nagyon kedves barátom,
meleg baráti kézszorítás fra Jacopone megbízásából

Ser Arturo

[1] Utalás a küldött képeslapra. Jacopo da Todi (1228/30–1306) ügyvéd, harmadrendi szerzetes, aki umbriai dialektusban laudeseket írt. Hivatalosan ekkor még nem avatták boldoggá.

816. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Recanati, 1931. IX. 14.

Caro don Lodovico,

ma egy olasz rokonával ismerkedtem össze, Cav.[aliere] Cesare Filippuccival. 81 éves múlt öreg bácsi, a maceratai[1] Pinacotecának ő az őrzője. Magyar rokonságára nem emlékezett, a maga fölmenőire annál inkább. Az egyik (1705-ben halt meg) a bíborosságig vitte.

Holnap Loreto,[2] azután San Severino Marche.[3] Öleli és a Signorának kezét csókoltatja

Ser Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/72.
Kézírás Recanati. Portale della Chiesa di S. Agostino (sec. XIV.) feliratú képeslapon.
Címzés: Nagytiszteletű dr. Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony (Ungheria) u. p. Pécsvárad

[1] Közép-itáliai város Anconától délre. Képtárában C. Crivetti, Girolamo di Giovanni, A. Nuzi és mások művei láthatók.
[2] Helyesen Loretto, ugyancsak Ancona közelében. „Mária háza" miatt ismert zarándokhely.
[3] San Severino Marche, Macerata melletti festői kisváros.

817. SENYEI OLÁH ISTVÁN – FÜLEP LAJOSNAK

D.[ebrecen] 1931. IX. 30.

Kedves Uram!

A kedvezőtlen körülmények miatt nem írhattam debreceni szerepléséről eddig.[1] A múltkor azonban nem tudtam meghívni, mert a városi segélyt nem kaptuk meg.

Most – a mellékelt, a laikusok számára íródott – cikkem[2] felrázta az összes kulturális egyesületet, úgy hogy e levelem már hivatalos jellegű is. Amennyiben az Ady-Társaság,[3] a Csokonai Kör,[4] a Műpártoló Egyesület[5] és a Tiszántúli Szépműves Céh[6] együttes kérését tolmácsolom a november hó közepére tervezett Izsó emlékünnepélyen – amelyet a rádió fog közvetíteni – Izsó művészetét volna szíves méltatni 30–40 perces előadásban. A bevezető beszédet Dr. Baltazár püspök[7] a Szépmívesek elnöke mondja (4 perc alatt). Felelek érte, hogy nem kerül dilettánsok közé. Ellenkezőleg a főváros indolenciájával szembe akarunk fordulni. Csak Ybl Ervin[8] írt egy vérszegény cikket a B.[udapesti] H.[írlap]ba Izsóról. Az előadása rádióközvetítéssel a Déri-Múzeum kitűnően felszerelt, de nem nagy befogadóképességű termében lesz.[9]

Maximális bevételt 240–260 p[engő]-re taksáljuk. Emiatt vagyunk kénytelenek tiszteletdíját is érdemén alul felajánlani. Gyorsvonat II. oszt. oda, vissza, egy napi ellátás szállodával és 50 Pengő tiszteletdíj. Azt hiszem, utánjárással a Pesti Naplótól kaphatna egy szabadjegyet,[10] így megtarthatná a vasúti jegy árát. Rabinovszky[11] szokott így ügyeskedni. Igyekszem a többi egyesületeknél hogy minél nagyobb tiszteletdíjhoz jusson. Mindenképp szeretném ha ez az Izsó ünnepély sikerülne decentralizációs szempontból is. Rajtam keresztül már igen sok híve van Debrecen környékén, előadása még inkább lehetővé tenné, hogy könyveit még szélesebb körben elhelyezzük.

Nemcsak a művészek, de az írók is – Oláh Gáborral[12] az élen nagyon várják, s azon lesznek hogy minél jobban érezze Magát az érdekes sajátosságú kálvinista Rómában. Az Ady Társaság katalógusát elküldtem, Rabinovszkyhoz kényszerültünk előszóért, mert ő ismerte a kiállítók munkásságát.

Szíves értesítését kérem, hogy módjában lesz-e elfogadni kérésünket.

Őnagyságának kézcsókom. Szeretettel üdvözlöm.

Tisztelő híve:

Senyei Oláh

MTAK Kézirattár Ms 4589/256.
Kézírás A Debreceni Ady-Társaság feliratú levélpapíron.

Senyei Oláh István (1893–1963) festő, grafikus. Az 1924-ben létrehozott debreceni „Művészház" egyik alapítója, az 1927-ben alakult Ady-Társaság képzőművészeti oztályának egyik létrehozója.

[1] Senyei Oláh már korábban meghívta FL-t egy Izsó Miklós születésének századik évfordulója alkalmából Debrecenben tartandó ünnepségre előadónak. Az ünnepség tervéről a Debreceni Független Újság 1931. XI. száma a következőképpen ad hírt (3. p.): Az Ady Társaság XI. 18-án délután tartott választmányi gyűlésén Juhász Géza másodelnök „jelentette a választmánynak, hogy az *Izsó-centenáriumra*, amelyet Debrecen több irodalmi és művészi egyesületeivel karöltve rendez az Ady-Társaság, már serényen folynak az előkészületek. A választmány kimondja, hogy a Társaság lelkes örömmel vesz részt a rendezésben és megbízza az elnökséget a további teendők elvégzésével." Az ünnepséget először novemberre, majd 1932. februárra tűzték ki, végül elmaradt, bár Senyei Oláh még XI. 7-i (822. sz.) levelében is bizakodóan ír róla.

[2] A cikk „Izsó Miklós centenáriumára" címmel a Debreceni Újság. Hajdúföld 1931. IX. 6-i számában jelent meg (12. p.).

[3] Az Ady-Társaság 1927. VI. 19-én létrejött, művészeket és műbarátokat tömörítő modern szellemű,

progresszív egyesület volt. Alapítói Juhász Géza, Gulyás Pál, Kardos László és Schlotter Ferenc. Irodalmi, zenei és képzőművészeti szakosztálya volt. Színvonalas, főleg irodalmi előadásokat rendezett a modern magyar irodalom legjobb képviselőinek részvételével. Első elnöke Ady Lajos volt. Az 1933-ban tervezett és 1934-ben megvalósult Válasz c. folyóirat kezdetben szorosan kapcsolódott az Ady-Társasághoz. 1951-ben megszüntették.

4 A Csokonai-Kör 1890-ben alakult Debrecenben az irodalom és művészetek, valamint a Csokonai-kultusz ápolására. Konzervatív szellemű egyesület, elnöke Géresi Kálmán, majd Pap Károly, utóbb pedig Csobán Endre volt.

5 A Debreceni Műpártoló Egyesület 1902-ben létesült, előbb a Városházán, majd a Déri Múzeum felépülése után a múzeumban rendezett tárlatokat.

6 A Tiszántúli Szépmíves Céhet 1930-ban főleg hírlapírók hozták létre, elnöke Baltazár Dezső püspök, majd 1936-tól Csobán Endre lett. Tagságában írók és jószándékú dilettánsok egyaránt helyet kaptak. 1948-ban megszüntették.

7 Baltazár Dezső (1871–1936) ref. lelkész, jogász, liberális teológus, 1911-től haláláig a Tiszántúli Ref. Egyházkerület püspöke.

8 Ybl Ervin Izsó Miklósról írt cikke a Budapesti Hírlap 1931. IX. 8-i számában jelent meg. (5. p.)

9 A Déri Múzeum épülete 1930. májusában készült el.

10 Senyei Oláh valószínűleg FL 1929-es, a Pesti Naplóban megjelent cikkei kapcsán gondolta, hogy FL szabadjegyet kaphat a laptól.

11 Rabinovszky Máriusz (1895–1953) művészettörténész állandó és szoros kapcsolatban állt a debreceni képzőművészekkel. Az említett katalógus: A Debreceni Ady-Társaság képzőművészei. Berki Irma, Holló László, Káplár Miklós, Medgyessy Ferenc, Senyei Oláh István, Vadász Endre, Rabinovszky Máriusz bevezetőjével. [Debrecen,] 1931. Az Ady-Társaság kiadása.

12 Oláh Gábor (1882–1942) költő, író, debreceni tanár. FL-sal nem volt közelebbi kapcsolatban.

818. FÜLEP LAJOS – SENYEI OLÁH ISTVÁNNAK

Zengővárkony, 1931. X. 7.

Kedves Barátom,

igen köszönöm a rólam való megemlékezést s a cikkében és levelében[1] megnyilvánuló baráti ragaszkodást, melyet értéke szerint becsülök és viszonzok.

Levelére[2] nem válaszoltam azonnal, mert nem akartam azzal az érzéssel tenni, hogy a dolognak bár legkisebb részletét is nem vizsgáltam meg alaposan. Töviről-hegyére áttanulmányoztam tehát a menetrendnek minden betűjét, amely az innen Debrecenbe jutásról szól, spekuláltam, amennyire csak tőlem telt, s mivel már nem tudok se új vonatkombinációt, se új gondolatot találni, megírom, hogy a terv rendkívüli nehézségekbe ütközik – hacsak a téli menetrend nem hoz valami váratlan, kedvező változást (amiben nem nagyon bízom – a téli menetrendet ugyan még nem ismerem, de tudvalevő, hogy nagyobb változásokat nemigen szoktak csinálni, legalább is kívánatosokat nem). Ön bizonyára csak a Pest–Debrecen vonalat vette figyelembe s úgy gondolta, hogy a gyorssal este 6 órakor ott lehetek, még aznap este az előadást megtarthatom s másnap reggel a gyorssal már jöhetek is vissza. Igen ám, csakhogy ahhoz a gyorshoz innen sehogyse lehet csatlakozást találni – se Dombóvár, se Szekszárd, se Baja felől, úgy hogy nekem innen hajnalban kell elindulnom, hogy este 10-kor Debrecenben legyek, a pesti veszteglléssel több mint 16 órát úton lennem!

Visszafelé hasonlóképp. S még így is két éjszakát kellene Debrecenben töltenem, kétszer későn feküdve, egyszer korán kelve, ami, tudom, nagyon megviselne s együttlétünket károsan befolyásolná. A költség is aránytalanul nagy – maga a vasúti jegy 100 P.[engő] körül van oda-vissza (az új tarifa szerint talán több is), hozzá 2 napi ellátás a vasúton, Pesten taxi egyik állomásról a másikra stb., úgy, hogy a nekem szánt 50 P[engő]-vel 200 P[engő] körül mozog a költség (szabadjegyről most álmodni se lehet), rettenetes kényelmetlenséggel és fáradsággal jár – s kérdés, mindez megéri-e, hogy ott egy fél óráig beszéljek.

Gondolkoztam más megoldásokon is. Egyik: ha már annyi fáradsággal olyan messze elvergődöm, nem lehetne-e megszervezni, hogy néhány napig ott maradván, több előadást tartsak s azokat úgy, ahogy lehet, honorálnák? Így egyrészt több időm s alkalmam volna az ottani író- és művész-körökkel megismerkedni s másrészt nem volna akkora az aránytalanság a költség, fáradság és a Leistung között. – Másik: nem mehetnék-e autón? Böngésztem a térképet s úgy látom, kb. 400 km. az út, odavissza 800. Ha meg lehetne csinálni à 30 fill.[ér] alapon, nem kerülne sokkal többe, mint a vasút s így, ha egyéb előadásokra nem kerülne sor, odaérkezésem napján megtarthatnám az előadást s másnap már jöhetnék is vissza. Ilyen nagy útról lévén szó, talán lehetne az autóssal alkudni is s valami kerek összegben megalkudni 200 P.[engő] körül. Ez irányban még nem beszéltem a pécsváradi autósokkal, de nem tartom kizártnak, hogy sikerülne megalkudni. Persze, ez esetben a sofőrnek is kellene szállásról, ellátásról és garage-ról gondoskodni – de ezt, valamint a magam szállását és ellátását jobb szeretném más módon, mint szállodával megoldani. Akkora városban tán csak befogadnának bennünket valahol barátságból? Tán van a püspöknek[3] is olyan vendégszobája, amit ideadna, vagy Csikesz[4] a kollégiumban. (Nekem volna szállásom, csakhogy messze, kint a nagyerdőn s oda este rossz kimenni.)[5] Ha a szállás és koszt kérdése valahogy így megoldódnék, felszabadulna a szállodai és ellátási költség s azt hozzáadva a vasútihoz, már kb. elérnők az autó költségét, úgy hogy alig lenne különbség a kettő közt. (De akár így, akár úgy, a szállodát szeretném elkerülni, mert irtózom a hazaiaktól.) Sőt azt is lehetségesnek tartom, hogy a sofőrrel 2 napi ott tartózkodásra lehetne megalkudni s akkor másnap este is tarthatnék előadást.

Íme, kedves Barátom, mindebből láthatja, mennyire foglalkozom a dologgal s szeretnék megfelelő megoldást találni (ha addig történt volna, míg a pécs–pesti repülő jár, könnyen meg lehetett volna csinálni) s mindenképpen azon vagyok, hogy kívánságának eleget tegyek. Most tehát arra kérem, hányja-vesse meg, melyik volna a legcélszerűbb megoldás, mennyit lehet rááldozni stb. stb. s kérem, közölje velem. Ha az autós megoldást elfogadhatónak találja, azonnal beszélek a vállalkozókkal s megírom az eredményt.

De akárhogy s mint lesz, velem vagy nélkülem, az Izsó ünnepet meg kell tartani s teljesen igaza van benne, hogy erre első sorban Debrecen hivatott. S az ottani művész- és író-gárda részéről *cselekedet* volna.

Apropos, az előadást nem lehetne pár vetített képpel kísérni? Mert így lenne igazi! A Szépműv[észeti] Múzeumtól, azt hiszem, lehetne fotókat kapni. Vagy a Déri-

Múzeummal be kellene szereztetni. T. i. a még mindig ismeretlen-számba menő kisplasztikára gondolok.

A katalógust[6] annak idején megkaptam – ha akkor netán elmulasztottam megköszönni, ezúttal megteszem.

Szíves barátsággal Fülep Lajos

Debreceni Déri Múzeum. Adattár. Képzőművészeti Gyűjt. Senyei Oláh.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Senyei Oláh István festőművész úrnak Debrecen Bárczy utca 2.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad
Senyei Oláh István ld. 817. sz.

[1] A levél ld. 817. sz. Senyei Oláh cikkét ld. 817/2. FL-ról a következőket írja: „Régebbi életrajzírói: Szana Tamás, Szmrecsányi Miklós még csak sejtik azt az erejét, amit Fülep Lajos tesz meg a magyar szobrászat értékmérőjének. Ki meri mondani (Nyugat 1922. évf. Magyar Művészet 1923), hogy Izsó magyar romantikus létére klasszikusabb volt – az akkori idők bármely más klasszicistájánál. Romantikus formaképzését a görög művészetig vezeti vissza, amire nincs példa az akkori európai művészetben. Izsónál a művészi forma sajátos fajisága determinálódik és örökéletű szobrászati kérdésekre ad feleletet – írja róla Fülep.[...] Sajnos, hogy Lechner Ödön népies építészeti formanyelve, Csók István tüzes színpazarsága, Ady fellépésének felrázó vihara, Bartók kozmikus dinamizmusa, Fülep könyörtelen fényszórója sem volt elég kikényszerítő erő Izsó nemzeti jelentőségének nagyobb megbecsülésére. Lyka Károly juttatott neki a Rádióban egynegyed órát Lechnerrel kapcsolatban. Szülőfalucskája akar egy ünnepséget kiizzadni a szokásos újságcikkekkel egyidejűleg. Hiába várjuk az Izsóért kiáltó visszhangot, elnyomja azt a hősiemlék, a politikai és kereskedelmi szobrászoknál közreműködő ünnepi szónokok hangja. Ez a vélt szobrászati bőség – a bronzöntőknek és a szónokoknak ad munkát, de nem nagyobb igényű esztétának. Ez a magyarázata annak, hogy a főváros élelmesei már is – a kisebb jelentőségű – „Mányoky év"-re terelik a figyelmet.

Legalább Debrecen tegye meg kötelességét Izsóval szemben, ki a Csokonai szoborra 600 forintot fizetett rá a magáéból az Emlékkert Egyesület szerződésen kívüli túlkövetelése miatt. Ezen felül a Kollégiumhoz kerül a Búsuló juhász gipsz példánya, egy Zrínyi mellszobor és a Csokonai-szobor első gipsz-tervezete, mely nagyobb szobrászati értéket tartalmaz, mint a bronzbaöntött. Ha Debrecenben maradt munkái nem is adnak teljes képet Izsóról, mégis nagy műtörténelmi értéket jelentenek, mint sejtető ábrái egy kivételesen nagy művészi lendületnek. Ha e lendület nem is éri el egészen a Fülep által felállított elmélet nehezen megközelíthető csúcsát, Izsó problémagazdagsága minden időre a – megújuló szobrászgenerációk – útmutatója lesz, mint azt Medgyessy Ferencnél látjuk legvilágosabban, az archaikus görög és a turáni formasajátosságok összekapcsolásánál. (Önarckép, Súroló, Déri Múzeum előtti szobrok.)

Amikor két év előtt e sorok írójának sikerült Fülep Lajost egy Izsót méltató debreceni előadásra megnyerni, az a szempont is vezette, hogy Fülep előadása után a most 50 éves Medgyessy tovább nem halasztható megértését is elősegíti szülővárosában.

Az Ady Társaság nem akarja kisajátítani magának az Izsó-ünnepség megrendezését, hanem a Műpártoló Egyesülettel és a Szépmíves Céhhel együttesen rendezi meg a minél nagyobb nyilvánosság számára, november vagy december elején. Ha lehet a nyíregyházi reléállomáson keresztül rádión közvetítené – a legkiválóbb Izsó kutató előadását, Fülep Lajosét.

Hisszük, hogy ez a kezdeményezés az illetékes köröknél Izsó Miklóshoz méltó megértésre talál."

[2] Ld. 817. sz.

[3] A püspök: Baltazár Dezső ld. 817/7.

[4] Csikesz Sándor (1886–1940) ref. lelkész, lelkészképző intézeti, majd 1923-tól egyetemi tanár. 1925-ben a Theologiai Szemle alapítója és szerkesztője.

[5] FL feleségének szülei Debrecenben a Poroszlai út 99. sz. alatt laktak.

[6] Ld. 817/11.

819. TOLNAI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

[Hamburg,] 1931. X. 11.

Mélyen tisztelt Tanár úr!

A Troeltschöt[1] elküldtem, időközben valószínűleg megérkezett Önnél.

Tavasszal, amikor feleségemmel[2] Budapesten jártam, írtam Önnek Pestről és megkértem, hogy Pécsett találkozhassunk. Választ a levélre nem kaptam, ezért maradt el látogatásunk. Nem tudom, mikor lesz ismét lehetséges feleségemmel Magyarországba jönni.

Roppantul érdekelne, hogy milyen könyvön dolgozik Tanár úr. Én pillanatyilag az egyetemi előadásokkal vagyok teljesen elfoglalva.[3] Ebben a szemeszterben ugyanis az ordináriust[4] helyettesítem. – Nyáron a Michelangelón dolgoztam, amely közel van befejezéséhez.[5]

Remélem, hogy gyakrabban fog írni a jövőben. Minden sorával nagyon megörvendeztet.

Szeretettel üdvözli

Tolnai

A helynév értelem szerint kiegészítve: Tolnai Károly ekkor a hamburgi egyetemen adott elő.
MTAK Kézirattár Ms 4590/41.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Troeltsch művei közül FL-nak halálakor a következők voltak a birtokában: Gesammelte Schriften I–IV. Tübingen, 1913–1925. – Psychologie und Erkenntnisstheorie. Tübingen, 1905. – Das Historismus und seine Überwendung. Berlin, 1924. – Die Absolutheit des Christentums und die Religionsgeschichte. Tübingen–Leipzig, 1902. Ez utóbbiban egy kéziratos jegyzet is maradt. Ezek valamelyikéről lehet szó.

[2] Tolnai Károly 1930-ban nősült. Első, olasz születésű felesége [Cata]Rina Tolnai (?–1965). 1931. tavaszán FL-nak írt levele nem maradt fenn, talán nem érkezett meg.

[3] Tolnai ekkor a hamburgi egyetem magántanáraként Michelangelóról adott elő.

[4] 1926–1933 között Ervin Panofsky (1892–1968) volt a hamburgi egyetem művészettörténet professzora. 1933-ban Princetonban lett professzor, ahol utóbb ismét összekerült Tolnai Károllyal.

[5] Tolnainak 1932 és 1945 között 17 Michelangelo kapcsán írt cikke és tanulmánya jelent meg. Köteteinek sora 1943-tól kezdődően látott napvilágot. Ld. 925/3., 926/2., 980/7., 1054/4., 1059/6., 1061/6., 1076/11., 1091/3., 1094/4., 1228/4. és 1242/2.

820. LAKATOS IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

[Kolozsvár,] 1931. XI. 3.
P.[iaţă] Mihai Viteazul 40. II.

Kedves Barátom!

Ne vegye rossz néven, ha a levelem mindjárt kéréssel kezdem. A szerkesztő beszél belőlem, akinek érthető szenvedélye, hogy amikor csak lehet, jó kéziratokra vadászik. A jó kézirat manapság elég ritka zsákmány, két kézzel kap utána az ember, ha valahol reménye van reá. Igen kérem tehát, hogy tűrje el tőlem, ha emlékeztetem levelezőlapjában[1] adott könnyelmű ígéretére: „azt hiszem, hamarosan küldhetek va-

lamit". Nagy hálára kötelezne, ha ez a „hamarosan" nem lenne nagyon messze, a „valamit"-ről előre tudom úgyis, hogy meg leszek vele elégedve. És hogy a szemtelenséget tovább is fokozzam: még dátumot is írok ide, ameddig különösen jól fogna, ha megkaphatnám a cikket. (Szabad-e azt remélnem, hogy esszét?) Ez a dátum 15.-ike körülig terjed, amikor még biztosan belekalkulálhatom a kéziratot a következő számba. Vidéki, primitív nyomdai viszonyaink miatt ugyanis jóelőre kell kéziratokat leadnom. Pár napi késés ugyan nem nagyon számít, de ebben az esetben előre kell tudnom, hogy számíthatok-e a kéziratra.

Úgy beszélek, mintha biztos volnék már, hogy gyorsan kéziratot fogok kapni. De megpróbálom a dolgot, háthogyha beválik ez a módszer. Mindenesetre igaz hálára kötelezne, hogy ha kézirattal válaszolna erre az enyhe zsarolásra. Meg vagyok győződve, hogy akad témája, nem kell sokat keresgélni utána és ha a téma egyszer megvan, érdekes mondanivalója biztosan lesz bőségesen.

A magam részéről megint ajánlanék egy témát, természetesen anélkül, hogy ragaszkodnék hozzá, ha bármilyen okból nem találná szintén jónak. Elég nagy téma, mely azonban általánosságban mozog, nem kellenek hozzá előtanulmányok és így gyorsan meg lehet írni. Nem volna-e kedve tanulmányszerű cikket írni arról, hogy mi volna a magyar szellemiség leghelyesebb magatartása a mai világválságban.[2] Megfelelő címet lehet hozzá kapni, a témát is tetszés szerint lehet szűkíteni, vagy tágítani, a lényeges csak az, hogy a nagyon égető kérdésnek bármilyen kis részéhez is úgy szóljunk hozzá, ahogy egy nagy perspektívájú magyar intellektuel látja a dolgot, aki nem akar propagandát csinálni, sem jobb, sem bal, sem középoldali politika számára. A kérdés talán kiesik közvetlen érdeklődése köréből, de éppen ezért szeretném, ha hozzászólna, mert meg vagyok győződve, hogy így is nagyobb perspektívával világítaná meg, mint a parlagi fecsegők, akik írni szoktak róla.

Ha azonban valamilyen okból nem találná jónak ezt a témát, akkor kérek, nagyon kérek bármi egyebet. A fejembe vettem, hogy az Erdélyi Helikonnak feltétlenül szüksége van Fülep Lajos írásaira, nem akarok tágítani tőle. És nem vagyok az egyedüli ebben a meggyőződésben, mert nem is képzeli, mennyire örvendett itt mindenki, mikor említettem, hogy kéziratokat ígért nekem. Ne vegye tehát revolverezésnek, ha kérem, hogy most már ne hagyjon cserben. Várom a kéziratot, várom annyira, hogy nem is tudok arra gondolni, hogy elmarad.

És várom a beígért levelét[3] is. Mert érdekel, hogy mit csinál, hogy érzi magát Zengővárkonyon, hosszú külföldi részvétele után a legrafináltabb szellemi életben. Érdekel ez azért is, mert én is 1922-ben, tizenöt évi külföld után vetődtem vissza Erdélybe. Várom tehát levelét, várom a kéziratát és igaz szívélyességgel üdvözlöm:

Lakatos Imre

A helynév értelemszerűen a borítékról véve.
MTAK Kézirattár Ms 4588/201.
Gépirat autogr. aláírással az Erdélyi Helikon levélpapírján.
Címzés: Nagyságos Dr. Fülep Lajos író ref. lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad Baranya megye Magyarország
Feladó: (nyomt.:) Cluj-Kolozsvár (nyomt. áthúzva:) Str. Bratianu (Király u.) 22. I. Telefon: 7–74. (Gépelve:) P. Mihai Viteazul 40. II.

Lakatos Imre ld. 813. sz.
A levél előzményét ld. 813. sz.

[1] FL levelezőlapja nem ismeretes, cikket nem küldött. Ld. 813. és 838/10.
[2] FL nem írt ilyen tárgyú cikket.
[3] A levél nem ismeretes.

821. FÜLEP LAJOS – ÁPRILY LAJOSNAK

Zengővárkony, 1931. XI. 7.
u. p. Pécsvárad

Igen tisztelt Szerkesztő Úr,

megtisztelő szíves soraira[1] közlöm, hogy a proponált témák közül (Spengler,[2] Ferrero,[3] Rolland[4]) az utóbbi kettő egyáltalán nem érdekel, Spenglert vállalom, ha közben, mire szükség lesz rá, újra át tudom nézni könyvét; mert már rég volt kezemben s föl kellene frissítenem emlékeimet. Nem látom azonban a tervezettek közt Bergsont,[5] akinek pedig mindenesetre nagyobb hatása volt, mint akár a – szerintem – jelentéktelen Ferrero-nak, akár a tiszteletreméltó, de újat nem jelentő Rolland-nak. Bergsonról írnék legszívesebben. Bár filozófusok közt Husserl[6] is sokkal fontosabb, mint pl. Spranger[7] s egyetemesebb hatású.

Ami egyéb tekintetben való közreműködésem illeti, pozitívat mondani nem tudok, mert – be kell vallanom – a Prot.[estáns] Szemlét nem ismerem s így tájékozatlan vagyok téma-köre felől. Sajnos, nem vagyok abban a helyzetben, hogy járathassam.

Igaz tisztelettel

Fülep Lajos

PIM Kézirattár V 4142/114.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Áprily (családi nevén Jékely) Lajos (1887–1967) költő, műfordító, szerkesztő. 1909-től nagyenyedi, 1926-tól kolozsvári tanár, az Erdélyi Helikon szerkesztője. 1929-ben Budapestre költözik, 1930–1938 között Ravasz Lászlóval együtt a Protestáns Szemle szerkesztője. 1934-től a református Baár-Madas leánygimnázium igazgatója.

[1] Áprily levele nem maradt fenn.
[2] Spengler, Oswald (1880–1936) filozófus. Untergang des Abendlandes (1918–1921) c. művével keltett nagy feltűnést. FL nem írt róla.
[3] Ferrero, Guglielmo (1871–1942) történész, szociológus, publicista. Grandezza e decadenze di Roma (Milano, 1902–1907) c. főműve Róma nagysága és bukása címmel 1914–1916-ban magyarul is megjelent. FL nem írt róla.
[4] Rolland, Romain (1866–1944) Nobel-díjas író, a 30-as években nagy közéleti és publicisztikai munkásságot is fejtett ki. FL nem írt róla.
[5] Bergson, Henri (1859–1941) francia filozófus. FL A Szellem c. folyóirat szerkesztése idején le akarta fordítani Introduction à la métaphysique c. munkáját a folyóirat számára, de Bergson már korábban Fogarasi Bélának adott engedélyt a fordításra. Ld. FL-lev. I. 150. sz. – FL Emlékezés a művészi alkotásban c. tanulmányában többször utal Bergsonra. A Protestáns Szemlében nem írt róla.
[6] Husserl, Edmund (1859–1938) német filozófus, a fenomenológia megalapítója.
[7] Spranger, Eduard (1882–1963) német filozófus, szociológus, pszichológus.

822. SENYEI OLÁH ISTVÁN – FÜLEP LAJOSNAK

D.[ebrecen,] 1931. XI. 7.

Kedves Barátom,

a féljegy-kérése[1] ismét folyamatban, Baltazár[2] elfoglaltsága mellett Ady[3] annyit ért el – okt.[óber] 12-iki értesítésem óta, hogy kérvényünket az itteni Ü.[zem] V.[ezetőség] főnök személyesen viszi a pesti igazgatósághoz.

Sajnos anyagi segítséget nem kaphatunk, még a terembért sem engedi el a város, ezért nem gondolhatunk autós megoldásra. Ha nem ért volna e gyász akkor megcsináltam volna az Ady-társasággal október elején a hangversenyteremben (1200 emberre). Akkor még nem kellett volna fűteni (280 P[engő] a fűtése). Ady tanker.[ületi] főigazgató kiadta volna az ukázt az iskoláknak s kaptunk volna 5–600 fizető tanulót is. A jövőben így fogjuk megrendezni, ha a viszonyok javulni fognak.[4]

Ha most nem kaphatnánk Részére féljegyet s útját nem tudnánk megfizetni, nagyon kérem hozzájárulását, hogy felolvasását, jobban mondva tanulmányát egy szakember felolvasná a rádióba s elküldeném az 50 P.[engő]t. Jött egy ideám is, hogy a Csokonai kör egy Izsó kiadványban[5] örökítené meg az ünnepséget, benne lenne az Ön tanulmánya, ami a rádió elé kerül, (külön fizetne érte a Cs.[okonai] kör 50 P[engő]t, egy-egy Oláh Gábor és Juhász Géza vers Izsóról s az én cikkem.[6] A kiadvány 8° alakú 8 íves lenne. Ha személyes jelenlétét biztosíthatjuk, akkor ez a külön tantiem féljegy költségen felüli úti általány lehetne, élelmezés, taxi stb. stb.

Első levelemben jelzett szállodai ellátására diétája miatt gondoltam. Most szereztem kitűnő, napokra szóló szíveslátást a Csokonai kör főtitkáránál, író, civilben városi főlevéltáros.[7] Legényember jó konyhával, vendégszoba saját házban, hozzám is pár száz lépés. Nekem haza kellett pakolnom a műtermemet egyik kis szobánkba lomtárszerűen, ezért nem tudtam meghívni.

Kérem megírni előadása címét a műsor összeállítására, annál is inkább, mert 4 héttel előbb be kell küldeni a rádió igazgatósághoz. Sőt a felolvasás anyagát is ha majd készen lesz. Azt én 2 példányban itt legépeltetem, nem lehet hosszabb 25 percnél. Rádióközvetítéshez diapozitívokat nem lehet alkalmazni, bármennyire szükséges volna is, ez szabály a rádióközvetítésre éppúgy mint a 70 perces közvetítési idő.

A hozzávetőleges műsor:

1./ Baltazár bevezető beszéde (4 p.[erc])

2./ Oláh Gábor Izsó verse 6 p.

3./ Az Ön előadása 25 p.

4./ 3 hamisítatlan hortobágyi nóta ének zongorakíséret 12 p.

5./ Juhász Izsó vers 6 p.

6./ A debreceni trió magyaros száma 14 p.

Lehet, hogy lesz valami változás még, szerettek volna a trió helyett még egy esztetikai számot, de nem tudnék elkészülni rá. Alig várom, hogy egy nyug.[almazott] múzeumigazgató támadásával végezzek,[8] aki nekem jött Izsó cikkemért a helyi sajtóban. De legalább ébrentartom az érdeklődést. Láng Nándor[9] és Mitrovics[10] professzorok is várnák jövetelét, de jobban örülhet Papini[11] érdeklődésének. Boros

Ferenc[12] íróbarátommal beszélt Rómában s igen érdeklődött az Ön munkássága és életkörülményei iránt. Boros az én tájékoztatásom után beszélt Papininek. Majd máskor erről többet. Most ismételten kérem, hogy a viszonyok diktálta feltételt – (amit én csak továbbítok) ha csak lehet, fogadja el. Ha a féljegyet megkapjuk, küldeni fogom elégséges pénzelőleg kíséretében. Pontos terminust a rádió r.[észvény]t.[ársaság] szabja meg, szeretném karácsony előtt megrendezni, de legalább is ebben az évben. A látszólagos vontatott előkészítésnek Baltazár és Ady rendkívüli elfoglaltsága volt (Egyetem megszüntetésének kiparírozása,[13] vidéki iskolalátogatások stb., de most már állandóan munkába állítjuk őket.

Itteni hívei állandóan zaklatnak, hogy mikorra várható a Műformák elméletének[14] megjelenése, egy pár sort kérek róla.

Szeretettel üdvözlöm

Senyei Oláh

MTAK Kézirattár Ms 4589/257.
Kézírás „Debreceni Ady-Társaság" feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Senyei Oláh István ld. 817. sz.

[1] Ld. 817/10.
[2] Ld. 817/7.
[3] Ady Lajos (1881–1940) Ady Endre öccse, tanár. 1919–1935 között debreceni tankerületi főigazgató, az Ady-Társaság elnöke. 1935 után Budapesten tanügyi főtanácsos.
[4] Az Izsó-ünnepséggel kapcsolatban először az derült ki, hogy nem lesz rádióközvetítés, majd egyáltalán nem került sor az ünnepség megtartására. Ld. 840. sz.
[5] A Csokonai-Kör Izsó-kiadványa nem született meg.
[6] Oláh Gábor Izsóról szóló versét nem sikerült megtalálnom, talán csak terv maradt. – Juhász Géza: Táncos parasztok. Izsó agyagszobraira c. 1930-ban írt verse először a Seregszemle, 1932. 3. sz. 11. p. ill. a Juhász Géza Emlékkönyv. Sajtó alá rend., bev. és életrajzzal, jegyzetekkel ellátta Juhász Izabella Debrecen, 1975. 46–47. p.-n jelent meg. – Ld. 817/2.
[7] Csobán Endrére (1882–1940–42 között) utal. 1918 óta debreceni főlevéltáros, a Csokonai-Kör főtitkára volt.
[8] Zoltai Lajos: A Csokonai szobor és Izsó Miklós c. négy részes cikkére utal. (= Debrecen, 1931. X. 11. 4. p., X. 18. 6. p., X. 25. 4. p. és X. 31. 14. p.)
[9] Láng Nándor (1871–1952) régész, 1914–1932 között a debreceni egyetemen a klasszikus filológia professzora.
[10] Mitrovics Gyula (1871–1965) esztéta, 1918. óta a debreceni egyetem pedagógiai professzora, az Esztétikai Szemle alapítója, 1935–1938 között szerkesztője.
[11] Papini, Giovanni (1881–1956) író, tanulmányíró, szerkesztő. FL 1907 őszén, firenzei évei elején ismerkedett meg vele. Kapcsolatuk szorosabbra fonódását Gabriella Gordigiani szorgalmazta, ő biztatta Papinit, keresse a kapcsolatot FL-sal és vonják be a Biblioteca Filosofica keretében folyó munkába, amelynek Papini egyik hangadója volt. FL 1925-ben a Krisztus története c. Papini-mű bevezetésében jellemezte Papinit és ismeretségükről a következőket írta: „Közel azért sokáig nem férkőztünk egymáshoz. Én Amendolával és Marrucchival barátkoztam s beértem velük." FL-lev. II. 262. p.
1925-ben, amikor Papini Krisztus története c. művének magyar kiadása idején – amely műhöz FL írt előszót – FL levelet írt Papininak, a magyarországi felekezeti viszonyokra való tekintettel műve egy passzusának megváltoztatására kérte. Választ valószínűleg nem kapott, személyes kapcsolatuk ezzel megszakadt. (Ld. FL-lev. II. 524. sz.)
[12] Boros Ferenc (1893–?) író, latin–olasz szakos tanár. 1924–1926 között Olaszországban élt. 1927–

1930 között debreceni, 1931-től budapesti tanár volt. Verskötetei, fordításai, valamint gimnáziumi olasz nyelvkönyvei jelentek meg.

13 A harmincas évek elején a nehéz gazdasági viszonyok miatt felmerült a vidéki egyetemek megszüntetésének, vagy tanszékek összevonásának gondolata.

14 A műformák elmélete – FL készülő művészetfilozófiájára utal.

823. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1931. XI. 10.

Kedves Barátom

– bár rég nem írt (az útról való megemlékezéseket[1] – eddig nem tehetvén – most köszönöm meg), azt gondolom, már hazaérkezett s soraim megtalálják. Mindenek előtt rezignációmat fejezem ki, amért az idén, úgy látszik, megint csak nem jön el[2] – legalább is erre vall, hogy az szép őszi napokat fölhasználatlanul engedte elmúlni. Tudtam én, hogy így lesz! Ha azonban még van rá módja és kedve – tudja, hogy mindig szeretettel várjuk. Addig is örülnék, ha pár sorban tudósítana hogylétéről. – Egyúttal pedig kéréssel is molesztálom: a debreceni Ady-Társaság valami Izsó-ünnepet akar rendezni mostanában és minden áron azt kívánják, hogy az előadást én tartsam.[3] Hogy ilyen szörnyű útra vállalkozom-e, még nem tudom – az is lehet, hogy az előadást helyben ülve intézem el, t. i. megírom s valaki ott majd fölolvassa. In somma dunque: megint szükségem volna az Izsó-könyvre[4] – elküldhetné pár napra? Néhány dátumot kellene megnéznem benne – utána rögtön visszaküldöm. Ha nem terhes, kérem, küldje el. E scusi, eh!

Szeretettel

Fülep

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 82. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 207–208. p.
Kézírás postai levelezőlapon, rajta FLné soraival.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony, Pécsvárad

1 Ld. 814–816. sz.

2 Ld. 796/9.

3 Ld. 817/1.

4 Szana Tamás: Izsó Miklós élete és munkái c., Bp. 1897. művéről van szó, (Magyar Műtörténeti Monographiák 1.) amelynek Elek tulajdonában lévő példányát FL korábban is kölcsönkérte, valahányszor Izsóval kapcsolatos adatokra volt szüksége. (Ld. FL-lev. II. 790. sz.)

824. LAKATOS IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Cluj, 1931. XI. 10.

Kedves Barátom!

Szíves sorait, melyben bejelenti, hogy cikket küld, köszönettel megkaptam.[1] S minthogy nem veszi rossz néven a sürgetést sem, most már elég szemtelen leszek

ahhoz is, hogy újra megsürgessem.[2] Nagyon kérném, hogy ha lehet, küldje a cikket még erre a számra. Ha 15.-ikéig nem jöhet meg, az sem baj ha a következő héten 20–21.-ikéig érkezik ide. Csak ebben az esetben szeretném előre tudni, hogy számíthatok rá. Főleg azért ragaszkodom olyan erősen, hogy írása a most következő számban jöjjön, mert az utolsó szám az évben és rendesen propaganda-példányokat szoktunk belőle szétküldeni, előfizetési felhívásokkal. Ilyenkor különösen szükség van arra, hogy jó írások legyenek benne. Bízom abban hogy meg fogja érteni sürgető kérésemet és mielőbb szép cikkel lep meg. Jóindulatú elnézését kéri a molesztálásért és őszinte barátsággal üdvözli igaz híve:

Lakatos Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/202.
Gépirat autogr. aláírással az Erdélyi Helikon cégjelzéses levelezőlapján.
Címzés: Nagyságos Dr. Fülep Lajos író ref. lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad, Baranya m. Magyarország
Lakatos Imre ld. 813. sz.

[1] FL levele nem ismeretes, cikket végül is nem küldött. Ld. 838/10.
[2] Lakatos már 820. sz. levelében sürgette a cikket.

825. KÁPLÁR MIKLÓS – FÜLEP LAJOSNAK

Hajdúböszörmény, 1931. XI. 12.

Igen tisztelt Uram!

Bocsánatot kérek, hogy pár percet elrabolok kellemes idejéből levelemmel. Nem cselekszek talán helyesen mikor a legnagyobb magyar kritikust kérem meg munkáim bírálására, de azt hiszem nem fogja rossz néven venni, hogy ezt teszem. Ezt pedig azért teszem, hogy tudom őszinte és szigorú kritikát kapok. Ami hasznos. Nem dícséretet akarok, hanem olyan őszinte, mély és jól megfontolt kritikát ami hasznos az emberre. Nekem az a nézetem, hogy ha az ember nem tud olyat alkotni amely művészi úgy rossz képeket nem érdemes festeni. Én hiszem magamba, hogy jól dolgozok, de azért szeretném nagyon nagyságod véleményét kérni képeimről.

Én mint paraszt gyerek nevelkedtem. Aztán 14 éves koromban gulyásbojtár lettem a Hortobágyon. Később mészáros, aztán pincér, még rá nem jöttem arra, hogy a festészet elégít ki a legjobban. Végeztem Akadémiát, Zemplényi[1] és Réthy[!][2] voltak tanáraim. Később Rippl-Rónaihoz kerültem.[3] Azután, hogy az Akadémiát és minden idegent levetkőzzek magamról, kimentem a Hortobágyra, ahova nagyon vágytam, hol gyermekkoromat töltöttem mint pásztor. 3 évig dolgoztam a Hortobágyon most aztán magam nem tudom eldönteni, hogy érdemes volt-e ott dolgozni? vagy csak értéktelen dolgokat csináltam.

Itt küldök 3 reprodukciót.[4] Mindenesetre nem fejezi ki a képet, mert a színt, ami a legfontosabb nem tudja visszaadni. Tehát csak tájékoztató, de azért meg lehet belőle látni, hogy jó-e vagy nem. 1. Bevonulás a nagy vásárra a hajnalon. Az előtérben út

van, melyen port ver fel a szekér. 2. Őszi reggel bárányfelhőkkel. 3. Juhász számadó arcképe. Ebből a 3 képből meg méltóztatik látni, hogy ér-e valamit munkálkodásom.

A Nemzeti Szalonban kiállítást szándékozom rendezni.[5] Majd a pontos időt megírom, és ha a reprodukciót érdemesnek méltóztatik találni, úgy szeretném, ha a kiállítást meg méltóztatna nézni, ha éppen akkor Pesten volna dolga. Addig pedig várom levelét, melyben véleményét tudatni fogja. Válaszának reményében maradok a legőszintébb tisztelettel

Káplár Miklós

Hajdúböszörmény Polgári út 51.

MTAK Kézirattár Ms 4587/313. Megj.: Masits 417. p.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Káplár Miklós (1886–1935) festő. Önéletírását ld. 828/6. Fülep Lajossal való kapcsolatáról Masits László Káplár Miklós és Fülep Lajos levelezése c. közleményében (A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve Debrecen, 1981. 415–442. p.) azt írja, hogy Káplár barátaitól sokat hallott FL-ről; elsőként Martyn Ferenc festőművészt említi, aki Rippl-Rónainál nevelkedett, s akinek FL-sal való későbbi kapcsolata ismert. Martyn azonban 1925–1940 között, tehát Káplár és FL levelezése idején is Franciaországban élt. Tőle tehát 1931-ben nem hallhatott még Káplár FL-ről. Káplár viszont maga említi, hogy Rippl-Rónai odaadta neki FL róla szóló írását vagy írásait (ld. 828/8.). Rippl-Rónai és FL levelezéséből (FL-lev. I. 18., 22., 178., 179. és 289. sz.), valamint Rippl-Rónai vejének, Dobossy Eleknek ugyancsak FL-hoz írt egyik leveléből (FL-lev. II. 608. sz.) kiderül, hogy Rippl-Rónai nagyra becsülte FL kritikai munkásságát, és saját festői törekvései megértő támogatójaként tartotta számon. Feltehető, hogy a budapesti kiállításra készülő Káplár debreceni barátaitól hallhatott a készülő Izsó-ünnepségről s arról, hogy FL-t kérték fel előadás tartására, s erről jutottak eszébe Rippl-Rónai egykori elismerő szavai FL-ról.

[1] Zemplényi Tivadar (1864–1917) festő, 1903-tól a Képzőművészeti Főiskola tanára.
[2] Ld. 803/6.
[3] Ld. 828/6.
[4] A fényképek fennmaradtak FL hagyatékában. (MTAK Kézirattár Ms 4587/313–316. sz.)
[5] A Nemzeti Szalon 1894-ben alapított művészeti egyesület, 1907 óta önálló kiállítási helyiséggel rendelkezett. A Magyar Iparművészek Országos Egyesülete által rendezett kollektív kiállítás, amelyen Káplár Miklós 58 képpel vett részt, 1931. XII. 6-án nyílt meg. Kápláron kívül Gidófalvyné Pataki Etelka, Hackl Zoltán, W. László Pál, Forgács Hann Erzsébet és 11 iparművész, köztük Gorka Géza vett részt.

826. FÜLEP LAJOS – BABITS MIHÁLYNAK

Zengővárkony, u.[tolsó] p.[osta] Pécsvárad
1931. XI. 13.

Kedves Barátom,

küldök egy kis recenziót[1] – ha megfelel Nektek. (Honorárium ilyen apróságért nem jár.)

Szorongva látom a Nyugat terjedelmének megszűkítését – szerettem volna már művészet-filozófiám[2] valamelyik rövidebbre vont s népszerűbben átírt fejezetével

bekopogtatni, de legrövidebbre fogva is rúgna, azt hiszem, három folytatásra, s attól tartok, nincs most rá helyetek. Ha mégis volna rá mód, igen megörvendeztetnél róla, alkalmilag, egy sorral. Most épp az Erdélyi Helikonnak csinálok egyet-mást,[3] amint elkészültem vele nyomban elvégezném a Nektek tervezett munkám, amit még kell. Azért kellene már valamit publikálnom,[4] hogy némi jogalappal várhassak valamelyes baumgarteni segítséget, melyre – kínos bevallanom – nagyon rá vagyok utalva. Helyzetem egyenesen katasztrofális. De hogy kérjek – kiadatlan kéziratok alapján? Most a németül való publikálás is nagyon megnehezedett.[5] S még se akarom előbb ott kiadni, mint itt.

Tisztelettel és szeretettel köszönt igaz híved

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Fond III/467. 6. sz. Megj.: Gál István: FL levelei Babitsnak. = Jelenkor, 1972. 7–8. sz. 736. p.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Babits Mihály (1883–1941) költő, műfordító. 1916-tól a Nyugat szerkesztője. Innen datálódik FL-sal való ismeretsége. 1919-ben FL-sal egyidőben professzor lett a budapesti egyetemen a modern magyar és világirodalmi tanszéken. A Tanácsköztársaság bukása után csak a Nyugat szerkesztője maradt. 1927-ben a Baumgarten alapítvány kurátora lett.

[1] A küldött recenzió: A tudomány szociológiája. (= Nyugat, 1932. I. 16. 2. sz. 115–117. p.) Mannheim Károly: Wissenssoziologie c. cikkéről szól, amely a Handwörtenbuch der Soziologie c. kiadványban jelent meg.

[2] FL már 1930. XI. 7-i Babitsnak szóló levelében (FL-lev. II. 785. sz.), majd a Baumgarten-alapítványnak szóló jelentésében (FL-lev. II. 285. és 288. sz.) azt írja, hogy nagyjából elkészült művészetfilozófiai munkájával s néhány fejezetét folyóiratban való közlésre népszerűbb formában fogja átírni ill. kivonatolni. E közleményt a Nyugatnak szánta. (A művészetfilozófia első változatának kézirata: MTAK Kézirattár Ms 4565/1.) Babits utóbb a Nyugat lecsökkentett terjedelmére hivatkozva arra kérte FL-t, hogy csak rövid kéziratokat küldjön (ld. 854/4.), így a művészetfilozófia-részlet megjelenésére nem került sor.

[3] Ld. 813/10.

[4] Ld. 794/1. FL nem kapott többé Baumgarten-díjat.

[5] Hogy készülő művészetfilozófiáját eredeti megfogalmazásában németül tervezi közreadni, azt FL ugyancsak Babitsnak szóló 1930. XI. 7-i levelében említi először. (Ld. FL-lev. II. 785. sz.)

827. FÜLEP LAJOS – KÁPLÁR MIKLÓSNAK

Zengővárkony, 1931. XI. 17.
u.[tolsó] p.[osta] Pécsvárad

Tisztelt Uram,

nagyon jól gondolta, hogy nem vettem rossz néven nálam való jelentkezését.[1] Inkább örültem neki, mert az apró fotókból[2] (nemcsak az a bajuk, hogy színtelenek, hanem hogy túlságosan kicsik) kétségtelennek és minden kérdésen fölül állónak látom az Ön tehetségét. Hozzá kell azonban tennem, hogy *ma* a tehetség nem biztosíték – nem úgy mint régen, mondjuk a renaissance idején. K.[örül] b.[elül] száz év

óta látjuk, hogy kiváló tehetségek is produkálnak rossz művészetet. (Példa rá Munkácsy, akinek tehetsége és tudása elvitathatatlan s mégis elzüllött, mert nem tudta, mit kellene csinálnia). Fontos az, hogy mit akarunk – mert nagy tehetséggel is lehet rosszat akarni. Hogy Ön merre igyekszik, ebből a 3 kis fotóból inkább csak sejtem – de úgy vélem, jó irányban halad.

Az a fő, hogy a saját, hamisítatlan mondanivalóit hámozza ki magából, levetve akadémiát és hatásokat. A két tájat eredetinek érzem, a portrait-t már kevésbé. Mondhatom, hogy dolgai *nagyon érdekelnek* s nagyon szeretnék belőlük többet látni – sajnos azonban, pesti kiállítása alkalmával erre aligha kerül sor, mert nem igen szoktam Pestre menni.[3] Szeretném tudni, milyen méretű lesz a kiállítás (másokkal együtt-e, vagy külön kollektív?),[4] mert ha magam nem nézhetem is meg, föl akarom rá hívni néhány pesti kritikus barátom figyelmét.[5] A Szalonnal van-e már megállapodása?

Életrajzi adatai közül kihagyta, hogy hány esztendős – pedig ez is érdekelne. S ha majd ír, írja meg azt is, ismeri-e Csontvári Kosztka[6] dolgait.

Debrecenben mostanában Izsó-ünnepet terveznek[7] s az a kívánságuk, hogy ott Izsóról beszéljek. Nem nagyon bízom a terv megvalósíthatásában, mert túl nagy az út és igen költséges – talán az lesz majd belőle, hogy megírom az előadást s más valaki fölolvassa. Ha mégis eljutok oda, jó volna módot találni rá, hogy munkáit eredetiben és nagyobb számban megtekinthessem.

S ha vannak egyéb fényképei, örülnék, ha elküldené őket – ha szüksége van rájuk, visszaküldöm.[8] Nem írta meg, ezzel a hárommal mi történjék. Maradhatnak itt vagy küldjem vissza?

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

Debreceni Déri Múzeum Adattára. Képzőművészeti gyűjt. Káplár Miklós. Megj.: Masits 417–419. p. Kézírás.
Címzés: Tekintetes Káplár Miklós festőművész úrnak Hajdúböszörmény, Polgári út 51. (Áthúzva, idegen kézzel:) Utána Budapest Británia Száló (!)
Feladó: Dr Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad
Káplár Miklós ld. 825. ill. 828/6.

[1] Ld. 825. sz.
[2] Ld. MTAK Kézirattár Ms 4587/313–316.
[3] FL nem látta Káplár képeit a kiállításon.
[4] Ld. 825/5.
[5] FL később Elek Artúrt, Kárpáti Aurélt és Farkas Zoltánt kérte meg Káplár támogatására. Eleknek írt levelét ld. 831. sz.
[6] Eddigi tudomásunk szerint ez FL Csontvári művészete iránti, később gyakran megnyilvánuló különös elismerésének első írásos dokumentuma. Említi ugyan Csontvárit Műkedvelők bővedje (= Ars Una, 1923. I. évf. 3. sz. 121–123. p.) c. recenziójában, Lehel Ferenc Csontváriról írt műve kapcsán, ott azonban nem a művészetéről van szó.
Ld. 817/1.
[7] Káplár következő, 829. sz. levele mellett fotókat is küldött. (MTAK Kézirattár Ms 4587/319–323.), valamint egy saját képéről készült levelezőlapon is írt. (MTAK Kézirattár Ms 4587/325.)

828. KÁPLÁR MIKLÓS – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1931. XI. 23.

Igen tisztelt Uram!

Levelét[1] megkaptam, melynek roppant megörültem. Most azt sem tudom, hol kezdjem az írást. Mindenesetre arra kérem fel, tegye meg azt, hogy ha már mégis érdemes tovább folytatni a festést, szíveskedjék mindig jó tanácsot adni, hogy jó úton haladhassak. Már ebből a levélből sokat tanultam. Úgy érzem, hogy jó, ha az embernek van irányítója, de jó irányítója. Én pedig eltaláltam, aminek roppant örülök. Nagyon szeretném, ha valamit el tudnék érni a művészetben, ha csak egy milliméternyit is, az is valami. Csontvárit[2] ismerem, és magam részéről nagyon sokra tartom. Szeretem a dolgait.

Ha sikerülne Önnek lemenni Debrecenbe, ott a Déri Múzeumba vannak dolgaim, annyi, amiből meg lehet látni valamit. Azonban a javát, az érdekesebbeket felhoztam Pestre. Azt azonban nagyon szeretném, ha felhívná pesti kritikus barátai figyelmét, hogy foglalkozzanak velem, amennyire érdemes vagyok rá. Rózsaffy Dezső[3] ismeri a dolgaimat és ő is segítségemre van. Ő ajánlotta, hogy kérjem meg Móricz Zsigmondot, hogy írja meg a „Nyugatba" életrajzomat[4] ami nagyon érdekes. És hozzá pár reprodukciót mellékeljenek. Én pedig azt szeretném ha lehetséges lenne, hogy Ön írná meg. Az lenne nekem a legnagyobb erkölcsi siker. Két dolgot szeretnék kérni. Ha meg méltóztatna írni életrajzom a Nyugatba, mindenesetre az egyénisége szerint és két reprodukciót mellé leközölni. Aztán Déri Bélának[5] írni a Nemzeti Szalonba, hogy képeimet jóakaratúlag kezelje a rendezésnél, hogy lehetőleg együtt legyen. Ezek nagyon fontosak volnának a mai rossz helyzetben, mert ma úgy van, hogy aki komolyan dolgozik, azt szeretik mellőzni és egy legyintéssel elintézni. Itt mellékelem az életrajzom adatait és még 6 db fényképet.[6] Egyen, ahogy festek, munka közben. A többi képeimről reprodukció. A fényképeket csak tessék megtartani, mert lesz nekem belőlük több példány is. Most minden gondolatom a kiállítás sikere. Ha meg méltóztatna írni az életrajzom a Nyugatba, az lenne a legnagyobb erkölcsi sikerem. Erre fel egész biztosan még el is tudnék adni. Szeretném, ha ezt méltóztatnék előlegezni. A célom az lenne, hogy valamennyi kis pénzt összehozni, hogy tudjak tovább dolgozni. Igényem nincs semmi. 3 és fél évig a Hortobágyon éltem télen nyáron az emberektől elvonulva, csak a munkának éltem, meg a természet szépségeit élveztem, ami engem teljesen kielégített. A 3 és fél évet tejen, zsendicen, kenyeren és lebbencslevesen éltem át. Azért mégis nagyon jó egészségem van. Egy cseppet se zúgolódtam azért, hogy semmi élvezetben nem volt részem. A kiállításom már megnyilik dec. 6-án d. e., már ki van tűzve. Tehát még előtte jóval volna jó írni Dérinek. Aztán az életrajznak is jó volna, ha még a kiállítás előtt megjelenne. A kiállítás után pedig szeretném megbeszélni, hogy mit is kellene csinálnom, hogy helyes úton haladjak.

Debrecen nehéz hely. Én már beszéltem arról, hogy jó lenne, ha le méltóztatna menni, de nehéz velük boldogulni, kultúrára nem áldoznak. Ha egy bankettről volna szó, akkor könnyen menne. Ha Debrecenbe volnék, személyesen eljárnék az ügy-

ben, mert náluk csak úgy lehet valamit elérni, ha az ember az asztalra üt. Aki legjobban tenne valamit, Dr. Ecsedi István,[7] de neki meg van kötve a keze, mert a polgármester nélkül semmit sem tehet. Ők azt nem érik fel ésszel és nem is törekednek rajta, hogy mennyire szüksége volna Debrecennek egy olyan magosabbrendű előadásra. Én már említettem az Ön nevét, de nem véső dött az emlékezetükbe. Én a paraszt eszemmel úgy szoktam jellemezni durván, hogy a teheneknek hiába olvasna fel az ember Sekszpir[!] verseket és Dosztojevszkijt, ők csak tovább legelnének. Ezeknek az uraknak is hiába beszél az ember, ők tovább is azok maradnak. Ha nem méltóztatna rossz néven venni, szeretném tudni min dolgozik most? Nagyon érdekelne. Rippl-Rónai[8] hívta fel a figyelmem, hogy olvassam el kritikáját, de még én olyan nagy összefoglaló és mély dolgot művészetről nem olvastam. Nekem jobban tetszik, mint Taine elmélkedése.[9] Az is volt a vágyam, hogy megismerjem, de nem volt alkalmam rá. Most aztán elhatároztam magam és írtam. Nagyon szeretném egyszer ha össze lehetne jönni, hogy legalább pár órát elbeszélgethetnénk nekem az nagyon hasznos lenne.

Kiállítás után meg is lehetne tenni, ha egy kis pénzt tudnék szerezni. Leutaznék, mert nekem az minden pénzt megérne.

Most olyan szerencsés vagyok, hogy a Britannia Szállodába lakok. Két hónapig teljes ellátást kapok és azt képpel fizetem. Ha csak lehet méltóztassék teljesíteni kérésemet! Az Isten is meg fogja érte áldani. Kívánom a legjobbakat!

szívből üdvözli

Káplár Miklós

MTAK Kézirattár Ms 4587/317. Megj.: Masits 422–426. p.
Kézírás.
A levél mellett Káplár Miklós: Életrajzom 1931. c. írása (a cím a kézirat végén van), valamint 6 db fénykép (MTAK Kézirattár Ms 4587/318–323.).
Zengővárkonyba írt levél.
Káplár Miklós ld. 825. sz.

[1] Ld. 827. sz.
[2] Ld. 827/6.
[3] Rózsaffy Dezső (1877–1935) művészettörténész, festő, kritikus. 1911-ben az Az Újság kritikusa, 1912-től a Szépművészeti Múzeum könyvtárának és modern szobortárának őre.
[4] Móricz nem írta meg Káplár életrajzát, kiadta viszont Káplár e levélhez mellékelt önéletírását „Milyen árat kell fizetni a művészetért?" címmel. (Nyugat, 1931. XII. 16. 24. sz. 679–681. p.) Reprodukciót nem közölt a Nyugat.
[5] Déri Béla a Nemzeti Szalon igazgatója volt.
[6] Az önéletrajz megjelent a Nyugatban (ld. a 4. sz. jegyzetet), újabban pedig ld. Masits 422–426. p.
[7] Ecsedi István (1885–1936) etnográfus, 1912 óta a debreceni Városi Múzeum munkatársa, 1925-től egyetemi magántanár, 1929–1936 között a debreceni Déri Múzeum igazgatója.
[8] Rippl-Rónai szerepéről Káplár önéletrajzában ír. FL írásai Rippl-Rónairól: Rippl-Rónai József. (= Magyar Szemle, 1906. II. 8. VIII. évf. 6. sz. 93–94. p.), Rippl-Rónai József. (= Az Ország, 1906. I. 31. I. évf. 27. sz. 9. p.), Rippl-Rónai József. (= A Ház, 1910. III. évf. 10. sz. 223–228. p.), Ripp-Rónai kiállítása. (= Ébresztő, 1917. IV. XVII. évf. 4. sz. 15–16. p.) és ír róla a Magyar művészet c. kötetben is. (Bp. 1923. 152–153. p.)
[9] Taine, Hippolyte: A művészet filozófiája. Ford. Szana Tamás. Bp. 1878. c. műre utal.

829. KÁPLÁR MIKLÓS – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1931. XI. 23.

Igen tisztelt Uram!

A levélből[1] kifelejtettem, hogy a Nemzeti Szalonban másokkal állítok ki,[2] de nem tudom, kikkel leszek. 70 képet hoztam fel, de mind nem állítom ki, csak a legjavát, vannak közte nagyok is, 2 méter és 160 a legnagyobb, aztán 140 x 120, és aztán kisebbek vannak nagyobb számban. Déri Béla[3] előbb a nagytermet adta ide, de már megbánta, pedig még nem is látta a képeket.

Szívből üdvözli

Káplár

A város postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4587/325. Megj.: Masits 426. p.
Kézírás egy Káplár-képet ábrázoló levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Fülep Lajos úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad Baranya m.
Feladó: Káplár Miklós Bpest Britannia Szálló

[1] Ld. 828. sz.
[2] Ld. 825/5.
[3] Ld. 828/5.

830. FÜLEP LAJOS – GELLÉRT OSZKÁRNAK

Z[engő]Várkony, 1931. XI. 25.

Kedves Barátom,

itt küldöm a kívánt hozzászólást.[1] Igyekeztem a rám szabott méréthez alkalmazkodni – ha netán nem sikerült, nem tehetek róla. Szellemtörténet mégse olyan kérdés, mint p[é]l.[dául] a reklám, amit néhány mondatban el lehet intézni. Ha túl léptem a méreteket, gratia fejemnek – csak úgy férnem volna el benne, ha fejem levágom. De tán nem akkora a túllépés, hogy miatta baj legyen.

Egyszer ugyan már keservesen megjártam – amikor éppen Önről írtam.[2] Úgy éreztem, legjobb essaym készül, hallatlan kedvvel és örömmel csináltam, csak úgy repült – s akkor megjött Osvát vétója és ki kellett tekernem nyakát születés közben a gyermeknek. Azóta beteg vagyok, mint az abortált asszony, állandó tövis az oldalamban, még álmomban is fölriadok rá. Jegyzetek, töredékek – mikor jön vissza rájuk az a konstelláció, az a svung? Várván-várom.

Ez a mostani csak apróság s ezért tán kegyelmet talál az istenek színe előtt

Állandó szeretettel gondol Önre

Igaz híve

Fülep Lajos

Apropos: A kis cikkért honorárium nem jár, legyen a Nyugat t.[isztelet] p.[éldány] fejében a nemrég küldöttel.[3]

Éppen megjött a kefe – azt is mellékelem. A mostani cikk korrektúráját is szeretném magam csinálni, s küldöm rögtön vissza.

OSzK Kézirattár Fond III/467. 7. sz. Megj.: Gál István: Fülep Lajos levelei Babitsnak. = Jelenkor, 1972. 7–8. sz. 736–737. p. Gál tévesen Babitsot tekinti a levél címzettjének, mivel az a Babitsnak szóló FL-levelek közé került. Babitsot azonban FL tegezte, s róla nem írt soha. Itt a Gellért Oszkárról szóló, a Nyugat 1928. IV. 1. 7. sz. 480–490. p.-n megjelent Fülep-tanulmányról van szó, amelyet szerzője terjedelmes folytatással akart kiegészíteni, s esetleg önálló füzetként való kiadására is gondolt. (Ld. FL-lev. II. 612., 613., 615., 626., 638. és 648. sz.)
Kézírás, a 2. utóirat („éppen megjött...") ceruzával a levél felső szélén.
Budapestre írt levél.
Gellért Oszkár (1882–1967) költő, újságíró, szerkesztő. 1920–1941 között a Nyugat egyik szerkesztője. Így került kapcsolatba FL-sal, aki ezekben az években – mint a Nyugatban megjelent tanulmánya és levelei is tanusítják – nagyra becsülte Gellért költészetét.

[1] Szellemtörténet. Hozzászólás Babits Mihály tanulmányához. = Nyugat, 1931. XII. 16. 24. sz. 657–661. p. A felkérő levél nem maradt fenn.
[2] A Gellért Oszkár c. tanulmányra utal. (Ld. fentebb.) Osvát beavatkozásáról a levelezésben nincs adat.
[3] A tudomány szociológiája c. recenzióról van szó. Ld. 826/1.

831. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]Várkony, 1931. XI. 26.

Carissimo,

megkaptam a hajó-rakománynyi küldeményt, igen köszönöm – hiába kerestem azonban a sok nyomtatott papiros közt egy darabka kéziratot Magától, niente! Azzal mentegettem, hogy nem tudja, csomagba lehet levelet tenni – de mivel azóta is hallgat, aggódom, nem beteg-e. Igen megnyugtatna, ha legalább egy sort írna egészségéről. Mert ebben a rohadt világban még betegnek is lenni, az már aztán a comble-ja mindennek. Hogy' vannak az Újságnál – nincs-e ott is valami nagy baj? Mert hát mindenütt van.

Egyben megkérem valamire. A Hortobágyról írt nekem *Káplár Miklós*[1] gulyásból lett piktor – talán ismer egyet-mást a dolgaiból, '28-ban kiállított Pesten,[2] – s elküldte a képei fotóit. Amennyire ilyen apró fotókból megítélhető, nem közönséges tehetségnek látszik, azt hiszem, érdemes vele foglalkozni. Egyébként nem autodidakta, elvégezte az Akademiát, Zemplényinek, Rétinek, Ripplnek volt tanítványa. Rippl föl is karolta, lakott is nála Kaposvárt.[3] December 6-án nyílik a Nemzeti Szalon kiállítása, melyen Déri[4] egész termet ígért neki – persze, hogy megkapja-e a termet, más kérdés, ismerve Déri ígéreteit. De akárhogy is, képei ki lesznek állítva[5] – azt szeretném s arra kérem, fordítson egy kis figyelmet rá, s ha tetszését megnyeri, írjon róla szépen.[6] Mint ember is, úgy látom, megérdemli, mert nincs neki más vágya, mint a művészet. Szerényen, abszolút igénytelenségben él. Rózsaffy[7] azt ajánlotta nekei, kérje meg Móriczot élete megírására a Nyugatban[8] – nem tudom, lesz-e belőle valami, de érdekes volna, mert az élete csakugyan érdekes. Ha akár a sajtóbemutatón, akár előbb találkozik Kárpátival[9] vagy Farkas Zoltánnal,[10] kérem, hívja föl az ő figyelmüket is. Talán lehetne a Nyugatban valami reprodukciót is közöl-

ni. Káplár egyébként most Pesten van, a Britannia-szállóban lakik, ott Nyugatékkal könnyen összekerülhetne. Ki fog róla a Nyugatban írni, Maga vagy Farkas?

Dolgozik-e? Már rég nem láttam írását a Nyugatban.[11]

Mi is csak kinlódunk – feleségemnek még ebben az évben át kellene esni a rég halogatott operáción (tovább nem lehet húzni),[12] ez nagy gond az aggodalom mellett anyagi szempontból is. Hogy miből telik rá, nem tudom. Babitsnak nemrégiben egy kis recensiot küldve, írtam pár sort[13] s jeleztem, hogy helyzetem katasztrofális. Nagyon kellene a Baumgarten[14] – de már nem tudok benne hinni. Talán akad alkalma egy szót szólni neki rólam.

Egyébként dolgozgatom, csak ne jöjjön közbe valami nyavalya.

Mindkettőnk részéről szeretettel öleli

Fülep

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 83. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 209–211. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad

1 Káplár ekkor már három levelet írt FL-nak: ld. 825., 828. és 829. sz.
2 Káplár 1928-ban a Nemzeti Szalonban rendezett kollektív kiállításon vett részt.
3 Ld. 828/6.
4 Ld. 828/5.
5 Ld. 825/5.
6 Elek az Újság 1931. XII. 6-i számában írt Káplárról. A Nemzeti Szalon csoportkiállítása címmel (e. a.) szignóval. A cikknek mintegy fele Káplár Miklósról szól. Kivágatát Elek 835. sz. levelében elküldte FL-nak.
7 Ld. 828/3.
8 Ld. 828/4.
9 Kárpáti Aurél (1884–1963) író, kritikus, költő, újságíró. Ekkor a Pesti Napló belső munkatársa. FL ifjúkora óta ismerte, ő vitte el a Magyar Szemle körébe. Utóbb összekülönböztek, majd 1926-ban kibékültek. – Kárpáti a kiállításról írt cikkében (Pesti Napló 1931. XII. 6., -io szignóval) a tárlat legérdekesebb festőjének nevezi Káplárt.
10 Farkas Zoltán (1880–1969) művészeti író, műkritikus. Kiállítások c. kritikája a Nyugat 1931. XII. 16. 24. sz. 677–678. p. jelent meg. Reprodukciót nem közölt a Nyugat.
11 Elek utolsó Nyugat-beli cikke Pasteiner Gyula címmel az 1931. VI. 1. 11. sz. 776–777. p. jelent meg, a legközelebbi A Szépművészeti Múzeum Évkönyve címmel a Nyugat 1932. I. 1. 1. sz. 42–45. p.
12 FLné 1922 tavaszán vakbéloperáción esett át, de mivel panaszai nem szűntek meg, 1926-ban újabb műtétet terveztek. Ez akkor elhalasztódott, de 1932. II. 5-én másodszor is megoperálták.
13 Ld. 826/1.
14 Ld. 794/1.

832. FÜLEP LAJOS – KÁPLÁR MIKLÓSNAK

Z[engő]Várkony, 1931. XI. 26.

Tisztelt Uram,

megkaptam levelét a képekkel;[1] amit lehet, mint már jeleztem is, szívesen teszem meg. Sajnos azonban, nem tehetek meg mindent, amit kíván. Dérivel[2] nem vagyok

közelebbi viszonyban — az okát könnyen kitalálhatja — s így nem tudok rá formát, hogy' forduljak hozzá. A Nyugatba szívesen megírnám az életrajzot — látatlanba azonban, művei közvetlen ismerete nélkül, ilyet tennem nem szabad. Ha gondolkozik rajta egy percig, rá fog jönni, hogy igazam van. Nem, mintha kételkednék a tehetségében — de írónak nyilvánosság előtt kiállni valakiért művei ismerete nélkül, olyan valami, amit tilt a kritikusi erkölcs. Én is nagyon megrónám, aki ilyet tenne. Mert csak életrajzot, műveire való hivatkozás és méltatásuk nélkül, nem írhatok — már pedig hogy' tehetném ezt, mikor nem ismerem őket? Ha azonban Móricz vállalkozik rá, az nagyon jó lesz.[3] De akkor már mozogni kell ez irányban, mert ha lemarad a XII. 16-i számról, akkor már csak jan. 1-jén jelenhet meg, s nem tudom, ez nem késő-e.

Írtam ellenben — ezt persze bizalmasan közlöm, ne említse senkinek — az Újság kritikusának, Elek Artúr barátomnak,[4] s fölhívtam a figyelmét. Jó volna, ha a sajtó-bemutatón beszélne is vele, rám hivatkozva. Ugyancsak jó volna, ha bemutatkozna Kárpáti Aurélnak, a Pesti Napló kritikusának[5] és Farkas Zoltánnak, a Nyugat kritikusának,[6] s üdvözletemet átadva, megkérné őket, nézzék meg az Ön dolgait minél alaposabban. Talán előbb is össze tudna kerülni velük — a Nyugat éppen a Britannia-szállóban tart naponta irodalmi szalont, talán ott is találkozhat valamelyikükkel, Móricz-cal bizonyosan. Végül pedig Dérinek szólhatna esetleg Csók István[7] — ha megmondja neki, hogy *én kérem,* biztosan megteszi, amit tehet. (Persze, már nem emlékszem, milyen viszonyban van Dérivel, de ha nem rosszban, szólni fog neki.)

Ha kiállítása után le tud jönni ide, szívesen látom, bár azt gondolom, mint piktornak érdemesebb volna akkor jönnie, mikor kinyílik az idő s körül nézhet egy kicsit — mert a vidék erre gyönyörű szép. Persze, egész más valami, mint a Hortobágy, amelyet különben nem ismerek. Ha egyszer enyhe évadban eljutok oda, magam is szeretnék kint hetelni, mert nagy barátja vagyok az ilyesminek, tejen, zsendicén én is meg tudok élni — hiszen nincsen annál jobb. Örömmel is olvastam, amit életmódjáról és igénytelenségéről ír — inkább száraz kenyér, mint megalkuvás!

Mostanában azonban nem nagyon kívánok Debrecenbe menni — istentelen hosszadalmas az oda-utazás.

Művészeti kérdésekről, remélem, majd élőszóval beszélhetünk, írásban nagyon hosszadalmas. Most csak annyit: a puszta dekorativitástól óvakodni kell s a lényeget keresni. (Nagyon ajánlom figyelmébe Cézanne-t és Bruegelt — sajna, Pesten egyik se igen látható.) Ripplnek a dekoratívság volt a nagy baja.

Ami engem illet, valami nagyobbfajta művészet-filozófiai munkán dolgozom.

Ha kiállítása közben még valamit tehetek, csak írjon bizalommal

Szívből üdvözli

Fülep Lajos

A Debreceni Déri Múzeum Adattára. Képzőművészeti Gyűjt. Káplár Miklós. Megj.: Masits 426–427. p.
Kézírás.
Címzés: Tekintetes Káplár Miklós festőművész úrnak Budapest Britannia szálló

Feladó: Dr Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad
Káplár Miklós ld. 825. sz. és 828/6.

[1] Ld. 828/6.
[2] Ld. 828/5.
[3] Ld. 828/4.
[4] Ld. 831. sz.
[5] Ld. 831/9.
[6] Ld. 831/10.
[7] Csók István (1865–1961) festővel FL 1906-os párizsi tartózkodása idején barátkozott össze (ld. FL-lev. I. 59. sz.). Utóbb, mikor mindketten Magyarországon éltek, ritkábban találkoztak. Kapcsolatuk utolsó írásos dokumentuma Csók felesége halálakor FL-nak írt levele. (FL-lev. II. 661. sz.)

833. KÁPLÁR MIKLÓS – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1931. XI. 27.

Igen tisztelt Uram!

Megkaptam levelét[1] és nagyon köszönöm jó tanácsait. Már mikor a levelet[2] elküldtem és gondolkoztam rajta megbántam, de már nem lehetett visszavonni. Örömömben elhamarkodtam a dolgot és nem gondoltam meg, mit csinálok. Azért ne tessék rossz néven venni.

Nagyon boldog vagyok, hogy megismertem. Máris sokat jelent részemre.

Még az újságbemutató előtt felkeresem az urakat, akiket méltóztatott feljegyezni.[3] Majd a kiállítás után írni fogok. Beszámolok az eredményről, vagy ami lesz.

Úgy gondoltam, hogy kiállítás után egy olyan napon mikor igénybevehetem, leutaznék, mert addig nem fogok munkához, még fel nem keresem és nem beszélünk művészetről. Aztán tavasszal ha enyhül az idő, lemennék 2–3 napra. Azt azonban ajánlanám, hogy a Hortobágyra tessék lejönni. Egész biztos vagyok benne, hogy megszeretné. Nagyon szép a puszta. Leírni nem tudom azt a jó érzést, ami ott vesz rajtam erőt. Én azt sehol nem éreztem, amit a pusztán. Az a végtelen csend és az az áhítat, ami ott van, az sehol sincs. Ott lehet dolgozni. És ha az ember kilép, azonnal a bársonyos gyepre néz. Úgy érzi az ember, mintha az egész föld egy zöld szőnyeggel volna bevonva. Lakás nem kerül pénzbe. Nekem van bográcsom és abba főzök, de csak paraszt ételeket. Tej van bőven. Aztán zsendice. Az pedig szintén nem kerül pénzbe. Erről szeretném, ha beszélnénk.

Most aztán utána kell járni a kiállításnak. Azt hiszem Dérivel[4] sikerül már-már megegyezni. Az a baj csak, hogy ismeretlen vagyok, és így a mai helyzetben nagyon nehéz boldogulni.

Mégegyszer köszönöm pártfogását és jóakaratát! Kívánok minden jót és jó egészséget!

szívből üdvözli

Káplár Miklós

A hely a tartalom alapján.
MTAK Kézirattár Ms 4587/326. Megj.: Masits 427–428. p.

Kézírás.
Káplár Miklós ld. 825. sz. ill. 828/6.

[1] Ld. 832. sz.
[2] Valószínűleg saját 828. sz. levelére utal.
[3] Ld. 831/6., 9. és 10.
[4] Ld. 828/5.

834. KÁPLÁR MIKLÓS – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1931. XII. 4.

Igen tisztelt Mester!

Engedelmet kérek, hogy így szólítom és aztán, hogy újra írok. De nem bírom ki, hogy a kiállítás bezárásáig ne írjak, mikor annyi sok mondanivalóm van. Aztán pedig, hogy méltóztatott mondani, hogy csak írjak bizalmasan, hát így megírom a kialakulóban levő tervemet. Mihelyst időt tudtam rá szakítani, az volt az első, hogy elmentem a Szépművészeti Múzeumba.[1] A modern képtárban Szinyei tetszik legjobban. A pacsirtának az ege tetszik nagyon. Aztán Ferencit [!] szeretem nagyon, és Rippl-Rónait. Azon csodálkoztam most, hogy Hollósi kukorica fosztása és Csók István Ezt cselekedjétek az én Emlékezetemre, mennyire rokonságba vannak egymással. Vagy csak én fogtam rá.

A régi képtárban több kép tetszik. Cézannenak csak egy csendélete van, de az nagyon szép, és Gauginnak[!] is van egy szép tájképe.[2]

Hanem a régi képtárban van egy kompozíció „Hegyi beszéd" id. Peeter Brueghel festménye.[3] Nem tudom, hogy nem-e az az akit Cézannal tetszett említeni? Ettől a képtől alig tudtam szabadulni. Abból a képből megéreztem, hogy mit tudok én, és hogy van az megcsinálva. Milyen levegője van annak! és milyen színes és milyen egyéni. Nagyon bámultam. Ha az ember ilyen képeket lát, látja meg, hogy mennyit kell még tudni az embernek. Annyira menni nem is számítok, azaz számítanék és törekednék én, de biztosan nem érhetek el odáig. Mert az olyan tömör és mély és színes, pedig azt régebben festették, hogy olyat festeni szinte lehetetlen. Most aztán gondolkoztam ezeken, hogy ugyanazt bármennyire is szép, nem akarnám megfesteni. Most aztán miképpen lehetne olyanformán csinálni, hogy az én felfogásom szerint, az én szememmel nézve és az én témámat olyan értékűre megcsinálni mint az. Ez nehéz. Itt törik bele a bicskám. Itt érzem a művészet nehézségét. Nem elég az, hogy az ember csak szüntelen a természetet fesse. Valamit érzek, hogy kellene, de nem tudom mit. Nagyon sokat töröm most a fejem ezeken. Szeretném, hogy ha majd hozzáfogok dolgozni, hogy addigra valamit kidolgozzak a fejembe, hogy mégis mit kellene csinálnom. Tudni szeretném mi a lényeg. Ezeket megtudni nagyon nehéz. Ezeken nagyon sokat töröm a fejemet.

Most ha el tudnék adni valamit, ami ki van zárva, úgy gondoltam, hogy kimennék Párizsba, és megnézném a nagy mesterek munkáit és azután azt feldolgoznám magamban, amit láttam a magam szemével nézve, a magam témáját az én színeimmel

és úgy fognék hozzá egy 3–4 éves programhoz a Hortobágyon vagy falun. Hátha ez segítene azon, hogy tovább fejlődjek. Az is lehet, hogy ha kimennék Párizsba megváltozna a nézetem.

Ezek a terveim. Most szeretném ha felül méltóztatna vizsgálni hogy nem-e helytelen tervezgetésem. Roppant nehéznek tartom a festést, elérhetetlennek.

Aztán még a régi képtárba Crecó (talán nem tudom helyesen leírni a nevét) Magdolnája,[4] az még megint egy olyan dolog, hogy elmegy az embernek a kedve a festéstől, nem azért, hogy rossz, hanem hogy olyan gyönyörűen van megfestve. Aztán Rembrandt Rabbija,[5] azután van még egy csúnya nő arcképe, és egy Eszter nevű kép van még.[6] Ezeken kívül még nagyon sok tetszik még nekem, de ezek aztán levesznek a lábomról.

Ha ezeket a képeket nézem és gondolkozom a dolgon, csak arra kell rájönnöm, hogy nagy szükségem van a mester tanácsára.

Most a kiállítás nagyon leköt, mert szeretnék el is adni valamit, hogy tudnék tovább dolgozni.

Kívánom a legjobbakat, jó munkát, jó egészséget!

Szeretettel üdvözli

Káplár Miklós

MTAK Kézirattár Ms 4587/327. Megj.: Masits 428–429. p.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Káplár Miklós ld. 825. ill. 828/6.

[1] Ekkor még a magyar művészet alkotásai is a Szépművészeti Múzeumban voltak. A modern magyar művészeti osztályból 1957-ben létesült az 1800-tól napjainkig terjedő magyar művészetet gyűjtő Magyar Nemzeti Galéria.
[2] Ld. 832. sz. – Valószínűleg Gauguin Téli táj c. képére utal.
[3] id. Pieter Brueghel: Keresztelő Szent János prédikációja c. képe Batthyány Iván letétjeként volt a múzeumban.
[4] Greco: A bűnbánó Magdolna c. festménye eredetileg Nemes Marcell gyűjteményébe tartozott.
[5] Rembrandt „Az öreg rabbinus" c. képe az Eszterházy-gyűjtemény részeként került a múzeumba.
[6] A „csúnya nő" bármelyik női képmás lehetett. – Az „Eszter" Sellaio (1444–1493) Eszter Ahasvérus előtt, Francken ill. Frans (1581–1642) Ahasverus és Eszter, vagy Aert de Gelder (1645–1727) Eszter és Mardochai c. képe lehetett.

835. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1931. XII. 9.

Kedves Barátom,

küldöm azt a néhány sort, amit Káplár Miklósról írtam.[1] Többet nem írhattam, mert a művészetnek mostanában, helyszűke idején kisebb a becsülete, mint valaha.

Csakugyan nagyon érdekes művészet. A motívumai is teljesen újszerűek. A pásztorfiú álmodozása, ki naphosszat hasalva neki és figyeli az eget. S a mi rendkívülit lát rajta, azt színbe-foltba is tudja foglalni. A jövendölést nem szeretem, de úgy érzem,

hogy K[áplár]-nak kicsiny a skálája. Nem tudom, van-é egyéb mondanivaló benne, mint a mit most megmutatott? Arcképeket is kiállított, nagyszerű fejeket. Más festő egész oeuvréjében csak véletlenül fordul elő egy-egy olyan markáns fej. Itt a legpompásabb pusztai fejek egész galériája. De megfesteni még nem tudja őket. Bár az ember egészében egyáltalán nem dilettáns, a megfestésükben még is valami dilettánsit érzek.

Különben K.[áplár] fölkeresett a szerkesztőségben. Plébánosnak néztem, olyan megtermett és elnehezedett ember. A szemöldöke sűrűn és bozontosan fekete, egyébként simára beretvált az arca. De a beszéde félénken alázatosan mekegő. Mikor magáról beszél, nagy a folyamatossága. Érzik, hogy nem először beszéli el.

Ügyes, élelmes embernek nézem. Valóságos apparátussal készítette elő a kiállítását. (Nem egy termet kapott, hanem másfelet – , a középső nagyteremnek a felét is.) Nem csak magának írt és nem csak engem keresett fel. Móriczczal is megnézette a kiállítását. Móricz írni is készül róla.[2] Farkas Zoltán már írt is a Nyugatba,[3] még pedig elragadtatva. A Britannia szállónak is képpel fizet (ezt Ecsedy Istvánnal[4] leveleztette ki magának), s a kiállítás megfelelő képein már a sajtónapon rajta volt a cédula: Megvette a Britannia-szálló. Szóval abból a fajtából való, che sa farsi largo. De annál jobb. Csak fejlődjön. Ez az, ami megvárni való.

A B[aumgarten]-díj felől nem jók a hírek.[5] Úgy hallom, csak öt díjat adnak ki, s B.[abits] panaszkodik, hogy a maga jövedelme (t. i. a neki járó nyolcadrész után) csaknem a felére csökkent. Nevekről még nem hallottam.

Borús képű idők. Legjobb előre nem gondolni, hanem a mával törődni. De jó lenne valami nagy munkában eltemetkezni!

A sajtópöröm[6] mához egy hétre (16-án) kerülne tárgyalásra. De alighanem az elhalasztását kérjük. Ugron Gábor[7] rendet akar csinálni a Műcsarnok portáján, ő kérte meg Rózsa Miklóst[8] (az ügyvédemet), hogy halasztassuk el. Az elnök (Töreky)[9] állítólag tud róla és hajlandó rá. Sajnos, megint csak nem tudok túlesni ezen az undokságon.

Jót kívánok, sok jót, minden jót mindkettejüknek.

Szeretettel

Ser Arturo

? Hát az Izsó-felolvasás?[10]

A hely a tartalom alapján.
MTAK Kézirattár Ms 4586/73.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Mellette az Újság 1931. XII. 6. számából való kivágat: (e.a.) A Nemzeti Szalon csoportkiállítása c. kritikájával. Ld. 831/6.

[1] Ld. 831/6.
[2] Ld. 828/4.
[3] Ld. 831/10.
[4] Ld. 828/7.
[5] Ld. 794/1. Baumgarten-díjat Füst Milán, Gellért Oszkár, Halász Gábor, Nagy Lajos és Szabó Lő-

rinc kapott, jutalmat pedig Bányai Kornél, dr. Füst László, Gelléri Andor Endre, Kertész Manó és Reichard Piroska.

[6] Elek Artúr ellen a Képzőművészeti Társulat indított pert, mivel cikkeiben kistehetségűek erőszakos klikkjének nevezte a társulatot, amely kizárja kiállításairól a művészetet és demoralizálja a közízlést. Az ítélet 1932. V. 5-én született meg, Eleket két ízben elkövetett rágalmazásért 500 pengő pénzbüntetésre ítélték.

[7] Ugron Gábor (1880–1960) politikus, 1917–1918-ban belügyminiszter, 1926 után Bethlen István Egységes Pártjához tartozott.

[8] Rózsa Miklós (1874–1945) ügyvéd, publicista, műkritikus és műtörténész. A Művészház (1909), a KUT (1924) alapító tagja, több lap szerkesztője. Mint ügyvéd főleg művészeket védett pereikben.

[9] Töreky Géza (1873–1961) bíró, 1931-ben a büntető törvényszék elnöke, 1937-ben a Kúria elnöke lett.

[10] Ld. 817/1.

836. KÁPLÁR MIKLÓS – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1931. XII. 17.

Igen tisztelt Mester!

Engedelmet kérek, hogy beszámolok a kiállításról. Kritikát azt jót kaptam minden újságban. Különösen a „Magyarság", „Újság", „Pester Lloyd", Nyugat és „Magyar Hírlap" nagyon szépen írt.[1]

A festők közül pedig látta: Vaszary János, Réti István, Fényes Adolf, Iványi Grünvald, Katona Nándor, Szőnyi István, Márffy Ödön, Egri József, Cigány Dezső stb. Mindnek tetszett, de legjobban Vaszarinak és Fényes Adolfnak, de Vaszarinak éppen az ellenkezője mint Fényesnek.[2] Nagyon érdekesnek és egyéninek tartják. Nagyon jól esett, mert még sem veszett kárba az a sok fáradság és nélkülözés. Ez a kiállítás még abból a szempontból is jó volt, hogy megnézhettem a képeimet, mert otthon úgy nem látja meg az ember, mint kiállításon.

Aztán sok véleményt lehetett hallani, mind más más. Ezekből azt vontam le, hogy mégis csak úgy fogok dolgozni mint eddig. Mindenesetre szeretnék jól dolgozni, de azt hiszem, hogy az ember úgy sem tud többet elérni mint amennyi tehetsége van. Hiába erőlteti az ember. Nagyon sokat töröm azért a fejem, hogy hogy is kellene csinálni.

Még a mester véleményét és tanácsát szeretném. Eddig két mondatot tartok meg örök igazságként: „Óvakodjék a dekorativizmustól". „Inkább száraz kenyér mint megalkuvás." Én ezt megértem és ez nekem nagyon sokat jelent. Szeretném még ha méltóztatna mondani pár mondatot. Aztán még szeretném ha méltóztatna mondani véleményt Vaszaryról.[3] Nagyon érdekelne, hogy jó-e az, amit Vaszary csinál? Ezeket azért kérném, mert meghiúsult az a tervem, hogy leutazok. Nem adtam el semmit, aztán most úgy állok, hogy még haza sem tudok utazni Debrecenbe. Most aztán nem is tudom, mi lesz velem. Kénytelen vagyok belenyugodni, amit hoz a sors. Reggeltől estig járkálok, de nem sikerült még potom áron sem eladni valamit. Most csak azt szeretném, hogy haza tudnék utazni. Nem bánnám még azt sem, ha hazatoloncolnának. Pesten most nagyon rossz. Nem kapni semmiféle munkát sem.

Azt nagyon szeretném, ha meg méltóztatna tenni, ha valamiben megakadnék, hogy méltóztatna tanácsot adni. Megírnám mindig. Ha pénzem lenne, a legnagyobb vágyam az lenne, hogy pár órát elbeszélhetnék a Mesterrel. De erre most még gondolni sem merek. Kívánok minden jót és jó egészséget és kellemes karácsonyi ünnepeket!

Szívből üdvözli

Káplár Miklós

MTAK Kézirattár Ms 4587/328. Megj.:Masits 429–430. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Fülep Lajos úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Feladó: Káplár Miklós Budapest Britannia Szálló.
Káplár Miklós ld. 825. sz. ill. 828/6.

[1] A Magyarság 1931. XII. 8-i számában D. A. szignóval Dékány András írt a kiállításról, szinte csak Káplár Miklóst méltatva. – Újság ld. 831/6. – A Pester Lloyd 1931. XII. 8-i cikkét (g-ö) aláírással Gerő Ödön írta. – Nyugat ld. 831/10. – A Magyar Hírlapban 1931. XII. 8-án r.p. (Relle Pál) írt a kiállításról.

[2] Káplár Rétivel, Fényessel, Iványi Grünwalddal való korábbi kapcsolatáról önéletírásában is szól. Ld. 828/6.

[3] FL Vaszary János képei címmel írt a Magyar Szemle 1906. III. 29-i sz.-ba (207. p.), s más írásaiban is többször kritikusan említi Vaszaryt.

837. TOLNAI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

[Hamburg, 1931.] XII. 17.

Mélyen tisztelt Tanár úr!

Sokszor köszönöm utolsó sorait.[1] A Troeltschre[2] egyáltalán nincs szükségem: kérem Tanár urat, tegye többi könyvei közé. –

Remélem időközben javultak ott a viszonyok: erről alig ír valamit utolsó levelében. –

Boldog karácsonyi ünnepeket kívánok sok-sok szeretettel tanítványa

Tolnai.

Boldog ünnepeket kívánok k.[edves] Feleségének is!

A hely és év postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4590/42.
Kézírás Hamburg. Steckelhörnflet und Nicolaskirche feliratú képeslapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad. Ungarn

[1] FL 1923. III. 22. és 1933. VIII. 13. között Tolnai Károlynak írt levelei nem maradtak fenn.
[2] Ld. 819/1.

838. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]Várkony, 1931. XII. 19.

Kedves Barátom,

mindenek előtt megköszönöm, hogy ennek a szegény Káplárnak dolgát fölkarolta,[1] s megírom az örömem, hogy nem csalódtam benne, s ha több nem, legalább is olyan, amilyennek innen messziről, néhány apróka reprodukció s a levelei nyomán elgondoltam. Érdekes, hogy az elgondolásom róla *hajszálnyira* talál azzal, amit Maga ír róla, még mint emberről is s én is azt mondom az élelmességéről, tant mieux. Sajnos azonban, ezzel se megy semmire, mert amint ma jött levelében írja,[2] nem tud eladni semmit s így nemcsak hogy Várkonyba nem tud leruccanni (nagyon szeretett volna egy napra), de azt mondja, haza se tud menni, már arra gondol, hogy úgy kell hazatoloncoltatnia magát. Sajnálom szegényt, de ki tud segíteni?

Magunkról csak rosszat írhatok. Kezdem a legsúlyosabban. Feleségem tegnapelőtt Pestre utazott, az operáció miatt.[3] Hogy mikor történik meg, még nem tudom. Ma érkezett levelében azt írja, hogy ma d. e. fog kimenni a kórházba vizsgálatra. Eredményről persze még nincs hírem. Azt se tudom, Magával volt-e alkalma találkozni. Úgy beszéltük meg, hogy ha lehet, mielőtt kés alá fekszik, érintkezést keres Magával. IV. Havas u. 6. (Lorántffy-egylet székháza) szállt meg, a kórház a Bethesda (Hermina út 39),[4] de hogy ebben a pillanatban hol van, nem tudhatom – holnapra vagy hétfőre várom a hírt.

Én magam is kutyául vagyok. A Quincke[5] megint kiütött rajtam s teljesen tönkre tett, láz, gyöngeség stb. S most az ünnepek előtt nem tudok mit kezdeni vele – de azután is mit tehetek vele? Mikor nincs pénz a mindennapira se.

Az Izsó-előadást[6] kérdezi. Elhalasztották januárra, persze nem fogok elmehetni, csak a fölolvasandó szöveget küldhetem. Még be se tudtam fejezni, mert közben rám szakadt a nyavalya. Valamit azonban gondoltam ezzel kapcsolatban. Régen Maga hetenként együtt szokott vacsorázni Majovszkyékkal[7] – ha még most is fönnáll ez a szokás, megtehetné, hogy megkérdezné, kellene-e nekik az Izsó cikk a Magy[ar] Műv[észet] számára?[8] Nem lenne azonos az előadás szövegével, mely rövidebb. Igaz, hogy a centenáris alkalom ezzel az évvel elmúlik, de talán jövő évben is meg lehetne jelentetni a cikket. Ha igen, 4 reprodukciót kérnék hozzá, kettőt, ami a könyvemben megjelent s kettő másikat. Persze új fölvételeket kellene csinálni. A másik kettőt majd megjelölném, ha aktuális. Pénz miatt volna fontos nekem a dolog. S ha ez sikerül, még más tervem is volna.

Mindezekből láthatja, miért s mennyire kellene a Baumgarten,[9] de hát álmodni se lehet róla. Mi lesz velünk, el se tudom képzelni.

Ha ez az undok betegség most nem jön rám, már tudtam volna egy kis pénzt csinálni, mert az Erdélyi Helikon állandóan kér cikket, el is kezdtem, de egyelőre ez is megakadt.[10]

Boldog, áldott ünnepet kíván és szeretettel öleli

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 84. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 212–214. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Ld. 831/6. és 835/1.
[2] Ld. 836. sz.
[3] Ld. 831/12.
[4] A Lorántffy Zsuzsanna Egyesületet Szilassy Aladárné alapította 1893-ban. Célja a szegények, árvák lelki és anyagi gondozása, vezetők képzése a gyermekek vasárnapi iskolái számára. 1903 óta diakonisszákat is képeztek a magán- és kórházi betegápolás ellátására. Egyetemre és főiskolára járó leányok részére Lorántffy Zsuzsanna Kollégiumot hívtak létre. Kiadta az egyesület az Olajág c. folyóiratot is. – Bethesda: a református egyház kórháza.
[5] Quinque allergia: allergiás állapot a csalánkiütéshez hasonló tünetekkel. FL már 1926-ban és 1929-ben is szenvedett tőle. Ld. FL-lev. II. 542/2., 726/2.
[6] Ld. 817/1.
[7] Majovszky Pál (1871–1935) műgyűjtő, publicista, 1913-tól a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium művészeti ügyosztályának vezetője, miniszteri tanácsos, a Műemlékek Országos Bizottságának tagja, 1925–1935-ig a Magyar Művészet c. folyóirat szerkesztője.
[8] A Szinyei Társaság folyóirata, 1925–1949 között jelent meg. 1934-ig Majovszky Pál szerkesztette. FL Izsó-cikke nem jelent meg a lapban. Ld. 842. sz.
[9] Ld. 794/1.
[10] Ld. 813. és 820. sz.

839. FÜLEP LAJOS – KÁPLÁR MIKLÓSNAK

Z[engő]Várkony, 1931. XII. 19.

Kedves Barátom,

ma jött levelére s az előzőre[1] most már egyszerre válaszolhatok. Örülök kiállítása erkölcsi sikerének, nagyon fájlalom az anyagi eredmény elmaradását. De talán még nincs minden veszve. Még nem múlt el a karácsony, addig még történhet valami. Bár úgy lenne. Sajnálom már azért is, hogy lejövetele így elmarad, mert magam is azt hiszem, jó lett volna, ha egy kicsit elbeszélgethetünk. Persze, Pesten sok mindent mondhattak Magának, legjobb, ha megy tovább a maga útján, többre jut, mint a pesti tanácsokkal. Vaszaryról kérdi a véleményem.[2] A lehető legrosszabb. S akiket előző levelében említ: Szinyei, Ferenczy, Rippl[3] – valamennyin túl kell menni, mert ezek mind felület-festők, lényeges dolgot nem mondanak. (Mint már írtam egyszer, itt nem a tehetségről van [szó], tehetséges emberek ezek, de amit csináltak, nem az igazi.) Ezért figyelmeztettem a dekoratívságra is – az a halála mindennek. Persze, minderről írni nagyon nehéz, mert hosszadalmas, más volna, ha beszélhetnénk, s meg is mutathatnám, mire gondolok.

A kritikák közül láttam az Újságot, P.[esti] Naplót, Nyugatot.[4] Elek Artúr írta nekem, hogy ő többet is írt volna, de a csökkentett terjedelmű lapba nem lehet.

Így aztán füstbe megy a párizsi út terve is, úgy látszik. Pedig az csakugyan jó lett volna. Ott sokat tanulhatott volna. Csak legalább Bécsig juthatna el! De mikor még

Debrecenig se futja! Rettenetes állapot ez a mostani, nem tudom mi lesz, ha így megy tovább. Szegre akaszthatja mindenki a szerszámát.

Szerencsére, Maga erős, egészséges, és kis igényű. Talán ki bírja várni az idők jobbra fordulását. Más viszonyok közt hamarabb jutna előre.

Nálunk is sok a baj most, feleségem éppen Pesten van, operáció miatt,[5] magam is betegeskedem pár hét óta.

Az ünnepi jókívánságokat viszonzom
szívből üdvözli

Fülep

A Debreceni Déri Múzeum Adattára Képzőművészeti Gyűjt. Káplár Miklós. Megj.: Masits 430. p.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Káplár Miklós ld. 825. sz. ill. 828/6.

[1] Ld. 834. és 836. sz.
[2] Ld. 836/3.
[3] Ld. 834. sz.
[4] Ld. 831/6. és 835/1., 831/9. és 831/10.
[5] Ld. 831/12.

840. CSOBÁN ENDRE – FÜLEP LAJOSNAK

Debrecen, 1931. XII. 22.

Kedves Barátom!

Engedd meg, hogy így szólítsalak, bár hirtelen nem emlékszem rá, hogy valamikor találkoztunk volna. A tegezés magyar emberek között szokásos, bizonyos esetekben el sem kerülhető. Én természetesen régebben ismerlek Téged, mert olvastam a magyar művészetről írott kitűnő könyvedet.[1] Olyan emléket emeltél benne Izsónak, amely vetekszik az Ő munkáival.

Sennyei[!] Oláh István bizonyára írta már, hogy a Rádió a debreceni Izsó-előadás közvetítését elutasította.[2] Nem tudom, hogy lehet-e más meggyőződésre bírni a rádió vezetőségét. Ők Izsóról talán holnap adnak valamit.[3] Mi mindenesetre elhalasztottuk az előadás idejét február hatodikára. Esetleg a programot is kibővítjük, ha csakugyan nem lesz rádióközvetítés.

Az államvasutak üzemvezetősége szabadjegyet engedélyezett számodra Pécsváradtól Debrecenig és vissza, gyorsvonat második osztályra. Ezt a szabad jegyet, illetve szabad jegyeket, mert két darabban van, itt küldöm. Március 17-ig érvényes, tehát elég időnk van felhasználni.

Ha Debrecenbe jössz, meghívlak magamhoz szállásra és kosztra. Nőtlen ember vagyok. Egy kis külön szobát tudok rendelkezésedre bocsájtani. A szoba ugyan nem különbejáratú, de úgy is valószínűleg együtt jövünk haza, ha valahol leszünk. Amennyiben a gyomrodnak külön kívánságai volnának, légy szíves őszintén megírni, mert főzethetek úgy. Én magam gyomorsav-hiányos vagyok.

Van egy nehány ember Debrecenben, akiknek a társaságában jól fogod Magadat érezni. A debreceni közönség is nagy érdeklődéssel várja előadásodat. Ha rádióközvetítés nem lesz, több vetített képet vehetsz bele az előadásodba.[4]

Szeretettel várunk és várlak. A találkozásig is maradok igaz barátod:

Csobán Endre

Cím: Debrecen, Városháza

MTAK Kézirattár Ms 4585/324.
Gépírás autogr. aláírással és kiegészítéssel „Csokonai-Kör Debrecen" feliratú levélpapíron.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos ref. lelkész Zengővárkony. U. p. Pécsvárad. „Debrecen.-Sz. Kir. Város Főlevéltárosa" fejlécű borítékon.
Csobán Endre ld. 822/7.

[1] Magyar Művészet. Gondolat és Írás II. Bp. 1923. az Athenaeum kiadása.
[2] Ld. 817. sz. – Senyei Oláh utolsó fennmaradt levelében (822. sz.) még a rádióközvetítés tervéről írt.
[3] A rádióban 1931. XII. 23-án 19^{45}-kor Ybl Ervin 25 perces előadást tartott Izsó Miklós és a magyar zsánerszobrászat címmel. A Rádió Újság 3/4 oldalas cikket közölt róla az előadó fényképével.
[4] Az ünnepség elmaradt, FL nem utazott Debrecenbe. Ld. 817/1.

841. FÜLEP LAJOS – SZAKÁCS IMRÉNEK

Zengővárkony, 1931. XII. 27.

Kedves Barátom,

csatoltan küldöm 1./ az adócsökkentési nyugtát[1] aláírva, de az összeg feltüntetése nélkül, mivel nem írtad meg, mennyi az, amit most valóban megkapunk – légy szíves, töltsd ki Te; 2./ a tanító mellékjavadalom-bevallását, úgy amint parancsoltad – érteni ugyan nem értem, mi szükségük lehet erre odafönt, mikor ez teljesen azonos az előzővel, hiszen azt is ugyanúgy a tanító írta alá, mint ezt.

Nagyon kínosan érint, hogy az adócsökkentésiből csak most részesülök. Nagy S.[ándor][2] azt mondja, az első felét még novemberben szétküldték; a második felét majd januárban. Elhiszem, hogy egyik-másik helyre nagyon kellhetett, de bizonyára e téren is van különbség s meg vagyok róla győződve, senkinek sincs rá most akkora s oly sürgős szüksége, mint nekem, akinek feleségem 2 hete távol van operáció miatt[3] (s már előbb kellett volna mennie, de nem volt miből), s tán még 2 hónap is beletelik, amíg kezeltetése stb. után hazakerül; s magamnak is műtét alá kellett volna már mennem és kellene mielőbb, de nem telt rá, s állapotom egyre súlyosodik. Én az egyháztól készpénzjavadalmat semmit se kapok – ami pénzjövedelmem van, az a csekélyke kongrua[4] mellett az adócsökkentési. (A termény pedig az idén alig több a semminél.) Igen nagy baj volt számomra, hogy eddig nem kaptam meg a segélyt, s éppen nem lehetetlen, hogy súlyos következményekkel fog járni rám nézve. Igen kérlek, légy szíves, ha csak lehet, ezeket a körülményeket tekintetbe venni a szétosztásnál.

Boldog újesztendőt kívánva szeretettel üdvözöl

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. 662/1931.
Rajta: Érk. 1931. XII. 29.
Kézírás.
Mórágyra írt levél.
Szakács Imre ld. 800. sz.

[1] Adócsökkentés: a szegényebb egyházközségek segélyezésének egyik formája. A Konvent kezelésében lévő pénzből esperesi javaslatra a püspöki hivatal által való kiutalással történt. A csatolt iratok nincsenek a levél mellett.
[2] Nagy Sándor ref. lelkész, 1927-től a Dunamelléki Ref. Egyházkerület püspöki titkára volt.
[3] Ld. 831/12.
[4] Kongrua = államsegély.

842. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

1931. XII. 30.

Kedves Barátom,

az ünnepi üdvözléssel adós maradtam, mert a levelemet tartogattam, amikorra Majovszkyval beszélhettem.[1] De csak írásban maradt el jókívánságaim közlése. Gondolatban, érzésben sokat vagyok magával. Bár hozna az újesztendő valami kis szerencsés fordulatot, legalább is némi enyhülést!

Majovszky megörült a hírnak. Izsóról ugyan megemlékezett a M.[agyar] Művészet az évforduló alkalmából (Ybl írt róla röviden),[2] de ez nem akadálya annak, hogy a maga írását is kiadja. Sajnos, más akadálya van. Lázár Béla.[3] Ennek az embernek, sajnos, súlyos a szava a Szinyei Társulatban,[4] amely a folyóiratot kiadja és amelynek művésztagjai az előfizetőket összeverbuválták. Lázár volt egyik ideátora és propagálója a folyóirat megindításának, és a szerkesztői helyre önmagának jelöltje. Ez azonban nem sikerült. A társaság tekintélyes idősebb tagjai – a művészek is, a nem művészek is – idegenkedtek attól, hogy kezére bízzák a meginduló M.[agyar] Művészetet. Így került a szerkesztői székbe Majovszky. Lázárban ez a mellőzés azóta is sajgó fullánk. Néhány évvel ezelőtt azt követelte, hogy mint főmunkatársé, az ő neve is a lapra kerüljön. Majovszky ellenkezett. Arra Lázár föllázította a társaságnak különben is elégedetlen tagjait (azokat a tehetségre jelentéktelen művészeket, kik úgy képzelték, hogy az *ő* folyóiratuk nem portálja őket eléggé), s úgy volt, hogy a társaság közgyűlésén támadás lesz a szerkesztés ellen. Majovszky akkor nyomban letette volna a hivatalát. Szerencsére, nem került arra a sor. Az öregek leszerelték a lázadókat, Majovszky pedig belényugodott abba, hogy Lázár neve is a lapra kerüljön. Egyebekben azonban semmi beleszólását sem tűri, azaz hogy nem honorálja. Az ő fölöttébb szaporajárású pennájának is csak ritkán juttat helyet a folyóiratban. Már évekkel ezelőtt szóba került egyszer a maga neve. Majovszky vetette föl, s Lázár akkor nagyon indulatosan kijelentette, hogy akkor ő kilép a társaságból. Már most – Majovszky szavait idézem – január végén lesz a Szinyei Társaság közgyűlése. Nem akarná, hogy Lázár azon a mártír szerepében jelenhessen meg. Mert akármilyen képtelennek látszik is: egy csomó kevésbé tehetséges művész, olyan kinek az

Ernst-cég körül érdekei vannak,[5] vagy kik irígykedve néznek a Társaság tekintélyes tagjaira, bármennyire és bármily nyíltan lenézi is L[ázár]-t különben, nyomban mögéje csoportosulna, amint megtámadottnak látná. Majovszky ezért azt indítványozza, hogy a cikk megjelenését halasszuk el nyárára.[6] Azért olyan későre, mert ebben az évben már csak hatszor jelenik meg a M.[agyar] Művészet és nagy anyag várja közlését. Ő egyáltalán nem fél L[ázár]-tól, de az a felfogása, hogy dátumkérdés miatt kár lenne harcot felidézni, amelyből a folyóiratra nézve végzetes bonyodalmak is fejlődhetnének. N.[ota] b.[ene] A M.[agyar] M.[űvészet] előfizetői nagyon megfogyatkoztak, ez tette szükségessé a redukciót.

Lehető részletességgel számoltam be arról, amit Majovszkytól megtudtam. Sajnos, hogy így van, s hogy egy hiúságában megbántott ember indulata ekkora hatalom.

A Signorával, mint tudja, találkoztam. Elutazása előtt telefonon is fölhívott. Olyan viruló színben van, mintha betegség nem is gyötörné. Jó reménység az operációra nézve.[7] Könnyebben kiállja így és hamarabb túllesz következésein.

De maga, kedves Lodovico! Hallom, hogy megint fisztulás foga van. De hát szabad azt tűrni azok után, amiket tapasztalt? Ne volna a pécsi klinikán orvos-ismerőse, aki Isten nevében megszabadítaná magát, a kollegát, bajokozójától? Szabad ebbe belenyugodni? Az anyagi gond százszoros, ha betegen áll véle szemben az ember. Az egészség már maga félsegítség ellene.

Bizony jó lenne, ha a pennája végre megindulna. Aki távol él és még csak hírt sem ad magáról, könnyen feledésbe merül. A Baumgarten-díj[8] körül is könnyebb lett volna az esete, ha azok, akik szószólói lehettek, újabb írásaira hivatkozhattak volna. Mert akármilyen igazságtalan és gyermekes felfogás az, hogy valaki, ki mögött egy élet munkája van, újabb munkákkal szolgálja meg lehetőleg nyomban azt, amit az alapítvány szelleme szerint múltjának elismerése fejében jár, ennek a felfogásnak nagy a szerepe a díjak szétosztásában.

Káplár Miklós még mindig Pesten van. Tegnapelőtt találkoztam vele az utcán egy kalapmegemelésnyire. Olyan mint egy jól táplált, súlyos és zordon plébános, fekete kabátjában és fekete bozontos szemöldökével. Furcsa ellentét, hogy mikor megszólal, a beszéde, a hangja csaknem nyávogásszerűen alázatos. Tapasztalataim szerint az olyan túlságos szerénység és alázatosság nem szokott őszinte lenni.[9] Hogy eladni nem tudott, nem lepett meg. Senki sem tud eladni.

Isten áldja meg, kedves Barátom. Ne tűrje magán a gaz betegséget. Egyelőre minden egyéb mellékes ahhoz képest.

Szeretettel öleli

Ser Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/74.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 838/7–8.
[2] Ybl Ervin: Izsó Miklós. = Magyar Művészet, 1931. 8. sz. 470–474. p.
[3] Ld. 792/2.

[4] A Szinyei Társaság 1920–1949 között működött, a magyar művészeti élet egyik irányítója volt.
[5] Ernst Lajos (1872–1937) műgyűjtő, művészeti író által 1912-ben alapított múzeum, amely aukciókat is rendezett. Igazgatója Lázár Béla volt, az említett művészek tehát kiállításaik engedélyezését várták tőle.
[6] FL Izsó-tanulmánya nem jelent meg a Magyar Művészetben. FL kéziratos hagyatékában van egy 1931-es Izsó-cikk fogalmazványa ill. autográf tisztázata, amely lehet a tervezett debreceni előadás vagy a Magyar Művészetnek szánt cikk szövege. (MTAK Kézirattár Ms 4553/1–2.)
[7] Ld. 831/12.
[8] Ld. 794/1.
[9] Elek nyilvánvaló ellenszenve Káplár Miklós személye iránt már 835. sz. levelében megmutatkozott.

843. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Zengővárkony, 1931. XII. 31.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Tóth István h.[elyettes] államtitkár úr[1] értesülvén helyzetünkről s a nálunk föllépett bajokról, sua sponte fölajánlotta, hogy ha a minisztertől[2] segélyt kérek, kedvezően elintézteti. A kérvényt tegnapelőtt, 29-én, elküldtem az esperes úrnak[3] azon kéréssel, hogy mielőbb továbbítsa Főtisztelendőségedhez. Kérem Főtisztelendőségedet, kegyeskedjék a kérvényt, ha beérkezett, egy sornyi jó véleményezéssel rövid úton a vall.[ás] és közokt.[atásügyi] minisztériumba áttétetni. Tóth h. államtitkár úr azt is kívánja tőlem, értesítsem azonnal, amint a kérvény a püspöki hivatalból átment a minisztériumba, ez azonban nekem nem áll módomban, mert nem tudhatom, mikor történik, ezért még arra is bátorkodom megkérni Főtisztelendőségedet, méltóztassék a püspöki hivatalban utasítást adni a h. államtitkár úrnak a kérvény átvételével egyidejű közvetlen értesítésére.

Nem tudom, volt-e alkalma feleségemnek a vizsgálat után beszélnie Főtisztelendőségeddel, azért ez úton közlöm, hogy a vizsgálat szerint az operálandó részek ez idő szerint éppen gyulladásban van,[!] 4–5 hétig orvosi felügyelet alatt kezelésre szorulnak s csak az után kerülhet műtétre a sor; feleségem erre az időre hazament szüleihez Debrecenbe, ha minden jól sikerül, akkor is beletelik kb. 2 hónap, mire Várkonyba visszatérhet.[4] Bizony elég súlyos próbák ezek a mai nehéz viszonyok közt. A magam egészségi állapota, hála Istennek, az utóbbi napokban nagyot javult.

Főtisztelendőségednek Istentől megáldott új esztendőt kívánva, előre is hálás köszönettel és a legmélyebb tisztelettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. b. A ppi hiv. ir. 2/1932. Megj.: Ráday Évkönyv VII. 259. p.
Budapestre írt levél.
Mellette Ravasz László püspök 1932. I. 8-án Dr. Karafiáth Jenő Vallás- és Közoktatásügyi miniszternek írt levele, amelyben „meleg pártolással" terjeszti fel FL kérvényét.

[1] Tóth István Vallás- és Közoktatásügyi minisztériumi osztálytanácsos, a nem-katolikus egyházi ügyeket intéző II. ügyosztály főnöke. 1931-től 1936-os nyugdíjaztatásáig helyettes államtitkár.
[2] Karafiáth Jenő (1883–1952) 1931. VIII. 24. és 1932. X. 1. között Vallás- és Közoktatásügyi miniszter, 1937–1942 között Budapest főpolgármestere.

[3] Az esperes: Szakács Imre. Ld. 800. sz. Szakács 666–1931. sz. a. továbbította FL kérvényét a püspöki hivatalhoz. 1932. I. 9-i levelében a következőket írja: „Egy kiváló képzettségű lelkipásztor kérelme ez, ki kicsiny helyen, nagymértékben redukált fizetés mellett, súlyos betegség s ennek következtében történt kiadása miatti nehéz helyzetében kénytelen erre a lépésre, abban a reményben, hogy kérő szava meghallgatásra talál." Szakács esperes levele ugyancsak a ppi hiv. 2/1932. sz. a.

[4] Ld. 831/12.

844. LESZNAI ANNA – FÜLEP LAJOSNAK

[Körtvélyes, 1931. XII. vége]

Kedves Fülep,

csak ma jutok íráshoz. Az utóbbi hetek Pesten olyan heccben teltek el, hogy a karácsonyi falun töltött ünnepekre halasztottam az írást. Itt aztán: az első napokban sok vendégünk volt – nappal ha lehetett kint jártunk pár órát – s este mialatt a többiek beszélgettek én menthetetlenül elaludtam a pesti restanciákat pótlandó. – Most magunk maradtunk a félig behavazott Hrušovon[1] és írnám a tervbevett levelet. S akkor veszem csak észre – milyen *nehéz* egy *jó* barátnak írni – akinek az ember mindenfélét *el szokott volt mondani* – ilyen sok évi hallgatás után írni. Olyan furcsa, hogy Maga nem *tud* mindent ami velem és az enyéimmel történt ezalatt a hosszú 10 év alatt!

Furcsa, hogy így mondjam, hogy nem vénült velünk együtt. – Pedig olyan sokról szeretnék magának beszélni: és igazán sokszor hibázott nekem lelkileg és szellemileg a maga közelsége. Hát elmondom a körvonalakat: Kari fiam[2] egy felnőtt okos derék ember aki még néha kissé szigorú velem, de kevésbé mint ifjú korában. Gyurkó[3] ki most lett 16 éves kiment Amerikába apjához[4] az ősszel. Ez egyike volt életem *nehéz* problémáinak, évekig féltem ettől a választól és nagyon nélkülözöm a fiút. Okos becsületes és nálamnál sokkalta egyirányúbb embernek indul a gyerek – adja a jó Isten hogy jól fejlődjék továbbra is. Nagyon össze vagyok vele nőve. – Andor[5] itthon van – és ma is egy édes kis bolondos kölyök, lusta és gyengéd – olyan „vén gyerek" fajta mint az enyém, ennyit *hála Istennek az Istenáldáskákról!*

Gergőc[6] nagyon szép és jó dolgokat csinál – azt hiszem egész elsőrangú grafikus. Némi lustaság még van benne – a régi indolencia és a régi jóság. Egyébként egész gondolatvilága alaposan megváltozott. De vélem: nem vagyok feljogosítva róluk úgy referálni, mint egy gyerekről. Azt hiszem nagyon össze fogtok barátkozni – remélem. Én éppúgy szeretem őt ma mint 12 éve és ő éppoly jó hozzám – hála Istennek. – Magamról: Az eszemmel tudok előre látni – de ösztöneimmel nem. Azok a múltban gyökereznek. Pedig valahogy nem bírok beletörődni abba, hogy éppen a fiatalokat, azokat akik azt akarják ami jönni fog: ne érdekelje a mondanivalóm. Pedig ma az *egyén* és a természet és a mesék és még az Isten se érdekli a fiatalokat – őket csak társadalmi problémák érdeklik, mindaz ami nekem nem lehet cél, csak tudom „il faut passer par là" hogy tovább fejlődhessék az emberiség. Azt hiszem – csak elfáradtam kissé – de alapjában véve az maradtam, aki voltam. Hitben, érdeklődésben ugyanaz. Csak kissé lemaradtam a mai világról – éppen mert belsőleg az maradtam aki voltam. Ez a fejlődésképtelen fiatalság az én vénülési formám. És az

néha elszomorít. Ha verseimben kételkedem, sokszor bátorít az, hogy maga szerette őket.[7] — De vajon *ma* mit szól majd hozzájuk: *pont* olyanok, mint voltak.

Az a rétegem, melyből verset írok vagy festek: az nem tud megváltozni. — Ezért mind kevesebbet írok. — Festőileg pont ugyanígy áll a dolog — de ez egy burkoltabb művészet s az ember jobban becsaphatja önmagát vele.

Szeretnék valami olyat írni, amibe „belefér ez a diskrepancia köztem és az új világ közt", de sohase tudtam magamnak tetsző prózát írni. — Szegény jó anyám halála[8] óriás űrt hagyott bennem, ő volt az eleven múlt és a kételytelen szeretet. Ezt a biztonságot még a legszebb szerelem sem adhatja. — A múltból Körtvélyes maradt meg. A ház, a kert, a falu oly lassan másulnak csak — a *táj* oly szép és örök — hogy itt valahogy nem érzi az ember a világ forgását. —

Materiális oldalról nézve: persze sokkal kisebb lett a birtok — de anyagi gondom pár rossz esztendő múltán — most ismét abszolute nincsen. Kari nagyon jól rendezte a zagyva anyagi ügyeket: és úgy gondoskodik rólam mint egy bölcs apa. Persze arra, hogy valami irodalmi vagy művészi célt szolgálhassak (pedig milyen szép lenne egy újság) nem telik.[9] Csak éppen a mai szűk világhoz képest igen csendesen és kényelmesen élhetek. S annyira megvénültem mégis már: hogy tudjam, ez sokat jelent.

Viszont egy veszedelem is: ismét megszokni a kényelmet a gondtalanságot. Wient nem szerettem, idegen maradtam ott, és vágytam haza. Sohse tanultam meg németül — viszont elfeledtem a magyar szót — ez nagyon zavar, ha írok.

Megőszültem, sajna meg is híztam, rossz járó lettem, s nincs már meg 100%-os magabízó egészségem. — Pedig de jó volt, amíg csak eszköz volt a test! Könnyebb volt a lélekben hinni! — —

Kedves régi barátom, — ne nevessen ki ezért a kis „résumé kísérletért" — s adjon rá alkalmat hogy szóbelileg folytassuk. Addig is írjon *Magáról!* Nem jön Pestre. Tavasz felé Isten segedelmével felkeresem. De addig is lássuk Pesten!

Szeretettel régi

Mália.

Hely és év a tartalom alapján: Körtvélyesen volt Lesznai Anna családi birtoka, 1931-ben tért haza bécsi emigrációjából. A levélben egy hazatérése utáni pesti tartózkodást követő, falun töltött karácsonyról van szó.
Kézírás.
Lesznai Anna ld. 810/5.

[1] Hrušov – Körtvélyes szlovák neve. (Lesznai Anna Zemplén megyei családi birtoka.)
[2] Kari – Garai Károly (1903–194?) Lesznai első házasságából született fia.
[3] Gyurkó – Jászi György (szül. 1915.) Lesznai második, Jászi Oszkárral kötött házasságából származó idősebbik fia, utóbb közgazdász.
[4] Jászi Oszkár (1875–1957) polgári radikális politikus, publicista, Lesznai Anna második férje. 1926-ban az USA-ba emigrált, ahol szociológia professzor lett.
[5] Andor – Jászi András (szül. 1917.) Lesznai Anna harmadik fia, utóbb germanista.
[6] Gergőc – Gergely Tibor (1900–1978) festő, grafikus, Lesznai Anna harmadik férje. 1939-ben mindketten az USA-ba telepedtek át. FL a Vasárnapi Körből ismerte Gergelyt, ahol egyike volt a hallgatóként jelenlévő ifjaknak.
[7] FL két recenziót írt Lesznai Anna költészetéről. Lesznai Anna: Édenkert. = Esztendő, 1919. 1. sz. 138–142. p. és Lesznai Anna lírája. = Nyugat, 1923. IX. 12. 17–18. sz. 282–290. p.

[8] Moscovitz Geyzáné Deutsch Hermin 1924-ben halt meg.
[9] Bécsi emigrációja idején valószínűleg Lesznai Anna finanszírozta az 1924-ben Sinkó Ervin által szerkesztett Testvér c. lapot.

845. FÜLEP LAJOS – KÁRPÁTI AURÉLNAK

Zengővárkony, 1932. I. 5.
u.[tolsó] p.[osta] Pécsvárad

Kedves Barátom,

feleségem megírta, hogy Magával találkozott (a Magukhoz menetel egyébként programjában volt)[1] s hogy aztán együtt voltak s Maguk milyen szívesen látták – aminek mind nagyon örültem. Megírta azt is, hogy Maga, tájékozódván helyzetünkről,[2] milyen démarche-ot csinált Babitsnál s milyen ígéretet ért el.[3] Hát ezt nagyon, de nagyon köszönöm. Jó a hír maga a segítségről, mely nélkül nem is tudom, mi lenne velünk – de jó a Maga barátságának és cselekedetének tudata. Mi még abban a korban találtunk egymásra, amikor az egész életre szóló barátságok születnek – s ha akármi jön közbe, távolság stb., meg is maradnak az egész életre. Nem sok van ilyen, Kárpáti, nem sok, de jó, hogy mégis van – jó akkor is, amikor nem segítség formájában nyilatkozik meg, jó maga a tudat, hogy van valaki, aki az emberhez hozzátartozik. Én legalább valahogy egészen görög vagyok a barátság dolgában, mindig elsőnek éreztem az emberi viszonylatok közt.

Feleségemtől naponta kapok hírt Debrecenből, újabban nem jót – állapota roszszabbra fordult, néhány napig feküdnie kellett, most talán már megint fölkelhet. Ha így megy a dolog, nem tudom, mikor térhet vissza Pestre, hogy a rég aktuális és rég halasztott operációt végre elintézhesse. Pedig nagyon szeretnék már túl lenni rajta.

Ha már Babitsnál a pénz-dologba önként is így belényúlt, nagyon szeretném, ha, közeledvén a terminus, rajta tartaná a szemét – B.[abits] nagyon befolyásolható s ezért kiszámíthatatlan, ébren muszáj tartani benne az ígéret emlékét, s különösen, azt hiszem, a felesége emlékezetét. Mert mindenki azt mondja, az asszony szava döntő.[4] Nagyon kérem, amikor alkalma van rá, használja föl ez irányban. Főleg a terminus közelén. Úgy tudom, 800 P.[engő] a legkisebb összeg, amit segély formájában adni szoktak, jó volna, ha nem a legkisebbet adnák, hanem, ha csak lehet, a legnagyobbat, mert az operáció stb. költségek mellett adósságok is vannak, amelyek szorongatnak. Sőt, már most megírom Magának, hogy a második félév elején kiadni szokott segélyekből is kellene, amennyi lehet, aminek, ha megkapom, egy részével a következő tervem van: egy kis utókúrára és pihenésre szeretném elvinni a feleségem 2–3 hétre a Balatonra s remélem, akkor Magukkal is együtt lehetünk, akiket, úgy látszik, hiába várunk ide Várkonyba – legalább is azon a nyáron, amikor idejövetelüket tervezték, úgy hallottam, a Balatonon voltak. Almádiban van a ref.[ormátus] tanítóknak üdülőházuk, melyben papok is lakhatnak, roppant olcsó – oda gondoltam, hogy mehetnénk s ha Maguk is Almádiba mennének (úgy hallottam, ott voltak), kombinálni lehetne a dolgot. Ez persze nem jelenti azt, hogy a Várkonyba jövetel alól abszolváltatnak. Megígérte s azt hiszem, az ígéretet komolyan gondolta.

Almádival kapcsolatban nagyon jól meg lehetne csinálni a dolgot. Nálunk nagyon jól el lehetnének a kicsivel is, a vendégszoba éppen a fürdőszoba mellett van s így a kicsinek szükséges dolgok mind kéznél.[5]

Végül még arra kérem, ha 18-án megtörténik a döntés, értesítsen egy sorban – a hivatalos közlés csak napok múlva jönne meg, s most, gondolhatja, pár napi bizonytalanság is terhes.

Fáradozását előre is köszönve mindnyájukat szeretettel üdvözli

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Levelestár FL – Kárpáti Aurélnak 16. sz.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Kárpáti Aurél ld. 831/9.

[1] FLné februárban esedékes operációja ügyében járt Pesten, s onnan szüleihez ment Debrecenbe. Kárpátiék Pesten létekor meglátogatták, s telefonkapcsolatban is voltak egymással.
[2] FL súlyos anyagi helyzetben volt, amúgyis csekély papi jövedelmét nagyrészt terményben kapta, s ez a gazdasági válság idején szinte eladhatatlan volt.
[3] Kárpáti FL számára Baumgarten-segély ügyében interveniált Babitsnál, végül is eredménytelenül.
[4] FL ezt az információt még korábban, a Baumgarten-díj elnyerése előtt kapta. Ld. FL-lev. II. 720. sz. Valószínűleg Thienemanntól származott. (Ld. Várkonyi Nándor: Pergő évek. Bp. 1976. 332. p.)
[5] Kárpátiék sem korábban, sem ezután nem jártak Zengővárkonyban, s nem került sor a tervezett közös nyaralásra Balatonalmádiban sem. A „kicsi" Kárpátiék kisfiára, Miklósra utal.

846. FÜLEP LAJOS – BABITS MIHÁLYNAK

Zengővárkony, 1932. I. 6.

Kedves Barátom!

Köszönöm a megtisztelő szíves meghívást,[1] sajnos, körülményeim nem engedik, hogy személyesen is megjelenjek, így csak lélekben lehetek Veletek a 25 év nagy ünnepén,[2] melynek alkalmából mindnyájatokat szeretettel és 25 éves barátsággal köszönt

Fülep Lajos

P.[ost] S. [criptum] Genthon „Régi magy.[ar] festőművészet" c. könyvéről pár nap múlva recenziót küldök – talán nem előz meg más.[3]

OSzK Kézirattár Fond III/467. 8. sz. Megj.: Gál István: Fülep Lajos levelei Babitsnak. = Jelenkor, 1972. 7–8. sz. 737. p.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: „Nyugat" tek. szerkesztősége Budapest V. Vilmos császár út 34.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony, Pécsvárad.
Babits Mihály ld. 826. sz.

[1] A meghívó nem maradt fenn.
[2] A Nyugat 25. évfolyamába lépését jubileumi nagygyűléssel ünnepelték meg I. 10-én a Zeneművészeti Főiskola nagytermében. A műsoron Babits, Móricz, Schöpflin Aladár és a folyóirat számos más munkatársa szerepelt.
[3] Genthon István: A régi magyar festőművészet. Vác, 1932. c. kötetéről nem jelent meg recenzió FL-tól. Kézirata sem maradt fenn.

847. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő] V[árkony,] 1932. I. 7.

Carissimo,

köszönöm szíves sorait,[1] és sajnálom, hogy L.[ázár] B.[éla][2] miatt annyit kellett irkálnia. Ami az Izsó-cikket illeti, gondolkozom rajta – várni nagyon szívesen várok nyárig, de a Nyugatra is gondolok.[3] Jobb szeretném ugyan a Magy[ar] Műv[észet]ben, a képek miatt. Egyébként a debreceniek terveznek valami Izsó-emlékkönyvet,[4] nem tudom, lesz-e belőle valami – ha igen, akkor nekik kell adnom a cikket. Hanem Ybl úr! Micsoda vacakot írt a M[agyar] M[űvészet]-be.[5] Persze, egy szóval se említi, hogy itt valaki előtte járt 16 évvel ezelőtt s most fölfedezi, amiket akkor én megírtam s ha rosszul is, helyenként még az én kifejezéseimmel is tálalja föl. Nem tudja megbocsátani, hogy a papáját megtépáztam,[6] de lopni tud. Hát annyi baj legyen, jut is, marad is.

A Baumg[arten][7] felől biztatást kaptam, hogy ha díjat nem is – azt mondják, most senkinek se adnak, aki már kapott – , segélyt azt adnak. Vederemo. Előre már nem hiszek el semmit. Hogy mennyire kellene, nem kell mondanom, hisz tudja a dolgokat. Abban igaza van, hogy publikálni kellett volna, magam is így gondolom, de ez nem megy olyan könnyen. Ha csak cikkekről volna szó, az más, de nagyobb dologból kiszakítani, nagyon nehéz.

Feleségem jó színben látta, sajnos, azóta, legutóbb, nem jót írt, feküdnie kellett néhány napig, azért baj, mert késlelteti az operációt,[8] amin már jó volna túl lennie. Azt hiszem, beletelik még vagy 2 hónap, míg haza jöhet.

Mikor a Maga dörgedelme jött, éppen akkor készültem bemenni Pécsre, megvizsgáltatni magam – az ünnepek előtt nem mehettem, mert nem tudhattam, mit fognak velem csinálni, s nekem ilyenkor helyt kell állnom, coute que coute, hát utána be is mentem, vizsgálat, Röntgen stb., nem találtak semmit. Da steh' ich nun gebadet, ich armer Tor, Und bin so klug als wie zuvor. Heisse Magister, heisse Doktor gar,[9] s megette a fene az egészet, aszongyák, majd elmúlik, hát persze, hogy elmúlik, ha nem itt, a másvilágon, s etetik velem az üdvözítő, mindenre jó calciumot, valamivel mostanában jobban vagyok (nem az ő tudományuktól, az egész nem ér egy pipa dohányt), hanem mert ez már így szokott lenni, vagy meggebedünk, vagy meggyógyulunk, valahol most a kettő között lebegek, mint Mohamed koporsója.

Szegény Káplár![10] Nagyon sajnálom, már nem gyerek, itt volna az ideje, hogy valami eredményt érjen el. Eddig csak nélkülözött. De hát ennek is rosszkor jutott ezébe a pingálás. Talán még visszamehet csikósnak, ha bajuszt ereszt.

Végül valami kis kérésem volna. Abban a régi Muther-féle kis monográfia-sorozatban Die Kunst, jelent meg egy Fél.[icien] Rops kötet,[11] már nem tudom ki írta, nekem meg volt, de eladtam, nem sokat ér, de úgy emlékszem (ha jól emlékszem, mert több 20 événél, hogy forgattam) magyarországi útjáról levele van benne, ez kellene nekem valami miatt – ha véletlenül megvan Magának, kérem, *alkalmilag* küldje el, hangsúlyozom, *alkalmilag,* mert nem sürgős, s csak egy napra kellene. Ha Magának nincs meg, tán megvan valaki ismerősének, vagy a Szépm[űvészeti] Múz[eum]ban. De ráér akármikor! Az Izsó-könyvet[12] kérem, engedje meg, hogy még itt lehessen, mert ha el tudok menni Debrecenbe (jegyet már küldtek), belőle vetíttetnék.

Gracias muchas! Szeretettel öleli s minden jót kíván

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 85. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 215–217. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Dr Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad.

[1] Ld. 842. sz.
[2] Ld. 792/2. ill. 842. sz.
[3] FL-tól Izsóról szóló cikk sem a Magyar Művészetben, sem a Nyugatban nem jelent meg.
[4] Az emlékkönyv nem valósult meg.
[5] Ybl Ervin (1890–1965) művészettörténész, VKM minisztériumi osztályfőnök, egyetemi tanár. Az említett cikk: Izsó Miklós. = Magyar Művészet, 1931. 8. sz. 470–474. p.
[6] Ybl Ervin az építész Ybl Miklósnak nem fia, hanem Ybl Miklós apai nagybátyjának, Ybl József Ferdinándnak a dédunokája volt. – FL itt a Magyar Művészet c. kötetében írtakra utal.
[7] Ld. 794/1. – A biztatást Kárpáti Aurélon keresztül kaphatta. Ld. 845. sz.
[8] Ld. 831/12.
[9] „S most itt állok megfürödve balgán! Mivel (Bölcsebb nem lettem semmivel.) Magiszter vagyok, sőt doktor…" Goethe: Faust első részének kezdősorai Sárközi György fordításában, a „megfürödve" FL kiegészítése.
[10] Ld. 842. sz.
[11] Die Kunst. Sammlung illustrierter Monographien. Herausgegeben von Richard Muther. Bd. 47. Félicien Rops von Franz Blei. Berlin, 1906.
[12] Ld. 823/4.

848. KÁPLÁR MIKLÓS – FÜLEP LAJOSNAK

Hajdúböszörmény, 1932. I. 19.

Szeretett Mester!

Levelét megkaptam,[1] nagyon rosszul hatott rám, hogy a nagyságos asszony, kedves felesége operálás alatt volt, talán már azóta rendben is van. Aztán a mester is betegeskedett, de remélem azóta makk egészséges. Szívemből kívánok jó egészséget, olyat mint nekem van! Azért nem írtam előbb, hogy hátha sikerül elmennem a mesterhez, de nem sikerült.

Móricz Zsigmondtól kaptam 40 pengőt, aztán a Szépművészeti Múzeumtól 30 pengő előleget,[2] úgy tudtam hazajönni a képekkel együtt. Mire kifizettem mindent,

15 pengővel értem haza. Itt Debrecenbe megpróbálok egy kiállítást csinálni.[3] Itt már nincs semmi kiadás, ráma, minden van, megpróbálom.

Pesten a Szépművészeti Múzeum vett meg egy képet, pénzük nincs, csak úgy gyűjtenek rá. 30 pengőt már kaptam. Aztán Móricz Zsigmond adott 40 pengőt, hogy tudjak hazautazni a képekkel együtt. Nagyon örülök a Vaszaryról mondott véleményének,[4] mert így most már teljesen tisztában vagyok vele, magamtól nem mertem volna eldönteni.

Én úgy érzem, hogy az én komoly munkám ettől a kiállítástól kezdődik. Itt ezeknél a képeknél találtam meg magamat és most ezen az úton szeretnék menni, ha csak lehet. Mindenesetre a Mester tanácsával kapcsolatban, mert jó ha van, aki az embert néha útbaigazítsa. Mint számos példa van rá.

Most 2 napig Böszörménybe vagyok az anyámnál, aztán Debrecenben leszek a kiállítást megszervezni. Azalatt szeretném azt is megpróbálni, hogy egy előadást miképpen lehetne megszervezni Debrecenben, melyet a Mester tartana. És ha ez sikerülne, jó lenne ha le méltóztatna jönni Debrecenbe. Még azt szeretném megkérdezni, hogy ha itt Debrecenben sikerülne egy állás a mesternek, otthagyná-e a Dunántúlt?[5] Ezt nagyon szeretném megtudni, mert akkor hátha lehet valamit csinálni. Mindenesetre ezt nem úgy hűbele Balázs módjára csinálná az ember. Itt Debrecenben nagyon szép jövedelme van egy papnak, és nincs nagyon sok dolga, és a Mester nyugodtan dolgozhatna mellette.

Hogy hazajöttem, az első napon egy egyházi fő presbiterrel csak úgy összejöttem és beszélgettünk, de minden számítás nélkül, csak véletlenül felhozódtak a papok, és a presbiter előhozta, hogy Debrecenben több olyan pap van, aki igazán nem méltó arra, hogy a nép bele helyezze a bizalmát. Én mondom, hogy miért nem választanak jobbat? azt mondja, hogy nincs különb. Én aztán beszéltem a mesterről. Nagyon örült neki, és megkérdezte a mester címét és felírta. Innét támadt az az ötletem, hogy megkérdezem a Mestert, rá lenne-e arra, hogy Debrecenbe jönne? Ezt én senkinek nem mondtam, mert addig még a Mester nem nyilatkozik, hogy ha itt állás lenne, hogy lejönne, addig nem csinálhatok semmit. Én mindenesetre rábeszélném a mestert, hogy jöjjön Debrecenbe. Én felkeresném, akiket kell és felvilágosítanám őket, hogy milyen nyereség lenne Debrecennek nemcsak az egyház részéről, hanem a kultúra szempontjából is, ha megnyerhetnénk a mestert. Most azt szeretném, hogy a Mester lejönne Debrecenbe, ha nem sikerülne, úgy én, azt hiszem tavasszal, ha tervem sikerül, el tudok menni. Kívánok minden jót és jó egészséget!

Szeretettel üdvözli

Káplár Miklós

MTAK Kézirattár Ms 4587/329. Megj.: Masits 431–432. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Fülep Lajos úrnak Zengővárkony, u. p. Pécsvárad.
Feladó: Káplár Miklós Debrecen Déri Múzeum.
Káplár Miklós ld. 825. sz. ill. 828/6.

[1] Ld. 839. sz.

[2] A Szépművészeti Múzeum Káplár Miklós Vígh Mihály és fia c. képét vette meg a Nemzeti Szalonbeli kiállításon.

[3] A kiállítás, amelyen 74 Káplár-kép szerepelt, a Déri Múzeumban volt II. 7–14. között. Ecsedi István múzeumigazgató nyitotta meg. A helyi lapok elismeréssel írtak róla s idézték a pesti kiállításról megjelent Elek Artúr-, Kárpáti Aurél- és Farkas Zoltán-kritikát.
[4] Ld. 836/3.
[5] Káplár maga görögkatolikus lévén nem lehetett befolyással a debreceni református egyház ügyeire. A lapok ekkor írtak az Árpád téri templom lelkészi helyének megürüléséről.

849. SZABÓ PÁL ZOLTÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1932. I. 30.

Mélyen tisztelt Uram!

Régi tervem és vágyam meglátogatni Önt, Mélyen tisztelt Uram a zengővárkonyi magányban. Nagyon kérem, ne vegye ezt tolakodásnak, mert amit tudok Önről és amit olvastam Öntől, az vonz közelebbi megismerés felé. Gondolatokkal vagyunk telve és terhelve mi fiatal magyarok és vágyunk beszélgetni, kivel lehet. – Nem mindenkivel lehet.

Nagyon kérem szíves válaszát. Nem is időpontot kérek, csak hogy valamelyik nap délután alkalmas-e? Amennyiben időpontot is szíves lesz megjelölni, úgy kérem, hogy az hatodikára és hetedike délelőttjére ne vonatkozzék.

Hogy ki az, ki jelen sorokat írja és látogatni ront, vagyok bátor szíve s emlékezetébe idézni Déldunántúl népe című kis munkámat,[1] melynek kapcsán gondoltunk először egymásra. Különben a pécsi egyetem földrajzi intézetében vagyok tanársegéd.

Vagyok mély tisztelettel és nagyrabecsüléssel

Szabó Pál Zoltán

Pécs. Rákóczi út 80.
Földrajzi Intézet

MTAK Kézirattár Ms 4589/278.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Szabó Pál Zoltán (1901–1965) geográfus, 1923 óta a pécsi egyetem földrajzi intézetének tanársegéde, 1932-ben magántanár, 1933–35 között tanár, majd a Középiskolai Tanárképző Intézet tanára is volt. 1943-tól haláláig a Dunántúli Tudományos Intézet igazgatója.

1. Déldunántúl népe 1830–1920. Bp. 1931. A Jancsó Benedek társaság kiadványa 5. sz. U. a. a Jancsó Benedek Emlékkönyvben is. Bp. 1931.

850. TOLNAI VILMOS ÉS TOLNAI VILMOSNÉ – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1932. II. 2.

Kedves Lajosom!

Melegen üdvözöllek Karunkban![1] Quand même!

Tolnai V.[ilmos]

Remélem elfogad hallgatónak – és remélem jó egészségben találta Magukat a várva várt hír. Sok üdvözlettel köszönti

Tolnainé.

MTAK Kézirattár Ms 4590/132.
Kézírás Pécs Székesegyház. Katedrale. – Múzeumrészlet feliratú képeslapon.
Címzés: Nagytiszteletű dr Fülep Lajos ref. lelkész úrnak egyetemi m. tanár Zengő-Várkony u. p. Pécs-Várad.

[1] FL egyetemi magántanárságának miniszteri megerősítéséhez gratulál. Ld. 794/7.

851. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Zengővárkony, 1932. II. 11.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Most, hogy végre a docentúra-ügy[1] lezáródott, méltóztassék megengedni, hogy ismételt hálás köszönetem fejezzem ki szíves fáradozásáért és jóindulatáért.

Az utolsó lökést, mint értesülök, Vargha Damján,[2] az idei dékán (pedig ciszterci-ta) adta meg neki, aki nemrég személyesen és energikusan mondta meg a minisztériumban, hogy nem tűrik tovább a halogatást. Kb. másfél hónappal ezelőtt az ügyben a kar egyhangú határozattal dörgedelmes fölterjesztést küldött a miniszterhez; de úgy látszik, még az se volt elég, még Vargha külön közbelépése is szükséges volt a jogi kari klerikálisok akciójának leszereléséhez. A civil urak ezúttal is pápábbak akartak lenni a pápánál. Az előadásokat egyébként már a jövő héten meg is kezdem, a tanár-képzőben is, ahol olyan türelmetlenek voltak, hogy már hetekkel a megerősítés híre előtt kinyomatták a tanrendet. A művészet-történet nagy hiány volt nekik, eddig is.

Feleségemen az operációt pénteken, 5-én végezték el a Bethesdában az eddigi hírek szerint jól sikerült. Ez ügyben való szíves pártfogását is hálás szívvel köszönöm meg Főtiszteletűségednek, nemkülönben a Tóth István h.[elyettes] államtitkár úr[3] révén küldött segély kérvényének jóindulatú és gyors elintézését és továbbítását.

Úgy értesültem, hogy Főtiszteletűséged 25-én Pécsen lesz,[4] nagyon szeretném, ha körülményeim megengednék a bemenetelt s élőszóval is kifejezhetném köszönetem hozzám való jóságáért.

A legmélyebb tisztelettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. c. Elnöki ir. 231/1932. Megj.: Ráday-Évkönyv VI. 260. p.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 794/7.
[2] Vargha Damján (1873–1956) irodalomtörténész, egyetemi tanár, az MTA lev. tagja, cisztercita szerzetes. 1925–1943 között a pécsi egyetemen a magyar irodalom professzora.

[3] Ld. 843/1.

[4] Ravasz László II. 24-én Mitől féljünk és mitől ne? címmel tartott előadást a pécsi Janus Pannonius Társaságban, amelyet a rádió is közvetített. Aznap este a Bethlen Gábor Kör ünnepélyén A világválság és az ifjúság címmel ugyancsak előadást tartott.

852. RÉVÉSZ IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

D.[ebrecen,] 1932. II. 14.

Kedves Lajosom,

magántanári képesítésedhez[1] szívből és igen nagy örömmel gratulálok. Adja a kegyelmes Isten, hogy mielőbb jöjjön utána a rendes tanárság is, amelyet oly régen és oly nagyon kevesekhez hasonlóan megérdemelsz. Ha a pécsi egyetemet a szanálás komoly veszedelme fenyegetné,[2] ideje volna mielőbb Debrecen felé gravitálnod, hol oly nagy szükség volna rád.

Nagy örömmel olvastam múltkori kedves soraidból, hogy Debrecenbe készülsz.[3] Lesem-várom, hogy mikor, de úgy látszik, tolódik a terminus. Bármikor jössz is, úgy oszd be dolgaidat, hogy legalább egy dél- vagy estebédet nálunk tölthess.

Végtelenül jól estek a „szellemtörténeti" ügyben írt megértő és résztvevő soraid.[4] Tudtam én azt, hogy Te ama nagyon kevesek közé tartozol, akik engem nem fognak félreérteni. Nem Szekfűt védem én – akinek sok egyoldalúságát jól látom – hanem a magyar református színvonalat. De úgy látszik, sokaknak köztünk éppen ez fáj, mert a mostani színvonaltalanságban érzik magukat jól és grasszálhatnak szabadon, ad terrorem populi.

Ha közelebbről a Foi et Vie Párisból megindul címedre, ne csodálkozz rajta, én indíttattam meg tiszteletpéldányként Pierre Mauryval,[5] a Foi et Vie most itt járt szerkesztőjével, aki régi montpellieri iskolatársam.

Remélem, a kedves n[agy]t.[iszteletű] Asszony már jól van.[6] Kézcsókjaim átadását kérve, szeretettel ölellek és maradok tisztelő hű barátod

Révész Imre

MTAK Kézirattár Ms 4589/225.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos ref. lelkipásztor, egyet. m. tanár úrnak Zengővárkony Baranya vm. u. p. Pécsvárad
Feladó: [Révész Imre] Debrecen Magoss György tér 14.
Révész Imre (1889–1967) ref. teológus, történettudós. Kolozsvárt és Montaubanban tanult, 1913-tól a kolozsvári ref. teológián egyháztörténet professzor. 1920-ban debreceni lelkész, 1930-tól a debreceni egyetem egyháztörténet professzora, 1923-tól egyházkerületi főjegyző, 1938–1949. a Tiszántúli Ref. Egyházkerület püspöke. Az MTA tagja. FL-sal valószínűleg Kolozsvárt ismerkedett meg 1918-ban.

[1] Ld. 794/7.

[2] Az 1932/33-as tanévben részben takarékossági, részben kultúrpolitikai szempontokból felmerült a vidéki egyetemek valamelyikének megszüntetése vagy egyes karok összevonása. A pécsi egyetem megmentésére széles körű akció indult a város vezetői részéről, amely sikerrel is járt.

[3] A levél nem ismeretes, FL valószínűleg tervezett Izsó-előadásával kapcsolatos debreceni útjáról írt Révész Imrének.
[4] Nem sikerült azonosítanom, melyik Révész-írással kapcsolatosan írhatott FL levelében.
[5] A Foi et Vie 1897-ben indult francia protestáns folyóirat. Szerkesztője Pierre Maury. Révész Imrének a montaubani protestáns teológián a gyakorlati teológiai professzora L. Maury volt, feltehetőleg Pierre Maury rokona.

853. WESZELY ÖDÖN – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1932. II. 19.

Igen Tisztelt Tanár Úr!

Van szerencsém értesíteni, hogy a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úr 12.341/1932–IV. szám alatt kelt rendeletével Tanár Úrnak „A művészetek története" című heti 2 órai tanárképzőintézeti előadás tartására az 1931/32. tanév II. felére történt megbízását jóváhagyólag tudomásul vette, s megbízott előadói minőségben a mondott idő tartamára megerősítette.[1]

Dr Weszely Ödön
a tanárképzőintézet
elnöke

Nagyságos Dr. Fülep Lajos egyetemi magántanár úrnak
Zengővárkony

MTAK Kézirattár Ms 4594/12.
Gépirat autogr. aláírással „A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Tanárképző Intézete" feliratú levélpapíron, „M. Kir. Állami Tanárképző Intézet Pécs" feliratú körpecséttel. Ikt. száma 108/1931–1932. TK. sz.
A címzés a levél szövege alatt van.
Weszely Ödön (1867–1935) tanár, 1911-ben a budapesti Pedagógiai Szeminárium megszervezője, 1918-tól a pozsonyi, majd pécsi Erzsébet Tudományegyetem pedagógiai professzora, 1935-ben, röviddel halála előtt kinevezték a budapesti egyetemre a pedagógia tanárává.

[1] Ld. 794/7.

854. BABITS MIHÁLY – FÜLEP LAJOSNAK

Budapest, 1932. II. 20.

Kedves Barátom,

bocsáss meg hogy kedves soraidra[1] csak most elkésve válaszolok; de egyre azt vártam hogy a helyzetet tisztábban láthassam és valami pozitívat tudhassak írni. Ez vonatkozik első sorban a Baumgarten-ügyre.[2] Magam is nagyon szerettem volna hogy valami újabb könnyebbséget tudjak számodra az alapítványtól szerezni, kezdettől fogva gondoltam erre az idei költségvetés összeállításánál; de az alapítvány jövedelmei annyira megcsappantak a mai gazdasági viszonyok közt, s az írók nyomora

oly arányokat öltött, hogy ebben a lefolyt negyedévben semmit sem tudtam csinálni. Remélem, április elején sikerül valamit kiszorítanom.[3] Tanulmányodat[4] nagyon szeretném a *Nyugat* számára; de sajnos itt is bizonytalan vagyok, nagyobb terjedelmű tanulmányt nehezen tudok elhelyezni. Igazán csak akkor tudnám megmondani, hogy közölhetem-e, ha kezemben volna vagy legalább terjedelmét egészen pontosan ismerném. De rövidebb cikkeidet mindig örömmel fogadom.[5] Írj.

Meleg kézszorítással üdvözöl régi híved

Babits Mihály

MTAK Kézirattár Ms 4585/69.
Kézírás a Nyugat levélpapírján.
Zengővárkonyba írt levél.
Babits Mihály ld. 826. sz.

[1] Babits nem FL utolsó, 846. sz. levelére, hanem az előző, 826. sz. levélre válaszol.
[2] Ld. 794/1.
[3] FL nem kapott Baumgarten-segélyt.
[4] Ld. 826/2.
[5] FL-nak ezután Mit mond a szemtanú? (= Nyugat 1933. X. 1. 19. sz. 281–287. p.) és A filozófia kis tükre. Halasy-Nagy József könyve. (= Nyugat, 1934. II. 16. 4. sz. 230–231. p. c. írása jelent csak meg a Nyugatban.

855. GRAUAUG ÁRMIN – FÜLEP LAJOSNAK

Baja, Sz.[ent] István tér 11.
1932. II. 26.

Igen tisztelt Tanár Úr!

Többrétű okok – külsők is, belsők is – látóköröm területéből többé-kevésbé kiüldözték az ú. n. újságokat. – Nem olvasom őket. – Mindössze hetente egyszer az összegyülemlett bécsi Presset. – Így Pico della Mirandola[1] gőgös jelmondata: „de omni re scibili" – amit az újságok szolgálnának – bennem aráncos Voltaire[2] gúnyos kiegészítését találja meg: „et quibusdam aliis", akár önmagamról, akár az újságokról van szó. – Ez a mentségem sok mindenért, főképpen önmagam előtt és a magam számára. – Ezért tudom e későn írt levelet is némileg menteni.[3] Engedje meg tehát, hogy kimondjam, hogy 20 éve talán semminek sem tudtam annyira örülni, mint a hírnek, hogy Ön a pécsi egyetem egy katedráján a művészet bölcseletéről fog taníthatni. – Ez így, hangzatosan tán, de higgye el, őszinte és igaz nyilvánítása annak, amit az Ön kinevezése bennem kiváltott. –

Áldást kívánok minden munkájára és kívánom, hogy tanítása tegye szebbé a világot.

Igaz tisztelettel és üdvözlettel

Grauaug Ármin
orvos

MTAK Kézirattár Ms 4587/169.
Kézírás Dr Grauaug Ármin orvos feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Grauaug Ármin belgyógyász, 1925-től a bajai tüdőbeteggondozó vezető orvosa. 1925. XI. 28-án ugyanabban a liceális előadássorozatban, amelynek keretében FL a népköltészetről beszélt, az átöröklésről tartott előadást. FL nagyra tartotta, s betegsége idején Zengővárkonyban élve is Grauaug kezelésére bízta magát.

[1] Pico della Mirandola (1463–1494) olasz újplatonista filozófus.
[2] A Voltaire-idézet eredetijét nem sikerült megtalálnom.
[3] A Független Magyarság c. bajai lap 1932. II. 5-i száma 3. oldalán a Hírek rovat élén Új egyetemi magántanár címmel híradás jelent meg arról, hogy FL volt bajai ref. lelkész a pécsi egyetemen művészetbölcselet címmel történt magántanári képesítését a kultuszminiszter tudomásul vette.

856. KÁPLÁR MIKLÓS – FÜLEP LAJOSNAK

[Hajdúböszörmény?] 1932. III. 3.

Szeretett Mester!

Egy kicsit kések, de összegyűjtöttem az írnivalómat, hogy együttesen küldjem el.

Először is gratulálok az egyetemi magántanárrá való kinevezésének.[1] Nagyon jól esett olvasni. Kívánom, hogy az Isten tartsa meg sokáig erőben és egészségben kedves családjával együtt, hogy minél tovább hasznára lehessen a magyar kultúrának. Irányítója a magyar művészetnek. Azért adta nekünk az Isten, hogy utat mutasson, nehogy eltévelyegjünk rossz útra. És ezért egyebet sem tudunk, mint szeretni. Kellően nem tudjuk értékelni az bizonyos, csak örülünk, hogy van.

Én már gondoltam is, amit a múlt levelembe meg is írtam, hogy Debrecenbe áthelyezni,[2] de erről lehetne beszélgetni. Azonban azt nagyon szeretném, ha az Izsó ünnepélyre le méltóztatna jönni.[3] Nagy fáradság és időveszteség lenne mindenesetre, de amennyi haszna lenne az embereknek belőle, a Képzőművészeti kultúra fejlődése érdekében, megérné. Itt Debrecenben még olyan előadást úgysem hallottak, és az nagyon hasznos lenne a képzőművészeti kultúra fejlődése érdekében, ami itt Debrecenbe nagyon gyengén áll.

Dr Ecsedi István[4] a Déri Múzeum igazgatója már tervbe vette, hogy ha az Izsó ünnep nem lenne meg, ő lehívná a Mestert egy művészi előadást tartani, mindenesetre ha Mester vállalná. De hogy az Izsó ünnepélyt rendezik, így van alkalom lejövetelére. Most aztán nem csinálunk mást, mint várjuk szeretettel.

Nagyon szeretném már személyesen látni, ismerni és beszélni Mesterrel, de most csak az Izsó ünnepélyre várjuk a Mestert.

A kiállításom Debrecenben[5] sikerült annyira élelemért, ruházatért és részletre, mindenesetre nagyon olcsó árakon, hogy egy évig biztosítva vagyok, hogy tudok dolgozni. Most már aztán nem vagyok elkeseredve. Gondolkozok azon is, hogy Bécsbe átmegyek megnézni a képtárat, mert Párizsba kimenni mégsem tudok, hacsak közben nem akadna valami szerencse, hogy el tudnék adni. Még nem dolgoztam, de

most már hozzáfogok dolgozni valami portré félét, addig még ki nem megyek a Hortobágyra. Oda pedig csak májusban megyek, mikor már nem kell fűteni. Kívánok minden jót, jó egészséget! Most már csak várjuk értesítését, hogy mikor méltóztatik lejönni az Izsó ünnepélyre, szeretettel várjuk!

Szeretettel üdvözli

Káplár Miklós

A hely valószínűleg Hajdúböszörmény.
MTAK Kézirattár Ms 4587/330. Megj.: Masits 432. p.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Káplár Miklós ld. 825. sz. ill. 828/6.

[1] Ld. 794/7.
[2] Ld. 848/5.
[3] Ld. 817/1.
[4] Ld. 828/7. – Ilyen előadásra nem került sor.
[5] Ld. 848/3.

857. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Zengővárkony, 1932. III. 16.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Nagy késedelemmel köszönöm meg – amiért szíves elnézését is kérem – a magántanársághoz küldött jó kívánságait.[1] Abban bíztam, hogy Pécsett személyesen tehetem meg,[2] sajnos, Főtiszteletűségednek első ott létekor egészségi állapotom akadályozott a bemenetelben, a második alkalom pedig éppen szombatra esvén, nem mehettem volna be úgy, hogy a vasárnapi ist.[en]tiszteletre megjöjjek, nincs olyan vonat. De meg, mivel előadásaim miatt a pénteket bent kell töltenem, két napra nehezen hagyhattam volna itt feleségemet, aki még gondozásra szorul.[3]

Ezzel kapcsolatban, mivel úgy gondolom, érdekli Főtiszteletűségedet, megemlítem azt is, hogy feleségem operációja az eddigi jelekből ítélve, úgy látszik, jól sikerült, állapota napról napra javul s Isten segítségével remélhető, hogy hamarosan egészen meggyógyul. Külön örömem ebben, hogy várakozásunknak a Bethesda[4] minden tekintetben oly nagyszerűen megfelelt, feleségem nem győzi magasztalni az ott uralkodó szellemet. Ez pedig nemcsak ref.[ormátus] részről való vélekedés – az itteni járási orvos,[5] aki pedig nagy katholikus, egyenesen azt a kijelentést tette jelenlétemben mások előtt, hogy a Beth.[esda] ma a legjobb kórház az országban, s akit csak lehet, oda küld. Bizony jól esett hallani.

A pécsi bölcsészeti kar, úgy látszik, nem ok nélkül harcolt a megerősítésért, nyilván valóban szükség van óráimra s hiányt pótolnak: hallgatóim száma már meghaladja a 70-et s heti 5 órán (egy napra téve), tehát valósággal ordinariusi óraszámmal tanítok. S az érdeklődés még egyre nő, dékáni engedéllyel még most is minden órán

újak iratkoznak be. Az eredménnyel tehát meg lehetek elégedve, így igazán érdemes foglalkozni a dologgal. A kar részéről is a legnagyobb figyelmességet tapasztalom.

Főtiszteletűségednek sok rendbeli kegyes jóindulatáért ismételten hálás köszönetet mondva a legmélyebb tisztelettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. b. A ppi hiv. iratai. 422/1932. Megj.: Ráday-Évkönyv VI. 261. p.
Kézírás, rajta ceruzával: A püspöki jelentés adatai közé tenni!
Budapestre írt levél.

[1] A gratuláció nincs meg. Ld. 794/7. Ravasz püspöki jelentésében a következő mondat szerepel: Dr Filep[!] Lajos zengővárkonyi lelkészt a pécsi tudományegyetem bölcsészeti kara magántanárrá habilitálta.
[2] Ld. 851/4.
[3] Ld. 831/12.
[4] Ld. 838/4.
[5] Dr. Hal József pécsváradi járási orvos.

858. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1932. III. 19.

Carissimo Ser Arturo,

bocsásson meg, hogy ily rengeteg sokára írok levelére[1] s a sok-sok rendbeli küldeményt is csak most köszönöm meg. Mikor levele érkezett, azt gondoltam, no, majd ekkor meg ekkor írok – aztán hol egy, hol más közbe keveredett – végül megjött a feleségem, s azóta bizony megoszló időmnek egy részét vele töltöm, mert, noha állandóan és kielégítően javul, mégis szüksége van a gondozásra, különösen az első időkben. Insomma, ha későn is, igen köszönöm minden kedvességét, kiemelve feleségemnél tett látogatásait (jól tudom, nem csekély áldozat Pesten oda kibarangolni), aki állandóan emlegeti, milyen jól esett neki a Maga igazán baráti mellette-létele.

Last not least, a magam egészségi s vele járó mord kedélybeli állapotom se volt alkalmas arra, hogy írjak. Persze, erre fejemre olvassa, hogy falu, orvoshiány stb. stb. De hiszen Pécsen van orvos dögivel, professzor annyi, mint kutyába bolha, jártam is náluk eleget – de hát mire lehet az orvosokkal menni? Vagdosni, azt tudnak, a többi nem ér hajítófát se. Maga ugyanabban a levelében küldözget engem orvoshoz és akar kibotozni a faluból, amelyben kis öccsének szomorú esetét megírja. Hát kik ölték meg? Nem az orvosok? Nekem bőségesen van tapasztalatom róluk, meg a klinikákról, kórházakról – nemcsak saját eseteimben, hanem papi mivoltom, kórházi látogatásaim révén. S azért lehetőleg csak végső esetben fordulok hozzájuk. Tapasztalatom szerint az orvosság épp úgy talentum és lelkiismeret dolga, mint a művészet – szörnyen ritka madár. Cím és diploma, az semmi. Én is majd akkor gyógyulok meg, ha a bajom elmúlik. Egyelőre annyi történt, hogy két fogam kihúzták – szegények, jók voltak, de gyanúsak, lehet, hogy Justizmord történt rajtuk. Valamennyire

állapotom most már javult, de még nem vagyok egészen rendben. Emészt is a düh érte eleget.

Ad nomen Ybl – hát bizony én csakugyan Y.[bl] Miklóst tépáztam meg,[2] akármennyire szörnyülködik rajta. De ami Ervinkét[3] illeti, fölfrissítem az emlékezetét – , véleménye nem mindig ez volt róla – elfelejtette, hogy mikor '26-ban a klinikán meglátogatott, nagy sóhajtások közt tette le maga mellé egyik könyvét s akkor ugyancsak megmondta véleményét az ilyen „hozzá-nem-értő, kompiláló, unalmas firkászokról – s hogy minek is írnak az ilyenek?" Azóta ő ennyire megváltozott?

Hanem – mikor jön el már egyszer Várkonyba?[4] Évek óta ígéri és halogatja! Ez után a hosszú undok tél után nem volna jó Magának is egy kis szellőzés a hegyek közt? Talán csak kitavaszodik majd egyszer, s eljön húsvét és pünkösd, meg a nyár is – az idén úgyis aligha fog Italiába mehetni,[5] ossza be úgy a dolgát, hogy pár hetet itt töltsön Várkonyban, faute de mieux. Úgy élhet itt, mint otthon, dolgozhat, csinálhat, amit akar, nem fogja senki se zavarni.

A Rops-könyvet[6] – köszönet érte is! – szintén a mai postával küldöm.

Feleségem üdvözletének kíséretében ölelésem küldöm

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 86. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 218–220. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Dr Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] A levél nem maradt fenn. FL 847. sz. levelére küldött válasz lehetett, II. 5-e, FLné operációja utáni hazatérése előtt.
[2] Ld. 847/5–6.
[3] Ybl Ervin: Az utolsó félszázad művészete. Bp. 1926. c. művére utal.
[4] Ld. 796/9.
[5] Elek szeptemberben Itáliába utazott. Ld. 881. sz.
[6] Ld. 847/11.

859. FÜLEP LAJOS – BABITS MIHÁLYNAK

Zengővárkony, 1932. III. 20.

Kedves Barátom,

igen köszönöm szíves soraid s a bennük megnyilatkozó jóindulatot.[1] Nem is volt okom kételkedni benne, hiszen már előbb is megtapasztaltam. S még mielőtt írtál, teljesen tisztában voltam azokkal a súlyos okokkal, melyek segítési szándékod meghiúsították. S hidd el végtelenül restellem is, hogy amikor tudom, mások milyen nehéz helyzetben vannak, én is jelentkezni vagyok kénytelen. De nálam is a bajok olyan légiója köszöntött be, amilyennel nem tudok megbirkózni. Bizonyára értesültél feleségem operációjáról[2] s a magam nyavalyás állapotáról – de ez még nem is minden. Bizalommal várom az áprilisi terminust, hogy majd könnyebbséget hoz.

Könyvem közlésre szánt említett fejezeteivel[3] alig ha várnunk nem kell, míg a

Ny.[ugat] visszakapja régi terjedelmét vagy pedig másutt elhelyeznem belőlük — a legrövidebbnek terjedelme 20—30. o.[ldal] körül mozog s ennyit ma csakugyan nem igényelhetek Nálatok. Rövidebb cikkeket azonban fogok küldeni, hamarosan egyet az Akadémia nyelv-védelmi folyóiratáról és akciójáról.[4]

Igaz tisztelettel és barátsággal üdvözöl

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Fond III/467. 9. sz. Megj.: Gál István: Fülep Lajos levelei Babitsnak. = Jelenkor, 1972. 7–8. sz. 737. p.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Babits Mihály ld. 826. sz.

[1] Ld. 854. sz. A Baumgarten-díjra utal. Ld. 794/1.
[2] Babits Kárpáti Auréltól vagy Elek Artúrtól hallhatott róla. Ld. 831/12.
[3] A művészetfilozófiai Nyugatban megjelenendő fejezeteire utal. Ld. 826/2. ill. FL-lev. II. 785. sz.
[4] Talán a Magyar Nyelv c. folyóirat 1931. 129. p.-n megjelent híradásáról van szó, amely Zolnai Gyula Budapesti Hírlapbeli cikke nyomán a fölösleges idegen szavak használatának elharapózása ellen nyelvművelő bizottság létrehozását jelzi. FL nem írt ilyen tárgyú cikket.

860. VÁLYI FÉLIX — FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1932. IV. 9.

Kedves Fülep Lajos,

Minthogy április harmadik hetében visszavonhatatlanul elhagyom a magyar globuszt, Páris, London (és később Róma) irányában, — minthogy július 28-án indulok a „*Victoria*" nevű új olasz gőzösön Bombayba, ahonnan augusztus 17-én megyek tovább *Colombo*-ba a „*Ganges*" nevű gőzösön; minthogy azonfelül Ceylon szigetét egy hónapi tartózkodás után (a buddhista kolostorokban) szeptember 22-én elhagyom a „Conte Rosso" nevű gőzösön, a Shanghaiba, október 2-án, vasárnap délben 1 órakor érkezem, Kínában Peking, Nankong, Hangclow (Liu-Yin Monastery) vendége leszek; 1932—1933 telét és tavaszát Japán és Kína között osztom meg; minthogy Magát látni szeretném, kérem, írja meg, feljönne-e Pestre 3—4 napra, mint az én vendégem a *Bristol Hotelbe,* ahol egy kis szobát nyittatok magának s egy előadást is rendeztetek egy Maga által kiválasztandó témáról.[1]

Vállalna-e egy protestáns egyházi missziót a *Távol Keleten* szerény anyagi feltételek között, s megtanulna-e szankszkrit vagy kínai (esetleg japán) nyelven 2—3 év alatt?

Sokszor üdvözli *Buddha nevében,*

Vályi Félix

P.[ost]s[criptum] Ha jön, Odry Árpád[2] is segít *előadást rendeztetni;* április 16 és 20 között, mert *20.ika az én utolsó napom Pesten.*

MTAK Kézirattár Ms 4590/170.
Kézírás Hotel Bristol Szálloda Budapest feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Vályi Félix publicista, filozófiai és szociológiai író. 1906 és 1911 között főleg Párizsban és Berlinben élt a Pester Lloyd tudósítójaként. 1914 és 1920-ban Svájcban szerkesztette a La Revue Politique Internationale c. lapot. 1927–28-ban a The Review of Nations. An Organ for Panhumanism and Spiritual Freedom c. folyóirat szerkesztője. Érdeklődése egyre inkább a Kelet problémái felé fordult, több ilyen tárgyú könyve jelent meg. (L'Europe en Asie Mineur: la signification profonde du problème turc Párizs, 1922., ugyanaz Londonban angolul is; Spiritual and Political Revolution in Islam, London, 1925.) Az 1930-as években előadott a Sorbonne-on és szerkesztette a Synthèse c. kötetet. 1932 után nagyobb utazásokat tett Indiába, Kínába, Japánba és Koreába. Része volt abban, hogy Kőrösi Csoma Sándort buddhista szentté avatták. FL 1906-ban Párizsban ismerte meg.

Vályi 1932. III. 4-én előadást tartott Budapesten, amelyen Ravasz László elnökölt, s utána Abszolút és relatív a vallásos egységmozgalmakban címmel mondott összefoglalást.

[1] FL nem ment Pestre és nem tartott előadást.

[2] Ódry Árpád színművész (1876–1937) a Nemzeti Színház tagja. FL ifjúkorában a Baross kávéház „balszélfogó" asztaltársasága körében ismerte meg. Róla való emlékeit az Ady éjszakái és éjszakája c. művében örökítette meg. (FL II/44–77. p.)

861. FÜLEP LAJOS – FITZ JÓZSEFNEK

Z[engő]Várkony, 1932. IV. 30.

Kedves Barátom,

megbeszélésünk szerint itt küldöm az első 2 kötetet,[1] a többit majd successive. A portót majd megállapíthatjátok a bélyegekből (50 fillérnek kell lennie). Majd a többinek portóját, ahogy érkeznek, légy szíves följegyezni s a második számlára lehet tenni őket egyben.

Csatolom egyben a három „regényt",[2] amit Tolnai[3] tegnap rám bízott, s a pár soros véleményt is róluk. Miserere!

Szívből üdvözöl igaz híved

Fülep

OSzK Kézirattár Fond 45/188. 1. sz.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr Fitz József könyvtárigazgató úrnak Pécs
Fitz József (1888–1964) könyvtáros, nyomdászattörténész. 1914-től a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa, 1930–1934 között a pécsi Egyetemi Könyvtár igazgatója, 1932-ben pécsi egyetemi magántanár, 1934–1945 között az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója. 1946-ban nyugdíjba ment.

[1] Egyetemi könyvtárbeli kölcsönzésről lehetett szó.

[2] A pécsi Janus Pannonius Társaság 2000 pengős díjjal járó jeligés regénypályázatot hirdetett. A beérkezett műveket Birkás Géza, Fitz József, Fülep Lajos, Tolnai Vilmos és Várkonyi Nándor bírálta. A pályázatra 18 kézirat érkezett, díjat nem adtak ki, két regény dícséretet kapott. FL-nak öt írásos bírálata maradt fenn; szövegüket közli Tüskés Tibor: Adatok Fülep Lajos zengővárkonyi éveihez. (= A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve. XX–XXI. 1975–76. Pécs, 1977. 269–270. p.)

[3] Ld. 797/2.

862. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1932. V. 3.

Carissimo don Lodovico,

másfél hónap elmúlt legutóbbi levele óta,[1] s én csak most válaszolok. Sok minden akadályozott az írásban, leginkább a sajtópöröm.[2] Abban holnap (szerdán) esedékes a „végső" ítélet. El fognak ítélni, semmi kétség, hiába olyan tiszta az igazam, mint a napfény. Az eddigi három tárgyalási nap nagyon megviselt. Az Isten nem erre a szerepre teremtett. Vádlottnak lenni, hagyján, de naponként öt óra hosszat ülni a fapadon és hallgatni szamárságot, rosszindulatot, komiszságot, sok az én idegeimnek. Pedig azok ép és egészséges idegek voltak. Szerencsére elmúlt a legutóbbi tárgyalás óta jó tíz nap. Annyi elég volt, hogy összeszedjem magamat és tűrhető állapotban menjek az utolsó próba elé. Az ügyvédem – Rózsa Miklós[3] – heroikus munkát végzett már eddig is. Hosszú beszédre készül. Én valószínűleg szót sem kérek, ha csak valami elmaradt, vagy valami váratlanság nem kényszerít reá. Nyilvánosság előtt beszélnem nekem mindig nagy izgalom.

Che bestie di giudici! Il presidente la stoltezza stessa. E sono diramati dall'alto, questo era evidente dal primo momento.[4]

Gondolom, olvasott egyet s mást a tárgyalásról a Pesti Naplóban. Arról, ami történt, az újságok azonban csak nagyon tökéletlen fogalmat adtak. Mulatságos lehetett annak, aki kívülről nézte. Az érdekeltnek az idegeibe került.

Amit a Signoráról írt másfél hónappal ezelőtt, az csupa jó és szívugrándoztató volt. Remélhetőleg a folytatás sem volt kevésbé örvendetes, s most már talán túl is van minden rosszon és az emlékezésnél tart. Erre nézve mindenesetre szeretnék egy kis hírt.

Ugyanúgy a maga egészségéről. Oedemiából kikerült-e már? A láz elmúlott-e? Ha ez a tavasz se rántja ki, akkor mit ér az egész falusi élet, gesztenyeerdőstül stb.

Hogy mért csatázom a maga falusi élete ellen? Nem mintha az orvosi tudományban olyan nagy volna a bizalmam. De az orvos jelenléte szembeszállást és küzdelmet jelent a bajjal. Amíg orvos van a közelben, az ember meg nem adja magát a bajnak. S amíg orvosban válogatni lehet, addig annak a reménysége is megvan, hogy ráhibáz közöttük az ember éppen arra az egyre, aki véletlenül, vagy talán az Isten csodatételeként rátalál a bajnak nyitjára. Más az, ha könnyű és magától múló bajról van szó.

Én is birkózom valamivel, amiből még kinőhet valami. A balkarom könyökizületében rheuma tanyázik. Az orvosok azt hiszik, hogy gennyes mandulám az oka. Már egy éve kezeltetem a manduláimat, s a fájás csak ki-kiújul. Vedremo. Nagy fájdalomról egyelőre nincsen szó, csak az a kérdés, hogy nem valami készülő rossznak a jele-é?

Szerencsére nem vagyok hipochonder, és bánom is én, hogy mi lesz!

Szeretnék dolgozni, nagyon szeretnék. Milyen boldogság lenne úgy elmerülni a munkába, hogy semmit se vegyek észre a világból, magamat se!

Virágzanak-e már a gesztenyefák?[4] Erre nálunk pazarul szép a tavasz. Mindössze egy hetes az egész és még zsenge, áttetsző, szűzies benne minden. De milyen szép!

Tante belle cose a Lei e alla cara Signora

Öleli szeretettel az elítélt.

A Nouvelles Littéraires-ek[5] nagyon felgyűltek. Legközelebb csomagba kötözöm és elküldöm őket.

MTAK Kézirattár Ms 4586/75.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 858. sz.
[2] Ld. 835/6.
[3] Ld. 835/8.
[4] A szelídgesztenye későn, általában június vége felé virágzik. FL későbbi éveiben ez idő tájt gyakran lement Zengővárkonyba.
[5] Ld. 796/8.

863. FÜLEP LAJOS – FITZ JÓZSEFNEK

[Pécs,] 1932. V. 6.

Kedves Barátom,

mivel a megbeszélt módon is kissé nehézkes a szállítás – 10 kg-os csomagot kell a postára cipelni – fölhasználtam mai bejövetelem s egy kötetet behoztam magammal, amit itt küldök. Amennyit csak lehet, még ilyen vagy hasonló alkalommal akarok beszállítani.[1]

Szíves üdvözlettel

Fülep

A helynév értelemszerűen kiegészítve.
OSzK Kézirattár Fond 45/188. 2. sz.
Kézírás.
Fitz József ld. 861. sz.

[1] Ld. 861/1. ill. 2.

864. FÜLEP LAJOS – FITZ JÓZSEFNEK

Z[engő]Várkony, 1932. V. 18.

Kedves Barátom,

18-a van s még semmi hír pénzről[1] – attól tartok, valami félreértés van. Valamit említettél számláról – talán nekem kellett volna ilyet küldenem?

Ha igen, meggyónom, hogy én semmiféle üzleti dologhoz nem értek s arra kérlek, légy szíves megiratni a szükséges iratokat, úgy hogy nekem csak aláírnom kelljen, fölbélyegezni stb. mert én nem tudom, mit hogyan kell. Sőt az volna a legjobb, ha számlát, nyugtát vagy akármit, amit kell, helyettem alá is írnál, vagy aláiratnál, mert így hamarább megy a dolog – mindenre megadom a meghatalmazást. Nagyon szeretném már, ha a pénz mielőbb megjönne.

[Halasy-] Nagy J.[ózsef][2] Lambrecht-tel[3] azt tervezte, hogy holnap, csütörtökön kiruccan ide autón. [Halasy-] Nagy J.[ózsef]-nek proponáltam, hogy Téged is hozzanak el – meg is ígérte, hogy igen, ha van elég hely az autón. (T. i. valószínűleg Mansfeld-del[4] jönnek, az ő autóján.) Nagyon örülnék, ha sikerülne.[5]

Szíves elnézésed kérve a molesztálásért tisztelettel köszönt

Fülep

OSzK Kézirattár Fond 45/188. 3. sz.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr Fitz József úrnak, az Egyetemi Könyvtár igazgatója Pécs Szepessy utca 3.
Feladó: Dr Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad
Fitz József ld. 861. sz.

[1] Valószínűleg a Janus Pannonius Társaság regénypályázatára beérkezett művek elbírálásáért járó díjazásról van szó. Ld. 861/2.
[2] Ld. 797/3.
[3] Lambrecht Kálmán (1889–1936) paleontológus, ornitológus, etnográfus. 1916-tól pécsi egyetemi magántanár, 1934-től az Országos Széchényi Könyvtár munkatársaként címzetes rendkívüli tanárként néprajzot tanított a pécsi egyetemen.
[4] Mansfeld Géza (1882–1950) fiziológus, farmakológus, 1924-től a pécsi egyetem gyógyszertan és kórtan professzora, utóbb a budapesti egyetem tanára volt.
[5] A látogatás alighanem későbbre halasztódott; Fitz nem csatlakozott a többiekhez. Ld. 866/4.

865. FÜLEP LAJOS – TOLNAI VILMOSNAK

Zengővárkony, 1932. V. 30.

Kedves Vilmos bátyám,

az előadás címe: „Szent Ferenctől D. H. Lawrence-ig".[1] Kicsit exotikus, de tant mieux. Csak a Lawrence név pontos szedésére, kérlek, vigyázzatok.

Szívből üdvözöl

F.[ülep] L.[ajos]

A levelet közli Tüskés Tibor: Adatok Fülep Lajos zengővárkonyi éveihez. = A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve. XX–XXI. 1975–76. Pécs, 1977. 270. p.
Nyomtatásból közölve.
Pécsre írt levél.
Tolnai Vilmos ld. 797/2.

[1] FL a Janus Pannonius Társaság 1932. VI. 10-i évadzáró ülésén tartott előadást a megyeháza dísztermében. Az elnöki megnyitó után Kastner Jenő A humanizmus és a régi magyar irodalom c. előadása, majd Illyés Gyula 5 verse következett a költő előadásában. Ezután hangzott el FL előadása, s végül Villányi Andor olvasta fel Legenda c. novelláját. Az előadás szövege nem maradt fenn FL hagyatékában. A Pécsi Napló 1932. VI. 11-i beszámolója (3. p.) a hallgatóság mindvégig tartó feszült figyelméről ír, s ígéri, hogy még visszatér az előadás részletezésére, erre azonban a következő két hétben, de valószínűleg utóbb sem került sor.

866. FÜLEP LAJOS – FITZ JÓZSEFNEK

Zengővárkony, 1932. VI. 2.

Kedves Barátom,

a regény-csomagot[1] tegnap este kaptam; telefonálnom nem áll módomban, mert ahhoz be kellene mennem Pécsváradra s ez az, amit most nem tudok; megpróbálom tehát megoldani a dolgot úgy, hogy ezzel a levéllel egyidejűleg táviratot is küldök a pécsváradi postára s rájuk bízom, hogy el kell-e küldeniök; t. i. nem tudom, melyik vonat visz postát, hogy ezt a levelem express elvihesse úgy, hogy d. u. 5-re ott lehessen. Tehát vagy távirat megy vagy express levél.

Ezek a regények is gyöngék s azért nem értem a dolgot, mert Tolnai V.[ilmos][2] nemrégiben azt mondta, hogy van köztük jó és díjazható. Én ilyet nem láttam. Talán nem került el hozzám?

Az előadás címét már megírtam Tolnainak, kívánságodra itt is közlöm: *„Szent Ferenctől D. H. Lawrence-ig."*[3] Ha előre tudtam volna, hogy a 20–25 perchez ragaszkodni kell, nem vállalkoztam volna. È mai più. Nem vagyok barátja az irodalmi cabaret-nek.

A Dict.[ionnaire] köteteket most már, úgy látszik, postán kell küldenem, mert [Halasy-] Nagy Józsiék kijönnek ugyan ma, de vonaton. Igen sajnálom, hogy a Te jöveteled elmaradt, de remélem, ami késik, nem múlik.[4]

Szíves részvéted[5] köszönöm

igaz tisztelettel üdvözöl kész híved

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Fond 45/188. 4. sz.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr Fitz József úrnak az Egyetemi Könyvtár igazgatója Pécs Szepessy utca 3. Express
Feladó: Dr Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad.
Fitz József ld. 861. sz.

[1] Ld. 861/2.
[2] Ld. 797/2.
[3] Ld. 865/1.
[4] Ld. 797/3. ill. 864/5.
[5] Nem tudni, mire utal FL. Fitz József levele nem maradt fenn. Fülep György, FL édesapja 1932. VII. 10-én, tehát e levél írása után halt meg.

867. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1932. VI. 13.

Kedves Tiszteletesné Asszony, Kedves Barátom!

Fájó szívvel bár, de szerencsésen hazaértem[1] s csak most érzem igazán, hogy milyen jól is éreztem magam Várkonyban. Kicsit még álmos vagyok, de mennék máris vissza, ha rajtam múlna. Járj ki mégis valami jó stallumot számomra, kedves La-

jos bátyám! Csak így mernék még egyszer odaindulni, mert mindenképpen ott ragadnék, ha még egyszer betenném a lábam hozzátok. – Nagyon szépen köszönöm a kedves vendéglátást, ezt a három szép napot, mely, úgy érzem, legalább három évig tartani fogja bennem a lelket, hogy mégsincs veszve minden... Feleségemmel[2] együtt nagyon örülnénk, ha valamicskével viszonozni tudnánk. Kedves Tiszteletesné Asszony s kedves Bátyám, boldogok lennénk, ha valamiben, valami pesti elintézendő dologban szolgálatotokra lehetnénk. S önzően még jobban örülnénk, ha egyszer e méltán megvetett Pestben köszönthetnénk benneteket!

Hadd köszönjek meg mégegyszer mindent kézcsókkal s őszinte baráti üdvözlettel

Illyés Gyula

A helynév a borítékon feltüntetett feladó alapján kiegészítve.
MTAK Kézirattár Ms 4587/245.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad Baranya vm.
Feladó: Illyés Gyula, Budapest V. Nádor-u. 9.

[1] Ld. 865/1. FL és Illyés első személyes találkozására a Janus Pannonius Társaság 1932-es évadzáró ülésén került sor, amelyen FL előadott s Illyés is verseivel szerepelt. Utána együtt utaztak Zengővárkonyba, ahol Illyés péntek éjjeltől VI. 12-ig, vasárnap estig maradt.

[2] Juvancz Irma Vilma (1908–1945) 1931-től Illyés Gyula első felesége. A házasság 1937-ben felbomlott, 1938-ban törvényesen is elváltak. Juvancz Irma gyógytorna tanárnak készült, de tanulmányai félbeszakadtak.

868. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony,] 1932. VI. 15.

Kedves Gyulám,

igen örülök, hogy „jól érezted magad" nálunk[1] (voilà du travail pour la nouvelle académie)[2] s utólag megvallom, én erre számítottam is. S főképp azért is írok, hogy ezt megmondjam Neked. T. i. már évekkel ezelőtt megéreztem, hogy találkozni fogunk – hogy 's mint, azt nem tudtam, nem is gondoltam rá, akkor még azt se tudtam, hogy J.[anus] P.[annonius] Társaság[3] lesz valaha a világon s még kevésbé álmodtam, hogy tagja leszek (elveim ellenére – de társadalmilag kötelezetten), csak azt tudtam, valahol nemsokára találkozunk, mert nekünk egy s más mondani valónk van egymásnak. Keresni az alkalmat nem kerestem, nem jó erőltetni az ilyesmit, magától kell jönnie (voilà de nouveau) – csak úgy jó minden, ahogy rólunk odafönt elvégzik. Én legalább eddig azt tapasztaltam, hogy amit magam csináltam, mind balul sült el. Szóval, ez a dolog azért volt jó, mert az Isten is így akarta.

Tévedsz azonban, hogy 3 nap valál itt – péntek éjféltől vasárnap este kilencedfélig úgy számítom csak 44 1/2 óra, azaz 3 1/2 órával kevesebb, mint 2 nap. Egy napot nyilván hozzá álmodtál. Tant mieux – csak jóra magyarázom. S a stallumon gondolkodtam. Hát bizony az igazi stallum a mi számunkra az volna, ha ott élhetnénk, ahol akarunk, gond és lekötöttség nélkül. Ez, úgy látszik, csak a büdös franciáknak

adatott meg. Káplánnak eljöhetnél. Kár, hogy itt-létedkor nem tartottál próbaprédikációt. Hanem mondok valamit – Várkony nyaralásra is alkalmas,[4] mert, mint láthattad, nem meleg. A tanító[5] nyáron alig van itthon s kiadja a lakását teljes fölszereléssel, úgy hogy semmit se kell hozni, napi 2 P[engő]-ért, havi 50 P[engő]-ért, kosztot a kocsmából lehet vitetni (a tanító odajár ebédelni, meg van vele elégedve), hozzászámítva reggelit, vacsorát, két személy azt hiszem megélhet így heti 40 P[engő]-ből. Ennyit otthon is el kell költeni, másutt még többet. Ha tehát van kedvetek a nyárból itt tölteni valamennyit, könnyen nyélbe ütheto. Vagy úgy gondolod, majd ha a 3 év letelt?

Azt az akadémiát pedig jó volna megcsinálni. S egyáltalán valahogy megmozdulni. Előbb persze pontosan számba véve, kikkel s hogyan.

Szeretettel, feleségednek ismeretlenül is szíves üdvözlettel mindkettőnktől

Fülep Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Nádor u. 9. Phőnix biztosítóintézet.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Ld. 867. sz.
[2] Utalás FL és Illyés Gyula tréfás tervére, hogy az írók magyar tudását előmozdító „akadémiát" létesítenek Zengővárkonyban.
[3] Ld. 807/2. ill. 865/1.
[4] Az Illyés-házaspár zengővárkonyi nyaralására csak a következő évben, 1933-ban került sor, amikor FL-ék vendégei voltak. Ld. 922. és 924. sz.
[5] Császár János zengővárkonyi tanítóra utal, aki 1929–1953 között működött a faluban. FL Budapestre távozása után is megmaradt köztük a kapcsolat.

869. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1932. VI. 25.

Maitre très Honoré, mon cher Ami,

En but d'éviter toute offence et lésion à notre chère langue maternelle, je me sers de cet idiome négligeable dont les blessures ne nous touchent point... [1] Et en laquelle je peux dépencher mon coeur sans craindre la moindre faute de hungarisme ou d'ortographie. – Or, mon cher ami, je te répète, enfin tranquille de dire ce qui me vient en esprit, que, vraiment, *je me trouvais très* bien chez vous dont la preuve est que ce séjour avait détraqué ma faculté arithmétique qui, d'ailleurs, *se tenait sur des pieds assez faibles.*

C'est avec le plus vif plaisir que j'irais vous revoir même sur le champs et ma femme m'accompagnera encore avec beaucoup plus de joie, étant donné qu'elle n'a jamais vu de veaux et de boeufs ailleurs qu'à la boucherie, mais, comme le proverbe d'un peuple disparu dit: l'homme fait des plans et Dieu en décide. Nous nous sommes déja promis pour ces quelques jours de vacances que j'aurai. Ainsi l'excursion

pour votre adorable Zingueux-Varcogne, c'est sera pour une autre fois. Mais en ce qui concerne notre voyage pour ce Varcogne-le-Tonnant, je dois te rappeler, mon cher ami, que ce n'est point un séjour de deux semaines que je te demandais, mais un poste quelconque auquel je suis toujours prêt. Tu devrais ouvrir là-bas une école de langue hongroise pour écrivains futures; tu as la chance de disposer de nombre de professeurs, au premier lieu M. Joó,[2] et je m'inscrirais avec la plus grande joie à cette école dont, je reconnais, j'ai grand besoin. Depuis que je vous ai quitté je n'ose, non seulement prononcer, mais pas même penser une seule phrase... Et quant à écrire, je tremble toucher la plume. Le seule poème que j'ai écrit depuis que nous nous sommes quitté, la seule poésie que j'ai osé entreprendre, c'est ceci:

Fájó szívvel váltam ma két hete tüled
Szerelmes barátom, Ludovicus Fülep...

je ne puis continuer, ca déjà ces deux lignes me donnent tant de soucis et de remords de hungarisme... J'ai grand besoin que l'on me fortifie, que l'on rende mon hardiesse barbare. C'est ce que j'attends de toi, mon cher Ami en te serant bien amicalement la main et en baisant celle de Madame la Pastoresse, votre

Jules Illyés

MTAK Kézirattár Ms 4587/246.
Kézírás
Zengővárkonyba írt levél.
Igen tisztelt Mester, kedves barátom,

szeretett anyanyelvünk elleni minden sértést elkerülendő e figyelmen kívül hagyható idiomához fordulok, amelynek megsértése nem érint bennünket... És amelyen kiönthetem a szívem anélkül, hogy a legcsekélyebb hungarizmustól vagy helyesírásbeli hibától kellene tartanom. Márpedig, kedves barátom, ismétlem, végre nyugodtan kimondhatván azt, ami eszembe jut, hogy igazán *nagyon jól éreztem magam* Önöknél, aminek bizonyítéka, hogy az ott tartózkodás megzavarta aritmetikai képességeimet, amelyek egyébként eléggé gyönge lábon állnak.

A legnagyobb örömmel mennék vissza akár azonnal is, a feleségem pedig még nagyobb örömmel kísérne el, minthogy borjút és marhát csak a hentesnél látott eddig, de egy eltűnt nép közmondása szerint: ember tervez, Isten végez. Már elígérkeztünk arra a néhány napra, amennyi szabadságom lesz. Így aztán az Ön gyönyörű Zengővárkonyába teendő kiruccanásunk más alkalomra marad. De ami zengővárkonyi utazásunkat illeti, emlékeztetnem kell, kedves barátom, hogy nem két heti ott tartózkodást kértem tőled, hanem valamiféle állást, amelyet bármikor készségesen elfoglalok. Nyithatnál ott nyelviskolát jövendő írók részére, számos professzorra számíthatnál, elsősorban Joó úrra, s én a legnagyobb örömmel iratkoznék be ebbe az iskolába, amelyre, elismerem, nagy szükségem van. Mióta eljöttem tőled, nemhogy kiejteni, de elgondolni se merek egyetlen mondatot sem... S amikor írok, reszketek kezembe venni a tollat. Az egyetlen vers, amelyet elválásunk óra írtam, az egyetlen költemény, amelyet megkockáztatni mertem a következő

Fájó szívvel váltam ma két hete tűled
Szerelmes barátom, Ludovicus Fülep...

nem tudom folytatni, mert már ez a két sor annyi gondot és lelkiismeretfurdalást okoz a hungarizmusok miatt... Nagy szükségem van a biztatásra, hogy visszaadja barbár merészségemet. Ezt várom tőled, kedves barátom, meleg baráti kézszorítással, s a Tiszteletes Asszonynak kézcsókkal az ön

Illyés Gyulája

[1] Utalás FL 868. sz. levelére.

[2] Joó János zengővárkonyi gazda, FL jó embere, aki a faluból a dombon lévő „szállás"-ra, szöllejébe, gyümölcsösébe költözött ki évekkel korábban s ott egyedül élt, nem járt le a falura. FL olykor ellá-

togatott hozzá beszélgetni, nagyon becsülte, s barátait, így Illyést, majd később Bajcsy-Zsilinszkyt, Kodolányit és Talpassy Tibort is kivitte hozzá. A két utóbbi cikkében is megemlékezett Joó Jánosról. Ld. 1023/3. ill. 1025/3.

870. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1932. VII. 3.

Carissimo,

quando ricevetti la Vostra lettera,[1] subito riconosciuta la Vostra mano sulla busta, mi dissi: finalmente l'amico si ricorda di noi! Quale fu poi il mio stupore quando lessi il rimprovero per non avervi risposto! Io ero fermamente convinto che siete Voi di noi due colui che merita il rimprovero per il non-rispondere e non-scrivere. Vi son grato di aver dissipato questo mio errore, da cui potete giudicare nell'istesso tempo se sono ancora malato – come vedete, anche di testa, non soltanto di piede.

Ho passato brutti tempi – almeno sei mesi andati nel fumo per questo idiotico „inhüvelygyulladás", come lo si chiama in idioma barbaro, che gli sia sotto il culo.[2] E quell'imbecille di medico a dire che non passerà mai completamente, ritornerà ogni tanto, e resterà quanto gli par'e piace, non c'è modo di estirparla. Potete figurarvi che gli dissi di impiccarsi senza ritardo. Per ora, sto meglio, l'infiammazione v'è ancora, ma meno forte ed il gonfio scemato – la metto al sole e la faccio friggere, pare un sonno. E finalmente, che c'è il sole, non ne posso senziarmi.

Mia moglie dopo il ritorno s'è „migliorata" rapidamente, ma alcune settimane fa s'è pescata una bella bronchite, per cambiare.[3] Ma ora anche lei si rimette.

I giornali ecc.[etera] ricevo regolarmente, con grande gioia, grande riconoscenza e massimo scrupolo per procurarvi tanti incommodi.

Purtroppo, ho fatto una conferenza[4] sotto l'egida dell'egregio cretino Saragni – ma nessun mortale può evitare il suo fato. Uno si condanna a pagar tanti pengő, l'altro a chiacchierare.

Il lavoro? Per ora non mi lagno.

Ma – i castagni sono in fiore! Ora, ora, ora! Sapete che da anni ed anni promettete di venire e ci gabbate sempre. (Altro che non rispondere!) Venite finalmente e quanto prima.[5] Ci tenete tanto a quella schifosa Budapest!

Insomma, Vi aspettiamo!

Una forte stretta di mano dal vostro arrabbiato

Ser Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 87. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 221–223. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

Nagyon kedves Barátom,

mikor levelét megkaptam, azonnal ráismertem a borítékon az írására, mondtam is: végre eszébe jutottunk barátunknak! Mennyire megdöbbentem, amikor szemrehányásait olvastam, amiért nem

válaszoltam. Szilárdan meg voltam győződve, hogy Maga az kettőnk közül, aki szemrehányást érdemel, amiért nem válaszol és nem ír. Hálás vagyok, hogy eloszlatta tévedésemet, egyúttal azt is megítélheti, beteg vagyok-e még, amint látja, nemcsak a lábam, hanem a fejem is az. Rossz időket éltem át – legalább hat hónap ment füstbe emiatt az ostoba „ínhüvelygyulladás" miatt, ahogyan barbár néven nevezik, vinné el az ördög. És az a buta orvos azt állítja, hogy sose fog egészen elmúlni, néha visszatér és marad, amíg neki tetszik, nincs mód kiirtani. Képzelheti, hogy megmondtam neki, akassza fel magát mielőbb. Pillanatnyilag jobban vagyok, a gyulladás még megvan, de nem olyan nagy, a daganat lelohadt – kitartom a napra és süttetem – , mintha aludnék. És végre süt a nap, nem tudok betelni vele.

Feleségem hazajövetele óta gyorsan „javult", de néhány hete a változatosság kedvéért beszerzett egy szép bronhitiszt. De most már ő is javul.

Az újságokat stb. rendszeresen kapom, nagy örömmel, hálával és még nagyobb lelkiismeretfurdalással, hogy annyi kényelmetlenséget okozok Magának.

Sajnos tartottam egy előadást a címeres hülye Saragni égisze alatt – dehát halandó nem kerülheti el a sorsát. Egyiknek annyi pengőt kell kifizetnie, a másiknak meg fecsegnie kell.

A munka? Pillanatnyilag nem panaszkodom.

Hanem – virágoznak a gesztenyefák! Most, most, most! Tudja, hogy évek óta ígéri, hogy eljön, és mindig az orrunknál fogva vezetett. Ez pedig több, mint nem-válaszolni egy levélre!

Jöjjön már, méghozzá minél előbb! Mit ragaszkodik annyira ahhoz az undok Budapesthez!

Egyszóval: várjuk!

Erős kézszorítással a dühös

Ser Lodovico

[1] Elek utolsó fennmaradt levele V. 3-án kelt (862. sz.), ezután kellett még egyet írnia, amelyben pere kimeneteléről beszámolt. Ez azonban nem maradt fenn.

[2] FL lázai és lábdagadása, amelynek okát az orvos ínhüvelygyulladásnak tartotta, évekig nem múlt el.

[3] Ld. 831/12.

[4] Ld. 865/1.

[5] Ld. 796/9.

871. FÜLEP LAJOS – FITZ JÓZSEFNEK

Z[engő]Várkony, [1932.] VII. 15.

Kedves Barátom,

köszönöm a brosurával[1] való szíves megemlékezést – melyet, úgy látszik, Magad helyett küldtél. Mert nyilván igazam lett Knert illetőleg, az ő szekere sose ér ide – s ezen a szekéren Te se.[2] Pedig kár, most virágzik a gesztenyés s az tüneményes.

Szíves üdvözlettel igaz híved

Fülep Lajos

Az évszám postabélyegzőről.
OSzK Kézirattár Fond 45/188. 5. sz.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr. Fitz József úrnak az Egyetemi Könyvtár igazgatója Pécs Szepessy utca 3.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony, Pécsvárad.
Fitz József ld. 861. sz.

[1] Ebben az évben jelent meg Fitz József: Hess András, a budai ősnyomdász c. műve, de mivel a levélben „brosuráról" van szó, valószínűbb, hogy nem erről, hanem a Magyar Bibliofil Társaság kiadá-

saként megjelent Andreas Hess, der Erstdrucker Ofens Bp. 1932., vagy A pécsi püspöki könyvtár egy eltűnt kódexe: Menestarfer: Chronica Hungarorum c. műve [Pécs,] 1932. lehetett a küldemény, mely utóbbi a Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából c. sorozatban látott napvilágot.

[2] Ld. 802/8.

872. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1932. VIII. 4.

Carissimo,

tegnap éjjel nagy csattogásra, veszekedett dörgésre ébredek, félálomban rémülten gondolom: ora brontola davvero Ser Arturo, perche non gli ho scritto ancora – accidempoli, e dice di me che sono un imprecatorone campione mondiale olimpico; míg aztán magamhoz térve, bocsánatot kértem a gyanúsításért, de Zeus mennyköveit komoly ómennek véve, megfogadtam, hogy rögtön írok.[1] Ecco. Mivel levelében[2] *megígérte,* hogy eljön augusztusban – s íme itt van – legalább egy hétre, de remélem többre, nem sokat firkálok, hanem csak alaptalan aggodalmait akarom nem prüsszögéssel, se bestiammikkal, inkább tudományos objektivitással és alapossággal eloszlatni. Dunque: 1./ Maga nélkül mi, a lánnyal együtt, hárman vagyunk. Háromra vagy négyre főzni semmi különbség. Se munka se anyag tekintetében, mert 2./ mi most jóformán teljesen vegetárius módon élünk, húst egyszer eszünk, vasárnap, akkor is leginkább csirkét, ami nekünk terem. No most már itt az elszámolásom, egy hetet véve alapul: megeszik, maximálisan 1 k[ilo]g[ramm] kenyeret = 30 fill.[ér]; 1 kg zöld babot = 4 fill.; 1 kg krumplit 6 fill.; 1 kg tököt = 4 fill.; 1 kg káposztát = 6 fill.; 1 kg karalábét = 6 fill.; 1 kg uborkát = 6 fill.; 1/2 csirkét = 30 fill.; mindehhez zsír = 30 fill.; 2 lit.[er] tejet = 30 fill.; cukor, kávé (árpakávé) = 20 fill. Ennél többet egy héten nem tud megenni s mindez együttvéve: 1.72 P[engő]. N[ota]B[ene] mindent nagyon bőven számítva. Apropos: ha van, gyümölcs – azzal együtt az egész heti koszt: *2 P[engő].* Maga persze erre is azt mondja, hogy viccelek – már pedig Carissimo, ez a valóság! Szomorú, de így van, s ebbe megy tönkre minden. Ha majd itt lesz, meglátja: a lány egyszer megy Pécsváradra a heti piacra bevásárolni *egész hétre,* 50 fill-t visz magával s még visszahoz belőle! Ami pedig a munkát illeti, vagy, ahogy írja, fáradságot, az a lány dolga, én garantálom, hogy a feleségem nem fog külön fáradozni, hogy a Maga rémes lelkiismeretét megnyugtassam: de mondja, mennyivel több dolga lenne a lánynak, ha nálunk történetesen 4–5 gyerek van? s ugyanazért a bérért szolgálna! Nálunk a cseléd dolga a legjobb sinecura. Én mondom Magának, hogy ilyen élete kevés embernek van ma a világon: semmi gondja, ehet, amennyi belé fér, s azonkívül havi 30 P[engő] ráadás. Ha nekem havonta 30 P-őm maradna, nagyon boldog volnék. Egyébként minket most is nem a koszt stb. gondja nyom, hanem az adósság.[3] (Az a fölfordulás,[4] ami itt volt, rengetegbe került s még nyögöm: nemrég kaptam az ügyvéd számláját 773 P!) Insomma: jöjjön mielőbb, a többit majd elintéz-

zük itt szóval. Ha hallaná, hogy a rigók ebben a pillanatban is mit produkálnak, tudom, rögtön pakolna és jönne.

Affettuoissimo

Lodovico delle Rabbie
Commendatore del primo ordine bestemmiatore di Gerusalemme

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 88. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 224–225. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] FL előzőleg soká nem válaszolt Elek Artúr levelére. Ld. 870/1.
[2] A levél nem maradt fenn. Elek látogatását ld. 796/9.
[3] Az adósság eredete: amikor FL 1927-ben csere útján Zengővárkonyba került, saját pénzén, kölcsönből tataroztatta a parókiát, mivel az egyházközségnek nem volt rá pénze.
[4] Az ügyvédre a Kajdi Lajos által FL ellen indított perben volt szükség. Előzménye: 1929. I. 21-én Zengővárkonyban orgonista-kántortanítóvá választották Kajdi Lajos volt drávapiski lévita-tanítót, aki III. 1-jén meg is kezdte a tanítást. Mivel Kajdi hamarosan jogtalan anyagi követelésekkel állt elő, s FL figyelmeztette a presbitériumot ezzel kapcsolatos felelősségére, Kajdi bosszút fogadott, s azt akarta elérni, hogy a falu ne tartson papot, hanem őt u. n. praeoráns (lévita) tanítónak válassza meg, aki bizonyos egyházi funkciókat is végezhet. Ezzel az ő javadalma nőtt volna, az egyházközség pedig kevesebbet fizetett volna, mint amennyi a papi javadalom. Időközben kiderült, hogy Kajdi meghamisított szolgálati bizonyítvánnyal pályázott Zengővárkonyba, amelyben a „rossz" minősítést sajátkezűleg „jó"-ra változtatta. Az egyházmegye fegyelmi úton megfosztotta állásától, s ő bosszúból panasziratokat fogalmazott FL ellen, amelyeket zengővárkonyi egyháztagokkal aláíratva az egyházmegyéhez, majd az egyházkerülethez is beadott. A fegyelmi vizsgálat valamennyi fórumon megerősítette a Kajdi állásvesztéséről hozott döntést (okirathamisítással a gyülekezet békességének felzavarásával, lázítással vádolva a tanítót), FL-t pedig felmentette. Időközben Kajdi rovott múltja is kiderült: a romániai Belényesújlakon az ottani román jegyző fiával együtt kirabolta a jegyzői hivatalt, s elvitte az aznap beszedett teljes adót, amiért börtönbüntetésre ítélték. Katonaszökevényként jött át Magyarországra. Kajdi ezután a pécsi ügyészségen a polgári hatóságnál is feljelentette FL-t „a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség és kormányzósértés" címén, majd utóbb rágalmazásért, de mindkét esetben elejtették a vádat ill. felmentették FL-t.
A több mint egy évig tartó Kajdi-ügy felzaklatta és megosztotta Zengővárkony lakosságát, megviselte FL-t és hatása az egyházi életben is csak évek múltán tűnt el. (Részletesen ld. FL lev. II. 422–426. sz.)

873. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1932. VIII. 5.

Kedves Barátom Uram!

Örömmel tudatom, hogy végre megvalósíthatom régi tervemet és lemehetek Pécsre.[1] Több mint két éve nem volt rendes pihenőm s most is csak rövid időre tudom magam kikapcsolni. Lemegyek két húgommal az Al-Dunára s visszafelé jövet kiszállok Baján vagy Mohácson és onnan megyek át Pécsre. – Ha augusztus utolsó harmadában Önt otthon találom, akkor kimegyek majd egy kirándulásra Zengővárkonyba is, Csekey István[2] azt mondja, hogy Zengővárkony a legszebb magyar falu –

nagyon szeretném látni, mert még sohasem voltam a Dunántúlon és nem ismerem az ottani települési típust, de nagyon vonz az is, hogy annyi esztendő után Önt viszontlássam és elbeszélgessünk arról a sok mindenről, ami azóta végigviharzott felettünk.

Kérem, legyen kedves egy levelezőlapon értesíteni, hogy augusztus 23–25 körül nem leszek-e alkalmatlan.

Érdeklődéssel várom szíves válaszát és maradtam – előre is nagy örömmel gondolva a találkozásra, – az Ön régi híve és szolgája

[Kner Imre]

Nagytiszteletű Fülep Lajos ref.[ormátus] lelkész úrnak
Zengővárkony U.[tolsó]p.[osta] Pécsvárad. Baranya megye.

BML XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 41. Megj.: Fülep–Kner lev. 40. p.
A levél eredetije nem maradt fenn, aláíratlan gépelt másodpéldánya a BML-ben.
A címzés a levél szövege után van.

[1] Ld. 802/8.
[2] Ld. 795/7.

874. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony, 1932.] VIII. 8.

Kedves Barátom,

igen örülök szándékának[1] – csak aztán legyen is belőle valami, ne úgy, mint eddig! t. i. már meglehetősen kétkedővé tett ez irányban. Remélem azonban, hogy már végre eljön, nemcsak bekukkant, hanem itt is marad pár napig – régi szokás szerint mi még kiszedjük a kocsi kerekeit.[2]

A közeli viszontlátás reményében szívből üdvözli

Fülep Lajos

Az évszám postabélyegzőről.
BML XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 42. Megj.: Fülep–Kner lev. 40. p.
Kézírás levelezőlapon, „Réka kunyhó képe a Mecsekből" felirattal.
Címzés: Nagyságos Kner Imre könyvnyomtató úrnak Gyoma Békés megye.

[1] Ld. 873/1.
[2] Ld. 802/8.

875. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1932. VIII. 10.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm kedves és megtisztelő hívását.[1] Az, hogy elutazom, már körülbelül biztos. Szombaton indulok. Visszafelé aztán elmegyek Pécsre és attól függ,

hogy meddig maradhatok, hogy ott milyen értesítések várnak hazulról. – Sajnos, nem hiszem, hogy több napos tartózkodásra gondolhatnék és így kedves vendéglátásukat is csak rövid időre vehetem majd igénybe. Ha Pécsre megérkeztem, telefonon vagy levelezőlapon jelentkezem. Előre is örülök ennek a kirándulásnak, mert nagyon fáradt vagyok, nagyon elkel egy kis időre a magambaszállás, elgondolkozás és más dolgokkal foglalkozás, mint amivel naponta kínlódom, – de nagyon vonz Pécs és a szép környéke s nem utolsó sorban Zengővárkony is. –

A viszontlátásig maradtam szíves üdvözlettel az Ön régi híve és szolgája

[Kner Imre]

Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos ref.[ormátus] lelkész úrnak
Zengővárkony U. p. Pécsvárad. Baranya megye.

BML XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 43. Megj.: Fülep–Kner lev. 41. p.
Eredetije nem maradt fenn, aláírás nélküli gépelt másodpéldánya a BML-ben.
A címzés a levél szövege után.

[1] Ld. 874. sz.

876. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

[Zengővárkony, 1932. VIII. 24.]

Bármikor alkalmas, ma is

Fülep

A helynév értelem szerint kiegészítve, a dátum: postabélyegző.
BML XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 48. Megj.: Fülep–Kner lev. 42. p.
Távirat.
Címzése: Kner Imre Pannonia szálló Pécs.

[1] Ld. 873. sz. Kner Imre látogatását bejelentő ekkori levele nem maradt fenn. Ld. 877. sz.

877. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1932. VIII. 24.

Kedves Barátom,

levelét[1] a posta hanyagságából csak tegnap este kaptam meg – ezért táviratoztam ma,[2] attól tartva, hogy mire levélválaszom odaér, el talál utazni. Ezt a levelet is alkalmilag küldöm, valaki éppen kint van nálam Pécsről s elvállalta, hogy beadja a szállodába.

Nagyon bánt, hogy így történt a dolog, de ezt könnyen el lehetett volna kerülni, ha Ön nem ír, hanem egyszerűen megjön! Hiszen én legutóbb megírtam, hogy *bármi-*

kor alkalmas. Autóbusz járat egyébként nincs. Vagy vonaton kell jönni, vagy autón. Nem tudom, mi a további útiterve, hogy innen haza szándékozik-e vagy vissza Pécsre. Autón meg lehet tenni az utat ide-oda, 1/2 napi itt-tartózkodással 16 P[engő]ért. Ezt arra az esetre említem, ha csakugyan nem akar itt nálunk megszállni 1–2 napig. Remélem azonban, ezt a szándékát időközben egy kicsit enyhítette s nálunk marad. Alkalmas vonat jön Pécsről 13^{35}-kor (a kis állomásról 13^{42}-kor és jobb odamenni villanyoson) s 14^{50}kor ér Pécsváradra. D. u. 4 óra után is indul vonat. Én holnap, *csütörtökön* a 14^{50}-kor érkező vonathoz kimegyek vagy kiküldök valakit, mert úgy gondolom, azzal fog megjönni. Az állomásról gyalog is kijöhetünk, mindössze 22–25 perces séta igen szép úton. Ha netán nagyobb csomagja van, majd elintézzük.

Fitz József úgy mondta, hogy Önnel kijön ő is.[3] Nagyon örülök, ha csakugyan így lesz, de akár együtt, akár egyedül, várom és a közeli viszontlátásig szívből üdvözlöm

Fülep

BML XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 44–45. Megj.: Fülep–Kner lev. 41. p.
Kézírás.
Pécsre írt levél.

[1] A levél nem maradt fenn, s mivel nem Gyomáról írta Kner Imre, másolata sincs meg.
[2] Ld. 876. sz.
[3] Fitz József (ld. 861. sz.) nem járt ekkor Zengővárkonyban. Ld. 886/10.

878. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1932. IX. 5.

Kedves Barátom!

Kérem Önt, ne vegye rossz néven, hogy a kedves vendéglátást és a felejthetetlenül szép, érdekes és számomra nagyon tanulságos napot, amelyet Önöknél tölthettem,[1] csak most köszönöm meg. Két napot Pesten töltöttem, aztán hazakerültem s megrohant a rengeteg munka és gond, holnap pedig ismét el kell már utaznom, úgy, hogy azt se tudom, hol áll a fejem. A kétheti szabadságot is rohanással töltöttem, – amikor az ember két évben egyszer szabadul ki a napi robotból, olyan éhes új gondolatokra és élményekre, hogy nem tud gazdálkodni velük, hanem habzsolja a benyomásokat és az élet nem engedi meg, hogy nyugodtan feldolgozza őket. Pedig lett volna éppen elég, amin elgondolkozzam s nem utolsó sorban éppen az Önnél tapasztaltakon, s kiadós, de nekem igen rövid beszélgetéseinken. –

Talán majd lesz még időm arra az ősz folyamán, hogy részletesebben írjak, így most csak ismételten megköszönöm Önnek és a Nagytiszteletű Asszonynak azt a szép napot s kérem, tartsanak meg továbbra is jóindulatukban. Ha nagyon-nagyon régen nem láttuk is egymást, mégis úgy érzem – s talán nem szerénytelenség tőlem – hogy nem szakadt meg köztünk a régi kapcsolat. Szükség is van arra, hogy kialakuljon egy olyan magyar kultúrszolidaritásféle azok között, akik a maguk dol-

gait komolyan veszik s vannak talán még célkitűzéseik az életben. Örülök annak a megbecsülésnek, amelyben Ön, aki annyival magasabban áll nálamnál, részesített s nagyon hálás vagyok érte. Célkitűzéseim és eredményeim értékelését látom ebben s mivel magam is — mint Ön — afféle önkéntes emigrációban élek itten, nagyon nagy szükségem van arra, hogy hivatott és általam nagyrabecsült emberek néha igazolják számomra, hogy helyes úton járok. Persze, mint említettem, éppen az a baj, hogy az én speciális munkaterületemet olyan kevesen ismerik, s nagyon kevesen rendelkeznek azokkal a mérőeszközökkel, amelyekkel eredményeimet fel is lehet tényleg mérni. —

Itt küldöm a „Handgemachtes Buch und Maschinenbuch" című kis tanulmányomat,[2] amelyből már csak egy-két példányom van s mivel ezek egy ideig el voltak csomagolva s megsérültek, csak ilyen gyűrött példányt tudok belőle küldeni. Mellékelem hozzá a Magyar Bibliophil Évkönyv egy példányát, amelynek 20. oldalán egy tanulmányom kezdődik.[3] Talán nem szerénytelenség tőlem, ha arra kérem, hogy olvassa el ezeket. Végül mellékelem a Fitz-könyv egy példányát is.[4] E két utóbbiból csak nyomdai házipéldány jelzésűt van jogomban kiadni kezemből, ezért van a bélyegző hátul a kolophon alatt. —

Ezenkívül mellékelek ide egy sorozat levelezőlapot is.[5] Ennek a története az, hogy elhatároztam, hogy megkísérlem megnemesíteni azokat az ún. világpostai levelezőlapokat, amelyeket vidéki mulatságokon küldözgetnek egymásnak a fiatalok, s amelyeket tőlem a báli meghívókkal együtt rendeltek az emberek. A kísérlet egyúttal egy kis tipográfiai iskolai feladvány is volt, s amikor elkészültek a levelezőlapok, a magam kedvére összeállítottam néhány ilyen teljes sorozatot is belőle, a táblán belül közölvén a szükséges adatokat a tipográfiai anyag eredetéről is. Úgy gondolom, ebben a kis sorozatban Önnek is öröme fog telni.

Ami régebbi leveleimben terveimet illeti, egyelőre az egyházi nyomtatványok dolgát erre az esztendőre elejtem, mert nagy közigazgatási nyomtatvány-katalógusomon[6] dolgozom s az minden időmet lefoglalja, de meg az inkasszóviszonyok olyan nehezek, hogy nem bírok tőkét elvonni az üzlettől azért, hogy azt egy másik üzletágba dugjam. Ha jövőre jobban ráérek és jobbak lesznek a viszonyok, talán megkísérlem.

Az éjjel elolvastam a Nyugatban 1919. őszén megjelent Szabó Dezső cikkét újra. Olvasás közben eszembe idéződött megint az egész, annakidején is örömmel, élvezettel és tanulsággal olvastam. Azóta éppen eleget produkált ez az illusztris férfiú ahhoz, hogy a cikk utolsó mondatára felelhessünk.[7] Bizony nem használt a cikkel, mert ő nem olyan ember, aki képes és hajlandó igazságokat tudomásulvenni, főként pedig nem akkor, ha azok a saját becses személyére vonatkoznak.

Még egyszer köszönöm irántam való kedvességüket és jóságukat, s abban a reményben, hogy itt viszonozhatom egyszer a kedves vendéglátást és hogy nem tart ilyen sokáig, amíg ismét találkozhatunk, maradtam szíves üdvözlettel és őszinte tisztelettel

régi, igaz híve és szolgája

Kner Imre

Gépírás autogr. aláírással Kner Izidor könyvnyomtató. Könyvnyomda, könyvkiadóvállalat, könyvkötészet és közigazgatási nyomtatványraktár Gyoma Békés vármegye feliratú levélpapíron.
MTAK Ms 4588/104. Megj.: Fülep–Kner lev. 42–43. p.
A címzés a levél szövege előtt van.

[1] Kner VIII. 25-én ment Zengővárkonyba, s mivel egy napos ottlétről ír, feltehetőleg másnap utazott Budapestre.
[2] A tanulmány a Gutenberg Jahrbuch 1929. 221–237. p. jelent meg.
[3] Kner Imre: A tipográfia és a könyvművészet határa c. tanulmányról van szó. (= A Magyar Bibliofil Társaság Évkönyve I. 1921–1928. Bp. 1928. 20–39. p.)
[4] Valószínűleg a Hess András a budai ősnyomdász. Gyoma, 1932. c. műre utal. Fitz József ld. 861. sz.
[5] A világposta levelezőlapok 1. sorozata 1911-ben jelent meg. FL birtokában a „40 levelezőlap magyar költők műveiből kiszemelt idézetekkel" című 1929-beli sorozat volt meg.
[6] A községi közigazgatási nyomtatványok jegyzéke. Gyoma, 1932.
[7] A cikk: Szabó Dezső regénye. (Az elsodort falu. Regény két kötetben, „Táltos" kiadása, 1919.) (= Nyugat, 1919. 16–17. sz. 1021–1036. p.) Valószínűleg a következő mondatra utal Kner: De akármilyen gyenge erőkkel is, meg kellett mondanom Szabó Dezsőnek, aki az igazságot fanatikusan szereti, hogy regénye rendkívül tehetséges embernek rendkívüli eltévelyedése.

879. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Zengővárkony, 1932. IX. 11.

Kedves javíthatatlan Barátom,

megkaptam küldeményét a levéllel[1] s mindkettőből azt látom – amitől, ismerve Önt, megvallom, előre tartottam – , hogy Ön most lekötelezettnek érzi magát irántunk, amért egy napot itt töltött, nem győzi köszöngetni s töri a fejét, hogy hogyan viszonozza. Holott szerintem éppen fordítva van a dolog: Ön volt az, aki utazott, fáradt, költött azért, hogy megszerezze nekem az Önnel való találkozás és együttlétel örömét, amiért nekem a kisujjam se kellett mozdítanom. Mert nem hiszem el, hogy Önnek több örömet szerzett a velem való találkozás, mint nekem az Önnel való. Ön is, kevesed magával, azt a világot jelenti és testesíti meg számomra, amelyben s amelyért egyedül érdemes élni – ezt a világot szétrombolták s egy-egy robinsoni szigeten ülünk elszórva s olykor-olykor integetünk egymásnak a zászlóval, amelyet még mindig tartunk. De milyen jó néha mégis találkozni s egymással kezet fogni – érezni is, hogy még vagyunk. Ezért hát nekem van megköszönni valóm, az hogy eljött, s csak azt sajnálom, hogy oly kevés időt töltött itt. Hozzám való barátsága és ragaszkodása nagyon jól esik s bár nem sokat találkoztunk, úgy viszonzom, mint régi, kipróbált, jól megalapozott barátságot; mert ez is, hogy evangéliumi szóval éljek, „nem e világról való".[2] Szellemi kapcsolat, ami ma már hovatovább történeti emlék. Nekem ugyan minden emberi kapcsolatnál – családinál, vérséginél, nemzetinél stb. előbbre való. Olykor úgy érzem, hogy a barátság görög ideáljának (persze a náluk olykor belekeveredő sexuális szál nélkül) én vagyok az utolsó képviselője.

A küldeményt köszönöm, írásait[3] nyomban elolvastam – nagyon szép, nagyon jó,

de hát hol van ma erre tér? s általában mire van ma? elszabadult Pasteur-intézet[4] az egész világ.

Hát bizony Gyomára szívesen elmennék,[5] egyszer és szívesen koccintanék az öreg Knerrel is,[6] akivel, azt hiszem, hamarosan összemelegednénk. De hát a szegénység mozdulatlanságra kárhoztat. Pestről volna alkalmas odamennem, ha egyszer fönt dolgom akad – de mikor megyek én Pestre? az a helye a világnak, melyet legjobban utálok s már katasztrofális dolognak kell lennie, ami engem Pestig kényszerít.

A régi barátsággal és szeretettel

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 51–52. Megj.: Fülep–Kner lev. 44. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 878. sz.
[2] A Vasárnapi Körre utal. Ld. 810/3.
[3] János 18, 36.
[4] Ld. 878/2–3.
[5] A Pasteur Intézet 1890-ben alapított budapesti intézmény az emberi veszettség megelőzésére.
[6] FL gyomai látogatására csak 1943-ban került sor.
[7] Kner Izidor (1860–1935) nyomdász, kiadó, író, Kner Imre apja. 1882-ben ő alapította a gyomai Kner Nyomdát, s ő kezdett közigazgatási nyomtatványokra specializálódni. Szakcikkeket, valamint aforizma- és anekdota-gyűjteményeket írt. Kner Izidor agyafúrt alakjai című kötete 1926-ban, Félévszázad mezsgyéjén című önéletrajza 1931-ben jelent meg.

880. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1932. IX. 14.

Kedves Barátom!

Szíves sorait[1] őszinte örömmel vettem. Annak a rettentő szellemi izoláltságnak, amelyben élünk, és amelyet Ön olyan plasztikus képpel szemléltet levelében, egyik legfőbb kára és veszedelme az, hogy az embernek semmiféle mértéke nincsen saját fejlődésére és teljesítményére nézve. Nem azért, mintha saját szerény egyéniségem fejlődésének olyan rettentő nagy jelentőséget tulajdonítanék, de az embernek mégis szüksége van arra, hogy érezze: helyes irányba halad-e s teljesítményeinek, eredményeinek az-e csakugyan az értéke, amit neki tulajdonítani szeretne a köz és a jövő szempontjából. Normális viszonyok között, olyan országokban, ahol a magamfajta ember munkájának rendes visszhangja van, nem is olyan fontos az, hogy az ember szemtől szembe igazolást kapjon időnként, mind éppen nálunk. Őszintén megmondom, hogy mostani életformám és életmódom mellett igen-igen nagy szükségem van arra, hogy időnként olyan emberek, akiket tisztelni, becsülni és értékelni jogom van, igazolják számomra azt, hogy helyes az, amit csinálok. Ez a mérték, ez az igazolás helyettesíti számomra azt, amit az adott viszonyok között a közönségtől meg nem kaphatok. Az a fogadtatás, az a megbecsülés, amelyben Ön részesít s amelyből

látom hogy Ön, aki szellemiekben annyira felettem áll, magához emel és egyenrangúként kezel, azt mutatja, hogy a sok-sok magános esztendő tanulása, kísérletezése, tépelődése nem volt hiábavaló s ahhoz a sajnos, nagyon vékony réteghez számíthatom magamat, amelyről Ön olyan helyesen állapítja meg, hogy szétrombolták. – Nem a magam egyéni szempontjából fontos ez, – mint említettem, hanem éppen abból a szempontból, amelyet többször kellett az életben alkalmaznom. Lett volna régebben is, de a háború után is többször módom és alkalmam változtatni körülményeimen, egyéni szempontból kedvezőbb, anyagilag előnyösebb elhelyezkedést szereznem, – persze nem itt és nem is itthon s azért mondtam le róla és maradtam meg a posztomon, mert úgy éreztem, hogy éppen itt fontos és szükséges az, amit csinálok. Külföldi barátaim és kollégáim, akikkel Oslótól Osakáig levelezésben és cserekapcsolatban állok, nem tudhatják megérteni, mi az, amikor valami nem a viszonyokból, hanem a viszonyok dacára jön létre és így nem is sejthetik, mi a mélyebb értelme, jelentősége, fontossága még az olyan szerény tevékenységnek is nálunk, mint az enyémnek. Igaza van Önnek: arra a fajtájára a barátságnak, mint amilyen a mienk, igazán nagy szükség van a még itt maradt nehány Robinzonnak. Arra lenne szükség, amit én magamban kultúrszolidaritásnak szoktam nevezni. Arra, ami összetartsa azt a kevés embert itt, aki érzi, hogy mindenek dacára mégis csak ki kell tartani és hinni, bízni azokban a magasabb eszmékben, amelyek lehetővé teszik a munkát és élhetővé az életet ebben a sivárságban. – Sajnos, annak a vékonyka kultúrrétegnek a tagjait is ezerfelé tépi a politika, az úgynevezett „világnézet", amely csak arra jó, hogy a problémákat a végtelenségig leegyszerűsítsük magunk számára, no meg a bizalmatlanság is. Ha a bizalom és a jóhiszeműség kissé nagyobb volna, könnyebben találhatnának egymásra azok a kevesek, akiknek egymásra szükségük van s őszintén mondhatom, hogy én már találkoztam, ha túl tudtam helyezkedni ezeken az előítéleteken, nagyon jóhiszemű és értékes emberekkel olyan oldalon is, ahol nem is számítottam erre. – De hát az az integráció, amelyre egy intenzív és eredményes kultúrmunka megszervezésére szükség volna, külső okoknál fogva is nagyon nehezen jöhetne létre s az a baj, hogy az Ön és az én generációnknak tagjai közül annyit söpört félre a háború, a hadifogság, a forradalmak és mindezek utójátéka. Pedig éppen ez a generáció volt olyan sokra hivatva itt és azt lehet megállapítani, hogy legértékesebb tagjai lettek a saját jóhiszeműségüknek áldozatává. –

Higgye el, kedves Barátom, hogy az Ön barátságáért és azért a kedves, őszinte és megbecsülő fogadtatásért, amelyben részesített, igen is, a fentiek értelmében, van megköszönni valóm s ne tagadja meg tőlem ezt a jogomat. –

Hogy mikor jutok el megint arra a vidékre, azt csak a jó Isten tudja, de sohase lehet semmit se tudni. Azt se, hogy mikor vetődik Ön el Pestre s remélem, hogy akkor a gyomai kirándulást feltétlenül belevonja útitervébe.[2] –

Addig is kérem, hogy amikor kedve, ideje és írnivalója van, ne sajnálja a fáradságot s én is hűségesen válaszolok mindig. Ha pedig valami olyasmit csinálok, amiről felteszem, hogy Önt érdekelheti, meg fogom azt mindig küldeni. Kérem, ne tekintse ezeket anyagi értékeknek és ajándéknak, hanem ha van valami megjegyzése rájuk,

közölje azokat velem. Mindig nagyon hálás leszek ezért s bőségesen viszonozza vele azt, amit a nyomtatványok érnek.

A viszontlátásig maradtam a Nagytiszteletű Asszonynak kézcsókkal, s Önnek őszinte barátsággal és üdvözlettel

régi híve és szolgája

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/105. Megj.: Fülep–Kner lev. 44–46. p.
Gépirat autogr. aláírással Kner Imre Gyoma feliratú levélpapíron. Rajta fönt ceruzával: Én húzgáltam meg. F. L. (Az 1958. V. 22-i Kner-emlékülésre készített előadáshoz.)

[1] Ld. 879. sz.
[2] Ld. 879/6.

881. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Subiaco, 1932. IX. 28.

Carissimo,

ma itt, holnap ott, holnapután otthon. Róma csodás változáson megy át. Ha újra elkerül belé, bizonyos részeire nem fog ráismerni. Szeretettel gondol kettejükre mindenhol

Ser Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/76.
Kézírás 18960 Subiaco – Via Papa Braschi e Rocca Abbaziale feliratú képeslapon.
Címzés: Nagytiszteletű dr. Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony (Ungheria) u. p. Pécsvárad.

882. FÜLEP LAJOS – KÁRPÁTI AURÉLNAK

Zengővárkony, 1932. X. 8.

Kedves Barátom,

mikor feleségem tavasszal megjött Pestről,[1] azt a hírt hozta, hogy lesz még Baumg.[arten] az idén s a testvérek adnak októberben 800 P[engő]-t.[2] Hát Baumg.[arten] bizony azóta nem volt egy fitying se, s eddig a testvérek se jelentkeztek. Muszáj hát nekem újra jelentkeznem. Nem tenném, ha az adósság[3] nem fojtogatna, de zaklatnak, bevételünk meg nincs – a szokott államsegély se érkezik; a padlásomon van némi gabona, de most nem lehet eladni; legföljebb elpotyázni. Ha a testvérek csakugyan elhatározták már, hogy segítenek rajtam, talán nem lesz Magának nagyon kellemetlen, eszükbe juttatni a dolgot. Igen kérem, tegye meg.

Sajnálom, hogy megint úgy múlt el a nyár, hogy nem találkoztunk. Sose jön, ill.[etve] jönnek már el ide hozzánk?[4]

Mindnyájukat mindketten szívből üdvözöljük

Szeretettel és barátsággal Fülep

(Az a bitang Athaneum még néhány száz P[engő]-vel tartozik a könyvemért[5] s be akar csapni. Pörölni vagyok kénytelen. Most 3-án volt a tárgyalás, nov. 10-én lesz a második. Az lesz a vége, hogy amit kapnék, rámegy a perköltségre. Haramiák ezek.)

OSzK Kézirattár Levelestár. Fülep Lajos – Kárpáti Aurélnak. 17. sz.
Kézírás.
Kárpáti Aurél ld. 831/9

[1] FLnét II. 5-én operálták a Bethesda kórházban. Előtte vizsgálaton járt Budapesten, akkor találkozott Kárpátiékkal. Ld. 845. sz.
[2] Ld. 794/1. ill. 845/3. – Kárpáti szabadkőműves volt, így fordulhatott a „testvérekhez" anyagi segítségért FL számára, aki nem volt a szervezet tagja. Segélyt nem kapott.
[3] Ld. 872/3.
[4] Kárpátiék ezután sem nyaraltak Zengővárkonyban.
[5] Valószínűleg az 1923-ban megjelent Magyar művészetről, vagy Papini 1925-ben megjelent s azóta több kiadást megért Krisztus története című műről van szó, amelyhez FL írt bevezető tanulmányt. Perről nem maradt fenn adat.

883. VÁLYI FÉLIX – FÜLEP LAJOSNAK

Colombo, Ceylon, 1932. X. 21.

Kedves Barátom,

Egy hónapi tartózkodásom Indiában[1] oly nagy élményekkel járt, hogy most, hogy újra a tengeren vagyok, útban Ceylon felé, visszapillantva arra a 30 napra, amit Indiában töltöttem, úgy tűnik fel, mintha évezredeken át repültem volna fantasztikus gyorsaságban. Láttam a buddhizmus első századainak legnagyobb remekműveit, az Asoka császár korabeli *Sanchit,*[2] s állítom, hogy a világ művészetének kevés hasonlóan tökéletes emléke maradt bárhol a világon. Láttam az Ajantai[3] és Ellorai[4] sziklába vésett templomokat, ahol igazán megáll az ember esze, annyira érthetetlen hogyan tudták 1500 évvel ezelőtt óriási gránitsziklákból kihasítani az építészetnek és a szobrászatnak ezeket a remekműveit. De a legmeghatóbb Ajanta a freskókkal, amikről Maga mint művészettörténetíró bizonyára tud. Oly hihetetlenül szépek, hogy a legszebb olaszokkal vetekednek.

Írjon nekem, ha keve van, Japánba, ahová december elején érkezem. Most Ceylon szigetén csak néhány órát tölt a hajó, november 1-jén érkezik Sanghaiba, ahol egy hetet töltök, mielőtt tovább megyek Hangchowba a Lin-Yin-Monasterybe,[5] a legrégibb buddhista kolostor Kínában. Azután következik Peking és onnan Koreán át Japán.

Bármikor elérhet c/o Thomas Cook and Son, Shanghai, China, vagy c/o Thomas Cook and Son, Oriental Hotel, *Kobe,* Japan.

Minden jót kívánva, sokszor szívélyesen köszönti

Vályi Félix

MTAK Kézirattár Ms 4590/171.
Kézírás „Lloydd Triestino Pfo „Conte Verde" feliratú levélpapíron.

Vályi Félix ld. 860. sz.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 860. sz.
[2] Asoka császár az i. e. 3. században egész Indiára kiterjesztette a Maurya-dinasztia uralmát, pártfogolta a buddhizmust. Sanchi sztupáinak képei az i. e. 2–1. század művészetének nevezetes plasztikai alkotásai.
[3] Az ajantai 29 barlangcsarnok falfestményei az i. sz. 1–8. században készültek.
[4] Ellora nevezetességei a buddhista barlangcsarnokok, a hozzájuk csatlakozó hindu csarnokok, valamint a 7–8. századi Kailasanath-templom.
[5] Hangcsou-ban van a 10. századi, romjaiban fennmaradt Ling-yin kolostor.

884. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1932. XI. 7.

Kedves Barátom Uram!

Ezidei egyetlen kiadványom[1] valószínűleg jövő héten kerül a nyilvánosság elé, de nem állhatom meg, hogy el ne küldjem Önnek már most az egyik éppen most elkészült példányt. – Főként a tipográfiai része volt az, ami érdekelt, azért vállaltam magamra a vele járó munkát, bíbelődést, mert hiszen üzletileg igazán nem érdemes meg se próbálni az ilyesmit. Azt hiszem, hogy tipográfiai szempontból sikerült is megcsinálni azt, amit akartam. Eléggé tradíciós és amellett olyan végtelenül egyszerű, hogy nem is lehet nem modern. – (Zárjelben jegyzem meg, hogy a kötés ideiglenes. Azért nincsen a hát belül enyvezve, hogy ha valaki nemesebb kötést akar neki adni, minden rongálás nélkül, a leragasztott előzéklap felvágásával ki lehet venni a táblából és újra be lehet kötni, anélkül, hogy újra kellene felvarrni.) –

Még amikor ott jártam,[2] megígértem, hogy elküldöm a Czakó Elemérrel folytatott vitám anyagát,[3] de csak mostanra sikerült megszereznem a Magyar Grafika régi számait. Külön csomagoltam be ezeket a számokat, s egy jegyzéket tettem mellé a közleményekről, mert csak abban a sorrendben van az egésznek értelme, ahogy a cédulák bele vannak rakva a füzetekbe. Azért így csináltam, mert a lap olyan után van tördelve és lapszámozva, hogy szinte alig lehetne megtalálni az egyes közleményeket. –

Hogy Czakó Elemér áll a Csipió Paprikánusz álnév mögött, azt a szerkesztő közölte velem, de tudom a saját aligazgatójától is.[4] Világos ez különben az Egyetemi Nyomdára vonatkozó utalásaiból is. –

Megígérte, hogy *nekem* mindig válaszol majd. Engedje meg, hogy ezt most számonkérjem. Nagyon érdekel a Goethe kiadványokra vonatkozó véleménye is, de még inkább a Czakóval való vitára vonatkozó. Az ember itt a falun csendben érik, vagy parlagiasodik el, s semmiféle mértéke nincsen a saját haladására nézve. Nem mérheti le a leistungjának az értékét, mert az életben való érvényesülés, az anyagiakban való boldogulás csak kevéssé reális mértéke ennek. Pláne az olyasvalaki, aki nyakig ül a saját mesterségében és nincsen is ideje arra, hogy a szellemi élet egészé-

nek fejlődésével állandó kontaktust tartson, mint én: a maga izoláltságában azt se tudja, hogy a gondolatai mennyire korszerűek, vagy nem. – Ezt az egész polémiát azért kezdtem el, mert a támadás módja nagyon ízléstelen volt és mert ellenfelemnek egész működése olyan, hogy ráfér a kitanítás, – bár teljesen hozzáférhetetlen is e tekintetben. – Persze visszhangja nem volt a vitának semmi. Ki a fenét érdekel az ilyesmi nálunk? Hiszen még a külföldi irodalma is egészen vázlatos ezeknek a dolgoknak és egészen fiatal. Én ugyan összegyűjtök mindent, ami megjelenik és ami számomra anyagilag hozzáférhető, de az az anyag csak gyűl, gyűl, az élet egyre kevesebb időt enged arra, hogy vele foglalkozzam és majd csak ha megöregszem, fogok vele talán foglalkozni, amikor már munkámban nem érvényesíthetem. –

Talán szerénytelen vagyok, ha arra kérem, hogy olvassa át ezt az anyagot és írja majd meg, mit szól az egészhez s mennyire helyesli vagy nem helyesli azt a felfogást, amelynek benne kifejezést adtam. –

Felhasználom az alkalmat arra is, hogy idei naptáraimat[5] megküldjem s azt kívánjam, hogy egészséggel használják, ahogy mifelénk szokták mondani. –

Különben volnánk valahogy. A forgalom egyre csökken, a pénz egyre nehezebben folyik be s valósággal hihetetlen küzdelmet kell folytatni, hogy az ember a folytonosságot fenntarthassa, fizethesse a személyzetét és eleget tehessen kötelezettségeinek. Pedig mi erősen aktívak vagyunk s mit csinálnak akkor azok, akik már régen nem aktívak, csak kifelé nem árulják ezt el? Azt hiszem, hogy mire tavasszal a részvénytársasági mérlegek napvilágot látnak, nagy lesz a meglepetés a sokat vádolt kartellek eredményei felett. És azokat, akik még élnek, meg lehet vádolni azzal, hogy hamis mérleget csinálnak s túl sok a rejtett tartalékjuk, de azt a 12 gépgyárat például, amely megszűnt az utóbbi években, már igazán nehéz ezzel megvádolni. –

Én mégis azt hiszem, hogy idő kérdése csak a fordulat. 1933-tól kezdve sokkal kevesebb ember lép ki a munkapiacra, mert akkor éri el a 18 évet az 1915. évben született első háborús évjárat. Négy év alatt akkor a születések száma óriásit csökkent. Ez a négy évjárat elég lesz ahhoz, hogy a munkanélküliek száma nagyot csökkenjen. Mert ez a fő teher ma. Ha Magyarország nem is fizet hivatalos munkanélküli segélyt, fizetnek a szakszervezetek (a nyomdászoké pl. az utolsó három évben 1 100 000 pengőt) s fizetnek az emberek privát úton, mert alig-alig van család, amelynek ne lenne munkanélküli tagja. Így vagy úgy, de a rettentő munkanélküli tömeg a következő években felszívódik, és ha ettől a ballaszttól megszabadulunk, akkor már sokkal könnyebb az út megint felfelé. Hiszen csak Magyarországon ötnegyed millió a munkakereső korosztályok (15–59 évesek) létszáma, mint háború előtt, pedig a munkanélküliek száma nem éri el ezt a számot! Egyébként pedig minden megvan ahhoz, hogy az emberiség megteremtse a jólétet a világon, a technikai lehetőségek is, csak a lélektaniak nincsenek meg. Előbb meg kellene azt csinálni, hogy ne mindig az járjon rosszul, aki eleget akar tenni a kötelezettségeinek, aki meg akarja fizetni az adóját és ki akarja fizetni a tartozásait. Mert ez a közerkölcs helyreállításának első alapfeltétele. –

Ne haragudjon, hogy ilyen hosszú levéllel molesztálom s ha teheti, írja meg őszinte

véleményét a fent felsorolt kétféle dologra. Kérem, adja át a Nagytiszteletű Asszonynak kézcsókomat és üdvözletemet és vagyok őszinte barátsággal és szeretettel

régi, igaz híve és szolgája

[Kner Imre]

BML, XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 55–56. Megj.: Fülep–Kner lev. 46–48. p.
Eredetije nem maradt fenn, gépelt, aláíratlan másodpéldánya a BML-ben.
„Kner Izidor könyvnyomtató. Könyvnyomda, könyvkiadóvállalat, könyvkötészet és közigazgatási nyomtatványraktár Gyoma Békés vármegye" feliratú levélpapíron.

[1] Az örök Goethe. Anthologia a költő műveiből. 1–3. köt. Gyoma, 1932. Az ifjú, a férfi és az öreg Goethe. Ford. Szabó Lőrinc és Turóczi Trostler József.
[2] Ld. 873–880. sz.
[3] Czakó Elemér ld. 801/4. – Az 1927-es lipcsei Internationale Buchkunst-Ausstellung katalógusához Kner Imre írta az Ungarn c. fejezet előszavát. Czakó Elemér, aki 1925–1934 között a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda főigazgatója volt, félreértésből vagy tudatos félremagyarázás alapján megtámadta a cikket. Kner Imre válaszolt rá, majd Czakó viszontválasza után terjedelmes tanulmányt, utóbb pedig még egy rövid vitacikket adott közre. (= Magyar Grafika, 1927. 356., 522., 535., 538. p., 1928. 1–2., 89–91., 138–139. p.)
[4] Valószínűleg Kollár Kálmánra utal. Ld. 795/1.
[5] Kner Imre rendszeresen megküldte napi használatra szánt kiadványait FL-nak.

885. NEVELŐS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1932. XII. 9.

Nagytiszteletű Uram!

Becses levele[1] alapján intézkedés történt, hogy Zengővárkony község egy gramofonlemezsorozatot kapjon.[2] Gépünk sajnos nincs.

Ismerem Nagytiszteletű Uram közérdekű szolgálatait s ezért teljes bizalommal és örömmel bocsátom rendelkezésére a magyar zene terjesztésére való lemezsorozatot.

Igaz nagyrabecsüléssel és tisztelettel

Nevelős [Gyula]
miniszteri tanácsos

Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos Urnak ref.[ormátus] lelkész, egyetemi m.[agán]tanár Zengővárkony u.[tolsó] p.[osta] Pécsvárad.

A Tolnai Em. Lt. Zengővárkony. A zengővárkonyi ek. ir. 1932.
Gépirat autogr. aláírással „Magy. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium VIII. F. ügyosztály. Iskolánkívüli népművelés" feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Nevelős Gyula 1900 óta szolgált a VKM-ben. 1927-ben került az akkor létesült VIII. ügyosztályba, 1929 óta ügyosztályfőnök volt miniszteri tanácsosi rangban.

[1] A levél nem ismeretes.
[2] FL népművelő előadásokat tartott Zengővárkonyban, azokhoz kért hanglemezeket a VKM-től.

Mint a 892. és 894. sz. levelekből kiderül, Palló Imre és Basilides Mária népdalfelvételeit ill. Kodály Háry János c. daljátékának részleteit és népies műdalokat tartalmazó lemezeket kapott. A lemezeket a minisztérium két hónapra adta.

886. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1932. XII. 12.

Kedves Barátom,

ne haragudjon, hogy ily szörnyű késedelemmel válaszolok levelére[1] s köszönöm meg a küldeményt[2] – de még most is oly nyomorult egészségi állapotban vagyok, hogy még ülni is csak kínnal tudok. Egész halom válaszolatlan levél s egyéb elintézetlen ügy itt az asztalomon, s reménytelenül – az Önét most már előveszem, mert nem akarom, hogy valami rosszat gondoljon rólam, pedig csak annyi az egész, hogy heteken át mindennapi 38° láz végül is teljesen tönkre teszi az embert. S hogy mitől van, a pécsi klinika bölcsei világért se tudják kisütni – most várom volt bajai orvosom,[3] akiben egy csodarabbi veszett el, annak tán lesz hozzávaló kickje. Az egyetlen orvos, akiben bízom.

Kezdem tehát a vitán,[4] mert azt írta, hogy az a fontosabb. Nézetem szerint a vitában Önnek mindenben, amit mond, teljesen és tökéletesen igaza van. Más kérdés azonban, volt-e oka a vitának a nemzeti jelleg kérdésének területére való átvitelére. Azt hiszem, nem. T. i. amit ez a marha első levelében mond, olyan nyálasan szétfolyó és bizonytalan, hogy nem okvetlenül vonatkozik erre a kérdésre; később is állandóan köntörfalaz és ide-oda csavarog, csak azt nem mondja meg, amit kérdeznek tőle. Ilyen emberrel vitatkozni nem lehet. Én legalább is, nem tettem volna. Ön azonban, az örök optimista, megtette – s azt mondom rá, nagyon jól van, ha az adresszt el is tévesztette. Mert legalább leírta ezeket a dolgokat. Kereken megmondom: a cikkeket nagy élvezettel olvastam s azt állapítottam meg, hogy Ön igen jól ír s kitűnően hadakozik. S most egy kérdés: mért nem ír könyvet a könyvnyomtatásról, megfelelően illusztrálva? Én azt hiszem, ennek a könyvnek nemcsak sikere volna, hanem missziót teljesítene. (Most aztán ne legyen velem szemben pesszimista!) Ilyen könyv nálunk nincs s nagyon elkelne! (Persze, beleértem általában a könyvművészetet, vele a könyvtörténetet stb. is.) Csodálom, hogy eddig nem tette meg. Ha csakugyan rászánja magát egyszer, amiben csak lehet, szívesen állok rendelkezésére. (Hosszú cikkében a nemzeti jellegről írva, ugyanazt a problémát veti föl, amit én kis könyvemben[5] – azt hiszem azonban, a tipográfia terén kimondhatatlanul nehezebb a kérdést megfogni, mint a képzőművészet terén, sőt szinte a lehetetlenséggel határos. Mert pl. a magyar nyelv sajátságaiból származó tipográfiai sajátságokat én nem tekintem nemzetieknek.) (Apropos: a Magyar Grafika füzeteit majd csak pár nap múlva küldöm vissza, mert ha már itt van, át akarom nézni Nádai[6] cikkét is.)

A Goethe[7] igen szép. Kérdés azonban: lehet-e egyazon kötetben s formában verset és prózát adni, úgy, hogy a forma mindakettőnek egyformán jó legyen? a méretek mindakettőnek egyaránt megfelelők? Nekem az az érzésem, hogy néhol túlsok a fehér (pl. II. k.[ötet] 10, 11, 12, 13. l.[ap]; s valami olyasmire gondolok, amit a gö-

rögök csináltak a templomokon (az érett korban), melyek látszólag csupa egyenes vonal és geometriai alak – s mégis seholse pontosan egyenes és pontosan geometrikus, hanem csupa ívelés, elhajlás (pl. a fal nem függélyes stb. szabálytalanság: mert minden a *szem számára* van, s nem papíron eltervelés szerint (nem darabokban faragták ki, hanem egészben, mikor kész volt, adták meg neki a végső formát, fölépített állapotában faragták meg – a művészi tökéletesség unikuma!) Nem lehetne-e egyszer ilyesmivel próbát tenni? pl. a varrástól való távolságot szükség szerint variálni stb.? (Persze *nem észrevehető módon* – amint az ilyet észrevenni, vége van; csak azt szabad érezni, hogy *így* nagyon jól van, de hogy mért, azt nem.) Kísérletezni kellene egyszer ebben az irányban s hatását kipróbálni. És még valamit: nem volna kedve egyszer megpróbálni a szavak közti űr szűkítését egy gondolattal? Én azt hiszem, a régiek hatásának egyik titka ebben van. Tudom, nem könnyű ezt megcsinálni, hogy másfelől baj ne legyen, de azt hiszem, lehetséges. – Amiket itt mondtam, nem akar gáncs vagy kritika lenni a Goethe ellen. Csak ennek a kapcsán jutott eszembe s gondoltam, megírom, mit szól hozzá. Mert a könyv, ismétlem, igen szép, azt hiszem, nálunk ilyet még nem csináltak – még Knerék se.

Most aztán, hogy ideértem, meg is köszönöm a Goethét is, a naptárakat is, ha ugyan ilyen szimpla köszönettel el van intézve a dolog. Azt meg éppen röstellnem kell, hogy Ön a Goethenek első példányaiból azon melegében küldött, én meg ilyen sokára írok – de bizony, inkább írtam volna azonnal s akár egy hétig egyvégtében!

Amit a háborús évek csökkent születési arányától várható enyhülésről ír, azt fölülmúlhatatlan optimizmusának számlájára írom – hogy még ebben is okot talál a reményre és bizakodásra! Én persze, másként látom a dolgot, szerintem a mai állapot nincs összefüggésben az emberiség létszámával (legalább is nem ilyen módon, hogy most a fogyás segítene), hanem ezer más dologgal, amik egyelőre nem változnak. Első köztük a bődületes marhaság – s nem várható javulás e terén. Egyelőre megmaradok azon nézetem mellett, hogy minden meg fog dögleni, ill.[etve] meg fog érni arra, hogy az oroszok a nyakunkra jöjjenek s agyonverjenek bennünket.

Végül: ha tudtam volna, mikor itt volt, hogy mit forral magában s ilyen hamar nagy csomaggal lep meg, megkértem volna valamire; most csak azért mondom el, hogy egyszer, alkalmilag s ha nincs terhére, megsegíthet vele, de emiatt külön küldeményt *most ne* csináljon. A dolog megértéséhez egy kis magyarázatot kell előre bocsátanom. Mikor beáll a tél, az atyafiak szinte naponta jönnek hozzám olvasni való könyvet kérni – sajnos, olyan könyvem, amit ők olvashatnak, igen kevés van s nagyrészt már el is olvasták. Ami Jókaim, Mikszáthom, Gárdonyim stb. volt, a háború idején odadtam a katonáknak. Eszembe jutott, hogy az Önök katalógusán láttam Mokány Bercit[8] s azt gondoltam, ezt szívesen olvasnák, mert a viccet szeretik. S nem tudom, kezükbe lehetne-e adni az öreg agyafúrt alakjait[9] t. i. nincs-e benne valami olyan malacság. Azt gondoltam akkor, megkérem, küldje el egyszer – de, ismétlem, ne most, mert most lévén a fősaison, okosabb dolguk van ennél.

Fitz-cel[10] jó régen valamikor beszéltem, nem sokkal az után, hogy Ön itt volt, valóságos extazissal beszélt Önről. Úgy látszik, ez az ember nemcsak sokat tud, de elég

értelmes is. (Bár könyvművészeti dologban azt hiszem, sokat kell még tanulnia, s azt hiszem, éppen Öntől sokat tanult s tanulhat még!)

Ceterum censeo: azt a könyvet meg kellene írni! Nem muszáj nagynak lennie, de magvasnak és jó illusztrációkkal – minél többet gondolok rá, annál szükségesebbnek látom s annál több sikert remélek neki!

Szeretettel üdvözli

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 57–62. Megj.: Fülep–Kner lev. 48–50. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 884. sz.
[2] Ld. 884/1.
[3] Dr. Grauaug Árminról van szó. Ld. 855. sz.
[4] Ld. 884/3.
[5] A Magyar művészetre utal. Bp. 1923. Ld. 840/1.
[6] Nádai Pál (1881–1945) művészeti író. Cikkei: Kner Izidor figuráskönyve. (= Magyar Grafika, 1927. 66–69. p.) és Könyvművészek díszek nélkül. (= U. o. 116–118. p.)
[7] Ld. 884/1.
[8] [Ágai Adolf]: Csicseri Bors: Dombszögi és Bugaci Mokány Berci zaftos históriái. 2. bőv. kiad. Bp. 1927.
[9] Kner Izidor agyafúrt alakjai. Előszó: Csicseri Bors. Gyoma, 1914. 2. bőv. kiad. 1915., 3. bőv. kiad. 1926.
[10] Ld. 861. sz. Szó volt róla, hogy Knerrel együtt látogat ki Pécsről Zengővárkonyba, de erre nem került sor. Ld. 877/3.

887. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1932. XII. 16.

Carissimo,

azóta, tudom, mondta magában, mégis csak rettenetes ember ez a Maga Don Lodovicoja, aki olyan kedves levélre, amilyet épp egy hónappal ezelőtt írt neki,[1] s annyi paksamétára, még azt se mondja: papucs. Hát bizony, rettenetes ember, csak sajnos, másért, mint Maga gondolja – azért, mert hónapok óta megint dög, tehetetlen, már egy hónap óta mindennapos 38° lázzal s a marha orvosok nem tudják kisütni, mitől. Persze, Maga erre fölháborodik, s azt mondja, mért nem megyek a klinikára – a pestit már ismerem, próbáltam, ha rajtuk állt volna, még ma is ott lehetnék, változatlanul, a pécsieket is próbáltam, egy kutya mind. Meg tudják mondani, ha valakinek tífusza van, de hogy mért van valakinek 38° láza, látható ok nélkül, azt nem. Mert az ínhüvelygyulladás nincs arányban ezzel az állapottal. A pécsi klinikus bölcsessége ebben foglalódott össze; warten, bis es aus ist.

Tegnap itt volt az én hajdani bajai orvosom, Grauaug Ármin,[2] aki ezzel a lehetetlen névvel a legeszesebb és leglelkiismeretesebb orvos, akivel valaha dolgom volt, aki nagyon szeret is, és megtenne értem mindent – agyonvizsgált, vérem vette stb. s azzal ment el, hogy majd apránként megírja az analízisek eredményét, most még nem

tudja mi a baj, de kereken kijelentette, hogy meg fog gyógyítani. Hát kíváncsi vagyok mit fog kisütni, s mivel gyógyítani. Mert ha ő se segít, akkor el is mehetek Földvárra deszkát árulni.[3]

Hogy nem jött el hozzánk,[4] végtelenül sajnáltuk és sajnáljuk, sokat emlegetjük, de, őszintén megvallva, ígéreteit én már nem veszem komolyan. A feleségem úgy látszik, még elég naív, őt még föl lehet ültetni, de én már túl vagyok rajta. Én már tudom, hogy amikor azt írja, Várkonyba jön, akkor Itáliába megy.[5] Nem is bánnám én Itáliát, sőt inkább irígylem érte (bár, azt hiszem, nem mennék ezek közé, akik legjobb barátom agyonverték[6]) — de legalább szegény Várkonynak is adna pár napot! De most már évek óta felénk se néz. Hát való ez? hát lehet ez? Tegye kezét szívére! Mit mondjak mán a cönögéknek, a matyiknak,[7] meg a fáknak? (akikkel hadakozni szokott, mint egy Orlando vagy Don Quijote).[8]

Egyéb baj most különben nincs, csak a rettenetes pénztelenség, mely előbb utóbb elnyel. Feleségem tavasszal azzal a hírrel jött meg, hogy a massonik rendezni akarják dolgaim s az ősszel adnak 800 P[engő]-t.[9] Hát ugyan ez se lett volna elég (még többszöröse se) — de bizony még enne sincs híre. Nem tudom, mi történt velü. Szántónál[10] van egy Rippl-képem évek óta — nem tudjuk 300 P[engő]-ért eladni! Szeretnék egy pár könyvet eladni,[11] jó, értékes könyveket (filozófiai) — nem tudna rá valami jó tippet?

Hálásan köszönöm a küldeményeket. Nyavalyás, tehetetlen állapotomban jó látnom bennük, hogy a világ él és mozog. De szeretnék én is! A quando?

Látjuk-e még valaha, Ser Arturo?

Szeretettel öleli

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 89. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 226–228. p.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad.

[1] Elek utolsó fennmaradt levele IX. 28-án kelt (ld. 881. sz.), az, amelyre FL itt utal, nem ismeretes.
[2] Ld. 855. sz.
[3] Népi eufemizmus = meghalni.
[4] Ld. 796/9.
[5] Ld. Elek 881. sz. Subiacoból írt lapját.
[6] Utalás Giovanni Amendolára (1882–1926), aki FL firenzei éveiben legközelebbi barátja volt. Író, filozófus, politikus, megismerkedésük idején a firenzei Biblioteca Filosofica igazgatója, utóbb szerkesztő, képviselő, majd miniszter. Mussolini uralomra jutása után, mint a fasizmus ellenzékének egyik vezéralakja, üldözést szenvedett. 1925-ben fasiszta milicisták elhurcolták és olyan súlyosan bántalmazták, hogy 1926 áprilisában franciaországi emigrációjában belehalt sérüléseibe.
[7] cönöge = cinke, matyi = mátyásmadár.
[8] Elek korábbi zengővárkonyi látogatásának valamilyen epizódjára utal.
[9] A szabadkőművesek segélyét Kárpáti Aurél próbálta megszerezni FL számára. Ld. 882/2.
[10] Szántó Rezső ill. Rudolf (1900–1943) író, újságíró. 1926–1939 között a Pesti Napló külpolitikai rovatvezetője. Ő adta közre 1929-ben az egykekérdésről írt FL-cikkeket és a vele készült interjút.
[11] Ld. 889/9.

888. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1932. XII. 16.
1932. december 12-én kelt levélre válasz

Kedves Barátom!

Hallgatását nem is tulajdonítottam másnak, mint hogy valami baj van s már éppen írni akartam, amikor kedves sorait kaptam.[1] Sajna, nem segíthetek mással, mint hogy őszintén kívánok minden jót, gyors javulást. Hogy az orvosi tudomány mit jelent, s mennyivel kevesebb a gyakorlati eredmény az elméletinél, azt én is tapasztalom Feleségem[2] esetében, akinél három esztendeje keressük a gyógyulás kulcsát és nem találjuk. Remélem, hogy hamarosan kedvezőbb híreket kapok Öntől.

Most pedig én kérem, hogy ne haragudjon, hogy megint csomagot küldök. *Ilyen* célra[3] nagyon szívesen adok, ez tradíció nálunk. A háború alatt sok ezer könyvet osztogattunk szét a katonáknak mi is, és azóta is népkönyvtáraknak és egyéb ilyen helyekre gyakran juttatunk. A baj csak az, hogy a Mokány Berci[4] régesrég elfogyott s ha megvolna, se volna alkalmas. Annak csak a formája paraszti, s tulajdonképpen afféle kultúrkinövések kritikája volt humoros formában, a paraszti olvasó tehát éppen azt nem értené benne, ami a legfontosabb. Ellenben az Agyafúrt alakok[5] nagyon megfelel. Malacság csak egy van benne, éppen csak a legutolsó oldalon és az sincsen kiírva, ki kell találni. Ha kitalálják, jó, ha nem, akkor annál jobb. –

Küldök azonban négy orosz és két dán könyvet, amelyek alkalmasak lehetnek, egy kötet Petőfit, s végül öt kis mesekönyvet, amelyek közül egy három példányban van. Ezek bizonyosan nagyon alkalmasak lesznek. Csak örömömre szolgál, ha hasznát veheti. –

Persze küldök Önnek is egyetmást. Éspedig: Aba-Novák Vilmos barátom[6] csinált Iványi-Grünwalddal[7] és Szőnyi Istvánnal kiállításokat Olaszországban. Most nyílt meg a napokban, az újságok is írtak róla. – Szőnyi a sógoránál nyomtatott katalógust,[8] a másik kettő azonban nálam. Itt küldök belőle egyet-egyet. Részben, mert a nyomásuk magyar viszonyok között nagyon szépen sikerült, részben pedig azért, mert tudom, hogy Ön szereti a művészeti publikációkat és ilyesmi nagyon kevés jelenik meg magyarul. 300–300 példány készült csak belőlük és nem kerültek a könyvpiacra. Én a művészek tudtával nyomattam magamnak vagy 30–40 darabbal többet, mintának s ezek közül küldök el egy-egy példányt. – Ne haragudjon érte!!!

És küldök egy verskötetet,[9] amely nem az én kiadásom, én csak nyomtam. Az volt a megállapodásom Szabó Lőrinccel, hogy nem készpénzt fizetek a Goethe-fordításokért,[10] hanem kinyomom érte ezt a verseskönyvet. Az elgondolásom az volt itten, hogy *semmit* ne tegyek hozzá ahhoz, amit a versek saját formája, a tipográfiai szerkezet és az anyag törvényei diktálnak. – Ugyanezt kíséreltem meg a Balázs Béla két verses könyvénél,[11] de akkor egy *írásos* jellegű kompozícióformából indultam ki, ami elvi tévedés volt és ezenkívül a címlap se volt szép. Ennek az elrendezésnek és elgondolásnak egyik előfeltétele a kissé áttetsző papiros, amely megmutatja, hogy hol vannak az oldalnégyszög határai! Így kapja meg a térbeállítás az értelmét. Viszont ha ezt csinálom, akkor feltétlenül muszáj egyik sornak pontosan fedni a másí-

kat. A Goethénél nem volt pénz arra, sem idő és energia, hogy olyan sok tartalmat adjunk, s ezért kellett annyira fogós (griffig) papirost választani, amely azonban éppen Füllstoff-tartalmánál fogva nem lehet áttetsző. – Nagyon kíváncsi vagyok, hogy tetszik ez a könyv. Az a pár oldal, amelyet a Goethénél kifogásolt, szintén akkor kapta volna meg az igazi értelmét, ha áttetszene a következő oldalak nyomása. – Különben is a 10. oldal (II. köt.[et] átvitel, s amint látja, a 9. oldalon egy sorral rövidebb oldal, hogy pontnál választhassam el a verset, tehát nem tekintem szentírásnak a verset. –

Ami mármost az optikai korrektúráknak azt a rendszerét illeti, amelyet a görögök alkalmaztak, jól ismerem. Én is alkalmazom! De: a szedésben az a vicc, hogy csak a betű jelenik meg a síkon, a szedés szerkezete láthatatlan marad, mert az az úgynevezett kitöltőanyagban van (Blindmaterial), a szedést ugyanis zárt négyszöggé kell alakítani. Az oldalt pedig vas zárószerkezetek veszik körül, amelyeket csak bizonyos határok között lehet módosítani és tekintettel kell lenni ívkivezetőszalagra, a gép konstrukciójára stb. stb. – Ott tehát, ahol Ön gondolja, az optikai korrektúrát csak bizonyos esetekben lehet alkalmazni. De a versnek az oldal hossztengelye felé való eltolása történelmi folyamat volt. Kérem, vegye elő a Kner-Klasszikusokat,[12] rakja kor szerinti sorrendbe, akkor meg fogja látni, hogy hogyan kezd a vers lassan becsúszni az oldal elejéről az optikai tengelybe! Ez a maga idején természetes folyamat volt, de viszont ez az optikai szempont rontotta meg a nyomdászoknak a szerkezet iránti érzékét és ennek a reakciója az, hogy most megint a szerkezet és technika által determinált elhelyezési módot keressük! Mint mondottam, a Goethénél a papír át nem tetsző volta burkolja el ezt a szándékomat, ami viszont a most küldött Szabó Lőrinc féle kötetnél érvényesül! Ha érvényesül és ha igazam van. Éppen ezért érdekelne róla való véleménye!

De hogy kedve teljen egy olyan munkában, amelyben ez az optikai korrektúra megvan, teljes mértékben, elküldöm Önnek külön csomagban egy munkámat. Születésének indokait és körülményeit a mellé csatolt kis körlevél magyarázza meg.[13] – Amint látja, itt a versek nem elől kezdődnek, hanem az optikai tengelyre vannak függesztve. De nagyon fura és nagyon nehézzé teszi a feladatot, hogy a hosszabb sorok a középen alul vannak, s ezért lefelé húz a súlypont. – A szimmetrikus elrendezés adva volt, nem választhattam mást, de a felső és alsó vízszintes sorban nagyon nagy üres hézag adódott volna, s azonkívül a leghosszabb sorok ragadtak volna a kerethez. Hát ennél aztán a 10 magyar vers folthatás szerinti összeválogatásán kívül bőven kellett alkalmazni optikai korrektúrát, pl. a függőleges tengelyből való észrevehető eltolással, egyes sorok szóközeinek bővítésével, szűkítésével stb. Nagyon érdekelne a véleménye erről a munkámról. –

Egyébként nagyon helyes az a megfigyelése, amit laikustól most hallok először, hogy a régiek milyen szűk szóközökkel dolgoztak. Nekik megkönnyítette a munkájukat az abbreviatúrák használata és a latin rövidebb szavai. Nálunk ha az ember el akarja kerülni a gyakori és rossz elválasztást, nem lehet ezt mindig követni. Egyébként én vagyok az egyetlen nyomdavezető Magyarországon, aki szűkebb szóközzel szedetek. Engedje meg, hogy megkérjem: a régebben megküldött Magyar Biblio-

phil Társaság Évkönyve tartalmazza egy cikkemet.[14] Kérem, lapozza fel azt. Abban írok a szűk szóköz jelentőségéről és bemutatom benne egy oldalpáron szembeállítva a szűk és bő szóköz közti különbséget. Amikor a „számolásba szedés", vagyis az akkordmunka volt divatban, s a sietős újságmunka mellett szokták meg a szedők azt, hogy inkább „kihajtanak", mint „összehúznak" a szedés közben. Ez gyorsabb és könnyebb, kevesebb próbálgatást és gondolkozást kíván, s a vezetőknek pedig mindegy! Az én szedőim között egyetlen új ember sincsen, a legújabb is vagy hat éve van itt és még mindig naponta kell mondani neki, hogy inkább szűken, mint tágan szedjenek, annyira nincsen ma már ez iránt érzék a szedőkben. A Goethe betűjénél van egy technikai ok is, amely miatt nem lehet szűkebben szedni, de ennek megmagyarázásával nem akarom most untatni.

Most pedig sorra veszem kedves levele tartalmát:

Nagyon örülök, hogy Ön úgy találja: igazam volt a Csipio Parrikánusz-féle vitában.[15] – Az Ön véleménye nekem rendkívül fontos, mert nem tudok itthon embert, akinek van érzéke, komolysága és érdeklődése ezek iránt a problémák iránt, talán az egy Kozma Lajoson[16] kívül. Persze abban is igaza van, hogy nem érdemelte meg az illető úr. De egyrészt nagyot akartam ütni rajta, másrészt ingerelt az a példátlan szemtelenség, hogy valaki személyes jellegű támadást névtelenül intéz és azt meri mondani, hogy „elég egy pillantást vetni a múltak könyvébe", s ezt nekem, aki sokkal többet vetettem bele, mint ő, aki a történelmi szemléletnek, a tradícióhazugságnak köszönheti az existenciáját. De legfőképpen: a vita alkalom volt nekem arra, hogy erre a tárgykörre való gondolataimat és tapasztalataimat rendezzem. – Végül még egy motívum. Mialatt ez a vita folyt, csinálta ő a kölni kiállítást, nagy állami apparátussal, pénzbeli támogatással, közköltségen való kiutazással (állítólag fiastul), amíg én előtte való évben saját költségemen csináltam a leipzigit. Az enyémnek komoly hatása volt, az övében volt az idegenforgalmi propagandától az iredenta statisztikai grafikonokig minden, csak az nem, aminek lenni kellett volna: európai színvonalú nyomtatvány. Így aztán megnyitás előtt tíz nappal üzent, hogy adjak egy csomó nyomtatványt, amire csak azzal a kikötéssel voltam hajlandó, hogy azokat nevem alatt, külön állítja ki. Mivel előbb az volt az álláspont, hogy nem cégenként elkülönítve, hanem keverve állítják ki az anyagot, előbb nem adtam. Így aztán kénytelen volt az én két mappámat külön kitenni. – Egyébként a vitában való védekezése, egész módszere nagyon jellemző ránézve. Még az utolsóban is hazudik, mert a Hajnal féle Írástörténet,[17] amelyet nagynehezen megszereztem kölcsön, pontosan ő ellene bizonyít. –

Ami mármost azt a bizonyos könyvet illeti,[18] természetesen évek óta foglalkozom vele. De hol azt hiszem, hogy még sokat kell addig tanulnom, hol úgy érzem, nem tudnám csak arra korlátozni az anyagot, amit várnak tőlem, hanem világnézetileg is színt kellene vallanom, hol pedig időm nincsen rá. Megígérem, hogy amint lehet, foglalkozom a tervvel és kérni fogom az Ön segítségét hozzá! Németben két ilyen könyv van: Bauer könyve: Das Buch als Werk des Buchdruckers[19] és Renner: Typographie als Kunst.[20] Én mindegyiken túlmenőt akarok adni, és nem egészen olyat, mint ők, mert én nyomdászabb vagyok náluk.

Hogy szükség van-e ilyen könyvre, az nagy kérdés. Nem hat, nem használ és a főbaj: nem fizetik meg úgyse a kvalitást. De talán kötelességem megcsinálni. Majd meglátjuk. Ha élünk és ha hagynak, a nyáron foglalkozom majd vele megint. — Van egy csomó itt-ott megjelent cikkem, azokat akarom összefoglalni, csak azon gondolkozom, hogy változtassak-e vagy adjak neki elevenebb jelleget azzal, hogy időrendi sorrendben sorakoztassam fel azokat a cikkeimet, amelyek nyomdai művészeti, technikai, gazdasági, organizációs kérdésekkel foglalkoznak, és tegyek-e mindegyik elé egy-egy oldalt, amelyben elmondom, mikor, miért, milyen indítékokból írtam? Így talán kevésbé szerves lenne a dolog, de élőbb, emberibb, kevésbé elvont valami. — Nagyon fontos szerepe lenne benne annak a cikknek, amely az Önnek megküldött Bibliophil Évkönyvben jelent meg és annak, amely „Handgemachtes Buch und Maschinenbuch" címen a Gutenberg-Jahrbuchban jelent meg s különlenyomatban Önnek is megküldtem a nyáron.[21] —

Amit a népesedés korcsoportonkint való megoszlásáról írtam,[22] ma is fenntartom. Majd meglátjuk. Nem ezt tartom azonban döntőnek, hanem a tőkeképződésnek a lakosságszaporodással való paralell fejlődését: illetve a háborús és inflációs tőkepusztítás folytán való momentán divergenciáját. — Ezen segítenek majd a háborús évjáratok, amelyek most kerülnek sorra és amelyek lehetővé fogják tenni, hogy ez a két fejlődés (a munkaerők száma és a mobil tőke mennyisége) ismét közeledjen egymáshoz!

De egyben igaza van: a marhaságban! A tanulatlanságnak, a tudatlanságnak, a felelőtlenségnek, a tanulni nem is akaró barom butaságnak olyan tobzódását látni mindenütt és minden téren, hogy ennél már csak a szerénytelenség nagyobb! És hogy *ebből* hogy lehet kimászni, azt el se lehet képzelni! Minden inkább arra mutat, hogy *ebbe* az örvénybe egyre jobban belesodródunk. És utóvégre ha az ember megszűnik észlény lenni, akkor nincsen joga arra a kultúrára, civilizációra, s arra az életszínvonalra sem, amelyet ma olyan igényesen követel, de amelyért nem akar ma úgy megdolgozni, mint elődei tették, akik ezt sokkal rosszabb körülmények között megteremtették. Ma már nem élünk az eszközeinkkel, hanem visszaélünk velük és csodálkozunk, hogy ez az eredmény!

Ami Fitz Józsefet[23] illeti, őt nagyon megszerettem. Nagyon derék, nagytudású, amellett szerény, tanulni akaró ember és úgy érzem, igen-igen tisztességes, s ma szokatlan mértékben elfogulatlan. Én nagyon sokat tanultam tőle. Ha ő tőlem szintén, annál jobb. Bródy Laci[24] barátom úgyis azt mondja, hogy az eszmecserére ma legtöbbször ráfizet az ember. Nekem nagyon jól esett a Fitz dr. őszinte kedvessége, egyszerűsége és objektivitása és az, hogy annyira melegen érdeklődik az iránt, ami engem érdekel, s ami olyan kevés embert érdekel Magyarországon. Ezek a legtermékenyebb kapcsolatok és én nagyon hálás vagyok neki ezért.

Végül még egyszer kérem, ne haragudjon, hogy csomagot küldök és éppen főszezonban írok ilyen hosszú levelet. Igaza van, nagyon sok a dolgom és sürgős is, de nekem olyan az életmódom, hogy ha leveleket hevertetek, akkor sohase tudom a restanciámat lebonyolítani, másrészt meg: egész évben én most is már hónapok óta olyasmivel foglalkozom, amihez lelkileg nagyon kevés közöm van s ez a levélváltás

arra jó, hogy a kontaktust azzal, ami tulajdonképpen legjobban érdekel, felújítsa. Ezért csak hálás vagyok Önnek s kérem, ne legyenek lelkiismeretfurdalásai, ha nem jut ahhoz, hogy válaszoljon. –

Kézcsókkal és őszinte üdvözlettel vagyok az Önök őszinte híve és szolgája

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/106.
Gépirat autogr. aláírással Kner Izidor könyvnyomtató. Könyvnyomda, könyvkiadóvállalat, könyvkötészet és közigazgatási nyomtatványraktár. Gyoma Békés vármegye feliratú levélpapíron.

Rajta ceruzával: „Én húzgáltam meg. F. L." – az 1958. V. 22-i Kner emlékestre készített előadáshoz.
Megj.: Fülep–Kner lev. 50–54. p.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony U. p. Pécsvárad Baranya megye.

[1] Ld. 886. sz.
[2] Knerné Kulka Etelka (?–1944) zongoratanári diplomát szerzett, a Zeneakadémián Bartók Béla növendéke volt.
[3] FL olvasnivalót kért a várkonyiaknak. Ld. 886. sz.
[4] Ld. 886/8.
[5] Ld. 886/9.
[6] Aba Novák Vilmos: Huszonnégy kép. Gyoma, 1932.
[7] Iványi Grünwald Béla: Tizenkilenc kép. Gyoma, 1932.
[8] Szőnyi István ld. 803/5. Katalógusa: Szőnyi István tizenhat képe. Bp. 1932. Korvin, Cosma nyomda.
[9] Szabó Lőrinc: Te meg a világ. Gyoma, 1932.
[10] Ld. 884/1.
[11] Balázs Béla: Tristan hajóján. 1916. és A vándor énekel. 1918.
[12] Kner-Klasszikusok (A magyar költészet remekei Balassitól Tompáig. Összeáll. Király György.) Kner kiadásában megjelent sorozat 12 kötetben. 1921.
[13] Goethe: Wanderers Nachtlied c. verse eredetiben és körülötte a vers magyar fordításai. Kner nyomtatványa a Goethe in der Buchkunst der Welt c. kiállításra készült alkalmi kiadvány volt 1932-ben. A melléklet egy magyar és német nyelvű kísérőlap.
[14] A tipográfia és a könyvművészet határai. (= A Magyar Bibliofil Társaság Évkönyve. I. 1921–1928. Bp. 1928. 20–39. p.) Ld. 878/3.
[15] Ld. 884/3. ill. 886/4.
[16] Kozma Lajos (1884–1948) építész, iparművész, grafikus, műegyetemi tanár. Ő készítette a Kner nyomda könyvdíszeit.
[17] Hajnal István: Írástörténet az írásbeliség felújulása korától. Bp. 1921.
[18] Ld. 886. sz.
[19] Bauer, Friedrich műve 1920-ban Lipcsében jelent meg.
[20] Renner, Paul (1878–1956) könyvművész, illusztrátor. Említett könyve 1922-ben jelent meg.
[21] Ld. 878/2.
[22] Ld. 884. sz.
[23] Ld. 861. sz.
[24] Bródy László (1889–1960) nyomdai vezérigazgató, nyomdászati szakíró.

889. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1932. XII. 17.

Caro don Lodovico,

a levele[1] kapóra jött, mert éppen írni akartam. Legalább megtakarítom a kérdéseket, amikkel hallgatása miatt meg akartam ostromolni. Persze, amennyivel jobban szeretném, ha oka a nagy elfoglaltság, vagy akár a restség lett volna! Diamine! hogy annak az oedemus oedemorumnak nincs, aki kitépje a fülét.[2] Az Isten növessze meg hosszúra Dott.[ore] Grigiocchio[2] szakállát, de leginkább a tudományát, vagy annál is inkább a szerencséjét. Mennyire szerencse kérdése, hogy az ember rátaláljon arra az orvosra, aki épp oly véletlenül rátalál bajának az okára. Nem tehet egyebet az ember, próbálgatnia kell. Csereberélni az orvosokat, amíg rátalál az igazira. Jól tudom, hogy mindezt maga jobban is tudja, mint én. Nem is tanácsnak szántam, hanem egyszerűen betűben gondolkoztam. Foglalkoztat, sőt keserít a baja. Főként a nyakassága. Mi van a mandorláival? Azokról még nem hallottam. Azért kérdem, mert vagy két évvel ezelőtt egy gége-felcser, akihez egyébért mentem el, kisütötte, hogy a mandorláim gennyesek. Nosza nyomogatni kezdte őket kínzó szerszámaival és ecsetelni kellemes lapis lazulival. Természetesen azt erősgette, hogy ki kell „hámozni" őket. Hogy időnként rheumát érzek némelyik izületemben, annak tulajdonította. Lehet, hogy igaza van, elég az, hogy az izületeimben semmi rosszat sem érzek immár jó egy félesztendeje. S kedvelt mandorláim még a helyükön vannak.

Grigiocchio vizsgálódásának eredményét nagyon várom. Ne sajnálja megírni, amint értesül róla.

Ami miatt amúgy is írni akartam, az pedig ez: három nappal ezelőtt ajánlott levelet kaptam, abban arról értesít Petrovics[3] „helyettes elnök", hogy a Baumgarten-alap Tanácsadó Testülete Ambrus[4] helyére (akit holtomig gyászolni fogok) megválasztott tagnak. A feladatom egyelőre az, hogy az idén esedékes díjakra írókat ajánljak.[5] Úgy hallottam – másfelől és nem hivatalos helyről – hogy az idén nyolc 3000–3000 pengős díjat adnak, a tavalyinál kevesebb 1000 pengősöket és hogy a 400–400 pengőnyi segélyt lenyomták 300–300 pengőre. Természetes, hogy maga benne lesz a névsoromban. Minthogy azonban meglehet, hogy valamelyik ülésen vitára kerül a sor, szükségem lenne egy s más adatra. Ha azt kérdeznék pl. hogy min dolgozik F.[ülep] L.[ajos] mit feleljek? Nem közölhetné velem a nagy munka címét. Esetleg a rögtönzött címét? S azt is, hogy mennyire van és mikor remél elkészülni vele? stb. Hogy a betegség mennyire akadályozza a munkában, azt magamtól is meg tudom majd magyarázni nekik.

Erre sürgős választ kérek, mert a névsort egy-kettőre át kell adnom. N.[ota] b.[ene] Babits is beteg, már talán másfél hónapja. Izületi gyulladás gyötri a felső testében, lázas is tőle.

Én még egészséges vagyok, sőt a legutóbbi levelem óta eltelt időt hasznos munkában is töltöttem. Ez viszont a kedélyem állapotán javított.

Hogy az idén megint nem tudtam eljutni Várkonyba, az engem búsít legjobban.[6] De satanista észjárás kell ahhoz, hogy törvényszerűséget magyarázzon valaki ab-

ba, hogy eddig két esetben Olaszországba utaztam, amikor Várkonyba készültem.[7] Olaszországtól bőven jutott volna *időm* arra, hogy lekerüljek magukhoz. Egyéb nem futotta. Annak az egyébnek különben annyira híjával vagyok, hogy az idén már igazán szó sem lehet Itáliáról.

Nem könnyű az élet, bizony Isten. Fokonként lemondogatok én mindenről, csak hogy fussa abból, amim van. Azt hallom, az új esztendőt azzal készül megünnepelni vállalatom, hogy generális fizetésredukciót rendez és hogy akinek közülünk lehet, felmond. Állítólag a legöregebbeknek. Öregnek lenni mostanában különösen rossz. A fiatalabbak nem csak hogy lenézik, de ki is nézik az életből. Azt hiszem, a Fidzsi-szigeteken szokták volt megenni az öregeket. Hajdan. Rám még talán nem kerül a sor, de a rossz pontjaim szaporodnak. Ma kaptam egy kellemes levelet Erődi-Harrach Tihamér ügyvédtől,[8] aki ellenem a Képzőművészeti Társulatot képviselte. Azt írja, hogy különös méltányosságból fizessem a neki megítélt 846 p[engő]-nyi ügyvédi költséget havi 100 pengős részletekben, még pedig e hó 20-tól fogva. Természetes, hogy *én* nem fizetek. A vállalatom dolga ez. Azért, amit megírtam, vállaltam a felelősséget, és bizony meg is szenvedtem érte. Hogy megjelentették (rendeletre írtam és a főszerkesztővel elolvastattam; ő adta le a nyomdába, sőt a címet is ő írta rá a maga gusztusának megfelelően), azért ők tartoznak felelősséggel. Már most nem tudom, mi lesz. Aktív politikusról lévén szó, lehet, hogy megkísérlik az összeg mérsékeltetését. Abban az esetben, vagy talán minden esetben annak az én fizetésemből való levonogatását. Ebbe nem vagyok hajlandó beletörődni. Ha azonban nem vonnának le semmit, noha mégis fizetniök kellene, bizonyos, hogy bekerülök a kevésbé kívánatos elemek lajstromába.

Mindegy. Nem félek semmitől, caro don Lodovico. Legkevésbé az élet elmúlásától. Egy a kívánságom: dolgozni. Mostanában, hála Istennek, mozog bennem a munkakedv, tudok dolgozni.

Elszomorít, hogy már megint könyvek eladására gondol.[9] De hiszen könyvért nem lehet pénzt kapni. A könyvuzsorás csak potom pénzért vásárol, s akinek – igaz embernek – szíve lenne hozzá, annak nincsen pénze. Mégis: írja meg, hogy miféle könyvekről volna szó s hogy körülbelül mennyire taksálja őket? Hátha találok valakit.

A Signorának hálás kézcsókomat küldöm azért, hogy „ő még elég naív, őt még föl lehet ültetni".[10] Tartozom vele, hogy igazoljam őt don Lodovicóval szemben, aki „már túl van rajta"; azon t. i. hogy Ser Arturónak higyjen.

Hogy látnak-e még valaha? Micsoda kérdés? Micsoda bizalmatlanság! Maguk engem, én magukat. Csak kizöldüljön, csak kisüssön a nap!

Öleli mindkettejüket igaz szeretettel

Ser Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/77.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 887. sz.

[2] Grauaug doktor nevének tréfás olasz fordítása. Ld. 855. sz.

[3] Petrovics Elek (1873–1945) művészettörténész, 1914–1935 között a Szépművészeti Múzeum főigazgatója. 1929. XII. 30-án lett a Baumgarten-alapítvány tanácsadó testületének tagja a lemondott Mikes Lajos helyett.

[4] Ambrus Zoltán (1861–1932) író, műfordító, kritikus, kezdettől fogva a Baumgarten-alapítvány tanácsadó testületének elnöke volt. 1900-tól szerkesztette az Új Magyar Szemlét, amelyben FL Új művészi stílus c. három részes tanulmánya napvilágot látott. (1908. III. 1. 137–147. p., III. 15. 177–182. p. és IV. 1. 204–208. p.)

[5] A Baumgarten alapítvány töredékesen fennmaradt jegyzőkönyveiben az 1933-as díjak odaítélése kapcsán nem szerepel FL neve. Elek Artúr fellépett FL érdekében, s az alábbi levelet írta a beteg Babits Mihálynak:

1932. XII. 20.

Kedves Mihály,

nagy részvéttel értesülök szenvedéseidről. Már régen meglátogattalak volna, ha arra nem kellene gondolnom, hogy a látogatók elfárasztanak és talán még fokozzák is szenvedésedet jelenlétükkel.

Ha fordítasz egyet, a túlsó lapon megtalálod azoknak névsorát, kiket a B.[aumgarten] A.[lapítvány] idei díjaira ajánlok. Basch dr. tegnap telefonon megsürgette a névsort, s azt is közölte, hogy a fiatalok dolgában körülbelül már határoztatok. Fiatalt azért nem ajánlok, noha p[é]ld.[ául] Erdélyi és Illyés nélkül névsort el sem tudok képzelni.

Szívből sajnálom, hogy ez a gond is terhel és bizonyára nyugtalanít is.

Ha öt percre is, de holnap vagy holnapután fölnézek hozzád, föltéve, hogy Ilonka egyebet nem tanácsol.

Addig is jobbulást, enyhülést kívánok igaz szeretettel

Artúr

A nagy díjra.
1. Gellért
2. Fülep Lajos
3. Füst Milán
4. Nagy Lajos
5. (ha ugyan egyáltalán szóba kerülhet az ismert okok miatt:) Kassák.
6. Tersánszky

A kis díjra:
1. Strém István
2. Reichard Piroska

FL nem kapott többé Baumgarten-díjat. Ld. 794/1.

[6] Ld. 796/9.

[7] Ld. 881. és 887. sz.

[8] Erődi-Harrach Tihamér (1885–1948) 1915 óta budapesti ügyvéd, 1927 és 1931 között egységespárti képviselő. Elek perét ld. 835/6.

[9] Ld. 887/11.

[10] Ld. 887. sz.

890. FÜLEP LAJOS – FITZ JÓZSEFNEK

Z[engő]Várkony, 1932. XII. 19.

Kedves Barátom,

nagy örömmel olvastam habilitációd hírét[1] – nekem annál kevesebb meglepetés

volt, mert előzőleg nem tudtam róla. Szívből minden jót kívánok hozzá, Isten áldását új működési körödre.

Melegen üdvözöl tisztelő híved

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Fond 45/188. 6. sz.
Címzés: Nagyságos Dr Fitz József könyvtárigazgató, egyetemi m. tanár úrnak Pécs Egyetemi Könyvtár Szepessy utca 3.
Feladó: Dr Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad.
Fitz József ld. 861. sz.

[1] Fitz József mint a pécsi Egyetemi Könyvtár igazgatója „könyvismeret és könyvtártan" témából lett magántanár.

891 FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1932. XII. 22.

Kedves Barátom,

örömmel olvastam levelét,[1] mert minden sorából a jóegészségből fakadó jókedv (ad normam: socialis termelésből) tüneteit diagnosztizáltam. S ez egyet jelent a munkakedvvel, persze, mert nálunk az egyik elválaszthatatlan a másiktól. Così avanti, carissimo! Ha magamról volna szó, se örülnék neki jobban.

Az én állapotom, hogy mindjárt rákanyarodjak, közben valamelyest javult. Már akkorra, mikor múlt héten megjött Grigiocchio,[2] – úgy látszik, megijedt tőle – lement a lázam 37.6° körülre, most meg 37.1–37.2° körül habozik. Maga a gyulladás még nem múlt el, csak enyhült, de állandóan egy fokon van, nagyon ragaszkodik hozzám. Grigiocchio alaposan megvizsgált, csakhogy éppen belém nem bújt, aztán vérem vette, s így fölszerelve hazautazott azzal, hogy majd mikorra kiókumlálja a disznó bacilusokat, megírja azt is, mi a teendő. Eddig nem jelentkezett, de előre meg is mondta, nem lesz az egyhamar – nyilván tenyészetet rendezett be s most az állatkáit hízlalja. Ittlétekor nem talált semmi olyat, ami ilyen fokú s állandó lázasságot indokol és melankolikusan lóbálta gyermekded fejét. De aszonta, hogy kisüti s meggyógyít, s ez képes rá, hacsak közbe meg nem gyógyulok csak úgy, oktalanul. Ami ha most nyomban megtörténne, akkor is hetek kellenek ahhoz, hogy össze is szedjem magam, mert nagyon elgyöngített és lefogyasztott ez a kolera.

A Baumgarten-választáshoz gratulálok, Magának is, neki is és megköszönöm jóindulatát.[3] Eredményben, sikerben, sajnos, nem nagyon lehet bíznom, mert ott B[abits]né dirigál[4] s úgy vettem észre, nem vagyok túlságosan a kegyeiben – tavaly találkoztam vele Pécsen a Janus Pannonius megalakulásakor[5] s azt emlegette, hogy mikor ő is a külügyben volt (mert ott volt valami gépírónő vagy mi, nem tudom), én észre se vettem. Hát mi a fityfiringós fittyfenéről vettem volna észre? Nem is emlékszem, hogy láttam, de meg nem mondta, hogy B[abits]né lesz belőle s verseket fog írni – akkor aligha meg nem néztem volna. Hát ilyenek a nők – cherchez la femelle. Persze, máig se tudom, hogy ha észrevettem volna, mit kellett volna csinálnom.

Egyébként, amin dolgozom, amikor tudok, „Művészetfilozófia"[6] – ezt már két féléven át elő is adtam a pécsi egyetemen, magántanárnál szokatlan nagyszámú hallgatóság előtt. (Apropos hallgatóság, kuriosumképp elküldöm, amit egy hallgató írt az egyik pécsi lapba,[7] engem azért érdekelt, hogy az ember néha nem tudja, milyen hatással van másokra – persze, amit ír, az szamárság, mert az előadásaimhoz igen kevés köze van, de a lelkesedés meghatott. Majd alkalmilag, kérem, küldje vissza.) Publikálni persze, ma ilyesmit, nem lehet, egyelőre nem is gondolok rá, de csinálom, a ragyogóját!

A könyvek közt, amiket el akarnék adni,[8] s amit nagy értéknek tartok, van első helyen: Oeuvres de Fénelon, Paris 1820–24, Ed.[ition] I. A. Lebel, 22 kötet + 4 kötet Histoire de Fénelon – a legteljesebb F[énelon]-kiadás, nagyon szép, korabeli szép egész bőrkötés. Egyebek: Kant, Insel-kiadás; Cassirer: Das Erkenntnisproblem (3 köt.[et], Harnack, Dogmengeschichte (3 K[ötet] – ritka és drága) stb. Ha akadna komoly reflektáns, csinálnék róla jegyzéket. (Thomas Aquinas: Summa Theologiae bilinguis, 20 k.[ötet] – Pègues-féle kommentár hozzá 15 k.[ötet] stb. stb. – Persze, hogy rémséges dolog az ilyen eladás, de mit tegyünk? Muszáj, mert elmerülünk.

A többiről majd legközelebb, most éppen jött hozzám valaki.

Boldog és áldott ünnepeket kívánunk mindketten

szeretettel öleli

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 90. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 229–231. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Dr Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad.

[1] Ld. 889. sz.
[2] Grauaug Ármin nevének tréfás olasz fordítása. Ld. 855. sz.
[3] Ld. 889/3–5.
[4] Ezt az információt FL még 1929-ben kapta, amikor 1930-as Baumgarten-díjáról volt szó. Ld. FL-lev. II. 720. sz. Ld. még 845/4.
[5] Ld. 807/2.
[6] FL Művészetfilozófiájának első változatát felajánlotta a Nyugatnak, hogy belőle részleteket közöljön. Utóbb Babits – a lap csökkentett terjedelmére hivatkozva – csak rövidebb írások közlését ígérte. Ld. FL-lev. II. 785. sz. ill. 854/4.
[7] Előd Géza: A látó emberről... Pécsi Napló, 1932. X. 23. 5. „A látó emberről beszél Fülep professzor úr egy csodálatos, áhítatos egyetemi órán... [...] Ilyfélét és hasonlót mondott Fülep professzor úr – bocsásson meg nekem, hogy leírtam – ő maga is valami renaissance ember személyiségben és gondolkodásban egyaránt." Ld. még 916/3.
[8] Ld. 887/11. és 889.
[9] A Fénelon-kiadások FL halálakor nem voltak meg a könyvtárában, Kantnak számos műve megvolt, az itt közölt adat alapján a mű azonosíthatatlan; Cassirer, Ernst: Das Erkenntnisproblem, Berlin, 1920., Harnack, Carl Gustav Adolf von: Dogmengeschichte 1970-ben az 1922-es tübingeni kiadásban volt meg; az Aquinói Tamás-köteteket és hozzá Pègues kommentárjait (Commentaire français litérale de la Somme théologique de Saint Thomas d'Aquin. Toulouse, 1907-től,) Tolnai Károly kereste 1926-ban Rómában FL számára.

892. BERZE NAGY JÁNOS – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1933. I. 2.

Nagytiszteletű dr Fülep Lajos ref. lelkész, egyetemi magántanár úrnak
Zengővárkony

Tisztelettel értesítjük a Nagytiszteletű Urat, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter Úr fent hivatkozott számú rendeletével Zengővárkony községnek 33 gramofon-lemezből álló sorozatot engedélyezett.

A gramofon-lemezek bizottságunk hivatali helyiségében a délelőtti órákban bármelyik napon átvehetők.

A vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úr 82.679/1928. sz. rendelete értelmében a lemezek egyelőre a m.[agyar] kir.[ályi] vallás- és közoktatásügyi minisztérium tulajdonában maradnak s így Zengővárkony községben is 2 hónapig használhatók. Tervszerű használat mellett ugyanis ennyi idő elegendő arra, hogy a lemezeken szereplő dalokat megismerjék.

A használat körül szerzett tapasztalatait szíveskedjék Nagytiszteletű Úr bizottságunkkal közölni s a lemezeket a község által annak idején gondos csomagolásban beszállíttatni.

Berki István
népművelési titkár

Dr Berze Nagy János
vez[ető] kir.[ályi] tanf.[elügyelő],
ügyv.[ezető] elnök.

A Tolnai Em. lt. Zengővárkony. A zengővárkonyi ek. ir. 1933.
Gépírás autogr. aláírásokkal Baranyavármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságától feliratú levélpapíron. Ikt. száma 17-G/1933. Körpecséttel.
Berze Nagy János (1879–1946) folklorista. Elsősorban népmesékkel, népköltészettel és népi hiedelmekkel foglalkozott. 1924-től haláláig pécsi tanfelügyelő volt.

Előzményét ld. 885. sz.
A levél mellett Kárász József igazgató aláírásával ellátott lista a lemezekről (számokkal és más jelekkel). Rajta FL ceruzaírásával:
[1] Háry János Tiszán innen...
[2] Hogyan tudtál...
[3] Hej két...
[4] Toborzó, Piros alma
kit kéne
Rákóczi induló, Hunyadi induló
Lavotta előz. nyelve (?) Darumadár, Nagypénteken, Káka tövén, Nem szól a tilinkó, Ne menj rózsám, Ezt a kerek... – A Háry János részletein és a két indulón kívül tehát népies műdalokat tartalmazó lemezekről volt szó.

893. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1933. I. 3.

Kedves Sándorom,

köszönöm szíves soraid[1] s a bennük foglalt jó tanácsot. Tanácsod nagyon jó, ebben az irányban már történt is tapogatózás, olyan mértékben, hogy már alig van saját fogam. Ilyen nyavalyával, mint a mostani, még 1926-ban feküdtem Pesten a klinikán,[2] akkor 3 fogam resecálták – s akkor meg is gyógyultam. Az elmúlt évben ki-kihúztak néhányat, de ez nem használt; egész számat röntgenezték, azt mondják, a többi fogon nem látni semmit. A mandulákra is gyanakszanak, de soha se volt velük semmi bajom s most se érzek semmit. Bajai orvosom,[3] aki itt volt, elvitte a vérem analízisre, de még nem értesített az eredményről. Szörnyű ez az állapot, állandó láz, gyengeség, mely már a tehetetlenséggel határos.

Amit a gyülekezetek nem-fizetéséről írsz, fölöttébb lehangoló. Nem lehetne erélyesen rendet teremteni ez ügyben? Mert ha csak „az esperes úr iránti tiszteletből, és nem kötelességből" fizetnek, ez egy jogi kategóriának moralis térre való olyan átjátszása, ami már immoralis. Mindenesetre nagyon labilis bázis. Én azt hiszem, ha a püspök úr[4] kiadna egy szigorú rendeletet, melyben fegyelmileg kötelezné a lelkészeket a befizetésre és a gyülekezeteknél letiltaná a lelkészek fizetését a befizetendő összeg erejéig – majd mindjárt gondoskodnának arról, hogy a befizetés megtörténjen.

Csatoltan küldöm a nyugtát s a szavazó-lapokat.

Jó kívánságaid szeretettel viszonozva s Nektek is az új esztendőre minden jót kívánva, a Nagytiszteletű asszonynak kezét csókolom, Téged ölellek

Lajos

A tan.[ítói] nyugdíj járulék ügyében fellebbezés megtörtént. De nem sok reményt fűzök hozzá.

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. 1933. iktatatlan ir.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor (?–1947) kajdacsi ref. lelkész, 1932-től haláláig a Tolnai Ref. Em. esperese. E minőségében FL közvetlen egyházi elöljárója.

[1] A levél nem maradt fenn.
[2] FL 1926 május–júniusban egy hónapot töltött Budapesten az I. sz. belklinikán, ahol Quinque-ödémájának okát keresték. Ekkor kezelték a fogászati klinikán is.
[3] Grauaug Árminra utal. Ld. 855. sz.
[4] Ravasz Lászlóról van szó.

894. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1933. I. 6.

Kedves Sándorom,

közvetlenül azután, hogy legutóbbi levelem[1] elküldtem, kaptam fölülről biztatást, kérjek azonnal segélyt, nekem adni fognak. Küldöm is már a kérvényt, azon kéréssel, légy kegyes a szokásos záradékkal ellátva[2] püspök úrhoz továbbítani. (Egy kicsit kevés hely maradt a záradékoknak, azért légy szíves úgy „szorítkozni", hogy a püspök úrnak is maradjon hely.) A kérvény továbbításáról ezúttal nem kérek értesítést, mert egyidejűleg írok a püspök úrnak,[3] megkérve őt, hogy azonnal tegye át a V[allás- és] K[özoktatásügyi] M[inisztérium]hoz – ott meg úgyis lesz, aki gondjába veszi.

Nem tudom, mit szoktatok záradékul ráírni, egyszerű láttamozást-e, vagy javaslatot is – ez utóbbi esetben kérlek, légy kegyes kérvényemet *jóindulatúan véleményezni,* igazolva a benne foglalt állításokat. Erre, azt hiszem, szükség is van, mert valószínűleg ezért kell az ilyen kérvényeknek esperesi és püspöki fórumokon átmenni.

A V[allás- és] K[özoktatásügyi] M[inisztérium]-tól az iskolánkívüli népműveléshez kértem a magyar népdalokról készült gramofonlemezeket[4] (Palló,[5] Basilides[6] stb. énekelték) – tegnap megérkeztek: 33 lemez kb. 100 dallal. Nagyszerűek! Nem tudom, ismered-e őket. Ha majd eljössz, bemutatom. A velük kapcsolatos népművelési előadásokat egyébként magam fogom tartani.

Még egy érdekes hír – ha igaz! Kajdi[7] állítólag a pécsi őrültek házában van – állítólag a törvény keze elől menekült oda. A nyáron Pestről civil nyomozó csendőr járt nálam – országszerte nyomoztak utána kémkedés miatt. A csendőr azt mondta, ha rábizonyíthatják, fölakasztják. A jövő héten majd biztosabbat fogok tudni.

Szeretettel ölel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. 1933. Iktatatlan ir.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] Ld. 893. sz.

[2] Gilicze esperes 1933. I. 9-i levelében a következő ajánló sorokat írta: „Egy kiváló képességű lelkipásztor kérelme ez, ki kicsiny helyen, nagy mértékben redukált fizetés mellett, súlyos betegség s ennek következtében történt kiadásai miatti nehéz helyzetében kénytelen erre a lépésre, abban a reményben, hogy kérő szava meghallgatásra talál." A 896. sz. levél mellett kajdacsi ikt. száma 20/1933. Ravasz püspök I. 13-án meleg pártolással továbbította a kérvényt Hóman Bálint kultuszminiszternek.

[3] Ld. 896. sz.

[4] Ld. 885. és 892. sz.

[5] Palló Imre (1891–1978) baritonista, 1917-től az Operaház tagja, Bartók és Kodály műveinek hivatott előadója.

[6] Basilides Mária (1886–1946) opera- és dalénekes, Kodály és Bartók népdalfeldolgozásainak kiváló tolmácsolója.

[7] Ld. 872/4.

895. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1933. I. 8.

Kedves don Lodovico,

ezt a levelet[1] nem jókedvemben írom. Azért is halogattam ilyen sokáig. Mikor legutóbb írtam, egy kicsit remélkedtem. [!] Azóta kiderült, hogy a névsorommal valójában kész elhatározás elé állítottak. Addigra már megvolt az ő listájuk,[2] s mikor a tanácsadó testület ülésére elmentem, ott már a végleges névsort közölték velem, ugyanazt, mely azóta a miniszteri jóváhagyást várja. A maga neve – sajnos, sajnos – nincsen a listán. Az értekezleten a veszett fejszének legalább a nyelét igyekeztem megmenteni. Még az ülés előtt – mert elsőnek érkeztem – beszéltem Basch Loránttal[3] és megkérdeztem, nem lehetne az ún. segélyekből kihasítani valamit a maga részére (k[ö]r[ül]b[e]l[ül] 600 pengőre rúgnak a „segélyek"). Az ülésen külön is szóvátettem a dolgot és újrafelvetettem a kérdést. A válasz mindannyiszor az volt, hogy már a segély-összegekről is disponáltak: elvben azokat is szétosztották írók között. De – mondta Basch Loránt – az alap jövedelmét, mint mindig, pesszimistán számította ki s valószínű, hogy a praeliminálttnál nagyobb összeg folyik be. Abból – mondta – ha befolyik, talán lehetséges lesz az én esetemet is honorálnia. N.[ota]b.[ene] másvalaki érdekében is ugyanilyen értelemben szólalt fel egy tanácstag, s az is ugyanezt a választ kapta. Ez bizony a semminél alig több, ha ugyan több.

Külön fájdalmam, hogy első levelemmel némi reménységet keltettem. Szótlanul kellett volna megkísérelnem azt, amit megkíséreltem. Késő bánat.

Csak legalább az egészsége állna helyre hamarosan. Tart-e a javulás folyamata? És jelentkezett-e már doktor Grigiocchio?[4]

Nehéz szívvel gondolok magukra és elkeseredetten a magam tehetetlenségére. Mit lehessen tenni?

Holnap fölkeresem Enyvvárit[5] és megmutatom neki az eladó könyvek lajstromát. A Fővárosi Könyvtár budgetjét is nagyon megszűkítették, de mégis az az egyetlen közkönyvtárunk, amely egyáltalán vásárolni tud. Az elsorolt könyvekre magánember aligha pályázik. Milyen kevés az olyanok száma, akiknek szükségük lehet reá, s azok között is kinek van pénze vásárlásra?

Megpróbálkozom, ahol lehet, s ha itthon nem sikerül, Párizsba írok és fölajánlom francia antikváriusoknak a francia könyveket. Ilyen módon persze alig lehet jelentősebb árra számítani. Mindenesetre szükségem volna az eladó könyvek teljes lajstromára (írja a címeket cédulákra, majd én lemásolom, esetleg legépteltetem őket, hogy a lajstromból több példányom legyen). Az is jó lenne, ha valami árjelzést (a kívánt, vagy remélt minimális árat) írna hozzájuk. Ha egyebet nem, a cédulákat mindenesetre megőrzöm és visszaszolgáltatom magának, hogy balsiker esetén hasznukat vehesse jövőre.

Babits még mindig ágyban fekvő beteg. A baja (polyartritis) stagnál és időnként pokoli fájdalmai vannak. Az orvosai épp annyira tehetetlenek, mint a magáéi. S neki nincsen Grigiocchiója sem, ellenben van állandó láza. Bizony Isten, nem irígylem a kurátorságát.[6] Ideg kell ahhoz, mégpedig nem is egyféle. Mennyi író, mennyi szelíd

presszió, mennyi brutális kísérlet. S hozzá a kurátortársa, akit nem szenvedhet stb. stb.

Most Gellért Oszkár[7] kerül nehéz próba elé. Ennek a hétnek a közepén Pólya tanár[8] megoperálja a feleségét. Szegényt epegörcsök kínozzák már hosszabb ideje, s a műtétet nem lehet halogatni. Hogy a baj teljes legyen, rettegve fél a műtéttől, mert az utóbbi időben több hasonló operáció (Varsányi Iréné!)[9] halállal végződött.

Óh, hiszen bajban nincs hiány. Csak legalább ezen a vígasztalan télen volnánk túl. Az egész világ grigiocchio itt a fejünk felett. A köd harapható, s az ember szívesen jól is laknék vele, csak ne volna olyan kénkőszaga és olyan gyanús színű. Úgy védekezem ellene, hogy a hajnali órákig dolgozom otthon, s a délelőtt nagy részét átaluszom. A délután úgyis = este. Legalább is eddig így volt. Ma láttunk először napot vagy negyedfél hét óta. Mindjárt emberebbnek éreztem magamat.

Kedves jó Barátom, bátorság és kitartás. Megjön a jobb idő is, hozzá a jókedv és az egészség is.

Az Isten adjon erőt mind a kettejüknek erre az esztendőre is.

Szeretettel öleli

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/78.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Előzetes, 889. sz. levelére utal, amikor mint a Baumgarten alapítvány tanácsadó testületének új tagja abban reménykedett, hogy hozzásegítheti FL-t újabb Baumgarten-díjhoz.
[2] 3000 pengős díjat kapott Erdélyi József, Gellért Oszkár, Gyergyai Albert, Illyés Gyula, Szép Ernő, Tamási Áron és Váczy Péter. Jutalmat kapott Szabolcsi Bence és Török Sándor.
[3] Basch Loránt (1885–1966) ügyvéd, Baumgarten Ferenc végrendelkezése alapján a Baumgarten alapítvány jogi kurátora.
[4] Grauaug Ármin bajai orvosra utal. Ld. 855. sz.
[5] Enyvvári Jenő (1884–1959) filozófus, könyvtáros, 1905–1945 között a Fővárosi Könyvtár munkatársa.
[6] Ld. Elek Babitsnak írt levelét 889/5.
[7] Ld. 830. sz.
[8] Pólya Jenő (1876–1944/45) sebész, 1914-től egyetemi tanár.
[9] Varsányi Irén (1880–1932) színésznő, a Vígszínház tagja, 1932. X. 17-én halt meg.

896. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Zengővárkony, 1933. I. 13.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Közvetlenül azután, hogy előző levelem[1] a közalapítványi ügyben elküldtem,[2] az újév alkalmából Tóth István[3] h.[elyettes] államtitkár úrtól, aki ismeri helyzetünket, levelet kaptam, melyben azt írja, kérjek segélyt a V[allás- és] K[özoktatási] M[iniszterium]-tól, februárban már meg is fogom kapni. A kérvényt már el is küldtem espe-

res úrnak,[4] aki azóta már valószínűleg fölterjesztette Főtiszteletűségedhez – teljes tisztelettel kérem, kegyeskedjék a kérvényt pártolólag áttenni a V[allás- és] K[özoktatási] M[iniszterium]-hoz. 400 P[engő]-t kértem benne, ennyit nem fogok kapni, de talán nem csapnak le sokat belőle. Nagyon kell: elmúlt évben csak a pécsi patikaszámlánk meghaladta a 100 P[engő]-t. Ezenkívül orvosok stb. s bizony mindez még fizetetlen.

A legmélyebb tisztelettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1. b. A ppi hiv. ir. 151/1933. Megj.: Ráday Évkönyv VI. 262. p.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Mellette Gilicze Sándor Ravasz Lászlónak írt levele, Kajdacs, 1933. I. 9., és Ravasz László Hóman Bálintnak írt levele Bp. 1933. I. 13. kelettel.

[1] FL előző Ravasz püspöknek írt levele 1932. XII. 31-én érkezett a püspöki hivatalhoz, 3976/1932. sz. a. iktatták. A levél nem maradt fenn.
[2] Helyesen: „közalap", amelyet a négy magyarországi és az erdélyi ref. egyházkerületet egyesítő 1881-es zsinat hozott létre. A szegény egyházközségek kaptak belőle segélyt egyházi célokra (építés, tatarozás stb.).
[3] Tóth István ld. 843/1. Az említett levél nem maradt fenn.
[4] Gilicze Sándorra utal. Ld. 893. sz. ill. a 894. sz. levelet.

897. FÜLEP LAJOS – ÁRTINGER IMRÉNEK

Zengővárkony, 1933. I. 16.

Igen tisztelt Uram!

Köszönöm szíves figyelmét s a megküldött könyvet.[1] Nagy érdeklődéssel néztem a képeket s olvastam az Ön értekezését. Sajnos, Egry dolgait csak reprodukciókból ismerem inkább, nem járok Pestre; de azért így is látom, hogy igen jelentős művész, aki megérdemli a vele való foglalkozást. Az az érzésem, hogy az Ön értekezése jó nyomon jár, csak azt hiszem, nem megy egészen végig ezen a nyomon. Nézetem szerint, amit Ön E.[gry] líraiságának nevez, inkább csak látszata valaminek, ami mélyebben fekszik: valami kozmikus szemléletnek, mely nem fér el a szükségképp mindig töredékes képformában, s ennek a szemléletnek vehiculuma egyfelől a fény, másfelől az adaequat *nyílt* képforma. Úgy látom, az a művésztípus, aki számára mindig *az egész* van jelen. Végleges véleményt persze csak az eredetiek alapján tudnék formálni. (Remélem azonban, hogy minél távolabbról emlékeztet csak Turnerre,[2] erre az olcsó görög-tüzes szemfényvesztőre.)

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

MTA Műv. tört. Kcs. C-I-152/530.
Kézírás.

Budapestre írt levél.
Ártinger Imre (1893–1963) művészeti író, kisgazdapárti politikus. 1935–1939 között anyja nevét felvéve Oltványi-Ártinger Imre, majd Oltványi Imre néven szerepelt. 1922–1944 között banktisztviselő, ill. bankigazgató, 1945-ben a Magyar Nemzeti Bank elnöke, utóbb pénzügyminiszter, 1947–48-ban svájci rendkívüli követ, 1948-ban a Magyar Nemzeti Múzeum elnöke, 1950–1952-ig a Szépművészeti Múzeum főigazgatója volt.

Művészeti cikkeken, tanulmányokon kívül az Ars Hungarica c. sorozatban Egry József (Bp. 1932.) és Derkovits Gyula (Bp. 1934.) c. kötetei jelentek meg. 1935–1938 között a Magyar Művészet c. folyóirat felelős szerkesztője volt.

FL-sal való kapcsolata valószínűleg Elek Artúr útján jött létre, akihez részben ugyanazon kortárs magyar művészek iránti nagyrabecsülés fűzte Ártingert, részint Ártinger apósa, Rózsa Miklós volt Elek védőügyvédje 1931–1932-ben zajló sajtóperében.

[1] A könyv; Egry József. Bp. 1932. Ars Hungarica 2.
[2] Ártinger Turnerben sejti Egry gyökereit – noha Egry sohasem látott Turner-képet –, a könyvben a két művész azonos színértelmezéséről ír.

898. GILICZE SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Kajdacs, 1933. I. 19.

Kedves Lajosom!

Ha utánanéztél volna annak, amire kértelek, akkor már tisztán látnád a dolgokat, mint ahogy én eléggé tisztán látom. Mészöly[1] kimutatása szerint (a hozzám is megküldött konventi leirat adatai – meg egyéb adatok alapján) fizetned kellett 1932 évben az 1931-ben folyósított II. korpótlékod után 132 P.[engő] belépési járulékot és az ennek folytán fölemelt 94.57 P. évi járulékot, 10 P gyámtári járulékot = összesen 236.57 P-t. Erre Mészöly levont nyugdíjra 104.08 P-t, kamatra 2.56 P gyámtárra 10 P, erről adott nyugtát; fönnmaradt még belépési járulékból 27.92 P és az évi járulék 94.57 P, összesen 122.49 P, ezt vonja le a konvent hat havi részletben. Tehát nincs és nem lehet kétszeres levonás. Te arra nem gondoltál, hogy 132 P belépési járulékot is kell fizetned a korpótlék után.

Jövőben Veled szemben semmiféle levonást nem fogok eszközölni, mert tudom, hogy te a pontos és lelkiismeretes embernek példaképe voltál mindenkor és aki ilyen volt, az ilyennek is marad.

A Nagytiszteletű Asszony kezeit csókolva Téged sok szeretettel ölel

Gilicze

MTAK Kézirattár Ms 4593/76.
Kézírás. A Tolnai Ref. Egyházmegye esperese, Kajdacs feliratú levélpapíron. Kajdacsi ikt. száma 62. sz.
Zengővárkonyba írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] Mészöly Győző faddi, majd alsónyéki ref. lelkész, egyházmegyei gyámpénztáros.

899. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1933. I. 20.

Kedves Barátom,

megint egy hónap telt el, mióta az Ön kedves és hosszú levelét a hatalmas csomaggal megkaptam[1] s még se meg nem köszöntem, se nem válaszoltam! Mivel azonban levele végén föloldoz a lelkiismeret-furdalás alól s mivel, sajnos, közben, állapotom se javult meg, nyugodtan vártam – s noha most se vagyok még teljesen rendben (bár közben bajai doktorom[2] is itt járt s megvizsgált), közérzetem momentán egy kissé javulván, nem várom meg a bizonyosan hamarosan beköszöntő visszaesést, s írok. Mindenekelőtt a nagyszerű küldeményt köszönöm meg, s egyúttal a most érkezett gyönyörű Kazinczyt is.[3] A küldeményt jól fölhasználtam, a Kazinczyt forgatom nagy gyönyörűséggel. Igen örültem a művészeti publikációknak[4] – ilyenekhez most úgy se jutok hozzá magam erejéből.

Most pedig sorra veszem levelének passzusait. A Szabó Lőrinc kötetről[5] röviden az a véleményem, hogy: tökéletes. Kerestem, hogy mibe kössek bele, de nem találok semmit. Én azt hiszem, ez a legremekebb produkciójuk eddig és azt is hiszem, hogy *ezt jobban megcsinálni nem lehet.* Olyan ez, mint a tökéletes kép vagy szobor, ahol az ember, mielőtt még analizálná, egyszerűen azt érzi, hogy így *kell* lennie. Ez a *szükségszerűség* az, ami minden művészetnek végső kriteriuma.

Amit a Goethe-könyvekről[6] írtam, úgy látom, egy kicsit túlzottan fogta föl. Én nem arra gondoltam, amit nekem imputál. Ha arra gondoltam volna, nem a görögökre hivatkoztam volna, hanem – könyvekre! De éppen abból, hogy a görögökre hivatkoztam, kell az én megjegyzésem helyes vagy helytelen voltát mérlegelnie. Én nem azt a fajta eltolást a hossztengely felé gondoltam, amelyet Ön említ – ez nekem se kell és nem kellett soha; hanem olyan optikai korrekciót, amilyen a görögöké, t. i. láthatatlan. Annyira láthatatlan, hogy 2000 esztendeig észre se vették, csak a legutóbbi évtizedekben jöttek rá. Ott volt pedig, de a szemlélők közül senki se látta, csak annyit látott, hogy pl. az a templom úgy nagyon jól van – hogy mért, azt ugyan nem tudta. Hihetetlen művészi raffinement van abban, amit csak azzal a fantasztikus móddal érhettek el, hogy pl. a templomot akkor faragták meg, amikor már állt. Ismerem a tipográfiában a nehézségeket, amelyek az ilyesminek útját állják – de ha valakivel, azt hiszem Önnel szemben föl lehet vetni a kérdést, amit én fölvetettem. Mert amit én gondolok, csak nehéz, de nem lehetetlen. Hogy aztán érdemes-e, az persze más kérdés. Mert ahol azt se veszik észre, ami szembeszökő – hogy vennék észre, ami el van rejtve? Minden könyv mellé kommentárt kellene fűzni.

S ezzel a kérdéssel, valamint azon megjegyzésével kapcsolatban, hogy „laikustól" most hallott először olyat, mint amit a szóközökről írtam – el kell oszlatnom azon hiedelmét, hogy én e téren laikus vagyok. Mint 17 éves ifjú Pesten korrektorként kezdtem és nagy nyomdákban töltöttem 1–2 évet és ott sok mindent megtanultam – de azonkívül megtanultam azt is, amit ott nem lehetett, t. i. hogy milyen az igazi tipografia s erről már 30 év előtt kialakult véleményem is volt, amit akkor meg is irogattam.[7] 1904-ben Parisban[8] már sokat foglalkoztam ezzel a dologgal s 1907-től

kezdve Italiában[9] még inkább, s mindig a *tiszta tipografiának* voltam a híve, még pedig veszekedett és veszekedő híve, mikor még – nem fogja ezt rossz néven venni, nem tehetek róla, hogy öregebb vagyok – Knerék is a Druckschmuckban látták a könyv művészetének koronáját. Emlékszik arra az Aldus-töredékre,[10] amit mutattam? az már 25 éve birtokomban van s Pesten, az Iparrajziskolában[11] előadásokat tartottam róla. Londonban[12] stb. olyan időben látogattam könyvtörténeti kiállításokat, amikor nálunk még híre se igen volt az ilyesminek. Szóval vén róka vagyok ezen a téren s nincs semmi meglepő azon a megjegyzésen, amit a szóközökről írtam s most is csak azt mondom: mind a nehézségeket s az okokat is, melyeket Ön ír, ismerem – de ma már Kner Imréről azt tartom, hogy mindent meg tud csinálni, amit akar!

Végül az írandó könyvről.[13] Azt írja „talán kötelességem" – én azt mondom: nem „talán", hanem *föltétlenül* kötelessége. Ön az egyetlen ember, aki magyar nyelven meg tudja csinálni s ez nagy felelősség és kötelesség. Hogy gyors hatású nem lesz, valószínű – de ezzel ne törődjön. Előbb-utóbb meg lesz a hatás. S ha nem csinálja meg mingyárt a tervezett terjedelemben, nem baj, majd kibővíti későbbi kiadásokban. De *semmi esetre se cikkek gyűjteménye!* Téved, ha azt hiszi, az elevenebb. *Csak a szerves könyv az igazán eleven!* S ne féljen tőle – Ön oly elevenen ír, és olyan polemikus éllel, hogy minden szakszerűsége mellett eleven lesz. Engedjen meg – ezt aztán én jobban tudom. Ez már nem tipografia, hanem – írás, és az én mesterségembe vág.

Szeretettel üdvözli

Fülep

BML, XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 42–43. Megj.: Fülep–Kner lev. 54–55. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 888. sz.
[2] Grauaug Árminra utal ld. 855. sz.
[3] Rexa Dezső: Kazinczy Napoleon és Mária Lujza menyegzőjére. 2 hasonmással. Kazinczy Ferenc: A' nagyság és szépség diadalma, Napoleonnak és Luizának menyegzőjöknél. Sárospatak, 1810. Szentes J. ny. 1932. Kner 1932. decemberében nyomtatta ezt a piacra nem került 240 példányos kiadványát, amely német nyelven is megjelent.
[4] Ld. 888/6–7–8.
[5] Ld. 888/9.
[6] Ld. 884/1., 886. sz. és 888/10.
[7] FL: A könyv. (= Magyar Szemle, 1906. I. 4. 12–13. p.)
[8] FL első alkalommal 1904. VI. 19-től IX. közepéig volt Párizsban.
[9] FL 1907. IX. 15-től 1914. VI. közepéig élt Itáliában.
[10] Aldus Manutius velencei humanista nyomdász volt a FL által legtöbbre tartott tiszta tipográfiai stílus első megteremtője. Az itt említett ősnyomtatvány-töredék, Sienai szent Katalin: Epistole (Velence, 1500.) c. művéből az MTAK ősnyomtatvány gyűjteményébe került. (Inc. 2014.)
[11] FL 1915–16-tól művészettörténetet tanított a budapesti Községi Iparrajziskola női továbbképző tagozatán. Neve 1920-ig szerepel a tanárok listáján.
[12] FL 1909. V. 10–20. között volt Londonban.
[13] Ld. 886. ill. 888. sz.

900. GILICZE SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Kajdacs, 1933. I. 22.

Nagytiszteletű Iskolaszéki Elnök Úr!

A vallás és közoktatásügyi miniszter úr[1] f.[olyó] évi január hó 4-én érkezett 3915-1932. eln.[öki] számú „szigorúan bizalmas" intézvényéből szószerint közlöm a következőket:

„Szükségesnek tartom, hogy a tanulóifjúság önbizalmának és a jövőbe vetett hitének ébrentartása, fokozása, valamint lelkesítése céljából időnként az iskolában is buzdítást nyerjen. E célból megfelelőnek látszik, ha a tanító időnkint, de legalább minden hét kezdetén az első tanóra elején hivatali elődömnek[2] a 114.233-1920. sz.[ámú] rendeletével előírt nemzeti ima[3] elmondása előtt a tanulóktól megkérdezi: „Fiúk, leányok, mit akartok?" Mire a tanulók így válaszoljanak: „Magyar feltámadást!""

Felkérem a Nagytiszteletű Iskolaszéki Elnök urat, hogy szíveskedjék gondoskodni az ennek megfelelő eljárásról, minden tanítót felhíva arra, hogy ezt a kérdést a miniszter úr kívánságának megfelelően szintén bizalmasan, kellő tapintattal kezelje.

Kiváló tisztelettel

Gilicze Sándor
esperes.

MTAK Kézirattár Ms 4593/77.
Gépirat autogr. aláírással A Tolnai Ref. Egyházmegye esperese Kajdacs felzettel ellátott levélpapíron, A Tolnai Református Egyházmegye esperese Luk. XVI. 2. szövegű körbélyegzővel.
Kajdacsi ikt. száma 80/1933. Szigorúan bizalmas! felirattal.
Zengővárkonyba írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] Hóman Bálint (1885–1953) történész, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1932–1938 és 1939–1942 között Vallás- és Közoktatásügyi miniszter.
[2] Hóman elődje Karafiáth Jenő, aki 1931. XII. 16.–1932. X. 1. között volt kultuszminiszter. Ld. 843/2.
[3] Papp-Váry Elemérné: Hitvallás c. versére utal, amelynek első strófáját az iskolákban a reggeli és déli ima után kötelezően elmondták.

901. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1933. I. 23.

Kedves Barátom!

Őszinte örömmel olvastam kedves soraiból,[1] hogy jobban érzi magát s kívánom, hogy ez a javulás ne csak átmeneti legyen! Nagyon örülnék, ha erről értesítene legközelebbi levelében. A levélnek különben is nagyon örültem. Itteni nagy és állandó izoláltságomban nagyon jól esik és mindig hasznos is Önnel eszmét cserélnem. Ne haragudjon, hogy megint ilyen gyorsan válaszolok. Nekem ez a természetem, ez a munkabeosztásom és az életformám és Önnek meg szívesen is írok. –

Most két kérdésem is volna:

Őszintén és nagyon örültem annak, hogy a Szabó Lőrinc-könyv[2] kiállítására nézve Ön is így vélekedik. Unokaöcsém és tanítványom, Haiman Gyuri,[3] aki július óta nyomdászinas, azt írta, hogy nem hiszi, hogy bárhol ma jobban csinálták volna meg a könyvet. Más barátaim egyes esetekben kifogásolták, hogy a rövid sorok nagyon az oldal elejére esnek. Amikor azt mondottam, hogy azért vettem kissé áttetsző papirost a könyvhöz, hogy az oldalnégyszöget érezni lehessen s ez kívánja a rövid sorokat, értetlenül néztek rám. Nem érzik a dolgok belső törvényszerűségét és igazságát az emberek, az „echt"-ség iránti érzék szinte teljesen elveszett. Nekem igazán és nagyon jólesik, hogy Ön ennyire egyetért velem éppen ezt a végtelenül egyszerű könyvet illetően. — Mindenben osztom az Ön felfogását a görög művészet tökéletességét illetően. A „konstruktivisták" merev, racionalista és mechanisztikus szemléletével szemben azt kell mondanom, hogy a dolog nagyon is sokrétűek [!] és az ilyen primitív módon kiszámítható és könnyen megközelíthető dolgok felett van egy magasabbrendű igazság és valódiság és én is ezt keresem anélkül, hogy a mai modernek infallibilitási álláspontjára helyezkednék. Nekik könnyű: ők öt év múlva ugyanazzal a merev makacssággal képviselik mindenen és mindenkin keresztül az új igazságaikat. — Kérdésem azonban a következő, nagyon furdal engem a dolog: az optikai korrektúrákat illetően beküldtem Önnek egy nyomtatványomat, Goethe: Wanderers Nachtliedjének egy nagyalakú nyomatát a német és 11 magyar fordítás szövegével.[4] Erről nem írt egy szót sem. Pedig éppen azok után, amiket írt és annyira hangsúlyozott, nagyon érdekelne, egyetért-e velem ennek a lapnak a megoldását illetően? A nagyon is változatos és széttagolt formákból ezt a relatív egyensúlyt csak majdnem minden egyes sor szóköztágítással és szűkítéssel, s az axisból való kimozdításával lehetett elérni. Majd egy hétig dolgoztam rajta közben-közben pihenőkkel. — Most azt szeretném tudni: *látja*-e és helyesli-e a dolgot, ahogy meg van oldva? Saját szempontjai alapján jónak tartja-e? Őszintén megmondom, hogy e percben összes ismerőseim és barátaim között *senki* sincsen, akinek véleménye erre nézve mérvadó volna nekem, csak az Öné, mert kollégáim nem tudnak eléggé szedni, a nem-nyomdászok meg nem is értik, miről van szó. Egy német kollégám van, akinek a véleményére adok valamit, az azt írta, hogy értékelő és részletező vélemény helyett csak annyit ír, hogy bemutatta összehívott egész személyzetének s berámáztatta a lapot. Ha nem érkezett volna meg a nyomtatvány, vagy elkallódott, megsérült volna, kérem értesítését s azonnal újra elküldöm. —

Másik kérdésem: ismeri-e Szegedy Szüts István rajzos könyvét, amelynek „My War" a címe?[5] Ez egy képregény Masereel[6] módjára, egy magyar művész csinálta. Angol kiadó adta ki állítólag 100 000 példányban. Egy pesti ismerősöm tett rá figyelmessé s meghozattam. Itthon eddig — tudtommal — senki se írt róla sehol. — *Nagyon* kíváncsi volnék az Ön véleményére. Ha érdekli, szívesen elküldöm megtekintésre. Egy budapesti cég árulja, én mint könyvkereskedő 22 pengőért kaptam. 1931-ben jelent meg. A szerzőről semmit se tudok. Ismerősöm azt mondotta, hogy Csongrádon tanár. Meg is találtam a sematizmusban, az ottani állami polgári iskolánál van. —

És még valami: unokaöcsémet tanítgatva szükségét érzem annak, hogy összefog-

laljak és megformáljak magamnak bizonyos igazságokat. Eközben érik meg bennem sok minden arra nézve, mit ama bizonyos könyvben meg kellene írnom. De hogy időm lesz-e rá, vagy sem, azt nem tudom! Az ősszel aztán elhatároztam, hogy egy tervemet megvalósítom. Összeállítottam egy csomó variánst arról, hogy *egy* betűvel és *egy* formátumon, tisztán a sorhosszúság, és a ritkítás, valamint az oldalhosszúság variálásával mi mindent lehet kihozni.[7] — Egy igen érdekes kis könyv lett belőle. Kb. 150 próbaoldalpár és egy bevezetés egy tokban. Érdekelné ez? Szívesen megküldöm. Nagyon kevés készült, alig van belőle. Fitz Józsefnek[8] küldtem egyet a nyári kedves vendéglátás viszonzására. Ha érdekli, esetleg csak megtekintésre küldeném el, a Szegedy Szüts könyvével együtt. —

De most rátérek kedves sorainak további részére. Remélem, nem vette rossz néven, hogy „laikusnak" neveztem! T. i. eddig minden igazán lényeges dolgot a szakmámban a szakmán kívül állóknak köszönhettem. Építészeknek, festőknek és gyűjtőknek. De az, hogy a szóköz döntően fontos voltát észrevette, nagyon imponált nekem, ezt t. i. eddig csak Kozma Lajos[9] említette nekem, akivel együtt nézegettünk sok könyvet az évek folyamán. A Monumenta Literarumban[10] már minden a szűk szóközzel van szedve. De hogy ezt is csak aránylag későn fedeztem fel, a Balázs Béla Hét meséje[11] mutatja. Higyje el, nem én voltam az oka, hanem a mestereim, akiknek nem a szóköz volt a fontos, hanem az, hogy mennél kevesebb elválasztás legyen az oldalon. Később jöttem csak rá, hogy ez mennyire nem fontos, mert olvasás közben az ember nem érzékeli az elválasztást.

Most azonban tanúságot is kell tennem amellett, hogy Ön csakugyan olyan régen áll az igazi tiszta tipográfia alapján, amint írja. Életemben *két* termékeny megszégyenítés ért, amelyeknek igen sokat köszönhetek. Az egyik akkor, amikor megismerkedtem az Archiv für Buchgewerbe[12] című folyóirattal, amely először nézte magasabb szemszögből a dolgokat, mint az én addigi szaklapjaim. Beküldtem nekik a Röpke Lapok[13] című meghívókatalógusunkat, afféle „sok ez egy embertől" érzéssel s előbb nagyon meglepett, aztán nagyon megszégyenített, hogy annyira lecsepülték a művészi vonatkozásait. Akkor kezdtem el aztán kételkedni a dolgokban s kezdtem rájönni, hogy hamis úton járok. A másik ilyen felejthetetlen esetem az volt, amikor a Szellem című filozófiai folyóiratot csináltam és a kefelevonatokat büszkén és boldogan küldtem el bizonyos nevezetű Dr. Fülep Lajosnak Firenzébe.[14] Nagyon imponált nekem, hogy ilyen kitűnő és tudós férfiak fordultak hozzám és boldogan raktam tele a lapokat olyan könyvdíszekkel, amelyeket valami nagyon szépeknek tartottam. Nagyon meg voltam sértve, amikor Ön ezeket kiparancsolta a lapból, s nem is értettem egészen, hogy mit akart. A végén nekem is tetszett a lap, de mégsem értettem egészen, hogy miről is van szó. Nem olyan sok esztendő múlt el attól addig az időpontig, amikor kezdtem rájönni, hogy mi a tipográfia. De hát én 1902-ben lettem nyomdász, a szecesszió idején, aztán Leipzigbe kerültem, minden ízlésbeli borzalmak akkori hazájába s onnan ide haza, ahol soha senki nem irányított s semmiféle ellenpróbája nem volt annak, amit csinálok. Később, amikor már összekerültem emberekkel, azok is *festők* voltak. Az első impulzust arra, hogy feleszméljek, a vasárnapi körbe[15] való bejutásom adta s onnan kezdve léptem a mostani útra, de itt éppen

nyomdászoknak köszönhetek a legkevesebbet. De a kételkedésnek a megindítója ez a két fent elmesélt élmény volt. Addig boldog tudatlanságban fuseráltam s hittem abban, amit csinálok. –

No de elég volt az írásból, nem akarom tovább fárasztani vele. Csak el akartam mondani, hogy még mennyire emlékszem első találkozásunkra. Meg akartam mutatni, hogy nem veszett kárba akkori igyekezete és hogy nem szégyenlem én azt se, amit akkor csináltam, mert becsülettel csináltam. Most is úgy csinálom, csak gyakoribb a kétségem abban, hogy fontos-e. A sok tépelődésnek azonban mindig az a vége, hogy fontos. Minden dolgok végső igazságai valahogyan összefüggnek egymással, s a mérhetetlen kontárkodásból csak az lehet a kivezető út, hogy kiki a *maga* dolgát tanulja meg s felelősségérzettel és becsülettel csinálja. Éppen ilyen szempontból szeretném azt a fentemlített munkánkat elküldeni, mert kíváncsi vagyok, hogy mit szól majd hozzá.

A raktárban találtam valamit, amit esetleg ebben a szép havas időben oda lehet adni a magyaroknak, Bartóky József Új Magyar Fabuláit, amelyeket három éve a Szarvasi Öregdiákok Szövetségének készítettünk.[16] Hármat elküldök belőle. Ezeket talán szívesen olvassák s meg is értik a magyarok. –

Bizony a télen alig mozdultam ki a szobából. Tegnap mentem el először a Holtköröshöz, megnézni, hogy a gyerekeim[17] hogy ródliznak a faluban található egyetlen lejtőn, amely talán hat–hét méter magas. Mihály fiammal háromszor nekem is le kellett csúsznom. Irigyeltem a gyerekeket, nekik sokkal jobb, mint nekünk volt. Mi mai szülők élénkebben emlékszünk a gyerekkori inzultusokra és ezért szebbé tudjuk tenni a gyerekeink gyerekkorát. Az enyimek hálásak is ezért, elfogulatlan, bátor, jókedvű gyerekek hálistennek, testileg és lelkileg is nagyon egészségesek. Csak attól félek, hogy nem próbáltak elég rosszat eddig az életben. Túlságosan jóhiszeműek, s ezért nagyon is kiszolgáltatottak. De ma többször gondoltam arra, hogy milyen szép lehet most ott fent a tetőn, ahol együtt jártunk, a gesztenyés fölött. Nem tudom, eljutok-e mostanában valamikor megint Zengővárkonyba,[18] pedig nagyon sietve jöttem el, alig láttam valamit a környékből, a faluból pedig semmit. S Önnel is lett volna még sok megbeszélni valóm. – Pedig nagyon hasznos volt ez a rövid idő is. Gondolkozni valót nagyon sokat hoztam el Öntől is és Fitz doktortól is. De egészségileg is használt ez az egy hét, amelyet ott a hegyekben mászkálással töltöttem el. – Az utóbbi öt–hat esztendőben minden télen hónapokig köhögtem és állandóan meg voltam hűlve. Csak azon a télen nem, amely a rövid tíznapos semmeringi őszi pihenőt és ezt a mostani pécsi és mecseki mászkálást követte. Okos befektetés volt tehát. –

Az idénre azt tervezem, ha az Isten éltet s pénz és idő lesz hozzá, hogy a gyerekekkel elmegyünk a Bakonyba egy hétre túrázni. A megszállási alkalmatosságokról majd gondoskodnak ott az én nótáriusaim, s felmegyünk Pannonhalmára és onnan Sopront megnézni. Egy nagyon szép képes könyv jelent most meg Sopronról, amelyik nagyon felfokozta az ehhez való kedvemet és régi szándékomat. –

No de most már igazán befejezem ezt a hosszúra nyúlt episztolát s ismét csak azt

írhatom, hogy eltekintve az egészségéért való gondtól nyugodtan várom a választ, akármilyen későn jön is.

Kérem a Nagytiszteletű Asszonynak kézcsókomat átadni és vagyok szíves üdvözlettel és őszinte szeretettel az Ön régi híve és szolgája

Kner Imre

Máli versantológiáját látta-e?[19]

Régen csodálkoztam valamin annyira, mint azon, hogy Kazinczy mennyire értette és érezte a typográfiát, amint ezt a facsimile mutatja. Nem ismerek ma nyomdászt se itthon, aki ilyen abszolút jól tudna vázlatot készíteni akkor, amikor nem „ólomban" operál a betűvel, hanem csak papíron kell előre vázlatot készítenie. Sohase állt hozzám nagyon közel Kazinczy, de most sokkal jobban megértem őt és egész munkájának jelentőségét.

Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos úrnak ref.[ormátus] lelkész, egyt.[emi] magántanár
Zengővárkony, Baranya megye, Up. Pécsvárad

MTAK Kézirattár Ms 4588/107. Megj.: Fülep–Kner lev. 55–59. p.
Gépírás autogr. aláírással Kozma Lajos szignetjével díszített levélpapíron. A címzés a levél szövege után van.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 899. sz.
[2] Ld. 888/9.
[3] Haiman György (szül. 1914) Haiman Hugó és Kner Ilona fia, nyomdász, tipográfus, utóbb főiskolai tanár.
[4] Ld. 888/13.
[5] My War by Szegedi Szuts [!] with an Introduction by R. H. Moffram. London, John Lane the Bodley Head Limited. [1931.]
[6] Masereel, Frans (1889–1972) belga grafikus, festő, illusztrátor.
[7] Kner Imre–Haiman György: Egy könyvoldal tipográfiai megoldásainak lehetőségei. Kner Imre elgondolása alapján összeállította, szedte és nyomtatta Haiman György. Gyoma, 1932. Magánkiadás.
[8] Ld. 861. sz.
[9] Ld. 888/16.
[10] A Kner-kiadó sorozata: A világirodalom kisebb remekművei legkiválóbb műfordítóink új fordításaiban. Szerk. és sajtó alá rendezte Király György. A könyvdíszeket tervezte Kozma Lajos. Két 12–12 füzetből álló sorozat. Megjelent 1921–1922.
[11] Balázs Béla: Hét mese. Gyoma, 1917.
[12] Lipcsében megjelenő szakfolyóirat. 1864-ben indult Archiv für Buchdruckerkunst und verwandte Geschäftszweige und Graphyk címmel.
[13] 1900 óta rendszertelenül megjelenő „könyvnyomdai ismeretterjesztő lap" Kner Izidor kiadásában.
[14] A Szellem c. filozófiai folyóirat 1911-ben jelent meg FL, Lukács György és Hevesi Sándor szerkesztésében. Két száma látott napvilágot, az elsőt a Kner-nyomda nyomtatta. 1913-ban FL fel akarta támasztani, de ez pénzhiány miatt nem sikerült.
[15] Ld. 810/3.
[16] Bartóky József: Új magyar fabulák. Sajtó alá rend. Szász Károly. (Szarvas) 1929.
[17] Kner Zsuzsa és Mihály ld. 811/5.
[18] Kner Imre nem járt többet Zengővárkonyban.
[19] Virágos szerelem. Magyar szerelmes versek gyűjteménye. Összeállította és színes rajzokkal ellátta Lesznai Anna. Bp. 1932. Pantheon. A kötés Kner Erzsébet munkája volt.

902. FÜLEP LAJOS – SZABÓ LŐRINCNEK

Zengővárkony, 1933. II. 1.

Kedves Szabó Lőrinc,

köszönöm, hogy rám gondoltál s elküldted könyved.[1] Látom, tudod, hogy szeretem verseid. Amit különben nem volt nehéz kitalálnod. Rég figyellek s a Pandorát[2] máig sajnálom – nagy kár érte. Több – pótolhatatlan. De úgy látszik, nálunk mindig így kell lennie.

Sajnálom, hogy Pécsen nem találkozhattunk,[3] nyavalyás állapotom (még megvan) láncon tartott. De feleségem mondta, hogy kedved van ide leruccanni. Ha így van, kipótolhatjuk a mulasztást s jobb is itt, mint a kövek és civilizáltak közt. Bármikor jössz, tárt karok várnak. A cinkék három nap óta már a kiscipőnótát fújják, ami azt jelenti, hogy a vén föld a másik oldalára fordult, éledünk. Mert mi még vele tartunk. Neked se ártana egy kicsit elnyújtózni rajta és vele.

Szeretettel köszönt

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 4680/297.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Szabó Lőrinc szerkesztő úrnak Budapest VII. Rákóczi út 54. „Az Est" szerkesztősége.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad
Szabó Lőrinc (1900–1957) költő, műfordító, szerkesztő. FL a Pandora c. folyóirat szerkesztése idején került vele kapcsolatba.

[1] Szabó Lőrinc: Te meg a világ. Versek. [Bp.] 1932. c. Kner Imre nyomdájában készült kötetét küldte el FL-nak, „Fülep Lajoséknak szeretettel Szabó Lőrinc. 1932. jan. 28." dedikációval.
[2] Pandora. Szépirodalmi, művészeti és kritikai lap. Szabó Lőrinc szerkesztette, 1927-ben 6 száma jelent meg, majd megszűnt. FL igen nagyra tartotta. Ld. FL lev. II. 624. sz.
[3] Szabó Lőrinc Kardos Lászlónak írt 1932. IX. 16-i levele szerint november 4-én, pénteken szerepelt Pécsett a Janus Pannonius Társaságban. (Idézi Kabdebó Lóránt: Útkeresés és különbéke. Szabó Lőrinc 1929–1944. Bp. 1974. 13. p.)

903. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Pécs, 1933. II. 20.

Kedves Barátom,

megint soká írok, változatosság kedvéért most az az oka, hogy 14. óta benn vagyok a klinikán, ahol kivették a manduláim. Szerdán megyek haza, amint összeszedem magam s dolgaim rendbe teszem, részletesen megválaszolom levelét.[1]

Addig is szeretettel üdvözli Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 46. Megj.: Fülep–Kner lev. 59. p.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Kner Imre könyvnyomtató úrnak Gyoma Békés megye.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 901. sz.

904. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1933. II. 23.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm szíves értesítését.[1] Örülök, hogy elhatározó lépés történik egészsége helyreállítása érdekében. Sok olyan esetet hallottam, hogy éppen ez a műtét kedvező fordulatot, sőt gyors és teljes gyógyulást hozott s nagyon örülnék, ha hamarosan Ön is erről értesítene!

Időközben írtam egy cikket a sajtó alatt levő Bíró Miklós féle Magyar Grafikai Almanachnak. A címe „A tipográfiai stílus elemei" és 12 régi könyvcímlap kapcsán mondok el egyetmást benne.[2] Amint visszakapom a kliséimet, amelyeket csináltattam hozzá, különlenyomatot csinálok róla és megküldöm. Nagyon kíváncsi vagyok, mit fog majd hozzá szólni. –

Minden jót kívánok tehát s türelemmel várom szíves válaszát, csak egyet várok türelmetlenül, az egészségi állapotáról szóló hírt és ha teheti, eresszen meg erről mennél előbb egy levelezőlapot. Remélem, rövidesen örvendetes változásról fog hírt adni. A Nagytiszteletű Asszonynak kézcsókomat, Önnek pedig őszinte, baráti üdvözletemet küldöm s vagyok szeretettel régi igaz híve

[Kner Imre]

Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos egyetemi magántanár, ref.[ormátus] lelkész úrnak
Zengővárkony Up. Pécsvárad Baranya megye. –

Eredetije nem maradt fenn. Gépelt másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 68. Megj.: Fülep–Kner lev. 59–60. p.
A címzés a levél szövege végén van.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 903. sz.

[2] A cikk a Magyar Grafikai Almanach 1933. évf.-ban jelent meg (18–30. p.). Utóbb (a kolofon szerint 1933. áprilisában) a Kner-nyomda 250 példányos magánkiadásban külön is megjelentette, ez a kiadás nem került könyvárusi forgalomba.

905. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1933. III. 4.

Kedves Barátom,

leveled[1] után, úgy hiszem, szólíthatlak így; ha nem is ismerlek csak írásaidból. Leveledre rögtön válaszoltam, de szerencsére nem küldtem akkor el s azt hiszem, okosabb is; – egy hónap messzeségből én is nyugodtabban nézem Babits kritikáját.[2] Az a bírálat bizony sok kárt okozott nekem, de nem a kár fájt, hanem a csalódás, nem hittem hogy az erkölcsi tengerszint fölött bizonyos magasságban ilyesmi lehetséges. Mit követeljünk akkor a streberektől s az irodalom reményteleneitől? Büszke

vagyok rá, hogy írásaimat figyeled s vállalkozásomat[3] nem tartod reménytelennek. Én sem vagyok levélíró ember, de nyáron talán fölkerekedek s útbaejtem Zengővárkonyt,[4] akkor beszélgethetünk.

Szeretettel üdvözöl híved

Németh László

MTAK Kézirattár Ms 4589/64. Megj.: Monostori: Napjaink 22. p. Németh-lev. 144. p.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL levele nem ismeretes. Babits alább említett, a Tanúról írt Nyugat-beli kritikájának megjelenése után írta Németh Lászlónak, akit még nem ismert személyesen. Németh 1933. II. 10-én lebélyegzett, Gulyás Pálnak és más debreceni barátainak szóló levelében ezt írja róla: Különben sok részvét-nyilatkozatot is kapok. Legkedvesebb a Fülep Lajosé volt, aki valósággal hitet vallott mellettem. (Ld. Egy barátság... 40. p.) – A Tanú-évek. (Regény-folytatás) c. művében pedig a következő olvasható: Az egész országból egyetlen rovásírásszerű levél hozta el hozzám a tiszta emberség szavát. Aki írta, csak hírből ismertem odáig, Fülep Lajos volt, a zengővárkonyi pap. (= Kalangya, 1938. VII. évf. 8–9. sz. 354. p.)

[2] Babits Mihály: Könyvről-könyvre. (= Nyugat, 1933. II. 1. 3. sz. 187–189. p.)

[3] Tanú. Kritikai folyóirat. Németh László egyszemélyes folyóirata; első száma 1932. szeptemberében jelent meg, 1936-ban megszűnt. Németh Tanú-évek. (Regény-folytatás) c. művében (= Kalangya, 1938. VII. évf. 7–12. sz.) leírja, hogy 1932. júniusban – miután kiszorult a Nyugatból s megszűnt Napkeletbeli kritikai rovata is, határozta el a folyóirat megindítását. Többször felmerült – elsőként Illyés Gyula és Halász Gábor részéről –, hogy közösen nemzedéki folyóirattá bővítsék a lapot. Maga Németh utóbb a Válaszba akarta beolvasztani, de erre nem került sor.

[4] Németh László nem járt Zengővárkonyban.

906. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1933. III. 9.

Kedves Sándorom,

216. sz.[ámú] circulárédra a mellékelt iratban[1] hivatalos használatra hivatalosan válaszolok, egyik pontjára azonban – t. i. a költségvetésre vonatkozóra – itt külön. Arra kérlek, ments föl a költségvetés beküldése alól és pedig nem csak az idén, hanem ameddig majd szükségesnek mutatkozik. Négy év előtt csináltunk egy költségvetést, mely azóta változatlanul fönnáll, legalább is a tekintetben, hogy az adót – a legminimálisabbra leszállítva – ugyanúgy vetjük ki. Azóta a költségvetést nem bolygatja senki, az adókivetést se, az adó is befolyik elég rendesen (eddig még befolyt mindig teljesen, csak 932-ről maradt hátrálékunk) – amint azonban ezzel a presbiteriummal elkezdek költségvetésről tárgyalni, biztosan akad egy-két olyan kajdista,[2] aki csak azért is fölfordít mindent, s ennek nem szabad megtörténnie! A normális állapot *nagyon lassan* tér vissza, s vannak olyanok – amint én előre megmondtam – , akik sose adják be a derekukat, mert úgy érzik, ezzel elismernék, hogy tévedtek s gazságot csináltak. S a legvadabbak még bent vannak a presbiteriumban. Tehát itt minden téren nagyon óvatosan kell eljárni s nem szabad az eddig elért ered-

ményt kockáztatni. Meg vagyok róla győződve, hogy helyeselni fogod módszeremet, ha majd itt a helyszínen mindenről személyesen meggyőződöl. Végül azt kérem már most, ha visitára jössz, légy szíves programodat úgy beosztani, hogy Várkonyra minél több idő jusson, a *hivatalos gyűlés előtt pedig jó néhány óra,* amikor mindent alaposan megbeszélhessünk, mert életbevágóan fontos, hogy mindenről tájékozva légy s aszerint dönts és cselekedjél.

Szeretettel ölellek

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. lt. 1933. Iktatatlan ir.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] Az irat nincs a levél mellett.
[2] Ld. 872/4.

907. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1933. III. 28.

Kedves Barátom,

végre elővehetem jan. 23-i hosszú levelét,[1] s pontról-pontra megválaszolom.

Legelőször, ami állapotom illeti, sajnos, még mindig nem sok jót mondhatok róla. A mandulák eltávolítása még nem hozta meg a várt eredményt. Az ínhüvelygyulladás még virulens s a láz is naponta beköszönt. Azzal biztatnak azonban, hogy a javuláshoz, ha csakugyan a mandulák okozták a bajt, hosszú idő kell. Szóval várunk – mit tehetnénk egyebet?

A Goethe-lapról[2] csakugyan elfelejtettem írni. A megoldásról azt tartom, hogy más nem lehetett, tekintve a feladatot és kereteit. Persze, ez egészen más dolog, mint a könyv-lap, s egyikből a másikba nem lehet ohne Weiteres átlépni. (Mint p[él]d.[ául] Babits agyonmagasztalt Amor sanctusában[3] – bámulatos, hogy milyen vakmerően írnak tipografiáról s állapítják meg valamiről, hogy „remek" stb. olyanok, akiknek sejtelmük sincs a dologról. Szeretnék egyszer egy ilyen „kritikust" megkérdezni, hogy milyen elvek szerint mond véleményt – remek dolgok sülnének ki.) Persze, könnyű valamiről utólag azt mondani, hogy „más nem lehetett", de a megoldást megtalálni éppen nem könnyü – az igazi kriterium viszont az, ha más nem lehetett, ilyennek kellett lennie. S ebben az esetben, azt hiszem, így van.

Szegedy Szüts István könyvét[4] nem ismerem, bizony még hírét se hallottam. Szívesen veszem, ha elküldi, s véleményemet, ha már olyan nagy súlyt helyez rá, készséggel megírom. Ugyancsak szívesen veszem a szedés-variánsok könyvét,[5] annál inkább, mert most az egyetemen éppen ilyen dolgokról beszélek tanítványaimnak (grafikáról, a könyv esztétikájáról) s ismertetem velük az Ön Handgemachtes Buch u.[nd] Maschinenbuch-ját[6] s kiadványait is. Most különösen hiányzik nekem az a könyv, melyet Önön reklamálok. Sajnos, Nádai cikke sincs meg nekem, a M.[agyar] Grafi-

kában, az Egyet.[emi] Nyomda kiadványainak reprodukcióival,[7] más híján az is szolgálatot tenne. Mert azon vagyok, hogy lehetőleg minél többet mutassak nekik. Majd kihozatom a könyvtárból, de meg el is viszem őket a könyvtárba s ott megmutatom nekik a régi nyomtatványokat.

Máli vers-antológiáját[8] láttam, itt van és bizony még mindig nem tudom, nevessek-e vagy sírjak rajta, mert mind a kettőt kell. Én Málit nagyon szeretem és végtelen sokra tartom, s ezért fáj, hogy így elkallódik, magyarán megmondva, elzüllik. Máli több, mint tehetséges, zseniális, s a körülmények és környezet mégis ilyen végzetes hatással van rá. Mert meg vagyok győződve, hogy ha a mi régi társaságunk[9] együtt marad, ő nem jut ide. Még mindig azt hiszem, ha egyszer alaposan beszélhetnék vele, fölrázhatnám. De nem jön el. Nem jó a lelkiismerete.

A Kazinczy-lap,[10] bár nem volt tudomásom ebbeli tevékenységéről, nekem nem volt olyan nagy meglepetés. Abban a korban, olyan fogékony embernek, mint ő volt, még megadatott az, amitől ma mindenki meg van fosztva.

Amit a magam tipografiai elveinek ősi voltáról írtam, nem azért tettem, hogy Szellemet[11] idézzek. De ha már megtörtént, örülök, hogy nincs belőle baj. Ezt a pontot, mint fájósat, mindig kerültem is, attól tartottam, hogy rossz emlékei fűződnek hozzá. De látom, hogy nem így van, s örülök neki. Azzal ugyan tisztában voltam persze, hogy azóta mi az Ön véleménye a dologban, hiszen egész fejlődése és pályája ezt mutatja, csak attól féltem, hogy nagyon brutális voltam, mint ahogy különösen abban a koromban mindennel szemben, ami nem olyan volt, amilyennek szerintem lennie kellett volna. Mert hogy én mérgemben szét nem mentem akkor, kész csoda, s ha csak egy ezredrésze megfogant volna annak, amiket akkor mondtam, nemcsak nyomdájuk, hanem az egész Gyoma, sőt az egész Magyarország elsüllyedt volna. Hát biz én ilyen voltam, s ilyen vagyok ma is, legfeljebb, akkor megmondtam meg megírtam a mérgem, most meg magamban káromkodom. Különösen pedig azért voltam mérges, mert meg voltam róla győződve, hogy ha én beszélhetnék azzal a nyomdásszal, lehetetlen, hogy pár óra alatt meg ne győzzem. De Firenzéből Gyomán publikálni lehetetlen volt abban a korszakban. Persze, Pesten se tudták megcsinálni, amit akartam s a sok bosszúság annyira kedvemet szegte, hogy a Szellemnek kitekertem a nyakát. Szegény Lukácsnak[12] volt mit hallania tőlem, s egyáltalán nem tudta megérteni dühömet, neki azok a borzalmas címlapok és iniciálék tetszettek. Aszondta, válasszak közülük, én meg földhöz vágtam az egész mindenséget. Azt írja, nem szégyenli – hát nem is szégyellheti, mert abban az időben éppen a nyomdászat nyakig úszott a talmiban s talán csak a kívül-állónak adatott meg, hogy tisztán lásson. Az a fő, hogy *ma* ott tart, ahol, s ha valaki, én tisztelem és becsülöm az Ön működését, mert én tudom, mit jelent s milyen körülmények közt megy végbe. A korabeli legtöbb festő, szobrász, építész akiből lett valami, hasonló evoluciot járt meg, mint az Öné; már t. i. akiből lett valami igazán.

A bakonyi túrát nem lehetne mecsekivel kombinálni?[13] Igen örülnék, ha eljönnének, mert csakugyan úgy van, hogy nagyon sok mindenről nem beszéltünk még.

Szeretettel köszönti

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 48–49. Megj.: Fülep–Kner lev. 60–61. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 901. sz.
[2] Ld. 888/13.
[3] Amor sanctus. Szent szeretet könyve. Középkori himnuszok latinul és magyarul. Ford. és magyarázta Babits Mihály. Bp. 1933. (A Magyar Szemle könyvei 6.) A kötetet a Magyar Tipográfiai Műintézet (a Magyar Szemle Társaság tulajdona) nyomta.
[4] Ld. 901/5.
[5] Ld. 901/7.
[6] Ld. 878/2.
[7] Ld. 886/6.
[8] Ld. 901/19.
[9] Utalás a Vasárnapi Körre. Ld. 810/3. ill. FL lev. II. 487. sz.
[10] Ld. 899/3.
[11] Ld. 901/14.
[12] Lukács György (1885–1971) filozófussal FL 1910-ben ismerkedett meg Firenzében, de már a Thália Társaság létrehozása óta tudtak egymásról. Megismerkedésük az 1911-ben megindított, FL, Lukács György és Hevesi Sándor közös szerkesztésében megjelenő A Szellem tervezése kapcsán történt. Utóbb az I. világháború éveiben rendszeresen találkoztak a Vasárnapi Kör összejövetelein. A Tanácsköztársaság bukása után Lukács Bécsbe, majd Moszkvába emigrált, ahonnan 1945 augusztusában tért haza Budapestre.
[13] A Kner-család nem látogatott el Zengővárkonyba.

908. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1933. III. 29.

Kedves Sándorom,

már 10 év óta minden canonica visita jegyzőkönyve azzal végződik, hogy az espere res „szigorúan utasítja" a presbiteriumot, hogy a már valósággal omladozó templomot tegye rendbe. Ha a Kajdi-ügy[1] nincs, már megtörtént volna. Aztán jött a nagy romlás[2] és csak maradt – de most már nem halaszthatjuk tovább s az idén neki látunk.[3] A miniszteriumból ígéretet kaptam segély kiutalására, erre aztán megszerkesztettem a csatolt kérvényt, kérlek, légy szíves pártoló záradékkal ellátva a püspöki hivatalnak továbbítani. Írok püspök úrnak is. Előre is hálás köszönet!

Szeretettel ölel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. 1933. Iktatatlan ir.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.

[1] Ld. 872/4.
[2] A világgazdasági válságra utal.
[3] A zengővárkonyi templom tatarozására a Tolnai Ref. Em. 1933-as közgyűlésének jegyzőkönyve

szerint 200 pengő segélyt kapott az egyházközség. Ugyanekkor rendbehozták a 15 éve nem tatarozott iskolát is.
Az 1933-as egyházmegyei közgyűlés tanügyi jelentése így ír róla:
„Zengővárkony iskolája a legjobban felszerelt iskola az egész kerületben, tanítója olyan tökéletes munkát végzett, hogy messze kiemelkedik a többi iskolák fölé, a növendékek még a hangjegy olvasásban is olyan tökéletességre tettek szert, hogy bármit leénekelnek első látásra." (A Tolnai Egyházmegye közgyűlésének jegyzőkönyve. Szekszárd, 1933. 37. p.)

909. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1933. III. 31.

Kedves Barátom!

Véletlenek egész sora folytán a napokban többször gondoltam Önre és tegnap az Amor Sanctus[1] is a kezemben volt, amelyről Ön ma ír. Így hát azonnal válaszolok. A napokban többször akartam írni és állapota felől érdeklődni, de nem jutottam hozzá. Bizonyosan befolyásolja állapotát az időjárás is s ez a szép tavasz, az ébredő természet segítségére lesz majd abban, hogy gyorsabban gyógyuljon. Nagyon szeretném, ha kedvezőbb híreket hallanék már Ön felől. –

De vegyük sorra szíves levelét. –

Az Amor Sanctussal csakugyan megkíváltak engem is. Itt küldöm a rávonatkozó levélváltást, visszavárólag. Ne csodálkozzon, hogy ilyen agresszíven csinálom az üzleti levelezést. Két okom volt rá: egyik az, hogy a beküldött nyomásminta csakugyan iniciálissal készült és ha lehet, még rosszabb volt, mint a végleges megoldás. A másik pedig az, hogy nehány nappal azelőtt hallottam, hogy a nyomdákkal Balog főtitkár úr[2] úgy szokott elszámolni, hogy a kikezdések végén levő félsorokra eső betűhelyek számát levonja. – Ilyen 1000 n szerinti elszámolásokat pedig velem nem lehet csinálni s ezért láttam helyesnek kitanítani őt arról, hogy mi is az üres térnek a jelentősége a tipográfiában. Bizisten nagyon sokszor többe kerül, mint ha a gépszedő telepetyegtetné betűvel a fehér helyeket. –

Kérem alkalmilag, esetleg a mellékelt borítékban hamarosan vissza ezt a levélváltást, mert sohase lehet tudni, mikor lehet rá szükség. Tény az, hogy a végleges kivitelben a mediaeval típus és a klasszicista Bodoni antiqua össze vannak keverve, – más baja is van azonkívül éppen elég annak a könyvnek. –

Szegedi Szütsöt[3] mellékelem. Persze nem könyvművészet, hanem tiszta grafika, amit ad, – de nagyon kíváncsi vagyok, mit szól hozzá. Úgy emlékszem, egyszer a Diárium pár szóban megemlítette,[4] egyébként itthon még senki se kegyeskedett észrevenni. Engem egy pesti bankigazgató ismerősöm figyelmeztetett erre a könyvre, úgy szereztem meg magamnak. – Szegedi Szüts azóta is rajztanár a csongrádi állami polgári iskolában.

A Máli ügyről[5] nem akarok levélben tárgyalni, nehezemre esnék, mert róla nem szívesen mondok keserűt, vagy rosszat. Nagyon fáj nekem. De mégis megemlítem, hogy a könyvnek a rajzait kevés kivétellel még 1922 vagy 1923-ban Wienben csinál-

ta és a klisék is akkor készültek. Fentjártam akkor, s már a cinkográfusnál voltak a klisék. Megmondtam őszintén a véleményemet, de hát hiába. A kliséket most elhozta, mert akkor megbukott a kiadó, aki meg akarta csinálni és a kliséket átengedte neki. Most azt szerette volna, ha én nyomom vagy adom ki, de én nem vállaltam. Megmondtam, hogy *reális* kalkuláció mellett lehetetlen megcsinálni a dolgot, csak rá lehet fizetni és a befektetett munka és költség nem lehet arányban az eredménnyel. — Dehát tudja, hogy van az. Szegény Máli örökké kívül állott az élet minden reális, tényleges vonatkozásán, s ezért amennyire zseniális és amennyire igazán rendkívüli teljesítményekre volna hivatva és kötelezve, nem fogja a fenti okból soha ezeket megvalósítani. —

Most nagyon megértem akkori firenzei állapotát a Szellemmel kapcsolatban.[6] Nem kell mentegetnie. Látja, hogy ma miként nézek rá vissza. Kellő időben kapott, igen egészséges pofon volt az, — de tudnék Önnek példákat mondani, hogy az ilyen pofonok nem mindenkinél szoktak így hatni. Nekem éppen jókor jött és ma is hálás vagyok érte. — Persze tisztán látom és tudom, hogy annak akkor így kellett lennie. Nem mondok mást, csak annyit, hogy a múltkor elővettem a Morris[7] és társai híres művészeti röpiratait (Arts and Crafts Essays) német kiadásban. Van közöttük egy, amelyet Emery Walker[8] írt a tipográfiáról. Az a megállapítás foglaltatik benne, hogy Didot és Bodoni destruálták a tipográfiát. — Többek között. —

Itt küldöm a könyvoldalak gyűjteményét is.[9] Igazán hálás volnék, ha megírná a véleményét erről és főként a bevezetésben lefektetett néhány gondolatról. Egy példányt Fitznek adtam a nyári kedves vendéglátása viszonzásául. Magamnak már csak egészen kevés, nehány példány maradt, de ha Önnek örömet szerzek vele, a legnagyobb örömmel engedem át végleg. — Majd alkalmilag dedikálom. — Már most megjegyzem azonban, hogy Fitz is felhasználja ezt a saját szemináriumában.[10] —

A reklamált könyvnek egy fejezetét megint megírtam.[11] Egy nyomdászévkönyvben fog megjelenni. Különlenyomatot készítek róla és mintegy három hét múlva meg fogom Önnek küldeni. Az öcsém[12] azt mondja, hogy a legérdekesebb és legszebb cikkem, amit eddig írtam. Nagyon kíváncsi vagyok, hogy Ön majd mit szól hozzá. —

Ami a nyári terveket illeti, még nem tudom fixirozni azokat.[13] Bajok vannak. A fiú[14] elvégzi a negyedik elemit és itt a nagy probléma, mit csináljak vele. Nem igen marad más hátra, mint hogy itthon tanuljon, magánúton. Nagyon félek a mai középiskolától. Van egy pár barátom, különböző helyeken, akiknek a fiai iskolába járnak, nagyon nem tetszik nekem, amit hallok tőlük. Itthon mégis csak magam irányítom a gyereket, ha még oly kevés időm van is vele foglalkozni. Persze mindez anyagi kérdés is, — nagyon nehéz a mai időkben. De a meghívást mindenesetre köszönettel előjegyeztük s terveink megcsinálásánál mindenesetre számbavesszük, még ha az idén nem is kerülhet rá a sor. —

Minden jót kívánok s maradok üdvözlettel és a Nagytiszteletű Asszonynak kézcsókkal, régi hálás hívük és szolgájuk

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/108. Megj.: Fülep–Kner lev. 62–63. p.
Gépirat Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 907/3.
[2] Balogh József (1893–1944) publicista, klasszika filológus, irodalomtörténész. 1927–1935 között a Magyar Szemle Társaság főtitkára.
[3] Bodoni, Giambattista (1740–1813) olasz klasszicista nyomdász, betűmetsző. Antikva-betűit máig használják.
[4] Ld. 901/5.
[5] „A Londonban megjelent rendkívüli fénnyel kiállított könyv tulajdonképpen képeskönyv, de felnőttek részére. Egy magyar grafikus rögzíti le, hogy a háborúban (my war) mi történt vele. Szegedi Szűts kitűnő technikájú rajzoló és széles regiszteren játszik a lövészárok borzalmaitól a frontmögötti, olykor humoros idillekig mindenhez van érzéke. Kivonatosan, pár goromba tusvonallal rajzol, de kevéssel is sokat tud mondani. A könyv a magyar grafikusművészet külföldi térhódításának egyik fontos állomása. (= Diarium, 1932. 3–4. sz. 88. p.)
[6] Ld. 901/19. és 907/8.
[7] Ld. 901/14.
[8] Morris, William (1834–1896) író, iparművész, festő. Tevékenységének fő célja a tömegtermeléssel szemben az igényes kézműipar támogatása, – a nyomdászat területén is. Az Arts and Crafts Exhibition Society alapítója.
[9] Walker, Emery (1851–1933) tipográfus, William Morris híve és törekvéseinek támogatója.
[10] Didot = a 18. századtól működő francia klasszicista nyomdászdinasztia.
[11] Ld. 904/2.
[12] Fitz mint egyetemi magántanár (ld. 890. sz.) és az Egyetemi Könyvtár igazgatója könyvészeti kollégiumot tartott a pécsi egyetem bölcsészkarán.
[13] Ld. 886. sz.
[14] Kner Endrére (ld. 811/4.) vagy inkább unokaöccsére, Haiman Györgyre (ld. 901/3.) utal.
[15] FL meghívására reagál. (ld. 907/13.)
[16] Kner Mihály ld. 811/5.

910. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1933. IV. 7.

Kedves Barátom,

küldöm vissza a Szütsöt[1] s a leveleket.[2] Egyben megrovom, amért nekem fölbélyegzett szállító-levelet s borítékot küld. A borítékon levő bélyegeket nem is használom el, mert így, ahogy küldöm, nincs is rá szükség, majd áztattassa le valamelyik inassal. A mai világban spórolni kell.

Az oldal-mintákat most nem küldöm vissza.[3] Még gondolkozom rajta, megtartsame. Nagy kedvem van hozzá, de a lelkiismeretem azt mondja, másnak fontosabb volna birtokában lenni. Elvégre, én nem vagyok nyomdász, csak esztetikus. Ami magát a kísérletet illeti, arra azt mondom egy szóval: remek! Ez az igazi tipográfiai pedagógia. Nagyon sokat lehet belőle tanulni. Nagyjában tudom ezeket a dolgokat, de így együtt látni roppant tanulságos. Bár sokan tanulnák meg ezt. De ettől nálunk, sajnos, még messze vagyunk. Épp most olvastam a Diariumban a nyilatkozatokat a

K.[önyvbarátok]Sz.[övetsége] könyveiről[4] – nem tudom, látta-e a Magyar várakat[5] – egyetemi tanárok magasztalják, holott olyan, mint valami fürdő-prospektus. Node, ha valakinek, Önnek elég tapasztalata van e téren. Itt az Amor sanctus esete. A legelemibb dolgokat nem tudják. Hanem Ön jól kitanította őket!

Ami már most Szütsöt illeti, más a véleményem: kétségtelenül tehetséges, ezt néhány lap mutatja (186, 187), de túlnyomóan dilettans. Néhány esetet kivéve, sejtelme sincs róla, mit kellene csinálnia, még akkor se, ha meg tudná csinálni. Az egész limonádés-novellisztikus elgondolás – a little hussar a sweet heartjával stb. – banális és hascsikaró. A legtöbb lap üres virtuózkodás. Néhol a japánokat próbálja imitálni (különösen Hokusait).[6] Nem csudálom azonban, hogy az angoloknál ilyesminek sikere van. A Land ohne Musik egyúttal Land ohne bildende Kunst az aquarell és ál-grafika hazája. Hogy mennyit értenek hozzá, mutatja, hogy Greco hatását fedezik fel benne! (A Times kritikusa – nyilván mostanában hallott valamit Grecoról és sietett hírt adni róla.)[7] Szütsnek minden föltétele meg van hát hozzá, hogy Angliában sikere legyen. De kár érte. Ha megfelelő kezekbe kerülne – s meg volna hozzá az etikai bázisa – , talán tudna valamit produkálni. Persze először is le kellene mondania a sikerről, virtuozságról, svindliről, giccsről, felületességről. Hogy ennek erkölcsi feltételei meg vannak-e benne, nem tudhatom. A 186. 187. lap kitűnő (bár az utóbbit is elrontják a lábak), aki ilyet tud csinálni, annak érdemes volna megpróbálnia, nem lehetne-e belőle komoly művész. Különben az egész ember jellegzetes magyar eset. Hanem bámulom a szimatját! Hogy megtalálta ez az ember Angliát, az egyetlen neki való helyet! Úgy látszik, kitűnő pszichologus és jó üzleti érzéke van.

Könyvének fejezetét várom.[8] Mindjobban megérlelődik bennem a meggyőződés, hogy Önnek olyan fontos missziója van, amit nem hogy más pótolni, de még csak megközelíteni se képes. És büszke vagyok rá, hogy az Ön útjának vonalán nekem is volt egy kis szerepem, amint hogy büszke vagyok mostani baráti kapcsolatunkra.

Magamról, sajnos, még mindig nem tudok egészen jót írni. Lázam még mindig van. De megmondták, hogy hosszadalmas lesz a dolog nagyon. Én is csak az időjárástól várok gyökeresebb változást, mert azt már kitapasztaltam, hogy állapotom az időjárás hullámzásának függvénye. Amint lemegy a barométer, lábam megdagad és lázam emelkedik.

Sokat gondolok mostanában Mannheimra[9] – nem tudom, mi lehet vele ott Frankfurtban. Aggódom érte. Majd ha Tolnai megjön, talán tőle hallok róla valamit. Attól tartok, nekem lesz igazam, hogy gyógyíthatatlanul őrült a világ.

Szeretettel üdvözli

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 72–74. Megj.: Fülep–Kner lev. 64–65. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 901/5.
[2] Az Amor sanctus kiadásával kapcsolatos levelezésre utal. Ld. 909. sz.
[3] Ld. 901/7.

[4] A Diarium c. folyóirat számainak élén „Könyvbarátok postája" címmel nyilatkozatokat adtak közre a Könyvbarátok Szövetsége könyveiről.
[5] Varjú Elemér: Magyar várak. Bp. [1933.]
[6] Hokusai (1760–1848) japán festő, fametsző, könyvillusztrátor.
[7] R. H. Mottram a könyv bevezetésében idézi Szegedi Szűts londoni kiállításáról a Times, a The Daily Mail és a The Observer kritikusait. A Times írja, hogy Greco hatása ill. inspirációja érződik a rajzokon. Szegedi Szűts szerint Greco rajzolási módja megfelel az ő emócionális célkitűzéseinek, és szabadon alkalmazza.
[8] Ld. 886. ill. 888. sz.
[9] Mannheim Károly (1893–1947) szociológus. FL az 1910-es évek második felében, a Vasárnapi Kör összejövetelein kötött vele barátságot. 1919 után Mannheim emigrált, 1930-ban Frankfurt am Mainban a szociológia és közgazdaságtan professzora, 1933-ban, Hitler uralomra jutása után Angliába költözött. Előbb a London School of Economics, 1946-ban az University of London oktatásszociológiai tanszékének vezetője lett.

911. SZÁNTÓ REZSŐ ÉS BRÓDY PÁL – FÜLEP LAJOSNAK

[Nápoly, 1933. IV. 8.]

Kedves jó tanár úr,

levelét[1] Sorrentóba küldték utánam, mert valahol Nápoly és Róma között lebegünk. Hálásan köszönöm jó kívánságait,[2] – tudom, hogy tizenhatéves barátsága nem sablonosan mondatta el őket. Hazaérkezésem után azonnal küldöm a Rippl-képet a Bacon kézirattal[3] egyben. Egyszer már én is azt hittem, hogy el tudom adni, de utóbb meghiúsult. Kár hogy cím híján nem kereshetem fel Carlot[4] Rómában. Szeretettel üdvözli a mielőbbi viszontlátásig

Szántó

Szeretettel üdvözli

Bródy Pál

A dátum: postabélyegző, az évszám olvashatatlan. A „tizenhat éves barátság" talán 1917-re, a Szellemi Tudományok Szabadiskoláján tartott előadásokra utal.
MTAK Kézirattár Ms 4585/188.
Kézírás Roma Foro romano con il Tempio di Castore e Polluce e la Basilica Giulia feliratú képeslapon.
Címzés: Nagys. dr. Fülep Lajos úrnak Ungheria Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Szántó Rezső ld. 887/10. – Bródy Pál (1898–1978) rendező, 1929-től a Vígszínházban dolgozott, utóbb a Belvárosi Színház főrendezője. Bólyai Pál néven a Nyugatban és más folyóiratokban jelentek meg írásai.

[1] A levél nem ismeretes.
[2] Nem tudni, mire vonatkozik.
[3] Amikor FL 1927-ben csere útján Zengővárkonyba került, a parókia igen elhanyagolt állapotban volt, az egyházközségnek nem volt pénze a rendbehozatalra. FL könyvtára és néprajzi gyűjteménye nem is fért volna el a 3 szobás lakásban. Saját pénzén ill. bankkölcsönnel végeztette el a ház tatarozását és bővítését, remélve, hogy írói munkájából törleszti majd az adósságot. Minthogy a Kajdi-ügy (ld. 872/4.) izgalmai a következő években lehetetlenné tették számára az elmélyült munkát, kétségbeejtő anyagi helyzetbe került. Egy Rippl-Rónai-rajz, egy francia miniatűr és egy

Francis Bacon által aláírt angol oklevél eladásával próbálkozott Elek Artúr, majd Szántó Rezső s végül Gärtner (Gerlőtei) Jenő útján, – sikertelenül. Halálakor mindhárom műtárgy a birtokában volt. Anyagi problémáit csak részben oldotta meg az 1930-ban kapott Baumgarten-díj.

[4] Carlo – Tolnai Károly.

912. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1933. IV. 11.

Kedves Barátom!

Ne értsen félre. Azért küldtem felbélyegzett borítékot és szállítólevelet, mert furcsának tartom, hogy amikor én Önnek kéretlenül a nyakára küldök dolgokat, azzal még felesleges portóköltséget is okozzak.[1] — A borítékot pedig máris fel tudtam azonmód használni, mert mindig vannak esetek, amikor felbélyegzett borítékra szükségem van. —

Ha az oldalmintáka[3] annyira érdeklik, nagy örömmel átengedem. Kérem, fogadja el tőlem őszinte tiszteletem és szeretetem jeléül. Akit itthon érdekel, már megkapta és megkapta az a négy német szakiskola is, amelyiknek szántam. Itthon egy barátom kérte még, de Önnél fontosabb. — Arra pedig, hogy megrendelőknek adjam, nem nyomtam úgysem eleget. —

A Könyvbarátok Szövetsége által publikált elismerő leveleket[3] mindig megdöbbenéssel olvasom. Utóvégre Petrovics Eleknek[4] mégis illene például annyit érteni könyvhöz, hogy a Magyar Legendárium tipográfiájától ne legyen elragadtatva.[5] — Ha még itt tartunk, akkor fontosnak fontos ugyan az én munkám, de hogy számomra életemben eredményes legyen, az reménytelen. —

A Magyar Szemle külön fejezet. Egyszer azt írták egy könyvemre, hogy nagyon németes és miért nem inkább a mediaevalis könyvkultúrát kultiváljuk. Ezt hangsúlyozta egy német kiállítás alkalmából Czakó Elemér[6] is. Mediaevalis könyvkultúra alatt ők az angolok tipográfiáját értik, amely Morrisékból[7] és az írott könyv utánzásából indul ki s nem veszik észre az *elvi* különbséget a szedett és írott formák között. Éppen így nem veszik észre azt sem, hogy ez a sokat dícsért angol stílus évtizedek óta nem fejlődött tovább. Az angol könyvek exterieurja, stílusa a háború óta semmit sem fejlődött és pl. az Inland Printer[8] c.[ímű] amerikai szaklap pont olyan ma is, mint háború előtt volt. Azaz mégis: van változás, de ez éppen annyi, hogy az angolok és amerikaiak most már *német* betűket vásárolnak, ami azelőtt elképzelhetetlen volt. Vagyis a híres mediaevalis könyvkultúra teljesen kimerült és éppen a némethez megy anregungokért. — No de ez olyan téma, amelyről levélben nem lehet eleget írni, különben is bizonyos részét érintem a rövidesen elkészülő kis füzetemben. —

A Szűts féle könyvre[9] vonatkozó megjegyzéseit nagy részben osztom, de úgy vélem, némely helyen túl szigorú. Vannak más, igen tehetséges lapok is benne, amelyek azonban főként impresszionisztikus értékeket mutatnak. Bámulatos azonban a nyomdatechnika, amellyel reprodukálva van. Engem megveszteget az is, hogy egy vidéki tanár így mer nyilatkozni a háborúról. Azt azonban eleve jeleztem én is, hogy

ez nem könyvművészet, s könyvet ez az ember sohase fog tudni csinálni. – Lehet azonban, hogy mást sem, mert ez a fajta művész szokott egy ponton megrekedni. – Kár lenne érte. –

Ami az angol állapotokat illeti, azt hiszem, hogy nagyon igaza van. Könyvművészetben is egy nagyon finom, igen magas átlagszínvonalú, kulturált stílust adnak, de a kiemelkedő csúcspont annál kevesebb, s az egész magasabb szempontból eléggé jelentéktelen. A nagy jómód, a régi jólét mintha kissé renyhévé tette volna őket. És azt hiszem, ők el se tudják a mi életünket képzelni. Ők igazán nem tudhatják, mi az, amikor egy teljesítmény nem a viszonyokból, hanem a viszonyok dacára jön létre. –

Most már nagyon nehezen várom, mit fog Ön szólni ahhoz a munkámhoz, amelyik most sajtó alatt van. Illetve a Grafikai Almanach meg is jelent már, de a különlenyomat most készül belőle.[10] – Úgy veszem észre, elég nagy hatása van annál a kevés kollégánál, aki olvasta, de persze az emberek nem gondolják végig és nem vonják le belőle a konzekvenciákat. De erről se lehet levélben diskurálni. – Az Ön véleménye azonban nagyon érdekelne. Alig három ember van, akinek a véleménye fontos volna, de a többiek nem fogják úgysem elolvasni és nem fogják őszintén megmondani a véleményüket. Bizonyos fokig leszámolok benne azokkal az úgynevezett tipografus-forradalmárokkal, akik nem tudják, mi az a tipografia és ezért mernek akármit megcsinálni. –

Jó hogy Mannheimot[11] említi. Megírhatom, hogy Kozmától[12] hallottam róla. Csak annyit, hogy Badenben van Bécs mellett és várja, mikor mehet vissza. Én azt hiszem, hogy egyhamar nem. – Kár ezekért az emberekért. Sógornőm, aki gyermekorvos, mondta a múlt héten, mikor Pesten voltam, hogy megérkezett Pestre Európa legjobb gyermekorvosa is, akit magyar zsidó létére hazakergettek. Itthon persze el fog kallódni. – Úgy kell neki, mért ő Európa legjobb gyermekorvosa. – Megérdemli, hogy megdögöljön az ilyen. Nem?

Igaza van Németországot illetően is.[13] Egyenesen hátborzongató ez. De valahogy annak, aki élt közöttük, nem meglepetés. Emlékezzünk arra, hogyan kellett Rathenaunak[14] elpusztulni. Ismeri Harry Graf Kessler szép könyvét Rathenauról? Mostanában sokat gondolok Hajós Edithre,[15] aki egyszer társaságunk nagy ellenvetései közepette ezeket jelentette ki: „Nekem szimpatikusabb a nápolyi piszok, mint a berlini rend. Mert a nápolyi piszok emberi, de a berlini rend embertelen." Ez bizony így is van, és ennek a fene nagy organizált rendnek a reakciója az, ami most odakint van. –

Egészségi állapotáról jobban szerettem volna már több pozitív jót hallani! Remélem, legközelebb már erről számolhat be. Nagy dolog ez a tavasz! Minden évben új csoda és új reménység! Mégis csak vigasztaló. Most sok gondon, aggódáson mentünk mi is keresztül. Apám[16] influenzából keletkezett tüdőgyulladáson és mellhártyagyulladáson ment keresztül. – Igen enyhe lázzal járt, de az ő korában az ilyesmi nagyon aggodalmas. Most már jobban van, de nagyon lassan javul. Amint utazhat, leküldjük Abbáziába egy pár hétre. – Most elkészült egy könyve,[17] amelyet egyidejűleg megküldök. Nem kerül nyilvánosságra, csak a nótáriusainak küldi szét az öreg. Szeretem a tipográfiáját ennek. A táblája nyomdai úton, szedett vonalak egymásra-

nyomásával készült, unokaöcsém, Haiman Gyuri[18] tervezte. — Most egy másik kis vicceskönyv is van sajtó alatt.[19] A személyzeti garnitúrát együtt kell tartani, hát hadd csináljanak valamit. — Elfogy a papír és az idő is.

[Kner Imre]

Eredetije nem maradt fenn, gépiratos aláiratlan másodpéldánya a BML XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 75–76. Megj.: Fülep–Kner lev. 65–67. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 910. sz.
[2] Ld. 901/7.
[3] Ld. 910/3.
[4] Ld. 889/3.
[5] A Diarium 1932. 3–4. sz. (67–71.) idézi a Tormay Cecile: Magyar legendáriumáról megjelent kritikákat. Petrovics szerint: „A Magyar legendárium igen szép könyv. A művészeti értéknek megfelelően ezt a becses kiadványt is el fogom helyezni a Szépművészeti Múzeum könyvtárában."
[6] Ld. 801/4.
[7] Ld. 909/8.
[8] Inland Printer. 1883-ban alapított chicagói folyóirat. Alcíme: The Leading Trade Journal of the World in the Printing and Allied Industries. Ma is él.
[9] Ld. 901/5. ill. 910. sz.
[10] Ld. 904/2.
[11] Ld. 910/9.
[12] Ld. 888/16.
[13] Ld. 910. sz.
[14] Rathenau, Walter (1867–1922) német politikus, 1921-ben újjáépítési, 1922-ben külügyminiszter. Szélsőséges nacionalisták meggyilkolták. Harry Graf Kessler könyve: Walther Rathenau, sein Leben und sein Werk. Berlin, [1928.]
[15] Hajós Edit (1889–1975) orvos, Balázs Béla első felesége, az ő otthonában találkoztak a Vasárnapi Kör tagjai. 1919 után emigrációban élt, Moszkvában, Bécsben, Berlinben, Párizsban, majd Angliában, 1949 és 1956 között Magyarországon bebörtönözték.
[16] Ld. 879/7.
[17] Kner Izidor: Aforizmák a nemet nem mondó nemről. Gyoma, 1932. c. művéről van szó.
[18] Ld. 901/3.
[19] Kner Izidor: Apró lurkóságok. Tizenkét képpel c. műve készült 1933. áprilisában.

913. TOLNAI KÁROLY — FÜLEP LAJOSNAK

Padova, 1932. [helyesen 1933.] IV. 18.

Mélyen tisztelt Tanár úr!

A németországi események[1] miatt valószínűleg — sajnos! — nem jöhetek most Magyarországba. Hamburgból bővebben írok majd.

Remélem nem haragszik emiatt, hiszen ha tőlem függene, rögtön jönnék! Sok szeretettel

Károly és Rina

Kézcsókomat k.[edves] Feleségének.

Az évszám tévedés, a bélyegzőn 1933 olvasható, a „németországi események" említése is ezt igazolja.
MTAK Kézirattár Ms 4590/44.
Kézírás Padova. Cappella degli Scrovegni all' Arena. Visione di S. Giovacchino (Giotto) feliratú képeslapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Hitler 1933. I. 30-án lett birodalmi kancellár.

914. FÜLEP LAJOS — GILICZE SÁNDORNAK

Zengővárkony, 1933. V. 1.

Kedves Sándorom,

Göde Piroska[1] nyugtája ügyében nem tudom utasításod teljesíteni, mert sose lakott s nem is lakik itt, sőt azt se tudom, hol van. Leveled vétele után rögtön megkérdeztem Dezső bácsit,[2] de ő se tudott egészen biztosat mondani, szerinte azonban legcélravezetőbb volna Mohácson keresni Göde Sándor útbiztos címén; lehet, hogy ott van, ha pedig nincs, ott biztosan tudják a címét. Épp ezért visszaküldtem az iratokat, a levelet is, ha felhasználhatod a mohácsi lelkésznél,[3] nem kell újat írnod.

Egyúttal megismétlem kérésem, hogy ha majd visitára jössz, légy szíves úgy beosztani a dolgot, hogy a gyűlés előtt sok mindent megbeszélhessünk. Ettől függetlenül is szeretném, ha nálunk megidőzhetnél.

Most nyakig benne vagyunk a tatarozásban,[4] ami nekem elég terhes, mert állapotom még mindig változatlan (most különösen nagyon fáj és dagadt mind a két lábam), s bizony nekem kell mindenben intézkednem, pedig alig tudok járni és állni.

Nagyon várom már a minisztériumtól a pénzt!

Szeretettel ölel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. 401/1933.
Rajta: Érk. 33. V. 2.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] Göde Piroska az 1929-ben meghalt pécsváradi ref. lelkész, Göde Sándor árvája. Egyházi segélyt kért és kapott.
[2] Kiléte ismeretlen.
[3] 1933-ban Vikár Zoltán volt a mohácsi ref. lelkész.
[4] Ld. 908/3.

915. GÄRTNER JENŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1933. V. 2.

Igen tisztelt Professzor Úr,

Örömmel juttatom sz.[íves] tudomására, hogy B.-né[1] ismét felvette velem a kapcsolatot, ami minden bizonnyal nagy mértékben elősegíti szóbanforgó ügy esetleges sikeres elintézését. Mindazonáltal jónak látom, hogy ne tudjon arról, hogy a kép kié és hogy annak eladását keresztülvinni akarom.[2]

Ez úttal megküldöm egyben n[agy]t.[tiszteletű] Professzor Úrnak készülő nagyobb tanulmányom első két fejezetét[3] legőszintébb nagyrabecsülésem és hálám jeléül. S annál is inkább súlyt helyezek arra, hogy ezen írás Prof.[esszor] Úr kezeibe kerüljön, mert egykor egy mindenképpen jelentéktelen, sőt bűnös cikkemet[4] is átadtam Professzor úrnak, ami fejlődésem szempontjából jó volt, mert így mélyremenően tudatossá vált bennem az a párisi tartózkodásom óta érlelődő felfogásom, hogy a magyar festészet jórészt jelentőség és érték nélkül való. Talán éppen, mert átmentem a nemértékelés minden fázisán, keresem ma az időtlen értékelés lehetőségeit. Ily módon Bernáth cikkem óta, melyet még mindig túl jóindulatúnak tartok, nem írtam semmit, és valószínűleg hosszú időre nem is írok. A magyar kultúra sajátos szervezettsége nekem ma annyira visszatetsző, hogy még inkább sarkallja bennem a német szerzővé válás régi vágyát és néhány kimagasló érték szükséges mentésén kívül minden mással szemben érdektelenné tesz.

Remélem Professzor Úr soraimból nem a hízelgő közeledését olvassa ki, ami ismét arra késztetne, hogy minden rajongó nagyrabecsülésem ellenére is mint félreismert távolban maradjam. [!] Az elmúlt nyári alföldi tartózkodásom alatt megszakadt a tárlati művészettel minden kapcsolatom, mert az par excellence a minden meghasonlott idealizmus nélkül való értéktelen alföldi embertípus művészete. Ekkor kérlelhetetlenebbül kerestem az ideálisan értékessé válás lehetőségeit, azóta majd minden összeköttetésem feladásával is végbevittem egy új értékelést, melynek posztulátumait elsősorban magam keresem megvalósítani. Nyilvánvaló, hogy célkitűzéseimnek az itthoni művészethez vagy tudományhoz nem sok a köze. Már évek óta a németté-válásban látom az erőkhöz mért nagyotalkotás teljes lehetőségét és a mellékelt töredék arról van hivatva számot adni, hogy ez nekem eddig mily mértékben sikerült. Nagy küszködés eredménye ez a végsőtől még mindig távol érzett forma; annál is inkább mert ha el is zárkózom a közhelyszerű s eklektikus magyar kultúra elől, mégis csak magyar közösségben élek, hol a célkitűzés majd mindig konkrét az életmód emelésére irányuló. Másrészt meg a nyelvi közösség nem szakítható meg s ez a legnagyobb gátlás az új keresés adaequat irodalmi kifejezésében. Hogy jelentőséggel lesz-e majd s mily jelentőséggel egykor Vordeutungstheoriám az eszthétika fejlődésére, annak eldöntése ma még előttem is nagyon hipothetikus, hisz még az első fejezetek egyelőre lezáró szövegét se értem el és a többiek a jelen viszonylagos bevégzettségtől is távol állnak. Az a körülmény azonban, hogy jóval jobbnak látom a közeljövőben újraalkotandó vagy új szöveget, mint a jelen töredékét és hogy sejtem már, hogy mely pontokon kell majd évek múltán, úgy a vordeutungos dolgozatom,

mint általában a mai szellemtörténetírás alapfeltevéseit revideálni, arra a reményre látszik feljogosítani, hogy ezen írásom nagy fejlődéslehetőségek kiindulópontja lesz.

Ezen kérdés eldöntésére Professzor Úr magyar részről egyedül illetékes, vagy legilletékesebb, miért is nagyon hálás lennék Professzor úrnak, ha legőszintébb és legszigorúbb ítéletét velem írásban vagy szóban közölni méltóztatnék. Professzor Úr szavaiban a jövő ítéletét kapnám előrevetítve, vagy erre legalább is igen nagy a valószínűség, ami akár Thienemannról[5] se mondható el, ő szerintem ugyanis csak nagyon partiális jelentőségű contemporain értékek értékelésére képes, minden nagy értő képességei ellenére is. Egyébként miért hoz ő ma egy Dilthey-[6] Schücking[7]-es irodalomszemléletet, mikor neki, ha többre hivatott, mint a magyar kultúra új európai értelmezésére, ezen törekvésekkel nem egyszer szembeszállni kellene. Az érdeme nagy, de elképzelhető nagyobb.

Újabban mindinkább az a meggyőződésem, hogy Professzor úr az európai műtörténetírás számára bírhatna nagy jelentőséggel, ha tanítása a magyar határon túl terjedne éspedig minden kiváló felismerése fölött elsősorban azért, mert ma amikor a modern német szellemtörténeti iskola a különböző értékek egy síkra emelésével elvetette az értékelést, akkor Prof.[esszor] Úr ugyan tartva a legfrappánsabban Dvořaknál[8] kifejezésre jutó értékelési princípiumot értékel és sokban attól eltérően értékel. Professzor úrnál, úgy gondolom azon értékes kompromisszumok egyikével van dolgunk, melyeknél az időben-levés sajátos idegen és egységesítő színt és rendszerlehetőséget ad egy ősi s egyéni látásmódnak, mely a rendszer logikai struktúráján átüt, mint új, sajátos s nagy lehetőségek esetleges kiindulópontja.

Úgy látom én egy principiell új tudományosság és alkotó kultúra kiindulásának lehetőségét Professzor úr gondolatvilágában éspedig abban, mely papírra rögzítve nem nyer lezárt rendszerbe késztetett kifejezést, hanem állandóan új ostromra és új alátámasztásra készen áll a Professzor úr által felfedezett vagy módosított alapelvekkel szemben. Hogy mily nagy horderejű lenne számomra a Professzor úr gondolatvilágával való közeli megismerkedés által való megtermékenyülés az előttem nagyon nyilvánvaló, mégis annak minden értéke mellett is egyéni fejlődésemben továbbvivőnek látom a kérlelhetetlen keresést mint az idegen ismeretek és feltevések kész átvételét, legyenek azok még oly értékesek is és úgy látom, hogy csak az időnkinti elmélyedés Professzor úr gondolatvilágába vihet előre saját kereséseimben, az állandó hatás pedig éppen Professzor úr nagy egyéniségénél fogva, valamint mert több körülmény közrejátszásánál fogva pillanatnyilag mindig saját célkitűzéseim hiánytalan kiteljesülését is jelenti számomra, veszély lehetne számomra. Úgy, hogy nagy mértékben adósa vagyok a körülményeknek, melyek lehetővé tették, hogy sokszor kerülő úton is, Professzor úr hatása alá kerültem, mely azonban sohasem volt több, mint egy szükséges ösztönzés a továbbkereséshez és így számomra már eddig is a legnagyobb gyarapodást és értékesedést jelentette, miért is Professzor úrnak ezúttal is a leghálásabb köszönetet mondok és kérem Professzor urat, kegyeskedjék ez után is mint eddigelé jóindulatával kitüntetni.

Nagyon hálás lennék Professzor úrnak, ha meg méltóztatnék engedni, hogy rövid pécsi tartózkodásom alkalmával esetleg egyszer vagy kétszer tisztelettel felkeressem.

Ezen szerénytelen kérésem kifejezésre juttatására különben a Prof.[esszor] úr ez évi tanítványainak tett meghívása bátorít fel.

Sajnos azonban a reáliskola oly kiszámíthatatlan módon foglal el, hogy nem kérhetem Professzor urat egyelőre egy előre meghatározott nap alkalmasnak ítélésére, hacsak az nem vasárnap délután lenne. Nem tudom azonban, hogy Professzor úrnak míly mértékben jelentene veszteséget a vasárnap meghitt csendjének íly megtörése. A magam részéről bármikor a legnagyobb örömmel és hálával venném i.[gen] t.[isztelt] Professzor úr meghívását és amennyiben vasárnap Professzor urat súlyosabban zavarnám, valamiképpen bizonnyal módját tudom ejteni egy más alkalmasabb nap megválasztásának is.

Professzor úr nagybecsű sorait remélve vagyok kiváló tisztelettel legőszintébb híve és hálás tanítványa

Gärtner Jenő

Pécs, Lyceum u 11.

MTAK Kézirattár Ms 4587/148.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr Fülep Lajos egy. magántanár, tiszteletes úrnak Zengő-Várkony (Baranya-megye)
Feladó: Gärtner Jenő, gyak. tanárjelölt Pécs, Lyceum u. 11.
A levél mellett Gärtner Jenő: Die Vordeutung in der Dichtung c. 21 gépelt lapnyi tanulmánya autogr. címlappal és dedikációval: Nagys. Dr Fülep Lajos egyetemi tanár, műtörténész úrnak legőszintébb nagyrabecsülése és hálája jeléül igaz híve Gärtner Jenő. Pécs, 1933. máj. 2.
Gärtner (1933-tól Gerlőtei) Jenő (szül. 1908.) tanár, művészeti író. A szegedi, pécsi (ahol FL hallgatója volt), gráci és párizsi egyetemen tanult. 1934-ben kecskeméti tanár, majd a debreceni egyetem francia tanszékén tanársegéd. 1947-től Budapesten tanár, 1956 után Franciaországban, majd Nyugat-Németországban élt.

[1] Kiléte ismeretlen.
[2] FL talán a Szántó Rudolftól visszakért Rippl-Rónai képet próbálta Gärtner Jenő segítségével értékesíteni. Ld. 911/3. ill. FL lev. II. 741. sz.
[3] A cikket nem sikerült azonosítanom, valószínűleg kéziratban maradt.
[4] Bernáth Aurél művészete. (= Dunántúl, 1932. XI. 10.)
[5] Ld. 796/3.
[6] Dilthey, Wilhelm (1833–1911) német filozófus, a szellemtörténeti iskola megalapítója.
[7] Schücking, Levin (1814–1883) német író.
[8] Dvořak, Max (1874–1921) osztrák művészettörténész, 1909-től bécsi egyetemi tanár, a szellemtörténeti iskola kiemelkedő alakja.

916. FÜLEP LAJOS – GÄRTNER JENŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1933. V. 4.

Kedves Gärtner,

levelére[1] csak röviden válaszolok, mert éppen az egyház zárszámadását csinálom s számokkal küszködöm, ami nekem a legreménytelenebb küzdelem. De meg, ha úgyis kijön, majd élőszóval beszéljük meg a dolgokat.

Vasárnapi kijövetelének egyelőre nem látom akadályát[2] — ha valami addig közbe jönne, értesítem. Ha nem, akkor várom. De persze csak jó idő esetén, mert ide esőben kijönni nem alkalmas, meg aztán, ha már kijön, azt szeretném, hogy kint lehessünk a szabadban. Ha tehát most vasárnap esik, akkor elmarad máskorra — hiszen lesz még alkalom a tanév végéig.

Ha Előd[3] is kijöhet most magával, őt is szívesen látom, de ő, úgy tudom, vizsgára készül.

Túloldalon leírom s vázolom jövetele módját

szíves üdvözlettel

Fülep

Indúl Pécsről, nagyállomásról 13^{35}, kisállomásról 13^{42} érk.[ezik] Pécsváradra 14^{53} vissza: 21^{36} , érk.[ezik] Pécsre 22^{23}

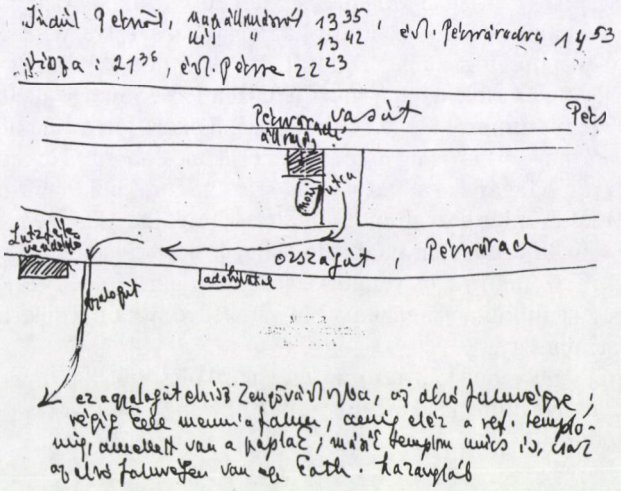

ez a gyalogút elvisz Zengővárkonyba, az alsó faluvégre; végig kell menni a falun, amíg elér a ref.[ormátus] templomig, amellett van a paplak; másik templom nincs is, csak az alsó faluvégen van egy kath.[olikus] harangláb.

MTAK Kézirattár Ms 4163/65.
Kézírás.
Címzés: Ngs Gärtner Jenő gyak. tanárjelölt úrnak Pécs Lyceum u. 11.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Gärtner Jenő ld. 915. sz.

[1] Ld. 915. sz.
[2] A látogatás elmaradt. Ld. 917. sz.
[3] Előd Géza (1912?–1944/45?) pécsi egyetemi hallgató, majd tanár. Cikkei és kritikái jelentek meg a Pécsi Naplóban. FL-ról is írt „A látó ember" címmel (ld. 891/7.). Doktori disszertációja: „Zilahy Károly, a hatvanas évek irodalmi ellenzékének vezére" (Pécs, 1935) volt. 1940–1944 között a munkácsi zsidó gimnázium tanára, de szinte egész idő alatt munkaszolgálatot teljesített, 1942

tavaszától 1943 októberéig az orosz fronton. 1944. májusában újból behívták, s nem tért többet haza. FL így ír róla: „Előd Géza a pécsi egyetemen nem volt beiratkozott hallgatóm, de eljárt óráimra, aztán kijött Várkonyba. Doktori disszertációja témáját (Zilahy Károly) én ajánlottam neki. (Jellemző, hogy tőlem kért témát, nem a professzorától.) Tehetséges volt, komoly tudós lett volna belőle, az a typus volt. Zilahy értekezése jó módszerrel készült. Sorsáról apja levele tájékoztat. Próbálkoztam érdekében - persze hiába." (MTAK Kézirattár Ms 4586/126.) Az apa levele: Előd Imre - FLnak 1944. V. 5. (MTAK Kézirattár Ms 4586/127.)

Előd Géza disszertációjáról Schöpflin Aladár írt recenziót a Nyugatban. (1936. I. 312–313. p.)

917. FÜLEP LAJOS – GÄRTNER JENŐNEK

Z[engő]Várkony, 1933. V. 10.

Kedves Gärtner,

szombaton azért táviratoztam Magának,[1] mert du. 4 órakor – még éppen időben, hogy a táviratot elküldhettem – táviratot kaptam [Halasy-] Nagy Józseftől, melyben bejelenti, hogy este megjönnek hozzánk. Itt is voltak hétfő délig s így jobbnak láttam a Maga kijövetelét elhalasztani, mert nemigen lett volna így alkalmunk azokról a dolgokról beszélni, amikről Maga velem beszélni akar. Ha az idő addig megjavul, kijöhet most vasárnap – ha pedig nem, valamelyik más napon. Nekem a hétköznap is alkalmas, ha van Magának szabad napja – azt hiszem, nem tanít minden nap és egész nap. Sőt talán a hétköznap még alkalmasabb volna. Ha igen, majd írja meg idején, mikor akar kijönni, s én megírom, hogy jó lesz-e akkor. (Jövő hétfőt már most kiveszem, mert akkorra jön valaki.) Most már talán Előd-ék[2] is jöhetnek majd, nem tudom, hogy vannak a vizsgákkal. Ha van kedve, jöjjön velük, ha nem, jöjjön egyedül, nekem mindegy.

A vasúti jegyet váltsa meg tour-retour, úgy sokkal olcsóbb.

Értekezését[3] elolvastam, majd megbeszéljük itt.

Szíves üdvözlettel

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 4163/66.
Kézírás.
Címzés: Ngys. Gärtner Jenő gyak. tanárjelölt úrnak Pécs Lyceum utca 11.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Gärtner Jenő ld. 915. sz.

[1] A távirat nem maradt fenn.
[2] Ld. 916. sz.
[3] Ld. 915/3.

918. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Zengővárkony, 1933. V. 31.

Kedves Sándorom!

Megkaptam az esperesi kérdőíveket[1] a kísérő utasítással. Sajnálattal állapítottam meg az utóbbiból, hogy néhány hete előterjesztett és megindokolt kérésem nem mél-

tattad figyelmedre. Az ügy érdekében kénytelen vagyok visszatérni reá. S mivel kettőt kértem, ugyancsak az ügy érdekében elválasztom egymástól kérésem két részét. Az egyikben, mint bizonyára emlékszel, azon kívánságom fejeztem ki, hogy lehetőleg tölts Várkonyban több időt s így egy este együtt lehetnénk. Tettem ezt az indítványt azon föltevésben, hogy tetszéseddel találkozik. Bármennyire fájlalom azonban, hogy erre nézve másként határoztál, természetesen nem erőltetem a dolgot, lévén itt-létednek ez az oldala személyi jellegű. Úgy értesülök, hogy utadon Tóth L.[ajos][2] kísér. Számomra közel esik a föltevés, hogy kérésem figyelmen kívül hagyása összefügg a reá való tekintettel, de ezt nem keresem, semmi jogom hozzá, illendő se volna. (S ha említem is, azért teszem, mert ennyit se akarok elhallgatni Előtted.) Ha Te *bármi* okból így határoztál, a dolognak ezt a részét elintézettnek tekintem, s bármennyire sajnálom, beletörődöm.

Másrészt azt kértem még, légy szíves a presb.[iteriumi] gyűlés idejét úgy kitűzni, hogy előtte rendelkezésünkre álljon pár óra, mikor néhány fontos kérdést megbeszélhessünk, melyek a visitán sorra kerülnek. Az itteni helyzet ismerete alapján írtam ezt s az egyház érdekét szem előtt tartva, mert tanácsodra és segítségedre megértő és jóindulatú támogatásodra szükségem van. Van olyan dolog, melyhez én Nélküled nem nyúlok, viszont ha előzetes alapos tájékozódás nélkül nyúlsz hozzá Te, esetleg visszafelé sül el még a legjobb szándék mellett is. Nekem különben is mindig az volt s ma is az az elvem, hogy esperesem nélkül semmi fontos dologban se intézkedem, mert egyetlen egyház ügyét se tartom elszigetelt és helyi jelentőségűnek. Egyébként egész egyházunknak is alapelve, hogy ahol szükséges, többek tanácsa érvényesüljön s a felelősség is megoszoljon. A magam részéről nem is érzek magamban elég önhittséget és elbizakodottságot ahhoz, hogy ilyen esetekben dönteni merjek s a felelősséget egyedül vállaljam. Boldog volnék, ha egyházmegyénkben olyan tökéletes együttműködésnek és kölcsönösségnek kialakulását megérhetném, amilyenben a soltiban részem volt Kerecsényi[3] idejében. Én csak akkor érzem magam igazán biztosnak dolgomban, ha az esperest állandóan magam mellett tudom; viszont azt is megmondom, hogy esperesem minden jó ügyben föltétlenül számíthat teljes odaadásomra és hűségemre. (Talán kerül rá egyszer idő és alkalom, hogy Kerecsényivel való ilyen együttműködésemnek dokumentumait megmutathatom. Íme, ilyen objektív és szubjektív okokból kértem a gyűlés idejének említett módon való megállapítását. S mivel itt nem oly személyi jellegű dologról van szó, mint az előzőben, megismétlem kérésem s azt kérem újból, légy szíves a gyűlés idejét délutánra kitűzni 4 vagy 5 órára, úgy, hogy délelőtt s délután is, a gyűlés előtt, ráérjünk mindent nyugodtan megtárgyalni.[4] (Talán az 5 óra még jobb volna, mert az atyafiaknak is alkalmasabb, Ti pedig ráértek innen 1/2 8 után elindulni, jó ló jó kocsival 20 perc alatt átvisz Pécsváradra a paplakra.) Még ez esetben is kívánatos, hogy reggel valóban a leveledben jelzett időben, tehát 9 óra tájban ideérkezzél Váraljáról.

Kérlek tehát, légy szíves elhatározásodról idején értesíteni, hogy itt aszerint intézkedhessem.

Szeretettel ölel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. lt. 468/1933.
Rajta: Érkezett 1933. VI. 1.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] A kérdőívek nincsenek a levelek mellett.
[2] Tóth Lajos (1892–?) 1924 óta szekszárdi ref. lelkész, 1947-től a Tolnai Egyházmegye esperese, Gilicze Sándor utóda.
[3] FL bajai lelkészsége idején tartozott a Solti Egyházmegye kötelékébe. Kerecsényi Zoltán (1867–1933) dabi lelkész 1920–1933 között volt esperes, így FL közvetlen egyházi felettese, és jó barátja.
[4] Az esperesi látogatásról készült jegyzőkönyv a következőket tartalmazza: „A látogató bizottság elismeréssel van a tanító lélek szerinti munkájáért, amely kiegészíti a lelkipásztor missziói lelkéből fakadó egyházépítő munkáját. Ha a presbyterium tagjai mint az egyház őrtállói ebben a munkában hűséges társakká lesznek, ezen kicsiny gyülekezet fényes például fog állani mások előtt." (A Tolnai Em. ir. Zengővárkony. Zengővárkonyi presbiteriumi jegyzőkönyv. 1933. VI. 14.)

919. FÜLEP LAJOS — ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony,] 1933. VI. 9.

Kedves Gyulám,

köszönöm a könyvet,[1] nagyon örülök, hogy ránkgondoltál. Azt hiszem, azt is kitaláltad, hogy ezt a versed mindenképpen *remeknek* tartom. Bár jól ismertem, naponta gyönyörködve olvasom, itt van a kezem ügyében. Hanem — más semmi? Hát a jövetel? A Várkonyért fellángolás szalmaláng volt? Ne felejtsd el, itt mindig tárt karok várnak Benneteket.[2]

Szeretettel

F.[ülep] Lajos

Jöjjenek már!

Zsuzsa

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest I. Eszék utca 18.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Illyés Gyula: Ifjúság. Szőnyi István négy metszetével. (Debrecen, é. n.) c. kötetére utal. A dedikáció szövege: Fülep Lajosnak őszinte barátsággal, sok, igaz szeretettel Illyés Gyula 1933.
[2] Illyés Gyula és első felesége, Juvancz Irma 1933. júliusában mintegy két hetet töltött Zengővárkonyban. Ld. 924. sz.

920. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Zengővárkony, 1933. VI. 9.

Kedves Barátom,

megint nagy késedelemmel válaszolok levelére,[1] sajnos, ugyancsak a régi okból: állapotom még mindig nem akar jobbra fordulni s ez egyrészt csaknem munka-képtelenné tesz, másrészt keserít és dühít. Az orvosok most hévízi típusú fürdőbe küldözgetnek, de nincs miből menjek. Lehet, hogy az használna, de én már nem hiszek semmiben és senkinek.

Legelőször is könyvéről![2] Amint megjött, azonnal elolvastam és mondhatom, sokat tanultam belőle. Kitűnőek ezek a cím-lap analízisek – s ilyenkor látja az ember, hogy mért nem ért senki a tipográfiához. Rengeteg tudás kell hozzá, különleges érzék s kitűnő szem. Ennyi pedig ritkán van együtt. (S mért legyen pl. Petrovicsban, akit említ?[3] Azt mondják, akinek Isten hivatalt ad, észt is ad hozzá – de mennyit kellene még tanulni! Nálunk erre nem érnek rá, s még azt se tudják, hol, kitől kellene tanulniok.) Értekezése egészben nagyon kitűnő, látszik, mennyi tudás, tapasztalat van mögötte. Nagyon kritikusan olvastam, nem találok benne semmit, amibe beleköthetnék. Hogy ezt nálunk senkise tudta volna megcsinálni, truizmus (?), amit mondani se kell. Külön örülök annak, hogy a magyaroknak megmondta. Erre legalább nem mondhatja senki, hogy „egyéni vélemény", mert így már nyilvánvaló, hogy a tipográfiának is (mint mindennek) objektív kriteriumai vannak s az „egyéni vélemény"-re csak a fejetlenség és dilettantizmus hivatkozik.

A dedikációnak[4] azonban ellene kell mondanom, mert több, mint túlzás, amit írt. Ön nem tudná megmondani, mit tanult tőlem, nem is tanulhatott – én mindössze egyszer, régen föltaszítottam[5] s ami azután jött, nincs benne részem; én azonban meg tudnám mondani, mit tanultam Öntől.

Mannheimről[6] való közlését köszönöm. Közben azt hallottam, Pesten látták. Én is attól tartok, soká nem mehet vissza. Rettenetesen sajnálom, mert Mannheimot mindig nagyon szerettem s szeretem és igen sokra becsülöm.

Szűts dolgában[7] megmaradok amellett, hogy véleményem nem érzem túlzottan szigorúnak. Ítéletemet nem egy-egy réussite-hez fűzöm, hanem az egészhez s az a művészi ratio és ethos tekintetében szerintem igen inferioris.

Édesapja[8] azóta remélhetőleg teljesen egészséges. Kis könyvét köszönöm – kiállítása nagyon szellemes és bájos.[9]

Illyés „Ifjúság"át[10] olvasta? Nemrég küldte meg nekem, de a Nyugatból már ismertem. Nekem nagyon tetszik. Végre, ennyi idő után, valami igazi.

Hol lesznek a nyáron? Ha régi terve szerint átkelnek a Dunán, ne kerüljenek el bennünket.[11]

Szeretettel

Fülep Lajos

BML XI. 9. b/10.
Kézírás.

Gyomára írt levél. A levélre, – amely a Kner-levelezésben elszakadt FL többi levelétől – Erdész Ádám hívta fel a figyelmemet.

[1] Ld. 912. sz.
[2] Ld. 901/7. ill. 904/2.
[3] Ld. 889/3.
[4] A dedikáció szövege: Fülep Lajosnak mint fogékony tanítványa Kner Imre Gyoma 1933. V/17. Egy régi „pofon" emlékére. – A füzet az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetének könyvtárában van. Ld. még 901/14.
[5] Ld. 901. és 909. sz.
[6] Ld. 910/9. ill. 912/11.
[7] Ld. 901/5. ill. 912/9.
[8] Kner Izidorra utal. Ld. 879/7. ill. 912/16.
[9] Ld. 912/17.
[10] Illyés Gyula: Ifjúság ld. 919/1. A Nyugatban 1932. III. 1. 5. sz. 239–245. p. jelent meg.
[11] Knerék nem jártak 1933-ban Zengővárkonyban.

921. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1933. VI. 11.

Kedves Barátom!

Szíves sorait[1] véve azonnal válaszolok. Ezúttal nem smokkságból, hanem mert délután utazom szabadságra. Apám[2] állapota csak igen-igen lassan javul. Most már lent van egy hónapja Abbaziában s mindenáron haza akarna jönni. Így hát szabadságomat most veszem igénybe s lemegyek, hogy rábírjam még egy pár heti maradásra. Eddig mindig nagyon rossz ideje volt, most lehetne remélni, hogy jobb idő lesz, de már nincsen türelme maradni. –

Erre az utazásra nem számítottam és így keresztülhúzza terveimet. Majd meglátjuk, mi lesz még a nyáron, de aligha jut pénz és idő a tervezett kirándulásra. Ezentúl sokkal nehezebb lesz minden, mert a fiam is levizsgázott tegnap az elemi utolsó osztályából és most már két középiskolás nevelésének gondja terhel. Valószínűleg egy ideig még itthon tartom őket, mert kevesebbe kerül, ha ideveszek valakit és együtt vagyunk egy háztartás keretében, – mint ha két gyereket adok ki és amellett elveszítem a befolyásomat a nevelésükre. –

Nagy felelősség és gond ez, sehogy se tudja az ember, hogy csinálja jól. Eddig a gyerekek fejlődése engem igazolt, de ki tudja, milyen világ jön. –

Nagyon köszönöm mindazt, amit a kis könyvemről[3] ír. Sok itt ki nem fejthető okból Ön az egyetlen, akinek a véleménye számít igazán a számomra. Igaza van, hogy ez is olyan dolog, amihez csak kevesen érthetnek. De nem majdnem minden dologgal így van-e ez a világon? – Csak persze fáj az embernek az az értetlenség amivel nálunk találkozik, amikor tapasztalja, hogy például Németországban hányan és milyen társadalmi rétegek képviselői értenek a tipográfiához. Ezzel szemben azonban furcsa látni azt is, ami *most* történik odakint. A Hitleráj kitörése után pár nappal megjósoltam, hogy a „Wahret eure heiligsten Güter" jelszava alapján nemsokára

megkezdődik a „Zurück zur Frakturschrift" című mozgalom. Ez be is következett. És most látnunk kell, hogy a modern betű mozgalom vezetői mint igyekeznek sorba igazolni az alibijüket, hogy ők már *azelőtt* is csináltak fraktúrbetűt satöbbi. A legtiszteltebb nevek, a mozgalom úttörői jelentkeznek sorban. — És megtagadják mindazt, amivel húszesztendős munkával elérték, hogy a nyomdabetű komoly exportcikké vált és Anglia és Amerika jelentkeztek mint a német betűöntödék állandó vásárlói.

Azért örömmel látom, hogy annak a kb. 130 kis könyvnek, amelyet szétküldözgettem különböző címekre, milyen komoly visszhangja támadt. De érdekes azt is megfigyelni, kik azok, akik annyira sem érdemesítik, hogy egy névjegyen megköszönjék. Viszont eredeti megjelenési formájában, a Magyar Grafikai Almanachban alig lesz valami visszhangja. — Ez is természetes.

Hogy idáig eljutottam, azt két embernek köszönhetem főképpen. Az egyik Ön volt, aki igen erélyes és határozott módon figyelmeztetett a kellő időben arra, hogy nem csak én, de az egész szakma hamis úton járunk.[4] A másik Kozma Lajos[5] volt, aki megtanított arra, hogy ezekben a régi címlapokban olvasni tudjak. Közben persze az adatgyűjtésnek és a részletstúdiumoknak hosszú ideje telt el és közben volt Herbert,[6] akitől viszont, ha egészen máshova jutottunk is el, erkölcsi és világnézeti dolgokban kaptam nagyon sokat. —

Én utálom a fusereket és dilettánsokat és azt hiszem, hogy az olyanfajta szakértelemre, amely a dolgok intenzív átéléséből táplálkozik, *igen* nagy hivatás vár még. De tényként le kell szögeznem azt, hogy nem csak én vagyok az, aki a szakmán kívül állóktól tanultam a mesterségemet. Az *egész* szakma a legfontosabb impulzusokat *kívülről* kapta. Az Insel-Verlag körül csoportosult költők és festők,[7] a Morris-csoport[8] „dilettánsai" és az utóbbi években is csupa kívülállók juttatták el a tipográfiát a mai fokára. — Az új betűkultúra elindítója Rudolf von Larisch[9] volt, egy osztrák úr, aki mint az aranygyapjasrend archiváriusa jutott el a diplomatikán keresztül az írás felfedezéséhez és a modern írástanítás megreformálásához. Most iparművészeti iskolai tanár Bécsben, 80 éves öregúr, akit a szakmában „der Schriftpapst" névvel illetnek. A mai nagy német betűművészek majdnem mind a tanítványai, vagy tanítványainak tanítványai. A két legelső német betűöntő pedig, akik ezeket az eredményeket a praxisba átvitték: egyik szivargyáros volt, a másik bőrgyáros. És a nagy berliniek: Jolles[10] és a többiek is nem tanult betűöntők. Csak olyan emberek, akiknek tanultságuk, egyetemes kultúrájuk és üzleti koncepciójuk van, és amellett kvalitásérzékük. Egyszer, vagy hat éve, az öreg Larischssal sétáltam a Ringen. Belémkarolt és mesélt a mozgalom elejéről. Ő mondta akkor azt a klasszikus dolgot, hogy: „Nun wie ist es jetzt mit der Schriftkunst in Ungarn bestellt? Ich kann mich erinnern: vor etwa 15 Jahren ist einmal ein gewisser Herr von Czakó bei mir gewesen. Er zeigte zwar sehr viel Interesse und guten Willen, aber umso weniger Verstaendniss für die Sache." Ezt csak úgy közbevetve említem meg. Ugyanezen séta alkalmával azonban szembejön velünk egy úriember. Rámutat Larisch és azt kérdi, tudom-e ki ez? Mikor nemmel felelek, azt mondja: ez az az ember, aki egy nagyon nagy vagyont dobott ki az ablakon. Das ist der Wiener Schriftgiesser Poppelbaum. Erre mindjárt tudtam, miről van szó. Amikor megindult a mozgalom és Larisch az első generációt szárnyra-

bocsájtotta, bemutatta a munkáikat Poppelbaumnak és azt ajánlotta, hogy csináljon belőlük valamit. Ezt ő elutasította. De amikor a dolognak sikere lett, akkor elhivatott egy pár kis növendéket és azt mondotta nekik: „machen Sie mir auch so etwas." Ő csak a második-harmadik felöntését hozta ki a dolgoknak, úgy, hogy mennél kevesebbe kerüljenek, csupa rettentő ízléstelenséget és mindig akkor, amikor a fejlődés már új fordulatot vett. — Íme: a szakember. De hogy lássa a dolgoknak a másik oldalát is: most nemrég a mellékelt prospektust[11] készítettük. Nagyon örültem ennek a munkának, mert régen nem volt alkalmam arra, hogy ilyesmi a nevemmel forgalombakerüljön. Persze ilyenkor ezernyi koncessziót kell tenni. Természetes az, hogy nem az igazi tipográfiai szempontok a döntők ilyenkor, hanem üzletiek. De nagynehezen sikerül a fotografus kívánságait, a megrendelőét és a magamét összeegyeztetni. Újfajta eljárásról is van szó. Könyvnyomdai úton készült az egész, de egy speciális festék segítségével mélynyomás szerű hatást kellett kihozni és elkerülni a fényes, utálatos krétapapiros használatát. Amíg a fényképész, a retusőr, a rendelő, a klisékészítő, a papiros, a festék, a nyomda mindent összehoz úgy, hogy valamennyire magam is meg legyek elégedve és a rendelő is, meg lehet őszülni. Mikor leszállítom, a megrendelő boldogan jelenti ki, hogy rendkívül meg van elégedve. És akkor forgalombahozza úgy, hogy a hátsó oldalon az égre rányomtat zöld bélyegzőfestékkel egy nagy bélyegzőt, amelyen félcentis betűkkel rajta van a pesti címe és a telefonszáma satöbbi. Amikor szemrehányást teszek neki, hogy hogy lehet így elcsúfítani egy nyomtatványt és hogy inkább nyomok neki ingyen kis cédulákat, halványzöld papiroson, amit mellé tehet a példányoknak, nem érti a felháborodásomat és azt válaszolja, hogy „majd gondolkozik a dolgon". —

Illyés Gyulát[12] én is szeretem. Sajnos, hónapok óta nem jutok ahhoz, hogy szépirodalmat olvassak, de az ő dolgait időnként ki szoktam keresni és átnézem. Majd ennek is sorát fogom ejteni.

Mannheim és a többiek felől semmi hírem nincsen. Talán érdekli hogy Ullstein Rudolf[nak][13] is jobbnak látszott elmenni az első hetekben, s ott vad sztrájk is tört ki, a zsidók eltávolítását követelve, amelyet nagynehezen srófoltak vissza. De most kaptam értesítést, hogy ismét otthon van, a helyén. —

Én azonban nichtdestoweniger meg vagyok győződve, hogy ez a német rendszer nem lesz rövidlejáratú dolog, hanem lassanként intézményesülni fog és a „kényelmetlen" mert gondolkozásra kényszerítő elemek le fognak szorulni. Mindez katasztrofálisan fog visszahatni a német exportra, a német termelésre, az egész német színvonalra, s mindezt nem fogják elhinni, hanem a zsidó bojkott, a szabotázs és efféle fenék lesznek mindennek az okai! Én ezzel nem azt akarom mondani, hogy minden értéket a német baloldal termelt és produkált ki! Sőt! De meg vagyok győződve arról, hogy egyszerűen arról van szó, hogy a tömegek nem bírják el és nem tudják követni a differenciált gondolkozást és nem vállalják, ha jobboldali irányú sem. Nagyon el tudom képzelni, hogy jobboldali beállítottságú német barátaim is nagyon rosszul érzik magukat odakint. A napokban volt a kezemben a Frankfurter Zeitung, amelyben egy cikk „Mittelalter und Welthandel" címen arról ír, hogy igenis a középkorban is volt Welthandel és a német városok éppen ennek köszönhették azt, hogy eljutot-

tak oda, ahova eljutottak! Így kell a Frankfurternek magyarázgatni azt, hogy az autarchia nem Németország érdeke!

Amit egészségi állapotáról ír, azt nagy aggodalommal és részvéttel olvastam! Nem a diagnózis körül van a hiba? Én tudok egy esetet itt nálam: a könyvkötőművezetőmet hosszú évekig kezelték ischiásról, reumáról stbi, kapta az injekciókat, küldték minden évben Hévízre, Harkányba, rengeteget szenvedett. Amíg a végén rájöttek, hogy egy bokasüllyedése van, s kapott egy betétes cipőt és azóta semmi baja sincsen! Nem azt akarom ezzel mondani, hogy Önnek is ez a baja van. Utóvégre nem vagyok orvos és nem ismerem az Ön panaszait. De gyakran láttam, hogy ha egyszer valakinél igazán alaposan kezdték újra a kivizsgálást és rendszeres diagnózist állítottak fel, a kórelőzmények és más doktorok prejudikáló befolyásától eltekintve, akkor egészen más eredmény derült ki és könnyen meg volt a baj szüntethető. Nem tartom az orvostudományt csalhatatlannak, és az orvosokat még sokkal inkább nem. Ott is az a baj, hogy elméleti téren sokkal többet tudunk és nem tudjuk azt átvinni a gyakorlatba. — De talán helyénvaló lenne egyszer a klinikán Pécsen alaposan sorra venni mindent, ha ez legutóbb nem történt meg!

No de most már nem írhatok tovább, mert elutazásomig még sok a dolgom. Őszintén kívánok mielőbbi és minél teljesebb javulást, de ehhez azt is, hogy legyen energiája és kedve ezt a kísérletet, vagyis az egész dolognak kezdettől fogva való újrakezdését megcsinálni!

Ha hazavergődöm és átestem a restanciáimon, majd jelentkezem újra és addig is maradtam szíves üdvözlettel és régi barátsággal, a Nagytiszteletű Asszonynak kézcsókkal, igaz hívük

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/109. Megj.: Fülep–Kner lev. 67–70. p.
Gépirat Kozma Lajos szignetjével díszített levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Az említett levél nem maradt fenn; FL utolsó ismert levele IV. 7-én kelt. Ld. 910. sz.
[2] Kner Izidorra utal. Ld. 879/7.
[3] Kner Imre: A tipográfiai stílus elemei c., eredetileg a Magyar Grafikai Almanachban megjelent cikke önálló füzetként való kiadásáról van szó. Ld. 904/2.
[4] Az A Szellem kiadása idején, személyes kapcsolatuk kezdetén kapott „pofon"-ra utal. Ld. még 901/14.
[5] Ld. 888/16.
[6] Herbert = Balázs Béla (1884–1949), családi nevén Bauer Herbert, költő, drámaíró, utóbb filmteoretikus. Kner Imre barátja, akinek 1916 és 1919 között 12 kötete jelent meg Kner kiadásában. Balázs Lukács Györgynek is ifjúkori barátja volt, FL ezen a réven ismerte meg 1910–1911-ben, amikor Balázs magyarra fordította Lukács A tragédia metafizikája c. tanulmányát az A Szellem számára. Személyes kapcsolatuk az első világháború éveiben jött létre: Balázs Béláék Naphegy-utcai otthonában voltak a Vasárnapi Kör összejövetelei, amelyeken FL rendszeresen, Kner pedig Pesten létekor résztvett. Balázs 1913–1918 között a Fővárosi Pedagógiai Könyvtárban dolgozott, ennek helyiségében rendezték a Szellemi Tudományok Szabad Iskolája előadásait. Az egyik sorozat előadója FL volt.
[7] Az Insel Verlag 1902-től működött Lipcsében és Wiesbadenben. Eleinte főleg bibliofil műveket adott ki, majd klasszikus és kortárs szerzők írásainak példásan szép kiadásait. Az írók közül Rainer Maria Rilke, Hans Carossa, Ricarda Huch, a művészek közül Walter Tiemann, F. H. Ehmcke, Hellmuth Tschörtner tartoztak a kiadó köréhez.

[8] Ld. 909/8.
[9] Larisch, Rudolf von (1856–1934) német grafikus, levéltáros.
[10] Jolles, Oscar betűtörténész, az 1865-ben Berlinben alapított Berthold betűöntöde vezetője.
[11] A Kner Nyomda 1933-ban több prospektust készített; amennyiben a Kner Imre által említett fotografus és megrendelő azonos, akkor Pécsi József: Modern ember – modern photo c. reklámnyomtatványáról lehet szó, amely azonban 1933. novemberi dátummal jelent meg. (Ld. Lévayné–Haiman 4.91 tétel.)
[12] Ld. 920/10. ill. 928. sz.
[13] Ullstein, Rudolf német nyomdász, az 1877-ben Berlinben alapított nyomda, könyv-, és újságkiadó tulajdonosa.

922. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNÉNAK

Z[engő]V[árkony,] 1933. VI. 22.

Kedves Illyésné,

igen örülök a hírnek, hogy Gyula jön.[1] Kérem, ne törjék a fejüket lakáson, koszton – minden meglesz, ami kell, itt nálunk s fizet érte az egyház kasszájába 1 d[ara]b. szimbolikus Pengőt. Mert nekünk se kerül többe: 1/ lakás – van; lakhat akár a felső lakásban, akár a méhesben, ahol jól esik neki; 2/ koszt – az is van – csirke az udvaron, krumpli és saláta a kertben, gyümölcs a fán. Alors n'en parlons plus.

Kádban ülhet reggeltől estig.

Egy praktikus tanács: ha hoz egy rend jó ruhát, amiben utazik, soît; de hozzon falura való ruhát és szandált, pl. az olyan ruha, mint az enyém, *remek:* ceig-nadrág: 3 Pengő, kabát: 3 Pengő. Soha ilyen jó ruhám nem volt. Ebben akárhova lefekhet az ember, s akármit hozzáfenhet a nadrágja szárához. Mióta ez megvan, más szemmel nézem az életet.

Tehát: akár együtt, akár egyet – mindenkor szívesen látunk és várunk.

Szeretettel köszöntjük mindkettejüket

Fülep Lajos

Eredtije magántulajdonban.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Illyés Gyuláné ld. 867/2.

[1] Az Illyés-házaspár zengővárkonyi útjáról van szó. A „hír" nem maradt fenn. Ld. 924. sz.

923. FÜLEP LAJOS – FITZ JÓZSEFNEK

Z[engő]Várkony, 1933. VI. 24.

Kedves Barátom,

azt gondolom, hogy ezt a kölcsön-jegyet[1] aláírva be kell küldenem – küldöm hát.

Hallom, hogy a könyv miatt délután álmodból vertek föl! Isten látja lelkem, ezt

nem akartam. Gratia fejemnek! Magam is nagy kultiválója vagyok a délutáni szieszténak, tudom, mit jelent az ilyen merénylet.

Köszönettel és szíves üdvözlettel igaz híved

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Fond 45/188. 7. sz.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr Fitz József egyet. m. tanár, könyvtárigazgató úrnak Pécs. A borítékon nincs bélyeg, postabélyegző, FL valószínűleg személyesen adta le az Egyetemi Könyvtárban, vagy megkért valakit a kézbesítésre.
Fitz József ld. 861. sz.

[1] Valamely, a pécsi Egyetemi Könyvtárból kikölcsönzött mű térítvényére utal.

924. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. VI. 24.

Kedves Lajosom,

nagyon köszönöm szíves meghívástokat,[1] bevallom, a legnagyobb örömmel vettem. Sajnos, a fürdőn kívül van még egy feltétele utazásunknak, mégpedig az, hogy csak abban az esetben mehetünk, ha legalább költségeinket megfizethetjük néktek. Nem érdemes hosszan beszélni erről, feleségemmel mi tegnap éjjel szegről-végről megtárgyaltuk ezt, a Ti szempontotokból is és a végső határozat a fenti. Mi most tele vagyunk pénzzel, ebben az évben Baumgartenesek vagyunk,[2] élni mindenütt kell s azt nektek se adja ingyen a haza, stb.

Ha ezt elfogadjátok, július 2–5-én érkeznénk 10–15 napra. Kérlek tehát, kedves Lajos, írjál azonnal. A kosztpénzszámítás alapjául vegyétek a ti napi kiadástokat, a főzelékek értékének megállapítására a kert megmunkálásának évi díját osztva a főzeléktermő napok számával és szorozva a mi ott-töltendő napjainkkal. Fogyasztóképességünkről csak annyit, hogy ha napközben szívesen töltekezünk is, vacsorára évek óta hideget eszünk. (Engem nagyjából ismertek. Muca[3] hozzám hasonlóan jólnevelt, csendes hölgy, életében nem volt falun. Én nagyon szeretném, ha lejönne, szerfölött kedvelem a társaságát. Különben elég vékony, kis helyen megfér.)

Tehát összegezve mindent, várom gyors leveledet, kedves Lajos, választ második számú feltételünkre, de nem olyan formán, hogy *majd megegyezünk,* hanem pontos összeggel! Írjad meg azt is, van-e valami alkalmatosság Pécsváradról Várkonyba (a csomag miatt) és mikor legkevésbé alkalmatlan nektek érkezésünk? Tegnapi tervünk szerint én pár nappal előbb indulnék s Muca utánam jönne.

Mindkettőtöket mindketten sok szeretettel üdvözlünk

et permettez-moi, Monsieur, de vous présenter les expressions les plus sincères des sentiments distingués de votre plus humble et fidèle

dévoué

Jules Illyés

MTAK Kézirattár Ms 4587/247.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 922. sz.

[2] Illyés 1931-ben, 1933-ban, 1934-ben és 1936-ban kapott Baumgarten-díjat. A Babits Mihály és Illyés Gyula levelezése. Dokumentumok 1929–1941. Összeáll. a bevezetőt és a jegyzeteket írta Takács Mária. Szekszárd, 1992. c. kiadvány egyik jegyzete (25. p.) Illyés 1929. I. 19-én átvett Baumgarten-díjáról ír. A Baumgarten-alapítvány iratai csak részben maradtak fenn, a díjazottak névsorát Gellért Oszkár Kortársaim c. (Bp. 1954. 238–241.) kötetében egy Babitsnak a díjkiosztások napján mondott beszédeit és a díjazottak névsorát tartalmazó bibliofil kiadvány alapján közli, ebben Illyés nem szerepel mint 1929-es díjazott. Az első, 1929-es díjkiosztásról a napilapok is beszámoltak, a Pesti Napló híradása szerint (1929. I. 19.) Erdélyi József, Elek Artúr, Farkas Zoltán, Juhász Gyula, Kárpáti Aurél, Osvát Ernő, Schöpflin Aladár, Színi Gyula, Tamási Áron és Tersánszky Józsi Jenő kapott 4000 pengős díjat, Gulácsy Irén, Harsányi Kálmán és Horvát Henrik pedig segélyt. Illyés Gyula neve az újságban nem szerepel.

[3] Ld. 867/2.

925. TOLNAI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Paris, VI. 13 r.[ue] de Savoie 1933. VIII. 8.

Mélyen tisztelt Tanár Úr!

Ne haragudjon, ha csak most írok, de az utóbbi hónapokban annyi minden történt velünk, hogy várni akartam, amíg áttekintést nyertem a helyzetről.

Mint annak idején megírtam[1] januárban Olaszországba utaztunk; mint a német könyvtár vendége Rómában éltem áprilisig. Közben bekövetkezett a német felfordulás.[2] Visszautaztam Hamburgba, lemondtam előadásaimat, majd pedig lemondtam magántanárságomról és kijöttem Párisba. Minthogy lemondásomban megírtam, hogy „politizált" egyetemen nem tartok előadásokat – a németek nem engedik meg, hogy német folyóiratban közölhessek ezentúl tudományos cikket!

Párisban kezdetben nehezen ment; de mióta feleségemnek sikerült egy kedves kis lakást találni (amelyben csak szept. végéig maradhatunk – akkor visszajön a lakás tulajdonosa), megint nyakig vagyok a munkában.[3] Az utóbbi években megkezdett munkáimon – amelyeknek befejezéséhez nem jutottam – dolgozom. A rideg Hamburg után Páris kedvességét kétszeresen élvezzük. Tulajdonképpen nincs okom panaszra. Csak ha a jövőre gondol az ember, fog el a szomorúság: hová jutott Európa attól a világtól, amelyben mi is megtalálnók helyünket!

És Önök hogy vannak? Roppantul megörvendeztetne egy levéllel! Itt-ott olvasok magyar újságot, de azon keresztül nehéz a tényleges helyzetről képet alkotni.

Sajnos ősszel nem jöhetek haza; az út túl költséges. Pedig mennyire vágyódom! mennyire szeretném látni Önt! Talán karácsonytájt sikerül lejönnöm, és akkor Önt *okvetlenül* látni szeretném.[4] Mikor jelenik meg a könyve?[5] Publikált-e valamit az utóbbi időben és hol? Mindez *nagyon* érdekelne.

A régi szeretettel és ragaszkodással üdvözli hű tanítványa

Tolnai.

Adja át kérem kézcsókomot k.[edves] Feleségének. (M.[annheim] Károly Londonban van, ott kapott kathedrát.)
Cím okt.[óber] 1-ig: Paris VI, 13 r.[ue] de Savoie.

MTAK Kézirattár Ms 4590/45.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Tolnai Károly levele nincs meg; utolsó fennmaradt levelében (913. sz.) nincs szó olaszországi utazásról.
[2] Ld. 913/1.
[3] Tolnai Párizsban 1934–1939 között Michelangelo-könyvéhez gyűjtött anyagot. Ld. még 819/5.
[4] Tolnai karácsonykor nem járt Magyarországon. Ld. 980. sz.
[5] 1933-ból csak a 926. sz. FL-levél maradt fenn Tolnai Károly hagyatékában; nem tudni bizonyosan, milyen könyvre utal Tolnai. Valószínűleg a művészetfilozófia első változatáról van szó, amely ekkor nagyjából készen volt. (Ld. MTAK Kézirattár Ms 4565/1.)

926. FÜLEP LAJOS – TOLNAI KÁROLYNAK

Z[engő]V[árkony] 1933. VIII. 13.

Kedves Carlo,

nagyon nyugtalanít és türelmetlenül vártam hírt Magától, mert mindig attól tartottam, meg fogja tenni – amit meg is tett.[1] Okait nem magyarázza s ezt jól teszi – úgy is tudom és értem őket. Mégis marhaság, amit csinált, mert mi a fene köze van Magának a politikához s ahhoz, hogy az egyetem „politizált"-e vagy nem. Magának azt se kéne tudni, hogy világ van a világon, hanem csinálni a Maga dolgát. Minden egyetem mindig „politizált" valamilyen irányban, csak egyszer jobban érzik, mint máskor – ha meg akarja várni a Magának megfelelő politikai irányt, akkor várhat pár ezer évig, föltéve, hogy a kínaiak nem intézkednek előbb. Szeretném tudni, mik a tervei s kilátásai. Mert hogy Paris kedvesebb, mint Hamburg, elhiszem, de művészet-történetet mégis csak Németországban csinálnak, – s ha terhesek voltak az előadásai, könnyíthetett volna rajtuk – a mostani őrültség pedig csak el fog múlni egyszer, még se lehet, hogy 65 millió permanens dühöngésben leledzzen. Magának pedig, hiába, katedrára van szüksége. Anyagi viszonyait nem ismerem, lehet, hogy anélkül is meg tud élni s dolgozhat – de azért a katedra mégis csak jó, mert hozzá köti valamihez és koncentrálja. Szerintem pedig csak a német katedra az igazi katedra. De hát ezen most már hiába elmélkedni. Legalább másutt vethetné meg valahol a lábát. S bár a Michelangelót kiadhatná már.[2] Talán emlékszik rá, évekkel ezelőtt is azt mondtam, angolul kellene kiadni – ott még van ilyesmire pénz s akad kiadó is. Talán Mannheim, ha most már Londonban van, tehetne ott ez irányban. Szerintem ez volna most a legfontosabb: hogy a könyv megjelenjen.

Magamról, sajnos, nem sok jót mondhatok. Mindkét lábamban levő ínhüvelygyulladással kínlódom már 2 éve, minden napos lázzal. Februárban kivették a mandu-

lám, bennük gyanítva a fertőzés forrásait – de eddig még nem érkezett meg a várt eredmény. Minden munkám szanaszéjjel, összevissza, töredékben. Alig kezdek el valamit, már abba kell hagyni. De nem bánom, csak Magát lássam dolgozni és haladni. – A lenyomatokat[3] köszönöm, nagyon örültem nekik. Majd beszélünk róluk, ha itt lesz. Karácsonyra tehát várom! Ha van valami híre, írjon! Feleségem e hó végéig Debrecenben van.

Rinát üdvözlöm, Magát szeretettel ölelem

Fülep

Firenze, Casa Buonarroti, Tolnai Károly hagyatéka. Megj.: Lackó Miklós: Fülep Lajos levelei Tolnay Károlyhoz. = Jelenkor, 1987. XII. 1013–1014. p.
Kézírás.
Címzés: Monsieur Charles Tolnai Paris VIe 13, rue de Savoie
Feladó: Exp. par Fülep Lajos Zengővárkony Pécsvárad Hongrie.

[1] Ld. 925. sz.
[2] Ld. 819/5.
[3] A következő művekről lehet szó: Zu den späten architektonischen Projekten Michelangelos. (= Jahrbuch der preussischen Kunstsammlungen, Bd. 53. 1932. 231–253. p.) – Zur Herkunft des Stils der van Eyck. (= Münchener Jahrbuch der bildenden Kunst, IX. 1932. 320–338. p.) – Michelangelostudien. Die Jugendwerke. (= Jahrbuch der preussischen Kunstsammlungen, Bd. 54. 1933. 95–122. p.) – 1933-ban jelent meg a Zu Cézannes geschichtliche Stellung (= Deutsche Vierteljahresschif für Literatur-Wissenschaft und Geistesgeschichte, 1933. 78–93. p.), de ez az Ars Una-beli Cézanne történeti helye c. cikkel lehetett azonos, amelyről FL nem írta volna, hogy „majd beszélünk róla", hiszen ismerte.

927. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1933. VIII. 16.

Kedves Barátom!

Az utóbbi időkben gyakran gondoltam Önre, de hazaérkezésem óta sok minden jött közbe, sok gondom-bajom volt és több ízben el kellett utaznom hazulról. Most is csak az este érkeztem haza Pestről, ahol szegény Anyósom betegsége miatt jártam és azt se tudom, hol áll a fejem. Mégis írok Önnek, mert most speciális okom is van erre. –

Gyerekeim jövő évi tanítását kell megoldanom és erre keresek valakit. A Pesti Napló hatodiki számában jelent meg egy Dr. *Sós Margit* nevű okl.[eveles] tanárnő hirdetése,[1] aki elhelyezkedést keres, a hirdetés szerint akár Pesten, akár vidéken. – Az illető Pécsváradon lakik. Ma írtam neki, nem tudom persze, közben nem talált-e más elhelyezkedést. –

De eszembe jutott az is, hogy hátha véletlenül Önök ismerik és ezért arra kérem, hogy ha az illető hölgyről, egyéniségéről és képességeiről tudna valamit, legyen kegyes velem közölni.

Bizony, egy évig együtt lakni valakivel nem kis dolog és én az illető egyéniségnek a gyerekekre való hatását legalább olyan fontos nevelési tényezőnek tartom, mint az

anyagi tudását és ezért szeretném, ha valamilyen módon előzetes információt is tudnék kapni felőle. –

Előre is nagyon köszönöm szíves válaszát. –

Nagyon hálás volnék azonban azért is, ha szíves volna saját egészségi állapota felől is tájékoztatni. Szeretném remélni, hogy a mandulaeltávolítás következtében mégis van javulás,[2] mert úgy tudom, hogy annak a következményei csak hosszú idő után, lassanként szoktak jelentkezni. –

Egyéb munkáimról, a rendes közigazgatásiak mellett, nincs jelenteni valóm. A Bibliophil Társaság részére csinált Színi Gyula kötetről,[3] mint ezt éppen ma közölte velem, Elek Artúr majd személyesen fog beszámolni. Az észt sorozatról[4] pedig már beszámolt Csekey,[5] tudomásom szerint. Persze mindez csak olyan félkézzel csinált munka, nem szívügyem. De hát arra, hogy szívem szerinti dolgot csinálhassak, belátható időn belül úgy sem fog kerülni a sor. –

Minden jót kívánok és előre is nagyon hálásan megköszönve szíves válaszát, vagyok az Önök régi, őszinte híve és szolgája

Kner Imre

Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos úrnak
Zengővárkony

Eredetije nem maradt fenn, gépelt másodpéldánya a BML XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 77. Megj.: Fülep–Kner lev. 70–71. p.
A címzés a levél szövege után.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Sós Margit hirdetése: „Fiatal okleveles tanárnő (tornatanár is) 1–2 lányka oktatását vállalja." A Pesti Napló 1933. VIII. 6-i számának apróhirdetései között jelent meg.
[2] Ld. 903. sz.
[3] Színi Gyula válogatott elbeszélései. Bp. 1933. A kötet utószavát Elek Artúr írta.
[4] Az észt sorozat „Az észt irodalom remekei" címmel 1933-ban jelent meg 6 kötetben, Csekey István szerkesztésében. Kötetei: 1. Gailét, August: Tenger. Elbeszélések. Ford. Virányi Elemér. – 2. Kivikas, Albert: Lápvirágok. Elbeszélés. Ford. Virányi Elemér. – 3. Metsanurk, Mait: Beront az élet. Ford. Bán Aladár. – 4. Tammsaare, Anton Hansen: Az erdőárki gazda. Ford. Bán Aladár. – 5. Tuglas, Friedebert: Végzet. Három novella. Ford. Virányi Elemér. – 6. Wilde, Eduard: A hegyfalvi tejesember. Regény. Ford. Bán Aladár.
[5] Ld. 795/7.

928. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Zengővárkony, 1933. VIII. 18.

Kedves Barátom,

örülök, hogy hírt adott Magáról. Sós Margitról adandó információ[1] nekem nehéz föladat, mert ilyenfajta személyes ügyekben nyilatkozni mindig kockázatos. Ismerni ismerem, hallgatóm volt s annyit megmondva, hogy nekem nem szimpatikus, talán nem ártok vele neki. Ez azonban csak impressio részemről, közelebbről nem isme-

rem, karakteréről nem tudok semmit. Szellemileg átlag-minőségű, de hát középiskolai dolgokhoz nem is kell valami nagy lumen. Nagyon örülnék, ha föltétlenül ajánlhatnám, mert szeretném, ha ez a kérdés lehető legjobban oldódnék meg a Maguk számára. Kár, hogy nem írt nekem jóval előbb, még a tanév vége felé, talán tudtam volna valakit kihalászni. [Halasy-] Nagy József[2] itt volt nálam a nyáron hosszabb ideig, vele is megbeszélhettem volna a dolgot — ő ismeri a pécsieket s pestieket is. Szegeden is körül lehetett volna nézni. Persze, most már egy kicsit késő.

Elek A.[rtúr] holnap érkezik.[3] Az észt sorozatról valóban értesültem Csekeytől,[4] aki még itt van, sőt egyik kötetet (Gailit) át is néztem és itt-ott vaskos magyartalanságokat és stílushibákat ki is javítottam. Sajnos, igazolódik, amit előre megmondtam erről a sorozatról: nem ér fenét se. S ha így van — minek csinálni? Értem, amit ír, hogy nem szívügy s félkézzel csinált munka — de nem értem, mire jó az ilyen. Ugyanígy Beniczkynét[5] is ki lehetne adni. Hát a félkeze nem a Magáé, nem tartozik Magához? Ebben az egész dologban, mint már tavaly is mondtam, *nagyon* nem értünk egyet. És álláspontja teljesen tarthatatlan — különösen ma, amikor nem akad kiadó tisztességes dolog kinyomására. S akkor éppen Kner szemetet publikál!

Illyés Gyula itt volt a nyáron pár hétig,[6] megismertettem vele a Maga dolgait (el volt ragadtatva tőlük) s megtanítottam arra (egy kicsit), mi a tipografia. Lelkes hívet szereztem benne Magának. Ha még mindig azt vallja, amit régen, hogy szereti könyveit jó helyen tudni, s nincs terhére a dolog, elküldhetné neki a Kner-klasszikusokat, nagyon boldoggá tenné vele. (I. Eszék u. 18. III/4.)[7] Egyébként újra figyelmébe ajánlom az Ifjúságot[8] — olvassa el, nagyon szép. Ez az ember ma a legtehetségesebb poétánk. — Most kaptam levelet Tolnai Carlotól,[9] lemondott s Parisban van. S még ezt írja: „Minthogy lemondásomban megírtam, hogy a „politizált" egyetemen nem tartok előadásokat — a németek nem engedik meg, hogy német folyóiratban közölhessek ezentúl tudományos cikket." Mannheimről ennyit ír: „M.[annheim] Károly Londonban van, ott kapott kathedrát."[10]

Szeretettel üdvözli

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 78–79. Megj.: Fülep–Kner lev. 71–72. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 927/1.
[2] Ld. 797/3.
[3] Ld. 927/3.
[4] Ld. 927/4–5. és 795/7.
[5] Beniczkyné Bajza Lenke (1840–1905) érzelgős regények szerzője.
[6] Ld. 922. és 924. sz.
[7] Ld. 929/7.
[8] Ld. 919/1.
[9] Ld. 925. sz.
[10] Ld. 910/9.

929. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1933. VIII. 23.

Kedves Barátom!

Kedves soraira[1] csak ma válaszolhatok. Feleségem Édesanyja hunyt el s Pesten voltunk mindketten, csak tegnap érkeztem haza.

Ne vegye rossz néven, hogy Önhöz fordultam[2] és hogy ezt nem tettem előbb, igazán nem is gondoltam arra, hogy az Ön révén könnyebben juthatnék valakihez. Igen nehéz dolog ez, mert nem akarnak vidékre jönni. Most örömmel tudathatom, hogy sikerült valakit találnunk, ezúttal nem leányt, hanem fiút.[3] Zsidó az illető, s ennek dacára már három ízben volt Wienben és Berlinben, mindig nehány hónapig ösztöndíjjal a kollégiumokban. – Magyar–németszakos, de franciául is tud, ami a kislány[4] számára fontos. Zenével igen behatóan foglalkozik és éveken keresztül dolgozott Kodállyal együtt. Már két ízben találkoztam vele, s most lejön 2–3 napra, hogy jobban megismerjük. Nagyon megfelelőnek látszik minden tekintetben s szívesen jön hozzánk. – Eddig egy budapesti kilátása miatt nem tudott végleg határozni s ezért kaptam a Dr Sós Margit féle ajánlat után, amely nem látszott amúgy sem megfelelőnek és csak a földrajzi helyzet miatt kértem az Ön információját. Így tehát mást választottam s mégsem kell hogy Önnek rossz legyen a lelkiismerete. –

Ne haragudjon rám túlságosan az észt sorozat miatt![5] Nem akarok most vitát kezdeni, hiszen azt is nagyon tudom, hogy Önnek igaza van! De egyfelől elfelejtkezik: mi az irodalomra fizetünk rá, azért hoztunk sok-sok és igen nagy áldozatot, s valami egészen másból élünk!! Márpedig itthon egyelőre nem én vagyok az úr, tartozom Apám[6] szempontjait respektálni és így nem tehetek ellene semmit, ha csak nem olyasmiről van szó, aminek vállalását éppen ővele szemben nem verantwortolhatom. Bővebben megmagyarázni ezt nincsen tér és idő sem. Majd egyszer talán megint személyesen. –

Illyés Gyulával úgy áll a dolog, hogy egészen rendkívüli módon igénybe vagyok véve, de előjegyeztem magamnak s amikor elolvastam, írok majd neki és küldöm el a könyveimet.[7] Örülök, ha híveket toboroz nekem, de milyen kilátástalan ez a küzdelem, s milyen soká lehet ezzel a módszerrel közönségre szert tenni. Éppen Illyés Gyulával kapcsolatban volt egy esetem. Egy rokona nemrég Békéscsabán nagyon helyes kis lakást rendezett be magának, ahol úgyszólván minden gondosan össze volt hangolva, színben formában stbi. Látogatóban lévén náluk, benyúlok a szekrénybe és kiveszem I.[llyés] Gy.[ula] egy kötetét. Visszahőköltem valósággal, olyan rondán volt nyomva s amikor megbotránkozásomnak adtam efölött kifejezést, a fiatal asszonyka azt felelte: nem fontos el lehet olvasni! És amikor megmagyaráztam neki, hogy ez is van olyan fontos, mint az, hogy a szőnyeg színe vág-e a tapétával, akkor se akarta belátni, hogy nekem van igazam. Azt mondta, hogy a könyv, az más...

Most roppantul el vagyok foglalva s megígérem, hogy majd rövidesen újra írok. Addig csak arra kérem, hogy írja meg, hogy van.

[Kner Imre]

Eredetije nem maradt fenn, gépelt másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 80. Megj.: Fülep–Kner lev. 72–73. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 928. sz.
[2] Ld. 927/1.
[3] A nevelő Keszi Imre (1910–1976), utóbb író, irodalom- és zenekritikus lett.
[4] Ld. 811/5.
[5] Ld. 927/4.
[6] Ld. 879/7.
[7] Ld. 919/1., 921/12. és 928/8. Kner Imre levele – ha megírta – nem maradt fenn Illyés Gyula hagyatékában. (Illyés Mária közlése.)

930. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. IX. 5.

Kedves Lajosom,

először is bocsásd meg, ha a Nyugatbéli cikkben kicsit bizalmasan foglalkoztam személyeddel;[1] úgy írtam, ahogy éreztem s szerettem volna, ha irántad való szeretetem és nagyrabecsülésem kivillan a sorokból.

A cikk különben zavart itt némi vizeket s most azon vagyok, hogy a hullámok mentül messzebbre csapjanak. Ezért fordulok ismét hozzád, a forráshoz. A cikk olvasása után sokan, akiknek még nem ment szívükre ez a dolog, azzal vádoltak, hogy az egész írásműből az gőzölög ki, mintha én egy sötét szemléletű ember hatása alá kerültem volna ott, Várkonyban s elvesztettem volna tárgyilagosságomat. „Mert az nem lehet, hogy a helyzet oly kétségbeejtő legyen!" Most tehát az a feladat, hogy az én első dadogásom után megmutassuk, hogy a helyzet még kétségbeejtőbb, mint ahogy én ismertetni próbáltam. Erre kérem most a te segítségedet.

Én itt beszéltem egypár emberrel. Már Babits is tudja, mit jelent ez a dolog. Tegnap is voltam nála s maga ajánlotta, csináljunk erről a dologról ankétot a Nyugatban.[2] Ő elsősorban irodalmi vonatkozásban szeretné a dolgot ismertetni. Ő bízott meg, hogy kérjelek meg téged, szólj hozzá a dologhoz, írj róla, lehetőleg röviden. Tudom, hogy te ellensége vagy ennek a rövidségnek, de nagyon kérlek, ez ne akadályozzon meg most az írásban! Ha csak egy részletet írsz most meg, az is elég! Ha látják az emberek a veszély nagyságát, maguktól is kérik, hogy beszéljünk még többet róla. Most még csak a közönyösség áttöréséről van szó, ha az első rést beütöttük, lesz alkalmunk még nagyobb munkát is végezni. De nem szabad elhalasztani ezt a faltörő alkalmat s ha ezt csak rövidebb cikkel lehet megcsinálni, vállaljuk el ezt a megkötést. Ismétlem, lesz alkalom még többet is beszélni róla s szinte kár volna és taktikailag is ügyetlen volna, ha egyszerre mindent elmondanánk. Fűzz tán reflexiókat az én cikkemhez, írd meg, hol tévedtem, hol nem látom egész világosan a dolgot, hol nem vagyok elég pesszimista!

Totis[3] mutatta leveledet. Ő is velünk van. Ő kitűnően ért a szervezéshez, ahhoz,

hogy valamire felhívja a figyelmet, lelkesülő és temperamentumos ember, sokat tehet.

Tersánszky is fog írni.[4] Ő az erdélyi pusztulást ismerteti, de fog írni Fejér megyéről is, ahol épp az a helyzet, mint Baranyában.

Zsilinszky valósággal lángralobbant, írni fog a *Szabadságban*[5] (ez az ő lapja) és fog interpellálni a Képviselőházban. Kodolányi is ír,[6] Terescsényi is.[7] Ma kaptam levelet a szegediektől. Egy szociális fiatal író ugyancsak fog írni.[8] Féja Géza[9] hasonlóképpen.

Szóval, úgy látom, ha most keményen hozzálátunk, tudunk tán valamit csinálni.

Sajnos, cikkemben elkövettem a hibát, hogy Pestről azt merészeltem írni: az országnak tán fővárosa volt, de a népnek soha. [...] Hevesi András úr meg fog támadni.[10] Megkérdeztem tőle s társaitól, hogy mit tudnak ők a magyar népről; erre persze csak dadogni tudtak, de dühük és támadásuk azért nem fog elmaradni. Én igen sajnálom ezt, mert azt szerettem volna, ha mindenki a dolog *lényegéről* beszél s nem terelik dűlőútra a vitát.

Most magam is igyekszem fölcsapni publicistának, már írtam is egypár cikket a Magyar Hírlapba[11] s azon vagyok, hogy ott is helyet kapjon ez a dolog.

—

Láthatod, kedves Lajosom, hogy az idén sem távoztam lelki batyu nélkül tőletek s a magam képességeim szerint rajta voltam, hogy valamit csináljak. Érzem azonban fogyatékosságomat s kérem a te segítségedet. Te vagy ebben a legbeavatottabb, neked kellene irányítani a hadjáratot, vállalni a vezérséget.

Zsuzsannának kezét csókolom, mindkettőtöket mindketten sok szeretettel üdvözlünk,

I.[llyés] Gyula

Még egy, mellékes dolog: protekció kellene a belügyminisztérium névmagyarosító osztályához. Van befolyása ottan Fischer Béla[12] barátodnak? Lehetne hozzá fordulni, illetve meg tudnád te kérni, találkozol vele?

MTAK Kézirattár Ms 4587/248. Csekély kihagyással közölve.
Kézírás Phőnix Életbiztosító Társaság Magyarországi Igazgatósága Budapest, V., Nádor-utca 9. feliratú borítékban.
Címzés: nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad Baranya vm. F.[eladó:] Illyés Gyula, Bpest, I. Eszék-u. 18.

[1] A cikk címe: Pusztulás Úti jegyzetek. (= Nyugat, 1933. IX. 1–15. 17–18. sz. 189–205. p.)
A FL személyére vonatkozó sorok: „... házigazdám, aki egyetemi katedráról jött ide papnak, a kultúra legtündöklőbb tájairól, Párisból, Rómából vonult vissza, egyre kezdetlegesebb vidékre, hogy megismerje, minél közelebb kerüljön a néphez, amelyből származott s melynek végzetét előre érezte." (190. p.)

[2] Az ankét cikkei a Nyugat 1933. X. 1–15. sz.-ban jelentek meg: Babits Mihály: Elfogy a magyarság? (269–272. p.) – Schöpflin Aladár: A nép, a nyelv és a főváros. (U. o. 272–273. p.) – Harsányi Gréte: Az egyke. (U. o. 274–278. p.) – Braun Róbert: A hivatalos statisztika. (U. o. 279–281. p.) – Fülep Lajos: Mit mond a szemtanú? (U. o. 281–287. p.) Ez utóbbit ld. még 947/1.

[3] Totis Béla (1895–1948 után) nőgyógyász, Babits és Illyés baráti körének tagja. A dunántúli ma-

gyarság pusztulása c. cikke a Magyar Hírlap 1933. X. 8. sz. 11. p. jelent meg. Számos cikke mellett Születésszabályozás c. kötete jelent meg. (Bp. 1932.)

[4] Tersánszky Józsi Jenő (1888–1969) író nem szerepelt a Nyugat ankétján az egyke-kérdésről szóló cikkel.

[5] Szabadság. Országos politikai újság ill. Politikai hetilap alcímmel a Nemzeti Radikális Párt orgánuma volt. 1932-ig Előös címmel jelent meg, ezután változott címe Szabadságra. 1928–1944 között Bajcsy Zsilinszky Endre volt a felelős szerkesztője. – Bajcsy Zsilinszky 1933-ban négy alkalommal interpellált a parlamentben, egyszer sem e téma kapcsán. 1933. XII. végén hosszan felszólalt a magyarországi hitlerista szervezkedés veszélyeiről, de Illyés cikkéről ill. a benne felvetett problémáról nem szólt. (Ld. Szabadság, 1933. XII. 24. 7. p.) Cikke sem jelent meg a lapjában. (Ld. még 972/5. és 7. sz.) Magyarországbeli cikkét ld. 1016/2.

[6] Kodolányinak ez idő tájt a Debreceni káté c. cikke és egy novellája jelent a Szabadságban. (1933. XI. 12. 1–2. p. ill. 1933. XII. 24. 1–2. p.) Egyke-cikkeit ld. 1015. sz.

[7] Terescsényi György (1890–1965) költő, író, ekkor az IGE egyik titkára. Nem jelent meg egykecikke. – A Szabadságban ekkoriban egy, ellenkező mondanivalójú cikk jelent meg e témáról: Jezerniczky Lajos: Riport egy dunántúli faluról, ahol híre sincs az egykének címmel. (= Szabadság, 1933. XII. 24. 15. p.)

[8] Ilyen cikket nem találtam.

[9] Féja Géza (1900–1978) író, publicista, kritikus, szociográfus. 1932-ig Esztergomtáborban, majd Pestszenterzsébeten tanár. Bajcsy-Zsilinszky közvetlen munkatársa, az Előörs ill. a Szabadság szerkesztője és cikkírója.

[10] Hevesi András (1902–1940) író, publicista, kritikus. Illyést támadó cikkét – ha írt ilyet, – nem sikerült megtalálnom.

[11] Illyés 1933-ban Magyarok pusztulása. (= Magyar Hírlap, 1933. X. 22. 9–10. p.) – Magyarok pusztulása. A német hátvéd. (= Magyar Hírlap, 1933. XI. 5. 9. p.) és Magyarok pusztulása. Még egy kimutatás. (= Magyar Hírlap, 1933. XI. 12. 11–12. p.) címmel írt cikkeket.

[12] Ld. 807. sz. – A névmagyarosítási ügyek a Belügyminisztérium III. osztályának közjogi alosztályához tartoztak. A Névmagyarosító Társaság és Intézet 1931-ben jött létre.

931. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1933. IX. 11.

Caro don Lodovico,

— a kéziratcsomagot szerencsésen megkaptam. A hátralevő részt nemsokára elküldöm.[1]

A pécsi Széchenyi-térről én 1/4 4 táján indultam a vasútra.[2] Azt hittem, ott megtalálom. A vonatom indulásáig a pécsváradi vonat közelében ólálkodtam. Bizonyára azon a néhány percen múlt a dolog, amivel az én vonatom a magáé előtt indult el.

A Tolnai Vilmos[3] állapotáról szóló jó hírének igazán örülök. Távolból hosszú évek óta szimpatikus nekem ez az ember, s amit magától hallottam felőle, csak fokozta vonzódásomat.

Illyés Gyula cikkét[4] hogyne olvastam volna. Nagy sikere volt írói körökben; sokat beszéltek róla. Én Gellérttel[5] és Babits-csal is. Gellért mondja, hogy a fiú valósággal kétségbeesetten került haza: mély levertségben, — annyira veszettnek látja a magyarság sorsát (M.[onsieur] le communard! — teszem hozzá én). Ilyen nagy hatással volt reá mindaz, amit magától hallott. Viszont így meg érthető, hogy azt mondta el,

amit Várkonyban tudott meg. Annyira magáévá tette a maga fejtegetését és adatait, hogy úgy mondta el, mint a sajátját. Minthogy ügyről, még pedig nem kicsi ügyről és ennek szolgálatáról van szó, úgy érzem, hogy az idézőjelek elhagyását meg kell bocsátani neki. Nem hinném, hogy bármi olyan motívum is motoszkált volna benne, amit rosszra lehetne érteni. Fiatal ember, lelke van és fel tud buzdulni. A tanítványok, amíg fiatalok, többnyire úgy szokták, hogy a tanítónak magukévá tett gondolatait mint a magukét öntik ki, rosszhiszeműség nélkül. Nem tudom persze, hogy mit ír a levelében, melyet maga nem-őszintének mond. Mindenesetre örülök, hogy nem sietett válaszolni neki. Arra ráér később is.

Egyébiránt Babitsot (szegényt nagyon szomorú állapotban találtam: két napig a veseköve gyötörte s utána többnapos elállíthatatlan fejfájás. Nagyon sápadt, az arca beesett, a vonásai mélyen árkosak) nagyon föllelkesítette a cikk. Maga a théma izgatja. Azt mondja, Tolnát, Baranyát ifjúkorából jól ismeri, s a németség elterebélyesedését már akkor fájdalommal észlelte. Azóta, mondja, akkor még tiszta magyar falvak teljesen elnémetesedtek. Annyira pesszimista, hogy szerinte még ő meg fogja érni a magyarság teljes elpusztulását. Az a terve különben, hogy Illyés cikkével nem zárja le a thémát, hanem enquête-szerűen folytatja tágyalását.[6] Arra az ellenvetésemre, hogy aligha kap hozzá olyan írókat, akik a kérdést alaposan ismernék, azt felelte, hogy nem éppen szakszerű, vagyis adatszerű tárgyalásra gondol. Qu'en dites-vous? Itt a vezető szólam magát illeti.

Sajnálom, hogy Ariostóról[7] lemondott. Nem használhatná föl (átdolgozással, esetleg kihagyásokkal) azt az írását, melyet a Világkönyvtár „Világirodalom" kötetébe írt annak idején?[8] Szó ne essék magyarul Ariostóról ebben a hangos jubileumi esztendőben? N.[ota]b.[ene] megvan Ariosto leveleinek kötete.[9] Ne küldjem el? De ha nem Ariostóról ír, akármiről, csak írjon. Nem jó, ha az esztendők múlását mutatkozás nélkül tűri az író. Olyan hamar elfelejtik társai, hogy volt és hogy van![10]

Tudná-e hasznát venni a következő könyveknek (két példányom van belőlük, mert mikor annak idején megvettem őket, nem emlékeztem arra, hogy már megvannak):[11]

az Insel Büchereiből:

1. Das Puppenspiel von Doktor Faust.
2. Schiltbergers Reisebuch (1394 – 1425) Mit Holzschnitten der ersten Ausgabe.
3. Marie Bashkirtseff: Journal (de csak az első kötetje).

A szerencsétlen tanító[12] esete állandóan foglalkoztat. Hogy még nem sikerült megakadályozni a műtétet! Csak nem tették tönkre a szerencsétlent? És hogyan oldotta meg a helyettesítés problémáját?

Az idő erre nálunk elszomorodott. A nap ugyan még éget, ha süt, de a színe egyre fehérebb – télszínű. Melegedni képzeletben Várkonyba járok vissza. Eleven emlékem a Pfarrhof almaszagú kertje és a csodás gesztenyés. Illyés folyton szelídgesztenyefákat említ. Milyen képzetrontó jelző itt a „szelíd". Megsemmisíti a hatalmasnak, a nagyszerűnek, az öröknek képzetét. Igaz! hazaérkezésem után harmadnapra megkaptam (kölcsön) a Grüner Heinrich Urfassungját.[13] Még olvasom, de azt már látom, hogy csak a közepe azonos az átdolgozott kiadással. Az elejét és végét harmadik személyben beszéli el Keller, csak a közepét – a gyermek- és ifjúkort s a mün-

cheni éveket – elsőben. Csakugyan meghal Heinrich a végén, de nem a maga kezétől, hanem anyja után búsultában, az önvádtól.

A kedves Señorának most nem írok külön, de még egyszer hálásan köszönöm a távolból való gondoskodását. Persze úgy lett volna igazán szép, ha őt is otthon lelem. De megvigasztalt annak tudata, hogy ott van, ahol lennie olyan nagy öröm neki.[14]

Mindkettejüket szeretettel üdvözli

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/79.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Nem tudni, milyen kéziratcsomagra vonatkozik az utalás.
[2] Elek Artúr zengővárkonyi látogatása utáni hazautazásáról van szó.
[3] Ld. 797/2.
[4] FL egy fenn nem maradt, ez idő tájt Elek Artúrnak küldött levelében kérdezhette, olvasta-e Elek Illyés Pusztulás c. cikkét. Mint a továbbiakból kiderül, benne FL a 932. sz. Illyésnek szóló levélben írtakat fogalmazhatta meg. Valószínűleg e levéllel egyidejűleg küldhette Eleknek az első sorban említett kéziratcsomagot is.
[5] Ld. 830. sz.
[6] Ld. 930/2.
[7] Ariosto, Lodovico (1474–1533) olasz költő halála 400. évfordulójára utal, amely alkalomra eszerint FL cikket készült írni. A cikk nem született meg.
[8] FL Humanizmus – Ariosto – Machiavelli címmel tanulmányt írt a Művelődés Könyvtára c. sorozat Alexander Bernát szerkesztette Világirodalom c. kötete számára. 1916-ban elkészültek a korrektúra-levonatok, de a kötet végül nem jelent meg. 1923-ban FL ki akarta adatni a tanulmányt, s ehhez Elek Artúr segítségét kérte. Ld. FL lev. II. 457. sz.
[9] Lettere di Ariosto per cura di Antonio Cappelli. Bologna, 1866.
[10] Elek elsősorban a Baumgarten-díjra gondolva figyelmeztette FL-t a publikálás fontosságára.
[11] FL válasza nem ismeretes; 1933-ban Elek Artúrnak írt levelei nem maradtak fenn.
[12] Császár János tanítóról van szó, aki 1929–1953 között tanított Zengővárkonyban.
[13] Gottfried Keller: Der grüne Heinrich c. művére utal. Nem tudni, melyik kiadásra gondol, a regénynek több, az első, 1852–55-ös változat alapján megjelent kiadása is van.
[14] FLné Debrecenben járt a szüleinél.

932. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]Várkony, 1933. IX. 13.

Kedves Gyula,

mióta a Nyugat cikkeddel[1] ideérkezett, egy nagy gondom van: hogy írjak Neked. Napról-napra halogattam, mert ilyen kínos-keserves föladat előtt alig álltam valaha. A cikkre, azután, hogy elolvastam, napokig rá-rápillantottam, abban a reményben, hogy csak érzéki csalódás az egész: neved sokszor megnéztem alatta s a címlapon – végül bele kellett győződnöm, hogy így van. Megérteni azonban nem tudtam, ma se tudom, s attól tartok, sohase is fogom tudni. Mi ez? kínzom magam, s nincs rá felelet. Könnyű volna felelni rá, ha nem úgy éreznék Irántad, mint ahogy érzek –

de így? Mikor itt voltál s ezekről a dolgokról beszéltünk, minden alkalommal azzal biztattál, írjam meg. Panaszomra, hogy nincs hová, azzal feleltél, majd megbeszéled Babits-csal s csináltok helyet – ha netán nem annyit, mint kellene, annyit, amennyit lehet. Ebben végül meg is állapodtunk s ezzel mentél el. S ehelyett megírod a dolgot, néhány toldást és koholmányt leszámítva az én argumentumaimmal s nagyrészt az én szavaimmal. Kétségtelenül olyanok ezek az argumentumok, hogy akárki rájuk találhat, aki elfogulatlanul és világos fejjel vizsgálja a dolgot, apaságukban egyáltalán nem látok valami dicsőséget, a prioritásra fütyülök, mert nem az a fontos, hanem az ügy – de ha úgy volt, hogy én *ezeket, éppen ezeket* írjam meg, hogy lehet akkor leírni s közzétenni őket, mint saját elme-szüleményeket? Mert hogy nem úgy van a dolog, amint írod, t. i. hogy rég foglalkozol ezzel a kérdéssel s ezt is, amazt is kisütötted, jól tudod; hiszen tavaly is az idén is rengeteget kellett beszélnem, amíg meggyőztelek, ellenkezésedet leküzdöttem.

S most tehát én mit csináljak? Ha megírom, amire rég készülök, idézzelek Téged – aki az én számból beszélsz? Vagy egyszerűen írjam, amit Te is írtál – és süssék rám a plágiumot?

Nagyon szeretném, ha nem értenél félre. Nekem nem fontos, hogy ezt a dolgot ki írja meg, én-e vagy más. Sőt, jobb szeretem, ha más. (Nekem, kereken megmondom, más ambícióim vannak.) Nem áhítozom erre a dicsőségre. Nekem egyedül a dolog fontos, hogy történjen valami. Kinek a nevéhez fűződik, mellékes. Szívesen megírtam volna az egészet s odaadtam volna bárkinek, hogy jelenjen meg a neve alatt; mintahogy mindig azt terveztem, álnév alatt közlöm. Tehát itt nem sértett hiúságról van szó – nem tudom, mennyire ismertél meg, de nem akarom föltételezni Rólad, hogy ezt föltételezed rólam – hanem sok más egyébről. Mert, sajnos elég sokrétű ez az eset. Érzelmileg leginkább az érint, hogy Részedről történt. Nem kell mondanom, tudnod kell, mennyire megszerettelek – s ezért rettenetesen kínos. Te nem tudnál annyi mentséget fölsorolni javadra, mint én – de akármit sütök ki, megérteni nem tudom a dolgot. Értelmét, célját nem látom. Hasznát se. Szükségét se. Mert mi szükséged *Neked* erre, akinek van a magadéból elég? Úgy vélem, mindenképpen megilletett volna s megérdemeltem volna, hogy írási szándékod velem közöld, sőt a cikket is, mielőtt közlöd. Tudom, nem vagy gondnokságom alatt – de azt hiszem, ha jól átgondolod a dolgot, belátod, igazam van. – Azután – a dolognak ilyen föltálalása, mint a cikkben történt, ez a zsurnalisztikus, viccelő, szellemeskedő tónus ugyancsak kínos nekem. S nem a dologhoz illő és méltó. El tudod-e képzelni, hogy francia vagy német író saját népének ilyen tragédiájáról így írjon? Hiszen ha szadizmus, amit mi itt csináltunk, akkor csak perverzitás így látni a dolgokat s szóra se érdemes.

Rengeteget kellene írnom, hogy megértessem magam, s nem vagyok biztos, hogy meg fogsz érteni. Régi tapasztalatom – ahol valamit meg kell magyarázni, hiába való a fáradság. Csak azt értjük, ami bennünk van s belőlünk. Végig kellene vennem az egész cikket pontról pontra s emlékeztetni, hogy ezt ekkor és ekkor, így és így mondtam (sielni vagy sízni – a magyar forradalmak – az embarras de richesse – a szerbek – Magyarország Dunántúl nélkül – sovinizmus ellen) – de ha elfelejtetted ak-

kor, mikor a cikket írtad, azóta bizonyára még jobban elmosódott Benned s ha akkor úgy érezted, hogy lehet, mért éreznéd ma másképp?

Persze, van itt egy s más, amit jó volna tudnom s aminek segítségével sokat megértenék. Így pl. ez: ha, mondjuk, Babits-csal lettél volna így együtt s ő beszélt volna Neked valamiről annyit — akkor is megtetted volna, amit velem tettél? És így?

És, persze volna még néhány kérdésem, amiket írásban hosszadalmas volna fölsorolni.

Átkos szimatommal megéreztem, mikor elmenő félen voltál s elmentél, s mikor lev.[elező]lapod megjött,[2] hogy valami itt nincs rendjén. Gondoltam rá, szólok Neked, hogy valahogy aztán meg ne irkáld ittléted s benne engem — de restelltem s méltatlankodva elhessentettem magamtól, hogy hiszen szó volt köztünk arról, mennyi kellemetlenségem támadt a P.[esti]N.[apló]-beli cikkekből[3] s ezt nem fogod elfelejteni. Hiszen elmondtam, abból volt a kellemetlenségem, hogy Naplóék minden cikkhez odatették a Zengővárkony-keltezést s ezzel lokalizálták a dolgot, s a falusiak előtt úgy lehetett föltálalni, hogy éppen őket pellengérezem ki — az egyik oka volt, amért abba hagytam a cikkek közlését. S mondtam is, e tekintetben vigyázni kell majd — s most mégis én s az én falum szerepelünk forrás gyanánt. (Mert ha névvel nem vagyunk megnevezve, mindenki kitalálhatja.) Eszerint tehát most is várhatom, hogy itt kellemetlenségeim lesznek, holott már egy életre elég volt belőlük.

Leveledben azt mondod, úgy írtál, ahogy éreztél s szeretnéd, ha irántam való szereteted és nagyrabecsülésed kivillanna a sorokból.[4] Hogy úgy írtál, amint éreztél, abban nem kételkedem — ezt az érzést azonban nekem sehogyse sikerül a szeretettel azonosítanom. Én itt egy sokat fölényeskedő, handabandázó, groteszk figurát látok, akiben sehogyse tudok magamra ismerni. Bár igen fogékony vagyok a szeretet és barátság megnyilvánulásai iránt, hiába próbálgatom őket akárhányszor, képtelen vagyok kiérezni. Hisz ez nem volna baj, úgy érzel, ahogy érzel, punktum — de mért kívánod tőlem, hogy szeretetnek érezzem, ami nem az? S ha alaposan megvizsgálod magad, be fogod látni, hogy valóban nem az. Te nem vagy ember-ismerő, nagyon is nem — én, sajnos rettenetesen az vagyok. Amiről írod, hogy így van, csak szeretnéd, hogy így legyen, de nincs így. Szeretnéd, mert érzed, hogy szeretned kellene engem, talán jobban, mint akármelyik barátodat, mert tudod, hogy bennem olyan valami van, ami nincs meg egyetlen egyben sem — hogy csakugyan én vagyok ma (sajnos, de így van — ez se dicsőség, hanem nyomorúság) a magyarságnak öntudata és lelkiismerete s ebben Te velem eggyé lettél. Ebben az eggyé-lételben mi megértettük egymást úgy, ahogy Te még nem beszélhettél senkivel, s veled még nem beszélt senki — nem ismerem másokhoz való kapcsolatod módját, de meg vagyok győződve, hogy nem tévedek abban, amit mondok. Szóval tudod, hogy kellene irántam érezned, annál inkább tudod, mert már éreztél is így. Valami ezt megzavarta. Talán ráeszmélsz most, vagy később s akkor sok mindent meg fogsz érteni. S *akkor* már meg fogod érteni azt is, mit jelentett ez az egész cikk-ügy a számomra.

A kívánt cikket[5] igyekezni fogok megírni mielőbb — és pedig az óhaj szerint, röviden. Nekem már mindegy, ha Nektek úgy is jó, hogy éppen én írjam meg röviden, akinek egyedül van erről érdemes mondanivalóm. (Mert hogy mi a fenének enquête-

et csinálni olyanokkal, akiknek sejtelmük sincs semmiről s csak a levegőbe beszélnek — ezzel elfogják a helyet az érdemes mondanivaló elől, én meg nem értem. De hát je m'en fous.) Azt se értem, amit Babits tervéről mondasz: „Ő elsősorban irodalmi vonatkozásban szeretné a dolgot ismertetni". Nem tudom, mi az az „irodalmi vonatkozás". No de nem baj. Igyekezni fogok röviden összefoglalni a legfontosabbakat.

Azért mondom, igyekezni fogok, mert egészségileg rosszabbul vagyok, mint voltam (ez a levél is azért oly kusza), lázam napközben is van s nagyobb, mint azelőtt, úgy hogy megpróbálok jövő héten Harkányba menni kb. 2 hétre — pénzem ugyan nincs rá, de valamit már kell csinálnom, mert így nem élhetek tovább. A tanító ugyan még mindig nincs itthon, de talán hazajön pár heti szabadságra — megoperálták a szerencsétlent[6] s még nem tudom, nem tették-e tönkre. De akárhogy s akármint, rajta leszek, hogy a cikk elkészüljön.

A könyveket köszönöm s már vissza is küldtem volna, de feleségem, aki 2 hete jött meg D[ebrecen]-ből, most olvassa Sveikot[7] — amint befejezte, küldök mindent. A surrealisták nagyon érdekelnek s szeretnék róluk összefoglaló tanulmányt írni a Nyugatnak,[8] de nem tudom megszerezni a könyveiket s kiáltványaikat (valutáris nehézségek + pénzhiány). Lehetne-e szó arról, hogy Te elküldetnéd velük nekem? Nekem mindössze Breton 2 könyve van meg (Manisfeste du surréalisme. Poisson soluble. és Les pas perdus)[9] — s ezek eszerint nem kellenének. A többi azonban még az is kellene (a folyóirat is), Crevelnek ez a könyve is,[10] mert most ugyan elolvastam, de ha írok róla, kezemben kell lennie. Az a lényeg, megéri-e nekik a dolog s Neked is van-e kedved hozzá. Ha nem, hagyjuk.

A névmagyarítási dologban[11] szívesen teszek, de kell? Úgy tudom, most nagyon megkönnyítették. Az adatokra szükségem van persze hozzá.

Szomorúan köszönt

F.[ülep] Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 930/1.
[2] A levelezőlap nem maradt fenn.
[3] 1929 őszén Szántó Rezső Zengővárkonyban járt és interjú- ill. cikksorozatot adott közre FL-sal. Négy cikk jelent meg: „Magyarok, ne Kanadába, hanem Baranyába vándoroljatok ki". Látogatás Fülep Lajosnál, a pusztuló baranyai magyarság pásztoránál. (= Pesti Napló, 1929. XI. 10. 13–14. p.) – A magyarság pusztulása. (= Pesti Napló, 1929. XI. 17. 10. p.) – Minden évben egy község népe hal ki a Dunántúlon. (= Pesti Napló, 1929. XI. 26. 9. p.) – Borzalmas manipulációk, gyermekházasságok, nőuralom és züllés az egész Dunántúlon. (= Pesti Napló, 1929. XII. 15. 35–36. p.) A lap szerette volna folytatni a sorozatot, de FL – főleg az utolsó cikk címének – amelyet a szerkesztőség adott – harsány ízléstelensége miatt elzárkózott a további cikkek írásától.
[4] Ld. 930. sz.
[5] Ld. 930/2.
[6] Császár Jánosra utal. Ld. 931/12.
[7] Eszerint Illyés Gyula ismertette meg FL-t Hašek Svejk c. könyvével. Ld. még 1059/7., 1061/7., 1076/10., 1094/5., 1097/2., 1111/2. és 1112/1.
[8] A tanulmány nem készült el.

[9] Breton, André (1896–1966) francia költő, író, előbb dadaista, majd a szürrealizmus egyik alapítója és teoretikusa. Halálakor FL könyvtárában Breton Les pas perdus (Pais, 1924.) és a Manifeste du surréaliste (Paris, 1924.) volt meg.

[10] Crevel, René (1900–1935) dadaista, majd szürrealista francia költő és író. Illyés Párizsban ismerte meg személyesen, 1932-ben Crevel meglátogatta Budapesten. Pusztulás c. cikkében Illyés a következőket írja:

„Szeretem és csodálom a franciákat és lelkesülve olvasom a szürrealisták pamfletjeit, most éppen Crevelét, ami egyetlen hosszú gyalázkodás minden ellen, amivel a francia nemzet ma dicsekedhetik, elsősorban épp a nemzeti büszkeség ellen, a jellegzetes francia értékek ellen. Jeanne d' Arc kultuszától kezdve egész addig a felemás, csak félig sikerült demokráciáig, amely nekem még ilyen felemás állapotban is imponál. Irígykedve olvasom és nekihevülve már csak azért is, hogy ilyen szabadszájú elmefuttatásokat olvashatok (a szabadság mindig megrészegít) s egyelőre nem gondolok arra, hogy olyan dolgokat is sárba ránt, amik nekem kedvesek, elragad a bátor hang. De vajon utánoznám-e?

+

A gyönyörű tájat nézem és odázom a feleletet a kérdésre, hogy amit a francia szürrealisták megtesznek Franciaország ellen, vajon meg tudnám-e tenni én is magyarul és Magyarországon? Átkozni a hazát, ez is csak valamilyen fajta hazafiság, erre épp a mi irodalmunk története nyújt jó példákat, sőt gyakran ez a legőszintébb. És a leghitelesebb, mert valóban áldozattal jár, még eleven korodban agyonüthetnek érte. De ez a leghasznosabb-e? Bizonyos, hogy ez a fajta népszeretet némi értelmi és még nagyobb erkölcsi emelkedettséget kíván. Nálunk szinte törvény, hogy fönntartás nélkül gazsuláljunk a fajnak. Közhely, hogy ezt leginkább olyanok mívelik, akiknek fajisága a legutolsó nemzedékekben is, nem a legmagyarabb. Hozzászoktunk, hogy a magyarságot, Magyarországot a föld legtökéletesebb teremtményének halljuk emlegetni. Nem tudom, nem tenne-e ennél sokkal nagyobb szolgálatot az, aki végre hű tükröt mutatna elénk s szemünkbe mondaná, hogy távol a nagy nemzetektől, melyekkel eddig összehasonlítgattak bennünket, műveltségünk legfeljebb Galíciáéhoz hasonlítható, birtokpolitikánk messze elmarad a szerbeké mögött?

A kortársak sose állapíthatják meg, hogy ki az igazi hazafi, értsd rajta: ki van nagyobb hasznára a népnek. Az átkozódó Crevelnek kétségkívül a javítás, a szint emelése a célja. Hangja a francia szellem életében olyan, mint az egyén szellemi életében az önbírálaté. A nemzet egy-egy nyilalló önvádja, szemrehányása önmaga ellen, ami az egyén életében a legvilágosabb, legértékesebb, a legnagyobb tiszteletet érdemlő pillanat." (= Pusztulás, Nyugat, 1933. IX. 1–16. 17–18. sz. 204–205.) Az Illyés által olvasott Crevel-kötetről FL és Illyés zengővárkonyi beszélgetéseiben is szó kerülhetett, s FL arra gondolt, hogy ír a szürrealistákról a Nyugatnak. (Ld. 932. és 936. sz.) Utóbb valamilyen, a német terjeszkedés elleni, e réven megkísérlendő francia politikai orientáció terve is felmerült. (Ld. 939. ill. 952. sz.)

Illyés valószínűleg Crevel: Les pieds dans le plat c. 1933-ban megjelent könyvét olvasta útközben, amelyet a szerző dedikálva küldött el neki.

[11] Ld. 930/13.

933. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1933. IX. 14.

Kedves Sándorom,

előreláthatólag nem fogok tudni elmenni a tractus-gyűlésre,[1] mert rosszabbul vagyok, mint voltam, lábam dagadtabb, lázam nagyobb – kérlek, mentsetek föl. Mellékelek hivatalos kérelmet is az e.[gyház] megyei közgyűléshez.

Nem tudom, esperesi jelentésedben meg fogsz-e emlékezni Várkonyról és hogyan.[2]

Igen leköteleznél, ha a vonatkozó passzust közölnéd velem, különösen nyomdábaadás előtt, mert itt mindent félre tudnak magyarázni s szeretném ennek lehetőleg elejét venni. Remélem, nem tekinted ezt illetéktelen beavatkozásnak, de azt hiszem, itt szerzett tapasztalataid eléggé meggyőztek óvatosságom indokoltságáról.

Szeretettel ölel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. 1933. Iktatatlan ir.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] Az egyházmegyei közgyűlést 1933. IX. 21-én tartották Szekszárdon a megyeháza dísztermében. FL nem volt jelen, távolmaradását igazoltnak tekintették.
[2] Gilicze Sándor esperes beszámolójában nem foglalkozott külön-külön az egyházközségekkel.

934. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. IX. 14.

Kedves Lajos,

leveled[1] elszomorított, levert, nem is tudom, hogy válaszoljak rá, van-é egyáltalán értelme, hogy válaszoljak. Ha te így tudsz gondolkodni és beszélni, ha ilyen szempontjaid vannak, legjobb, ha elhallgatok s abbahagyok mindent, amit terveztem.

Én nem tanulmányt írtam, hanem jegyzeteket. Koholmányokról nem igen tudok. Nem írtam behatóan a dologról, csak egy-két színt, valami ízt akartam adni belőle. Hogy ezeket tőled hallottam? Persze tőled hallottam, de sajnos, igen közismertek, ismétlem ezek csak a dolog felületét adják. Azért írtam meg őket (ilyen romantikusan) hogy előkészítsek velük valamit, megdolgozzam a talajt, amelybe ti, akik mesterek vagytok a kérdésben a komoly adatokat, a komoly magot elvessétek. Ha te úgy látod a dolgot és az az első gondolatod, hogy én plagizáltam tőled, hogy itt egyáltalán lehet plagiumról beszélni, – akkor máris megbántam mindent s ha akarod meghazudtolom nyilvánosan magam. Idéztem szavaidat, leírtam, hogy sielni vagy sízni (bár helyettesíthettem volna mással) de megbocsáss, ilyet már más is emlegetett. – Szeretettel akartam írni rólad, igen, ha nem sikerült, ez csak kevés tehetségemen múlott. Vicceltem? Épp nem akartam melodrámai lenni s fokonként akartam belemeríteni az olvasót ebbe a pokolba. Nevedet nem írtam ki, ebből nem lehet semmi kellemetlenséged; ismétlem, bárki előtt külön is kijelentem, hogy Z. nem Zengővárkony.

A cikknek – írod – nem látod semmi hasznát. Eddigi haszna az, hogy ankét indul a Ny.[ugat]-ban, a Magyar Hírlapban, kérték, hogy a Kecskeméti és az Egri újság[2] leközölhesse. Ha parancsolod, egy lapodba kerül és lefújom az egészet.

Bocsáss meg, sokkal idegesebb vagyok, sokkal jobban levertek soraid, semmint tárgyilagosan felelhessek vádjaidra. Egyiket sem fogadhatom el. Azt hittem, valami

rendes dolgot cselekszem s mint a mennykő zuhant rám futkározásaim és kilincseléseim közepette leveled, melyet igen vártam; bevallom, nem ilyennek vártam!

A cikket én beszélgetés formájában írtam. Az elején megírtam, hogy te döfted oldalamba a nyilat, – ebből következik, hogy mindenki tisztában van azzal, hogy ott, „házigazdámtól" tudtam meg, amit leírtam.

A helyzet most az, hogy a Nyugat most készíti az ankétet. Cikkedet[3] küldjed el Gellértnek[4] vagy Babitsnak[5] (akik, mellesleg, még mindig nincsenek meggyőződve arról, hogy itt veszély van) levelezz velük, majd ők megmondják, mit akarnak. Írd meg a Nyugatban véleményedet jellemtelenségemről is.

Én változatlan őszinte szeretettel vagyok irányodban s üdvözöllek

Illyés Gyula

A cikket el akartam küldeni neked, de az utolsó percig kétséges volt, hogy mi jelenik meg belőle.

MTAK Kézirattár Ms 4587/249.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad Baranya vm.
F[eladó]: [kézírással:] Illyés Gyula [nyomt.:] Phőnix Életbiztosító Társaságnál
A szövegben a levél írásakor Illyés által kihúzott másfél sor ill. szavak.

[1] Ld. 932. sz.
[2] Ld. 930/2. és 930/11. – A Kecskeméti Lapok (Kecskeméti Friss Újság) c. napilapban Illyés Pusztulás c. cikke jelent meg az 1933. IX. 17., 19–24., és 26–29.-i számban folytatásban. – Egri ill. Heves megyei lapokban nem találtam Illyés cikkeinek másodközlését.
[3] Ld. 930/2.
[4] Ld. 830. sz.
[5] Ld. 826. sz.

935. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony,] 1933. IX. 15.

Kedves Gyula,

magad írod, hogy sokkal idegesebb vagy, semmint tárgyilagosan felelhetnél.[1] Erre el voltam készülve – hiszen, úgy emlékszem, előre megírtam Neked, hogy még most nem is várok Tőled tárgyilagosságot. Egész leveled megerősíti diagnózisomat, hogy nem látod tárgyilagosan a dolgot, sőt, sajnos, nem is akarod úgy látni. Nem vagyok pszichoanalitikus, de most mégis azt mondom, csak ezzel a módszerrel lehetne kianalizálni Belőled, hogy mi az, amit Magadban látni nem akarva, engem vádolsz. Mert olyanokkal vádolsz, amiket én nem mondtam s olyan szempontokat tulajdonítasz nekem, amelyekről megírtam, hogy távol vannak tőlem. Ez már nem is kételkedés a szavaimban, hanem egyenesen meghazudtolásom. Hát lehetséges ez – a Te részedről? Akinek tudnod kellene, milyen fanatikusa vagyok az igazságnak, első sorban magammal szemben. Én megírtam, mi bántott a dologban, s mi nem – nincs jogod ezt megfordítani. Ha nem veszed *szó szerint* szavaim értelmét, akkor csakugyan

reménytelen a dolog — de akkor azt se tudom megérteni, hogy lehettünk mi eddig egymásnak az, ami voltunk. Hol volt az etikai alapja, ami fontosabb minden másnál?

Olyan túlzásokra ragadtatod magad leveledben (plagizálás; írjam meg véleményem jellemtelenségedről stb., amelyek miatt mindenki másnak a jóhiszeműségében kételkednék. De, mint írtam, sokkal inkább védelmezlek én, mert jobban szeretlek s jobban féltem a barátságunkat, semhogy a legnagyobb jóindulattal ne keresnék magyarázatot Nálad mindenre. S ezért arra kérlek: tedd félre most ezt a dolgot, verd ki fejedből, mintha nem is lett volna, s majd idők múltával, kellő távlatból állapítsd meg, nem volt-e Benned valami animozitás, ami összeütközött Benned az érzésed szerint is nekem dukáló érzéssel, s az csinálta az egész zavart; szóval, ha volt benne valami nem-egészen-tiszta, ami ingerelt, s amiről tán magadnak se adtál számot. Nem kívánom, hogy nekem valaha számot adj róla, én bízom benne, hogy az eredmény úgyis az lesz, amit gondolok; s nem tudom Neked a becsülésnek nagyobb mértékét mondani, mint ezt a bizalmamat.

De addig is próbáld meg legalább egy pillanatra beleélni magad az én helyzetembe — akit éppen Te biztattál, írjam meg ezeket a dolgokat s akivel erre quasi megállapodtál, fölajánlva a hely-készítést: hogy milyen meglepetés volt számomra a cikk. Hogy milyen szándékkal írtad, azt én tökéletesen megértettem, igazán nem kell magyaráznod — egyáltalán tettem *ez* ellen kifogást? Azonban: itt-létedkor se tettél egy szó említést se erről a szándékodról, se aztán nem közölted velem. Elsősorban pedig *erről* van szó. Írod, a cikket nem küldhetted el, jó; de bejelenthetted volna. Ennek nem volt akadálya. Hiszen írtál is Pestről. Ezzel pedig módot adtál volna nekem, hogy esetleges kívánságaimat közöljem velem [!] s akkor nem került volna a sor arra az esetlegességre, hogy szükség lehet tagadni, hogy Z = Zengővárkony s a házigazda = F.[ülep] L.[ajos]. Mit ér az ilyen füllentés, mikor minden adat ellene szól? (egyetemi katedra, gesztenyés, stb.) Tegyük föl, hogy erre nem kerül sor — akkor is fönnmarad személyemnek olyan szerepeltetése, mely nekem nem kellemes, s ebben csak én vagyok hivatott ítéletet mondani. Tudom, hogy ebben is jószándék vezetett, s nem akartál vele nekem kellemetlenkedni — de milyen könnyen el lehetett volna kerülni, s minden magyarázkodás szükségét! ezt az egész kínos szituációt.

De ez is, mivel személyes kérdés, másodrendű. A fő és egyedül fontos maga az ügy. Te azt írod, jó lesz belőle, mert ankét stb. stb.; ez a Te véleményed; jó, jogod van hozzá, elismerem; de ismerd el Te is azt a jogomat, hogy én más nézeten legyek — amíg az eredmény meg nem győz. Én, mint írtam, ankétoktól nem várok semmit — mindenki össze-vissza fecseg s marad minden a régiben. Minél több a beszéd, annál kevesebb a tett. S éppen, ha romantikus és nem alapos a kezdet, — annál könnyebb cáfolgatni s a lelkiismereteket elaltatni.

Ezzel talán megérted, hogy engem nem a prioritás kérdése aggaszt (amint írtam is), hanem hogy az egész ügy olyan vágányra tolódik, ahol nem ér el céljához. Ismétlem és hangsúlyozom: boldog volnék, ha mindezt más írná meg helyettem, ha valakinek átadhatnám az egész anyagot, s nem kellene vele többé foglalkoznom — s *rólam* ne is tétessék soha sehol említés ezzel kapcsolatban. Értsd meg, nekem nem kell, nem kell! De ki írja meg, ki csinálja meg?

És éppen ez bosszant, hogy most, ha írok róla, magam is bele kell kevernem a dologba – mert már benne vagyok. Teljesen személytelenül akartam megírni a dolgot, mert tudom, nálunk milyen marhák, nem azt nézik, mit mond az ember, hanem ki mondja. Én sokfelé indexen vagyok, múltamért, állásomért – el akartam tüntetni magam egészen. Ezt keresztül húztad. Ezekkel a bődületes marhákkal nem tudod még, milyen óvatosnak kell lenni. (Persze, „óvatos"-sal nem köntörfalazást értek – ellenkezőleg, nagyon is kemény és kíméletlen akartam lenni, de a szubjektivitásnak még a látszatát is eleve elhárítva.) Ha azt mondják ránk, szadisták vagyunk, kéjelgünk a rémlátásban – el vagyunk veszve. Hát még ha magunk mondjuk ezt magunkról!? (mint ahogy Magad is írod előző leveledben, hogy már Rád sütötték a sötéten látást s persze rám is.) Én úgy akartam, hogy az *én* látásom szóba se kerülhessen – beszéljenek a tények és adatok s mindenki legyen kénytelen sötéten nézni. Nem az én víziómat akarom ráerőltetni az emberekre, hanem az adatokkal összetörni őket.

Az Isten áldjon meg, értsd meg hát, hogy az én elképzelésem mennyire más volt, mint a Tied s hogy az a cikk mennyire megzavarta az én elképzelésem és tervem! S ha ezt megértetted – megérted és indokoltnak látod végre az én reagálásomat? (S akkor talán megérted, mért bosszant az egészből olyan részeknek kiragadása s pêlemêle odavetése, mint cikkedben. Tudom, tudom, hogy ezek nem újságok, mondta már más is, nem akarom a puskaport újra föltalálni – de tán nem kell magyaráznom, mi a különbség néhány töltény elpuffogtatása vagy a rendszeres sortűz közt, s a kilőtt patronok, amelyek a maguk helyén kitűnő szolgálatot tettek volna, hiányozhatnak majd a komoly hadműveletben. Azt írod, „megbocsáss, ilyet már más is emlegetett" – kétségtelen; de az *egésznek* olyan teljes együttlátásával azért azt hiszem, másnál még nem találkoztál, mint nálam. S itt ez a fontos: az *összefüggés* az egészben, minden rész összefüggése, kérlelhetetlen logikai láncolata. S nekem *minden* láncszemre szükségem van, a legkisebbre is.)

Hogy a jövőben mit fogok csinálni a dologban, még nem tudom. Egyelőre megcsinálom a cikket, amit kívántál.[2] A mozgalmat tehát semmi esetre se fújd le – ellenkezőleg, ha felkötötted a kolompot, hát rázzad. Most már mindegy. Nem úgy indult el a dolog, ahogy elképzeltem s óhajtottam, de elindult. Hát akkor menjen. És nem levelezem senkivel – ha meglesz a cikk, elküldöm. Hogy pedig Rólad egyetlen rossz szó se lesz benne, ha majd magadhoz tértél, úgyis tudni fogod.

Levelednek csak a végének tudtam örülni, ha azonban csakugyan úgy van, hogy „változatlanul őszinte szeretettel vagy irányomban" – annak nagyon örülök. S hidd el, hogy én is Irántad. S bízom benne, hogy ez után a zűrzavar után előbb-utóbb jobban egymásra találunk, s közelebb jutunk egymáshoz, mint eddig. Mert nem lehet, hogy ebben a veszett magyar világban éppen mi kettőnk közt legyen valami ék.

Azért hát ölellek szeretettel

Fülep Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 934. sz. - Előzményét ld. 930. és 932. sz.
[2] Ld. 930/2.

936. ILLYÉS GYULA — FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. IX. 15.

Kedves Lajos,

ma reggel kaptam leveled[1] az irodába, rögtön válaszoltam rá, eddig már meg is kaphattad. Ma egész délután leveledet olvastam s szeretnék még valamit mondani. El vagyok keseredve most is, elsősorban azért, hogy épp téged bántottalak meg, akinek örömet akartam szerezni, akit oly igen nagyra becsülök. Az *okokra,* amiért megbántódtál könnyen találok mentséget. Nem ez a fontosabb, tudom, de tán ha ezekre felelek, a másikra, a fontosabbra is felelek, arra, hogy semmi okod a bántódásra. Azt akarom megírni, hogy a *szándék* tiszta volt. Állítom, hogy *eszközeim* is.

A cikket[2] — mint írtam — előkészítőnek szántam. Pontos adataim nem voltak, de én nem is akartam adatokat közölni. Hangulatot akartam teremteni s ez, — bocsáss meg, úgy látom sikerült is.

Előttem a fatális cikk, nézzük át együtt.

Az első két oldalon, úgy látom, semmi baj. Sőt épp a második oldal az, ahol a soroknak csillogtatniok kellett volna irántad való érzelmeimet. Az van benne, hogy hozzád jövök orvosságért és okulásért. Vagyis az a bejelentés történik, hogy amit itt megtudok, tőled tudom. (Bár bocsáss meg, a kérdésről azelőtt is tudtam egyet-mást, ami a cikk vége felé ki is derül.)

A 3. oldalon jön a Dunántúl. Itt egyenesen te beszélsz. Fölényeskedő professzorra ismersz? Én nem igen. Két keserű emberről van szó, — olvasd el mégegyszer. Attól félek, túlságosan érzékeny vagy, bár ezt is megértem, de gúny nincs itt sehol.

A 4. oldal a magyar nyelvről szól. A második passzus valóban élcelődő, — de hisz mi is élcelődtünk! Nem akartam nagyképű lenni, azért írtam könnyedén.

Az 5. oldalon semmi különös. A 6.-on az jelentetik be, hogy a te tanítványod lettem. Alább a nevezetes sielés, amit én lényegtelennek tartok azért, mert nem mi voltunk az elsők, akik megemlítették, hogy a nyelvet nem is az idegen szavak, hanem a kifejezések, a nyelv fantáziájának megromlása teheti tönkre.

A 7. oldalon a „forradalmak", — ez is úgy, ahogy én írtam: közhely. Azért is hagytam abba, gondolva arra, — ahogy erre mindig gondoltam — hogy erről majd nálam képzettebb ember (esetleg épp te) fog beszélni.

8. oldal. Embarras de richesse, ezt valóban te használtad, de mi ez? Szabad ezen fennakadni?

Azután a szerbek. Ezt cikkedben olvastam, tehát az elsőbbség, sőt a hivatkozás

lehetősége is biztosítva van. Aztán sor kerül ismét a te vizsgálódásaidra, újra reád hivatkozom.

Attól kezdve sem rólad, sem gondolataidról – az egy Bleyert[3] kivéve – egy hang sincs, ahogy így átfutom az oldalakat.

—

Ahogy írtam, itt Pesten az a vélemény alakult ki, a cikkből mások azt olvasták ki, hogy a te befolyásod alá kerültem, – azért vagyok ilyen pesszimista. Ezt én vállaltam s téged tartogattalak öregágyúnak.

Lótottam, futottam, fenyegetőztem és – bevallom – hazudtam is, (mert nem tudtam mindent) csak hogy a dologgal foglalkozzanak, írjanak róla, helyet adjanak neki, ami nem volt olyan könnyű, megmondhatom.

Azt kérdezed, hogy írd meg most te a mondanivalódat, anélkül, hogy plágiumba ess? Egyszerűen úgy, hogy mutatkozz be, te vagy az a sötét jós, aki az Illyést megrémítetted, akinek gondolatait ő pedzette, íme most *megokolod őket.* És okold meg, mutasd ki miért oly szörnyű igaz az a veszély, amin itt még most is mosolyognak. Vedd sorra, amit csak mondani akarsz, s amiről én is írtam, az elé tedd oda: *ahogy én arról Illyésnek is beszéltem.* A szörnyű plagium így rám esik és én vállalom. Követ voltam és hírnök.

A fontos az, hogy írj. Én éppen adatokat akartam kérni tőled, hogy máshova is írhassak a dologról, de most megvárom cikkedet.

„Irodalmi"-n azt érti B.[abits], hogy nem politikai, hanem kulturális, történelmi és nyelvi-irodalmi szempontból tárgyaljad a kérdést.[4] De írd meg úgy, ahogy akarod s írj amennyit akarsz. Ha itt kihagynak is belőle, a megírt dolog megvan, felhasználjuk másutt.

—

Most félórája beszéltem Gellérttel.[5] A kérdéshez *Babits* szól hozzá („irodalmi" szempontból) aztán *Schöpflin*[6] (még nem tudjuk, mit ír) aztán *Kosztolányi*[7] (aki bebizonyítja, hogy Pest a legmagyarabb város, hogy a magyarság sose volt oly erős, mint ma, stb. igen optimista) azután *Braun Róbert*[8] (aki statisztikákkal fogja igazolni, hogy a háború óta a magyarság 17/hogy a pusztulás még nagyobb, mint ahogy én sejttettem. Emellett azt is várják tőled, hogy a nyelv (főleg a nyelv szellemiségének) romlásáról, a múltról írj. Én azt szeretném, ha összeállítanál valami statisztikát is, amely bebizonyítaná, hogy az igazi magyarság igenis pusztul és nemcsak ott Baranyában, de az egész Dunántúl! *Ez a cikk most igen sürgős.* Lapzárta 20-án van, tehát azonnal munkába kell kezdened, hogy cikked addigra már Pesten is legyen. Én azt hiszem, hogy az ankétból még ankétok fognak születni. Nem tudom, hogy a Nyugatban most ki mit fog írni, de bizonyára azokra is kell majd felelni. Ha a Nyugatban nem, akkor másutt. Ha sikerül ezt a sajtó hadjáratot most a Nyugatnál és Nyugat körül megnyerni, úgy érzem, a dolog fölszínre kerül s végül talán még az eredmény reményével lehet harcolni. A politikai helyzet kedvező; ha a közvéleményt sikerül felrázni, tán történik valami.

—

Befejezésül mégegyszer visszatérek a mi kettőnk dolgára s arra kérlek, függeszd

fel most irántam való rossz érzéseidet s szívvel-lélekkel fogj bele a küzdelembe. Téged illet a vezetés, neked kell megmutatnod, milyen nagy a veszély.

Totis[10] a napokban lemegy hozzád. Fogadjad szívesen és rázd meg őt is, törd belé is a nyilat. Ő különben jó orvos is, vizsgáltasd meg magad vele. Igen aggódom érted, már csak azért is, mert te vagy a „nemzet" s most fokozottan is szükséges volna, hogy az harcképes legyen. — A surreálistákra térjünk vissza majd e dolog után.[11] A protekcióra[12] szintúgy. — Zsuzsát mindketten szívélyesen üdvözöljük.

Szeretettel köszönt, őszinte híved

Illyés Gyula

A helynév a feladóból értelemszerűen kiegészítve.
MTAK Kézirattár Ms 4587/250.
Ceruzaírás. A Turul-Magyar Országos Biztosító Intézet R. T. Budapest V. Nádor-utca 9. feliratú levélpapíron.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad Baranya vm. F.[eladó:] Illyés Gyula [nyomt.: Phőnix Életbiztosító Társaság]nál [nyomt.:] Magyarországi Igazgatósága Budapest, V. Nádor utca 9.
A levélben néhány kihúzott szó.

[1] Ld. 935. sz.
[2] Ld. 930/1.
[3] Bleyer Jakab (1874–1933) irodalomtörténész, egyetemi tanár, 1919–1920-ban a nemzeti kisebbségek minisztere, a német kisebbségi mozgalmak egyik irányítója. 1924-ben alapította az Ungarländischer Deutscher Volksbildungs Vereint. 1920 óta országgyűlési képviselő volt.
[4] Ld. 930/2. ill. 935. sz.
[5] Gellért Oszkár ld. 830. sz.
[6] Schöpflin Aladár (1872–1950) kritikus, irodalomtörténetíró, műfordító, a Nyugat munkatársa. 1909 óta a Franklin Társulat irodalmi titkára.
[7] Kosztolányi Dezső (1885–1936) nem írt az egyke-problémáról. Ld. 938/3., 947/4. és 949/8.
[8] Braun Róbert (1879–1937) szociológus, 1911–1918. között a Fővárosi Könyvtár aligazgatója, utóbb lektor, fordító, 1920-tól a Literatúra szerkesztője, a Századunk főmunkatársa.
[9] Harsányi Gréte (1897–1973) író, ifjúsági író. Írt regényeket, filmeket. Cikkei a Pesti Hírlap, Pesti Napló, Új Idők, Magyar Hírlap, Nyugat c. lapokban és folyóiratokban jelentek meg.
[10] Ld. 930/3.
[11] Ld. 932/8.
[12] A névmagyarosítással kapcsolatos korábbi kérésére utal. Ld. 930/12. ill. 932/11.

937. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony,] 1933. IX. 20.

Kedves Gyulám,

a cikket[1] megírtam, elküldtem Gellértnek,[2] remélem még idejében odaért. Megkértem, küldjön kefét korrektúrára, nem tudom, futja-e még az időből, de nagyon szeretném, mert az én írásom túlszép ahhoz, hogy a szedők egyik ámulatból a másikba esve rendesen ki tudják szedni. Ha mégse küldhetné már, megkértem, nézesse Veled át a korrektúrát s erre külön is megkérlek, tedd meg, kézirattal összehasonlít-

va, mert a komparatív mint ha és mint hogy stb. helyett a minthák és minthogyok és hasonlók a gutával üttetnek meg.

A cikkel egyébként 3 napig kínlódtam, mert, természetesen hosszabb lett s aztán újra kellett csinálni kihagyásokkal. Az is természetes, hogy a cikk rossz, nem lehet az utolsó ítéletet gyufaskatulya fedelére festeni. De hát most már egyefene. Az a fontos, hogy elhigyjék, ami benne van. Szeretném is, ha majd megírnád, mit szólnak hozzá.

Azokután, amiket az ankétról írsz,[3] még szkeptikusabb vagyok. Éppen csak olyanokat kell olvasni, hogy a magyarság sose volt olyan erős, mint ma — erre a tudatlan olvasó mit mond? X azt írja, baj van — y, hogy nincs baj, sőt sose álltunk ilyen jól. Kinek van igaza? Vagy azt mondja, egyiknek se, s nem törődik vele tovább, vagy azt, hogy az optimistáknak, mert ők vannak többen, de meg különben is mindenki erre hajlamos, mert nyugodtan akar élni és emészteni. Mégcsak az kell, hogy erre biztassák.

Nekem egyébként semmi kedvem tovább az irkáláshoz. Ennek semmi értelme, úgy se hiszik el. Azért felajánlottam cikkemben, hogy aki tudni akar valamit, jöjjön el s nézzen szét. Nem ismerem el senki jogát, hogy a dologról beszéljen, aki nem járt a helyszínen — s ha ajánlatom után is enélkül beszél róla valaki, az lelkiismeretlen és rosszhiszemű. Ha csakugyan fontos valakinek a dolog, tessék egy utat s pár napot rászánni — végre is nem a Salamon szigetekre való menetelről van szó. (Bár oda tán inkább elmennének.) Én mindenkit szívesen látok s eligazítok, hova menjen, mit nézzen meg.

Azt mondod, adatokat akartál kérni tőlem. Megtalálod Pesten is a *Protestáns Szemlét,* akár könyvtárban, akár a kiadónál vagy ismerősödnél is (Németh Lászlónak biztosan meg van) — szerezd meg az *1929. áprilisi számot,* benne van Kiss Géza kákicsi lelkész (Ormányság) cikke,[4] egy kis predikátori sauce-t letudva, hasznát veheted; Kiss G.[éza] általában kitűnő ember, az Ormányságot tökéletesen ismeri és szívesen megad minden fölvilágosítást. Érdemes volna egyszer vele előadást tartatni a dologról valahol; nem vallanátok vele szégyent, 3 év előtt a Néprajzi Társaságban előadott az Ormányság viseletéről, meg is jelent az Etnográfiában.[5] Vagy ha alkalmilag Pestre megy, megírnám neki, találkozzon Veletek, beszéljetek vele. Ilyen embert kellett volna az ankétban kirukkoltatni!

Utolsó leveled — azt hiszem, észrevetted — akkor volt úton, mikor az enyém. Az enyémből megérthetted, hogy nem akarom a dolgot bolygatni. De mivel apróra szeded a dolgot, annyit még mondok: ne keresd az én „érzékenységemben" a bűnbakot, amit tettél, hiba volt, akármilyen jó szándékkal tetted (ebben nem kételkedtem egy pillanatig se, amint láthattad), nagyobb hiba volt azonban, amiket leveleidben irkáltál. (Ez már, sajnos, így szokott lenni, a második mindig nagyobb, mint az első.) Kár volt mentségeket produkálnod, én ezeknél sokkal jobbakat tudok, s különösen kár volt, most utólag, fumigálnod, amiket tőlem hallottál. Légy meggyőződve, hogy én sokkal jobb védő ügyvéded vagyok, mint Te. Ha Te csak azt írtad volna nekem: szándékom jó volt, ha véghezvitelében tévedtem s kellemetlenséget okoztam, azt nem akartam, bocsáss meg érte — *rögtön* rendben lett volna minden. Így meg, amit első

levelemre feleltél, nagyon fájt, mert nagyon csúnya volt. Hát egy lírai költőnek nem muszáj emberismerőnek lenni — de ennyire félreismerni valakit, c'est fort.

Hát most már üsse kő. Jegyezd meg, hogy nem vagyok rancunetartó, erre az érzésre képtelen vagyok, utálom; és nagyon gyorsan felejtek. S nem félig, hanem egészen. Ez az én nemesi levelem, melyre mindennél büszkébb vagyok s vigyázok rá. Különösen pedig *ilyen* esetben.

Szeretettel ölel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Nádor utca 9. Phőnix Életbiztosító Társaság

[1] Ld. 930/2.
[2] Gellért Oszkárra utal ld. 830. sz.
[3] Ld. 936. sz.
[4] Az egyke-kérdéshez. (= Prot. Szle 1929. 38. évf. 243–251. p.)
[5] Az ormánysági népviselet. (A Magyar Néprajzi Társaságban tartott előadás.) (= Ethnographia, 1931. XLII. évf. 27–32. p.)

938. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. IX. 20.

Kedves Lajosom,

hazudnék, ha titkolnám, hogy kicsit meg vagyok hatva leveled utolsó soraitól.[1] Elismerem, hogy taktikailag jobb a sortűz, mint a szabad lődözés, de azt hiszem, az én kísérletem nem meríthette ki a te fegyvertárad; ebben bizonyos vagyok, hogy érveidet így is kitűnően fogod felsorakoztatni s az én előkészítő csatározásom után azok döntik el a harcot. Levelednek azért örülök legjobban, mert úgy érzem, most újból hozzád fordulhatok, tanácsot és segítséget kérhetek az én részem elvégzésére is.

Remélem, cikked[2] időben megérkezik. Lapzárta pénteken van, tehát még ma, amint ezt a levelet elolvasod, okvetlen add postára!

Kívüled, mint írtam, Babits, Schöpflin, Harsányi Gréte és Braun Róbert fog cikkezni. Kosztolányi nem ír.[3]

Olvastam valamennyi cikket. A dolog ellen csak Braun Róbert foglal állást, a hivatalos statisztikára támaszkodva. Cikke bárgyú és okvetetlenkedő, magad is látni fogod. A hivatalos népszámlálási adatokról meg van a véleményem, de szerencsére épp ő, Braun közölt a Századunk legutóbbi számában[4] elmefuttatást arról, hogy az ilyen hivatalos adatok mennyire megbízhatatlanok. Könnyű lesz rá válaszolni.

Arra kérlek, hogy — először is — bocsással rendelkezésemre te is kimutatást. Ha mostani cikkedben közölsz ilyet, akkor olyanokat, miket oda nem vettél be.

A második kérdésem pedig a mozgalom tovább vitelére vonatkozik. Mit tanácsolsz, mit csináljunk most a Nyugatban? Nekem jogom lehet arra, hogy a vita befejezése után írjak még egy cikket.[5] Mit írjak ebbe, illetve, hogyan írjam meg úgy,

hogy te is írhass még egyet,[6] mert ezt szeretném. Sok függ persze attól, hogy te mit fogsz mostani cikkedben megírni. Nekem az eddigi válaszokra már nagyjából meg volna a mondókám (bár Babitsét még nem ismerem), röviden az, hogy nem győztek meg, a helyzetet változatlanul tragikusnak látom én is. Annál inkább, mert, íme szó esett a dologról és Pest füle botját sem mozgatja, ami a legjobb bizonyíték arra, hogy semmi köze az országhoz.

Kérlek, amint a Nyugatot elolvasod, írj nekem.

A Nyugaton kívül is van érdeklődés. Említettem, Kecskemétről és Egerből kaptam felszólítást, hogy az ottani lapoknak írjak.[7] Gyergyai Albert írt és felkínálta segítségét.[8] Válaszoltam s most tanítványaival (az Eötvös kollégiumban tanít) fog szemináriumot csinálni erről. Zsilinszky is mindenben segítségünkre van, akár az interpellációig.[9] De mindez — igazad van — csak beszéd. Hogyan lehetne, hogy képzeled te a dolgot komolyra fordítani?

Én igen sok emberrel beszéltem, veszekedtem, igen sokat meggyőztem. Érdeklődés tehát van. A Nyugaton kívül tán a Pesti Naplóban is fel lehetne újítani a dolgot.[10] Engem most meghívtak publicistának a Magyar Hírlaphoz.[11] Abban, hogy ezt szeretném komolyan megcsinálni, nagy része van annak, hogy tán, ha sikerül igazi publicistának lennem, lesz terem erről a dologról éveken át beszélni.

Ismét kérlek, küldd el azonnal cikkedet és a Ny.[ugat] megjelenése után írjál azonnal.

Zsuzsannát szívesen üdvözöljük,
szeretettel ölellek őszintehíved

I.[llyés]Gyula

Gellért[12] ebben a percben telefonált, hogy cikkednek péntekig okvetlen meg kell érkeznie, mert másképp kimarad.

A helynév értelem szerint, a feladó alapján.
MTAK Kézirattár Ms 4587/251.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad Baranya vm.
Feladó: Illyés Gyula [nyomt.: Phőnix Életbiztosító Társaság]nál [nyomt.:] Magyarországi Igazgatósága Budapest, V., Nádor-utca 9.

[1] Ld. 935. sz.
[2] 930/2.
[3] A cikkeket ld. 930/2. – Schöpflin Aladár ld. 936/6. – Harsányi Gréte ld. 936/9. – Braun Róbert ld. 936/8. – Kosztolányi ld. 936/7.
[4] Braun Róbert: Nemzetiségi statisztika. (= Századunk, 1933. VIII. évf. 6–7. sz. 187–191. p.)
[5] Illyés Gyula: A magyarság pusztulása. (= Nyugat, 1933. X. 16. 20. sz. 337–345. p.)
[6] FL nem írt több cikket az egykéről a Nyugatba.
[7] Ld. 934/2.
[8] Gyergyai Albert (1893–1981) író, irodalomtörténész, műfordító. Ekkor az Eötvös Kollégium, 1950-től az ELTE professzora. Illyés Gyulának írt itt említett levele így hangzik:

Bp. Eötvös Coll.[egium]

1933. IX. 6.

Kedves Uram,

tegnap értem csak haza, Pestre s mindjárt el is olvastam az útinaplóját. Nem bánom és nem is tudom, van-e rám szükség vagy nincsen, de most, a cikk hatása alatt, engedje meg, hogy felajánljam minden nyomorult erőmet – nem akarok nagyot, s irodalmasat mondani – akármilyen akcióra a Dunántúlért. – Én is odavaló vagyok – és ami több, odavalónak is érzem magam s boldog volnék, ha akárhogy, akármilyen részletmunkában, én is tehetnék valamit az odavalókért. A cikk szép, komoly, okos – adja Isten, hogy eredménye is legyen! Mindenben örömmel áll rendelkezésére s egyúttal szívből gratulálja igaz híve

Gyergyai Albert

(Eredetije magántulajdonban.)

[9] Ld. 930/5.

[10] Előzményét ld. 932/3. A Pesti Napló elzárkózott az újabb cikkek közlésétől. Ld. 957/8., 959/1., 960/2., 961/7., 962/9. és 963/1.

[11] Ld. 930/11.

[12] Gellért Oszkárra utal. Ld. 830. sz.

939. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony,] 1933. IX. 22.

Kedves Gyulám,

leveleink megint keresztezték egymást,[1] én tegnap este kaptam a tiedet, azóta bizonyosan Te is megkaptad az enyémet. Most sietek újra írni, előző leveledben említetted, hogy Totis[2] jön – jó volna, ha mindjárt jönne, ha csakugyan akar. Eddig u[gyan]i.[s] harkányi utam bizonytalan volt, mert a tanító[3] nem tudott megjönni s nem hagyhattam itt az eklézsiát. Tegnap este táviratot kaptam tőle, ma délben érkezik. (Képzeld, szegény fiút nem szereltették le, hanem inkább megoperálták! Akkor azt mondták neki, kap 4 heti szabadságot. Már 2 hete kiengedték a kórházból – s mostanig tartott, amíg szabadságolása ügyét elintézték. Ez a militaris administratio.) Most már mehetek Harkányba, de még pár napig nem indulok, az alispán[4] elhatároztatta a megyével, hogy megyei néprajzi múzeumot csinálnak[5] s megkért, hogy az elindításnál segítsek, a gyűjtéssel megbízottat tanítsam be stb. s így még ezen a héten útra megyek vele. Totisnak legjobb volna lehetőleg vasárnap estére és hétfő reggelre megjönnie, így itt tölthetné a hétfőt, keddet – szerdán 27-én délután megint elmegyek valahova, s utána, ha lehet, Harkányba. Azért mondom, ha lehet, mert pénz dolgában bizony kutyául állok. Ha Totis nemcsak nőorvos, hanem egyebekben is jó, örülnék neki, ha megvizsgálna s mondana valami okosat. Mert már megveszek a dühtől.

Azt kérded, hogy képzelem én a magyar ügy komolyra fordítását. Sajnos, ilyen agylágyult politikus nacioban nem tudok más utat elképzelni, mint politikusokét. Mert mi ugyan kiadhatjuk a lelkünket, ha azok nem mozdulnak, nem lesz semmi. Csak az a kérdés, *kikkel* kellene összefogni. Én nem tudok senkit. Kétségbeejtő, de

így van, s ezért kell megdöglenünk. Egy embert tudok s ismerek ott, akinek esze van, s talpig ember, persze a maga világnézetével s stílusában, Ráday Gedeon[6] – de ő meg teljesen passzív. Már elmondottam neki mindent – újság volt neki, megdöbbent (hát nem hajmeresztő ez? itt élő emberek és az ország sorsát intézők számára nekünk kell felfedeznünk, mi van az országban), tenni azonban nem tett semmit. Nem is fog; ő túlságosan közel áll Bethlenhez,[7] akinek ma is az a nézete, hogy német veszedelem nincs – nem kell bolygatni. (Ő, aki megírta, hogy Erdély s a többi a nemzetiségi politika hiánya miatt veszett el.) Eszerint aligha marad más, mint Zsilinszky,[8] akit Te említesz s én is mondtam Neked, mikor itt voltál – de bizony csak faute de mieux. Neki semmi súlya, nem veszik komolyan, fantasztának tartják, holott olykor egészen megszívlelendő és okos dolgokat mond és ír, okosabbakat, mint akiknek nem kell. De hát ez így szokott lenni: akit el akarnak veszíteni, veszett hírét költik. Félő, ha ő kezdi el a dolgot, nem lesz folytatója – de azért el *kell* kezdeni, s ha nincs más, legyen ő! Általános nézet azonban politikusok közt, hogy ártalmas a dolgot a parlamentben, nyilvánosan tárgyalni s gyengeségünket a világ elé teregetni: Azt mondják, igen, beszéljük meg, de egymás közt, ne vigyük piacra. Nekem más a felfogásom s az egész politikai elgondolásom s azt tartom, hogy mi ebből a dologból, ügyes taktikával, óriási tőkét kovácsolhatnánk s megszerezhetnők a francia támogatást,[9] amely nélkül úgyse fog történni semmi. De hát hiába, ezt nem én intézem. Ha netán Zsilinszky is rászánja magát a jövetelre, csak jöjjön; irtózom ugyan a véreskezű emberektől,[10] de ha kell, az ügyért ezt is elviselem.

Tegnap este együtt voltam Keresztes-Fischer Miklóssal[11] s beszéltem vele a dologról. (Ő már próbálta mozgatni képviselő társait, de maga nem állhat ki![12]) Megkérdeztem, ha le talál jönni valaki, hajlandó-e elmondani neki mindent, amit tud – azt mondta, igen. S ez fontos, mert ő sokat tud, 10 évig volt a járás főbírója s minden faluban mindenkit ismer. Ő tudja korrigálni statisztikánk szépítéseit is. Csak azt kötötte ki, hogy újságba ne kerüljön a neve. S ennek nem is szabad megtörténni. Egyébként Pesten is lehetne vele erről beszélni, mikor ott van, most ugyan ritkán, de talán majd ha az ülések elkezdődnek. Ha akarsz vele beszélni, Te, vagy más komoly ember, szívesen közvetítem. Ugyancsak beszéltem a dologról a mostani főbíróval[13] – elmondta, hogy ő az ügyben már memorandumot is küldött a belügynek, de persze, nem is vakkantottak rá. Ő is hajlandó információt adni: de persze diszkrecio alatt. Azért csak megbízható embert vinnék el hozzá!

Arra is hajlandó volnék (ha addig a Pest-iszony felül nem kerekedik bennem), hogy fölmenjek és valahol, ahol nagy és érdemes nyilvánosságot tudtok biztosítani, előadjak a dologról. Élőszóval, azt hiszem, több hatást tudnék elérni. S akkor jó volna egy szűkebb társaságban, benne lehetőleg politikusokkal is, megbeszélni a dolgot. Ha Zsilinszkyt egy napra kezembe kaphatnám, kellően preparálnám. Nem tudom, Eckhardtnak[14] mi a felfogása, német-barát-e vagy nem. Az a baj, hogy ő se elég komoly ember. (Esze van, de roppant hiú.)

Kimutatást majd csinálok. Ami van, még a 930-as népszámlálás előtti állapotról szól. (Cikkeim 929-ben írtam.)[15] Majd elküldöm.

Szeretettel ölel Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Mindketten IX. 20-án írtak egymásnak. Ld. 937. és 938. sz.
[2] Ld. 930/3. ill. 936/5.
[3] Császár János tanítóról van szó. Ld. 868/5.
[4] Fischer Bélára utal. Ld. 807. sz.
[5] Fischer Béla 21.015/1933. sz. alispáni rendelkezése hírül adta, hogy Baranya megye 1933. IX. 5-én tartott közgyűlése határozatot hozott „a vármegye magyarsága szellemi néprajzi anyagának összegyűjtéséről". A tervet FL sugallta. (Ld. 964. sz.) A gyűjtés és feldolgozás munkáját Berze Nagy Jánosra, Baranya megye és Pécs város tanfelügyelőjére bízták, aki 1933. szeptemberében körlevelet adott közre, majd „Tájékoztató Baranyavármegye magyar népe szájhagyományainak és szokásainak gyűjtéséhez" címmel (Pécs, 1933.) útmutatót a munkában résztvevő papok, tanítók, jegyzők, orvosok és a falusi értelmiség más tagjai részére. A gyűjtés 1933 és 1940 között folyt, teljes anyagát azonban anyagi okok miatt nem lehetett közzétenni. Három kötet jelent meg belőle Berze Nagy válogatásában és szerkesztésében Baranyai magyar néphagyományok címmel. (Pécs, 1940.) Ld. még 952/9. ill. 964/1.
[6] Ráday Gedeon (1872–1937) földbirtokos, főispán, 1921-ben a Bethlen-kormány belügyminisztere, 1922–1935 között Egységes párti képviselő. 1917–1937-ig a Solti Református Egyházmegye gondnoka volt, e minőségben került vele összeköttetésbe FL bajai lelkészsége idején.
[7] Bethlen István (1874–1947) politikus, 1921–1931 között miniszterelnök.
[8] Bajcsy-Zsilinszkyt Illyés 930. sz. levelében említi először.
[9] Ld. 932/10. ill. 952. sz.
[10] Áchim L. András (1871–1911) radikális politikus, szerkesztő, képviselő meggyilkolására utal, akit 1911-ben Zsilinszky Gábor testvére, Bajcsy-Zsilinszky Endre jelenlétében lőtt le.
[11] Keresztes Fischer Miklós korábban a pécsváradi járás főszolgabírája, ekkor a pécsváradi választókerület képviselője, a parlamenti közigazgatási bizottság tagja.
[12] A pécsváradi választókerületben túlnyomó többségben németek laktak.
[13] Horvát István az 1920-as években a pécsi járás szolgabírája, 1932–1935 között pécsváradi főszolgabíró, 1937–1944-ig Baranya megye alispánja, közben 1938-ban Baranya megye és Pécs város főispánja is volt.
[14] Eckhardt Tibor (1888–1972) politikus, országgyűlési képviselő. 1919–1920-ban a Miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője. FL e minőségében ismerte meg, mint a sajtóosztály szerződéses munkatársa. Eckhardt 1932–1940 között a Független Kisgazdapárt elnöke, 1940-től az USÁ-ban élt.
[15] Ld. 932/3.

940. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. IX. 23.

Kedves Lajosom,

tegnap javítottam cikked[1] kefelevonatát; először összeolvastuk Mucával,[2] aztán én még külön is átvizsgáltam: azt hiszem rendben lesz. A kéziratot megőriztem; először mert engedelmeddel szeretném megtartani, másodszor mert látható rajta a szerkesztőség kihagyása.[3] Ugyanis cikkedből kihagytak egy-két részt; rögtön meg kell nyugtassalak, egy kivételével jelentéktelen részleteket. A bevezetést hosszúnak találták, ott kimaradt pár sor, azt hiszem, nem ártott semmit. A harmadik oldaltól a hetedikig (kéziratodban) semmi változás, ott kimaradt a Draskovics[4] dicsérete. Én

igyekeztem megtartani mindenáron, de meggyőztek, hogy emiatt kellemetlenség lehet, kimerítheti az izgatás tényálladékát. Ez minden. Ismétlem, ezek a kihagyások, a Draskovicsot kivéve összesen 5—8 sor, semmit nem rontottak a cikken.

Ez után engedd meg, hogy őszintén gratuláljak hozzá. Kitűnő, meggyőző és szívbemarkoló írásmű; ez nem csak az én véleményem. Már Gellért[5] és Babits is ezt közölték, lelkesen, mikor megtelefonálták, hogy várva-várt cikked megérkezett, nem kell aggódnom; ugyanis már táviratozni akartam.

Az „ankét"[6] véleményem szerint igen szép lesz. Babits kezdi és te fejezed be. Mihály cikke is igen kitűnő (most jöttem meg a nyomdából, kéziratban olvastam) egyik legjobb írásműve. Veled hosszan foglalkozik.[7] Megemlíti, hogy zengővárkonyi pap vagy, faludban mindent megpróbáltál. Ezt azonban én kihagyattam, emlékezve szavaidra, hogy ilyesmiből kellemetlenséged lehet. Utána Schöpflin ír, a nyelvről és Pestről. Utána jön Braun Róbert okvetetlenkedő fecsegése, melyet azonban már a te cikked és Babitsé is kellő helyére tesz. Jegyzetben én már most akartam felelni az ő hülyeségére és érthetetlen szemtelenségére, de mikor a te cikkedet elolvastam, feleslegesnek éreztem, hogy már most válaszoljak. Utána Harsányi Gréte lirizál és a helyzet ismertetése után mond egy-két naivitást. Végül, úgy ahogy elképzeltem, jössz te a viharral.

A cikkek címét meg kellett változtatni. Mindenki ugyanis azt a címet adta: *Pusztul-e a magyarság?* — A főcím most: *Elfogy a magyarság?* Még Babits cikkéé is ez. Sch.[öpflin]-é: *A nyelv, a nép és a főváros;* Brauné: *Hivatalos statisztika;* Harsányié: *Egyke;* a tiedének, engedelmeddel ezt proponáltam: *Mit mond a szemtanú.*+ [+ A lap alján:] Tűnődtünk még ezeken: Mit mond a valóság? Milyen a valóság képe? A valóság; A Helyzet képe, stb. Gellért a fentit találta legjobbnak. Az előző cikkek olvasása után meglátod, hogy ez igen jó cím. Arra kérlek ismét, a Ny.[ugat] megjelenése után írj azonnal.

Meg vagyok győződve, ennek a cikk-sorozatnak, főleg a tiednek és Babitsénak, igen nagy hatása lesz. De mit csináljunk most? A Ny.[ugat] újra kezdi előadás-sorozatát, ezen én szóbeli vitát és ismertetést is próbálok fölidézni, úgy hogy a következő számra írandó cikket ott felolvasom és igyekszem még egy pár hozzászólót keríteni.[8]

Én nagyjából tudom már, mit fogok írni, de mit tanácsolsz te? Legjobb szeretném, ha te írnád meg ezt a cikket is, vagy az enyém után írnál még egyet, egy összefoglalót. Cikkedben írtad, hogy birtokodban megdöbbentő statisztikák vannak. Nem lehetne ezeket közölni akár az én, akár a te cikkedben? A Protestáns Szemlét meg fogom szerezni, de ez kicsit régi, az embereknek az új hírek jobban imponálnak. Nem írtad meg Kiss Géza címét.[9] Nem volnál szíves közölni az én címemet véle? Először azért, hogy ha Pestre jő, okvetlen keressen meg engem, másrészt, hogy már most *azonnal,* küldjön nekem adatokat; ezeket, mint friss dolgokat közölhetném a most írandó cikkben.

Akármennyire pesszimista vagy is, nem lehetne most valami nagyobb dolgot kovácsolni ebből, — most míg a vas meleg? Valami országos ankétot? Egy röpiratot? Föliratot a kormányhoz, vagy a magyar társadalomhoz? A röpirat tetszik még legalkalmasabbnak. Ebben sokat le lehetne közölni az eddig megjelent cikkekből és

új, nyomós nevű emberektől lehetne még kérni. Más nyomós nevűeket nyilatkozatra lehetne kényszeríteni. Vagy bizottságot alapítani azzal az egyetlen célzattal, hogy üvöltsön torkaszakadtából, egész addig, míg nem történik valami. Írj már, mit gondolsz ezekről?

Lám a németek értik a maguk dolgát. Tegnapelőtt a Nyugatnál egy „német szövetség"[10] részéről ott jártak, példányt kértek a lapból és érdeklődtek, mi ez a lárma, honnan jön?

Engedd meg, hogy kettőnk dolgára még most utoljára visszatérjek. Azt írod, csak szándékomat kellett volna igazolnom. Engedd meg, hogy szószerint és a magam nevében leírjam, amit te írtál: Szándékom jó volt; ha véghezvitelében tévedtem s kellemetlenséget okoztam, ezt nem akartam, – bocsáss meg érte.

Őszinte szeretettel és ragaszkodással ölellek

I.[llyés] Gyula

A helynév értelem szerint kiegészítve.
MTAK Kézirattár Ms 4587/252.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL Mit mond a szemtanú? c., a Nyugat egyke-ankétjára írt cikkéről van szó. (Ld. 930/2.) A Kéziraton olvasható eredeti cím: Pusztul-e a magyarság? A Nyugat szerkesztői a cikket mintegy tizedrészével megrövidítették. Az eredeti kézirat: MTAK Kézirattár Ms 4555/27. FL a 937. sz. levélben kérte Illyést, hogy korrigáljon helyette.

[2] Ld. 867/2.

[3] A Draskovics grófra vonatkozó kihagyott szövegrész megvan a kéziratban: MTAK Kézirattár Ms 4555/27., nyomtatásban megjelent Fülep II. 661–662. p. (8. sz. jegyzet.)

[4] Draskovics Iván gróf baranyai nagybirtokos a béketárgyaláskor követelte egész Baranya végleges Jugoszláviához csatolását. Pécsett letartóztatták. Utóbb felvette a jugoszláv állampolgárságot.

[5] Gellért Oszkár ld. 830. sz.

[6] Ld. 930/2.

[7] Babits cikkében a következőket írja FL-ról: „Nem sokkal később ismét Pécsett jártam egy irodalmi társaság alakulásán, ott volt Fülep Lajos barátom is, a zengővárkonyi református lelkész, magántanár a pécsi egyetemen. Amit ő tőle hallottam a baranyai magyarság pusztulásáról, az valami ijedt fantázia lázrémének látszott. Pedig minden szó tény és élmény volt; azaz gyötrődés és keserűség. Fülep a maga falujában megpróbálta a donkisotti harcot egy apatikus nép öngyilkos erkölcsével. – Már késő, nincs segítség! – nyögte az esti „kedélyes vacsorán", a poharak sárga visszfényében." (= Nyugat, 1933. X. 1. 19. sz. 269. p.)

[8] A Nyugat-Barátok irodalmi szalonja a Britannia szálló különtermében tartotta üléseit. 1933. X. 14-én ankét volt a dunántúli magyarság pusztulásáról, előadó Illyés Gyula volt, hozzászóltak Braun Róbert, Hegedűs Loránt és Tótis Béla. X. 21-én Nagy Lajos szerzői estjével együtt folytatták a pusztuló magyarságról szóló ankétot, ekkor Illyés Gyula után Braun Róbert és Káldor György beszélt. (Ld. Nyugat, 1933. XI. 1. 21. sz. 734. p.)

[9] Ld. 937/4.

[10] Valószínűleg a Bleyer Jakab által alapított Ungarländischer Deutscher Volksbildungs-Vereinra utal.

941. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. IX. 25.

Kedves Lajosom,

életemben nem írtam ennyi levelet, mint ezekben a hetekben neked, de igen szívesen teszem s ennek magam örülök legjobban. Most telefonált Totis,[1] hogy vasárnap, okt. 1.-én szeretne menni hozzád s hív engem is. Nem tudom le tudok-e menni[2] (csak egy napról lenne szó, a filléres vonattal kapcsolnánk össze) és van még bennem némi feszélyezettség is, hogy szemed elé kerüljek. Addig is tudatok veled valamit:

Ismered a Cobden-Szövetséget?[3] Pesti egyesület, mely évenként előadás-sorozatot szokott tartani igen súlyos alakokkal. (Az idén pl. az irodalmat Kosztolányi, Babits, Ignotus, Rédey, szerénységem, stb. képviselik.) Leveled vétele után rögtön beszéltem az elnökkel, Halasi-Fischer Ödön őméltóságával.[4] Igen szívesen látnának. Követeltem némi költségmegtérítést; 50 – esetleg 80 pengőt adnának. Kezdeni a dolgot talán lehetne ebben a társaságban. 500–600 embernek való helyiségben tartják az előadást; erre meg lehetne hívni mindenkit, akit csak arra méltónak tartasz. A Nyugat ankétja után, meg vagyok győződve, igen sokan eljönnének. Az előadásokat szokták a lapok ismertetni. Szóval hangtölcsérnek is jó. Az előadásokat gyakran vita formájában tartják, vagyis úgy, hogy vagy két egymással különböző nézetű ember beszél, vagy két egymást kiegészítő. De egy ember is betöltheti az egész estét. Gondolkodj rajta.

Ha pedig már feljössz Pestre (aminek én nagyon örülnék) összehívhatnánk egy baráti társaságot, írókat, publicistákat, politikusokat (sajnos, ilyet én nem igen ismerek) és megpróbálhatnánk azokban is fölgyújtani a lelkiismeretet. Írtam neked holmi bizottságról, röpiratról,[5] stb.-ről. Ezeket is megbeszélhetnők. De ugyanakkor (2–3 nap lefolyása alatt) több helyen is tarthatnál előadást, így a Nyugatnál, a Vajda János Társaságban[6] (melynek Kárpáti[7] az elnöke). Az időpont tőled függ.

Előző levelemben tanácsaidat kértem a Ny.[ugat] ankétjára készülő cikkemet[8] illetően. Kértem adatokat is. Ezt újból megismétlem, főleg az adatokra vonatkozót. Ha már helyet kapok a Ny.[ugat]-ban, szeretnék olyat írni, ami nem altatja el ezt a dolgot, hanem még jobban fölébreszti.

Helyesled azt, hogy a Ny.[ugatnak] ezekből a példányaiból „felsőbb helyekre" is küldjünk? Gömböshöz?[9] Van rá mód, hogy felhívják figyelmét, Komjáthy Aladár[10] a miniszterelnökségen sajtóreferens.

Hisz ha mindenkit, akinek ügye még a magyarság, össze lehetne toborozni! Valami olyan érzésem van, hogy – ha komolyan és komoly embereket sikerül fölráznunk – most lehetne csinálni valamit. *Legalább a köztudatba oltani ezt a kérdést,* oda tenni a többiek mellé, sőt elé, hogy ha a megoldás késik is, ne felejtődjék el! Igen kíváncsi vagyok, mit fogsz szólni Babits cikkéhez. Szerintem egész rendkívüli. Látod, ha minden írót így meg lehetne nyerni, – kiket ismersz te még?

Várom leveledet és szeretettel ölellek Gyula

Szeretnék Keresztes-Fischer Miklóssal[11] találkozni; kérlek említs meg neki engem. Ha feljő Pestre, örömest felkeresném.

MTAK Kézirattár Ms 4587/253.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 930/3.
[2] Totis egyedül utazott Zengővárkonyba, Illyés ez alkalommal nem volt ott.
[3] Cobden Szövetség: a szabadkereskedelem híveinek az angliai Cobden Club mintájára 1922-ben alakult társasága. FL nem tartott előadást. Ld. 943/5., 947/7., 949/2., 952/1. és 954/5.
[4] Halasi-Fischer Ödön (1885–?) közgazdász, a Világ majd a MHRT elnöke. Ő kezdeményezte a Magyar Cobden Szövetség megalakítását.
[5] Ld. 940. sz.
[6] A Vajda János Társaság 1926–1952 között működő intézmény, elnöke Kárpáti Aurél volt. Előadássorozatokon ismertette a hazai és külföldi irodalmat, valamint más társadalmi és politikai kérdéseket.
[7] Ld. 831/9.
[8] Ld. 938/5.
[9] Gömbös Gyula (1886–1936) jobboldali politikus. 1920 óta képviselő, 1929–1932 között honvédelmi miniszter, 1932. X. 20-tól haláláig miniszterelnök.
[10] Komjáthy Aladár (1894–1963) költő, mint Babits gimnáziumbeli tanítványa az ő irodalmi köréhez tartozott. 1921–1944 között a Miniszterelnökség sajtóosztályán dolgozott; 1940-ben Baumgarten-díjat kapott.
[11] Ld. 939/11.

942. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony,] 1933. IX. 26.

Kedves Gyulám,

tegnap este érkezett leveled,[1] sietek rá válaszolni – ha még nem késő, bár tartok tőle. Az Elfogy-e a magyarság? cím teljesen rossz, nem találó, megtévesztő. Hisz nem erről van szó! Mert a magyarság *nem elfogy,* hanem igenis *elpusztul* – Dunántúl fogy, de Hajdúságban s egyebütt szaporodik. S mégis elpusztul, mert ha a Dunántúlon elfogy, oda van a Hajdúság is és a többi, de ez már pusztulás. Az *elfogy* szóval ziccert adunk azoknak, akik csak az országos statisztikát nézik s nem ismerik a helyi viszonyokat. Borzasztó, hogy még ilyen okos emberek is milyen nehezen értik meg a dolgot! De hát mért nem hiszik el legalább, hogy tudom, mit beszélek s tudom, mért használom egyik szót a másik helyett? Te azt írogattad nekem, hogy már mások is mondták, amiket én mondtam – mondták, mondták, de ebből az esetből is láthatod, mennyire, nem „mindegy", hogy hogyan mondták s mit mondtak. Ez nem szőrszálhasogatás és nem szavakon nyargalás – a két fogalom toto coelo különbözik s az „elfogy" egyenesen ártalmas. Hiszen én nemcsak számbeli fogyásról akarok még beszélni, hanem fizikai pusztulásról is, degenerálódásról az egykével és korai házasságokkal kapcsolatban, meg anyagi pusztulásról is: a németek megveszik a magyarok birtokait. Ez pedig mind tisztára a pusztulás kategóriájába tartozik. Vedd hát rá őket a *főcím*[2] megváltoztatására, ha még nem késő. (Babits cikkének címébe[3] nem szólok bele, nem tudom, mi van benne, meg ez különben is az ő dolga.) Ha ké-

ső vagy nem akarják megtenni, megmondhatod nekik, hogy következő cikket csak olyan föltétellel írok, ha az Elfogy-e stb. cím helytelenségének kimutatásával kezdhetem. Mert hogy ők az *ő* cikkeikkel mit csinálnak, ő dolguk — de hogy az enyémet olyan közös cím kalapja alá veszik, mely értelmét tökéletesen kiforgatja, ahhoz — lehetetlen ezt el nem ismerniök — nekem is van közöm. Ami az én cikkem külön címét illeti, nincs ellene szavam. (Was sagt der *Augenzeuge?*)

Bánt az is, hogy kihagytak. Szeretném, ha közölnéd velük, hogy ez velem még soha sehol se történt. Én úgyis kibogarászok minden nélkülözhető szót s kihajítom. De hagyján a bevezetés — a Draskovicsért[4] azonban nagy kár. Itt is föltehették volna rólam, hogy tudom, mit csinálok. Nem vaktában írtam én azt, hanem hideg megfontolással, sőt számítással s feleltem volna érte. Avagy nincs rajta a Nyugaton: „A Ny.[ugat] minden közleményéért írója felel"? Ha ez, amit írtam, „kimeríthetí az izgatás tényálladékát" — Draskovicsé viszont a hazaárulását. Hiszen minden kaszinóból, testületből kirúgták — de épp azt akartam megmutatni, hogy ezzel a kaszinósdival nincs vége! Egész bizonyos, hogy Dr.[askovics] nem mukkant volna — az ügyész pedig? Bár! Ebből lett volna aztán olyan komédia, amilyet rég nem láttak. Elítélni engem nem lehetett volna, mert még ez a rohadt magyar közvélemény is fölhördült volna. S miket lehetett volna ott elmondani — az egész ország füle hallatára! Még a Ny.[ugat]-nak is minden pénzt megért volna a dolog — kockázat nélkül. Beszélj velük okosan s vedd rá őket, hogy a következő cikkemben[5] tűrjék meg — ha muszáj, keresek rá valami enyhébb formulát. És ismétlem, — ne féljenek, én vállalok minden felelősséget. Ezúttal tehát maradjon — tegyük el a következő alkalomra.

Kérded, mi a teendő? Részben már megírtam. Ha azonban olyan „nagy bizottságot" tudnátok alapítani, amilyenről írsz — jó volna. De nyomós emberekből s akik tesznek is. S legyen benne mindenféle irány. *Egy új revíziós ligát* kellene alapítani! És addig kiabálni, amíg nem történik valami. Menjen deputáció Gömböshöz, ha kell! Ez nagy port verne föl. Valami *deklarációt kellene szerkeszteni*[6] — de keményet! Ezt megcsinálnók együtt s kiadnók.

Kár, hogy nem írtad meg egy kicsit részletesebben, hogy B[abits] mit írt rólam.[7] Nem félelem ez, t. i. nem magamat féltem — attól tartok csak, valami olyan baj, kellemetlenség származhat belőle, ami lokálisan leköt. S ez felesleges. Ha azonban Te úgy látod, hogy a leveledben említett kihagyással ezt el lehet kerülni, akkor megnyugszom addig is, míg a cikket látom.

Kiss Géza címe: Kákics, Baranya m.[egye]. Írok neki, kívánságod szerint. Az adatoknál azonban nem fontos, hogy legújabbak legyenek — sőt, a régebbiek annál súlyosabbak, hogy noha már évekkel ezelőtt közölték őket, mégse történt semmi.

Totis[8] vasárnapra jelezte jövetelét.

Anyagot készítek, amennyi tőlem telik. Sajnos, napok óta alig ülök, éjjel-nappal lázam van.

Köszönöm a korrigálást, külön Mucának is,[9] akit mindketten üdvözlünk

szeretettel

F.[ülep] Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Nádor utca 9. Phőnix Életbiztosító Társaság
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 940. sz.
[2] A Nyugat egyke-ankétja cikkeihez végül nem közöltek főcímet.
[3] Babits cikkének címe: Elfogy a magyarság? Ld. 930/2.
[4] Ld. 940/3–4.
[5] FL nem írt több egyke-tárgyú cikket a Nyugatba.
[6] A deklaráció nem született meg.
[7] Ld. 940/7.
[8] Ld. 930/3.
[9] Ld. 867/2.

943. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony,] 1933. IX. 27.

Kedves Gyulám,

tegnap este jött 25-i leveled,[1] rögtön válaszolok is rá, főleg vasárnapi netáni jöveteled miatt.[2] Csak annyit mondok: ha jöhetsz, ne teketóriázz. A fene essen az ilyen nyaktekercskedésbe. Mondtam, hogy bennem nincs ressentiment, hát akkor hidd el. Nekem már eszembe se jut az egész história, nem kell már piszkálni.

Hanem nagy újság nekem ez a filléres utazás. Azt hittem, Totis[3] valami rendes vonattal jön s ezt kérdeztem is tőle, hogy melyikkel, az állomásra eléje küldendő kocsi miatt. Ha együtt jöttök, s szép az idő, akkor nem is kell kocsi, Te már tudod az utat, ha azonban ő egyedül jön, akkor küldök ki csak tudjam, mikorra. Bár Pécsről így is csak azzal lehet megjönni, amelyik 1/2 3-kor ér ide. Mivel azt mondod, *egy nap* – remélem, itt is aludtok, mert különben csak 1/2 nap vagy annyi se. Írd meg ezt is, hogy tudjuk. A kis szobában ketten, azt hiszem, jól megférnek. Svejk[4] ugyan azt mondja, hogy az előkelő urak buzeránsok, de Totis talán még nem olvasta s nem tudja.

A Cobden[5] nem igen van kedvemre. Ez au fond mégis csak tipikus lipótvárosi társaság, mercantilisták, bánják is ezek, mi történik a magyar néppel, akinek tán csak hírit hallották, mint katonák a kávénak. Lesz még jobb mód és alkalom is. S megint csak azt mondom, amit tegnap írtam – ligát kellene alakítani s az rendezzen előadásokat olyan helyen, amilyen pl. a régi képviselőház, ahova sokan elférnek s ahol az ember szabadabban beszélhessen és izgathasson is, nem úgy, mint a kapitalisták közt. Egy kis botrány is kellene, mert ez a csorda másképp nem fülel föl. Hogy politikusokat nem ismersz, nem olyan nagy baj – van más, aki ismer. Nem tudom, hogy vagy Móriczcal,[6] de az öreg bölényt jó volna szintén megmozdítani – ő sok mindenkit ismer. Mást aztán, írót, én nem tudok. Hogy tudjak én, ha Te nem tudsz?

Tehát egyrészt ligát kellene csinálni, másrészt a sajtót is megszervezni. Minden lapnál kellene szerezni valakit, aki a dolgot propagálja. Mert ez nem a többi dolog mellett van, vagy köztük első – hanem *ma ez az egy van!* a többi semmi. Ha ez elveszett, akkor a többi is a fenéé.

Ezt kell beleverni a fejekbe!

Nem tudom, milyen adatokat sürgetsz. Táblázatokat a Nyugatban, rövidke cikkben, közölni úgyse lehet. Ami itt a fő: az anyakönyvi adatok, halál és születés — ezekből adtam ízelítőt s majd még adok, az egésznek föltálalásához ott nincs hely. A statisztika szándékos (és sajnos, nagymérvű) ferdítésére s a németekre vannak hivatalos hatósági adataim, de ezekkel még magam se tudom, mit fognak csinálhatni, mert *hivatalos bizalmas* jellegűek s én se mehetek ki velük vinc-vánc a nyilvánosság elé. Még meg kell beszélnem, hátha találunk rá valami módot. De ha tudok hirtelenében olyasmit összeszedni, aminek hasznát veheted, küldöm. Bár most is azt mondom, kár az elaprózásért. Valami nagyobb és szerves munkával kell kiállni.

Fischer[7] ma jön ki vagy pénteken. Megemlítem neki kívánságod. Tőle *nagyon sokat* megtudhatsz, amit fölhasználhatsz, csak találjátok meg a módját, hogy lehet kivinni a dolgot a nyilvánosságra neki szerezhető kellemetlenség nélkül. Az ő helyzete duplán feszélyezett: a belügyér[8] öccse s túlnyomóan német kerület képviselője.[9]

A Nyugatból „felsőbb helyekre" küldeni? Megpróbálható, bár nem várok tőle semmit. Ezek a felsőbb helyek nem szoktak olvasni, meg egyéb dolguk van. Szép frázisokat mondanának talán.

Szóval várom értesítésed s utána jöveteled is, addig is ölellek szeretettel

Lajos

Nagyon felcsigáztad kíváncsiságom Babits cikke[10] iránt. S előre örülök neki. Hál'Isten, hogy ő benne van. Legyen is! és minél inkább! ez nagy feladat s érdemes neki is élre állnia. Jó volna, ha a Ny[ugat]-ból hoznátok pár példányt.

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Nádor utca 9. Phőnix Életbiztosító Társaság
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Ld. 941. sz.
[2] Ld. 941/2.
[3] Ld. 930/3.
[4] Ld. 932/7.
[5] Ld. 941/3.
[6] Móricz Zsigmondra utal, aki Öreg utca címmel írt cikket az egykéről. (= Magyarország, 1933. XI. 5. 7. p.) Beleszőtte a témát Jobb mint otthon című, a Pesti Napló 1934-es évfolyamában folytatásokban közreadott regényébe is. (= Móricz Zsigmond regényei és elbeszélései 6. Magyar Helikon, Bp. 1963. 759. p.)
[7] Keresztes-Fischer Miklósra utal. Ld. 939/11. ill. 941/11.
[8] Keresztes-Fischer Ferenc (1881–1948) politikus, 1921–1931 között Pécs és Baranya vármegye ill. Somogy vármegye főispánja, 1931–1935 és 1938–1944 között belügyminiszter, 1942-ben külügyminiszter is volt.
[9] A pécsváradi választókerület képviselője volt.
[10] Ld. 930/2. ill. 940/7.

944. BERZE NAGY JÁNOS – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1933. IX. 30.

Kedves Barátom!

Sietek válaszolni. Ha Császár J.[ános][1] a f.[olyó] évi július 20.-án vonult be katonai szolgálatra, akkor a fizetés (helyi jav.[adalom] + államsegély) neki augusztus és szeptember hónapokra *jár.* Ha betegszabadságon van csak s okt. 20.-ra be kell vonulnia, az katonai szolgálat s október 1.-től kezdve nincs igénye semmire *tartós* szabadságolásáig vagyis leszereléséig. Igen kérlek, hogy Császár J.[ános] katonai szolgálatra bevonulását ide hivatalosan jelentsed be s a *hivatali és magánügyeket egy papíron ne küldd,* mert ugy-e a magántermészetű ügyeket hivatalos irattárba *nem* tehetem. A nagyságos Asszony itthon van már?

Légy szíves, írd meg, mikor volna Nektek legalkalmasabb a találkozás, ha lehet és a munka enged, akkor talán ki tudunk jutni. Legyen szerencsénk Hozzátok mielőbb! Előbb azonban légy szíves jöveteleteket jelezni! A nagys.[ágos] asszonynak kézcsókomat!

Szeretettel ölel

Berze Nagy János

A Tolnai Em. lt. Zengővárkony. A zengővárkonyi ek. ir. 1933.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos ref. lelkész, egyet. m. tanár úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad
Berze Nagy János ld. 892. sz.

[1] Császár János zengővárkonyi tanító volt. Ld. 868/5.

945. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

[Zengővárkony, 1933.] X. 2.

K.[edves] Gy.[ula],

már le volt zárva T[otis]-nak írt levelem,[1] melyben Neked is üzentem, valamit t. i. hogy ne felejtsd el kéziratom küldeni, a Dr.[askovics] passzust[2] föl akarom használni), mikor átolvastam rendesebben Br.[aun] R.[óbert] cikkét[3] s látván, milyen kitűnő ziccer van benne – használd föl okvetlenül (még beszúrhatod a cikkbe), mert itt nem általánosságról, hanem számról van szó. Ezt írja Hidasról: „Ennek 1930-ban 242 magyar lakosa volt (1910-ben csak 156), közte 235 református." Az 1930. évi statisztika, melyből adatait veszi, így szól: egész lakosság 2.482, magyar: 242; német: 2226; rom.[ai] kath.[olikus]: 304; ref.[ormátus]: 235; ág.[ostai] ev.[angélikus]: 1906. – Most Te kérdezd meg őt: *honnan veszi ő, hogy a 242 magyar közt 235 a ref.[ormátus]?* Ő t. i. nem tudja, hogy *itt a reformátusok: németek! magyar ref.[ormátus] nincs köztük!!* Ő nyilván nem tudja, hogy Magyarországon *ref.[ormátus] németek* vannak (Nagyszékely, Gyönk, Mórágy, Hidas, Bonyhád) – megírhatod, mert biz-

tosan nem tudja. „Hidasch"-ról mellékesen megjegyezheted, hogy csak rászaladt a tollad a füled nyomán, mert *a nép itt általában így mondja.* Ez épp a helyszíni beidegzettség.

Ölel

Lajos

Én is: Zsuzsa

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Nádor utca 9. Phőnix Életbiztosító T.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] A levél nem ismeretes. – Totis Béla ld. 930/3.
[2] Ld. 940/4. ill. 942/4.
[3] Ld. 930/2. Az adatok Braun Róbert említett cikkének 280. lapján olvashatók. – FL e levelének közléseit Illyés A magyarság pusztulása (ld. 938/5.) c. cikkének 339. p.-n használta fel. Hidasról ld. még 952/9.

946. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1933. X. 4.

Kedves Sándorom,

csatoltan küldöm a tankönyv-kimutatást.[1] Egy kicsit sokallom ezt az erélyességet, mikor nem fontos egyházi ügyről van szó, hanem debreceni üzleti érdekről, amely hogy milyen, megmutatják nemcsak a tankönyvek, silányságuk mellett szörnyű árukkal, hanem a szégyenletes zsoltár-kiadványok is. Szerény nézetem szerint inkább opponálnunk kellene, mint ilyen készségesen kiszolgálnunk őket.

Ha csak megközelítő erélyt tapasztalnánk az adócsökkentési segély[2] kiutalása terén – júliustól kezdve semmi! s ez nem három nap, hanem a negyedik hónapja – fizetésünknek, melyből élünk, elvonása. Nem érdekel senkit, hogy miből élünk? (ez nem üzlet, úgy látszik). És úgy látszik, botrány nélkül nem lesz e téren változás.

Küldöm egyben a helyettes tanító[3] megerősítése iránti kérelmet, szíves jóváhagyást kérve.

Szeretettel ölel

F.[ülep] Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. 1933. Iktatatlan ir.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] A kimutatás nincs a levél mellett.
[2] Ld. 841/1.
[3] Császár János (ld. 868/5.) tanító katona volt, majd megoperálták. 1933. X. 1-től Csete Elek helyettesítette, akit Göde Sándor, ekkor nagykőrösi lelkész, FL barátja ajánlott neki.

947. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. X. 4.

Kedves Lajosom,

itt küldöm cikkedet.[1] Totis megtelefonozta leveled,[2] örülök, hogy legalább figyelemmel kíséred, amit mi itt próbálgatunk s hajlandó leszel kellő időben közbeszólni.

Ma beszéltem Gellérttel;[3] azt mondja, már Kosztolányi[4] sem olyan optimista, mint még két hete is; cikked hatása alatt megváltozott. No látod! Bizonyos, hogy most már könnyebben sikerül a megnyerése.[4]

Braun keblének küldött nyilacskát szívből köszönöm, ha utólag lehet, még bele fűzöm a csokorba.[5]

Jövő szombaton a Nyugat-barátok körében vita lesz a dologról. Én felolvasom válaszomat; Kosztolányi, Schöpflin, Totis hozzászólnak.[6]

Tegnap találkoztam ismét Halasi-Fischerrel, a Cobden elnökével;[7] reklamálta előadásodat. Én igen rábeszélnélek. Ráérsz az előadást akár áprilisban is megtartani. Különben Zsilinszky is fog ilyesmiről beszélni náluk: a Duna-völgy nemzetiségeinek politikájáról.[8] Gondold meg te is a dolgot és válaszoljál.

Zsilinszkyvel még nem beszéltem. Megérkezésem után először is feküdtem egy napot, ami náthámat csak megerősítette. Azóta rengeteg dolgom van és ha ezt úgyahogy elvégeztem, Muca azonnal ágyba dug.

Mindkettőtöket sok szeretettel üdvözlünk, Muca[9] Zsuzsát külön is csókoltatja a dióért és szilváért,

Gyula

A helynév értelemszerűen kiegészítve.
MTAK Kézirattár Ms 4587/254.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 940/1.
[2] Totis Béla ld. 930/3. – FL Totisnak írt levele nem ismeretes.
[3] Ld. 830. sz.
[4] Eredetileg Kosztolányi Dezsőt is felkérték cikkírásra az egyke-kérdésről. Eszerint azért nem vállalta, mert nem tartotta elég súlyosnak a problémát. Ld. 936/7.
[5] Ld. 938/5. ill. 945/3.
[6] Ld. 940/8.
[7] Ld. 941/3–4. ill. 943/5.
[8] Bajcsy-Zsilinszky itt említett tervezett előadásáról a sajtóban nem találtam híradást. A Cobden Szövetség lapja, a Magyar Cobden Szövetség Értesítője 1926–1927-ben, a Cobden c. lap pedig 1934–1939 között található csak meg, Bajcsy-Zsilinszky előadása a Cobden-könyvtár c. sorozatban sem jelent meg.
[9] Ld. 867/2.

948. GELLÉRT OSZKÁR – FÜLEP LAJOSNAK

Budapest, 1933. X. 6.

Kedves Barátom,

Fenyő Miksa[1] szeretné szóvátenni a pusztuló magyarság ügyét a képviselőházban. Nagyon kéri Önt, bocsássa rendelkezésére cikkeit, melyeket annakidején az egykéről írt a Pesti Naplóban[2] s melyek egy része az íróasztala fiókjában rekedt. Ugye megteszi?

Szeretettel üdvözli igaz barátja

Gellért Oszkár

MTAK Kézirattár Ms 4587/145.
Kézírás Nyugat Szépirodalmi és kritikai folyóirat feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Gellért Oszkár ld. 830. sz.

[1] Fenyő Miksa (1877–1972) író, kritikus, közgazdász, politikus. A Nyugat egyik alapítója, majd szerkesztője ill. főmunkatársa. A Gyáriparosok Országos Szövetségének igazgatója volt. 1931 óta pártonkívüli parlamenti képviselő. Az e téma kapcsán tervezett közvetlen interpellációról lemondott Fenyő Bleyer Jakab időközben bekövetkezett halála miatt, de a parlament 1933. XI. 28-i ülésén a gazdatartozások rendezésével kapcsolatos hitelműveletekről szólva a következőket mondta: „Mély sajnálattal látom t. Ház, hogy az elmúlt hónapban egy rendkívül fontos népesedési problémát felvető és fiatal magyar író tollából származó írás, amely arra hívja fel a figyelmünket, hogy a Dunántúl három megyéjében a németség előretörése a magyar kisbirtokost megsemmisítéssel fenyegeti, minden visszhang nélkül múlt el a Házban, holott ezen a magyarságon, ennek a kisbirtokos magyarságnak egészséges szaporodásán nyugszik az egész magyar jövendő és ez a szaporodás megint gazdasági ellátottságának szükségszerű következménye." (= Képviselőházi napló XVIII. köt. 272. p.)

[2] Ld. 932/3.

949. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. X. 16.

Kedves Lajosom,

vártam válaszodat levelemre:[1] a Cobden[2] sürget s még e héten meg kell mondanom, tartasz-e előadást, vagy nem. Kérlek határozd hát el magad.

Ezentúl még a következőket akarom tudatni:

1./ a Nyugatnál megtörtént, szombat este, az első „vita";[3] Braun[4] is ott volt, beleit markában vitte haza. Ott volt Hegedüs Loránt[5] is, hosszasan beszélt és kész mindenre, de adatokat kér.

2./ Adatokat kér Zsilinszky is, akivel pénteken beszéltem. Arra beszéltem rá, hogy menjen le hozzád egy-két napra. Nagyon-nagyon szívesen lemenne. Ő igen lelkes, önzetlen ember s hév, lendület, minden meg van benne, hogy sikeresen közreműködjön. Feltétlenül akar interpellálni. Arra kérlek hát (ezt mondtam neki is) írj te most már levelet néki (vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre, I. ker. Attila körút 21.) és invitáld meg magadhoz.[6]

3./ Mivel itt mindenki „adatokat" sürget valami terv merült fel bennem, amihez tanácsodat, azaz munkádat kérem.

Legelőször is állítsál össze egy kis számszerű adatot a helyzetről. Úgy képzelem, hogy Baranya, Tolna és Somogy legfenyegetettebb járásairól csináljál egy táblázatot, melyen a magyar lakosság pusztulása lenne egy-két évtizedre visszamenőleg feltüntetve. Egy sereg falu lakosainak száma mondjuk 1870-től 1930-ig, vagy máig. Ezt itt sokszorosítani lehetne s elküldhetnénk igen sok embernek.

Gondoltam arra is, hogy ennek a kimutatásnak legfontosabb adatait egy külön, egy- vagy kétoldalas kiáltványban, vagy körlevélben is ki lehetne adni. Ez nem sokba kerülne, előzőleg a Nyugatban is le lehetne hozni. Címe ilyesmi lehetne: *Felhívás a magyar társadalomhoz.*[7] Ha akarod, én megírom, bár jobb szeretném, ha te írnád meg, vagy legalább a gondolat menetet megadnád.) Ennek igen rövidnek kellene lennie, valóban vészkiáltásnak. Egyedül csak a helyzet ismertetésére szorítkozna, egy szóval nem politizálna. Ezt szétküldhetnénk minden szerkesztőségbe, egyesületbe, azzal a felhívással, hogy vizsgálják meg, ismertessék a dolgot. A kiáltvány mehetne név nélkül, de mivel valakinek a neve okvetlen rajta kell hogy legyen (erre a törvény kötelez), alá lehetne íratni a kiáltványt egy pár emberrel, akinek neve jelent valamit s akik értenek valamit a dologhoz. Reád, Babitsra, Kodolányira, Kiss Gézára, Kosztolányira, Tersánszkyra,[8] Schöpflinre,[9] Harsányira,[10] Hegedüsre, s magamra gondolok és mindazokra, kiket Te jónak látsz.

Mit szólsz hozzá? Írj róla. Én azt hiszem, indulásnak elég jó. A „sajtót" kényszerítenénk, hogy beszéljen róla, állást foglaljon. Ma a dolog felszínen van, növekedőben van. Kétoldalnyi felhívás is elegendő lenne, hogy országos üggyé tegyük.

Különben most szombaton a Nyugatnál folytatódik a „vita",[11] Hegedüs már most Téged reklamált. Én is nagyon hiányoltalak: volt ott vagy 200 ember, ha te beszéltél volna nekik, mindben felrázódott volna a lélek.

—

Remélem, jobban vagy. Most nemzeti érdek, hogy egészséges, erős és munkabíró légy: igyekezz minél jobban talpra állni.

—

Írtam Kiss Gézának (cikkét is olvastam) de még nem válaszolt levelemre.[12]

Milyen „forrásmunka" van még ebben a kérdésben? Mit kellene még elolvasnom? Ismered te Petzenhofer könyvét?[13] Nem tudnád kölcsönadni; vagy legalább megmondani, ki adta ki? mert itt sehol sem találom.

Mindkettőtöket sok szeretettel üdvözlünk

Gyula

A helynév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/256.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 947. sz.
[2] Ld. 941/3.

[3] Ld. 940/8.
[4] Ld. 936/8.
[5] Hegedűs Loránd (1872–1943) író, politikus, pénzügyi szakember, 1920–1921-ben pénzügyminiszter, a Pesti Hírlap főmunkatársa.
[6] Bajcsy-Zsilinszky Zengővárkonyba menetelére csak 1934 húsvétján került sor. Interpellációját ld. 930/5., meghívását 952/2.
[7] Ebben a formában nem készült el; Kiáltvány az ifjúsághoz szövegközti címmel jelent meg Illyés Gyula: Magyarok megmentése c. cikkének befejező része. (= Nyugat, 1934. IV. 16. 8. sz. 423–424. p.)
[8] Kosztolányi és Tersánszky neve azért került szóba, mert eredetileg ők is írtak volna a Nyugat egykeankétja alkalmából. Ld. 930/4. ill. 936/7.
[9] Ld. 936/6.
[10] Ld. 936/9.
[11] Ld. 940/8.
[12] Illyés első levele nem maradt fenn; Kiss Géza erre írt válasza a következő:

Kákics, 1933. X. 14.

Kedves Szerkesztő úr!

Nagy melegséggel olvastam megnemérdemelt, kedves sorait. Valahogy úgy érzem, mintha abban a nagy sötétségben, amit ma magyar életnek neveznek, két kéz megindult volna tapogatózva egymás felé. Köszönöm azt a kezet s mindig becsülettel fogom viszonozni ismeretlenül is a szorítását.

Amit most írok, nem szerves átgondolása a tárgynak, csak néhány rövid észrevétel. Meg magamról is akarok néhány sort írni az üggyel kapcsolatban.

Én nem vagyok „a kérdés legalaposabb ismerője". Nem is lehetek. De *ma* még nem is lehet senki, mert ehhez a tárgyhoz előbb egy sereg részlettanulmány kell, azután jön az összegezés, amit aztán elvégez majd az, aki. Én egyszerű kis mécses vagyok, *talán* azon a ponton, ahova az Örökkévaló keze letett. Bevilágítok két lépést. Azon a területen, akiket látok, adom tovább, mint az őrségre kiállított közkatona. Igen nagy fájdalmam, hogy abban az időben, amikor komolyan foglalkoztam a kérdéssel, nem volt se káplánom, se hadnagyom, se tábornokom, aki a vészjeleket továbbította, vagy legalább felfogta volna. Volt idő: annyira el voltam keseredve majdnem minden hírlapírás ellen, hogy lényegileg nem sokkal becsültem többre közönséges utcai pletykázásnál. Azt láttam, hogy egy-egy kérdést itt széles szájjal megtárgyaltak, de, hogy annak a pletykázásnak cselekedeti következményei lettek volna, azt soha egyetlen nagy kérdésnél én a magyar életben – az élet igazi mélységeit értve – még nem láttam. Örök hálára kötelezi le a Nyugat a magyar fajt, ha cselekedeti következményei lesznek most indított mozgalmának. Ne engedjék ezt a szent mozgalmat, a magyar fajnak sorsdöntő kérdését pletykatárgy színvonalára lesüllyedni.

Ez az első, amit mondani akartam.

A másik, amit mondani akarok, következik az elsőből. Tele kell szórni tiszta lánggal égő *mécs*világokkal a magyar életet s ezeket a mécsvilágokat *baráti* szövetségbe kell tömöríteni. Föltétlenül megbízható, tiszta jellemű s a magyar faj jövőjéért égő, mélységekbe látó s az egyenes úton senkitől vissza nem riadó embereket értek, akik mögött abban a nagy súlyú baráti szövetségben *hátvéd* is van minden aljas nyomással szemben. Pl. – igazán csak példának kapom ki a probléma többi részei közül – 1929-ben megjelent tanulmányom óta biztos adatokra támaszkodva merem állítani – a tömegek tudnák igazolni állításom valóságát hogy vannak vidékek, ahol majdnem *az utolsó születendő gyermekig* – de bizonnyal igen nagy százalékig – az orvosok irtják ki a magyar fajt. Részben aljas vagyongyűjtő kapzsiság, részben a kenyérküzdelem viszi őket rá. Két úton végzik az irtást: 1., fogamzást előznek meg – 2., induló életet fojtanak el. Borzadva hallottam megbízható forrásból: olyan orvos is van már, aki zugbábának adott át műszereket, amiket hetenként fertőtlenít. Hihetetlen számokat hallottam így elpusztított gyermekekről. Már most – mit tehetek én, a mécsvilág, külön, magamrahagyatva? Jelentést tegyek? Ki jön ilyen szennyes ügyben tanúnak? A gyilkos virulni fog, engem a pislogni bátorkodó mécsbelecskét a legsúlyosabb természetű *rágalmazás* vétségével lecsuknak. Közigazgatási hatóságainknál próbálkozni? Ki biztosít ismét 2 dologról? 1.,

Az intézkedő, vagy intézkedésre hivatott hatóság – nem vesz-e részt ugyanebben a bűnben, ami már magában leköti a kezét? 2., Nincs-e az illető népirtásból élő diplomásnak – püspök vagy nem tudom ki – pártfogója? Ezzel már a láb is le van kötözve. Más lenne az eset, ha komoly, országos súlyú szövetség, mint baráti *hátvéd* állna a mécsvilág mögött. A mécsvilág az országos szövetség vezetőjének megtenné bizalmas jelentését. A mécsvilág bevégezte szerepét. A mécsvilágnak neve nincs. Maga az országos szövetség végeztetné a további vizsgálatot. Vizsgálatot? De hát nem ezer esetben láttuk-e, hogy a bírósághoz nem az ártatlanság fut, hanem a bűn? Mindig akad paragrafus, ami a legtisztább bíró kezét is leköti s vigyorogva távozik a bűn? Mit lehet hát itt csinálni? Tárgyalja meg maga ez a baráti szövetség: mit és hogyan? Én ugyan nem engedném vizenyős egyéni szabadság-eszmék nevében kipusztítani a fajtámat. A legveszélyeztetettebb pontokon 2 hónapon belül olyan orvosi kart állítanék be, amilyennek a megbízhatóságához kétség nem fér, maga is tagja ennek az országos baráti szövetségnek, fogadalom köti a baráti szövetség zászlaja mellett s külön esküt tesz hivatalos hatóság kezébe hivatalba lépésekor, hogy ez ellen a bűn ellen küzdeni fog. Hiszem, hogy ennek az újonnan beállított orvosi karnak túlnyomó többségét mégiscsak az addigi orvosi karnak feltétlenül tiszteletreméltó és becsületes *többsége* képezné. De mit takargatni a szennyet a legmagasztosabb emberi eszmékre hivatkozva is, ha mögötte – mocsár és halál ásít? Mit érnek nekem azok a magasztos emberi jogok, ha holnap nem lesz, akinek a számára hirdessem?

Ennek a baráti *országos szövetségnek* aztán meglenne az az előnye is, hogy a mécsvilágok állandóan befutó jelentései alapján, ha nem is statisztikai pontosságú, de annál *igazabb* helyzetkép állna állandóan rendelkezésre. Tisztán kell látnom a betegségi folyamatot, ha egyáltalán gondolni akarok gyógyítására. Ez természetes. Isten őrizzen ezer és egy okból attól, hogy ez az adatgyűjtés hivatalos úton történjék. Mire ez megindul, az egész probléma ott nyugszik a temetőkertben.

Hát igazán a temetőkertben-e?

Most a mécsvilág előveszi ódon és legújabb anyakönyveit egyházának s arról a néhány lépéske területről, ameddig libbenő lángja elér, kijegyez néhány adatot. Majd a többi mécsvilág is beküldi a maga helyzetjelentését.

Született a k[ákics]-i és m[arócsa]-i 1833-ban: 21 – 1843-ban: 16 – 1853-ban: 29 – 1863-ban: 38 – 1873-ban: 27 – 1883-ban: 27 – 1893-ban: 24 – 1903-ban: 23 – 1913-ban: 17 – 1923-ban: 9 – 1925-ben: 5 – 1929-ben: 10 – 1931-ben: 3. Ebből egy a lelkészcsaládé, 1 pedig házasságon kívüli. 1933-ban: 2.

Ez a terület még a *jobb* területek közé tartozik. De mit szólanak ahhoz, hogy pl. a Somogy-m.[egye]-i Kisbajom községben már 80 üres ház van, ha a halálra szánt, kongó egy-két öreget már nem számítjuk? Egy odavetett példa a számtalan közül. Megérdemli-e ez az ország, hogy, mint a reves fa, ki ne dőljön, ha ezzel a tatárjárásnál *végzetesebb* problémával eddig itt senki nem törődött? Nem úgy van-e, hogy ég fölöttem a ház, két perc múlva nyakam közé szakad: sakkozzunk tovább a politika, az önérdek, a buta nemtörődés, a Shylocki-fonthúsok, a vizenyős álmodozás s mit tudom, minek nem a sakktábláján? Tudod te, mi az, hogy magyar falvak százaiban 20 éven alul alig kong már egy-két lélek az ősmagyar lakosságból, s ha a bekötött szemű statisztika csak stagnáló, de nem sorvadó falakról tud, tudod, miből van a többlet? Keresd meg Tompa *Pusztán* c. költeményének megfelelő strófáját:

S a népek koldus söpredéke
Felkél nyugat felül...

Az ős-magyar faj igen nagy százaléka fölött meghúzták a lélekharangot. Amelyik ott marad a helyén, csak beszél magyarul – talán – addig-ameddig.

Megvannak a kérdésnek szörnyű anyagi vonatkozásai. Egy bizonyos számú család egy bizonyos körülhatárolt, szűk területre bezárva az idők végéig a fejlődés minden lehetősége nélkül. Ez a probléma magva. A kérdésnek ezt a részét kimerítően kidolgoztam a Protestáns Szemle 1929. évi áprilisi számában. Amit ott írtam, azt vallom ma is úgy a diagnózis, mint a gyógyító eszközök terén.

A legeslegnagyobb baj azonban az, hogy ennek az *állapotnak* megvan ma már a *bölcselete.* Szegény magyar paraszton elterpeszkedett a *halál bölcselete.* Nincs az a hatalom, ami azt onnan többé ki tudja irtani. Sajnos, alaplelkületénél fogva olyan büszke, hogy a gondolat és gondokozás világában sem ismer maga fölött senkit. Az élet komoly és szent értékei előtt vakon áll meg, mintha lelki élete se volna. De reves, koporsódeszka-gondolatait úgy szorítja magához, hogy nincs az a

hatalom, ami kezéből kicibálja. Egy szüntelen „de" egy örökös „nem"-re, mint mikor két kisgyerek összevész ezen a két halálig hangoztatott szón s a végén – hangos sírás a vége.

Itt is *halálig* szól a két szó – *hangos sírás* lesz a vége.

Egy nagyra hivatott, nagyon rosszul vezetett, halál útjaira tévedt, drága faj koporsója fölött.

Őszinte nagyrabecsüléssel vagyok Szerkesztő Úrnak kész szolgája

Kiss Géza
ref. lelkész

U. i. Most látom, hogy, amit magánlevélnek szántam, tulajdonképpen hozzászólás lett a kérdéshez. Ha gondolja Szerkesztő Úr, felhatalmazom a leközlésére. Legalább minden szava őszinte éppen azért, mert egyszerűen akartam írni. Bár beszélnének inkább gügyögve erről a kérdésről, csak történnék már valami, mint az a sok-sok szóáradat, amivel fordul föl az egész magyar élet. Nagyon hálásan megköszönném a Nyugat idevágó számait. – Újra elolvastam a levelemet. Mégiscsak *bizalmas* ez. Olyan részei vannak, amikért lecsuknának. Ez az eset is bizonysága lenne annak, hogy igaz, amit írtam. Ne tessék lecsukatni.

A levél eredetije magántulajdonban. Szövegét Illyés Gyula nem adta közre.

Illyés 1933. X. 18-án kelt válaszát ld. Achs Károlyné: Illyés Gyula levele Kiss Gézának. = Jelenkor, 1977. 1050–1055. p.

13 Pezenhofer Antal: A demográfiai viszonyok befolyása a nép szaporodására. Bp. 1922. Illyés valószínűleg azért nem találta meg a könyvet, mert tévesen „Petzenhofer"-nek hitte a szerző nevét.

950. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

[Kákics, 1933. X. 16. után]

Kedves Lajosom!

Ma egész nap szakadt az eső, feneketlen sár van, sajnáltam kis szolgálónkat a neked megírt levéllel postára küldeni. Jobb is. Délután Illyéstől megkaptam a Nyugat 3 egykés számát.[1] Engedd meg, hogy beszámoljak benyomásaimról most, hogy valamennyi hozzászólást végigolvastam.

Az egész szóáradatnak annyi értelme volt csak, hogy a Te igazán alapos készültséggel megírt hatalmas és megrázó cikkedet belekiálthasd a világba. Bámulok azon a lelki szegénységen, tökéletes hozzánemértésen, ami valósággal süvölt ki a többi hozzászólásokból. Őszintén megvallom, hogy mást vártam. Nem haragszol meg, ha ideírom jegyzeteimet?

Illyés Gyula:

1./ Csakugyan nem tud magyarul.

2./ De rendszerbe se tudja szedni gondolatait. Ilyen zagyva szóáradatot még keveset olvastam. Ha legalább művészi volna. Hol ebben az írásműben a „művészi"?

3./ Nincs egyetlen gondolata, amit *magából* termelt volna ki.

4./ Sőt egyáltalán nincs gondolata. Ha van, miért nincs, – ha nincs, miért van? A megoldás – olyan legyen, mint az ostordurranás: konduljon meg bele az agyad is! – ennyi: „Mit tehetünk?" Felelet: „Hidakon robogunk át..."

5./ Iskolapéldája, milyen üres a lelke annak, aki soha érintkezésbe nem jutott az evangéliummal. Nincs egyetlen korty vize, amit az élet vizéből loccsanthatna erre a kérdésre. Franciáskodó fölényeskedése egyenesen banális.

6./ Egyetlen érdeme, hogy a hozzá hasonlóan magyarul nem tudó, „mennyek Jézusá"-ról beszélő emberréteg előtt eldadogta, hogy van ez a kérdés.

Nem hiszek benne, hogy Illyés Gyulán keresztül lehet megalkotni azt a bizonyos „országos baráti szövetség"-et, amire én gondoltam. Oda sokkal mélyebb lelkű emberek kellenek.

Babits:

Egyetlen, forró átérzése a tárgynak, amivel szemben tökéletesen értetlenül áll a megoldás egyetlen gondolata nélkül. Az első 2—3 sorából látszik, hogy, mint író és ember óriási magasságban van Illyés fölött.

Schöpflin:[2]

Nem az egykéről beszél. Miért szól hozzá, ha nincs róla semmi mondanivalója? Amit a kialakuló pesti magyar tájnyelvről ír, t. i. hogy egyenértékű lesz bármelyik színtiszta magyar nyelvjárással: ostobaság. Ilyent csak Schöpflin-névvel lehet leírni.

Harsányi Gréte:[3] (Miért Gréte? Óh, Árpádházi szent Gréte!)

Eleven rajz itt-ott a fantázia valótlanságba tévedő túlcsapongásával. De nem több rajznál. Az általa idézett Hölding Miksának[4] azonban Haas Miksa volt a neve. Ezt a könyvet én is ismerem, idéztem is belőle.

Braun Róbert:[5]

Ennek az embernek a magyar faj halála nem probléma. S valamennyiről egységesen hadd jegyezzem meg (a Te hatalmas cikked és elgondolásod kivétel): hogy mer valaki egy problémát úgy világ elé tárni, hogy megoldására nincs egyetlen gondolata?

Ne tarts elfogultnak. Én alaposan és szeretettel olvastam végig ezeket a cikkeket. Hiába — aki az evangéliumon nevelődött, mennyivel más igényekkel lép az emberek elé s mennyivel több alázatossággal — a saját személye elé.

Végig fogom olvasni mindahárom füzetet. Érdekel úgyis, mint lelki-mező, úgyis, mint művészet.

Kedves Lajosom! — Megint aludtam egyet a levélre, jobban mondva úgy gyötrődtem végig a fél-éjszakát a fenti kérdés miatt. Egyvalamire van itt szükség: szabatosan megállapítani és írásba foglalni, ki mit tart hozzáértő a gyógyítás útjának. Légy szíves, ha már nincs szükséged rá, küldjed vissza a Prot.[estáns] Szemlét,[6] hogy lássam, mit is írtam akkor a kérdésről. S próbáljuk mi ketten kicserélni magunk közt a gondolatainkat. Két héten belül írásba foglalom én is, tegyed meg Te is s küldjük el 2 hét múlva levélben egymásnak. Beleegyezel? Ehhez másnak semmi köze. Néhány mondat legyen csak az egész. S ne elmélet, hanem fekete valóság, amihez ott látjuk a Béni Jóskák, Sáfrán Jánosok vigyorgó arcát s az igazán nyomorult György Jóskáknak is minden gyötrődését. Jó lesz?

A dátum: Illyés 1933. X. 16-i (949. sz.) levelében említi, hogy már írt Kiss Gézának. Kiss Géza válaszának dátuma: X. 14.
MTAK Kézirattár Ms 4588/55.

Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Illyés a 949/12. jegyzetben közölt, X. 18-án írt levelét megelőző levelével együtt küldte el Kiss Gézának a Nyugat 1933. IX. 1–15. 17–18. sz., X. 1. 19. sz. és X. 16. 20. számait. Levele nem maradt fenn.
[2] Ld. 936/6.
[3] Ld. 936/9.
[4] Harsányi Gréte cikkében így szerepel a név. A szövegből azonban kiderül, hogy Hölbling Miska: Baranya vármegyének orvosi helyirata. Pécs, 1845. c. könyvéről van szó.
[5] Ld. 936/8.
[6] Ld. 937/4.

951. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1933. X. 18.

Kedves Lajosom!

Hát nem érdemlem meg Tőled azt a baráti törődést, amivel egyik meglepetés után a másikba részesítesz elválásunk óta. Profanálom azt, ami szent, de majdnem az jön ajakamra: Uram (t. i. Lajos), kisebb vagyok minden te jótéteményeidnél.[1] Nagyon szégyenlem magamat, hogy én soha semmivel ezt a te értékes barátságodat viszonozni nem tudom. Itt megint olyan „kicsi" vagyok, hogy legföljebb a ragaszkodásomat érezheted meg. Meg azt, hogy mennyi minden gondot veszel nyakadba sok egyéb gondod között azzal, hogy én ragaszkodom hozzád. Arról szó se lehet köztünk, hogy Te velem beszélj meg egy és mást, legföljebb arról, hogy leülök eléd egy öreg kis zsámolyra, aztán Te beszélsz nekem olyan világokról, amikbe én csak bekukkantottam valamikor, de 18 év óta – amiből 15 évet (ma is) nyomasztó szegénységben töltöttem, még bekukkantanom se adatott. Ha tudnád azt, hogy pl. mit jelentett nekem múltkoriban, hogy egy barátomnál ráakadtam Kosztolányi Holló-fordítására.[2] Hát ez a tökéletes szépségű nyelv igazán az én magyar nyelvem? Mit fejlődhetett, amióta én soha semmit nem láthatok belőle. S hol és hogyan szerezhetném meg az eredeti Poe-t, hogy én szavalhatnám sajátmagamnak mindig a strófáit, amikor elfog ugyanaz a hangulat? Valamikor diákkoromban végigerőltettem magamat Poe *The bells* c.[ímű] költeményén.[3] Sohse felejtem el a muzsikáját. Jut-e még valaha kezembe? Aztán a mai magyar irodalom. A nyáron ugyancsak egy barátom szívességéből kezembe jutott Nyírő József *Isten igájában* c.[ímű] regénye.[4] Vannak lapjai, amik a legnagyobb orosz írók leghatalmasabb írásaival fölveszik a versenyt. Aztán újra az a magyar nyelv. Mit fejlődött ez a magyar nyelv Jókai prózája óta. – Szóval – hogy én mindebből soha nem láthatok semmit s hogy mégis valamivel kitöltsem annak a 18 évnek egy részét, így sodródtam bele az ormánysági nép életének, néprajzának, nyelvének, jövőjének bányászkodásába. S most aztán be is számolok neked egy és másról, ami részben veled kapcsolatban történt mostanában velem.

Tolnay Vilmosnak[5] írtam. Az Akadémia szótárbizottságának is.[6] Tolnay levele

alapján. Az Akadémiától még nem kaptam választ. Hanem mi történt közben? Mészöly Gedeonnak[7] írtam a kidolgozott és előszóval ellátott Tájszótáromért.[8] Nem válaszolt. Minden levelemet válasz nélkül hagyta eddig attól eltekintve, hogy a Magyar Nyelv 1931 decemberi számában az Ormányság szóról írt értekezésében több helyen fölemlített s a végén nyilvánosan megköszönte a munkámat.[9] Újra írtam — a feleségének (mély szomorúságomat fejezve ki, ha esetleg Gida bátyánk közben meghalt volna). S tegnap megkaptam a választ végre. Magától Mészölytől. Nagyon sajnálom, hogy nem tudom neked megmutatni. Olyan kedvesen ír, hogy rögtön elfelejtettem neki mindent. (Legkedvesebb diákja voltam valamikor Kunszentmiklóson, akinek külön angol órákat adott.) S a levél vége ez: — „Azonban éppen most megvalósul egy régi tervem. Az egyetem pénzén megindítok egy folyóiratot: Szegedi Füzetek, nyelv-, irodalom- és néptudományi folyóirat. Az első számban — szíves engedelmeddel — közölni fogom a tájszavaidat és ezennel fölkérlek, hogy légy állandó munkatárs. Jövőre valószínűleg lesz vasúti bérletjegyem: akkor föl foglak keresni munkaterv megtanácskozása végett." Már most adj tanácsot, édes Lajosom, mit csináljak? Mészölynek nem-et nem mondhatok. Beküldhetem azért tájszavaimat az Akadémiának is? Ha nem küldhetem, hát akkor hogyan szabaduljak a szégyentől, mert már cédulákat is kértem? Légy olyan jó, írjál nekem erről egy sort.

A másik, amiről be akarok számolni, az, hogy Illyés Gyulától is kaptam levelet, akit ismét te utasítottál hozzám. Elég részletes levelet válaszoltam neki.[10] A tartalmából csak annyit kapok ki, mert *esetleg* olvasod is majd a levelemet, hogy ebből az országos mozgalomból mindenekelőtt egy országos baráti-szövetséget kellene előhozni olyan emberekből, akiknek szívükön fekszik ez a kérdés. Ez a baráti-szövetség központja útján feldolgozná a befutó helyzetjelentések alapján az egész kérdést, kidolgozná Magyarország *egyketérképét* s már ez az egyke-térkép sok mindent elmondana abból, amit tenni kell. Pl. a legveszélyeztetettebb pontokon — egyéni jog ide, egyéni jog oda, mit ér a legszentebb eszme, ha holnap nem lesz kinek hirdetni azt az eszmét! — azonnal kicserélném az orvosi kart. Természetesen a legmegbízhatóbbak kivételével. Csak olyan orvost alkalmaznék, akit ennek a baráti szövetségnek kebelén belül fogadalom köt s külön hivatalos esküt is tesz, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel küzd ez ellen a bűn ellen. Te, Lajosom, a múltkor azt mondtad, hogy az még a jobb eset, ha orvoshoz megy az illető. Engedd meg, hogy ellentmondjak. A rosszabb eset. Mert az esetek 50% -ában megszületnék a gyerek, ha az orvos kezében biztos helyen nem tudná magát az asszony. Sellyén pl. most 2 orvos van, aki rendszeresen irt. Amíg csak a nép maga irtott, az 1863 körüli év 38 születés lecsökkent 13—15-re a legmélyebb ponton. Mióta orvosok dolgoznak, lecsökkent a szám évi 3-ra a legmélyebb ponton s most évek óta itt is áll a szám. Ez 2 falu és egy puszta szaporodása. Biztos forrásból értesültem pl., hogy a sárközi magyarságot egy diploma-nélküli fél-orvos irtja ki. Mindenki tudja. Senki se csinál semmit. A gyömrői körorvos ugyanezt csinálja. stb. stb. Egyes ember ezek ellen a hóhérok ellen semmit nem csinálhat. Lecsukják, ha vádat mer emelni. De ha van egy központ, ahova a mi bizalmas jelentéseink befutnak, nekünk nevünk nincs tovább, a központ intézi az ügyet tovább, mi akadálya lehet annak, hogy az ilyen pár orvost egyik napról

a másikra egyszerűen áthelyezzék olyan területre, ahol nem árthat s ide jöjjön komoly, keresztyén orvos? Köszönje meg az aljas, hogy hóhér kezére nem került maga is. Stb. stb. stb.

Nagyon sok mindent meg kellene itt tárgyalni s mindenekfölött látom, kíméletlenül *azonnal* cselekedni. Szerintem már az azonnal is késő s én *már nem hiszek* a magyar faj jövőjében.

Ez a sok stb. azt jelenti, hogy közben vendégem volt, gyerekeim is megérkeztek, nem tudok tovább nyugodtan írni.

Nagyon szeretném, ha Illyés Gyulának írott levelem a kezedbe kerülhetne. Én állom, hogy 50% -kal segítenénk azokon a betegségeken, ha az orvosi kar piszkát kisöpörnénk. Van ott sok derék fiatal, képzett orvos úgyis kenyér és jövő nélkül. Persze, a kérdés nem csak ennyiből áll. De ez nem elmélet, *ez valóság.*

A napokban küldünk egy kis kóstolót a gyümölcseinkből.

K.[edves] feleségednek kézcsókomat s enyéim csókját küldve téged meleg szeretettel ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/54.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos úrnak ref. lelkész Zengővárkony Baranya vm.
Feladó: Kiss Géza ref. lelkész Kákics Baranya vm.

[1] I. Mózes 32, 10.
[2] Edgar Allan Poe: A holló c. versére utal.
[3] The Bells = A harangok. Magyarra Babits Mihály fordította le.
[4] Nyírő József: Isten igájában. Regény. Kolozsvár, 1926.
[5] Tolnai Vilmos ld. 797/2. Tolnai a Magyar Tudományos Akadémia szótári bizottságának előadója, az akadémiai nagyszótár gyűjtőmunkájának vezetője volt. FL a pécsi egyetemről ismerte.
[6] Kiss Géza ormánysági szótárának kiadási tervéről van szó. Az akadémiai szótári bizottság jegyzőkönyvei és iratai töredékesen maradtak fenn, Kiss Géza beadványa nincs meg.
[7] Mészöly Gedeon (1880–1960) nyelvész, műfordító, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1903–14 között Kunszentmiklóson volt gimnáziumi tanár, Kiss Géza ott volt tanítványa. 1922-től a szegedi egyetem nyelvészprofesszora.
[8] Kiss Géza: Az ormánysági nyelvjárásról c. írása a Szegedi Füzetek. Nyelv-, irodalom és néptudományi közérdekű folyóirat. Az Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francisco-Josephinae. Sectio Philosophica-n belüli periodikában, 3 folytatásban jelent meg 1934. I. évf. 1–4. sz. 98–102. p., 5–6. sz. 176–182. p. és 7–12. sz. 275–301. p.
[9] Mészöly Gedeon: Az Ormánság szó finnugor eredete. (= Magyar Nyelv, 1931. XXVII. évf. 9–10. sz. 276–284. p.)
[10] A levélről ld. 949/12. Utóbb Illyés elküldte FL-nak ld. 956/3.

952. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

[Zengővárkony, 1933. X. 19.]

Kedves Gyulám,

nem tudtam, hogy a Cobden-ügyben[1] oly sürgős a válasz – eredetileg azt írtad, valamikor a télen kerülne a dologra sor s így azt hittem, ráérek vele. Ma se tudok többet s mást írni, mint először – egyelőre nem határozhatok, mert amilyen állapotban vagyok, nem csinálhatok terveket. Nem tudom még, mi lesz velem, vaktába ígéretet tenni nem akarok, amit aztán meg kell szegnem. Várjuk meg, amíg állapotom valamerre eldől.

Zsilinszkynek egyidejűleg írok s meghívom.[2]

Ami az adattár és memorandum elkészítését illeti, gondolkozom rajta. Szeretnék azonban valami alaposabb és szemléltetőbb dolgot. Nekünk t. i. egyáltalán nincs használható nemzetiségi térképünk – ami van, mind megtévesztő. Alapszínnek föltüntetik a magyart s benne szigetenként pl. a németet. Eszerint ha pl. 50 német falu van egy rakáson – az 50 pont a magyar színű tengerben, holott ott magyarnak ír-magja sincs! Olyan térképet szeretnék készíttetni a Dunántúlról, amely egy közömbös alapszínen mondjuk a fehéren, külön-külön feltüntetné a magyarokat, németeket, rácokat, megjelölve a százalékot s a fogyás-növekedés arányait. A pécsi egyetemnek van egy földrajzi magántanára,[3] aki talán meg tudná csinálni, mert próbált már valami hasonlót (mindjárt rá is térek), sajnos, most kicsit nehezebb vele az érintkezés, mert kinevezték Szekszárdra gimnáziumi tanárnak s onnan jár Pécsre, így ritkán lehet vele találkozni. De majd keresek rá módot. Fontosnak tartom ezt, mert így hamarább kap róla *képet* bárki, mint más úton. Persze, aztán kell hozzá szöveg is, statisztikai adatokkal. Ezt mint magyarázatot csatolnák a térképhez. Nem gondolod, hogy ez volna az igazi kezdet? Sajnos, az ilyen jellegű rendszeres előmunkálatok se kezdődtek el még, úgy hogy egy kis idő bizony kell hozzá.

Forrásmunkát tudakolsz – az előbb említett m.[agán]tanárnak van egy füzete, (nem-világos fejű ember munkája, az a baj, de azért ki lehet hámozni belőle egyetmást, ami nagyon fontos) *Szabó Pál Zoltán:* Déldunántúl népe 1830–1920 (Budapest 1931. Jancsó Benedek Társaság kiadványai, Egyetemi Nyomda, ára 1.20 P[engő]); ebben térképek is vannak. Nem a legújabb adatokra támaszkodik, de ez nem volna baj. A hivatalos statisztika adatait használja, – s a kép még így is igen sötét! Pedig nacionalista tendenciájú ember munkája, aki szeretne kedvezőbb képet mutatni: – Tehát vele akarom megbeszélni s megcsináltatnia térképet a 930-as adatok alapján, összehasonlítva az előző évtizedekkel s majd megértetem vele, hogy nem a szépítés, hanem az igazi megismerés a cél.

Most volt itt nálam [Halasy-] Nagy József[4] – persze, neki se volt sejtelme semmiről. Hanem mozsárba törtem – azzal ment el, hogy beszél Pesten az államtitkárral[5] s mindenkivel. Az alispánnal[6] tárgyaltuk a dolgot vasárnap – hát ő már csak ismerheti a megyéjét: teljesen pesszimista. De még megbeszéljük, mit lehetne s kellene innen alulról elindítani.

Külpolitikai orientáció kellene – ezt is szeretném majd Zsilinszkyvel megbeszél-

ni. Elgondolásomat tudod. Írásban kötelezem magam fejem átadására, ha egy hét alatt meg nem változtatom Magyarország helyzetét — és meg nem szerzem Franciaországnak kurválkodva keresett s rajtunk egyedül segíteni tudó támogatását azzal a tervvel.[7] Bajunk volna a legnagyobb fegyverünk — s ahelyett, hogy felhasználnánk, egyszerűen megdöglünk bele.

Totisnak[8] tegnapelőtt írtam, de akkor nem említettem neki, hogy medicinám elfogyott, azt hittem, közben megjön — légy szíves, mondd meg neki, hogy hétfő óta híjával vagyok.

Ma akartam Hidasra[9] menni, de az eső elmosta. Amint az idő engedi, megyek.

Szeretettel ölelünk mindkettőtöket

Fülep

Petzenhofer[10] nekem nincs meg. Nem értem, mért nem találod. Könyvtárban keresd.

A dátum postabélyegzőről.
Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Nádor utca 9. Phőnix Életbiztosító Társaság.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 941/3.
[2] Ld. 949/5. A meghívólevél nem maradt fenn.
[3] Szabó Pál Zoltánra utal. Ld. 849. sz.
[4] Ld. 797/3.
[5] Valószínűleg Petri Pál kultuszállamtitkárról van szó, a VKM másik államtitkára ebben az időben Szily Kálmán volt.
[6] Fischer Bélára utal. Ld. 807. sz.
[7] Ld. 932/10.
[8] Ld. 930/3.
[9] Illyés Gyula Pusztulás c. cikkében (ld. 930/1.) példaként említi Hidas, ill. régi névformája szerint Hidasd községet, mint amelyből teljesen eltűnt a magyar őslakosság. Braun Róbert a Nyugat ankétjára írt cikkében (ld. 930/2.) vitába szállt vele, statisztikai adatokra hivatkozva tagadta e példa kapcsán is Illyés állításainak igazát. (Ld. 938., 940., 945., 947., 949. sz.)
FL nyilvánvalóan e polémia hatására kívánt ellátogatni Hidasra, s erre jó alkalom adódott a Baranya megye által a megyei magyarság szellemi néprajzi értékeinek megőrzését célzó gyűjtemény felállításáról hozott határozata, amelynek ötlete FL-tól származott, s megvalósításához az ő segítségét is kérték (ld. 939/5.). Horvát István pécsváradi főszolgabíróval és a hidasi jegyzővel járta be a falut és temetőjét, tájékozódott a falu több évszázados történetének alakulásáról és a nemzetiségi viszonyokról. Megdöbbenéssel tapasztalta, hogy a 18. században épült és néhány hónap múlva örökre bezárt, s azóta megsemmisült református templomban az édenkertet ábrázoló festett mennyezet felét leszedték, és a deszkát a német káplán szobája padlójának kijavítására használták fel. Felháborodottan fordult Gilicze espereshez (ld. 964. ill. 969. sz.), magyarázatot és erélyes intézkedést kért, s megírta neki azt is, hogy cikket készül írni az esetről. A cikk Illyés Gyula közvetítésével a Magyarország felkérésére született meg, s a lap 1934. III. 28-i számában látott napvilágot „Hidas a végzet talpa alatt" címmel, „a Magyarország tudósítójától" szignálással. (Megjelent: F. Csanak Dóra: „Hidas a végzet talpa alatt." Fülep Lajos ismeretlen újságcikke. = Ars Hungarica, 1994. 1. sz. 164–171. p.)
Néhány hónappal ezután Hidas nevét az egész ország megismerhette a legnagyobb példányszámú lapok tudósításaiból. A hidasi református szórványgyülekezetet gondozó bonyhádi lelkész,

Lombos Alfréd u. i. búcsúztató istentiszteletet tartott a bezárásra ítélt templomban; az erről szóló újsághírek nyomán pécsi és budapesti egyetemisták csoportjai mentek Hidasra, honnan a budapestiek teherautón a fővárosba szállították, és a Kálvin téren közszemlére tették az elnémult hidasi harangot, a magyarok pusztulásának jelképeként. A nagy port felvert ügynek hónapokig tartó sajtóvisszhangja volt a napilapokban, folyóiratokban, valamint az egyházi sajtóban, elsősorban a Református Élet hasábjain.

10 Helyesen: Pezenhofer ld. 949/9.

953. FÜLEP LAJOS – FITZ JÓZSEFNEK

Zengővárkony, 1933. X. 25.

Kedves Barátom,

hálásan köszönöm a gyors elintézést s a könyvek megküldését.[1] Csatolom a 2 d[ara]b. elismervényt.

Szívből üdvözöl igaz tisztelő híved

Fülep

OSzK Kézirattár Fond 45/188. 8. sz.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr Fitz József egyetemi m. tanár, könyvtárigazgató úrnak Pécs Szepessy utca 3. Egyetemi Könyvtár
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad
Fitz József ld. 861. sz.

1 A pécsi Egyetemi Könyvtárból kikölcsönzött könyvekre utal.

954. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. X. 25.

Kedves Lajosom,

köszönöm, hogy figyelmeztettél Szabó könyvére,[1] már meg is vettem, el is olvastam. Petzenhoferhez,[2] sajnos, könyvtárban sem tudok hozzájutni: egész nap dolgozom, ezt a levelet is éjfél után kaparom, bocsásd meg eleve is kapkodásomat.

Amit a térkép-készítésről írsz, kitűnő, nagyszerű ötlet, de meg lesz-e és mikor? És ha meg lesz is, épp komolysága, tudományos volta nem teszi-e kevésbé népszerűvé egy nagyhangú kiáltványnál? Félek, igen. Tehát én még most sem ejteném el a kiáltványt; ha másnak nem, bevezetőnek jó lenne.

Én most egyre azon töröm fejemet, nem legalkalmasabb mód-e a hírlapi cikkezés? Utálom, de itt nem idegenkednék még a szenzációhajhászástól sem. Te ismered a tömegpszihozist: erre tán felfigyel. Alkalmam volna újságba írni (Magyar Hírlap)[3] de persze csak úgy fogadják el a cikket, ha eléggé *színes,* ha eléggé megfogja a pesti ká-

vénének lelkivilágát is. Mit tanácsolsz? Azt teszem, amit te mondasz. Sőt hajlandó vagyok azt is írni, amit te látsz jónak. Sőt! Sőt arra kérlek, hogy ha ezt a piszkos módot te is alkalmasnak látod (én annak látom) adjál ötleteket, adatokat, te tudod, mit. Még jobb volna, ha te magad írnád. Bizonyos, hogy a Pesti Napló szívesen közölné,[4] — ezer és egy oka van rá. (Félnek Hitlertől, jó magyarok akarnak lenni, stb., kérlek tehát, gondolkozz ezen s válaszoljál.

A Cobden[5] azért volt sürgős, mert már most közölték az egész évi programot.

Hallom Totis[6] lent volt nálad. Hogy áll egészséged? Vigyázz magadra s igyekezz gyorsan talpra állni; minden jót kívánok.

Tegnap beszéltem Féjával.[7] Mondja, hogy Zsilinszky lemegy.[8] Ne engedd ki a markodból s igyekezz minél előbb az utazásra bírni.

Örülök, hogy egyre szaporodnak akik látják a veszélyt. Magam is tapasztalom, hogy a visszhang egyre erősbödik. A napokban hallottam, hogy valamelyik erdélyi lap a te Nyugatbeli cikkedet az ismertetés örvén majdnem teljes egészében közölte.[9] Vasárnap a Pesti Hírlapban Porzsolt is elkövetett egy hülyét több katonát és több előfizetőt követelvén a néptől.[10] Hegedűs Lóránt[11] is megígérte, hogy írni fog. Ezt is félve várom, de akármit ír is: nem árt, ha veri a harangot, neki igen nagy népszerűsége van, tekintélye és becsülete a P.[esti] H.[írlap] százezer olvasója előtt.

Egyelőre én azt hiszem, csak a harangot kellene verni, — bármely eszközzel és bárhol is. Ha az ország már felfigyelt, akkor fejthetnéd ki te a francia orientációt, eredménnyel.

Szeretném, kedves Lajos, ha kidolgoznál valami egészséges tervet, amely szerint az akció tervszerűen végrehajtható lenne, amelyben mindenki megkapná a szerepét. Elsősorban az én beosztásomat várnám, amint levelem elején írtam is.

Zsuzsánnával együtt sok szeretettel üdvözöllek, igaz híved,

Gyula

A helynév értelem szerinti kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/255.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 952/3.
[2] Ld. 949/13.
[3] Ld. 930/11.
[4] Ld. 938/10.
[5] Ld. 941/3.
[6] Ld. 930/3. ill. 941/2.
[7] Ld. 930/9.
[8] Bajcsy-Zsilinszky csak 1934 húsvétján járt Zengővárkonyban, ld. 930/5., 949/5. A látogatásról ld. 1015. sz.
[9] Az Erdélyi Fiatalok. Romániai Magyar Főiskolás Lap. (Szerk. László Dezső) 1933. III. negyedbeli számában publikált Juhász István: Pusztul a magyarság c. cikkéről lehet szó (72–75. p.), amely a Nyugat-ankét cikkeit, köztük FL-ét is ismerteti.
[10] Porzsolt cikke: „Zsolt": Esti levél. Több magyarra van szükség. = Pesti Hírlap, 1933. X. 22. 10. p.
[11] Hegedűs Lóránt csak később, 1934. II. 15-én említette meg a Pesti Hírlapban az Illyés által felvetett kérdést „Több tapintatot kérünk, uraim!" c. cikkében, amelyben a következőket írja: Kitűnő

írótársunk, Illyés Gyula, aki most nyerte meg a Baumgarten-díjat, a Nyugat folyóiratba egész tanulmányt adott ki „Útirajz" címmel arról, hogy a dunántúli sváb községekben hogyan halad ez a folyamat és mint mérgesedik el jobban és jobban. Hiszen már germán turistaifjak jelennek meg térképekkel, amelyekre például az egyik bakonyi község, amelyet magam is jól ismerek, mint „magyar kisebbség" van feltüntetve. (5. p.)

955. TOLNAI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Paris VI. 3 rue des S[ain]ts Pères. 1933. X. 26.

Mélyen tisztelt Tanár úr:

nagyon köszönöm utolsó levelét.[1] Teljesen igaza van, hogy minden egyetem mindig „politizált" de olyan egyetemen, amelyen *kizárólag* barnainges hallgatók vannak abszolút nincs értelme előadni. Nem lehet itt leírni azt az „atmosphärat" amely Németországban uralkodik – és amelyben *szellemi* munkát végezni többé nem lehetett. A német kathedrák *ilyen* körülmények között minden vonzóerejüket elvesztették: hiszen ma már ott sincs tanszabadság és akkor mit ér a katédra? Boldog vagyok, hogy ott hagytam azt a csúnya világot és úgy érzem, nem vesztettem semmit, bármennyire bizonytalan is a jövő. – Egyelőre dolgozom, nemsokára megjelenik franciául egy cikkem, azután egy másik Bécsben.[2] Persze, nem tudom még megítélni, hogy sikerül-e itt megvetnem a lábamat. Egyelőre azonban itt maradok Párizsban, ahol kis lakást vettünk, amelyben borzasztóan szeretném viszontlátni Önt! Be szép volna, ha meglátogatna; hely volna nálunk bőven, Rina főzne, úgy hogy voltaképp egész egyszerűen megvalósítható volna a dolog. Cím: Paris VI, 3 rue des S[ain]ts Pères. (V. em.[elet]) Kérem, jöjjön![3]

Sok-sok szeretettel tanítványa

Carlos.

Sokszor üdvözlöm k.[edves] Feleségét és Önnek jobbulást kívánok!!

MTAK Kézirattár Ms 4590/46.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 926. sz.
[2] A francia cikk: Michelange et la façade de San Lorenzo. (= Gazette des Beaux-Arts, 1934. 24–42. p.) – A bécsi cikk: Studien zu den Gemälden P. Bruegels des Aelteren. (= Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen, Wien, 1934. 105–135. p.)
[3] FL utazására nem került sor.

956. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. X. 30.

Kedves Lajosom,

azt hiszem már két levelemre nem válaszoltál.[1] Totis[2] telefonált, hogy küldjem el Kiss Géza leveleit.[3] Kis töprengés után – hogy nem követek-e el indiszkréciót – itt küldöm őket.

Mint látod, ő is tőled vár mindent. Én is tőled várok mindent s annál inkább, mert úgy látom, a helyzet kedvező – egyelőre – a hangulat csinálásra. Az igen nagy szó. Mint írtam, módom lenne a Magyar Hírlapban egy-pár színes cikket közölni.[4] Megírtam, miért tartom ezt még ezzel a *színes* kikötéssel is jónak. Azóta beszéltem egy-két újságíróval, akik szintén hajlandók lennének a maguk lapjában írni a dologról, ha anyagot kapnának. Én – rád gondolva – megígértem ezt. A Pesti Hírlapról, a Magyarságról, a Népszaváról az Álláspont c[ímű] folyóiratról lenne szó.[5]

Tehát a dolog első részét – a figyelem felkeltéséhez szükséges lármát meg lehetne csinálni. Azt kérdem: szalasszuk el ezt az alkalmat?

Hiányzik a forrás-munka. Könyvtárba én nem mehetek, mert este 8–9-ig dolgozom. Kodolányi kereste, nem találja.[6] Ha neked megvan: nem küldhetnéd fel? És véle még mindazt, ami erre vonatkozik?

És a saját véleményedet is várom. Mit csináljunk? Adatok nélkül – bármily kicsinyek és rendszertelenek – nem boldogulunk.

Zsuzsával együtt sok szeretettel üdvözöl

Gyula

A helynév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/257.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 957. sz.
[2] Ld. 930/3. Totis ezt megelőzően FL-nál járt Zengővárkonyban. Ld. 941/2.
[3] Kiss Géza előző levelét ld. 949/12. Újabb Illyés Gyulának írt levele a következő:

Kákics, 1933. X. 19.

Kedves Szerkesztő Úr!

Nagyon köszönöm szíves hívását s őszinte barátsággal viszonzom a magam részéről is. Nagy örömet szerezne nekem, ha valamikor, talán éppen Lajos barátunk társaságában, vendégemül láthatnám. Mert én bizony a rám és családomra ólomsúlyként nehezedő nyomasztó szegénység és a csapások özöne alatt most mozdulni se tudok. Két kicsikénk is várja a téli ruhácskákat magunkkal együtt. Meglátná Szerkesztő Úr, hogy akik tiszták és őszinték, nincsenek is olyan igen nagy távolságban egymástól, mint képzeli. Tisztaság alatt nem farizeusi öntetszelgést értek, ami már magában a legalacsonyabb lelki fok, hanem aki sírva tud fakadni azon, ami lehetne, amit bemocskolt a világ, bemocskolt önmaga, de ami után egész lénye, mint ideál után szomjazik, amivel akkor se tagadta meg a közösséget, amikor a legsárosabb volt. Én ezt a mély és kristálytiszta bánatot soha senkiből megrázóbban előbuggyanni nem láttam, mint éppen Adyból. Ezért tartom lelki foltjaival is ezt az embert és egész költészetét mélyen emberinek s olyan önmagában zengő, őstiszta lírának, amilyent nagyon

kevesen láttunk. S hogy őszinte is legyek: ezért tartom abszolút művészietlennek, mikor egynémely epigon kultuszt űz a szétbonthatatlanul egységes Ady foltjaiból s azt hiszi, hogy a szenny dülledt szemű, idegekre pályázó leírása már magában – művészet. Azt hiszem, hogy ezen a ponton is egyek vagyunk, aminthogy a komoly művészetek világában mélyen és átértéssel, a lelke fenekéig visszhangzó átértéssel valaha is felmerülő s gondolatait rendszerbe szedni tudó ember nem is gondolkodhatik másképpen. Miből következteti hát Szerkesztő Úr – amint sejtem – hogy én talán meg nem értéssel állnék valaki előtt csak azért, mert egybizonyos körhöz tartozik? S hogy képzelhetném én azt, hogy ezen a körön belül lelki egyenruha van minden emberen? Én nagyon jól tudom, pl. hogy a mi kedves Kodolányi Jánosunk, akit, mint írót, ma a legnagyobbak egyikének tartok s aki ma talán végképpen bekeseredve atheistává lett, volt idő, hogy vöröshagymát vacsorázott feleségével, kicsikéivel együtt s közben sírva olvasta az evangélium legmélyebb lapjait. Az az ember nekem testvérem. Az az ember sohase hazudott. Soha nem akart mást adni, mint ami. Ennek az embernek is egész lénye és költészete mélyen emberi. Nagy lélek és nagy író.

De térjünk a tárgyra.

Egészen őszintén megírom, mi a véleményem a cikksorozatról.

Illyés Gyula kürtöt fújt. Több nem akart lenni. Hivatását becsülettel elvégezte. Igaztalanok volnánk, ha többet várnánk olyantól, aki ezzel a kérdéssel szakszerűen soha nem foglalkozott. Az ő tiszteletreméltó személyétől eltekintve azonban valósággal megdöbbentett, hogy – Fülep Lajos megrázó fejtegetéseit leszámítva – mennyire üres és gondolattalan volt mindenki a holnap programja felől. Nagyon sajnálom, de az a véleményem, hogy ezt a kérdést alaposabban elő kellett volna készíteni. Így el fog laposodni a tárgy s én is megjósolom, hogy holnap már nem lesz érdekes. Miért? Azért, mert a két alapvető kérdésre Fülep Lajost kivéve – senki sem felelt s nem is tudna megfelelni: 1./ Hogyan áll hát szakszerű pontossággal ez a kérdés? 2./ Mit kell hát tennünk? Se tárgyismeret, se program. Így nem lehet egy kérdéshez nyúlni. Szerkesztő Úr írta előbbi levelében, hogy a kérdést az ősszel a képviselőház elé viszik. Mi hát a javaslat? No – hát ugy-e nincs javaslat? Én itt legalább Ravasz egy gondolatának megemlítésén kívül egyetlen önálló gondolatot nem találtam. De mekkora utat kellene annak a gondolatnak még akkor is megfutni, ha egyáltalán volna. Tehát pont a kérdés csattanója hiányzott, ami nélkül – nem mondom, hogy kár volt – de majdnem reménytelen volt az ostort meglóbálni. Pedig éppen ennek kellett volna akkorát szólni, hogy sok gondolattalan és vak embernek az agya is kondult volna tőle. Szerkesztő úr azt írja, hogy a Protestáns Szemle szálljon vitába a Nyugattal. De hát mi fölött szálljon? Hol itt a vitatárgy? Amit eddig adott a Nyugat – hogy t. i. van ez a kérdés – abban egyek vagyunk. A valóság az, hogy a Protestáns Szemle ezt a kérdést több-kevesebb avatottsággal rég letárgyalta már s csekély avatatlanságomon s Nagy Ákos és Csukáss Endre hozzászólásain keresztül a kérdés megoldásához vezető utakról is próbált tárgyalni. A Nyugatnak kell tehát hozzászólni ahhoz, ami már van s ha más felfogást képvisel: indítsa meg a vitát.

Nagyon sajnálom, kedves Szerkesztő Úr, de a másik kívánságának se tudok eleget tenni. Egyes kikapott anyakönyvi adatokkal itt semmire nem megyünk. Tessék fölvenni – ceterum censeo – Magyarország egyke-térképét, úgy, ahogy van maláriatérkép stb. Ez a munka kiindulópontja. Akár baráti szövetség útján, akár más úton. Ez nagy munka. Nem egy embernek való, de vagy kezelünk egy kérdést a legnagyobb alapossággal, vagy sehogy. Ezt a kérdést pedig, ha komoly eredményeket várunk, csak szakszerű alapossággal szabad kezelni – vagy sehogy. Hogy megyek én komoly javaslattal képviselőház elé, ha a legszükségesebb előmunkálatokat el nem végeztem? S bizony ezt a munkát nem falusi magányból lehet elvégezni. Központból. De mihelyt ez a munka megindul akár a Nyugat, akár bármilyen egyesület vagy baráti szövetség kebeléből, mi falusi mécsvilágok a rajtunk keresztül futó szálakat készséggel beszolgáltatjuk. Bármikor számíthatnak rám is.

Hát azért csak jöjjenek a többi hozzászólások is. De sokkal többnek gondolnám, ha sok hozzászólás helyett egy ember végezne szakavatott munkát. Fülep Lajos 2 sorban többet tud adni ebből a kérdésből és megoldásából, mint tömege a közömbös, vagy tárggyal sohanem foglalkozott hozzászólóknak. Hát Kodolányi János hol marad, aki úgy ismeri az Ormányságot, mint a tenyerét? Látja, Szerkesztő úr, nyomja bele minden honatya markába Kodolányi Sötétség c. elbeszélését – a legmegrázóbb sikoltások egyike, amik valaha magyar földön elhangzottak – s már hozzájárult hatalmasan a tárgy előkészítéséhez.

Tehát szakavatott munkát és programot – programot és programot. Hol a program? De addig is,

amíg kitermelődik valahonnan ez a program, Isten áldása legyen azon, aki ebben a vakbuta magyar sötétségben meg merte fújni a kürtöt.

Őszinte tisztelettel és barátsággal

Kiss Géza

[4] Ld. 930/11.

[5] A Pesti Hírlap, a Magyarság és a Népszava az év végéig nem közölt az egyke-kérdésről szóló cikket. – Az Álláspont c. Irodalom, művészet, társadalom, politika alcímű folyóirat felelős szerkesztője Kovách Ákos volt. Első száma 1932. októberében jelent meg. A 3–4. számtól társszerkesztője volt Féja Géza. Az 1933. X. 10. sz.-ban jelent meg Féja: Dunántúl a kockán c., Illyés Gyulának ajánlott cikke (371–376. p.), amelyben hivatkozik a Nyugatra is.

[6] Pezenhofer könyvére utal. Ld. 949/13.

957. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony,] 1933. XI. 1.

Kedves Gyulám,

tévedöl, ha azt hiszed, hogy már két leveledre nem válaszoltam.[1] Én mindre és gyorsan feleltem, csak épp a X/25-i keletűre nem,[2] mert gondoltam, közben megkapod Totistól Kiss G.[éza] leveleire vonatkozó üzenetem,[3] s akkor már azok elolvasása után írhatok.

Először is intézzem el ezeket. Indiszkrécióról szó se lehet – hát T.[otis] nem mondta meg, hogy Kiss G.[éza] szeretné ha én a leveleket olvasnám?[4] Kétszer is írt nekem erről s azt hittem, valami novum van benne, holott ezeket nagyjában nekem is megírta már. Érdekes azonban – de ezt is tudtam már hozzám írt leveleiből – , mennyire hasonlóan látja ő is a dolgokat, mint ahogy én szóval s írásban számtalanszor elmondtam: a Nyugat-ankétot stb. el egészen a térkép tervéig stb. Ez azért érdekes, mert egyszer találkoztam vele életemben, mikor pár hét előtt az etnográfiai gyűjtés ügyében arra jártam,[5] akkor is kb. 2 órát töltöttem csak nála s ezekről a dolgokról csak néhány szót válthattunk, mert mások is voltak jelen s más is volt menetelünk célja. Éppen csak hogy megállapodtunk abban, hogy minél hamarabb megbeszéljük együtt a dolgot – amire, sajnos, még nem került sor, de szeretném módját ejteni. Azt hiszem, nem tévedek, ha ennek az egyezésnek objektív okát tételezem föl.

Ami mármost a leveledben említett cikkezési szándékot illeti, csak javallani tudom s bár írnátok minél többet minél többen, ha már így fordult a dolog. Csodálom azonban, hogy még mindig anyagot reklamálsz, holott már megírtam, nem egészen értem, hogyan képzeled ezt. Hiszen a dolognak annyi ága-boga van, amiről írhatnál s nem írtál s amihez az anyag kezedben vagy kezed ügyében van; így pl. a *telepítés* ügye, – erről egész cikksorozatot lehetne s kellene írni, mert hiszen ez volna a cél, az akcióra indítás. Egy hónapig mindennap írhatnál erről – ott a zsúfolt Alföld, éhínségével, itt a kihalt Dunántúl parlagon maradó földjeivel (lásd Kiss G.[éza] cikkében[6] nagyharsányi határ) telepítés helyett volt kivándorlás stb. mindennek nemzeti és *gazdasági* hatása stb. Nézd át legalább a Magyar Szemlének idevágó cikkeit (a telepítésről[7] stb.) – már ott is *vérforraló* dolgokat találsz. Ezeket mi-

nek küldjem én föl, mikor ott megkapod, de meg én is használni akarom mostanában (mindjárt rátérek). (Gazdasági hatást írtam – hát a kulturális?) Én csakugyan olyan szörnyű embarras de richesse-t látok itt is, hogy hirtelenében azt se tudnám, hol kezdjem.

Ami aztán a többi újságírót illeti, aki hajlamos cikket és „színes" cikket írni – helyes, de nem tudom elképzelni másképp, mint hogy elmennek a tett-helyre és széjjelnéznek. Hogy írnak arról cikket, ha én pár számot küldök nekik s egyebet mit se tudnak? Ha lapjuk egy gyilkosság ügyében ki tudja küldeni őket – talán ezért is kiküldhetné, amikor sok-ezres gyilkosságról van szó. S kifizetődnék – hetekig cikkezhetnének belőle. De az a fő, hogy ne valami riporter-strici jöjjön, aki csak szenzációt hajhász, hanem értelmes ember, aki megérti, miről van szó, s rendes ember, akit prezentálni lehet.

Végül – magam is hajlandó vagyok néhány cikket írni a dologról. Nekem talán legalkalmasabb volna a Pesti Napló,[8] mert ott kezdtem el. De hogy történjék ez? Nincs kedvem ajánlkozni, mert én akarom a feltételeket szabni (nem az ár dolgában, hanem a cikkek közlése módjában; nem akarom, hogy mint ref.[ormátus] pappal lobogózzanak, nagy keresztyénségüket harangozva, s hogy a cikkekbe mindenféle ostoba alcímeket rakjanak), beszélhetnél velük esetleg Te? Ha Földi[9] még nem jött haza Amerikából, (bár süllyedne el Amerikástól), nem tudom, távollétében ki intézi a dolgokat.

Ezenkívül pedig meg fogom csinálni, ha az egészségem engedi, az egész dolgot olyan formában, mely adaequat képet és fogalmat adhat a helyzetről s a tennivalót is megmondja.

Hanem itt van még egy akció-terület, melyen Te nagyon sokat tehetnél, mert tudom, hogy sok kapcsolatod van hozzá: *az ifjúság.* Meg kell mozgatni, szervezni s szükség esetén fellázítani. Tüntessenek *ezért,* ne holmi szamárságokért! Nekem is írtak már Pestről ifjak[10] – de ezt csak ott helyben lehet megcsinálni. Meg lehetne velük értetni, hogy még a jövőjük és existenciájuk szempontjából is fontos – itt egy sereg falunak kellene támadnia, százával! (földosztás!)

Tervet kívántál tőlem s benne helyedet: íme. Ezenkívül egyelőre az agitáció. A tervet részletesen Zsilinszkyvel szeretném megbeszélni – de nem jön.[11] Nyilván neki is fontosabb más. Itt azt mondják: amelyik kutyát bottal kell a nyúl után kergetni...

Ignotust is visszaküldjem?[12] Ha lehet, hadd meg nekem, hogy eltehessem gyűjteményembe. Remek!

Petzenhoffer[13] nincs meg nekem. Lehetetlen, hogy könyvtárban nincs. Kötelesek beküldeni a Múzeumiba!

Szeretettel ölel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Nádor utca 9. Phőnix Életbiztosító Társaság.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Ld. 956/1.
[2] Ld. 954. sz.
[3] Totis Béla ld. 930/3. – Kiss Géza leveleinek elküldésére utal. A leveleket ld. 949/12. és 956/3.
[4] Ld. 951/10.
[5] A tervezett Baranya megyei szellemi néprajzi gyűjtéssel kapcsolatban járt FL Kákicson. Ld. 939/5.
[6] Kiss Géza: Az egyke-kérdéshez (= Prot. Szemle, 1929. 38. évf. 243–251. p.) c. cikkében ír a nagyharsányi határról, ahol 360 hold megműveletlen maradt a munkaerő hiánya miatt. Ugyanebben a cikkben feleslegesnek mondja a 18. századi német telepítést Baranyába, ahol a sűrűn elhelyezkedő apró falvak magyar lakossága csak Szlavóniába való kivándorlás útján tudta megélhetését biztosítani. (247–248., 244. p.)
[7] Kerék Mihály: A telepítés kérdéséhez. (= Magyar Szemle, 1932. XVI. köt. 224–234. p.), Kaffka Péter: Telepítés és munkanélküliség. (= Magyar Szemle, 1932. XVII. köt. 336–343. p.), Ihrig Károly: A telepítés kérdéséhez. (= Magyar Szemle, 1933. XIX. köt. 14–22. p.
[8] Ld. 932/3. A Pesti Napló nem vállalta a cikkek közlését. Ld. 938/10.
[9] Földi Mihály (1894–1943) író, újságíró, 1918–1939 között a Pesti Napló munkatársa, 1924-től szerkesztője. Amerikai útjáról írt cikksorozata 1933. XI. 12–26. között 7 részben jelent meg a lapban.
[10] A levél nem maradt fenn.
[11] Ld. 949/6.
[12] Ignotus: A politika mögül. A Dunántúl jaja c. cikkére utal. (= Magyar Hírlap, 1933. X. 29. 5. p.)
[13] Ld. 949/13.

958. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1933. XI. 1.

Kedves Lajosom!

Hamar akarok írni, de most csak rövid időm van. Beszámolok egyről-másról. – Karácsony Sándor[1] közös barátunktól kaptam levelet és tájékoztatást a szótárügyben.[2] A beosztott tanárok csak nyomtatásban megjelent anyagot néznek és vesznek át. Tiszteletdíj nincs. Így hát a dolog el van intézve. A Szegedi Füzetekben Mészöly hozza majd az anyagomat[3] s az Akadémia csinálhat vele aztán, amit akar. – Illyés Gyulától ismét, harmadszor kaptam levelet.[4] Állhatatosan anyagot kér tőlem, mintha az olyan kis dolog volna pl. Felsőbaranya születési adatait. 10 évenként s egyházanként – mondjuk – 100 évre visszamenőleg beszerezni s elküldeni neki. A magamét kiírtam neki. De hát ő van-e hivatva egyáltalán ennek a kérdésnek alapos feldolgozására? Kételkedem. Most megírom majd neki, hogy lépjen érintkezésbe Illés Géza terehegyi pappal, aki megírta most Felsőbaranya történetét[5] s azt hiszem, úgyahogy ennek a kérdésnek statisztikai részével is foglalkozott. A Budapesti Hírlap tegnapi száma is leadott egy cikket Illyés Gyula, „az érzékeny lelkű költő" cikkével kapcsolatban.[6] Érdekes, hogy még utóbb ez az „érzékeny lélek" kerül az egész megbeszélés középpontjába, aki soha komolyan ezzel a kérdéssel nem is foglalkozott. Irodalmi siker. – Terv készítését levélben én is nehézkesnek tartom. Igazad van. Szerencsétlen Figyelő-t[7] figyelmeztettem a kérdésre s persze a „baranyai egyké"-ről ír csupán. Így tisztában vannak a kérdéssel. De ők is meg akarnak szólaltatni papokat, orvosokat stb. Bármikor jössz, vagy jöttök, örömmel látunk benneteket. Külön állandóan fűtött, 2 ágyas szobát tudnánk rendelkezéstekre bocsátani. Feleségem hú-

ga ugyanúgy állandó lázakkal küzdött, mint te. Agyonvizsgálták a klinikákon s nem jöttek a baj nyomára. Végre kisült, hogy egy madulaoperáció tökéletesen segített rajta. Ajánlom, nézesd meg szakemberrel a manduláidat. Nekem sincsenek már. Nálam is nagy bajok voltak miatta. — Bőven van gyümölcsünk. Örömmel küldtünk. Ne küldj vissza semmit. K.[edves] feleségednek kézcsókomat s enyémnek csókját küldve téged meleg szeretettel ölel

Géza

Az egyke-könyvet[8] okvetlenül írd meg!

MTAK Kézirattár Ms 4588/56.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak ref. lelkész Zengővárkony Baranya vm.
Feladó: Kiss Géza ref. lelkész Kákics, Baranya vm.

[1] Karácsony Sándor (1891–1952) író, pedagógus. 1942 óta a debreceni egyetem professzora. Itt mint az MTA szótári bizottság gyűjtő munkatársa van említve.
[2] Ld. 951/6.
[3] Ld. 951/8.
[4] Illyés Gyulának csak egy Kiss Gézához írt levele maradt fenn. Ld. 949/12.
[5] Illés Gézának ezt a munkáját nyomtatásban nem sikerült megtalálnom.
[6] A Budapesti Hírlap 1933. X. 31-i számában (14. p.) a közgazdasági rovatban „Népesedéspolitika" címmel b. i. szignóval jelent meg cikk, amely a következő mondatot tartalmazta: „A költő Illyés Gyula érzékeny lelke megérezte a magyarság veszedelmét és annak hangot adott." Gulyás Pál álnévlexikona szerint az ekkori budapesti napilapokban Barnász István jegyezte így cikkeit.
[7] A Református Figyelő c. 1928. IX. 22-én megindított, Victor János, Muraközy Gyula és Bereczky Albert szerkesztésében megjelent egyházi hetilap 1933 végén megszűnt, ill. Református Élet címmel újjáalakult. A Református Életben 1934-ben számos az egykével foglalkozó cikk jelent meg.
[8] A Református Figyelő 1933. X. 29-i 43. sz.-ban A halálraítélt magyarság c. cikk említi Illyés Nyugatbeli cikkét, s ígéri, hogy írni fognak róla. – Az 1933. XII. 9-i 49. számban Simon Lajos rózsafai lelkész írt Mi a teendő az egyke ellen? címmel.
[9] Ld. 960/5.

959. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. XI. 7.

Kedves Lajosom,

tegnap beszéltem a P.[esti] N.[apló] ügyében Szabó Lőrinccel,[1] később Kodolányival,[2] hogy mit lehetne tenni. Lőrinc még ma értekezik Szántó Rudolffal.[3] Szimatunk az, hogy a Naplóék nem futnak ilyen dolog után, nagyon feszélyes ez nekik, nem látják, hogy merre sül el, azaz, hogy okvetlenül az ő érdekükben sül-é el. Tehát nagyon taktikusnak kell lenni. Lőrinc megpróbálja, noha ő olyan pesszimista a magyarság dolgában, hogy hiábavalónak tart minden erőfeszítést. Esetleg én is felmegyek Miklós Andorhoz.[4] Kodolányi is latba veti befolyását, ami elég erős.

Szóval itt nagyon alázatosnak és ügyesnek kell lenni, szinte úgy kell belopni mondanivalónkat. Hiába, más uralkodik, s nekünk könnyeinket is „színes"-be kell bur-

kolnunk. Ezt azért mondom, hogy ha sor kerül majd a Naplóra (amit én remélek) igen óvatos legyél velük, ha kell alázatos, – ne sértődj meg se önteltségükön, se pökhendiségükön.

Azért szeretném főleg, hogy írj oda, mert Kodolányival beszélgettünk olyan tervről, hogy 2–3 hétre jó volna bevándorolni azt a vidéket s írni valóban színes riportokat, de művészieket s igazakat – s leközöltetni őket a Naplóban. A te cikkeid kitűnő bevezetők lennének ehhez.[5]

A „mozgalom" erősödik, vannak azért biztató jelek is. Debrecenben mozognak az ottaniak – Debrecenben van egyedül magyar irodalmi szellem az ifjúság körében – a különféle üdvös tervekhez dolgoznak Németh László és Kodolányi ösztönzésére.[6] Korai volna még írni róla, de én a legnagyobb reménnyel nézem munkájukat.

Németh László is, hogy úgy mondjam, „mellettünk van" s a Tanúban írni fog a dologról.[7]

Ha Zsilinszky nem mozog, nincs más mód, mint hogy mozgasd, írj újra neki, sürgesd, hogy menjen már le.[8] Fogok én is szólni jobbkezének, Féjának,[9] hogy biztassa. Ismétlem, itt – hisz magad is tudod! – le kell tenni minden önérzetről, még az udvariaskodásról is.

Ignotuson én is jót derültem.[10] Már az is ritka élvezet volt, hogy végül magam sem tudtam, dícsér-e vagy levág, de a német támaszték, az aztán valóban brilliáns. Neked ajándékozom, keretezd be, megérdemli. Különben azóta már válaszoltam neki,[11] a helyzethez mérten, igen finoman. Itt küldöm, de kérlek, ezt juttasd vissza.

Azzal fejezem be, kedves Lajos, hogy látok némi jelet a reménységre. Belém te oltottad a furdaló mérget, arra kérlek, mozgass most meg mindenkit, akit csak ismersz; ha most valami együttes roham indulna, ha egyidőben mindenki elmondaná a mondanivalóját: egész bizonyosan elérnénk az első eredményt, azt, hogy a kérdés a köztudatba jut. – Hogy vagy?

Zsuzsannával együtt őszinte szeretettel üdvözöllek

Gyula

A helynév értelem szerint kiegészítve.
MTAK Kézirattár Ms 4587/258.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL egyke-cikkeiről van szó, amelyeket a Pesti Naplóban tervezett megjelentetni. Ld. 938/10. – Szabó Lőrinc 1927 végétől 1928 őszéig volt a Pesti Napló olvasószerkesztője, utána a Magyarország segédszerkesztője lett, s maradt 1944-ig.

[2] Kodolányi a Pesti Naplónak nem, utóbb a Magyarországnak volt belső munkatársa.

[3] Ld. 887/10.

[4] Miklós Andor (1880–1933) újságíró, az Est-lapok kiadója és tulajdonosa. Övé volt az Athenaeum Nyomdai és Irodalmi Intézet is.

[5] Az utazás 1934 tavaszán valósult meg, de Illyés nem vett részt. Kodolányi Bajcsy-Zsilinszkyvel és Talpassy Tiborral járta be Baranyát. Cikkeik nem a Pesti Naplóban, hanem a Magyarországban jelentek meg. Erről az útról szól Kodolányi Baranyai utazás c. könyve. [Bp. 1941.]

[6] Németh László Debrecenben, 1933. októberében írt és felolvasott kiáltványára utal, amelyet a debreceni egyetemi ifjúság Új vetés c. lapjában adott közre 1933. novemberében. Kodolányi a Szabadság 1933. XI. 12. 38. sz. 1–2. p.-n írt róla Debreceni Káté címmel.

[7] Németh László: Pusztulás. (= Tanú, 1934. VIII. sz. 121–123. p.)
[8] Bajcsy-Zsilinszky meghívására utal. Ld. 949/6. és 957/11.
[9] Ld. 930/9.
[10] Ld. 957/12.
[11] Ld. 930/11. Itt a Magyarok pusztulása. Még egy kimutatás c. Illyés-cikkről van szó (Magyar Hírlap, 1933. XI. 12. 11–12. p.), amelynek Visszhang alcímű szakaszában utal Ignotus cikkére.

960. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony,] 1933. XI. 9.

Kedves Gyulám,

legutóbbi levelemből kimaradt a legfontosabb (mert hiába, fene egye meg, nekünk még is ez a legfontosabb), hogy megmondjam, mennyire szép a versed[1] s mennyire enyémnek tekintem; erre a versre bejelentem igényemet a tulajdon szentségére; ebben nem vagyok hajlandó osztozni senkivel, ez egészen az enyém. Mert kinek is szólhatna ez még ebben a sivatagban? (egyáltalán – él itt még valaki?) Ilyet kevés magyar költő írt még, beleértem a legnagyobbakat. S mert ennyire az enyém, hozzá is nyúlok. Abban a két sorban: „már hantot rád én is vetnék, ha a te fiad nem lennék" – szerintem egy kis igazítani való van. „Lennék"? hát még nem vagy, csak eztán leszel? Ez a volna és lenne szokott összetévesztése. Tehát így kellene lennie: „ha a te fiad nem volnék". Hogy jobban rímel a vetnék és lennék? Hát a „már rég" és „hiú emlék"? De állítom, hogy nemcsak nyelvhelyesség szempontjából jobb a volnék, mint a lennék, hanem versi és eufonikai szempontból. Amit a *v*etnék és *v*olnék netán veszít az asszonanciában, megnyeri alliterációban. Továbbá: az o a volnék-ban megbontja a sok e-t. Végül, próbáld meg, mennyire más kimondani: nem volnék, mint *nem lennék.* (3 n egy rakáson, az m és l torlódása nagyon kellemetlen stb.) Próbáld meg ezeket, mondogasd magadban – aki ilyen művész, rögtön rá kell találnia. De akárhogy volna is – a lennék értelmileg nem maradhat meg semmiképp. Ha majd megint írsz, ne felejtsd el megírni, hogy igazat adsz-e szőrszálhasogatásomnak. Nincs szőrszál, minden fontos.

Várom híreid a Naplóról.[2] Ha nem kell nekik, vesszenek meg. Totis[3] fogadkozott, hogy ő Schöpflinnel[4] dűlőre viszi egy kb. 10 íves brosura kiadását – utolsó levelében már ő is úgy látja, hogy aligha lesz belőle valami. Ez az – mi minden tapasztalatunk után is mégis naívak maradunk és sokkal több észt tételezünk föl honfitársainkról, mint amennyi van nekik. De most már nem bánom – a könyvet megcsinálom, akár lesz rá kiadó akár nem.[5]

Hogy Kodolányival útra akartok kelni,[6] igen javallom – de ez is jellemző: mi akarunk mozgatni másokat s végül is csak mi mozgunk! Csak azt nem tudom, hogy tudjátok majd mostanában nyélbe ütni, mert az utak elég rosszak ilyenkor.

Zsilinszkynél[7] nem az a baj, hogy meg kell-e alázkodni – a fene törődik evvel. Hanem az, hogy akit így kell belehúzni valamibe, azzal úgyse sokra megyünk s nem nagyon érdemes. Most már a dologról eleget olvashatott, hallhatott, megérthette, mi

van – ha más fontosabb neki, akkor úgyis hiába. (Pártvezér! Führer! Duce! – nálunk már mindenki az.)

Megint csak az ifjúságot ajánlom. Talán ott van még valami (vagy nincs? ki tudja?) Formális lázadást kellene csinálni velük, megostromolni a parlamentet. Bomba és revolver.

Szeretettel ölel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Nádor utca 9. Phőnix Életbiztosító Társaságnál.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Illyés „Magyarok" c. versére utal, amely a Nyugat 1933. XI. 1. 21. sz. 400–401. p.-n jelent meg, utóbb a Szabadság c. lap XII. 3. 41. sz. 1–2. p.-n.
[2] A Pesti Naplóban kiadandó tervezett cikkekről van szó. Ld. 938/10.
[3] Ld. 930/3.
[4] Ld. 936/6. Schöpflin itt mint a Franklin Társulat irodalmi titkára szerepel, e minőségében segíthetett volna a kiadásban. A Franklin Társulat szoros kapcsolatban volt a népi írókkal és a falukutató mozgalommal.
[5] A könyv nem készült el. Ld. még 958., 959., 961., 962., 963., 965., 973., 976., 982., 999., 1002., 1003., 1005., 1007., 1008., 1009., 1011., 1020., 1060., 1085., 1092. és 1093. sz.
[6] Ld. 959/5.
[7] Ld. 949/6., 957/11. és 959/8.

961. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. XI. 11.

Kedves Lajosom,

leveled[1] két ok miatt is igen megörvendeztetett. Az első, hogy könyvírásra gondolsz.[2] Kedves Lajos, csináld meg okvetlenül és minél hamarabb! Egész bizonyos, hogy akad rá kiadó. Ha más nem, én veszem kezembe a dolognak ezt a részét, – szóval bizonyosra írhatsz. Bár már kész volna! Nem beszéltem még senkivel, de azt hiszem, a Nyugat is szívesen kapna rajta.[3] Írtam, hogy az ifjúság Debrecenben s másutt is komolyan eszmélni kezd, ők is szívesen vennék a könyvet.[4] De kétségtelen, hogy Németh László is kiadná a Tanú-könyvtár[5] első száma gyanánt, van rá módja. Egyszóval, kedves Lajos, akár ne is olvasd tovább levelemet, hanem ülj azonnal a munkához. A páthosztól való idegenkedés tart vissza, hogy elmondjam, mit jelentene ez a mű. Írjál róla, hogyan tervezed.

A másik ok, amit álszerénységből hagytam hátra: versemről tett megjegyzésed.[6] Először is emlékezz, nekünk megállapodásunk van arra, hogy te ellenőrzöd alkotásaimat s hozzászólsz, ha hibát találsz. (Eddig nem szóltál s én ebből azt következtettem, hogy csupa remeket írtam.) Bírálataidnak nagyon örültem volna, nem csak sze-

mélyed miatt, de azért is, mert igaz bírálatot itt sose kapok, úgy növök, mint a vadsóska, ami még a magamfajta lángelmének sincs javára.

A versről kezdetben, azaz írás közben én is azt hittem, hogy remekmű. Aztán olyasféle érzelmem támadt, vajon nincs-e *túlírva?* Vajon az éjjeli víziók akart forgatagából nem származott-e egész közönséges, becsületes zavarosság? Erre kihagytam belőle vagy négy szakaszt, másutt (a végén) kettőből egyet csináltam. A kihagyott szakaszokból kettőt tudok még kívülről, ideírom. (Hogy a versben hova passzolnak, arra már nem emlékszem. Az első a templom leírása után következett. A templom eredetileg a vers 4. vagy 5. szakasza volt.)

Vasárnap volt, szállt az ének,
azt se tudják, kit dicsérnek.
Mélyen talán a szívükben
porlad még egy régi Isten,
ki őket az ősi rétről
ideverte, büntetésből.

Amiben saját véleményedre ismerhetsz. A másik szakasz — helyét már ennek se tudom — így szólt:

Bent a házban, a szobában
fekszik az asszony magában,
fáradt öle nem hű mező,
szikkadt szomorú temető,
üres szívét, üres testét
színig tölti a sötétség.

Ezt azért hagytam ki mert nagyon is durván kiviláglik, hogy az egykéről van benne szó. A mondanivalót nem sikerült „költőiesíteni". Amellett nagyon Arany-os.

A *volnék-lennék*-et szónélkül elfogadom. A különbséget ismertem, a rím miatt vettem a lennék-et. Elfogadom a megjegyzésedet, hogy a *volnék* épp oly jó, tán még jobb is. Különben nagy szellemednek e sorban is van nyoma. Eredetileg ugyanis így hangzott: Már hantot rád én is vetnék — Ha nem a te fiad lennék, — amidőn eszembe jutott, mit mondtál te a „ha nem"ről és társairól. Erre sietve kijavítottam, bár a ritmus így kicsit megtörik. De inkább az törjön, gondoltam, mint a nyelv.

Szóval ilyen bajaim voltak a verssel, melyet aztán le is degradáltam a remekművek sorából. Kicsit korcsnak tartottam, homályosnak. Annál jobban örülök, hogy neked tetszik, bár még jobban örülnék, ha te most kifogásaim alapján ismét átolvasnád s igyekeznél hibáit fölfedezni és jobbá tenni, — ha már vállaltad birtoklását, melyet ezennel boldogan engedek át. Tudja fene, mintha kicsit *fejhangon* volna írva, nem?

—

A Napló ügyében Lőrinccel úgy állapodtunk meg, hogy ők fognak téged közvet-

lenül tudatni az eredményről.[7] Tehát te előbb fogsz értesülni végezésükről, mint én. Akárhogy döntenek is, te kezdj neki azonnal a munkának, Lajosom.

Én tegnap átadtam ismét egy cikket a Magyar Hírlapnak, melyben Szabó Pál Zoltán adatait ismertettem.[8] Ezt még közlik – mondta Friedmann[9] – de egyelőre elég a magyarokból. (Úgy tudom, Ignotus megsértődött, hogy kétségbe vontam zseniális történetszemléletét.)[10] Azt válaszoltam, hogy csak akkor írok nekik, ha legalább minden 2–3. cikk erről szólhat.

Hogy van egészséged? Hogy van Zsuzsanna?

Mindkettőtöket sok szeretettel üdvözlünk,

Gyula

A helynév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/259.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 960. sz.
[2] Ld. 960/5.
[3] A Nyugat 1932-ben felújította könyvkiadó tevékenységét, számozatlan sorozatként adta közre a műveket Nyugat könyvek címen.
[4] Ld. 959/6. Gulyás Pál és Németh László ez időben váltott leveleiből kiderül, hogy elsősorban Németh igen sokat várt a debreceni egyetemi ifjúságtól.
[5] A Tanú-könyvtár első száma csak 1939-ben jelent meg, a sorozatban Németh László művei láttak napvilágot.
[6] Az itt közölt két strófa sem a Nyugatban (ld. 960/1.), sem az 1935-ben megjelent Szálló egek alatt c. kötetben, amely a Magyarok c. verset is tartalmazta, nem olvasható.
[7] Ld. 938/10.
[8] Illyés Gyula: Magyarok pusztulása. Még egy kimutatás c. cikkéről van szó. Ld. 930/11.
[9] Friedmann Ernő a Magyar Hírlap főszerkesztője volt.
[10] Ld. 957/12. és 959/11.

962. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony,] 1933. XI. 15.

Kedves Gyulám,

most, hogy ebben a leveledben újra kérdezed egészségemet, látom, hogy az előzőnek erre a kérdésére elmulasztottam felelni.[1] Hát itt van: a lehető legkomiszabbul. Állandóan 37.4–6 körül van a temperaturám, nem volna nagy história, ha nem évek óta menne már így; most már ott tartok, hogy jártányi erőm is alig van néha, kábult, tehetetlen vagyok, reggel nem tudok fölkelni, d. u. 4-ig heverek, este 9-kor lefekszem; a napom alig pár óra. Néha megtörténik, hogy napközben lejjebb száll a hőm 37–36.9-ig, akkor mindjárt föltámad bennem a régi oroszlán, de alig eresztem ki a karom, máris lehanyatlik. S ez a düh! Nem jól kezdtük ezt a hon-mentést: előbb le kellett volna fogatnunk honunk minden orvosát, kenyéren-vízen tartani, kiköttetni, amíg engem meg nem gyógyítanak. Talán ha pénzem volna, még próbálhatnék

egyet-mást. A pécsiek diatemiát, miegymást ajánlanak. De mindenhez pénz kell, s nekem nincs. Nem tudok eladni semmit (búza, fa, széna azonmód meg van — s a búza 7—8 P[engő]!). Kéne vagy 1000 P,[engő] hogy ettől s egyéb bajaimtól szabaduljak, hogy egyszer már tisztába tehessem magam s elölről kezdhessek mindent. Eddig mindig csak adósságokkal hadakoztam,[2] most is ezt teszem. Ha egészséges volnék, kilábolnék, mert akkor tudnék dolgozni s valamit mégiscsak keresnék innen is, onnan is — de így a hivatali dolgomnak is alig tudok eleget tenni. Szegény Totis,[3] ha rajta állna, már segített volna. Meg is etetett velem már annyi luminált, hogy az erogén zónáim éjjel úgy világítanak, mint a szentjánosbogáré.

Utolsó levelem elküldése után még egy hiba került elő a versben[4] — lev.[elező]lapon rögtön meneszteni is akartam, de aztán gondoltam, ez a praeceptorkodás nem lev.[elező]lapra való. S érdekes, hogy „jöttem rá" (wie kam ich drauf) — azt a „bizonyos" strófát mondtam magamban és pedig: helyesen. De aztán motoszkált bennem valami, úgy van-e vajon csakugyan? s kisült, hogy bár néhányszor olvastam, mindig azt olvastam, aminek lenni *kéne* s nem ami ott van. Ez a sor: „napod *vissza* mennyi van még" — magyarul így van (s én így ismételgettem magamban): „napod *hátra* mennyi van még". A „vissza" az ide-oda ellentéte, más értelemben is ellentétet jelent, fonákot (vissza beszél; visszát-von stb., lásd visszája), csak éppen azt nem jelenti, amit Te akarsz vele mondani (fordítás németből: *zurück* — wie viele sind noch zurück? — s mivel a zurück jelent vissza-t *is,* innen a baj). Avagy azt mondták vala hajdan: „*vissza* van még a fekete leves?" Most aztán olvasd el a strófát helyesen s meglátod, hogy poétikailag is jobb; sose köll áldozatot „hozni" a magyarságnak — *ami jól van magyarul, művészileg is mindig jobb.* (Ezt mutattam Neked Petőfin.) Viszont a „ha a te fiad nem volnék" sor „ha nem"-je körül úgy látszik félreértésbe estél — arra gondoltál, amit én az „alighanem" stb.-ről mondtam — *ez nem oda tartozik.* Itt nem lehet a „ha nem"-ből „hanem" ellentét-kötőszót csinálni. Itt tehát *mindakét szórend helyes:* „ha nem a te..." és „ha a te fiad..." — csak az dönt, mit akarsz inkább *hangsúlyozni,* a nem-et vagy a te-t. Ha tehát a ritmus szerint Neked „ha nem a te..." jobb — bátran odateheted. Nekem különben ez a legszebb strófa tán, de különösen a hátra-val — minden sorban *ha* — nagyon szépen alliterál (épp az az egy sor lett volna „h" nélkül — hát igaz-e, hogy a magyarabb jobb versileg is?) olvasd csak el így s mondd meg, nincs-e igazam.

A verset már előbb is gyakran elolvastam, kívánságodra most újra néhányszor — nem tudok meggyőződésemtől tágítani, az bizony remek. S ha azt mondom, ki van ma, aki nálunk ilyet tud, nem sokat mondtam, de azt mondom, — ki van, aki csak a közelébe ér? Szerintem senki! Azt gondolom, Te csak érzed homályosnak — mert még Neked is nagyon új, szokatlan. Hozzá kell szoknod. Aztán: próbáld hangosan mondani, mert ez arra való. Aszondom, ha ezt valaki jól szavalná, óriási hatása lenne. Próbát kellene vele tenni. Sőt zenét kíván. Azt azonban nagyon respektálom Benned, hogy ennyire kritikusan nézed a magad írását.

Az egészben talán egy sor fakó: „mint egy elvesztett háború" — ez, úgy érzem, a rím miatt került ide. T. i. ezt nem látom — amennyire látom az előző sort, annyira nem ezt, s el is visz az eredeti hasonlattól, melyhez az utolsó 2 sor visszatér. Ha le-

hetne, ebből a sorból a „falka juh" képet szélesíteni a háború helyett — tudom, mi nehézség van itt, de talán sikerül. Majd én is gondolkozom rajta.

A leveledben közölt két strófa közül az egyiknek — a templomosnak — magam se tudnék sehol helyet. A másiknak volna helye ott a gazda után (tehát 5. strófa lenne) s el is kelne erről az ének, de igazad van, ez nem sikerült (a „színig tölti a sötétség" nekem olyan, mint az „elvesztett háború" — nem látom, túl tág, túl általános). Pedig ez az ellentét — kint az ember, bent az asszony, nagyon hatásos lehetne. Talán még egyszer megjön. Egy kicsit pihentetni kell, distanciát kapni.

No már most a könyv.[5] Köszönöm a biztatást, de amint az előzményekből látod, elsősorban az egészségem kellene helyre biztatni. Ha jól vagyok, egy-kettőre meg tudom csinálni, hiszen készen van bennem — ha így vagyok, amint most, ki tudja, meddig elkínlódom vele. Ami a tervét illeti: mindenre ki akarok térni benne, a baj minden ágára s az orvosságára is. S mindnyájatokkal polémiába szállok, akik a gyerek-elhajtás szabadságát hirdetitek az asszony maga testével rendelkező szabadsága alapján (ezt mondja Babits is, Te is.)[6] De hát akkor milyen jogcímen kívánjátok az egyke megszüntetését? Itt egy hallatlan ellentmondás van, a végig-nemgondolásból ered. Mi a jogalap, amivel odaálltok ez elé a nép elé, s azt mondjátok neki: fiazz? Egyőtök se tud mondani semmit, s ez a baj — amíg az *elvi* rész nincs meg, addig nem lehet a gyakorlatit se megcsinálni. (Forradalmak se kezdődtek soha teória nélkül.) Olvastam Kodolányi Debreceni kátéját a Szabadságban[7] — szeretem és becsülöm őt, de végtelenül elszomorított, hogy elméletekkel is foglalkozó ember ennyire nem tud semmit mondani, csak frázist (összeforrni a néppel stb. — Ugyanaz, amit Gömbös[8] mond és Hitler.)

Naplóéktól[9] *eddig* még nem kaptam hírt. Most ők Földi Amerikájával töltőznek.[10]

Mindkettőtöket szeretettel köszöntünk

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Nádor utca 9. Phőnix Életbiztosító Társaság.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 959. és 961. sz.

[2] Amikor FL 1927-ben csere révén zengővárkonyi lelkész lett, a parókia igen rossz állapotban volt. Mivel az egyházközségnek nem volt pénze a tatarozásra, FL magára vállalta a költségeket, és saját pénzén könyvtárszobát is építtetett a házhoz, ez ma FL emlékszobaként szolgál. A munkát némi egyházi segélyből és bankkölcsönből végeztette el, amelyet írói munkájából remélt törleszteni. Az 1929–1930-ban zajló Kajdi-ügy (ld. 872/4.) izgalmai miatt azonban nem volt képes dolgozni. Két képet és egy Bacon-aláírású angol oklevelet próbált pénzzé tenni – eredménytelenül. Az 1930-ban kapott Baumgarten-díj megszabadította ugyan adósságai egy részétől, de a fennmaradt összeg még évekig nyomasztotta.

[3] Ld. 930/3.

[4] Illyés Magyarok c. versére utal. Ld. 959. és 960. sz.

[5] Ld. az egyke-könyvet 960/5.

[6] Babits ezt írja: „... az egyke ellen sem akarnék törvényes üldözéssel, a nő jogaiba, az egyéni életszabadságába való beavatkozással védekezni..." (Elfogy a magyarság? = Nyugat, 1933. X. 1. 19.

sz. 271–272. p.) – Illyés pedig: „Hogy kíván-e gyermeket, vagy nem, ez minden nő legszabadabb akaratától kell, hogy függjön." (A magyarság pusztulása. = Nyugat, 1933. X. 16. 20. sz. 341. p.)

[7] Kodolányi: Debreceni káté c. cikke a Szabadság 1933. XI. 12. 38. sz. 1–2.-n jelent meg. Hivatkozik benne Illyés Pusztulás c. írására.

[8] Ld. 941/9.

[9] Ld. 938/10.

[10] Ld. 957/9.

963. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. XI. 25.

Kedves Lajosom,

halasztottam az írást, hogy valami eredményt írhassak. A Naplónál péntek estére ígértek végleges választ.[1] Fent voltam, beszéltem Szántó Rudolffal,[2] aki az ügyet a főmuftiknak előterjesztette. Az idő most nem alkalmas, – mondták – mert épp most szállították le a munkatársak a fizetését s ezért külső emberektől nem fogadhatnak el cikket. De később, 1–2 hónap múlva, mikor az emberek már megszokták az új helyzetet, lehet szó a dologról. Minderről különben Szántó is ír majd neked.[3]

Akármit is mondanak, kedves Lajos, én arra kérlek, kezdj hozzá az íráshoz. Kezdd el a könyvet,[4] amelyet el fogunk tudni helyezni. Beszéltem Németh Lászlóval, ha más nem, a Tanú kiadja.[5] De meg vagyok győződve, hogy mikor kész lesz, a hírlapok és a kiadók is szívesen kapnak rajta. – Nagyon foglalkoztat egészséged állása. Totissal[6] nem találkoztam, mióta együtt nálad voltunk, s így nem tudom, milyen eredményt ért el. De ha lázad nem csökken, úgy látszik, ő sem érhetett el sokat. Nem volna jó, ha rászánnál egy hetet s feljönnél Pestre alaposan megvizsgáltatni magadat? Ennek nem lehet pénzbeli akadálya, ez alig kerül valamibe.

Írod, hogy ezer pengő kihúzna a bajból. Kedves Lajos, én már régebben s függetlenül tőled célozgattam Babitsnál ilyesmire.[7] Most közeledik újra a Baumgarten-díjosztás. Én feltárom B.[abits]-nak ismét a helyzetet, de jó volna, ha te is írnál neki. Írd meg neki betegségedet s tervedet a könyvvel, melynek végrehajtásában egyedül a betegség akadályoz. Azt hiszem, ez nem lenne eredménytelen, hisz a Baumgarten-díjat pontosan ilyen munkák jutalmazására alapították.

A versre[8] tett megjegyzéseiden gondolkodtam s köszönöm őket, mert mindet elfogadtam. A *hátra-vissza* szavakban teljesen igazad van. Szégyelleném tudatlanságomat, ha nem bűvölne el zsenialitásom, amely öntudatlanul is oly nagyszerű (valóban igen szép) alliteraciokat sugalmazott, mint az a hat *h*. Csupán az elvesztett háborúval vagyok megakadva; nem tudok jobbat. De majd tűnődöm ezen is.

–

A múlt héten meghívott magához Steinecker professzor,[9] a Közgazdasági Egyetem tanára, aki hivatalból is foglalkozik az egykével. Hozzád utasítottam, készülj el, hogy fog írni neked. Kölcsön kaptam tőle Pezenhoffer könyvét,[10] melyet egy éjjel elolvastam. Csalódtam benne, azaz következtetéseiben. Emlékszel rá, ugye? Hogy

lehet, hogy a protestánsok nem feleltek vádjaira? Ha a református egyházban van büszkeség, neki kellene téged megbízni, hogy azonnal írj egy válasz-könyvet, mert a megcáfolatlan megállapítások még most is a reformátusokon száradnak. Ezeket csak egy épp olyan kimerítő és alapos munkával lehet lekaparni, mint az ő könyve volt.

Beszéltem Féjával[11] is. Zsilinszky eddig a kerületét járta, most keríti sorát annak, hogy hozzád lemenjen. Jó volna, ha neki újból írnál.[12] Nincs igazad, hogy semmit sem ér, ha kötéllel kell fogni a lelkesedőket. Bármily eszközzel is meg kell fogni és győzni őket, — tudatlanba senki sem lelkesülhet.

Sok szeretettel ölellek s gyógyulást kívánok. Zsuzsannának kezét csókolom,

Gyula

MTAK Kézirattár Ms 4587/260. A helynév értelemszerű kiegészítés.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 938/10.
[2] Ld. 887/10.
[3] Szántó levele – ha megírta – nem maradt fenn.
[4] Ld. 960/5.
[5] Ld. 961/5.
[6] Ld. 930/3.
[7] FL nem írt Babitsnak. Nem kapott Baumgarten-díjat. Ld. 965., 966., 968., 972., 973., 975. és 980. sz.
[8] A Magyarok c. versre utal. Ld. 960/1. ill. 961. sz.
[9] Steinecker Ferenc (1876–1938) jogász, egyetemi tanár. 1928–1938 között a Közgazdasági egyetem államtani és falupolitikai tanszékének professzora, a Faluszövetség egyik alapítója.
[10] Ld. 949/13.
[11] Ld. 930/9.
[12] Ld. 949/6. FL újabb meghívólevele nem maradt fenn.

964. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1933. XI. 29.

Kedves Sándor!

A tanfelügyelői-alispáni iratot tegnap kaptam,[1] ma továbbítottam Pécsváradra. Egyébként az egész terv tőlem indult ki s az én ösztönzésemre lépett a megvalósítás útjára is — természetes, hogy kezdettől fogva benne vagyok.

Hát bizony az én segélyem így nagyon megnyirbálódott s az is baj, hogy az egyház semmit se kapott. De hát mit csináljunk.

Az adócsök.[kentési] segélyt[2] egész nyugodtan küldheted (s várom is már nagyon), az egyház minden kötelezettségének eleget tett már. A nyugd.[íj] int.[ézeti] járulékot, amit tudakolsz, hogy befizette-e, legutóbb magad vontad le. S ennél a pontnál megkérdezek valamit. Pécsvárad lélekszáma 684 s nyugd.[íj] járuléka 39 P[engő]; Zengővárkony lélekszáma 381 és nyugd.[íj] járuléka 54 P[engő] — szóval ott majdnem kétakkora lélekszám egy harmaddal kevesebbet fizet. Mi szerint, milyen kulcs

szerint történik ez a fizetés? Mert így aránytalan és igazságtalan s okvetlen reparálni kell és pedig úgy, hogy a mienket leszállítsák, mert ez túlságos. Kihez kellene fordulnom ez ügyben s mit tennem?

Nagyon örülök annak, amit Lombos – előrelátható – fiascoiról írsz.[3] Azonban tovább kellene menni – ezt a szüntelenül okvetetlenkedőt úgy megkoppintani, hogy veszteg maradjon. Abszurdum, amit csinál s már nemcsak a józan ész, hanem a legelemibb ízlés határán messze túljár. Vele kapcsolatban is kérdezek valamit. Egyketanulmányúton Hidason[4] jártam nemrég a főszolgabíróval s azt láttuk, hogy a *magyar* templom igen érdekes és értékes festett mennyezetének felét leszedték a *német* egyház káplánja szobájának padlózása céljára. Van erről tudomásod? tudtoddal történt? Kérlek, írd meg *azonnal,* mert Hidasról cikket írok s ha a Te tudtod és beleegyezésed nélkül történt a dolog, kirohanok ellene kegyetlenül s követelem a felelősséget. Ha netán a Te tudtoddal történt, úgy, hogy valamiképp félrevezettek, akkor nem bolygatom a felelősséget, mert nem akarlak Téged belekeverni. De, ismétlem, kérlek, írd meg ezt nekem *rögtön.*

A ref.[ormátus?] napra való meghívást[6] igen köszönöm s ha egészségem engedi, örömmel megyek is, sajnos most is 37.5–6 körül jár a lázam mindennap. Hogy itt mikor rendezzünk, majd megbeszélem Sándorral.[7]

A Nagytiszteletű asszony kezét csókolom, szeretettel
igaz barátod

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. 1933. Iktatatlan ir.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] A Baranya megyei magyarság szellemi néprajza gyűjteményének létrehozásáról szóló határozatra utal. Ld. 939/5. Gilicze Sándor 1933. XI. 22-én küldte el az iratot Zengővárkonyba, ahonnan FL XI. 29-én Pécsváradra továbbította. – A tanfelügyelő Berze Nagy János. (Ld. 892. sz.) Őt bízták meg a gyűjtés megszervezésével és irányításával. – Az alispán Fischer Béla (ld. 807. sz.), aki FL javaslatára a megyei közgyűlésen felvetette a gyűjtemény létesítésének ötletét, és keresztülvitte megvalósítását.

[2] Ld. 841/1.

[3] Lombos Alfréd bonyhádi lelkészre utal. Az említett fiaskó nem Hidassal függhetett össze. Lombos gondozta a hidasi szórványgyülekezetet, amely Bonyhádhoz tartozott. Utóbb, 1934-ben ő hatalmazta fel a Társadalmi Egyesületek Szövetségét a hidasi harang átvételére, amit Ravasz püspök jogellenesnek nyilvánított, mert a presbitérium nem hozott ilyen döntést. (Református Élet, 1934. VI. 16. 25. sz. 199. p.)

[4] Ld. 952/9.

[5] Horvát István főszolgabíróról van szó. Ld. 939/13.

[6] Az esperesi iratok között egy Decsen, 1933. XI. 25–26-án tartott református ifjúsági összejövetelről van feljegyzés, ez azonban – hacsak nem téves FL levelének dátuma – ekkor már lezajlott.

[7] Valószínűleg Nagy Kálozy Sándor pécsváradi lelkészre utal.

965. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]Várkony, 1933. XI. 29.

Kedves Gyulám,

talán ne veszed tiszteletlenségnek fennkölt személyeddel és 6 h-val végképp megerősített zsenialitásoddal „szemben" (pesti nyelvjárás), ha ceruzával írok, de hosszabban akarok írni s félek, hogy az engem mindig idegesítő pennával a levél vége felé olvashatatlanná fajulok, pedig hátha ott jön a java. Így egyformán rondán írok s nem történik igazságtalanság.

Hát ha a Naplóéknak most nem kellenek a cikkek,[1] egye fene – most már úgyis csak a könyvet[2] látom fontosnak az én írandóim közt. Azért talán fogok írni egyetmást Zsilinszky lapjaiba,[3] részleteket a könyvből.

De hiszen tudod, nekem kezdettől fogva az volt az álláspontom, hogy csak a részletes és alapos föltárás lehet döntő. De azért jó lett volna, amit terveztél, s magam is javalltam: a sajtóban való előkészítés. Ennek azonban nagy akadályai vannak. Persze, ott nem, ahova Te írsz, de épp ez a lap – sajnos – nem eléggé alkalmas a célra.[4] Tulajdonképpen a nacionalista lapoknak kellett volna leginkább lármázniok, s éppen ők hallgatnak leginkább. Pedig küldtem hozzájuk üzenettel elég súlyos embereket, no, tegnap megkaptam a választ. Azt mondják, mivel Illyés Gyula cikkezett s cikkezik a dologról, ők most nem írhatnak róla, mert úgy látszana, hogy ők I.[llyés] Gy.[ula] követői, hanem majd az ő cikkei után 2 hónappal lehet szó róla. Előre sejtettem-éreztem, hogy így lesz. Ismerem én nagyon jól a magyar világot – itt nem az a fő, *mit* kell csinálni, hanem *ki* csinálja. Ha ég a ház s elkezdesz kiabálni, aszongyák: ha nem te kiáltottál volna először, hanem mi, mennénk, de most várjuk meg, amíg a te kiáltásod elfelejtik. Ha közbe leég a ház, nem tehessünk róla, minek sietett. – Nem azért mondom el ezt a dolgot, hogy kedvedet szegjem, Te csak írd a cikkeidet – hanem hogy megismerd ezt a világot, azt hiszem ezen a téren van még némi tanulni valód. Én már tökéletesen megedződtem-cserződtem, de még engem is érnek meglepetések.

A könyvet megcsinálom, ez elvégezett dolog, nem kell már rá biztatni, a kérdés csak az – mint írtam is – , hogy mennyi idő alatt. S ez tisztán az egészségi állapotomtól függ. Hiába erőltetem, lázzal, kábult fejjel, nem megyek semmire – , amint egy kicsit leszáll a láz, megy a munka, mint a veszekedett fene. Ezért sürgős, hogy történjen már velem valami. A Pestre menetel s ott a vizsgálat akármilyen kevésre taksálod is a költségét, mégis pénzbe kerül s nekem annyi sincs. De meg *minden elképzelhető vizsgálatot* elvégeztek már rajtam Pécsen (analíziseket, Röntgent stb. s kétségtelenül igazoltnak látom a sebész prof.[esszor] kijelentését, aki még a mandula-műtét előtt azt mondta: a műtét szükséges, de magában nem elegendő, az infekcios gyulladás annyira lokalizálódott s már annyira chronikus, hogy ezt helyi kezeléssel, hosszadalmas úton lehet onnan kipiszkálni: legjobbnak mondta erre ő is, más is a diatemiát, de ehhez minden másnap be kellene mennem Pécsváradra s bent időznöm s ez minden alkalommal (kocsi, vasút, bent koszt, kezelés) bele kerülne 15–20 P[engő]-be: oly összeg, ami egyszer is alig telik ki tőlem, nem hogy hónapo-

kig. (Ő ajánlotta egyébként Harkányt is, de nem mehettem.) Ez így van, akármilyen hihetetlennek látszik is — javadalmam nagyrészt termény (s ebből is kevés) s még a tavalyiból is van meg, az idei meg egészen megvan. Senkinek sincs pénze, nem tud venni senki. Szénával meg hiába kínálgatom a professzorokat, nem akarják megenni, pedig nagyon nekik való, oly finom. Szóval errőlfelől nem feslik a hárs.

Igen meghat s hálás vagyok érte, hogy Babitsnál mint írod, célozgattál.[6] Ha csakugyan lehet ott valamit tenni, akkor a Te célozgatásod s ezután jövő feltárásod inkább eléri a célt, mint az én levelem. Az is igaz, hogy restellek kérni és panaszkodni (borzasztóan szégyellem nyavalyaságomat, tudja fene, valami személyes sérelmet látok benne, megaláztatást, attól meg, hogy főbe puffantsam magam, ugyancsak a szégyen tartott vissza — nem akarom beadni a derekam s véresen viaskodom, de hát már évek óta megy ez s ki győzi a végtelenségig?) — és különben is azt hiszem, többet nyom ilyenkor a latban *a tanú,* mint az érdekelt fél: Te itt voltál, láttad, hogy vagyok, azt is tudod, mit tervezek, s mindezt jobban el tudod mondani élőszóval, mint írásban lehetne. Mert az, hogy a Baumgartent milyen célra alapították, jajaj! hol vagyunk már attól! (Én tudom, hogy mire alapították, mert ismertem B.[aumgarten]-t. Azonban — Mihály is beteg s ahogy az egészséges nem szokta, a beteg talán meg tudja érteni a beteget. Azt is megmondhatod neki, hogy a könyvet úgy tekintheti, mint ha már meg is volna, ettől nem tágítok.

S most még valamit a honmentésről. Többször ajánlottam Neked az ifjúságot — Te Debrecent emlegeted.[7] Jó, nagyon jó! csináljátok ott — én pedig Pécsen. Már elkezdtem. Tanítványaimmal utolsó két előadásomon már ezt tárgyaltuk (Apolló meg fogja bocsátani) s ennyire jutottam velük: megkértek, tartsak e dologról az *egész ifjúságnak* egy nagy előadást, s meg is állapodtunk jövő kedd estére.[8] Ők vállalták, hogy a bajtársi szövetségek vezetőivel mindent elintéznek. Most csak egy a baj. A Pestről kiindult ostoba tüntetések miatt itt is galibáskodunk (pesti vezényszóra — Pest az átok, a pestis), s lehet, hogy itt is szünetelnek majd az előadások. Ebben a félévben pedig nekem már nem lesz velük találkozásom, csak jövő kedden (dec.[ember] 5.), mert az előadások e félévben már befejeződnek úgyis. Ha tehát rend lesz az egyetemen, akkor most — ha nem, a jövő félév elején indítom meg az agitációt. Amely nem egy előadás lenne csupán — messze menő terveim vannak vele. Pécsről kiindúlva az egész egyetemi ifjúságot bele akarom kapcsolni a dologba, országszerte — s ha lesz rá pénzem és időm, másutt is akarok nekik előadásokat tartani s egyáltalán *megszervezni* az egész ifjúságot. Nem kételkedem benne, hogy sikerül, ha szembe állhatok velük. Tudom őket fanatizálni (már kipróbáltam) s meg fogom velük értetni, hogy rájuk nézve is mit jelent egy új Magyarország — programot adok nekik, amelyért harcoljanak s ha kell, verekedjenek. Megmondtam nekik, én nem fedezékből fogom őket előre küldeni, hanem megyek az élükön, ha kell, rendőrök és fegyverek ellen is — ezek már kezdik érteni, miről van szó, s hogy milyen marhaság a zsidóheccek, s vannak, akik már indulnának is! Úgy sajnálom ezt az ifjúságot, lelkiismeretlen stréberek beugratják, hogy a vállán fölemelkedjenek — naív, tudatlan, tájékozatlan, heil-Hitlerező, pedig van benne lélek, jószándék, de mindig rosszak voltak a vezetői. — Ha tehát jövő héten meg lesz a találkozás, tudósítalak róla, meg a később

bi fejleményekről is. Most különben az ifjak valami lapot is akarnak csinálni, vederemo.

Zsilinszky a napokban írt,[9] elmondja, mi minden akadályozta eddig a jövetelében, de fogadkozik, hogy amint lehet, jön. Azt írja, Veled szeretne jönni. Hát ez nagyon szép volna.

S most még két dologra megkérlek. Az Egyetemi Nyomda *„Magyar Néprajz"*[10] c. 4 kötetre tervezett művet ad ki, az első még az idén megjelenik. Szeretnék róla én írni a Nyugatba. T. i. szeretném ebből az aproposból elmondani (tehát nem recenzio lenne, hanem elég hosszú cikk), amit a néprajzról stb. el kellene már egyszer mondani – beszéltem Neked erről a nyáron, s Te azt mondtad akkor: mért nem írod ezt meg? Nohát ez most jó apropos volna. Arra kérlek tehát, intézd el a Nyugatnál, hogy ne osszák ki ezt másnak, hanem adják nekem – a könyvet, amint megkapják, küldjék el nekem, vagy pedig írjanak a kiadónak, hogy egyenesen nekem küldje a könyvet.

A másik: [Halasy-] Nagy Józsefnek megjelent egy kis könyve, A filozófia kis tükre – ugyancsak az Egyet.[emi] Nyomda kiadásában s azt szeretné, ha én írnék róla a Nyugatban.[11] Mondtam neki, hogy a Nyugat nemigen szokott ilyen tisztára *népszerűsítő* könyvecskéről recenziokat közölni, de aszonta rá, próbáljam meg. Arra kérlek, érdeklődd meg náluk s ha lehet, írok 20–30 sort. De ne legyen félreértés – *nem erőltetem, csak ha szívesen veszik.*

Pezenhoffernek annak idején felelgettek a protestánsok,[12] de csak cikkekben, s ha ez nekik elég volt, lelkük rajta. A könyvben egyébként, ha röviden is, kitérek a felekezeti kérdésre is.

Németh Lászlóra egyébként most nagyon mérges vagyok – főleg az ő cikkének bedőlve elolvastam Tamási Ábel-jét,[13] hát bizony ez semmi. (Hiába, az előérzetem nem szokott megcsalni.) Ilyen tüneteken látni, hova süllyedt nálunk a mérték.

Mindketten mindkettőtöket üdvözlünk

szeretettel ölel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 938/10.
[2] Ld. 960/5.
[3] Ld. 930/5.
[4] A Magyar Hírlapra utal. Ld. 930/11.
[5] Neuber Ernő (1886–?) sebész, 1927 óta a pécsi sebészeti klinika professzora.
[6] Az 1934-re szóló Baumgarten-díjra utal. Ld. 794/1.
[7] Ld. 961/4.
[8] Ld. 967. sz. 1933 november végén a jobboldali ifjúsági szervezetek szinte valamennyi budapesti és vidéki egyetemen tüntetéseket szerveztek a numerus clausus bevezetéséért, s ezek gyakran zsidóellenes atrocitásokká, verekedésekké fajultak. Több egyetemet hosszabb-rövidebb időre bezártak. Pécsett november 23-án rendeztek tüntetést az egyetem, a liberális Pécsi Napló szerkesztősége és a színház előtt, amely zsidó tárgyú darab bemutatására készült.
[9] Bajcsy-Zsilinszky levele nem maradt fenn. Látogatását ld. 949/6.
[10] A magyarság néprajza. Sajtó alá rend. Czakó Elemér. 1. köt. A magyarság tárgyi néprajza. Bp.

[1933.] A mű az Egyetemi Nyomdában készült. 1934–1937 között további három kötete jelent meg. A Nyugatban sem FL, sem más tollából nem jelent meg róla ismertetés.

[11] A recenzió: A filozófia kis tükre. Halasy-Nagy József könyve. (= Nyugat, 1934. II. 16. 4. sz. 230–231.

[12] Ld. 949/13.

[13] Németh László Székelyek c. cikkében írt Tamási Áron Ábel a rengetegben c. regényéről a Tanú 1933. januári III. sz.-ban (169–171. p.) A cikk másik része Kodály Zoltán Székelyfonójáról szólt.

966. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. XI. 30.

Kedves Lajosom,

már válaszod[1] megvárása nélkül is írni akartam neked. A sürgős dolog a következő: levelem után is beszéltem Babits-csal;[2] szavaira nem emlékszem, csak beszélgetésünk hangulatára, amely az irányodban igen kedvező volt. Erre még másnap felkerestem Basch-t.[3] Ő is igen kedvezően nyilatkozott. Megkérdeztem tőle, helyesnek tartja-e, ha te közvetlenül hozzájuk fordulnál. (Hangsúlyoztam, hogy nem a te, hanem csak a magam nevében beszélek.) Ő ezt feleslegesnek tartotta. De nem tartja feleslegesnek, ha a kuratorium többi tagjaihoz fordulsz.[4]

Kedves Lajos, te is tudod, hogy készülnek az ilyen dolgok, s milyen keveset számít a jóakarat és a jó hangulat ott, ahol ezer más irányzatot is ki kell elégíteni. Te távol vagy, néma vagy s így a legjobb akarat mellett is háttérbe szorulhatsz olyanok mellett, akik jelen vannak és hangosak. Nem én, hanem Basch tanácsolta, írjál többi barátaidnak is, hogy ők vessék fel nevedet s mások ellenében melletted szólaljanak fel a kurátorok előtt, akik, mondom, nagyon hajlanak amúgy is feléd. Erre, én már nem is tudom, az erők milyen játéka miatt van szükség. Arra kérlek hát én is, írjál Elek Artúrnak,[5] Rétinek[6] erről. Írjál Kárpátinak[7] is, hogy szóljon Mihálynak[8] ő is, amit különben én újra és újra meg fogok tenni. Azt nem kell mondanom, hogy mindaz, amit eddig írtam, maradjon kettőnk között. Azoknak, akiknek írsz, csak azt említsd meg, hogy tudod, hogy jóakarat vagy hangulat van melletted, szóval nekik már csak *támogatni* kell és *nem kezdeményezni.* Ezt okvetlenül tedd meg, kedves Lajos; nem is magad miatt kérlek erre, hanem az ügy, ha nem félnék a szavaktól, azt mondanám, a hon érdekében. Megértem húzódozásodat. Magam is ilyen időkben, mikor a hullámok már verni kezdenek, rendesen hónapokig elkerülöm Babitsot, s ha látom is, kényelmetlenségemben s félszegségemben szinte a viszketés fog el. De én mégis itt vagyok és tündöklök. Te nem vagy itt s ezért fontos, hogy mások képviseljenek. Még hozzá gyorsan, mert úgy tudom, hogy a pénzdöntő tanácskozások már a jövő hét elején megkezdődnek.

Nagy könyvéről is, a Magyar Néprajzról is említést teszek, bár véleményem szerint Nagy József könyvéről rögtön is írhatsz, egész bizonyos, hogy szívesen veszik és lehozzák.[9]

Amit a sajtó magaviseletéről írsz, az valóban meglep. Bevallom, kezdetben napról

napra, főleg vasárnapról vasárnapra izgalommal lapoztam fajvédő hangcsöveinket, vártam a riasztó kürtöt és a véres kardot. Hogy ilyen szempontok is vannak a földön, arra álmomban sem mertem gondolni. Még most is fél-hülye vagyok felvilágosításodtól. Megfordult fejemben, hogy tán hibát követtem el, mikor a Magy.[ar] Hírlapban írni kezdtem.[10] De ha oda nem írok, a többieknek eszébe sem jut, hogy erről írjanak. Szóval itt a kígyó, mely farkába harap. Mit lehet most tenni? Addig kell verni a dolgot, míg rá nem kényszerülnek, hogy mégis foglalkozzanak a dologgal.

Tegnap Fenyő Miksa fölemlítette már a képviselőházban,[11] de csak à propos, más témáról beszélve. Szemére vetette a bandának, hogy egy sereg cikk jelent meg erről a közelmúltban is és nem tudnak semmit sem a dologról. Zsilinszky úgy tudom, a napokban fog interpellálni.[12] Örülök, hogy lemegy, csak sürgesd. Valóban nagyon el van foglalva. De ha te húzod, én meg tolom, egyszer mégis csak megindul.

Örülök annak is, amit az igazságról írsz. A dolog az itteniek körében is terjed, bár Debrecen a fellegvár, ahonnan egyik jó hír a másikat követi.[13] Mozgolódnak, készülődnek, tán szülnek is valamit. Persze mindenütt nagy a zűrzavar, mindenki a maga szemével és szakállára látja a dolgot, de ha akadnamég egy-két olyan kitűnő taktikus, mint én, de nem olyan koldus és kiszipolyozott, mint én, mindezt a ma még széthúzó irányzatot gyönyörűen egyesíteni lehetne. A remény így is meg van. Kitűnőnek találom, hogy a Szabadságba dolgozol, én is fogok dolgozni.[14] Ez a csoport valóban jószándékú, tisztességes, de határozott hangja és iránya még nem igen van. Olyan iránya lesz, amilyet most adnak neki – a lap munkatársai. Ezen át is országos mozgalmat lehetne csinálni. [...]

Kíváncsian várom, mit érsz el a pécsi gyűlésen; tudósíts majd róla.[15] Tudósíts, hogy megfogadtad-e tanácsomat s írtál-e Rétinek, *Rédey*nek,[16] hogy ahhoz tartsam magam. (Ha mégsem írnál, akkor nekem megháromszorozódik a tennivalóm.) Addig is Isten áldjon, Zsuzsannával egyetemben mindketten sok szeretettel üdvözlünk

Gyula

Most beszéltem telefonon Mihállyal. A [Halasy] Nagy-recenzió megírására ő kér téged, kb. 2–2 1/2 gépírásos oldal terjedelemig. A Magyar Néprajz ügyében írni fogok az egyetemi nyomdának s hozzád küldik azonnal.

A helynév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/261. Csekély kihagyással közölve.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 965. sz.
[2] A Baumgarten-díjra utal. Ld. 794/1. ill. 963/7.
[3] Ld. 895/3.
[4] Illyés tévesen ír kuratóriumot: kurátor kettő volt, Babits Mihály és Basch Lóránt, itt a tanácsadó testületről van szó, amelynek ekkor Elek Artúr, Petrovics Elek, Rédey Tivadar, Réti István és Schöpflin Aladár volt a tagja.
[5] Elek Artúr Ambrus Zoltán halála után, 1932-ben lett a tanácsadó testület tagja. Ld. 889. sz.
[6] Ld. 803/6.
[7] Ld. 831/9.
[8] Babits Mihályra utal.

[9] Ld. 965/10–11.
[10] Ld. 930/11.
[11] Ld. 948/1.
[12] Bajcsy-Zsilinszky nem interpellált egyke-ügyben.
[13] Ld. 959/6.
[14] FL nem írt a Szabadságba. Illyésnek a Magyarok c. verse jelent meg a Szabadság 1933. XII. 3. 41. sz. 1–2. p-n.
[15] Ld. 965. sz.
[16] Rétinek FL Elek Artúr útján üzent. Ld. 968/3. – Rédey Tivadar (1885–1953) irodalomtörténész, kritikus, könyvtáros. 1929-től az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárának vezetője, 1935-től helyettes főigazgatója volt. Itt mint a Baumgarten-alapítvány tanácsadó testületének tagja van említve. FL nem írt neki ld. 968/5.

967. TATAY SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1933. XI. 30.

Nagytiszteletű Uram!

Az ifjúság az elképzelhető legnagyobb lelkesüléssel fogadta az indítványomat, hogy Nagytiszteletűségedet felkérjük az emlegetett szomorú helyzet elénk tárására.[1]

Kedden azonban a kritikus helyzet miatt sajnos nem üthető nyélbe a dolog, – arra kérem hát Nagytiszteletű Uramat, hogy ugyanekkor szíveskedjék fogadni az „Árpád" vezérségét, kik az összes korporációk bevonásával az ügyet magukévá tették s kikkel a továbbiakat meg tetszik beszélni. – Reméljük, tud Nagytiszteletű Uram számunkra egy másik napot szakítani. –

Egyébként a zsidó kérdésben úgy látom az ifjúság akarata kezd közös mederbe terelődni.[2] – Csak megint az a veszély fenyeget, hogy a török ellen a némethez, a német ellen a törökhöz megyünk segítségért. – Mert – fájdalom – a nagygyűlés táblára rajzolt óriási horogkereszt jegyében indult meg, mi ellen alig néhányunknak jutott eszébe keservesen kifakadni. – [3]

Alázatos tisztelettel

Tatay Sándor

Pécs, Mecsek u. 17.

MTAK Kézirattár Ms 4589/308.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Tatay Sándor (szül. 1910.) író, Sopronban evangélikus teológiát, Pécsett magyar–német szakon bölcsészeti tanulmányokat végzett. 1936–1938 között a Kelet Népe szerkesztője, könyvkereskedő és kiadó volt.

[1] Az egyke-problémáról szóló tervezett egyetemi előadásra utal. Ld. 965. sz.
[2] Ld. 965/8.
[3] Tatay itt a pécsi egyetemisták bajtársi szövetségeinek közös nagygyűlésére utal, amelyen mint hallgató letörölte a táblára rajzolt horogkeresztet, majd spontán beszédet mondott. (Tatay S.: Hét szűk évtized. Lődörgések kora. Bp. 1983. 362–365. p.)

968. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]Várkony, 1933. XII. 2.

Kedves Gyulám,

nagyon köszönöm ezt a buzgóságot, mellyel sorsomat kovácsolod[1] s ez megnyugtat, mert én általában csapni való kontár kovácsa vagyok a magam szerencséjének. Elég hozzányúlnom s úgy elrontom, hogy tízen se tudják helyre kalapálni, s már valóságos fobiává fajult (fene ette, már én is csupa alliterációt írok) a magam iránt való bizalmatlanság. Hogy lesz-e eredmény, vagy nem, az ég tudja, de hogy én akárhogyy kacvarkodom érte, nem lendítek rajta, azt meg én tudom. S ezért örülök, hogy immár jóváhagyásoddal mentesülök a Babitsnak s Baschnak való írástól.[2] Eleknek rögtön írtam[3] s levelem ezzel együtt megy postára. Rétinek[4] írnom szükségtelen, kértem Eleket, beszéljen vele, s ez olyan, mintha én magam tenném, de különben is föltétlenül mellettem lesz Réti, mint aki előző esetekben is mindig síkra szállt értem. Ez tehát elintézettnek tekinthető. Rédeynek azonban nem írhatok, mert nincs vele semmiféle kapcsolatom, egyszer találkoztam vele, tán 20 év előtt s akkor is mint könyvtárossal a Múzeumban.[5] Nem tudnék rá semmi formát, hogy mi módon közeledjem hozzá. De azt hiszem, ellenezni nem fog s a túlnyomó többség együtt bizonyosan mellettem lesz. Mint ahogy más esetben is mellettem volt – de hiába, mert a két kurátor[6] másképp döntött. Most is náluk dől el majd az ügy. Ha majd tudsz már valami kialakult pozitívumot, írd meg.

Csodálom, hogy a fajvédő sajtó morálja ennyire meglep. Mikor utoljára itt voltál, oly fölényesen magyaráztad nekem, milyen az újságírás, hogy ezt mindenképp tudnod kellene. Hát ennyire tájékozatlan vagy még e jungle-ben s fenevadjai közt? Akkor még keserves tapasztalatok várnak Rád. Hát nem ugyanilyen okból hallgattak-e, mikor az én cikkeim megjelentek '29-ben a Naplóban?[7] Szörnyű világ ez! S nem tudom, melyik a komiszabb benne, a mi fajtánk-e vagy a másik.

Legalább az ifjúságot lehetne még megnevelni s menteni! De mikor olvastam, hogy Dr Vér Tibor[8] tárgyal az ifjak nevében a miniszterrel – Vér, kit azelőtt Vaverkának hívtak, ismerem az egész famíliát, apja[9] tanártársam volt Dombóváron, típusa a strébernek, tanbetyárnak s a kötélre való hazafinak, s fiai még túltesznek rajta – , akkor rögtön arra gondolok, hány éves is vagyok s a legjobb esetben is mennyi van még hátra s mennyi jut nekem az így előkészített „jövőből". Hej, ha sikerülne az ifjakat ezeknek a gazembereknek a kezéből kivenni! Mert ezen fordul meg minden, van bennük jó szándék, idealizmus, értelem is, de belekormányozzák őket a cloacába s ezek mennek szegények, mert vezér kell nekik. Hát én, ha már elkezdtem, most már nem tágítok, s mindent megpróbálok, hogy előre vigyem őket. (Odaadtam nekik a Szabadság számait[10] s a Nyugatokat,[11] már az arcukba szökik a vér, mikor a nagybirtokról, alföldi földműves-proletárokról stb. beszélek nekik. Szóval izgatok.) Hogy a keddi találkozás meglesz-e, még nem tudom,[12] ma estére várom az értesítésüket, hogy a terem, a megjelenők kellő száma stb. biztosítva van-e. De ha most el is találna maradni, a jövő félév elején okvetlen megcsinálom és rendszeresíteni szándékozom.

Köszönöm a recenziók elintézését.[13] Úgy lesz, mint írod.

Zsilinszky lapjával,[14] ha lehet, érdemes volna valamit csinálni. Egy becsületes lap rettenetesen kellene. Ennek az a baja, hogy se nem néplap, se nem műveltek lapja – valahol a kettő közt, s ezért senki se tud róla. Ha Zsil.[inszky] eljön, meg akarom beszélni vele ezt is – mert hiába mondasz akármit, én vagyok a vén újságíró, s tudom, mit hogyan kellene. Kíváncsi vagyok Zsil.[inszky] interpellációjára[15] (fel van ő rá kellően készülve?) s hogy nem fogja-e az a barom Lingauer[16] kinyitni a száját.

Mindketten mindkettőtöket szeretettel üdvözlünk

ölel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Nádor utca 9. Phőnix Életbiztosító Intézetnél.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] A Baumgarten-díjra utal. Ld. 963/7.
[2] Ld. 966. sz.
[3] A levél nem maradt fenn.
[4] Ld. 803/6.
[5] Ld. 966/16.
[6] Babits Mihályról és Basch Lórántról van szó.
[7] Ld. 932/3.
[8] Vér Tibor (szül. 1899) gépészmérnök, 1931-től műegyetemi magántanár, a Reformnemzedék Országos Szervezetének ügyvezető elnöke.
[9] Vaverka (később Vér) Vince 1919 óta mint menekült tanár tanított a dombóvári kir. kat. gimnáziumban. 1924-ben az iskola igazgatója lett. Dombóvárott nagy szerepet játszott a város társadalmi és közéletében.
[10] A Szabadság 1933. X. 29-i 36. sz.-ban jelent meg Bárdosi Németh János: A pusztuló magyar föld. A jobbágyvilág fennmaradt Dunántúl c. cikke.
[11] Ld. 930/1–2. és 938/5.
[12] FL pécsi előadása elmaradt. Ld. 965. sz.
[13] Ld. 965/10–11.
[14] A Szabadság c. lapra utal. Ld. 930/5.
[15] Az interpellációra nem került sor.
[16] Lingauer Albin (1877–1962) publicista, legitimista országgyűlési képviselő.

969. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1933. XII. 6.

Kedves Sándor!

Azt írtad utolsó előtti leveledben, hogy küldöd az októberi adósegélyt[1] – nagyon vártam, de bizony még nem jött meg, pedig most már a novemberi, sőt decemberi is esedékes lehetne.

Utolsó leveledben írod, hogy később majd levonod a lelkész és tanító járulékát, 30. 80 P[engő]-t. Joó[2] kimutatása szerint ezek a járulékok: 1./ lelkészé convictusra: 1.60,

lelk.[ész]egy.[esületi] tagdíj 14.20. 2./ tanítóé convictusra: 1.60, egyes.[ületi] tagdíj 12 — összesen *29.40 P*[engő]. Itt tehát valami kis különbség mutatkozik. De nem ez a fontos. Már két éve írom Szilágyinak,[3] hogy engem az O[rszágos]R[eformátus]L[elkészek]E[gyesülete] tagságából töröltessen, de mindmáig nem tette meg. Más akárhogy gondolkozik róla, én méltánytalannak tartom, hogy amikor minden alászállt, jövedelmünk az egyharmadára csappant, akkor ez a tagdíj még mindig ilyen magas, nem kapok érte semmit, csak egy haszontalan rossz újságot,[4] mely nem 14 P[engő]-t, de egy fillért se ér. Eltökélt szándékom tehát kilépni s Téged kérlek meg, mondd meg, hol kell ezt bejelentenem.

A tanító tartozása pedig így áll: a tanító *katonai szolgálaton* van, *fizetést nem kap,* az a helyettesé[5] — miből fizessen tehát? Méltánytalan dolog ebben az évben a tagdíjat követelni rajta, s ezért kérlek, ezt semmi esetre se vond le az adósegélyből, mely az én fizetésem, hanem próbáljátok meg valahogy elintézni.

Az én tartozásomat se vond le; ha már muszáj, a segélyből majd én megküldöm Joónak, van itt még egy chèque-lap. Jobb szeretem így, mert mint már írtam, a kurátorral nem tudom megértetni az elszámolást.

Amit a hidasi ügyben magadról írsz,[6] igen megnyugtat, azonban azt gondolom, ezt az ügyet nagyon erélyesen kellene megfogni. Itt nemcsak szentségtörésről, állati pusztításról van szó, hanem idegen javak eltulajdonításáról, ami bűncselekmény. Valakinek ezért felelnie kell, még pedig alaposan. Nem természetem, hogy kellemetlenkedjem, mikor méltatlanul bántottak, akkor se jelentettem föl senkit — ez azonban nem az én ügyem s éppen ezért nem fogom hagyni. Természetesen, nem óhajtok sem az esperes mellett espereskedni, sem helyette bíráskodni, megvárom azért intézkedéseidet s ahhoz alkalmazkodom. Ettől függetlenül azonban nyilvánosság elé viszem az ügyet. A hidasi szemlén velem volt pécsváradi járás főszolgabírája[7] s a hidasi jegyző,[8] egyik se református — de le se írhatom, hogy' föl voltak háborodva! S elképedve kérdezték, hogy ilyet a ref.[ormátus] egyh.[ázi] hatóság tűr? Én akkor még nem tudtam felelni, szégyenkezve hallgattam, hiszen engem is készületlenül ért a dolog s nem tudhattam, Neked van-e tudomásod róla.

Mikor a visitán itt voltál, azt mondtad, a gondnok és presbiter-választás dolgában előzőleg határozott utasítást adsz — mivel közeledik az ideje, kérlek, tedd meg. Felidézem, miről van szó: hogy ne választhassanak meg olyat, akit csak dacból választanának, azért, hogy nekem kellemetlenkedjenek vele s a presbiterium munkáját nehezítsék vagy elgáncsolják. Én remélem, erre nem kerül sor, de azért jó mindenre fölkészülni. Az utasítást ügyesen és diplomatikusan kellene megszerkeszteni, nem lehet a dolgot élire állítani, mert a szó szerint vett követelményeknek a presbiterium 3/4 része nem felel meg, ez mind lemondana s amint előadtam, nem tudnánk kit helyébe választani. Tehát a rosszak csak maradjanak még pár évig, amíg a jobbak possibilisek lesznek, de viszont ne szaporodjanak. Nagy baj, hogy az új törvény a gondnoknál nem követeli meg szigorúan a 3 szolgálati évet. Végre sikerült a jeget megtörni, először szolgált itt 3 évig kurátor s ez most már így folytatódott volna — s íme az új törvény megsemmisíti az eredményt. *Az utasításba tehát jó volna a 3 évet bele venni —*

ha még 2—3 kurátor szolgál 3 évig, akkor megmarad a szokás. Enélkül viszont nagy bajok lennének, mert nincs ember! (Később majd lesz, de most nincs.)

Kézcsókomat jelentve, szeretettel köszönt

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. 1180/1933.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] Ld. 841/1.
[2] Valószínűleg Joó András nagydorogi lelkészről van szó, aki a Tolnai Egyházmegye lelkészi tanácsbírája volt.
[3] Szilágyi Béla őcsényi lelkész 1933-ban az Országos Református Lelkészegyesület titkára, 1934-től számvevője volt.
[4] A lap címe: Lelkészegyesület. Az országos Református Lelkészegyesület hivatalos közlönye. Főszerk. Baltazár Dezső, felelős szerk. Erdős Károly, társszerkesztői Kiss Ferenc és Sütő Kálmán voltak.
[5] A helyettes tanító Csete Elek. Ld. 946/3.
[6] Ld. 952/9. Gilicze Sándor válaszlevele nem maradt fenn.
[7] Horvát Istvánra utal. Ld. 939/13.
[8] A Magyarországi Tiszti Cím- és Névtára 1932-es kötete szerint Lamnek Béla és Appel András, 1935-ben Klenner Béla és Piri István volt Hidason jegyző. 1933–1934-ben nem jelent meg Tiszti Címtár-kötet.

970. FÜLEP LAJOS — GELLÉRT OSZKÁRNAK

Zengővárkony, 1933. XII. 9. u. p. Pécsvárad

Kedves Barátom,

hálásan köszönöm a gyönyörű könyvet,[1] mily újak most így együtt ezek a versek! S úgy restellem magam — mivel fogom én valaha kitüntető kedvességét viszonozhatni?

Egyúttal küldök egy kis cikket is: Illyés útján üzente Babits, írjak Halasy-Nagy könyvéről 2—2 1/2 kézirat-oldalt.[2] Ez éppen annyi. Mivel a mostani számról már alig ha le nem késik, a következőig volna idő, hogy én korrigálhassam, mert biztos, vadakat szednek bele. (De nem tehetnek róla, az én írásom az oka.)

Szeretettel köszönti
igaz barátja

Fülep Lajos

PIM Kézirattár V. 3195/309.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Gellért Oszkár szerkesztő úrnak Budapest V. Vilmos császár út 34. „Nyugat" szerkesztősége.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Gellért Oszkárnak 1933-ban nem jelent meg verskötete. Valószínűleg a Hajnali három. Új versek

c. a szerző kiadásában 1934-ben megjelent kötetről van szó, amely eszerint néhány héttel korábban elkészült, s amelynek példányát Fülep Lajosnak igaz barátsággal Gellért Oszkár dedikációval, keltezés nélkül küldte el a szerző.

[2] Ld. 965/11.

971. WEÖRES SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1933. XII. 12.

Mélyen Tisztelt Magántanár Úr!

Várkonyi Nándor[1] megbízásából írok. Úgy tudom, már értesítették Magántanár Urat, hogy Tatay Sándor[2] kollégámmal szépirodalmi folyóiratot akarunk alapítani Pécsett „Öttorony" címmel.[3] Az újság célja a dunántúli, elsősorban pedig a baranyamegyei irodalom kihangsúlyozása lesz. Azt akarjuk, hogy a pannoniai írók ne csak a pesti orgánumokon keresztül, de a főváros kikapcsolásával is szólhassanak az ország közönségéhez, új művészeti gyújtópontot akarunk Pécsett létesíteni (olyanformán, mint ahogy azt Szegeden az ottani „Fiatalok Társasága"[4] és a „Széphalom"[5] már részben keresztülvitte). Tudjuk, hogy röhögségesen-nagy munkába kezdtünk – de még sokkal reménytelenebbnek látszó dolgokat is keresztülvittek már és ha az illetékesek mellénk állnak, akkor semmi sincs célunk megvalósulásának útjában.

Az „Öttorony" első számát januárban akarjuk kihozni. Az első szám anyaga már nagyrészt együtt van: Babits Mihálytól bevezetőcikk, Kocsis Lászlótól,[6] Török Gyulától,[7] Berda Józseftől,[8] Zsikó Gyulától,[9] Barátos Endrétől[10] versek, Dénes Gizellától,[11] Török Gyulától, Tatay Sándortól és Gróf Istvántól[12] novellák, Várkonyi Nándortól tanulmányok – (vagyis kvantum tekintetében 4–5 számra való anyag). Várkonyi vállalta a főszerkesztést: terve, hogy a már kéznél-levő művekből az első számba teszi Babits cikkét, Kocsis, Berda és Török versét; novellát Kodolányi Jánostól fog kérni, engem pedig megbízott, hogy Magántanár Úrtól kérjek tanulmányt.

Remélem, hogy kérésemmel nem okozok Magántanár Úrnak nagyobb alkalmatlanságot. Nagyon sok politikai és művészeti témát vetettünk föl, amik Magántanár Úr tollára kívánkoznának: „A magyarság megmentése", „A hitlerizmus veszélyei Magyarországra nézve", „Mussolini és Hitler", – „Rodin és Meunier", „Nolde", Wildt",[13] stb. stb. Természetesen a témákat nem azért soroltam föl, mintha pont ezek valamelyikéhez ragaszkodnánk.

Nagyon kérem Magántanár Urat, hogy az esetben ha teljesíti az „Öttorony" kérelmét, szíveskedjék a művet a főszerkesztő címére eljuttatni: *Várkonyi Nándor, Pécs, Kürt u.[tca] 1.*

V.[árkonyi] N.[ándor] azt tervezi, hogy az „Öttorony" minden számába elhelyez Koszorús István[14] portraitistától egy-egy rajzot, a Dunántúl legkimagaslóbb szellemiegyéniségeinek arcképeit. Magántanár Úr portraitjával szeretné a sorozatot megkezdeni mindjárt az első számban. Így az én utamon kéri föl Magántanár Urat, hogy legyen szíves őt értesíteni, hol és mikor volna szíves modellt ülni Koszorúsnak (körülbelül háromnegyedóra hosszat tartana a dolog).

Bocsánatot kérek az alkalmatlankodásért. Maradok Magántanár Úr igaz híve, alázatos tisztelettel

Weöres Sándor b.[ölcsész]h.[allgató]

Címem: Pécs, Ágoston u.[tca] 5.
Dec.[ember] 20-ikától kezdve: Csönge, Vas m.[egye]

MTAK Kézirattár Ms 4590/225. Az utolsó három bekezdés kivételével megjelent Kenyeres Zoltán: Tündérsíp. Weöres Sándorról. Bp. 1983. 55–56. p.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Weöres Sándor (1913–1989) költő, drámaíró, műfordító. Első verse 1932-ben jelent meg a Nyugatban. 1933-ban Pécsett joghallgató, majd filozófia–földrajz szakos bölcsész. Ekkor ismerkedett meg FL-sal, akinek hallgatója volt s akivel élete végéig tartó szoros kapcsolatban volt.

[1] Várkonyi Nándor (1896–1975) író, irodalomtörténész. A pécsi egyetem magántanára, az Egyetemi Könyvtár munkatársa. 1941–1948 között a Sorsunk c. folyóirat szerkesztője.
[2] Ld. 967. sz.
[3] A folyóirat terve nem valósult meg.
[4] A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumára utal, amely 1930 őszén a szegedi agrársettlement mozgalomból nőtt ki (ld. 978/2.). Tagjai, szegedi egyetemisták és barátaik társadalomtudományi, irodalmi és művészeti csoportot hoztak létre, vitaelőadásokat, kiállításokat rendeztek, köteteket publikáltak. A Művészeti Kollégium elnöke Buday György volt.
[5] 1927–1943 között Szegeden, Zolnai Béla szerkesztésében megjelenő tudományos és irodalmi folyóirat.
[6] Kocsis László (1891–1973) költő, katolikus pap, pécsi kanonok.
[7] Török Gyula kiléte ismeretlen. Nem azonos az 1939–1951 között Pécsett élő régésszel, a Városi Múzeum igazgatójával, akinek nincs szépirodalmi munkássága. Takáts Gyula, aki résztvett a tervezésben, megerősítette a feltételezést, hogy Weöres a levélben az ő nevét írta kétszer is Töröknek.
[8] Berda József (1902–1966) költő. A Nyugat, a Széphalom és az Est-lapok munkatársa.
[9] Zsikó Gyula (1908–1965) költő, író, újságíró. Pécsett tanult, az Egyetemi Könyvtár munkatársa.
[10] Barátos Endre (1913–1943) költő. Versei a Nyugatban jelentek meg. Kötete: Érés közben. (Bp. 1942.)
[11] Dénes Gizella (1902–1975) Pécsett élő író, újságíró.
[12] Gróf István Gulyás Pál írói életrajzi gyűjtése szerint 1891 körül született, Budapesten bölcsészhallgató volt, ekkoriban Pápateszéren élt. Versei lapokban és a Várkonyi Nándor–Vollain Ferenc szerkesztésében megjelent Dunántúli koszorú (Veszprém, 1934.) c. kötetben jelentek meg.
[13] FL nem írt ilyen témájú tanulmányokat.
[14] Koszorús István (helyesen Károly) okleveles tanító, autodidakta festő. Az 1920-as és 30-as években számos pécsi képzőművészeti kiállításon résztvett. A tervezett rajz valószínűleg nem készült el.

972. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1933. XII. 19.

Kedves Lajosom,

most én voltam beteg. Bájos tüdőszúrásokban nyilvánuló hisztériám volt, melyre népies őserő mivoltomban most is büszke vagyok. Feküdtem vele és pihegtem, mint egy galamb, mert ha csak sóhajtottam is, de még a cigarettaszippantása is olyan fá-

jást varázsolt oldalamba, hogy utána csak hápogni tudtam. Ennyit magamról, egyben mentegetőzésül is.

Amiről tulajdonképpen írni akartam, a Baumgarten-ügyről[1] biztosan még semmi jót sem írhatok. Pletykák úszkálnak még a levegőben, de ezek mit sem jelentenek. Bizonyosat tudandó tegnap fölhívtam telefonon Basch-t,[2] akivel azelőtt is beszéltem már s aki akkor igen melletted nyiltkozott. Azt mondta, még nincs döntés, holott én úgy tudom – a pletykákból – hogy már van. Kérdeztem a „hangulatot". Nem sok jóval biztatott, van nehézsége és akadálya a dolognak. Most nem tudom, mihez tartsam magam. Elek[3] bizonyára többet tud. Babitshoz én ezekben a napokban nehezen fordulok, feszélyez, hogy félreérthet s azt hiheti, hogy haza beszélek.[4] De ha te tudsz tanácsolni valamit, készségesen állok rendelkezésedre.

Hogy vagy egészség dolgában? Nincs semmi változás?

–

Persze azóta Zsilinszkyvel[5] sem találkozhattam. Féjától[6] tudom, hogy akart interpellálni, Bleyert[7] választva ürügyül. Már be is jegyezte az interpellációt, mikor Bleyer meghalt. Azóta azonban, újságból tudom én is, más témával kapcsolatban beszélt, írt is, elég nagy sikerrel, mert a lapok eleget foglalkoztak vele.[8] Féja mondta azt is, hogy egyre készülődik hozzád, de rengeteg a dolga s mindig arra enged, ahonnan legjobban húzzák.

Nálatok mi hír? Megtartottad pécsi előadásodat?[9] Milyen eredménnyel? A debreceni vállalkozás egyre komolyabbnak látszik, végül tán lesz belőle valami.[10]

A hét végén mi utazunk le Ozorára, azaz Gyántra.[11] Szerettem volna hozzátok is lemenni, de aztán jutott eszembe, hogy Várkony elég messze van Gyánthoz, meg aztán a karácsonyi vakációt illetőleg is csalódtam. Azt hittem, lesz egy hetem s most kitűnt, csak szombattól keddig maradhatok.

Mindkettőtöket mindketten sok szeretettel üdvözlünk. Karácsonyra, újévre minden jót kívánva ölel, igaz híved

I.[llyés] Gyula

A helynév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/262.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 963/7.
[2] Ld. 895/3.
[3] Elek Artúr legközelebbi levele 1934. VII. 11-én kelt, ha írt is közben, nem maradt fenn.
[4] Illyés 1934-ben Baumgarten-díjat kapott.
[5] Bajcsy-Zsilinszky tervezett interpellációjára utal. Ld. 930/5., 938/9. és 968/15.
[6] Ld. 930/9.
[7] Ld. 936/3.
[8] Feltehetőleg azokról az újságközleményekről van szó, amelyek Bajcsy-Zsilinszky felsőtiszai körútja alkalmából a német terjeszkedés veszélyeiről mondott beszédeiről számoltak be.
[9] Ld. 965. sz.
[10] Ld. 959/6. Itt már nyilvánvalóan a Válasz megszületésének gondolatáról van szó.
[11] Ozora ill. Gyánt Illyés apai rokonságának lakhelye volt.

973. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony,] 1934. I. 2.

Kedves Gyulám,

utolsó leveledben, mely 19-én kelt,[1] a Baumgarten dolog[2] levegőben úszkáló pletykáiról írsz s hogy állítólag még nincs döntés – akkor én már többet tudtam pletykáknál s a döntésről is. Ez az ügy eszerint elintézettnek, befejezettnek tekinthető, hacsak közben valami csoda nem történik. Elég baj nekem, mert azt jelenti, hogy kínlódhatok tovább s várhatom ennek a szörnyű állapotnak végét, mikor jön meg magától s mikor lesz belőlem megint ember. Totis[3] tanácsára naponként jegyzem a lázam s izgatottan figyelem, mikor csillan meg a változásnak bár legkisebb jele, de eddig még nem sikerült fölfedeznem. Mint írtam, már nem bízhatom másban, mint alapos diathermiás kúrában – ez volt a prof.[esszor][4] indikációja – , de éppen ez az, amihez pénz kell. Tudomásom szerint az idén a minisztérium beavatkozására két „tudósnak"[5] is kell adni – nem tudom, hogy a feszülő fenében találnak, mikor tavaly már jogásznak is adták (Fürst[6] – 1000 P[engő], ami nemcsak távol esik, de ellenkezik B.[aumgarten] eredeti intencióival. Az érv ellenem, hogy nem publikáltam – de hát hol tegyem? Talán a Budapesti Szemlében?[7] A Nyugatban, tudod, nem férek el az én dolgaimmal.[8] Ezeknél úgy látszik, félévenként kollokválni kell.

Hogy mi lesz így velem, s ami fontosabb, a dolgaimmal, nem tudom. Hiszen ha lábra tudnék állni, nem bánnék semmit, sok mindenen keresztül vágtam én már magam az életben, amit más aligha bírt volna el, s ha össze tudnám szedni magam, megtenném a hatvágást, – de mikor szinte hálni jár belém a lélek.

Utolsó előtti leveledben[9] még igen kötötted az ebet a karóhoz, most azt írod, a B[abits]-al való beszéd „feszélyez, hogy félreérthet s azt hiheti, hogy haza beszélek". Ezt nem értem, nem tudom, hogy lehet ebben a „hazabeszélés" árnyéka. Hisz akkor soha senkiről se lehetne beszélni. Azt is írod, ha tudok tanácsolni valamit, készségesen állsz rendelkezésemre. Hát, kedves Gyulám, én ebben nem tudok tanácsolni s ha tudnék, se tenném – azt hiszem, tanács nélkül is tudod, mit lehet vagy kell tenni, s ha érdemesnek tartod, nem fog feszélyezni semmi, ha pedig nem tartod annak, akkor úgyis hiába a legjobb tanács.

Még annyit mondok erről, hogy az értekezleten voltak, akik nagyon erősen kiálltak mellettem, így Réti Pista,[10] s a két B-nak[11] volt fedezete, ha szüksége volt rá. Valakinek azon propositiójára, hogy legalább 1000 P[engő]-set adjanak, az volt a replika, hogy kis díjat nem szoktak olyannak adni, aki már nagyot kapott. Ezt már aztán az én fejem igazán képtelen bevenni.

A pécsi előadásra[12] még nem került sor. Az volt a megállapodás, hogy a vezérek majd írnak, de akkor nem írtak. Azért-e, mert már nem lehetett, félév vége lévén, a hallgatók kellő létszámát biztosítani, vagy mert Pestről más utasítást kaptak, – még nem tudom, majd kiderül most az új félév elején. Annyit látok, hogy a zsidóheccbe túlságosan belemásztak s teszik még mindig, úgy hogy nehéz velük zöld ágra vergődni. De nem hagyom a dolgot.

Közben az ifjú kálvinisták lapja, az Új Magyarság (ismered?) kért tőlem cikket

a dologról,[13] küldtem is nekik, de még nem tudom, elfér-e a lapjukban (mert kikötöttem, hogy csak egyszerre engedem közölni) s hogy egyáltalán merik-e közölni. A cikk kemény s megvádol mindenkit, bár kihagytam belőle egyet-mást utóbb, ami miatt – engem vádoltak volna ügyész uraimék. Így is szelet fogok vele aratni, ha megjelenik. Püspökeim, szintén vádlottak, ki fognak átkozni.

A könyvet[14] csinálgatom. Most 8 napig persze nem jutottam hozzá semmihez, annyi egyházi dolgom volt.

Sajnálom, hogy nem jöttél el. Nagyon jól esett volna! Viszont minden jót kívánunk mindkettőtöknek mindaketten

szeretettel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Nádor utca 9. Phőnix Életbiztosító Társaság.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 972. sz.
[2] Ld. 794/1., ill. 965/6.
[3] Ld. 930/3.
[4] Ld. 965/5.
[5] Váczy Péter (1904–1994) történész és Szabolcsi Bence (1899–1973) zenetudós, utóbbi Baumgarten-jutalmat kapott, nem pedig díjat.
[6] Fürst László (1937-ben Villányira változtatta nevét, 1903–1944.) jogtudós.
[7] 1873–1944 között megjelenő konzervatív szellemű folyóirat, szerkesztője Voinovich Géza volt.
[8] Ld. 854. sz.
[9] Ld. 966. sz.
[10] Ld. 803/6.
[11] A két B = Babits Mihály és Basch Loránt.
[12] Ld. 965. sz.
[13] Az Új Magyarság 1933. IX.-ben indult ref. havi lap, szerkesztői Zeitler Rudolf, Kiss Sándor és Pap Béla. FL-nak A magyarság létkérdése. Levél a szerkesztőhöz c. írása jelent meg az 1934. 5. sz. 67–70. p-n.
[14] A tervezett egyke-kötetre utal. Ld. 960/5.

974. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony,] 1934. I. 3.

Kedves Gyulám,

tegnap d. u. 3 órakor küldtem el levelem,[1] amit azóta megkaphattál, s 5 órakor jött az Új Magyarság levele,[2] amit, ha indiszkréció is, eljuttatok Hozzád, mert a tartalmát úgyis megírtam volna, de most nem érek rá, annyi az egyéb írni és tennivalóm (ilyenkor mindenféle elszámolások, s egyebek vannak itt az egyháznál). Ebből láthatod, hogy ezek a fiatalok is mozognak, s azt is megmondom, tőlük várok legtöbbet – komoly, bátor, kitűnő fiúk, akikben bízni lehet s akiknek a jövőben lesz szerepük.

Hogy mélyen vallásosak, az az én bizalmamat csak megerősíti – bár Ti talán másképp gondolkoztok erről.

Láthatod, milyen lehetőség nyílik itt, fölmehetnénk Pestre s beszélhetnék az ifjakkal[3] – s ez volna a döntő, mert Pest dirigál mindenben. Hiszem, ha szembe tudok lenni velük, meg is fogom őket – mint a pécsiek közül, akikkel eddig beszélni alkalmam volt, már az enyémek. S akkor egy pár napot Pesten töltve, sok mindenkivel beszélhetnék s derekasan meg lehetne lódítani a szekeret. De hogy mozduljak? nyomorék vagyok s egy fitying nélkül. Ezen fog elmúlni most minden?

A lap a cikkel[4] azóta tán megjelent. Szeretném, ha elolvasnád s megírnád, mit szólsz hozzá? (ha mit rosszul szednek, azért ne engem szidj!) Talán megmutathatnád Babitsnak is – sőt azt se bánom, ha a levelet megmutatod, de természetesen úgy, hogy senki se tudjon róla – talán meglátja, mi forog kockán s mellénk áll.

levelet alkalmilag küldd vissza

szeretettel ölel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 973. sz.
[2] Az Új Magyarság levele nem maradt fenn. Ld. 973/11.
[3] FL – tudomásom szerint – nem tartott előadást Budapesten.
[4] Ld. 973/11.

975. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1934. I. 5.

Kedves Lajosom,

először is első leveledre[1] válaszolok. A feszélyező „hazabeszélés"-en azt értettem, hogy ilyen időben azért érintkezek Babitscsal, mert attól tartok, hogy ha bármi okból is felhozom a Baumgarten-ügyet, azt hiszi: saját magamat akarom figyelmébe ajánlani.[2] Bizonyos, hogy nincs igazam, de te megértheted ezt az érzést.

Annak idején – előzetes célzások után – egyenesen kipakoltam neki azzal, hogy tudomásom szerint neked igen nagy szükséged volna a pénzre s ezt irodalmi szempontból is igyekeztem megindokolni. Akkor ő mindent belátott s én boldogan azt hittem,. van remény. Ilyen érzéssel mentem aztán Baschhoz,[3] aki szintén belátott mindent s ennek alapján tanácsolta a közbenjárókat, – amiről írtam. Basch-sal azután még kétszer is beszéltem, akkor már úgy láttam, hogy nem bizonyos a dolgában, mintha megváltozott volna. Ma reggel kerestem telefonon, talán e levél befejeztéig sikerül összeköttetést kapnom vele, hogy megtudjam, mikor kereshetem fel.

A dolog engem is igen lever s nagyon bántana, ha nem sikerülne sehogysem a dolog. Én, nem kell ismételnem, mindent készségesen megteszek, de magam sem va-

gyok elég okos kitalálni, hogy mi volna a legalkalmasabb, — ezért kértem a te véleményedet.

Igen örülök, hogy dolgozol s hogy eddig is ilyen hívekre találtál. Kedves Lajosom, okvetlen fogadd el ajánlatukat és gyere fel Pestre, tarts egy előadást![4] Olyan alkalom ez, amit nem szabad elszalasztani még betegen sem. Tán kegyetlen vagyok, de a viszonyok, a hangulat most olyan, hogy egy ilyen előadásnak évekre ható, döntő eredménye lenne. — Cikkedet[5] még nem láttam, de még ma elolvasom, ha már valóban megjelent. Leveledet, engedd meg, hogy egy ideig magamnál tartsam, nem fogok indiskréciót elkövetni vele, az egy Babitsot leszámítva.[6]

Most beszéltem Basch-sal és Babitscsal is. A díjakat már kiosztották, már legfeljebb csak segélyről (400—500 P[engő]) lehet szó. Basch „mindent megtesz, amit lehet", de már a segélyeket is odaszánták két embernek. (áthúzva: Németh Andornak[7] és) Arról lehetne szó, hogy ezek egyike helyett te kapj, de ez igen nehéz, stb. — Rögtön felhívtam Babitsot, aki ugyanezt mondta, hozzátéve, hogy téged milyen nagyra becsül, stb. — de mások helyzete még nehezebb. Erre elmondtam gyorsan, amit még tudtam, beszéltem erről a levélről is (amit most már vissza küldhetek) s igyekeztem méltón ismertetni helyzetedet. A benyomásom most a segélyt illetően ismét jó! Babits mindent megígért és azt hiszi, hogy „menni fog a dolog", szóval esetleg kapsz segélyt, úgy hiszem 400 P[engő]-t. Nagyon jó volna az is, veszett fejszének legalább a nyele, — bár amint látom, bizonyosra itt sosem lehet számítani. Mindenesetre nem ártana, ha Elek (akiről Basch azt mondta, hogy körömszakadtáig melletted volt) szintén akcióba lépne mégegyszer.

Írsz neki, vagy keressem meg én?

Jobbulást, minden jót kívánok s őszinte barátsággal ölellek, híved

Gyula

A helynév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/264.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 973. sz.
[2] Illyés Gyula 1934-ben megkapta a Baumgarten-díjat.
[3] Ld. 895/3. FL sem díjat, sem segélyt nem kapott.
[4] FL ezután tartott budapesti előadásáról nincs adat. Ld. 974/3.
[5] Ld. 973/11.
[6] FL 974. sz. levelében arra kérte Illyést, mutassa meg az Új Magyarságtól kapott levelét Babitsnak. A levél nem maradt fenn.
[7] Németh Andor (1891–1953) író, kritikus. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált, ahonnan 1926-ban tért vissza Budapestre. 1936–1939 között az Újság irodalmi rovatvezetője, utóbb a Szép Szó és a Nyugat munkatársa lett. 1938-ban Párizsba emigrált. Nem kapott Baumgarten-segélyt.
1934-ben Dienes Valéria, Fekete Lajos, Fenyő László és Fodor József részesült Baumgarten-jutalomban.

976. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1934. I. 13.

Kedves Lajosom!

Tegnap kaptam püspök úrtól választ,[1] hogy postafordultával való beküldését elrendelte egész kerületben a 100 évi adatoknak, úgy, ahogy neked is írtam annakidején. Mihelyt beérkeznek, azonnal leküldi nekem. Úgy gondoltam, hogy én itt táblázatokat készítenék. Talán 2–3 nap alatt el tudnám végezni – s így küldeném tovább neked az egészet. Te pedig a végén visszaküldenéd a kidolgozott táblázatokkal együtt a püspöki hivatalnak, amit én megígértem. Pongrácznak[2] is írtam a napokban s megkértem, hogy Antal Géza püspök[3] útján gyűjtsék össze ők is az adatokat s bocsássák rendelkezésünkre. Légy hát egy kevés türelemmel, Lajos, majd talán lesz a dologból valami. Persze a dunántúli adatokat is küldöm azonnal, mihelyt megkapom. Azon is gondolkozom, hogy mégiscsak legjobb volna, ha Temagad írnád meg az egész könyvet.[4] Én a statisztikai adatok ilyetén feldolgozásával készséggel segítenék. Ha az egész dunántúli reformátusság képe tisztán áll előtted, [... olvashatatlan szó] és aránytalan lenne a könyved beosztása, ha ugyanazt a problémát fejtegetné valaki külön annak egy kis részletén. Ismétlésekbe is esnénk óhatatlanul. Szóljál hozzá! – Nem tudom, a Prot.[estáns] Szemle megjelent-e már,[5] de én még nem kaptam belőle, bár külön kértem is Áprilytól.[6] Az az érzésem hogy túlságosan radikálisnak érezték a cikkemet. Muraközyt kértem,[7] hogy mentse meg legalább a kéziratomat. Dehát nem tudom, eddig mi a sorsa.

Kézcsókom jelentésével szeretettel ölel

Géza

Most kapom Áprily levelét. A januári számban jön. Nyomdagéphiba volt.

MTAK Kézirattár Ms 4588/57.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak ref. lelkész Zengővárkony u. p. Baranya vm.
Feladó: Kiss Géza ref. lelkész Kákics, Baranya vm.

[1] Kiss Géza a nyilvánosság előtt a Protestáns Szemle 1934. 1. sz. 10–18. p. megjelent Az „egyke" c. cikkében fogalmazta meg, hogy a Dunamelléki és Dunántúli Ref. Egyházkerületek püspökeinek el kellene rendelniök száz évre visszamenőleg az egyházközségek születési statisztikájának elkészítését. Valószínű, hogy ezt Ravasz Lászlónak levélben is megírta, de a Dunamell. Ref. Ek. Lt.-nak sem az elnöki iratai, sem a püspöki hivatali iratai indexében nincs ilyen levél bejegyezve 1933. utolsó heteiben.

[2] Pongrácz József (1885–1963) pápai ref. teológiai tanár.

[3] Antal Géza (1866–1934) pápai ref. teológiai tanár, 1924 óta a Dunántúli Ref. Egyházkerület püspöke.

[4] Eszerint kezdetben arról lehetett szó, hogy Kiss Géza és FL közösen írja meg az egykéről szóló könyvet.

[5] Az „egyke" c. cikk megjelenéséről van szó. Ld. az 1. jegyzetet.

[6] Ld. 821. sz.

[7] Muraközy Gyula (1892–1961) kecskeméti, majd 1932-től budapesti ref. lelkész. 1933-ig a Református Figyelő, 1934-től a Református Élet szerkesztője, számos egyházi mű szerzője. 1934. X. 8-án ő lett a Dunamelléki Ref. Egyházkerület egykebizottságának előadója. Neve nem szerepel a Protestáns Szemle szerkesztői között, de nyilvánvalóan módja lehetett a kéziratot visszaszereznie a szerző számára.

977. FÜLEP LAJOS – FITZ JÓZSEFNEK

Z[engő]Várkony, 1934. I. 15.

Kedves Barátom,

hálás köszönettel visszaszármaztatom a könyveket[1] – most már csak Herman O[ttó]: Madarak[2] van nálam, azt majd ha előadásokra járok, beviszem magammal.

Igaz tisztelő híved

Fülep Lajos

Szívből gratulálok az előléptetéshez.[3]

OSzK Kézirattár Fond 45/188. 9. sz.
Kézírás.
Pécsre írt levél.
Fitz József ld. 861. sz.

[1] A pécsi Egyetemi Könyvtárból kölcsönzött könyvről van szó.
[2] Hermann Ottó: A madarak hasznáról és káráról. Bp. 1901. c. műve, több későbbi kiadásban is megjelent.
[3] Fitz József 1933. decemberében a VI. fizetési osztályba lépett, s a korábbi „könyvtárőr" helyett könyvtárigazgatói címet kapott.

978. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1934. I. 15.

Kedves Barátom!

Régesrégen nem adtam magamról életjelt s régen nem hallottam Ön felől se semmit! November eleje óta roppantul el voltam foglalva s most is alig jutok lélegzethez, de nem akarom már tovább halogatni az írást, mert elküldni valóm is akadt. Elsősorban Buday György mellékelten küldött könyve,[1] amelyet ingyen csináltam, hogy ezzel támogassam a szegedi egyetemi ifjúság agrársettlement mozgalmát.[2] Sajnos, a nyomás nem sikerült olyan szépen, mint szerettem volna. Ennek okai: a fák, amelyekre Buday metsz, nem elég simák és nem elég egyenesek. Ilyenfajta fametszetnél elég bőséges festékezéssel kell nyomtatni, de úgy, hogy a hengerek éppen csak hogy érintsék a fa felületét. Ha azonban olyan fákat kapok, mint kaptam, akkor több festékkel és mélyebben járó hengerekkel, s amellett erősebb nyomással is kell dolgozni, és így egyes partiekat egészen betömött a festék. Különösen nagy baj ez olyan helyeken, ahol Buday túlfinoman vésett egyes sraffurákat, úgy, hogy egész széles sraffurafelületek kimaradtak, illetve úgy betömődtek, hogy nem is látszanak. Sajnos, magyar művészek nem számolnak eléggé a technika követelményeivel. A fametszetnek megvan egy bizonyos minimális finomsági foka, amelyen túl az ilyen stílus[ú] metszetnek nem szabad menni, megvan a helyes szög és a minimális mélység is, ahogyan metszeni kell s az ilyesmit nem szabad nem respektálni, mert ezek determinálják a dolog stílusát. Az Erdélyi Szépműves Céh simított papirosra nyomta ezeket a fametszeteket[3] s amiatt olyan csúnya tónusa van az egésznek, hogy rá se lehet néz-

ni. Rendkívül megkínlódtunk a nyomással és az eredmény, a szemlélő előtt teljesen rejtett technikai hibák folytán, elég rossz.

Decemberben, legnagyobb elfoglaltságom mellett írtam a mellékelt Hungaria-emlékkönyvben foglalt cikket.[4] Ha elolvassa, bizonyosan megérzi, hol vannak benne bizonytalanságok, mert egyes újabb jelenségekről nem akartam véleményt mondani. A háború utáni dolgokról nem akartam nyíltan beszélni, mert kedvezőtlen véleményt is kellett volna mondanom s nem akartam, ha már abba a teljességgel szokatlan helyzetbe kerülök, hogy Bródy Laci[5] barátom felkérése folytán egy *másik* nyomda emlékkönyvébe *nekem* kell írnom! Még mindig úgy érzem, hogy az, ami ma csinálódik, nem tipográfia, s hogy bármennyire totyakosnak éreznek vagy neveznek egyes grafikus-művészek, mégis én őriztem ezekben az esztendőkben a tipográfiai tradíció folytonosságát. Az itthoni nyomdaipari és piaci viszonyok miatt züllött le a nyomdák színvonala annyira, hogy nem lehetett a háború előtti időkből sem rendes dolgokat bemutatni, csak rajzoltakat.

Nem tudom megállapítani, hogy a naptárakkal együtt mit küldtem el a Csekey féle észt sorozatból.[6] Mint látja, nem tudtam ezt a dolgot akkor már likvidálni s be kellett fejeznem. Tudom a véleményét róla, de hát a dolgok úgy vannak, mint legutóbb írtam.

Kérem, legyen kegyes tudatni, hogy mit küldtem el belőlük és mit pótoljak? Ősszel ugyanis a kötéssel nem tudtunk elkészülni, s csak három kötetet küldtem szét tiszteletpéldány gyanánt, a többit majd jövőre. – De Önnek már most ki tudom egészíteni a sorozatot, s különösen ha a magyaroknak is akar adni olvasni belőlük.[7] –

Szeretném, ha egészségi állapotáról is tájékoztatna!!! És főként: ha jó híreket hallhatnék!

Talán kézhezvette azt az árjegyzéket[8] is, amelyeket megküldöttem az egyházaknak is. Annyi kellemetlenségünk van nehány egyházzal, amelyik nem tud fizetni, hogy nem akartam egyelőre jobban belemenni ebbe a dologba s hogy mostanig húzódott, annak az az oka, hogy meg akartam vele várni egy árleszállítást, amelynek csak most jött el a lehetősége. Most úgy sem lehet lényeges dolgot elérni az egyházakkal, csak azt szeretném terjeszteni közöttük, amit úgyis raktáron kell tartanom a községek miatt, de az ő céljaikra is alkalmasak. Majd aztán figyelem, mi iránt van köztük kereslet s akkor nekik külön árjegyzéket fogok készíteni, bizonyos idő múlva.

–

Ami az üzleti helyzetet illeti, nagynehezen megcsináltam akkora forgalmat, mint tavaly, összegileg és mennyiségileg is. De az árleszállítás október közepén lépett életbe s már érezni annyira a kihatását, hogy ha a kereteket meg akarom tartani, akkor az eladott mennyiségeket kell fokozni, hogy a csökkentett árakkal kijöjjek. Az árcsökkentésre tulajdonképpen semmi más nem szorított, mint az az erkölcsi érzés, hogy részemről is igyekeznem kell csökkenteni a községek terhét, holott más oldalról és több felől minden elkövettetik, hogy ne tudjam az árcsökkentést keresztülvinni. Sok volna elmondani, mi mindenért nem! Dehát én nem szeretem, ha túlkönnyű a feladatom. Csak persze most a forgalom sokkal több, de sokkal apróbb tételből tevődik össze, mint azelőtt, s egyre nagyobbfokú koncentrációra van szükség, egyre

több munkára és nagyobb figyelemre, nagyobb szakértelemre. — Hát talán csak bírni fogom ezt is. Kiadásilag ebben az esztendőben szünetet szeretnék tartani, ha csak valami egészen kisterjedelmű dolgot nem veszek elő, mint pl. tavaly a Goethe volt.[9] Még nincsen semmi ideám, hogy mi lehetne ez. —

Szeretnék egy kicsit pihenni ebben az esztendőben, szeretném, ha kevesebb volna a dolgom és mivel az idén ki kell adni újra nagy közigazgatási nyomtatványkatalógusomat, ami pedig maga igen nagy munka, úgy kellene berendezkednem, hogy amellett ne igen legyen más dolgom. Talán sikerül, talán nem, még nem tudom. De sokszor nagyon fáradtnak érzem magam. —

A fene egye meg, szebben kellene élni és eredményesebben dolgozni, de hát az ember semmitől sem függetlenítheti magát, ami körülötte van. Legalábbis büntetlenül nem. És azt, hogy nincsenek igények, s ami kevés van talán, annak a kielégítésére nincsen pénz, nem lehet megváltoztatni. —

Jó lenne egy kicsit találkozni és diskurálni megint, de ki tudja mikor lesz rá lehetőség.[10] — A viszontlátásig szeretettel köszöntöm, kézcsókomat küldöm a Nagytiszteletű Asszonynak s vagyok

[Kner Imre]

Eredetije nem maradt fenn, gépírásos másodpéldánya BML., XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 81–82. Megj.: Fülep–Kner lev. 73–75. p.
Gépirat aláírás nélkül.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Buday György (1907–1990) grafikus, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának vezetője. A kötet: Buday, George: Book of Ballads. Originial Woodcuts. Introductory notes by Charles Rosner. 1934.
[2] A szegedi egyetemi ifjúság agrársettlement mozgalma 1928-ban indult a magyar alföld és tanyavilág népe viszonyainak és problémáinak megismerésére, rendszerezésére, javítására és helyzetének enyhítésére.
[3] Az Arany János balladái Buday György képeivel. Kolozsvár, 1933. c. kötetre utal.
[4] A cikk: Hatvan év tipográfiája. Hatvan esztendő. Bp. 1933. (= Hungária emlékkönyv. Bp. 1933. 25–50. p.)
[5] Ld. 888/24.
[6] Csekey István ld. 795/7., az észt sorozat ld. 795/4. és 8.
[7] Ld. 886. és 888. sz.
[8] Közigazgatási nyomtatványok jegyzéke. Gyoma, 1934.
[9] Ld. 884/1.
[10] Kner Imre és FL legközelebb csak 1943-ban találkozott személyesen.

979. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Zengővárkony, 1934. I. 19.

Kedves Barátom,

hát bizony én is rég vártam már, hogy valami hírt kapjak Magáról! Mikor a karácsonyi csomag megérkezett, azzal a reménnyel fogtam a kibontásához, hogy levél lesz benne – s mikor nem találtam, össze-vissza forgattam-kerestem, még a könyvekben is s mikor sehogyse találtam, azt gondoltam, a csomagolásnál valahogy kifelejtették s majd elküldik utólag. Most végre az újabb csomag meghozta! S nagyon örülök neki.

Legelőször is a küldeményeket megköszönöm. Az eszteket[1] a naptárakkal együtt mind megkaptam és pedig kötve is, fűzve is. E felől tehát ne legyen gondja.

Bár a leveléből azt látom, hogy e kiadványokról nem akar már beszélni s unosuntig tudja véleményemet, mégis szóvá teszem még egyszer. Mondta és írta, hogy a Szellem idején az én kíméletlenségem milyen jó hatást tett tipográfiai pályájára[2] – szeretnék valami hasonló eredményt elérni ezen a másik téren is, ahol talán több a kompetenciám, mint a tipográfiában. Nem kell talán ismételgetnem véleményemet nálunk egyedül álló tudásáról és művészetéről a tipográfia terén – annál kevésbé tudok belenyugodni abba, hogy ez a nagyszerű tudás és művészet ilyen silány kiadványokra pocsékolódik. Hangsúlyozom: én megértettem minden okot és indokot, amit a kiadványok mellett felhozott, de ismét azt mondom, célját elérhette volna tartalmilag is elsőrendű művek kiadásával, sőt jobban. Itt vannak az előző sorozatok, az orosz, dán stb.[3] az orosz összeválogatása nagyon jó, fordítása tűrhető, bár nem írói munka (ha nekem ideadták volna a kéziratot, kifogástalanná tettem volna) – a többi azonban borzalmas, nincs rá szó! Egyszerűen olvashatatlanok, vagy ártalmasok, mert a már amúgy is megromlott nyelv rontásához nagy mértékben hozzájárulnak. Nemrég is átolvastam belőlük egy kötetet, majd szétmentem a dühtől. Kedves Barátom, ilyet nem szabad az emberek kezébe adni. Maga nem csak nyomdász, s nem olyan, aki mások megbízására dolgozik, nem törődve azzal, mit nyomtat – Maga kiadó is s ezen a téren nagy föladata és hivatása van. Ha Magának valamelyik alkalmazottja olyan munkát végezne a nyomdában, amilyenek ezek a fordítások a maguk nemében – azonnal elcsapná. Nem lehet tehát egyik téren így, másikon úgy! A Kner-nyomdának Kner Imre keze alatt magyar Insel[4] szerepét kellene betöltenie – el is kezdte, különösen a Kner-klasszikusokkal[5] és a Monum.[enta] Litter.[arum]-al.[6] Az orosz-északi sorozat elgondolásában is volt egészséges mag, de ami kikelt belőle, azon nincs áldás.

Lenne pedig nálunk már régóta sok pótolni való. Pl. tudja-e, hogy *nincs teljes Petőfink?* A Havas Adolf-féle 4 kötetes[7] már rég elfogyott, ritkán és igen drágán kapható. Micsoda nagyszerű föladat: egy ilyen kiadvánnyal a Kner-cég örökre hálára kötelezte volna a magyar kultúrát. (Teljes alatt olyan kiadványt értek, melyben benne vannak a prózai írásai, levelei stb. S ezt is el lehetett volna küldeni a jegyzőknek is! Tudom, hogy sokba kerül az ilyen kiadvány, de Leffler[8] és Hetyey[9] szörnyűségeinek költségéből kitelt volna, vagy lehetett volna évenként 1–1 kötetet kiadni, 4 év alatt

kész lett volna az egész s most mily gyönyörű volna! végre Petőfi, hozzá méltó kiadásban!

Ez csak egy; vannak más föladatok is. Apránként, ugyanazzal a költséggel, egy remek Kner kiadvány-sorozatot lehetne megteremteni – s akkor a Kner-név nemcsak a tipográfiában állna első helyen, hanem a másik téren is. Ha ez az utóbbi drágább volna – érteném, de nem kerülne többe, s ezért nem értem ambíciójának hiányát ezen a téren s el se tudom hinni.

Sírok, ha ránézek erre az eszt sorozatra. Ily gyönyörűen még be is kötve, ennyi gond, munka, készség – s az eredmény nulla!

Azt írja, az idén nem igen ad ki, hacsak valami kis terjedelmű dolgot nem. Hát akármilyen kicsiny, csak jó legyen! Ha lesz valami terve, kérem, közölje velem – hát mi a fészkes fenének vagyok én a Maga barátja? csak azért, hogy a kész könyveket elküldje nekem? nem tudna engem jobban fölhasználni? hát nem az vagyok-e én az én dolgomban, ami Kner Imre az övében? hát ha két ilyen ember se tudja megtalálni az együtt-dolgozás módját, mit várjunk a többitől?

Cikkét a Hungaria-könyvben azonnal elolvastam.[10] Megértem, hogy annak kell hiányozni belőle, ami legjobban érdekelne. Egyébként a cikket egy kicsit hevenyészettnek érzem – de ezt is megértetik a körülmények, amelyek közt íródott.

A Buday-metszetek fáiról, amit ír,[11] sajnálatosan igazolják, amit magyarjainkról már rég tudunk. Egyébként se tartom sokra ezeket a metszeteket – sok trükk van bennük s nem látom bennük azt az erőt, mely nagyobb föladattal és nyílt pályán meg tudna küzdeni. Azért mondom: nyílt pályán – mert a fametszet, így, ahogy ő csinálja, sok mindent elleplez s kerülő úton éri el hatását.

Hát bizony, én is igen örülnék, ha megint kibeszélhetnénk magunkat együtt! Azt írja, az idén pihenni szeretne egy kicsit – hát jöjjön Várkonyba pihenni!

Egészségem még mindig nincs. Talán volna, ha pénzem volna hozzá. Ez az én circulus vitiosusom! nyavalyás vagyok, nem dolgozhatom, nincs pénzem – nincs pénzem, nem kúráltathatom magam, tehát nyavalyás vagyok.

Valamit majd elfelejtek: Látta már Czakóék új kiadványát, a Magyar Néprajzot?[12] Megküldték nekem recenzeálásra, írni szándékozom róla a Nyugatban – a tipográfiájukról is, de Kollár[13] azt tanácsolja, várjam meg az utolsó kötetét, mert ha most levágom, nem fogják a többi kötetet megküldeni. Mert a kiállítását nagyon le fogom vágni. Szeretném, ha alkalmilag, *mikor ráér*, (mert nem sürgős), megírná róla a véleményét, hogy mit kifogásol benne – bizonyára észre vesz olyat is, amit én nem s azt föl is használnám. Én *abszolút* rossznak tartom *minden* tekintetben (papír, betű, tükör stb.). De le is fogom vágni úgy – a régi taglóval.

Szeretettel köszönti

Fülep Lajos

BML., XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 83–88. Megj.: Fülep–Kner lev. 75–77. p., Kner lev. 1969. 182–184. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 795/8. ill. 927/4.
[2] Ld. 901/14.
[3] Ld. 795/4. és 8.
[4] Ld. 921/7.
[5] Ld. 888/12.
[6] Ld. 901/10.
[7] Petőfi Sándor összes költeményei. Végleges teljes kiadás. Életrajzi bevezetéssel ellátta Jókai Mór. Eredeti kéziratok és kiadások alapján rendezte, jegyzetekkel és variánsokkal kísérte Havas Adolf. Bp. Athenaeum, 1892–1896. 6 kötetben.
[8] Ld. 795/6.
[9] Hetyey József (1896–?) kaposvári tanár, 1930-ban Uppsalában volt ösztöndíjas. Szerkesztette a Kner-kiadó dán sorozatát, fordított a svéd, norvég és dán sorozatban.
[10] Ld. 978/4.
[11] Ld. 978/1.
[12] Ld. 965/10. Az utolsó kötet 1937-ben jelent csak meg.
[13] Ld. 795/1.

980. FÜLEP LAJOS – TOLNAI KÁROLYNAK

Zengővárkony, 1934. I. 19. u. p. Pécsvárad

Kedves Carlo,

igen örültem októberi levelének,[1] mert látom belőle, hogy dolgozik s igyekszik pozíciót teremteni Magának. Amit a német egyetemekről ír, abban persze teljesen igaza van – de hátha ki lehetett volna várni valahogy, amíg a szenny-áradat lefolyik, ami előbb-utóbb csak meg fog történni. Visszamennie azonban akkor már aligha lehet.

Örömmel mennék Parisba,[2] főleg azért is, hogy Magával együtt lehessek. De olyan álom ez, amilyet legfeljebb éjjel, az ágyban álmodhatok. Megélni is alig tudok, honnan vegyem az útiköltséget? Ha az idén megkaptam volna a Baumgartent,[3] mentem volna biztosan – kardoskodtak is mellettem a testületben néhányan, de hiába, ebben Babits[4] és Basch[5] szuverénül dönt s engem kihagytak. S ezzel elesett Paris is.

Egészségi állapotom változatlanul rossz, minden napos láz – már el se tudom képzelni, hogy valaha egészséges is leszek s hogy milyen is az. Legjobb szeretnék már fejjel a falnak menni.

Ha publikál valamit, küldje el. Úgy hallom, Noémiról is jelenik meg könyve magyarul.[6] Nagyon jól tette, hogy írt róla. Talán hasznára lesz. Úgy hallom, Pesten él, s igen nehezen.

Mi van a Michelangelo-könyvvel?[7] Ezt kellene már kiadni. Mindig azt gondolom, hogy Angliában nyélbe lehetne ütni. Ott van még pénz mindenre.

Rinát[8] arra kérem, ne haragudjon, hogy még mindig nem írtam neki külön – élőszóval szeretnék neki válaszolni, abban bízom, hogy ha Parisban nem, hát Várkonyban találkozhatunk az idén. Az az érzésem, hogy Maguk el fognak jönni – s nagyon várom is.

Feleségemmel együtt mindkettejüket üdvözölve szeretettel öleli

Fülep

P.[ost]S.[criptum] Levelére hiába írja „küldönc fizetve" s tesz rá több bélyeget – kidobott pénz.

Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka. Megj.: Lackó: Jelenkor. 1014. p.
Kézírás.
Címzés: Monsieur Charles Tolnai docteur ès lettres Paris VI. 3,. rue des Sts Pères. V[e] étage.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad Hongrie.

[1] Ld. 955. sz.
[2] FL nem utazott Párizsba.
[3] Ld. 965/6.
[4] Ld. 826. sz.
[5] Ld. 895/3.
[6] Tolnai Károly: Ferenczy Noémi. Bp. 1934. Ars Hungarica 4.
[7] FL itt Tolnay: Werk und Weltbild des Michelangelo c. műve első, rövidebb változatára utal, amely Tolnaynak a Sorbonne-on Michelangelóról tartott előadásainak szövegén alapult. Nyomtatásban a Kerényi Károly szerkesztette Albae Vigiliae II. sorozatának 8. füzeteként jelent meg. (Zürich, 1949.) Ld. még 819/5.
[8] Ld. 819/2. A levél nem maradt fenn.

981. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1934. I. 21.

Kedves Barátom,

Ma, vasárnap délután kaptam sorait[1] s egynémely korrektúrák elvégzése után este jut időm arra, hogy azon melegében válaszoljak. Pontosan tudtam, hogy *ezt* fogja válaszolni, csak annyit írhatok: igaza van és nincsen igaza.

Igaza van azért, mert nem szabadna ilyesmit kiadnom.[2] De már írtam, hogy félkézzel készülnek. Ez alatt azt értem (arra az ellenvetésére, hogy a félkezem is az enyém), hogy az egész nyomdai munkája és elkészítése, a papiros megrendelésétől a kötéséig: *sablon*, vagyis olyasmi, amin sem nekem, sem tisztelt személyzetemnek nem kell gondolkoznia.

Csinálom, hogy azt a bizonyos üzleti célt (tiszteletpéldányok) betöltsék, és betöltsék egyúttal a munkamenet bizonyos hézagait, anélkül, hogy nekem az egész dolog problematikájával bármely vonatkozásban foglalkoznom kellene és mégis *indokolja* ez a vacak azt a tényt, hogy nem építek le erélyesen olyan embereket, akiket használni s kihasználni nem tudok a mai helyzetben, de személyileg, tudásra, munkaakaratra, igyekezetre stb. mindenképpen megérdemelnék azt, hogy leépítsem őket. Mert pl. a családjuk existenciájára én ezzel több tekintettel vagyok, mint ők maguk. Ez közgazdaságilag, cégileg, emberileg és mindenképpen marhaság és nem vagyok rá képes, hogy másként csináljam. Ne is diskuráljunk erről, mert csak elkeseredem. Ön itt is téved, hogy én kidobnám azt, aki olyan rosszul végzi a dolgát. Nem dobom ki, hanem magam állok minden poszton és ellensúlyozom és kijavítom azt, amit lehet, sőt: előre számolok a marhaságokkal és állandó koncentrációval, hogy ne mondjam:

lélekjelenléttel védekezem ellenük. A fene egye meg az egészet. Erről nem akarok többet írni, mert messze vezetne. —

Szóval úgynevezett „szociális" szempontból is csinálom ezt, de sem időm, sem kedvem, sem energiám nincsen arra, hogy ezeket a könyveket felépítsem úgy, mint pl. a Goethe-sorozat[3] volt. Nem tudom, mennyire volt Ön azzal megelégedve. De tény az, hogy a maguk végtelen és igénytelen egyszerűségében olyan gonddal voltak felépítve, amit nem lehet ma csinálni. És nem szabad csinálni, mert utóvégre nekem egy nagy organizációs keretet kell fenntartanom lényeges sorvadás és nívóveszteség nélkül egy végképp leromlott piacon, felére, vagy majdnem felére csökkent forgalommal, anélkül, hogy a családos, itt letelepedett emberek existenciáját feláldozzam stbi.

Amellett, mint írtam, a közigazgatási munkám egyre differenciálódik, egyre több erőfeszítést, elmélyedést kíván és egyre csökkenő átlagos példányszámokra támaszkodik. Én csak a magam örömére elkövettem azt a marhaságot, hogy éveken keresztül nagy elmélyedéssel foglalkoztam tipografiai és kiadói ábrándokkal, amelyeknek egyetlen pillanatig nem volt üzleti alapjuk. Amíg a közigazgatás könnyen, szinte magától ment, nagy lendülettel és anyagi eredménnyel, elkövethettem azt a szinte megengedhetetlen ostobaságot, hogy az eredményekből rengeteget elköltöttem a tipografiai és kiadói ábrándokra, de rengeteget tanultam rajtuk. Ha azokat az összegeket tartalékoltam volna, akkor ma nevetném a krízist és egy bizonyos vonatkozásban nagyon független ember volnék...

Ma valósággal kimarcangolom a meglevő lehetőségekből azt, amit csinálok és amellett egész egyéniségem átalakult. Most ismerem fel, hogy mi minden van azon az ábrándkörön túl, közigazgatás, élet, magyar problémák, amelyek irányában a magam organizáló munkájával komoly eredményt tudok felmutatni s össze tudom egyeztetni a köz és a jobb magyar jövő érdekét a magam üzleti és egyéni érdekeivel, bele tudok látni vonatkozásokba, amelyeket csak így lehet megismerni, szolgálatot tudok tenni. — Én nagyon érzem a hiányát annak a szellemi, energia- és pénztőkének, amelyet elköltöttem a másik ábrándkör megfoghatatlan és devalválódott tartalmáért. —

Nem igaz az, s ebben téved Ön, hogy meg lehet csinálni a Magyar Inselt.[4] Én nem értek egészen egyet az Insellel sem, amelynek van egy bizonyos langyos Schöngeisterei-mellékíze, nyilván Kippenberg[5] egyéniségéből kifolyóan. De ha már az Inselt mint célkitűzést vállalom is, mai szemmel azt kell mondanom: egy hatvan-hetvenmilliós nemzetből és Középeurópa németül olvasó milliójából kiválasztható egy elég nagy számú réteg, amelyre az Insel és társai támaszkodhatnak. Mekkora lehet ez a réteg nálunk? Rá lehet-e arra építeni azt az auflágot, amelyből egy picike Inselchen megélhet? Feltétlenül nem, még akkor sem, ha az ember a mindenféle néven nevezendő Hemmungokat nem ismeri és nem ismeri el, hanem huszárosan nekivág s feltételezi, hogy az Insel-publikum nívóján álló emberek egy irányt képviselnek. Nem tudom, így van-e ez, másutt is, vagy csak nálunk van így, de az az érzésem, hogy a rengeteg csalódás után a mi intellektuális rétegünk túldifferenciálódott. Ha kérdést intéznék egy bizonyos réteg minden képviselőjéhez és ezer körlevélből nem *egy-*

re, hanem *kilencszázkilencvenkilencre* érkezne válasz, mindegyik másként jelölné ki egy magyar Insel programját. E téren így keserű tapasztalataim vannak. Hogy tovább ne menjek: nagyon nagy kérdés, hogy egy teljes Petőfi szükségességét hányan ítélnék ma úgy meg, mint Ön! De ezt a részét sem akarom tovább bolygatni a dolognak. –

Van valami, amit én úgy hívok, hogy kultúrszolidaritás. E körül egyenesen borzalmas dolgokat éltem már át itthon. Amióta Ön önkéntes száműzetéséből nézi a világot, a helyzet itt a végtelenségig leromlott. A sajtó körüli viszonyok teljesen korrumpálódtak. A kiadás és a sajtó egymáshoz való viszonya, az irodalom és a sajtó egymáshoz való viszonya, s minden egyéb kapcsolat keresztülkasul megrothadt és minden elveszítette a hitelét. Az emberek pedig belesüppedtek egy furcsa mocsarába ezeknek a kapcsolatoknak, amelyből nincsen kiút. Ma már pl. egyáltalában nincsen kritika. Egy sort nem lehet valamilyen üzleti vagy személyes kapcsolat nélkül elhelyezni, vagy pedig olyan komoly összegeket kell mozgósítani, amelyek annyira megterhelik a könyv költségvetését, hogy csak széles rétegekre alapított slágerek bírják ezt el. – Viszont ezzel szemben minden könyvismertetés teljesen elveszítette a hitelét és teljességgel hatástalan. –

Ön a klasszikusokra[6] és a Monumentára[7] hivatkozik. Ez a két sorozat nekem személyileg, mint kiadónak és tipografusnak büszkeségem és felejthetetlen élményem, üzletileg pedig teljes százszázalékos tévedésnek bizonyult. A konjunktúra alatt derült ki, hogy abszolúte semmi szükség nem volt rájuk a piacon. Ha kianalizálnám könyveimből, mennyit adtam el belőlük pénzért és mennyit ajándékoztam el, elhűlne Ön. És elpazaroltam rájuk életem két és fél évét, amelyet ha a közigazgatási munkám átorganizálására fordítottam volna (akkor még fiatalabb voltam s mellette teljes gőzzel csináltam azt is, de nem tudtam még akkor elméletileg ahhoz eleget s bizonyos feladatokra akkor még nem is lehettem ennélfogva képes), ma másképp állanék és legalább a fiamnak több anyagi lehetőséget tudnék biztosítani. Igaz, hogy Tatsuki Y barátom Osakából azt írta nekem, hivatkozva akkori egyik publikációnkra, amely a Klasszikusok és a Monumenta eredményeit produkálta egy leipzigi szaklapban, hogy ők ott Japánban megállapították, hogy mióta és milyen hatást gyakorolt a Kner-nyomda a *német* tipográfia fejlődésére, de Ön mondja meg, mennyi ennek a pozitív értéke reám és a magyarságra nézve, amelynek csak az én másik munkaterületemen, a közigazgatás terén is annyi rengeteg az akut megoldatlan problémája? – Őrült pazarlás volt ez a kiadói tevékenységem minden területen, egy nagy élettévedés, amely sok örömet és szépséget adott nekem, de becsapott, mert nem hatott tovább és „ein Schlag ins Wasser" volt, ha a magyar vizeket nézem.

És überhaupt: az Insel... Mit ért az Insel, mit értek az Inselek, ha megtörténhet az, ami Németországban történt. Most nem az örök német őrmester sadista és masochista kilengéseire gondolok, hanem az egész mozgalom szellemére, arra, miről íme némely kis vakarás után kiderült, hogy megvan az Insel publikumában is. Olyan emberek lelkesednek odakint, akiktől ezt soha fel se lehetett volna tenni, mert a tudományos meggyőződésük és tapasztalataik nem engednék ezt meg, s ha elmondanám Önnek tapasztalataimat ezen a téren, nagyon csodálkozna. Mi volt akkor a belső,

igazi értelme annak, amit mi az Insel és az Inselek munkájában értékeltünk? Perlen vor die Saeue talán? A fene érti az egészet, de hinni már nem lehet semmiben. —

Van aztán itt még valami, amiről írni kell, de amit nagyon nehéz megmagyarázni. Úgy hívom ezt, hogy az árak forradalma. Hihetetlen krízisben van az egész ipari termelés. Mert a paraszt is kevesebbért adja el a búzát, mint amennyibe neki van, de ez más. Egy nemrég megjelent statisztika szerint a magyar mezőgazdaság csak 39%-át vitte a piacra annak, amit 1932-ben termelt, a többit maga élte fel. Ő tehát naturalwirtschaftot csinál, s ha akar, kalkulál, ha akar nem. Még tovább hordja a csizmát s nem fizet adót, nem fogyaszt semmit és ezzel rendben van. Maga eszi meg, amit produkál és fütyül mindenre, amit más produkál s amit ő egyelőre nem tud megvenni. De az ipar helyzete egészen más. Csak egy része az iparnak az, amelyik mindenütt mindenki számára értéket képező cikket gyárt, raktárra. A nagyobb rész rendelésre dolgozik és teljesen piacra viszi a produktumait. Ő tehát kénytelen kalkulálni és wenn er von der Substanz lebt, azt hihetetlen hamar feléli. Tavaly egyszer láttam egy mérleget a Frankfurter Zeitungban egy nagy vállalatról, amelynek nem volt egyetlen fillér adóssága, telke, épületei, gépei, szabadalmai összesen 1 márkával szerepelt a mérlegben és óriási összegű bankbetétje volt a bankokban. És a részvényeinek a kurzusa szinte a merített részvénypapiros árán állott. Magyarázata az volt, hogy könnyen ki lehetett számítani, hogy mindenét, ami van, hány hónap alatt éli fel a termelés, a puszta fennállás költségeivel az eladási lehetőségekhez mérve. —

Szóval: amikor mi önköltségi áron alul termelünk, az nem azt jelenti, mint a parasztnál, mert nekünk elő kell teremteni a pénzt, amelyet oda kell adni a papirosért, a személyzetnek, adóra, regiekre stb. És akkor az egész szakma kivétel nélkül olyan árakon dolgozik, melyekről tisztán és könnyen ki lehet mutatni, hogy az önköltségeket sem fedezik. A lelkiismeretlenek (alkalmazottak, „igazgatók" vagy közpénzekből élő üzemvezetők, vagy az eladósodott könnyelműek) azt hazudják, hogy ők „keresnek", a tudatlanok és készületlenek ezt „hiszik" és dolgoznak tovább. Én azonban sokkal rövidebb úton járok iroda és üzem között és tudom, hogy nem lehet fennmaradni ilyen árpolitika mellett. Hogy hogyan tudok én fennállani, boldogulni, esetleg még kissé előre is jutni, az éppen az én más területen, a közigazgatásban folytatott munkám titka, de én határozott biztonsággal tudom, hogy sem a 3,90, sem a 2,90, sem az 1,90, sem a -.90, sem a -,000009 filléres könyvön nem lehet „keresni" sőt megcsinálni sem. Ez ön- és tömegcsalás, amelynek keserves vége lesz. Hogy mikor, az sok mindentől függ, de közeledik. A nívólerontás csak kissé tolta ki, a végét meg fogjuk érni.

Nomármost: ha nem lehet géppel szedett, szinte korrigálás nélkül nyomott, szerzői joggal nem terhelt, vacakul kötött, a szortiment jutalékának megkerülésével kiadott, gazul és tudatlanul kalkulált könyveket kiadni, hogyan lehessen jól megcsinált, kézzel szedett, négyszer korrigált, gonddal tördelt, stílusra hangolt, differenciált publikumnak szánt könyveket csinálni és eladni? Sehogy. Nem áll az, hogy ugyanannyiért meg lehetne csinálni, mint az én észt sorozataimat.[8] Azok ugyanis eleve le vannak írva és nem fáj a szívem, ha egy darabot se adok el. Kiadom a kéziratot a faktoromnak, mellé teszem az orosz sorozat[9] egy ívét már hetedik vagy nyolcadik éve és

azt mondom: így lesz csinálva és majd ha ráérek, gondoskodom egy címlapról hozzá. –

De azt, amit én a Goethével csináltam, nem bírom.

Nem bírom azt, hogy annyi szeretetet, gondot, tudást, lelkesedést odaadjak s akkor megszabjak egy hatpengős árat három kötetért, amikor a reális ára 18 volna és akkor eladjak 80 példányt, mikor – a jegyzőknek elosztottakon kívül – 130 példány ment el ajándékba és bírálati példánynak. –

Hogy az észteket veszi-e valaki, az nekem teljességgel közömbös, ha senki se veszi, annál jobb, legalább nem látja senki, csak az, akinek a nyakára küldtem. –

De hogy azt, amiben minden képességem, akaratom, tudásom, szeretetem, kultúrám és munkatársaim minden hite, reménysége bennevan, leszarják, fitymálják, észre se vegyék, azt nem lehet kibírni s ezt Önnek meg kell értenie.

Ebből nekem elég volt, ezt nem bírom és nem érdemlem. Ha egy közönség ennyi visszhanggal felel arra, amit én csináltam, akkor nem szabad többé azt csinálnom, amit csináltam. Nekem sok-sok pesti utam, hosszú délutáni üléseim, levelezésem, ingyen munkák pénzáldozatom van a magyar bibliofilia dolgában, a Társaság körül. Ha elmondanám a lanyha dilettantizmusnak, az óvatoskodó tapintatoskodásnak, a híg és laza érdeklődésnek azt az ezernyi jelét, amit ott tapasztaltam, el se hinné Ön s amellett ezek a kedves és szimpatikus, egyenként igen kulturált urak még a legmélyebb és legőszintébb hálámra érdemesek, mert megmutatták azt, hogyan értékelnek és szeretnek és látják a különbséget aközött amit én csinálok s aközött, amit mások csinálnak. –

Az idén is, mint minden évben, kinyomattam katalógusomat.[10] Emlékszik a két almanachomra,[11] az olvasójeleim két sorozatára,[12] a rengeteg szép, modern és praktikus prospektusra, amit 1916 óta csináltam, hogy a „szortimenter"-nek segédeszközt adjak kiadványaim terjesztésére. – Valósággal donkihótei módon az idén is kinyomattam a katalógust, miután meggyőződtem arról, hogy a két év előtti még kiosztatlanul hever Pesten a bizományosomnál. Küldtem egy körlevelet az összes magyar könyvkereskedőknek azzal, hogy: itt küldök egy példányt a katalógusomból. Akinek több kell, kérjen további példányokat, budapesti bizományosomtól s ingyen kap, bérmentve annyit, amennyi kell neki. Tudja hányat kértek: egyetlen könyvkereskedő egyetlen egyet sem. – Erre vagy 50-nek nyakára küldtük a 6000 példányt kérés nélkül. El tudja képzelni, hányat fognak ebből kiosztani? Én tudom: egy százalékot. Ismerem ezt a dolgot, elég régen csinálom. Tudja Ön, mennyivel kerülne nekem többe a négykötetes Petőfi az észteknél?[13] Háromszor annyiba. És minden egyes oldalt magamnak kellene a tördelésnél megkomponálnom, mint ezt a Klasszikusoknál tettem, mert másként olyasmi jönne ki belőle, mint annakidején az Athenaeum egykötetes Adyjából.[14] – Én tudom, mit kellett mászkálnunk-leveleznünk szegény Király Györggyel,[15] míg a halmozódó sajtóhibák és cenzúrázott kiadások mögül a helyes szövegeket összeszedtük a kis Klasszikus-sorozatnál. – Nekem egy ilyen Petőfi szívügyem lenne és óriási pénzem feküdne benne. Amikor a bolti árát kellene megállapítani, felét sem kérhetném, mint amit a költségek alapján kérni kellene. Ha

az észteket nem veszi a fene sem, mit bánom én. De ha aztán azt a Petőfit nem venné a fene sem, mert *nem venné,* azt nem lehetne elbírni. –

És nincsen is időm és pénzem hozzá. –

Ami azt az elgondolást illeti, hogy kis költséggel nehány kis könyvet csinálni évente: erre ezerszer gondoltam. De van egy keserves tapasztalatom. Az én munkamódszeremmel nem tudom olcsón megcsinálni, mert nem érdekel, ha fuserálni kell. És ha túl alacsonyra szabom meg a bolti árát, akkor már csak azért is a nyakamon marad, mert a könyvkereskedőnek nem érdemes vele foglalkozni. A portót, a behozatal költségeit sem bírja el a dolog. –

Higyje el nekem: a magyar könyvek úgy készülnek, hogy offszájdon ül egy fenevad a kiadónál, aki lesi, mi sikerült valamely másik kiadónak s akkor arra ráveti magát. Elkezdi a nyúzást a szerzői díjnál, a fordítónál, a papirosnál, a szedésnél-nyomásnál-kötésnél, a terjesztőnél, a propagandánál és akkor nagy ordítással a piacra vet valamit. Akkor aztán utólag nem meri megkalkulálni. Ismerek egy különben rendes fiatalembert, aki vasutasból lett jogász, jogászból hózentráger, akarom mondani kiadó s most egy régi patinásnevű kiadónál vezeti a Herstellungot, amint ő mondja. Egy kollégám azt mondotta neki: uram, Ön erre a dologra ráfizet. Íme a klasszikus válasz: vegye tudomásul, kedves Kollégám, hogy mi semmire sem fizethetünk rá. Nálunk nincsen Nachkalkuláció. –

Mindezt igazolásul mondom. De tekintsünk el ettől mindtől és mondjuk azt: vállalom, hogy hozzáfogok, kiadok évente hat kötet könyvet (ami öngyilkosság, mert hat kötetért nem lehet saját terjesztési apparátust fenntartani, hanem bizományosra kell bízni, ami indolenciát, eredménytelenséget és a bolti árnak 12–15%-át jelenti költségben), rászánom azt az ideget, időt, energiát és pénzt, ami nincsen meg rá. Kit adjak ki, ki legyen az és mi, amit kiadok, – úgy, hogy hihetek benne, fedezhetem világnézettel, hihetek benne mint emberben s nem fog a faképnél hagyni akkor, amikor az áldozatot meghoztam s megnyílnak előtte az általam nyitott új lehetőségek? És hol van az irány, amely mellé szegődhetem, úgy hogy higyjek is benne, s nem vernek érte fejbe vagy ma, vagy holnap, s nem teszem ezzel tönkre azt, amiből élek: közigazgatási kapcsolataimat? És hol van az a valaki, aki emellett még tehetséges is? Önnek magának észre kell vennie, hogy mint kiadási programot egy nyolcvannégy év előtt elhalt költőt ajánlott nekem!!!!! –

Kozma[16] ugyanezzel kerülget engem mindig, amivel Ön. Azt mondja a Klasszikusok óta mindig: meg kell csinálni a KKKK könyveket. Ez a négy betű azt jelenti, hogy Kis Képes Kner-Könyvek. Minden évben három-négy kis könyv, mind egy kis remekmű, mind a tartalomhoz illő stílusban, illusztrálva, vagy díszítve, egy-egy kis címképpel.

Ez is csábít, de mi ez? Ez is öreguras, világtól elforduló Schöngeisterei, bélyeg- vagy bogárgyűjtés, hatástalan játék, amely rengeteg pénzbe kerül s majd ötven év múlva a múzeumokban esetleg felfedezik. Amíg hittem abban, hogy „az iparművészet és a manufaktúra kísérletezi ki a formákat a tömeggyártás számára" volt ehhez kedvem, de amióta látom, hogy szakiskola, szaklap és szakemberek híján mindez teljesen hatástalan, mert nincsen meg a vonzása a közönség igényességének, ennek sem

látom értelmét. Kinek és minek, elajándékozni? Akkor elég erre az a nehány Privatdruck is, amit csinálok, mert azt eleve nem adom oda a könyvkereskedőnek s nem kapom vissza két év múlva rongyosan és légyszarosan, eladatlanul, hanem mindjárt frissiben annak adom oda, akit szeretek s akit érdekel, és nem kell érte súlyos készpénzhonoráriumokat kifizetnem.

És mégis minderre nézve ne higyje azt, hogy ez végleges pesszimizmus. Meg fogjuk még érni, hogy újra kicsírázik valami lehetőség, de az a katasztrófa, hogy nálunk mindig eltapossák a fejlődés kontinuitását. Én tudom, hogy volt egy idő, amikor Lukács György Balázs-könyvéből[17] 1100 darabot adtam el egy év alatt. Igaz, hogy amikor eljött a nagy próba, annak kellett kiderülni, hogy végső ponton nem értek egyet azokkal, akikkel munkához fogtam. Ők légüres térben éltek, én már realitások között dolgoztam 12 éves koromban. De mégis volt valami közös köztünk, éppen az, amit első almanachunkban megjelöltem: a komolyság. És akkor volt ennek visszhangja a fiatalság között. Ma nincsen, mert a fiatalság nem vehet könyvet és a fiatalság nem maga választja meg világnézletét és érdeklődését sem. Ez az, ami legjobban érdekel: a fiatalság és elrémítő tapasztalatokat szerzek körülöttük. —

Kétféle terv van, ami az utóbbi években foglalkoztatott.

A kommün utáni években tavaszi sétákon sokszor gondoltam arra, hogy egy parasztújságot kellene csinálni. Elkezdeni egy helybeli kis lappal és azt lassanként kifejleszteni olyan újsággá, mely az Alföld és az egész ország parasztjához eljusson később. Ne akarjon hatalmi pozícióhoz, mandátumhoz lépcső lenni, hanem keresse az igazi problémákat és adja azok megoldását úgy, hogy a paraszt is megértse azt. Szóval: realitásokra építő, reális dolgokkal foglalkozó tanácsadó legyen, minden világnézleti maszlag nélkül, koncentrált, minden kis életjelenségre felfigyelő és azt rögtön felkaroló valami. Nem volt rá időm és pénzem s nem jutott rá lehetőségem, hogy hozzáfogjak. A másik tervem az volt, hogy feltámasztom a ponyvát. A 6—8—10 filléres Tatár Pétert,[18] irodalmi mezbe bujtatott tanácsadóként az élet és a munka minden kérdésére, ami a nép életében felmerül. De ennek sincsen meg a terjesztési lehetősége, mert a könyvkereskedelem teljes marazmusban szenved, nem is jut el azokhoz a rétegekhez, amelyekről itt szó lehet, azok, akik a ponyva terjesztéséből éltek és azzal foglalkoztak — mint pl. a nagyapám — elsüllyedtek az idők süllyesztőjében és a társadalom gépezetének a regieje ma sokkal drágább, posta, vasút, adók, illetékek, szociális terhek stbi a filléres cikkekre sokkal több költséget rónak. — A hatkrajcáros szedőnapibér mellett lehetett ezeket a dolgokat csinálni, de egy próbaképpen kiszedett füzet költségei ijesztő dolgokat mutattak: elsőrangú kéziratok megszerzése évekig tartó igen koncentrált munkát, a szóbakerülő problémakör teljes ismeretét, egész nagy szerkesztőséget igényelnek s legalább 10.000 fölösleges pengőnek kellene kéznél lenni és a magam kétesztendei koncentrált munkájának, amíg a terjesztés szervezése eljutna odáig, hogy kilátásba kerülhetnének azok a példányszámok, amelyek mellett az amortizáció *kezdődik:* ne felejtse el, ez nem mehet előfizetéses alapon, itt a vevő gusztál egy csomó elébe rakott füzet között s egyik számból elmehetne százezer, a másikból kettő. És abba a helyzetbe kell juttatni azt, aki ter-

jeszti, hogy meg is éljen belőle és érdekelje a folytatás. Másként a neki kiküldött mennyiséget eladja, zsebrevágja a befolyt pénzt és többé nem jelentkezik. –

Szóval ezek ábrándok, habár megjegyzem, hogy mély meggyőződésem szerint *ez* volna az a két emeltyű, amellyel igazi, konkrét segítéssel lehetne csinálni valamit. Fontosabbat mindennél, mint az egész hivatalos magyar irodalom. – Mert a földdel dolgozó és földből élő rétegek kultúrájának és *mesterségbeli* szaktudásának emelése nélkül nem lehet semmit se csinálni, nem lehet kimozdulni a kátyúból. És hol vannak az emberek, akik ezeket a füzeteket vagy ezt a lapot meg tudnák csinálni. Jártam én eleget ezek után a problémák után is és itt is elképesztő tapasztalatokat szereztem. –

Pár hét előtt jártam az itteni népkönyvtárban. Az ipariskolai igazgató-tanító kezeli, aki itteni módos gazda fia, jószándékú, rendes fiatalember. Kérdezem tőle, olvassa-e valaki a könyveket? Köztük van egy csomó Jókai, az Osztrák–Magyar Monarchia Írásban és Képben, Kossuth Lajos Iratai, Gáspár Ferenc útleírásai,[19] nagy díszkötetekben s egy nagy csomó vegyes szakmunka. Azt kérdeztem, olvassa-e ezeket valaki. Azt felelte rá: kétféle ember van Gyomán. Egy nagy csomó, aki sohase olvas, az sohase jön ide. Egy kis csomó pedig itt már mindent elolvasott s nem kapunk új könyveket. De a gazdasági iskolai szaktanító azt mondja, hogy a háború előtti szakmunkákat nem szabad odaadni, mert az egész mezőgazdasági szaktudomány szerint a háború előtti szakkönyvekkel ma sokkal többet ártunk, mint használunk. Amennyire én belenéztem ebbe a problémába, igaza is van neki. –

De térjünk vissza reálisabb területre. –

Mondjuk, hogy elhatároznám egy kis sorozat előkészítését, in zwangsloser Folge, szép, kulturált, érdekes és művészi könyveket, nem nagy példányszámban, nem nagy befektetéssel, évente négyet-ötöt, olyanokat, amiknek van kapcsolatuk az élettel, de amelyeket a túltagolt magyar társadalom minden oldalán érdeklődéssel fogadhatnak és haszonnal olvashatnak. –

Mondjuk, hogy Ön vállalná egymaga, vagy másokkal egy ilyen sorozat szerkesztését:

mi volna az első két esztendő programja? Mit tudna Ön ajánlani, ami érdekes és érdemes volna munkára és áldozatra?

És ha váratlanul kontaktusra találnák a vállalkozással, s bővíteni kellene a kört (már egyszer állottam ilyen ponton 1918-ban), kik lehetnének azok, akiket még be lehetne kapcsolni, akik folytathatnák ezt a munkát? – Akiket Ön akár mint munkatársakat, akár mint bekapcsolandó szerzőket maga mellé venne?

Ha ehhez kedve van, csináljon egy kis vázlatot, majd én megteszem annak a magam megjegyzéseit és kíváncsi vagyok, milyen pontban tudunk találkozni. –

Mert így csak kritizálunk, káromkodunk, de nem jelöljük meg az utat, hogy merre kellene elindulni és hova kellene eljutni. –

– – –

Más:

A Buday-metszetek[20] dolgában teljességgel igaza van. Én nem is ezt akartam. Jól esett látnom, hogy *van* ez a szegedi agrársettlement mozgalom,[21] s véletlenül vala-

kitől jó információkat kaptam felőlük. Azt gondoltam, hogy ha akad 1933-ban egy kis egyetemi csoport, amely nemcsak gumibotot lóbál, és nem a tanulás megtagadásában látja azt a hatalmi fegyvert, amellyel hatni próbál és amellyel a jövőre készül, hanem komolyan vesz valamit és éppen a parasztprobléma felé indul el, akkor nekem azt támogatnom kell. Így ajánlottam fel, hogy megcsinálok nekik egy könyvet. Hosszú volna elmesélni, hogy miért és hogyan lett belőle éppen ez a könyv, egy Ön előtt ismeretlen pesti úrnak köszönhetem, aki grafikában csinál, és egy kissé elvette a szájam ízét, hogy egy ifjúsági mozgalom vezére ezt a támogatást a saját könyvének kihozására használja fel. De hát én ígéreteket nagyon meg szoktam tartani s ezért ígérek nagyon nehezen. Most feltettem a kérdést, hogy ha a könyv sikerül üzletileg, mi jut belőle a mozgalomnak. — Igaza van abban is, hogy a fametszetek nagyrésze blöff és rutinmunka, egy-két ötlet variálása és hiányzik belőle az, ami nélkül nem jut előre valaki: nem tanul a művész s nem ismeri azt az igazságot, hogy Genie ist Fleiss, s ez nem azt jelenti, hogy *sok* fát kell metszeni. Mert akkor ezt favágással is el lehetne intézni. Majd meglátjuk, mi lesz belőle. —

A Hungária-féle cikknek[22] az a baja, hogy ködben látok egy területet, amelyen nagyjából tájékozódom, de nincsen időm arra, hogy a térképészet módszerével megcsináljam róla az eredeti és részletes terepfelvételt. Nekem az a nagy bajom, hogy annyit már tudok, hogy a tipográfiát nem lehet kitépni a szellemtörténeti miliőből, de nincsen időm és lehetőségem arra, hogy megtanuljam azt a rengeteg mindent, amihez erre szükség volna. Nagy-nagy baj viszont az, hogy azoknak meg, akiknek ez volna vagy ez *lehetne* a mesterségük, nincs ahhoz Blikkjük, vizuális élményképességük, művészi kultúrájuk és szakértelmük, hogy átlássák a területet és felismerjék a tájékozódás főirányait. Tehát el sem indulnak semerre. A cikk elején megadom magamnak a felmentvényt akkor, amikor utalok arra, hogy ezt a dolgot nem *kellene* csinálni, és így nem akarok egyebet, mint rámutatván ezekre a nagy összefüggésekre, megkíséreljem ébreszteni a hályogoperáló kovácsok lelkiismeretét. Mindig kiderül, hogy nem lehet, mert nincs nekik. —

A pihenést nem úgy értettem, hogy el kellene menni pihenni, hanem úgy, hogy itthon kellene kevesebbet dolgozni. Az elmenésnek egy igen-igen nagy baja van. Ha hazajövök és itt találom a tele íróasztalt, egyhónapi hivatalos lapot, s rengeteg okvetlen átolvasandó rendeletet és az el nem végzett munkát (nem az enyémet), másnap fáradtabb vagyok, mint ahogy elmentem. —

Mi most nagyon nehéz helyzetben vagyunk. Úgy érezzük, nem volna jó és okos a gyerekeket[23] tovább itthontartani. Okosak, értelmesek, egészségesek, fejlett érdeklődésűek, frissen gondolkoznak, elfogulatlan, jó és bátor a fellépésük, semmiféle baj nincsen, de valahogy talán nem ismerik eléggé az életet s nem merjük ennek a felelősségét tovább vállalni. Internátusba nem akarjuk adni őket, mert ezt mesterkélt környezetnek tartjuk, nem az életnek. És hol talál az ember *ma* polgári családot, amelyikre nyugodtan rá meri bízni ezt a két gyereket, akikben minden jövőnk összpontosul? Azt se tudjuk elképzelni, mit fogunk itthon csinálni nélkülük? Az Asszony[24] szegény, teljesen elveszítené élete értelmét és tartalmát s nem volna *egy* perc nyugta. Én meg úgy érzem, hogy a világ tele világnézleti bacillusokkal, a fe-

lelőtlenségnek, nyegleségnek, tudatlanságnak, saját hibáink másra tolásának, de a reménytelenségnek, kétségbeesésnek, hitetlenségnek is ezernyi fajtájával. Úgy érzem, hogy itt mellettem a fiú percenként látja és érzi, hogy a munkáért kell és érdemes élni, hogy a felelősségvállalás és viselés adja meg a munka értelmét és hogy a qualitásgondolat a munka alapja és kormányozója. Itt mellettem látja és megtanulja azt, hogy egy név, egy múlt, egy önmagam által kiépített és vállalt tradíció kötelez és irányít, s hogy lehet ma is még úgy dolgozni, hogy a munka ezernyi vonatkozása és kapcsolata, az összesség érdekeivel való összefüggése legyen a kategorikus imperativus és hogy az ember önmaga állíthat fel önmagának mértéket és örök bele nem nyugvással verekedhet minden nap a jobbért. Úgy érzem, hogy itt, ebben a miliőben élni, dolgozni, teremteni mégis érdemes, értelmes, embernek való dolog, de ha ő nem ebben nő fel, – mint én tizenkét éves korom óta – elszakad tőlem és ettől a világtól, amely számára nevelem s nem lesz kedve visszatérni bele. Mit tudom én, mit kap ő másoktól. Van egy unokaöcsém,[25] aki tanítványom, most másodéves inas a Hungáriában, de tanideje felét itt töltötte. Szegény Haiman sógoromnak,[26] az orosz sorozat szerkesztőfordítójának fia, aki két éve maradt árván. Ő teljesértékű és tehetséges nyomdász lehet, megvan benne minden hozzá. Szegény sógorom világnézlete majdnem mindenben közös volt az enyémmel, ha nem is vizuális irányú volt a kultúrája. A fiú örökölte az ő jó tulajdonságait, de 15 éves kora óta taníttatom rajzolni. Okos gyerek létére nyitott szemmel nézi a világot s hozzám teljesen bizalommal van, hiszen apja helyett nekem kell vigyáznom a fejlődésére. Ez a fiú egy mélyen szomorú gyerek, lassan kezd csak bizalomra, hitre szert tenni, ahogy tájékozódik a szaktudás területén és felismeri a célokat és utakat. Mint minden fiatal, nagyon érdekel engem és sokat foglalkozom vele, mert sokkal kisebb a korkülönbség közte és köztem, mint közte és Mihály fiam között. Úgy érzem, hogy majd ő fogja közvetíteni a tradíciót tőlem Mihályhoz, ha nem érném meg azt az időt, amikor a fiamat magam taníthatom, vagy ha a nagy korkülönbség miatt nem tudnám megtalálni a kontaktust vele. Ez a fiú csak a legnagyobb szomorúsággal és elkeseredéssel tud beszélni arról a kitűnő hírű fővárosi középiskoláról, amelynek elismerten első tanulója volt.

Óriási felelősség tehát nekem az is, hogy itt tartsam a gyereket, ahol üvegharang alatt él és semmi hasonló korú társasága nincsen, nem él a versenyben, társadalomban, nem ismeri meg a komiszságokat, s nem kell verekednie, de óriási felelősségnek érzem azt is, hogy kiadjam a kezemből *ebben* a világban. –

Most az a helyzet, hogy bármi történjen, kiadjuk, de nem tudjuk elképzelni, hogy hová és hogyan. –

Ha azonban kiadjuk, akkor szeretnénk együtt tölteni négyen a nyarat, mert hiszen akkor ősszel a kislányt is kiadjuk.

A napokban többször beszélgettünk arról, hogy hova menjünk. Jó volna, ha a gyerekek német szóra is mennének, de Németországról nem lehet szó és zsidó létünkre kockázatos Ausztriába menni is, mert hiszen a nyárra ott is már a nemkívánatos elemek közé tartozhatunk. Feleségem – sajnos – beteges is ahhoz, hogy túrázzon, sétáljon velünk, tőle sem akarunk messze elmenni. Olyan helyre szeretnénk együtt menni, ahova este mindig hozzá visszatérhessünk. Falura menni nincsen értelme,

mert hiszen a gyerekek falun élnek éspedig színtelen, tradíciótlan falun, amelyben semmi látnivaló nincsen. Változatos, érdekes, építészetileg, tájilag, népileg az ittenitől eltérő hely kellene, ahol sokminden látni és megbeszélnivaló akad, mert hiszen azt az időt, amit velük töltök, arra akarom felhasználni, hogy sok mindenről diskuráljak velük. –

És nem volna persze hátrány az sem, ha nekem magamnak is akadna társaságom, mert rám is rámfér az, hogy kizökkenjek eszmekörömből és beszélgethessek egy kicsit olyan emberrel, aki érdekel. –

Így gondoltunk most Pécsre, mert hiszen a pécsi látnivalókból bizony keveset láttam tavalyelőtt, de kérdés, el lehetne-e ott olcsón, egészségesen és kényelmesen helyezkedni, úgy, hogy az Asszonynak, aki nem tud járkálni, ne kelljen begubóznia. – Gondolunk ezenkívül Sopronra is, ahol bizonyos fokig megvan a német szó lehetősége is, habár vendégnek minden személyi kontaktus nélkül nehéz ebbe bekapcsolódnia. Lehetne szó valamelyik erdélyi szász városról is, de úgy hallom, hogy azok rendkívül drágák és ott is elég bizonytalanok a viszonyok. –

Mindez bizony elég nehéz és messze van még, nem tudom, hogy fog kialakulni. Nekem, mint apának nagyon rossz a lelkiismeretem, mert annyi a dolgom mindig, hogy nem tudok a gyerekekkel eleget foglalkozni. – Pedig nagy szükségét érzem, érdekel is, hiányzik is nekem és kötelességem is, – meg is van az őszinte, szeretetteljes, bizalmas kontaktusom velük. –

No de elég volt az írásból s Önnek az olvasásból is. Olyan bokrétáját küldöm itt a problémáknak, hogy van rajta mit gondolkoznia. – Kíváncsi vagyok a válaszára, amelyet bizonyos türelmetlenséggel várok. – Ezidén nem kell könyveket csinálnom ama bizonyos célra, mert az észteket két évre osztom el, s jövőre semmi kötelezettségem nincsen, hálistennek. – Tegyük fel és higyjük azt, hogy megindul a viszonyok jobbrafordulása és akkor érdemes lesz valamit csinálni? És erre a sokszor bezápult reményre kezdjünk hozzá valamihez? Üzletileg nagy szamárság volna. Hát legalább próbáljuk meg kitervelni, mit csinálnánk, ha csinálnánk valamit? Ennél légüresebb teret el sem lehet képzelni. –

Még csak azt jegyzem meg, hogy nem láttam a Magyar Néprajzot,[27] de amúgy is meg akartam rendelni. Hiszen bizonyosan rengeteg szép felvétel lesz benne és sok agyonverhetetlen anyag s ha itt, ahol népi dolgot alig látni, a gyerekek nézegetik, már akkor is meg kell és meg érdemes venni. Majd írok Kollárnak,[28] talán cserébe meg lehet szerezni és akkor majd megírom róla a véleményemet. Ez a vélemény kész már előre, mert el tudom képzelni, hogyan fog fel Czakó[29] egy ilyen feladatot, de láttam már tőle olyasmit is, ami meglepő volt a maga illogikátlan váratlanságában.

Őszinte sajnálattal olvasom jelentését egészségi állapotáról. Nem tudom elképzelni, hol lehetne megfogni ezt a dolgot, innen távolról. – Így hát tanácsot se tudok adni. Csak nagyon sajnálom az egészet és azt hiszem, hogy lelki okai is vannak ennek. Nemcsak azért nincsen pénze, mert munkája nincsen és azért nem tud dolgozni, mert nincsen pénze ésatöbbi, ésatöbbi, hanem hiányzik a primum movens, a cél és értelem amögül, hogy hozzáfogjon? Nem itt van a baj? Nálam más a helyzet: annyi a kötelezettségem, hogy emiatt céljaim egészen kézzelfogható közelségbe rukkolnak,

mint pl. egy-egy fejem felett lógó vállalt fizetési terminus és efféle és így igyekeznem kell ennek az egész hajszának mélyebb értelmet is adni, hogy csinálni bírjam.

Szeretném, ha nem unná nagyon mindezt, amit itt írtam és ha sikerülne ezzel a sok hitetlenséggel és „nem érdemes"-sel bebizonyítani, hogy érdemes és muszáj. –

Várom válaszát és a viszontlátásig minden jót kívánva vagyok régi híve és barátja

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/110. Megj.: Fülep–Kner lev. 77–87. p., Kner lev. 1969. 185–201. p.
Gépirat autogr. aláírással, Kozma Lajos szignetjével díszített levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 979. sz.
[2] Ld. 795/4. és 8.
[3] Ld. 884/1.
[4] Ld. 921/7.
[5] Kippenberg, Anton (1874–1950) 1905 óta az Insel Verlag vezetője, 1912-től az Insel Bücherei szerkesztője.
[6] A Kner Klasszikusok c. sorozatra utal. Ld. 888/12.
[7] A Monumenta Litterarum c. sorozatot ld. 901/10.
[8] Ld. 927/4.
[9] Ld. 795/5.
[10] Kner Izidor könyvnyomtató kiadásában megjelent könyvek jegyzéke. 1933 karácsony.
[11] Almanach az 1919. évre. Bev. Kner Imre. Gyoma, 1918. ill. Almanach az 1922. évre. Bev. Kner Izidor. Gyoma, 1921.
[12] A Divéky József rajzaival díszített olvasójelek két sorozata 1921-ben és 1922-ben jelent meg.
[13] Ld. 979/7.
[14] Ady Endre összes versei. Bp. [1930.]
[15] Király György (1887–1922) irodalomtörténész, a Tanácsaköztársaság idején egyetemi tanár, utóbb a Nyugat munkatársa. A Kner-nyomda kiadványainak szerkesztője ill. fordítója.
[16] Ld. 888/16. A terv nem valósult meg.
[17] Lukács György: Balázs Béla és akinek nem kell. Összegyűjtött tanulmányok. Gyoma, 1918.
[18] Tatár Péter (1817–1878) valódi nevén Medve Imre. Verses és prózai ponyvaművek szerője és illusztrátora. Számos mondát, történelmi témát ill. egykorú szenzációt dolgozott fel a ponyva számára.
[19] Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben c. 21 kötetes sorozat (Bp. 1887–1901). – Kossuth Lajos iratainak 13 kötete 1880–1911 között látott napvilágot, az 1–3. kötet még Kossuth életében. A 4–5. kötetet Helfy Ignác, a 6–13. kötetet Kossuth Ferenc szerkesztette. – Gáspár Ferenc: A föld körül. Útleírás 6 kötetben. (Bp. 1906–1908.).
[20] Ld. 978/1.
[21] Ld. 978/2.
[22] Ld. 978/4.
[23] Ld. 811/5.
[24] Ld. 888/2.
[25] Ld. 901/3.
[26] Ld. 795/5.
[27] Ld. 965/10.
[28] Ld. 795/1.
[29] Ld. 801/4.

982. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1934. II. 1.

Kedves Lajosom!

Nagyon szépen köszönöm azt a sok szép ajándékot, amit küldtél. Gondolhatod, hogy különösen a Holló-nak[1] mennyire örülök. Bartókynak is megvan az első Fabula-kötete,[2] így aztán még jobban örülök a másodiknak is. A többieknek is nagyon örülök. De hát mivel viszonzom én ezt a sok szép mindent?

Én se lelkészértekezleten, se gyűlésen évek óta nem voltam, nem igen tudom hát, mi a szokás. Egyszerűen megmondod Nyárynak,[3] hogy mindjárt a legelső számot magadnak kéred, mert dolgaid vannak, tehát 9 óra 5 p.[erc]-kor már bizonyosan beszélhetsz.[4] Én minden körülmények között be akarok menni, de azt is egészen őszintén megírom, hogy állandóan rosszul érzem magamat. Még mindig kezelésre járok Kaposvárra, kb. május végéig tart – s ennek a kellemetlenségeihez kaptam egy 4 hétig tartott gyomorhurutot, ami legyöngített s csak kb. 2 hete, hogy nem szenvedek benne. Most meg olyan álmatlanság gyötör, hogy alig alszom éjjel néhány órát s azt is többszöri fölébredéssel. Egész napom olyan, mintha halálosan álmos és fáradt volnék megfelelő adag fejfájással. Ha sokáig így tart, ezt a nyomorult agyat lassanként semmi komolyabb munkára nem lehet fogni. Nem panaszképpen mondom, de eltitkolni se tudom, mert teher vagyok magamnak is. Kínomban már brómot is hoztam Kaposvárról, de most meg nem merem használni. Ha nem bántanálak meg vele, most nem ígérném meg egészen bizonyossággal, hogy kimennék hozzátok – nagyon köszönve szíves hívástokat. De a tavasszal valamikor keresztülutazom – ha Isten úgy akarja – Pécsváradon s akkor beszaladnék hozzátok is. Visszajövet – *ha Isten megengedi* – akarunk egy kis babát hozni Szekszárdról a feleségemmel. S akkor hárman is integetük majd a ti szép otthonotok felé. Húsvét táján lenne valamikor. Akkorra a feleségem is megszabadul mostani szenvedéseitől. Ma orvoshoz kellett mennie.

Zsilinszky lapjában a *Szabadság*-ban, Jezerniczky mezőcsokonyai tanító írt egy hosszabb cikket az egyke *megszüntéről*[5] s foglalkozott az én dolgozatommal is a végén legyávázva. Az Egyetemes Névtár egy régebbi kötete, amit éppen kezembe vettem, 750 lélekszámról ír Csokonyán, hozzávéve a nagyarányú betelepülést, amiről ő ír, ma is lehet a reformátusság 750 lélek. Ez a tökéletlen ember hozsánnát zeng, hogy a múlt évben már 10 gyermek született. Hát érdemes erre felelni is? Hát ha még hozzáveszem, hogy a legegykésebb faluban is megtörténik, hogy egy-egy évben fölugrik a születések száma egész tisztán meghatározható okból, pl. előző évben összegyülemlett a házasulók száma is, vagy 20–22 évvel azelőtt valami okból tömegesebb volt a születések száma, ami különben ugyanazt jelenti, s most ezek szaporodnak már. A legrosszabb az az ilyen cikkekben, hogy sok embert elbolondítanak s elhitetik velük, hogy nincs is egyke. – Tegnap pedig Madarassy Laci[6] bácsitól kaptam levelet. Olvasta a Protestáns Szemlét[7] s arra kér bennünket, hogy vagy ezt vagy ilyesmit százezerszámban nyomassuk ki s terjesszük el, hogy minden komoly magyar embernek a kezébe kerülhessen. Majd megírom neki, hogy készül a te könyved[8] s

megkérem, hogy legyen a maga hatáskörében egyik szószólója ennek az ügynek. Látod, ugy-e meg lehetne és meg kellene csinálni azt a bizonyos országos baráti szövetséget? Nagy erő lenne az.

Püspök úrtól még mindig nem kaptam meg az adatokat.[9] Mihelyt megjönnek, rögtön feldolgozom s a veled történt megbeszélés alapján elkészítem majd az ormánysági részt. Pongrácz Józsitól[10] a napokban kaptam levelet. Nagy úr lehet az az Antal Géza.[11] A püspöki titkár azt ajánlja, hogy kérjük meg Ravaszt, hogy kérje meg Antal Gézát, hogy méltóztassék szintén kiadni a megfelelő rendeletet stb. Mit csináljunk?

Nagy szomorúsággal olvastam, hogy másik méltóságosunk,[12] a kiváló iparművész, legalább 3/4 részben tucatalakoknak osztotta ki a Baumgarten-díjakat s nincs közöttük se Fülep Lajos, se pl. a nyomorgó Kodolányi.[13] Olvastam ő szenilis méltóságának egy ábrándos versét is napszámoslányok combjáról.[14] Ugyanígy írhatna verset a jól szétfőtt csibecombról is. S közvetlenül mellette talán — vagy más számban? — egy olyan szakszerűen förtelmes értekezést novella-alakban a poloskáról,[15] hogy aznap nem tudtam ebédelni. Elsőrangú szerkesztői szakértelem. Nem gondolod, hogy a te nagy és szép munkád éppen úgy, vagy még jobban érvényesülhetne — az ilyen poloskák nélkül? Hogy merik ezek az alakok Ady helyére feltolni magukat?

K.[edves] feleségednek kézcsókomat s enyémek csókját küldve szeretettel ölel

Géza

u. i. Kaposváron voltam, azért késik a levelem.

MTAK Kézirattár Ms 4588/58.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL levele nem maradt fenn. Kiss Géza itt E. A. Poe A holló c. versére utal. Ld. 951/2.

[2] Bartóky József: Magyar fabulák Bp. 1921. Franklin kiadás. – A Kner-kiadású Új magyar fabulák c. kötet ld. 901/16.

[3] Nyáry Pál (1879–1955) ref. lelkész, 1903-tól Pécsett szolgált. 1928–1940 között a Felsőbaranyai Egyházmegye esperese.

[4] 1934. II. 6-án a Felsőbaranyai Ref. Egyházmegye lelkészeinek részvételével Pécsett értekezletet tartottak, amelynek egyetlen pontja FL két órás előadása volt az egyke-kérdésről. Az előadás teljes szövege nem ismeretes; a FL hagyatékában fennmaradt vázlata a következő:

eddigi gyűlések; nem kell külön ismertetnem helyzetet; csak kiemelni: *német veszedelem* (Anschluss) és sürgősség, gyülekezetek végórájukat élik s egész vidékek magyarsága; *veszedelem az egész reformátusságra és magyarságra;* eddig: frázisok, szép szavak köde; de hát tehetünk-e egyáltalán? akik szerint: nem; megmutatom: *lehet és kell tenni;*

az egyke eredetét, gazdasági és erkölcsi kapcsolatait, egész világát még nem ismerjük; vidékenként változó; *föld-hiány, terjeszkedés* akadályai; erkölcsi: fényűzés, kényelemszeretet, családrendszer (vőség)

először: minden helyen és minden időben megismerni; *helyzetkép;*

francia utam – mit kell nálunk minden gyülekezetben tanulmányozni, leírni; *falu, gyülekezet története,* német település, beszivárgás, terjeszkedés,

1./ *anyagi* – birtokviszonyok; egyke milyen gazdasági okokkal függ össze, mikor kezdődik; *Kiss G.[éza]* cikke Pr.[otestáns] Sz.[emlé]ben: „különözés"; *Sárköz*ben más;

egyke anyagi kihatása: birtokhalmozódás, és mégsem boldogulás;

hogyan gazdálkodnak, mit hogyan értékesítenek;

kivándorlás; külföldre elvándorlás, bent más helyekre (statisztikusok téves állításai.)

2./ *erkölcsi* – hogyan kezdték, hogyan csinálták; mivel manipulálnak; anyakönyvek tanúsága; családi élet; vő-rendszer; mik a következményei erkölcsileg; gyerekek, ifjúság, öregek, anyaság; fiatalok házassága, rokonok házassága: degenerálódás; vallástalanság; egyke erkölcstana; *pogányság;*

pöreink katholikusokkal; csakugyan pogányság; ha mindent megtettünk volna már, amit lehetett s kellett, ha egyház egész súlyával föllépett volna, nem süllyedtünk volna így le s ma nem beszélhetnének rólunk így; rettenetes *mulasztás terheli egész egyházat;*

nyíltan feltárni; diszkréten kezelni, nekem is átadhatják; frázisok helyett, nép, őserő stb.; nép; tabu; konkrétumokat, eseteket.

Kiss G.[éza] *orvosokról;*

tehát: teljes helyzetkép minden községről a legapróbb részletig; egész baranyai egyh.[áz]megyéről; így fog kiderülni, hogy az egész egyházat, sőt az egész nemzetet milyen veszedelem fenyegeti: innen, a Dunántúlról és Baranyából kell kiindulnia a munkának: *Dunántúl ma Erdély útján;* ma Baranya m[egye] az ország legfontosabb területe – a baranyai egyh[áz]megye a ref.[ormátus] egyház legfontosabb része; Babarc ma fontosabb, mint Hajdúnánás, ha H[ajdúnánáson] esik el az iskola, vagy Babarcon; *a magyarság várai; lelkész-tanítóság, egyházak összevonása* – magunk leromboljuk a várakat; vita a baranyai gyülekezetekről; nem jól csinálták; nem a múltat, áldozatokat kell emlegetni, nem belátásra, igazságra, irgalomra apellálni – megértetni a veszedelmet – ma az egyházban is, sajnos, diplomatikusságra van szükség; mint revíziónál is, végre (ezen kellett volna kezdeni) rájöttek, hogy hiába házalnak az igazsággal – azt kell megértetni, hogy nekik is érdekük; itt is: mert velünk vesznek el – s a címert megfordíthatják az egész egyház felett; ezt pesti és debreceni urak, sőt csákvári urak nem értik, nem látják, pesti urak falu és város ellentétének kiélezéséről; mit kell itt kiélezni? fogalmuk sincs faluról. – *baranyaiaknak kell érteni s velük megértetni*

mindezt nyíltan, világosan, határozottan feltárni egy nagy elaborátumban – püspök csináltassa meg ugyanezt minden egyh.[áz]megyében – keresse meg többi püspököt, azok is csináltassák meg – egyh.[áz]megyei és kerületi gyűlés tárgyalja meg s legyen nagy ref.[ormátus] országos gyűlés e tárgyban s határozatát vigye világi hatóságok, parlament elé – ostromoljanak; belevinni a sajtónkba; a mi ref.[ormátus] sajtónk tétlensége – mivel foglalkoznak;

másról nem is volna szabad beszélnünk, tárgyalnunk – ma ez az első; ezt várom – de persze nem siránkozásokat, hanem konkrétumokat és egyetemes, energikus talpra-állást;

még mindig nem értik – ezért léptem ki O[rszágos] R[eformátus] L[elkész] E[gyesület]ből, s ki kellene lépni mindenkinek (papi egyenruha stb.)

tehát országosan megszervezkedni s úgy követelni; 1./ telepítést, 2./ birtokreformot, 3./ örökösödési törvényt 4./ gazdasági reformot.

1. telepítés – mindenki beszél róla, attól félek, még se lesz jó; Gömbös sátoraljaújhelyi beszédében bejelenti: 100 millió pengő; kevés; még nem tudják, honnan vegyék; mi meg tudnánk mondani – Mussolini példája; felszerelést is adni; hogy telepítettek ide németeket; de még fontosabb, hogy *hova* – ezért kell helyzetkép; – és hogy *honnan* – ezért kell a többi kerületben is hasonló munkát végeztetni; *telepítésre alkalmasság és szükségesség,* mindenkinek erről is tanulmány alapján képet adni; alföldi proletariatus; *nemzeti szempont* nincs Gömbös programjában, ő a törpebirtokosokra gondol, holott sürgősebb a proletariátus; tehát: nekünk részt kell vennünk ebben s megmondanunk, honnan hova telepítsenek

2./ *birtokreform* – ezt is dolgozzuk fel és indítványozzunk; nagy birtokok idegen kézen (Windischgrätz) ellenségeink kezén, hazaárulók (Draskovics);

3./ *örökösödési törvény* – enélkül másik kettő keveset ér; beszélgetés miniszterrel; ne féljünk túlszaporulattól; hol vagyunk tőle? – itt sokkal több nép élhet

4./ *új gazdasági rendszer;* gyümölcs, állattenyésztés; gyümölcsöt importálunk; gesztenye; magyar iparosok (ma az iparosság német).

ország újjáépítése; minden követ megmozgatni;

nagy és nehéz feladat – nagyobb, nehezebb, mint külmissiot hazulról támogatni vagy Sumenben kávézva csevegni; itt a pogányság; püspökök, főgondnokok, vezetők mozogjanak;

eddig nem említettem evangeliumot, mint orvosságot, megmentőt; evangelium mindenre elégséges – de itt már a nép „felvilágosítása", meggyőzése, a predikacio hiábavaló; az evangelium nem is predikáció, hanem bátorság és tett; ha az evangelium ereje mindenre elégséges – rajtunk kell meg-

mutatkoznia, a mi munkánkon, elszántságunkon; ezt kívánja tőlünk az evangelium s majd csak ha *ezt a parancsát* teljesítettük, beszélhetünk erejéről és elégséges voltáról; a többi: frázis és önámítás, az igazi föladat gyáva vagy kényelmes megkerülése; ne másoknak kínáljuk az evangelium erejét s ne másokon akarjuk kipróbálni – próbáljuk ki magunkon először, mert az evangelium útja rajtunk át vezet; áldozat, hősiesség, munka; csak aki kapott ebből az erőből s akiben benne él, adhatja tovább; az Ige egyházából a szó egyháza lettünk; más az Ige, más a szó; az Ige – nem prédikáció, vagy nemcsak az; az Ige; Logos; *„nem beszédben áll az Istennek országa, hanem erőben"* (I. Kor. 40, 20) nálunk: gyönyörű szónoklatok; ebbe pusztulunk bele;

összefoglalva; memorandumba foglalni, mit akarunk, óhajtunk – püspökhöz – az a többihez; kerület – egész reformátusság – s egyúttal elkezdeni itthon a munkát s ebben elöljárni;

nem akar rábeszélés lenni, csak megvilágítás, iránymutatás; mindenki tegyen belátása szerint – de felelősséggel; ha azonban e[gyház]megyei határozat, legyen kötelező erejű;

ha akarjuk, ez az értekezlet nagy, döntő dolgok kezdete lehet,

hozzászólások.

(A kézirat: MTAK Kézirattár Ms 4593/157.)

Az előadás gondolatmenetét ill. benne keltett visszhangját Kiss Géza írta meg Egyke értekezlet Baranyában c. cikkében. (= Ref. Élet, 1934. II. 24. 9. sz. 68–69. p.)

A Felsőbaranyai Ref. Egyházmegye jegyzőkönyve a következőképpen örökítette meg az előadást: „Az egyke elleni küzdelem minél intenzívebbé tétele érdekében értékes felszólalások hangzottak el múlt évi közgyűlésünkön. Hogy ezek nem történtek hiába, mutatják az azóta lefolyt események. Folyó évi február havában egyetemes lelkészértekezletet tartottunk Pécsett, melyre meghívtuk előadóul Dr. Fülep Lajos egyetemi magántanárt, zengővárkonyi lelkésztársunkat, aki az egyke ügyével hatalmas, tudományos adatgyűjtés alapján, nagy odaadással foglalkozik. Ő tett bizonyságot, mindnyájunkat elragadó, nagy gondossággal készült előadásával arról, hogy melyek azok a szempontok, melyeknek tekintetbevételével minden gyülekezet lelkipásztorának alapos helyi tanulmányt kell végeznie ebben a tárgyban, amely nélkül továbbmenő eredményes munkát nem végezhetünk. Így készítettek lelkipásztoraink olyan alapos dolgozatokat, melyek nemcsak Dr. Fülep Lajos munkájának jöttek segítségére, hanem ennek a nagyfontosságú országos jelentőségű kérdésnek a megoldására is." (A Felsőbaranyai Ref. Egyházmegye 1934. I. 10-én Pécsett tartott rendkívüli, és 1934. IX. 5-én Harkányban tartott rendes közgyűlésének... jegyzőkönyve. Siklós, 1934. 22. p.)

FL előadásáról Kodolányi is megemlékezett egyik cikkében: „A múlt hét valamelyik napján Pécsett összegyűlt a *baranyai, hegyháti* református lelkészség. *Fülep* Lajos, e fenyegető kérdés egyik legalaposabb ismerője és kutatója tárta fel a helyzetet, valahány lelkész felszólalt, *mind a legkétségbeejtőbb szavakkal ecsetelte falujának állapotát* s egyértelműen arra a következtetésre jutott, hogy – ha azonnal és gyökeres beavatkozás nem történik, a *baranyai–sárközi* magyarság menthetetlenül elvész s helyét elfoglalja a *szabadon utazgató, nyugatról irányított* lázítók befolyása alá kerülő svábság." (= Veszélyben a Dunántúl. Német előretörés, pusztuló magyarság. = Magyarország, 1934. III. 11. 15. p.)

[5] Jezerniczky Lajos: Riport egy dunántúli faluból, ahol híre sincs az egykének. (= Szabadság, 1933. XII. 24. 44. sz. 15. p.)

[6] Madarassy László (1880–1943) néprajztudós, 1904-től a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, 1934–1936 között a Néprajzi Múzeum igazgatója.

[7] Ld. 976/1.

[8] Ld. 960/5.

[9] Ld. 976/1.

[10] Ld. 976/2.

[11] Ld. 976/3.

[12] Babits Mihályra utal.

[13] Kodolányi János csak 1937-ben kapott Baumgarten-díjat.

[14] Babits Mihály: Gyümölcsbe harapva... c. verse a Nyugat 1933. X. 1. 19. sz. 305. p.-n jelent meg.

[15] Déry Tibor: Theokritos Újpesten c. novellájára utal. (= Nyugat, 1933. X. 1. 19. sz. 297–300. p.)

983. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. II. 2.

Kedves Barátom,

épp egy évvel ezelőtt írtál nekem,[1] elég válságos pillanatban. Akkor azt hangsúlyoztad, hogy munkásságomban a magadénak a folytatására ismersz s nem osztod velem szemben a hivatalos irodalom idegenkedését. Az igazi választ erre a levélre most adhatom meg, amikor fölkérlek, hogy törekvéseink rokonságát egy új irodalmi vállalkozásban dokumentáljuk.

Március végére új folyóiratot indítunk,[2] melynek anyagi feltételeit egy szűkebb baráti kör áldozatkészségéből sikerült biztosítanunk. Azt szeretném, ha e folyóirat egyik szerkesztője te lennél. A folyóirat legfőbb feladata épp azoknak a magyar sorskérdéseknek a részletezése s rendszeres feldolgozása, melyeket az utóbbi időben te vetettél bele a köztudatba. A magyar történelmi és irodalmi hagyomány, társadalomrajz stb. problémáinak a helyes megragadásában első sorban a te segítségedet várjuk, reméljük, hogy kérésünk elől sem távolságra, sem korkülönbségre, sem csalódásokra való hivatkozással nem zárkózol el. Magánlevélben nem szeretem a nagy szavakat, de úgy érzem, egyike az utolsó kísérleteknek ez a folyóirat, hogy a szétfoszlott magyar öntudatot a támolygó szervezet fölött visszaállítsa.

Amíg a folyóirat megjelenése teljesen biztosítva nem volt, nem akartalak zaklatni; noha első pillanattól terád gondoltunk. A folyóirat ebben az évben még nyolcszor jelenik meg, jövő évtől összeolvasztjuk a Tanúval s évi 50–60 íven, havonta egyszer jelentetjük meg. A harmadik szerkesztő (rajtad és rajtam kívül) Gulyás Pál lenne, debreceni író, akihez engem kemény és hadakozó barátság fűz, a fiatalok közt talán a legtisztább Osvát-szerű egyéniség, a debreceni írókör vezetője.

Mihelyt hajlandóságodat hallom, részletesen írok, addig is szeretettel üdvözöl tisztelő híved

Németh László

MTAK Kézirattár Ms 4589/65. Megj.: Monostori: Forrás 82. p., Németh-lev. 161–162. p.
Kézírás.
Címzés: Nagys. dr. Fülep Lajos egyet. m. tanár úrnak Zengővárkony Baranya m.

[1] Ld. 905. sz.

[2] A Válasz létrehozásának gondolata 1933 őszén Debrecenben fogalmazódott meg, Németh Lászlónak a debreceni Ady-Társaság íróival, elsősorban Gulyás Pállal való együttléte során. Programként előbb egy napilap vasárnapi mellékleteként terjesztendő szépirodalmi tartalmú időszakos kiadvány, majd egy a harmincasok nemzedékét összefogó irodalmi, ill. politikai, gazdasági és társadalmi feladatokat is vállaló folyóirat létrehozása merült fel, amely hangvételben nem állt volna távol Németh László egyéni vállalkozásként megjelenő Tanú-jának eredetileg magyar ill. középeurópai kérdésekre koncentráló, szélesebb bázisra építendő elképzelésétől, s egyben a népi írók tömörítésének céljától.

Az alapítás terve az év végére mind határozottabb körvonalakat öltött, s eldőlt, hogy a lap Gulyás Pál és Németh László szerkesztésében fog megjelenni. Németh kezdeményezte FL bevonását harmadik szerkesztőként, akinek személyére Illyés Gyula Nyugatban megjelent Pusztulás c. cikke (ld. 930/1.), ill. FL-nak a Nyugat-ankét kapcsán publikált Mit mond a szemtanú? c. cikke hívta fel a figyelmet. (Ld. 930/2.)

Németh a következőképpen indokolta döntését: Gulyás Pál neve a lap homlokán azt a morális tőkét jelzi, mely a Választ létrehozta. Másik szerkesztőtársam, Fülep Lajos, akinek a gondolatait Illyés Gyula azóta hatalmas erővel dobta a köztudatba, a magyar nemzedékeken át elaltatott sorskérdéseit képviseli köztünk, az ő műveltsége, fájdalma és lelkiismerete a biztosíték, hogy az azóta országossá vált mozgalomnak hasznára tudunk lenni. (A „Válasz". = Tanú, 1934. VIII. sz. 194–196. p.)

Gulyás és a többi munkatárs elfogadta a javaslatot s megbízták Némethet, kérje fel FL-t szerkesztőnek. Gulyás 1934. I. 18-i levelében már arról érdeklődik, megtörtént-e a felkérés. Németh válasza 1934. I. 23-án kelt s így hangzik: Fülepnek persze még nem írtam, kár volna őt hiába felheccelni. (Egy barátság... 65. ill. 66. p.) 1934. II. 2-án megírja a felkérést, amelyre FL postafordultával válaszol. E levél eredetije nem maradt fenn, de teljes szövegét megőrizte Németh László Gulyásnak szóló 1934. II. 8.-i levele, amelyben örömmel közli a hírt a debreceniekkel s idézi FL válaszát. (Ld. 985. sz.)

FL írta a Válasz beköszöntő tanulmányát Nemzeti öncélúság címmel. (Ld. 987/1.) Utóbb szó volt a tanulmány folytatásáról, egy FL-szerkesztette nyelvművelő rovat létesítéséről és több kritika írásáról, ezek a tervek azonban nem valósultak meg.

FL utóbb így fogalmazta meg a szerkesztésből való kimaradásának okát: „A Válasz" [...] nem az, amit terveztünk s ami nekem egyedül volt fontos. A 2. szám után lett belőle *folyóirat,* amilyen pl. a Nyugat – s erre, szerintem nincs szükség, mert ilyen van. A Válasz célját és programját megírta Németh László az első számban – aszerint s *egyedül aszerint érdemes* csinálni. Amint eltért attól a vonaltól, megszűnt vele minden közöm, – már pedig eltért, annyira, hogy már szinte ellentéte a tervezettnek. S nem látok semmi garanciát arra, hogy visszatérhessen eredeti programja megvalósításához." (Ld. 1085. sz.)

Ezt az egykorú nyilatkozatot kiegészíti Bata Imre FL-sal személyes beszélgetés alapján megfogalmazott összefoglalása: Fülep úgy gondolta, hogy a Válasz nem szépirodalmi folyóirat lesz, hanem olyan szellemi fórum, ahol a nemzet égető szociális és népmentő problémáit és reformlehetőségeit felszínre hozzák, az érdeklődés előterében tartják, javaslatokat dolgoznak ki, s hozzá olyanokat, amelyeket meg is lehet majd valósítani. A nálánál egész generációval fiatalabbakkal csak azért vállalja a feladatot, mert azt hiszi, itt valóban aktív társadalmi program megvalósításáról lesz szó. (Bata Imre: A *Válasz* indulása. In: Ívelő pályák. Tanulmányok és kritikák. Bp. 1964. 115. p.)

Az itt említett okok mellett FL szóban többször elmondta, hogy nem helyeselte azt, hogy a Válasz valamiféle „ellen-Nyugat"-tá kezdte kinőni magát. Neki magának ugyan a Halasy-Nagy kötetről írt recenziója után (ld. Nyugat, 1934. II. 16. 4. sz. 230–231. p.) nem jelent meg több írása a Nyugatban, s nem értett egyet Babitsnak Németh László Tanú-járól írt kemény bírálatával (ld. 905. sz.), azonban a szerkesztőkhöz, elsősorban Babitshoz és Gellért Oszkárhoz nagyrabecsülés fűzte, s nem kívánt egy velük rivalizáló orgánum képviselőjeként szerepelni. Formálisan nem szakított a Válasz-szal, de kimaradt a szerkesztés munkájából, amely a Debrecen–Budapest–Zengővárkony közötti távolság miatt csak nehézkesen, posta útján volt lebonyolítható, s nehezítette a szerkesztők közötti munkamegosztás amúgysem tisztázott kérdése is.

Gulyás Pál kezdetben a hatáskörök megosztására gondolt: FL-hoz fussanak be a magyarság problémáival foglalkozó, a képzőművészeti és néprajzi tárgyú írások, őmaga pedig a szépirodalmon osztoznék Németh Lászlóval. 1934. IV. 9-én írt levelében úgy tervezi, hogy a kritika és vers az ő, Gulyás hatáskörébe tartoznék, a képzőművészet és társadalompolitika FL-hoz, a novella, a regény és tanulmány pedig Németh Lászlóé. (Egy barátság... 76., 86. p.) Később ugyanő azt javasolja, hogy a nagyobb cikkeknél a három szerkesztő közösen döntsön, a fontosabb cikkeket cirkuláltassák, a semlegesek esetében pedig külön-külön döntsenek. (U. o. 92. ill. 103. p.)

FL utóbb azt javasolta, hogy egy szerkesztő és 4–5 tagú szerkesztőbizottság irányítsa a Választ (U. o. 107. p.), ezután 7 tagú szerkesztőbizottság és 16 főnyi főmunkatársi gárda neve került a címlapra.

FL 1934. VI. 13-án kelt (1058. sz.) levelében már nem tekintette magát a Válasz szerkesztőjének.

1934 végén Gulyás volt a felelős szerkesztő, 1935. elejétől Németh Imre, az 1935. 5. sz.-tól pedig Sárközi György lett a folyóirat szerkesztője.

A Válasz 1938-ig jelent meg. 1946. októberében Illyés Gyula újraindította. 1949-ben rendeletileg betiltották.

984. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1934. II. 7.

Kedves Barátom,

bármennyire szerettem volna, nem tudtam levelére[1] azonnal válaszolni, vendégjárás volt nálam, közben előadásokat kellett tartanom Pécsen az egyke-ügyben,[2] értekezletekkel egybe-kötve, ehhez járul állandó nyavalyásságom, mindez nagyon igénybe vett, kifárasztott, a rendes élet-mederből kizökkentett, hogy csak most jutok az íráshoz. Pontonként felelek.

Amit a kiadványok üzleti, emberi stb. okairól mond, azokat tudtam már, mikor kirohanásomat megírtam. Hiszen ezt mind elmondta már nekem szóval és írásban. Mégis azt mondom: mind e szempontok kielégítésével is lehetett volna mást csinálni, ahogy volt is más, pl. az orosz sorozat.[3] Mert csak nem akarja azt mondani, hogy a jegyzők éppen az eszt sorozatot[4] kívánták? s azt se, hogy ennek is, a többinek is olyan rossz fordításban kellett köztük elosztatni? Nagyon megértem, hogy ezeknek a kiadványoknak tökéletessé tétele – tipográfiailag – több munkát, kiadást, stb. jelentett volna. De én ilyesmire nem is gondoltam. Én mindig csak azt mondtam, hogy a ráfordított idővel, munkával, költséggel lehetett volna jobbat s jobban adni. Ezt ma is állom.

Az Inselt[5] én épp olyannak látom, mint Maga, s nem is a tökéletesség mintaképéül említettem. Mást, jobbat azonban nem tudtam mondani s éppen az Inselnek vannak olyan kiadványai (német klasszikusok) és sorozatai, amelyekkel igen nagy szolgálatot tett. S én első sorban ezt nézem. Az is tény, hogy a magyar Inselt nem lehet megcsinálni s ebben nem tévedek, mert nem is gondoltam, hogy lehet – azonban amit Knerék csináltak, abban van kb. 50%, ami már, relatíve, megfelel a magyar Inselnek, s én csak a másik 50%-ot sajnálom. Hogy a Magyar Insel programját mindenki másként szabná meg, természetes; de csodálom, hogy ilyet mond. Ha azt az ezer körlevelet, melyet említ, pl. abban a kérdésben bocsátaná szét, hogy hogyan kell nyomtatni a könyveket, arra is megannyi választ kapna, s azért mégse vonná le belőle azt a konzekvenciát, hogy tehát nem lehet megállapítani a helyes tipográfia elveit. Hanem azt mondaná: ebben nem az ezer dönt, hanem az egy, vagy kettő, vagy három, aki ért hozzá. Így van a kiadványok terén is – az is a hozzáértés és szaktudás dolga. S ha sokan nem is, egy-kettő-hárman mégis vagyunk ebben az országban, akik értünk hozzá, úgy hogy nem kell népszavazást tartani. S hogy a teljes Petőfi[6] szükségességét hányan ítélnék meg úgy, mint én, persze, hogy kérdés – de én pl. már jó néhány emberrel beszéltem, aki fel volt háborodva a hiánya miatt, meg aztán ez olyan kiadvány, amelyet minden középiskolai tanári és ifjúsági könyvtárnak stb. stb. is eo ipso meg kellene szereznie s a kiadvány fontossága egyáltalán akkor derülne ki, ha már megvan, mert csak akkor látnák s ismernék meg az egész Petőfit. (Persze, még az ilyet is nemcsak kiadni, de eladni is kell tudni, ami más kérdés, s különben is így van *minden* kiadványnál.)

Amit sajtóról, kritikáról ír, az, sajnos, tökéletesen igaz, csak személyi v.[agy] üzleti

kapcsolattal lehet valamit csinálni. Úgy tudom, Kner Imrének megvan mindakettő, ha nem is mindenhova, sokfelé. Ki kell használni őket.

A klasszikusok[7] és a Monumenta[8] ma tévedésnek látszik, ill.[etve] annak nevezi; nincs azonban eldöntve, hogy ha hasonló szellemű kiadványok (nem mondom, hasonló gonddal, költséggel stb. csak hasonló szellemű) folytatták volna rendszeresen, ugyanilyen lett volna-e a sorsuk. Én t. i. abban hiszek, hogy kiadványok sorsa nem izoláltan dől el, hanem egyik hordja a másiknak a sorsát, egymáshoz vannak kapcsolva, s a jelen viszi vagy temeti a múltat. Az én számomra tehát, ismétlem, a klasszikusok és a Monumenta sorsának kérdése nincs egyértelműen elintézve azzal a ténnyel, hogy a kiadó ráfizetett. Általában minden dolognál (különösen ha magamról van szó) megszoktam, hogy ne csak a külső okokat vizsgáljam, a körülményeket, hanem a belső okokat is.

Ami azt illeti, hogy az Insel és társai értek-e el valamit, s látva a veszettséget, érdemes-e egyáltalán valamit csinálni — én voltam az, aki mindig azt mondtam, nem érdemes, és bámultam a Maga optimizmusát, de viszont azt is mondtam mindig s mondom, hogy ha már csinál az ember valamit, jól csinálja, s a többit egye meg a fene. Úgy is megdöglik előbb-utóbb minden, ami szellem és kultúra. Itt már nincs segítség.

Említi a Kozma-féle K[is]K[épes]K[ner]K[önyveke]-t.[9] Nos, *ezért* én se tudok fölmelegedni s egyszerűen bűnös és fölösleges luxusnak tartom.

Azt kérdi, hát kit-mit kiadni, hol az irány stb.? S fejemhez vágja, hogy lám, én is egy nyolcvannégy év előtt elhalt költőt ajánlok. Kezdjük az utóbbin. Hát ezt nem értem! Petőfi csakugyan 84 éve halt meg? Észre se vettem, hogy oly rég. De elhiszem inkább, semhogy megnézzem a lexikonban. Sehogyse értem azonban, mit jelent ez Kner Imre szájában. Lám, én nem vettem észre, mint írja, hogy oly régi ez a költő. Bizony nem vettem észre. Én azt hittem, mai, vagy mainak szeretném. Petőfit olyan aktuálisnak érzem, mint még soha, éppen most, a Hitlerek korában s most olvasva igazán! Ha nekem pénzem volna, Petőfit országszerte plakatíroztatnám. 84 év! Mit jelent nála? Semmit. S most, hogy figyelmeztet erre a hosszú időre, még jobban fölháborít, hogy még ma sincs teljes kiadása. Azt mondja, három észt sorozat kiadásába került volna Petőfi. De hiszen kiadott 3 eszt, ill.[etve] egyéb sorozatot! S mind együttvéve nem éri meg Petőfit! Ha tehát amazokhoz volt pénz és idő, azt mondom megint, ehhez is lett volna. Hiszen közben megcsinálta a Goethét[10] is, *gyönyörűen,* s azt se veszik, persze, hogy ez fáj, értem — de tudta előre, hogy úgy lesz, s mégis megcsinálta és jól tette! Ezt nagyon jól tette!

Ami már most a többit illeti, hogy kit kéne kiadni, tudok-e mondani — ezzel nagyon nehéz helyzetbe juttat. Mert — tudtam volna. Tudtam volna mondani néhány fiatalt, aki ebben a 10 évben bontakozott ki — s éppen ezeket szerettem volna a Kner-névvel együtt látni. De hogy' — hogy' nem, Kner elmaradt mellőlük. Szabó Lőrincet most megcsinálta,[11] s ezzel a legszebb magyar könyvet, nagyon jól van — de ott van Illyés Gyula, akinek eddig 4—5 könyve jelent meg; Kodolányi; Pap Károly,[12] Németh László stb. aki mind más kiadónál volt kénytelen megjelenni, ahol pedig biztosan szintén nem adtak nekik honoráriumot. Egészen elsőrendű író Füst

Milán[13] – s nem tud megjelenni. Nem akarok én itt részletes programot adni, egyrészt, mert késő, másrészt, mert ma már, tudom, alig vállalkozhat ilyen munkára. De 1919 óta nem mindig ilyen volt a világ és a konjunktúra. Megint hangsúlyozom: akkor se beszéltem volna rá, hogy kiadja őket, én ilyenbe nem szólhatok bele – de ha már kiadott, költött, áldozott, egy füst alatt lehetett volna missiot is végezni.

De, azt hiszem, hiába vitázunk ezen a papiroson, és hiába, mert itt évek kiestek s ezt visszahozni nem lehet. Nem vádképpen mondom – tudja, mennyire szeretem, becsülöm Magát és munkáját. S ezért sajnálom az elmulasztott alkalmat.

Említi kétféle tervét. Egyik a paraszt-újság. Érdekes, mennyire találkozunk ebben megint, mióta emlegetem fűnek-fának, hogy ezt meg kellene csinálni. Az a feneség, hogy senkise tudja megcsinálni. Itt van pl. Zsilinszky a „Szabadság"-gal:[14] politikai és gazdasági programja elég jó volna s mégse tudja a népnek csinálni, pedig ha tudná, övé volna a jövő. De mit csináljak? Már mióta írja Zsilinszky, el akar jönni hozzám megbeszélésre[15] s mégse jön, én pedig nem mondhatok el neki mindent levélben. Részt nem vennék benne, de megtaníthatnám rá, hogyan kell csinálni. – A másik: a ponyva. Ez is mióta foglalkoztat engem is! És azt hiszem, üzletnek is jó volna – de csak ha vásárokra terjesztenék. Nagy apparátus kellene hozzá, de megérné. S éppen ez mutatja kiadóink sötét butaságát, hogy eddig meg se próbálták. Azonban – egyik terv se való a Kner-nyomdának! Ez meggyőződésem, s az is, hogy ráfizetnének. Egész más szervezet és szellem kellene ehhez. A népnek pedig igenis kellene könyv, jó és olcsó könyv, sok ezer szám, de a nép nem vesz városban és boltban – el kell vinni hozzá házalókkal vagy pedig a vásáron eléje tenni. (Engem pl. meglep, mikor Várkonyban a szent traktátusokkal házaló iratterjesztő, mikor azt hiszem, nem fog eladni egy darabot se, kiárul 10 P[engő] árát.)

Levele során visszatérek én is a gondolathoz, hogy évente 4–5 könyvet kiadni „amiknek van kapcsolatuk az élettel", – s adjak programot. Ha csakugyan komolyan gondolja ezt a tervet amit még nem látok – megbeszélném Németh Lászlóval. Ő t. i. nemrég írt nekem s arra kért, hogy március végén meginduló új folyóiratának legyek egyik szerkesztője;[16] mivel tudom, hogy neki könyvkiadási tervei is vannak, nem akarnék az övének eléje vágni. Hangsúlyozom, előbb kellett volna, de talán még lehet csinálni valamit. Ha tehát akarja, kezembe veszem a dolgot.

Végül, ami a nyaralást és egyéb családi kérdéseket illeti, bármennyire óhajtom a nyári találkozást, tartozó kötelességemnek érzem megírni, hogy Pécset nyári időre nem találom alkalmasnak – dögletes meleg és vize sincs (legalább is alig számít annak az a mesterséges fürdője, melyben több az urina, mint a víz). Sopronról nem tudok nyilatkozni, nem ismerem, de hogy a város és környéke igen szép lehet, képekből és elmondásból gondolom; talán nem olyan vadul meleg. Ha egy kis pénzhez jutnék, én is szívesen elmennék oda pár napra, rég vágyom rá. Szeretnék Veszprémbe is menni és környékére, engem nagyon érdekel az a környék. S ami azt illeti, hogy falu – Tuladunán vannak egész más jellegű falvak, mint amilyeneket a gyerekek ott az Alföldön láthattak!

Kár, hogy ilyen fene messze vagyunk egymástól, élőszóval mégis csak jobban meg lehetne tárgyalni mindent, mint a hosszadalmas írással. A gyerekek kint-iskoláztatása

sok risicoval jár — ha eltalálják a helyet, nagyon jó lehet, ha nem, nagyon rossz. Én se vagyok nagy barátja az internatusnak, de ha jó az internatus, talán többet ér mint a legjobb, de idegen család. Svejcban vannak jó internatusok, de az talán most drága nekünk. Bár lehet, hogy nem drágább Austriánál.

Szeretettel köszönti

Fülep Lajos

BML., XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 105–112. Megj.: Fülep–Kner lev. 87–90. p., Kner-lev. 1969. 201–205. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 981. sz.
[2] Ld. 982/4.
[3] Ld. 795/4.
[4] Ld. 795/8.
[5] Ld. 921/7.
[6] Ld. 979/7.
[7] Ld. 888/12.
[8] Ld. 901/10.
[9] Ld. 981/13.
[10] Ld. 884/1.
[11] Ld. 888/9.
[12] Pap Károly (1897–1945) író. 1923-ban Bécsbe emigrált, 1925-ben tért vissza Budapestre. A Nyugat és az Est-Lapok munkatársa lett. 1930-ban Baumgarten-díjra jelölték, de a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megvétózta a kitüntetést.
[13] Füst Milán (1888–1967) költő, regény- és drámaíró, esztéta. FL-sal 1941-ben kezdett levelezni, majd személyesen is megismerkedtek. Korai írásai közül FL különösen az 1923-ban megjelent Advent c. kisregényt tartotta sokra.
[14] Ld. 930/5.
[15] Bajcsy-Zsilinszky 1934 nagypéntekétől húsvét vasárnapjáig volt Zengővárkonyban. Ld. 1015. sz.
[16] Ld. 983. sz.

985. FÜLEP LAJOS — NÉMETH LÁSZLÓNAK

[Zengővárkony, 1934. II. 8. előtt]

Kedves Barátom,

végre egy jó hír a külső világból, s-hozzá Pestről![1] Olyan vállalkozáshoz, melynek Te állsz az élére, szívből és örömmel csatlakozom. Csak arra kérlek, idején mondd meg, mit írjak, mert még mindig tartó nyavalyásságom s egyéb dolgom miatt munkaidőm nem mindig számítható ki pontosan előre.

Azt írod, jövőre beolvasztod a Tanút.[2] S az idén? Azért kérdem, mert a múlt októberi szám óta nem érkezett ide, s már attól féltem, megszűnt, éppen most reklamáltam meg a pesti könyvesemnél.[3] De akármibe olvad a Tanú, én nagyon sajnálni fogom ezt a nagyszerű, s azt hiszem, világszerte egyedülálló erőpróbát. Belőle azt a meggyőződést szereztem, hogy számodra nincs lehetetlenség. S a szellem ábrázatjá-

ról hiányzott nekem éppen a télen, oly hamar megszoktam, hogy már el se tudom képzelni nélküle.

Szeretettel üdvözöl:

Fülep Lajos

A levél datálása: Németh László 1934. II. 8-án válaszolt rá. Ld. 986. sz.
Eredetije nem maradt fenn, teljes egészében idézi Németh László Gulyás Pálnak 1934. II. 8-án írt levelében. (Egy barátság... 69. p.)
Megjelent még Bata 114–115. p.
Nyomtatásból közölve.

A levélről Németh László utóbb a következőket írta: „Fülep szép ordóként hordható levélben állt be a triumvirátusba". (Tanú-évek. (Regény-folytatás.) = Kalangya, 1938. 12. sz. 534. p.)

[1] Ld. 983. sz.

[2] Ld. 905/3.

[3] A Tanú legközelebbi VII. száma 1934. februárjában jelent meg.

986. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. II. 8.

Kedves Barátom,

leveled[1] nagy öröm volt a számomra; most már elképzelhetetlen, hogy folyóiratunk[2] megbukjék. Egy év nagy idő s én annyi mindent írtam össze ezalatt, könnyen elképzelhettem, hogy már másképp vélekedsz a Tanúról;[3] megvallhatom, bizonyos szorongással vártam leveled, hajlandó vagy-e velem egy vállalkozásban résztvenni.

Az új folyóirattal én három-négy éve vajúdok már; eleinte egy nemzedék-lap alakjában akartam megcsinálni à la Nyugat, hét-nyolc legkiválóbb kortársammal. Sajnos ők nem érezték azt a levegőhiányt, amely miatt az én írói sorsom hosszú fuldoklássá vált; azt hitték szerkesztő akarok lenni, a Nyugat tekintélye, a gyors elismertetés is zsibbasztotta „nemzedék-öntudatukat", elfelejtették, hogy a magyar irodalom olyan vonat, amely előtt időről időre, nemzedékről nemzedékre maguknak az utasoknak kell ellapátolni a havat. 1932 tavaszán végképp lemondtam az írásról, amikor Gulyás Pál váratlan kritikája,[4] félév hallgatás után megint kiszólított a porondra. A Tanút mégegyszer felajánlottam azoknak a fiatal íróknak, akiket a legtöbbre becsültem, megint eredménytelenül. Azt hittem már végképp Tanú maradok; volt ebben talán egy csipet durcásság, visszautasított barátság is. Az utolsó hónapokban olyan ijesztő romlását látom a magyar szellemi életnek, hogy úgy érzem, minden szégyenkezést, büszkeséget félre kell tennem; – vigéckedéssel, akárhogy meg kell teremtenünk e fölött a tévelygő test fölött az öntudat első rögtönzött vázát. Most már nem nemzedék lapra, hanem munka-lapra gondolok; a magyar szellemi élet iszonyú munka-hátrálékához keresek munkásokat. A folyóirat utolsó cikke – kidolgozásra váró témákból áll, nem sztárokat akarok ide-odapörgetni, hanem feladatokat megoldani. A magam munkája csaknem anonim lesz, szeretném, ha a többi munkatársra

is ezt a székesegyház építő lázat tudnám átragasztani. A debreceniek lehetővé tették a lap megjelenését, Gulyás Pál leveszi rólam az adminisztratív gondok nagy részét s meggyőződésem, hogy mindazok a fiatal írók, akik elébb elbuktatták kísérletemet, ha látják, hogy nem esdeklünk nekik, maguk sietnek az egészséges munkatér felé.

Téged nem azért hívtunk meg, hogy munkát vessünk ki rád, hanem hogy te irányítsd a munkát. Természetesen elsősorban magyar sors és magyar művészet kérdéseiben várjuk írásodat és tanácsodat; de te tudod, hogy hol ösztönözhetsz még és mire van kedved. Folyóiratunk kétharmada tanulmány lesz, s nemcsak irodalmi tanulmány; aligha ajánlhatsz olyat, amit tervünkbe be ne illeszthetnénk. Én arra gondoltam, nem írhatnád-e meg a magyar tudomány (esetleg irodalom) mulasztásait a magyarsággal szemben az utolsó ötven évben; iszonyatos amentiánk történeti magyarázatát; hogy annyi jó erő ellenére is mért zilálódik szét a magyar sors képe, értelme a magyar szellemben, amikor Csehországban például, nem több tehetséggel talán, épp az ellenkezője következett be. Ha ezt vagy valami hasonlót írnál meg, az bevezető is lehetne, vagy legalább első cikk egy rövid bevezető után. Természetes, ha máshoz nagyobb kedved van, nem erőltetem ezt a témát.

Az első szám anyagát már szedegetjük. Pfisterer Miklóst, akiről a Tanú V. számában írtam már, itt akarom egy regény részletével bemutatni.[5] Gulyás talán Madáchról vagy a Figyelőről és a Nyugat első számairól ír.[6] Igen nagy könyvkritikai rovatunk lesz; lehetőleg minden könyv kapjon érdemleges kritikát. Most szervezzük a vidéki író és dilettáns csoportokat; körkérdést intéztünk a kisebbségi írókhoz s az eredményről még az első számban beszámolunk. (Dunai népek stb.) A legkiválóbb képzőművészeket nyertem meg bírálatra; Illyés verset vagy Fazekas-tanulmányt ígért;[7] a pesti tanulmányírók közül Halászt,[8] Szabó Lászlót[9] akarom bevonni. Novellát Tamásitól[10] s a vajdasági Hercegtől[11] kértem, aki tehetséges elbeszélőnek ígérkezik. Én magam akkor ugrom be, ha hézag marad s a névtelen cikkeket (körkérdés összegezése, témák felsorolása) vállalom, esetleg, ha nem beszéltek róla le, mint költő mutatkozom be, ezért a csodáért is felütik néhányan a lapot.

Nagyon jó volna, ha érdekesebb olvasmányaidról is be-beszámolnál, akár magyar könyvekről röviden, akár külföldi jelenségekről kisebb tanulmányokban. Nem tartom fontosnak, hogy mindazzal, amit közlünk, tökéletesen egyetértsünk s remekművekre sem számítok; sokkal fontosabb, hogy az egyetemen asszisztálgató ifjúság értékesebb részét megmentsük, szóhoz juttassuk, rendes munkára fogjuk, a magyar szellemi élet tempóját begyújtsuk, minthogy a színvonallal mindent elnémítsunk.

A kéziratok javát, a korrektúrát mindenesetre leküldöm neked is. Bírálatodra én magam is örömmel bízom magam. Tudom, hogy a Tanú, a legutolsó számot is beleértve, gyors és vakmerő expanzió volt, sokszor emésztetlen hódítás, amelyet most kell megszervezni. Mint dilettáns szabadultam fel, de nem akarok mint dilettáns meghalni. Akinek a jóindulatában hiszek, annak a kritikáját is örömmel hallom; hiszen, ha egészben becsül valaki, nem lehet bántó, hogy egyben-másban kiigazít.

Még egyszer: nagyon örülök hogy együtt vagyunk,
szeretettel üdvözöl igaz híved

Németh László

MTAK Kézirattár Ms 4589/66. Megj.: Monostori: Forrás 83–84. p., Németh-lev 162–164. p.
Kézírás.
Címzés: Nagys. Dr. Fülep Lajos egyet. tanár úrnak Zengővárkony Baranya megye.
Feladó: Németh László Bp. Ilona u. 75.

[1] Ld. 985. sz.
[2] A Válaszra utal. Ld. 983/2.
[3] Ld. 905/3.
[4] Gulyás Pál: Németh László. (= Prot. Szemle, 1932. 6. sz. 375–388. p.)
[5] Szentkuthy Miklós (1908–1988) író, eredeti nevén Pfisterer Miklós. Írása Prae. Részletek Szentkuthy Miklós regényéből címmel a Válasz 1934. I. évf. 1. sz. 26–39. p.-n jelent meg. – Németh László: A hét napjai. (Magyar kaleidoszkóp) címmel írt róla a Tanú 1933. V. sz. 302–303. p.-n.
[6] Gulyás Pál: Madách. (= Válasz, 1934. 1. sz. 40–47. p.) – A Figyelőről és a Nyugatról nem írt.
[7] Illyés: A Dunánál Esztergomban c. verse a Válasz 1934. 1. sz. 24–25. p., Fazekas Mihály c. tanulmánya a Válasz 1934. 5. sz. 292–303. p.-n jelent meg.
[8] Halász Gábor: Szabó Lőrinc (= Válasz, 1934. 1. sz. 57–62. p.) – Szerelem. (= Válasz, 1934. 2. sz. 90–96. p.) – Francia önvizsgálat. (= Válasz, 1934. 3–4. sz. 182–190. p.) – Vers és történelem. (Egy versanthologia terve.) (= Válasz, 1934. 5. sz. 332–342. p.) c. írásai jelentek meg a folyóiratban.
[9] Valószínűleg Cs. Szabó Lászlóra utal. Ld. 1019/3.
[10] Tamási Áron: Táborozás a kikötőben. (Regényrészlet.) c. műve látott napvilágot a Válaszban. (= Válasz, 1934. 3–4. sz. 193–199. p.)
[11] Herceg Jánosnak ekkor nem jelent meg írása a Válaszban.

987. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp. 1934. II. 13.]

Kedves Barátom,

örülök, hogy forr benned az ügy; bár minél több munkát, írást forralna ki. Jó volna, ha megírnád az első számba jövő vezércikked címét és terjedelmét.[1] Felolvasásod[2] is úgy készítsd el, hogy valamelyik számban közölhessük. Milyen könyveket olvastál mostanában? Babits, Szekfű, a Móricz-trilógia rád várnak.[3] Nem akarsz Prohászkának a Minervában megjelenő tanulmánysorozatára reflektálni?[4] Most jelent meg egy német képzőművészeti munka, a Hamané.[5] Magyar művészet? Tájkutatás elvei, Pécs környékén illusztrálva? Magyar önismeret? Jelent meg egy néprajz is.[6] Tamásiról mondd el az aggályaid![7] (Madáchról Gulyásnak is olyasféle lesz a véleménye mint neked[8] s Gyulait én sem tartom senkinek!) Én is az ifjúság felrázását tartom fontosnak, ha nem is egész tökéletesen, de dolgozzanak! – Megkaptad az új Tanút?[9] A következő szám jobb lesz.

Szeretettel üdvözöl s vár

Németh László

A dátum: postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4589/67. Megj.: Monostori: Forrás 84. p., Németh-lev. 167–168. p.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagys. Dr. Fülep Lajos egyet. m. tanár úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Feladó: Németh László Ilona u. 75.

Rajta FL ceruzaírásával: Tolnai Fer.[enczy] Noémi Kner

[1] A cikk: Nemzeti öncélúság. (= Válasz, 1934. 1. sz. 2–23. p.). Szerkesztőtársai FL kéziratát – elsősorban terjedelme miatt – némi aggodalommal fogadták. Németh László 1934. IV. 7-én így ír Gulyásnak: Fülep 2 íves kézirat-csapást jelez. (= Egy barátság... 85. p.) – IV. 11-én: Fülep cikke megérkezett, nagyon jó, de 22 borgis oldal [...] Fülepnél az a baj, hogy halott dolgok ellen hadakozik, de így annál teljesebb diadalt arat majd. (U. o. 86. p.) Gulyás válasza 1934. IV. 23-án: Elolvastam a Fülep cikkét; tartalmas, kemény hang, s nem is egészen halottak ellen harcol, ahogy jellemezted. [...] Van valami sleppje a Fülep-stílusnak, de izzik belül szinte elegánsnak érzem magam mellette. (U. o. 90. p.)

Németh utóbb így jellemezte a cikket: Az évek óta hallgató Fülep Lajos torkából kifordult a dugó s utána huszonhat csomós, aludtvérszerű sorshányó beszéd; – a bevezetés – mint jelezte. = Tanú-évek. (Regény-folytatás.) (= Kalangya, 1938. 12. sz., 535. p.)

FL eredetileg a tanulmány folytatását tervezte, a Válasz szerkesztői is számítottak rá, de végül nem került rá sor.

[2] Talán a Felsőbaranyai Egyházmegye értekezletén tartott előadásra gondolt. Ld. 982/4.

[3] FL nem írt Szekfű és Móricz műveiről. – Babits: Az európai irodalom története c. kötetéről Németh László írt Pörje Sándor álnéven. (= Válasz, 1934. 3–4. sz. 275–278. p.), Szekfűről ugyancsak ő írt A magyar élet antinómiái (A három nemzedék új kiadásához) címmel. (= Válasz, 1934. 2. sz. 117–135. p.) Móricz Tündérkertje 1922-ben látott napvilágot; A nagy fejedelem a Nyugat 1933-as évfolyamában, A nap árnyéka a Pesti Napló 1933–1934-es évfolyamában jelent meg folytatásokban. Kötetben Erdély címmel 1935-ben került a könyvpiacra. Németh László írt róla Móricz Zsigmond: Erdély címmel a Válasz 1935. 5–6. sz. 383–385. p.-n.

[4] Prohászka Lajos: Vándor és Bujdosó. (= Minerva, 1932. 5–7. sz. 72–99. p., 8–10. sz. 210–241. p., 1933. 1–5. sz. 3–19. p., 6–10. sz. 219–245. p., 1934. 1–10. sz. 3–20. p., 1935. 1–10. sz. 16–43. p., 1936. 1–10. sz. 83–102. p.) FL nem írt róla.

[5] Hamann, Richard: Geschichte der Kunst von der altchristlichen Zeit bis zur Gegenwart. Berlin, 1933. c. művéről FL nem írt.

[6] Ld. 965/10.

[7] Tamásiról FL Illyésnek írta meg a véleményét, aki vagy megmutatta a levelet, vagy beszélt róla Németh Lászlónak. Ld. 965/13.

[8] Ld. 986/6.

[9] Ld. 905/3.

988. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp. 1934. II. 17–20. között]

Kedves Lajosom,

Régóta készülök írni neked, fölvenni a leejtett fonalat, melyet nem is tudom, miért ejtettünk le.[1]

Most van valami, amiben segítségedet kérem; hadd beszéljek előbb erről.

A 17.-i Budapesti Hírlapban otromba támadás jelent meg „Nincs veszélyben a Dunántúl magyarsága" címmel az „amatőrstatisztikusok" ellen.[2] A cikk beharangozója Kovács Alajos cikkének, mely a legfrissebb Statisztikai Szemlében látand napvilágot.[3] A B.[udapesti]H.[írlap] cikke szerint pozdorjává töri azt az egész mozgalmat, melyet véled csinálni szerettem volna. Ez az egyik.

A másik cikk a Nyugatban jelent meg, a csökölyi plébános tollából, van már vagy két hava.[4]

Arra kérem tanácsodat már most, mit csináljunk ezekkel? Én azt szeretném, ha a Nyugatban te felelnél meg Kovácsnak is, a csökölyi papnak is. Tekintélyed, tudásod, dialektikád téged rendel erre. Arra kérlek tehát, hogy amint elolvastad Kovács támadását, értesítsél engem, mihez tartsam magam.

A B.[udapesti]H.[írlap] cikke szerint Kovács ugyanis az egész mozgalmat a magyar népszámlálás adatainak kétségbevonása miatt támadja s a rohamot, úgy hiszem, nekem egyik — nem tudom, nem szerencsétlen — kifejezésemen kezdi, hogy a Dunántúl falusi magyarságának számát a hivatalosan feltüntetett magyarok számának kb. felére teszem. Valami formában tehát okvetlen kell felelni. Ha tévedtem, tévedésemet beismerem, annál is inkább, nehogy ezen forogjon most az egész kérdés.

Szóval, mindenképpen arra kérlek, olvasd el Kovács cikkét s írd meg véleményedet.

—

Gulyás Pesten volt, beszéltünk a debreceni tervekről; tegnapelőtt írt Németh Laci, hogy vállaltad a szerkesztést.[5] Ennek kimondhatatlanul örülök. Igen nagy szerep várna köztünk reád. A társaságban lelkesedés, tehetség, még tudás is bőven van, de taktikai érzék, nyugalom, szóval okos vezetés annál kevesebb. Ha a debreceni lap sikerül: olyan lehetőség kínálkozik, amihez fogható tán 48 óta nem volt. Épp ezért tartottam nagyon fontosnak, hogy neked aktív, irányító szereped legyen a lapnál. Te próbáltál legtöbbet, te ismered legjobban a hadállásokat, — szóval nagy dolog várhat reád.

Sokat gondolok egészségedre: hogy vagy? Hogy vagy pénzügyileg?

Fischer Bélával[6] megismerkedtem, beszéltem vele: milyen kitűnő ember! Említette, hogy valami egyke ellenes-bizottságot fog szervezni, melyben neked is nagy szerepet szán.[7] Lett már belőle valami?

Mindkettőtöket sok szeretettel üdvözlünk

őszinte híved

I.[llyés] Gyula

A datálás alapja: A 2. sz. jegyzetben említett cikk megjelenése után, FL II. 20-án írt válasza előtt kelt levél.
MTAK Kézirattár Ms 4587/263.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Illyés utolsó levele I. 5-én kelt (975. sz.), FL válasza, amelyre 991. sz. levelében utal, nem maradt fenn.

[2] Nincs veszélyben a Dunántúl magyarsága. Kovács Alajos dr. válaszol a könnyelmű magyar amatőrstatisztikusoknak. (= Budapesti Hírlap, 1934. II. 17. 4. p.)

[3] Kovács Alajos: Az anyanyelvi statisztika megbízhatósága. (= Statisztikai Szemle, 1934. 1. sz. 1–4. p.) Ld. még 997/7. és 12., 991/3., 1002/10. és 1004/3.

[4] Szabó Sándor: A magyarság pusztulása. Disputa. (= Nyugat, 1934. I. 16. 2. sz. 66–73. p.) Ld. még 991/9.

[5] A Válasz megindítására utal. Ld. 983/2.

[6] Ld. 807. sz.

[7] A pécsi lapokban nem találtam ilyen bizottság létrejöttéről szóló hírt.

989. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1934. II. 18.

Kedves Barátom!

Hetediki kedves levelének[1] érkezésekor Pesten voltam, ahonnan kilencedikén érkeztem haza. Tizedikén már nagyon komiszul éreztem magam, ágynak estem s négy napig feküdtem influenzában. Enyhe betegség volt, de nagyon letört, csak ma érzem magam valamennyire egészségesnek. –

Betegségem alatt, az ágyban is foglalkoznom kellett a napi munkámmal, de mégis ez a kis nyugalom is elég volt némi magambaszállásra. Végiggondoltam az *Ön* levelét közben többször s foglalkoztam gondolatban újra azzal a kimerítő előbbi levelemmel is,[2] amelyben nemcsak az *Ön,* hanem a magam számára is kifejtettem kiadói kudarcom okait. *Ön* olyan kedves, hogy pontonként válaszol nekem, de nem veszi észre, hogy válasza még sem teljes: éppen bizonyos döntő fontosságú dolgokat felejt ki, az üzleti vonatkozásúakat. Viszont mégis érint olyan motívumokat, amelyekre nem tértem ki elég részletesen s ezzel sokféle gondolatot ébresztett bennem. –

Mindezeket végiggondolva rá kellett jönnöm arra, hogy mindaz, ami történt, sorsszerű volt és sok tekintetben nem csak az én egyéniségemből következett, de következett a viszonyokéból. Önnek igaza van abban, hogy már késő. –

Késő pedig azért, mert közben sok minden megváltozott s főként pedig megváltoztam én magam. Már nincsen bennem az a fiatalos lelkesedés, s nagyon sokat tanultam közben s roppant megnőtt a felelősségem két irányban. Megnőtt bennem az üzletember felelőssége, aki egyrészt megtanulta, hogy ezek a kísérletek milyen rettentő, előteremthetetlen összegekbe kerültek s megtanulta azt, hogy ha a sokféle üzleti területen egy irányban különösen eredményesnek bizonyult a munkája, nem szabad energiáit megosztania olyan területekre, amelyeken az eredmény legalább is kétséges. (Közben ugye családot alapítottam, felnőtt családom második generációja, itt vannak testvéreim is, s végtelenül súlyos viszonyok között rengeteg emberért kell helytállanom.) – De egy másfajta felelősség is megnőtt bennem. Akkor, amikor én Herberttel és körével[3] összekerültem, egy csomó probléma volt bennem aktuális, koromnál és külső eseményeknél fogva. Nem is ismertem az életet és a világot. Nem vettem észre, hogy Herbert és barátai egy maréknyi intellektuel és egy szűk városi réteg szemüvegén, érdeklődési körén át nézik a világot. A közigazgatással való foglalkozás fedeztette fel velem az „ismeretlen Magyarországot" s habár egyre inkább érzem, hogy a felelős egyéniséggel áll vagy bukik a társadalom és hogy kívülről nem lehet sem osztályokat, sem társadalmakat „megmenteni", hanem kinek-kinek magának kell a maga munkájában megtalálnia a maga megmentésének útját és eszközeit, mégis ma már másként látom azt, hogy mit kell ebben az országban cselekedni.

Az a baj, hogy azok az emberek, akik mostani szűkebb baráti körömhöz tartoznak, mind városi emberek, intellektuelek, akik ezeket a magyar problémákat nem értik és nem ismerik. Vannak olyanok, akik viszont beszélnek ezekről, de – nem tehetek róla – mindig az az érzésem, hogy nem igazi az érdeklődésük és amint érvényesülnek, vagy érdekeik úgy kívánják, már nem fog olyan hevesen buzogni vérük

a hárommillió koldusért. Hiszen: elég későn fedezték fel ezt a problémakört, ugye? – Ha írókkal, intellektuelekkel vagyok együtt, mindig az a véresen keserű érzésem: fontos ez? Kit érdekel ez? Mi szükség van erre? –

Talán ha Ön és én közém nem került volna egy csomó esztendő és többet, sűrűbben, behatóbban beszélgethettünk volna ezekről a dolgokról, valamilyen kooperáció kifejlődött volna közöttünk s ma máshol állanánk. –

Engem azonban mint kiadót kétszer ért súlyos csapás. Vagyok annyira individualista, hogy amit csinálok, kell hogy személyesen is érdekeljen. Így kerültem össze Herberttel és csináltam vele azt, amit csináltam. Ő hozott össze Málival,[4] akivel akkor még teljesen egyet tudtam érteni. Már amikor arra gondoltunk (és erre egy bizonyos fajta olvasó rétegnek az igen intenzív közvetlen érdeklődése bátorított fel), hogy bővítsük a kört, s másokat is belevonjunk, nem tudtam erre módot találni. A Herbert körének többi tagjai nem vonzottak, nem érdekeltek. Úgy éreztem, száraz, elvont észemberek, akiknek művészi élményképessége nem közvetlen és nem igazi s nincsen bennük az a komolyság és mély emberi részvét, ami Herbertben. Lehet, hogy nem volt igazam, de így éreztem. Igazi kontaktust csak őhozzá tudtam találni. Ő ajánlotta aztán Szabó Dezsőt, akinek egy kötetét ki is adtam.[5] Nem tudom, ismeri-e azt a könyvet („Napló és elbeszélések"). A forradalom kitörése ugyanis elsöpörte ezt a kiadványomat, Máli „Édenkertjével"[6] együtt akkor jelenhetett már csak meg, amikor nem jutott rá sajtó és érdeklődés. 1918. nyarának végén, pár héttel a forradalom kitörése előtt elküldte nekem Szabó Dezső az „Elsodort falut". Két éjjel és egy nap olvastam szakadatlanul kéziratban s a végén igen keserű szájízzel adtam vissza. Elismerem ma is bizonyos nagy értékeit, de olyan erkölcstelenségeit és hibáit éreztem, amelyek miatt nem tudtam vele a közösséget vállalni. Ami ezután történt, nagyon alkalmas volt arra, hogy bennem a bizalmat és együttérzést régi baráti körömmel szemben megingassa. De mindezt nem tudnám levélben elmesélni. Különben politikailag is lehetetlenné vált számomra az, hogy ott folytassam 1920-ban, ahol 1918 nyarán elhagytam.

A Klasszikusok[7] történetéhez azonban hozzátartozik az, hogy én ehhez a koncepcióhoz jóval a forradalmak *előtt* jutottam el. Bennem 1917–18-ban vált akuttá a tradíció hiányának érzése és egy magyar tradíciófolytonosság helyreállításának gondolata vezetett, amikor ezt a programba vettem. Herbertnek ajánlottam fel, ő nagyon lelkesedett is érte, de a szerkesztési munkát nem vállalta, hanem Szabó Dezsőt ajánlotta maga helyett. Meg volt hozzá rendelve két vagon papiros a forradalom kitörése előtt, amikor Szabó Dezső írásban lemondott a megbizatásról azzal, hogy most „egészen más dolgokkal" kell foglalkoznia. –

Egészen megváltozott konstellációban fogtam hozzá a dologhoz 1921-ben, amikor meggyőződtem a Király György féle három kiskönyv kísérletéből[8] arról, hogy fel tudok építeni egy magyar tipográfiai stílusrekonstrukciót, illetve át tudom vinni azokat a formai elképzeléseket, amelyek előttem lebegtek, a modern technikába is. –

Király Györggyel a véletlen hozott össze. Ha emlékszik, akkor Kozma[9] és néhány építész-barátja ugyanazokkal a tervekkel foglalkozott építészeti téren s így ment híre a terveknek. Király György nekem nagyon fontos találkozásom volt. Én mint auto-

didakta csak benyomásokra, vizuális emlékképek kapcsolataira támaszkodhattam a keresésnél, tartalmilag pedig arra a negyvennyolcas ideológiára, amelyet itt, ahol Barabás Béla[10] volt négy cikluson keresztül a követ, a levegővel szívtunk be. És Király György igazolta a maga hihetetlen tudományos apparátusával, óriási problémaérzékenységével, a múlt és ma kapcsolatait állandóan elevenen érző szívével az én elképzeléseimet. –

Mire a Monumentát[11] befejeztük, meghalt. Halála előtt egy nappal kapta kézhez még a második sorozat első példányát. –

Akkor évekig nem akadt senki, akihez fordulhattam volna, de közben az üzleti helyzet fejlődése kényszerített arra, hogy más, reálisabb problémák felé fordítsam a figyelmemet. – És megtörtént még valami: az, amit egy híressé vált szólam „az írástudók árulásának" nevezett. Nem volt bizalmam senkihez, nem éreztem senkiben az igazi hitet, komolyságot, áldozatkészséget, nem volt kihez csatlakoznom és akkor határoztam el, hogy *nem* fogok kiadni *mai magyar* írót, hanem ha kell is produkálnom könyveket, dokumentálom velük azt, hogy *nem* vállalok közösséget a mai magyar „irodalommal". –

(Zárjelben jegyzem meg, hogy közben tapasztaltam többféle olyan jelenséget, amelyet a szó szoros értelmében árulásnak lehetett felfogni, például velem szemben is. Rájöttem arra is, hogy a magam íróitól nem követelhetek szolidaritást, kitartást, hűséget, és egy közös jövőért való együttdolgozást akkor, ha ők közben kénytelenek máshol, lapoknál dolgozni, más kiadóknál elhelyezkedni és abba a rendszerbe belehelyezkedni, amelyet én a magyar „viszontbiztosítási kritika" rendszerének nevezek. Már pedig én nem mozgósíthattam akkora összegeket kiadási célra, amelyekkel íróimat függetleníthetném. Az orosz sorozatot szegény sógorom[12] csinálta, aki irodalmilag független ember volt s így a maga szempontjait érvényesíthette. – Tudom, hogy nem volt író, nem adatott meg neki a művészi kifejezés készsége, de becsületes és ízléses munkát végzett. A többi, ami azután következett, már csak félkézmunka, amelynél mindig kötve voltam Leffler professzorhoz,[13] aki az egészet tervezte és aki kiválogatta az embereket, akik hajlandók voltak a fordítást vállalni és az eredeti nyelvből elvégezni. Nem élek illúziókban a fordítások értékét illetően, de azt hiszem, az Ön szigorú ítélete egy bizonyos dologban igazságtalan: ezek a kis északi könyvek jelentős mennyiségű ismeretanyagot közvetítenek előttünk ismeretlen életviszonyokról és halkan sikerült érvényesítenem bizonyos fokú befolyást a kiválogatásnál is annyiban, hogy sok-sok magyar előítélettel szemben másfajta életeket, parasztságnak, népnek, középosztálynak másfajta viszonyát, társadalmaknak másfajta berendezését és lehetőségeit is megmutassa.)

Hát az bizonyos, hogy ezek az évek elvesztek, de elvesztek azért is, mert nem találkoztam soha olyasvalakikkel, akik mellé oda kellett volna állanom. Ismételten ajánlottak nekem fiatal írókat (a nevek mellékesek), akikről a végén kiderült, hogy világnézetileg nem tudok velük egyetérteni. Én végleg eltávolodtam a szocializmustól, amelyről egyre jobban meggyőződöm, hogy nem tudja és nem tudhatja megoldani a maga elé tűzött feladatokat. Sok minden okból, de röviden itt csak párat említek meg: ellenkezik a közgazdaság tapasztalati igazságaival, túlságosan leegyszerűsíti a

problémákat, nem számol olyan immaterialisztikus tényezőkkel, amelyeket én eleven hatóerőknek érzek és végül mert a társadalmi és szervezeti forma, amelyet maga elé tűz, végleg atomizálja a személyi felelősséget és akkora közegellenállást iktat be cselekedet és következmény, szándék és hatás közé, amely minden emberi cselekedetet megfoszt igazi mértékétől. –

Erről csak ennyit: ellenben azt láttam, hogy azok az ifjak, akiket nekem ajánlottak, akikkel találkoztam, divatból-e vagy a realitások elől való megfutamodásképp ezt a világnézletet vállalták és alkalmazták dogmatikus merevséggel. Elképzelheti, hogy lelkiismeretes ember számára lehetetlen kiadni írókat, akik egy felfogása szerint ártalmas világnézetet képviselnek és amellett érzése szerint felelőtlenül szólnak hozzá dolgokhoz, amelyekről közvetlen tapasztalatból sejtelmük sincsen. Nem is szólva arról, hogy nem végezhetek ilyen munkát hittel, azaz: nem lehetek kapitalista kiadóvállalkozó olyan könyvek kiadójaként, amelyek életformámat a rothadásnak, a gyalázatnak, munkámat a kizsákmányolásnak, vállalkozásomat és kezdeményezésemet profithajhászásnak tüntetik fel, akkor, amikor keserves életiskolám egyre jobban megtanít arra, hogy összes eredményeimet annak a szellemi Einsatznak köszönhetem, amellyel értéket adok az általam „kizsákmányoltak" úgynevezett „munkájának".

Sajnos, a következmények engem igazoltak. Azok közül, akikről egyáltalán szó lehetett volna, akiket hol Herbert, hol Máli, hol mások, mint a jövő nagyságait ajánlottak nekem, egy sem váltotta be a várakozásokat s mihelyt nem mint „elvtárs" olvasom munkáikat, minden meggyőző erő eltűnik ezekből az írásokból. Nem tehetek róla, mindig azt érzem, hogy a világnézletük a Mefisztóé, aki azt mondja, hogy „es ist der Frauen alles Weh und Ach aus einem Punkte zu kurieren".[14] Én nem ezt látom, nem ezt tanultam az életből és sok-sok minden keserű idevonatkozó dolgot tudnék elmesélni.

Akikkel viszont a másik oldalra orientált fiatalság közül összehozott véletlenül a sors ezekben az években, azoknál nagyon kevés jóhiszeműséggel és még kevesebb tehetséggel találkoztam. –

Hát *ezek* az évek visszahozhatatlanul elmúltak. Sokszor gondolok arra, hogy ahogy az évek múlnak, mint hullanak el és múlnak el mellőlem emberek, akik helyett az élet nem ad másokat. –

Úgy érzem pedig, hogy nem lehet kiadói munkát végezni akkor, ha azokhoz, akikkel együtt dolgozom, tisztán a kiadói szerződés köt és nem a célkitűzésnek és világnézletnek a közössége. Már pedig ezt, ha nem adódik, megkonstruálni nem lehet.

Azok közül, akiket Ön említ, az egy Illyés Gyula egyes írásai szólottak hozzám közelebbről, de ő másként van elhelyezkedve s én nem tudnám neki azokat a lehetőségeket nyújtani, amelyekre neki szüksége van. – Szabó Lőrinccel az az eset, hogy miután első könyvét kiadtam, Király György kérésére, a másodikat az Athenaeumnál adta ki, anélkül, hogy megkérdezett volna, vajon vállalom-e vagy sem.[15] Ezt meg is mondottam neki ismételten. – E mostani, nálam nyomtatott könyvét nagyon értékelem, de már mint kiadó nem szignálhattam. Kodolányi nem kelt bennem visszhangot. Pap Károlytól olyan dolgot, ami megmaradt volna emlékezetemben, nem

olvastam s amióta feltűnt, már sokkal kevesebbet olvasok. Füst Milánnal pedig — bizonyosan bennem van a hiba — nem tudok egyetérteni. Homályos nekem, nem értem, mit akar, s egy pár érdekesebb részlettől eltekintve szintén nem szól hozzám. Ami mármost Németh Lászlót illeti, a Tanút-t megszereztem magamnak, itt fekszik az íróasztalom mellett s nem jutok hozzá, hogy elolvassam.[16] Nem tudok tehát róla többet, mint annyit, hogy van, dolgozik, és van visszhangja a fiatalság között. —

De végesvégig mindnyájukkal szemben: egyszer sem volt az az érzésem, hogy ezt kellene csinálni. Olyan érzésem, hogy csinálni kellene, csak a parasztújsággal és a ponyvával szemben volt. Ez mind a kettő feladat volna és cselekedet és más a jelentősége, mint egy még olyan szépen megcsinált könyvnek is. Sajnos, ebben benne van a válasz Petőfire is.[17] Úgy érzem, hogy az észtekkel és elődjeikkel szemben semmiféle kapcsolatom, tehát felelősségem sincsen. De ha saját akaratomból, saját felelősségemre csinálok valamit, akkor annak tettnek kell lennie a mai magyar élet szempontjából. Ezért nem tudom aktuálisnak érezni egy régesrégi magyar költő kiadását. És nem egy teljes Petőfiét, amely megint csak kevesek számára lenne hozzáférhető. Nagyon is megértem és érzem azt, amit Ön Petőfiből ma is aktuálisnak érezhet, azt én is annak érzem és ha egy ilyen lapot, vagy ezt a ponyvát csinálnám, akkor azt csinálnám benne Petőfiből én is. —

Arra kérem tehát, hogy *ne* beszélje meg Németh Lászlóval a dolgot, mert mihelyst azt érezném, hogy valaki bármely vonatkozásban számol velem, számít rám, vagy befolyásoltatja magát cselekedeteiben miattam, már ez reám nézve súlyos felelősséget jelent. Az adott viszonyok között ugyanis nem tudhatom, meddig és miképpen tudok megfelelni kötelezettségeknek. —

De ha adódik valami, amit kiadandónak vél, mielőtt máshoz fordulna, írjon nekem pár sort. — Talán úgy fordul a dolog, hogy mégis lehet egyszer valamit együtt csinálni. —

Apám[18] éppen most érkezett haza Pestről, át kell mennem hozzá s így egyelőre nem írhatok többet. Röviden csak annyit jegyzek meg, hogy nyári terveink egészen bizonytalanok, s azok a gyerekekre vonatkozók is. Nem maradhat hátra más, mint az internátus, és csakis itthon. Külföldre nemcsak pénzügyi okokból nem küldhetem ebben a korban a gyerekeket. Ha az a célom, hogy a magyar viszonyok számára nevelkedjenek, akkor itthon, magyar emberek között kell felnőniök s legfeljebb rövidebb időre és érettebb korban kerülhetnek majd külföldre.

Nagyon köszönöm kedves sorait, amelyek ismét sok gondolkozni valót adtak nekem s ne haragudjon, hogy ilyen terjedelmesen válaszolok. Amint lélegzethez jutok s a mostanában körülöttem felgyülemlett sok problémát valamennyire elintézem, ismét írok és ha akadna valami konkrétabb kiadási terv, azonnal jelentkezem. A közelebbi hetekre most véletlenül igen sok munka gyűlt össze, amelyeket előbb le kell gyűrnöm. —

A viszontlátásig szeretettel köszönti őszinte híve

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/111.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos szignetjével díszített levélpapíron.

Megj.: Fülep–Kner lev. 90–95. p. – Nagyrészében közölve a Kner-lev. 1969. 206–211. p. Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 984. sz.
[2] Ld. 981. sz.
[3] Ld. 921/6.
[4] Lesznai Annára utal. Ld. 810/5.
[5] Szabó Dezső: Napló és elbeszélések. 1918.
[6] Lesznai Anna: Édenkert. Versek. 1918.
[7] A Kner Klasszikusok c. sorozatról van szó. Ld. 888/12.
[8] Ld. 981/12. – A három kiskönyv: Három cseppke könyvek. Gyoma, 1920.
[9] Ld. 888/16.
[10] Barabás Béla (1855–1934) ügyvéd, függetlenségi párti politikus, 1892-től a gyomai kerület képviselője.
[11] A Monumenta Litterarum c. sorozatra utal. Ld. 901/10.
[12] Ld. 795/5.
[13] Ld. 795/6.
[14] A Goethe Faustjából vett idézet: Es ist ihr ewig Weh und Ach / so tausendfach / Aus einem Punkte zu kurieren... (Tanulj a nőkkel bánni főleg / ajuk-bajuk az örökös / de egy közös / ponton mind jól kezelhetőek. Sárközi György ford.)
[15] Szabó Lőrinc első kötete: Föld, erdő, isten. Szabó Lőrinc versei. Gyoma, 1922. – a második: Kalibán! Versek. Bp. 1923.
[16] FL az említett írókat ajánlotta Knernek 984. sz. levelében kiadásra.
[17] Ld. 979/7.
[18] Kner Izidorra utal. Ld. 879/7.

990. FÜLEP LAJOS – GÄRTNER JENŐNEK

Zengővárkony, 1934. II. 19.

Kedves Gärtner,

nagyon okosan tette, hogy írt[1] s látszólagos hallgatásomhoz nem fűzött olyan kommentárt, melynek nincs semmi alapja. Látszólagos hallgatás, mondom, mert én az ősszel, mikor az almát küldte, írtam egy lev.[elező]lapot Jánoshalmára[2] – azért nem levelet s azért nem Kecskemétre, mert ottani címét nem tudtam s a lapot ballon d'essainek bocsátottam ki, azzal, hogy utána majd jelentkezik Kecskemétről.[3] Úgy látszik, ezt a lapomat nem továbbították Magának Kecskemétre s így én hiába vártam a lehetőségre, hogy Magának oda írhassak. Legyen meggyőződve, hogy én tanítványaimat nem szoktam elhagyni, mint ők se engem s akárhova sodorta őket a szél, engem mindig megkeresnek s olyannak is találnak, amilyen mindig voltam s remélem, leszek is, míg élek: az ifjúság és minden friss törekvés barátjának.

Küldött cikkeit[4] nyomban elolvastam, látom, milyen kérdésekkel küszködik, de megint azt mondom, legjobb iskola a veszedelmes általánosítás helyett a konkrét analízis, a legkisebb ízekig hatoló analízis, ez tanít meg koncentrálódni, látni, végiggondolni, önállóan dolgozni, jelenségeket megérteni és értelmezni, mindig mindennek végére járni, problémákra pontos választ találni. Ez a nehezebb s később gyümölcsöző út, de ez az igazán eredményes. S ez egyúttal az igazi erő-próba, melyre

mindenkinek – saját érdekében – szüksége van. Kívánatosnak tartanám, ha ilyen konkrét föladatba feküdne bele, mely az ön-kontrollnak is legjobb biztosítéka s addig nem tágítana, amíg minden problémával, mely benne fölmerülhet, szívós közelharc útján el nem készül.

A „Művészet és világnézet" az Ars Una folyóiratban jelent meg 1923-ban, viszonylását Nohl-hoz[5] nem tudom, mert akkor még nem olvastam N.[ohl] könyvét, azóta pedig az én cikkemet nem néztem újra át.

A faragott fát igen köszönöm, jól illik egyéb ily nemű tárgyaim közé.

Szíves üdvözlettel

öreg barátja

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 4163/67.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Gärtner Jenő tanár úrnak Kecskemét Rákóczi-út 1. II. 2.
Feladó:Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Gärtner Jenő ld. 915. sz.

[1] A levél nem maradt fenn.
[2] Bács-Kiskún megyei község, Gärtner Jenő szülőfaluja.
[3] Gärtner Jenő Kecskeméten kezdte tanári pályáját.
[4] A cikkek nincsenek meg FL hagyatékában.
[5] Nohl, Hermann (1879–1960) filozófus, göttingeni pedagógia-professzor, a szellemtörténeti alapozású pedagógia képviselője.
FL könyvtárában halálakor a Weltanschauungen der Malerei. Jena, 1908., a Stil und Weltanschauung. Jena, 1920. és a Die ästhetische Wirklichkeit. Frankfurt am Main, 1935. volt meg.

991. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]Várkony, 1934. II. 20.

Kedves Gyulám,

a fonalat nem többes számban ejtettük el – én írtam Neked utoljára, még akkor, mikor a Baumg.[arten]-ügyről leveleztünk.[1] Nem szemrehányásképp mondom, csak a pontosság kedvéért, mért is írtál volna, ha nem volt mit? Utólag gratulálok Neked a díjhoz, elhiheted, ha valamelyiknek örültem, a Tied volt – de általában (talán a „táncpedagógust" kivéve) a kiosztást igazságosnak tartottam.[2]

Ami az egyke-ügyet illeti,[3] felelhetek a B.[udapesti] H.[írlap] cikkére és Kovácsére – de egyiket se ismerem. Nem szoktam látni se a B.[udapesti] H.[írlapo]-t, se a St.[atisztikai] Szemlét. Ha tehát kívánatosnak tartod s Veled a Nyugat is, hogy írjak, küldjétek meg nekem ezeket a számokat, mert itt nem juthatok hozzájuk. Én majd megmondom nekik, amit kell. Az adatokat állandóan gyűjtöm, meg van már nálam a baranyai Egyh.[áz]megye minden ref.[ormátus] egyházának halálozási és születési pontos adata 1900-tól 1932-ig,[4] évről évre – az eredmény minden képzeletet meghalad, nemcsak, hogy kivétel nélkül minden gyülekezetben e 33 év alatt a halálozások száma felülhaladja a születésekét – de szörnyű mértékben! Ide írok mutatóba

néhányat: Bogdása: sz.[ületés] 205, h.[alál] 334, – 129; Botyka: sz. 248, h. 382, – 134; Drávapiski sz. 85, h. 262, – 177; Kiscsány-Oszró sz. 394, h. 630, – 236; Kisharsány sz. 176, h. 310, – 134; Kölked: sz. 230, h. 468, – 238; Mohács sz. 820, h. 1273, – 453; Nagyharsány: sz. 376, h. 725, – 349; Rózsafa sz. 227, h. 371, – 144; Sellye: sz. 498, h. 622, – 124; Siklósnagyfalu sz. 372, h. 515, – 143; Terehegy sz. 141, h. 271, – 130; Vajszló: sz. 312, h. 486, – 174. (Csak a nagyobb lélekszámúakat írtam ide.) El tudtad ezt képzelni?

Németh László elküldte a Te vers-kéziratod is,[5] épp ma írtam neki róla s üzentem, hogy 1 sor nincs magyarul („tisztuló, bátor szíveink") s javítani csak úgy lehet, ha 2 sor ott megváltozik. Erre ott mindjárt javaslatot tettem. Ha Magadévá teszed, használd föl. Nyugat-beli versedben is van egy sor: „nehogy leharapjam dalos nyelvemet". 1./ nehogy – nincs magyarul, 2./ a nyelvet nem *le*harapjuk – hanem *el*harapjuk; *le* csak más haraphatja pl. az orrunkat v.[agy] fülünket ha nagyon megkívánja. Javaslatom: „hogy el ne harapjam dalos nyelvemet" – szerintem a sor ritmusa is jobb így, a szók, a hangzók kapcsolódása és zenéje is. Ceterum censeo: ami magyarul jobb, versül is az.

Németh L.[ászló] vállalkozásának[6] igen örülök. Némethet kezdettől fogva szerettem s becsültem, ma már csodálom. Hallatlan nép ez, amelyikben ilyenek teremnek – ez az ember egy maga elvégzi 10 franciának vagy németnek a munkáját. De meddig győzi? Féltem. Most kellene összefogni körülötte mindenkinek egy nagy heroikus vállalkozásban – van-e hozzá elegendő ethos?

Én, ami tőlem telik, megteszem. Sajnos, egészségem változatlanul rossz. Mitől lenne jobb? Megírtam Neked annak idején, hogy' állok pénz dolgában (adósságaimmal)[7] s hogy ezen fordul egészségi állapotom is. A Baumg.[arten]-díjban nem bíztam, mint tudod, de azt azért reméltem, hogy valamit adnak, amivel végre rendbe tehetem magam. S azt is hiszem, ez megilletett volna.

Fischer Béla még az ősszel említette nekem, hogy van valami terve,[8] de azóta nem rukkolt ki vele. Kitűnő ember, kitűnő alispán – de az ilyeneket agyonnyomja az adminisztráció ezer dolga-gondja.

Apropos, feledem a csökölyi plébánost.[9] Nincs vele mit vitázni – igaza van. T. i. abban, amit a pusztulásról és züllésről mond. A remediuma, persze, naivitás. A katholikusok közt rohamosan terjed az egyke, a bácskai svábok közt is – hiszen már írogatnak róla s a bács-bodrogi alispán[10] hivatalos jelentésében csodákat beszél.

És még valamit: ha a B.[udapesti] H.[írlap] támadása[11] Téged személyedben ér, ne hagyd magad. Hiszen eleget tudsz s láttál, hogy visszavághass. Ha azonban jobbnak látod, megvárjuk a St.[atisztikai] Sz.[emlé]-t s akkor akár mindaketten írhatunk.

Mindkettőnk üdvözletével

mindkettőtöknek szeretettel ölel

F.[ülep] Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 988. sz. FL utolsó fennmaradt levele a 974. sz. A Baumgarten-díjról ld. 965/6.
[2] Illyés Gyula Baumgarten-díjára utal. A „táncpedagógus" Dienes Valériára utal.
[3] Ld. 988/2–3.
[4] Az itt közölt adatok FL A felsőbaranyai ref. egyházmegyében 1900–1932 években született és meghalt c. autogr. statisztikai összeállításának kivonata. A kézirat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában EA 4541. sz. a. található, címe Egyke-statisztika. A Kézirat palliumán olvasható feljegyzés szerint „Az anyag Németh László [!] írótól került dr. Mády Zoltánhoz, az Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Csoportja vezetőjéhez, majd a Néptudományi Intézet hagyatékával az Adattárba." – Ez a feljegyzés annyiban téves, hogy nem Németh *László,* hanem Németh *Imre* adta át Mády Zoltánnak, őmaga a kéziratot FL-től kapta, amikor arról volt szó, hogy a tervezett egyke-könyvet FL intenciói alapján Németh Imre fogja megírni. Ld. 1085. sz. ill. 997/11.
[5] A Válaszban megjelenendő vers A Dunánál Esztergomban. Ld. 986/7. Illyés az idézett sort a következőképpen módosította: Minden ellen mi gátat vethet / mi bátor, tisztuló szívünknek! – A Nyugatbeli vers: Utazunk, ugrálunk. (= Nyugat, 1934. II. 16. 4. sz. 188–189. p.) Kötetben Utazunk, rázódunk címmel jelent meg, a költő nem változtatott a szövegen.
[6] A Válaszra utal. Ld. 983/2.
[7] Ld. 911/3.
[8] Ld. 807. sz.
[9] A csökölyi plébános: Szabó Sándor. Ld. 988/4.
[10] Bács-Bodrog megye alispánja Szabojlevits Dusán, aki 1935-től Szabó-Szabojlevits Dusánra változtatta a nevét.
[11] Ld. 988/2.

992. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp. 1934. II. 20. körül]

Kedves Barátom,

szerkesztői kálváriád, amint a mellékelt versekből láthatod, megkezdődik. Három költő fölött kell ítélned: Illyést már ismered,[1] Gulyás Tékozlóját nézd át,[2] engem pedig bírálj meg kellő szigorral, reputációm érdekében, ha ugyan van ilyen.[3] Megvan a véleményem mind a három költőről s mind a három verscsomóról, de nem akarok a tiednek elébevágni. Hogy én mért küldöm épp ezt a három verset? Nem a folyóirat számára választottam ki őket, arra most nincs időm, hanem ezek pillanatnyilag a legépebbek, tavaly kisebb társaságban felolvastam s akkor rekonstruáltam őket. A legtöbb versemet ugyanis szavalgatva élőszóban dolgoztam ki s a papír csak az első szöveg, melynek a nyomán évek múltán, nehéz felidézni a véglegest.

A folyóirat címében is meg kell állapodnunk most már.[4] Én először, rögtön részemről a *Válasz* címet vetettem be debreceni barátaim közé; később megbántam, de ők ragaszkodnak hozzá. Nekem jobban tetszene: a *Kísérlet.* Ez épp olyan pontosan fejezi ki szerkesztői hangulatom mint annak idején a Tanú. Szerény, van némi tragikus feszengés benne s az essai-re is emlékeztet. Dönts köztünk vagy adj egy harmadikat.

A versek ne kedvetlenítsenek el, még jön épp elég s a prózai anyag kitűnőnek ígérkezik. Cs Szabó László Közgazdaság mint művészet[5] címen ír (Hume, Adam Smith német szociológia zsargon) Halász Kármánról,[6] Tamási lelkes támogatást ígér.[7] Pfisterer regénye itt van a fiókomban;[8] én néhány cseh könyvről akarok írni,[9] a te tanul-

mányod[10] eddig már készül s még másokra is számíthatunk. Írd meg őszintén mi a véleményed Gulyás Tékozlójáról; az ember és kritikus értéke egész nyilvánvaló előttem, de félek, hogy baráti érzésem csal meg, amikor kissé ügyetlen, de becsületes, mély, igaz költőnek tartom.

Sietnem kell, sürgetnek, legközelebb többet.

Szeretettel üdvözöl híved

Németh László

Ui. A verseket, ha átnézted, légy szíves visszaküldeni.

Illyés említi, hogy nagy mestere vagy a magyar nyelv-szellemnek, nyelvtisztaságnak. Ne nyissunk egy nyelvápolás-rovatot?[11] Nem irányítanád, írnád azt te? Meghívjuk Kosztolányit is,[12] aki bizonyára vállalkozna!

A datálás alapja: Illyést [t. i. a Válaszban megjelenendő versét] már ismered – írja benne Németh László. FL 1934. II. 20-i, 991. sz. levelében ír Illyésnek az említett versről.
MTAK Kézirattár Ms 4589/72. Megj.: Monostori: Forrás 84–85. p., Németh-lev. 169–170. p.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Németh a Válaszban megjelenő verseket küldte el bírálatra. Ld. 991/5.

[2] Gulyás verse a Válasz 2. sz. 97–100. p-n jelent meg. Németh László a következőket idézi FL bírálatából: Nyomban érzik, hogy költő írta, s ez az érzés gyönge részein is megmarad. Ez a vonalvezetés egészen az övé, de gyakran meghígul és szétfolyik. Azt hiszem, részes ebben az a rövid soros forma is, mely tán nem okvetlen kell. Hosszabb sorok tömörítenék. (Németh László Gulyás Pálnak írt 1934. II. 22-i levelében = Egy barátság... 76. p.)

[3] Németh így foglalja össze FL-nak az ő Válaszba szánt verseiről írt bírálatát: Az én verseimről kereken megírta, hogy semmi közük a poézishez, úgyhogy ezek s egyáltalán semmiféle szépirodalmi munkám sem vesz részt a folyóiratban. (Németh László Gulyás Pálnak szóló 1934. II. 22-i levelében. Egy barátság... 76. p.)

[4] Bár a Válasz címét, mint Németh László írja, őmaga választotta, már 1934. II. 13-án változtatásra gondolt. A több hónapig tartó vitában, amelyben a három szerkesztő mellett véleményt mondtak a debreceni íróbarátok és rokonok is, több mint harminc cím merült fel (olykor ironikus ötletként), végül Gulyás Pál a Válasz cím megtartása mellett döntött.

FL – egyebek mellett – a Petőfi címet ajánlotta, ahogy Németh László feljegyezte, az olasz Il Leonardo-ra utalva. (Ez a Firenzében, 1903–1907 között megjelent irodalmi és filozófiai folyóirat FL barátai és ismerősei, Giovanni Papini, Giuseppe Prezzolini szerkesztésében látott napvilágot.) Németh László itt közölt levelére FL ceruzával a következő ötleteket jegyezte fel: A Szellem, Vigyázó, Sorsunk, Dunavölgye, Petőfi, Tolnai.

[5] A cikk végleges címe Közgazdaság és művészet lett. Ld. 986/9.

[6] Halász Gábor nem közölt Kármán-tanulmányt a Válaszban.

[7] Ld. 986/10.

[8] Ld. 986/5.

[9] Németh László nem írt cseh könyvekről a Válaszba.

[10] Ld. 987/1.

[11] A nyelvművelő rovatról később is többször szó esik, nem valósult meg, bár FL úgy látszik, készült rá: a hagyatékában fennmaradt, nyelvi tárgyú újságkivágatok között számos 1934-ből származó darab van, ezek a legkorábbi újságkivágatok az anyagban.

[12] Kosztolányi nem szerepel a Válasz szerzői között.

993. NYÁRY PÁL – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1934. II. 21.

Kedves Barátom,
a kívánt adatokat az alábbiakban közlöm:

	Születtek			
	1930	1931	1932	1933
Cun	2	9	4	6
Dencsháza	13	6	8	6
Magyarmecske	6	2	5	5
Újmindszent-Cinderybogánd	5	4	2	2
Turony	4	2	6	3
	Meghaltak			
Cun	1	4	7	3
Dencsháza	11	2	9	8
Magyarmecske	7	11	9	4
Újmindszent-Cinderybogánd	6	3	7	6
Turony	7	5	2	3

Őszintén tisztelő barátod:

Nyáry Pál

MTAK Kézirattár Ms 4593/165. Eredeti pécsi iktatószáma 463/1934.
Gépirat autogr. aláírással postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos református lelkész, egyetemi tanár úrnak Zengővárkony
Feladó (bélyegző): Felsőbaranyai Református Egyházmegye Esperese Pécsett
Nyáry Pál ld. 982/3.

994. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp. 1934. II. 22.]

Kedves Barátom,

köszönöm a bírálatot s az őszinte szót.[1] Illyésnek megírtam javaslatodat, az első számban az ő versét közöljük.[2] Gulyás Tékozlója a második számra marad.[3] Vannak igen szép cseh-fordításaink; nem lesz nagyon cseh-színünk, ha azokat is az első számban mutatjuk be, amikor én is cseh-könyvekről akarok írni[4] – Tolnai könyvét nem olvastam s így nem tudom, melyik vállalkozásodra célzol; én a Magyar művészetet ismerem, néhány bírálatodat s folyóiratodról tudok[5] – A folyóirat-címekkel nincs szerencsénk; az enyémek, tudom, szintelenek, de a tieidből sem hallom a kürtöt. Sorsunk: dagályos, (én is gondoltam rá így: Sors és írás) a Dunavölgye túlságosan széles s a Középeurópára emlékeztet, Vigyázó: kissé Halászbástya jellegű az archaizmusa. A személynevek arra emlékeztetnek, hogy kik hiányoznak közülünk. Én

már ilyenekre is gondoltam, mint Szalamisz (ebből szól a kürt l.[ásd] Perzsák) vagy Honfoglalás.[6] Újra. De csak pillanatokra jók.

Szeretettel köszönt:

Németh L.[ászló]

A cikket várom![7] A „Magyar nyelv"-t a II. számtól kezdheted, folytatásokban adjuk majd.[8]

A dátum: postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4589/68. Megj.: Monostori: Forrás 85. p., Németh-lev. 171. p.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagys. Dr. Fülep Lajos egyet. m. tanár úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad
Feladó: Németh László Ilona u. 75.

A közölt levél FL hagyatékában maradt fenn, ebben a formában küldte el neki Németh László. Ugyanennek a levélnek van azonban egy ugyancsak FL-nak szóló, némileg bővebb változata. Feltehetőleg ez utóbbi volt a korábbi megfogalmazás, amely Gulyás Pálhoz került s az ő hagyatékával együtt a PIM Kézirattárának birtokába jutott. Jelzete: V. 4324/173/a.

E levélváltozat szövege a következő:

Kedves Barátom,

köszönöm a részletes bírálatot s az őszinte szót: az Illyés verset közöljük az első számban, ami engem bánt benne, a Babitsnál megszokott retorikus-pacifizmus, megkapja az ellenpontját az én cseh-könyvekről szóló cikkemben. Kitűnő cseh-fordítások vannak nálam, nem lesz sok egy számban három cseh-közlemény (mert Illyésé is az)? Még azt sütik ránk, hogy a csehek pénzelik a lapot. – Nem lennék őszinte, ha azt mondanám, hogy bírálatod nem fájt, de viszont őszintén állíthatom, hogy nem bántott meg. Az természetesen öngyilkosság volna, ha aláírnám; sőt most már igazán izgat, hogy a nyilvánosságot – természetes, a kötet s nem a közös folyóirat nyilvánosságát – hívnám meg bíróul, hiszen a Tanút is az igazolta, amikor a legjobbhiszemű írók is egyhangúan elítélték. – Annál jobban örülök, hogy Gulyást igazi költőnek érzed, nekem nagy megkönnyebbedés ez; az ő verse majd a második számban jelenik meg.

A Vigyázó: jó; az iskola egyáltalán nem zavarja az akusztikáját. Dunavölgye egy árnyalattal nagyobb kört von, mint szeretném, s szomszédék épp annyin vannak benne, mint mi. A Petőfi-cím azt vetetné észre, hogy nincs köztünk Petőfi, Kazinczy pedig az én magán hencegésemnek látszhatna. A Pál-idézetbeliről jutott eszembe ez a cím: *Szalamisz.* A bekerített, magát bekeríttető nép élethalál harca. Gondolj a görögök riadójára a Perzsákban, a hírnök elbeszélésében; idézni lehetne.

A magyar nyelv-cikknek örülök, talán a második számban lehetne kezdeni. A kritikákat várjuk. Van egy ötletem: nem lehetne vita-kritikákat is iratni, úgy hogy a fontosabb könyvekről ketten írnának: egyik a bírálatot, a másik ami nézete szerint a bírálatból kimaradt. A hangnemre természetesen vigyáznék. Természetes az is, hogy lehetőleg minden beküldött magyar könyv kapjon nehány sort. Egy ideig most nem kapsz kéziratot, a legtöbb cikk beküldési határideje március eleje; de mindent leküldök; fontosnak tartom, hogy mindhárman megforgassuk az anyagot.

Szeretettel üdvözöl

Németh László

[1] Ld. 992/3.
[2] Ld. 986/7.
[3] Ld. 992/2.
[4] A Válasz 3–4. számában jelent meg Otokar Brezina, Frantisek Halas és Jan Carek egy-egy verse Horváth Béla, Szabó Lőrinc és Illyés Gyula fordításában. (258–260. p.) – Németh László nem írt cseh könyvekről.
[5] Mivel FL itt említett levele nem maradt fenn, nem állapítható meg teljes bizonyossággal, mire utal

Németh. Esetleg Tolnai Károlynak a 980. sz. levélben említett Ferenczy Noémi-könyvéről van szó, bár ezt FL még nem olvasta, csak tudott róla. (1059. sz. levelében ír majd róla Tolnainak.) A Magyar művészet c. kötet Bp. 1923. jelent meg. Gondolat és Írás II. – A folyóirat az 1911-ben FL, Hevesi Sándor és Lukács György szerkesztésében megjelent A Szellem, amelynek két száma látott napvilágot. Ld. 901/14.

[6] Ld. 992/4.

[7] Ld. 987/1.

[8] Ld. 992/11.

995. GULYÁS PÁL – FÜLEP LAJOSNAK

[Debrecen,] 1934. II. 23.

Kedves Nagytiszteletű Úr,

ma írta Németh László szerkesztőtársam, hogy címválság dúl a *Válasz* körül, s Nagyt.[iszteletű] Úr nincs megelégedve az ajánlottak egyikével sem.[1] Itt Debrecenben már fogalom lett a „Válasz", – s ha mélyére nézünk a dolognak, a jó cím: a posteriori. (Hacsak ilyen címet nem írnánk ki: „Evőkanál".) – A jó címhez ihlet kell, felér egy jó verssel, – de ami ma kompaktul hat, holnap mesterkélt lehet, – fontos az elnevezés igazsága. Ez a lapom t.[ulajdon]képpen bemutatkozás, – én lennék a „triumvirátus" harmadik tagja, – s bemutatkozásomat kéréssel kezdem. N.[émeth] László közölte a Tékozlóról való véleményét Nagyt.[iszteletű] Úrnak, – nagyon köszönöm.[2] Szeretném, ha részletesebb megjegyzésekkel visszkaphatnám a kéziratot, megjelölve azokat a helyeket, ahol, – mint írni szíves volt, – a vonalvezetés meghigul és szétfolyik. Jól tudom, mennyire be van mindenki zárva saját jellegébe s e miatt bizonyos fokig vakok is vagyunk, – de megpróbálok még egyszer szembe nézni ezzel a ciklussal, melyet 1928-ban írtam, családi életemnek talán legszebb idején: a gyermek... Azóta többször átrendeztem, – az elrendezés igazsága izgatott: meg akartam menteni az elemeket, melyekből felém visszasugárzik egy-két szép napom. A sorok hajlongása, a rövid és hosszú sorok zenei torlódása, – a logikum csak halvány keret legyen, amelyen belül szabadon lebegjen a fogalmakkal körülírhatatlan: *utólag* ilyen meggondolások vezettek, ahogy a verset rendezgettem. Mégegyszer kérem, legyen szíves véleményét közölni, azzal a szigorral, amelynek emelkedettsége bennünket arra indított, hogy felkérjük szerkesztőtársnak. – Azt hiszem, a lap első száma megnyeri a „közönség"-et (-die „unbekannte Menge".) N.[émeth] L.[ászló]-val bizonyosan meg tetszett beszélni a szerkesztői hatáskört: képzőművészet stb.[3] Itt az Alföldön nagyon elkelne már a jótékony kritika: Debrecenben kiállítás kiállítást követ, de nincs egy valamire való vélemény (hiába sürgetem évek óta). Bocsánat, hogy így lapon írok első ízben, de máskor bővebben. Ha a lapra vonatkozólag, a képzőművészeti szelekció szempontjából, lenne Nagyt.[iszteletű] Úrnak v[ala]mi javaslata, kérem megírni, – továbbítom az alföldieknek. Egyúttal kérem az Illyés- és Németh-verseket is, én is rányomom a megjegyzést, – hogy az önellenőrzés teljes legyen. (Persze a Tékozló kívül esik kritikai „bűvkörön"-ön.)

Igaz tisztelettel:

Gulyás Pál

MTAK Kézirattár Ms 4587/171.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű dr. Fülep Lajos ref. lelkész úr, – egyetemi m. tanár Zengővárkony u. p. Pécsvárad
Feladó: Gulyás Pál Debrecen Hajó-u. 8.

[1] Németh László 1934. II. 22-én kelt, Gulyás Pálnak írt leveléről van szó. (Egy barátság... 76. p.)
[2] Németh László közölte Gulyással FL véleményét Tékozló c. verséről. Ld. 992/2.
[3] Gulyás a szerkesztői hatáskörök megosztása mellett, Németh inkább amellett volt, hogy mindhárman mindent lássanak. Ld. 983/2.

996. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1934. II. 24.

Kedves Lajosom!

Régóta tartozom már egy kis beszámolóval, hogy azt ne gondold: nem törődöm a közös üggyel.[1] Mihelyt eljöttem tőled, rögtön megírtam a beszámolót a Ref.[ormátus] Életnek.[2] Ha valami írásomba valaha beleadtam az egész lelkemet, ez az volt. Úgy érzem, hogy ezzel a kérdéssel állok vagy bukom magam is. S hogy minél hangosabb legyen az üvöltés, másnap már válaszoltam is önnönmagamnak álnév alatt.[3] Mindakét cikkemet úgy írtam, hogy benne legyen Zengővárkony is s érezd meg, milyen gazdagnak éreztem a veled való együttlétet.[4] Tudtam, hogy Muraközynek[5] az ilyesmihez nem sok érzéke van s el se tudja helyezni nyomorult, agyonzsúfolt, mindennel, csak magyar kérdéssel nem foglalkozó lapjában, elküldtem hát a cikkeimet Bereczkynek[6] s megkértem, hogy közölje Gyulával,[7] hogy csak abban az esetben adom a cikkeimet, ha hentes-munkát nem végez rajtuk s érez a tárggyal annyi közösséget, hogy nem szakítja két részre azt, ami egy. Külön megírtam ugyanezt Muraközynek is. Most mellékelem a válaszát.[8] Olvasd el. Az éjjel alig aludtam miatta s még az este megírtam, hogy – ha ez a levél azt jelenti, hogy a cseh, osztrák, francia, Hitler-püspök s nem tudom miféle kérdések miatt, csak nyesésekkel lehet közölni, a magyar faj élet-halál kérdéséről szóló cikket, tekintsen máris kiváltnak a lap munkatársai közül. Hát majd nézd meg azt a szörnyeteg valamit, ami megjelenik majd a Ref.[ormátus] Életben s amit állítólag én írtam. Ha egyáltalán megjelenik. Ha vissza tudom kapni a kézirataimat, majd elküldöm neked.

A múlt héten egyházam számadásai foglaltak le. Egész héten. Ezen a héten részben még egyházam ügyei s a kaposvári 2 napos út foglaltak le. Onnan fél-betegen jöttem haza s most lel a hideg, mikor ezeket a sorokat írom. Közben dolgoztunk feleségemmel együtt a statisztikán is.[9] Át is futottam valamennyi egyházmegyét. Vértesalja éppen olyan rossz, mint Baranya. Solti, kecskeméti egyházmegye ijesztő. Somogyot, Tolnát, Baranyát ismered. A pesti egyházmegyében piheg még csak egy kis élet. Szabó Imrét[10] híttam, hogy a pécsi presbiteri konferenciáról jöjjön ki hozzám egy napra, de eddig még nem válaszolt. Nagyon szeretnék veled is találkozni, de olyan fáradtnak, kimerültnek érzem magamat állandóan, hogy inkább lefeküdném

egy napra, mint valahova most kimozduljak. Mihelyt elkészülök a munkával, rögtön elküldöm neked. Te leszel az első. Püspöknek kell aztán felküldenem.[11] Szeretném, ha írnál egy sort.

K.[edves] feleségednek kézcsókomat küldve Téged szeretettel ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/59.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Az egyke-kérdésre utal.
[2] Kiss Géza cikke: Egyke-értekezlet Baranyában. (= Ref. Élet, 1934. II. 24. 9. sz. 68–69. p.) Ld. 982/4.
[3] Kiss Géza Rusticus álnéven válaszolt önmagának: Egyke és református papság címmel. (= Ref. Élet, 1934. III. 31. 14. sz. 109. p.)
[4] Eszerint Kiss Géza a 982. sz. levélben írottak ellenére eljutott Zengővárkonyba FL-hoz.
[5] Ld. 976/7.
[6] Bereczky Albert (1893–1966) ref. lelkész, ekkor 1930 óta a Külsőlipót-Terézvárosi lelkész. 1948-tól a Dunamelléki Ref. Egyházkerület püspöke. Számos egyházi mű szerzője. Kiss Géza gimnazista korában Kunszentmiklóson barátkozott össze vele; részben egy időben, de nem egy évfolyamon tanultak a pápai teológián.
[7] Gyula = Muraközy Gyula. Ld. 976/7.
[8] A levél nincs mellékelve; FL nyilvánvalóan visszaküldte Kiss Gézának.
[9] A Dunamelléki Egyházkerület egyházközségei száz év alatti születési statisztikájának elkészítésére utal. Ld. 1003/1.
[10] Szabó Imre (1891–1955) ref. lelkész, 1932-től a Pesti Egyházmegye esperese.
[11] Kiss Géza adatokat küldött Ravasz püspöknek a születések számának száz év alatti fogyásáról, egyházmegyénkénti csoportosításban. Elhelyezve a Dunamell. Ref. Ek. Lt. A püspöki hiv. ir. 446/1934.

997. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1934. II. 26.

Kedves Lajosom,

először is köszönöm a vers-javítást,[1] igazad van, első olvasásra elfogadtam s arra kérlek, más alkalomkor is figyelmeztess. Szeretném, ha az induló lapban (melytől egyre többet várok) külön rovatod lenne a nyelv szellemének ápolására, ébren tartására, szóval valami nemesebb nyelvi tisztításra.[2] Gondolkozz rajta! Anyagod máris rengeteg lehet. Az elevenség szempontjából is kitűnő lenne ez a rovat, más szempontokról nem is beszélve. Bevezethetnéd egy kis tanulmánnyal, aztán számról-számra példákon illusztrálhatnád eszméidet.

Arról akarlak még értesíteni, hogy más téren is készül némi mozgolódás. A „Magyarországot" március elején átveszi Zilahy, nemzetvédő programmal.[3] (Földi bukófélben,[4] a hitközség – érezvén a veszélyt – pénzét hajlandó magyar-mentő vállalkozásba fektetni.) A lap munkatársai Szabó Lőrinc, Kodolányi, Zsilinszky, Féja, mindenki, akinek keblében hű magyar szív dobog.[5] A program egyik fő-főpontja a

Dunántúl elnémetesedésének meggátlása, telepítés, stb. stb. Szóval igen hasonló ahhoz, amit te is, én is vallhatunk, s mit te annyiszor féltettél a zsurnalizmustól. Én kíváncsian várom, mi lesz belőle s kívánom, hogy sikerüljön a terv. Az emberek lelkesek, kitűnőek.

Szombaton elküldtem neked a Statisztikai Szemlét, a B.[udapesti] H.[írlap] cikkét és Hegedűs Lóránt egy kis elmefuttatását.[6]

Most már mit csináljunk? Hogyan osszuk fel a munkát?

Kovács[7] további cikket is ígér. Várjuk meg azt is?

Szerintem jobb volna, ha már erre is felelnénk.

Ha elolvasod mégegyszer az én Nyugat-beli cikkemet (amit Várkonyban neked felolvastam)[8] láthatod, hogy a mondat, melybe K.[ovács] belekapaszkodik (a feleannyi magyar) nem olyan merev állítás, mint ő feltünteti. Én „impressziót" írtam. Talán így is meggondolatlanság volt, valóban csak impresszióm van a dologról, bár hiszem, hogy impresszióm nem jár messze a valóságtól. Nem szeretném azonban, hogy a vita súlypontja ezen a mondaton legyen s azért — ha te is így gondolod — ezt vissza is vonom, bocsánatkéréssel s megtagadva a csehek állítólagos üdvrivalgását. De ugyanakkor ismételten hangsúlyozom, hogy a Dunántúl igenis veszélyben van, de még milyen veszélyben! Kovács úr különben — mint észrevehetted — enyhén hamisít. Nem számítja ugyanis a Dunántúl-hoz a Pest környéki, a Duna jobbpartján fekvő sváb falvakat, szerinte azok Pest megyében fekszenek, tehát az Alföldhöz tartoznak. Mellesleg a hét folyamán valószínűen lesz találkozásom Kováccsal.

A feleletet kétféleképpen intézhetnénk el. Az egyik, hogy egyedül te felelsz s megvédsz engem is. A másik, hogy mindketten írunk. Én röviden, csak épp Kovács gorombaságait utasítva vissza s védve a tételt, hogy a Dunántúl veszélyben van. Esetleg felelnék a csökölyi plébánosnak is. Te pedig hosszan és új adataid alapján tárnád fel a helyzetet. Kovácsra csak itt-ott reflektálnál, ahol épp kézre jön.[9] Mit szólsz ehhez? Várom válaszodat.

A Nyugattal még nem beszéltem, de kétségtelen, hogy örömmel közlik a cikkeket; húsz év óta nem beszéltek a Nyugatról annyit, mint e cikkek kapcsán.

Fischer Béla alakítandó komitéről beszélt nekem, melynek te leendesz vezetője.[10] Sürgesd meg, ha látod. Rengeteg dolga van, de mindég az a dolog a fontosabb, amelyet sürgetnek.

A múlt héten különben beszéltem Németh Imrével, a Magyar Országos Tudósító főszerkesztőjével,[11] aki épp úgy gondolkozik, mint mi, épp annyit tud, s annyit szeretne tenni. Állásánál fogva igen sokat tehet a sajtó területén s azért különösen megbecsülendő. Neki egész nagy köre van már, hozzá hasonló aggódó magyarokból, — meg fog ismertetni velük.

Zsuzsával egyetemben őszinte szeretettel üdvözöllek,

Gyula

Igen bántott, hogy Kovács Zengővárkonyt kiírta.[12] Féltem, hogy neked rosszul esik ez a felesleges emlegetés. Ne törődj vele. A vita már sokkal magasabb szinten jár, sokkal általánosabb, semmint hogy egy falu megapprehendálhasson érte, — ha egyáltalán tudomására jut.

A helynév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/265.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 991/5.
[2] A Válaszra utal. A nyelvművelő rovat ld. 992/11.
[3] Zilahy Lajos (1891–1974) regény- és drámaíró, publicista. 1927 óta a Budapesti Hírlap belső munkatársa, 1934. III.-tól 1936-ig a Magyarország szerkesztője. A kortársi visszaemlékezések szerint 1934. februárban vette át a szerkesztést, neve a lapon március 7-én jelent meg. 1935. áprilisában az ő lakásán találkozott Gömbös Gyula miniszterelnök a népi írókkal. 1940–1944 között a Híd szerkesztője, 1948-ban az USÁ-ban telepedett le.
[4] Földi Mihály ld 957/9. Földi megvált a Magyarországtól és ezután csak a Pesti Naplót szerkesztette.
[5] Szabó Lőrinc olvasószerkesztő, Kodolányi János segédszerkesztő, Bajcsy-Zsilinszky és Féja a Magyarország állandó cikkírói voltak.
[6] Ld. 988/3., 988/2. ill. 954/10.
[7] Ld. 988/3.
[8] Illyésnek ez a megállapítása A magyarság pusztulása c. cikkében szerepel. (= Nyugat, 1933. X. 16. 20. sz. 339–340. p.)
[9] A válaszcikk: Magyarok megmentése. (= Nyugat, 1934. IV. 16. 8. sz. 411–424. p.), ebbe kerültek be Szabó Pál Zoltán adatai. FL nem reagált Kovács Alajos cikkeire. Ld. 999/1.
[10] Ld. 807. sz. ill. 988/7.
[11] Németh Imre (1893–1970) író. 1935-ben a Válasz felelős szerkesztője lett. 1935-től országgyűlési képviselő, Bajcsy-Zsilinszky Endre munkatársa. Költő és statisztikus c. cikke a Nyugat 1934. IV. 1. 7. sz. 354–363. p-n jelent meg. FL utóbb megismerkedett vele, s átadta neki tervezett egykekönyvéhez készült statisztikai gyűjteményét, hogy intenciói alapján Németh írja meg a könyvet, amely azonban nem készült el. Ld. 991/4., 1007/4., 1016/5., 1085/3., 1088/4. és 1092/2.
[12] Kovács Alajos cikke ld. 988/3. A Zengővárkonyról szóló mondat: Zengővárkony község, ahol a református magyarság sajnálatosan visszafejlődik s amiből Illyés Gyula következtet és ítél, még nem Baranya megye és Baranya megye még nem egész Dunántúl. (4. p.)

998. FÜLEP LAJOS – GULYÁS PÁLNAK

Z[engő]Várkony, 1934. III. 2.

Kedves Barátom,

lapodból[1] azt értem, még nem tudod, hogy a verseket olvasás és vélemény-formálás után rögtön visszaküldtem Németh L[ászló]-nak – ez volt a kívánsága. Így hát nem küldhetem oda Hozzád s abba sincs módom, hogy részletesebben indokoljam véleményem, nem lévén előttem a kézirat; írásban egyébként nem is igen szívesen tenném, mert könnyen félreértés támad belőle. Lényeges átformálást persze igen nehéznek gondolok. A magad szempontjából kétségtelenül igazad van, azt s úgy írtad meg, ami s ahogy Neked fontos volt – kívülálló hogy' kontárkodjon bele? Legfeljebb arról lehet szó, hogy az a magunkba-zárás, melyet említesz, nem olyan hermetikus, mint mondod, s az emberben lappanghatnak olyan lehetőségek, mikre csak akkor jön rá, mikor – megpróbál valamit. Röviden összefoglalva: nemcsak az az érzésem, hogy a vers lehetne másképp (s nálam ez mindennek a próbája: a másképp-nem-lehetőség), hanem az is, hogy Tőled is lehet másképp. Részei azt mutatják,

hogy a végső desztillálás, ahol már nincs egy fölös szó vagy hang, tulajdonod; s igényét az ember ilyenkor ehhez szabja. A költő lélek-matériája mindenütt érzékelhető és ez a fő. Van minek megkeményedni.

Ha cím-háborúból[2] a Válasz kerül ki győztesen, azt se bánom, mert csakugyan bármilyen a cím, tartalmát utólag kapja meg. Én csak több határozottságot és iránymutatást, biztosabb kürtzengést szerettem volna előre is. Válasz – túlon-túl általános, minden elfér benne. Amiket javasoltam, Németh ellenzi. „Dunavölgye" ellen azt veti, hogy túlságosan széles és Közép-Európára emlékeztet; nekem meg éppen azért jó, mert nem széles és nem emlékeztet, sőt pontosan azt mondja ki, ami a mi tervünk. Közép-Európa súlypontja Berlin – Dunavölgyéé a magyarság. Több nincs benne a kelleténél, viszont, ami kell, benne van – az elszakított magyarság, a környező népek, akikre ki akarunk tekinteni. Ajánlottam még címül Petőfi-t, Kazinczy-t – s megindokoltam; szerinte arra emlékeztetnek, hogy kik hiányoznak közülünk – nekem ez egy okkal több, ami az ilyen cím mellett szól. A Válasznál nekem jobb tetszene pl. még *Lúdas Matyi* is, – mert ebben is van íz és program, s komollyá is tehető (ha lehetett Le Figaro).[3] Szóval én a *konkrétumot* keresem és *iránymutatást.* Úgy lesz azonban minden, amint jónak látjátok – Ti vagytok a kezdeményezők, a vonatot Ti indítottátok el. Persze, ez is olyan dolog, amit élőszóval jobban elintézhetnénk s annyi argumentum van a kezem ügyében, hogy talán mégis olyan formán látnátok Ti is a dolgot, mint én.

Képzőműv.[észeti] ügyben ilyen messziről nehéz mondanom valamit[4] – el kellene már egyszer jutnom Debrecenbe, ami már régi tervem, talán az idén sikerül.[5] Ha lesz hozzá egészség. Egyelőre nincs, sajnos.

Igen örülök, hogy írtál, írásaidból már jól ismertelek.

Szeretettel köszönt

Fülep Lajos

PIM Kézirattár V. 4324/88/1.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Gulyás Pál úrnak Debrecen Hajó utca 8.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Ld. 995. sz. – A Tékozló c. versre utal. Ld. 992/2.
[2] Ld. 992/4.
[3] Utalás P. A. Beaumarchais (1733–1799) francia színműíró több darabjának hősére, Figaróra. A Le Figaro. Journal non politique c. napilap 1826-tól máig él; alcíme többször változott.
[4] Gulyás FL-nak szánta a Válasz képzőművészeti ill. képzőművészeti, kritikai részének irányítását. Ld. 995/3.
[5] FL 1934-ben nem jutott el Debrecenbe.

999. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]Várkony, 1934. III. 2.

Kedves Gyulám,

kezdem először a Kovács-féle dolgon.[1] Elolvastam figyelemmel, gondolkoztam rajta – de sehogyse találok okot a válaszolásra. Nem látok benne egyebet, mint egy állam-hivatal főnökének köteles védekezését hivatala működésének eredményére esett gyanú ellen. S ebben a kontextusban, ahogy most a kérdés fölvetődött, nem is tartom célszerűnek a vele való foglalkozást, mert inkább árthat, mint használhat: ha replikát visszavonással és bocsánatkéréssel kell kezdeni, akkor minden állítás-hitele meginog. Az állítás, melyet cikkedben megeresztettél, túlzó, de korántse annyira, mint K.[ovács] állítja, viszont bizonyítani igen nehéz – s ha engedményeket teszel, nincs pozitív kriteriuma annak, hogy hol állj meg. Egyébként a kérdés súlypontja átevődött oda, ahonnan én minden igyekezettel az igazi helyére akartam tenni – ti. nem a németség aránya az egész magyarsághoz, vagy akár az egész Dunántúlhoz a döntő, hanem elsősorban a nagy német tömegű területekhez – ugyanúgy volt ez a tótok, szerbek, oláhok esetében. Ezt *nem szabad eltakarni engedni,* sőt elsősorban ezt kell megérteni. Aki másról beszél, az tudatosan vagy tudattalanul elkerüli a kérdés velejét. Ezt azonban nem lehet cikkben elintézni, ehhez kell a könyv,[2] mely minden részletet föltár. Én tehát most cikkben nem tartom érdemesnek kirukkolni, különösen, amíg K.[ovács] bejelentett cikke meg nem jelent. S ha Neked volnék, szint így tennék – bocsánatkérést és hasonlókat meg verj ki a fejedből. Tévedtél, igaz – de K.[ovács] úr önmagát cáfolja, mert ő már nagyon pesszimisztikusan nyilatkozott (hiszen én is idéztem), s most egyszerre fordít a dolgon. A B.[udapesti] H.[írlap]-ra meg egyáltalán nem érdemes hederíteni.[3] Ha mégis akarsz válaszolni, írd meg s visszaküldöm ezt a holmit – ha nem, hagyd itt nálam és küldd el majd a megjelenendő cikket is, én majd a könyv végén egy külön jegyzetben elintézem.

Egyébként ez mind másodrendű ahhoz a néhány jó hírhez képest, amit írsz. Ha a Magyarországot[4] úgy csinálják, mint kell, sokat tehet – akiket említesz, kitűnő emberek is, csak az a kérdés, tudják-e mit kell csinálni. Zsilinszky, lám nem jött el, pedig hasznát látta volna – meg akartam vele értetni, hogy a Szabadságból[5] néplapot kell csinálni, most olyan pillanat van, amikor egy jó napilappal országot lehet hódítani. Ezt én tudom, aki a nép közt élek; a Szabad Szót[6] már utálják, más, jobb kellene nekik – a Szabadságon kapva kapnak, tetszik nekik, elő is fizetnek rá, de még ez se az igazi így; nem lehet egy seggel két nyeregben ülni: vagy irodalmi lap, vagy néplap – így egyik se tud lenni egészen s igazán. Kitűnő, jószándékú, s tehetséges emberek, de nem látják, mi kell, hiába, nincs meg a közvetlen s állandó érintkezésük a néppel. Ha Zsilinszkyék azt és úgy csinálnák, amit kell, rohammal hódítanának, mert, mondom, készen van már minden, csak be kell takarítani. Zilahyéknál[7] is az a fő, hogy az irányuk biztos legyen s ne tekeregjenek el erre-arra. Ha benne leszel Te is a vállalkozásban, csinálhatnál szállást nekem is havi 2 vezércikkre,[8] tudod, mennyire kell itt a pénz.

Írod, hogy „egész nagy kör" van már, hozzánk hasonló gondolkodású – bár akad-

na köztük legalább egy, aki ezt az egész egyke-históriát levenné rólam, rászánnék akár 2 hetet, míg mindent elmagyaráznék s átadnék neki, s aztán írná meg, csak már én térhetnék vissza a magam dolgaihoz! A dicsőségről eleve és örökre szívesen lemondok.[9]

Leveled elején említed a vers-javítást[10] – de nem derül ki, az egyiket érted-e vagy mindakettőt. De azóta Németh L.[ászló] már közölte Veled, amit üzentem. Azt hiszem, azt is elfogadod.

A nyelv-rovatot már elgondoltam, kész tervem van rá.[11] Előbb még másról akarok írni s aztán sorát kerítem.

Szeretettel ölel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Nádor utca 9. Phőnix Életbiztosító Társaság.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony, u. p. Pécsvárad

[1] Ld. 988/3.
[2] Ld. 960/5.
[3] Ld. 988/2.
[4] A Magyarország c. napilap 1934. III. 7-től Zilahy Lajos főszerkesztősége alatt jelent meg, s az Est-lapok között egy ideig a népi írók szócsöve volt.
[5] Ld. 930/5.
[6] A Szabad Szó c. politikai napilap 1901–1938 között Mezőfi Vilmos szerkesztésében jelent meg.
[7] Ld. 997/3.
[8] FL nem írt vezércikket a Magyarországba. Egy szignálatlan cikke jelent meg a lapban. Ld. 952/9.
[9] Ld. 997/11.
[10] Ld. 991/5.
[11] Ld. 992/11.

1000. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

[H. n. 1934. III. 2. után]

Kedves Barátom,

egy hete hallgatok, de a debreceniek leráncigáltak, négy nap alatt kellett a tanulmányomat (Ady Endre) elkészítenem[1] s ott lenn szavaltam-tárgyaltam két napot. A hangulat kitűnő. Az egyetemi hallgatók javát sikerült fölrázni. Indítottak egy kis lapot: Rosta;[2] soha egyetemi hallgatók komolyabb újságot nem adtak ki. Itt két év előtt csak kő termett; nagy öröm volt a Tanú[3] munkáját látnom bennük; s nem frázisgombák nőnek a nyomomban, hanem elszánás, munka, kritika. Úgy hallottam, téged is meghívnak, ne sajnáld a fáradságot, én mindig nagy életkedvvel térek vissza onnét; száz pengőt fizetnek is, abból az utazás költsége megtérül, egy-két napra nálam is megszállsz közben, azalatt beszélgetünk.[4] Ha támad még öt-hat ilyen góc az országban, jó munkát végeztünk; el ne csüggesszen hát semmi.

A szám terve idáig ez: F.[ülep] L.[ajos]: Bevezető (1 ív, ha ketté tudod osztani, akkor jó volna a nyelvi rovatot is megkezdeni: néhány oldalért különben nem kell csonkítgatnod); Illyés Gy.[ula] vers; Tamási: Székely útirajz v.[agy] drámarészlet v.[agy] novella (6) Halász Gábor: Szabó Lőrinc (3) Cs. Szabó László: Közgazdaság és művészet (56) Pfisterer Miklós: regényrészlet (8) Herceg J.[ános]: novella (4) Gulyás Pál: A Madách-kérdés (4) Kritika (kb. 20; tizenhét oldalon; köztük a te néprajzi + képzőművészeti bírálatod); Árkay Bertalan képzőművészeti tanulmánya (6); Szőnyi István az 1934-es kiállításról (2); N.[émeth] L.[ászló]: A cseh irodalom néhány főműve (6. o.); Juhász G.[éza]: A magyar vidék (körkérdés beszámolója (3 o); Kisebbségi cikk, amelyet még nem tudom ki ír meg.[5] Az anyag nagyobb valamivel mint a hely; de úgyis elmarad egyik-másik kézirat; meg talán pénzben is jutok addig; újságcikkeket akarnak iratni velem;[6] amit ott kapok beleölöm a... Válaszba?

Átkozott dolog, hogy még mindig nincs rendes címünk. Eddig egy van, amit használni lehet: a „Dunavölgye"; nem erre, hanem a melléklapon, amelyet hamarosan meg szeretnék lökni (4-szer egy évben). Néhány új cím merült fel azóta: Mozgalom, Jel, Március, Novum Organum; adj le még te is egy szalvét s ha nem sütöttünk ki semmit; törődjünk bele a Válaszba, amelybe Debrecenben már legalább száz ember beletörődött.[7]

Egy fájdalmas ügy következik. Földessy Gyulától kértem kisebb tanulmányt, írja meg személyes emlékeit a Tolnai-Vajda koráról.[8] A tanulmány, amint láthatod, nem jó. Nagyon szeretem Földessyt, egyik legtisztább alakja volt a magyar irodalmi életnek; most is lelkesedve állt mellénk; jelentékeny deficit-fedezetet vállalt. De ha szívpuhítással kezdjük a szerkesztést, vége a folyóiratnak. Nagyon hálás vagyok érte neked, hogy a verseimet visszaadtad;[9] rendkívül kemény kritikai szellemet szeretnék meghonosítani. Arra kérlek hát, nézd át a tanulmányt, nem lehetne-e megmenteni belőle a Tolnai-részt; ha nem, vállalom a döfést.

Az a tervem, hogy a folyóiratban tüntessük fel, ki hova küldje a kéziratot.[10] Vers, magyar-sors kérdés, néprajz, képzőművészet, zene: Fülep (kivéve talán a Szőnyi—Árkay—Pátzai csoportot, akiknek némi autonómiát kell adnunk). Próza, tanulmány: Németh. Bírálat: Gulyás. Természetesen minden kézirat átmegy mindegyikünk felülvizsgálatán.

Szeretettel köszönt

Németh László

Van-e kész könyved? Ha az újság-terv sikerül, a Válasz-könyvtárban kiadom.[11]

A datálás: Németh László debreceni előadása 1934. III. 2-án volt; a levél ezután íródott.
MTAK Kézirattár Ms 4589/71. Csekély eltéréssel megj.: Monostori: Forrás 85–86. p., Németh-lev. 176–177. p.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Németh László III. 2-án előadást tartott a debreceni Ady-Társaságban. Ady-előadása a Tanú 1934. VI.-ban megjelent VIII. sz.-ban látott napvilágot (124–136. p.), felolvasta ezenkívül Pusztulás című tanulmányát (= Tanú, VIII. sz. 121–123. p.), részleteket az Ember és szerep c. írásából, s szavalatok hangzottak el Németh László verseiből.

[2] A Rosta a debreceni egyetemi hallgatók röpirata volt, évi 10 számban tervezték megjelentetését, de összesen két száma maradt fenn, valószínűleg nem is jelent meg több. Főszerkesztője Tóth Béla, felelős szerkesztője Barcza Gedeon volt.
[3] Ld. 905/3.
[4] FL ekkor nem tartott előadást Debrecenben, bár gondolt rá. Ld. 998/5.
[5] Az itt felsorolt írások közül Tamási: Találkozás a kikötőben c. regényrészlete a 3–4. sz. 193–199. p.-ra maradt, a drámarészlet az Énekes madár részlete lett volna. – Herceg Jánostól csak 1936-ban jelent meg novella a Válaszban. – FL képzőművészeti és néprajzi bírálata nem készült el. (Ld. 965/10. ill. 979/12.) – Árkay Bertalan: A ma építészete c. cikke a 2. sz. 142–143. p-n, Németh László: A cseh irodalom néhány főművéről szóló írása nem jelent meg. – Juhász Géza: Magyar szellemi élet Debrecentől Amerikáig c. összefoglalása a 2. sz. 136–141. p-n jelent meg. 1934-ben kisebbségi tárgyú cikket nem közölt a lap. A többi említett írás az 1. sz.-ban látott napvilágot.
[6] Németh László 1934-es újságcikkei: Jelszó: Petőfi. (= Magyarország, 1934. III. 15. 66. p.); Sznobok és parasztok. (= Magyarország, 1934. III. 29. 9. p.); Lesz-e reform? (= Magyarország, 1934. XII. 25. 13. p.); Őstehetségek és fogalomzavar. (= Budapesti Hírlap, 1934. VIII. 25. 5. p.); Rádió és népművelés. (= Budapesti Hírlap, 1934. VIII. 29. 5. p.) és Két sors közt. Zárszó az őstehetségek vitájához. (= Budapesti Hírlap, 1934. XI. 11. 7–8. p.)
[7] Ld. 992/4.
[8] Földessy Gyula: Petőfitől Adyig. (= Válasz, 1934. 2. sz. 111–116. p.)
[9] Ld. 994. sz.
[10] Ld. 983/2.
[11] A Válasz-könyvtár nem valósult meg.

1001. NYÁRY PÁL – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1934. III. 5.

Kedves Barátom,

kívánságod szerint, itt küldöm a kéziratodat.[1] Sajnálom, hogy ráírtam a fogalmazványt. Nem gondoltam, hogy vissza kell küldenem. Még jobban sajnálom, hogy nem jegyeztem meg, hogy a kérdések a Te kérdéseid. Ezt ugyan mindenki tudja. Igaz, hogy megfejeltem Kiss Géza néhány kérdésével. A sokszorosított példányokból jó néhányat küldtem.[2]

Adja Isten, hogy a komoly felhívás komoly eredményekkel járjon!

Szeretettel köszönt

Nyáry Pál

Nagytiszt.[eletű] Dr. Fülep Lajos e.[gyetemi] m.[!] magántanár, reform.[átus] lelkész úrnak

Zengővárkony

MTAK Kézirattár Ms 4593/166. Eredeti pécsi iktatószáma 546/1934.
Kézírás, a papíron Felsőbaranyai Református Egyházmegye esperese Pécsett szövegű körbélyegző.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Feladó: Felsőbaranyai református egyházmegye esperese.
A levél szövege előtt címzés.
Nyáry Pál ld. 982/3.

[1] A Felsőbaranyai Egyházmegye lelkészeinek kiküldendő kérdőívről van szó. A kézirat nincs meg. Tartalmára vonatkozó ceruzaírásos fogalmazványa: MTAK Kézirattár Ms 4593/162.

[2] A mellékelt sokszorosított kérdőív szövege a következő:
Felsőbaranyai egyházmegye esperese, 533/1934. sz.
Nagytiszteletű Lelkésztársam!
Itt küldöm némi késedelemmel az egyke ügyében készítendő alapos tanulmány alapjául szolgáló kérdőívet. Nagyon komoly kérésem, hogy a kérdőív valamennyi pontjának tekintetbe vételével igen alapos dolgozatot méltóztassék készíteni. Ez nem sablonszerű Kérdőív. Itt Baranya jövendőjéről van szó. Csak akkor érünk célt, ha minden lelkésztárs úgy tekinti e feladatot, hogy annak hű betöltése hozzájárul a gyógyítás munkájához. Késedelemre való tekintettel, a munkálat beküldésének terminusául március 25-ét állapítom meg. Sürgetést nem küldök. Leányegyházak tanítói jöjjenek segítségére az egyházak lelkipásztorainak.
Pécsett 1934 február 28-án
atyafiúi szeretettel

Nyáry Pál s. k. esperes.

Kérdőpontok:

[Jegyzet:] Általános szempontok a helyzetkép megrajzolásához helyenként bővülhetnek a viszonyok szerint. Kívánatos, hogy a kép minél teljesebb és részletesebb legyen, konkrét példákkal megvilágítva. Fönntartás és aggodalom nélkül feltárandó minden, az adatok felhasználása olyan módon fog megtörténni, hogy senkinek se lehessen kellemetlensége belőle.

1. Amennyire kinyomozható: a község és a gyülekezet története.
2. Ahol vannak németek, telepítették-e őket és mikor, vagy beszivárogtak? A németek milyen vallásúak, vagyon helyzetűek, milyen viszonyuk a magyarsággal, általában milyen érzelműek, van-e köztük nemzetiségi mozgolódás, tudnak-e, akarnak-e tudni magyarul?
3. Milyenek a gazdasági és birtok viszonyok, az átlag földbirtok, a földbirtok minősége, a gazdálkodási ágak (gabona, állattenyésztés, gyümölcs)?
4. Az értékesítési lehetőségek.
5. Van-e földhiány és éhség? Jól, vagy rosszul gazdálkodnak-e? Van-e szorgalom, igyekezet, szerezni akarás?
6. Télen dolgoznak-e valamilyen háziipari téren?
7. Szövés stb. ipari pályára mennek-e, van-e az iparosnak megélhetése?
8. Sok-e a német iparos, mi a véleményük az ipari munkáról, pályáról?
9. Az elkülönözés hatása. Kimutatható-e az egyke kezdetének és növekedésének kapcsolata a megváltozott gazdasági renddel (jobbágyság megszűnése) s a gazdasági és birtokviszonyokkal?
10. Mikor kezdődik az egyke s milyen arányban haladt, a birtokhalmozás milyen mérvű, sok ház és birtok kerül-e idegen kézre (beszivárgott cselédség, németek stb.)?
11. Munkálatlanul marad-e föld dolgos kéz híján?
12. Kiadják-e felébe a földet olyanok is, akik még jó munkabírók?
13. Volt-e kivándorlás külföldre s hová?
14. Elvándorlás belföldön, városba, vagy más vidékre?
15. Mikor, miért és milyen vidékekre? Viszont: milyen méretű a beszivárgás (cselédség, németek), lakosság régihez képest fogyott vagy nőtt?
16. Általában a lakosság száma régen és most?
17. 100 év előtt és ma mutat-e lényeges eltérést? Ha régen a mait sokszorosan meghaladó szaporulat mellett sem volt nagyobb a lakosság, hová lett a szaporulat?
18. Mennyire változott meg a lakosság összetétele, a község arculata? A beszivárgott nép milyen, jó minőségű-e, vagy selejtes, anyagilag milyen a helyzete, s milyen erkölcsű? Az őslakosság elegyedül-e véle, összeházasodnak-e véle, az őslakosságnak volt-e valamilyen népi művészete (faragás, szövés stb.) s él-e még belőle valami? Régi viselet, szokások, eredeti népdal, régi tánc él-e még valamennyire s különösen hogy vélekedik és beszél róla a nép?
19. Megveti vagy csak nem törődik vele, a népi nyelv él-e még, vagy megromlott? Általában: az úrgyűlölet és úrmajmolás tünetei.

20. Az egykézés erkölcsi kihatásai.
21. Hogyan kezdték?
22. Manapság mivel manipulálnak (preventív coitus interruptuson kívül az abortust előidéző hunyor, elkenés stb.)
23. Maguk csinálják-e vagy mással csináltatják?
24. Tudva van-e, kik a kenő asszonyok, bábák, orvosok, akik gyakorolják?
25. Hol mutatható ki lelkiismeretlen működésével kapcsolatban a pusztulás meggyorsulása? Családi élet, vő rendszer. Öregek, ifjak, gyermekek helyzete a családban, erkölcsi légkör az egyházban.
26. A menyecske dolgozik-e s ha igen, milyen munkát, vagy pedig az első években alig van egyéb dolga a nemi életnél és az abortusok levezetésénél?
27. Az anyaság megbecsülése vagy gyalázása.
28. A másodszor szülő asszony helyzete?
29. Meddővé vált asszonyok, gyermektelen házaspárak milyen számban vannak?
30. Fiatalok, rokonok házassága, a velejáró degenerálódások láthatók-e s miben nyilvánulnak?
31. Általában milyenek az egészségi viszonyok (tbc stb.), terjednek-e a nemi betegségek, különösen a lues?
32. Lányok, menyecskék járnak-e városban piacozás stb. alkalmával találkahelyekre?
33. Milyen a vallásos élet?
34. Vannak-e komoly keresztyének s mi a vélekedés róluk a faluban?
35. Fényűzés, kényelemszeretet stb. mennyire terjedt el?
36. Tudatában vannak-e, beszélnek-e róla, hogy kivesznek?
37. Ha igen, mit mondanak róla?
38. A közhöz, a nemzethez való kapcsolatukról milyen fogalmuk van s mit mondanak róla?
39. Telepítésre alkalmas-e a hely s kb. milyen mértékben?
40. Nagybirtok van-e, melyből telepítés céljára sajátítani lehetne s milyen mértékben?
41. Különösen nemzeti szempontokból (németek miatt) szükséges a telepítés?
42. Intenzívebb állattenyésztésre és gyümölcstermelésre megvannak a talajbeli feltételek?
43. Lélekszám 1833 és 1933-ban.
44. Birtokviszonyok a/ földetlenek, b/ 1–5 holdasok stb.
45. Hány a házszám? Ebből mennyi a kiürülő ház, t. i. ahol már nincs utód (vagy senki sincs már abból a családból), hány az egykés ház?
46. Volt-e nagyobb számú kitérés az elmúlt 100 év alatt, ami a gyülekezet fogyását igazolná.

Az esperesi kérdőívre küldött válaszokat Nyáry Pál esperes utóbb elküldte FL-nak, az ő hagyatékában maradtak fenn. (MTAK Kézirattár Ms 4593/169–253.) Az Ms 4593/169., 171–182., 184–187., 189–215., 217., 219–232., 234–237., 239–242., 244–249., 251–252. számúak a tulajdonképpeni válaszok, a 170., 183., 188., 216., 227., 233., 238., 243., 249. és 253. sz. iratok pedig egyes falvak születési és halálozási adatait közlik, többségükben az 1900–1934 közötti évekből, kisebb részben a 19. századból is.

1002. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1934. III. 7.

Kedves Lajosom,

sietve írok, nézd el macskakaparásomat. Nyakig vagyok – képzeld! – a tárgyalásokban, melyek mind a magyarságot mentik. Az utóbbi hetekben, sőt napokban váratlan visszhang támadt, egész koncert. Mindenki erről beszél s az áradat, úgy látom, még csak most kezdődik. Egy sereg hírem van. Először is most jövök Zilahytól.[1]

A te ügyedben kerestem fel Németh Imrével[2] együtt, akiről már írtam. Zilahy jól ismer téged, igen nagyra becsül. Örömmel veszi, ha írsz a lapba, írj azonnal![3] Én is azt tanácslom, írj minél előbb, most alakul ki a lap képe s fontos, hogy a te kezed nyoma már most látszódjék. Láttad már a lapot? Fontos volna, hogy átnézd, mert cikked hosszúságát, hangját, témáját ahhoz kell formálnod. Én szóltam Kodolányinak, hogy indítsák meg címedre a lapot,[4] ha még nem kapnád. Tehát, ha nem kapod, írj Kodolányinak. Ez az egyik.

A másik, hogy Zsilinszky épp Kodolányival le fog menni Baranyába, természetesen hozzád is és így végre körmöd közé kaphatod.[5] A lapjára[6] vonatkozó megjegyzéseidet különben épp tíz perce üzentem meg neki Simándyval,[7] mert ő most betegen fekszik.

Kapsz még egy látogatót is, – ha nem haragudsz már meg, hogy boldog-boldogtalant rád szabadítok. Németh Imre szeretne átrándulni hozzád Szekszárdról, ahova a hetekben leutazik. Róla írtam már, hogy a Magyar Országos Tudósító[8] főszerkesztőigazgatója, Kozma Miklós[9] (a M.[agyar] T.[ávirati] I.[roda], a Rádió, a filmtanács elnökének) igen bizalmas munkatársa és barátja, aki lelkességén és tudásán kívül összeköttetéseivel is igen sokat tud mozgatni.

Vele beszéltem Kovács cikkéről.[10] Ő múlt csütörtökön tartott Kovács jelenlétében előadást,[11] melyben bebizonyította, hogy igenis nagy veszély van. Az előadásnak holnap lesz vita-folytatása, melyen Kovács ismét megjelenik s „bizalmas nyilatkozatokat" fog tenni. – Én azon a nézeten vagyok, hogy Kovács támadását mégis verjük vissza a Nyugatban.[12] Erről a számról már lekéstünk, de a következő, húsvéti számba lesz helyünk, Babitscsal már megbeszéltem. Én Németh Imre előadását szeretném leközöltetni, esetleg én is hozzászólnék. Nagyon jó volna, ha te is beavatkoznál. Bár azt a tervet is fenntarthatjuk, hogy te Kovács következő, megígért cikkére felelj. Mindenesetre a mi cikkeinket, az enyémet is, Némethét is elküldjük neked (ha addig Németh személyesen nem viszi el), hogy véleményt mondj róluk, és tanácsot adj. Ismétlem, a dolog zajlik és most kellene verni a vasat.

Jellemző erre Gellérttel[13] tegnap folytatott beszélgetésem is. Halld ezt és gondolkozz!

Azt tanácsolta, hogy a Nyugat eddigi ankétja alapján írjak egy 2–3 íves brosúrát a kérdésről, vagy egyszerűen foglaljam össze az ankétot, ők kiadják![14] Mondtam, hogy a te véleményedtől és segítségedtől teszem függővé a dolgot. Nos, mi a véleményed? Mondtam, hogy te könyvet szándékozol írni[15] s hogy brosúrákra Fischer Béla[16] is gondolt. Gellért szerint mindezektől függetlenül ki lehetne adni a Nyugat égisze alatt is egy, mondjuk előkészítő füzetet, de gyorsan, 3–4 hét leforgása alatt. Könyvedet különben ma már szintén minden nehézség nélkül ki lehetne adni; ha már készen volna, ebben a pillanatban „bomba sikere" lenne.

Németh Imre szintén fog írni neked. Kérlek, fogadd szeretettel, igen nagy híved s épp úgy gondolkozik, mint te.

Várom híreimre és kérdéseimre válaszodat, tanácsodat s Zsuzsannával együtt sok szeretettel üdvözöllek,

híved, Gyula

A helynév értelem szerinti kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/266.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 997/3.
[2] Ld. 997/11.
[3] A Magyarország c. lapról van szó. Előzményét ld. 999/4.
[4] Kodolányi ekkor a Magyarország belső munkatársa volt.
[5] A látogatást ld. 1015. sz.
[6] A Szabadság c. lapra utal. Ld. 930/5. ill. 999. sz.
[7] Simándy Pál (1891–1978) családi nevén Gombos Ferenc író. Ref. vallástanár, az 1930-as években tért haza Csehszlovákiából; a Szabadság, a Szabad Szó és más lapok munkatársa lett.
[8] A lap 1934-es évfolyama nincs meg könyvtárainkban. Utóbb (1938-ban) párhuzamosan jelent meg politikai és törvényszéki kiadása.
[9] Kozma Miklós (1884–1941) politikus, 1925-től a Telefonhírmondó és Rádió RT elnöke, 1935. III. 4–1937. II. 3. között a Gömbös- ill. a Darányi-kormány belügyminisztere.
[10] Ld. 988/3.
[11] Németh Imre előadása Van-e dunántúli veszedelem címmel hangzott el a Honszeretet Egyesület ülésén, a Szabadság c. lap 1934. III. 18. (6. p.) és IV. 1. sz. (9–10. p.) részletes ismertetést közölt róla.
[12] Illyés válaszcikkét ld. 997/9. – Németh Imre cikke Költő és statisztikus címmel jelent meg (= Nyugat, 1934. IV. 1. 359–363. p.).
[13] Gellért Oszkárra utal. Ld. 830. sz.
[14] A tervezett brosúra helyett Gellért hamarosan a Nyugat által kiadandó könyv írására kérte fel Illyést, aki utóbb lemondott a terv ekkori megvalósításáról. A könyv 1938-ban jelent meg Magyarok. Naplójegyzetek címmel a Nyugat kiadásában. Ld. 1004/4., 1005/2., 1007/1., 1008., 1009. és 1013. sz.

Könyve bevezetésében Illyés a következőket írja: Évekig oldoztam-kötöttem az anyagot, a nélkül, hogy magam is láttam volna, mi végre; így írtam készület nélkül, szinte öntudatlanul életemnek – most látom – legnagyobb vállalkozású könyvét. Minden szakasz azt feszegeti vagy arról szól, hogy mit jelent magyarnak lenni. [...] Nyomtatásban ezek közül is sok megjelent. Változtatás esetén eredeti alakjuk érvényes. Volt, amelyik visszhangot vert; rögtön az első, mely a déldunántúli magyarság régi kérdését vetette fel újra, majdnem országos mozgalmat indított. (5–7. p.)

[15] Ld. 960/5.
[16] Ld. 807. sz.

1003. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1934. III. 8.

Kedves Lajosom!

Csak nem vagy talán beteg, hogy olyan régóta hiába várom a leveledet? Kérdeztelek, ha jól emlékszem, hogy nincs-e valami kívánságod Dunamellék adatainak feldolgozására nézve s hívtalak Kákicsra, ha egyáltalán jöhetsz.[1] Sajnos, én se vagyok abban az egészségi állapotban, hogy könnyen tudjak kimozdulni. Idestova 1 hete megint nagyon rosszul alszom. Azt hiszem, a gyomrom körül lehetnek komoly zavaraim, amik miatt dolgozni sincs kedvem. Múlt szombat óta p[é]l.[dául] semmit nem dolgoztam, csak kertészkedtem. Eddig elkészítettem feleségem igen nagy segítségével valamennyi gyülekezet rajzzal ellátott táblázatát, Felsőbaranyánál kiszámítottam

valamennyi gyülekezetnél a 100 évi esést %-okban s összefoglalva kiszámítottam valamennyi egyházmegye esését %-okban 100 év alatt s külön a legmagasabb fejlődési ponttól. Ide írom neked:[2]

A dunamelléki ref.[ormátus] egyházkerület egyházmegyéinek születési statisztikája leesett hány %-ra

Egyházmegye	100 év alatt?	a legmagasabb fejlődési fokról
Pesti egyházmegye	83.95%	53%
Kecskeméti "	60.3%	48.78%
Solti "	43.3%	39.29%
Vértesaljai "	44.99%	37.39%
Tolnai "	39.84%	29.93%
Külsősomogyi "	34.84%	28.66%
Felsőbaranyai "	27.96%	20.69%
Az egész egyházkerület átszámítva Budapest kivételével	48.68%	39.23%

Muraközy[3] első cikkemet mégis teljes egészében közölte.[4] Nem tudom, mi lesz a másodiknak a sorsa.[5] Írtam neki az ügyben hosszú levelet. Csak nem haragudtál meg rám a cikkemért? Készakarva írtam úgy, hogy minden során megérezd, hogy Zengővárkonyban voltam. Van-e valami kívánságod a munkával kapcsolatban? Feleségemet alighanem lekísérem jövő héten valamikor a pécsi klinikára. Mégis ide megy, nem Szekszárdra. Sokat szenved. Ha nem haragszol, írjál. Ha nem írsz, valamivel megbántottalak, de nem tudom, mivel. Nem könnyű munka ám a statisztika.

Kézcsókom jelentésével szeretettel ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/60.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Kiss Géza előző levelét ld. 996. sz. FL nem járt többet Kákicson.
[2] A küldött adatok FL-nak az egykéről tervezett könyvéhez készültek. Ld. 960/5. Kiss Géza ugyanezt a táblázatot Ravasz László püspöknek szóló 1934. III. 12-i levelében is elküldte. (Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. b. A ppi hiv. ir. 446/1934.
[3] Ld. 976/7.
[4] Valószínűleg az Egyke-értekezlet Baranyában c. cikkére utal. (= Ref. Élet, 1934. II. 24. 68–69. p.), amely FL pécsi előadásának részletes gondolatmenetét tartalmazza.
[5] Feltehetőleg a „Lélek korszaka" c. cikkről van szó (= Ref. Élet, 1934. VI. 30. 214. p.). Kiss Géza ír benne FL Nemzeti öncélúság c. tanulmányáról és a Válasz c. folyóiratról is.

1004. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[ngő]V[árkony,] 1934. III. 12.

Kedves Gyulám,

köszönöm, hogy Zilahynál[1] eljártál. A lapot még nem láttam, nem kapom. Írjak Kodolányinak – de hova? A Magyarország szerkesztősége ugyanott van, ahol a P.[esti] Naplóé? Hogy mikor írhatok nekik cikket, még nem biztos, de amint lehet. Előbb persze látnom kellene a lapot. Ha kedden bemegyek Pécsre, majd veszek.

Ha Zsilinszky és Kodolányi jön, szívesen látom őket. Mást is, Némethet is.[2] De írják meg előre, mikor jönnek.

A Kovács-ügyben véleményem változatlan.[3] S megismétlem: vigyázz vele! Nem írtad, küldjem-e vissza a lapokat. Hát küldjem?

Ha a brosúrát[4] meg akarod írni, tedd meg. De kiadás előtt mutasd meg, hogy valami olyan ne kerüljön bele, amibe beleköthetnek.

Nekem most annyi egyéb dolgom van, hogy szétzilálódom. Nyavalyás is vagyok.

Macskakaparásban, amint látod, felülmúllak, de sietek, mert viszik a postát.

Most csak ennyit. Amint lehet, többet.

Örülök a zajlásról szóló híreknek.[5] Csak legyen is belőle valami.

Ha Zsilinszky eljön, megeszem.

Szeretettel ölel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Nádor utca 9. Phőnix Életbiztosító Társaságnál.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 997/3. ill. 999/7.
[2] Bajcsy-Zsilinszky és Kodolányi látogatása ld. 1015. sz. – Németh Imre ld. 997/11.
[3] Ld. 988/3.
[4] Ld. 1002/14.
[5] Ld. 1002. sz.

1005. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp. 1934. III. 13.]

Kedves Lajosom,

ebben a percben telefonált Gellért,[1] sietek megírni, miről, hogy hozzászóljál. Szeretne velem tárgyalni arról, hogy írjak a Nyugat-könyvek sorozatába egy könyvet „A magyarok pusztulása" címmel, május végére.[2] Irodalmi, vagyis útijegyzetek stílban, szóval nagyközönség szájába, de mégis nívósan persze. Rögtön téged említettelek, aki készülsz ilyenre. A tieddel is készségesen foglalkoznak, kiadják,[3] de most nem tudományosat akarnak, hanem általánost. Nem adtam választ, gondolkozom, gondolataimat írom most azon melegében neked. A te véleményedtől teszem függővé

és segítséged nélkül, irányításod nélkül nem fogok bele. Kérlek, határozz és értesíts azonnal. Én éreznék kedvet hozzá, hasznos dolgot művelhetnék, úgy hiszem. De meg tudom-e csinálni úgy, hogy valóban használjak, hogy legalább – ha egyelőre mást nem is – a figyelmet a kérdésre tereljem. Nemcsak az egykéről, a szegény magyarságról beszélnék, de csakis a népről, szóval nyelvről nem igen.

Épp utolsó leveledben említetted, hogy szívesen rendelkezésére állnál bárkinek, „átadnád az egészet" rászánnál egy-két hetet is. Én nem kérném az egészet, csak egy-két részletet. Ha a tervet helyesnek ítéled, kivenném szabadágomat, lemennék hozzád, de most már igazán dolgozni s körülnéznék más vidéken is. A könyvnek 6–8 ívesnek kellene lennie (esetleg több is lehetne); nem is ismerem Oláh „Három millió koldus" c.[ímű] könyvét,[4] de a kritikák szerint olyasfélét is csinálhatnék.

Szóval, a lényeg, hogy itt most kínálkozik valami. Igen kérlek, válaszolj azonnal, mit tanácsolsz. Türelmetlenül várom leveledet és szeretettel ölellek,

I.[llyés] Gyula

Mit szólnál ahhoz a tervhez, ha ketten írnánk?

A dátum: postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4587/267.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad Baranya vm.

[1] Gellért Oszkár, a Nyugat szerkesztője. Ld. 830. sz.
[2] Ld. 1002/14. – A Nyugat megszakításokkal 1909 óta adott ki könyveket. A kiadói tevékenységet 1932-ben újították fel.
[3] A könyv nem jelent meg. Ld. 960/5., 965/2.
[4] Oláh György: Három millió koldus. Miskolc, 1928.

1006. MURAKÖZY GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. III. 13.

Kedves Barátom!

Ma kaptam leveledet,[1] amikor éppen írni készülök az egyke-konferencia[2] tárgyában, amikor annak a körvonalai és a tárgyai meg vannak állapítva. Engedd meg, hogy nyomatékosan magának az ügynek a szolgálatáért kérjelek arra, hogy erre a két egyke-napra okvetlenül jöjj el.[3] Nem tudom a levélből megérteni azt, hogy amikor ezzel az üggyel úgy akarunk foglalkozni, hogy az egész ország közvéleménye figyeljen fel reá, hogy a magyar reformátusság számára parancsszerű programot dolgozzunk ki, hogy a törvényhozás tényezőivel való megbeszélés után terjesztünk elő olyan javaslatokat, amelyek közelébb viszik az ügyet a megvalósuláshoz, akkor ezekből Ti, akik éppen Baranyában képviselitek ezt a kérdést, kimaradjatok. A dolog úgy áll, hogy most már határozottan remélem a kérdés közelébbvitelét a megvalósuláshoz ettől is. Remélem, hogy a megoldást egy lépéssel előkészíti, hogy törvény jellegével bírjon ennek az összejövetelnek egy csomó határozata, hogy félszázados

tehetetlenség után egyszerre lázas munkába álljon a magyar társadalom, ezt komoly lelkiismerettel semmi ilyen munkának a szervezője meg nem ígérheti és kilátásba nem helyezheti. Mi itt állunk ezen az őrhelyen, érezzük az egyke rákfenéjének szörnyű fenyegető voltát. Az egész magyar társadalmat figyelmeztetni akarjuk rá. Minden irányban meg akarjuk kezdeni a munkát. Az én itteni elgondolásom szerint Ti nektek azt kellene mondani erre, hogy íme az első visszhang a mi sikoltó szavunkra megérkezett, az első lépés amit tehetünk, az első állomás ebben a csatában és mindazt amit eddig csináltunk, tettünk, mindazt adjuk segítségül oda. Az egyke konferencia két napra terveztetnék, április 20. és 21-re, péntekre és szombatra. A következő tárgyai volnának. Az első része magának a bajnak a megmutatása. Az egyke statisztikája: erről szólana Szabó Béla miniszteri osztálytanácsos, a Statisztikai Hivatalból. A második előadás volna kettőtöké, Tied és Kiss Gézáé. Ezen a címen: az egyke okai. Az egyik része szólhatna arról, hogy milyen gazdasági tényezők, milyen társadalmi viszonyok, birtokalakulások stb. járulnak hozzá az egykéhez. A másik az egykének a lelki alapjait mutatná meg, azokat a lelki alapokat, amelyek benne élnek az egykéző embereknek a gondolkozásában. Az első délelőtt tehát magának a bajnak, a diagnózisnak a megmutatásával telne el. Délután kerülne a sor gondolom Móricz Miklós[4] előadására: az egyke és a földbirtokreform. Az egyke kérdésének a birtokviszonyokkal való összefüggése. Itt határozott javaslatok volnának szükégesek, milyen földbirtokreform, milyen gazdasági intézkedés kellene. Mennyiben és milyen formában segíthetne a telepítés. Azután egy előadás, amelyiknek az előadója még nincsen véglegesen megállapítva, szólna az egykéről és a törvényhozásról. Milyen javaslatokkal állunk a törvényhozás elé, örökösödés szabályozásában, stb. A következő szólna az egykéről és a népegészségügyről, az orvosok és a bábák kérdéséről. Egy orvos által.[5] — A következő előadás a gyemekellenes tásadalomról, ezt Milotay István[6] vállalta. A magyar társadalomnak sorozatos intézkedésekben a gyermekek iránti közönyét mutatná ki, sőt a gyermekekkel való szembehelyezkedését, lakásban, társadalmi életben, tövényhozásban, stb. A végső előadás az egyke és az egyház címen arról szólna, hogy magának az egyháznak milyen felelőssége, progamja, milyen munkatere volna, mit tehet mint egyház ebben a dologban? Két napra terveztetnék az egész konferencia azért, hogy az előadások csak bevezetések legyenek és a bevezetések után legyen bőségesen idő a hozzászólásokra. Határozati javaslatokat kellene kidolgoznunk, amelyek azután egyházi közvélemény elé kerülnének, sajtóban harcolnánk érte. A törvényhozás elé küldenénk. Nagyobbszabású munka lehetne ez mindnyájunk közreműködésével, mintsem az elinduláskor gondoltuk. Nagyon kérlek arra, hogy beszéld meg Kiss Gézával és jöjjetek el és vállaljátok ketten ezt a végtelenül fontos témát: az egyke okai. Hiszen a helyes feltárásban már adva van magának az orvoslásnak a módja is. Ebben a percben én ezt az utat látom legjobban járhatónak és legcélravezetőbbnek. Azért rendezi ezt a Ref.[ormátus] Élet,[7] hogy szabad fórum legyen, amelyik nincs megkötve hivatalos egyházi hatóságok formásságaitól, amelyik egyetemesen foglalhatja össze a ref.[ormátus] társadalmat. — Még arra is nagy szükség volna, amit Ravasz László püspök úr meg akar csinálni, hogy az előadók április első napjaiban a húsvét utáni héten kb. április 6. táján összehívatnának

és közösen előre megbeszélnék az egésznek a tervét, a vázát, a munka rendjét. Az egyke napokra meghívnánk a baranyai területek törvényhozóit, a kormány illetékes férfiait. Mindazokat a társadalmi egyesületeket, amelyek ebben a dologban érintve vannak. Arra kérlek, légy szíves válaszolni minél előbb, mégpedig igenlő válasszal. Tudom, hogy a lelkiismeret embere vagy és amit a belső meggyőződésed parancsol, azt minden áron megteszed. Szerettem volna megmutatni Előtted, hogy olyan fontos tanácskozás ez, amire az egyke kérdésben fáradozó munkásoknak, pásztoroknak okvetlenül el kell jönniök.

Igaz szeretettel köszönt, válaszod várva,

kész szolgatársad: Muraközy Gyula

MTAK Kézirattár Ms 4589/37.
Gépirat autogr. aláírással a Református Élet cégjelzéses levélpapírján.
Ikt. száma 191/1934.
Zengővárkonyba írt levél.
Muraközy Gyula ld. 976/7.

[1] FL levele nem maradt fenn.

[2] A Református Élet c. lap 1934. IV. 21–22-én egyke-ankétot rendezett a budapesti Református Teológia dísztermében. Egyházi részről Kiss Géza é Muraközy Gyula tartott előadást. Kívülük Móricz Miklós az egyke és a birtokpolitika kapcsolatáról szólva a telepítés ellen foglalt állást. Matolcsy Mátyás Móricz Miklós nézeteit bírálta. Kerék Mihály jobb adózási és telepítési politikát sürgetett. Tauffer Vilmos új szülészeti törvény szükségességét hangoztatta. Az ankétot Ravasz László püspök foglalta össze, ez A magyar fajtának drága ágai pusztulnak címmel megjelent. (= Ref. Élet, 1934. V. 5. 19. sz. 150–151. p.)

A napilapokban és az egyházi sajtóban több híradás és cikk napvilágot látott. A Felsőbaranyai Em. 1934. IX. 5-i Harkányban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve (Siklós, 1934. 22–23. p.) beszámol Kiss Géza szerepléséről és javasolja a Dunamelléki Egyházkerületi Közgyűlésnek, adják ki Kiss Géza egyke-tárgyú írásait.

[3] FL nem vett részt az egyke-konferencián.

[4] Móricz Miklós (1886–1966) statisztikus, író, újságíró, Móricz Zsigmond öccse. Ekkor a Központi Statisztikai Hivatal munkatársa, a Budapesti Hírlap közgazdasági rovatának szerkesztője, a Stud (Statisztikai Tudósító) c. kőnyomatos lap szerkesztője.

[5] Dr Tauffer Vilmos orvos adott elő.

[6] Milotay István (1883–1963) publicista, politikus. 1920-tól a Keresztyén Nemzeti Egységpárt képviselője, 1934-ben indította meg az Új Magyarság c. politikai napilapot.

[7] Ld. 958/7.

1007. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]Várkony, 1934. III. 16.

Kedves Gyulám,

ha még emlékezel rá, mi a nézetem ennek a kérdésnek útirajz formájában való kezeléséről, akkor azt is tudod, milyen tisztára elvi okok teszik számomra lehetetlenné a csatlakozást.[1] Voyage au Congo.[2] Megmondtam annak idején, mért tartom ezt a műformát méltatlannak az ügyhöz s mért nem várok tőle igazi eredményt (Te

persze, ezzel szemben rámutatsz az „eredményre" — holott meggyőződésem szerint több része van benne Hitlernek és zsidaink rémületének, mint a mi mozgolódásunknak.)

Hogy a „közönség" mit szól ehhez a dologhoz, az igazán nem érdekel, mert a közönségtől nincs mit várni! Azon fordul meg minden, hogy akiknek *hatalmuk* van, akarnak-e tenni valamit; meg talán az ifjúságon, de az még mindig s tán fokozottabban a régi marhaságokat csinálja.[3] Már nem sokat várok tőle se.

Most aztán ne fújj rám azért, hogy lám, csinálni lehetne valamit, s már megint kivonom magam belőle. Mérj egyenlő mértékkel s ha magad számára kívánod a szabadságot, add meg nekem is.

Tanácsot se adhatok. Ha Te jónak látod ezt a formát s kedved van hozzá, rajtam ne múljon, csináld. Abban azonban, hogy „mindent átadok", félreértettél. Arra gondoltam, hogy akinek átadnám, úgy csinálná meg, ahogy én elgondoltam, szóval *helyettem* csinálná az *én* munkámat.[4] Itt pedig fontos elvekről van szó, pl. a Te (és Babits) nézetedről a gyermek-korlátozás szabadságában s az én nézetemről.[5] Nekem erről a kérdésről tökéletesen ellentétes a fölfogásom s az egész gondolatmenetem — ez pedig alapja az egésznek, mely nélkül szerintem nem lehet semmit se csinálni. Elvileg és elméletileg kell megindokolni ennek a „szabadságnak" tarthatatlanságát, — különben milyen alapon lehet föllépni ellene? Ezért nem lehet az én konstrukciómból „részleteket" kivenni, az egész egy s csak együtt áll meg.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ha riport-útra mégy s Várkonyba jössz, szívesen ne lássalak. Azt hiszem, ez köztünk örökre elintézett dolog.

Ami a Nyugat készségét illeti, értem. Hiszen magad írtad, hogy 20 év óta nem beszéltek róla annyit, mint ezzel az üggyel kapcsolatban. Nem látok azonban semmi okot arra, hogy a Nyugat elhalványult népszerűségét és súlyát segítsek visszaszerezni, különösen nem nekem való formában. A Nyugatnak nem az ügy a fontos, hanem amit ezen a réven elérhet. Ha az ügy lenne fontos neki, akkor nem bántak volna velem úgy, mint tették, hiszen tudniok kellett — azt mondod, megpróbáltad velük megértetni — , hogy az ügyre nézve milyen fontos az én munkaképességem.[6] Mégis itt hagytak engem nyomorúságomban, mely szinte a tehetetlenséggel határos, s nyilván fontosabb volt nekik más ügy és más személy. Ne érts félre, ez nem ressentiment, ilyenre nincs bennem materia. Különben is már rég megnyugodtam benne s nem is gondolok rá. Kell benned lenni annyi objektivitásnak, hogy ezt megértsd.

Németh Imre mára vagy holnapra jelezte jövetelét.[7] De oly későn írt, hogy válaszomat nem tudom megkapta-e.

Szeretettel ölel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Nádor utca 9. Phőnix Életbiztosító Társaság.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1002/14.
[2] André Gide: Voyage au Congo. Carnets de voyage. Paris, 1927. c. könyvére utal.

[3] Feltehetőleg az 1933. év végi egyetemi zsidóellenes zavargásokról van szó.
[4] FL gyűjtését a nem sokkal ezután hozzá látogató Németh Imrének adta át. Ld. 997/11.
[5] Ld. 962/6.
[6] Babits Mihályra ill. a Baumgarten-díjra utal, amelyet 1934-ben sem kapott meg. Ld. 965/6.
[7] Ld. 997/11.

1008. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1934. III. 17.

Kedves Lajosom,

Nem osztom nézetedet.[1] Te nem sokra becsülöd a közhangulatot, mindent az „illetékesektől" vársz. Némi tapasztalatunk van már arra, hogy az illetékesek is a közhangulatnak, ilyen esetben csakis annak nyomására cselekszenek. Ha Isten angyala kerülne a miniszterelnöki székbe, – a minden oldalról hangzó sírás, üvöltés meg nyomás hatása alatt az is csak azt tenné, amire legtürelmetlenebbül kérik. Meggyőződésem, hogy ebben az ügyben nem történik, az erők játéka folytán nem történhetik addig semmi, míg a közhangulat nem préseli be ezt a kérdést is a többi „elengedhetetlen" létkérdés közé. Első dolog tehát a közhangulat megnyerése. Ebben Fischer Béla[2] is igazat adott nekem, aki pedig szintén „illetékes tényező".

Te a közhangulat megdolgozása terén nem tartod jó eszköznek a könnyebb, a népszerűbb feldolgozást, az útijegyzetet. De az Istenért, akkor mit tartasz jónak? Tudományos művet? Azt nagyon kevesen olvassák. Itt csak népmozgalom segíthet. Én igenis nagyon jó eszköznek tartanám az irodalmi színvonalon tartott, de mégis könnyű-olvasmányú, kicsit lírával is vegyített tudósítást, kezdetben ezt tartom egyedül jónak.

Meggyőződésem, hogy a megoldást, melyhez hasonló e téren régóta nem volt, a Nyugat ankétja indította meg.[3] Lehet az ankét balfogásairól beszélni, de mégis ez volt a kavics, amely az első hullámokat megindította. [...] A helyzet alkalmas volt a szólásra. Alkalmas még most is. Hitem szerint nem szabad elszalasztani ezt az alkalmat, nem tudom, lesz-e valaha is mégegyszer ilyen.

Igenis, fontos volna, hogy most mindenki megtegye azt, amit tenni tud. Most volna a pillanat, hogy mindenki, akinek némi hangja van, kiáltani kezdjen. Egy szervezett mozgalom most csodákat tudna mívelni. Ugyanaz esetleg egy év múlva már mit sem érhetne el.

Épp a dolog szervezéséről beszéltünk mi itt sokat. Ebből a szempontból tartottam jó eszköznek, amit a Nyugat felkínált (Hogy elsősorban saját érdekéből? Annál jobb! Ennek csak örülhetünk, annál jobban végzi a munkát ő is!). Az én útijegyzeteim, hitem szerint, jó beharangozója lehetne nem csak a te könyvednek (már olyan szempontból csinálnánk, ezért kellene az együttműködés) hanem még több dolognak is.

Én tehát mindenképpen helyesnek tartanám a könyv megcsinálását.

De nélküled, beleegyezésed és segítséged nélkül nem csinálom. Nem is tudnám.

Azért szeretnélek meggyőzni. Lásd be, hogy ilyen korban, midőn a zsurnalizmus

üvöltése adja meg a hangot, nekünk sem szabad lemondanunk arról, hogy a nagy tömegekhez népszerűen szóljunk. Ne hagyd magad elkedvetleníteni, ne húzódj vissza. Itt mindenki téged tekint a hivatott irányítónak, vállald ezt a szerepet, mely egyelőre az, hogy mindenki minél többet beszéljen a dologról. Ne keressük még azt, amiben nem értünk egyet. Szerintem még az is jó, ha nem értünk egyet, ha vitát idézünk, annál többen figyelnek föl, annál többen foglalkoznak a dologgal.

Azt látom, hogy együtt nem jegyezhetnénk a könyvet, mert valamelyikünknek meg kellene világnézetét tagadni. Nekem nincs erkölcsi alapom arra, de hitem se és tapasztalatom se, hogy a gyermek-korlátozás ellen szóljak.[4] Az én jelszavam itt csak az lehet: teremtsetek olyan helyzetet, hogy mindenkinek *érdeke* legyen, hogy gyermeke legyen. Én ebben hiszek. Belátom, hogy ezt te így nem írhatod alá. De hiszem azt, hogy ezzel a világnézettel is sokakat meg tudnánk nyerni. Te elvetheted ezt s harcolhatsz a magad meggyőződésével, — mindketten végül egyért harcolunk s ez a fontos. Majd ha valóban megoldásra kerül a dolog, — bizonyos vagyok benne, hogy ott sem kapnánk hajba.

Nekem holnap kellene választ adnom, megírom-e a könyvet, vagy sem.[5] Még nem adok választ, megvárom e levelemre is feleletedet.

Jó, nem részleteket kérek konstrukciódból, hanem támogatásodat az én elvem szerinti könyv elkészítéséhez. Ma még pontosan nem is tudom, mit kérek. Elsősorban tán biztatást és hitet, hogy érdemes ebben a dologban dolgozni. Aztán ellenőrzést és adatokat és ötleteket, és szempontokat, hogy a könyv valóban előkészítője legyen a tiédnek. Az előszón már gondolkodtam. Rád szerettem volna hivatkozni, szinte neked ajánlani, — de erről, ha kívánod, leteszek. A legfontosabb azonban mégis az volna, hogy a taktikát illetően megegyezzünk, hogy az én könyvem is csak része legyen valaminek, aminek intézését és vezetését — mint írtam — a te kezedben szeretném látni.

Én úgy képzeltem, hogy — ha te helyesled a könyvet — leutazom hozzátok, megbeszélem a könyv szerkezetét, tennék egy-két kirándulást és látogatást (Kiss Gézához, Vajszlóra, Csökölyre,[6] a már elnémetesedett falvakba) helyzetrajzot és útijegyzeteket adnék, ez az a forma, amelybe én más mondanivalót is könnyen bele tudnék vegyíteni. Erre volna körülbelül két hetem. Közben már írnám is a könyvet s az út után gyorsan megírnám, mert május első hetére már készen is kellene lennie.

Kedves Lajos, szeretném mégegyszer elmondani, amit itt leírtam, hogy legalább az ismétléssel adjak nagyobb súlyt szavaimnak. Áldozz rá annyi időt, hogy sétálj egyet, vagy szívj el egy cigarettát és olvasd el mégegyszer. (Én már harmadszor olvasom, őszinte helyesléssel.) Aztán arra kérlek, válaszolj gyorsan, írd meg, igazat adsz-e s ha igen, van-e kedved, hogy támogass. Ismétlem, csak akkor vállalom a munkát, ha mindkettőről biztosítasz. Enélkül erkölcsileg, de praktikusan is béna vagyok. Isten ments, hogy ezzel zsarolni akarnálak, de tőled függ minden, — azért is kérlek, gondolkozz rajta — még egyszer.

—

Németh[7] már elutazott, tán már nálad is van. Üdvözlöm, s mondd meg neki, azt üzenem, igyekezzen ő is ügyemben meggyőzni téged.

Hallottam, írtál a Protestáns Szemlébe.[8] Kérlek küldjed el s küldjed vissza a Budapesti Hírlap cikkét[9] is.

Zsuzsával egyetemben őszinte szeretettel üdvözöllek,

igaz híved s érdemetlen fegyverhordozód:

Gyula

MTAK Kézirattár Ms 4587/268. Csekély kihagyással közölve.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad Baranya vm. F[eladó] Illyés Gyula [nyomt.: Phőnix Életbiztosító Társaság]nál [nyomt.: Magyarországi Igazgatósága, Budapest, V., Nádor-utca 9.]

[1] Utalás A magyarok pusztulása c. tervezett brosúráról ill. könyvről való vitára. Ld. 1002/14.
[2] Ld. 807. sz.
[3] Ld. 930/2.
[4] Ld. 962/6. ill. 1007/5.
[5] Ld. 1013. sz.
[6] Kiss Géza kákicsi lelkész volt, Vajszlóra Kodolányi János írásai irányították a figyelmet, s ott volt körorvos Herbert János, Csökölyön pedig Szabó Sándor volt a plébános, aki a Nyugatban hozzászólt az egyke-vitához. Ld. 988/4.
[7] Németh Imrére utal. Ld. 997/11. ill. 1004/4. és 1007/4.
[8] Illyés nyilvánvalóan Kiss Géza cikkéről hallott. Ld. 976/5.
[9] Kovács Alajos cikkére utal. Ld. 988/2.

1009. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]Várkony, 1934. III. 19.

Kedves Gyulám,

tökéletesen a fején találtad a szöget, írván, hogy nem osztod nézetemet.[1] Ha én, mint írtam, nem osztom a Tiedet, természetesen Te sem oszthatod az enyémet. De ez nem volna baj. Nem vagyok dogmatikus, nézeteimet nem erőltetem s szívesen helyet adok a másénak. Azonban: még decemberi-januári levelezésünk során megírtam, milyen gyalázatos állapotban leledzem (azóta még romlottam) s kellene valamit csinálni. Nem történt semmi. Energiám, munkaképességem minimális, elkeseredett vagyok s naponta gondolok arra, jobb volna nem élni, mint így kínlódni. Azt a végtelenül kevés energiát és időt, amit – összecsikorított foggal – hasznosítani tudok, olyan dolgokra akarom használni (ha tudom), ami most nekem fontos.[2] Nem tudom szétszaggatni, mert akkor nem jut semmire semmi. Ezzel az egyke-históriával az ősszel vagy télen el kellett volna készülnöm, hogy más felé fordulhassak, ami nekem való s rám vár. Nem történt meg, az ismert okból. Én ez idő szerint nem foglalkozom vele s most nem is térhetek vissza hozzá, mert nem táncolhatok ide-oda.

Elég Kunst nekem ilyen lelki és idegállapotban negyedórákra is koncentrálnom magam valamire s ha kizökkenek, alig találok vissza. Tudom, hiába magyarázom ezt Neked, aki nem próbálta, nem értheti. Nem bújhatsz az én bőrömbe. S lehet, hogy

más okot fogsz kisütni s megneheztelsz, tán megharagszol rám — nagyon sajnálnám, mert barátságod van olyan kedves nekem, hogy áldozzak is érte, ha képes vagyok, de hogy én most 1—2 hétig megint ezzel a tárggyal foglalkozzam, nem bírom megtenni. Lehet, hogy egy-két hónap múlva megint oda jutok, amikor elővehetem (azon fordul, hogy közben mit végezhetek) s akkor szívesen megteszek mindent, amit kívánsz; most nem rángatózhatom ide-oda. Így is azt hiszem néha, megveszek; je suis aus abois. (Kérdezd meg Totist,[3] ő majd megmondja. Meghökkent.)

Próbáld megérteni: olyan levélnek, mint a Tied s különösen, mert a Tied, nagyon nehéz ellenállnom. Kívánságod szerint gondolkoztam rajta alaposan. Hiába, nem tehetek másképp. Különben elmerülök.

A Prot.[estáns] Szemlébe nem írtam.[4] Nem is szoktam.

Figyelmedbe ajánlom, ha Kiss Gézához[5] le szándékozol menni, érdeklődd meg előre az időt: felesége éppen most van szülőfélen, két kicsi mellé most várják a harmadikat. Ő meg elég beteg: tüdőbaját kezeltetni időnként Kaposvárra jár.

Szeretettel ölel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Nádor utca 9. Phőnix Életbiztosító Társaság.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1002/14.
[2] Valószínűleg a Nemzeti öncélúság c. tanulmányra utal. Ld. 987/1.
[3] Totis Béla (ld. 930/3.) eszerint ez idő tájt Zengővárkonyban járt.
[4] Ld. 1008/8.
[5] Ld. 1008/6.

1010. TÓTH LAJOS — FÜLEP LAJOSNAK

Szekszárd, 1934. III. 24.

Kedves Barátom!

Végre sikerült hozzájutnom az Általad kívánt kimutatáshoz.[1] Amint én látom, a benne foglalt adatok nem valami megbízhatók, mivel az összeíráskor bizonyos tendenciák érvényesültek nemzetiségi tekintetben.

A központi járásnál kétféle adat szerepel a kimutatásban. Az egyik a központi járásról készült részletes kimutatásból való, a másik abból az egész megyére vonatkozó kimutatásból, amelyik csupán a nemzetiség szerinti megoszlást tünteti fel. (Ez a pirosbetűs.) Abban a reménységben, hogy valamennyire mégis sikerül felhasználni ezt a másolatot, készséggel bocsátom rendelkezésedre.

Őszinte barátsággal és szívélyesen köszönt
igaz híved:

Tóth Lajos

MTAK Kézirattár Ms 4593/163.
Eredetije szekszárdi iktatószáma 47/1934.
Gépirat autogr. aláírással Református Lelkészi Hivatal, Szekszárd Telefon: 52 feliratú levélpapíron.
Címzés: Nagytiszteletű Református lelkészi Hivatalnak Zengővárkony (Baranya m.).
Feladó [nyomt.:] Református lelkészi Hivatal, Szekszárd
Tóth Lajos ld. 918/2.

[1] A levélben említett kimutatás Tolna megye járások és falvak szerinti adatai 1850-től a népesség nemzetiségi és felekezeti megoszlásáról. Ld. MTAK Kézirattár Ms 4593/164.

1011. RAVASZ LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. III. 24.

Nagytiszteletű Lelkész Úr!

Kiss Géza kákicsi lelkész az „egyke" kérdés megvilágítására igen fontos mélyreható munkát végez. Munkáját teljes erővel támogatva felkérem Nagytiszteletű Urat, szíveskedjék hozzám a legsürgősebben jelentést tenni a következőkről:

1. Milyenek a gyülekezetben a birtokviszonyok? Mennyi a nincstelen, 1–5 holdas, stb.?
2. Milyen hatással van és volt a nagybirtok a népesedési viszonyokra?
3. Mennyi a református házszám, mennyi az olyan ház, ahol már nincs utód, tehát kihalónak tekinthető; mennyi ez utóbbi számon felül az olyan ház, ahol csak egyke van?
4. Mennyi volt a gyülekezet lélekszáma 1833-ban és 1933-ban?

Ravasz László dr.
püspök

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1. b. A ppi hiv. ir. 446/1934.
Sokszorosított körlevél Dunamelléki Református Püspök feliratú levélpapíron, rajta körbélyegző.
A Zengővárkonyba küldött példány: a Tolnai Ref. Em. lt. Zengővárkony. Zengővárkonyi ir. 1934. Rajta FL autogr. kiegészítései 1012. sz. válaszához. Nincstelen: 21, 1–5 holdas: 17, református házszám: 88, nincs utód: 8, egyke: 9, gyülekezet létszáma 1833- 6–700, 1930-ban 381.

A kérdőív megfogalmazásáról ír Kiss Géza Ravasz Lászlónak szóló 1934. II. 11-i levelében. Nagy Sándor püspöki titkár Ravasz püspök megbízásából Kiss Gézának írt III. 10-i levelében jelenti, hogy a körlevelek nagy részét kiküldték. Ugyanakkor kérdezi, megfelel-e a körlevél-terv. Kiss Géza 1934. III. 12-i válaszában a megfogalmazást jónak tartja, de kéri, hogy az ő nevét hagyják ki. Részben attól tart, hogy ha a válaszokat az ő címére kell megküldeni, a lelkészek nem fogják megtenni, részben pedig mert, mint írja, ő a püspöki hivatalnak dolgozik, „... a mélyreható munkát igazán mások fogják végezni majd, elsősorban Fülep Lajos, aki könyvet ír a kérdésről s nagyon szégyenleném, ha az én nevemben, aki csak a munka szolgai részét végzem, a föltűnni vágyásnak vagy bármilyen ostoba rámfogásnak az árnyéka is férkőznék." Dunamell. Ref. Ek. lt. A ppi hiv. ir. 446/1934. FL válaszát ld. 1012. sz.

1012. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Zengővárkony, 1934. III. 24.

Főtiszteletű Püspök Úr!

446. sz.[ámú] körlevélre egyke ügyben jelentem:

1./ Zengővárkonyban a birtokviszonyok: kedvezők, bár csupa kis birtok van; erdő, legelő, gyümölcs több jövedelmet jelent, mint másutt nagyobb terjedelmű szántóföld. Nincsetlennek tekinthető 21; 1–5 holdas van 17; a többi birtok 5–25 hold közt mozog, egy van 32 hold. Az átlag 12–15 hold.

2./ A nagybirtoknak itt nincs különösebb kimutatható hatása a népesedési viszonyokra. Nagybirtok itt a Közalapítványi uradalom, mely néhány pusztán kívül erdőség. Az erdő pedig, mivel a községiek jóformán mind dolgoznak benne, jövedelmet jelent s olyan forrást, mely a teljesen nincsetlenek megélhetését is biztosítja. (A famunkán kívül gomba, földi eper, mecseki tea stb. szintén számottevő keresetet jelent. Várkonyban minden évben betelepszik 1–2 szegény család, de, mint itt mondani szokták, aki idejön, el nem megy soha.) Az egykének tehát itt más oka van; hiszen a reformátusok a meglevő birtok-területét se tudták megtartani, állandóan fogy.

3./ Házszám: 88; utód nélküli: 8; egykés: 9.

4./ A gyülekezet 1833-as lélekszáma pontosan nem állapítható meg. Hozzávetőleges számítás és következtetés alapján: 600 kellett lennie. 1930-as népszámlálás szerint: 381. Azóta fogyott 15-tel.

Mély tisztelettel Fülep Lajos

A Tolnai Ref. Em. ir. Zengővárkony. A zengővárkonyi ref. ek. ir.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Előzményét ld. 1011. sz.

Mivel FL résztvett az előző számon közölt körlevél elkészítésében, nyilvánvalóan előre megírta a maga, Zengővárkonyra vonatkozó válaszát, amelyet a körlevél kibocsátásának napján datálva elküldött a Dunamelléki Ref. Ek. püspöki hivatalának.

1013. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1934. III. 27.

Kedves Lajosom,

igen sajnálom, hogy a könyvet[1] nem csinálom meg, – mert helyeslésed, segítséged nélkül, mint írtam, semmiképp sem csinálom. Ebben elsősorban az köt, hogy a kérdés igazi nagyságát tőled tudtam meg, s a magam esze szerint akármerre kalandoztam is azóta, mesteremnek ma is téged vallak. Azt szerettem volna, hogy a te irányításoddal most szélesebb körű akciót kezdjünk, – mint tudod: ember, lehetőség és kedvező pillanat, minden megvan reá. Nem tudom, lesz-e még egy ilyen szerencsés összetalálkozás.

Nem tudom azt sem, mások nem fognak-e a dologba, amelyet jó lett volna egységesen és egy hadjárat taktikájának megfelelően: szervezetten megcsinálni. Hitem szerint, minden hang csak használ. De itt is igen fontos volna az irányítás.

Ezért szeretném, ha te dolgoznál a Magyarországba, vagy a Pesti Naplóba[2] (Hol most vasárnap is jelent meg a Dunántúlról cikk, szerzőjét nem ismerem.)[3]. Én beszéltem Zilahyval,[4] megírtam, mit mondott. Most rajtad a sor, hogy írj akár neki, akár Kodolányinak. (A Magyarország címe ugyanaz, ami a P.[esti] Naplóé.)

Mikor Gellértnek[5] megmondtam, hogy nem csinálom a könyvet, mert betegséged miatt most nem tudsz segítségemre lenni, elmondtam neki, hogy vagy. Kértem tanácsát, mit lehetne B.[abits]-éknál elérni. Eleket említette, mint aki közülünk legjobban van Babitscsal. Ő megígérte, hogy beszél majd Elekkel s én beszélek B.[abits]-val.[6]

Betegséged nagyon aggaszt. A hetekben megismerkedtem bátyáddal,[7] ő is azt szeretné, amit én: hogy gyere fel Pestre, vizsgáltasd meg itt magad egyszer alaposan. Határozd el magad, kedves Lajos! Itt közben pihennél is egy kicsit, tán más dolgot is el lehetne intézni.

—

A *Nyugat* húsvéti számában, úgy tudom, megjelenik Németh cikke[8] Kovács támadására. Magam is készülök arra, hogy Kovács beígért cikkére feleljek.[9]

—

A debreceni lapról semmit nem hallok.[10] Megjelenik? Megcsinálod ott, amire készültél?[11]

Mindkettőtöket sok szeretettel üdvözlünk,

igaz híved,

Gyula

A helynév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/269.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad Baranya vm. F[eladó]: Illyés Gyula [nyomt.: Phőnix Életbiztosító Társaság]nál [nyomt.: Magyarországi Igazgatósága Budapest, V., Nádor-utca 9.]

[1] A könyv a Gellért Oszkár által rendelt dunántúli egykéről szóló mű. Ld. 1002/14.
[2] Ld. 952/9. – A Pesti Naplóba tervezett cikkekről ld. 938/10.
[3] A cikk: Dunántúl – Erdély sorsán? Levél a szerkesztőnek. Aláírója: Kovács Imre közgazdasági egyetemi hallgató. (= Pesti Napló, 1934. III. 25. 38. p.)
[4] Ld. 997/3. – Illyés közbenjárását ld. 999/8. és 1002/2–3.
[5] Gellért Oszkár ld. 830. sz.
[6] Mivel a Baumgarten-díjakat már januárban kiosztották, csak valamilyen rendkívüli segélyre gondolhatott Illyés, amelyet FL nem kapott meg. Ld. 965/6.
[7] Fülep Jenő (1875–1949 után) FL bátyja. Újságíró, 1909–1925 között Bombay-ban üzletember, 1929 után Budapesten a Magyar Külkereskedelmi Intézet aligazgatója, a belgrádi, majd az ungvári kirendeltség vezetője. 1949-ben nyugdíjazták.
[8] Ld. 997/11.
[9] Ld. 997/9.
[10] A Válaszra utal. Ld. 983/2.
[11] FL Nemzeti öncélúság c. cikkére utal. Ld. 987/1.

1014. AMBRUS JÓZSEF – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1934. ápr. 7.

Igen tisztelt Uram!

A dunántúli magyarság katasztrofális szaporodási viszonyai, melyekről főként Professor Úr cikkei nyomán (Nyugat, Új Magyarság)[1] értesültünk mi, fiatalok, arra a megfontolásra bírtak bennünket Professor Úrral egyetemben, hogy nekünk kell tenni valamit, hogy valami is történjék. A hivatalos hatalmat kényszeríteni kell a tettekre és ha ezt az ifjúság nem tudja megtenni, akkor senki más.

Úgy vesszük észre, hogy a kérdés megint csak alulmaradt a látszólag fontosabbak között s ezért nem ártana ismét foglalkozni vele.

Tervünk a következő: A Nemzetvédő (a Turul Szövetség havonta megjelenő röpirata)[2] kiadna egy röpiratot, mely kizárólag ezzel a problémával foglalkozna. A röpirat terjedelme nagyalakú 8 oldal. Megjelenne 5.000 példányban. Szétküldenénk teljesen ingyen az egész országban hírlapoknak, folyóiratoknak, közületeknek, intézményeknek, egyesületeknek és személyeknek (képviselők stb.).

Tartalma: 2 főcikk. – A megmaradt 2 v.[agy] 1 1/2 oldalt pedig a veszélyeztetett, vidékeken élő jelentékenyebb személyek véleményei foglalnák el.

Úgy terveztük, hogy a munkát megosztjuk és az első cikk (3 old.[al] kb.) megírására Professor urat kérjük fel, mint aki a helyzet kiváló ismerője.[3]

A másik rész megírására *Herbert* János[4] dr. urat kértük fel; ő ott él az Ormányság közepén, vajszlói körorvos, – évek óta gyűjti az adatokat. Herbert János dr. készséggel megígérte közreműködését.

Természetesen nem valószínű, hogy ez a röpirat azonnal tetteket hozna, de az ifjúság figyelmét rá fogja irányítani a kérdésre, mert az egyetemeket és főiskolákat el fogjuk a röpirattal árasztani, különösen, ha pénzre fokozottan sikerül szert tenni.

Kérem Professor Urat szíveskedjen értesíteni, hogy helyesnek találja-e az elgondolást és volna-e szíves vállalkozni az első rész megírására.

Körülbelül egy hónappal ezelőtt a Turul Szövetség pécsi kerületének vezértanácsa elhatározta, hogy felkéri Professor Urat az elől említett tárgyban egy nagyobb előadás megtartására. A vezértanácsi tábor *Lovassy* Andor tanárjelölt[5] b[aj]t[ár]s[a]-t bízta meg azzal, hogy ebben az ügyben Professor Úrral beszéljen. Nem tudom Lovassy mit végzett, beszélt-e Professor Úrral vagy sem; történt-e valami megállapodás. Mindenesetre kérem, hogy szíveskedjék értesíteni milyen *időpont* volna megfelelő, hogy a szükséges intézkedéseket megtehessük,

maradtam kiváló tisztelettel

Ambrus József

Pécs
Felsővámház-u.[tca] 10/1
Nemzetvédő szerkesztősége

MTAK Kézirattár Ms 4585/49.
Kézírás, rajta Nemzetvédő szerkesztősége Pécs és A Turul Szövetség Pécsi Kerületi Vezérsége Sajtóosztály feliratú körbélyegzők.
Zengővárkonyba írt levél.
Ambrus József életrajzi adatai ismeretlenek. Gulyás Pál Magyar írók élete és munkái c. műve szerint valószínűleg orvostanhallgató volt, amikor a Nemzetvédő c. pécsi egyetemi lapot szerkesztette. Utóbb a Turul Bajtársi Szövetség egyik vezetője.

[1] Ld. 930/2. ill. 973/13.
[2] Nemzetvédő. A „Turul" Szövetség pécsi kerületének röpirata. Szerk. Ambrus József. Megj. 1933–1934 és 1936–1940. Az 1933. októberi számban (2–4. p.) Ambrus József A németek honfoglalása a Dunántúlon c. cikkében Illyés Pusztulás c. cikkéről és Hidasról ír, a novemberi számban (1–3. p.) Kormánybiztost Baranyába! címmel kiadott cikkében FL-ról is szól.
[3] FL nem írt a Nemzetvédő c. lapba.
[4] Herbert János (utóbb Hidvégire magyarosította a nevét) vajszlói körorvos, később a Magyar Stefánia Szövetség főorvosa, 1940-ben a Magyar Nemzetbiológiai Intézet népszaporodási osztályának előadója, 1942-ben komáromi tisztiorvos. Hulló magyarság címmel könyvet írt. [Bp. 1938.] Bár az egyke megszüntetése ill. csökkentése érdekében végzett tevékenységét Fischer Béla alispán támogatta, támadások, mellőzések érték, 1935-ben fegyelmi vizsgálatot indítottak ellene, amelyben utóbb felmentették.
[5] Lovassy Andor adatai ismeretlenek, ekkor bölcsészettan hallgató a pécsi egyetemen, több cikke jelent meg a Nemzetvédő 1933–1934-es számaiban. 1936-ban a kaposvári Pénzügyigazgatóságon malomellenőr volt.

1015. FÜLEP LAJOS – KODOLÁNYI JÁNOSNAK

[Zengővárkony, 1934. IV. 9.]

Kedves Barátom,

ha Ti félreérthetetlen megállapodást, határozott ígéretet így álltok, nekem nem marad más, mint főbe lőnöm magam.[1]

Fülep Lajos

Datálás: FL 1023/7. levelében írja a IV. 9-i dátumot.
OSzK Kézirattár Fond 201/220. 9. sz.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

A levél előzménye: Illyés Gyula 930. sz. levelében írja, hogy Bajcsy Zsilinszky a Pusztulás c. cikk olvastán „valósággal lángralobbant, cikket készül írni és parlamenti interpellációt tervez". Bajcsy Zsilinszky neve ezután gyakran előfordul Fülep és Illyés levélváltásában (938., 939., 949., 952., 954., 957., 958., 960., 963., 965., 968., 972. sz.). Illyés szeretné, ha a politikus megismerkednék FL-sal és a baranyai helyzettel, sürgeti FL-t, hívja meg magához a képviselőt. Erre hamarosan sor is kerül, már csak azért is, mert FL-nak az volt a véleménye, hogy az egyke-problémát nem elég a sajtó útján megismertetni a nagy nyilvánossággal, hatékony cselekvés csak politikusok, állami és egyházi intézmények beavatkozása révén várható. A látogatásra Bajcsy-Zsilinszky elfoglaltsága miatt csak 1934 tavaszán került sor, amikor ő Kodolányi János és Talpassy Tibor társaságában baranyai utazást tett. Zengővárkonyba útjuk elején, III. 30-án, nagypénteken érkeztek, s harmadnap, húsvét vasárnap estefelé

mentek tovább több falut érintve, Kákicsra Kiss Gézához, majd Kodolányi ifjúkorának színterére Vajszlóra Herbert János doktorhoz.

Zengővárkonyban abban állapodtak meg FL-sal, hogy a látogatásukról írandó cikkeiket közreadás előtt elküldik neki elolvasásra, de ígéretüket nem tartották meg. A Magyarország 1934. IV. 8-i számában „Új cikksorozatunk: végig a pusztuló Dunántúlon" címmel harangozta be a cikkeket (3–4. p.), s elsőként Bajcsy-Zsilinszky sorozatindító cikkét közölte „E szűzi földön valami rág..." Hol a segítség? címmel. (Ld. 1016/2.) Ezután másodnaponként következtek Kodolányi írásai: Papok és tanítók a gátakon. (Ld. 1016/1.), Falu a föld alatt. (= Magyarország, 1934. IV. 12. 5. p.) és Nincs gyerek – kié a jövő? (= Magyarország, 1934. IV. 14. 5. p.) – ez utóbbi kettő már a kákicsi és a vajszlói helyzetről szólt. Talpassy külön cikksorozatot tervezett a Szabadság c. lap hasábjain, ekkor A baranyai földi paradicsom, ahol a legborzalmasabb betegség pusztít (ld. 1017/1.) és A magyar pusztulás országában. Az egyke rettenetes hatása. Egyre fogy a születések száma Délbaranyában (ld. 1017/3.) c. cikkei jelentek meg. – Kodolányi már korábban publikált cikkeket az egykéről, a Magyarországban az elsőt Veszélyben a Dunántúl. Német előretörés, pusztuló magyarság címmel (ld. 1016/4.), benne FL-nak a Felsőbaranyai Ref. Egyházmegye lelkészei előtt tartott előadását is említi (ld. 982/4.) a másodikat Honnan – hová? Jegyzetek egy baranyai utazásról címmel adta közre. (= Szabadság, 1934. IV. 22. 3. p.)

A zengővárkonyi látogatás történetét utóbb mind Kodolányi, mind Talpassy több alkalommal megírta. (Kodolányi János: Baranyai utazás. Bp. [1941.] 21–27. p.; Kodolányi János – ifj. Kodolányi János: Baranyai utazás. Bp. 1963. 49–54. p.; Kodolányi János: Az utolsó romantikus. [Bajcsy-Zsilinszky Endréről.] = Visszapillantó tükör. Bp. 1968. 399–400. p.; ill. = Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről. Szerk. Víg Károly. Bp. 1984. 131–132. p.; Talpassy Tibor: Az útitárs jelentkezik. = A holtak visszajárnak. Bp. 1971. 114–124. p.; Talpassy Tibor: Bajcsy-Zsilinszky Baranyában. = Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről. Szerk. Víg Károly. Bp. 1984. 258–263. p. A két szerző műveiben, de egyikük-egyikük különböző időpontban közreadott visszaemlékezéseiben találhatók olyan apró eltérések, ill. elhagyott vagy beiktatott részletek, amelyek alapján meglehetős pontossággal rekonstruálhatóak a találkozás részletei, ill. az, hogy a látogatók hogyan ítélték meg ottlétük idején az ígéretük be nem tartásából fakadó következményeket.

FL itt közölt kétségbeesett és felháborodott sorainak magyarázatát elsőként Talpassy 1017. sz. levele adja meg, amelyben a maga „zengővárkonyi riport"-járól ír, amelyet „ígéretem ellenére nem küldtem le megelőzőleg", részletesebben pedig FL 1023. sz. válasza Kodolányi 1020. sz. levelében megfogalmazott kérdésére: „nem tudom, melyik megállapodásunkra gondolsz s melyiket szegtük meg", hogy t. i. „rólam s falumról nem tesztek közzé egy szót se anélkül, hogy ezt előbb ne lássam".

Kodolányi Az utolsó romantikus c. Bajcsy-Zsilinszkyről szóló visszaemlékezésében megismétli a Baranyai utazásban írtakat: „Fülep Lajos nyomatékosan figyelmeztetett, hogy látogatásunkra még csak célzást se tegyünk netán megírandó és nyilvánosságra kerülő cikkeinkben" (i. m. 131–132. p.). Az itt közölt levelekből nyilvánvalóan kiderül, hogy FL azt kötötte ki, hogy *megjelenés előtt* láthassa azt, amit róla és Zengővárkonyról írtak, nem a látogatás *említését* tiltotta meg. Ígéretet is kapott vendégeitől, hogy a cikkeket megjelenésük előtt megmutatják neki. Bajcsy-Zsilinszky ezt elmulasztotta, s ennek nyomán Kodolányi és Talpassy is felmentve érezte magát az ígéret betartása alól. Kodolányi utóbb a következőképpen igyekezett mentegetni Bajcsy-Zsilinszky eljárását: „Zsilinszky megfeledkezett erről az ígéretéről, vagy nem tartotta annyira veszedelmesnek a következményeit, mint amennyire Fülep, és a *Magyarország*ban közzétett egy meglehetősen felháborodott hangú cikket, megemlítette benne Fülep Lajos házát is, ahol vendégként megfordultunk.

Néhány nap múlva kétségbeejtő és kétségbeesett levelet kaptam Fülep Lajostól: 'Édes Jánosom, könyörögve kértelek benneteket és a lelketekre kötöttem, ne említsétek meg, hogy nálam jártatok Várkonyban [...] Amint Zsilinszky cikke megjelent, fáimat nemcsak kivágták, de még sósavval is megöntözték, hogy írmagjuk se maradjon, a parókia utcai frontját embermagasságban bemázolták excrementumokkal. És azóta olyan fenyegető helyzetbe kerültem, Várkony sváb lakosságával, hogy alig merek kimenni az utcára.' [Ilyen és hasonló szövegű levél FL Kodolányinak írt levelei között nem található. A Baranyai utazás első, 1941-es kiadásában Kodolányi még nem idézetként közli, csak tartalmilag ismerteti a „kétségbeesett levelet".] „Mellesleg hozzáteszem – folytatja Kodolányi

Bajcsy-Zsilinszkyről írt visszaemlékezéseiben – nemcsak ő járt így a látogatás említése következtében. Annak a hetven-egynéhány éves öreg nyugdíjas erdőőrnek is [Joó Jánosra utal], akit meglátogattunk, minden gesztenyefáját tönkretették, gyökereit sósavval öntözték meg, szőlőtőkéit kipusztították. (= Az utolsó romantikus. 132. p.)

Tény viszont, hogy Bajcsy-Zsilinszky cikke nemcsak „említi" FL-nál tett látogatásukat, ahogy Kodolányi írja, hanem szinte az egész cikk róla szól, s a végén „Hol a segítség?" címmel négy pontban összefoglalja FL megoldás-javaslatait.

A cikk befejezése így hangzik:

„Hol a segítség?: ez itt a legfontosabb kérdés. Bizonyos, hogy a baj nemcsak gazdasági. Az eredeti csírája a pusztulásnak alighanem gazdasági volt, ma már több annál, *ma már egyszerre többoldalról jöjjön a segítés, ha eredményt akar.* Fülep Lajos a kérdés kiváló búvárja és ismerője, négy pontban foglalja össze a gyógyítás programját:

1. radikális földreform;

2. nagyarányú telepítés és ennek során a faji egészségében még romlatlan tiszai magyarság proletárfölöslegének beoltása a vénhedő dunántúli törzsbe.

3. új örökösödési politika, amely a családi parasztbirtokot *a maga egészében* csak akkor örökíti az utódokra, ha *legalább négy gyermeket* neveltek fel a földmívesszülők, három gyermek a családi birtoknak csak háromnegyedét, két gyermek csak felét, egy gyermek csak negyedét örökölje.

4. végül új agrárdemokrata szellemű, a magyarság földmíveszömjének érdekeihez simuló, az agrárollót becsukó gazdaságpolitikát.

A magyarok istene engedje és adja, hogy Fülep Lajos álma és terve mielőbb beteljesüljön!" (E szűzi földön... ld. 1016/2. 4. p.)

FL élete végéig tiltakozott a Bajcsy-Zsilinszky cikkben olvasható, négy pontos, neki tulajdonított „gyógyítási program" megfogalmazása ellen.

Kodolányi fentebb idézett verziójának, mely szerint Bajcsy-Zsilinszky nem tartotta olyan veszedelmesnek a cikkben foglaltak következményeit, mint Fülep, ellene szól Talpassy Tibornak ugyanezen kötetben, ugyanerről a látogatásról szóló emlékezése, amelyből kiderül, hogy Bajcsy-Zsilinszky – legalább is zengővárkonyi látogatása idején – tökéletesen felfogta FL veszedelmes helyzetét. Talpassy a következőket írja: „Estefelé búcsúztunk el vendéglátóinktól. Teljesen feloldódott hangulatban, úgy, hogy a vendéglátó házigazda és Zsilinszky majdnem összeölelkezett. Most már tudtuk, miért volt a házigazda fenntartással irányunkban, s nyilván ő is megértette, hogy nem egyszerű szenzációhajhászás vezetett bennünket. Érzéseinket és a helyzetet Zsilinszky megjegyzése jellemezte találóan. A kocsin, mindjárt a Füleptől való búcsúvétel után, mondta: Pontosan olyan érzésem van, mint a háború alatt, tiszt koromban, amikor gyűrűből menekülve, utóvédeket kellett hátrahagynom. Rendszerint odavesztek mind egy szálig." (Talpassy Tibor: Bajcsy-Zsilinszky Baranyában. = Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről. Szerk. Víg Károly. Bp. 1984. 263. p.)

Ld. még 1016–1017., 1020–1027., 1029., 1048., 1051. sz.

1016. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Zengővárkony, 1934. IV. 10.
u[tolsó]p.[osta] Pécsvárad

Főtiszteletű Püspök Úr!

Ebben a pillanatban kapom a Magyarország 10-i számát s olvasom benne elképedve, hogy én miket „fejtegetek", „állandóan sürgetem a kerületet" és hasonlókat.[1] Bár Főtiszteletűséged tudja, hogy ez nem igaz, s ha nem igaz, én nem is mondhattam, mert nem szoktam valótlanságokat mondani, mégis sietek bejelenteni, hogy a

nekem tulajdonított „fejtegetésekhez" semmi közöm sincs. Nem szeretnék egy pillanatra se olyan látszatba keveredni, mely Főtiszteletűséged hozzám való érzését befolyásolná.

Az eset a szokott: a zsurnaliszta felelőtlenség és könnyelműség, ami ilyen párbeszédeknél, interviewknál elkerülhetetlennek látszik. (N[ota]B.[ene] megígérték, hogy nem is említenek, s bármit írnak, elküldik előbb nekem approbálásra; persze, nem váltották be; pár napja Zsilinszky is olyan „agrárdemokráciát" tulajdonított nekem, amitől egyenesen iszonyodom.)[2] A pécsi értekezletről érdeklődött, melyről tudott.[3] Kiss Géza cikke nyomán írt is Kodolányi;[4] annyit mondtam, hogy az e.[gyház]megye teljes szociográfiai földolgozását javasoltam az egyke és netáni telepítés szempontjából (nekünk kell tudnunk s megmondanunk, hova telepítsenek majd), s hogy szerintem az egyház úgy segíthetne a nagy munkában, ha minden e[gyház]m[egye] és e[gyház]kerület megtenné ugyanezt, s mikor az egész anyag együtt van, az országról kialakuló teljes kép rajzát és a megfelelő javaslatokat arra hivatott egyházi fórum az illetékes világi hatóság elé terjesztené. Ezek az emberek azonban nincsenek tisztában a legelemibb fogalmakkal, nekik megye, kerület, mindegy, félfüllel elkapnak egy szót s hozzácsapják, ami épp eszükbe jut.

Mindig ellenemre volt az ügy zsurnalisztikus pertractálása s igyekeztem elzárkózni, de állandóan kötelességemre hivatkozva kértek tőlem tájékoztatást s erről az oldalról meg tudtak közelíteni, bár mindig az volt a meggyőződésem, hogy amit csinálnak, többet árt, mint használ. Sose írták úgy, ahogy kellett volna; hiába, nem lehet a más szájával enni. Ezzel az esettel betelt a mérték, újságba író emberrel egy szót se váltok többé az ügyről. Egyébként is torkig vagyok már vele, nem nekem, a theoria emberének való; csak afféle botcsinálta doktor vagyok benne, elmondtam, amit láttam s mert láttam, elviselhetetlen és elhallgathatatlan volt, — s erre kikiáltottak fő-fő szaktudósnak, vakok a félszeműt. Boldog volnék, ha az egész históriát átadhatnám fiatal, értelmes embernek s nekem nem kellene többet gondolnom rá.[5]

A cikk olvastára első szándékom az volt, hogy a lapnak azonnal helyreigazító nyilatkozatot küldök, mégis jobbnak látom erre nézve Főtiszteletűséged utasítását kikérni, anélkül nem teszek semmit, mert nem tudhatom, mi a fölfogása a dologról, jobb-e szó nélkül napirendre térni fölötte vagy cáfolni.[6]

Mély tisztelettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1. b. A ppi hiv. ir. 1066/1934. Megj.: Ráday Évkönyv VI. 262–263. p.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Kodolányi János: Papok és tanítók a gátakon c. cikkére utal. (= Magyarország, 1934. IV. 10. 5. p.), amelyben a cikkíró a következőket mondatja FL-sal:

„A református egyházkerületnek *joga van feliratot intézni a parlamenthez.* Állandóan sürgetem, hogy *írjanak fel és terjesszék elő javaslataimat.* Sajnos, ez máig se történt meg. *Most az esperes kibocsátotta a kérdőíveimet,* amelyek felölelik az *egyke* okaira, a nép életkörülményeire vonatkozó legfontosabb kérdéseket, így majd tiszta képet nyerünk a helyzetről. Ha azután sor kerül az

egész anyag feldolgozására, kiadására, nyilvánosság elé viszem én is a magam anyagát. Hogy mit lehet tenni? Hiszen ha ebben az országban öntudat, jövőbelátás volna, nem borítana el mindent a magyar jövőről harsogó sok frázis, már régen kétségbeesve rohant volna mindenki a gátakra, már régen nem írnának mást az újságok, nem tárgyalnának mást a képviselők, nem hirdetnének mást a színházak, mozik, mint ezt a veszedelmet. Már régen megváltoztatták volna az *örökösödési törvényt,* megfordították volna az *adórendszert,* megváltoztatták volna a *népoktatást!* Mert másképp, mint az egész vonalon való gyökeres és szervesen kiépített változtatással nem lehet megállítani a bajt. Be kell látni, hogy a hatvanhét után uralomra jutott gazdasági és politikai rendszer a nép gyöngülésével jár."

[2] „E szűzi földön valami rág..." Hol a segítség? (= Magyarország, 1934. IV. 8. 3–4. p.)

[3] Ld. 982/4.

[4] Kiss Géza cikke ld. 976/1. – Kodolányi cikke: Veszélyben a Dunántúl. Német előretörés, pusztuló magyarság. (= Magyarország, 1934. III. 11. 15. p.)

[5] Ld. 997/11.

[6] Ld. 1021., 1022. sz. ill. 1024/4.

1017. TALPASSY TIBOR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. IV. 11.

Igen tisztelt Bátyám!

A Szabadság e heti számában, mint majd látni méltóztatsz, megírtam zengővárkonyi riportom.[1] Bocsánatot kérek, hogy ígéretem ellenére nem küldtem le megelőzőleg, de egyrészt nem volt rá már idő, másrészt pedig Zsilinszky képviselő úr és Kodolányi kijöttek cikkeikkel[2] s utánuk már nem is láttam szükségesnek előzetes cenzúrád. Azt hiszem, hogy a jelzett szempontokat mindenütt sikerült betartanom, hiszen hármunk közül én írtam a leghomályosabban. Kérem ezért, hogy mulasztásom elnézni szíveskedjél.

A jövő heti számban Vajszlóról[3] írok, azután pedig szíves engedelmeddel Rólad.[4] Ezen írásom minden körülmények között le fogom előbb küldeni, mert azt hiszem, hogy ez az, amelyiket felül kell vizsgálni.

Kedves Bátyám! Voltál szíves megígérni, hogy szükség esetén írsz Őcsénybe.[5] Két-három hét múlva minden körülmények között lemegyek a Sárközbe, nagyon hálás volnék, ha volnál kegyes lemenetelem előre jelezni ott.

Még egyszer bocsánatodat kérve szívességed előre is hálásan köszönöm. Kérlek, hogy a Nagyságos Asszonynak tiszteletteljes kézcsókomat átadni szíveskedjél.

Igaz tisztelőd:

Talpassy Tibor

MTAK Kézirattár Ms 4589/307.

Gépirat autogr. aláírással Szabadság szerkesztősége és kiadóhivatala Budapest V., Bálvány-utca 15. III. 3. Felelős szerkesztő vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre feliratú levélpapíron.

Zengővárkonyba írt levél.

Talpassy (családi nevén Kabdebó) Tibor (1904–1992) költő, író, publicista. Ekkor tisztviselőként dolgozott. Bajcsy-Zsilinszky köréhez tartozott és a Szabadság c. lap állandó munkatársa volt. E minőségében került el Bajcsy-Zsilinszky és Kodolányi kísérőjeként FL-hoz Zengővárkonyba. Ezzel kapcsolatos írásait ld. 1015. sz.

[1] Az előzményeket ld. 1015. sz. A cikk: A baranyai földi „paradicsom", ahol a legborzalmasabb betegség pusztít. (= Szabadság, 1934. IV. 15. 15. sz. 3. p.)
[2] Ld. 1015., 1016/2. ill. 1016/1.
[3] A magyar pusztulás országában. Az egyke rettenetes hatása. Egyre fogy a születések száma Délbaranyában. (= Szabadság, 1934. V. 6. 11. p.)
[4] A cikk nem jelent meg.
[5] Szilágyi Béla őcsényi lelkész, FL jó barátja volt. A történtek után FL valószínűleg nem írt ajánlólevelet. Talpassy ilyen tárgyú cikke nem jelent meg.

1018. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. IV. 12.

Kedves Barátom,

kéziratodat, mihelyt megkaptam, tovább küldtem Kecskemétre.[1] Igaz, nagyon sok, 25 oldal körül van, (úgyhogy borgisszal kellett szedetnem, mert már így is ráfizetünk az első számra), de azt hiszem nem kell aggódnod érte, kitűnőnek találom. Kétségbeejt, hogy a *Válasz*ért engem okolsz.[2] Én Gulyásékkal csaknem összevesztem miatta, itt Pesten nem győzök pironkodni, mindenki rettenetesnek találja. Próbálkoztam náluk a Kísérlet, Novum Organum, Vitorla címekkel. A Kísérlet, azt hiszem, jó is, de nem lehetett lebeszélni őket; megszokták s nem lehet az agyukból kiűzni a Választ. Valóban a Maradandóság városa. De hajlandó vagyok a Petőfibe, Dunavölgyébe is belenyugodni, ha ettől az önképzőköri címtől megszabadulhatunk. Próbáld meg, írj nekik; már készítik a klisét, de én megfizetem azt is, ha lemondanak erről az ostoba címről.

Itt küldöm Tamási kéziratát, levelével együtt.[3] Visszaadjam neki vagy tegyük meg ezt a cikket Lyukas kanál címen bevezetőnek? Talán nem is lenne rossz vezércikk?

Láttad az én paraszt-pörömet a Magyarországban?[4] Alaposan rámuszították az embereket, de hálaisten megedződtem a hazai tengermorgással szemben.

Szó van róla, hogy becsempésznek a rádióba egy cikksorozattal.[5] Két-három előadásig elviszem talán s ilyen nagy sziklába még sohasem dugtam dinamitot.

Szeretettel üdvözöl

Németh László

Ui. Átnéztem újra a Tamási-cikket, talán mégis csak jobb lesz visszaadni – Középeurópai cikkre nincs hely, de van itt egy csomó nagyon szép cseh-versfordításom,[6] beszorítsak abból kettőt-hármat, nem leszünk attól büdösek?

MTAK Kézirattár Ms 4589/69. Megj.: Monostori: Forrás 86. p., Németh-lev. 180–181. p.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A Nemzeti öncélúság c. tanulmányról van szó. Ld. 987/1. A Választ az Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda RT adta ki, amelynek Tóth László, Németh László barátja volt az igazgatója.
[2] A cím-háborúra utal. Ld. 992/4.

[3] Tamási levele nincs mellékelve, FL valószínűleg visszaküldte Németh Lászlónak. A kézirat – mint már e levél végén kiderül – nem jelent meg.

[4] Németh László Sznobok és parasztok c. cikkére utal (ld. 1000/6.), amelyre válaszul Móricz Zsigmond: Lehet-e a parasztból író? (= Magyarország, 1934. III. 30. 9. p.) és Féja Géza: Szót kérek. (= Szabadság, 1934. IV. 8. 1. p.) c. cikkei jelentek meg.

[5] A terv megvalósulásakor több lett egy cikksorozatnál. Németh Lászlót 1934 őszén a Magyar Rádió prózai osztályának vezetésével bízták meg, s e poszton maradt 1935. IV. 7-én benyújtott lemondásáig. Célkitűzéseiről A Magyar Rádió feladatai és Beszélgetés a rádióról, valamint Rádió és népművelés c. írásaiban számol be. (= Tanú, IX. 1934. nov. 197–222. p.; Tanú, X. 1934. dec. 343–346. p., ill. Budapesti Hírlap, 1934. VIII. 29. 5. p.) Értékes műsorokat honosított meg: Száz könyv, A magyar elbeszélés antológiája, Novella-album, Diákfélóra címmel, olyan előadókat foglalkoztatott, mint Babits Mihály, Illyés Gyula, Kosztolányi Dezső, Schöpflin Aladár, Szerb Antal és mások.

[6] Ld. 994/4.

1019. GÁL ISTVÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Pest-Józsefváros, 1934. IV. 13.

Nagytiszteletű Uram!
Kedves Professzor Úr!

Tavaly nyáron váratlanul közbejött akadályok miatt nem tudtam elvégezni szokásos zarándokutamat a zengővárkonyi prófétához, ifjúkorom bálványához.[1] Sajnos, a Zengőre sem tudtam fölsétálni sebesebben járó vérem miatt, hogy végignézzek a Dunántúlon, mint a pannóniai humanisták kései sarja, egyébként Dunántúl hercege. Harmadfertály éve nyavalygok s amint az a Tanúból is megtudható, nem a magam jószántából.[2] Pótolni szeretném a mulasztottakat, behozni, ha lemaradtam volna; épp azért jelentem be magam Professzor úrnál már mostan, a tavaszi fény tán meglágyította egyébként irántam elég kemény szívét. Nyáron t. i. nemcsak egy futó délutánt óhajtok Várkonyban tölteni, szeretnék több napig is ottmaradni. Ezt közelebbről úgy képzelem, hogy Professzor Úrhoz pályázati folyamodványt nyújtok be szokásos szállásom, a méhes irányában. Koszttal nem fogok alkalmatlankodni a Nagytiszteletű Asszonynál, ugyanis ifjú testem tetemes igényeit részint hátizsákomból, részint pedig a sarki vendéglősnél óhajtom kielégíteni. Tisztában vagyok azzal, hogy Professzor Úrék házuktáját nem pesti filozopterek nyaraltatására tartják fönt, nem is zavarognék sokat, istenemre mondom. Időm javarészét a százados fák társaságában tölteném, Prof.[esszor] Urat csak este zaklatnám kérdéseimmel, kint a kertben, a csillagok alatt, akik ott többen és fényesebben ragyognak mint másutt, erre jól emlékszem boldogult úrfikoromból.

Különben be kell vallanom, végre, amit eddig nem mertem: megismerkedtem az összes magyar nyelvterület minden valamirevaló emberével, akinek a szellem dolgaihoz köze van. A Németh Lászlóval történt esztendős együttlakás és néhány szívbéli barát megszerzése után (Cs. Szabó László,[3] Halász Gábor,[4] Hevesi András,[5] Szerb Antal[6] stb.) most már férfi szívvel is vallom, mit kamasz fővel sejtenem adatott: Professzor Úr a legkülönb ember, akivel élő magyarok közt találkoztam; kérni fogom a barátságát, jogom van hozzá, mert fiatal vagyok, tiszta legény vagyok és okos ember-

ként, becsületes magyarként akarok élni. Nem mulaszthatom el, hogy tanácsait és útbaigazításait ne kérjem annak a férfiúnak, aki bőven részesült a Szentlélek ajándékaiban.

Azonban ha ezt a pár sort captatio benevolentiaenek érezné kedves Prof.[esszor] Úr kérelmemmel kapcsolatban, úgy vallomásom eltévesztette célját. Mindenesetre meg fogok jelenni a nyáron, legföljebb hajnalban a hegy felé eltávozom. Azért örülnék, ha Prof.[esszor] úr értesítene –

A Nagytiszteletű Asszony kezét csókolom, vagyok Professzor Úrnak őszinte tisztelője

Gál István

MTAK Kézirattár Ms 4587/130.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszt. Dr Fülep Lajos ref. lelkész úrnak, egyet. magántanár Zengővárkony u. p. Pécsvárad
F[eladó:] Gál I. Bp. VIII. Sándor u. 15.
Gál István (1912–1982) irodalomtörténész, szerkesztő, könyvtáros. 1934-ben megindította és szerkesztette az Apolló c. irodalmi és tudományos folyóiratot. Az 1940-es években a Külügyminisztérium kulturális osztályán dolgozott, utóbb a British Council könyvtárosa volt.

[1] Gál István bonyhádi gimnazistaként gyalog bejárta Baranyát, többször járt Zengővárkonyban is FL-nál. Együtt sétáltak és beszélgettek, FL megismertette a vidékkel, angol írókkal (Browning, Meredith, Richard Rolle de Hampole, John Lyly), misztikusokkal (Suso, Mechtild von Magdeburg, Hildegard von Bingen, Avilai szent Teréz, San Juan de la Cruz, Gongora) stb.

[2] Gál István harmadéves egyetemi hallgatóként Németh László Kmetty-utcai lakásában élt albérlőként, ahova Tamási Áron ajánlására került. Résztvett a Tanú terjesztésében. Neki írta Németh a Tanúban megjelent Világnézet. (Tizenkét levél.) c. írását. (= Tanú, 1933. VI. sz. 339–353. p.) Némethtel utóbb megromlott a viszonya.

[3] Cs. Szabó László (1905–1984) író, esszéista, 1935–1944 között a Magyar Rádió irodalmi osztályának vezetője, 1945–1948 között a Képzőművészeti Főiskola tanára. 1948-tól Olaszországban, 1951-től Angliában élt.

[4] Halász Gábor (1901–1945) kritikus, irodalomtörténész, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa.

[5] Hevesi András ld. 930/10.

[6] Szerb Antal (1901–1945) író, irodalomtörténész, 1928-tól kereskedelmi iskolai tanár, 1937-től a szegedi tudományegyetem magántanára. 1934-ben jelent meg Magyar irodalomtörténet c. kétkötetes munkája.

1020. KODOLÁNYI JÁNOS – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. IV. 13.

Kedves Lajos Bátyám!

Rövid, megdöbbentő leveledet megkaptam.[1] Nemhiába van péntek és 13.-a! Már visszaérkezésem után azonnal akartam Neked írni, de egyrészt annyi munka várt, hogy félórám sem volt, másrészt végképpen elkeserítettek bizonyos súlyos dolgok. Bocsáss meg érte!!!

Hogy sorjában menjek: nem tudom, melyik megállapodásunkra gondolsz s melyiket szegtük meg? Ami cikkemet[2] illeti: nem állok jót érte úgy, amint van, mert a legszörnyűbb húzásokon és beleírásokon ment át, mire megjelent. Szabó Lőrinc[3] szadista kéjjel és perverzitással fekszik bele minden írásomba, hogy változtasson rajta. Engem a tiszta jószándék vezetett. Ezenfelül azt hiszem, túlzol is. Hogy hol és miben túlzol, azt megmondani nem tudom, mert rövid leveledből nem állapíthatom meg, csak érzem!

Hosszú lenne elbeszélni az itteni nehézségeket. Nemcsak bizonyos emberi, sőt városi rövidlátások akadályozzák az embert abban, hogy olyan legyen, amilyen lenni szeretne, hanem külső komoly erők is. A lapot[4] például be akarták tiltani. A helyzet igen komoly volt két napig. Emiatt parázson táncolt az egész társaság. Azután súlyos baj az, hogy Szabó Lőrinc nem hisz az egész bajban, el akarja kenni, nyomni s emellett németbarát is. Külön vannak még ezenfelül az én speciális bajaim és küzdelmeim házon belül és házon kívül. Mondhatom, szívesen itthagynám ezt a helyet s nem is bizonyos, hogy nem hagyom itt... Mindenesetre sokat szenvedek, lelkiismeretem kínoz s csak azt nem tudom, mit kellene tennem?

Most keresztyéni lelkedre, baráti szívedre és közös céljainkra kell hivatkoznom. Ha bűnösnek találsz valamiben: mondd meg. Én meghallgatlak azzal az alázattal és szeretettel, amellyel Irányodban, mint általam nagyon-nagyon szeretett és sorsodban osztozni kívánó ember iránt viseltetem. Ha miben bűnösnek érzem magam, azt meg fogom vallani s minden erőmmel azon leszek, hogy véleményed megváltozzék. Ha miben kívánsz: rendelkezzél velem bármikor, esküszöm, jobb és hűségesebb munkatársat nálam nem találsz. Ha miben ostoba voltam, vagy vagyok: nem tehetek róla. Csak az Istenért, ne vádolj tények feltárása nélkül, mert mit csináljak, — „főbelőjem magam"?[5]

Ezerfelől húznak, kínoznak, nyomnak és terrorizálnak! Sok olyasmit kell tennem, ami gyakran kétségbeesett kompromisszum legbelsőbb énemmel szemben. Gyakran érvényesülnek felettem idegen akaratok. Ember vagyok, szegény is, író is, egészségileg is gyenge, családom felelősségét is viselem, — érts meg! értsd meg, édes jó Bátyám, a kutya úristenit!!! Mit kívánsz? Hős legyek, szent? De ha kívánsz valamit, — én minden erőmmel megteszem!

Várom, okvetlen várom kíméletlen, őszinte és tekintetnélküli leveledet. Vagy mégis, egyre légy tekintettel, könyörgöm: a szeretetre.

Ugronnal[6] beszéltem. Arra kérlek, írd meg, mi módon kívánnád, hogy az Ige[7] segítsen Rajtad. Szanatórium kell? — lesz. Orvos, üdülés? — lesz. Csak írd meg, hogyan akarod. S mennyi pénzt küldjünk.

Az Általad említett anyag[8] kiadását is megcsináljuk. Kiss Géza is benne van, Herbert János dr.[9] is száz évre visszamenőleg gyűjtött élettani adataival és az Árpádokig visszanyúló történelmi dolgokkal. Zilahy megígérte, hogy a Magyarország kiadásában fogja megjelentetni az egész anyagot.

Láthatod, eljártam ígéretem szerint Ugronnál, Zilahynál... Ami ígéretemet megszegem, azt olvasd fejemre.

Köszönöm, hogy megismertelek, hogy hajlékodban lehettem! Életem végéig emlékezni fogok arra a másfél napra. S erre a leveledre is, amit ma kaptam.

Feleséged kezét csókolom s arra kérem, űzze el keserűségedet. Téged ölellek, s maradok, bármit írsz, mondasz, vagy teszel is ezután, hűséges barátod, munkatársad és híved, — ha valóban keserű szívvel is:

Kodolányi

MTAK Kézirattár Ms 4588/162.
Gépírás autogr. ceruzás aláírással, I. G. E. Írók Gazdasági Egyesülete Központi Iroda: Budapest, VII., Rákóczi-út 90. I. (Imperial szálloda) Telefon 46-3-53 és 32-6-19 feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1015. sz.
[2] Kodolányi János: Papok és tanítók a gátakon. Ld. 1016/1.
[3] Szabó Lőrinc a Magyarország olvasószerkesztője volt.
[4] A Magyarország c. napilapra utal, ld. 999/4.
[5] Utalás FL 1915. sz. levelére.
[6] Ld. 835/7.
[7] IGE = Írók Gazdasági Egyesülete, 1932-ben alakult gazdasági és szociális érdekvédelmi szervezet. 1932–1933-ban Pakots József, 1933–1934-ben Móricz Zsigmond, 1934–1944-ben Ugron Gábor volt az elnöke. Kodolányi először Terescsényi Györggyel együtt az IGE titkára, utóbb főtitkára, majd társelnöke volt. FL nem kapta meg az anyagi segítséget. Ld. még 1023/11., 1024/11., 1025/7., 1027/4., 1029/8. és 1051/7.
[8] Az egykéről szóló könyvre utal. Ld. 960/5.
[9] Ld. 1014/4.

1021. RAVASZ LÁSZLÓ — FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. ápr. 13.

Nagytiszteletű Lelkész Úr!

Április hó 10-én kelt levelére[1] válaszolva — a „Magyarország" áprilisi számában megjelent „Papok és tanítók a gátakon" című cikk[2] elolvasása után — közlöm, hogy az egyházi közérdek szempontjából nem látok a közleményben olyan állítást, amely helyreigazításra szorulna.

Szíves üdvözlettel

[Ravasz László]
püspök

Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. b. A ppi hiv. ir. 1066/1934.
Gépírásos másodpéldány aláírás nélkül, elhelyezve FL 1934. IV. 10-i 1016. sz. levele mellett.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1016. sz.
[2] Ld. 1016/1.

1022. RAVASZ LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp. 1934. ápr. 13.]

Kedves Barátom,

átolvastam a cikkeket[1] és nem látok bennük semmi helyreigazítani valót. Erről hivatalos levelem is ment.[2]

Nagyon helyeslem a mozgalmat s szeretném, ha az is megemlíttetnék, hogy az illetékes egyházi vezetők – lenn is, fenn is – ezt a kérdést tartják jó ötven év óta, a magyarság legnagyobb kérdésének. Ha fordult erre valamelyes figyelem: ez is az egyház őrállóinak köszönhető. Ez nem érdektelen fejezet a kérdés történetéből.

Szíves üdvözlettel

[Ravasz László]

Datálás: Az 1021. sz. hivatalos levélnek, amelynek hátlapján e magánlevél szövege kézírással olvasható, IV. 13. a dátuma.
Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1. b. A ppi hiv. ir. 1066/1934.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

Ravasz László, aki már az első világháború éveiben baráti kapcsolatban állt FL-sal, később, mint püspök gyakran írt neki párhuzamosan hivatalos és személyes hangú levelet ugyanabban az ügyben.

[1] Ld. 1016. sz.

[2] Ld. 1021. sz.

1023. FÜLEP LAJOS – KODOLÁNYI JÁNOSNAK

Z[engő]Várkony, 1934. IV. 16.
u.[tolsó]p.[osta] Pécsvárad

Kedves János,

kíméletlen, őszinte és tekintet nélküli levelet várs tőlem[1] s felvilágosítást arra nézve, milyen megállapodást szegtetek meg, mert Te nem tudod. Nem akarok kíméletlen lenni, csak precíz s amennyire lehet, rövid.

Köztünk csak egy megállapodás volt: hogy *rólam s falumról nem tesztek közzé egy szót se anélkül, hogy ezt előbb ne lássam.* Ezt a jogomat nemcsak elismertétek, Magatok is indítványoztátok. Én fenntartás nélküli bizalommal fogadtalak Benneteket s nyilatkoztam – ennek fejében csak egyet kértem: bízzátok rám, mit lehet közölni, mit nem, és hogyan. Ezt a kétoldalú megállapodást vállaltátok, erre *szavatokat adtátok* – szavatokat nem tartottátok meg. Ez történt, s ebből származott rám olyan veszedelem, melyet kétséges, meg tudok-e úszni.

Túlzást emlegetsz. Honnan veszed hozzá a kriteriumot? Ismered az itteni helyzetet? Nem. Egyedül én ismerem. Egy keveset beszéltem róla, de azt mondtam, sok volna részletezni s azt kértem, higgyétek el, nem babra megy a játék, hanem *az életemre.* Azt mondtátok: elhiszitek s tőlem tesztek függővé mindent. Ehelyett kiadtátok a cikkeket előzetes tudtom nélkül, amikkel engem teljesen tönkre tettetek.

Katonatiszt, ha így megszegi szavát, lemond a rangjáról vagy főbe lövi magát; Zsilinszky mást választott: mondjak le én s menjek koldulni, vagy lőjem főbe magam én.[2]

Hogy itt mi van, Ti el nem képzelhetitek. Meg se próbálom leírni. Ha nem használt, amit előre mondtam, mit használhat, amit utólag mondhatok? Vagy elhiszitek vagy nem: tönkre vagyok téve s egészen bizonytalan, mi fog még történni velem. A falu lázong, tőstől föl van fordulva, engem s Joó bácsit[3] fenyegetnek, gyümölcsfáit kitördelik. Én tudtam, hogy ez lesz, megmondtam előre, tehát Nektek is tudnotok kellett.

Zsilinszkynek még hétfőn, 9.-én, azonnal, amint Magyarságbeli cikkét olvastam, írtam és figyelmeztettem, milyen helyzetbe hoztatok. Rá se hederített, mivel se törődve megjelentette Talpassy cikkét.[4] Még annyit se tett meg, hogy a kiadóhivatalban rendelkezett volna s megszüntette volna a Szabadság[5] küldését a várkonyiaknak, hogy legalább ne kerüljön kezükbe a cikk. Megjöttek a számok s a helyzet még jobban elmérgesedett.

Talpassy a múlt hét közepén, egy nappal a lap ideérkezése előtt írt,[6] szóról-szóra adom: „A Szabadság e heti számában, mint majd látni méltóztatsz, megírtam zengővárkonyi riportom. Bocsánatot kérek, hogy ígéretem ellenére nem küldtem le megelőzőleg, de egyrészt nem volt rá már idő, másrészt pedig Zsilinszky képviselő úr és Kodolányi kijöttek cikkeikkel s utánuk már nem is láttam szükségesnek előzetes cenzúrád. Azt hiszem, hogy a jelzett szempontokat mindenütt sikerült betartanom, hiszen hármunk közül én írtam a leghomályosabban. Kérem ezért, hogy mulasztásom elnézni szíveskedjél." Szóval, az ígéretet nagyon jól tudják, de mit se törődnek azzal, hogy nem föltételhez kötve tették (idő stb.), hanem *föltétlenül.* Mondd meg Te: lehet-e ígéretet, adott szót lelkiismeretlenebbül, felelőtlenebbül megszegni? Lehet?

Mikor ezt a levelet írták (IV. 13.) az én levelemnek (IV. 9.) már ott kellett lennie.[7] Ennyi foganatja volt. Úgy látszik, nem használ itt már se kérés, se a veszedelem megírása, melybe jutottam. Mert megírtam neki. Úgy látszik, Zs.[ilinszky] végig akarja csinálni, amit elkezdett s nem akar megérteni, amíg élek. Ez módjában áll, teljesen ki vagyok szolgáltatva neki. Azonban nem gondolta meg, hogy az én zuhanásom őtet is agyon fogja vágni. Tudjátok meg, a legszörnyűbb kétségbeesésben élek, nincs más gondolatom, mint meghalni, kimenni ebből a szörnyű magyar életből, nem tudom, mit fogok tenni, de nem állok jót semmiért. Szolgálataidat ajánlod: én Zs.[ilinszky]-nek azután, hogy levelem ennyire semmibe se vette, nem írhatok, mi értelme is volna? — próbáld meg Te megértetni vele, de *azonnal,* hogy mi történhet akár *egyetlen szó* közlése folytán rólam vagy falumról, tudtom nélkül. Talpassy azt is írja, ezen a héten Vajszlóra, a jövő héten rám keríti a sort! Legjobban azt szeretném, ha rólam *soha egy szót se* írnának többet, de azt gondolom, ezt a cikket fölhasználhatnám arra, hogy beletennék olyasmit, ami talán mentené, ami még menthető.[8] De vajon megteszik, hogy elküldik nekem s úgy közlik, ahogy én megkorrigálom? Ha nem — nincs tovább. Fontos érdek fűződik ahhoz, hogy — ha élek — a németek ne tekintsenek ellenségüknek. Hisz eléggé megmagyaráztam! Most annak tartanak. Ezen valahogy segíteni kell. De bízzák rám a módját!

Arra is kérlek, mondd meg Zs[ilinszky]-nek, intézkedjen *azonnal,* hogy a lapot itt rajtam kívül *ne küldjék senkinek.* Ha akar, küldjön nekem több példányt, s bízza rám, kinek adom. *Én tudom, kinek való, s én tudom, mért.*

És kérlek, közöld velem, mit végeztél Zs[ilinszky]-vel, hogy tudjam, mire készüljek. Én el vagyok készülve mindenre, de mégis idejében szeretném tudni, mi lesz.

Visszatérve a Te cikkedre[2] – nem vagyok olyan idegállapotban, hogy részletről-részletre menve elmondjam, mi okozta a bajt. S most már úgyis hiába. De ami itt helyben történt, azonkívül elég kellemetlen az is, hogy a püspöknek magyarázkodó levelet kellett írnom amiatt, amit a kerületről írtál;[10] persze, Te nem tudod, hogy kerület és püspök, az: egy. De nem is kell tudnod – csak egyre volt itt szükség: az ígéret megtartására.

Bocsánatot kérsz tőlem s ha ezt kívánsz, nem tagadom meg, mint ahogy senkitől se szoktam. Nem vagyok haragtartó – a haragot, neheztelést megvetem. De hogy nekem olyan fájdalmat okoztatok, aminél gyötrőbbet alig éreztem s olyan bajba sodortatok, aminél súlyosabb alig érhet – oly tény, amit meg-nem-történtté semmi sem tehet.

Idegileg is teljesen összeroppantam, amint ezen a kusza íráson is láthatod. Elmondtam, hogy beteg vagyok, harmadfél esztendeje minden nap lázas, ilyen állapotban ért a tagló. Lesz-e még belőlem ember valaha, Isten tudja. Most roncs vagyok.

Hogy az üggyel foglalkozhatom-e még valaha s ha igen, mikor, azt is csak Isten mondhatná meg. Egyelőre képtelen vagyok rá gondolni is, képtelen bármi munkára. Ha igaz, hogy nekem ezen a téren hivatásom van, sőt az élen kell járnom, akkor ennek már vége. Oly alaposan főbe találtatok, hogy kiestem a sorból. A németségnek senki ennél jobb szolgálatot nem tehetett volna; a németek maguk sem találhattak volna ki ilyen kitűnő stratégiát. Naponta kapok leveleket sokfelől, s aminek örültem, hogy végre az ifjúságtól is, amikben jelentik, indulnak, csak vezessem őket – én ezekre már nem is felelek.

Kérded, az Ige[11] mit tehet értem. Szó volt itt róla: Pécsre kellene járnom már rég kezelésre, de ehhez pénz kell. Hogy mennyi? előre nem tudom, mert senki se tudja, meddig tartana a kezelés. (Hetenként háromszor kellene bemennem.) Hogy lehet-e még belőlem embert csinálni, kérdés.

A Magyarország, mikor a hidasi cikket[12] kérte, azt írta, a honoráriumot majd utólag megállapítják. Eddig semmit se kaptam. Ha gondolod, említsd meg nekik, én nem akarok írni.

Hogy mit értesz meg írásomból, mit fogsz megint túlzásnak tulajdonítani stb. – én nem tudhatom. Ha tegnap este itt lettél volna, láttad volna a csoportosulásokat az utcán, hallottad volna, miket kiáltoztak, miket mondtak rólam, miket mondtak Joó bácsi lányának s vejének, akik 1/2 9 tájban rémülten jöttek hozzánk – talán jobban megértenél egyetmást.

Még egyszer arra kérlek, csinálj Zs[ilinszky]-vel valamit s írj mielőbb.

És ismétlem: nem haragszom.

Szeretettel

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Fond 201/220. 1. sz.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Előzményét ld. 1015. ill. 1020. sz.
[2] Bajcsy-Zsilinszky tartalékos huszárfőhadnagyi rangjára hivatkozott. Ld. 1026. sz.
[3] Ld. 869/2. – FL elvitte vendégeit Joó Jánoshoz. Kodolányi cikkében másfél hasábot szentel neki „Egy bölcs a gesztenyeligetben" címmel. Bajcsy Zsilinszky zengővárkonyi élményei között a szép és riasztó elemek együttes megjelenése kapcsán említi Joó János „okos beszédét, bölcs életszeretetét".
[4] Bajcsy-Zsilinszky cikkét ld. 1016/2. Talpassyét ld. 1017/1.
[5] Ld. 930/5.
[6] Ld. 1017. sz.
[7] Ld. 1015. sz.
[8] Végül nem Talpassy tervezett cikke, hanem Bíró Sándor levele kapcsán próbálta meg FL lecsillapítani a zengővárkonyi németség és magyarság közötti ellentéteket. Ld. 1028. sz.
[9] Kodolányi cikke ld. 1016/1.
[10] Ld. 1016. sz.
[11] Ld. 1020/7.
[12] Ld. 952/9.

1024. KODOLÁNYI JÁNOS – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. IV. 17.

Kedves Lajos Bátyám!

Most kaptam meg leveled.[1] Fel vagyok dúlva és kétségbe vagyok esve. Éppen tegnap beszélgettünk Talpassyval[2] arról, hogy mi már édeskeveset tehettünk volna, mert Zsilinszky első cikkében, ami valamennyiünkét megelőzte, sajnos, megemlített Téged.[3] Ezután már nem sok értelmét láttam, hogy Rólad ne írjak, annál is inkább, mert rendkívüli szeretettel és kesztyűs kézzel nyúltam Hozzád és az egész ország színe elé úgy akartalak odaállítani, mint a magyar sors egyik legvilágosabban látó s legtragikusabb pontján álló részesét. Igaz, hogy az egyházkerület a püspök[4] és én ezt tudtam is, azonban a püspökről Te, igen helyesen, úgy nyilatkoztál, ahogy megérdemelte és ahogy én meg sem ismételtem, ezenfelül Te határozottan felszólítottál, hogy követeljem a parlamenthez való azonnali feliratot! Ezt tettem és cikkemnek ez az egy valóban kényes része van.

Azonban... golyók fütyülnek körülöttünk és nem hiszem, semmiképpen sem tudom hinni és belátni, hogy Te ebben a barikádharcban elestél. Először is: nemcsak a könyveknek, hanem azok írójának is megvan a maguk sorsa. Másodszor: Várkonyon kívül ott az ország. Harmadszor: a belügyminiszter[5] nyilatkozott, hogy egyketörvényt készítenek elő s azt meg kellett előzni, hogy dúbarmok és nagybirtok-fullajtárok újabb ezer esztendőre egy törvény sírjába fektessék ezt az égető kérdést. Ez sikerült is. Tervünk arra irányult, hogy kormánybiztosságot, mégpdig teljhatalmút, szorítsunk ki a kérdés felgombolyítására s a további harcokban Téged, mint kemény és könyörtelen embert, az élre állítsanak. Azt mondod, a németeknek tettünk jó szolgálatokat. Ezt sem hiszem. Ha ott zúgnak az ablakod alatt és megkövezésed kí-

ványák is, — ennek nem tulajdonítok semmi nagyobb fontosságot, ahogy jött, úgy el is fog múlni. Kérdés, hogy magyar híveid szeretnek-e és ragaszkodnak-e Hozzád? Ebben nem kételkedem. (Különben Joó bácsit is Zs.[ilinszky] említette meg az első cikkben.)[6]

Sem a vajszlói Herbert dr.,[7] sem Kiss Géza nem hangoztattak ilyen félelmeket, bár Vajszlón vannak svábok és Herbert, mint orvos, nem csupán egy felekezet embere, hanem az egész járásé. S még ő is csak legyintett, amikor aggályainkat emlegettük. Kiss Géza pedig egyáltalán nem is aggályoskodott. Írtam neki is levelet, ott nincs semmi baj.

Megvallom, ez az első eset életemben, hogy cikkem miatt ilyen bajt kell látnom! Ebben nem csupán a cikknek van része, hanem a speciális körülményeknek. Te azonban a forradalom idején eljutottál egy ellenséges országba és vissza is jöttél,[8] — mért nem hiszel sajátmagadban, a sorsodban, küldetésedben? Mért nem vállalod alázatos szívvel a megpróbáltatást? Lásd, édes jó Lajos Bátyám, engem néhány évvel ezelőtt a falum vasvillával és kapával várt... [9] S ma azt mondják: nekem volt igazam!!!

Intézkedem még ma, hogy a Szabadságot ne küldjék, illetve csak Neked küldjék több példányban. S intézkedem aziránt is, hogy cikked honoráriumát elküldjék.[10] Ugyancsak holnap folytatom ügyedben az Ugronnal való megbeszélést s egészen bizonyos, hogy igen rövid idő alatt elintézzük a kezeltetésed ügyét.[11] Mégis kérlek, írd meg, hogy a kezelés havonta átlag mennyi pénzt tesz szükségessé.

Az pedig teljességgel lehetetlen, hogy olyan erős lélek, mint amilyen Te vagy, „idegroncsnak"és „reménytelen életűnek" nevezze Magát!!! Bevallom, én bűnös vagyok abban, hogy Zs.[ilinszky] cikkének megjelenése után is nem ragaszkodtam következetesen ahhoz az ígérethez, hogy cikkemet elküldöm Neked. Bevallom, gyenge voltam. Engedtem a szerkesztőség belső nyomásának, a sürgetéseknek, a nálam „okosabbak" érveinek s azoknak, akik a cikk fontos, de Számodra rendkívül hasznos részeit törölték. Ismétlem: így, ahogy a cikk megjelent, Veled szemben nem vállalom a teljes felelősséget, ámbár abban, amit az ígéret megszegéséről írsz, igazat adok Neked. Azt mondod: egy katonatiszt ezek után leköszönne rangjáról. Lajos Bátyám, nekem semmiféle rangom nincs. Én nem tudok leköszönni semmiről. Egyet tehetek csak: elmémbe és szívembe vésem mindazt, amit írtál és teljes őszinteséggel vádolom magam gyengeségemért! Egyet tehetek: kiadok bárminő nyilatkozatot, amit kívánsz és jóváteszem a hibát úgy, amint Te kívánod és akarod. Egyet tehetek: kérlek, hárítsd rám mindazok dühét, akik Téged bántanak. Mit tehetnék még? Vagy, ha kívánod, félreteszem életem eme gyermekkorom óta legsötétebb problémáját és nem írok többé róla. Ha akarod. Minden elégtételre, szolgálatra hajlandó vagyok, mert, ismétlem, bevallom talán ifjonti hebehurgyaságom miatt támadt botlásomat és igazán bánom. Csak egyre kérlek drága Lajos Bátyám: hidd el, esküszöm, nem rosszindulatból, nem cinizmusból tettem!!!

Ha elítélsz is, kérlek, tarts továbbra is tiszta embernek!

Mondom, válaszodban, — remélem, válaszolni fogsz, — írd meg, milyen jóvátételt kívánsz. Hogy segítsek Rajtad? Hová forduljak, mit tegyek? S hagyjam-e abba az

Ormánságért már gyerekkoromban indított cselekvéseimet? Írd meg olyan őszintén és nyíltan, ahogy ezt a levelet írtad.

Most pedig könyörgök, légy nyugodtabb, tekints előre és tekints erre a népre. Gyűrd le fájdalmadat, csalódásodat, keserűségedet, vagy undorodat. Egyenesedj ki és bízz mindent a Törvényekre. Ha az a falu Hozzád akar nyúlni, akár fel is perzseljük. Nem lenne jó, ha Talpassy lemenne és meggyőzné a lakosságot, hogy mi csak vendégeid voltunk, de amit tudunk a magunk szemével állapítottuk meg s Neked abban semmi részed nem volt?

„Elküldelek titeket, mint a bárányokat a farkasok közé. Azért legyetek okosak, mint a kígyók és szelídek, mint a galambok.[12]

Valamennyien farkasok között vagyunk. S bizony, megesik, hogy nem vagyunk okosak, mint a kígyók, és szelídek sem, mint a galambok. Az is megesik, hogy bűnöket követünk el egymás és magunk ellen.

Tisztelettel, fájdalommal és őszinte megbánással hajlok meg Előtted és újból kérlek, nézz rám úgy, mint a fiadra.

Szeretettel ölel igaz barátod:

Kodolányi

MTAK Kézirattár Ms 4588/163.
Gépírás ceruzás aláírással.
Budapestre írt levél. A levélen FL ceruzás aláhúzásai.
Előzményeit ld. 1015. sz.

[1] Ld. 1023. sz.
[2] Ld. 1017. sz.
[3] Bajcsy-Zsilinszky „E szűzi földön valami rág..." c. cikkében (ld. 1016/2.) FL-ról mint „e kérdés kiváló búvárá"-ról ír, aki 4 pontban összefoglalta a gyógyítás programját.
[4] Ld. 1016., 1021. és 1022. sz.
[5] Keresztes Fischer Ferencre utal. Ld. 943/8.
[6] Ld. 869/2. ill. 1023/3.
[7] Ld. 1014/4. Herbertre Kodolányi Falu a föld alatt c. vajszlói keltezésű, Kiss Gézára pedig Nincs gyerek – kié a jövő? c. kákicsi írásában hivatkozik. Ld. 1015. sz.
[8] FL eszerint beszélhetett látogatóinak 1918–1919-es diplomáciai kiküldetéséről, amikor 1919. III. 3-án a forrongó Szerbián át tért haza Rómából Budapestre.
[9] Kodolányinak falujába, Vajszlóra hazatérve gyermekkori barátjával ill. az ő szüleivel volt heves összetűzése. (Dr. Kodolányi János közlése.)
[10] Ld. 952/9.
[11] Ugron Gábor ld. 835/7. – az IGE ld. 1020/7.
[12] Máté 10, 16.

1025 FÜLEP LAJOS – KODOLÁNYI JÁNOSNAK

Z[engő]Várkony, 1934. IV. 18.

Kedves János,

világos látásomat említed[1] s mégis meg akarod magyarázni nekem, hogy nincs baj, vagy legalábbis nem akkora, mint én írom. Hát vagy világosan látok s akkor *minden*

úgy van, amint mondom, – vagy nem látok, s akkor Neked van igazad. Ez esetben azonban önmagad állításával, hogy világosan látok, kerülsz ellentétbe.

Nem véleményt írtam Neked, tényeket. Tényekkel vitatkozni nem lehet. Minden úgy van, amint elmondtam. Ezen nem változtat már többé senki és semmi.

Minden baj abból származott, hogy itt is világos látásomat emlegettétek s aztán mégis jobban tudtátok, mit lehet, mit nem. Én nem beszéltem Herbert és Kiss G.[éza] helyzetéről,[2] csak a magaméról. Ezt pedig egyedül én ismerem, senki más. Minden helynek megvannak a sajátosságai, s nem lehet általánosítani, vagy más helyek kaptafáját használni. Hogy Vajszlón, Kákicson nincs baj, az rajtam nem segít.

Hogy kerületről s egyebekről beszéltem, jól tudom, emlékszem minden szóra. De számtalanszor hangsúlyoztam, hogy velem, falummal kapcsolatban ne tegyetek közzé semmit úgy, hogy én előbb ne lássam. Nemcsak a rám származható veszedelem miatt, hanem azért is, mert pontosan tudom, mi használhat vagy árthat az ügynek magának. Ti mégse foglalkozhattatok ezzel az üggyel annyit, mint én s nem ismerhetitek úgy minden csínját-bínját, mint aki állandóan benne élek.

Nem a próba vállalásáról van szó, ezen rég túl vagyok s készen állok mindenre. De legyen értelme, haszna. Teljesen céltalan, oktalan, fölösleges dolog miatt kivágatni – ez nem tartozik a megpróbáltatáshoz. Ez csak annyi, mintha az erdőben leütnének. Nincs az üggyel semmi kapcsolatban. Nem a harctéren estem el, hátulról kaptam a golyót.

A német ügyben sokkal nagyobb ártalom esett, mint írtam s képzeled. Várkonyban eddig nem volt német kérdés, békében éltek együtt magyarok, németek, akik itt mind tudnak magyarul s némelyiknél szinte ingadozó a mérleg, hogy hova tartozik. Ez megszűnt. Itt nem jártak német agitátorok, nem ébresztgették a faji összetartást – de most fölébredtek. S ha az ilyen egyszer fölébred, nem alszik el többé. Mért ébredt föl? Nagyon egyszerű. Emlékszel, mit mondtam a „piszölös"[3] szóval kapcsolatban nem is egyszer? Hogy nem szabad bántani, csúfolódni, mert csak ártunk. Magad is azt mondtad akkor: úgy van! S a „piszölös", melyről ismételgettem, hogy a világért se legyen a cikkben, ott van, és sok más egyéb („potyog belőlük a gyerek stb., ami mind nagyon bántó és provokáló. Olyan eredményt értetek el itt, amilyen semmiféle propagandának se sikerült volna. Mostantól kezdve Várkonyban öntudatos és megbántott németség van, s nem fog ide lokalizálódni.

A falut felperzselni? Nem azért jöttem ide. Ezt a helyet sok hányattatás és hosszú keresés után magam választottam azzal, hogy innen nem akarok mozdulni, itt akarok élni és meghalni. Nem vagyok olyan korban, hogy vándoroljak, próbálkozzam. Ha nincs itt maradásom, felköthetem magam. Népem szeretete? Lehet ilyenről beszélni? egykés helyen? s olyan valaki irányában, akiről tudják, miben fárad? Nem tudod, mit beszélsz.

Tudom, hogy nem vagy katonatiszt. De Zs.[ilinszky] az. Ismétlem, nem teszek különbséget katonai és civil becsület közt. De akit először látok életemben, mint őt, egyéni becsületétés megbízhatóságát nem ismerhetem, garanciának kellett azonban tekintenem katonai rangját, melyre, hogy úgy mondjam, hivatalból kötelező a szótartás. Nem titkolta, hogy tartalékos tiszt, sőt gyakran hangoztatta – a tiszt kezeske-

dett az ismeretlen egyénért. Mondd meg Te: adta-e szavát vagy nem? megtartotta-e vagy nem?

Talpassy[4] jövetelének semmi célja. Úgyse hinnének neki. Hogy valamilyen nyilatkozattal lehetne-e még segíteni, kérdés, de el se tudom képzelni, milyen formában, hogyan lehetne visszatérni erre a dologra.

Írod, hogy a Szabadság beszüntetése felől intézkedel. De nem csak ezt kértem. Fejem fölött függ még Talpassy bejelentett cikke,[5] melyről azt írta, hogy előbb elküldi nekem — de ha nem küldi? mért higgyek inkább ennek az ígéretnek most már? Ezért kértelek *nagyon,* intézd el Zs.[ilinszky]-vel *azonnal,* hogy cenzúrám nélkül egy sor se jelenjen meg rólam s falumról. Erről nem teszel leveledben említést. Pedig ez nekem életkérdés. S mint írtam, a cikkbe, ha alkalmasnak találom, megpróbálok majd egy passzust beírni a várkonyi magyarok és németek viszonyáról — talán így lehet még valamelyest enyhíteni. De ehhez szükséges, hogy *a cikket nekem előbb elküldjék* s amit beletoldok, *változatlanul közöljék!*[6] Van erre garancia? Ezt akartam megtudni már előző levelemmel, de nem mondasz róla semmit. Fontos ez nemcsak magam miatt, az ügy miatt is. Itt békének kell lennie! Ha ezt nem értitek meg, kár minden szószaporításért.

Nem arról van szó, hogy ne foglalkozz az üggyel, s ne írj róla — mint ahogy a katasztrófa elkerüléséhez se kellett, hogy ne írjatok róla. Minden a *hogyan*-on fordult meg. Zs.[ilinszky]-nek évekig nem volt sürgős az ügy, nem is ismerte, mióta tud róla, már féléve készült jönni — s most egyszerre oly sürgős lett, hogy 2 napig nem várhatott, míg a cikk megjárja az utat ide s oda? Értem, hogy a szerkesztőség sürgetett Téged, mikor már az első cikk megjelent — de mért kellett annak? Ha pár nappal később indul meg a sorozat, árt az ügynek? ok nélkül, cél nélkül mindent így tönkre tenni!

Ami az én ideg-és egyéb állapotomat illeti, engedj meg, de csak én lehetek bírája. Igaz, sokat, rengeteget kiálltam már életemben, talán olyat is, amibe más belepusztult volna — de nyomot is hagyott bennem. Nem tudhatod, micsoda küzdelem volt az életem, mi van mögöttem. Meg aztán az 50. évet taposom. Azelőtt minden után talpra álltam — ma már?

A pénz-kérdésben nem mondhatok semmi pontosat. Teljesen Rátok bízom, hogy mit s hogyan tudtok tenni.[7]

Végül: ne gondold, hogy csak magamat látom, csak a magam baját érzem. Nekem az is fáj, ami velem történt, de az is, hogy Neked is van, ami fájhat, fájnia kell. Duplán rossz. S nem tudok feleletet találni a kérdésre: mért kellett így történnie? mikor másképp lehetett volna, s az a más olyan szép és jó lett volna mindnyájunknak.

Sajnállak, János, mert Neked is csak nagyon rossz lehet.

Szeretettel

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Fond 201/220. 4. sz.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1024. sz.
[2] Ld. 1024/7.

[3] Kodolányi cikkében megírta, hogy Várkonyban „piszölös" volt a németek gúnyneve (a bischen szóból), s idézte Joó Jánost: Gyerök meg annyi van, hogy csak úgy hull belőlük! Régön egy se vót itten, magyarok vótak itt a faluba, uram. Most meg annyi a „piszölös", hogy eláraszti a falut. (A Papok és tanítók a gátakon c. cikkben. Ld. 1016/1.)
[4] Ld. 1017. sz.
[5] A cikk nem jelent meg.
[6] Ld. 1023/8. ill. 1028. sz.
[7] Az IGE ígért anyagi segítségére utal. Ld. 1020/7.

1026. BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. IV. 18.

Kedves Lajosom!

Kodolányi János barátom mondja, hogy levelet írtál neki,[1] amelyben szemrehányást teszel nekünk. Nem tudom bizonyosan, hogy nekem is szól-e ez a szemrehányás, de azt hiszem igen. Némileg bűnösnek is érzem magamat, mert *formailag* valóban nem pontosan úgy cselekedtem, ahogy megbeszéltük volt Veled. De *valójában* mégis azt hiszem, nem léptem túl, legalább én a megállapodásunkat, mert én csak éppen annyira exponáltam a Te nevedet, amennyire szükség volt arra, hogy egyáltalán beszéljek vagy írjak a kérdésről. Szerettem volna elküldeni Neked a cikket[2] és el is küldtem volna, ha a Szabadságban írom meg, de úgy fordult a dolog, hogy Zilahyék[3] engem kértek meg: vezessem be az ő cikksorozatukat egy összefüggő általánosabb természetű és nem riportszerű írással. Ezt én nem tehettem meg anélkül, hogy Téged meg ne említselek, mert hiszen én nem plagizálhatok. Ha egyáltalán cikket írtam erről a dologról, meg kellett Téged említenem és külön rá kellett tennem cikkemre a pontot a Te 4 programpontoddal.[4] Elküldenem pedig azért nem lehetett a cikket, mert sürgősen kérték tőlem. Igaz viszont, hogy meg kellett volna írnom ezeket a dolgokat, hogy Téged megnyugtassalak és magamat mentsem. Amint a Szabadságban olvastad, Talpassy[5] pontosan ragaszkodott az előíráshoz, első cikkét teljesen név említése nélkül írta, míg a Rólad írandó cikket természetesen Neked be fogja mutatni.[6]

Nagyon kérlek, kedves Lajosom, ha hibát követtem el, nézd el nekem és semmi esetre se haragudj tartósan rám, mert igen-igen rosszul esnék nekem. Olyan nagy tisztelettel és szeretettel, mondhatnám meghatottsággal gondolok Rád és Rátok a Nálad töltött kedves két napra, hogy végtelenül fájdalmas volna rám nézve, ha komolyan neheztelésedet vontam volna magamra.

Még egy kérésem van. Lennél kegyes annak a bizonyos „külföldinémet" füzetnek[7] a pontos címét és számát nekem megírni, mert valahogy a cédula, amelyre felírtam, elkeveredett a rengeteg levelezésem tömegében.

Feleséged őnagyságának tiszteletteljes kézcsókomat jelentem, Téged igaz baráti szeretettel ölel

hívetek

v.[itéz] Bajcsy-Zsilinszky Endre

Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos ref.[ormátus] lelkész úrnak, Zengővárkony.
U. i. Egy cikket is ígértél nekem.[8] Mikor kapom? Most újból folytatom a levelem, mert levelezésemet rendezve, sajnos csak most került kezembe még e hó 9-én írott leveled.[9] Nagyon fájlalom, hogy igazán akaratomon kívül ilyen kellemetlenséget szereztem Neked. Természetesen megígérem, hogy többet semmi körülmények között szóba nem hozom nevedet. Nem gondoltam, hogy ezek a dolgok is árthatnak, hiszen Te máskor is írtál már az egykéről. De most már légy szíves megmagyarázni, hogyan fogjunk hozzá a mentő munkához, ha ti, az ügy ismerői és legfőbb harcosai azzal kecsegtettek bennünket, hogy 1—2 esztendő múlva elkészítitek munkátokat, nekünk pedig hallgatást parancsoltok, vagy legalább nevetek elhallgatását s ezzel minket valósággal plagizálásba szoríttok?

De hiszen rendben van, lehet, hogy teljesen Neked van igazad s ezért újból szíves elnézésteket kérem. Csodálatos emberek vagytok Ti tudósok, Ti mindenre ráértek. De én politikus vagyok, aki az idegeimben érzem az időpont rendkívüli fontosságát és az ütem döntő jelentőségét. Engem apró-cseprő gondjaimon kívül az emészt és emészt föl főleg, hogy munkám, elgondolásaim, agitáció és szervezkedésem ütemével nem tudom utolérni a rohanó eseményeket.

Az „agrár demokrácia" szó nem tetszik nekem.[10] Ne hidd, hogy én is a szó avult formájában akarok itt demokráciát, Ti hittetek abban, én soha. A kor organizációs módszerei és benne a hierarchikus elvnek nagyobb érvényesítését én már szinte gyermekkoromban szívam magamba. Nagybátyám a lutheránus egyházat akarta megreformálni a katholikus hierarchikus szervezet és a protestáns autonomikus elv összehangolásával. Az én demokráciám pontosan összhangban van a népünk egyéniségével, nemzetünk történelmével és a korral. Amellett katona is vagyok, aki tudom, mit jelent a jó parancsszó. Az én agrárdemokráciám semmi esetre sem a falusi gazdakörök és a kisüst színvonalát és uralmát jelentené. Egyébként igazán nem tudom, hogy és mikor imputáltam én Neked cikkemben agrárdemokráciát. Ha tettem, kérlek nézd el ezt a bűnömet is, pap vagy: talán nem is esik olyan nehezedre.

Változatlan barátsággal és szeretettel
híved

v.[itéz] Bajcsy-Zsilinszky E.[ndre]

MTAK Kézirattár Ms 4585/70.
Az első aláírásig terjedő rész ill. az azt követő címzés gépirat, az utóirattól kezdve autogr., a Szabadság c. Bajcsy-Zsilinszky felelős szerkesztésében megjelenő lap cégjelzéses levélpapírján.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1015. ill. 1023. sz.
[2] Ld. 1016/2.
[3] Ld. 997/3. ill. 1020/4.
[4] Ld. 1015. sz.
[5] Ld. 1017. sz.
[6] Talpassy nem írta meg a cikket. Ld. 1017/4.
[7] A címet FL 1048. sz. levelében írta meg Kodolányinak.
[8] FL nem írt a Szabadságba.

[9] Az 1015. sz. levélre, amely V. 9-én kelt, Kodolányi válaszolt, s a levél is az ő hagyatékában maradt fenn. FL esetleg ugyanaznap írt külön Bajcsy-Zsilinszkynek is, ez azonban nem maradt fenn.

[10] Bajcsy-Zsilinszky FL négy pontja között ír „agrárdemokrata" szellemű gazdaságpolitika szükségességéről. Ld. 1015. sz.

1027. KODOLÁNYI JÁNOS – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. IV. 20.

Kedves Lajos Bátyám!

Leveledre,[1] – ha munkám miatt csak röviden is, – azonnal felelek. Legutóbbi levelemben megígértem, hogy amit kívánsz: megteszem. Felajánlottam, hogy kívánságod szerint járok el. Ebben benne van az is, hogy a Szabadságnál intézkedtem. Nem küldik a lapot, csak Neked s ezenfelül a cikk sem jelenik meg ebben a számban, hanem a következőben.[2] Efelől légy tehát egészen nyugodt. Az is úgy lesz, ahogy akarod, hogy a cikket Talpassy leküldi Neked s beleírhatsz, amit kívánsz.[3]

Idegállapotodat nem én kívántam megítélni, hanem Te Magad ítélted meg múlt leveledben. Ellentétbe sem kerültem magammal, mert az első pillantásra, mint szenvedő fél, valóban sötétebbnek láthatod a helyzetedet, mint amilyen valóban, – de az is lehet, hogy a valóság pontosan Téged igazol. Minden esetre a végső ítélettel várnunk kell még egy darabig.

Baj, hogy nem írod meg, mennyi pénzre van szükséged? Ugron ugyanis lelkemre kötötte, hogy tudjam meg, mire van szükséged?[4] Nem utaltathatok pénzt csak úgy a saját szimatom után, mert megtörténhet, hogy keveset küldök. Ezt pedig semmiképpen nem akarom. Az egyesületet sem akarom megalázni azzal, hogy segíteni akar s esetleg úgy segít, hogy nem sül ki belőle semmi komoly és jó eredmény. Kérlek tehát, csinálj Magadnak számvetést és közöld velem, mennyi legyen az összeg? S én azonnal küldöm.

Visszatérve a becsületemre: valóban most sem tudom, minő elégtételt adjak szavam megszegése miatt? Hogy az ígéretet nem a magam szabad akaratából szegtem meg, azt már legutóbb kifejtettem. A cikksorozatnak[5] is már azon a napon meg kellett kezdődnie, amelyen Zs.[ilinszky] cikke megjelent. Várni nem lehetett egy napig sem az Esti Kurír[6] miatt. Országos viszonylatban a cikkek megtették kötelességüket. Hogy faludban bajt okozott, – újból hangsúlyozom, – számomra rendkívül kínos és lesújtó. Külön bánt az is, hogy Zs.[ilinszky]-ről olyan rossz véleményed van, mint ahogy leveledből kiveszem. Ő tetőtől talpig kitűnő és rendkívül értékes ember, cikkét,[7] ha nagyítóüveggel nézem is, semmi olyan nem derül ki belőle, ami ezzel a véleményemmel ellentétben állana. Mert cikke őszinte, igaz, bátor és tele van segíteni akarással. Sem Rád, sem faludra olyat nem mond, ami diffamáló lenne. Ha a dícséret és elismerés veszedelmes tett, akkor igazad lehet. Ha a neved kinyomtatása minden vonatkozásban káros, – akkor igazad van. De ha azt nézem, hogy írása a lelkek ezreit rendítette meg és hogy az ügyet igen jó vágányba terelte, akkor viszont neki van igaza. Mert hogy a cselekvés immár el fog következni, abban nem kételke-

dem, aki ismerem a készülő terveket és a kormány szándékait.[8] S abban sem csalódom, hogy Neked a segítés aktív munkájában nagy szerepednek kell lennie. Hogy ott maradsz-e Várkonyban, – azt csak a titkos erők tudják. Nekem az az érzésem, hogy nem. De ha ottmaradnál, – amit szeretnék, ha Te is szeretnéd, – akkor sem burkolózhatsz immár az ismeretlenség homályába, nem ragadhatsz tovább diogéneszi hordódban. Tüzet kiáltani úgy, hogy akár a gyujtogatók, akár az oltók meg ne hallják s a kiáltozót észre ne vegyék, nem lehet. Nem Zs.[ilinszky]-n és nem Talpassyn vagy rajtam fordul ez meg, hanem a dolgok természetén.

Távol áll tőlem, hogy akár magyarázni, akár tanácsolgatni akarjak. Leveledből kiérzem, hogy őszinte megbánásom és Veled való együttérzésem nemhogy nem csillapította keserűségedet, hanem még talán fokozta is. Annyi bizonyos, hogy a tanulságokat levonom ebből az esetből és egészen más taktikát fogok követni további működésemben.

Újból kérlek, írd meg hozzávetőlegesen, mennyi pénz kell lábraállásodhoz, hogy azonnal intézkedhessem.

Őszinte szeretettel

Kodolányi

MTAK Kézirattár Ms 4588/164.
Gépírás ceruzás aláírással I. G. E. Írók Gazdasági Egyesülete Központi Iroda: Budapest, VII., Rákóczi-út 90. I. (Imperiál szálloda) Telefon: 46-3-53 és 32-6-19 feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1025. sz.
[2] A cikk feltehetőleg Talpassy A magyar pusztulás országában c. IV. 23-án megjelent cikke volt. Ld. 1017/3.
[3] Ld. 1023/8. ill. 1028. sz.
[4] Az IGE FL gyógykezeltetéséhez nyújtandó anyagi támogatására utal. Ld. 835/7. ill. 1020/7.
[5] Ld. 1015. sz.
[6] Az Esti Kurírban, amelynek főszerkesztője Rassay Károly volt, főmunkatársai pedig Hatvany Lajos és Ignotus Pál, 1934-ben nem jelent meg az egykével kapcsolatos cikk. Nem tudni, mire utal itt Kodolányi János.
[7] A cikket ld. 1016/2.
[8] Ez idő tájt mind Gömbös Gyula miniszterelnök, mind Kállay Miklós földművelésügyi miniszter gyakran beszélt a kormány programjába tartozó telepítésről.

1028. FÜLEP LAJOS – BÍRÓ SÁNDORNAK

Zengővárkony, 1934. IV. 22.

Sándor barátom!

Kurátorunktól[1] hallom, milyen gondot okozott magának Zsilinszky képviselő cikke a „Magyarország" című lapban,[2] melyben az örökösödési törvényről van szó. Csodálom, hogy engem olyan oktalan embernek képzel s azt hiszi, hogy én olyan kisbirtokú polgároktól szeretnék földet elvétetni, amilyenek a várkonyiak, akár van gye-

rekük, akár nincs. Az egész dolgot félreértette, pedig hát ott meg van említve, *első helyen a radikális birtokreform, ami azt jelenti, hogy ilyen kisbirtokosoknak még adni kell, nem pedig elvenni tőlük.* Az örökösödési törvény megújítását nem én találtam ki, s nem csak én követelem, de én éppen azért akarok beleavatkozni, hogy az ilyen kisbirtokosok érdekeit, mint a várkonyiak, *védjem.* Ha ezt megértenék, megköszönnék nekem, amit magukért teszek, ahelyett, hogy bántanának.[3]

Aki mást mond, vagy nem érti a dolgot, vagy valótlant mond. Ne engedjék magukat félrevezetni.

Mindig a nép s a kisemberek barátja voltam, – tudják meg, hogy amikor magukért kell harcolni, én mindig ott vagyok az első sorban.

Dr. Fülep Lajos

Eredetije magántulajdonban. Megj.: Tüskés 456–457. p.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Bíró Sándor zengővárkonyi gazdaember, aki élénk részt vett a falu közügyeiben.

A levélre Bíró a következőket írta rá: A fent leírt összes és egész értelmét Helyesnek és igaznak találtam és *meggyőződésem szerint az egész csak félreértés volt*... egyébként minden téren a zengővárkonyi ref. egyház Dr Fülep Lajos volt lelkészünknek örökös tisztelettel tartozik.

Örökös tisztelettel

Zengővárkony Bíró Sándor

Bíró utóbb egy, több társával közösen írt levelet küldött FL-nak. A levél nem maradt fenn, szövege nagyjából azonos lehetett az 1029/5. jegyzetben közölt, FL által átírt levél szövegével.

[1] A kurátor: Barát János.
[2] Ld. 1016/2.
[3] A Bajcsy-Zsilinszky cikkben közölt, FL megoldás javaslataként tálalt 4 pontra utal. Ld. 1015. sz.

1029. FÜLEP LAJOS – KODOLÁNYI JÁNOSNAK

Z[engő]Várkony, 1934. IV. 23.

Kedves János,

a cikked nyomán támadt kavarodás[1] kezdett már egy kicsit csillapodni, s most újra s ha lehet, még jobban fölforgatott minden[t] Zsil.[inszky] első cikke,[2] melynek végén olyan meggondolatlanul s egészen helytelen fogalmazásban (így én sohase mondtam – s én lennék az első, aki tiltakoznék ellene) az örökösödési törvény megváltoztatásának gondolatát.[3] Eddig még nem ütöttek agyon, de összeültek s egyikük aláírásával hosszú levelet írtak hozzám, felpanaszolva sérelmüket. El is jöttek hozzám s azt kívánták, tétessem közzé levelüket a Magyarországban. Nagynehezen megérttettem velük ennek a lehetetlenségét – valamit azonban kellett tennem, átírtam hát a levelet a szerkesztőséghez címezve és kivonatolva. Itt küldöm. Te nekem utolsó leveledben[4] azt is írtad, hogy *bármilyen nyilatkozatot, amit kívánok, közzéteszel a lapban.* Nem tudtam elképzelni, milyen lehetne az a nyilatkozat – most ez

a levél módot ad rá, vele együtt küldöm a kommentárként a levélhez fűződő nyilatkozatot, az egésznek együtt, a nyilatkozatnak a Ti aláírástokkal (Te és Zsil.[inszky], vagy ha Zsil.[inszky] nem akarja megtenni, a Te aláírásoddal meg kellene jelenni. A kommentárt elemi iskolás modorban fogalmaztam meg, de így kell, mert különben nem értik meg – az utókor, azt hiszem, nem ezen írásmű alapján fog ítélkezni Ró-lad. Ha tehát állod az ígéreted – amit remélek – arra kérlek, *közöld a levelet és kommentárt, ez utóbbit neveddel vagy nevetekkel jegyezve, szó szerint, húzás és toldás nélkül.* Azt hiszem, ez a legkevesebb, amit kérhetek. – Rád nézve nincs benne semmi megalázó, rám nézve pedig életbevágó, mert talán megmenti még, ami menthető. Ha csakugyan azt akarjátok, hogy még egyszer ember legyen belőlem s ezt a munkát folytathassam, meg kell tenned, amit kívánok. Fontos az is, hogy a közlemény *azonnal* megjelenjen, mert minden nap és óra késedelem pokol. Ha terjedelme miatt – bár nem hosszú – a Magyarország nem adna neki helyet, azt se bánom, ha a Szabadságban teszed közzé, de akkor sietned kell vele, mert a Sz.[abadság] csütörtökön már megjelenik s ha erről a számról lemarad, csak egy hét múlva kerülhet rá a sor. Ha a Sz[abadság]-nak adod, tégy meg mindent, hogy *ne változtassanak rajta, mert megint elronthatják az egészet.*[5]

Ebben a pillanatban kapom leveled.[6] Céltalannak tartom az ügyről tovább vitázni, száz levéllel se juthatunk el oda, ahova 5 percnyi beszélgetéssel. Csak annyit mondok: mindarról, amit írsz, nincs szó, mellé beszélsz a dolgoknak. Tüzet kiáltani, diogeneszi hordó, gyújtogatók stb. – nem tudom, mit akarsz ezekkel. Sose gondoltam azt, hogy titokban maradjak vagy maradhassak – hiszen 10 éve cikkezek erről a dologról a nevem aláírásával. Tehát nem erről van szó és jóhiszeműen nem csűrhetitek el ide a dolgot – hanem a *módról* s olyan dolgokról, melyekről itt-létetek alkalmával *Ti magatok mondtátok, hogy nem szabad* megírni, *mert ártalmas,* nemcsak nekem, az ügynek is: erről megfeledkeztetek, s most, miután a hibát elkövettétek, nem találtok benne semmi ártalmat s végül kisül, hogy hisztériás roham láttat velem rémeket. Emlékezz: Zs[ilinszky]-vel beszéltünk az örökösödési *törvényjavaslat* megtárgyalása céljából; s erre ő odavág erről 5 sort az újságban olyan fogalmazásban, amilyennel ha ő találkozik pl. a B.[udapesti] H[írlap]-ban, hát tüzet okád. Azt mondják, a *parasztok* (!) földjét *el kell venni* – mondtam *én* valaha ilyet? *s az én számba adja!* Az írod, nagyító-üveggel se találsz cikkében véleményeddel ellenkezőt – majd ha eljössz, meg fogom mutatni Neked, hogy hemzseg az olyantól, ami ittjártodban kifejezett véleményeddel ellenkezik. Node hagyjuk, a Hozzád való érzésem megint olyan, mint volt, tudom, a lavinát Zs.[ilinszky] indította el – az első cikk után nem lehetett a másodikkal várakozni.

Hogy az aktív munkában ki szerepel majd – bizonyára valamelyik min.[iszteri] tan.[ácsos], aki csinál majd egy jó sóhivatalt s elaktázzák az egész mindenséget. Nekem állás, cím, pozíció nem kell (már voltam korm.[ány]biztos meg egyéb fene,[7] amíg muszáj volt),én vagy Várkonyban élek, vagy sehol – elég volna annyit elérnünk, hogy nélkülem ne tegyenek semmit, tanácsaimat kövessék. De erre is van-e remény? Az ifjúság, úgy látszik, mozog végre, egyre-másra írják a leveleket, hogy jönnek utánam, csak induljak. Megható levelek, de az induláshoz nekem is menet-

képes állapotban kell lennem s a kormánynak is ki kellene nyitni a sorompót, hogy végre megindulhasson a menet. A Ti segítségetek szükséges hozzá.

A pénzről, amit írtam, nem tudom, mennyi kell, talán elég lesz 500 P[engő] — többet nem merek mondani, mert nem akarlak túlságosan igénybe venni Benneteket, tudom, van elég más is nyomorult állapotban.[8]

Itt jártodban azt mondtad, pünkösdkor el akarsz jönni. Jó volna — kibeszélnénk magunkból ezt a rosszat s utána jó következnék.

Szeretettel ölel

Fülep Lajos

Honorárium még nem jött.[9]

OSzK Kézirattár Fond 201/220. 3. sz.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Előzményét ld. 1015. sz.

[1] Kodolányi cikke: Papok és tanítók a gátakon. Ld. 1016/1.
[2] Ld. 1016/2.
[3] A szöveget ld. az 1015. sz. levél jegyzetében.
[4] Ld. 1027/3. ill. 1028.
[5] A Bíró Sándor aláírásával ellátott, mint e levélből kiderül, FL által némileg átdolgozott szöveg utóbb Üzenet a testvériségről címmel megjelent a Magyarország 1934. IV. 26. sz. 7. p.-n, Zengővárkonyban egyetértés uralkodik a magyarok és németek között. Bíró Sándor kisgazda levele címmel pedig a Szabadság 1934. IV. 29-i sz. 11. p. is.

A levél szövege a következő:

Tekintetes Szerkesztőség!

Mi *zengővárkonyiak* megütközéssel olvastuk a *dunántúli* magyarság pusztulásáról szóló híreket és a községünkre vonatkozó adatokat. Úgy festenek le minket, mintha nálunk nem volna szegénység, gond és baj és fenékig tejfel volna az élet s itt munka nélkül is meg lehetne élni. Pedig, sajnos, nálunk is küzdelem az élet és mi tudjuk, mennyit kell kacvarkodnunk, hogy fennmaradjunk, el ne merüljünk. Azt is írják, hogy nem szeretünk dolgozni, elmennénk a „munka temetésére". Azután pedig az egyke vagy az egyse fáj a cikkíróknak. Bánt ez engem különösen, mert jobb szeretném, *ha akár négy gyermeknél többet is fölnevelhetnék utódomnak és tisztességes megélhetést biztosíthatnék nekik.*

Ha másként van, nem én vagyok a hibás. Német anyanyelvű testvéreinkkel ama szörnyű világégéskor együtt véreztünk s nem volt köztünk különbség. Együtt védtük és védjük a hazát és a magyar becsületet kiküzdjük a jövőben is. Méltó együtt ez a nép a megbecsülésre. Sajnos, hogy mi magyarok szörnyen fogyunk – ez siralmas bár, de így van.

Hogy mivel lehetne segíteni rajtunk? Szerintem csak egy *közös, nagy összefogásban rejlik az erő és a boldogabb jövő.* Akkor, úgy hiszem, nem lesz szükség tervezgetésre, hogy mennyi birtokot hagyjanak az egykének s mennyit a másikaknak, ha egy szebb jövő nyílik meg a magyarnak. Tiszta református hitemmel hiszem és vallom, hogyha mi, Istennek gyarló teremtményei, mint jó testvér a testvérrel egymást megértve élünk, egymásnak gyengeségét és nagyságát mindenekelőtt tiszteletben tartjuk, meg fog szűnni a földi sanyarúsága mindenkinek s magától félretolódik majd minden sértő politikai eszköz. Adja a jó Isten, hogy úgy legyen. Maradtam kiváló tisztelettel:

Zengővárkony

Bíró Sándor
kisgazda

A Magyarország a következőket fűzte a közölt levélhez:

Egyébként cikkeinkben mi magunk is mindig ezt hangoztattuk s zengővárkonyi beszámolónkban sem írtunk olyasmit, hogy az ottani magyarság a németséggel harcban állna.

A Szabadság kommentárja a következő volt:

Készséggel közöljük *Bíró* Sándor zengővárkonyi kisgazda levelét, amelyet a józan magyar okosság s a nemzetiségi és felekezeti téren példát adó magyar békességszeretet diktált. Leveléből azonban azt is látjuk, hogy a zengővárkonyiak cikkeinkben egyetmást félreértettek, amire – elismerjük – mi is okot adhattunk.

Szükségesnek látjuk felvilágosításul utólag elmondani a következőket:

1. Mi Zengővárkonyba több más dunántúli község meglátogatása után érkeztünk, ahol jegyzeteket készítettünk a látottakról-hallottakról. Zengővárkonyban arra kértük *Fülep* Lajos lelkész urat, hogy a faluban vezessen bennünket, de ő a húsvéti ünnepek miatt nem ért rá s így magunk néztünk széjjel és beszéltünk azzal, akivel tudtunk. A lelkész úr azután arra kért bennünket, hogy ne tegyünk közzé semmit az ő előzetes tudta nélkül, mert ő ismeri legjobban a helyi viszonyokat s ha valami tévedés csúszik cikkeinkbe, figyelmeztet rá; ebben meg is állapodtunk, azonban mivel fontos okok miatt sietnünk kellett, nem volt már időnk, hogy a cikkek tartalmát a lelkész úrral közöljük. Most, hogy *Bíró* Sándor levele után jegyzeteinket újra átvizsgáltuk, láttuk, hogy Zengővárkonyról tévedésből olyan adatokat is írtunk, amelyeket nem ott, hanem másutt szereztünk, így egészen bizonyos, hogy nem ott dicsekedett nekünk valaki a jólétről s a „munka temetését" is másutt mondta nekünk valaki, de persze tréfásan, s mi se komolyan értettük, hiszen a magyar munkát és igyekezetet senki se becsüli nálunk jobban. Bizonyos azonban, ami viszont kimaradt cikkeinkből, hogy mi Zengővárkonyban *Joó* Jánosnál tudakozódtunk az adófizetésről s újra megállapíthattuk, hogy kisgazdáink a nagybirtokhoz képest milyen aránytalanul és igazságtalanul nagy adót fizetnek. Értsék meg, hogy mi éppen ennek megszűntetéséért harcoltunk s ezért is tanulmányoztuk a nép életét országszerte.

2. Amit a magyarok és németek testvéri, békés együttéléséről ír *Bíró* Sándor, azt mi *Fülep* lelkész úrtól is hallottuk már, aki sokat beszélt nekünk arról, hogy Zengővárkonyban milyen példás egyetértés uralkodik magyarok és németek közt s elmondta azt is, hogy a múlt évben a református templomban nagy ünnep alkalmával a dalárdában német katolikusok is szerepeltek. Általában a lelkész úr és más is csak szépet és jót mondott nekünk az ottani kölcsönös jó viszonyról magyarok és németek, reformátusok és katolikusok közt, s ezért csak sajnáljuk, ha valamilyen másutt hallott szó vagy mondás tévedt cikkeinkbe, mellyel egyébként senkit se akartunk sérteni, azt kívánjuk, bárcsak mindenütt úgy lenne, mint Zengővárkonyban.

3. Ami a reformokat, így különösen a földreformot és az örökösödési törvény megváltoztatását illeti, mi épp a nép érdekében sürgetjük őket, s teljesen félreértettek bennünket, ha azt hiszik, hogy olyan kisbirtokosok földjét, amilyenek a zengővárkonyiak s hozzájuk hasonlók, akarjuk megcsorbítani; ellenkezőleg, mi azért harcolunk, hogy még adjanak nekik s ehhez van szükség a radikális birtokreformra, ami a mai tarthatatlan nagybirtok-rendszer megszüntetését jelenti. Ezt javasolja már régóta *Fülep* lelkész úr is, akiről a zengővárkonyiak tán nem is tudják, mennyit fáradozik a nép helyzetének javítása érdekében. Neki nagy része van abban, hogy a közvélemény s a kormány figyelme a nép felé fordult, komolyan kezdenek foglalkozni vele s végre tenni is akarnak valamit. Tenni azonban lehet nemcsak jól, hanem rosszul is, amint az előző birtokreform megmutatta. Mi tehát azt kívánjuk, hogy amikor a nép sorsáról határoznak, magát a népet is hallgassák meg, s olyan emberek vegyenek részt a feladat megoldásában, akik a népet ismerik és szeretik, vele és érte élnek, s akik tudják, mit és hogyan kell tenni a népért. Az ilyenek közt is az első sorban áll a zengővárkonyiak lelkésze, támogassák őt s a hozzá hasonló gondolkozásúakat nagy munkájukban, mert ezzel saját javukat és boldogulásukat szolgálják és értsenek meg minket is és sorakozzanak mellénk, akik valljuk és hirdetjük, hogy csak a nép megerősítésével állhat fenn ez az ország.

Vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre
Kodolányi János és Talpassy Tibor

[6] Ld. 1027. sz.

[7] FL 1918–1919-ben a fiumei magyar tisztviselők és alkalmazottak személyi és anyagi ügyeinek rendezésére kiküldött kormánybiztos volt.

[8] Az IGE által adandó, FL gyógykezelése költségeire utal. Ld. 1020/7.
[9] A Magyarországban megjelent Hidas a végzet talpa alatt c. cikk honoráriumára utal. Ld. 952/9.

1030. GULYÁS PÁL – FÜLEP LAJOSNAK

[Debrecen, 1934. IV. 28.]

Kedves Barátom,

sokszor gondoltam Rád verseim rendezése közben, a Tékozló körüli közelharcban.[1] Sikerült kigyomlálni belőle tizenöt sort, annál a pontnál, ahol a sorok megmaradása késlelteti a hangulat „sorakozó"-ját. Lehet, hogy még mindig fog kongani itt-ott, de végül is nem lehet egy művet telepeckelni; lejteni kell, hogy emelkedhessünk. – Örömmel olvastam a Nemzeti öncélúság c.[ímű] cikked korrektúráját.[2] Ide küldték hozzám az anyagot, rámesvén a „felelős szerkesztő" szemedző tiszte. Boldog vagyok, hogy ez esetben nem kellett panaszkodnom az olvasás „kényszere" miatt. (Van úgy, hogy fázunk egy mű felbontásától: egy pokolgépet könnyebben vállalnánk.) Egyet szerettem volna: az anyag áttekintésének megkönnyítésére beosztani a 22 oldalas cikket. Így még imponálóbb és lehengerlőbb lenne, – adna pihenőket, nyugvópontokat az olvasásban. Én kb. I–VIII. osztottam be csak úgy kedvtelésből a nekem küldött példányon, – úgy látom, emeli a tanulmány „optikai hatás"-át, – függetlenül természetesen a tartalomtól, de azért mégis visszahatva rá, mint délkörök a földgömbre. Nagyon kérlek, légy sz.[íves] válaszolni: ezt a tisztán technikai módosítást megengednéd-e. (Vagy elvégeznéd magad.)

A II. szám június 1–3. közt jön; a könyvnapra kész kell lennie. Az I. szám öt ív; ez csak négy lehet. Nagyon kérlek, cikkedet, amelyet ebbe a számba szántál, küldd el címemre, hogy beilleszthessem az egészbe.[3]

Általában: ha v[ala]mi észrevételed, javaslatod lenne, légy sz.[íves] mihamarabb tudatni. – A lapban lesz egy *Tájékozódás*-rovat, – egy *Vita*-rovat, egy *Bírálat*-rovat, a főbb cikkek rovatain kívül.[4]

Debrecenben vártunk a múltkor, még az újság is írta.[5] Remélem, nemsokára sor kerül rá.

Igaz tisztelettel és szeretettel:

Gulyás Pál

A dátum:postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4587/172.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos dr. ref. lelkész – egyet. m. tanár úr Zengővárkony u. p. Pécsvárad
Feladó: Gulyás Pál Debrecen, Hajó u. 8.

[1] Ld. 992/2.
[2] Ld. 987/1. A fejezetekre bontást Gulyás először FL előzetes megkérdezése nélkül akarta megcsinálni, de Németh László FL érzékenységére hivatkozva lebeszélte róla. (Ld. Egy barátság... 90., 91., 93. p.)
[3] A Válasz 2. száma júliusban jelent meg, FL nem írt bele.

[4] Utóbb megvalósult a Tájékozódás-rovat a Válaszban, a Vita és Bírálat azonban nem. (1935-ben Könyvek ill. Gereblye című rovat töltötte be ezt a szerepet.)
[5] A debreceni újsághírt nem sikerült megtalálnom. FL lemondása nem maradt fenn, magyarázatát ld. 1032/4. Talán az 1000. sz. levélben említett egyetemi meghívásról van szó.

1031. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. IV. 23.

Kedves Barátom,

a nyomdának írtam,[1] hogy küldjenek borítékot, nekem van ugyan három, de az a postai engedélyhez kell. Én egyoldalas bevezetőt írtam,[2] olyasfélét mint a Tanúé volt.[3] Úgy hiszem, elég változatos a szám, Földessy a gyenge pont, de talán sikerül eltetetni a másodikra.[4] Sajnálom, hogy a nagy hercehurcában nem láthattad a kéziratokat, így is nagyon későn jelenik meg. A második számmal a könyvnapon akarunk tündökölni; folytatásodat 15.-ig várjuk.[5] A kritikákat is okvetlen.[6] Nem írnál az összes Ars hungarica számokról?[7] Szekfűt még nem kaptad meg?[8]

Szeretettel üdvözöl híved

Németh László

MTAK Kézirattár Ms 4589/70. Megj.: Monostori: Forrás 87. p., Németh-lev. 184. p.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Az Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda RT-re utal.
[2] „Válasz" címmel jelent meg az első szám élén.
[3] Ld. 905/3.
[4] Ld. 1000/8.
[5] A 2. szám július közepén jelent meg. – A Nemzeti öncélúság 2. része nem készült el, kéziratban sem maradt fenn.
[6] FL nem írt kritikát a Válaszba.
[7] Az Ars Hungarica c. sorozat 1934. végéig megjelent kötetei: 1. Genthon István: Bernáth Aurél. Bp. 1932. – 2. Ártinger Imre: Egry József. Bp. 1932. – 3. Fenyő Iván: Szőnyi István. Bp. 1934. – 4. Tolnai Károly: Ferenczy Noémi. Bp. 1934. – 5. Farkas Zoltán: Medgyessy Ferenc. Bp. 1934. – 6. Ártinger Imre: Derkovits Gyula. Bp. 1934. – 7.Kállai Ernő: Czóbel Béla. Bp. 1934. FL sem a Válaszba, sem máshová nem írt róluk.
[8] Valószínűleg Szekfű Gyula: Három nemzedék c. művének kiadására utal, amelyről Németh maga írt. Ld. 987/3.

1032. FÜLEP LAJOS – GULYÁS PÁLNAK

[Zengővárkony, 1934. IV. 25.]

Kedves Barátom,

a cikk fejezetekre osztását magam már nem tudom megtenni, mert a kefét visszaküldtem s a nálam levőre szükségem van a folytatás írásához, ismétléseket elkerülendő.[1] Elvben nincs kifogásom a beosztás ellen, bár szerettem volna látni, hogy' csinál-

tad. Én ugyan még így is, ahogy van, sokallom a bekezdéseket is; eredetileg 3 bekezdésre terveztem, 3 lélegzetvételre, 3 szusszanásra. Valahogy nem passzol nekem az elaprózás s a kurta szuszuakra nem tudok tekintettel lenni; aki nem győzi, legfeljebb lemarad, tant pis. Szóval itt már a bekezdésekre bontás is koncesszió — a gondolat mindig *egy* s valahogy így kellene megjelennie is. De ha kívánod a beosztást, mondom, nem ellenzem, mert külsőség lévén, nem fontos. Igen örülök, hogy a cikk megnyerte tetszésed. — Észrevételt, javaslatot így nemigen tehetek, az anyagot kellene látnom hozzá. Szerettem volna azonban a borítékot látni — különösen jó lett volna még a cliché elkezdése előtt — mert tipográfiai dolgokban szakember vagyok s itt már aztán tér-beosztás, betű-forma stb. nem külsőség, hanem maga a lényeg, s ha már csinálunk valamit, legyen formailag is nívós. Sőt, ha rajtam állna, tipográfiailag mintaszerűt (a legtökéletesebb egyszerűségben) csinálnék belőle.[2] Ilyet persze csak Kner tud megcsinálni — nyilván többe került volna, de azért lehetett volna nála is érdeklődni. — Hogy' dőlt el a cím-harc?[3] Még nem tudok róla. — Honnan történik az expedicio? A nyomdából, Kecskemétről? Adnék néhány címet, melyre az első számból mutatványt lehetne küldeni. — Azám, Debrecen! Úgy kaptam, este, a meghívást, hogy másnap d. u. már ott kellett volna állnom a dobogón.[4] Hát ez így mégse mehet, még nincs repülő-járat D.[ebrecen] és Várkony közt. Meg aztán nem hagyhatok itt olyan egy-kettőre mindent (ha jól emlékszem, vasárnap is távol lettem volna). Megírtam nekik s azt, hogy 2 héttel előbb kell tudnom, a dolgot. Na tán majd máskor. Kívánok Veletek lenni.

Szeretettel

Fülep

A dátum: postabélyegző.
PIM Kézirattár V. 4324/88/2.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Gulyás Pál tanár úrnak Debrecen Hajó utca 8.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony, u. p. Pécsvárad

[1] A Nemzeti öncélúság fejezetekre osztásáról van szó. Ld. 1030/2.
[2] Németh László és Gulyás Pál elfogadta, hogy FL készítse el a címlaptervet, amely a 2. számtól kezdve került a lapra. Ld. 1035–1036., 1038–1042., 1045. sz.
[3] Ld. 992/4.
[4] Ld. 1030/5.

1033. GULYÁS PÁL — FÜLEP LAJOSNAK

[Debrecen, 1934. IV. 26.]

Kedves Barátom,

mellékelten küldöm nyomtatványként a Válasz borítékját, három színben. A feliratok nem véglegesek, a tartalom jelzése. A nyomdavezető azóta Debrecenben járt s a módosításokat figyelembe vette. A belső oldalon a tartalom részletesen, oldalszám szerint lesz kinyomtatva. Most, hogy itt hever előttem a boríték, érzem, hogy

van a kiállításban valami „vidéki", — melléteszem a Nyugat első évfolyamának borítékjait, — a Beck-plakettel. Bizony, ezek stílszerűbbek. Nagyon kérlek, ha tudnál hirtelen segíteni, úgy, hogy a nyomdának nem kerülne különösebb kiadásába, légy sz.[íves] írd meg észrevételed *Kecskemétre* (Dr. Tóth László,[1] Első Kecskeméti Lapkiadó vezetője, Postafiók 146.). Most írok nekik, bejelentem, hogy levél megy Zengővárkonyból. — (A klisé még nem készült el, — még nem késő, mert N.[émeth] László Kerék Mihálynak[2] a telepítésről szóló cikkét is be akarja tenni az I. sz.[ám]-ba, így néhány nappal eltolódik a máj. 1-i dátum.) — A kefelenyomatot azért küldöm, mert esetleg mégis rászánod magadat némi beosztásra. De ha nehezedre esik, természetesen tárgytalan.[3] — (A firkák rajta nem számítanak.) — A cím mégis Válasz lett,[4] — szinte az egész Debrecen ezt kívánta, — megszokták, így keresztelte el N.[émeth] L.[ászló] — s ő, a pap, se vonhatta vissza keresztelő igéit. —

Nagyon kérlek, bocsáss meg, ha okvetetlenkedtem azzal a „beosztás"-sal, — tudom, kicsinyes dolog, de annyira tetszik a cikk, hogy szeretném beadagolni azoknak is, akik ettől a keserű orvosságtól első látásra és ízlésre visszariadnának.

Igaz ragaszkodással és tisztelettel:

Gulyás Pál

A dátum: postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4587/173.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű dr Fülep Lajos ref. lelkész és író úrnak Zengővárkony U. p. Pécsvárad
Feladó: Gulyás Pál Debrecen, Hajó-u. 8.

[1] Tóth László (1895–1964) újságíró, könyvkiadó, Németh László barátja. 1922-től az Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda RT tisztviselője, majd igazgatója. Utóbb kecskeméti polgármester.

[2] Kerék Mihály (1902–1990.) agrárpolitikus. Ekkor a Falu Szövetség titkára. A Válasz 1. sz.-ban Visszapillantás a magyar földbirtokpolitika múltjára (48–56. p.), a 2. sz.-ban A telepítés kérdése körül (101–110. p.), a 3–4. sz.-ban Tévedések és fogalomzavar a föld kérdése körül (240–252. p.) c. cikkei jelentek meg. Ez időben publikált kötetei: Adatok a magyar mezőgazdasági munkáscsaládok megélhetési viszonyairól. Bp. 1933., Földbirtokpolitika. Bp. 1934., A telepítés félszázada. A mezőgazdasági telepítés rendszere és eredményei Németországban 1886–1935-ig. Bp. (1935.) A földreform útja. Bp. 1942.

[3] Ld. 1030. ill. 1032. sz.

[4] Ld. 992/4.

1034. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1934. IV. 26.

Kedves Lajosom!

Nem igen akarlak untatni a pesti dolgokkal, hiszen talán úgyis tudod, hogy folyt le az egész.[1] A nagy Móricz Miklós[2] gyalázatosan védte a nagybirtokot s hazudott Baranyáról többek között azt állítva, hogy itt 15 kat.[asztrális] hold az átlagbirtok — csak szántóföldben. Megkapta rögtön a méltó választ Matolcsy[3] és Kerék Mihály[4] felszólalásában, akik dörgő tapsot kaptak. A miniszterelnökség, meg a földm.[űvelés-

ügyi] minisztérium bekérte az előadások tartalmát s az elhangzott javaslatokat. Muraközy[5] levele éppen ma jött, amiben engem kér, hogy formulázzam meg ezeket a javaslatokat, hogy egységes programmal indulhassanak s állandó bizottságot fognak alakítani az ügy ébrentartására. Kérlek, ne haragudj Muraközyre. Mióta közelebbről is tud az ügyről, nagyon becsületes és őszinte törekvésekkel van tele s Egyház és Egyke címmel tartott olyan mélyen evangéliumi és egyben gyakorlati előadást a konferencia végén, hogy megmozgatta a szívemet és régen áhítottam úgy imádkozni, mint akkor. Milyen kár, hogy nem imádsággal végződött a konferencia. Amikre figyelmeztettél leveledben is, én is próbáltam mindent elmondani. Még az adósegélyt is próbáltam belelopni. — Milyen jó volna, ha néhány napra le tudnál hozzám jönni pihenni. Láttam, hogy milyen kimerült voltál s tudom, hogy lázasan csinálod végig a nagy munkáidat. Gyere le hozzám néhány napra. Nem foglak agyonterhelni a vendégszeretetemmel. Tökéletes szabadsággal azt csinálnád, ami jólesnék. Szeretném elmondani azt is, hogy Bereczky[6] milyen aggódó szeretettel vesz körül téged — őnála voltam vagy 5 napig — s hogy a nyáron feleségével és 2 legkisebb lányával kb. 4 hetet tölt nálunk Kákicson s hogy mennyire örülnék, ha össze tudnálak hozni benneteket. Én azon töprenkedem, hogy, ha rheumatikus bántalmak vannak a lábadban, én majdnem bizonyosra veszem, hogy a világ legelső porondján, a Dráván, néhány heti kúrával tökéletesen kigyógyulhatnál s úgy gyógyulnál ki, hogy nem belebetegednél más oldalon, mint pl. a Lukács-fürdő után, hanem tökéletesen megedződnél és erőre kapnál ugyanakkor. Én nagyon boldog volnék feleségemmel együtt, ha elfogadnád a nyárra hívásomat, hetenként háromszor az én öreg hintómon kijárnánk a drávai porondra s ha 2 hét lefolyásával magad is éreznéd, hogy komoly gyógyuláson mentél keresztül, legalább négy hetet itt töltenél nálunk. Egy szavadba kerülne csak s kapnál azonnal betegszabadságot — mondjuk 2 hónapra — s kapnád a káplántartási segélyt is, ami most 56 P[engő] havonta. De vannak létszámfölötti s.[egéd]-lelkészek is, akikből azonnal tudna küldeni püspök úr havi 20 P[engő] és koszt fizetéssel. Gondolkozzál rajta. Én nem tudom pontosan a betegségedet, de végtagrheumával nem egy ember talált már gyógyulást a Dráván. S az a fölséges csend, ami ott van, az külön nagy áldás volna neked. S tudod, hogy nekünk ez terhet semmit, csak örömet és áldást jelentene. Ajánlanám, hogy mielőtt költséges gyógyszerkezelésbe fognál, ha bírod nyárig a fájdalmakat, próbáld meg ezt a természetes és legokosabb gyógymódot. Tudom a módját is, hogy hogyan kell s tanácsokkal tudnálak ellátni. — Megírom neked még, hogy Sári Imrének, a komáromi papnak, akkor még kenesei (Somogy m.[egye]) papnak a fia is itt gyógyult ki nálam teljesen. Térdtuberkulózisa volt. El volt dagadva a beteg csontterület. Kapta a penészes, nedves lakásban. Én elkértem az apjától egy nyárra s nyár végén tökéletesen gyógyultan adtam vissza az apjának. Utána biciklista s kiváló sportdiák lett. Ma nincs semmi baja. — Természetesen a hívás feleségem nevében is szól, akivel közösen beszéltük meg a dolgot. Az időpontot addig majd veled közösen megbeszélnénk, hogy mi volna a legmegfelelőbb. Előre is mondom, hogy a te általad megjelölt időpont lesz a legmegfelelőbb.[7]

Még csak annyit írok, hogy a családom jól van. Kis Ágneske is egészséges és erősödik s hála Isten, feleségem is túl van a szenvedésein. Még vigyázok rá azért, hogy a

kellő pihenése meglegyen. A nagyobbacskák már mezítláb futkosnak. Engem meglehetősen kimerített Pest. Tegnap este vergődtem haza.

Ugye írsz néhány sort?

K.[edves] feleségednek kézcsókomat s enyémek csókjait és kézcsókjait küldve s a nyári gyógykúrádig is szeretettel várva benneteket ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/61.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1006. sz.
[2] Ld. 1006/4.
[3] Matolcsy Mátyás (1905–1953) agrárpolitikus, képviselő. Az 1930-as években a Magyar Gazdaságkutató Intézet munkatársa. 1935–1944-ig kormánypárti, kisgazdapárti, végül a nyilaskeresztes párt képviselője volt.
[4] Ld. 1033/2.
[5] Ld. 1006. sz.
[6] Ld. 996/6.
[7] FL csak egyszer, a Baranya megyei néprajzi gyűjtés megszervezése ügyében járt Kiss Gézánál Kákicson 1933. szeptemberében.

1035. FÜLEP LAJOS – GULYÁS PÁLNAK

Z[engő]Várkony, 1934. IV. 27.

Kedves Barátom,

megkaptam a levonatot s borítékokat. A fejezetbeosztást megcsináltam, I–VI-ot, többet nem tudtam, azt hiszem, Neked jobban sikerült volna.[1] A boríték-mintát egyidejűleg küldöm Kecskemétre – hát bizony ez nagyon rossz. Rémesek ezek a lapított, áttört betűk! Azt kértem tőlük, csináljanak rögtön másikat tiszta klasszikus antiquával vagy Bodonival[2] s a tartalomjegyzéket kétféle nagyságú betűvel szedjék, mint folyóiratokon szokás, a nevek és címek megkülönböztetéséül. Bizony kár, hogy nem vontatok bele előbb a címlap dolgába; én szívesen megrajzoltam volna. De csak legalább ezektől a betűktől szabaduljunk! Nem tudni, mijök van nekik s egyáltalán nem késő-e már a betű-csere. Arra kértem őket, hogy az új mintát egyenesen nekem küldjék. Bízzátok most már rám ezt a dolgot. – A formátummal se vagyok egészen kibékülve, legkellemesebbnek a N[ouvelle] R[euve] F[rançaise][3]-ét találom. De hát ezen már nincs mit csinálni – talán jövőre, ha élünk.

A cikk feldarabolásában nincs mért bocsánatot kérned, megértettem az intenciót s igazad is lehet.

Szeretettel

Fülep Lajos

PIM Kézirattár V. 4324/3.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Gulyás Pál tanár úrnak Debrecen Hajó utca 8.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] A Nemzeti öncélúság c. tanulmány fejezetekre osztására utal. Ld. 1030/2.
[2] Antiqua: az álló latin betűk egyik fajtájának elnevezése a nyomdászatban. – Bodoni, Giambattista ld. 909/3.
[3] Magas színvonalú francia irodalmi és kritikai havi lap. 1908 óta jelenik meg Párizsban. 1914–1919 között szünetelt.

1036. FÜLEP LAJOS – GULYÁS PÁLNAK

[Zengővárkony, 1934.] V. 4.

Kedves Barátom,

köszönöm a hibára figyelmeztetést,[1] csakugyan elsiklottam fölötte – megnéztem a kéziratban, az első igében csinálták a hibát, ott kell „szentesítette" helyett „szentesítve". Megírtam nekik. – Tegnap pedig írtam Németh L.[ászló]-nak s azt proponáltam, hogy ha már ennyire elkésett a lap, várjuk meg vele a 15-ét s ezzel az első számmal vonuljunk föl a könyvnapon, hagyjuk a 2.-at szeptemberre, így – a nyáron lehetőleg találkozva – mindent alaposabban előkészíthetnénk.[2] Szerintem lapnak nem is szabad megindulnia addig, amíg 3 számra való anyaga teljesen készen nincs. A nyáron ezt elintézhetnénk s az ősszel és télen megjelenhetne még 4 szám (minden 15-én), aminek több értelme volna, mint a nyár elején elvesztegetni a 2. számot. Mit szólsz hozzá? – Így most még volna idő az 1. szám megjelenéséig a címlapot is rendbe tenni.[3] A Tanúval[4] szívesen vállalom a rokonságot – de nem a kecskeméti értelmetlen betűk révén, s ennek a tipográfiának, engedj meg, nem „eszmei" az oka, hanem az, hogy a nyomda már a Tanúét elrontotta. Legyünk következetesek a rosszban és vállaljuk a nyomda ízléstelenségét? Elég baj az a betű a Tanún – ne duplázzunk rá! Épp a tipográfia egyszerűen: szégyenletes. – Még valamit a boríték szövegről: „szerkesztik" helyett, ami nincs magyarul, tegyétek „szerkeszti"-t s nem kell kettőspont se.[5]

Ha tehát a proponált halasztást elfogadjátok, kérlek, intézkedjetek azonnal, hogy megmutathassam a boríték rajzát.

Szeretettel

Fülep Lajos

Hely és év: postabélyegző.
PIM Kézirattár V. 4324/88/8.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Gulyás Pál tanár, író úrnak Debrecen Hajó utca 8.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Gulyás Pál fenn nem maradt lapja vagy levele egy a Nemzeti öncélúság c. tanulmány korrektúralevonatában javítatlan hibára utalhatott.
[2] A Válasz első száma végül május 8-án, a 2. szám júliusban jelent meg. 1934-ben összesen 5, ebből egy kettős szám·látott napvilágot. A megjelenés időzítéséről való vitát ld. Egy barátság... 95., 96. p.
[3] Ld. 1032. ill. 1042/1.
[4] Ld. 905/3. Itt arra utal FL, hogy a Tanú címlapján ugyanolyan betűk voltak, mint a Válasz 1. számának címlapján.
[5] A 2. számtól „szerkeszti" forma került a lapra.

1037. GULYÁS PÁL – FÜLEP LAJOSNAK

[Debrecen,] 1934. V. 4.

Kedves Barátom,

máj. 15-re jöjjön az I. szám, de a következő júl. 1-re, mivel sok anyag van együtt s jóformán ki van szedve a II. sz.[ám] nagy része, olyan kritikák is, melyek őszre elvesztik aktualitásukat. – A III. sz.[ám] – amint ajánlod – jelenjék meg szept.-re, s addig bizonyára személyesen is megtárgyalhatjuk a hadihelyzetet.[1] – A boríték dolgában írtam Tóthnak.[2] Légy sz.[íves] azonnal elkészíteni v.[agy] készíttetni a tervet, hogy a máj. 15-i megjelenés immár ne akadjon el. Nagyon kíváncsiak vagyunk megoldásodra s hangsúlyoztam a kecskemétieknek, hogy megéri a várakozást a sikerült címlap. – A typographia „eszmei"-ségét én úgy értettem, hogy a Válasz ezzel dokumentálja a Tanúval való rokonságot, – megengedem, hogy a typographiaeredetnél, a Tanúnál, az ok egyszerűen a tudatlanság v.[agy] szakszerűtlenség volt.[3] – E kérdésnél különben a tetszés „misztériuma" jutott eszembe: valahogy a Tanúhoz hozzánőtt ez a betűtípus, mint az az anyajegy Nagy Sándor kedveséhez (l.[ásd] Marlowe![4]), s kérdés, egy európai szakférfiakból álló társaság nem tenné-e idegenné a Tanút: csak úgy tűnődöm ezen, nem cölöpöztem le véleményemet, – várjuk a Te megoldásodat. – Szept.-től azért nehéz havonta (15-én) megjelenni, mert a lap nem időszaki, – ehhez miniszterelnöki engedély kell, ami még egyelőre nincs, bár őszre könnyen kezünkben lehet.

Mégegyszer kérlek, a borítékot intézed el sürgősen, s maradjunk meg a II. sz.[ám]-ra vonatkozólag a júl.-nál; legyen szilárd propagandaalap, dobogó, melyről az őszi „nagy ugrás" annál biztosabb legyen.

Igaz szeretettel

Gulyás Pál

MTAK Kézirattár Ms 4587/174.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos ref. lelkész, író úr Zengővárkony U. p. Pécsvárad
Feladó: Gulyás Pál Debrecen, Hajó-u. 8.

[1] A megjelenés időpontjáról ld. 1036/2.
[2] Ld. 1033/1.

[3] Ld. 1032. sz.
[4] Gulyás ez idő tájt Christopher Marlowe Faustus-áról készült tanulmányt írni a Válaszba. A mű nem jelent meg.

1038. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

[Felsőgöd, 1934. V. 7. körül]

Kedves Barátom,

leveled két napot késett, kinn lakom május elseje óta Felsőgödön s utánam kellett küldeni. A Válasz holnap vagy holnapután jelenik meg,[1] nem lehetett már tovább halogatni, mert Pfisterer[2] így is csak a kedvünkért tartja vissza kinyomtatott könyvét. Az idő különben eltelt s egy hét múlva május 15, úgyhogy nem sokkal vágtunk a te dátumod elé. – Mindenben igazad van, amit írsz, ha tudtam volna, hogy értesz a tipográfiához, veled terveztetjük meg már az első címlapot is, utasításodat így is respektálta a nyomda s a jövő számot vagy a jövő évfolyamot már egészen te irányíthatod.[3] Kézirat ha valóságban nem is, de virtuálisan van három számra való, hiszen ebből a számból közel három ív szorult ki s a te tanulmányod és a Keréké folytatódik,[4] az én Dilthey-tanulmányom bármikor benyomható,[5] Halász[6] minden számba ír, az európai rovatra több a jelentkező, mint amennyit foglalkoztatni tudok, Gál Pista meg most intézett a kórházi ágyról szigorú ultimátumot hozzám, hogy közlöm-e az ő közép-európai kéziratait vagy sem.[7] Szegény Földessy[8] is a második számra maradt. Anyag van tehát, legföljebb szépirodalom nincs, de a bevezetőben erre elő is készítettem az olvasókat. – Ennek ellenére sem állítom, hogy valami eszményien folyt idáig a szervezés, a nyomda és a három szerkesztő: a négy világtáj s csaku[gyan] rendet kellene a jövőre teremtenünk, ha időre kívánunk megjelenni. Én azt szeretném, ha Gulyás vállalná a kézirat-olvasást, korrektúra-javítást s a te kezeden át kerülnének az általa elfogadott dolgok a nyomdába; én pedig a pesti selyemfiúk közt egyengetném, amennyire tudom a lap ügyét. – Idefönn persze utálnak bennünket s nem győznek befeketíteni. Te meg én idegbetegek vagyunk nekik, akik az első szám után összekapunk, Gulyás[9] vidéki tanaracska, akit nyugodtan lesajnálhatnak. [...] Én bízom ebben a hármasban s Gulyás és te bebizonyítottátok, hogy nemcsak írók, hanem karakterek is vagytok s én olyan kevés méltó emberrel találkoztam ebben a mi szennyes irodalmunkban, hogy akit mint lelket is becsülhetek azzal szemben nincsen önérzetem.[10] Nagyon kérlek téged is, hogy korholj, igazíts, lázong, de ne haragudj meg ránk, s ha sikerül is, mint tervezik, bekeríteni a folyóiratot, még mindig megmaradhat a hármunk Tanújának, szigetnek, amelyre érdemes kikapaszkodni, csak mi ne kedvetlenedjünk el. Gulyás azt írja, hogy a belét is beleteszi a folyóiratba, én pedig, végső esetben, hajlandó vagyok a Tanúval[11] összeolvasztani. – Rengeteg a dolgom, az iskolaorvosi intézménynél[12] iszonyú sok papírt agyon fontoskodtatnak velünk, negyven óra körüli az elfoglaltságom, a Tanú is éget, a Kalan-

gyabeli életrajz is,[13] de mihelyt a szünidő megkezdődik, nekifekszem a Válasznak; a második szám úgysem jelenhet már meg a könyvnapra.

Szeretettel köszönt igaz híved

Németh László

A datálás: A Válasz holnap vagy holnapután jelenik meg – írja Németh László e levelében. A lap első száma V. 8-án jelent meg.
MTAK Kézirattár Ms 4589/73. Csekély kihagyással. Megj.: Monostori: Forrás 87. p., – Németh-lev. 187–188. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Az 1. szám V. 8-án jelent meg.
[2] Szentkuthy Miklós ld. 986/5. – A Válasz 1. sz. 26. p.-n a következő sorok olvashatók: Szentkuthy (Pfisterer) Miklós regényére Németh Lászó a Tanú ötödik számában már felhívta a figyelmet. A regény egy-két héten belül megjelenik; ez az ívnyi mutató, reméljük megteszi a szolgálatot s felpezsdíti a könyv körül támadó vitát, melynek mi magunk is helyet adunk.
[3] Ld. 1032. sz.
[4] A 2. számban csak Kerék Mihály tanulmánya folytatódott. Ld. 1033/2.
[5] Dilthey, egy német tudós. (= Tanú, 1934. IX. sz. 246–257. p.) A Válaszban ilyen tárgyú Németh László-írás nem jelent meg.
[6] Halász Gábornak csak a Válasz 1. sz.-ban jelent meg egy Szabó Lőrinc-tanulmánya. (63–68. p.)
[7] Gál István (ld. 1019. sz.) ekkoriban a Válasz segédszerkesztője szeretett volna lenni (Egy barátság... 105. p.), s közép-európai problémák megírását tűzte ki célul, utóbb, 1934 decemberében megindította az Apolló c. irodalmi és tudományos folyóiratot, amelyben számos közép-európai ill. a szomszéd népekkel kapcsolatos tárgyú cikk jelent meg Gál István, Gáldi László, Halmos Béla, Kardos Tibor, Lükő Gábor, Nagy Tibor, Sziklay László és mások tollából.
[8] Ld. 1000/8.
[9] Gulyás Pálról van szó.
[10] Németh itt FL-nak az ő verseiről írt kritikájára utal. Ld. 994. sz.
[11] Ld. 905/3. ill. 983/2.
[12] Németh László 1926–1927-ben a Toldy reálgimnáziumban, 1928–1931-ben az Egressy-úti polgári iskolában, 1931–1943-ban a Medve-utcai polgáriban volt iskolaorvos.
[13] Az Ember és szerep-re utal. Megjelent a Kalangya 1934. 1–8., 10–12., és 1935. 1. sz.-ban. Kötetben a Tanú kiadásában látott napvilágot, Kecskemét, 1934.

1039. FÜLEP LAJOS – GULYÁS PÁLNAK

Z[engő]Várkony, 1934. V. 8.

Kedves Barátom,

tegnap este kaptam lapod,[1] ma reggel, iparosokkal való bajmolódás közben hevenyészve megcsináltam a rajzot s egyidejűleg elküldtem Kecskemétre, ide pedig csatolom a vázlatát.[2] Nem hajszálig az, ahogy elgondoltam, de ilyen hamar nem is lehet tökéleteset csinálni, hozzá való szerszám se volt a kezem ügyében. De ebből is megláthatod, milyennek *kell* lennie. Ezek a betűk énekelnek s ez a beosztás lezárt egy egész, kompakt, erőteljes és világos, míg a kecskeméti minta szemenszedett értelmetlenség. Most már csak az a kérdés, meg tudják-e közelíteni tervemet. Én olyan hajszálnyira pontos rajzot most nem csinálhattam, aminek alapján clichézhetnek,

egyelőre az a fő, hogy legyen nekik megközelítően hasonló, Aldus-típusú betűjük. A következő számra aztán csinálhatok teljesen pontos rajzot.

A Tanúval való tipográfiai rokonságot tehát hagyjuk, jó volna, ha a Tanú is eldobná azokat a szörnyű betűket.[3] Még nem késő. Éppen mi terjesszük az ízléstelenséget?

Kérlek, küldd el alkalmilag ezt a mintát Németh L[ászló]-nak azzal, hogy ő meg juttassa vissza hozzám. Szükségem lesz rá a végleges címlap megszerkesztéséhez.

Amint látod, a szedést a lapon beljebb tettem, margót hagyva, ez se mellékes.

Azt az utasítást aztán, hogy a nyomás *feketével* legyen, valami okkeres-barna árnyalatú papírra. Mégis csak az egyöntetű fekete nyomás a legszebb, föltéve, hogy a betűk szépek.

A szöveget is – mint jeleztem – megváltoztattam *szerkeszti*-t téve szerkesztik helyett; és *1. szám*-ot „első sz." helyett.[4] Írtam is nekik, hogy így legyen. Mindez apróság, de nem mellékes; ilyesmiben nincs mellékes.

Még a belső szövegben is javaslok változtatást, ezt nem írtam meg nekik, mivel Te intézed az összeállítását s a borítékszöveg korrigálását, Te majd eszerint kiigazíthatod. Tehát: két sorban háromszor van „év"; javaslatom a szövegre ez:

Megjelenik évente nyolcszor, 1934-ben ötször.

Előfizetési díja 1934-re 4 pengő.

Számonkénti ára 1 p.[engő].

(tehát nem „egyes szám" – mert nem arról van szó, hogy szimpla szám, hanem *egy* szám, ilyen értelemben pedig az egyes nincs magyarul; a magyar nyelvről írandó cikkemben[5] külön fejezet lesz az „egyes"-ről)

A 2. szám megjelenése dolgában – mint egyebekben se – nem akarok vitatkozni, csak tanáccsal szolgálni: júliusban nem olvas nálunk senki; ha tehát a kritikák aktualitása az ok, nem érünk el vele semmit. Szeptemberig pedig nincs akkora idő, hogy addig valami – ami érdemes – elveszítse aktualitását. Ha a 2. számot nem szept. 15-én, hanem 1-jén adjuk ki (ha a fix dátum egyelőre úgyis bizonytalan), ez mindössze 2 hónapi különbség s olyan 2 hónap, mely nem számít. Viszont így maradna őszre-télre 4 számunk, ami a campagne súlyát növelné, minden hónapban tudnánk adni egy számot, s olyan időszakban, mikor megindul újra az élet, s mikor mindenki legfogékonyabb az új iránt. Július 1.-i szám: lövés a levegőbe; szept. 1.-i szám: jól felhasznált muníció. Gondoljátok tehát meg még egyszer! (Március-áprilisról lemaradva én egyáltalán helyesebbnek tartottam volna őszig várni az indulással, de így most már csak hadd jöjjön az 1. szám.)[6]

Még egyszer: a rajzot *vissza*várom!

Szeretettel

Fülep

PIM Kézirattár V. 4324/88/4.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Gulyás Pál író úrnak Debrecen Hajó u. 6.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] A lap nincs meg.

[2] Ld. 1032. sz.
[3] Ld. 905/3.
[4] Ld. 1036. sz.
[5] A cikk nem készült el.
[6] Ld. 1036/2.

1040. FÜLEP LAJOS – GULYÁS PÁLNAK

[Zengővárkony, 1934. V. 9.]

Kedves Barátom,

tegnap d. u. elküldtem Neked és Kecskemétre a címlap-mintát, este kaptam lapjukat, mely szerint a lap kész s ma már forgalomba kerül Pesten.[1] Ezzel tehát elkéstünk. Borzasztóan szégyellem ezt a mostani címlapot, a 2. számnak semmi esetre se szabad ezzel megjelenni. Az ne legyen akadály, hogy az 1. ilyen, a 2. olyan – javítani mindig szabad, sőt muszáj. Írtam is nekik ma, hogy hamarosan csinálják meg az új címlapot s küldjék egyenesen nekem revízióra – kérlek, írj nekik Te is ebben az értelemben. Ez a csúnyaság tűnjön el minél előbb![2] Ma írok N.[émeth] L.[ászló]-nak is ebben az ügyben.[3] Tegnap kaptam tőle levelet,[4] úgy látom, ő is még a nyáron akarja kiadni a 2. számot.[5] Erről is írok most neki. Ellenkezni nem akarok, de nézetem változatlanul az, ami volt.

A boríték betű szövegére tett javaslatom fölhasználtad a 2. számhoz?

Szeretettel

Fülep

A dátum: postabélyegző.
PIM Kézirattár V. 4324/88/5.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Gulyás Pál tanár, író úrnak Debrecen Hajó utca 8.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] A kecskeméti nyomda, ill. Tóth László lapja nem maradt fenn.
[2] Ld. 1032. sz.
[3] A levél nem maradt fenn.
[4] Valószínűleg az 1038. sz. levélre utal.
[5] A megjelenés dátuma: május 8.

1041. FÜLEP LAJOS – GULYÁS PÁLNAK

Z[engő]V[árkony,] 1934. V. 15.

Kedves Barátom,

megint hosszabban kell írnom, mert a kellő előkészítés hiánya miatt még egy sereg dolog van elintézendő. Az a baj, hogy így levelezéssel igen nehezen megy, szinte lehetetlen, össze kellene egyszer ülnünk s mindent töviről-hegyire és végképp megbeszélnünk.

De előbb még valamiről. Te is arra biztatsz, amire N.[émeth] L.[ászló], hogy ne kedvetlenedjem el.[1] Neki már megírtam, amit itt megismétlek: én miattam ne aggódjatok. Előbb összedűl minden, mint hogy én érdemes ügyet cserben hagyjak, a kedv-kedvetlenség kategóriát nem ismerem. Itt egyszerűen kötelességről van szó s az nekem szent. Úgy látszik, valami pesti strici beletette a bolhát a fületekbe — csak addig lesz ott, amíg egyszer találkozunk, ha megismertek, tudom, föltétlenül bízni fogtok bennem. Ez nem is lehet másként. Becsületes emberek egy-kettőre megértik egymást.

Most aztán áttérve a lapra: bizony tömérdek kifogásom van ellene kiállítása tekintetében. Csak az a nagy baj, hogy egyelőre el se tudom képzelni, mi módon segíthetnék alaposan. Nem apró hibákról beszélek; ennek a nyomdának fogalma sincs arról, mi a szedés-tükör, két egymással szemben fekvő lap egymáshoz való viszonya, margó stb. Hogy magyarázzam el mindezt levélben? Mutogatnom kellene s tanítanom. Ha olyan lapba írok, amelyen nem szerepel a nevem, nem sokat törődöm a megjelenési formával — de én már néhány kiadónak s nyomdának fejére koppantottam, mit gondolnak majd, ha ilyen tipográfiájú lap élén szerepelek? De még ez is másodrendű, mert személyi szempont. Fontosabb, hogy nekünk ezen a téren is *kötelességünk* van. Én meg tudnám csinálni a lap köntösét tökéletesre s ezért bánt a tehetetlenség, mellyel a rosszat szemlélnem kell. Eleinte csak a címlaptól féltem, sajnos, ugyanez a tudatlanság és ízléstelenség vonul végig az egészen. A tipikus magyar eset: sejtelmük sincs róla, hova kell tenni a lapon a tükröt, de áttört betűkkel bluffölni, azt tudnak! Tóthtól[2] kaptam a napokban levelet, azt írja, pünkösdkor valószínűleg együtt lesz Veletek s azt is, hogy a címlapon „a többi változtatást el tudjuk érni a következő számnál". Nem tudom, hogy értsem ezt — van nekik olyan betűjük, amilyet én rajzoltam? Vagy csináljak új rajzot s arról clichét készítenek? Mindezt idején kellene tudnom s nekik idején a próbát ideküldeni hogy jókor elkészüljön minden.

Roppant bántanak a *sajtóhibák* is — ez nekem vörös posztó. Már a következő számban rectifikálnom kell értelemzavaró hibát.

Azt a borgis-betűt pedig, mellyel az én cikkem van szedve, a kritikákon kívül *ne használjuk,* hiszen ez valóságos petit s ilyen széles tükrön és hosszú cikken megvakul bele az ember, azért is nehéz korrigálni is (amit ők amúgy is igen felületesen csinálnak). Kell nekik lenni a garamond[3] és e közt a betű közt még olyan betűjüknek, amit hosszabb cikkekhez használhatunk — sehogyse tudnék belenyugodni abba, hogy cikkem folytatása ezzel a betűvel szedessék. Ezt intézd el, kérlek, velük. (Vagy pedig bízzátok rám egyszerűen a tipográfiát.)

A második évfolyamnál pedig, mint írtam, meg kellene változtatni a formátumot is. Ne legyen nagyobb a N[ouvelle] R[evue] F[rancaise][4]-nél. Ez a mostani széles tükör nagyon nehézkes. Viszont akkor ki lehetne küszöbölni a kritikai rész oszlopokra szaggatását.[5] Szükségtelen és csúnya is. Mi történik, ha egy kritika 10 hasáb? így megy végig, ilyen vékonyka oszlopokon brr!

A szám tartalmával általában meg vagyok elégedve (Pfisterert[6] nagyon problematikusnak látom ugyan), de úgy gondolom, jó volna előre megállapodni minden részletére s kritikát is csak olyan dolgokról közölni, amiről valóban érdemes vagy valami-

lyen okból kívánatos. Sértő K.[álmán]-nal pl. azt hiszem, várhattunk volna pár évig s Kosztolányi szösszeneteit se muszáj tán nekünk komolyan vennünk.[7] Nincsenek új, érdekesebb jelenségek? Én nem tudom, csak kérdem.

Utazom Pécsre, befejezem az írást – volna ugyan még mondanivalóm, de egyelőre tán elég ennyi, már most én mondom, hogy nem akarlak elkedvetleníteni v.[agy] elkeseríteni. Apránként majd mindent rendbe teszünk, én remélem, a jövő évfolyam már úgy megy, ahogy kell – csak a nyomdát tudjam megtanítani!

Szeretettel

Fülep

PIM Kézirattár V. 4324/88/6.
Kézírás.
Debrecenbe írt levél.

[1] Ld. 1038. sz. Gulyás itt említett lapja vagy levele nem maradt fenn.
[2] Ld. 1033/1. A levél nem maradt fenn.
[3] Borgis, petit, garamond = különböző méretű nyomdai betűk elnevezése.
[4] Ld. 1035/3.
[5] A kritikai rovat az 1–2. számban kéthasábos szedésben, utóbb egy hasábosan jelent meg.
[6] Ld. 986/5.
[7] Sértő Kálmán: Falusi pillanat c. kötetéről Németh László írt a Válasz 1. sz. 79–80. p.-n, Kosztolányi: Bölcsőtől a koporsóig c. kötetéről Kardos László az 1. sz. 75–76. p.-n.

1042. GULYÁS PÁL – FÜLEP LAJOSNAK

[Debrecen,] 1934. V. 16.

Kedves Barátom,

a leghelyesebb lesz, ha Te veszed kezedbe a lap typographiai irányítását.[1] Csak Tóthnak[2] el ne menjen a kedve! Ezer bajom van az adminisztrációval. A lap jelenleg nem időszaki, t. i. nincs miniszt.[er]-elnöki engedélye. A hathetenként megjelenő folyóirathoz nem kell. De ezáltal nincs postakedvezményünk, s ez egy-egy példánynál 10 f[illér] különbözetet jelent. E miatt a szétküldés és a propaganda nagyon költséges, szinte megfullasztja a vállalkozást. Én 100 példányt iderendeltem s magam vittem trafikokba, könyvkeresk.[edés]-ekbe s most sajátkezűleg kartotékozom a becsuranó 2 és 4 P[engő]-ket. Komisz, lehangoló munka. Rettenetes az u. n. tisztviselőközöny. Ez az osztály – nagy részben – idegenül nézi az egész ügyet; számára a §a fontos. Most engedélyt kell szereznem. Lótás-futás, – ebből áll minden napom. N.[émeth] L.[ászló] régóta nem írt.[3] Neki is van elég baja. De az engedély esetén havonta kell kirukkolnunk: ez fokoztot szervezést igényel. Ehhez nincs időm és erőm. A tanítás szinte megbénít olykor. Inasokat tanítok, ma pl. 8-1, 4-7. Így nehéz, szinte lehetetlen havonta megjelenő lapot lelki*ismeret*esen szerkeszteni. Sajtóhibák? – az én Madách-tanulmányomba is esett pl. Arany-javította h.[elyett] Arany-javító), – pedig igazán próbáltam bolhászni. – Nagyon köszönöm, hogy oly terjedelemben írtál, – várom a N.[émeth] levelét.[4] Mihelyst megjön, én is részletesen válaszolok. – Most a Vita-rovat elvi bevezetőjét[5] szeretném megfogalmazni: az igény-kérdés rövid

elméletét... Pünkösdkor itt lesz N.[émeth] és Tóth? – azt se tudom még.[6] Typographiai analfabéták voltunk: én és N.[émeth] L.[ászló] és Tóth, – kíváncsi vagyok, milyen lesz az Általad dirigált kiállítás. Csak költségtöbbletet ne okozz, jelentőset: így is Tóth kedvét mintha lohadni érezném. Nem hiszem, hogy a Válasz és Tanú jó üzlet lenne számukra. Ha nagyon választékosak leszünka „fazon"-ban, ő is jobban kinyitja a tenyerét. Ily aggályok mozognak bennem. Nincs igazam? Alaptalan félelem?

Szeretettel:

Gulyás P.[ál]

A hely a levélpapír felirata alapján kiegészítve.
MTAK Kézirattár Ms 4587/175.
Kézírás Válasz. Felelős szerkesztő [áthúzva: Dr.] Gulyás Pál Debrecen. Burgundia-utca 1. feliratú levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos lelkész, író úr Zengővárkony U. p. Pécsvárad

[1] Gulyás 1934. V. 6-i Németh Lászlónak szóló levelében így ír: Fülep addig elkészíti a borítékot, mutassa meg, mit tud. Ha jobb, szebb, egyetemesebb – miért ne? Szívesen várok 2–3 hétig, ha szuggesztív címlapot kapok. Nagy erő a jó tipográfia. (Egy barátság... 95. p.) Majd V. 9-én: Itt a Fülep címlapterve. Persze így – kidolgozatlanul – nem meglepő [...]. Bár ha jól eltűnődünk rajta, valahogy nemesebbek a vonalak, s hiszem, hogy végigcsinálva, az egész hatása kedvezőbb. Bízzuk rá, a II. szám legyen az ő terve szerint. (U. o. 96. p.)
[2] Ld. 1033/1.
[3] Németh utolsó Gulyásnak írt levele 1934. V. 8-án kelt. (Egy barátság... 95–96. p.)
[4] Németh László Gulyásnak írt következő levele 1934. V. 17-én íródott. (Egy barátság... 98. p.)
[5] Nem jelent meg.
[6] Tóth László ld. 1033/1. Pünkösd 1934-ben V. 20-ra esett; a találkozásra három héttel később Felsőgödön, Németh Lászlónál került sor. Ld. 1057/6.

1043. MOLNÁR ANTAL – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1934. V. 16.

Kedves Lajos!

A „nemzeti öncélúság"-ról írt nagy tanulmányod[1] úgy éri ködös hazánkat, mint jótékony, tisztító vihar. A filozófiai érték világánál mindig kevés marad meg abból, amit a politika „érték"-nek jelszavaz. S bár tudjuk egynéhányan, hogy ez így van, mégis szükséges volt, hogy magyar vonatkozásban leszögezd, éppen *Te,* mert más nem tudta volna *ilyen* átfogással és *ilyen* mélységgel megtenni.

„Nemzeti" politika, mely az erdélyi, dunántúli kérdést szinte nemlétezőnek tekintette, hogy „eszméivel" odahatott, hogy legvitálisabb *nemzeti* érdekeink fölött elaltassa a köztudatot, mely táplálta a tudatlanságot hazánk megismerése terén, mely milliószámra engedte kivándorolni a magyar vért, itthon pedig pusztulásra ítélte, mely hazug népiessel helyettesítette az értékes, de kellőn föl nem ismert népi kincset irodalmunkban, művészetünkben, mely a giccset hozta át Nyugatról és emelte itthon hivatalos művészetté, mely a magyar zenét elnyomta és „oláh"-nak titulálta,[2] mely a

néprajzot mostoha gyerekként kezelte, mialatt huszadrangú írók és „tudósok" nagy díjakat nyertek, mely alaposabban taníttatta a római jogot, mint a honi föld ismeretét: csak *ilyen* kritikát érdemel. Titáni méretű a negatívuma, az *ál*-sága: hasonló a kritikája, méltó hozzá és ezért mondom, hogy csakis a *Te* tolladból tellett. A Zrínyik, Bethlenek, Csokonaik, Arany Jánosok, Kossuthok magyarsága szólalt meg kürtödön által és én azt mondom: *Jescse Magyarszka ni sginelye,* — ha még ilyen magyarok élnek, írnak, hatnak.

Van persze a dolognak egy különös titkos rétege, mely gondolkozóba ejti az embert és pedig *túl* azon a fölismerésen, az *ál*-magyar értékek, azaz értéktelenségek leleplezésén. Az idea leleplezi ugyan az ideológiát (lásd Mannheim barátunk könyvét: „Ideologie und Utopie),[3] de az ideológia, mely — mint mondod is — éli a maga önálló életét, szintén hivatást tölt be és ez a hivatás nem áll meg a puszta szellemi haszontalanságnál.

Az álnemzeti ideológia hivatását fölismerendő, le kényszerülünk szállani abba a titkos, legtitkosabb rétegbe, melyben a magyar élet végső gyökerei futnak. És itt ilyen kérdések tátonganak elénk:

— „lehet-e, hogy egy nemzet életében az osztályérdek a teljes nemzeti létezés érdeke legyen?"

— „lehet-e nemzet olyan katasztrofális helyzetben, hogy igazi értékeivel szemben vakká kell válnia, csak hogy elfogulatlanabbul, vakabbul tudja puszta létét védelmezni, fönntartani?"

— „lehet-e a leggyilkosabb magunkpusztítására szükség annak érdekében, hogy a megmaradó rész jobban tudja teljesíteni nemzetfönntartó hivatását?"

— „lehet-e érdeke a nemzeti szellem fönnmaradásának, ha magát a nemzeti szellemet elnyomjuk, irtjuk?"

Ezek a kérdések abszurdaknak tűnnek a szellem világánál. De tüstént értelmet nyernek, ha egy speciális esetre alkalmazva vizsgáljuk őket. Tegyük föl, hogy egy ember halálos veszedelembe kerül: lehet, hogy életét csak azon az áron mentheti meg, ha föláldozza mindkét lábát vagy szeme világát. Tegyük föl, hogy puszta szigetre kerül s a puszta létfönntartás érdekében kénytelen leszoktatni magát mindenről, ami benne szellemi és egyéni. Menekülve vadállatok elől, tán önkezével kell levágnia karját, lábát, hogy beférjen valami oduba, mely menekvést ad neki. Élethalál-harca közben *érdekévé* válhatik, hogy elbutuljon, hogy agya is ökröllé „gyulásodjék". A butaság, a szellemi pusztulás életmentő lehet.

Nemzetek nem kérdik, „érdemes-e" élni, ha nincs miért. Élnek, mert élni muszáj. Én abban látom a magyar élet végső és titkos rugóját, hogy itt mindig *a lét vagy nemlét kérdése volt és van napirenden.* A magyar „nemzeti" ideológia pedig annak a politikának „szellemi" fegyvere, mely a puszta lét fönntartására irányul. Ahhoz, hogy „érdemes" legyen magyarnak lenni, ahhoz elsősorban *lenni* kell magyarnak. Itt csakis erről volt és van szó állandóan. Mi — a szellem emberei — világítunk elől utópiánkkal az állandó sötétségben: „éljünk, mert *lehetséges* oly magyar élet is, mely érdemes a megélésre." Ez a mi hivatásunk. De mivel utópiával kereskedünk, sohasem lehet közvetlen kontaktusunk az élettel: a valódi magyar *szellem* autszájder. A magyar zseni?... Tudjuk.

Igenis, a magyar dzsentri, a kiegyezéses politika kufárja, eladta legnagyobb nemzeti értékeinket az ördögnek, hogy ami megmarad: *a puszta élet* élhessen tovább. Frangepánnak halni kellett, Zrínyinek vérezni, Rákóczinak idegenben tönkremenni, Kossuthnak értetlenül hontalanodni, Széchenyinek megőrülni, Petőfinek veszett ebként dögleni, Péterfynek[4] öngyilkulni, Adynak pesti pestisben delíriumozni: hogy élhessen maga a test, a nyomorúságos nemzeti matéria. El kellett ejteni Erdélyt, mert a pénz osztrák katonára kellett, nem lehetett földbirtokpolitikát űzni, mert kormánypárti voksokra volt szükség, ki kellett röhögni az igazi nemzeti értékeket, mert csak *ál-nemzetivel* lehetett fönntartani azt a vakságot, mely megakadályozta a borzalmas sötétségre való *ráébredést!* Ezt jelenti szememben az a bizonyos politikai szimat, a valódi érték üldözésére hivatott „nemzeti" szimat.

Ma persze rá kezd járni a rúd a gyulás „nemzetire". Új ideológia van útban, a réginek befellegzeni készül. Az új ideológia derekának a *„paraszt"* – jelszavakat látom. Nagy kérdés, *lehetséges lesz-e többet csinálni,* mint jelszó-cserét. Nekünk, akik az utópia lámpájával világítunk, *hinnünk kell,* hogy lehetséges lesz. Mert más célja aligha van életünknek.

Ölel

Anti

Zsuzsát sokszor üdvözlöm.

A helynév postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4587/12.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű dr. Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony Pécsvárad Baranya megye.
Molnár Antal (1890–1983) zenetudós, zeneszerző, 1919–1959 között zeneakadémiai tanár. Szakirodalmi munkássága elsősorban az új magyar zene elismertetését tűzte ki céljául. FL-sal 1918 óta baráti viszonyban volt. Olykor résztvett a Vasárnapi Kör összejövetelein.

[1] Ld. 987/1.
[2] FL a Nemzeti önismeretben arról ír, hogy az 1915. X. 17-i Rippl-Rónai kiállítás megnyitása alkalmából rendezett matinén a kultuszminiszter – Jankovich Béla – azt kérdezte Bartók Bélától, hogy az előadott népdalok románok-e; Molnár Antal utóbb Szendy Árpád zeneszerzőről írja, hogy hazaárulásnak minősítette a székely dalkincs felkarolását, mert az „oláh". (Molnár Antal: Az új magyar zene kibontakozása c. tanulmányában. = Eszmények, értékek, emlékek. Bp. 1981. 96. p.)
[3] Ld. 910/9. Mannheim: Ideologie und Utopie c. műve Bonn, 1929. 2. kiad. Bonn, 1930.
[4] Péterffy Jenő (1850–1899) esszéíró, kritikus, tanár meghasonlásához hozzájárult elkeseredése a mostoha hazai viszonyok miatt, amelyekben elveszett az irodalom társadalmi szerepe.

1044. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1934. V. 17.

Kedves Sándor!

Azt írod, hogy jún.[ius] 1.-én 3 óra tájban érkezel ide Pécsvárad*ról* s gondoskodjunk kocsiról tovább utazástokra, Pécsvárad*ra.* Ebből nem tudom, hogy Pécsvárad*ról* can.[onica] vis.[itatio] végeztével jössz-e, vagy pedig *innen* mégy oda can.[onica] vis.[i-

tatio]-ra, vagy pedig a vasútra kell vitetni Benneteket, s ha igen, mikor, hány órakor. Arra kérlek tehát, légy szíves ezekre nézve idején értesíteni, mert így nem tudom, mikorára állítsam ide a kocsit, márpedig előre kell gondoskodni róla.

Anélkül, hogy terveidbe bele akarnék avatkozni, kifejezem azon reményem és óhajom, hogy az estét, mint tavaly, most is nálunk töltitek, itt háltok s csak másnap mentek tovább. Oly ritkán találkozunk, jó volna megint együtt lenni, most, hogy alkalom van rá, és elbeszélgetni. Erről értesíts, kérlek.

A presb.[iteriumi] gyűléssel kapcsolatban ugyancsak van egy nagy kérésem. Azt írod, hívjam össze 4-re s Te 3 tájban érkezel. Ez azt jelenti, hogy előtte nem tudunk nyugodtan, alaposan megbeszélni egymásközt mindent, amit kell. Ebből pedig baj lehet. Várkony apránként visszatér a rendes mederbe[2] s ezért nagyon vigyázni kell, egy meg-nem-értett, félremagyarázott szó zavart okozhat. Egyedül én ismerhetem itt a helyzetet s minden szó akusztikáját, bízz meg bennem s hidd el nekem, hogy itt most nem kell sok törvény-magyarázás, utasítás stb. hanem hagyni kell, hogy minden szépen helyrezökkenjen. Tavaly a gyűlés este 8-ig tartott, bizonyára emlékszel a rákövetkezett hosszadalmas levelezésből,[3] hogy nem vált a helyzet javára. Kerüljük ezt el, hiszen Neked is csak az lehet a célod, hogy rend legyen s jól menjen minden. Én tehát egyrészt azt kérem, a gyűlés kezdetét ne órára tedd, hanem olyan időre, hogy előtte egymással megtárgyalhassuk, mit akarsz nekik mondani, másrészt, hogy a gyűlés ne tartson soká, egész bizonyos, *minél rövidebben végzel velük, annál jobb lesz.* S ez most könnyen is fog menni, mert holmi R.[émes] Kuruczok[4] nincsenek – most már a presbiterium kezes és összehangolt, mindent simán el lehet velük intézni. Csak az a fő, hogy nem kell nekik olyanokat mondani és magyarázgatni, ami lazíthat a szigorítás szándékával (amire az új törvényben elég példa van). Nyomatékosan kérlek tehát, tedd magadévá ezt az indítványom s közöld velem a gyűlés óráját eszerint. Hangsúlyozom, nem akarok esperesi jogkörödbe avatkozni, de kötelességem, hogy tájékoztassalak, mint háziorvos, aki a betegnek naponként figyeli a pulzusát és temperatúráját.

Adócsök.[kentési] segélyt[5] csak jan.[uár]–februárra kaptunk eddig, pedig azt írtad, hogy az idén rendesen fog jönni. Még mindig nem tudtok ezen segíteni?

Káplánodnak még szüksége van könyveimre?

A Nagytiszt.[letű] Asszony kezét csókolva szeretettel ölel

Fülep Lajos

P.[ost] S.[criptum] Kivel fogsz jönni? Tóth L[ajos]-sal?[6] Igen örülnék neki!

F.[ülep] L.[ajos]

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. 341/1934.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] FL a közelgő esperesi látogatásról ír. Az erről szóló jegyzőkönyv a következőket tartalmazza: A gyülekezet élete lelkész, tanító, gondnok és presbiterek összehangzó munkája folytán legszebb állapotról tesz tanúságot. Egyháztagok templomba járásában, lelkész neje és iskolások templom mellett virágkert létesítésében, többen javításra való adakozásban legszebb jelét adták buzgósá-

guknak. (A Tolnai Em. lt. Zengővárkony. A zengővárkonyi ev. ref. egyház presbiteriális jegyzőkönyve. 1934. VI. 1.)

[2] FL itt bizonyosan nem a Bajcsy-Zsilinszkyék 1934-es látogatása nyomán támadt feszültségre céloz, amely a falu német és magyar lakosságát állította szembe egymással, hanem az 1929–1930-as, Kajdi Lajos tanító-okozta bajokra, amelyek az egyházközség életében okoztak zavart. Ld. 872/4.

[3] A Dunamell. Ref. Ek. lt. A Tolnai Em. iratai között 1933-ban 18 db az esperesnek szóló FL-levél van. Ezek jórésze, mivel csak hivatalos egyházi ügyekről esik bennük szó, nem került be a kötetbe.

[4] Rémes Kurucz János zengővárkonyi gazdára utal, aki korábban presbiter volt.

[5] Ld. 841/1.

[6] Tóth Lajos szekszárdi lelkészről van szó. Ld. 918/2.

1045. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Felsőgöd, [1934. V. 17.]

Kedves Barátom,

fényképedet[1] és ami benne s mögötte van, köszönöm, ha a munkának van a munkán kívül is jutalma, az csak a barátság lehet s a becsülés, mellyel olyanok fordulnak felénk, akiket mi is becsülünk. — Eddig megkaptad a Választ,[2] bosszankodtál gyengéin; tekintsd úgy, mint egy kútaknát, amelyet megfúrtunk s most várjuk, gyűlik-e bele víz. Nem szabad a gyengébb cikkeket sem szégyellnünk, az a fő, hogy a fiatalságnak helyet tudjunk adni s akinek sors és szenvedély az írás az elzülléstől megóvjuk. Hallom, Gál Pistának írtál,[3] ő beteg ugyan, de rajta át sok fiatalhoz hozzáférhetünk. Két-három hétig még nyomorítanak Hivatal, Tanú s készülő pályatörténetem,[4] mely a könyvnapra jelenik meg, de aztán nekieshetek a Válasz ügyének. Addig is mozgósítom, akit tudok.

Szeretettel köszönt:

Németh László

S címlapot, melyet terveztél, átadhatom a nyomdának?[5]

A dátum: postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4589/75. Megj.: Monostori: Napjaink 22. p., Németh-lev. 188. p.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagys. Dr. Fülep Lajos egyet. m. tanár úrnak, író Zengővárkony u. p. Pécsvárad Baranya m.
Feladó: Németh László Felsőgöd, Duna u. 30.

[1] FL levele és a küldött fénykép nem maradt fenn.

[2] A Válasz 1. számának megjelenésére utal.

[3] Ld. 1019. sz. – FL levele nem maradt fenn.

[4] Németh László hivatalát ld. 1038/12. – A Tanú ld. 905/3. – Pályatörténete: Az Ember és szerep. Ld. 1038/13.

[5] Ld. 1032. sz. és 1042/1.

1046. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1934. V. 22.

Kedves Lajosom!

Csak azért nem küldöm könyvedet[1] s az én Ormányság-omat,[2] meg a feleletet a kérdőpontokra,[3] mert az az érzésünk, hogy ti mostanában mégis csak meglátogattok bennünket. Ugye, a keresztelőre[4] legalább eljöttök majd? Megírom majd, hogy mikor lesz. Hanem embert úgy még nem szedtek szét, mint te Székely Bertalant.[5] Sajnos, sok, vagy legalább jónéhány alapfogalommal csak a könyved végén kezdtem tisztában lenni, hanem az a vaslogika, ami egyetlen szó ellenvetést meg nem tűr, vitt magával. Nem szeretnék valamikor a kezed közé kerülni. Nagy élvezet volt olvasnom Izsó Miklóst is.[6] Elolvastam a Nemzeti öncélúság-ot[7] is s ha olyan kicsi nem volnék hozzá, gondolkozom, hogy írok róla a Ref.[ormátus] Életben.[8] De mindenesetre fölhívom a figyelmet rá. A legszebb és legforróbb része az volt, amit az ősi dalról írtál. A legmelegebben pedig azért a részért szeretném megszorítani a kezedet, amit a kálvinizmus – evangéliumi és magyar lélekről írtál. Abban a néhány gondolatban t. i. benne van az én haszontalan és meddőn eltelt életem sok hiábavaló munkája is. – Végetért a 1 1/2 évi kezelésem. Jól vagyunk. Nyílnak-e már a gesztenyék?[9] Az én udvarom tele rózsával. Hej, rózsa-rózsa –

Kézcsókomat küldve szeretettel ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/62.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak, ref. lelkész Zengővárkony U. p. Pécsvárad Baranya vm.

[1] Kiss Géza nyilvánvalóan egy e levél írásának dátumát megelőző zengővárkonyi látogatásakor kölcsönkérte FL Magyar művészet c. könyvét. Visszaküldéséről az 1052. sz. levélben ír.
[2] Az Ormányság. Néprajzi tanulmány. Fejezet egy nagyobb tanulmányból. (= Prot. Szemle, 1927. 6. évf. 432–439. és 483–496. p.)
[3] Ld. 1011. sz. Kiss Géza felelete: MTAK Kézirattár Ms 4593/202.
[4] Kiss Géza harmadik gyermeke, Ágnes keresztelőjére utal.
[5] FL Magyar Művészet 110–119. p.
[6] U. o. 72–97. p.
[7] Ld. 987/1.
[8] Kiss Géza: A „Lélek korszaka?" c. vitacikkében ír FL Nemzeti öncélúság c. tanulmányáról és a Válaszról. (= Ref. Élet 1934. VI. 30. 27. sz. 214. p.)
[9] A szelídgesztenye később, június végén virágzik.

1047. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony, 1934. V. 23.]

Carissimo,

mivel úgy látom, feleségem mindent megírt,[1] s mivel azt remélem, eljön s akkor szóval mondhatok el mindent, ami a levélből kimaradt, nekem most csak az a dol-

gom, hogy én is megmondjam, mennyire örülök jövetelének. Ha tehát nem megy más felé, ne sokat gondolkozzon, tegye félre skrupulusait, s jöjjön, amikor jöhet és jólesik. S minél hosszabb időre.[2]

Hosszú hallgatása aggaszt. Nincs tán valami baj? Vagy nekem kellett volna írnom?

Szeretettel öleli

Fülep
Mordskerl

A dátum: postabélyegző.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 91. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 232. p.
A címzés FLné írása: Nagyságos Elek Arthúr úrnak Budapest I. Mátrai utca 5. I. 5.
Feladó: Dr Fülep Lajosné, Zengővárkony Pécsvárad

[1] Levele mellett FLné külön cédulán meghívja Eleket Zengővárkonyba, lehetőleg június–július folyamán, mert ő július végétől augusztus végéig elutazik. „Nem tudom, Lajos ír-e Magának (én már napok óta emlegetem, hogy írni szeretnék, s így szeretném, ha már el is menne) ezért beszámolok Róla is. Sajnos csak azt, hogy állapota változatlan. Láz és fájdalmak naponta, egészen a keserűségig. S mindent próbál már, amit csak nekünk lehet."

[2] A levelek tanúsága szerint Elek legközelebb 1940-ben járt Zengővárkonyban.

1048. FÜLEP LAJOS – KODOLÁNYI JÁNOSNAK

Zengővárkony, 1934. V. 23.
u.[tolsó] p.[osta] Pécsvárad

Kedves János,

még annak vállalásával is, hogy levelem láttán sürgetésre vagy kérésre fogsz gondolni, írok, mert úgy érzem, valaminek a tisztázását nem lehet tovább halogatni. A sürgetés és kérés látszatán egyébként fölül tudom magam, szabad nem törődnöm vele. A teljes világosság kedvéért mégis kijelentem, hogy válasz nélkül hagyott utolsó levelemre[1] nem sürgetek választ, ismételt biztatásod nyomán kifejezett kérésem pedig tekintsd meg-nem-történtnek.

Pünkösdig vártam, mert itt-létedkor azt mondtad, az ünnepre eljönnél s én utolsó levelemben írtam is, hogy várlak. Mivel a terminus elmúlt úgy, hogy se nem jöttél, se nem válaszoltál, olyan helyzet állt elő, mely, azt hiszem, belátod, így nem maradhat tovább. Itt van előttem egy Kodolányi János, aki meggondolatlanul vétett ellenem, de hibáját belátva, igyekezett jóvátenni, s leveleiben barátságát és hűségét ajánlja — és itt van előttem egy másik K.[odolányi] J.[ános], aki megengesztelődést vivő levelem szó nélkül hagyja; okvetlen tudnom kell, melyik a kettő közül az igazi, melyikre hogyan gondoljak ezután. Csak ennyit akarok tudni, semmi mást, be kell látnod, hogy nem állhatok tovább bizonytalanságban e probléma előtt. Ezért kell hát most írnom, mert ezzel eldől a dolog akár jobbra, akár balra. Ha nem válaszolsz, az is válasz.

Hozzá kell még tennem: hallgatásod eddig azzal magyaráztam, hogy az IGE-segély ügyében tett ajánlatodnak talán, mivel nemcsak Rajtad áll, nem tudtál érvényt szerezni s irányomban ez feszélyezett. Ha csakugyan így van, föloldalak minden, egyébként is kéretlenül tett, ígéret alól, nem reflektálok semmire. Tökéletesen megedződtem, nem várok sehonnan semmit.[2]

A cikkek okozta zajlás idején Zsilinszky is írt,[3] akkor nem feleltem neki, mert csak nagyon részletes, levele minden passzusára kiterjeszkedő válasznak lett volna értelme, ilyenhez akkor nem volt erőm és lelki nyugalmam; aztán azt gondoltam, hogy Te úgyis eljössz pünkösdkor, jobban el tudom mondani élő szóval, amit akarok s Te majd továbbítod; ez elmaradván, addig is, míg az íráshoz hozzájutok, kérlek, közöld vele a levelében kért német könyvcímet: *Dr Gottlob Holder:* Das Deutschtum in der unteren Baranya. (Schriften des Deutschen Ausland-Instituts Stuttgart. A. Kulturhistorische Reihe, Band 29. Stuttgart 1931. Ausland- und Heimat Verlags-Aktiengesellschaft. ára: 4 M.[árka])[4].

Szeretettel

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Fond 201/220. 2. sz.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1029. sz.
[2] Ld. 1020/7.
[3] Ld. 1026. sz.
[4] Ld. 1026/7.

1049. EGRY JÓZSEF – FÜLEP LAJOSNAK

Badacsony, 1934. V. 25.

Kedves Tanár úr,

ne vegye kérem tolakodásnak az ilyen való megjelenésemet. Ugyanis már régen készülök megköszönni és tiszteletemet tenni azért a szíves figyelméért, melyet egykét Pécsre került munkámmal kapcsolatban szíves volt hozni.[1]

Nagyon köszönöm minden velem szemben való megemlékezését. Örülök igazán, hogy tudhatom és becsülhetem értéklését, istápolását az én piktori világomban is.

Őszinte nagyrabecsülője

Egry József

MTAK Kézirattár Ms 4586/48.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Egry József (1883–1951) festő, grafikus. FL valószínűleg Ártinger Imre könyve nyomán kezdett érdeklődni Egry művészete iránt. Az 1940-es évek végén meglátogatta Badacsonyban, ekkor ismerkedtek meg személyesen egymással.

[1] Eszerint FL-nak része volt Egry Józsefnek a Pécsi Képzőművészeti Társaság tavaszi képkiállításán

látható képeinek elismerésében. A táratról előzetes híradás jelent meg a Pécsi Napló 1934. V. 12-i sz.-ban (3. p.), amely Egry nevét is felsorolja a kiállító művészek között. A lap V. 13-i sz.-ban közölt cikk (7. p.) már a kiállítás „kimagasló büszkeségének" nevezi Egry József képeit, a művészt pedig a legértékesebb magyar festők egyikének mondja, akinek méltatásával külön cikkben foglalkozik majd a lap. Ez a cikk Gärtner Jenő: Egry József képei elé címmel a Pécsi Napló 1934. V. 18-i sz.-ban látott napvilágot. (5. p.)

1050. NYÁRY PÁL – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1934. V. 26.

Kedves Barátom!

Itt küldöm az „egyke" ügyi dolgozatokat.[1] A kákicsi gyülekezet lelkipásztora[2] egyenesen hozzád fogja küldeni dolgozatát.

A pécsi gyülekezetről nem készítettem dolgozatot, mert annyira speciális a mi helyzetünk és annyira nem sokat jelentők az egész munka szempontjából a mi statisztikai adataink, hogy teljesen feleslegesnek láttam Pécsről ilyen tárgyú összeállítást készíteni. Ha mégis kíváncsi volnál valamire, szívesen felelek határozott kérdésekre.

Arra kérlek, hogy a felsőbaranyai egyházmegye lelkészei által készített dolgozatokat, *felhasználás után,* légy kegyes hivatalomba *visszaküldeni,* mert szeretném ezeket egybegyűjtve megőrizni az egyházmegye levéltárában.[3]

Őszinte szeretettel köszöntelek:

Nyáry Pál

Nagytiszteletű Fülep Lajos dr. egyetemi magántanár,
református lelkész úrnak,
Zengővárkony

MTAK Kézirattár Ms 4593/167. Eredeti pécsi iktatószáma 1054/1934.
Gépirat autogr. aláírással, rajta Felsőbaranyai Református Egyházmegye Esperesi Hivatala Pécsett feliratú körbélyegző.
A címzés a levél szövege előtt.
Zengővárkonyba írt levél.
Nyáry Pál ld. 982/3.

[1] Ld. 982/4. ill. 1001. sz.
[2] Kiss Gézára utal. Dolgozatát 1052. sz. levele mellett küldte el. Ld. 1046/3.
[3] A dolgozatok FL hagyatékában maradtak fenn. MTAK Kézirattár Ms 4593/163–253.

1051. KODOLÁNYI JÁNOS – FÜLEP LAJOSNAK

Rákoshegy, 1934. V. 27.

Kedves Lajos Bátyám!

„Minden másképpen van" – mondja Karinthy s bár nem szeretem őt, ezúttal igaza van. Semmi olyas oka ugyanis nincs hallgatásomnak, mint ahogy Te feltételezed. Sürgető leveled[1] azonban nagyon jól esett, mert úgy láttam, számontartasz.

Mióta a Nemzetközi Vásár kitört s azon az IGE[2] nyilvános szereplése megkezdődött, nekem nincs egyetlen nyugodt órám. Többnyire még hazajönni sem érek rá s napokig odabent taposom a malmot Budapesten. Mert a Vásár után megkezdődtek a Könyvnap[3] és a Margitszigeti Íróhét[4] előkészületei. Levelezés az ország minden részével és az utódállamokbeli írókkal is. Kérvények és sürgetések a minisztériumokban. Fővárosnál. Tanácskozások, referátumok. Szerkesztési munkák a propaganda-lapnál. (Küldettem.) Színészek ügye-baja, próbák. Színpad. Munkálatok a Margitszigeten. Díszletek. Tervezők. Villanyhuzalok, körték, fényszórók. Intrikák, lemondások, gáncsok. Ellenségeim sűrű portyázásai. Éjjel álmatlanság. Nagy felelősség a vállamon, nehezen mozgó pénzügyek. S így tovább. Ezenkívül azután minden erőmet a Magyarországnál[5] hagyom. Vezércikk, belső cikk minden nap, állandó rovat, szerkesztés. Regénykéziratok olvasása. Tudok ezenkívül magánember is lenni? Apa és férj és író? Vagy barát? Nem. A szívem néha úgy ki van merülve, hogy alig tudok lélegzeni.

Ez az oka hallgatásomnak.

Most hideg vasárnap délután van és nem jött ki hozzám senki, — mert még a vasárnapjaim sem nyugodtak. Új regényem[6] kéziratát kellene javítanom holnapra, — 16 ív, az Athenaeum adja ki, — de semmi kedvem dolgozni.

Ami azt a bizonyos felajánlott segélyt illeti: ez idő szerint az egyesület pénztárában nincs egy vas sem, mindent beleöltünk az Íróhétbe. Azonban az Íróhét során komoly pénzhez tudunk jutni. Az összeget akkor azonnal elküldjük.[7]

Most szeretném, ha az Íróhét zavaró incidensek nélkül lebonyolódnék. Ha ez a nagy ügy sikerül, igen jelentős lépést tettünk előre minden tekintetben. Kérlek, nézd át a propaganda-lapot. Már ottlétemkor kértelek, hogy tarts előadást arról a kérdésről,[8] vajon lesz-e egyáltalán magyarság, amelynek az írók írjanak? Azóta megjelent cikked[9] a Válaszban és én háromszor is elolvastam. Úgy érzem, ezekről beszélni kell. A műsorba mégse mertelek felvenni, mert olyan messze vagy Budapesttől s olyan bizonytalan, hogy számíthatunk-e Rád. Most újból kérlek: ha tudod, oszd be az idődet úgy, hogy jún. 4—11 hetét a Margitszigeten töltsed és tarts előadást ezekről a kérdésekről. Mi ezt külön meg fogjuk hirdetni és plakátoztatjuk is, azonkívül a rádióban is közzététetjük. Margitszigeten ingyenes lakás, ellátás áll rendelkezésedre egy hétig a Palatinusban. Félárú jegyet is küldünk, ha szükséged van rá. Ez a hét Rádférne, kedves Lajos bátyám. Fontold meg újra ezt az ajánlatomat és dönts mennél hamarabb, hogy várhassalak és simán elhelyezhesselek.

Pünkösdi utazásomat az tette lehetetlenné, hogy nem adtak vasúti jegyet. Nekem pedig éppúgy nincs pénzem, mint a tisztességes embereknek általában. Zilahy[10] nem sokat törődik munkatársai terveivel, mozgásával. Így nem törődött az én jegyemmel sem. A nyáron azonban két hét szabadságom lesz, ezt az időt arra szeretném fordítani, hogy megírjam az Ormánság lélektana című munkámat.[11] Szükséges lesz, hogy Baranyába utazzam. Parókiádat, — némaság fogadalmával, — útba fogom ejteni. Sőt, ha adsz nekem némi díjazás ellenében lakást és táplálékot, esetleg ott írom meg művetskémet.

A Válasz-szal nem vagyok megelégedve. Undorodom attól, hogy annak a Fisterer-

féle hülyeségnek[12] odaadtátok a drága helyet és papírt. Hogy a lap iránytalan, gerinctelen. A kritikák rosszak. Pörje-Németh úr[13] odapöckölt egy-két kis észrevételt s ez a lap kritikája. Gulyás Madách-tanulmánya[14] ködös-gőzös irodalmi nagyképűségek és frázisok halmaza. Tipikus dilettantizmus. Jók Illyés versei.[15] Halász Gábor tanulmánya[16] zavaros és unott. Mondhatom, a hegyek hosszú vajúdása után nevetséges egér született. Amikor én tavaly novemberben Debrecenben a folyóirat tervét fölvetettem, nem ezt vártam. De azután jött Németh és szerelme – Gulyás Pali, engem szépen félretettek Féjával[17] együtt s egész sor tervünket üres esztétizálásba süllyesztették. Most ott tartok, hogy zsebre kell vágnom Németh oktatásait az Ormánság lélektana dolgában s efféle biztatásait: „Aztán, ha nagyon jó lesz a munka, a legsikerültebb részt esetleg szívesen közlöm."

Nagyon szeretnék hozzáfogni a tatárjárás-regényemhez is.[18] De hát mikor s hogyan? Elkeserítő, hogy nem lehetek író!

Az egyke-ügy egyre szélesebb hullámokat ver. Most itt van ez a Hidas, amelyről a derék Braun Róbert olyan sokat írt s amit annyira hozzávert Illyés fejéhez.[19] Mikor tegnap a táviratot elolvastam, sírva fakadtam. Sírva írtam meg a dolgot. Zilahy titkárnője, egy szép barna zsidólány, ezen nagyon csodálkozott. Lássa, – mondtam neki, bezárnak egy magyar templomot. „Hát nem marad most templom?" – kérdezte naivul. Igen, de a németeké, a katolikus templom. „Hát abba nem járnak?" – mondta megint. De a magyarok kivesztek! – mondtam dühösen. „Na, de a templomból kultúrház lesz és csak használják valamire", – így ő. Legyintettem és szerettem volna leütni. Ilyen környezetben dolgozom, Lajos Bátyám.

Isten Veled és Feleségeddel. Írj, hogy jöhetsz-e. Szeretettel ölel öcséd:

Kodolányi

MTAK Kézirattár Ms 4588/165.
Gépírás ceruzás autogr. aláírással.
Zengővárkonyba írt levél.
Rajta FL ceruzás aláhúzása.

[1] Ld. 1048. sz.
[2] Ld. 1020/7.
[3] A könyvnap gondolatát Supka Géza vetette fel 1927-ben az általa szerkesztett Literatura c. folyóiratban. Célja a könyvek – elsősorban a magyar szerzők műveinek – terjesztése; a kiadók, kereskedők az utcán is árultak s a szerzők ott dedikálták műveiket.
[4] Az IGE által 1934. VI. 4–11. között rendezett találkozó a margitszigeti nagyszállóban, előadásokkal és tanácskozással.
[5] Kodolányi a Magyarország belső munkatársa volt.
[6] A Feketevíz c. regényre utal. Bp. 1935.
[7] FL nem kapott segélyt. Ld. 1020/7.
[8] FL nem tartott előadást az íróhéten.
[9] Ld. 987/1.
[10] Ld. 997/3.
[11] Kodolányinak ilyen műve nem készült el. Ld. 1143/2.
[12] Ld. 986/5.
[13] Németh László Pörje Sándor néven is írt kritikákat a Válaszba.
[14] Ld. 986/6.

[15] Ld. 986/7.
[16] Ld. 986/8.
[17] Ld. 930/9.
[18] A vas fiai c. regényére utal. Bp. 1936.
[19] Ld. 952/9.

1052. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1934. V. 28.

Kedves Lajosom!

Átnéztem ezt a régi, rossz kis írásomat, az Ormányság-ot[1] s küldöm neked. Szegény boldogult Zsinka[2] volt egyszer nálam, véletlenül kezébe került a kéziratom, ezt a néhány részt kikapta belőle (természetesen nemcsak ennyiből állt, egyéb fejezetek is voltak), de ezeket is csak nyírbálva tudta közölni így is alig tudta két számba beledugni. A nyírbálásokat te is észre fogod venni. Így aztán még sokkal rosszabb a munka s nem sok élvezeted lesz benne. Ha eljöttök, majd esetleg beszélek még róla. – Küldöm az „esperesi kérdőpontokat"[3] is. Próbáltam becsületes feleleteket adni, ha lesz időd elolvasni. – S nagyon köszönöm a könyvedet is,[4] amit bizonyosan régóta várasz már vissza. Úgy érzem, neked magadnak is ez a könyv olyan alapvetés, aminek a vasszerkezetére újra meg újra építesz s szereted, ha kezed ügyében van. Bocsáss meg, ha más példányod nem volt, hogy ilyen sokáig megfosztottalak tőle. Borzasztó hiányossága az életemnek, hogy soha semmit nem láttam. 2 évi pesti káplánságom éppen a világháború elejére esett, majd összeszakadtam a munka alatt, soha nem volt időm semmit megnézni, az egyetemet is azért voltam kénytelen abbahagyni, s talán kétszer voltam a Szépművészeti Múzeumban, akkor is annyira megragadott Szinyei Merse Pál művészete, hogy, mint a bolond, mindig azokat néztem, mindig ezekről álmodoztam azóta is – ha én valamikor legalább egy színes Szinyei-albumot meg tudnék szerezni! – azontúl alig láttam valamit. Közben a jó Isten keze levetett ide Baranyába, 5 évig egy nadrágot se tudtam csináltatni, ma is koldus vagyok, hát mit láthattam én abból a csodálatos világból, ami a Te világod? Ezért menekültem a néprajzhoz is, hogy papi munkám meddősége mellett is tökéletesen meddően ne éljem le az életemet. Olyan jó volna tőled sokat tanulni s ne vess meg engem, hogy annyi mindent, amiről írtál, csak képzeletben láttam s a verhetetlen logikád volt az, amit legjobban élveztem a könyveden keresztül. Nem szeretnék a kezed közé kerülni egyszer. No de ettől éppen az a sötét „tudatlanság" fog megvédeni egyszersmindenkorra.

Június 13-án lesz kislányunk keresztelője.[5] Victor Jani[6] jön le megkeresztelni. Nagyon sokszor gondoltam Terád is, hogy milyen öröm lett volna nekem, ha Te keresztelted volna meg, de Victor Janinak még az ősszel írtam róla, amikor még téged alig ismertelek. Ő temette tavaly szegény öcsémet is. De nagy öröm volna nekünk, ha velünk együtt volnátok ti is azon a napon s ha nem vetnétek meg kérésünket: elfogadnátok a keresztszülői tisztséget.[7] Ez soha nem jelentheti azt, hogy én, a senki, bizalmaskodjam veled, csak annyit, hogy végtelenül boldog volnék, ha a te lelkedből

egy szikrácskát s k.[edves] feleséged szeretetéből egy simogatást kaphatnának az én gyerekeim is valamikor. S nagyon kérlek, ne gondoljatok egy pillanatig se arra, hogy mi a gyermekeink számára, vagy a kis Ágneske számára, ajándékot várnánk tőletek. Ezzel csak megbántanátok bennünket. Ez maradjon távol egyszersmindenkorra tőlünk. Itt lesz Szabó Imre[8] is, Muraközy[9] is (legalább ígéretben), Baranyából Komlóssy Ernőék,[10] Nagy Ákosék[11] s esetleg még mások. Bereczky[12] is jön, ha jöhet, de nem hiszem. Ők családostól jönnek majd, ha jöhetnek, több hétre.

Családom jól van. Ojtogatok rózsát, szőlőt, gyümölcsfát, s egyházam nagy bajaival vesződöm.

Kézcsókomat s enyémek csókját küldve k.[edves] feleségednek
téged szeretettel ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/63.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1046/2.
[2] Zsinka Ferenc (1889–1933) történész, irodalomtörténész, ref. lelkész, könyvtáros. 1924–1929 között a Protestáns Szemle szerkesztője.
[3] Ld. 1001/1. ill. 1046/3.
[4] A Magyar Művészetre utal. Ld. 840/1.
[5] Ld. 1046/4.
[6] Victor János (1888–1954) 1932–1949 között budapesti ref. lelkész, majd teológiai tanár, a Ref. Figyelő c. folyóirat szerkesztője, számos egyházi ill. vallási mű szerzője.
[7] FL-ék nem lettek Kiss Ágnes keresztszülei.
[8] Ld. 996/10.
[9] Ld. 976/7.
[10] Komlóssy Ernő drávafoki ref. lelkész, a Dunamell. Egyházkerület missziói bizottságának jegyzője.
[11] Nagy Ákos nagyvátyi ref. lelkész.
[12] Ld. 996/6.

1053. NAGY SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. V. 28. hétfő

Mélyen tisztelt Uram,

mindenekelőtt, ha még emlékszik több mint tíz esztendő távolságából rám, engedje meg, hogy melegen üdvözöljem és hogy köszöntsem Önt, mint az újdonsült *Válasz*[1] régi, kipróbált szerkesztőjét, de egyben mint az új szemle legjobb és legfontosabb cikkének[2] íróját is. A *Válasz* szükségességét magam is vallom és érzem, bár az eddigi tapasztalataim alapján kissé óvatos vagyok a várható eredmények és lehetőségek megítélését illetőleg. Kívánom, hogy a cikk folytatása is olyan bátor és éppen ezért olyan hasznos legyen, mint aminő a már megjelent rész volt.

A múlt héten megküldettem Önnek a *Századunk* két utolsó számát,[3] amelyben egy hosszabb cikksorozatom kezdődött a mai filozófiáról, továbbá a *Tolnai Világlexikona* egyik pótkötetében szintén a mai filozófiával foglalkozó cikkem korrektúráját[4]

is. Remélem, hogy a küldeményemet már kézhez vette. Nagy megtiszteltetésnek venném, ha véleményét írásaimról pár szóban közölné velem.

Maradok a *Választ* és a választ várva

őszinte tisztelettel

Nagy Sándor

MTAK Kézirattár Ms 4589/49.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Nagy Sándor adatai ismeretlenek, filozófiai tanulmányok szerzője. FL 1919-ben ismerte meg Málnai Jenő, esetleg Mannheim Károly és Tolnai Károly révén, akik Nagy Sándor barátai voltak.

[1] Ld. 983/2.
[2] A Nemzeti öncélúságra utal. Ld. 987/1.
[3] Mai filozófia. I. = Századunk. Társadalomtudományi Szemle, 1934. 9. évf. 49–56. p.; – A II. rész u. o. 115–121. p.
[4] A Tolnai Világlexikon pótköteteinek cikkei szignálatlanul jelentek meg, nem állapítható meg, mely cikkeket írta Nagy Sándor.

1054. TOLNAI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

[Párizs,] 1934. VI. 1.
3, rue des S[ain]ts Pères

Mélyen tisztelt Tanár úr,

Sokszor és hálásan köszönöm a „Válasz" első számát.[1] Mondanom sem kell, menynyire örültem a bátor és szép cikkének;[2] ma is ugyanazzal az élvezettel és csodálattal olvasom az Ön dolgait mint 10–15 évvel ezelőtt. – A folyóiratra előfizettem. Szívből kívánom, hogy hosszú életű legyen. Örülnék neki, ha ismét hírt kapnék Öntől; már nagyon soká hír nélkül vagyok.

Az én helyzetem egyelőre változatlan; még nem tudom, hogyan fog a jövőm alakulni. Egyelőre erre az évre el vagyok látva munkával: a H.[ieronymus] Boschról szóló disszertációmat átdolgozom könyvvé, mert akadt kiadó, aki publikálja (sajnos holland nyelven!)[3] – Azonkívül folytatom a „Michelangelo" (cikkek formájában való) közzétevését; talán később akad arra is kiadó.[4] Egyelőre csaknem egészen izoláltan élünk itt; a franciák elzárkóznak az idegenek elől. Mégis boldog vagyok, hogy itt lehetek; a német börtön után jól esik ez a szellemi szabadság.

Abban a reményben, hogy Ön is, k.[edves] Felesége is jól vannak, sok-sok szeretettel üdvözlöm

Carlo. –

P.[ost] S.[criptum] Megkapta a Ferenczy Noémiről szóló kis könyvet?[5]

A helynév és évszám: postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4590/47.
Kézírás.

Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony, (u. p. Pécsvárad) Hongrie. Feladó: Tolnai. Paris 6e 3, rue des Sts Pères.

[1] Ld. 983/2.
[2] A Nemzeti öncélúságra utal.
[3] A kötet nem jelent meg hollandul, hanem utóbb francia nyelven: Hieronymus Bosch. Basel, 1937. Les Éditions Holbein. Nyomtatott dedikációja: En hommage à M. Louis de Fülep. Ld. még 1059/5., 1061/3., 1079/6., 1091/3., 1094/4., 1178/4., 1191/9., 1231/6., 1232/5. és 1276/2.
[4] Ld. 819/5. – Tolnai 1934-ben és utóbb megjelent Michelangelo-cikkei: Michelangelo et l façde de San Lorenzo. (= Gazette des Beaux-Arts, 1934. I. 24–42. p.) – Studi sulla Cappella Medicea. Parte I–II. (= L'Arte 1934. 5–44. és 281–307. p.) – The Rondanini Pieta. (= The Burlington Magazine, 1934. 146–152. p.) – La Bibliothèque Laurentienne de Michel-Ange (Nouvelles recherches.) (= Gazette des Beaux-Arts, 1935. IX–X. 94–105. p.) – Michelangelo; Sheet of Studies of a Horse. (= Old Master Drawings, 1935. XII. 43. p.) – Michelangelo's Bust of Brutus. (= The Burlington Magazine, 1935. 23–29. p.)
Első nagyobb kötetes műve, a The Youth of Michelangelo Princetonban jelent meg 1943-ban.
[5] Ld. 980/6.

1055. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1934. VI. 6.

Kedves Lajosom!

Szomorúan olvastuk leveledet,[1] hogy *most* nem jöhettek, még szomorúbban az okát. Majd a Dráván a nyáron kipótoljuk, ami most elmarad. Okvetlenül számítunk rá. A betegségeddel kapcsolatban pedig, mint aki ilyen kúrán ment már keresztül a Lukács-fürdőben, fogadj el tőlem néhány tanácsot. Az egyik az, hogy a kúrád alatt napközben is minél többet feküdjél meleg ágyban. Pihenés és meleg kell annak a lábnak. Feküdjél d. e. is 2 órát, d. u. is legalább 2 órát. Olvasol ez alatt az idő alatt. Ha ezt nem csinálod a kúrával együtt, kérdés, hogy egyáltalán használ-e. A másik tanács, amit fogadjál el tőlem: – alakíttasd át a cserépkályháidat okvetlenül Hardmuth-rendszerű kályhává. Én, mikor ott voltam nálad a télen, azt mondtam feleségemnek itthon: csoda, hogy ezek a Lajosék tele nem szedik nyavalyával magukat a *rossz* kályháik mellett. S íme – itt is a nyavalya. 2. lépésre a kályháidtól fölfázott a lábam és fájni kezdett. Ha *egészséget* akarsz, nem *csak* időleges gyógyulást, okvetlenül tüntesd el a betegség okát is, mert ez az ok. Tudod, mit jelent a Hardmuth-rendszerű kályha? Azt, hogy nálunk ősztől tavaszig *félig kinyitott felső ablak mellett,* tehát állandó tiszta levegő mellett, változatlanul – mondjuk – 21° a hőmérséklet éjjel-nappal. Padló és fal soha ki nem hülhet. Naponta kétszer kell csak a kályhát megrakni. Reggel megrakjuk, este ott még a parázs, este megrakjuk, reggel ott a parázs. S rengeteg fát megtakarítasz közben, úgy hogy egy télen a megtakarított fád kifizeti az átrakási költségeket. Ha elfogadod a tanácsomat, ezzel fogsz teljesen meggyógyulni, 10 évvel tovább megmarad a munkaképességed s talán énrám se haragszol, ha jól befűtött kályhád mellett elmondom egyszer majd – Horatius bükkfahasábjaira s falernumi borára gondolva – a *legújabb* dalgyűjtésemet. Ha most fölmégy Pestre Patakra menet,[2] telefonáld föl a Hardmuth-cserépkályhagyárat, kérdezd meg,

ott van-e még a munkások közt sellyei származású Farkas, aki a kákicsi pap kályháját is csinálta. Mikor jön haza Farkas nyári szabadságára s nem volna-e hajlandó hozzád betérni akkor s mennyiért alakítana át 3 kályhát? Az enyémért vagy 8 évvel ezelőtt 25 P[engő]-t kért munkadíjul s valamibe került a vasanyag is hozzá, amit Pécsen ő meg tud szerezni. De fogadd meg, amit mondok, mert egy életen keresztül áldani fogod Farkast érte.

Ne haragudj, hogy neked nem kellemes társaságba hívtalak benneteket.[3] Olyan nagy szeretettel fogadtak ezek engem most Pesten, külön összejöttek érettem Szabó Imrénél[4] egy este, Potzmannál[5] másik este s mindegyik külön is meghívott, hogy nem térhettem ki én se a hívás elől. Muraközy[6] nagyon rossz szerkesztő, a lap tönkrement a keze között, senki ezt neki úgy meg nem mondta és ki nem fejtette még, mint én, de olyan emberek és olyan hatások között nőtt, hogy maga se tehet róla, ha eddig csak ennyi adatott neki. Éppen azért szerettem volna, ha más típusú emberrel is találkozott volna nem csak ő, hanem az egész pesti társaság, mert úgy gondoltam, hogy ebből csak áldások indulhatnak az ő életükben és munkakörükben. Milyen őszinte hálával gondolok én pl. azokra a hatásokra, amiket soha nem kapok meg, ha egyszer le nem ülök az átalakítandó kályhád mellé. Miért ne kaphatta volna meg más is tőled ugyanazokat az indításokat? Hiszen *élek* abból, amit tőled kaptam s ha elolvasod legközelebbi rossz cikkemet,[7] abban is meglátod a rossz kályhád hatását. Ne haragudj rám — én jót akartam.

Amit ígértem, hogy esetleg megírok, nem írtam meg, mert én is espereslátogatással, iskola- és konfirmandus-előkészítéssel foglalkoztam, amiből csak a kan.[onika] viz[itáci]-ón estem eddig keresztül s egy influenza-féle is ágyba fektetett, ami itt most nagy járvány. De írtam tegnap egy rossz cikket, amiben hivatkozom tanulmányodra s külön megjelöltem a forrást s egy mondatban írtam is róla valamit. Most Bereczkynek[8] írom meg, hogy azonnal követelje Muraközytől a *Válasz* ismertetését.[9]

Sok áldást kívánok pataki munkádra s rátok s kézcsókomat is küldve szeretettel ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/64.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak, ref. lelkész Zengővárkony U. p. Pécsvárad Baranya vm.
Feladó: Kiss Géza ref. lelkész Kákics Baranya vm.

[1] A levél nem maradt fenn.

[2] FL az Országos Református Theológus Szövetség 1934. évi nagygyűlésén tartott előadást. A vándorgyűlés 1934. VI. 22–26. között volt, 22–23-án Sárospatakon, 24-én Miskolcon, 25–26-án pedig Miskolc–Diósgyőr–Aggteleken. Mintegy 200 teológus vett részt Budapestről, Debrecenből, Pápáról, Sárospatakról, Kolozsvárról és Losoncról. A gyűlés témája a teológusképzés reformja volt előadások és viták formájában. FL 23-án adott elő A lelkipásztor nemzetünk szolgálatában címmel.

Előadásának kéziratos vázlata a hagyatékban fennmaradt. (MTAK Kézirattár Ms 4593/156.) Szövege a következő:

nem általánosságokat – konkrét, mai helyzetben „a lelkipásztor nemzetünk szolgálatában"; most nem érünk rá általánosságokra; a *ma* feladatát és a mi feladatunkat kell meglátnunk; kertelgetés,

szép szavak nélkül megmondom: végső veszedelem hírét hozom ide; egyházét, nemzetét, népét; nem azért jöttem ide olyan messziről, hogy valami *„előadást"* tartsak, mi lehet jó vagy nem jó, idővel elpárolog hatása s csak mint emlék él – előadásért nem mozdultam volna; *cselekedtetni akarok,* cselekvésnek kellene elindulnia innen; *ma csak egy téma és egy feladat* – minden más utána; itt is *csak* ezzel kellene foglalkozni; másutt is; ez a mostani nemzedék és ezek a mostani évek vagy megoldják ezt a feladatot, vagy vessünk számot azzal, hogy más nemzedék és más évek már nem fogják megoldani; kemény beszéd – de evangelium hirdetőihez szólok;

arról, amiről szólok, részben tökéletes *tájékozatlanság,* részben *vita,* hogy csakugyan úgy van-e, s a valóság tagadása, utóbbi még veszedelmesebb az elsőnél, mert az amúgy is alvó lelkiismeretet még jobban elaltatja, a tétlenséget igazolja; *a nagybirtok ügynökei letagadnak mindent* – érthető, földreformról van szó.

három dologról akarok szólni: 1./ intrinsecus veszedelem, 2./ extrinsecus veszedelem, 3./ *lehet-e* még tenni s ha igen, mit *kell* tenni – és *mi itt a lelkipásztor hivatása.*

I. *egyke;* akik a veszedelmet tagadják, statisztikai számokkal állnak elő, melyek fogyás helyett szaporodásról beszélnek; teljesen hamis, mert az egész országot veszik alapul; senki se vonta kétségbe az országos növekedést – nem erről van szó; hanem: *nagy területen, a Dunántúl, fogy, rohamosan fogy a magyarság* – s a Dunántúl helyzete ma ugyanaz, mint volt *Erdélyé,* sőt még rosszabb, mert hatalmasabb, expanzívabb szomszéd van mellette (az Anschlusst fait accomplinak tekintem); a Dunántúl *hivatalos adataiban* se látszik annyira a magyarság fogyása – de a statisztika nem megbízható, ezt mi tudjuk, akik ott élünk; (Berkesd);

a *valóságos számok* mit mondanak; *belsőbaranyai jegyzék;*

Tolna, Somogy, Veszprém, Fejér még rosszabb; solti e[gyház]m.[egye] szintén rossz; s másutt is mindenfelé, városokban is;

elvándorlás meséje;

a *városok* elmagyarosodnak – de nem a városok a döntők, azokat ki lehet forgatni (Kolozsvár);

egykével járó *anyagi* és *erkölcsi* romlás; (degenerálódás)

állítólag hallgatni kell róla – de azzal nem segítünk; hallgatni és tenni – az igen!

gyülekezetek végórájukat élik; 5–10–15–20–25–30 év múlva egész sereg gyülekezet fog összeomlani; *baranyai esperes jelentés:* „minden második esztendőben kihal egy egész gyülekezetünk." *Hány évig?*

Hidas sok van.

II. *Német kérdés;* ezt is igyekeznek elleplezni; erről is – mondják – hallgatni kellene; a statisztikára hivatkoznak, hogy ma csak 5.5% a németség az országban; ez a szám se hiteles – de azonfelül nem ez a döntő, hanem hogy a Dunántúl vannak járások, ahol a németség a többség (pl. baranyavári járásban négyszer annyi, hegyháti járásban csaknem ugyanannyi, mint magyar, mohácsi járásban kétszerannyi, pécsváradi járásban majdnem kétszerannyi, stb. – a *hivatalos statisztika* szerint) ez évtizedek óta *egyre terjed mindenfelé* azelőtt tiszta magyar falvakban és vidékeken is;

ezenkívül: *változott a világtörténeti helyzet és változott a németség állapota* – ezt se látják; öntudatra ébredés, agitáció; nem akarnak magyarok lenni, elkülönülnek, autonómiára törekszenek, ami előkészíti elszakadást; *ilyen gyűlés;*

mi lesz Magyarországból Dunántúl nélkül? ez a kérdés; nem állhat fenn (németség Duna–Tisza közén: Bácska fel Pestig);

Hidas – az ügy tőlem indult el, de elkanyarodott olyan útra, mellyel nem azonosítom magam; megültettem a tojásokat, tojásgránátokat, de melléjük csempésztek néhány kacsatojást – hírlapi kacsák keltek ki belőlük; a hidasi eset nem *egy* s ezért nem is vele kellene foglalkozni; egész sereg Hidas van soron; a harang-elvitel nem jogi oldala miatt baj, hanem mert *görögtűz, frázis;* komoly munka helyett szavalás – persze, ez könnyebb; s ezzel elterelődik a figyelem a többiről, mely soron van s talán még meg lehetne menteni;

III. a teendő, a feladat

a/ mi a teendő? b/ *ki* végezze el?

a/ a teendő;

1./ *telepítés;* még mindig csak tanulmányozzák – és nem tanulmányozták eléggé; s nincs rá elég

pénz; lehetne, szakemberek szerint is, és kellene lennie; 8 1/2 millióból több, mint *3 millió földműves proletár;*

2./ *birtokreform* – nagybirtok idegen kézen, ellenségeink kezén, hazaárulókén is (Windischgraetz; Draskovics stb.)

magántulajdon szentsége – legnagyobb blaszfémia; ami nem teljesíti hivatását a nemzet életében, meg kell szűnnie – vagy a nemzet szűnik meg; kommunizmus vádja: *szándékosan összecserélik államot nemzettel* (erről hallgatnak);

3./ *örökösödési törvény* – enélkül másik kettő keveset ér; ne féljünk túlszaporulattól; hol vagyunk tőle? itt sokkal több nép élhet;

4./ *új gazdasági rendszer;* gyümölcs, állattenyésztés; gyümölcsöt importálunk; gesztenye (a mienk!); magyar

iparosok (ma az iparosság német); *falvak ezreinek kell felépülni;*

ez a négy elválaszthatatlanul, szervesen összefügg és egymásból következik; ez *egy* egész, egy feladat;

b./ *ki végezze el?* törvényhozás, állam; de az a kérdés, hogyan, velünk, vagy nélkülünk; mindezt lehet jól megcsinálni, rosszul is; előző földreform; és lehet – *nem csinálni;* mint eddig;

várjuk meg, míg elmúlik felettünk az idő a tétlenségben, vagy ha tesznek, s nélkülünk, és rosszul, aztán kritizáljunk? *ha ezeket a dolgokat nem teszik meg, vagy rosszul, az a halál!*

elsősorban a reformátusságot érinti, neki kell megmozdulnia; az élre állnia, benne a lelkipásztoroknak s az ifjúságnak;

a lelkipásztor szolgálata; azt mondják, egyház, lelkipásztor nem tehet semmit, nincs hatalma, a prédikáció hatástalan, akiknek szól, jelen sincsenek; *az egyke ellen nem is lehet tenni semmit prédikációval;* de ez nem jelenti az evangelium elégtelenségét és erőtlenségét, legfeljebb a mi elégtelenségünket, azt, hogy nem értettük meg az evangeliumot, vagy a mi járatlanságunkat, azt, hogy nem merjük levonni belőle a végső és kockázatos konzekvenciákat; Isten országa nem beszéd, és nem csak prédikáció, hanem: *törvény;* (decalogos)

hogy *legyen* törvény és *milyen* legyen, abban kell részt vennie az egész reformátusságnak, az egész egyháznak és a lelkipásztoroknak; ezért *harcolnia* minden eszközzel;

először is: ma még teljes tájékozatlanság (föld-hiány, terjeszkedés akadályai stb., erkölcsi: fényűzés, kényelem-szeretet, családi rendszer, vőség, convade); meg kell csinálnunk az egész ország szociográfiáját, helyzetképét, elsősorban a reformátusságét vidékenként és községenként, pontosan; *a telepítésre alkalmasság és szükségesség szempontjából is; nagybirtok stb.;* nekünk kell megmondanunk: *honnan, hova, kit telepítsenek;* a kormány telepítési programjából hiányzik a *nemzeti szempont,* a törpebirtokosokra gondol, holott sürgősebb a proletariátus; és megmondani; *hova; a magyarság várait* erősíteni, nem feladni (ez a tendencia – összevonás, növelés helyett); *a Dunántúllal áll vagy bukik Debrecen is!*

birtokviszonyokat, gazdasági életformákat és lehetőségeket tisztázni; mert a *holdszám* nem mond meg mindent;

belevinni köztudatba az örökösödés megváltoztatását, magántulajdon új fogalmazását: *a föld a nemzeté;*

új gazdasági rendért harcolni; falvak ezreinek kell épülni, benne ifjúság ezrei existenciát találnak;

tehát: memorandumba foglalni, minden egyházkerület vezetőségéhez elküldeni, azonnal megindíttatni munkát, benne részt venni, sőt előljárni; hivatalosan lépjen föl az egyház a világi hatóságoknál; *ostromoljanak;* ref. sajtó tétlensége; mivel foglalkoznak;

nem akar rábeszélés lenni, – de történelmi kiindulás lehet, nagy, döntő dolgok kezdete.

A vándorgyűlésről s benne FL előadásáról előzetes híradást közölt a Sárospataki Református Lapok 1934. VI. 10-i sz. (142. p.), valamint a Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1934. V–VI. száma (133–134. p.). Magáról a konferenciáról a Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1934. IX–X. száma (20. p.), a Sárospataki Református Főiskola Értesítője az 1933/34-ik iskolai évről c. kiadvány (30. p.) és a Közlöny. A debreceni református theológus ifjúság lapja 1934. szept.–okt. száma (10. p.) emlékezik meg.

Az előadás hatására a nyár folyamán teológusok egy csoportja biciklin bejárta a Déldunántúlt. Tapasztalataikról Kovács István két részes cikke a Sárospataki Református Lapok 1934. X. 21.

(233–234. p.) és XI. 4. (247. p.) ill. Fürjész István a Sárospataki Ifjúsági Közlöny IX. sz. (25–27. p.) számolt be.

3 Az 1052. sz. levél 8–12. jegyzetében említett lelkészek valamelyikéről lehetett szó, talán Muraközy Gyuláról. (Ld. 976/7.)

4 Ld. 996/10.

5 Potzmann kiléte ismeretlen.

6 Ld. 976/7.

7 Ld. 1046/8.

8 Ld. 996/6.

9 Muraközy Gyula: A „Válasz" (= Ref. Élet, 1934. VIII. 18. 34–35. sz. 259–260. p.)

1056. FÜLEP LAJOS – GULYÁS PÁLNAK

[Zengővárkony, 1934. VI. 11.]

Kedves Barátom,

a 2. számban nem folytatom a cikkem,[1] majd a 3.-ban; a 2.-ba talán majd valami kritikát írok.[2] Ha tudok. Mostanában minden este forró kénes fürdőben ülök, s ez annyira kimerít (utána nem tudok aludni), hogy teljesen használhatatlan vagyok. De nem bánnám már, csak legalább megszabadulnék a nyavalyámtól. — Várom a borítékszöveget. Pontosan föl kellene tüntetned rajta, hogy hova küldjék az előfizetési díjat, akivel csak beszéltem, senki se tudja. Én a bizományost javasolom, nem tudom, jó-e pénzbeszedőnek a kiadó, ha egyúttal nyomda is. Dehát ezt Rátok bízom, Ti jobban ismeritek azt a nyomdát.[3] — A hosszú mondat annak hosszú, akinek rövid a szuflája, s az ilyenekre nincs gondom. Nálunk megszokták a rövid szuszt és tipegést. Én az egészben csak 3 bekezdést akartam csinálni: 3 lélegzetvétel.[4] Aki elfúl, fulladjon.

A mostani papír szerintem elég vastag. Nem az a baj: a szedés-tükör túl nagy. Ezért kellene jövőre más formára áttérni.[5]

Szeretettel

Fülep Lajos

A dátum: postabélyegző.
PIM Kézirattár V. 4324/88/7.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Gulyás Pál tanár író úrnak Debrecen Hajó utca 8.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony, u. p. Pécsvárad

1 A Válasz 2. számára és a Nemzeti öncélúság c. cikk folytatására utal. Ld. 983/2. ill. 987/1. A folytatás nem készült el.

2 FL nem írt kritikát a Válaszba.

3 Az előfizetésre vonatkozó közlés nem változott.

4 Gulyás Pál fenn nem maradt, ez előtt írt levelében úgy látszik ismét a Nemzeti öncélúság c. tanulmány rövidebb szakaszokra bontását ill. rövidebb mondatokban való megfogalmazását ajánlotta FL figyelmébe.

5 A szedéstükör mérete nem változott.

1057. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Felsőgöd [Kecskemét, 1934. VI. 12.]

Kedves Barátom,

a szerkesztők elhallgattak s két hét óta a Válasz szinte csak a csepülők szájában él. De most ideje, hogy megint kivágjuk magunkat: erősen várjuk a te kézirat-csomagodat is.[1] Én Szekfű Három nemzedékének új kiadásáról írok s azonkívül hét-nyolc kisebb kritikát.[2] Gál Pista is befutott néhány ígéret-fiatallal,[3] úgy hogy ez a szám is lesz olyan mint az előző. Azonkívül változatosabb is talán. Te kitől kértél még cikket? Szépirodalomban állunk leggyengébben. Különben nagy dolgok vajúdnak itt, Illyés és Kerékék bábaságával, de csak akkor zaklatlak fel vele, ha biztos.[4] Gulyás[5] épp nálam van, ha te nem látogatsz meg a nyáron, én megyek le hozzád.[6]

Szeretettel köszönt

Németh L.[ászló]
Szeretettel: Gulyás Pál
Tóth László

A dátum: postabélyegző. A bélyegzőn helynévként Kecskemét szerepel; Németh László feltehetőleg Tóth Lászlóra bízta a feladandó lapot, aki hazatérve Kecskeméten adta csak postára.
MTAK Kézirattár Ms 4589/76. Csekély eltéréssel megj.: Monostori: Napjaink 22. p. – 1934. VII. 21-i dátummal: Németh-lev 194. p.
Címzés: Nagys. Fülep Lajos dr. egyet. tanár úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad Baranya m.
Feladó: Németh L. Felsőgöd Duna u. 30.

[1] Feltehetőleg a Nemzeti öncélúság c. tanulmány folytatására utal. Ld. 987/1.
[2] Ld. 987/3. – Németh Lászlónak a Válasz 2. számában Pörje Sándor álnéven Tersánszky Kakuk Marci a zendülők között és Turóczi-Trostler József: A magyar nyelv felfedezése (= Válasz, 2. sz. 162–163., ill. 165–166. p.), saját nevén Sinka István: Himnuszok Kelet kapujában c. ismertetése jelent meg (166–181. p.). A 3–4. sz.-ban Pörje Sándor néven Fontos könyvek (Ismertetés Babits Mihály: Az európai irodalom története és Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet c. művéről címmel írt (275–283. p.).
[3] Ld. 1019. sz. – Az „ígéret-fiatalok" az Apolló c. folyóirat későbbi munkatársai.
[4] Kerék Mihály ld. 1033/2. – Valószínűleg a Magyar Parlag c. tervezett folyóiratról van szó. Ld. 1060/8.
[5] Gulyás Pálra utal.
[6] FL Sárospatakról hazautaztában, ahol előadást tartott (ld. 1055/2.) néhány napot Felsőgödön töltött Németh Lászlónál. (Ld. Egy barátság... 103. p.) Németh László nem járt Zengővárkonyban.
[7] Ld. 1033/1.

1058. FÜLEP LAJOS – GÄRTNER JENŐNEK

Z[engő]Várkony, 1934. VI. 13.

Kedves Gärtner,

köszönöm a figyelmeztetést;[1] de akárm[ilyen] fontos is a dolog, nem engedek a 48-ból. Nem tudom, B-né honnan vette, hogy „megilletődtem" – ilyesmi éppen nem történt, sőt inkább nem-törődéssel kezeltem a dolgot. Ha ő festék-anyag és méret

szerint vásárol, legfeljebb megmarad a kép. Hiszem, hogy előbb-utóbb majd csak akad gazdája.

Cikkének ügyében[2] én nem vagyok hivatott dönteni, abban, hogy mit közölnek, mit nem, nem szólok bele, csak névleg vagyok szerkesztő; az én szerepem mindössze annyi, hogy támogatom a vállalkozást hébe-hóba egy-egy írással. Az 1. számot is csak készen ismertem meg. A kéziratokat *Gulyás Pál* olvassa s ő dönt felőlük. Kérem, forduljon tehát hozzá.

A 2. számban aligha szerepelek, hacsak valami kritikával nem; igen rossz állapotban vagyok.[3]

Szíves üdvözlettel

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 4163/68.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Gärtner Jenő tanár úrnak Kecskemét Rákóczi u. 1. II. 2.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad
Gärtner Jenő ld. 915. sz.

[1] A levél nem maradt fenn. – Valószínűleg arról van szó, hogy FL – mint korábban is már – megpróbálta pénzzé tenni néhány értékesebb képét: egy Rippl-Rónai-rajzot, egy 16. századi angol kép 18. századvégi másolatát és egy kis francia miniatűrt. Ezek valamelyikének eladásával foglalkozott Gärtner Jenő. Az eladásra nem került sor, halálakor mindhárom kép FL tulajdonában volt.

[2] Gärtnernek nem jelent meg cikke a Válaszban. – Gulyás Pálnak írt levelei csak 1942–1943-ból maradtak fenn.

[3] FL nem írt többet a Válaszba.

1059. FÜLEP LAJOS – TOLNAI KÁROLYNAK

Z[engő]Várkony, 1934. VI. 13.

Kedves Carlo,

hát bizony én is nagyon örültem, hogy írt, bár egy régebbi, előző levele alapján többet reméltem, azt, hogy az idén el is fognak jönni hozzánk.[1] De hát ez olyan költséges dolog, hogy most azt hiszem, Magának se nagyon telik rá. Nagyon vágyódom Magukhoz, de alighanem reménytelenül; a tavasszal ugyan, biztatásra, kértem a ministeriumtól útisegélyt,[2] persze, úgy lett, amint gondoltam, nem adták, azzal az indokolással, hogy elfogyott a pénzük; azt mondták, talán majd ősszel. De nem hiszem – megbélyegzett ember vagyok a szemükben, lehetetlen, hogy nekem adjanak. Ha mégis valami csoda történnék – kimegyek pár hétre, föltéve, hogy az egészségem engedi. Mert az bizony nagyon rossz, még mindig. Három éve mindennap lázam van s nem tudtak eddig segíteni rajtam. Igaz, hogy valami alaposabb kúrálásra pénzem se volt.

Örülök, hogy a Válasz tetszett. Nem volna hajlandó írni bele? Valami mai témáról. Nagyon szeretném.[3]

A Ferenczy-könyvet megkaptam, kedves Magától, hogy ránk is sort kerített benne.[4] Könyve nagyon szép.

Annak is örülök, hogy a Boschból könyv lesz.[5] De a Michelangelo![6] Azt látnám már könyvalakban! Most is azt mondom, hogy Anglia felé kellene orientálódnia. Bár a franciáknál is lehet utat törni az idegennek, csak a nyitját kell megtalálni. A kezdet nehéz, ha egyszer befogadták, magukhoz számítják, könnyen megy minden. Jó összeköttetések kellenének.

Hasek Svejkéből[7] 3 kötet megjelent magyarul, úgy hallom, Parisban lehet kapni. Kérem, érdeklődje meg, de ne küldje el, mert kitiltott könyv, a határon esetleg elkobozzák. Ha kapható, majd kell módot találni a becsempészésére.

Nekem egy igen jó barátom, Louis Berger,[8] patikus volt és költő, dolgozott ott a Maguk szomszédságában (régen, még a háború előtt), a Pharmacie des S[ain]ts Pères-ben, 12, rue des S[ain]ts Pères. Szeretném tudni, él-e még s ha igen, hol van, mi van vele. Talán abban a patikában – ha még megvan, – tudják. Nem kérdezné meg egyszer alkalmilag?

Nyáron is Parisban lesznek?

Szeretettel öleli mindkettejüket

öreg barátja

Fülep

Casa Buonarroti, Firenze. Tolnay Károly hagyatéka. Megj.: Lackó: Jelenkor 1016. p. (Tévesen XI. 13-i dátummal.)
Kézírás.
Címzés: Monsieur Charles de Tolnai Paris 6e 3, rue des Saints Pères, 3.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p., Pécsvárad Hongire

[1] Ld. 1054. sz. Tudomásom szerint Tolnai 1938. VIII-ban járt Zengővárkonyban, felesége nélkül, akit FL sosem ismert meg személyesen.

[2] Halasy-Nagy József, a pécsi egyetem filozófia professzora 1934. II. 21-én a VKM-hez fordult FL-nak nyújtandó 800 pengős tanulmányi segélyért, hogy két hónapra Párizsba utazhasson a legújabb művészi irányok tanulmányozására. Visszafelé Németországot is meglátogatta volna. FL a bölcsészeti kar támogatása ellenére nem kapta meg a segélyt, így az utazásra nem kerülhetett sor.

[3] Tolnai nem írt a Válaszba.

[4] Ld. 980/6. – A „ránk is sort kerített benne" Tolnay Károly Ferenczy Noémiről szóló könyvének arra a passzusára utal, amelyben az A Szellem c. folyóiratot, az Előadások a szellemi tudományok köréből c. sorozatot és a Vasárnapi Kör jelentőségét méltatja és jellegét ismerteti a magyar és az európai szellemi életben. (Tolnai Károly: Ferenczy Noémi. Bp. 1934. 10. p.)

[5] Ld. 1054/3.

[6] Ld. 980/5. ill. 1054/4.

[7] Ld. 932/7.

[8] Louis Berger-nek egy évszám feltüntetése nélkül, II. 9-i dátummal írt levele maradt fenn FL hagyatékában, amelyen ceruzaírással az 1913-as évszám olvasható. Eszerint Firenzébe, esetleg Nagybecskerekre íródott, ahol FL 1913. II–III. között szüleinél volt látogatóban. A levél hangja igen meleg, bár huzamos együttlétük óta sok év telt el. (FL ugyan feltehetőleg 1909-es rövid párizsi tartózkodása idején felújította barátságát Berger-rel.) Tükröződik benne Berger politikai érdeklődése, FL iránti barátsága, erre vall egyébként a levélhez mellékelt fénykép dedikációjának szövege is. (Ld. MTAK Kézirattár Ms 4585/113–114.)

1060. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Felsőgöd, 1934. VI. 15.

Kedves Barátom,

szeretnék már hírt hallani tőled. Igaz, én is elég szűkszavú voltam az utóbbi hetekben, de megviseltek a heccek, a sok indokolatlan sértés, igazságtalanság. Idő kell hozzá, amíg az ember kiszuszogja magát.

A Nyomda jelzi, hogy kéziratodat nem folytatod ebben a számban;[1] kár, mert nagy sikere volt, az olvasók egy részét, akik a *Sznobok és parasztok*[2] miatt megharagudtak ránk, elsősorban a te írásod fűzi a folyóirathoz. Ügyünk nem áll rosszul; egyáltalán nem látszik lehetetlennek, hogy a balt és jobbat egyszerre vetjük ki állásaiból s megcsináljuk a harmadik oldalt, amelyiknek a szellemi apja tulajdonképpen Ady Endre volt. Nagy szükség volna rád itt fenn; sajnos, még Illyés is elutazott – hatósági engedéllyel Moszkvába.[3] Ami a legégetőbb ügyeket illeti, három dologról kell beszámolnom: 1. Kozma Miklós[4] felajánlotta nekem a rádió-lektorságát,[5] rám akarja bízni, amennyire lehet, a „nemzetnevelést". Nagy Tanú-olvasó lett belőle, a főrendiházi beszédén is meglátszik. Okos ember, persze bennül a pénzben; de a jobboldal szétugrasztására talán felhasználható. Valószínű, hogy hamarosan kitennének a Rádiótól, de ha csak néhányszor kürtölhetek szét onnét, az is megéri. Illyésékkel megtárgyaltuk a dolgot; egy feltétellel hajlandó voltam elfogadni az ajánlatot, ha jövedelmemet, ami elég szép összeg, egy kiadóvállalat szervezésére fordítjuk. Ez adná ki a Tanút,[6] a Választ[7] s Kerékék lapját, az ősszel meginduló Magyar Parlag[8]-ot. Könyvsorozatunkat[9] úgy volna jó, ha a te könyveddel[10] lehetne elkezdeni. Persze a sok túlmunka, sőt anyagi áldozat fizetségeként, nem maradna el a gyanúsítás és rágalom. Benn vagyok a szorítóban, hogy használok többet az ügynek, ha elfogadom vagy ha visszautasítom. Illyésék vállalták, hogy amennyiben ez a mozgalom pénzhez juttatja őket, ők is a kiadóvállalatba adják. A legfontosabb az lenne, hogy napilapot tudjunk csinálni vagy csináltatni.

2. Talán eljutott hozzád a Hatvanyék hecce.[11] Kikaparták néhány mondatomat a Kalangyában folyó életrajzomból s mint zsidógyűlölő ellen megkezdődik ellenem a „humanista inkvizíció". A cél: a Válasz és a „harmadik oldal" kompromittálása, támadás; zsidó mozgósítási parancs. Te aki írásaimat ismered, tudod, hogy nem vagyok antiszemita, de van-e az ő szemükben nagyobb antiszemitizmus annál, minthogy olyan helyet szálltam meg, amelyről azelőtt ők magyarázták a magyar jelent és magyar hagyományt. Azontúl senkisem volt lojálisabb az íróikhoz nálam. Szeretném hallani ebben a kérdésben is a véleményedet. Olyan nagy bűn az, ha az arrogánsabbját valaki kordában iparkodik tartani?

3. Mellékelten küldöm a fiatalabbak, a Gál Pista[12] körül csoportosult húszévesek néhány írását, a legjobb: Bóka *Katonaság, népség Budapesten* című cikke[13] már a nyomdában van, utasítom őket, hogy neked küldjék a korrektúráját. A mellékelt tanulmányok, amint láthatod, nem valami egetrengetők, annál nagyobb a fiatalok önérzete. Elküldöm neked a Gál Pista négy levelét;[14] egy kicsit az epigonjaim mind s az ő „gangszter nemzedékük" az én nemzedék-harcom másolata; inkább nevetem

őket mint haragszom rájuk, bár tagadhatatlan, hogy a leveleik fájtak; ostromlott ember létemre én is azt reméltem, hogy az ifjúság fog felmenteni. Arra akarlak kérni, vedd át velük szemben a szerkesztési tisztet te; neked nagyobb tekintélyed van előttük, én túlságosan összeereszkedtem velük, legalább is Gállal, hadd érezzenek magukkal szemben erősebb kezet vagy legalább is olyanvalakit, akit szégyellnének megrugdosni. Végre is a Válasz személyek fölötti valami, amelyben érzékenységnek nincs helye s magam is azt hiszem, hogy ez a fiatal-csoport, ha megnyesed, helyreficamítod őket, kitűnő gárda lesz.[15] Olyan kevesen vannak, nem hagyhatjuk elveszni őket, csak mert szemtelenek. Én nekem a nyilvánosság előtt igazán nincs már más dolgom, minthogy az utánunk jövők fölfejlését s ami úgy látszik velejár, a magam legázoltatását előkészítsem. Ez a legázoltatás nem is fáj annyira, mint hiszik. Szeretem a családomat, Felsőgödöt; a sok zaj, piszok után verset akarok írni, a könyveimet (a 30 kötetet! mennyit gúnyolnak érte) készítgetni. Gál segédszerkesztői címzést követel,[16] hát irassuk oda a borítékra. Nagy kifogásod volna ellene, hogy a szerkesztők közé beemeljük? — Kérlek, ne ítéld meg őket szigorúan, s tudasd velük, hogy a következő számban melyik tanulmányukat akarod közöltetni. Hogy levelei históriáját jobban megértsd, megszámoztam őket; én a 2. és 3. közt válaszoltam neki, ez keresztezte a 3.-at, a negyedik válasz az én igen türelmes s kissé elégikus levelemre. Együtt lenni ezek után nem akarok velük, nem haragból, hanem önvédelemből. Egy-egy ilyen kártya egy napra kivet a munkából s az évben úgyis olyan kevés nap van. Ne haragudj, hogy a nyakadba varrom őket, de aki ezekkel beszél, annak bajuszának kell lennie.

Szeretném tudni, milyen kritikákat készítesz,[17] nehogy ugyanarról írjak én is. Szükség van kritikára s azért legalább 5—6-ot akarok csinálni,[18] nehogy olyan nyomorultul fessen a Bírálat-rovat, mint az első számban.

Összekerestem mindent, hogy fényképért fényképet küldhessek, de nincs; a bérletek több képet emésztenek fel mint amennyit én csináltatni hajlandó vagyok.

Gulyás[19] itt volt, sokat emlegettünk. A nyáron okvetlen leutazom hozzád, ha van egy-két napra szállás, csak a negyedik Németh-csemete[20] legyen meg, akit júl. 15-re várunk.

Szeretettel köszönt:

Németh László

Gál címe: Győri u. 17. (V. K. kórház)
A küldött írások közt talán a Waldapfelé a legjobb,[21] utána a Gundáé.[22] A Gál-levelet kérem vissza, elteszem egyéb „obsitaim" közé.

MTAK Kézirattár Ms 4589/77. Csekély eltéréssel megj. Monostori: Napjaink 22–23. p., Németh-lev. 189–191. p.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A Nemzeti öncélúság c. tanulmány folytatására utal. Ld. 987/1.
[2] Ld. 1000/6. ill. 1018/4.
[3] Illyés Gyula Nagy Lajos társaságában az Orosz Írószövetség meghívására a Szovjet Írók I. Összszövetségi Kongresszusa (amelyet 1934. VIII. 17–IX. 1. között rendeztek meg) alkalmából utazott a

Szovjetunióba. Illyés VI. 9-től VIII. 9-ig volt a Szovjetunióban. (Illyés Mária közlése.) Élményeit Oroszország (Bp. 1934.) című, a Nyugat kiadásában megjelent könyvében írta meg.

4 Kozma Miklós ld. 1002/8.

5 Németh László rádióbeli működéséről ld. 1018/5.

6 Ld. 905/3.

7 Ld. 983/2.

8 Ld. 1057/4. A lap nem valósult meg.

9 Németh László úgy tervezte, hogy a debreceni Ady-Társaság által Kardos László javaslatára 1932–1934-ben kiadott Új Írók c. sorozatot Válasz-Könyvtár címen folytatják. A terv nem valósult meg.

10 Az egyke-kérdésről tervezett FL-könyvre utal. Ld. 960/5.

11 Németh László: Ember és szerep c. művének a Kalangya 1934. I. számában megjelent részlete miatt Hatvany és Ignotus megtámadta a szerzőt. (Hatvany Lajos: A szellem különítményesei. = Újság, 1934. V. 27. 118. sz. 27–28. p., Nyílt levél Németh Lászlóhoz. = Századunk, 1934. V–VI. 4. sz. 179–182. p., Ignotus: Az idők mögül. = Magyar Hírlap, 1934. V. 13. 107. sz. 5–6. p. – Németh Egy különítményes vallomása címmel válaszolt. = Budapesti Hírlap, 1934. VI. 17. 135. sz. 7–8. p., Tanú IX. sz. 277–284. p.)

12 Ld. 1019. sz.

13 Ld. 1057/3. A cikk: Bóka László: Népség, katonaság Budapesten címmel végül az Apolló 1934. I. évf. 1. sz. 70–75. p.-n jelent meg.

14 Gál István levelei nem maradtak fenn.

15 Németh László Gulyás Pálnak szóló 1934. VII. 7-i levelében így ír az ügyről: Gál Pistáról én sem tudom, mit tartsak. Fülep itt volt, elmondta, miben áll kettejük viszonya, megmutatta Gál alázatos levelét, amelyet nemrég írt, most itt van egy másik alázatos, kopogtató levél, amely mögött ismerem a kicsinylő véleményt, látom, hogy használja ki „fiktív" barátságait barátságok szerzésére, s hogy támasztja alá az újonnan szerzettel a régit – mindez a stréber pimaszsága, ahogy Fülep is látja a dolgot, s ugyanakkor mégis találok mentséget a számára, hiszen fiatal, iparkodó, csak megszédült a tekintélytől, amelyet én kölcsönöztem neki. Hogy csavarná ki már most is kezemből az én fegyveremet! Ami belőlem úgy nőtt ki, mint fából a virág, azt tőle hallottam egyéves ottléte alatt!! A levelében legjobban az fájt, hogy a te panaszaidra céloz benne (nehéz mellettem szerkesztősködni), ss ő véd meg még engem veled szemben a hibáim miatt. Nagyon kérlek, bízd őt Fülepre, akihez lemegy, azt hiszem, ő rendbeszedi majd. Éretlen fiú, bajuszos ember kell neki. (Egy barátság... 106. p.)

16 Gál István nem lett a Válasz segédszerkesztője.

17 FL nem írt kritikát a Válaszba.

18 Ld. 1057/2.

19 Gulyás Pálra utal.

20 Németh Ágnes 1934. VII. 10-én született.

21 Valószínűleg Waldapfel Imre: Vergilius c. tanulmányáról van szó, amely az Apolló 1934. I. évf. 1. sz. 20–27. p.-n jelent meg.

22 Gunda Bélának az Apolló 1935. II. évf. 4. sz.-ban jelent meg Az egyetemi hallgatók és az egyetem c. cikke (299–304. p.), az 1935-ös kötet hátsó borítóján hirdetik Keletközépeurópa c. művét, mint az Apolló-füzetek előkészületben lévő darabját.

1061. TOLNAI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

[Párizs,] 1934. VI. 18.

Mélyen tisztelt Tanár úr!

Sokszor köszönöm k.[edves] levelét.[1] A patika még ma is ott van, változatlanul, a rue des S[ain]ts Pères-ben, de *Louis Berger* nem patikus többé, hanem fogorvos. Címe: *rue S[ain]t. Placide 49. 6e*.[2]

Pillanatnyilag a Bosch-on dolgozom;[3] július végén be kellene nyújtanom a kéziratot; sajnos nagyon elmaradtam a munkával, egyéb cikkek stb. miatt, úgy, hogy most minden erőmmel hozzá kell látnom a munkához. Szívesen írnék a „Válasz"-ba; kedves, hogy rám is gondolt.[4] De miről? Modern francia festészeti irányokról talán? Van-e ezirant nálunk érdeklődés?

Nagyszerű volna, ha ősszel idejönne![5] Nálunk lakhatna természetesen. — Mi sajnos nem mozdulhatunk el most, mert nincs pénz. — A Michelangelo-ra még mindig nincs kiadó;[6] úgy látszik várni kell amíg a viszonyok javulnak. Általában *nagyon nehéz* a helyzet itt külföldieknek (sokkal nehezebb, mint Németországban volt); még nem találtunk francia barátokat. Teljesen izolálva élünk. Pedig milyen rokonszenves nép! De nagyon elzárkóznak idegenek elől. —

Sok szeretettel üdvözli

Carlo és Rina

N.[ota] B.[ene] Nem bírtam kibetűzni annak a 3 kötetes könyvnek a címét, amelyről levelében említést tesz. — [7]

A helynév postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4590/48.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos ref. lelkész egyet. m. tanár úrnak Zengővárkony (u. p. Pécsvárad) Baranya m.
A borítékon FL ceruzaírásával: Svejk Berger címe

[1] Ld. 1059. sz.
[2] Ld. 1059/8.
[3] Ld. 1054/3.
[4] Ld. 1059/3.
[5] FL nem jutott el Párizsba. Ld. 1059/2.
[6] Ld. 819/5. ill. 1054/4.
[7] Ld. 932/7.

1062. NÉMETH LÁSZLÓ — FÜLEP LAJOSNAK

[1934. VI. vége, VII. eleje]

Kedves Barátom,

Magda még készül Várkonyba[1] s ha nincs kifogástok ellene, a hónap végén le is viszem, a méhest — egy-két napra — készítheted; nem tudom, Gulyást meghívhatom-e akkorra.[2]

Itt küldöm felelős szerkesztőnk három versét; ítéld meg te, hogy jöhet-e a Tékozlóval együtt, árt-e a lapnak, ha a szerkesztő így kirukkol vagy sem s árt-e a szerkesztőnek magának.[3]

A másik csomó Rónay György,[4] fiatal költő, néhány verse s azt hiszem, többet érő fiú, mint Gál Pistáék.[5] Látszik rajt az iskola, de jó iskola. Ha úgy találod, hogy a megjelölteket, esetleg az Illyést utánzó epikai kísérletet, közölhetjük, küldd egyenesen a nyomdába.

Elküldöm Gál Pista levelét is, melyet Gulyásnak írt,[6] a jellemrajz egyre érdekesebb. Tedd el, júliusban érte megyek.

Szeretettel

Németh László

Gál Pistát ismételten hozzád utasítottam.

A datálás: FL 1934. VI. 28-án Németh Lászlóéknál volt; három napot töltött Felsőgödön. A három éves Magda onnan ismerte FL-t.
MTAK Kézirattár Ms 4589/74. Megj.: Monostori: Napjaink 23. p., Németh-lev. 193. p.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Németh Magda (szül. 1931.).
[2] Tudomásom szerint sem Németh László, sem Gulyás Pál nem járt Zengővárkonyban.
[3] A Válasz 2. sz.-ban csak Gulyás Tékozló c. verse jelent meg. Gulyás maga Jönnek a fák, Ez itt Hadház és Háló c. verseit ajánlotta még kiadásra Némethnek írt levelében. (Egy barátság... 105. p.)
[4] Rónay György (1913–1978) költő, műfordító, szerkesztő. 1937–1947 között a Révai Testvérek Irodalmi RT lektora, 1943-ban az Ezüstkor, 1950-től a Vigilia szerkesztője. A Válaszban nem jelent meg verse.
[5] Gál István ld. 1019. sz. A levél rá és az Apolló c. folyóirata köré csoportosuló barátaira utal.
[6] A levél nem maradt fenn. Ld. (Egy barátság... 293. p.)

1063. FÜLEP LAJOS – FITZ JÓZSEFNEK

Z[engő]Várkony, 1934. VI. 30.

Kedves Barátom,

csak most jöttem meg S.[áros]patakról[1] s így a számlát csak most küldhetem vissza. Legelőször is azonban köszönöm a szíves elintézést.[2]

Portóköltséget a számlára nem írok és nem is reflektálok rá, ezúttal oly csekélység volt, hogy szóra se érdemes.

Számlára, nyugtára nem kell Nálatok bélyeg? Ha igen, kérlek, tegyetek rá és vonjátok le, hogy meg ne leletezzenek.

Nagy sajnálattal hallom, hogy elhagysz bennünket[3] – de ha előmenetel, szívből gratulálok.

Igaz tisztelő híved

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Fond 45/188. 10. sz.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr Fitz József egyetemi m. tanár, könyvtárigazgató úrnak Pécs Szepessy utca 3. Egyetemi Könyvtár
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad
Fitz József ld. 861. sz.

[1] Ld. 1055/2.
[2] Nem tudni, mire vonatkozik az utalás.
[3] Fitz 1934. VI. 24-én az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója és a Magyar Nemzeti Múzeum tanácstagja lett.

1064. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. VII. 11.

Caro don Lodovico,

régen írtam s hallgatásomnak az volt az oka, hogy nem tudtam mit írni, ha csak untató panaszt nem. Rossz esztendőm volt ez, benne hetek, amelyekben csak egy gondolat foglalkoztatott: az eltávozás az életből. Természetes, hogy ilyen állapotban semmi munka, amiből viszont újabb reactió. Et ainsi de suite.

Sajnálatosabb, hogy hallgatván én, hallgatott maga is. Ennélfogva nagy ritkán hallottam közvetve valamit az állapotáról. A hírek, sajnos, nem voltak kedvezők: Kollár Kálmántól[1] tudom, hogy a lázak még mindig nem múltak el. És Grigiocchio[2] sem tud már kieszelni semmit!

Bámulom a lelki erejét és örülök annak, hogy akkora vitalitással tud elhelyezkedni ebben a kétségbeejtő állapotban.

Olvastam a „Válasz"-ban megjelent írását,[3] s azt olvasom ki belőle, hogy cselekvésre vágyik az írással. Bizonyára eredendőleg is megvolt magában a publicisztikai hajlandóság – talán nem egészen véletlenül kezdte pályáját az újságírással – de hogy a tiszta elmélkedés világából most mégis visszaereszkedik hozzája, abban – így magyarázom magamnak – része van az állapotának. Amarra a betegség nem hágy elég erőt és időt, – ehhez a kisebb koncentráció is elégséges s mégis hasznos munka, nagy célok érdekében való, tehát vigasztaló. Ideiglenes kárpótlás azért, ami elől a betegség egyelőre elzárja. Így magyarázom, mondom, magamban, s ha tévedek, ne vegye zokon. A tiszta jóakarat indította el gondolatmenetemet.

S itt talán jobb is lenne abbahagynom, mindenesetre kényelmesebb lenne. De tartozom vele barátságunknak, hogy végig mondjam, amit elgondoltam. A politika és irodalmi formája, a publicisztika, olyan, mint az ingovány: el nem ereszti azt, aki beléje lépett. Ahhoz, hogy eredményes lehessen valamilyen politikai elgondolás és folytatása, a megfelelő akció, a vállalójának teljesen oda kell adnia magát. A legbölcsebb gondolatmenet legtökéletesebb megfogalmazása: nem elég. A gondolat szakadatlan ismétlése, vagyis a propaganda szükséges ahhoz, hogy hathasson. S előzőleg a gondolat tartalmának primitívvé egyszerűsítése. De mire ez a folyamat végbemegy és az akció megkezdődik, a kigondolója nem ismer rá önmaga gondolatára. Elvész belőle többnyire a lényege, vagy megmódosul és eltorzul. Lám, a kormány most törvényes intézkedésekre készül az egyke ellen. Meglássuk milyen karikatúrája lesz ez a maga elgondolásának. S akkor is hátra lesz még a megvalósítás, a közigazgatási szervezet és azon belül a járulékos emberi gyarlóságok.

Nem az elvesztett időt és munkaerőt sajnálom én, hanem attól félek, hogy beleragad abba, amit elkezdett. Nem sok kell ahhoz. A temperamentuma túlontúl megvan

hozzá. Hasztalan van igaza a „Válasz"-beli cikk egészének; a részletekben elveti a sulykot, s ha polémika talál kifejlődni, legyen elkészülve arra, hogy az ellenség nem a lényegbe igyekszik majd belefogózni, hanem az elhanyagolható részletekbe. Polémika, ellenség, rosszhiszemű vitatkozás – ez már a politikai dágvány. Ahhoz, hogy valami eredmény is kijöjjön belőle, az kell, hogy az ember egész mindenével belévesse magát és csakis neki szentelje életét. Mindenekelőtt pedig az kell, hogy az ember arra született legyen, olyan, akit a politikai harc önmagában is kielégít, aki gyönyörűségét leli és élete célját látja benne. Egyébként minden gondolatmenet hatástalanul füstölög el, vagy elsilányodik kontár kezekben.

Az a tapasztalatom, hogy fölöttébb ritka eset az igazi politikai tehetség, az olyan, aki nem csak kigondolni tud, hanem megvalósítani is. A kettő külön-külön gyakrabban előfordul.

Kollár Kálmántól tudom, a Lyka helyének megpályázására gondol (a Képzőművészeti Főiskolában).[4] Engedje meg, hogy erre nézve kéretlenül is elmondjam azt, amit tudok. Lyka működését egy évre meghosszabbították, de ez nem jelenti azt, hogy újabb meghosszabbítás nem lehetséges. Így mondta ezt maga a miniszter[5] a főiskola közbevetésére. A főiskola pedig azért ragaszkodik ennyire Lyka személyéhez (az érzelmi okokon túl), mert Lykának kidolgozott és kipróbált módszere van a művészettörténelem olyan tanítására, amely a főiskola megreformált tantervének megfelel. A reformnak az volt egyik főcélja, hogy a rajztanár-jelölteket megtanítsa (már amennyire az egyáltalán lehetséges) a művészet nézésére és látására, hgy azután a rájuk bízott középiskolásokat ők ugyanilyen irányban tudják nevelni. A művészettörténet tanítása során azért nem az ismeret gyűjtése ott a fontos s még kevésbé az elmélet. Már most tudnia kell, hogy egész légiónyi állástalan, vagy nem kielégítő állású fiatal diplomás műtörténész les éhesen minden alkalomra. Az egyetem régen feni fogát a főiskolára, Gerevich[6] szeretné a maga expositúrájának, és éppen ő már Lykát is kikezdte többször. Azzal érvelt ellene, hogy nem művészettörténész (hanem természetesen: újságíró). Egyik kedvenc tanítványa, Genthon István,[7] már híreszteli is, hogy a tanszékre Szőnyi Ottót,[8] [!] a Műemlékek O.[rszágos] Bizottságának előadója kerül, annak helyét pedig majd ő foglalja el. Emlegetnek más jelölteket is.

A főiskolának gondban fő miatta a feje, mert előre látja, hogy nagy küzdelme lesz Gerevich éheseivel. Gerevichnek még nagyobbra nőtt Hóman alatt a hatalma.

Mindezt azért bocsátom előre, hogy megkérdezzem: megengedi-e, hogy amennyire tőlem telik, előkészítsem az útját, föltéve, hogy pályázni kíván. Beszélhetek Rétivel,[9] Petroviccsal,[10] esetleg másokkal is. De csak akkor, ha fölhatalmaz rá.

Várom a válaszát, s addig is szeretettel üdvözlöm

Ser Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/80.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 795/1.
[2] Grauaug Árminra, FL bajai orvos-ismerősére utal, aki már 1932-ben megpróbálkozott a gyógyításával. Ld. 855. sz.

[3] A Nemzeti öncélúság c. tanulmányról van szó. Ld. 987/1.

[4] Lyka Károly (1869–1965) festő, művészettörténész, 1906-ban került kapcsolatba FL-sal, mint a Művészet c. folyóirat szerkesztője, amikor ismételten cikket kért tőle, és minden módon támogatni igyekezett FL publikációs lehetőségeit. 1914-től a Képzőművészeti Főiskola tanára, majd igazgatója volt, 1935-ben még rendes tanár maradt, 1936-ban pedig nyugdíjas rendes tanárként adott elő. FL végül nem pályázta meg az állást. Ld. 1067. sz. Személyes kapcsolatuk több évtizedig szünetelt, 1950 után újraéledt, s FL-nak módja volt támogatni az általa mindig nagyra tartott Lyka 1951-es Kossuth-díját, s az akadémiai doktori fokozat elnyerését, amely nagyban hozzájárult a nehéz körülmények közé került idős mester anyagi gondjainak enyhítéséhez.

[5] A VKM miniszter: Hóman Bálint. Ld. 900/1.

[6] Gerevich Tibor (1882–1954) művészettörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1924-től egyetemi tanár, 1932-től a Műemlékek Országos Bizottságának elnöke, a római Magyar Intézet igazgatója ill. kurátora.

[7] Genthon István (1903–1969) művészettörténész, a régi és kortárs művészettel egyaránt foglalkozott. 1934-ben a Műemlékek Országos Bizottságának előadója lett; ekkor kezdte meg topográfiai munkáját.

[8] Szőnyi Ottó (1876–1937) művészeti író 1921-től a Műemlékek Országos Bizottságának előadója. Művei a pécsi művészettel foglalkoztak. 1934-től az Iparművészeti Iskola tanára volt.

[9] Ld. 803/6.

[10] Ld. 889/3.

1065. FÜLEP LAJOS – GULYÁS PÁLNAK

[Zengővárkony, 1934.] VII. 12.

Kedves Barátom,

lapod[1] akkor kaptam, mikor a nyomdának már visszaküldtem a megtekintésre hozzám juttatott új címlap-tervet. A borítékszöveg ezen még a régi, az 1. számé, még a tartalomjegyzék is, s ezért változatlanul hagytam, abban a hitben, hogy a végleges szedéshez olyan szöveget küldesz nekik, amilyet én egyszer Neked küldtem; ha eddig ilyet nem adtál a nyomdának s a Hozzád juttatott szöveget javallod, kérlek, írd meg aszerint s küldd el nekik; én már nem emlékszem, milyen volt az, amit csináltam. – G.[ál] I.[stván]-t majd elintézem, tegnapelőtt írt nekem hosszú levelet.[2] Sajnos, itt más baj van, mint az önérzet, notorius hazug. (pl. amit Neked írt, hogy én nemrég írtam neki, mennyire becsülöm, szeretem, merő hazugság – még májusban válaszoltam neki 2 sort,[3] azóta egy szót se kapott tőlem.) Medgyessyről a 3. sz.[ám]-ban szeretnék írni.[4] – A várkonyi útra még sor kerülhet, a nyár hosszú.[5]

Szeretettel

Fülep Lajos

A hely és év a postabélyegzőről.
PIM Kézirattár V. 4324/88/9.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Dr Gulyás Pál író, tanár úrnak Bocskaykert Debrecen mellett.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony, u. p. Pécsvárad

[1] Gulyás Pál utolsó fennmaradt lapja V. 16-án kelt (ld. 1042. sz.), itt valószínűleg egy későbbire utal FL, amely nem maradt fenn, s amelyben Gulyás a levélben említett, Medgyessyről szóló cikket is kérte.

[2] Gál István levele nem maradt fenn.

[3] A levél nem ismeretes.
[4] Gulyás Pál Németh Lászlónak szóló VI. 28-i levelében írja: Fülep nem küldött még semmit. Medgyessyről kértem tőle kritikát (portré). (Egy barátság... 103. p.) A cikk nem készült el.
[5] A tervezett zengővárkonyi út elmaradt. Gulyás 1939. X. 19-én kelt levelében azt írja Németh Lászlónak: A múltkor találkoztam Debrecenben Füleppel. Most láttam először. (Egy barátság... 229. p.)

1066. KULIN GYÖRGY és LÁTOS SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. VII. 26.
IX., Üllői-út. 19. II. e.[melet] II. lép.[csőház] 12.

Nagytiszteletű Urunk!

A legteljesebb bizalom és őszinte tisztelet mellett keressük fel, hogy ismertessük arról az irodalmi munkáról, mire vállalkozni akarunk és kérjük hozzá megértő támogatását.

Összegyűjtöttük a húsz év körüli írók és költők legtehetségesebbjeit, hogy egy közös antológiában megszólaltassuk őket és együtt tartsuk továbbra is egy, az Erdélyi Szépmivel Céhhez hasonló közösségben, melynek egyetlen célja lenne a magyar szellemi és művészi értékű magyar irodalom életbentartása. Ezt szolgálni a fiatal magyar értékek pártfogása és az igazi irodalomnak az alsóbb néposztályokban való elterjesztésével látjuk jónak. Szeretnénk mi, fiatalok huszan – harmincan önbizalmunk és erőnk szerény tudatában megteremteni irodalmi téren azt a sokat hangoztatott frázist, mely a magyar ifjúság élniakarásáról szokott unosuntalan beszélni anélkül, hogy a tetteknek csak parányiságát is képes volna felmutatni. Munkánknak nem lesznek üzleti céljai, inkább missziói természetű és hisszük, hogy bizalomra és megértésre fogunk vele találni a közvélemény előtt. S amikor a megindításhoz szükséges anyagiakért az idősebb nemzedékhez fordulunk, hogy legyen segítséggel munkánk alapját lerakni: reméljük, hogy kitűzött célunkat érdemesnek találna Nagytiszteletű Úr is nagybecsű adományával segíteni. –

Egy könyvsorozat kiadását határoztuk el – konkréte ismertetve a tervet – , mely csak keresztyén magyar író írását tartalmazza és csak maradandó értékűt. A sorozat első számaként egy antológiában kiadjuk 18–20 fiatal író és költő munkáját, mintegy bemutatkozásul. A benne szereplők legtöbbje már önálló kötettel szerzett elismerést magának, ezért bízunk, hogy így együtt is méltó képviselői lesznek a húszévesek nemzedékének. Bakó József,[1] Képes Géza,[2] Sinka István,[3] Weöres Sándor,[4] Gróf István[5] és Lovass Gábor[6] közülük a legismertebbek. –

Nem áll mögöttünk pénzérdekeltség e munkában, hanem minden kötetét az előtte megjelenő kötet jövedelméből akarjuk fedezni egy nagyon egyszerű keretű kezdésnek a lehetőségekhez mérteni szélesítésével. Arra kérjük mély tisztelettel Nagytiszteletű Urat, szíves adományával segítsen bennünket sorozatunk első kötetének kiadásában, mely „Virradat".[7] A húszévesek antológiája címen fog megjelenni. Társadalmunk ötven olyan kiválóságához küldtük el levelünket, kikről remélhetjük, hogy bennünket támogatni fognak. Hisszük, hogy nagy munkájával, mit Nagytiszteletű Úr

odalent a pusztuló magyar fajért végez, rokonnak fogja találni tervünket is, mivel mi is a hamisítatlan magyar szellemért óhajtunk küzdeni, mit annyira megfertőztek már ponyva és szalonképes, de a magyar lélektől idegen fércművekkel, s ugyanakkor a magyar tehetség itt veszendő holmi lett és gyanússá minden faji törekvés. Az antológia minden résztvevője a vidékről kerül ki, tehát majdnem teljes számmal a faj magyarságot reprezentálja, amivel különbözni fog minden eddig megjelent ilyen fajta munkáktól. Megjegyezzük még, hogy kiadványaink szelleme, az író teljes egyéni szabadsága mellett, távol fog állni minden osztály, felekezeti és világnézeti érdektől, csupán a lelki és nemzeti szempontból vett irodalmi értéket állítjuk fel követelményül.

Adományát várva mellékeljük a Magyar Evangéliumi Ker.[esztyén] Diákszövetség[8] 52.437 sz.[ámú] csekklapját és kérjük, hogy adományát azon szíveskedjék beküldeni legkésőbb szeptember 10-ig és külön kérjük arra is, hogy legalább 10 P[engő]-t szíveskedjék küldeni számunkra, ha mindenkitől kapunk ekkora összeget, úgy munkánk kezdete biztosítva lesz. —

Az antológia egy példányát, mely kb. 250 oldalon famentes papíron és szép kiállításban jelenik meg, kötve megküldjük tiszteletpéldányul mindazoknak, akik adományukkal hozzájárulnak első kötetünk kinyomatásához, sőt vállalkozásunk alapító tagjainak tekintjük őket és — amennyiben adományuk beküldésekor ezt nem kifogásolják — az antológiában leközöljük pártfogóink neveit, hogy ezzel is növeljük annak kulturális értékét.

Nagybecsű adományát, vagy válaszát mielőbb várva maradunk teljes tisztelettel

Kulin György
az antológia kiadója

Látos Sándor
az antológia szerkesztője

MTAK Kézirattár Ms 4588/203.
Gépirat autogr. aláírásokkal.
Zengővárkonyba írt levél.
Kulin György (1905–1989) csillagász. – Látos Sándor (1907–1973) író. 1934-ben több cikke jelent meg a Magyar Út c. református folyóiratban.

[1] Bakó József (1896–1962) költő, író. Ekkor tanító volt. Írásai a Népszavában, a Nyugatban és a Pesti Naplóban jelentek meg. Ekkorra 3 kötete is napvilágot látott.

[2] Képes Géza (1909–1989) költő, műfordító, ez időben tanár. Írásai az Erő, az Új Idők, a Napkelet és más lapok hasábjain jelentek meg.

[3] Sinka István (1897–1969) költő, író. Első verskötete, a Himnuszok Kelet kapujában (Szeghalom, 1934.) ekkor jelent meg.

[4] Ld. 971. sz.

[5] Ld. 971/12.

[6] Lovass Gábor adatai ismeretlenek.

[7] A Virradat c. antológia nem jelent meg, de más című Kulin György–Látos Sándor-szerkesztette versgyűjtemény sem látott napvilágot.

[8] A Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség 1907-ben létesült; a magyar református egyházon belül a felekezetek feletti, általános keresztyén irányzatot képviselte. Működését a kelet-európai problémák iránti érdeklődés jellemezte. Főtitkára húsz éven át Victor János volt. Konferenciákat, heti összejöveteleket rendezett, Szövétnek címmel kiadóvállalatot tartott fenn. 1921-től működtette a Diákok Háza nevű kollégiumot a Hársfa utca 59/b. alatt. A szövetség lapja 1917–1935 között Diákvilág, utóbb Erő, Pro Christo Közlemények, majd Pro Christo címmel jelent meg.

1067. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony, 1934.] VIII. 9.

Carissimo,

elszörnyedek, mikor levelén[1] megnézem a dátumot. Júl.[ius] 11! Majd egy hónap eltelt azóta. Hogyan, szinte magam se tudom. Pedig mikor azt a nagyon kedves és nagyon megindító levelét olvastam, persze, azzal az elhatározással tettem le, hogy nyomban válaszolok. Elég valaminek közbevetődnie, ami akkor megakadályoz – s akkor már menthetetlenül gurulok le a lejtőn: jönnek más levelek, azt mondom, egy napot rászánok mindnyájára, aztán a napok rosszak, levelek meg újra jönnek, közben látogatók stb. – e son dannato.

Először is a küldeményt köszönöm[2] – nem azért először, mintha nagyobb becse volna számomra a levelénél, hanem azért, hogy el ne felejtsem.

Levelének, természetesen, tökéletesen igaza van mindenben. Azt hiszem azonban, a politikai aktivitás kísértése ellen tökéletesen vértezve vagyok. Nem mintha nem volna meg bennem a hozzá való stoffa, ez csakugyan megvan, nagyon jól látja – de túlontúl megvetem a magyar közéletet ahhoz, hogy belekeveredjem. Talán ha angolnak születek... de akkor meg nincs szükség rám, van más, aki lásson és szóljon. Ilyen feneketlen undorral és megvetéssel nem is lehet cselekvésre gondolni. Hogy mégis el-elbődülök néha? Mit tegyek, ha dolgok, személyek utánam jönnek, faggatnak-nyaggatnak, a düh meggyűlik bennem s időnként kirobban. Persze, ha úgy lehetne írni, *ahogy* kellene – mindent és mindenkit nevén nevezve, de nincs annyi évem hátra, hogy leülhessem. Meg aztán – érdemes? Itt úgyis vége mindennek. Alapjában véve igazán engem is csak egy gondolat foglalkoztat, amit Maga úgy fejez ki: eltávozás az életből.

Nem merem azt mondani, kitűnő szimattal érezte meg azon a cikken a publicisztikai bűzt – mert hiszen áradt belőle. Utálom is. No de nekem türelmem se volt hozzá, hogy nyugodtan beszéljek – helyem se; sokat ki kellett hagynom a már kész cikkből, ami a hangjára némi hatással volt. De különben se akart más lenni egy magamon könnyítő j'accuse-nél.[3] Polemika sehogy se lett volna belőle – mert nem reagáltam volna semmire. Tőlem kaukolhat ki mit akar. Je m'en fous.

Lyka utódlása már nem nagyon foglalkoztat.[4] Azt hittem, a főiskolai tanárság egyetemi tan[ári] fizetéssel jár, amely esetben lehet Pesten úgy lakni, hogy az ember nem lakik Pesten, hanem kint valami erdőben – de amióta a legújabb kinevezésekből látom, hogy a VII. fiz[etési] o[sztály]ba „előlépnek", azt gondolom, nem érdemes mozogni. A feladatnak egyébként meg tudtam volna felelni – én is éppen ezt csinálom, nem ismereteket közlök, hanem látni tanítok. Enélkül az ismeretek úgyse érnek semmit.

Et nunc venio – tavasszal, nyár elején, sőt már a télen is nem tudom, hányszor írtam, hogy várom a nyáron. Erre azt se mondta sose, bikkmag; hát most, ha a nyár múlófélen, újra kérdem: jön? Úgy tudom, Várkony Magának, minden hiányával is, használni szokott. Ha nem megy kifelé valahova, szóval ha itthon tölti szabadsága idejét, jöjjön s legyen itt, ameddig jól esik. Garantálom, az idén nem lesz bolha. Mint

ahogy nem is volt eddig. Feleségem ugyan már nincs itthon, 2-án Debr[ecen]be utazott s a hó végéig távol lesz, de majd megleszünk így is. Tehát ne sokat gondolkozzon, pakoljon, jöjjön. Biztosan várom.[5]

Szeretettel öleli

Lodovico

A hely és év: postabélyegzőről.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 92. sz.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.

[1] Ld. 1064. sz.
[2] Elek Artúr folyóiratokat – pl. a Nouvelles Littéraires-t szokott küldeni FL-nak.
[3] J' accuse = Vádolom. Émile Zola nyílt levelének címe, amelynek nagy szerepe volt abban, hogy a kémkedéssel vádolt és több fórumon elítélt Dreyfuss kapitány perét újratárgyalták és ártatlanságát kimondták.
[4] Ld. 1064/4.
[5] A levelekből az derül ki, hogy Elek csak 1940-ben járt legközelebb Zengővárkonyban.

1068. FÜLEP LAJOS – GULYÁS PÁLNAK

[Zengővárkony, 1934. VIII. 10.]

Kedves Barátom,

igen köszönöm a verses kötetet,[1] nyomban neki ültem, szép, helyenként igen szép. A tipográfiának[2] nem az a fő baja, hogy rossz, hanem az, hogy lehetne aránylag jó is, ugyanezzel a papírral, betűvel, költséggel; csak legalább annyit kellene hozzá konyítani, hogy a lapon hova kell nyomni. Ez a legelemibb s ezt a mi nyomdászaink nem tudják. Mit szólnának azonban őkegyelmék az olyan szabóhoz, aki a kabát háta közepére varrná az ujját? Mi van a Válasz 3. számával? Készül? S mi lesz benne? Valamit majd küldök – mi a végső terminus?

Szeretettel

Fülep Lajos

A dátum: postabélyegző.
PIM Kézirattár V. 4324/88/10.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Gulyás Pál szerkesztő úrnak Bocskay-kert Debrecen mellett.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Gulyás Pál: Tékozló c. Debrecen, 1934. megjelent kötetéről van szó.
[2] A levél további része a Válasz tipográfiájára utal. A kettős 3–4. sz. októberben jelent meg, FL-tól nem volt benne semmi.

1069. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Felsőgöd, 1934. VIII. 27.

Kedves Barátom,

örülök, hogy hallattál magadról;[1] a Veres-ügyben igazad van, a felekezeti kérdésben félig.[2] Nekem nemcsak jogom, de kötelességem is megírni, hogy amikor magamban a vallásos élet megújhodásáról számot adok, nem az egyházakat akarom erősíteni. Annyit megígérek, hogy ha legközelebb írok erről, részletesebben okolom meg az álláspontomat is a Tanúban. Megint csak azt mondhatom, hogy a második szám sokaknak tetszett[3] s itt nagy felzúdulás van mellettünk. A Válasz szerkesztőbizottságába több írócsoport vezetőjét is bevehetjük most; Kerék[4] Berlinből is nekünk dolgozik s egy másfél íves rovatot szerkeszt, Illyés a verseket veszi át, Erdély képviseletét Tamási[5] vállalja, a szegedi írócsoport is csatlakozik, az Irodalomtudományi Társaságnak a Válasz lesz a hivatalos lapja s Féjáék[6] zavaros jóakarata is okosabb ha a mi felügyeletünk alá kerül. Ha te még mindig úgy gondolod, hogy a bizottság mellett én legyek a felelős szerkesztő, vállalom, a borítékon ezt természetesen nem tüntetjük fel. Én is úgy látom, hogy Pali[7] elszöszmötöli ezt a ma már országos ügyet. Én minden szerkesztőtársnak meghagynám a maga szak-területén az autonómiáját (a tied: képzőművészet, néprajz, egyke, magyar sorskérdések) de a lap végleges tartalmát magam állítanám össze.[8]

Ha nem akarod még a nyelvi cikkeket elkezdeni, nem baj.[9] Írd amihez kedved van, csak írj. Bevezetőd[10] sikere most derül ki igazán, tegnap volt nálam Szerb Antal,[11] rá is nagy hatást tett. A rádiót pedig ne becsüld le, itt mindent meg lehet csinálni, ha kitartok, – még talán téged is rábírhatlak egy előadásra.[12] Kérlek írd meg, miről tartanál. Néhány héten belül összegyűlt a pénz egy kollégiumra, melyben a tehetségesebb paraszt és munkásfiúk továbbképzéséről gondoskodunk.[13] Ott kell a nép vezéreit képeznünk majd. Ha téged Pestre felhozhatunk, ott is számítunk személyed erejére.

Kérlek, bízz svungomban, te nem érezheted úgy mint én itt, hogy ereszkednek az eresztékek; inkább csináljunk egy két marhaságot, csak ne lankadjunk el.

Sajnos, Várkonyba most nem mehetek le, de Manyi[14] csókoltat s én sok szeretettel üdvözöllek

Németh László

MTAK Kézirattár Ms 4589/78. Megj.: Napjaink 23. p., Németh-lev. 195–196. p.
Kézírás.
Zengővárongba írt levél.

[1] A levél nem maradt fenn.

[2] Veres Péterrel Németh Őstehetségek és fogalomzavar c. cikke kapcsán került ekkor ellentétbe (Budapesti Hírlap, 1934. VIII. 25. 5. p.), de mivel a cikkre Veres Péter csak 1934. IX. 12-én reagált ugyancsak a Budapesti Hírlapban, FL aligha írhatott a polémiáról VIII. 27. előtt írt levelében. – A felekezetre való utalás valószínűleg a Válasz 2. sz.-ban megjelent A magyar élet antinómiái c. tanulmány 5. pontjára utal (133–134. p.): „Ki kell mondanom, anélkül, hogy élő hitet bántani akarnék, hogy a vallásosságnak legnagyobb és legszabadabb hevét – az eleven szentséget – itt és ma

csaknem összeegyeztethetetlennek érzem az egyháziassággal. [...] Az új korban ez a religio nagy utat tett meg az egyházon kívül, nagyobbat talán mint belül rajtuk s ha ma a magyar életet anélkül akarja formálni, hogy terhes formák gyámsága alá helyezné, ezt a keletkező keresztyénséget merev tételek jogán ki tagadhatja ki az örök keresztyénségből?"

[3] A Válasz 2. számára utal.
[4] Ld. 1033/2.
[5] Ld. 986/10.
[6] Ld. 930/9.
[7] Gulyás Pálra utal.
[8] Ld. 983/2.
[9] A tervezett cikk ill. a rovat nem született meg.
[10] A Nemzeti öncélúság c. tanulmányra utal. Ld. 987/1.
[11] Ld. 1019/6.
[12] FL nem tartott előadást a rádióban. Ld. 1018/5.
[13] Ld. Németh László: A nép Eötvös-kollégiuma. (Budapesti Hírlap, 1934. VIII. 26. 5. p.)
[14] Németh Magda, Németh László legnagyobb leánya.

1070. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1934. VIII. 30.

Kedves Sándor,

sajnos mégse mehettem el a trakt.[us]gyűlésre,[1] mindennek tetejébe még temetésem is akadt s nem volt kire bíznom, a szomszéd két pap[2] a gyűlésen, tanítóm[3] meg szabadságon volt.

Tegnap átjött hozzám Nagy Kálozi s tőle hallottam Jánosi viselt dolgairól.[4] Teljesen őrült ez az ember. Hozott N.[agy] K.[álozi] egy Lelkészegyesület-számot is, mely a Ti nyilatkozataitokat közli.[5] Ebből csak sejtem, milyen lehetett az a Halász-féle cikk, sok mindent persze nem értek. Mivel Jánosi beszámíthatatlan, a lapot is felelőssé tenném és bíróság elé állítanám. Most már megértheti mindenki, miért léptem ki az O[rszágos] R[eformátus] L[elkész] E[gyesület]ből: *ezért.* Ilyen szennylap fönntartására nem vagyok hajlandó 14 P[engő]-t áldozni évente. Mert állandóan ilyeneket csinál. Bár mindenki velem tartana!

Azt is említette N[agy] K[álozi], hogy beszámolódban minden gyülekezettel foglalkozol s Várkonnyal kapcsolatban megemlíted a kurátor buzgóságát, amiről ő azt mondja, hogy kihagyását tanácsolta Neked. Nem értem, mért avatkozik ilyesmibe. Én arra kérlek, igenis hadd benn s jelenjen meg a jegyzőkönyvben, a kurátornak nagyon jól fog esni, meg is érdemli, mert igazán roppant buzgó, holott mint tudod, otthon igen sok a baja, felesége évek óta az ágyat nyomja, asszony-lánya is gyakran beteg, úgy hogy ő, a kurátor, süt kenyeret, főz stb. Éppen ezen bajai miatt jelentette ki már a választáskor, hogy csak egy évig vállalhatja a tisztséget – de talán a nyilvános dicséret megteszi a hatását és sikerül még megmarasztani. Jó volna, mert ő is azok közt volt, akik a várkonyi revolúcióban vezettek, s most igyekszik jóvátenni, amit rontott, mert tudja és beismeri, hogy rontott. A megtérő bűnösnek pedig jól esik a jó szó.[6]

Ismételten arra kérlek, hogy az idén se vonj le semmi személyi tartozást (papit, tanítóit), az a[dó]cs.[ökkentési] segélyből,[7] mikor kell, mindent befizetünk.

Szeretettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. Iktatatlan iratok 1934.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] A Tolnai Egyházmegye közgyűlése 1934. VIII. 22-én Szekszárdon volt.
[2] FL nem volt jelen, Zengővárkonyt Barát János kurátor képviselte.
[3] A nagypalli lelkész: Csapó Ödön, a pécsváradi: Nagykálozi Sándor volt.
[4] Jánosi György váraljai lelkész ellen ekkor fegyelmi eljárás folyt, amelyben csak 1936-ban született ítélet.
[5] A Lelkészegyesület c. lap 1934. VI. 23-i és VII. 7-i számában (197–198. és 205–206. p.) Kalász szignóval jegyzett cikkek jelentek meg Hidas címmel, amelyekben a szerző (Jánosi György) durva hangon ír a VI. 10-én Hidason tartott „egyháztemetési komédiáról", támadja Lombos Alfréd bonyhádi, Sík Endre mórágyi lelkészeket és Váróczi János hidasi segédlelkészt, s követeli a Hidason élő hat magyar református család Váraljához csatolását.
A Lelkészegyesület VII. 21-i számában (212–214. p.) Három levél címmel megjelent Gilicze Sándor esperes, Lombos Alfréd és Váróczi János tiltakozása a cikkek hangja és állításai ellen.
[6] Gilicze esperesi jelentésében Zengővárkonyról a következőket mondta: *Zengővárkony*ban a hívek megzavart lelki élete kezdi magára venni a rendes formát, mert a békétlenség szelleme lassanként tovaszáll. Belátják, hogy nagyképzettségű és buzgó lelkületű lelkipásztoruk bölcs irányítása és vezetése mellett lehet ez a kis gyülekezet buzgóságban, áldozatkészségben nemesen példaadó. Vajha teljesen önmagukra eszmélnének és a sorvasztó betegség, bűn is eltávolodnék, hogy ez a kicsiny református magyar sziget megújult életével valóban az lenne, aminek lennie kell a hatalmas német tengerben, magyar fény és magyar világosság. Belmissziói munkák felvételére csak most kerülhet a sor és a presbiterium megújulásával minden reménység megvan, hogy ez a munka eredményes is lesz. Szükségesnek tartom kiemelni a gondnok minden irányú hűséges munkáját, mint aki egykor lelkipásztora ellen tanúskodott, de most a szolgálatában hűséges társa lett. (A Tolnai Ref. Egyházmegye Szekszárdon 1934. VIII. 22-én tartott... közgyűlésének jegyzőkönyve. Szekszárd, 1934. 30. p.)
[7] Ld. 841/1.

1071. ANDAHÁZI-KASNYA BÉLA — FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. IX. 9.

Mélyen tisztelt Barátom!

Elhatároztuk, hogy a népies erőket egy irodalmi és művészeti, illetve társadalom politikai táborba tömörítjük. Ezt a törekvésünket csütörtök délután 5 órakor szeretnénk részleteiben is megbeszélni. Igen lekötelezne, ha e megbeszélésünket személyes megjelenéseddel megtisztelnéd.[1]

Szíves látogatásodat kérve, barátsággal üdvözöl

Andaházi-Kasnya Béla
II. Ostrom u. 1.

Nagyságos Fülep Lajos úrnak
Zengővárkony Baranya-megye.

MTAK Kézirattár Ms 4585/54.
Gépirat autogr. aláírással. A címzés a szöveg után van.
Zengővárkonyba írt levél.
Andaházi-Kasnya Béla (1888–?) országgyűlési képviselő, előbb a Magyarországi Munkapárt, később az Egységes Párt nem-hivatalos képviselője, ekkor pedig a Kisgazdapárthoz tartozott. Utóbb, 1935. III. 20-án az ő megválasztásával kapcsolatosan dördült el az ún. endrődi sortűz.

[1] Nem sikerült megállapítanom, milyen megbeszélésről van szó. FL valószínűleg nem vett benne részt, ekkoriban nem járt Budapesten.

1072. KENDE FERENC – FÜLEP LAJOSNAK

Subotica [Szabadka], 1934. IX. 13.

Nagytiszteletű Uram!

E sorok írója régi tisztelője és ismerőse és gyerekkorában Becskereken szomszédja volt.

Szerkesztő társam, Szirmai Károly[1] írt a nyár folyamán Önnek és cikket kért. Sajnos nem kaptunk. Ezt a kérést most én megismétlem. Azzal támasztom alá, hogy az impérium változáskor különösen a kultúra fenntartó elemek hagyták itt kisebbségi magyarságunkat. Alig tudunk valahogyan összeszedelőzködni, de még most is igen gyöngék vagyunk és azokra szorulunk, akiknek ehhez a földhöz valami közük volt valaha. Lehetetlennek tartjuk, hogy minden közösséget megtagadjanak velünk azok a magyarok, akikkel egy levegőt szívtunk és egy tájról indultak. Minden sora, amit nekünk ír kétszeres értékű, mert lelket tart bennünk.

Újra megkérem írjon tetszése szerint valamit folyóiratunknak. Lehet az akár gyermekkori visszaemlékezés, de lehet tetszése szerinti tárgy. Én nagyon nagyra becsülöm és értékelem munkásságát és ismerem Nietzsche tanulmányát[2] és a magyar művészetről írott könyvét.[3] Sajnos az utóbbi esztendőkben tájékozatlan vagyok újabb írásairól. Nagyon boldog volnék, ha erről is értesítene.

Ön nem fog emlékezni, de az én emlékezetemben élénken él, hogy utoljára a budapesti Vigadóban találkoztunk egy őszi délután a nagyteremben. A teremben két férfi ődöngött, egyébként üres volt. Az egyik Ön volt, a másik én. Gondoljon reánk szegény itt maradottakra, ne hagyjon el bennünket.

Fogadja nagyrabecsülésem és vagyok régi és igaz híve

Kende Ferenc

Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos egyetemi m.[agán] tanár úrnak,
Zengővárkony.

MTAK Kézirattár Ms 4587/350.
Gépírás autogr. aláírással Kalangya Irodalmi folyóirat feliratú levélpapíron.
A címzés a levél alatt van.
Zengővárkonyba írt levél.
Kende Ferenc (1894–1961) író, építész, a Kalangya szerkesztője. Zomborban született, gyermekkorát Nagybecskereken töltötte.

[1] Szirmai Károly (1890–1972) író, szerkesztő, irodalomtörténész. 1933-tól a Kalangya társszerkesztője, 1937–1941 között szerkesztője volt. Az itt említett levél nem maradt fenn.
[2] Nietzsche, Friedrich: A tragédia eredete vagy görögség és pesszimizmus. Ford. és bevezetéssel ellátta Fülep Lajos. Bp. 1910. Franklin. Filozófiai Írók Tára XXIII.
[3] Ld. 840/1.

1073. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1934. IX. 14.

Kedves Lajosom!

Reggel és ágyban még úgy gondoltam, hogy hosszan írok neked, ha már nem jöhettetek el, de aligha rövid nem lesz belőle, mert állandóan kimerült idegrendszerrel küszködöm. Az a néni t. i. aki kisegítőben itt volt nálunk, súlyosan megbetegedett s a végén a leghatározottabb elmezavar tünetei mutatkoztak rajta. 8 nap, 8 éjjel nem volt nyugtunk miatta (de feleségemnek is feltétlen pihenőre lett volna ugyanakkor szüksége)[1] s a gond, a felelősség, a reszketés és nem alvás úgy megviselt, hogy azóta se tudok rendesen aludni, a fejem állandóan fáj és nehéz, nyugtalan vagyok s nem tudom, az én amúgyis törékeny idegrendszeremmel mikor jövök rendbe úgy, hogy valamire használni is lehet. De az egyéb gondok is hozzá. Mikor feleségem a legbetegebb volt, 48 fillér volt az egész vagyonunk. Az egyházam végrehajtása. Munkám állandó semmibevevése itt. Volt olyan vasárnapom, hogy egyetlen férfi se volt a templomomban. S a legnagyobb durvaságok özöne. 3 évi hátrálék kifizetésére vagy törlesztésére hívja föl kurátor[2] és jegyző[3] egyik nemes hívemet, akinek nagy fiai sohase dolgoznak úgyszólván, kocsma és kártya az egész életük. S megindul kurátor és Gál Péter volt presbiter között többek között következő párbeszéd: – Hát nincs mögépítve az a templom? – Mögvan. De nékünk azt fönn is kéne ám tartani! – Fönntartani? Belé kéne... ni! – – – Az utolsó szót nem merte kimondani – a jegyző miatt. Ha tudnám, hogy van a szívemnek egy parányi zuga, amivel ne ezért a népért éltem volna s nem Isten előtt örök eszményeket látva éltem volna, bicskával hasítanám ki magamból. Hát lehet nekem békességem? S éltem akkor is, amikor 5 évig egy nadrágot nem tudtam csináltatni s majd éhen haltam. Látod, ezért fáj rémségesen Németh László kijelentése az egyházzal kapcsolatban legutóbbi cikkében.[4] Az a nyegle és éppen olyan ostoba néhány kijelentés olyan gyűrűket fog verni, amik falura kiérve csak a Gál Péterek nyilatkozatait szülhetik. Mert a gyűrűk ki fognak érni. Németh László engem úgy elidegenített magától, hogy ezt a hidegséget meleg barátsággá tenni soha többet nem lehet. Nem lehet egy életet annak minden keresztjével, fönn és lenn kutyába vevésével neki adni egy ügynek s ugyanakkor melegen szorítani kezet azzal, aki annak a munkának fricskát ad. S Fülep Lajos márványba vésni való szavai után az első számban! Fülep Lajos is megmutatta a sötétséget, de nem azért, mert fitymált, hanem azért, mert nagyon szeretett s nagyon tisztán látta az örök eszményt, ami felé lódítani akarta azt a rozoga szárnyat. Olyan volt az a néhány pápás kijelentése Némethnek Fülep mellett, mint mikor a kölyökkutya megfeledkezik arról, hogy a juhász is ott van s bolondul elkezd csaholni arra is, amire nem szabad.

Mért nem vágtad a botodat utána s mért nem tanítod meg arra, hogy tisztességesen viselje magát, mikor Te is ott vagy? S lehet ezt csinálni akkor, mikor ebben az egyházban igen nagyrészt Fülep lázas erőfeszítései nyomán egy szent lelki forradalom van kialakulóban értékes fiataloknak olyan gárdájával, akiket még Németh Lacika is megbecsülhetett volna? De rút hálátlanság is Némethtől, amit csinált. Én élénken emlékszem még rá, mikor Zsinka Ferenc[5] megfogta Németh gallérját s kiemelte a semmiből s rárakta arra a sínre, amin aztán gurult tovább a kocsija. Hogy ki volt ez a Zsinka egyházának, s az ifjúsági munkának, volt idő, hogy jobb keze volt Megyercsi bácsinak,[6] ezt neked nem is kell mondanom. Ezt az érzésemet pedig senkitől nem vettem, nem is beszéltem róla senkivel még rajtad kívül éppen a Te személyedre és munkádra tekintettel.

Szabó Imre[7] írt múltkoriban, hogy valószínűleg féléven belül sikerülni fog újabb börtön- és kórházmissziói lelkészséget felállítani Pesten s engem hívnának föl, de nagyon féltik tőle az egészségemet.[8] Én a Gál Péterek és Ruben Jóskák durvaságait nem bírva tovább azt írtam, hogy — ha sikerül fölállítaniuk — hajlandó vagyok fölmenni. Ha Isten méltónak tart rá, hogy az üzenetének hordozója lehessek, ez méltó és 100%-os életprogram. Az Istennek egyik legnagyobb szentje, Wrede Matilda[9] is börtönökben élte végig gyönyörű életét. Nekem ő volt eddig az egyik legnagyobb földi ideálom. Van egy gyönyörű könyvem róla. Úgy szeretném egyszer a kezedbe adni. Finn volt. Hogy ugyanakkor a gyökereimet szaggatják ki, az is bizonyos. Hogy lehet nekem búcsút mondani a néprajznak, a magyar faj megmentéséért folyó küzdelemnek, a vasárnapi-iskolának, a kis ágendásaimnak — azt magam se tudom egyelőre elképzelni. Tudod-e, hogy a füzetemben már csak 4 üres lap van? A kincsek özönét találtam s találom állandóan. Ide írok neked egy olyan epikai dallamot, ami legalább ezer éves. Az Árpádok igricei föltétlenül dalolták magát a dallamot, csak a szöveg cserélődhetett azóta többször is. Ezt pedig meggyőződéssel vallom, amióta tudom, hogy pl. a *kocsira ládám, kocsira párnám* dallamát ma is dalolják *minden árnyalati különbség nélkül* a Kazán-vidéki csúvasok, tehát a dallam csak legalább 1200 esztendős. S amióta tudom, mik az ősi, hamisítatlan magyar dallamnak azok a sajátságai, amik egyetlen más faj dallamaiban nincsenek. Ezek a dallamok tehát magának a faj életének velejárói, kifejezési formái, mi volna hát lehetetlen abban, hogy kikristályosultabb formáik lehetnek sok száz, sőt ezer esztendősek? Csak a szövegek cserélődtek újra meg újra.

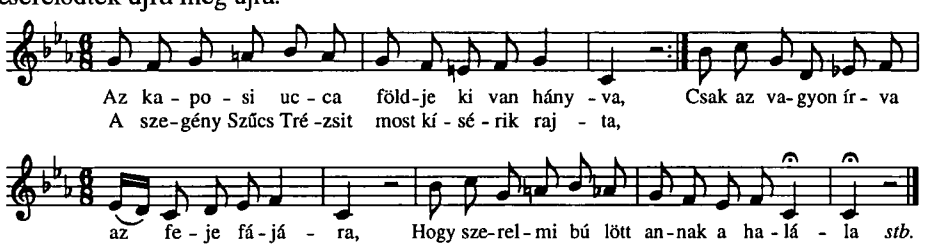

Persze lekottázni bajosabb, mint elénekelni. Ugye 800 éves?

Berze Nagy[10] volt nálam aug.[usztus] utolsó napjaiban talán 3 napig. Meséket gyűjtött. Egy szilasi bérestől szedett föl többek között egy olyan mesét, aminek eddig

csak orosz és szerb változatát ismerték. Most megvan a magyar is. Boldog volt. Odaígértem neki a gyűjteményemet. T. i. a dalt. S megígértem, hogy, ha tele lesz a füzetem, beviszem neki egy délután. Mondtam neki, hogy szertném veled megbeszélni a menetelt úgy, hogy akkor együtt mennénk el hozzá. Ő nagy örömmel hívott mind a kettőnket. Ha Te úgyis bejársz diathermiázni, hát nem találkozhatnánk mi ott Pécsen? S nem megtehetnétek mindaketten Zsuzsikával, hogy Zengővárkony helyett éjszakára Kákicsra jönnétek ki, ami nem sok különbség s kitűnő vonatközlekedés s itt maradnátok az újabb diathermiáig? Mert nagyon rosszul esik mindenképpen, hogy végképpen lemondtatok a kákicsi útról. Csak nem hiszitek, hogy azért éleztem volna ki az itthoni bajokat, hogy vendégeket riasszak? Berze pl. akkor volt nálam, mikor feleségem legrosszabbul volt. Hát volt-e ez s lehet-e ez jóbarátok közt bárminek akadálya? De feleségem is most már teljes erővel tud végezni mindent s az orvos múlt szerdán egyenesen „szenzációs"-nak mondta a gyógyulását. Gyertek, amíg itt vagyunk. Ha börtöntöltelék leszek, úgyse néztek többet rám!

Az Ormánység megírására egy kis időt kérek.[11] Nem szeretnék mostani ideges fejemmel belekapni, mert magamnak is, munkámnak is csak rovására mehetne. Föltétlenül idegelnyugovásra volna előbb szükségem, hogy komoly munkával tudjak foglalkozni.

Újságot annyit csak, hogy a Prot.[estáns] Szemle szeptemberi számában megjelent az újabb Egyke-dolgozatom,[12] de még magam se láttam. Most írtam Áprilynak,[13] hogy küldjön egy számot. S hogy írtam egy olyan Egyke-traktátust, amit műveltnek is, népnek is kezébe lehet adni. Jobban mondva próbáltam. A Keresztyén Család naptára[14] hozza — ha igaz lesz — s a szedést félrerakják s füzetben is kiadják. Nagyon sajnálom, hogy neked nem tudtam előzőleg megmutatni, de a sok baj miatt csak a napokban tudtam megírni s a naptár már aug. 15-re kérte s lehet, hogy így is elkéstem vele.

Gyerekeink elevenek. Most könnyebb hűléssel a szobát őrzik. Ágneske is gyönyörűen fejlődik. Gondolhatod, hogy van zaj.

Talán nem felejtettem ki semmit, amit írni akartam. De nem biztos.

Sok szeretettel küldi egész családom kézcsókjait és csókjait

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/65.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak ref. lelkész Zengővárkony U. p. Pécsvárad Baranya vm.

[1] Kiss Gézáné nemrég szülte meg harmadik gyermekét, Ágnest.
[2] Személye megállapíthatatlan; 1934-ből nincs adat, 1932-ben Keresztes József és Tóth Péter, 1935-ben Kálmán Sándor és Farkas József szerepel gondnokként.
[3] Kákics közigazgatásilag Sellyéhez tartozott. Ott a jegyző Morvay Dezső ill. Pap Szekeres József volt.
[4] Ld. 1069/2. – Kiss Géza itt nyilvánvalóan az Protestáns Szemlében 1926–1927-ben megjelent Németh László-tanulmánysorozatra gondol, amely nevét kritikusként ismertté tette. 1926 és 1933 között számos más Németh-cikk és tanulmány is megjelent a Protestáns Szemlében.
[5] Ld. 1052/2.
[6] Megyercsy Béla (1879–1925) lelkész, 1910-től az Ébresztő, majd 1918-tól folytatása, a Magyarság c. református lap szerkesztője. FL-nak 1917–1918-ban mindkét lapban számos cikke jelent meg.

[7] Ld. 996/10.
[8] Kiss Géza tuberkolotikus volt. Leánya, Achsné Kiss Gizella édesanyja emlékeire hivatkozva a következőt írja: „Mikor aztán alkalma került az elmenetelre – négyszer ajánlottak fel neki konkrét formában új és „jobb" állást – visszautasította. Ki törődik ezzel a nyomorult néppel, ha én is itt hagyom?" (Achs Károlyné: Kiss Géza (1891–1947) = Jelenkor, 1962. 2. sz. 228. p.)
[9] Wrede, Matilda (1864–1928) a Christliche Internationale egyik alapítója, elsősorban a finnországi börtönöket látogatta, és az orosz menekültekkel foglalkozott.
[10] Ld. 892. sz.
[11] FL fenn nem maradt levelében, elolvasva Kiss Géza cikkét, nyilvánvalóan arra biztatta, írja meg utóbb Ormányság címen megjelent könyvét. Kiss Gézának magának is ez volt eredetileg a szándéka, csak a körülmények miatt publikált belőle részlettanulmányokat. (Achsné Kiss Gizella közlése.) FL-nak utóbb komoly szerepe volt abban, hogy a kötet megjelent.
[12] Adatok az egyke-kérdéshez. (= Protestáns Szemle, 1934. 542–550. p.)
[13] Ld. 821. sz.
[14] A Keresztyén Család Képes Naptárának 1934-es és 1935-ös kötete nem tartalmaz Kiss Gézától az egykéről írt cikket. Nem szerepel ilyen az Achs Károlyné Kiss Gizella által készített bibliográfiában sem. (= Ethnographia, 1982. 611–613. p.)

1074. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. X. 3.

Kedves Barátom,

hetek, hónapok múlnak s rosszul esik, hogy tőled egy sort sem kapok, sem levelet, sem kéziratot. A magyar melankólia vett elő vagy ránk haragszol? Németh Imrével[1] megüzentem, hogy áll a Válasz ügye, azt sem tudom még, beleegyeztél-e a sok szerkesztő és főmunkatársba?[2] Mindenki várja cikked folytatását.[3] Ha megírtad, küldd rögtön a nyomdába. Én dolgozom, de a bejárás Gödről a rádió, félek meglátszik újabb tanulmányaimon. Talán a legokosabb volna remeteségbe húzódni vissza nekem is és írni, tanulni. Nálad vannak még egy fiatal költő versei?[4] Kérlek, küldd el sürgősen őket, egyet szeretnék ebben a számban közölni belőlük.

Többször is készültem hozzád, de csak marad a dolog, nem tudok egy napra sem innét elszakadni. Pedig sokszor és sok szeretettel gondolok az együtt töltött napokra,[5] azt az anyagot ismertem meg benned, amelyből, hiszem, én is készültem.

Szeretettel köszönt igaz híved s ismeretlenül is kézcsókját küldi:

Németh László

MTAK Kézirattár Ms 4589/79. Megj.: Monostori: Napjaink 24. p., Németh-lev. 200–201. p.
Kézírás Magyar Telefon Hírmondó és Rádió Részvénytársaság. – Igazgatóság. Budapest, VIII., Sándor-utca 7. Telefonszám 45–5–10 feliratú levélpapíron.
Címzés: Nagys. Dr. Fülep Lajos egyet. m. tanár úrnak Zengővárkony up. Pécsvárad Baranya m.
Feladó: Németh László Felsőgöd

[1] Ld. 997/11.
[2] A 16 nevet tartalmazó főmunkatársi lista az októberben megjelent 3–4. sz.-ban található.
[3] A folytatás nem készült el.
[4] Rónay György verseiről van szó. Ld. 1062/4.
[5] Ld. 1062. sz.

1075. KENDE FERENC – FÜLEP LAJOSNAK

Subotica, [Szabadka] 1934. X. 6.

Kedves Barátom!

Hálásan köszönöm soraidat.[1] Nagyon jól esett, hogy emlékszel reám. Nem tudtam, hogy gyöngélkedsz, hogyan is tudhattam volna? Nem vagyok hízelgő, de azért zaklattalak, mert a Magyar Művészet című könyved tan-könyvemmé lett.[2] Általában írásaidat nagyon nagyra becsülöm és értékelem és valami olyan érzésem van, hogy odaát nem is tudják talán eléggé értékelni jelentőségedet. Természetesen, ha nem érzed egészen jól magad elejtem kívánságomat, átmenetileg. Mindössze csak arra akarlak figyelmeztetni, hogy én nem mélyebb tanulmányra gondolok, még olyanra sem, mint amit Papinihez írtál előszóként.[3] Könnyebb műfajjal is megelégszünk. Nagy nyomorúságban vagyunk itt a magyar írással. A Kalangya néhány utóbbi számát elküldjük Neked.[4] Nagyon szeretném, ha átnéznéd és véleményt írnál róla.

Mégegyszer köszönöm hálásan soraidat. Nagyrabecsüléssel és szeretettel ölellek

Kende Ferenc

Az 5. szám 332. oldalán kezdődik egy novellám,[5] olvasd el, kérlek!

MTAK Kézirattár Ms 4587/351.
Gépirat autogr. aláírással és utóirattal Kalangya. Irodalmi folyóirat feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Kende Ferenc ld. 1072. sz.

[1] FL levele nem ismeretes.
[2] Ld. 840/1.
[3] A „Storia di Cristo" szerzőjéről. = Giovanni Papini: Krisztus története. Ford. Révay József. A bevezetőt írta Fülep Lajos. Bp. [1925.] III–XL.
[4] Kalangya. 1932–1944 között megjelenő irodalmi folyóirat. Újvidéken, Újverbászon és Zomborban jelent meg. Szenteleky Kornél alapította, 1934-ben Szirmai Károly, Radó Imre és Kende Ferenc szerkesztette.
[5] A Kalangya 1934. évi 5. sz.-ban Kende Ferenc: Péter Rouenban c. novellája jelent meg (332–338. p.).

1076. FÜLEP LAJOS – TOLNAI KÁROLYNAK

Z[engő]Várkony, 1934. X. 18.

Kedves Carlo,

a Válasz és a Tanú tudakolt száma még nem jelent meg.[1] Magam se tudom, mi van velük. Csak annyit tudok, hogy én még nem írtam meg, amit kellett volna a Válasznak,[2] komisz állapotom miatt. Az elmúlt hetekben jóformán naponta jártam Pécsre a klinikára, ami igen fárasztó s időrabló volt – eredmény, sajnos, még mindig nincs. Ez a nyavalya annyira őrült, hogy azt hiszem, legjobb volna vele egy manicomiaba vonulni. A lapok késésének az is oka lehet, hogy Németh László most nagyon el van foglalva; amellett, hogy iskola-orvos, nyár óta a rádióhoz is szerződött[3] s ez, úgy mondja, igen sok dolgot ad neki. Persze, nem azért tette, hogy sok pénzt keres-

sen sajátmagának – amit ott keres, a lapra akarja költeni és könyvkiadást is akar csinálni. Pedig 3 gyereke van, a nyáron született neki a harmadik (illetőleg a negyedik, de az első meghalt)[4] s igen szerényen él; nagyszerű fiú ez, csak a munkájának s családjának él, önzetlen az önfeláldozásig, abszolút tiszta és becsületes. Nagyon örülnék, ha Maguk egyszer összekerülnének, azt hiszem, összepászolnak. Különben azt hiszem, egyidősek is.

Hát bizony Párisba kijutnom nem sikerült s most már nincs is hozzá remény. Bár nem is igen volt, megpróbáltam [Halasy-] Nagy József[5] unszolására, hogy a miniszteriumból utazási segélyt kértem – az egyetem nagyon pártolta, de hát ilyen megbélyegzett destruktívnak hogy' adnának?[6] Borzasztóan sajnálom, nagyon kívántam Magával lenni. De az én koromban és viszonyaim közt meg kell tanulni a lemondás keserves tudományát.

Írja, hogy mennyire egyedül van, nexusok nélkül a franciák közt. Ebben, Carlo, Maga is hibás. *Meg kell keresni* és megragadni a kapcsolatokat, más út nincs, de persze ehhez Maga nem ért. A Maga helyén más már a francia akadémia tagja volna. Megírta nekem *Louis Berger*[7] *barátom címét (rue S[ain]t. Placide 49.)*, kérem, keresse meg őt, ha ráér, s adja át neki üdvözletemet és címemet. Ő nagyon jó barátja *Ralph Andry-Farcy*nak[8] (s földije), aki a [áthúzva:] dijoni [föléírva:] grenoble-i képtár igazgatója (nekem is jóbarátom volt 30 évvel ezelőtt), igen jó összeköttetésű ember művész körökben (nem tudósok közt – de ez nem baj, minden út Rómába vezethet), jó fiú s hasznát veheti.

Cikket a Válasznak bármiről írhat, csak írjon[9] – s ne csak egyszer, hanem minél gyakrabban. Jó lesz most az is, amit említ, a modern francia festészeti irányok). De mondom, akármi.

A levonatokat megkaptam, köszönöm, nagy öröm és vigasztalás nekem.

A 3 kötetes könyv, melynek címét nem tudta kibetűzni: *Jaroslav Hasek: Infanterist Svejk.*[10] Katona Fedor fordítása. I. kötet *Editions Monde kiadása, Paris 1930.* II. k.[ötet] *Germinal kiadása 1931.* Tipografia Urania, Cluj-Kolozsvár; III. k.[ötet] *Germinal kiadása, Paris 1932.* – Megvan franciául és németül is (sőt minden nyelven), de én a *magyar fordítását* szeretném. Parisban meg lehet kapni. Csak az a kérdés, hogy' tudja hozzám eljuttatni? T.[udni] i.[llik] ki van tiltva s ha a határon a csomagot föl találják bontani, elkobozzák. Legjobb volna, ha valaki ismerőse hazajövet magával hozná. És Maga nem ismeri ezt a könyvet? A világ legremekebb könyve – olvassa el okvetlen, de feküdjön le hozzá s bástyázza körül magát, hogy le ne guruljon.

Ceterum censeo: a Michelangelora[11] nem is lesz másutt kiadó, mint Angliában. Oda kell megtalálnia az utat – s azt is lehet Parisból. Nem hallott *Vályi Félixről?*[12] nem tudja, hol van? (utoljára Ceylonból írt nekem Kínába menet). Ő egy-kettőre el tudna intézni Magának mindent Parisban is, Londonban is. A világon mindenkit ismer. Ha netán Parisban van, az ottani magyarok meg tudják mondani. De majd én is érdeklődöm.

Ha már nem tudok elmenni Parisba, küldök magam helyett egy kis képet,[13] legalább az legyen ott.

Mindkettejüket szeretettel öleli Fülep Lajos

Casa Buonarroti, Firenze. Tolnay Károly hagyatéka. Megj.: Lackó: Jelenkor 1015. p.
Kézírás.
Címzés: Monsieur Charles de Tolnay Paris 6e 3, rue des Sts Pères, 3.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad Hongrie

[1] Tolnai érdeklődő levele nem maradt fenn. – A Válasz ld. 983/2. – A Tanú ld. 905/3.
[2] A Nemzeti öncélúság c. tanulmány folytatására utal. Ld. 987/1.
[3] Ld. 1038/12. és 1018/5.
[4] Németh László első kislánya Gabriella (Pocóka 1926–1930), Magda 1931-ben, Judit 1932-ben, Ágnes 1934-ben született.
[5] Ld. 797/3.
[6] Ld. 1059/2.
[7] Ld. 1059/8.
[8] Andry-Farcy, helyesen: Pierre (1882–1950) muzeológus, műkritikus, FL barátja ifjúkori párizsi tartózkodása idején. 1918-ban a grenoble-i múzeum munkatársa, amely múzeum – az ő kezdeményezésére – elsőként gyűjtötte a nem-akadémikus művészek alkotásait.
[9] Tolnai Károly nem írt a Válaszba.
[10] Ld. 932/7.
[11] Tolnai Michelangelóról tervezett művére utal. Ld. 819/5.
[12] Vályi Félix ld. 860. sz. Colombóból írt levele ld. 883. sz.
[13] A kép nincs a levél mellett.

1077. A DEBRECENI HITTANSZAKI ÖNKÉPZŐ TÁRSULAT FALUSZEMINÁRIUMA — FÜLEP LAJOSNAK

Debrecen, 1934. XI. 2.

Nagytiszteletű Uram!

A Debreceni Hittanszaki Önképző Társulat ez évben Faluszemináriumi munkát kezdett meg. A falu szociográfiáját kérdőívekből akarjuk összeállítani, amelyek alapos és komoly megszerkesztéséhez kérjük Nagytiszteletűségedet — mint aki ezekkel a kérdésekkel foglalkozik — szíveskedjék néhány tanácsot adni arra nézve, hogy milyen kérdéseket tart fontosaknak a kérdőívekre felvenni.[1]

Szíves tanácsát előre köszönve, maradok Nagytiszteletű Uramnak tisztelője

Bottyán János
Faluszemináriumnak vezetője

MTAK Kézirattár Ms 4593/81.
Gépirat autogr. aláírással Debreceni Hittanszaki Önképző Társulat Elnöksége feliratú levélpapíron. Zengővárkonyba írt levél.
Bottyán János (1911–1984) ref. lelkész, 1931–1935 között debreceni teológus, utóbb Bielefeldben diakónus, majd Sápon, Sarkadon, Baktalórándházán segédlelkész. 1940-től egyházi lapok szerkesztője, 1945-től konventi lelkész, az őrszentmiklósi szeretetotthon lelkésze.

[1] FL válaszának nem sikerült nyomára bukkannom. A Tiszántúli Ref. Ek. lt.-ban nincs meg a Hittanszaki Önképző Társulat iratanyaga. (Kormos Lászlóné közlése.) Válaszában FL feltehetőleg az 1001/2. jegyzetben közölt kérdőív pontjaihoz hasonlókat javasolhatott, amelyek részben az ő javaslatára kerültek a kérdőívbe.
A Faluszeminárium a következő években is működött: A Közlöny. A debreceni református the-

ológus ifjúság lapja c. újság 1935. I. ?-i sz.-ban (1. p.) Faluszeminárium címmel cikk jelent meg Makay László tollából, amely ismerteti céljukat: megismerni és propagálni az ország számára hasznos gondolatokat, köztük a telepítés problémáit. 1937. XI.-ban pedig Hittanszaki Önképzés címmel a falukutatás, falunevelés kérdéseiről tartanak előadást és vitát „Az egyke-kérdés az evangélium megvilágításában" címmel. (Erről is a Közlönyben olvasható beszámoló.)

1078. AZ ORSZÁGOS REFORMÁTUS THEOLÓGUS SZÖVETSÉG ELNÖKSÉGE – FÜLEP LAJOSNAK

Pápa, 1934. XI. 12.

Nagytiszteletű Lelkész Úr!

Ez év júniusában az Országos Theologus Szövetség nagygyűlésén Nagytiszteletű Úr előadást tartott[1] egy olyan kérdésről, mely hazánk testében halálos sebet jelent. Az Orsz.[ágos] Theol.[ogus] Szövetségben ez előadás hatása alatt fogadkozások és ígéretek támadtak arra nézve, hogy mi Nagytiszteletű Úrnak fáradhatatlan honmentő munkájában erőnktől telhetőleg segítségére sietünk. Az Orsz.[ágos] Theol.[ogus] Szövetség ez évi kisgyűlése Pápán fog megtartatni november hó 27-én és ezt az alkalmat szeretnénk felhasználni arra, hogy abban az irányban, melyben Nagytiszteletű Úrtól utasításokat és útbaigazításokat kaptunk, az első lépéseket megtéve, végre már a cselekvések terén is az ügy szolgálatába állhassunk.

Bennünk halványan már kialakultak azok a tervek, amelyeket ez év folyamán megvalósítani szeretnénk. A sárospataki theologia már küldött ki két theologust az egykés dunántúli területek statisztikai feldolgozására és tanulmányozására. Mi az egykés vidékek feldolgozását, statisztikai szempontból való felelősségteljes tanulmányozását az Orsz.[ágos] Theol.[ogus] Szövetség ügyévé szeretnénk tenni, annyival is inkább, mivel ezáltal szélesebb körű megmozdulásunk nagyobb munkaerőt bocsátana rendelkezésünkre.

Mély tisztelettel és a legnagyobb bizalommal kérjük az Orsz.[ágos] Theol.[ogus] Szöv.[etség] nevében, mint annak elnöksége, Nagytiszteletű Urat, hogy a munka megindításában, annak *kivitelére* nézve nékünk tanácsokat adni szíveskedjék.[2] — Nem tudjuk pl. hogyan lehetne megvalósítani a theologusoknak az egykés területekre való kiküldését, valamint a tanulmányozó szempontok tekintetében is, úgy érezzük, Nagytiszteletű Úr szíves támogatására van szükségünk.

Mi arra is gondolunk, hogy az Orsz.[ágos] Theol.[ogus] Szövetség e munkáját valamiféle módon a sajtó útján is kifejezésre kell juttatnunk. E tekintetben is szükségét érezzük Nagytiszteletű Úr irányításának és segítségének.

Egyidejűleg hasonló módon érintkezésbe léptünk Kiss Géza kákicsi lelkipásztor Úrral s hisszük, hogy tőle is kapunk értékes szempontokat, melyeket munkánkban felhasználni és értékesíteni tudunk.

Midőn mégegyszer mély tisztelettel és bizalommal megismételjük kérésünket, egyúttal arra kérjük Nagytiszteletű Urat, hogy mivel az Orsz.[ágos] Theol.[ogus] Szöv.[etség] kisgyűlése november 27-én lesz, amelyen ez ügyben konkrét határozatot

szeretnénk hozni valamiféle formában, ez időpontig, amennyiben munkája és nagy elfoglaltsága megengedi, szíves válaszát megadni kegyeskedjék.

Magunkat mindenben Nagytiszteletű Úr rendelkezésére bocsátva, maradunk mély tiszteletünk jelentésével az Országos Theologus Szövetség nevében:

Nagy Gyula ifj.[úsági] elnök — Filep József titkár

MTAK Kézirattár Ms 4593/82.
Gépirat autogr. aláírásokkal Az Országos Református Theológus Szövetség Elnöksége Pápa feliratú levélpapíron. Pápai ikt. száma 5/1934. Rajta Országos Református Theológus Szövetség 1923. feliratú körbélyegző.
Zengővárkonyba írt levél.
Az aláírók: Nagy Gyula életrajzi adatai ismeretlenek. Utóbb ilyen nevű lelkész szolgált a Mezőföldi egyházmegyéhez tartozó Füle községben. A Dunántúli Ref. Ek. Tudományos Gyűjteményében (Pápa) őrzik Nagy Gyula barátainak szóló leveleit, köztük van egy Filep Józsefnek szóló levél, de Fülep Lajosról nincs benne szó. (Szalayné Gubricza Emese közlése.) Szíj Rezső emlékezete szerint fiatalon, tüdőbajban halt meg.
Filep József életrajzi adatai ismeretlenek. Talán azonos a későbbi celldömölki hitoktatóval ill. kisdobszai lelkésszel.

[1] Ld. 1055/2.

[2] Az Országos Ref. Theológus Szövetség iratanyaga nem maradt fenn, így FL válasza sem. Sz.[íj] R.[ezső]: Az Orsz. Ref. Theológus Szövetség kisgyűlése c. Pápa, 1934. nov. 27-i keltezésű cikke (= Pápai Kollégiumi Lapok, 1934. 4. sz. 57. p.) amelyből részben rekonstruálható FL levelének tartalma, a következőket közli: „Az Orsz. Theol. Szövetség elnöksége az idei évben a Tóth Ferenc Önképzőkör választmánya és így a Szövetség kisgyűlését Pápán tartotta. Debrecen, Sárospatak és Budapest 2–2 kiküldötte jelent meg a gyűlésen, melynek a szokásos tárgyalási anyagon kívül meg kellett vitatnia azt a kérdést is, hogy „Mennyiben állhat az Orsz. Theol. Szövetség az *egyke*-kérdés megoldásának szolgálatába?"

A kérdést Filep József titkár adta elő. Bevezetésül felolvasta Fülep Lajos zengővárkonyi és Kiss Géza kákicsi lelkészeknek a Szövetséghez intézett levelét, amelyben a helyzet szomorú vázolásán túl előírják a legsürgősebb tennivalókat. Utasításokat adnak, amelyek gyors megvalósításával *talán még* lehet segíteni. „Ez az utolsó óra" – írja Fülep Lajos [...]

Fülep Lajos a főiskolások gyors megszervezését sürgeti szakra való tekintet nélkül. A legkomolyabban számolni kell egész magyar vidékek kihalásával. Tehát mindenre elszántság kell ide s nem néhány egyéné, hanem legalább 10.000 ifjúé, aki egyetlen tömeggé tömörülve lép és vonul föl. Nem segíthet itt már más, csak az ifjúság fölvonulása.

A pápai theológusok és az egész ország ref. theológus ifjúsága tudatában volt a helyzet tragikus voltának s Filep József titkár javaslatához teljes mértékben hozzájárult.

A Szövetség elhatározta, hogy egy olyan ünnepélyt rendez, ahol ezt a kérdést tárgyalni fogják. Módot fog találni arra, hogy Fülep Lajos és Kiss Géza az ország fontosabb pontjain így Budapesten, Miskolcon, Debrecenben, Pápán és másutt is az ország és a közvélemény elé léphessenek s ezen túlmenőleg a rádióban is szólhassanak.

A Szövetség felveszi a kapcsolatot a Turullal és az összes magyar bajtársi egyesületekkel, hogy a szervezkedést ez által is egyetemesebbé tegye."

Lapalji jegyzetként a következőt fűzte még hozzá: Azóta az Orsz. Theol. Szöv. lépésére a Kath. és Prot. Diákok Szövetsége elhatározta, hogy februárban Bpestre hívja meg Fülep Lajost. Debrecenben pedig máris várják Fülepet. *Szerk.*)

A Közlöny. A debreceni református theológus ifjúság lapja 1935. I. száma (1. p.) a pápai kisgyűlésről beszámolva a következőket írja: „Sok más kérdés mellett szerepelt az „Egyke" is. Dunántúl voltunk. Egészen természetesnek tartjuk, hogy akiket legközelebb érint ez a veszedelmes betegség, azoknak a legfájdalmasabb. Sok fejtörést fog okozni még ez a kérdés. Az ifjúság nagy fel-

buzdulásában sokszor túlzásba ragadtatja magát. Olyan kérdéseket akar megoldani, amihez sem ideje, sem eszközei nincsenek. Ne értsen félre senki: Nagyon természetes, hogy fáj nekünk a mi nemzetünk baja. Hiszen ha nem fájna, nem volnánk méltók magyarságunkra.

De legyünk okosak. Most mi az Egykével kapcsolatos megoldásra nem vállalkozhatunk. Minden theológus ifjú ismerje meg igazán ezt a népet, amelyet nem sokára szolgálni fog. Nevelje magát az önfeláldozásban, ha igazán szereti nemzetét, és ami nem utolsó dolog, hordozza imádságban ezt a nagy nemzeti bűnt, hogy szabadítson meg tőle a jó Isten kegyelme."

1079. TOLNAI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

[Párizs,] 1934. XI. 14.

Mélyen tisztelt Tanár úr!

Sokszor és hálásan köszönöm kedves levelét.[1] A minap együtt voltam Monsieur Dufayarddal (a patikussal), és Monsieur Bergével.[2] [!] Sokat beszéltünk Önről, mindkettő nagyon kedves, tisztességes ember; igazi francia kispolgárok – a jó és rossz tulajdonságokkal együtt. Berger egyébként megkért, hogy írjam meg Önnek, hogy *várja válaszát* (megmondtam neki mindjárt, hogy a válaszra számíthat, de hogy Ön annyira el van foglalva, hogy nem írhat rögtön. – M.[onsieur] Berger igen „jó húsban" van és főként politizál; irodalommal nem foglalkozik többé.

A kívánt könyvet[3] kerestem; de a magyar kiadást nem sikerült még megtalálnom. (Folytatni fogom a keresést.)

Remélem, hogy időközben elkészült a „Válasz" 2-ik száma;[4] nagy érdeklődéssel várom.

Én pillanatnyilag a Breugel-könyv katalógusán[5] dolgozom; a könyvet már nov. 1. kellett volna benyújtanom, de még mindig nem vagyok kész vele. (Mihelyt megjelent, küldök belőle egy példányt.) Roppantul sok a dolgom; a Bosch-könyvem sincs még egészen kész.[6] – Külső életemben nem változott semmi és nem is igen reménykedem egyelőre. –

Remélem, hogy Ön jobban van testileg-lelkileg és sok-sok szeretettel gondolok mindig Önre hű tanítványa

Carlo és Rina

Kérem adja át kedves Feleségének szívélyes üdvözleteinket.

A helynév postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4590/49.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos, ref. lelkész úrnak egyet. m. tanár Zengővárkony (u. p. Pécsvárad), Baranya-megye. Hongrie.

[1] Ld. 1076. sz.
[2] Dufayard – a rue des Saints-Pères-beli gyógyszerész lehetett, akiről FL levelében név szerint nincs szó, de nyilvánvalóan ismerték egymást 1904–1906-ból. Berger, Louis ld. 1059/8. FL-nak ekkortájt írt levele nem maradt fenn.
[3] Hašek Svejk-jére utal. Ld. 932/7.
[4] A Válasz 2. száma júliusban megjelent.
[5] Pierre Bruegel l' Ancien. Bruxelles, 1935. Nouvelle Société d'Édition. Ld. még 1091/3., 1128/5. és 1276/1.
[6] Ld. 1054/3.

1080. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Zengővárkony, [1934. XI. 19.]
u. p. Pécsvárad

Carissimo,

meg [...], mikor írtam Magának[1] s már akkor is nyugtalanul hosszú hallgatása miatt, tudakolva, nem beteg-e, s kérve, nyugtasson meg pár sorral. De arra se jött semmi hír. Most már igazán nagyon aggódom, mert hiszen azelőtt sose hagyott ily soká hír nélkül s ha máskor nem, tudakozódásomra írt. Nyári levelemben invitáltam is s ígértem alloggiot senza pulci, ma fu tutto invano. Ha akármi baj van, kérem, írjon legalább egy sort. Addig is abban reménykedem, hogy nincs komolyabb baj, csak vissza akarja adni a kölcsönt az én hajdani sok mulasztásomért. Ha csakugyan így van, sietek tudatni, hogy kiszámítottam s pontosan éppen kvittek vagyunk. Tehát ezért is sietnie kell az írással, mert különben rosszabbá válik nálamnál. – Quanto poi a me, sempre lo stesso. Perora, da alcuni giorni, sto un po' meglio, ma chi sa quanto durerà. Ero già cosi anche prima, e poi sempre ricascai. O sarebbe definitivo questa volta? Vorrei, ma non so sperare. Ma se sarà, mi sentirete giubilare fino a Budapest!

Scrivete subito!!!

Abbracci

Fülep Lajos

A dátum: (Pécsvárad helynévvel) postabélyegző.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 93. sz.
Kézírás rongált postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] FL előző, fennmaradt levele az 1067. sz., VIII. 9-én kelt; utóbb valószínűleg írt még Eleknek, amely azonban nincs a levelek között.

1081. AZ ORSZÁGOS REFORMÁTUS THEOLOGUS SZÖVETSÉG ELNÖKSÉGE – FÜLEP LAJOSNAK

Pápa, 1934. XI. 28.

Kedves Nagytiszteletű Úr!

Sietek beszámolni tegnapi kisgyűlésünkről.[1] A Nagytiszteletű Úr kedves sorai[2] különösen bennünk pápaiakban nagy mozgolódást hoztak létre. E sorokat mindnyájan igaz szívből köszönjük.

Az, amit a kisgyűlésen elhatároztunk, hisszük, hogy a N[agy]t.[iszteletű] Úr intenciói szerint történtek, s legrövidebb időn belül meg fogjuk tudni valósítani. Két dologról van szó: szervezkedésről és statisztikai tanulmányozásról. Röviden írok, következő a tervünk: A szervezkedéshez a legfőbb, hogy tudja az egész magyar ifjúság, hogy *miről* van szó? Ha ezt nem tudja, hiába ír memorandumot, nincs mögöt-

te öntudatosan lelkesedő tömeg, könnyen félreáll s hamar félrevezethető. Mi arra gondolunk, hogy a legfontosabb ez: adjuk meg a N[agy]t.[iszteletű] Úrnak a lehetőséget arra, hogy az ifjúság nagy tömegei előtt — de mások előtt is — ismertethesse ezt a kérdést.[3] Mi személyesen felvesszük a kapcsolatot nagy, országosan megszervezett ifjúsági egyesületekkel, s gondoskodunk egy-egy olyan alkalom megteremtéséről, amelyen az ifjúság a lehető legnagyobb számban jelen lesz. Megrendeznénk pl. egy nagy összejövetelt a Vigadóban a fővárosban, melyet mindenféle tekintetben kellőképpen előkészítenénk. Hogy melyik Egyesület lesz az, amelyik ezt meg fogja csinálni, azt még bizonyosan nem tudjuk, mert velük a kapcsolatot nem vesszük fel addig, amíg a N[agy]t.[iszteletű] Úrtól választ nem kapunk arra vonatkozólag, hogy a N[agy]t.[iszteletű] Úr fogja-e vállalni ezt a sorsdöntő vállalkozást, s mikor? Mi január végére, februárra gondoltunk. Megfelelő előkészítéshez annyi idő szükséges. Lesz-e ideje a N[agy]t.[iszteletű] Úrnak? Igazán érezzük, hogy most nincs ennél fontosabb feladat. N[agy]t.[iszteletű] Úr helyetteséről gondoskodni fogunk. A Szövetség vállalta az összes anyagi kiadásokat, melyek ezzel együtt járnak. Levinnénk N[agy]t.[iszteletű] Urat B[uda]pest után egyelőre Pécs, Szeged, Debrecen s ezután mindenhová. Erre vonatkozólag sürgős választ kérünk, hogy *indulhatunk-e?* Az ifjúság várni fogja mindenhol a N[agy]t.[iszteletű] Urat. Ha az egész ifjúság a N[agy]t.[iszteletű] Úr színe elé kerül, mindenre képes lesz; enélkül nem hiszem. A statisztika is országos méretekben csak úgy indulhat meg. Ha nincs mellettünk az egész ifjúság, ha mindnyájan elindulnánk theológusok, akkor is kevesen volnánk. Sárospatak már folytatja ezt a munkát, mi pápaiak elkezdjük: már van kocsi és ló is fog kerülni: megy 3 ember nyáron Baranyába. A gimnazisták fognak vállalni egy-egy falut. — Kár most többet írnom, N[agy]t.[iszteletű] Urat nem untatom. Ennyiből is talán kivette N[agy]t.[iszteletű] Úr, hogy mit akarunk. Sietek válaszolni a Kiss Géza N[agy]t.[iszteletű] úrnak is. Mindnyájunk nevében őszinte ragaszkodással kérjük N[agy]t.[iszteletű] Urat, hogy válaszoljon nekünk a lehető rövid időn belül, arra a kérésünkre, hogy N[agy]t.[iszteletű] Úr mellénk állana-e a mi elgondolásunk megvalósításában?

Mindent sokszor megköszönve, mély tiszteletünk jelentésével, N[agy]t.[iszteletű] Úr további segítségét kérve maradunk hű ragaszkodással.

Filep József
titkár

MTAK Kézirattár Ms 4593/83.
Kézírás az Országos Református Theologus Szövetség Elnöksége Pápa feliratú levélpapíron. Pápai ikt. száma 9/1934.
Zengővárkonyba írt levél.
Filep József ld. 1078. sz.

[1] Ld. 1078. sz.
[2] U. o.
[3] Az említett budapesti előadásról nem sikerült adatot találnom. Ld. 1078/2.

1082. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1934. XII. 9.

Kedves Barátom,

egy ember élet telt el azóta, hogy nem írtál, első tanulmányod ott áll a Válasz élén[1] s aki írta elsüllyedt mögüle; mindakét szerkesztő társam elsüllyedt, te az iszapba,[2] Gulyás Pál Aischylosba vagy az inasokba;[3] egyedül maradtam a pesti írók közt s nincs más mentség oda kell adnom nekik a folyóiratot, ha nem akarok két Tanút írni. Januártól Németh Imre a Válasz szerkesztője,[4] több név nem is lesz a borítékon, ő is csak afféle adminisztratív szerkesztő: a folyóirat az író-respublikáé, Illyés[5] és én inkább csak tekintélyek vagyunk Imre mellett, akik elfogadnak vagy visszautasítanak. Én amellett törlesztek is. Nem egészen úgy történt, ahogy szerettem volna, de hát mindenből az lesz, amivé nő s ez a Válasz kinőtt a kezünkből; legyen elégtételünk, hogy mi hárman bábáskodtunk körülötte a születésekor.

Sajnálom, hogy nem hallok felőled semmit. Feleségem is, én is sok szeretettel gondolunk arra a három napra, melyet nálunk töltöttél;[6] örömmel leutaznék,[7] de a rádió minden percemet felőrli. Nem megy már az írói munka sem úgy, ahogy kellene. Abban bízom, hogy húsvétig megjavítom a műsort s rábízom valami értelmesebb emberre is, akinek a kezén elmegy magától is. Akkor aztán megjelenhetek egy hétre Zengővárkonyon.

Kézcsókját küldi s szeretettel ölel igaz híved:

Németh László

MTAK Kézirattár Ms 4589/80. Megj.: Monostori: Napjaink 24. p., Németh-lev. 207. p.
Kézírás Magyar Telefon Hírmondó és Rádió Részvénytársaság – Igazgatóság Bp., VIII., Sándor-utca 7. Telefonszám 45–5–10 feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A Nemzeti öncélúság c. cikkre utal. Ld. 987/1.
[2] A kénes fürdőt és injekciót FL 1056. sz. Gulyásnak írt levelében említi. – Gulyás VI. 17-én írja Németh Lászlónak: Fülep lapja már várt: beteg, kénfürdőbe mártogatja testét, s a lelke is tele kénnel. (Egy barátság... 102. p.)
[3] Gulyás Aischylos-élmény c. tanulmánya utóbb a Sziget 1939. III. köt. 51–62. p. jelent meg. – Az „inasok" kitétel Gulyás Pál iparostanonc iskolai tanárságára utal.
[4] Ld. 997/11.
[5] Illyés Gyula a Válasz 1934. októberben megjelent 3–4. sz.-án mint főmunkatárs szerepel.
[6] Ld. 1057/6.
[7] Németh László nem járt Zengővárkonyban.

1083. ELŐD GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

[Pécs, 1934. XII. vége]

Igen tisztelt Professzor Úr,

esztendő fordulójánál engedtessék meg nekem, hogy igen nagyon hálás legyek, hogy megköszönjem mindazt, amit Professzor Úrtól kaptam. És kérlek, ne tessék ezt holmi banális formulának venni, vagy éppen hízelkedésnek, mert tiszta szívből jön és nagyon őszintén: négyéves egyetemi „pályafutásom" alatt, amit nevelődtem, amit kaptam, iránymutatás, világnézet, emberiesség, példa – a Professzor Úrtól eredt.

Mindez olyan, amit már megköszönnöm sem lehet soha.

Egyben boldog újesztendőt is kívánok a Nagyságos Asszonynak és a Professzor Úrnak: egészségben eltöltött, várakozásokat valósággá termő, vidám esztendőt. Ami engem illet, a szünidőt éppen a Zilahy-féle dolgozat[1] anyagának feldolgozásával töltöm; holnap utazom Pestre, hogy a múzeumi hírlaptárban[2] nézzek még utána azoknak a cikkeknek, amiket eddig még nem olvastam. Különben egyre érdekesebb és izgatóbb ennek a különös embernek az egyénisége; rendkívül rokonszenves pl. hogy a görög mellett elsősorban angol, részben francia műveltsége van, de mindig szembehelyezkedik a német kultúrával.

A dolog szépen halad, január végére azt hiszem, néhány fejezetet teljes egészében meg tudok majd írni, amiket – ha kegyeskednék elolvasni – mindenki előtt a Professzor Úrnak szeretnék bemutatni.

Ismételten minden jót kívánva, Nagyságos Asszony kezeit csókolja, Professzor Urat tisztelettel üdvözli hálás tanítványa

Előd

A tartalom alapján datálva: Előd disszertációja 1935-ben jelent meg nyomtatásban; az „esztendő fordulóján" kifejezés az előző év végére utal.
MTAK Kézirattár Ms 4586/125.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Előd Géza ld. 916/3.

[1] Ld. 916/3.
[2] Az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárára utal.

1084. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1935. I. 20.

Kedves Lajos,

Levelemnek egyedüli célja, hogy tisztelettel munkára biztassalak, arra, hogy elevenítsd fel, vagy erősítsd meg a Válasszal[1] való kapcsolatodat, melyet gyengülni érzek. Nem írok nagy szavakat, hogy milyen szükség volna a te tudásodra, szavadra, most, mikor mintha kezdődne végre valami. Itt „forr a világ bús tengere" és nincs, aki ka-

varja, oh magyar! Illetve, ha akad is, mint Németh Laci, őneki is ezer dolga van, – a te dolgod volna, hogy elővedd a kanalat, mikor tűzhely is van, fazék is van, sőt vendégsereg is, éhező. Arra kérlek, hát kedves Lajos, fogd föl a helyzetet és pennádat és írjál, lehetőleg minden számba. Első cikkednek igen nagy hatása volt, mindenki várja s számonkéri a folytatást.[2] De ha ehhez nagyobb légvételt kellene, írjál rövidebbet, kisebbet is. Azt hiszem, világéletedben nem volt olyan szabad területed, mint ez a Válasz, – azt írhatod, ami eszedbe jut, mert bizonyosak vagyunk, hogy bármi jut is eszedbe, nagyszerű dolog jön belőle ki. Volna kedved nyelvtisztításra? Bírálatra? Vezércikkre? Még verset is féltérden fogadunk tőled, látod ilyen jólneveltek lettünk. (Ez is szörnyen van magyarul mondva, csak azért mondom így, hogy lásd, milyen szükség van reád.)

Föltételezem rólad, hogy a lap nem tetszik neked. Magam is pocséknak találom. Épp azért fordulok hozzád.

A csata megkezdődött. Ha most megvernek bennünket, ötven évig nem lesz itt semmi. És mi lesz akkor? Ezért fordulok hozzád.

Nem engedhetjük meg azt a luxust, hogy egy olyan ember, mint te hallgatag üljön az értékein. Ezért fordulok hozzád ilyen szónoki fogással, amint látod.

Hogy vagy? Remélem, jobban. Zsuzsának kezét csókolom, téged sok szeretettel üdvözöllek,

híved

Illyés Gyula

A helynév postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4587/270.
Kézírás.
Címzés: Nagys. Dr. Fülep Lajos egy. tanár úrnak Zengővárkony u.p. Pécsvárad Baranya vm.
F.[eladó (bélyegző)]: Illyés Gyula Bpest V. Mária-Valéria-u. 10.

[1] Ld. 983/2.

[2] A Nemzeti öncélúság c. tanulmányra utal. Ld. 987/1.

1085. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő] V[árkony,] 1935. I. 23.

Kedves Gyulám,

jól tudod, hogy én Neked nem igen tudok ellenállni, mert nagyon jól értesz ahhoz, hogy hogyan vegyed le az embert a lábáról.[1] A Válasz[2] esetében azonban igen súlyos akadályok vannak.

1./ Németh Laci megírta nekem, hogy a V.[álasz] szerkesztését Németh Imrének[3] adja át. Én pedig ezzel az úrral nem vagyok hajlandó egy gyékényen árulni. Ok: a nyáron megbeszéltem vele, hogy megcsinálja helyettem az egyke-könyvet, melyet nagyon sok minden miatt nem akartam magam megírni s nevemmel kiadni. Tehát ne gondolj most arra, hogy vele igen, Veled meg – mikor hozzám fordultál – nem.[4]

Mert ezt egészen másként terveztem. Veled társszerzőnek kellett volna lennem s a könyvet részben írnom – ezt nem akartam. Olyan emberre volt szükségem, aki már szakszerűen foglalkozott a kérdéssel, a statisztikában otthonos s akinek átadjam az én egész anyagomat, dolgozza fel a sajátjával együtt az én tervem és programom szerint. Nem láttam erre mást alkalmasnak, mint őt. Úgy akartam, hogy a könyv még múlt ősszel megjelenjen. Nyári megállapodásunk szerint eljött ide szeptemberben, jegyezgetett s elvitte az anyagot azzal, hogy októberben visszajön, már a könyv vázlatával, itt lesz egy hétig s akkor minden részletet megbeszélünk, úgy hogy csak le kell írnia, ami akkor már nagyon hamar megtörténhet. Mikor jönnie kellett volna, táviratozott, hogy nem tud – azóta sürgetéseimre, hogy legalább az anyagom küldje vissza, még csak nem is válaszol. Én annak az anyagnak összeállításán *hónapokig dolgoztam*, levéltárakból nagy utánajárással és körülmények leküzdésével iratokat szereztem meg stb. – s most mindez oda van.[5] Én nem tudom, a B[üntető] T[örvény] K[önyv] paragrafusai minek minősítik az ilyen eljárást, de azt hiszem, tisztességes emberek közt nem lehet e tekintetben nézeteltérés. Végre is, a tulajdonomról van szó – valamiről, ami tán még jobban a tulajdonom, mint a cipőm vagy pénzem, mert *pótolhatatlan*. Az ifjúság hív, hogy álljak az élére, legelőször is ismertessem meg őket alaposan a dologgal – s meg vagyok bénítva, mert ami kellene hozzá, elvették tőlem s nem tudom visszakapni. Kénytelen leszek bírósághoz fordulni. Senki gusztusába se szólok bele – az enyim azonban nem hajlandó ilyen emberrel egy levegőt szívni.

2./ Hogy a V.[álasz] pocsék-e vagy nem, alig érdekel. Lehet, hogy jó, sőt kitűnő, de ha akármilyen remek volna, akkor se érdekelne. T.[udni]i.[llik] nem az, amit terveztünk s ami nekem egyedül volt fontos. A 2. szám után lett belőle *folyóirat*, amilyen p[é]l[dául] a Nyugat – s erre, szerintem, nincs szükség, mert ilyen van. A V.[álasz] célját és programját megírta N.[émeth] L.[ászló] az első számban[6] – aszerint s *egyedül aszerint*, érdemes csinálni. Amint eltért attól a vonaltól, megszűnt vele minden közöm – már pedig eltért, annyira, hogy már szinte ellentéte a tervezettnek. S nem látok semmi garanciát arra, hogy visszatérhessen eredeti programja megvalósításához – Németh L.[ászló] azzal, hogy nyakig belemászott abba a marha rádióba,[7] faképnél hagyta a V.[álasz]-t, már pedig az ő maximális részvétele, aktív munkája nélkül az eredeti programot megcsinálni nem lehet, mert úgyis kevesen vagytok, akik tudjátok, miről van szó, átérzitek és vállaljátok. Vannak ott körülöttetek tehetséges és jóravaló fiatalok, de amit írnak, a Nyugatnak is írhatnák. Kik csinálják tehát a V.[álasz]-t úgy, ahogy kell? Az én nézetem szerint N.[émeth] L.[ászló] kivonulásával bukott meg a dolog – s nem látok módot a feltámadására. Te a csata elvesztésétől félsz – szerintem ez már megtörtént, alaposabban már nem is lehet. Te még csak a jó szándékoddal leplezed a valót s a rossz következményektől való félelmeddel. Pár héttel a háború vége előtt mondta Tisza: „A háborút meg kell nyernünk." „Miért?" „Mert különben elvesztünk." Az ilyen okok, sajnos, nem elegendőek – elvesztünk, s a V.[álasz] is.

Egészségi állapotom most nagyon gyalázatos. A régi baj tetejébe extra hűlések s egyebek (a hideg templomban, temetéseken szereztem).

Szeretettel ölel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1084. sz.
[2] Ld. 983/2.
[3] Ld. 1082. sz. Németh Imre ld. 997/11.
[4] Ld. 960/5. ill. 1005., 1008. és 1009. sz.
[5] Ld. 991/4.
[6] „Egy szerény eszközökkel induló folyóirat, mely megindulásakor inkább a helyzet reménytelenségére, mint a benne megduzzadt erőkre hivatkozhat – nem áltathatja magát azzal, hogy ezt a tudatot [előzetesen Németh az öntudatzavart mondja a magyarság nyomorúsága okának] pótolni tudja s évtizedek óta elhanyagolt idegpályákba egy villanással újra belélövellheti az életet. A *Válasz* csak valódi helyzetünk szorongásával akar eltölteni, az elhagyott testből fölsajgó kérdéseket dadogja el; a világ és köztünk támadt kapcsolat-hiány végzetes félreértéseit próbálja meg hosszú mulasztások első hevenyészett pótlásával kiküszöbölni." (Válasz. 1.évf.1.sz. 1.p.)
[7] Ld. 1018/5.

1086. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1935. I. 24.

Kedves Barátom,

az olyan hajszás életnek, amilyet én vállaltam az utolsó hónapokban, az a legkellemetlenebb következménye, hogy az embernek nem marad ereje a legfontosabb személyes viszonyait rendben tartani, barátai félreértéseit eloszlatni, lassan egy ellenszenv, sértődöttség gyűrű veszi körül, melynek tulajdon fáradtságán, túlhajtottságán kívül oka nincs. Utolsó leveled óta[1] százszor készültem írni, de csak a lelkiismeretnyomás maradt meg, a levél máig kitolódott s ma is csak egész röviden írhatok. Arra kérlek, oszlasd el a Válasszal[2] szemben minden jogos vagy a távolságból eredő neheztelésed, írj nekünk, indítsd meg a nyelvi rovatot, a folyóirat egyik legnagyobb érdeme az volt, hogy téged megszólaltatott, mindenki követel s a legjobban én követellek, akihez kortársaim, a velem levők közül senkisem áll olyan közel mint te. A folyóiratot, azt hittem, átengedhetem másoknak, de kiderült, hogy rögtön összeomlik minden, ha itt hagyom. Csinálnom kell hát, – a Németh Imre[3] neve mögött is csaknem egész egyedül – noha munkaidőm már napi húsz óra körül jár s két-három óra előtt hetek óta nem feküdtem le. Arra kérlek segíts nekem. A januári szám jó lesz, – a következőkben Kodály–Szekfű[4] is velünk van. Ügyünk a rádióban s az egész vonalon jól áll, csak ember van kevés. Segíts hát. – Valami teológus egylet írt, hogy előadásodat február 1-jén közvetítsük a rádióból.[5] Nem tudom komoly-e ezeknek a fiúknak az ajánlata. Közvetíteni előadást nem szokott a rádió, ha mégis igen,

előre kell a szövege, legalább négy-öt héttel előbb. Tudsz te erről az előadásról? Ha igen, nem halasztanád el s küldenéd be a kéziratot. Február 1-jén nem leszek Pesten s én azt szeretném, ha idehaza lehetnék, amikor feljössz, okvetlen nálam kell szállnod. Rádió előadást minden két hónapban tarthatnál,[6] akár úgy is hogy más olvasná fel. Nincs kedved írni, már csak az anyagiak miatt is?

Arra kérlek, ne ítélj meg leveleim szűkössége és terjedelme alapján. Iszonyú dolgot vállaltam s remélem, hogy nem kell belészakadnom, — akkor első utam Zengővárkonyba visz.

Addig elnézésed és jóindulatod kéri

Németh László

Manyi[7] még készül nagyon Várkonyba és várja a Fülep bácsit hogy magával vigye. Üdvözli Ella.[8]

MTAK Kézirattár Ms 4589/81. Megj.: Monostori: Napjaink 24. p., Németh-lev. 211.p.
Kézírás Magyar Telefon Hírmondó és Rádió részvénytársaság Budapest, VIII, Sándor-utca 7. Telefon 45-4-10 feliratú levélpapíron.
Címzés (Németh Lászlóné írása): Nagys. Dr. Fülep Lajos egy.m. tanár úrnak Zengővárkony u.p. Pécsvárad
Feladó: N.L. Bp. Batthány u. 26.

[1] FL levele nem maradt fenn.
[2] Ld. 983/2.
[3] Ld. 997/11.
[4] Kodály Zoltán: Néphagyomány és zenekultúra c. cikke a Válasz 1935. 12.sz. 685-686.p.-n jelent meg. – Szekfű Gyula nem írt a Válaszba.
[5] Feltehetőleg az Országos Református Theológus Szövetség által tervezett Vigadó-beli előadásról van szó, (ld. 1078/2.), amelynek megtörténtéről nem találtam adatot.
[6] Ld. 1018/5. – Fl nem adott elő a rádióban.
[7] Fl 1934.júniusában látogatta meg Németh Lászlót Felsőgödön (ld. 1057/6.), nyilvánvalóan akkor hívta meg Zengővárkonyba az akkor 3 esztendős Németh Magdát.
[8] Németh Lászlóné, Démusz Ella.

1087. KISS GÉZA — FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1935. II. 6.

Kedves Lajosom!

Néhány sort írok csak. — Három hete állok vigyázzállásban Bereczkyék[1] miatt. Úgy volt, hogy jönnek. Legutóbb múlt szombaton kaptam tőle táviratot, hogy hétfőn este itt lesznek. Hétfőn jött a távirat, hogy betegség miatt nem jöhetnek. De magam is rosszul vagyok több, mint egy hónapja a gyomrommal. Alig van éjszaka, hogy föl ne kelnék a fájdalmak miatt. Tegnapelőtt voltam egy falusi orvosnál is. Komoly bajt nem talált. Két heti kúrát rendelt. Nem tudom, hogy sikerül majd. Ha nem sikerül, kénytelen leszek klinikai vizsgálatnak alávetni magamat, mert nagyon szenvedek s letör egészen. Bereczkyvel szerettem volna hozzátok eljutni, ha futotta volna idejéből. Hát majd egyszer eljutok talán hozzátok. Nagyon érdekelne, hogy Te hogy vagy az egészségeddel? Meggyógyultál-e hát egészen? Tegnap is kérdez-

tek tőlem téged s nem tudtam mit mondani. Hát nem jöhetnél-e Te ki egy kedden hozzám, amikor Pécsen vagy amúgy is?[2] Ha egészséged van. Minden kényelmedről gondoskodnánk szegénységünkhöz mérten. Még dió-mogyoró, alma-körte is van, a Te főtáplálékod. Dalgyűjteményemet[3] is rendezgetem, folytatva ugyanakkor a gyűjtést is. A legutóbbi 2 hét alatt fölszedtem újra 30 körül köztük egy pár nagyértékű gyönggyel. Külön a „járkáló-bujdosó nótáim" megtöltöttek már egy 72 lapos füzetet, de a másikba is jut még egy csomó. Hát gyere el hozzám egy kedden, ha egészséged engedi, mert ennek a gyűjtésnek Te voltál a legfőbb inspirátora. Nézd meg, hogy mit végeztél! Természetesen szeretettel várunk bármikor mindkettőtöket. — Küldök az egyke-traktátusból.[4] Nem tudom, nektek küldtek-e belőle a tolnai egyházmegyébe. 5000 példányban nyomtatták ki. 2000 lejött Nyáryhoz,[5], 3000 Gödöllőn maradt ifj.[abb] Szabó Aladár lelkésznél.[6] Nem jó volna Tolnában is elterjeszteni, ha jónak gondolod? Egy drávafoki presbiter fűnek-fának terjeszti. — Ha nem jöhetsz, akkor is írjál egy sort. Szégyenlem, hogy semmit se tudok rólad. — A pécsi diákok hínak egy előadás tartására. Nagyon nehezen indulok neki a gyomrom miatt.

Szeretettel ölel, kézcsókját és csókjait küldi a családunk is:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/66.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 996/6.
[2] FL hetente bejárt előadni a pécsi egyetemre.
[3] Kiss Géza Ormányság c. 1937-ben kiadott kötetében megjelentetett népdalgyűjtésére utal. Előzményét ld. 1073/11. A kötet megszerkesztésében és kiadásában FL-nek nagy szerepe volt. Több próbálkozás után a Sylvester RT kiadásában látott napvilágot. Ld. még 1098., 1115., 1116., 1117., 1118., 1119., 1127., 1141., 1142., 1143., 1144., 1149., 1153., 1154., 1155., 1156., 1157., 1158., 1159., 1161., 1163., 1167., 1168., 1170., 1182., 1183., 1185., 1194., 1200., 1201., 1202., 1208., 1214., 1215., 1217., 1219., 1220., 1256. sz.
[4] Az egyke. Írta Kiss Géza kákicsi ref. lelkész. Négy oldalas röplap, fel. kiadója Nyáry Pál, A Sylvester Irodalmi és Nyomdai m. Intézet RT Bp. adta ki. Példányához Achsné Kiss Gizella szívességéből jutottam hozzá.
[5] Ld. 982/3.
[6] Ifj. Szabó Aladár (1890–1948) ref. lelkész, 1927. teol. magántanár, 1934-től a Református Híradó szerkesztője.

1088. ILLYÉS GYULA — FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1935. II. 8.

Kedves Lajos,

köszönöm őszinte soraidat;[1] érveidet elismerem, érzékenységedet nem. Könnyű volna isten angyalaival harcolni a nemes célokért, — esendő, gyönge emberekkel próbálj kivívni valamit, az az igazi hősiesség. A Válaszra[2] nem mondhatsz több roszszat, mint én. Nem olyan, mint amilyennek szeretnénk, amilyennek lennie kellene,

– de miért nem az? Mert nem volt elég erő és ember a megvalósítására. És ezért hagyják el azok is, akik még valamit tehetnének? Mi lenne, ha Németh László is, én is faképnél hagynánk az egész próbálkozást? Hidd meg, Laci szívesebben írná regényeit,[3] én szívesebben fonnám kis verseimet, – nem beszélek tovább. Nincs jogod dezertálni az ügyet. Mondd meg kifogásaidat, – máris meghallgattuk, úgy lesz, ahogy te jónak látod. De egyszerűen félreállni, sutbadobni egy remekké kovácsolható fegyvert, azért, mert valaki hanyag volt irányodban? Nem hiszem, hogy Németh Imrével[4] kapcsolatban igazad van. Hanyag volt, felületes, de nem hiszem, hogy jellemtelen. Annyi dolga van, annyifelé elaprózza magát, futkos, szervez, tehát kapkod is és ki is hagy néha, mint a te esetedben is. De istenem! Nem angyal, ahogy én sem, te sem vagy az. Bocsásd meg neki mulasztását és gyere közénk, mert nélküled én sem leszek itt soká. Nem tetszik, hogy az ő neve szerepel? Azon is lehet segíteni; nem múlhat a neveken a dolog. De a teljesítményen igen. –

Fáradt vagyok, hogy tovább érveljek. Nincs jó kedvem s tudom, ennyiből is jól értesz te engem. Kedves Lajos, a dolog döcög, akadoz, rettentő ocsmányan dugába dőlhet. Te segíthetsz rajta. Ismétlem, ĕn is azon a ponton vagyok, hogy otthagyjam az egészet. Ha Németh Laci példája nem volna, bizonyára már ott is hagytam volna. De árulás lenne részünkről, ha ő magában maradna ebben a küzdelemben. Kedves Lajos, azt írom ismét, nem engedhetjük meg a luxust, hogy a magadfajta emberek hallgassanak. Mikor akarsz beszélni, ha nem most? Légy szíves és gondolkodj ezen.

Jobbulást kívánok, Zsuzsa kezét csókolom,
igaz szeretettel üdvözöllek

Gyula

Bölöni György „Az igazi Ady" címmel nagy könyvet adott ki Párizsban.[5] Most olvastam, szerettem volna elküldeni neked, de én is kölcsönbe kaptam. Jópárszor megemlékezik rólad, „szarkasztikus, kemény filozófiaíró, akit Ady igen kedvelt, bár Fülöp [!] szemébe szokta vágni kíméletlenül a maga gondolatait" – ilyesfélék vannak benne.

A helynév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/171.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1085.sz.
[2] Ld. 983/2.
[3] Németh László Gyász c. regénye 1935. decemberében jelent meg a Franklin Társulatnál, a Bűn c. regény pedig 1936. végén.
[4] Ld. 997/11.
[5] Bölöni György: Az igazi Ady. Páris, 1934. Édition Atelier de Paris c. könyvére utal.

1089. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp. 1935. II. 17.]

Kedves Barátom,

holnap utazom Olaszországba; idehaza körülbelül mindennel leszámoltam s most szippantani akarok egyet a végtelenségből. Két hétig maradok s amikorra visszajövök, remélem, elfeledtem, hogy Válasz[1] is volt s egy más Magyarországról is mertem álmodozni. Leveledre[2] azonban két megjegyzésem mégis van: 1./ a Válasz 2. számába nekem már nem volt kéziratom, az utolsó pillanatban, nagy megalázkodás árán könyörögtem ki Illyéstől az övét[3] s a szám nagy részét még így is én írtam. Nem volt más választásom: megszüntetni a folyóiratot vagy kapitulálnom a tarkaság előtt. 2./ Rádió nélkül[4] a Válasz nem állhatott volna két számon túl fenn; ott pedig nem adták ingyen a pénzt, hanem munkát vártak érte. A rádióról alkotott véleményed különben helytelen. Ott mindent megvalósíthattam, amit akartam s többet is, mint amit reméltem. Most hogy ott hagyom, megmondhatom, hogy Kozmánál[5] nagyobb jóakarattal, őszintébb tisztelettel kevés ember volt az irányomban.

A barátság nekem is görög szentség s akármi lesz a véleményed, tisztelettel fogadom, mert nálad különb embert nem ismertem meg, amióta az írók közt forgok. Azután mondom ezt, hogy az együttműködést végképp elutasítottad.

Illyés és Kerék?[6] Dehogy tudták ők, hogy miről van itt szó.

Szeretettel köszönt:

Németh László

A dátum: postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4589/82. Megj.: Monostori: Napjaink 24-25.p., Németh-lev. 212.p.
Kézírás Tanú. Németh László kritikai folyóirata feliratú borítékban.
Címzés: Nagys. Dr. Fülep Lajos egyet. m. tanár úrnak Zengővárkony u.p. Pécsvárad Baranya m.

[1] Ld. 983/2.
[2] A levél nem maradt fenn, de Németh László itt közölt leveléből rekonstruálható, milyen kifogásokat írt FL a Válasszal kapcsolatban.
[3] Illyéstől ekkor a Puszták népe c. mű jelent meg a Válaszban folytatásokban. (1934. 2. sz. 81-89.p., 1935. 4-6., 9-12.sz. 255-262., 310-319., 514-523., 553-561., 625-637., 691-702.p., 1936. 1-5.sz. 37-45., 77-85., 161-171., 217-227., 261-271.p.) Kötetben 1936-ban látott napvilágot a Nyugat kiadásában.
[4] Ld. 1018/5.
[5] Ld. 1002/9.
[6] Ld. 1033/2.

1090. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1935. II. 21.

Kedves Barátom!

Időtlen idők óta nem írtam Önnek, és ezt nagyon restellem. Nagyon sokszor akartam írni, de mindig hiányzott a nyugodalom hozzá. Nagyon zaklatott időket éltem át a múlt esztendő óta. Elölről kezdem a mesélést.

Talán megírtam, hogy tavaly tavasszal belefogtam egy közigazgatási szakkönyv csinálásába, amely „A Községi Ügyvitel Segédeszközei" címen jelent meg[1] s célja az volt, hogy egy bizonyos közig.[azgatási] munkaterületen felgyűlt zavaros kérdésekbe némi világosságot vigyen s elterjesszen bizonyos módszereket általánosabban is. Persze közvetett célja az volt, hogy terjessze a nyomtatványaimat. — Ez a szokatlan munka igen-igen sok gondot okozott nekem, mert mint majdnem minden probléma, amihez nyúl az ember, akkor kezdett kitárulni előttem, amikor dolgoztam rajta s ekkor jöttem rá azokra a Scyllákra és Charybdisekre, amelyek közé merészkedtem. Mire bevégeztem, valósággal ki voltam merülve. Aztán a nyáron csináltam egy könyvet,[2] igen sok munkával. Nem az én kiadásom volt, a Szerző maga finanszírozta és adta ki, én csak a nyomását vállaltam. A Szerző, Földessy Gyula, megengedte, hogy Önnek is küldjek egyet belőle, de én csak most, félév után jutok hozzá, hogy elküldjem. — Szeretném, ha öröme telne benne. —

Mikor ez a kötet elkészült, hozzá kellett fognom a nagy Nyomtatványkatalógusunkhoz,[3] amely aztán őszig igénybevette minden időmet. Ez mindig a raktár teljes átszervezésével jár együtt. — Késő ősszel, a szezon küszöbén lettem készen vele. Aztán jött a szezon, amelynek anyagi eredménye forgalomban pontosan a tavalyinak felel meg, de a 20%-os árleszállítás mellett ez azt jelenti, hogy 20%-kal több tételt kellett kiszolgálnunk. Bizony nagyon nehéz munka volt. —

Aztán mindezekkel a munkákkal párhuzamosan üzemi átalakítások folytak. A végképp leromlott nyomdaépületet kellett renoválni és bizonyos átalakításokat a racionálisabb munkamenet kedvéért keresztülvinni. Az 1933. évi jó termés átmenetileg jobb inkasszót hozott tavaly nyár elején (ősz óta ismét rosszabb az inkasszó) s ezt a kissé könnyebb pénzt használtam fel arra, hogy a háború üzemi rombolásainak nyomait eltüntessem, ahol lehetett. Mindezt persze úgy kellett csinálni, hogy az üzem folytonossága egy percre se szakadjon meg. —

Ezek lettek volna a külső körülmények. A belsők pedig: tavaly láttuk, hogy a gyerekeket nem lehet tovább ez alatt az üvegharang alatt tartani. Sokat kínlódtunk, de nem tudtuk sem azt elhatározni, hogy idegenekhez adjuk őket, se azt, hogy intézetbe kerüljenek, amely ismét mesterséges milió. — Nem tudtam elhatározni azt sem, hogy egy 11 éves fiút és egy 13 éves leányt, akik sok szeretethez és állandó szellemi kontaktushoz vannak velünk szokva, akiket úgy neveltünk, hogy mindig kérdezhetnek, mert mindig kapnak feleletet s akik tapasztalatlanok és abszolút jóhiszeműek, egyszerűen kitépjünk a családból. Engem elküldtek 9 éves koromban s nem akartam, hogy ők így járjanak. Egyetlen megoldás maradt csak. Feleségem fivérénél[4] megürült Anyósom halála után egy szoba, s most Feleségem és a gyerekek fent laknak a tanév alatt. Hogy jövőre hogy lesz, nem tudom még, egyelőre ez a helyzet s habár igazán nagyon, nagyon nehéz ez Feleségemnek is és nekem is, nem bántuk meg, mert nagyon sok esetben bebizonyosodott, hogy a gyerekeknek nagy szükségük volt ránk. Egyébként szellemileg is testileg is nagyon szépen fejlődnek. —

Másik igen nehéz dolog volt, hogy Apám[5] szeme ősszel elkezdett rohamosan romlani. Hosszú volna elmesélni, mi mindenen ment keresztül. Hatodik hónapja van Pesten, négy műtétet szenvedett végig és most van némi remény arra, hogy megfele-

lő szemüveggel annyira látni fog, hogy nem lesz a karosszékhez kötve. Elképzelheti, mit jelent ez nekem, aki az apa-fiú viszonyon túl 33 esztendei közös munka emlékeivel is vagyok Apámhoz kötve s mit jelent egy ennyi aktivitáshoz, folytonos mozgáshoz szokott embert ilyen helyzetben látni. Az egyetlen, ami elviselhetővé teszi, az a példátlan nyugalom, filozófia, sőt humor és hihetetlen bátorság, amivel Ő ezt az egész dolgot elviseli. – Ilyenkor mutatkozik meg, hogy ki kicsoda. –

Mindezeken felül pedig hónapokon keresztül egy itt ki nem fejthető körülmények folytán előállott súlyos krízisen is mentem keresztül, ami rendkívüli depressziót idézett elő nálam. Olyan erkölcsi és érzelmi problémákról volt szó, amelyek egész jövőmet igen messze menő módon érintik és amelyekkel még ma se vagyok készen. – Nagyon nehéz idő volt.

Hát ennyi időre ennyi éppen elegendő a folyó munkák sok ezernyi gondján és foglalatosságán túl. – Most azonban elég volt a beszámolóból. –

Időközben gyűlik itt a rengeteg olvasnivaló, amellyel nem tudok foglalkozni. Olvastam a Válaszban az Ön cikkét.[6]. Nem tudom, írtam-e már róla. Röviden és egyszerűen arról van itt szó, közönségünknek nincsen kvalitásérzéke és hogy álkvalitások kultuszával van tele az egész kultúra minden területe. Ezt én nagyon érzem, ezen bukott meg minden kezdeményezésem és ezért kellett elhatároznom, hogy egyelőre minden kiadói kísérletezést beszüntetek, mert azt látom, hogy kalkulatorice keresztülvihetetlen minden, az érdeklődés hiánya miatt. De az Ön attitűdjét nem értem. Jogunk és kötelességünk ezt megállapítani, de olyan módon szemrehányást tenni embereknek, akiknek nincs qualitásérzékük, nincsen célja és értelme. Ez ugyanolyan, mintha én Önnek szemrehányást tennék, hogy nem hallja a 300-nál alacsonyabb rezgésszámú hangot és nem látja az infravörös sugarakat. Uram, die Leute haben eben kein Organ für Qualitaet, nincsen az egésznek semmi értelme. Nem lehet tömegekhez szólni nívós hangon, legfeljebb kevés kiválasztotthoz. Sok esztendő nagyon türelmes nevelési munkájáról van szó s az elemeknél kell a munkát kezdeni. – Ezzel a mélabús akkorddal aztán zárom is a levelemet. Nagyon jó volna eldiskurálni egy-két napot, de hát mikor és hol? Nem lehet tudni. Kérem, adja át a Nagytiszteletű Asszonynak kézcsókomat és üdvözletemet s vagyok szeretettel az Ön régi igaz híve

Kner Imre

Talán érdekli a mellékelt javaslat! Egy szűkebb kör számára készült, de sok megállapítása tágabb viszonylatban is érvényes! (Kiállítás)[7]

BML XI.9. Kner Nyomda ir. C/30. 119-120.p. Megj.: Fülep-Kner lev. 95-97.p.
Gépelt másodpéldány Kner Izidor Könyvnyomtató, Könyvnyomda, Könyvkiadóvállalat, Könyvkötészet és Közigazgatási nyomtatványraktár Gyoma Békés vármegye feliratú, Kozma Lajos szignetjével díszített levélpapíron. Az utóirat kézírással.
Címzés a levél felett.

[1] Kner Imre: A községi ügyvitel segédeszközei. A Községi Ügyviteli Szabályzat és az Új közhivatali Ügyrend alapján ismerteti –. Gyoma, 1934.

[2] Földessy Gyula: Tanulmányok és élmények az irodalomtörténet, esztétika és filozófia köréből. Bp., 1934.

[3] Közigazgatási nyomtatványok jegyzéke. 1934.
[4] Dr Kulka Zoltán orvos, Kner Imréné testvére.
[5] Kner Izidor ld. 879/7.
[6] Ld. 983/2. ill. 987/1.
[7] Valószínűleg Kner Imre: Korunk egyik legfontosabb problémája c. 1935-ben megjelent magánkiadványáról van szó.

1091. TOLNAY KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

[1935.] II. 28.
Paris 6e 3, rue des S[ain]ts Pères

Mélyen tisztelt Tanár úr;

E nyáron valószínűleg, Rinával[1] együtt, Pesten leszek. Természetesen nem szeretném elmulasztani az alkalmat, hogy láthassam ezúttal és bemutathassam Rinát. – Azonkívül ismeretséget szeretnék kötni az új magyar generációval: Németh Lászlóval, Gulyás Pállal és a „Válasz" többi írójával. Ön biztosan ismeri őket és talán küldhetne nekem egy sort hozzájuk.[2]. Mégiscsak jobb, ha nem vad idegenként jelenek meg náluk. –

Időközben befejeztem két könyvet (új Breugelt és Bosch-t) és most cikkeken dolgozom.[3] A Sorbonne meghívott, hogy tartsak ott 2 előadást.

Hogy van Tanár úr? Már régóta nem hallottam semmit Önökről. A Válaszban is hiába lesem, mikor jelenik meg cikkének folytatása.[4] Pedig nagyon érdekelne!

Roppant örülök már a viszontlátásnak. Remélem jó egészségben és munkakedvben találom.

Sok-sok szeretettel üdvözli

Tolnay Károly

Adja át kérem k.[edves] Feleségének szívélyes üdvözleteimet.

Az évszám postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4590/50.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos egyet.m.tanár úrnak Zengővárkony u.p. Pécsvárad (Baranya) Hongrie.
A borítékon ceruzaírással: Bölöni: Igazi Ady Svejk

[1] Ld. 819/2. – Tolnay járt ebben az évben Zengővárkonyban, de csak egyedül: FLné Tolnaynak szóló 1937. VII. 20-án kelt levelében írja: „... mikor 2 éve itt volt s Magukról beszélgettünk s R.[ina] képeit nézegettük..." (Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka).
[2] Németh Lászlóval tudomásom szerint megismerkedett Tolnay; Gulyás Pál hagyatékában nincs Tolnay-levél.
[3] Ld. 1079/4. – A régi Brueghel-könyv: Die Zeichnungen P. Bruegels. München, 1925. Piper. – Bosch ld. 1054/3. – A cikkeket ld. 1054/4. ill. Three Unnoticed Drawings by Pierre Bruegel. (=Old Master Drawings, 1935. Dec. 37-39.p.) – Contribution à la connaissance de Rembrandt. (=L' Amour de l' Art, 1935. 275-278.p.)
[4] A Nemzeti öncélúság c. tanulmányra utal. Ld. 987/1.

1092. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]Várkony, 1935. V. 10.

Kedves Gyulám,

bizonyára nem felejtetted el, hogy nem szoktam leveleid válasz nélkül hagyni.[1] Feltételezem hát Rólad, hogy kitaláltad, komoly okának kellett lennie hosszú hallgatásomnak. Tudd meg hát, hogy hónapok óta hetenként kén-injekciókat nyomtak belém, ami mindig 40°-on feletti lázat csinált, minden járulékával – az egész idő alatt inkább a túlvilágon voltam, mint ezen s nevem se tudtam leírni. Most egy széria befejeződött, júniusban kell kezdődnie a másodiknak, még kettőt-hármat kellene csinálni az idén – ha élve kibírom. Hogy az elsőnek volt-e foganatja, még nem derült ki.

Amit a Válasszal kapcsolatban írtál, azóta – azt hiszem – tárgytalan. Mondom, azt hiszem – mert tudni nem tudok róla semmit, azt se, hogy él-e még. A februári szám óta nem láttam, se nem hallottam róla.

Amit N.[émeth] I.[mré]-vel[2] kapcsolatban arról írsz, hogy nem vagyunk angyalok s[a]t[öb]b.[i] (ha még emlékszel rá) –, hát, ha itt volnál kéznél, nyakon ütnélek érte, de mivel lőtávolon kívül vagy, mit csináljak? ha abból, amit írtam, nem értetted meg a dolgot, hiába minden magyarázgatás. Én nem vagyok erény-csősz, de vannak a becsületnek olyan sine qua non-jai, amik nélkül nem lehet, és nem is kell élni. Mi rúgjuk fel őket, vagy mi fedezgessük és pártfogoljuk a felrúgásukat? Egyébként nem kívánom Neked, de valahogy mégis jó volna tudni, hogyan reagálnál, ha hónapokig tartó nehéz és keserves munkád eredményét (pótolhatatlan és újra megcsinálhatatlan – a forrásokhoz nem jutok többé hozzá) vendéged és „barátod" ellopná s ezzel lehetetlenné tenné azt is, hogy azirányú munkádat folytathasd. Te valamikor igen fontosnak tartottad s reklamáltad rajtam az egyke-könyvet[3] – nos, ennek most már örökre vége van. Jó így? Ha revideáltad nézeted, s jó – à la bonne heure.

Szeretettel ölel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest V. Mária Valéria utca 10.

[1] Ld. 1088. sz.
[2] Ld. 997/11.
[3] Ld. 650/5.

1093. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Zengővárkony, 1935. V. 11.

Kedves Barátom,

febr.[uár] 21-én kelt levelét azzal kezdte „időtlen idők óta nem írtam", – ezzel kezdhetem én is, csakhogy az én hallgatásom okai még rosszabbak voltak, mint az

Önéi. Hetenként kétszer kén-injekciót nyomtak belém, melytől minden ízben 40°-on felüli lázam támadt, valamennyi járulékával, úgyhogy hónapokig teljesen kiestem az életből, semmire se alkalmas élőhalott voltam! Most az első seria befejeződött, még az idén kettő-három — ha kibírom. Mert ez minden képzeletet meghaladó szörnyűség. Hogy az elsőnek lesz-e valami foganatja, még ezután derül ki.

Földessy könyvét[2] köszönöm, láttára olyan sárga lettem az irigységtől, mint a borítékja. Micsoda remek tipográfia! Fog-e nekem valaha könyvem így megjelenni?

Levelében Válasz-beli cikkemre[3] is reflektál (de régen volt az egész Válasz is), s azt írja, nem érti az én attitűdömet, mert „ilyen módon szemrehányást tenni embereknek, akiknek nincsen qualitas-érzékük, nincsen célja és értelme." Hát azt hiszem, nem ilyen egyszerű a dolog. A züllésért valakik felelősök is, akiktől utólag is számon kell kérni gazságukat, ha másként már nem lehet, úgy, mint régen szokták, hogy hamvaikat kiásták és szétszórták. Ha már szólunk, ítélnünk kell (vagy hallgatnunk), s akkor meg kell mondani nyíltan és kereken. Mért nem helyezkedett Ön már annak idején erre a kényelmes álláspontra Czakó Elemérrel[4] szemben — miért tajtékzott? Mert az erkölcsi felháborodás vagy van, és akkor tajtékzik, vagy nincs. Azóta talán „lehiggadt"? Én sohase fogok, petróleumnak születtem, annak is fogok meghalni.

Merre lesz vagy lesznek a nyáron! Errefelé nem visz el útja? Én is örülnék, ha találkozhatnánk.[5] Tolnai Carlo azt írja, hogy a nyáron el akar jönni Várkonyba. Talán majd hallok tőle barátainkról.

Szeretettel köszönti

Fülep Lajos

BML, XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 121-122. Megj.: Fülep-Kner lev. 97-98.p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1090.sz.
[2] Ld. 1090/2.
[3] Ld. 987/1.
[4] Ld. 801/4. ill. 884/3.
[5] Csak 1943-ban találkoztak legközelebb személyesen, amikor FL Gyomára látogatott Knerékhez.

1094. FÜLEP LAJOS — TOLNAY KÁROLYNAK

Z[engő]Várkony, 1935. V. 11.

Kedves Carlo,

mire febr.[uár] 28-án kelt levele[1] ideért, megkezdték rajtam (márc.[ius] 1.-én) a szörnyü tortúrát, hetenként 2 kén-injekciót nyomtak belém, melytől minden esetben 40°-on felüli lázam támadt, valamennyi járulékával — így hát levélírásra, de egyáltalán semmire, még gondolnom se lehetett. A pokolnak ez az első felvonása most befejeződött, még az idén következik kettő vagy három, ha — kibírom. Hogy az elsőnek lesz-e valami eredménye, még ezután válik el.

A levelében levő híreknek mind nagyon örülök. Ha csakugyan Pestre jön, aminek értelmét nem nagyon értem, természetesen okvetlen el kell jönniök Várkonyba,[2] és pedig nem 1-2 napra, hanem minél hosszabb időre; Magának is többet fog érni ez a hegyi levegő és gyönyörű vidék, mint az az undok Pest, nekem pedig, rabnak és betegnek nagyon sokat fog jelenteni a Maga ittléte s a Magával való beszélgetés. A pestiekkel hamar végezhet, mással, mint Németh Lászlóval nem igen érdemes ott találkoznia (Gulyás P.[ál] Debrecenben lakik). A Válaszról[3] magam se tudok semmit, számait nem látom, azt gondolom, megdöglött. De nem is lehetett másképp. Németh László igen tehetséges és tisztességes fiú, de nem alkalmas ilyen akcióra, túlságosan hangulat ember, aki ma így, holnap úgy. Pesti útja előtt idején írjon, majd elintézem találkozásukat, t.[udni]i.[lik] nyáron ők nem szoktak Pesten lakni, hanem Gödön.

Nagyon örülök új könyveiről szóló hírének is. Hol fognak megjelenni! És a Michelangelo?[4] Ezt különösen nagyon várom, sokat remélek tőle Magára nézve.

Most pedig, kedves Carlo, keresse még egyszer azt a könyvet, melyre egyszer már kértem (Jaroslav Hasek: Infanterist Svejk. Katona Fedor fordítása. *Három kötet* van magyarul, s *csak a magyar fordítás* érdekel.)[5] Párizsban él *Bölöni György*,[6] régi barátom-féle, ő biztosan meg tudja mondani, hol szerezhető meg a könyv, keressen vele érintkezést, ha másként nem talál, a Bottinből[7] vegye ki a címét, rám hivatkozva nagyon szívesen fogja fogadni, s mindent meg fog tenni. Csak az ég áldja meg, hozza el a könyvet! De ügyesen, mert ki van tiltva.

Egészség? Munkakedv? Az utóbbi volna, nagyon is, de mit lehet az előbbi nélkül tenni? Kínlódni.

Szeretettel öleli mindkettőjüket

Fülep Lajos

Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka. Megj.: Lackó: Jelenkor. 1016-1017.p.
Kézírás.
Címzés: Monsieur Charles de Tolnai docteur ès lettres Paris 6e 3, rue des Saints Pères 3
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad Hongrie

[1] Ld. 1091. sz.
[2] Ld. 1091/1.
[3] Ld.983/2. ill. 1089. és 1096/1.
[4] Ld. 819/5.
[5] Ld. 932/7.
[6] Ld. 1088/5.
[7] Bottin = telefonkönyv

1095. SEBESTYÉN GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1935. V. 13.

Kedves Nagytiszteletű Uram,

diákszövetségünk[1] egy igen komoly elhatározásában keresem fel szeretettel s abban a hitben, hogy nagytiszteletű Úr nem kis mértékben tud segítségünkre lenni.

Egész röviden: az ősszel – ha addig ez nyélbeüthető – egy népfőiskolát szeretnénk felállítani.[2]. Azt hiszem ennek a fontosságát teljesen felesleges festegetnem, ha hivatástudat nélküli, belső vitalitását elvesztett népünk sürgősen át nem megy egy nagy lelki átformálódáson, végünk van. (Ez az átformálódás természetesen társadalmunk struktúrájának is teljes átváltozását hozza magával.) A konkrét elgondolásunk az, hogy szereznünk kell egy k.[örül]b[elül] 20–30 holdas birtokot s ezen ki kell termelnünk szinte az egész népfőiskola (20–30 ember) szükségletét. A birtok egyben mintabirtok is lenne, ahol a minőségtermelést is meglátnák és elsajátíthatnák a tanulóink. Így elérhetjük azt, hogy minimális természetben való hozzájárulásért (egyénenként változik, alsó határ a teljes ingyenesség) tudjuk biztosítani a részvételt. A birtok közepén áll a népfőiskola háza, az egész lehetőleg teljesen falun kívül. – A népfőiskola körül épülne azután ki a környék kulturális és *szövetkezeti* élete. Az első népfőiskolát éppen a magyarság legveszélyeztetebb pontján, Baranyában szeretnők felállítani. S éppen ez az a pont, ahol nagytiszteletű Úr segítségünkre lehet. Szíveskedjék nekünk megírni – egyenlőre ez a konkrét kérésünk –, mik az Ön észrevételei, lehetőnek tartja-e a tervünket épp ott és milyen formában. A baranyai helyzetet Ön bizonyára sokkalta jobban ismeri nálunk. – A másik kérés az, hogy szíveskedjék megírni, nincs-e ott egy könnyebben megszerezhető alkalmas birtok. (A birtok egy részét gyümölcsösnek, egy más részét kertészetnek gondoljuk.) Külön nehézség a ház, legjobb lenne valami nagyobb gazdasági épület (k[örül]b.[elül] 30 személyre kell hely.)

Még csak azt említem meg, hogy évente 5000 P[engő]-nk lenne erre a célra s azt, hogy Hilscher Rezső dr.[3] és Kulin György[4] barátom 24.-e táján Pécsett lesznek, akkor személyesen is lehetne beszélni a dologról. Addig nagyon kérem azonban nagytiszteletű Urat, hogy szíveskedjék elmondani gondolatait, tanácsait egy levélben.

Az együtt munkálkodás reményében búcsúzom s maradok mély tisztelettel:

Sebestyén Géza

MTAK Kézirattár Ms 4589/254.
Kézírás a „Pro Christo" Magyar Evangélumi Ker. Diákszövetség levélpapírján.
Zengővárkonyba írt levél.
Sebestyén Géza (1912-1976) nyelvésznek indult, 1937-től az Orsz. Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központban, 1945 után a VKM-ben, 1949-től a Műszaki Egyetem könyvtárában dolgozott. 1958-tól az OSzK főigazgatóhelyettese.

[1] Ld. 1066/8.
[2] A népfőiskola valószínűleg nem valósult meg; tervéről Sebestyén Géza Országnevelés c. cikkében is ír. (=Diákvilág, 1935. 10.sz. 4–5.p.) – Új magyar március c. cikkében egyebek mellett az egykekérdésről is szólt. (=Diákvilág, 1935.7.sz. 4–6.p.)
[3] Hilscher Rezső (1890–1957) szociálpolitikus, egyetemi magántanár, a Pro Christo Diákszövetség Hársfa-utcai kollégiuma igazgatójának, Hilscher (utóbb Mády))Zoltánnak a bátyja.
[4] Ld. 1066.sz.

1096. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1935. V. 14.

Kedves Lajosom,

szívesebben vettem volna, ha hallgatásodnak a nemtörődömség az oka, mint ez a betegség, melyet már én is kezdek megelégelni. Remélem, ezúttal lesz sikere a kúrának, mert ha nem, én veszlek gondozásba; úgy látszik a doktorság is ihlet dolga, abból pedig nekem mégis több tartalékom lehet, mint nekik. Jobbulást kívánok, kedves Lajosom. A nyári meleg bizonyára javítani fog állapotodon; emlékezz, két éve is jót tett a napfény.

Ami most már a mozgalmat illeti, melyhöz vezérül kellett volna állnod, hát az benne van a pácban, épp azért, mert nem volt vezetője. Tréfából írom, de ha tetszik, komolyan is veheted: ha ez az ügy kiszárad s vele a magyarság, a te lelkeden is szárad. Nagy zajgások voltak, nagy ingujj-gyűrések és most már a Válasz is bedöglött.[1] Úgy hiszem, mert én már az utolsó lábrángásoknál hagytam ott. Mikor megtudtam, hogy Laci[2] már hónapokkal ezelőtt otthagyta. Különben a rádiót is otthagyta.[3] Az otthagyásban, mint tudhatod, mindig jó formát mutatott. Sajnos, igaza volt mindig, de csak a maga szempontjából.

Szóval megbuktunk. Az első ütközeteket megnyertük, de sajna táborunkat meglepte a cholera hungarica és így szétfutottunk; az ellenfél hatalmasat röhöghet majd, ha megtudja, mert egyelőre még nem tudja.

Németh Imrével[4] való ügyedet, remélem, egyszer élőszóval megbeszélhetjük s tisztába tehetjük. Képviselősége óta csak kétszer beszéltem vele. Nekem azt mondta (sürgetésemre), hogy a kéziratokat már visszaküldte neked. A Franklinnal szerződést kötött a dunántúli kérdés megírására; a könyvnek márciusban kellett volna megjelennie.[5] Nem jelent meg, a képviselőség, mint gondolhatod, igen sok dolgot ad neki. A Nyugat engem is felszólított a kérdés megírására.[6] Az ő könyve előtt azonban én inkollégialitásnak éreztem volna hasonló műbe kapni. Ezt meg is mondtam neki, mire ő azt válaszolta, hogy egy hét alatt dönteni fog: megírja-e a könyvet, vagy nem.

Ha nem írja meg, akkor megint ott állanánk, mint két éve, vagyis a munka megint rám kacsintana, tudom, hogy derekabb legény híján csupán. Megírjam? Ha a te segítségedre számíthatnék, megírnám, vagy mondjuk: írnék róla egy-pár ívet. Ebben az esetben lemennék egy hétre hozzád. Ha szempontjaink nem egyeznek is, azt hiszem, a kérdés föltárásában egyetértünk s azt meghányhatnánk, ha van kedved hozzá. Mit gondolsz erről?

Én most egy verseskönyvet készítek elő[7] egy kis merényletet a magyar nyelv s prozódia ellen. Szerettem volna átnézetni veled a kéziratot s tanácsodat kikérni, hogy munkám s buzgalmam mentül eredményesebb legyen. Sajnáltam, hogy oly messze vagy.

Zsuzsanna kezét csókolom; Téged igaz szeretettel ölellek,

I.[llyés] Gyula

A városnév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/272.

Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 983/2. ill. 1086. és 1089.sz.
[2] Németh László.
[3] Ld. 1018/5.
[4] Ld. 997/11. ill. 991/4.
[5] Németh Imrének nem jelent meg könyve a Franklin Társulat kiadásában.
[6] A könyv nem jelent meg. Ld. 1102/4.
[7] Illyés Gyula verskötete: Szálló egek alatt. Bp. 1935. Fülep Lajosnak szeretettel, nagyra becsüléssel és köszönettel, Illyés Gyula 1935. VI. 2. dedikációval küldte el a szerző.

1097. TOLNAY KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

[Párizs,] 1935. V. 15.
3, rue des S[ain]st Pères

Mélyen tisztelt Tanár úr!

Épp most kaptam sorait;[1] köszönöm, hogy írt, igazán aggódtam, hogy valami nagy baj érhette... sajnos igazam volt.

A Svejk 3 kötetét, Katona F.[edor] fordításában véletlenül négy nap előtt *megtaláltam* végre![2] Wilde Jancsival,[3] – aki rövid időre itt van – Bécsbe küldöm és onnan alkalomadtán átviszik a határon. – Bölöni itt él; amikor elolvastam Ady könyvét (amelyben Önről is megemlékezik)[4] írtam neki egy levelet, megkérvén, hogy adjon alkalmat a megismerkedésre; de nem válaszolt. Ha időm engedi, felkeresem. –

A pesti útból valószínűleg nem lesz semmi, mert túl drága az út; pedig nagy nosztalgiám van és borzasztóan szeretném Önt látni. De, úgy látszik, le kell mondanom e tervről,[5] – hacsak közben nem ér valami különös szerencse. –

Közben kineveztek a Sorbonne-on; „chargé de mission" címet kaptam, amelynek fejében szemeszterenként 2 előadást kell majd tartanom. Persze e cím nem változtat semmit külső helyzetemen, de ha szerencsém (és protekcióm) volna, – utóbbi itt is sajnos nagy szerepet játszik – és ha nem jön közben újabb háború, esetleg jobb jövő kezdetét jelenti. –

Szívből kívánom, hogy hamarosan és egészen felépüljön!

Mi egészségileg jól vagyunk. Rina[6] is, én is roppantul szeretnénk beszélni Önnel.

Szívből, sok-sok szeretettel üdvözli

Carlo

Bocsánat az írásért; kávéházban vagyok és nincs elég hely itt.

A helynév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4590/51.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1094.sz.
[2] Ld. 932/7.
[3] Wilde János (1891-1970) művészettörténész, Michelangelo-kutató. 1920 után Bécsben élt, Karl

Maria Swobodával együtt közreadta Max Dvořak írásait és egyetemi előadásait. 1939-ben Angliába települt, az University of London tanára lett.
[4] Ld. 1088/5.
[5] Ld. 1091/1.
[6] Ld. 819/2.

1098. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1935. V. 16.

Kedves Lajosom!

Végre egy fejezetet komolyan és becsületesen megpróbáltam kidolgozni,[1] úgy, amint mondtad. Nagyon sajnálom, hogy mielőtt tovább mennék, nem mutathatom meg neked. De nagyon megköszönném, ha írnál néhány sort arról, amire nálad is kértelek: hogyan képzeled Te egy ilyen munka fölépítését? Én ilyesformán: I. Bemutatom a vidéket földrajzilag, tájképet is rajzolva s az Ormányság szó eredetét is megmagyarázom. II. Bemutatom az embert, aki itt letelepült. Honnan jött? Kicsoda, micsoda? III. Ha föld és ember találkozik, első, hogy lakni kell valahol. Hogyan építkezett? Mivel és hogyan rendezte be és el a házát és a házatáját? IV. De kenyér után is kell látnia. Mik voltak itt az ősfoglalkozások? V. Itt külön fejezet lenne, mint ősfoglalkozás: a szövés-fonás. VI. Logikusan következő fejezet: az öltözködés. VII. A díszöltözet hol van? Keresztelő, temetés, lakodalom. VIII. [Kihúzva: Ez vezet át a folklorisztikus fejezetekre.] Nyelv.. IX. Babona. X. Fársángolások, gyerekjátékok s[a]t[öb]b.[i]. XI. S végül a dalanyag. Nem az volna-e szerkezetileg helyes, hogy egy utolsó fejezetben eltemetném ezt az egész világot, megírnám a ma szörnyű pusztulását és segítséget kérnék? A magyar léleknek ez a virága halódik s nem lesz többé? Mit szólsz a fölosztásomhoz? Az első fejezetet már kidolgoztam. A második fejezethez kérném segítségedet. Mi az, amit az egyetemi könyvtárban meg lehet kapni Pécsen ezeknek az ormánysági faluknak múltjáról? (Régi adólajstromok s[a]t[öb]b.[i]) Bizonyosan össze van az foglalva valami könyvben. Nem terhelnélek-e vele, ha kérnélek: légy kegyes az egyetemen utána érdeklődni s ha vannak adatok (tudom, hogy vannak Madarassytól[2] is) valahogy megcsinálni, hogy hozzájuthassak azokhoz az adatokhoz? Ne haragudj, hogy terhellek. Nekem nem adnák ki a könyvet. Ma a harmadik fejezet kidolgozását kezdtem meg. Kézcsókomat s enyémek csókját és kézcsókjait küldve téged szeretettel ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/67.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos úrnak, ref. lelkész Zengővárkony U.p. Pécsvárad
Feladó: Kiss Géza ref.lelkész Kákics, Baranya vm.
Rajta FL ceruzaírásával: Elállottam az utakat Kiraboltam az urakat Amit tőlük elraboltam Szegényeknek odaadtam.

[1] Az Ormányság c. monográfiára utal. Ld. 1087/3. A kötet felépítése végül némileg eltér az itt közölt tervezetétől.
[2] Ld. 982/6.

1099. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony, 1935.] V. 19.

Carissimo,

megkaptam kenesei lapját,[1] de mivel címet nem írt rá, nem tudom, válaszom eléri-e. Azért csak megpróbálom. Hát bizony hallgatása igen hosszú volt, olyan, amilyenre nem is emlékszem, s mivel okát sehogyse tudtam kitalálni, nyugtalanított. Már-már azt hittem, nem is ír többé. Igen örülök, hogy másként történt. Sajnálattal olvastam, hogy orvosi utasítást kell követnie – az ilyen sose jelent jót. Ha ez a lapom célhoz ér, szeretném, ha, mikor ráér, többet is írna Magáról. A Nouvelles Littéraires[2] küldésével kérem, most már ne fáradjon, mivel olyan soká elmaradt s mivel megszoktam és hiányzott, az év elején előfizettem rá. Nem jön el a nyáron?[3] Ezt nem indikálhatná az orvos? Ha okos az az orvos, ilyen utasítást is adhatna.

Szeretettel öleli

Lodovico

A hely és év postabélyegzőről.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 94. sz.
Kézírás
Címzés: Nagyságos Elek Artúr szerkesztő úrnak Balatonkenese [áthúzva, más kézzel:] Budapest I., Mátray u. 5-7.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad

[1] Elek Artúr kenesei lapja nem maradt fenn.
[2] Ld. 796/8.
[3] Elek 1940 szeptember végén vagy október elején járt legközelebb Zengővárkonyban.

1100. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1935. V. 19.

Kedves Barátom!

Az utóbbi időben gyakran gondoltam Önre, s készültem az íráshoz, de valahogy az volt az érzésem, hogy talán rossz néven vette legutóbbi levelemet.[1] – Nagyon örülök, hogy nem így van, de annál fájdalmasabban érintett levele.[2] Most azt szeretném, ha hamarosan írhatna nekem s közölhetné, hogy a nagyon súlyos kúrának eredménye volt. Nagy örömet szerezne ezzel s kérem is, hogy legalább egy levelező lapot küldjön mennél hamarabb. –

A Földessy-könyvben[3] nekem is örömem tellett, mert végre egy rendes feladathoz jutottam, de a körülötte szerzett tapasztalatok nagyon szomorúak. Teljes 80 óra éjszakai korrektúrát végeztem rajta személyesen, amelyet *nem* kalkuláltam. Kitöltő munkának vállaltam, hogy a személyzetet ne kelljen nyáron szélnek eresztenem. A kalkuláció azt mutatja, hogy ezenfelül is súlyosan ráfizettem, amellett azonban szegény Földessynek is igen nagy veszteséget jelentett a dolog, mert súlyos összeggel fizette túl a ma szokásos pesti árakat. – De azt mondotta, annyi gondja-baja volt már rossz gépszedésekkel, hogy minden körülmények között ragaszkodnia kellett a

rendes kivitelezéshez. Bámulatraméltó önmegtagadással, betegsége dacára, pontosan tartotta be a fizetési részleteket és jövő elsején le lesz fizetve az egész könyv ára, pedig könyvkereskedelmi eladás is és a barátai között való gyűjtőakció is súlyos csalódást hozott.

A tanulság ebből az, amit régen tudok, hogy egyelőre meg kell maradnom saját szűk munkaterületemen, amelyen a rentabilitást annyira-amennyire, igen nagy akaraterővel, koncentrációval biztosíthatom s óvakodnom kell minden más tevékenységtől. — Ma úgy néz ki a dolog, hogy p[é]l[dául] a pesti kiadókolléga kiad egy könyvet s fogalma nem lévén az önköltségekről, megállapítja annak árát 3 pengőben. Egy év vagy két év múlva leviszi az árat 40 fillérre és így eladja az auflág felét. És ekkor büszke arra, hogy milyen nagy sikert aratott. Hihetetlen könyvtömegek vannak felhalmozva a raktárakban, amelyek épp úgy nyomják a piacot, mint Kubában a kávé, a termelés teljesen szemponttalanul halmozza tovább a tömegeket, csak azért, hogy forogjon az apparátus és tovább is szükség legyen igazgatókra és lektorokra, meg ügynökökre. — A múltkor panaszolta nekem egy cégnek a vezetője, amely a vidéki könyvkereskedelem Belieferungjával foglalkozik, hogy éjjel tizenegyig dolgozik mindennap a személyzetével együtt a leszállított akciók expedícióján s mivel az ő keresete 2-3-4 fillér egy-egy ilyen könyvön, a regiejét sem keresi meg, amellett pedig tisztán látja, mint devalválják a jó könyveket és mint teszik tönkre a piacot. —

Talán érdekli Önt a mellékelt lapban leközölt előadásom.[4] Sajnos, két óra alatt ennyit tudtam kipofozni a másfélórás előadás sztenogrammájából, de magam is ki akartam hagyni a konkrét példákat, mert azok nyomtatásban nagyon is keményen hangzottak volna. —

Énnekem senkire sem lehet támaszkodnom. A közönségnél ma ugyanakkora kintlevőségem van, mint öt évvel ezelőtt, ami azt jelenti, hogy a rossz adóinkasszó miatt akkor évi forgalmam egyharmada volt kint, ma kétharmada, tőkém tehát le van kötve. Kénytelen vagyok minden erőmet arra fordítani, hogy technikai felszerelésem állományát fenntartsam, megőrizzem a munkám színvonalát megtestesítő apparátust, az eleven részét is, szóval lehetőleg emberáldozat nélkül racionalizáljak. Kiadnom tehát nem lehet többé, legalább is egyelőre, mert nem szabad olyan üzleteket csinálnom, ahol a befektetett 1000 pengőből 50 pengő folyik vissza, még ha ezeknek közvetett erkölcsi haszna van is. A Földessy féle példa azonban azt mutatja, hogy ha a reális árhoz ragaszkodom, márpedig jobb tudomásom ellenére nem tudok másként tenni — lévén nem a *más* (tehát a részvényes, a bank vagy az állam, tehát a közösség) pénzéről van szó — akkor még a bérmunka is lehetetlenné válik számomra. Nem mindenki vállal és vállalhat olyan heroikus módon áldozatot, mint Földessy egy általa helyesnek érzett színvonal kedvéért és most volt olyan esetem, amikor egy pesti kiadó azért nem rendelt meg nálam két könyvet, mert — szerinte — nem lehet hat pengőt kérni egy könyvért, amikor a hasonló terjedelműek három pengőért kaphatók. A szebb kiállítás nem éri meg a differenciát és a könyv így eladhatatlan. Igaza van neki. —

Persze ha a kiadás nem Pudlspringerek dolga volna, hanem megfelelő szempontú szak- és kultúrembereké, akkor ma harmadrésznyi könyvtömeg volna a piacon, illet-

ve a raktárakon, és az eladható volna, mert egyik megfelelő szálakkal kapcsolódna a másikhoz, a könyvek önmagukat adnák el, amint ez külföldön is történik. — Akkor nem méretezték volna túl a grafikai apparátust, a kiadói apparátust sem, nem kellene azt ma szeméttel tömni s akkor egy vagon könyvet el lehetne annyiért adni, amennyiből egy vagon könyvet újra elő lehet állítani. Ez olyan közgazdasági törvény, amelytől az orosz állami kiadó se tud eltekinteni. — Itt azonban élnek még mindig abból, amit régi értelmesebb és tisztességesebb kiadók hagytak hátra, amíg egyáltalán élni lehet. —

Van egy merész álmom: tengerbe kellene szórni a kávét. A meglevő könyveknek felét vagy kétharmadát össze kellene állítani — levonva persze a feltétlen megsemmisítendő szemetet — nép- és munkáskönyvtárakba s elajándékozni. Minden gyárba, minden tanyai iskola mellé oda kellene adni egy ilyen könyvtárt. Így olyan helyre jutna ez a tömeg, ahol nem nyomja a piacot, mert hiszen ezek a rétegek nem vásárlók ma úgysem. De tíz év múlva közönség lenne ebből az olvasótömegből. — Az itteni népkönyvtár vezetője azt mondotta nekem, amikor azt kérdeztem tőle, hogy látogatják-e a könyvtárt: Kétféle ember van Gyomán. Az egyik ezt a könyvtárt már az utolsó betűig kiolvasta, a másik meg soha felénk se jön, akármit csinálunk vele. — A gazdasági iskolai tanító kollégám pedig azt mondja, hogy a gazdasági könyveket nem szabad ki se adnom, mert azok annyira elavultak, hogy többet ártanak, mint használnak! — Ez a helyzet szignaturája. —

Ne értsen félre: de én azért mégse harcolok olyan módon, mint Ön tette. Személyileg meg tudnám jelölni azokat, akik ezt a kiadói politikát inaugurálták. Nem tehetnek róla, mert fogalmuk sincsen arról, hogy mit csinálnak. — Személyileg meg tudnám jelölni azokat, akik *ilyen* emberekre milliós vállalatokat és óriási tőkéket bíztak. El is vesztették azok legnagyobb részét. Önekik is csak eddig ért az eszük. — Úgy látszik, történelmi, sorsszerű dolog az is, hogy ma ilyen embereknek kell lenni, most rajtuk a sor s ki tudja, mire lesz ez jó. Hiszen a Volk der Dichter und Denker is kiherélte saját magát, s lassanként kezdi már érezni könyvexportja, folyóiratexportja, egyetemi látogatottsága, de minőségi ipari exportja csökkenésén is, hogy mit csinált, csak nem akarja ezt észrevenni, nem fogja sohasem elhinni. Egy öreg barátom, zsidó ember, volt most kint Németországban s egy nagy vállalat vezetője azt mondotta neki: Nagy hibát követtünk el a zsidókérdésben, mert a Kurfürstendamm itt maradt, de a nemzetközi értékek, az önérzetes zsidók elmentek! —

A Czakó Elemér[5] dolga egészen más. Őt személy szerint is felelőssé lehet tenni azért, mert nagyon sok dolgot jobb tudomása ellenére csinált. Még nem tudom, mik távozásának a körülményei, de majd érdeklődöm. Ő inkarnációja annak a szellemnek, amely legnagyobb fokban felelős, amelyet éppen abban képvisel, hogy a legnagyobb rosszindulattal igyekezett pusztítani az értékeket, igyekezett útját vágni azok érvényesülésének, és a lehető rosszul használt fel páratlan, soha nem létezett hatalmat és lehetőségeket. — Én pedig azért támadtam ellene, mert névtelenül mart belém, tudatos hamisítással és hazugsággal. — De akkor se a támadás öröme izgatott, hanem az, hogy alkalmam volt önmagamban tisztázni egy csomó gondolatot, amikor meg kellett fogalmaznom álláspontomat. —

Persze azért dühöngeni, tajtékzani én is szoktam. Jól is esik, kell az emésztéshez, a kiegyensúlyozott hangulathoz. Hát hogyne tajtékzana az ember, amikor felelős tényező a beszédje elején azt mondja, hogy az az ország boldog, amelyben sok az önálló existencia, s a végén azt mondja, hogy le kell nyesegetni a tőke túlkapásait és ezért *személytelen* tőkére van szükségünk. Tehát az elemeit se tudja annak, amihez nyúlni akar s nem tudja, hogy a személyes tőke a Kner Izidor,[6] a személytelen tőke pedig... A szerencse csak az, hogy nem olyan könnyű a dolgokat keresztülvinni, amint elképzelik, a társadalmi apparátusnak is megvan a maga közegellenállása, a maga automatizmusa és a reformerek *dacára* is megszületnek bizonyos reformok, amikor itt az idejük. — Lefagyott az én nagy diófám is, de azért ma reggel örömmel látom, hogy kibújnak az alvószemek, s ha termés nem is igen lesz az idén, de a fa továbbélése biztosítva van. —

Hogy Önnek mikor jelenik meg olyan könyve, mint Földessynek, bizony nem tudom. Nehéz volna felelni erre. Én szívesen csinálnám, talán mondanom sem kell, de nincsen aki terjessze. Most egyre folyóirat jár az eszemben. A legtöbb folyóirat legnagyobb gondja a nyomdaszámla. Azt én előre — leírnám. — De össze kellene hozni egy kis kört komoly, felelős és független emberekből és el kellene kezdeni a propagandát a minőségi gondolat mellett. A baj csak az, hogy magamnak kellene fenntartanom az irányítás dolgát és nem tudok annyi időt áldozni rá, amennyit az olvasás megkövetelne. — Én nem tudnám megteremteni a munkatársakkal a személyi kapcsolatot, itteni izoláltságomban. A lapnak nagyon szépnek kellene lennie, hogy már külseje is mutassa, miről van szó. Tudja Ön jól: nem félek én a ráfizetéstől, csak azt nem szabad tenni, hogy az ember elsikkassza a papírgyárosa papirosát, az állam adóját, a munkás bérét, a bankja pénzét, lerombolja az üzemét és a végén produkáljon egy fényes mérleget, amelyet azzal indokol, hogy mindenki marha és fuser, de ő íme ennyit és ennyit keres...

A nyári program: Gyoma. Itthon maradok és velem lesz az Asszony és a két gyerek.[7] Nagyon, nagyon nehéz nélkülük, de a nyár majd kárpótol mindenért. Csónakázunk, biciklizünk és diskurálunk.

Gondolok ugyan arra, hogy elmegyünk egy hétre körülbiciklizni a Balatont, de már előre tudom, hogy nem lesz rá pénzem. —

Barátainkról nem hallok soha semmit. Még Málit[8] is csak kétszer vagy háromszor láttam ebben az esztendőben, mert amikor két vagy három napra, egyszer egy hónapban, felmegyek Pestre, minden estémet lefoglalják üzleti megbeszélések és napközben loholok a dolgaim után. —

No de most befejezem a hosszúra nyúlt epistólát, mert vasárnap van s ilyenkor vannak a legfontosabb dolgaim, amiket hétköznap nem tudok nyugodtan elvégezni. — Minden jót kívánok, a Nagytiszteletű Asszony kezeit csókolom és kérem, írjon rövidesen állapotáról, mennél kedvezőbb híreket.

Szeretettel köszönti régi, őszinte híve

Kner Imre

Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos egyetemi magántanár ref.[ormátus] lelkész úrnak
Zengővárkony U.[tolsó] p.[osta] Pécsvárad Baranya megye.

MTAK Kézirattár Ms 4588/112. Megj.: Fülep–Kner-lev. 98–101.p.
Gépírás autogr. aláírással Kozma Lajos szignetjével díszített levélpapíron. A címzés a levél szövege után.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1090.sz.
[2] Ld. 1093.sz.
[3] Ld. 1090/2.
[4] Valószínűleg A magyar nyomdaipar kollektív propagandája c. 1935-ben „bizalmas kézirat"-ként megjelent 9 oldalas nyomtatványra utal.
[5] Ld. 801/4. ill. 884/3.
[6] Ld. 879/7.
[7] Kner Imréné ld. 888/2. Kner Zsuzsa és Mihály ld. 811/5.
[8] Lesznai Annára utal. Ld. 810/5.

1101. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony, 1935.] V. 28.

Carissimo,

saj[nálattal ol]vastam a híradást[1]· a kenesei időzés okáról, de örömmel is, hogy most már minden rendben van. Hanem hát muszáj volt éppen Kenesére menni? Várkony nem tette volna meg? Ha már semmiképpen se akart nekünk „terhünkre lennünk", talán találtunk volna itt is megfelelő szállást. De lapján se említi, hogy szándékozik-e a nyáron eljönni. Ezt a kérdést elbodónéskodja. Remélem, majd az ígért levélben! – A küldeményt igen köszönöm. Látom, elég sokat írogatott a M[agyar] M[űvészet]-be. A tavalyi Nouvelles Littéraireseket köszönettel fogadom,[2] de nem kell sietnie a küldözgetéssel, ráér , mikor más dolga nincs. – Gyönyörű itt most minden, kár hogy nincs itt.

Abbracci

Lodovico

Az évszám postabélyegző.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 95.sz.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5.I.5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad

[1] A lap nem maradt fenn.
[2] Elek Artúr a 20-as évek óta rendszeresen küldött FL-nak folyóiratokat.

1102. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő] Várkony, 1935. VI. 5.

Kedves Gyulám,

épp írni készültem Neked tegnap d.[él]u.[tán] mikor a posta meghozta könyved[1] – így aztán az írás mára maradt, mivel a könyvnek nyomban neki estem. Nagy részét ismerem ugyan – alig néhány kivétel –, de azért szűzi izgalommal olvastam újra mindnyáját. S nagyon örültem, hogy kitűnőségükről való véleményem a végén nem változott, sőt, megerősödött. Így együtt különösen jól hatnak a versek, a kötet sokrétű, változatos, mégis tökéletesen egységes.

Természetesen, nagyon köszönöm, hogy megküldted. Kár azonban, hogy amit leveledben említesz, t.[udni]i.[llik] az előzetes átnézetést elmulasztottad. Hogy messze vagyok? A fenébe is, van vasút, posta – bár jómagam nem vagyok barátjuk – hamarább elérhetsz rajtuk, mint ha Pesten laknék. Nagyon szívesen kibolhásztam volna azt a néhány nyelvi hibát, mely még a versekben maradt. Legjobban fáj, ami nem is nyelvi, a „mint egy elveszett háború"[2] – mely ezt a nekem (ellenedre is) különösen kedves verset elékteleníti. De kár! Annak idején, mikor megjelent s leveleztünk róla, valamit kisütöttem, de aztán a levélírás megakadt s most elfeledtem, mi volt – csak annyira emlékszem, hogy „égi háború", vagy „ráborul", „borul", „leborul", ilyenfélékből kacsalodott volna ki a rímje. Nyolc szótagból nehéz oda tartalmas sort kanyarítani, pedig muszáj! Ezt a verset meg kell menteni! Ne nyugodj, míg meg nem találod. S ha megvan, táviratozd meg, mert nem tudok addig aludni.

Ha N.[émeth] I.[mre] visszaküldte volna nekem az irataimat, akkor legutóbb nem írtam volna azt, amit írtam.[3] Ha tehát azt mondta, hogy visszaküldte, hazudott – ami nem csoda. Hogy a Dunántúli könyvre vonatkozó terved[4] azóta hogy' áll, nem tudom, szeretném, ha megírnád – annyit azonban mondhatok, hogy bármily szívesen lennék segítségedre, az ellopott iratok nélkül nem tehetek semmit, az a lelke az egésznek és hozzá pótolhatatlan.

Szeretettel ölel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula úrnak Budapest IV. Mária Valéria utca 10.

[1] Ld. 1096/7.
[2] Illyés: Magyarok c. versére utal. Ld. 960., 961., 962. és 963.sz.
[3] Ld. 997/11. és 991/4.
[4] Ld. 1096/6.

1103. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő] Várkony, 1935. VI. 6.

Kedves Barátom,

legelőször is arról, amiről azt írta, hogy érdekli: a pokol-kúra eredményét még nem érzem, mint tán említettem, még kétszer, esetleg háromszor is meg kellene ismételni, a nyáron Harkányba is kellene mennem pár hétre – erre, kérdés, sor kerülhet-e, mert sokba; mindez együtt, állítólag megment majd. Állítólag.

Tehát folyóiratot forgat a fejében[1] s kellene hozzá „egy kis kör komoly, felelős és független emberekből" – de hát hol van ilyen nálunk? Akármilyen picikének képzelem azt a kört, csak akkorának, mint egy karikagyűrű – nem látom a valóságban sehol. Tehetség még csak akad néhány, de „felelős, független"! Ha megtalálta, kérem sürgönyözzön, gyalog zarándoklatra indulok oda, ahol ez a kör ragyog. Elrúgtam idén az 50 évet, de én még nem találtam rá. Pedig sokszor jelezték, hogy itt van, vagy ott, de aztán kisült, hogy olyan gyűrű volt a kör, amilyen disznóöléskor a gyerekek ujjukra húznak.[2]

Cikkét, illetve előadását nagy érdeklődéssel olvastam s egyúttal visszadhatom a kölcsönt: hát ugyan nem az értetlenségnek ugyanabban a hibájában leledzenek az Ön munkatársai, mint mindazok, akiket én pofoztam – s Ön írja, hogy a csattanóbb pofonokat kihagyta, mert nem bírták el a festéket? Hiába, kedves barátom, mi sohase fogunk belenyugodni a marhaságba. Ők javíthatatlanok, de mi is. Egyébként mindazt, amit előadásában és levelében könyvkiadásról s[a]t[öb]b.[i] mond, első szótól az utolsóig aláírom. Nem vagyok ugyan szakember ezen a téren, de épp elegendő tapasztalatom van hozzá, hogy nyilatkozhassam. Kár, hogy senki se fogadja meg az ilyen jó tanácsokat. Abban meg különösen benne vagyok, hogy a kávét szórjuk a tengerbe. Tabula rasat kellene csinálni és elölről kezdeni mindent.

Sajnos, Tolnai Carlo jövetele[4] pénz híján, úgy látszik, mégis meghiúsul. Legutóbb egyébként kinevezték a Sorbonne-ra „chargé de mission"-nak. Ez is valami.

Szeretettel.

Fülep Lajos

BML, XI. 9. Kner Nyomda ir.C/30. 127-128. Megj.: Fülep-Kner lev. 101-102.p.
Kézírás
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1100.sz.
[2] A megperzselt disznó levágott körmeit és más, a feldolgozáshoz használhatatlan részeit szokták a tűz körül lábatlankodó gyerekeknek odavetni, akik az ujjukra húzzák.
[3] Ld. 1100/4.
[4] Ld. 1097.sz.

1104. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1935. VI. 11.

Kedves Lajosom,

remek, köszönöm![1] Gördülékeny, s ami a legfontosabb: tökéletesen belesimul a versbe, a gondolatát is fokozza – nem is lehetett volna mást írni. Ha ez kerül az eredetibe, azt mondják rá: ezen egy betűt sem lehet változtatni, csak most várjuk a második kiadást, hogy megjelentessük. Kedvem volna ezután minden versemet elküldeni neked. (De még inkább az ötleteket, hogy remek verssé archimedizáld őket, – izé, mindjárt adok egyet. Meleg van, l'exhalaison des femmes me rappelle l'odeur des cadavres, tehát a hév (a hőség) a szerelem és a halál egy anyaméhben fogantak. Ötödfeles jambus, rím: a,b,a,b,c,c,d,d, 5 szakasz, életem remekművének kell lennie.) – A Válasz feltámadt,[2] Sárközi[3] szerkeszti, igen számítunk rád. Tegnap erdélyiekkel voltam együtt, Kovács Lászlóval,[4], Kemény Jánossal,[5] – ugyancsak erősen reklamálnak. Mille mercis! Kézcsók, szeretettel ölellek,

Gyula

A helynév postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4587/273.
Kézírás levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos úrnak Zengővárkony u.p. Pécsvárad Baranya vm.
F.[eladó]: Illyés Gyula Bpest V. Mária Valéria-u. 10.

[1] Ld. 1102/2.
[2] Ld. 1096/1.
[3] Sárközi György (1899-1945) költő, író, 1935-1938 között a Válasz szerkesztője, 1936-ban kezdeményezte és szerkesztette a Magyarország felfedezése c., az Athenaeum kiadásában megjelent sorozatot.
[4] Kovács László (1892-1963) erdélyi magyar író, 1932-1945 között az Erdélyi Helikon szerkesztője.
[5] Kemény János (1903-1971) erdélyi magyar író, 1926-ban az Erdélyi Helikon létrejöttének kezdeményezője.

1105. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1935. VI. 13.

Kedves Barátom!

Hazaérve Budapestről, itt találom kedves sorait.[1] Vagy két napja gondolkozom azokon s csak most jutok az íráshoz. –

Az utóbbi években sokat kínlódtam, gondolkoztam, tépelődtem és eljutottam ahhoz a felismeréshez, hogy a klasszikus közgazdaságtan törvényei természeti törvények erejével bírnak. Nem bírjuk megkerülni igazságait s minden bajunk onnan ered, hogy ezen mesterkedünk. A háború is ilyen közgazdaságellenes cselekedetek összessége volt és az emberiség nem bírja bevenni azt az igazságot, hogy ennek a cécónak a számláját pedig igenis meg kell fizetni. A vita most arról folyik, hogyan lehetne áthá-

rítani ezt a cechet, de nem lehet, mert azt az összességnek viselnie kell s akárhogy tologatja a mindenütt éppen felülllevő osztály vagy réteg a dolgot, végeredményben az eredmény ugyanaz. Akitől ugyanis elvesznek, annak csökken a fogyasztóképessége, nem bírja vásárolni azt, amit az ellenpárt állított elő s végeredményben ismét csak az egész társaságra hárul a teher. Amellett persze minden ilyen „elvevés" vagyis minden kedvezmény, amelyet valamely osztály vagy réteg kap, egy csomó adminisztratív költséggel jár, egy nagy csomó pénz, illetve tőke elvész a különféle tudatlan, bürokratikus kísérletezők fuserálása útján s minden ilyen kedvezmény meghamisítja annak a szemmértékét, aki kapja, könnyelművé és felelőtlenné teszi őt, tehát meglassítja a reális bázisra való visszatérést. — Gustaf Casselnek van egy könyve: „Sozialismus oder Fortschritt".[2] Ebben leszámol ezekkel a dolgokkal. Néhány év előtt olvastam s amit azóta átéltem és tapasztaltam, keservesen igazolta őt. Ő állapítja meg, hogy minden érzelmi politika elsősorban annak árt, akinek használni szeretne s ez is azóta sokszor bebizonyosodott. —

Nem tudom, mennyire ért Ön ezekben a dolgokban velem egyet, de én — úgy érzem — nem fogok már eltávolodni ettől a felismeréstől, legfeljebb kimélyíthetem ezt a szemléletemet s sok keserves tapasztalat érleli bennem egyre jobban. Ezt a mértéket alkalmaztam szakmánk gazdálkodására is abban az előadásban s mindenre megtaláltam benne a kádenciát. —

De éppen ez az elgondolás és szemlélet mutatta meg nekem kezdettől fogva azt, hogy aki kiadó, aki tehát szellemi és ezektől elválaszthatatlanul erkölcsi javakkal is kereskedik, csal és önmagát csalja, ha szellemi és erkölcsi téren bóvlit árul. —

Hát persze, hogy ama kis kör körül van baj! Ezt már régen Herbert[3] is megmondotta! Ő azt mondotta akkor, hogy ilyen kicsi országban, amelynek egyetlen szellemi központja van, minden mindjárt vérre, valakinek az existenciájára megy. Nem mer és nem tud támadni az, aki jóhiszemű, s aki rosszhiszemű az viszont kritikát és állásfoglalást — amint ezt mondogatni szoktam — viszontbiztosítási alapon gyakorol. —

Rá kellett régen jönnöm, amit már többször megírtam: csak saját terjesztési apparátus birtokában tudhatok eredményt elérni, vagyis ha nem bizományos útján dolgozom. Ehhez pedig legalább is húsz kiadvány, közötte 2—3 nagy siker kell évente s ennyi kiadó munkához sem időm, sem energiám, sem pénzem nincsen. —

Ehhez kellene aztán még „sajtó" is. De hogyan kapjak én jó sajtót, aki minden szerkesztőségben legalább 3-4 embert refüzáltam már az évek során és hol vegyek én független sajtót és kritikát, amikor ez az álmok világába tartozik. —

A kiadói működés alapját egy kis kör képezhetné csak, amely független emberekből áll. Ez alatt azt értem, hogy olyan anyagi bázist kellene biztosítanom 3—4 embernek, hogy ők azzal az érzéssel gyakorolhassanak kritikát és írhassanak szabadon, hogy nem kell esetleg néhány nap múlva, esetleg évek múlva a megtámadottaknál kopogtatniok. —

Hát ehhez sem pénzem nincsen, sem hitem s főként a mi kis körünk[4] szétzüllése óta nem is találkoztam olyanfajta emberekkel, akik mellé odaállhattam volna. Most láthatjuk, hogy ha akkor finnyásak voltunk, kritizáltunk is a kör egyes emberein, az volt a baj, hogy nagyon is el voltunk kényeztetve. — Más kérdés az, hogy ők maguk

is politikailag vakvágányra futottak, elveszítették a józan ítélőképességüket. Ha akkor én nem fordulok vissza s belemegyek a tervezett lapba, azt ők rövid időn belül politikai lappá tették volna, ami pedig nem felelt meg elgondolásomnak s politikailag sem értettem egyet velük. –

Ez a része azonban más kérdés. Tény az, hogy nem találom ezt a kis kört, s nincsenek olyan emberek, akiknek hinni tudjak, akikben annyira megbízhassak, hogy egy ilyen vállalkozást rájuk építhessek. Tudás, tehetség, erkölcsi felelősségérzet, kultúra, megbízhatóság, az intellektuális gőg hiánya, tehát tanulási vágy, és készség, problémaérzékenység, az érzelmi és értelmi szempontok elválasztására vonatkozó képesség, stb. azok a követelmények, amelyeket fel kellene állítanom és ezektől nem bírok eltekinteni, mert nem egy számra vagy kettőre szóló összeköttetésre gondolok. Csalódni nem volna értelme... Elég erről ennyi is, igaza van Önnek, kör helyett csak karikát találok...

Egyelőre nincs is kedvem mást írni. Csak azt szeretném, ha mégis hamarosan hírt kaphatnék Ön felől s pedig kedvezőt. Kívánok minden jót a kúrához, főként türelmet, pedig ebben a nagy melegben s az általános kilátástalanságban ez van a legkevesebb, ugye? –

Minde jót kívánok s szeretettel köszöntöm, régi igaz híve

Kner Imre

Nagytiszteletű
Dr Fülep Lajos ref. lelkész,
egyetemi magántanár úrnak
Zengővárkony

Eredetije nem maradt fenn, gépírásos másodpéldánya BML, XI.9. Kner Nyomda ir. C/30. 129-130. Megj.: Fülep-Kner lev. 102-103.p.
A címzés a levél végén.

[1] Ld. 1103.sz.
[2] Cassel, Gustav: Sozialismus oder Fortschritt. Berlin, 1929.
[3] Herbert = Balázs Béla. ld. 921/6.
[4] A Vasárnapi körre utal. Ld. 810/3.

1106. KISS SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Nagyszokoly, 1935. VII. 10.

Kedves Nagytiszteletű Úr!

Bocsánatot kérek, hogy ismeretlen létemre is fölkeresem Nagytiszteletű Urat, de a lelkem nem hagy tovább nyugodni. Tavaly én is ott voltam a sárospataki konferencián,[1] hallottam Nagytiszteletű Úr ajkáról a fölhívást... Azóta több, mint egy esztendő telt el s tudomásom szerint theologus-ifjúságunk vajmi keveset tett a nagy ügy érdekében.

Év végén szétoszlottunk anélkül, hogy komoly munkavállalás történt volna. Nem vagyok a szavak embere. Bensőm tele van szomorú, sötét képekkel. Huszonhárom évem szinte örökös tanulásban telt el... Munkáért jövök most is.

Ígéretet nem teszek sem a pápai theológusok, sem az egész ifjúság nevében, de a magam részéről tisztelettel kérem Nagytiszteletű Urat, szíveskedjék számomra kérdőíveket küldeni s én azokat a legrövidebb időn belül kitöltve fogom visszajuttatni. Úgy tudom, Tolna-Somogy eme csücske (Nagyszokoly, Felsőireg, Tengőd, Som, Nagyberény) még nem került földolgozás, talán adatgyűjtés alá sem, pedig a kipusztulás veszedelme itt is fennforog.

Keresem a mi fiatalságunk közömbösségének okát... Nem érzem magamat hivatottnak arra, hogy kritikát mondjak, mégis ideírom Papp Jenő[2] megállapítását, s azt hiszem, e sorok megközelítik, vagy talán fedik is az igazságot: „nagy célok, alapvető gondolatok érdekében soha nem használták föl az ifjúságot... Az ifjúság már velünk sír és velünk rumbázik. Kiveszi részét összes hibáinkból és összes élvezeteinkből, megszűnt, mint robbanószer... Lazítja a családi élet alapjait, nyíltabban csókolódzik, mint a mozgósítás idejében tették apáik, sátrak alá menekül a kopott polgári otthonokból, viszi magával a lányt is... Elégtételt vesznek maguknak a munkanélküliségért, a leány társasága kárpótlás azért, mert a fiút nem fogadják be a vállalatok... Az új morál legelőször az önfeláldozást kezdte ki, megtépázta az önzetlenséget, háttérbe tolta a haza, nemzet, emberiség s ehhez hasonló fogalmakat, lenézi a hívőt"... Szomorú valóság ez!

Szíves utasítását várva, életére és munkájára Isten áldását kérve, maradtam Nagytiszteletű Úrnak kész híve:

Kiss Sándor
ref.[ormátus] theol.[ogus]

MTAK Kézirattár Ms 4588/101.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos ref. lelkipásztor úrnak Zengővárkony Baranya vm.
F.[eladó]: Kiss Sándor ref. theológus, Nagyszokoly Tolna vm.
Kiss Sándor ekkor pápai teológus. A legközelebb 1941-ben megjelenő A magyarországi ref. egyház egyetemes névtára c. kiadványban egy dr. Kiss Sándor konventi missziós lelkész, a Soli Deo Gloria Szövetség főiskolai előadója, és egy Kiss Sándor pápai líceumi ée tanítóképzői intézeti tanár szerepel. A levélíró talán valamelyikükkel azonos.

[1] Ld. 1055/2.
[2] Papp Jenő kiléte ismeretlen, a sárospataki konferencia egyik felszólalója lehetett. A fentebb említett névtárban egy ilyen nevű beregsomi ref. tanító szerepel.

1107. FÜLEP LAJOS – NAGY SÁNDORNAK

Zengővárkony, 1935. VII. 18.
u[tolsó] p.[osta] Pécsvárad

Kedves Barátom,

négy év óta húzódó nyavalyámmal el muszáj mennem Harkányba – a V[allás és] K[özoktatásügyi] M[inisztérium]-hoz segélykérvényt intéztem, mit ma küldtem el az esperesnek,[1] aki majd fölterjeszti a püspök úrhoz.[2] Tudom, hogy ez az időpont

nem nagyon alkalmas, a kérvény talán Pesten se éri a püspök urat, (akinek külön is írtam),[3] arra kérlek tehát, légy kegyes a kérvénynek pártját fogni, lehetőleg elintéztetni s aztán rögtön áttenni a V[allás és] K[özoktatásügyi] M[iniszter]-hez. Kérlek, tudakoltasd meg telefonon, hogy Tóth István[4] Pesten van-e még (ő általában aug.[usztus]-ban szokott nyaralni menni, s ha ott van, legjobb volna a kérvényt *egyenesen az ő kezéhez* juttatni, így rögtön elintézheti.

Szívességed előre is hálásan köszöni

igaz barátsággal

Fülep Lajos

Dunamell. Ref.Ek.lt. A/1.b. A ppi hiv.it. 2731/1935.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Nagy Sándor ld. 841/2.
A levél végén: A kérvény még nincs itt. Ha kérvény megjön azonnal tessék a felterjesztést megírni és soron kívül aláírásra Kecskemétre küldeni. N.[agy] S.[ándor]
Mellette Gilicze Sándor esperes Ravasz püspöknek szóló, FL kérését támogató felterjesztése 1935. VII. 22. Kajdacsi ikt. sz. 585/1935., valamint a püspököt helyettesítő kecskeméti lelkész, Hetessy Kálmán Hóman Bálint kultuszminiszternek írt pártoló felterjesztése. Másodpéldány aláírás nélkül. 1935. VII. 25. Mint a ppi hiv.ir. 3567/1935.sz. irata bizonyítja, 1935.X.10-én Ravasz László az Egyházkerület Caritatív alapjának terhére 200 pengőt utalt ki FL-nak, aki X.12-én nyugtázta a pénz átvételét.

[1] Az esperes Gilicze Sándor ld. 893/sz.
[2] A püspök Ravasz László
[3] Ld. 1108.sz.
[4] Ld. 843/1.

1108. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Zengővárkony, 1935. VII. 18.

Nagyméltóságú és Főtiszteletű Püspök Úr!

Lehet, hogy nagyon rosszkor jelentkezem, levelem talán Pesten se éri Nagyméltóságodat, de azért megpróbálom, mert a szükség szorongat. Négy év óta húzódó és minden napos lázzal járó ínhüvelygyulladásos állapotban az orvosok megpróbáltak mindent (az idén tavasz óta kéninjekciókat, melyek 40°-on felüli lázat produkáltak), igen kevés eredménnyel — évek óta javallják Harkányt, nem tudtam elmenni, most, hogy elmehessek, a miniszterhez[1] kérvényt intéztem segélyért s elküldtem az esperesnek,[2] aki Nagyméltóságodhoz fogja továbbítani. Tisztelettel kérem, kegyeskedjék kérvényem pártolóan mielőbb áttétetni a V[allás és] K[özoktatási] M[inisztérium]-hoz s ha Pesten van, egyenesen Tóth Istvánhoz,[3] aki rögtön elintézi.

Tudom, előbb kellett volna mozognom, de azt hittem, elkerülhetem, elmehetek Harkányba a magam erejéből, csakhogy eddigi kezeltetésem mindent fölemésztett.

Előre is hálás köszönettel s a legmélyebb tisztelettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref.Ek.Lt. A/1.c. Elnöki ir. 1446/1935. Megj.: Ráday Évkönyv VI. 264.p.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Előzményét ld. 1107.sz.
Hátlapján Ravasz László kézírásával: Kérvény elintézendő. R.

[1] A miniszter Hóman Bálint. Ld. 900/1.
[2] Gilicze Sándorra utal. Ld. 893.sz.
[3] Ld. 843/1.

1109. RAVASZ LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp. 1935. VII. 18. után]

K.[edves] B.[arátom]

A minisztériumhoz küldött kérésedet meleg ajánlással felterjesztettem. Kívánok teljes gyógyulást.

szíves üdvözlettel

[Ravasz László]

A dátum értelem szerint: válasz FL VII.18-i levelére. Ld. 1108.sz. Dunamell. Ref.Ek.lt. A/1.c. Elnöki ir. Ceruzával írt fogalmazvány a 1446/1935.sz. FL-levél hátán.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1107. és 1108.sz.

1110. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő] V[árkony,] 1935. VII. 30.

Kedves Gerlőtei,

az értekezést megkaptam,[1] véleményem változatlanul a régi. – Egészségem még mindig nincs rendben, most készülök Harkányba.[2]

Az almára vonatkozó propozíciót köszönöm, az idén aligha lesz szükség rá, mert az én fáimon is elég szép termés mutatkozik, ha megmarad.

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár MS 4163/69.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Gerlőtei (Gärtner) Jenő tanár úrnak Jánoshalma Bács-Bodrog m.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad
Gerlőtei Jenő ld. 915. sz.

[1] Az értekezés nincs a levél mellett. Gerlőteinek legközelebb a Régi és új művészet – Pécsi Napló 1935. IX. 12. sz.-ban c. cikke jelent meg, de itt alighanem valamely elméleti problémát tárgyaló írásra utal FL, amelyet már korábbról ismert.
[2] FL VIII.5-től a hónap végéig volt Harkányban.

1111. TOLNAY KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

S.[anta] Margherita Ligure 1935. VIII. 4.

A liguri tengerpartról sok-sok szeretetteljes üdvözletet küld hű tanítványa

Carlo és Rina[1]

Megkapta a könyvet?[2] Nagyon szeretnék hallani Tanár úr hogylétéről!! Cím e hó közepéig: S.[anta] Margherita Ligure /Genova/, Pensione Constanza. –

MTAK Kézirattár MS 4590/52.
Kézírás S. Margharita L. feliratú képeslapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos ref.lelkész úrnak [áthúzva] Zengővárkony (u.p.Pécsvárad) Ungheria [helyette idegen kézzel:] Harkány gr. Benyovszky szálló.

[1] Ld. 819/2.
[2] Hašek Svejkjére utal. Ld 932/7.

1112. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Harkányfürdő, 1935.] VIII.9.

Kedves Carlo,

azt hittem, hogy Svejk[1] megérkezése óta már írtam Magának és megköszöntem – ez az állandó láz oly feledékennyé tesz. Ha tehát eddig nem köszöntem meg, most köszönöm. Örülök, hogy hírt hallottam magáról. – Én most, 5.-e óta Harkányfürdőn vagyok, ahol kénes fürdőkkel kúrálgatnak, hogy milyen eredménnyel, majd eztán dől el. A hónap végéig itt leszek. – Tehát Maguk az én hazámban vannak, Liguriában![2] Jó rágondolni még ilyen messziről is. Onnan hova mennek, vissza Párizsba?

Mindkettőjüket szeretettel öleli

Fülep

A hely és év postabélyegzőről.
Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka. Megj.: Lackó: Jelenkor. 1017.p.
Ceruzaírás postai levelezőlapon.
Címzés: Itt[ustrissi]mo Signore Carlo de Tolnai S[an]ta Margherita Ligure (Genova) Pensione S Constanza Italia

[1] Ld. 932/7. ill. 1111.sz.
[2] FL firenzei évei idején többször nyaralt ill. ellátogatott ott nyaraló barátaihoz a liguriai Levantóba, s magyarországi barátait is elvitte oda (Alexander Bernátékat, Ódry Árpádot stb.).

1113. TOLNAY KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

S.[anta] Margherita, [1935.] VIII. 14.

Mélyen tisztelt Tanár Úr!

Örülök, hogy életjelt kaptam Öntől és szívből kívánom, hogy a fürdők eredményesek legyenek.[1] Mi e hó végéig itt maradunk Liguriában; azután következik Firenze – Róma. De szeretném, ha Ön is itt volna velünk!! Mikor mehetek Pestre?? Róma után ismét Párizsban vagyunk.

Szeretettel és sok jókívánsággal.

Carlo-Rina

K.[edves] felesége kezét csókolom.

Az évszám postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4590/53.
Kézírás Portofino feliratú képeslapon.
Címzés Ill[ustrissi]mo Professore Lodovico de Fülep református lelkész úrnak Harkányfürdő Ungheria.

[1] Ld. 1112.sz.

1114. KOVÁCS IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1935.VIII.20.

Kedves Lajos Bátyám!

Sajnos csak most tudok válaszolni július 20-án kelt leveledre,[1] mert Ausztriában voltam és előbb nem kaptam kézhez. Megállapodásunkhoz híven Neved nem említettem olyan beállításban a Válaszban írt cikkemben,[2] hogy abból kellemetlenséged származhatna, mert a Választ ott a lakosság köréből nem hinném, hogy valaki olvasná. Annyit meg kellett írnom, sőt azt is meg kellett volna, hogy adataim jó része Te tőled származik. A meglepetés engem itthon ért, amikor a Szabadságban találtam Válasz-beli cikkem egy részét[3] és pedig azt, amelyikben a Te neved is szerepel. Erről sajnos nem tehetek, hogy így történt és arra kérném Lajos bátyám, hogy erről ne ítéljen felettem és ha haragszik rám bocsásson meg. Nekem különben az a véleményem, hogy Fülep Lajosnak az egyke Széchenyi látókörű egyedüli szakértőjének nem szabad passzivitásba vonulni, hanem a legélesebb harcot indítani a magyarság megmentéséért. Levelem késéséért még egyszer elnézésed kérve maradok legőszintébb tisztelőd és igaz híved:

Kovács Imre

A helynév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4588/181.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Kovács Imre (1913-1980) író szociológus, politikus. Közgazdasági egyetemi tanulmányai után be-

kapcsolódott a falukutató munkába. Néma forradalom c. művének megjelenése után (Bp. 1937.) börtönbüntetésre ítélték. 1948.-tól haláláig külföldi emigrációban élt.

[1] A levél nem ismeretes.
[2] Hulló Magyarország címmel jelent meg a Válasz 1935. II. évf. 7-8. sz. 417-428.p. FL-ról a következőket írja: (Még szegény Fülep Lajos is, – aki szakadatlanul rángatja a lélekharangot lent a baranyai magyar végeken, de nem hallgat rá senki, – egy svábnak adta ki a földjét felesbe, mert magyar nem akadt, hogy vállalja.) (426.p.) – ill. Fülep Lajos évek óta mondja a receptet: telepítés, földbirtokreform, örökösödési törvény és a mezőgazdasági termelés átszervezése. 427.p.
[3] Élet-halálharc folyik Baranyában. = Szabadság, 1935. VIII. 11. 29.sz. 3.p.

1115. FÜLEP LAJOS – MOLNÁR ANTALNAK

Z[engő] V[árkony] 1935. IX. 27.

Kedves Anti,

itt küldöm az ormánsági gyűjteményt.[1] Van benne egy csomó naivitás, amivel nem kell törődnötök, mert ha kiadásra kerül a sor, ki lehet hagyni őket, ilyen p[él]d[ául] hogy néhány nótánál Zsuzsát[2] nevezi meg forrásul, elfelejtve, hogy gyűjtő nem lehet forrás és hogy Z[engő] Várkony nincs az Ormánságban; jegyzeteit csak ott kell tekintetbe venni, ahol adatokat s nem véleményt közöl; naiv az egésznek műfajok szerint való elosztása, itt nyilván a Népköltészeti Gyűjteményt[3] vette alapul s[a]t[öb]b.[i] s[a]t[öb]b.[i] De hát mindezeket magad is látni fogod. Azt is, hogy az egészben van sok szép és érdekes dallam (különösen az ú.[gy] n.[evezett] járkáló és bujdosó dalok közt), de van bőven triviális, sőt a nép közé került műdal is. Ez azért van így, mert én egyrészt nem akartam rábízni, hogy ő válogassa ki, mi jó s mi nem, másrészt mert monográfia lévén a terv, szükségesnek véltem az *état actuel* felvételét, tekintet nélkül a minőségre.

Már most és a következőkre kérlek Benneteket: nézzétek át s mondjátok meg, kiadható-e, érdemes-e s ha igen, milyen formában, kiválogatva az ormánsági monográfia függelékként vagy bővebben külön, jól vannak-e így leírva s ha nem, mit kellene velük csinálni; hogyan kellene őket csoportosítani; ha kiválasztva, melyeket kellene megtartani. – Szóval egy kis dolgotok lenne vele – már most csak az a kérdés, érdemesnek tartjátok-e. Mert ha igen, akkor tudom nem fogjátok sajnálni a fáradságot.

S végül még arra kérlek, ha már nagyjából kialakult valamilyen véleményed a dologról, légy szíves egy sorban közölni.

Szeretettel ölel

Lajos

OSzK Kézirattár Levelestár
Kézírás
Budapestre írt levél.
Molnár Antal ld. 1043.sz.

[1] FL Kiss Géza ormánsági népdalgyűjtéséről kért szakértői véleményt Molnár Antaltól. Ld. még 1116., 1117. és 1118.sz.
[2] Zsuzsa = FLné
[3] Magyar Népköltési Gyűjtemény a Kisfaludy Társaság kiadásában 1872-1924 között megjelent 14 kötetes sorozat. Az első kötetet Arany László és Gyulai Pál, a következőket Kriza János, Orbán Balázs, Sebestyén Gyula, Vikár Béla, Berze Nagy János, Kálmány Lajos, Horger Antal és mások szerkesztették. A sorozat utolsó kötete Kodály Zoltán közreműködésével jelent meg.

1116. MOLNÁR ANTAL – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1935. X. 1.

Kedves Lajos!

Kiss Géza gyűjtése gazdag, de dilettantikus.[1] Átnézvén azonban úgy találom, hogy Kodályt[2] netán érdekelhetné oly darabok miatt, amelyek az eddigi gyűjtésben netán nem szerepelnének. Ha felhatalmazást kapok rá, átadom Kodálynak átnézésre.

Jelen formában kiadásra főként azért nem gondolhatunk, mert a kottázás tökéletlen. Nem mondom, hogy rossz, de messze van a „filológiai" pontosságtól, sem nem tökéletes zenész, sem nem tökéletes folklorista műve. Már pedig ez olyan munkakör – mint tudod –, hogy mindkét diszciplinában maximumot kíván.

Kodály talán olyasmit fog kérni, hogy az általa megjelölt darabokat vegye föl K.[iss] G.[éza] fonográfra (talán a Népr.[ajzi] Múzeum költségére). Talán más lesz az óhaja. Talán a dalok egyikét-másikát kiválogatja és beiktatja a nagy gyűjtésbe, abba, melynek Tud.[ományos] Akadémia-i kiadásán jelenleg (s még évekig) Bartók dolgozik.[3] De az is lehet, hogy az egészet hasznavehetetlennek minősíti (bár ezt nem gondolnám). Csak annyit hiszek bizonyosnak, hogy ő sem fogja ezt a gyűjtést jelen formájában, jelen kótázásával *kiadhatónak* tartani.

Tehát: kérem a további utasítást.

Zsuzsának sok üdvözlet! Ölel barátod

Anti

MTAK Kézirattár Ms 4588/92.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Molnár Antal ld. 1043.sz.

[1] Ld. 1115/1.
[2] Kodály Zoltán 1905-től rendszeresen gyűjtötte a magyar népdalokat. 1940-től ő vezette a Magyar Népzene Tárának szerkesztését.
[3] Bartók Béla 1906-tól módszeresen gyűjtötte a népzenét. 1934-től emigrálásáig a magyar népzene összegyűjtött anyagának sajtó alá rendezésén dolgozott a Magyar Tudományos Akadémián.

1117. MOLNÁR ANTAL – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1935. X. 3. (elég jó a posta, mi?)

Kedves Lajos!

Ismét alaposan átnéztem a Kiss-féle gyűjtést.[1] Népdalt-műdalt kever. Ritmusjegyzése igen gyakran rossz. Nem ismeri az ismertebb dalokat sem, mert hetet-havat „gyűjt". Kategorizálásáról már Te megmondtad nézetedet. Változatokat nem ismer fel. s[a]t[öb]b.[i]

Mindazonáltal átadom egyik főmuftinak, mai (2.án kelt) kártyád értelmében.[2] *Lehet*, hogy egyik-másik darabja, kellő javítással bekerülhet a nagy gyűjtésbe.

Azt a magam szakáll-helyére is megmondhatom, hogy 9/10-részében használhatatlan.

A pénz-segély ügyében kártyád vétele után tüstént telefonáltam *Bartók*nak[3] (Kodály[4] még nyaral a Hűvösvölgyben s néhány napig még nehéz megkapni, nem lévén saját telefonja. *Ő nem lát rá semmi módot.* Még ha csupa elsőrangú és új (eddig nem ismert) darabról volna is szó, akkor is *roppant nehezen*. De így?!

Ez a Tatbestand.

Remélem jól vagy!

Folyt.[atása] köv.[etkezik], addig is sokszor ölel

Anti

MTAK Kézirattár Ms 4588/93.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Molnár Imre ld. 1043.sz.

[1] Ld. 1115/1.
[2] A kártya nem maradt fenn,
[3] Ld. 1116/3.
[4] Ld. 1116/2.

1118. MOLNÁR ANTAL – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1935. X. 5.

Riport.

Jelenlegi helyzet.

A gyűjteményt Bartókkal[1] együttesen, részletesen átnéztük. Találtunk vagy 15 darabot, amelyek elég érdekesek ahhoz, hogy (mint újak vagy változatosak) *esetleg* bekerülhessenek a nagy gyűjtésbe. Megjelöltük e darabokat és a gyűjteményt Kodályhoz juttattuk. Jelenleg ott van. Kodály felülvizsgálandja a mi eredményünket.[2] *Véglegeset* is ő fog mondani.

Nyugtasd meg a gyűjtőt, hogy amíg ő nem adja személyes beleegyezését, addig a gyűjteményből *semmit sem másolunk ki.* Ha tehát esetleg *nem* fog megfelelni neki a Folkl.[ore] Kir.[ályi] Kúria döntése, *szűzen, érintetlenül visszakapja az egészet* és

a gyűjteményében levő néhány (igen kevés) még nem ismert dal *az ő egyéni birtoka marad.*

Bartók nem tud az említetted, készülő Ormánsági Monográfiáról.[3]

Kodállyal még nem tudtam személyesen beszélni.

Későbbi helyzetkép.

Kodállyal is beszéltem. Ő sem tud a készülő Monográfiáról. Remélem, hogy a jövő hét folyamán visszakapom tőle az anyagot.

Ölel

Anti mint „rasender Riporter"[4]

Zsuzsának üdv!

A helynév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4588/94.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Molnár Imre ld. 1043.sz.
A levél előzményét ld. 1115/1.

[1] Ld. 1116/3.
[2] Ld. 1116/2.
[3] Ld. 1087/3.
[4] Utalás Egon Erwin Kisch (1885-1948) német nyelvű cseh íróra, újságíróra, akit Der rasende Reporter c. 1925-ben megjelent kötete tett világhírűvé.

1119. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1935. X. 18.

Kedves Lajosom!

Minden önbizalmamat elvesztettem, nem a kritika miatt,[1] amiért köszönet jár, hogy egyáltalán fáradtál vele, hanem azért, mert belátom, hogy az én erőim elégtelenek egy ilyen munka megírásához. Se nyelvész, se muzsikus, se ethnográfus nem vagyok, komoly és nagy segítség nélkül hát képtelen vagyok olyan munkát adni, amiért bármelyik fejezetnél egy-egy szakember le ne kicsinyelhessen. S igaza is volna teljesen. Nekem ez éppen olyan, mintha Máté evangéliumáról szóló elméletekhez Madarassynak[2] kellene szólni. Ezt a segítséget pedig sehonnan megkapni nem tudom. Tudom, hogy p[é]l[dául] a második fejezetnek az Ormányság történetével kellett volna foglalkozni. 9 évvel ezelőtt bejártam az egyetemi könyvtárba Pécsre egy és más dolognak utána nézni. Semmi egyebet nem kaptam az akkori könyvtárostól, mint egy Mátyás korabeli adólajstromot, amiben ormánysági községnevek voltak. S utasított egy kath.[olikus] theol.[ogiai] tanárhoz, aki talán többet is tud erről a kérdésről. Hát hova forduljak akkor? Madarassytól is kértem most a munkám megírása előtt erről a tárgyról adatokat, vagy útmutatást, hova forduljak. A válasza az volt, hogy leküldte Fényes Elek könyvét.[3] Elmehetek vele. Nyelvi kér-

désekben p[é]l[dául] a székely-ormánysági nyelvjárás rokonsága, ami már Erdélyi Lajosnak[4] is föltűnt valamikor s tudom, hogy erdélyi embereket is foglalkoztatott már (Mészölytől[5] kérhetnék fölvilágositásokat: ki írt, mit írt? De soha egy kérdésemre az elmúlt évek folyamán nem válaszolt s ha válaszolt, átlag 2 esztendőre szokott válaszolni. Hát hova forduljak? Itt olyan kérdések vannak, amiket a kisujjamból nem szophatok. Muzsikus pedig, míg a világ világ lesz, soha nem lehetek már, mert elkéstem vele s csak azt a másfél évet sajnálom (ha nem többet), amit erre vesztegettem s úgy vesztegettem, hogy bármennyire tisztán és becsületesen akartam végezni, mégiscsak elvont engem az én első kötelezettségemtől.

Írd meg nekem egész őszintén két sorban, hogy félre tegyem-e a munkát vagy ne. Nyugodtan félreteszem, ha Te is úgy látod jónak. Ha bírom s ha megkapom a szükséges segítséget, szívesen bejárok most is az egyetemi könyvtárba, de úgy nem, hogy engem ott 5 perc alatt elintézzenek és komoly segítségre senkitől se számíthassak. Bartóknak a *magyar* dal-ról írt könyvét is meghozatom majd.[6] S minden hibát, amit találtál, próbálok kijavítani. Egyebet nem tehetek. Ezt megcsinálom még, ha akarod vagy jónak látod s ha bírom testi-lelki egészséggel, de tőled is segítséget kérek, sőt tetőled elsősorban. S bocsáss meg, hogy annyi kellemetlenséget okoztam neked haszontalan munkámmal.

Minden fáradtságodat köszönve szeretettel ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/68.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1115/1.
[2] Ld. 982/6.
[3] Kiss Géza Fényes Elek Magyarország mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. Pest, 1836. és Magyarország geographiai szótára 1-2. Pest, 1851. c. műveit említi az Ormányság c. kötet forrásai között.
[4] Erdélyi Lajos (1871-1932) nyelvész, főleg nyelvjárásokkal foglalkozott.
[5] Ld. 951/7.
[6] Bartók Béla: A magyar népdal. Bp. 1924.

1120. GÁL ISTVÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Pest, 1935. XI. 7.

Tisztelt Professzor Úr!
Nagytiszteletű Uram!

Bocsánatát kérem, hogy már megint zavarom, fontos, életbevágó kérdésben kérem segítségét.

Sváb, katolikus családból származom; nevemet ifjúkoromban megváltoztattam,[1] fajomat elhagytam, jóllehet nem vált javamra egyik sem; most vallásomat is meg akarom változtatni.

Írtam, hogy rövidesen megnősülök. Szentistvánkor találkoztam menyasszonyommal a Soli Deo Gloria szárszói konferenciáján,[2] azóta állandóan együttvagyunk. Mondanom sem kell, hogy a gyermek református; minthogy 16 éves korom óta én is csak ref.[ormátus] környezetben fordultam meg, mióta Karácsony Sándorral[3] megismerkedtem. Nem véletlen, hogy éppen Nagytiszteletű Uramhoz jártam át azóta minden nyáron; több közöm volt a várkonyi paphoz, mint amennyit gondolni tetszett eddig. Irodalmi érdeklődésem másodrendű volt; a példaember érdekelt! Az európai magyar, aki Istent ábrázolja életében. Semmit nem kérek Nagytiszteletű Uramtól; életem egy válságos pontján kapaszkodni próbáltam kezébe — rendre utasított, nem lehetek elég hálás érte. A phantastica pseudologica, miről írni tetszett akkor, inkább most aktuális; hogyan váltam lelkiismeretes, gyötrelmes magyarrá, magyar kálvinistává évek alatt.

Arról van szó, kérem, tessék szíves lenni esketni bennünket a menyasszonyommal, Nagy Júliával. A Szilágyi Dezső-téri ref.[ormátus] templomban gondoljuk, ahol Júliámat keresztelték és konfirmálták és amit a műtörténész Fülep is leginkább becsül a pesti ref.[ormátus] templomok közül.[4] Tetszik-e vállalkozni erre; ezt a kérdést a paphoz intézem, aki felelős két bennebízó, tőle útmutatást váró lélekért.fel5

Föltétlenül akarok találkozni Nagytiszteletű[5] Urammal, ha föl tetszik jönni; akkor mindent részletesen megbeszélhetünk. Esküvőnket februárra tervezzük.

Tisztelettel

Gál István

MTAK Kézirattár Ms 4587/131.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Gál István ld. 1019.sz.

[1] Gál István eredeti neve Gász volt; a család Elzász-Lotharingiából települt Magyarországra.

[2] A Soli Deo Gloria Református Diákszövetség 1921-ben Siófokon alakult meg. Kezdetben a teológusokat tömörítette, 1929-től középiskolai szervezetei is alakultak. Közép- és főiskolai internátusokat tartott fenn, foglalkozott a diákétkeztetéssel is. Erő, A Mi Utunk, Református Diákmozgalom, Új Magyarság ill. Magyar Út címmel lapokat jelentetett meg. Budapesten, vidéken ill. 1928-tól Balatonszárszón rendszeresen konferenciákat rendezett. Középiskolás fiúknak, leányoknak, de felnőttebb korosztályoknak is. Ezeken általában 80–180 résztvevő jelent meg. Legnevezetesebb konferenciája az 1943-as szárszói volt.

A Szövetség kezdetben az egyházon belüli történeti kálvinizmus irányvonalához tartozott, 1934-ben az Egyetemes Konvent felügyelete és irányítása alá került, amikor is változás következett be: „Kívánatos, hogy a magyar élet nagy kérdéseivel kapcsolatban Szövetségünk különösen a főiskolai munkán keresztül mind erőteljesebben hallassa álláspontját." (Az 1934. évi közgyűlés főtitkári jelentéséből. Tanulmányok a magyarországi Református Egyház történetéből 1867–1978. Főszerk. Bartha Tibor és Makkai László. Bp. 1983. 455–458.p.)

Az 1934. évi főiskolás fiúkonferenciáját VII.3–9. között tartották Szárszón „Akarom tisztán lássatok" címmel s a magyarság legégetőbb kérdéseiről beszéltek Hazugságok földjén, Új magyar falu, Halódó gyülekezetek, A megmentő garas címmel. Előadók voltak Móricz Miklós hírlapíró, Szabó Imre esperes, Dr Komjáthy Aladár lelkész, Kerék Mihály, a Gazdaszövetség főtitkára, FL lelkész, Döbrössy Lajos misszionárius, Barabás Endre ny. kir. főigazgató és Apostol János braziliai lelkész. (Református Élet, 1934. VIII. 18. 34–45.p.)

FL fogalmazta meg a konferencia résztvevői által elfogadott és a püspököknek, ill. egyházkerületeknek elküldött memorandumot. Kézirata MTAK Kézirattár Ms 4555/28. „Cselekedjen az

egyház..." A fiatalság felirata a református püspökhöz és konventhez címmel megjelent a Magyar Út 1934. IX. 1. 8-9.p. A FL hagyatékában fennmaradt nyomtatott példányon (MTAK Kézirattár Ms 4560/17.) „a közlemény kivonatos" felirat olvasható, ennek ellenére azonos a fentebb említett kéziratos fogalmazvánnyal.

[3] Ld. 958/1.

[4] Gál István tévedett: FL épp ellenkező értelemben írt a Szilágyi Dezső téri református templomról: „Hogy hová süllyedtünk azóta hasonló feladatok megoldása terén, tessék összehasonlítani vele [t.i. a Deák-téri templommal] a *mi* időnk protestáns templomépítését, pl. a Szilágyi Dezső téri ref. templomot, amely nem rendeltetési céljára, hanem annak egyenes rovására készült a gótikus stílus iskolai illusztrálása kedvéért, amelyben épp azt nem lehet csinálni, amire való volna, prédikálni, szóval, amely létének legelemibb föltételét sem teljesíti – e kicsiből is megérthetni az építészetnek a konstruktív szellem kiveszésével s történeti stílusok értelmetlen kultuszával egy század leforgása alatt megérett mérhetetlen, tovább már alig fokozható romlását. Nem mintha a Szilágyi Dezső-téri templom nem volna „konstruktív"; egészen regula szerint épült a maga anyagából, téglából s olyannak is akar látszani, szóval „anyagszerű", a Deák téri templom korántsem árulja el ennyire első látásra a maga anyagi mivoltát. De míg amannál a szerkezet csak az anyagnak illusztrálása az épület tulajdonképp való feladatának sejtelme és rendeltetésének megvalósítása nélkül, addig emennél a szerkezet magát a rendeltetés problémáját ragadja meg s az anyaggal szuverénül bánik meghamisítása nélkül. Az utóbbi belülről, az előbbi kívülről épült." (=Magyar művészet Bp. 1923. 44.p.)

[5] Végülis nem FL eskette Gál Istvánt és menyasszonyát.

1121. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony, 1935.] XI. 12.

Carissimo,

16.17.18.-án Pesten leszek, (Benita pensio, IV. Királyi Pál utca 9.), örülnék, ha találkozhatnék magával, se avete tempo e voglia.

Szeretettel Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 96.sz.
Kézírás postai levelezőlapon. Rongált.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Máray utca 5.I.5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad

[1] FL Gilicze Sándor esperes és Benedek Sándor egyházmegyei gondnok társaságában a Tolnai Egyházmegye képviseletében a Dunamelléki Ref. Egyházkerület közgyűlésén vett részt.

1122. FÜLEP LAJOS – VAS ISTVÁNNAK

Zengővárkony, 1935. XI. 23.

Kedves Vas István!

Köszönöm a rám gondolást s a könyvet,[1] mely nagy örömet szerzett. Verseit csaknem mind ismerem, mert amikor megjelentek,[2] olvastam, költői alakulását figyelemmel kísértem, annál jobban örülök, hogy most így együtt újra végig mehettem rajtuk a könyv személyes kapcsolatot is teremtett köztünk.

Baráti meleg kézszorítással Fülep Lajos

OSzK Kézirattár
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Vas István (1910-1991) költő, műfordító, ekkor a Standard Villamossági Rt könyvelője. Személyes megismerkedésükre csak 1943-ban került sor, amikor FL Budapestre látogatott Füst Milánhoz. Utóbb Vas István is járt Zengővárkonyban.

[1] A könyv: Levél a szabadságról. Versek. Bp. Nyugat, é.n. A dedikáció szövege: Fülep Lajosnak őszinte tisztelettel Vas István 1935. november 8.
[2] Az Ablaknál. (=Nyugat, 1935. 9.sz. 182.p.), Őszi dal. (Nyugat, 1935. 11. 329.p.) ill. Versek [Szerelmes filológia. – Nappalok és éjszakák] (=Válasz, 1935. 5-6.sz. 328-329.p.) c. versekre utalhat.

1123. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Zengővárkony, 1935. XI. 25.

Főtiszteletű és Nagyméltóságú Püspök Úr!

X. 12.-én jelentést küldtem[1] a női munka megszervezése tárgyában, előadva, hogy az előző kísérletek nem jártak eredménnyel, de hogy van remény a kezdeményezés sikeréhez. Ezúttal tisztelettel jelentem, hogy a munka csakugyan megindult, három hét óta folyik, hetenként egyszer összejönnek a konfirmált lányok és fiatal asszonyok, 12—15-en; az idősebb asszonyok egyelőre csak a vallásos estékre járnak. Ez eddig ugyan nem nagy eredmény, de kezdetnek elég biztató. Ha az idősebb asszonyok később se kapcsolódnak be, megmaradunk a fiatalságnál. Az összejöveteleket feleségem vezeti, két óra hosszat szoktak tartani, s a paplakon. Épp ez a legnagyobb baj, a megfelelő helyiség hiánya, ez hátráltatja az ifjúsági munkát is. A paplakon van egy pajta, amit talán 5—600 P.[engő] költséggel megfelelő helyiséggé lehetne átalakítani;[2] de ezt a hívekre teherként nem róhatja ki, sajnos, én sem vagyok abban a helyzetben, hogy úgy maecenaskodhassam, mint azelőtt, mert szívesen megtenném. De akárhogy is, szert kell tennünk megfelelő helyiségre – rendkívüli hatása lenne az egész gyülekezeti életre s különösen a jövendőre. A mi pozíciónk pedig igen fontos, mert a szomszéd Nagypall már elbukottnak tekinthető s így nagy vidéknek Pécsváraddal már csak ketten vagyunk magyar és református őrtornyai.

Amit élőszóval nem tehettem meg,[3] mert a gyűlési szünet lejárván, beszélgetésünk hirtelen megszakadt — ezúton fejezem ki hálás köszönetem az államtól nyert személyi segély ügyében kegyes támogatásáért,[4] mely lehetővé tette harkányi kúrámat s egészségem helyreállítását megindította. Nagyobb jótétemény nem érhetett, új embernek érzem magam, tele munkakedvvel.

A legmélyebb tisztelettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref.Ek. lt. A/1.b. A ppi hiv.ir. 4733/1935.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] A jelentést nem sikerült megtalálnom.

[2] Az ifjúsági szoba megvalósítása még több mint egy évig váratott magára. FL tervei között először az 1935. VI. 12-i esperesi látogatásról szóló presbitériumi jegyzőkönyvben olvashatunk róla: „... teljes elismeréssel emlékezik meg a vizsgálat arról, hogy a bölcs és hű lelkipásztor vezetése alatt a vallásos buzgóság magas színvonalon áll, s a gyülekezetben mindenek lelki és anyagi téren egyaránt ékesen és szép rendben folynak. A presbiterek példaadó buzgósága bizonyára vonzó és áldásos hatással lehet azokra a kevés számú gyülekezeti tagokra is, akik a gyülekezeti közösségből magukat kivonva, a templomlátogatás és úrasztalához járulás áldásait nélkülözni tudják. A gyülekezet jövendője szempontjából rendkívül fontos volna az ifjúsági munka mielőbb megindítása s ennek kezdeteképpen az ifjúság részére összejöveteli hely biztosítása. A születési és halálozási statisztika itt is a fogyás, sorvadás szomorú képét mutatja, s egyre közelebb hozza annak biztos bekövetkeztét, amikor itt is lelkésztanítói állás fenntartása lesz lehetséges." (A Tolnai Em.lt. A zengővárkonyi ek. presbiteriális jegyzőkönyve. 1935. Zengővárkony.)

Nagy Sándor püspöki titkár az itt közölt levélre írt válaszában (1125.sz.) a VKM-től több éven át kérendő segélyeket javasolt, FL a következő évben a Dunamell. Egyházkerülettől kölcsönképpen szerette volna a kívánt összeget megkapni, amelyeket a VKM-től várt segélyekből törlesztett volna. Ravasz püspök utánanézett a dolognak, de kiderült, hogy nincs mód kölcsönt folyósítani az egyházközségeknek. Ezután Victor János kezdeményezésére FL néhány gazdagabb budapesti egyházközséghez – a Belsőlipót- Terézvárosi, a Fasori- és a Kálvin téri egyházközséghez fordult, s az ő adományaikból és a Ravasz püspök által kiutalt 200 pengőből 1936. végére összegyűltek az átalakítás költségei.

A zengővárkonyi egyházközség 1936. XII. 31-i presbiteriális jegyzőkönyvének 2. pontja a következőképpen foglalja össze a helyzetet: „Ifjúsági szoba építése. Lelkész előadja, hogy régi hiányon segíteni igyekezvén s mivel az egyház anyagi ereje nem lett volna elegendő egy ifjúsági szoba megépítésének céljára, a püspök úrhoz és a budapesti egyházakhoz fordult segítséget kérve. Szoba átalakítására alkalmas helynek a paplak átjáró helyiségét találta az udvar és a kert között, mert így a szobát viszonylag csekély költséggel lehet elkészíttetni. Tájékozódásul költségvetést készíttetett Bayer János pécsváradi asztalos és Brückner Ferenc kőműves mesterrel, s eszerint a kőműves és asztalos munka anyaggal együtt kb. 600 P.-be fog kerülni. Ezen szükséglet fedezésére püspök úr az egyházkerület részéről 200 P-t, a Budapest-Belsőlipót-Terézvárosi Református egyház presbitériuma 200 P-t, a Budapest Vilma királynő úti ref. egyház 150 P-t, a Budapest-Kálvin téri egyház 50 P-t ajánlott fel, illetve az utóbbi kettő kivételével már meg is küldött. Presbitérium nagy örömmel fogadja lelkész bejelentését és a következő köszönő levelek elküldését határozza. 1./ A Presbitérium mély hálával fogadja főtiszteletű és nagyméltóságú Püspök urunk kegyes adományát, mely a régóta hiányzó és rég óhajtott ifjúsági szoba ügyét a megvalósítás útján elindította és azon fogadalommal veszi át, hogy az ifjúság jövőt jelentő nagy ügyét minden igyekezetével felkarolja Isten dicsőségére, egyben Püspök urunk személyére és munkájára Isten gazdag áldását kéri. [Ez a levél 45/1937. sz.a. található a Dunamell.Ref.Ek.lt. A/1.b.A ppi hiv. iratai között.] 2./ A három budapesti egyház presbitériumához a következő szöveggel írtak: Presbitérium mélyen átérezve a ... presbitérium a mai nehéz viszonyok közt áldozatot jelentő testvéri segítségének értékét, amellyel a közös teherhordozás evangéliumi parancsának oly példaadó módon tesz eleget, s abban a meggyőződésben, hogy baranyai kicsiny gyülekezetünk megerősítése és ifjúságában jövőjének építése egyetemes egyházunk ügyét is szolgálja, soha el nem múló hálával és azon fogadalommal veszi át a kegyes adományt, hogy az ifjúság nagy ügyét Isten dicsőségére, egyházunk és hazánk javára minden igyekezetével felkarolja, egyben a testvéri segítő kezet nyujtó presbitériumra és az egész-i református egyházra Isten gazdag áldását kéri." (Tolnai Ref. Em. a zengővárkonyi presbiteriális űlés jkve. 1935. Zengővárkony.)

Az ifjúsági szoba a következő tavaszra elkészült: „Teljes elismeréssel adózik esperesi látogató bizottság lelkésznek és presbiteriumnak az ifjúsági szoba elkészíttetéséért, a cél kivitelében lelkésznek különösen azért, hogy az ifjúsági szoba elkészíttetésére mintegy 600 P-t szerzett budapesti gyülekezetektől." (Tolnai Ref.Em. lt. A zengővárkonyi presbiteriális űlés jkv. 1937. VI. 2. Zengővárkony.)

A Tolna Egyházmegye legközelebbi, 1937. IX. 22-én tartott szekszárdi közgyűlésén is 100 pengőt szavazott meg segélyként a zengővárkonyi ifjúsági szoba részére.

1937-ben a faluban 23 főnyi ifjúsági csoport alakult, amely 1939. III. 12-én csatlakozott a Keresztyén Ifjúsági Egyesületek Nemzeti Szövetségének református ágához.

Az ifjúsági szobáról ld. még az 1146., 1147., 1148., 1150., 1160., 1162., 1164., 1165. és 1166.sz. leveleket.

E tervének megvalósítása után nem sokkal FL nagy vállalkozásba fogott. Tervét a Zengővárkonyi Dalkör nevében, annak kéréseként fogalmazta meg s vitte a presbiteri gyűlés elé: „A Zengővárkonyi Dalkör kérelme a tanítói kert felső sarkán „Népház" építésének engedélyezésére. Elnök felolvassa Császár János tanítónak a Zengővárkonyi Dalkör nevében a presbiteriumhoz intézett f.é. 22-én kelt kérvényét, melyben a tanítói kertnek istálló háta mögött fekvő 82 négyszögöl terjedelmű felső csücskén „Népház" építésére engedélyt kérnek.

A presbiterium mivel a kérvényben felsorolt kulturális célokat maga is fontosnak, megvalósításukat népünk javára valónak tartja, s mivel a községben alkalmas helyiség nincsen, s az igényelt agyagos és rossz termékenységű terület, a tanítói javadalmat számottevő csorbulás nem éri, egyhangú határozattal megengedi, hogy a Zengővárkonyi Dalkör megnevezett területen Népházat építhessen s ezen engedélyét a következő feltételekhez köti: 1. Az egyház tulajdonjoga az egész területre változatlanul megmarad mindenkorra; 2. az épület megépítésében és karbantartására az egyház semminemű kötelezettséget nem vállal; 3. az épület bérbe nem adható, se semminő más célra, mint amilyen a Népház kulturális céljaival megegyezik, nem használható; 4. Az egyház vagy a kebelében működő testületek és egyesületek (pl. fiú- és női ifjúsági egyesület stb.) ünnepélyek, estélyek, előadások tartása s ilyenekre készülésre mindenkor díjtalanul használhatja az egész Népházat vagy szükséges részét, az igénybe vevő azonban köteles ilyenkor a világítás, fűtés és takarítás költségeit fedezni a használat idejére; 5. Az épületben általában a használatra átengedett területen szeszesitalt kimérni vagy szerencsejátékot játszani nem szabad; 6. Az épület politikai gyűlések céljára nem használható; 7. Az egyház presbiteriumának felügyeleti joga van annak ellenőrzésére és biztosítására, hogy a fenti kikötések megtartassanak s az épületben mindenek, mindenkor ékesen és jó renddel follyanak; 8. Ha a Dalkör idővel más testületnek kívánná átadni a Népház vezetését, ez csak a presbiterium s az egyházi felsőbbség engedélyével történhet. 9. A Népház tanítói javadalom kárpótlására fizet a tanítónak évi 10 arany pengőt." (Tolnai Ref. Em.lt. A zengővárkonyi presbiteriumi ülések jkve. 1937. XII. 29. Zengővárkony.)

A zengővárkonyi presbitérium után 1938. VII. 22-én a Dunamell. Ref. Ek. tanácsa hozzájárult a kért terület átengedéséhez.

FL ceruzavázlata alapján 1939. III. 14-én Kőszeghy pécsi mérnök elkészíti a ház tervét, s hozzálátnak a 12.000 pengős költségvetés anyagi fedezetének megszerzéséhez.

Ebben a legnagyobb segítséget FL jóbarátja, Horvát István alispán nyújtotta. Kezdeményezésére két ízben is sikerült a Földművelési Minisztériumtól 1500 és 2000 pengő segítséget kapni (a kérvényben a siker érdekében „Gazdasági Népház"-ként szerepel a tervezett épület). A vármegye több alkalommal is adott anyagi segítséget, gyűjtöttek Zengővárkony és környékbeli falvak lakói között, s adakoztak a Zengővárkonyban táborozó debreceni kollégiumbeli diákok is.

Közben kitört a II: világháború, emelkedtek az építési anyagok árai, ami lassította, de nem akasztotta meg az építkezést. 1942-ben állt az épület, VIII. 20-án Baranya vármegye vezetősége megkapta az elszámolást, de csak 1944-re javították ki a hibákat azok az iparosok, akik ellen a rosszul végzett munka miatt pert kellett indítani. Az épületért vállalt egy éves garancia 1945 őszén, már a háború után járt le. (Az iratok a Tolnai Ref. Em. lt. A zengővárkonyi ek. ir. között találhatók Zengővárkonyban.)

[3] Az egyházkerületi közgyűlésen történt találkozásukra utal. ld. 1121/1.

[4] FL 1935. VII. 18-án kelt levelében segélyt kért a VKM-től harkányi gyógykezeléséhez, amit Ravasz László ajánlására meg is kapott. Ld. 1107-1108.sz.

1124. VAS ISTVÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1935. XII. 2.

Igen tisztelt Uram!

Kedves sorai[1] megtiszteltek és megörvendeztettek. Kevesen vannak, akiknek véleménye oly fontos, dícsérete oly jóleső volna számomra mint az Öné és – nem tudom, illik-e ilyesmiről írni – sokszor elszomorít, hogy Ön oly ritkán hallatja szavát. Ha verseimnek valóban sikerült köztünk személyi kapcsolatot teremteni, kérem, ha alkalomadtán Pesten tartózkodik, értesítsen engem, hogy személyesen is megismerhessem.

Szeretettel és tisztelettel üdvözli őszinte híve

Vas István

MTAK Kézirattár Ms 4590/180.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos lelkész, író Zengővárkony u.p. Pécsvárad Baranya m.
A Standard Villamossági Részvénytársaság távbeszélő-, távíró- és rádióberendezések gyára Újpest 4. feliratú borítékban.
Feladó: Vas István, Bpest. V. Hold-u. 5.
Vas István ld. 1122.sz.

[1] Ld. 1122. sz.

1125. NAGY SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1935. XII. 13.

Kedves Barátom!

November 25.-én kelt leveled Főtiszteletű Püspök Úr megkapta.[1] Leveled tulajdonképpen választ nem kíván. Engedd meg azonban, hogy a női munka ígéretes megindulásával kapcsolatban felmerült alkalmas helyiség felépítésére nézve javasoljam azt, hogy erre a célra forduljatok kérelemmel a vallás és közoktatásügyi miniszter úrhoz,[2] aki bizonyára utalványozni fog bizonyos összeget. Legyen ez az alap a leveledben jelzett helyiség átalakítási költségeihez, amelyet talán módotok lesz majd évről-évre növelni, míg a szükséges fedezet a belmissziói programotokhoz szükséges helyiséghez összegyűlik. Megpróbálhatjátok minden évben egyszer a segélykérést a minisztériumból.

Szíves üdvözlettel kész híved

Dr. Nagy Sándor
püspöki titkár

Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos úrnak
ref.[ormátus] lelkipásztor
Zengővárkony

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1.b. A ppi hiv.ir. 4733/1935.
Gépelt másodpéldány.
A cím a levél szövege alatt van.
Nagy Sándor ld. 841/2.

[1] Ld. 1123.sz.
[2] A miniszter: Hóman Bálint ld. 900/1.

1126. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1935. XII: 21.

Kedves Barátom!

A mellékelt könyvet,[1] amelynek kiadója nem, csak nyomdásza vagyok, a szerzőkiadók engedélyével a magam példányaiból küldöm s azt hiszem, örömet szerzek vele. –

Az elmúlt hónapokban sok gondon, bajon, keserüségen, csalódáson mentem át és dolgom is sok volt nagyon.[2] Most már valahogy az egyenesbe kerülnek az ügyek, csak persze hosszú időre sok-sok terhet kellett vállalni, amelyek minden rugdalózást kizárnak s első kötelesség a jobb jövő érdekében ezektől szabadulni. Addig, a későbbi akciószabadság érdekében, semmi kockázatot vállalni nem szabad. Hogy aztán, ha már nem lehet valamit kezdeni, elég fiatal leszek-e hozzá és lesz-e rá lehetőség, azt persze nem lehet tudni. Sokszor gondoltam közben Önre, de írni nem volt időm. Ha azonban Ön irna néha, nagy örömet szerezne vele. Nagyon szeretném tudni, hogy van?

Minden jót kívánok karácsonyra és az új esztendőre s vagyok – a Nagytiszteletű Asszonynak kézcsókkal s Önnek régi, hűséges szeretettel igaz hívük

[Kner Imre]

Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos egyetemi magántanár, ref.[ormátus] lelkész úrnak
Zengővárkony U.[tolsó] p.[osta] Baranya megye.

Gépelt másodpéldánya BML, XI.9. Kner Nyomda ir. C/30. 131. Megj.: Fülep-Kner lev.104.p.
Címzés a levél szövege után.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A mellékelt könyv: Ortutay Gyula – Buday György: Nyíri és rétközi népmesék. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel együtt közli Ortutay Gyula. Illusztrálta Buday György. 1935. Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma.
[2] A Kner Izidor halála utáni örökösödési ügyekre utal.

1127. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1935. XII. 31.

Kedves Lajosom!

Köszönöm, hogy elküldted Molnár Antal leveleit.[1] Ha úgy gondolja Bartók és Kodály, hogy azt a kijelölt 50 d[ara]b-ot fölvennék a gyűjteményes kiadásba, nekem semmi ellenvetésem. Én nem azért dolgoztam vele, hogy itt rohadjon el a fiókomban, hanem azért, mert magam is úgy láttam, hogy veszendő kincsekről van szó, amiket meg kell menteni. Pénzt se kérek, ha a körülmények olyanok, mint Molnár írja.[2] Nekem ez a gyűjtemény magamnak benne van legalább 200 P[engő]-mbe, ha többe nem. Azontúl a munka. Ha pénzért csináltam volna, 1000 P[engő]-ért még egyszer nem csinálnám meg. Úgyse kérhetnék semmit, amit adnának, az meg úgyis csak megalázó lehetne. De Molnár Antal első levelei után olyan mélyen megalázva és olyan senkinek érzem magamat, hogy ez a megalázottság nem is engedne semmiféle jóakaratot elfogadni. Nekem azóta meghalt ez a munka. S nagyon félek, hogy vele együtt örökre és végzetesen meghalt bennem valami, amiért még érdemesnek tartottam élni, dolgozni s ami néha egy-egy kis örömet is adott. Mindenkinek megvan a maga kukaclyuka, – fúrja! Én nem avatom magamat többet más munkájába. Talán az egyetlen, amit kérnék Bartókéktól, hogy a darabok szakszerű kottáját küldjék el nekem is. Látni szeretném, mert engem erre soha senki nem tanított.

A füzetek[3] nálad lehetnek, ameddig csak akarod. Ha szeretnéd átnézni, szívesen elküldöm a gyermekjátékokat is. S azt a tatáros verbunkot, amit azóta kottáztam le s amiről biztosan tudom, hogy érték.

Most jelentkezett Zalátáról egy öreg ember, aki mások állítása szerint is rengeteg régi nótát tud. S ott van még mindig az ötlikú foroglyás Kecskés István kihasználatlanul. Ha ugyan el nem ment most elsején Páprád-pusztáról. Mit csináljak velük? Én nagyon belefáradtam s elég gudúc[4] vagyok ahhoz családommal együtt, hogy fölhagyjak a pénzkidobálásokkal. Tegnapelőtt elébem áll Kálmán Sándor, egyik fődalolóm tavaly, hogy hallották, hogy én milyen nagy pénzt kaptam ezekért a dalokért, hát ők mikor kapják meg a jutalmat? Egész jól éreztem magamat. Még utóbb tolvajnak is kikiáltanak.

Ne hidd és ne érezd, mintha nekem bármi fájdalmam volna irányodban. Én magam mondtam neked, mikor Zengővárkonyban átadtam a kéziratot, hogy nagy szerkezeti zökkenő van benne, de nem tudok rajta segíteni, addig, amíg magam is segítséget nem kapok. Azóta régi jegyzetemből rábukkantam egy forrásra s talán majd tavasszal megpróbálom megírni és átdolgozni azt, ami kell. Hogy a többi hibákra is rámutattál, azt is megköszöntem neked. Természetes, hogy hetek alatt nem lehet összecsapni olyan munkát, amihez hónapok megfontolt és józan munkája kell. Hanem Madarassy[5] tanácsát igazán nem tudom elfogadni: csak az legyen a könyvemben, amit láttam és hallottam, semmi több! Engem ehhez a néphez lelki szálak is fűznek s valami nyomának mégis csak ennek is kell lenni. Ez talán mégis más, mint mikor ő szállt ki Baranyába s pontosan leírta a gyűjtött tükröseit, ostornyeleit. Utálom az olyan munkát, amiben semmi nincs az írója lelkéből. Én nem csak kiszálltam

ide, de itt égtem el, ha szabad nekem magamnak leírni ezt a szót. Lehet szerencsétlen lelki berendezés, de soha nem tudtam egy nyomorult cikket írni úgy, hogy magamat bele ne írtam volna. Tudom, hogy ennek is meg lehetnek a maga túlzásai, ami már nagy hiba, de lelki uniformist nem húzhatunk.

Különben megvagyunk szegény feleségem nagy bajától eltekintve. Ez is inkább fenyegető rém fölöttünk, amit Isten kegyelme majd talán jóra intéz el. A gyerekek nagyszerűen fejlődnek. Nekem a gyülekezetem — Istennek hála! — sohse adott annyi munkát, mint éppen most. Fáradt vagyok nagyon, de ha Isten erőt ad hozzá, nagy örömmel hordozom ezt a fáradságot.

Hogy vagy és hogy vagytok az egészséggel? Tűrhetők-e most a kályhák?[6]

Nagyon boldog és áldott újévet kívánva küldöm az egész család csókjait és kézcsókjait:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/69
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1116., 1117. és 1118.sz. Eszerint FL előbb csak Molnár Antal leveleinek summáját írta meg Kiss Gézának, magukat a leveleket csak utóbb küldte el neki.
[2] Feltehetőleg FL vetette fel ötletként, hogy Kiss Géza a Magyar Tudományos Akadémiától kérjen pénzsegélyt népdalgyűjtéséhez.
[3] Az ormánsági népdalgyűjtést tartalmazó füzetekre utal.
[4] Gudúc = tájszó, Kákicson „nagyon szegény ember" értelemben használták.
[5] Ld. 982/6.
[6] Ld. 1055.sz.

1128. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Zengővárkony, 1936. I. 11.

Kedves Barátom,

nem tudtam szíves soraira[1] azonnal válaszolni — levele éppen a karácsonyi időszakban érkezett, amikor legjobban igénybe vagyok véve, azóta pedig valami munkám foglalkoztat úgy, hogy máshoz alig jutok. A jókívánságokat köszönöm és szívből viszonzom — azt hiszem, ha csak az egymáshoz való érzésünkön fordulna meg, csak jóban lenne részünk. Köszönöm a naptárakat s az Ortutay—Buday-féle remekül nyomott könyvet[2] is — melynek fametszet-anyagáról persze ugyanaz a véleményem, mint amit egyszer élőszóval elmondtam; szeretném egyszer látni, amit tudna produkálni ez az úr egy fehér papírlapon, ceruzával a kezében. Érdekes, hogy ez a típus mind hogy ' megtalálja az utat Angliába, akárcsak az Ön Szűtse[3]. De hát aszongya az én öreg Jóó János[4] barátom fönn a högyön: ilyennek is köll lönni. — Hogy a könyvvel örömet szerzett, eltalálta, mert a mesék nagyon érdekelnek — no meg hogy' ne szerezne nekem örömet Kner-könyv?

Hát bizony én is gyakran gondolok Önre s nagyon szeretném már látni — már

szinte azt kívánom, bár lenne valami rheumaféléje, hogy a nyáron kénytelen lenne Harkányba jönni, ahova én is készülök az idén is, miután tavaly nyáron kipróbáltam és kitűnő hatásúnak találtam; eleinte, hetekig nem mutatkozott ugyan a hatás, de aztán megjött (még más szer igénybevétele nyomán is), úgy hogy k[örül]b.[elül] évig tartó és semmiféle professori tudálék elől tágítani nem akaró lázas állapotom megszűnt s végre újra embernek érzem magam! S végre dolgozhatom! Csak tíz egészséges esztendőt adjon nekem a jó Isten, akkor belenyugszom a sok elveszett időbe. — De hogy nyavalya nélkül ne legyünk, helyettem feleségem kínlódik k[örül]b.[elül] 6 hét óta nagyon heves és fájdalmas ischiasban — most kezd javulni.

Tolnai Carlonak nagy könyve jelent meg most Párisban Breughelről[5], egy kötet szöveg, egy kötet reprodukció (Br.[eughel] összes festményei), nagyszerű könyv- örülök, hogy a mi körünk[6] még tündöklik és hiszem, még fog is tündökleni.

Szeretettel igaz barátja

Fülep Lajos

BML XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 132-133. Megj.: Fülep–Kner lev. 104-105. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1126. sz.
[2] Ld. 1126/1.
[3] Ld. 901/5.
[4] Ld. 869/2.
[5] Ld. 1079/5. ill. 1091/3. Tolnay Pierre Bruegel l'Ancien c. kétkötetes műve Bruxelles-ben a Nouvelle Société d'Édition kiadásában jelent meg 1935-ben. FL nyilvánvalóan eltévesztette a kiadás helyét, amikor Párizst írja levelében.
[6] Ld. 810/3.

1129. KNER IMRE — FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1936. I. 12.

Kedves Barátom!

Nagy örömmel vettem kedves sorait[1] s bennük az értesítést, hogy egészségi állapota annyi keserves esztendő után jóra fordult. Kevés hír okozott volna nekem ennyi örömet. Reméljük, hogy ez az állapot most már állandósul, s nagyon jó, hogy olyan közel van a forrás, amely a segítséget nyújtja. — (Zárjelben írom meg, hogy kívánsága némileg találkozik az enyémmel is, sokszor kívánom titokban, hogy kerüljön olyan hosszabb pihenési és elmélyedési, olvasási alkalom, amely felment az alól, hogy felelősnek érezzem magam a munkában való mulasztás miatt, de azért rettegek is ettől. Nagyon furcsa üzlet a mienk, mindig a teljes energia- és tőke-Einsatzot követeli meg s olyan periódusa van, mint a mezőgazdasági munkának. Ha egyszer nem kellően készülünk fel az idényre, akkor nagyon nagy baj lenne belőle s ezt a felkészülést éppen én irányítom. A tél elmúlik rengeteg aprólékos napi munkával, a nyár pedig a felkészülésé, amely teljes és folytonos figyelmet, gondoskodást és jelen-

létet kíván. Pedig az elmúlt nagyon nehéz és keserves esztendő után, amely lelkileg, gazdaságilag, jogilag valósággal halmozta a problémákat, nagyon nagy szükségünk volna egy kis igazi kikapcsolódásra, ha ez egyáltalában a dolgok természete szerint lehetséges volna. De hát erről annyit kellene írni, hogy levélbe úgysem fér bele, hát inkább abbahagyom.)

A Nagytiszteletű Asszony betegségéről őszinte részvéttel értesültünk, Feleségem is javulást kíván és azt üzeni, hogy neki is és két orvos barátjának is az „Atophan" használt ily esetben s ezt nagyon ajánlja, ha még nincsen kipróbálva. –

Ami mármost Buday Györgyöt[2] illeti, ismét túlszigorúnak találom az Ön ítéletét. Bizalmasan megmondom, hogy én is többé-kevésbé zsákutcában érzem az ő művészetét s lesem az alkamat, hogy erről beszéljek vele. Bár nem hálás dolog a fájdalmas igazságokat megmondani, de néha erkölcsi kényszerűség. Mindenesetre némi gyengéd elfogultság van bennem Budayval és körével[3] szemben. A mi körünk[4] második-harmadik generációjának fellépése óta először hozott érintkezésbe a sors olyan fiatalokkal, akik nem a szervezkedésben és bikacsökben keresték ambícióik kielégülését s nem szabad nekik elfelejteni azt sem, hogy felfigyeltek a parasztproblémára,[5] amikor még az nem volt olyan divatos, mint most. Abban ismét Önnek lesz igaza, hogy a „Leistung", a mű itt marad, függetlenül az enyhítő körülményektől, és habár mindig erősen össze van forrva a korral és a miliővel, amelynek gyermeke, mégis önmagának kell önmagáért helytállnia. –

De hát erről a témáról is csak személyesen lehetne diskurálni.

Ami a mi körünket illeti, annak tündöklésében én már nem tudok hinni[6]. Nagyon is széjjelszórta az idő, szanaszét, a világ minden részébe, nagyrészükről soha nem is hallok. – Herbertről[7] évek óta semmit például, Edithről[8] azt tudom nővérétől, aki Grill-Gergely Rezsőnek a felesége[9] annyit, hogy Londonban él és nagyon jól érzi magát s nagyon csodálkozik, hogy hogyan érezhette jól magát évekig Berlinben. Máli[10] Pesten van, most érkezett fel s tegnapelőtt írta, hogy azért jött fel, mert Gergelynek[11] 26-án kiállítása nyílik meg, de különben nem jött volna fel Körtvélyesről[12]. Sokkal jobb szeret falun lenni, már öregnek érzi magát a város számára. – Másokról hosszú idő óta soha sem hallok semmit s úgy érzem, hogy az a politikai állásfoglalás, amelybe belecsúsztak[13], egy téves lelki attitűd következménye, nem egészen őszinte, affektált dolog volt. De ha nem következik el, akkor se lett volna más a sorsuk. Nekem emberileg és karrierem, lehetőségeim szempontjából is igen nagy veszteség ez, de aligha lesz már jóvátehető életemben. Nem tudom, ki mondotta azt, hogy az emberiség is olyan, mint a krumpli, mert a java mindig a föld alatt van. Nagyon egyedül kezdem magam érezni itthon, világnézetemmel, ha szabad az emberekhez, a dolgokhoz, a munkámhoz való viszonyomat annak nevezni. Azt azonban sokszor érzem, hogy bennem is hibák vannak, másmilyennek kellene lennem. Hihetetlenül naiv vagyok még most is és túlságosan jóhiszemű, sokszor nagyon egyszerűen látok mindent, s készpénznek veszem a jó szót, még most is, harminchárom esztendei üzleti tevékenység után. És végképp nem bírom azt, hogy az emberek állásfoglalásaikban és viszonylataikban mennyire nem vonnak le konzekvenciákat. Ha a szemükbe köpnek, letörlik s azt mondják, esik az eső. Vannak

emberek, hozzám közel állók is, akik abszurd módon járnak el velem szemben, s csodálják, hogy hozzájuk való érzésem megváltozik. Elfelejtik, amit értük teszek, visszaélnek velem s amikor nem tudok a régi érzéssel lenni hozzájuk — mert erre nem vagyok képes, ha haragudni, gyűlölni nem is tudok, — akkor csodálkoznak, hogy nem reagálok, amikor a régi módon próbálnak közeledni hozzám. Nem való vagyok ebbe a világba, s nem tudok letenni arról, hogy minden dolgomban kvalitásra törekedjem. Sajnos, kisfiamnál[14] is ezt látom, habár még nagyon keveset tud és nagyon küszködik érte. Én pedig nem fogom tudni őt lebeszélni erről, s ez nagy baj lesz, mert nem bizonyos, hogy a munkabázist biztosítani tudom neki. Olyan gyerek, aki ütni tud, ha kell, de visszaütni nem. — Nem szabad hát csodálkoznia, ha van bennem rokonszenv és segíteniakarás fiatalokkal szemben, akik legalább jószándékban emlékeztetnek a körre, amelyhez valaha tartoztunk. — Bizony, nem tudom ígérni, hogy a nyáron találkozunk, pedig nagyon jó lenne. De arra kérem, ha Pestre viszi útja és előre tudja, hogy mikor, értesítsen idejében róla. Minden hónap elején fel szoktam szaladni egy-két napra s ha lehet, össze fogjuk egyeztetni a terminust. —

Most pedig bezárom ezen levelemet, mert sietnem kell a postára s így sietve minden jót kívánok Feleségem nevében is mindkettőjüknek őszinte, régi barátjuk

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/113. Megj.: Fülep–Kner lev. 105-107. p.
Gépírás Kozma Lajos szignetjével díszített levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1128. sz.
[2] Ld. 978/1.
[3] A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumára utal, amely szegedi egyetemi hallgatók tudományos és művészi csoportosulása volt. Buday György alapította, 1928-ban kezdett működni mint falukutató munkaközösség. Sokirányú tevékenységük eredményeit irodalomtörténeti, néprajzi, szociográfiai képzőművészeti, színháztörténeti stb. tanulmányokban és kötetekben adták közre.
[4] Ld. 810/3.
[5] Ld. 978/2.
[6] Kner Imre itt FL-nak Tolnay Károllyal kapcsolatosan írt soraira utal. Ld. 1128/5.
[7] Herbert = Balázs Béla ld. 921/6.
[8] Hajós Edith, Balázs Béla első felesége ld. 912/15.
[9] Gergely Rezső (1888–1970) a Grill-könyvesbolt tulajdonosa. Felesége, Nini Balázs Béla feleségének, Hajós Edithnek a húga volt.
[10] Máli = Lesznai Anna ld. 810/5.
[11] Gergely Tibor ld. 844/6. Gergely kiállítása a Tamás Galériában volt, ahol a főleg grafikusként tevékenykedő művész festményeit állította ki.
[12] Körtvélyes – Lesznai Anna családi birtoka, szlovákiai neve Hrušov.
[13] Lukács Györgyre és Balázs Bélára utal, 1918-as politikai radikalizálódásukra és a kommunista pártba való belépésükre.
[14] Kner Mihály ld. 811/5.

1130. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1936. II. 28.

Kedves Sándor,

itt küldöm az adó-kimutatást. Dörögsz, hogy már harmadszor kéred – én csak egyről tudok, ill.[etve] egyre emlékszem, de ez nem változtat a dolgon. Igazad van, ha méltatlankodol, mert egyszeri felszólításnak is eleget kell tenni – abszurdum az, hogy a felsőbbségnek sürgetőznie kell. Ez az én elvem, s amint tudod, eszerint szoktam tenni. Azonban – értelmes lények nehezen tesznek meg olyat, amit nem értenek. Már pedig én ennek az adó-kimutatásnak szükségességét egyáltalán nem értem; kinek, mi célra, mért kell ez? megint csak irka-firka, akta-szaporítás s[a]t[ö]b.[i] hát ez az, amitől irtózom s aminek szörnyű túltengése ellen az egyházban mindnyájunknak küzdenünk kellene; megöl bennünket a bürokratizmus; világi hivatalokban is örökös a panasz emiatt, de ott legalább már próbálnak egyszerűsíteni – nálunk épp ellenkezőleg. Nos hát, itt kínálkozik egy nagyon szép feladat az egyházi felsőbbségeknek! – Ebben a mostani esetben még tekintetbe veendő, hogy ennek a kimutatásnak összeállítása nem kis munka, nálunk még azzal súlyosbítva, hogy helyben el se végezhető, be kell érte menni Pécsváradra, volt idő, amikor az utak – a hó miatt – teljesen járhatatlanok voltak (a mi vonatunk egy teljes hétig nem közlekedett!) s bizony azóta is éppen elég keservesek. Ne csodáld tehát a halogatást, különösen, mikor olyan dologról van szó, melynek, mint mondom, az ember semmi értelmét se látja.

Most pedig ne vedd rossz néven, ha megismétlem: mikor szólal meg már ez az energia mellettünk? Még decemberben írtad, hogy pesti utam költségét[1] kiutaltatod, a nyugtát is bekérted – azóta semmi! Jan.[uár] 22.-i dátummal chèque-ken érkezett az egyház címére Tőled 50· 50 P.[engő], minden nélkül – ez volt talán az? dehát akkor az én nevemre lett volna. Ismét kérlek: légy szíves, ne küldj pénzt annak megjelölése nélkül, hogy mi az, mi célra s[a]t[ö]b.[i] Annyi kérés után végre már igazán megtehetnéd. Így én ezt az összeget múlt év decemberi adósegélynek tekintettem, összeszámítottam, ami az egész évben érkezett s megállapítottam, hogy elszámolásoddal nem egyezik; a Te elszámolásod szerint – levonásokat, portót letudva – elküldetett 503.08 P[engő]; az utalvány-szelvények szerint érkezett; 501.74 P.[engő] Nem nagy összegről van szó, de mivel ilyen különbség minden évben mutatkozik, egyszer már mégis szeretném tudni, miből áll elő. Nekem ez teljesen érthetetlen!

Kérlek tehát, most már küldesd meg végre az 50 P[engő]-t, könnyen megteheted, ha elszámolod adósegélyben, mint megtörtént befizetést.

Szeretettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10.b. A Tolnai Em. ir. 1936. Iktatatlan ir.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893.sz.

[1] Ld. 1121. sz.

1131. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1936. III. 6.

Kedves Barátom!

Sok mindenféle dolgom-gondom-bajom van mostanában és így nem igen jutok az íráshoz, most azonban elkészült egy olyan könyv nálam, amelyről feltételezem, hogy érdekli Önt, mint tipografia. A mellékelten küldött Haggadáról[1] van szó. Nem tudom, hogy az efféle "reformzsidó'-kísérleteknek van-e életképessége, de engem csak a tipográfiai része érdekel a dolognak. Mint látja, a könyv *nem* az én kiadásom, s így a fametszetek megválasztásáért sem én vagyok felelős, azokat az én megkérdezésem nélkül rendelte meg a kiadó, csak a méret és némiképpen a technika szempontjából szólhattam bele s nem is akarok róluk művészi vonatkozásban nyilatkozni. –

Egyébként a probléma itt a következő volt: a rendes, tradicionális haggáda teljesen bilinguis, abban hosszában kétfelé osztott oldalakon kéthasábosan szokott a teljes magyar és héber szöveg elhelyezve lenni. Itt azonban csak a magyar szöveg teljes és folyamatos, s csak itt-ott van héber szöveg is. Tehát nem egymás mellé kerül a kétféle szöveg, hanem egymás *után*. Márpedig a magyarnál a behúzások balról és az úgynevezett "kimenetek", vagyis a bekezdések csonka végsorai jobbról hagynak üres helyet, a héber szövegben pedig fordítva. Szükségesnek mutatkozott ezenkívül az is, hogy minden héber és magyar részlet között egy sornyi üres hely maradjon. Így aztán olyan kaotikus oldalkép keletkezett volna, hogy nem maradt más megoldás, mint az axiális elrendezés, vagyis a sorokat "középre zárva" kellett elhelyezni. –

Hibája a könyvnek az, hogy a héber betű egy grádussal kicsi, a magyarhoz képest. A magyar szöveghez adva volt ez a nagy gradusú Bodoni-antiqua[2], amelyet annakidején az Osvát Ernő aforizmáihoz[3] szereztünk be. A héber betűt direkt ehhez a munkához vettük. Én egy grádussal nagyobbat szerettem volna, mert habár a vonalvastagságban, valőrben meg is felel, túlságosan aprólékos a részletekben a Bodonihoz képest. Hiba az, hogy a rajzolt nagy sorok nem elég kemények, a vékony vonalaknak kissé vékonyabbaknak kellene lenni, de nincsen megfelelő magyar betűrajzoló s így is rengeteg kínlódással tudtam csak kihozni. Végül hiba, hogy a margó egy kevéssel kicsiny a nagy betűfokhoz és az oldaltükörhöz képest. – Mindezeket tudja be enyhítő körülményül: a megrendelő ragaszkodott a formátumhoz, oldaltükör méretéhez és ehhez a grádus héber betűhöz, dacára annak, hogy én nagyobbat akartam. – Mégis azt hiszem, elég szépen sikerült a Haggáda. Naményi doktornak[4] van egy gyűjteménye az utóbbi harminc esztendőben készült külföldi Haggádákból, s egyik sem tipográfiai elgondolás és egyik sincsen még ilyen szép sem. –

Egyébként mi újság arrafelé? Jó volna már egyszer találkozni és elbeszélgetni, de nem tudom, mikor juthatok hozzá. –

Minden jót kívánok és vagyok szeretettel régi híve és barátja

Kner Imre

Nagytiszteletü Dr. Fülep Lajos egyetemi magántanár, ref.[ormátus] lelkész úrnak Zengővárkony U.[tolsó p.[osta] Pécsvárad, Baranya megye. –

BML, XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 138-139. Megj.: Fülep-Kner lev. 107-108. p.
Gépelt másodpéldány aláírás nélkül.
A címzés a levél szövegének végén.

[1] Haggada = A héber irodalomban a bibliamagyarázat szépirodalmi formája, ill. a Talmudban fennmaradt mesék, legendák, mondák gyűjteménye. A kötet: Naményi Ernő–Pap Károly: Haggáda Peszach estjére. Bp. 1936. (Lévayné-Haiman 1.495. sz.)
[2] Bodoni, Giambattista ld. 909/3.
[3] Osvát Ernő: Az elégedetlenség könyvéből. 1930. Ignotus előszavával megjelent Kner-kiadvány.
[4] Naményi Ernő (1888–1957) közgazdasági író, az Országos Iparegyesület h. igazgatója, a Magyar Könyvművészek Társasága főtitkára, a Közgazdasági Szemle, a Századunk c. folyóirat munkatársa. Ld. az 1. jegyzetet.

1132. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1936. III. 13.

Kedves Barátom,

nagyon örülök, hogy írt s igen köszönöm a könyvet. Átnéztem jó alaposan – de hát Ön olyan alaposan megbírálta, hogy nekem már alig lehet szavam hozzá. Mindössze azon gondolkodom, nem lehetett volna-e az axialis megoldást – melyet, mint leveléből látom, nem választott, csak kényszerből elfogadott – valahogy mégis elkerülni. A fametszetekről bár nem írja meg véleményét, abból hogy a felelősséget értük nem vállalja, könnyű megértenem, hogy – véleményünk egyezik. De hát a tipográfia egészében olyan nagyon szép, hogy ezek a metszetek se tudtak neki komolyan ártani.

Mi éljük a szokott, régi, egyforma életet. Az vígasztal, hogy már nagyon sokkal kevesebb van hátra belőle, mint amennyi eddig volt. Rosszkor jöttünk mi erre a világra, kedves barátom, rosszul választottuk meg az időt s a helyet is. Torkig vagyok már ezzel az állítólagos hazámmal; sose tartoztam igazában hozzá, amikor tehettem, menekültem innen, kétszer emigráltam, úgy, hogy nem jövök vissza többé – először nem is jöttem vissza, csak Párizst átcseréltem némi hazai száműzetés után Firenzével, másodszor aztán itt rekesztett a háború, mely mindnyájunkat tönkre tett. Mi közöm nekem ezekhez itt? Nem érdekel semmijük, még a nyelvük se, amelyiket kényszerűségből használok úgy ahogy. Idegen vagyok itt, rabnak, páriának, érzem itt magam, megalázottnak, outcastnak. Csúnya komédia az ilyen ország. Valamikor volt valami, ahhoz a régihez még van közöm – de ez a mostani inkább egyáltalán ne volna.

A Szépszó[2] című új folyóiratot látta már? Máli[3] is ír bele. Kitűnően ellátta benne I.[gnotus Pál][4] Németh Antal[5] urat – de hát nálunk olyan tradíciója van a plagiumnak, hogy hajaszála se görbül tőle senkinek. Ahol Heinrich Gusztávok[6] a legfantasztikusabb plágium-esetek után még emelkedtek – vagy tán épp azért. Feleségem meg is jegyezte, hogy még eddig egyetlen egy plagizátort söpört el a leleplezés – szegény Lusztig Gézát, mikor 16-17 évvel ezelőtt kipécéztem[7]. Tartozott volna csak valami jó fajmagyar szövetséghez!

Van-e már nyárára valami kialakult tervük? Bizony, én is nagyon kívánkozom már egy kis találkozásra – végre egy emberrel beszélni.

Szeretettel

Fülep Lajos

BML XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 136-137. Megj.: Fülep–Kner lev. 108-109. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1131/1.

[2] Szép Szó. Szépirodalmi és kritikai folyóirat. 1936–1939 között jelent meg. Ignotus Pál és József Attila szerkesztette, megszűnésekor Gáspár Zoltán volt a szerkesztő. Kiadója Cserépfalvi Imre.

[3] Máli – Lesznai Anna. Ld. 810/5. A Szép Szó 1. sz.-ban Őszi falu c. verse jelent meg (21-23. p.)

[4] Ignotus Pál (1901–1978) publicista, író, ekkor a Szép Szó egyik szerkesztője. 1938-ban emigrált, a háború után hazatért, letartóztatták, majd 1956-ban ismét Angliába emigrált.

[5] Németh Antal (1903–1968) rendező, színigazgató, színházi szakíró. 1935–1944 között a Nemzeti Színház igazgatója. Ignotus Németh Antal könyve a színjátszás esztétikájáról c. cikkében (Szép Szó, 1936. 1. sz. 38-45. p.) bemutatta Németh Antal füzetének egyezését Lorenz Kjerbüll Petersen: Die Schauspielkunst. Untersuchungen Über ihr Wirken und Wesen. Stuttgart–Berlin–Leipzig, 1925. c. művével.

[6] Heinrich Gusztáv (1845–1922) irodalomtörténész, egyetemi tanár. Elsősorban a régi magyar és német irodalommal foglalkozott. Nem tudni, mire utal itt FL. Alexander Bernát egy 1911-ben írt levelében (Fülep-lev. I. köt. 162. sz.) leír egy esetet, amely Heinrich vele szembeni inkorrekt eljárásáról tanúskodik, talán erre gondolt FL.

[7] FL Megint plágium c., a Nyugat 1919. V. 1-16. sz.-ban megjelent cikkére utal (702-703. p.), amelyben Lustig Géza: Misztikusok, költők és gondolkodók. I. 1. Dante és Beatrice. 2. Giordano Bruno halálának jelentősége c. Békéscsaba, 1918. Tevan kiadásában megjelent művéről megírta, hogy Remy de Gourmont: Dante, Beatrice et la poésie amoureuse.Paris, 1918. c. kötet szövegével azonos.

1133. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1936. III. 18.

Kedves Barátom!

Örömmel vettem szíves sorait[1]. Jól esik elismerése a Haggáda tipográfiáját illetően[2]. Sajnos, teljesen és tökéletesen sohase sikerül kihozni azt, amit szeretne az ember, már csak azért sem, mert nem jut idő és költség arra, hogy az ember mindenből próbanyomatot készítsen, anélkül pedig még az én igazán nagy gyakorlatom mellett sem lehet előre a hatást megítélni. Sajnos az axiális elrendezést nem lehetett elkerülni. Nem is hinné, mennyit töprengtem más megoldáson, elég marha vagyok ahhoz, hogy komoly gondot csináljak magamnak ebből, – nem volt más lehetőség hátra. – Azért néha mégis kerül egy-egy szebb és érdemesebb feladat és hát ez is valami. –

Abban, hogy rosszul választottuk meg az időt, amikor szülessünk, nagyon igaza van. Ami a helyet illeti, hát abban már nehezebb dönteni. Amikor én 14 éves koromban kikerültem Németországba, azt képzeltem azzal a naiv negyvennyolcas ideológiával, amelyben Apám nevelt s amely akkor környezetem – most látom csak, hogy egészen felületes – lelki fiziognómiája volt, hogy ha nyugatabbra megyek, több szabadságot, igazságot és emberséget tapasztalok. Hát bizony az ellenkezőjét tapasztal-

tam ennek. Egy c[ir]ca 55 főnyi társaságban, amely majdnem kizárólag nyomdatulajdonosok fiaiból állott s 18-tól 45 éves korig mindenféle ember volt közötte, még egy egyetemi magántanár is, aki akkor határozta el, hogy fivére halála folytán átveszi az atyai nyomdát, egyedül voltam magyar és legfiatalabb. De ezen felül zsidó is. A kegyetlenségnek és komiszságnak olyan légkörébe kerültem, amelyet addig el se tudtam képzelni. Háromszorosan ausgeliefert voltam. Addig Mezőtúron és Aradon is azt tapasztaltam az iskolában, hogy magyaros emberséggel a legkisebbeket kímélték és védték a komiszabbak elől, itt azonban — nem lévén a komiszkodásnak semmi veszedelme, mert védekezni nem tudtam, olyasmiket kellett megélnem, amiket azelőtt el se tudtam képzelni. Kegyetlenséget és komiszságot, magáért a kegyetlenségért és mindezt hinterrücks és heimtückisch, személyes kiállás nélkül, sőt szemtől-szembe a legkegyesebb pofával mívelték velem. Én aztán csakhamar, mint csakugyan lege artis kitanult nyomdász, szereztem a munkám révén bizonyos respektust magamnak, s arra az álláspontra helyezkedtem, hogy egyszerűen nem vettem semmit tudomásul és végül mégis csak megunták. De a szakiskola vezetősége és az öreg művezető, akik pedig tudtak mindenről, szintén nem álltak mellém és nem mertek szembeszállni ezzel a "közszellemmel". Azóta aztán nem igen érhet engem meglepetés német részről, sok mindent megértek bennük, sohase volt hozzájuk bizalmam s azt kell mondanom, hogy mindennek dacára itthon mindig több emberséget tapasztaltam, mint Németországban ahol gyakran megfordultam. Nem tudom, olvasta-e Ön valaha az Otto Julius Bierbaum „Stilpe" című regényét[3]. Abban is van egy és más *ebből* a Németországból. — Én más nyelvet nem tudok a németen kívül, egy pár napos belgiumi és hollandiai régi utazáson és kétszeri abbaziai és velencei kiránduláson, s egy svédországi kongresszusi kiránduláson túl csak Németországot és Ausztriát ismerem valamennyire. —

Én nem tudok arra az álláspontra helyezkedni, mint Ön, mert nem éltem másutt soha s nem tudom *elképzelni* sem azt, hogy másutt éljek. A gondolkozásom formái, az egész lelki berendezettségem az itteni viszonyokon, élményeken, tapasztalatokon épült fel, az óvodában is parasztgyerekekkel jártam együtt, számomra ez annyira adott környezet és világ, hogy vitatkozni sem tudok vele. Így van s ebben kell dolgoznom, s ha sok-sok minden fáj is és rosszul esik is, annál inkább érzem azt, hogy *itt* kell kitartani és valami rendes dolgot csinálni. Ha tudná Ön, mi mindennel kell megküzdenem, mennyi munkával, áldozattal és milyen viszonyok között igyekszem úgy-ahogy tartani a színvonalat, átmenteni jobb időkre azt, amit szeretnék átmenteni, — talán csodálkozna, hogy rég ott nem hagytam s mégsem tudom elképzelni, hogy itthagyjam. Nincsen fantáziám és már nem vagyok elég fiatal ahhoz, hogy másutt gyökeret eresszek, de ezt régebben sem tudtam elképzelni. —

De nézzen körül a világban, s mondja meg: sokkal több oka van másokat jobban szeretni a magyarságnál? Ha őszinte akar lenni önmagához, akkor bizony nemmel kell felelnie. —

Van nálunk egy hősi emlékmű, amelyen 500-nál több név van felvésve. Mezőtúron voltam a héten, ott 1100 nevet olvastam meg. De amikor nehány év előtt a Semmeringen voltam, ott átmentem Mürzzuschlagba[4], mert nem láttam még osztrák kisvá-

rost közelről, ott már csak 120 név volt az emlékművön. Én azt hiszem, hogy igaz a "mens sana in corpore sano" elve, vagyis ez az elvesztett anyag az akkori *legjobb* emberanyag volt, s hogy nálunk speciális helyzetünknél fogva a vérveszteség sokkal nagyobb volt. Nem tudom, tudja-e Ön azt, hogy a monarchia felmentettjeinek csak 18 százaléka volt magyar, 82 pedig osztrák. Akik pedig szolgáltak, azok is sokkal többet voltak tűzben, mint az osztrákok. A gyomaiak a 101. közös gyalogezredben szolgáltak. A hadosztályban volt még a 39-es debreceni ezred, eznkívül a 70-es pétervárádi szerb-horvát és a 102-es prágai cseh ezred. Hát persze hogy mikor szorult a kapca, akkor nem ezt a két nyilvánvalóan megbízhatatlan társaságot küldték előre. Amikor a *java* emberanyag bevonult, a magyar kormány, nem lévén hadiiparunk, nem tudott annyi embert felmenteni, mint az osztrákok, ezért a java emberanyagból sokkal többet kellett odaadnunk. A fentjelzett viszonyoknál fogva ebből sokkal többet veszítettünk el. Felmentve nagyon kevesen voltunk. Nálunk tehát abból a generációból, amelyhez mi is tartoztunk, sokkal kevesebb maradt meg épségben. Talán ezzel tudnám magyarázni azt a kétségtelen színvonalsüllyedést, amely megvan a világon mindenütt, de nálunk talán fokozott mértékben. A mi embergazdálkodásunk speciális közjogi viszonyainknál fogva sokkal felelőtlenebb és könnyelműbb volt s nem a magyar szempontok irányították. Hogy p[él]d.[ául] a szakemberekkel hogy bántak el, s a java nyomdászemberanyagból mennyivel több pusztult el nálunk, mint Ausztriában, arról konkrét adatokkal tudok szolgálni s módszereket és okokat is ábrázolhatom, de ez levélben messze vezetne. Ehhez járul aztán még egy csomó kulturális tényező, s politikai és egyéb mellékkörülmények, amelyek okozták azt, hogy a mi generációnkból olyan sokan vannak félretolva, tétlenségre kárhoztatva. – Mindennek megvan a maga oka, csak emlékezni kell. Haraggal, gyűlölettel ezen nem tudunk segíteni. Az a meggyőződésem, hogy már az is nagy dolog, ha az ember kitart a helyén, kötelességtudással és az adottságainak teljes érvényesítésével becsülettel elvégzi a maga munkáját. Már ezzel is hat, ezzel is kiveszi a maga részét a generációja munkájából s a dolgokban van belső igazság és erő, sok minden hatni fog később ezeknek az erőknek és igazságoknak a hatása folytán. Hogy persze ki lehet-e várni, az más kérdés. –

A „Szépszó"[5] első számát csak a kirakatban láttam, de nem olvastam. Nem tudok rendszeresen olvasni, mert napi munkám után kevés energia és idő jut a muszájolvasmányokon túl a kedvem szerintire. Valahogy azonban a cím azt a példaszót juttatja eszembe, hogy „szép szó, ha megtartják, úgy jó". Már annyi első szám fordult meg a kezemen, amelynek ígéreteit sohase tartották meg. Lehet, hogy komiszság tőlem s ellentétes a fenti álláspontommal, de nem is győzöm figyelemmel kísérni mindezt. – Ami pedig azt illeti, hogy kik maradnak meg a piacon s mi mindennek nincs konzekvenciája? Hát van nekünk egy közigazgatási szaklapunk, amelyet még a Csinszka apja alapított s a legkomolyabb orgánum ezen a téren[6]. Sajnos, sokszor nem az, ami volt valamikor. Ebben nemrég megjelent egy mélabús cikk egy nyug.[almazott] címzetes belügyi államtitkár tollából[7], aki megállapíja, hogy sajnos, a községi autonómia már csak árnyék s milyen nagy baj és kár ez. Senki sem akadt, aki megírja, hogy éppen a mélabús cikk szerzője volt az, aki 1924-25-ben kiadott rendeleteivel

sírbatette ezt az autonómiát. De nyilvánvalóan részletekben elmerülő, összefoglaló szemléletre képtelen agya nem tudja neki megmutatni, hogy akkori cselekedeteinek, amelyeket jórészt személyes elfogultság és irígység irányított, mik lettek a következményei. – Persze hogy több kritika kellene a közéletben, s főként hatékonyabb, de ennek az volna a feltétele, hogy a kritika maga tisztességes, elfogulatlan, alapos és igazságos legyen.

Már régen rájöttem és egyszer, azt hiszem, Önnek is írtam, hogy ha valakiben nincs meg a képesség valamire, azért nem lehet neki szemrehányást tenni. Legfeljebb sajnálni lehet és gondolkodni azon, milyen szelekciós módszer volna helyes és célravezető a társadalomban. Sajnos, erre a kérdésre én nem tudok felelni. Ami a nyári programot illeti, az még nincsen. Az idén rengeteg kiadás és egyéb teher volt az örökösödési eljárással[8] kapcsolatosan. Őszre nagy katalógusomat[9] kell kiadnom megint. Ahhoz nincs szívem, hogy akkor menjek el valamerre, amikor a gyerekek itthon vannak, hiszen alig várom, hogy velük együtt lehessünk. A régen és gyakran tervezett együttes elutazást azért nehéz nyélbeütni, mert az utazás negyedmagunkkal nagyon is költséges, ha még oly szerényen csináljuk is. Marad hát a nyaralás Gyomán, a Körös, a fürdés, a biciklizés a határban. Hogy ennél többre telik-e ekkora neveltetési költségek mellett, az nagyon kétséges, ilyen viszonyok között. Más tervet hát egyelőre nem tudok csinálni. Pedig én is szeretnék sok mindenről elbeszélgetni, hiszen utolsó együttlétünk óta volt min gondolkozni, – nagyon sok minden történt és sok minden kezdeményezés be is zápult. –

Mégsem teszek le a reménységről, hogy találkozunk s arra kérem, ha Pestre vinné útja, írja meg az időpontot, hátha sikerül mégis találkoznunk. –

Kérem a Nagytiszteletű Asszonynak kézcsókomat átadni és Feleségem nevében is vagyok szíves üdvözlettel régi híve

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/114. Megj.: Fülep–Kner lev. 109-112. p.
Gépírás autogr. aláírással Kozma Lajos szignetjével díszített levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Rajta FL ceruzaírásával: Én húzgáltam meg – előadáshoz. F.L. (Az 1958-ban tartott Kner-emlékülésen tartott előadásra utal.)

[1] Ld. 1132. sz.
[2] Ld. 1131/1. és 1132/1.
[3] Bierbaum, Otto Julius: Stilpe. Ein Roman aus der Froschperspektive. Berlin, 1906. c. regényére utal.
[4] Stájerországi városka, amelyet 1200 táján vashámorosok alapítottak. A modern korban elsősorban a sísport központja volt.
[5] Ld. 1132/2.
[6] Csinszka (1894–1934): Boncza Berta, Ady Endre felesége. – Boncza Miklós (1848–1917) ügyvéd, szabadelvű képviselő, 1884-től szerkesztette az általa alapított Magyar Közigazgatás c. lapot.
[7] A cikket nem sikerült azonosítanom.
[8] Kner Izidor halálára utal. Ld. 879/7.
[9] Közigazgatási nyomtatványok árjegyzéke. Gyoma, 1936.

1134. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

Z[engő]V[árkony], 1936. IV. 16.

Kedves Carlo,

megkaptam s nagyon köszönöm a Sistináról szóló értekezést[1]. Gondolhatja, milyen érdeklődéssel olvastam vitáink után – nos hát, minden aggodalmamat eloszlatta, azt hiszem itt tökéletesen igaza van, fölfogása valóságos fölfedezés, épp oly kitűnő és geniális, mint a Breughelé[2] s ha más világot élnénk, nagy esemény is volna. A Michelangelo-interpretatio történetében ezzel, azt hiszem, új korszak kezdődik. Nekem csak egy óhajom van: hogy könyvében részletesebben dolgozza ki, a képek részletesebb analízisével, azokra való tekintettel, akik nehezen meggyőzhetők. – Nyárra van-e valamilyen tervük? Nem jönnek errefelé?

Mindkettőjüket öleli

F.[ülep] Lajos

Firenze, Casa Buonarroti. Tolnay Károly hagyatéka. Megj.: Lackó: Jelenkor. 1017. p.
Kézírás postai levelezőlapon. A címzésoldal bal felső sarkán „Balaton Balatonlellénél" aláírású apró kép.
Címzés: Monsieur Charles de Tolnay Paris 6e 3, rue des Sts Pères 3.
Expédié par: Fülep Pécsvárad, Hongrie

[1] La volta della Capella Sistina (Saggio d'interpretazione) = Bollettino d'Arte 1936. 389-404. p.
[2] Ld. 1079/5.
[3] Nem állapítható meg teljes bizonyossággal, járt-e Tolnay Károly 1936-ban Zengővárkonyban.

1135. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony, 1936. V. 27.]

Kedves Carlo,

lapját megkaptam, azonnal válaszolok: a tervezett jövetelnek[1] igen örülök, valahogy azonban egyeztessük össze kettőnk tervét; mi u.[gyan]i.[s] valószínűleg már június elején (ha valami nem hátráltat), Harkányfürdőbe megyünk 3 hétre; találkozásunk tehát vagy előtte, vagy utána történhet, legrosszabb esetben Harkányban. (Pécstől nem messze, Pestről direkt vonat.) Legjobb szeretném persze, ha Várkonyban találkoznánk és nem 1–2 napig, hanem hosszabb ideig itt maradna. Ezért tehát írjon nekem hogy hol van s ha majd biztosan tudja, mikor lesz Pesten és hol száll, de idején írjon, hogy ha esetleg már Harkányban vagyok, s oda továbbítják, ne legyen késő (mert egyelőre csak írjon ide Várkonyba) – s én is idején megírhassam, ha már biztosan tudom, mikor leszünk Harkányban. Az idén már ne kerüljük el egymást! [Részben azért is szeretném a találkozást Várkonyban, mert esetleg költséget jelentene Magának.]

Németh László címe: II. Törökvész u. 41[2].

Szeretettel

Fülep

A dátum: postabélyegző.
Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Monsieur Dr. Charles de Tolnay Paris 6e 3, rue des Sts Pères, 3.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad, Hongrie
A levél utolsó, []-ba tett mondata tintával sűrűn áthúzva.

[1] A tervezett látogatásra valószínűleg nem került sor. Ld. 1134/3.
[2] Tolnay már korábban kérte FL-t, ismertesse össze Németh Lászlóval. ld. 1076. sz. ill. 1091/2.

1136. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

Z[engő]V[árkony, 1936.] VI. 8.

Kedves Carlo,

épp ma akartam írni, előbb nem mertem, féltem, hogy Bécsben már, Pesten még nem találja meg válaszom. – Harkányfürdőbe még nem mentem a rossz idő miatt s egyelőre el is halasztom. –

Szombat-vasárnap jöhet[1], csak az a baj, hogy ugyanakkor valószínűleg H.[alasy] Nagy József[2] is kijön s így ez esetleg zavarná a mi nyugodt együttlétünket. Ez azonban nem biztos. Tehát jöjjön, amikor jöhet, de arra kérem, hogy ne két napra! Ez atrocitás! Nem említi, hogy Rina[3] is jön-e. Ha Magával van, hozza el okvetlen! Most már aztán írja meg, mikor, melyik vonattal jön, hogy annál várhassam. Ha nem okvetlen muszáj szombat v.[agy] vasárnap jönnie, talán jobb volna hétfőn – de ha nem lehet másképp, jöjjön – ismétlem – amikor tud, csak jöjjön.

Szeretettel

Fülep

Az évszám: postabélyegzőről.
Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás.
Címzés: Dr Tolnay Károly úrnak Budapest Astoria szálloda IV. Kossuth Lajos utca
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1134/3.
[2] Ld. 797/3.
[3] Ld. 819/2.

1137. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

Z[engő]V[árkony] 1936. VI. 10.

Kedves Carlo,

most kapom [Halasy] Nagy J.[ózsef][1] értesítését, hogy nem jön, így tehát a szombat is teljesen alkalmas, tehát jöjjön, amikor akar, de értesítsen, melyik vonattal jön – ha táviratot küld, adja föl reggel, hogy 2 órára itt legyen, akkor időben megkapom, máskülönben küldönc fizetve kell küldenie, ami drága.

Szeretettel

Fülep

Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Dr Tolnay Károly úrnak Budapest Astoria szálloda IV. Kossuth L.-utca.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

[1] Ld. 797/3 és 1136/1.

1138. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]V[árkony], 1936. VII. 14.

Kedves Gerlőtei,

megkaptam értekezését[1] 1, köszönöm, érdeklődéssel olvastam el.

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 4163/70.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Dr Gerlőtei Jenő gimn. tanár úrnak Kisvárda Szabolcs m.
Feladó: Fülep Zengővárkony Baranya m.
Gerlőtei Jenő ld. 915.sz.

[1] A mű: Az irodalmi mű végső eseményeinek előkészítése. Debrecen, 1936. Dedikációjának szövege: Nagyságos és Nagytiszteletű Prof. Dr. Fülep Lajos egy. m. tanár tiszteletes úrnak megkülönböztetett tisztelettel, nagyrabecsülése és hálája jeléül Dr Gerlőtei Jenő.

1139. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]Várkony, 1936. VII. 22.

K.[edves] G.[erlőtei],

levelét[1] kedden este kaptam, válaszom innen csak szerdán d.[él]u.[tán] mehet el (akkor szoktunk postára küldeni), így hát a szerdára vonatkozó értesítésem nem ér-

hetett volna oda idején, noha szerda épp alkalmas nap lett volna; a hét hátra levő napjai már nem alkalmasok, a jövő hetet pedig még nem tudom, mert Harkányba készülök, de a napja bizonytalan. Eszerint kijövetele lehet, hogy elmarad akkorára, amikor Harkányból hazakerülök. Ha azonban a jövő hét még használható, megírom.

Szíves üdvözlettel

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 4163/71.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Dr Gerlőtei Jenő tanár úrnak Pécs Főposta, postán maradó.
Feladó: Fülep Zengővárkony
Gerlőtei Jenő ld. 915.sz.

[1] A levél nem maradt fenn.

1140. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1936. VIII. 1.

Kedves Gerlőtei,

közben nem voltam itthon, most jöttem meg, hétfőn reggel megyek Harkányba. Ha akar s tud oda kirándulni, lakásom: Gr.[óf] Benyovszky-szálló.

Szíves üdvözlettel

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 4163/72.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagys. Dr. Gerlőtei Jenő tanár úrnak Pécs Mátyás Flórián u. 10.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad
Gerlőtei Jenő ld. 915. sz.

1141. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

[Kákics, 1936. VIII. 21.]

Kedves Lajosom!

örömmel értesítelek, hogy tegnap aug.[usztus] 20.-án este 7 ó[ra] 38 p.[erc]kor a könyvet[1] befejeztem teljesen a te elgondolásod szerint. Isten megsegített, mert a végén már csak húztam magamat s féltem, hogy belebetegszem. Még néhány számot várok csak az Orsz.[ágos] Levéltárból, egypár számoszlopot adok össze s annak alapján egy grafikont készítek. Ha nem tudom megkapni, nem az én hibám. Így is teljes lesz a könyvem. S még néhány növény tudományos neve hiányzik, amit Horváth

Adolffal[2] eddig nem tudtunk megcsinálni. Lehet, hogy el is késem vele, de azért kár volna még egy évet hevernie a könyvnek. — Aug.[usztus] 23-án lesz a templomépítésünk 100 éves jubileuma. Itt lesz Bereczky[3], Victor[4], Muraközy[5], Szabó Imre[6], Sebestyén Andor[7], Csikesz Sándor[8] a messzeségből. Közelről is sokan. Szeretettel meghívlak. Gyere el, ha jöhetsz. Sajnos, ágy dolgában bajban vagyunk s néhány vendéget a falun kell elhelyeznünk, de ezen nem tudunk segíteni. Másnap kirándulunk a Drávára Zokogára. Gyere el, ha jöhetsz!

Szeretettel ölel:

Géza

De hát Harkányban vagy-e?

A dátum: postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4588/70.
Kézírás postai levelezőlapon, a lap bal felső sarkában Lakodalom Somogyban aláírású képecske.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak, ref. lelkész, egyet. tanár, Harkány Fürdőszálló.
Feladó: Kiss Géza ref. lelkész Kákics, Baranya megye.

[1] Ld. 1087/3.
[2] Horvát Adolf Olivér (szül. 1907) botanikus, ciszterci szerzetes. Ekkor a pécsi ciszterci gimnázium tanára, utóbb egyetemi tanár.
[3] Ld. 996/6.
[4] Ld. 1052/6.
[5] Ld. 976/7.
[6] Ld. 996/10.
[7] Sebestyén Andor Budapest-Kelenföldi ref. lelkész.
[8] Ld. 818/4.

1142. FÜLEP LAJOS – KÁRPÁTI AURÉLNAK

Zengővárkony, 1936. IX. 28.

Kedves Barátom,

rég nem kaptam már hírt magáról, csak a P.[esti] N.[apló]-ból látom, hogy jó keményeket vagdos, aminek nagyon örülök.

Ha nem volna terhére, megkérném egy kis intervencióra. Kiss Géza kákicsi lelkész (nevét tán ismeri az egyke s[a]t[öb]b.[i] körül támadt irodalomból) biztatásomra megírta az Ormányság monográfiáját[1], összegyűjtve az egész népdal anyagot is s mindazt, ami nyelvi és népi hagyomány még egyáltalán felmutatható volt. Ő leghivatottabb erre, oda való születés, senki hozzá foghatóan az O[rmányságo]-t nem ismeri, amellett jó író is. A monográfia az én tervem és ellenőrzésem alatt készült, amennyire egyik ember a másikat irányítani tudja. Annyit mondhatok, hogy ilyen teljes, szép és érdekes monográfia az ország egyetlen vidékéről se készült, amiben persze annak is része van, hogy a mi országunk területén nincs is több ilyen érdekes vidék.

Bár az Athenaeum nem szépen bánt velem[2], arra gondoltam, hogy a kiadás ügyé-

ben vele is tárgyalnék, a könyv érdekében is, mert azt szeretném, ha minél jobb kiállításban készülne el. Terjedelméről most pontos adatot nem mondhatok, mert még nem biztos, mennyi lesz a kottás dal-melléklet, de úgy 20 ív körül gondolom. Ha ügyes kiadó kezébe kerül a könyv, amellett hogy prestigeét is növelheti vele, jó üzletnek is bizonyulhat manapság, amikor p[él]d.[ául] a Tardi helyzet[3] több kiadást ért meg. Érdeklődés van ilyen témák iránt s az érdeklődést éppen az Ormánység keltette föl. Ezt jól ki lehetne s kellene használni.

Kiss Géza könyve olyan, hogy a szakember számára értékes forrás, a laikusnak pedig élvezetes olvasmány. Erről aztán el lehet mondani, hogy "maradandó értékű", hiszen ahol O[rmánység]-ról volt szó, eddig is mindenütt az ő publicatióit idézték. A könyvben persze képek is lennének s ezért is gondoltam az A[thenaeum]-ra, mert a képeknek jónak kell lenniök.

Arra kérem tehát, legyen olyan jó, kérdezze meg őket, van-e kedvük a dolgokhoz s ha igen, forduljanak egyenesen hozzám, a részletek megbeszélése miatt. Szeretném azonban, ha ez mielőbb megtörténne, mert kiadót könnyen találok, de az idő sürget, azt akarom a könyv még jóval karácsony előtt megjelenjen.

Lehet, hogy okt.[óber] 9 táján pár napra Pestre megyek; ha csakugyan lesz belőle valami, megírom, hogy találkozhassunk. Nagyon szeretném már látni s nagyon kívánok már Magukkal beszélgetni.

Szeretettel köszönti

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Levelestár Fülep Lajos – Kárpáti Aurélnak. 18.sz.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Kárpáti Aurél ld. 831/9.

[1] Ld. 1087/3.
[2] A Magyar művészet c. kötetre utal. Az elszámolást ld. 882/5.
[3] Szabó Zoltán: A tardi helyzet. Bp. 1936. (Szolgálat és Írás Munkatársaság Könyvei), Cserépfalvi kiadásban, még ugyanabban az évben második, 1937-ben harmadik kiadásban is megjelent.

1143. KÁRPÁTI AURÉL — FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1936. X. 3.

Kedves Barátom,

az Athenaeumnál ma kaptam választ[1], sajnos nem kedvezőt. A könyv szerzőjének s Önnek is roppant megörültek, de... jövő évre tíz magyar vármegye monográfiáját adják ki sorozatban[2], egyöntetű kiadásban s az Ormányságra eső részt Kodolányi Jánosra bízták[3]. Így, bármennyire szeretnék, *külön* az Ormányságot nem adhatják ki, mert saját maguknak csinálnának vele konkurenciát.

Nagyon örülnék, — ha amint jelezte — 8—9. táján feljönne Pestre és találkozhatnánk. Kérem, okvetlen értesítsen (12—2-ig 6—8-ig a P.[esti]N.[apló] szerkesztőségé-

ben vagyok) s feleségemmel együtt igen örülnénk, ha meglátogatna bennünket új lakásunkban, amely a Thököly út második mellékutcájában van az Aréna út, negyedik villamosmegálló a Keleti pályaudvartól.

Sokszor köszönti, Felesége Önagyságának kézcsókom jelentve – igaz barátsággal – a viszontlátásig

Kárpáti Aurél

MTAK Kézirattár Ms 4588/91.
Kézírás Kárpáti Aurél feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Kárpáti Aurél ld. 831/9.

[1] Ld. 1142.sz.

[2] A Magyarország felfedezése c. Sárközi György kezdeményezésére és szerkesztésében megindult csonkán maradt sorozatra utal. Megjelent kötetei: Erdei Ferenc: Futóhomok. (Bp. 1937.), Féja Géza: Viharsarok. (Bp. 1937.), amelyet elkoboztak, s a szerző és a kiadó elítélésével végződő pert indítottak ellene. A sorozat 3. kötete, Szabó Zoltán: Cifra nyomorúság c. műve már a Magyarország felfedezése és a Szolgálat és Írás Munkatársaság Könyvei sorozatcím együttes feltüntetésével jelent meg Cserépfalvi kiadásában 1938-ban. Az Athenaeum sorozata ezzel megszakadt. – A kiadó eredetileg az egész ország területét felölelő sorozatot tervezett, s a következő szerzőkkel kötött szerződést: Erdős Jenő: A láp világa címmel Szatmár-Bereg megyéről; Kovács Imre Tiszántúl címmel a Felső-Tiszavidékről, Ortutay Gyula Szolgák és szabadok címmel Hegyalja, Rétköz és a Nyírségről: Boldizsár Iván A nyugati kapu címmel a Nyugat-Dunántúlról, Illyés Gyula Kastélyok és kalyibák címmel a Kelet-Dunántúlról, Kodolányi János Süllyedő világ címmel a Dél-Dunántúlról, Németh László pedig Nagy-Budapestről és környékéről készült írni.

[3] Kodolányinak az előző jegyzetben említett műve nem készült el. Az Athenaeum 1936. IV. 24-én kötött vele szerződést 1936. XII. 1-i határidőre.

1144. FÜLEP LAJOS – KÁRPÁTI AURÉLNAK

Z[engő]V[árkony], 1936. X. 8.

Kedves Barátom,

nagyon köszönöm szíves fáradozását[1]. Kár, hogy az A[thenaeum]-mal nem sikerül a dolog. Én szerintem ugyan egyik könyv nem zárná ki a másikat s nem ártana egy a másnak, sőt!, de tudom, hogy ú.[gy]n.[evezett] üzletemberekkel vitatkozni nem lehet, mivel a világon semmihez se értenek, tehát mindenkinél okosabbak. Legalább is a mieink. Mert arra nyugat felé ilyen esetben arra gondolnak, hogy egyik könyv érdeklődést kelt a másik iránt, s éppen azt szeretik, ha rokon témájúakat adhatnak ki. De hát ott, aki könyvet ad ki, az a szakmája is, nálunk faute de mieux csinálják.

Sajnos, pesti utamat elvitte az ördög. Két hét óta influenza lappang bennem s épp most tör ki mind jobban, úgy hogy utazásra gondolnom se lehet. Barth Károly[2] lesz Pesten 9-én, találkozni szerettem volna vele, de így ez is elmarad. Hogy aztán mikor jutok Pestre – évek telnek el nélküle. Hálás köszönettel vett meghívását azonban melegen tartom s ha valami Pestre vet, okvetlenül meglátogatom. Kár, hogy Maguk

nem jönnek sose Várkonyba, pedig megígérte. Oly kevesen vagyunk ebben a magyar sivatagban, akik összetartozunk.

Az egész családot szeretettel köszöntve s a régi barátsággal

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Levelestár Fülep Lajos – Kárpáti Aurélnak 19.sz.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Kárpáti Aurél ld. 831/9.

[1] Ld. 1142. és 1143.sz.

[2] Barth, Karl (1886-1968) német ill. svájci ref. teológus, 20. századi protestáns teológiát nagy mértékben átformáló dialektikus teológia alapítója. 1935-ig a bonni egyetem professzora volt, ekkor – mivel nem volt hajlandó hűségesküt tenni Hitlernek – elmozdították állásából. A bázeli egyetemen folytatta működését. 1936. IX. 27. – X. 11 között járt Magyarországon. IX.28-29-én Debrecenben, X. 1-én Sárospatakon volt, Budapesten X.9-én egésznapos lelkészi továbbképző tanfolyamon tartott előadást Államegyház, népegyház és szabad egyház ill. A német egyházi harcok jelentősége címmel. X. 10-én Pápán járt, majd Erdélybe és a Délvidékre utazott. Magyarországi és az utódállamok magyar református egyházaiban tartott előadásai utóbb nyomtatásban is megjelentek.

1145. NOIRMONT, BARONNE DE – FÜLEP LAJOSNAK

[Tours,] 1936. X. 8.

Monsieur,

Votre lettre me parvient ici car depuis 4 ans je n'habite plus Seine et Marne et je n'ai pas besoin de vous dire que votre nom n'avait jamais été oublié – car je crois bien que nous sommes les deux qui avons le plus connu et aimé, le cher Abbé Vignot[1]. – C'est à l'anniveraire de sa mort[2] presque que votre souvenir me parvient. Dès que le livre[3] a paru je l'ai acheté lu, avec avidité – puis à Anterre oú je suis allé, j'ai pu rejoindre l'auteur[4] de cette publication. Ce sont des notes qui le font revivre. Pensées écrites pendant ces longues heures de souffrance. J'y ai retrouvé quelques souvenirs de moi – de Suisnes, peu cependant. Je me hâte de vous faire envoyer ce volume par la Maison Blond[5]. J'espère qu'il y en a encore. C'est quelque chose de lui, mais si peu en comparaison de tout ce qu'on pourrait publier. Sa famille habite – rue Ondinot Paris – sa nièce M.[ademoise]lle Vignot – garde son souvenir – à Joigny oú sa chambre n'a pas été touchée. Mais ses oeuvres ont été léguées par lui à des prêtres.

L'abbé Fourrey[6] est au Séminaire de *Sens Yonne*. Il s'intéresse tant aux oeuvres de l'abbé – mais tout est difficile pour lui.

Je me souviens quelle amitié il avait pour vous et de la joie que lui causait (!) vos lettres pendant ses séjours de maladie – chez moi à Suisnes.

Quand on l'a connu – on peut dire qu'on a connu un génie. Les heures passaient comme des éclaires quand on l'écoutait, et son amitié malgré les terribles assauts de sa cruelle maladie, était pour ses amis une chose incomparable. J'ai eu la triste

douceur d'être près de lui à Lyon — en 8bre 1921 à sa mort si pieuse, si chrétienne — depuis les 15 ans, son souvenir est aussi vivant dans mon coeur que s'il était là.

Recevez, Monsieur, en cette amitié partagée l'assurance de mes meilleurs sentiments

Baronne de Noirmont

Je serais heureuse d'avoir de temps en temps de vos nouvelles — en souvenir de notre ami.

A helynév postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4589/90.
Kézírás.
Címzés: Monsieur Louis de Fülep Pécsvárad Hongrie
Noirmont báróné FL francia abbé-barátjának, Pierre Vignot-nak tisztelői közé tartozott, FL Vignot abbé betegsége idején tőle érdeklődött barátja állapotáról, vagy neki küldte el Vignot abbénak írt levelét. Noirmont báróné utóbb levélben részletesen leírta Vignot abbé halálát.
Uram,

levele itt ért el, mert négy éve nem lakom már Seine-et-Marne-ban, s mondanom sem kell, hogy sohasem feledtem el a nevét, – mert azt hiszem, mi ketten ismertük és szerettük a legjobban a kedves Vignot abbét. – Szinte pontosan a halála évfordulóján érkezett meg megemlékezése. – Amint megjelent a könyv, megvettem, mohón elolvastam – utóbb Anterre-ben, ahová elmentem, találkozhattam e kiadvány szerzőjével. Olyan feljegyzések ezek, amelyek életre keltik őt. Hosszú szenvedésteli órák idején leírt gondolatok. Felismertem bennük néhány rólam szóló emléket – Suisnes-ből, de csak keveset. Sietek elküldetni Önnek e kötetet a Maison Blond útján. Remélem, van még belőle. Valami ez őbelőle, de mily kevés ahhoz képest, amit ki lehetne adni. Családja Párizsban, a rue Ondinot 6 szám alatt lakik, unokahúga, Vignot kisasszony őrzi emlékét Joigny-ban, ahol nem nyúltak a szobájához. Műveit azonban ő maga hagyományozta papoknak. Fourray abbé a sens-i (Yonne) szemináriumban van. Nagyon érdeklik az abbé művei – de mindez nehéz a számára. Emlékszem, mennyi barátságot érzett Ön iránt, s milyen örömöt szereztek neki az Ön levelei betegsége idején, nálam, Suisnes-ben. Aki őt ismerte, – elmondhatja, hogy lángelmét ismert. Őt hallgatva úgy múltak az órák, mint a pillanatok, s az ő barátsága, kegyetlen betegségének szörnyű támadásai ellenére semmihez sem volt hasonlítható. Abban a szomorú örömben volt részem, hogy mellette lehettem Lyonban, – 1921 októberében – halálakor, amely oly kegyes, oly keresztényi volt, s 15 év óta olyan eleven az emléke a szívemben, mintha itt lenne. E közös barátságban fogadja Uram, legmelegebb érzéseim kifejezését

Noirmont báróné

Örülnék, ha időnként – barátunk emlékére – hírt kapnék Öntől.

[1] Vignot, Pierre abbé (1860 körül – 1921) katolikus pap, korának neves hitszónoka. FL Firenzében ismerte meg Michele Gordigiani festő házában, akit feleségével együtt meleg barátság fűzött Vignot abbéhoz. FL is szoros baráti kapcsolatba került vele, s a súlyos betegségben szenvedő abbénak – levelei tanúsága szerint – FL levelei jelentették fő vigasztalását. (A leveleket halála előtt valószínűleg megsemmisítette.) 1909-ben FL Joignyban Vignot abbé későgótikus házában szállóvendége volt; s együtt járták be a környékbeli gótikus katedrálisokat és templomokat.

[2] Vignot abbé 1921. X. 6-án halt meg. – FL „megemlékezése" alighanem Vignot abbé naplófeljegyzéseinek megjelent kötetéről való érdeklődése lehetett; feltehetőleg olvasott róla valamely francia folyóiratban.

[3] Les cahiers de l'abbé Pierre Vignot. Paris, 1936.

[4] Fourray, René abbé, a sens-i székesegyház papja, Vignot abbé barátja, feljegyzéseinek közreadója.

[5] A kötet megvolt FL könyvtárában.

1146. FÜLEP LAJOS – NAGY SÁNDORNAK

Zengővárkony, 1936. X. 16.

Kedves Barátom,

még december 13.-án voltál szíves nekem[1], püspök úrhoz küldött közlésem kapcsán[2] a női munka megindulása tárgyában – mivel ez régen volt, engedd meg, hogy a témát fölelevenítsem. Beszámolómban közöltem, hogy a női munka megindult nálunk, szépen folyik is, nagy hátránya azonabn a megfelelő helyiség hiánya, ugyanez az ok pedig a fiúkkal való foglalkozást teljesen elgáncsolja, mert az iskola ilyen célra alkalmatlan; hozzáteszem, hogy a paplak melléképületeinek egyik helyiségét át lehetne alakíttatni erre a célra, talán 5–600 P[engő]-vel s hogy ez milyen nagy áldás volna[3]. Te erre azt a tanácsot adtad, hogy kérjünk e célra a V[allás és]K[özoktatásügyi]M[iniszter]-től, „aki bizonyára utalványozni is fog bizonyos összeget. Legyen ez az alap a helyiség átalakítási költségeihez, amelyet talán módotok lesz majd évről-évre növelni, míg a szükséges fedezet a belmissziói programotokhoz szükséges helyiséghez összegyűlik. Megpróbálhatjátok minden évben egyszer a segélykérést a minisztériumtól". Ügyünkkel való törődésedet, kedves figyelmedet s a tanácsot hálásan köszönöm. A tanács megfogadásával – sajnos, kárunkra – mind ez ideig késtem, persze, nem hanyagságból, hanem mert okom volt rá. Victor János t.[udni]i.[llik] felbiztatott, hogy az ő egyházuk segítségére akarván lenni a szegény baranyai gyülekezeteknek, egy beadványban tárjak föl mindent s ők rendelkezésünkre adják a szükséges összeget; a beadvány, persze elment[5], de válasz nem jött rá mind mostanig s azt hiszem, ezután már nem is jön[6]. Most tehát itt állok lekésve, a saison elején, s megint helyiség nélkül. Persze most már, a tél küszöbén az átalakítást akkor se lehetne megcsinálni, ha a pénz megvolna, de legalább tavasszal, amint az idő kinyílik, szeretném megcsináltatni. Az Általad javasolt mód bizonyára célra vezető, de nekünk akik már úgyis elkéstünk, lassú, nálunk „adjad Uram, de mindjárt!"-helyzet van. Arra kérlek, tetézd meg eddigi jóindulatodat azzal, hogy beszéld meg a dolgot Püspök úrral, s *kérdezd meg őt, nem kaphatnánk-e valamilyen alapból 5-600 P[engő]-t kölcsön, amit mi persze nem a magunkéból fizetnénk vissza, hanem tanácsod szerint minden évben kérnénk segélyt a V[allás és]K[özoktatásügyi]M[iniszter]-től,* s amit kapnánk, törlesztésre fordítanánk. Így aztán hamar hozzájutnánk a helyiséghez, mely úgy kell itt, mint a falat kenyér. Légy szíves Püspök úr figyelmét felhívni arra, hogy *az a F.[ülep] L.[ajos] kéri ezt, akit valamikor ő tréfásan „az egyház legnagyobb mecénásának" nevezett,* s aki most is megcsináltatná a helyiséget a saját zsebéből – ha volna benne pénz! De abszolút üres.

Közvetlenül is fordultam volna az ügyben püspök úrhoz, de egyrészt nem akarom őt levéllel molesztálni (Te pedig ki tudod választani az alkalmas időt a vele való megbeszélésre), másrészt ha már olyan kegyes voltál a dologgal kéretlenül is törődni, abban bízom, hogy kérésemre tovább is szíves támogatásodban részesítesz bennünket.

Előre is hálás köszönettel és szeretettel köszönt

Fülep Lajos

Dunamell. Ref Ek. lt. A/1.b. A ppi hiv.ir. 4351/1936.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Nagy Sándor ld. 841/2.
Rajta Nagy Sándor írásával: Püspök úr Fasori pénzéből van-e? Egyh.m.nek is van e célra!

[1] Ld. 1125.sz.
[2] Ld. 1123.sz.
[3] Ld. 1123/2.
[4] Ld. 1052/6.
[5] A beadványt nem sikerült megtalálnom.
[6] A válasz: 1160.sz.
[7] A miniszter: Hóman Bálint. Ld. 900/1.

1147. NAGY SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1936. XI. 4.

Kedves Barátom!

Egyidejűleg Főtiszteletű Püspök Úr 200 pengőt kiutalt az épület tatarozási költségeire. Püspök Úr levelében közölteken felül *bizalmasan* tanácsolom, hogy azonnal fordulj hasonló célból Szabó Imréhez[1] és Muraközy Gyulához[2]. A budapesti egyházmegye ugyanis a baranyai szegény gyülekezetek felsegítése céljából áldozatra kész. Remélem, onnan sikerül összehozni a még hiányzó összeget.

Szíves szeretettel köszönt

Dr Nagy Sándor püspöki titkár

Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak, református lelkipásztor
Zengővárkony u.[tolsó]p.[osta] Pécsvárad

A Tolnai Em.lt. A zengővárkonyi ek.ir. Zengővárkony.
Gépirat autogr. aláírással Dunamelléki Református Püspök Budapest, XI., Ráday-utca 28.sz. feliratú levélpapíron.
Rajta körpecsét.
A címzés a levél szövege után.
Előzményét ld. 1123.sz.

[1] Ld. 996/10.
[2] Ld. 976/7.

1148. RAVASZ LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1936. XI. 10.

Nagytiszteletű Lelkipásztor Úr!

Szíves tudomására hozom, hogy a zengővárkonyi ifjúsági és nőimunka házának kiszemelt épület jókarba hozatala költségeire egyidejűleg kiutaltam 200.- pengőt. Az egyházkerületnek nehéz anyagi helyzete miatt nagyobb segítséget nem állott módomban nyújtani.

Kiváló tisztelettel

Ravasz püspök

Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos úrnak, református lelkipásztor
Zengővárkony u[tolsó]p.[osta] Pécsvárad

A Tolnai Em. lt. A zengővárkonyi egyházközség ir. Zengővárkony
Gépírás autogr. aláírással Dunamelléki Református Püspöki Hivatal Budapest, IX., Ráday-utca 28. sz. feliratú levélpapíron.
Iktatószáma: 4351/1936.
A címzés a levél szövege után van.
Nagy Sándor ld. 841/2.
Előzményét ld. 1123. sz.

1149. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1936. XI. 12.

Kedves Lajosom!

Nagyon elszomorítottál a betegséged hírével. Szeretnélek meglátogatni. Ha egy napból kikerülne, elmennék valamikor hozzád. Sajnos, most feleségem is beteg s naponta kezelésre jár be Pécsre. Fontold meg a káplán kérdését. Havi 56 P[engő]-t kapsz, mint kápláni kongruát. Úgy tudom, hogy annak fele, vagy nem tudom most mennyi hányada visszamarad neked a kosztra. Tudom, hogy ez se teljes megnyugvás, de Bereczkynek[1] megírnám, hogy olyan káplánt küldessen, aki apjaként szeressen téged, semmiben ne legyen utadban s mindenben segítségedre legyen. Te nem végezhetsz 3 féle munkát egyszerre. Az egyik a könyved, másik a lelkészi szolgálat, harmadik legnagyobb a betegség. Ebből kettő is elég arra, hogy az idegrendszert tönkretegye. Terád pedig még szükség van. Ne tedd tönkre magadat. Nekem volt olyan káplánom is már, akit fiamként szerettem. P[é]l[dául], ha Bódis Lajos[2] lacházai káplánt hozzád helyeznék. Mindent halálos pontossággal végezne, egész nap nem látnád, kivéve, amikor szükséged lenne rá, könyvedet gyönyörűen legépelné – van írógépe – semmi igénye nincs, krumpli a főtápláléka, abból is annyit eszik, mint egy kisgyerek, szerény és ugyanakkor finom úri gyerek. Azt hiszem, el is jönne Lacházáról, hiszen álmaiban se fordulhat meg, hogy ott el tudjon helyezkedni. Mihelyt káplánt kérsz, Bereczkynek azonnal gondja lenne rá, hogy csak neked megfelelőt

küldjenek. Semmi egyéb nem kell hozzá, mint a járásorvostól kérsz tiszti-orvosi bizonyítványt s kéred 2 sorban ezzel a káplánt. (a püsp.[öki] hivataltól esp.[eresi] hivatalnak küldve.) Neked legalább 1/2 évi tökéletes pihenő kellene. Csináld meg. Ha tehetném, én se tennék a gyerekeim gondján kívül egyebet, mint járnám a határt, minden fa előtt megállnék, próbálnék szinte beleolvadni a természetbe. Egyetlen őszi alkonyatban több művészet s több békesség van, mint amit együttvéve kitermelt ez a nyomorult emberi agy magából. Én olyan bolond voltam, hogy eddig ezt alig-alig vettem észre. Mindig csak emberekkel törődtem, akikből a végén teljesen kiábrándultam. Én meg vagyok róla győződve, édes Lajosom, hogy ha a művészetfilozófiádra pontot tehetnél s fél-évig csak a gesztenyefákkal beszélgetnél, csak éjjelre, meg ebédre mennél haza, olyan békesség lenne benned, ami magától is meggyógyítana. Szeretném, ha a káplán-ügyről írnál nekem egy sort.

Köszönöm, hogy elolvastad a könyvemet[3] s minden utánajárásodat. Hadd vegyek le mindjárt egy nagy gondot a válladról. Vass Vince[4] nekem most Pesten azt mondta, hogy, ha a kiadás ügye nehézségbe ütközik, a kecskeméti nyomda[5] azonnal elvállalja a kiadást. Egy levelembe kerül s ő már el is intézi. Én azt hiszem, hogy a Vince becsülete és barátsága garancia arra, hogy a nyomda a legjobb munkát végezné s nem nyúzna meg bennünket. A Vince nagyon jól tudja, hogy itt nincs is nyúzni való. Hetessy Kálmán[6] dühöngött előttem valamikor — a másik kecskeméti pap — hogy az ő nyomdájuk majdnem fele-összegért megcsinálná a konvent s kerület kiadványait, mint a Bethlen s nem kaphatja meg az érdekeltségek miatt. Mit szólnál Vince ajánlatához? Talán írok neki azonnal, hogy vállalnák-e hát s mik lennének a feltételeik. A válaszát rögtön megírom.

Most magáról a könyvről még néhány sort.

A szótárt, benne a tárgyjegyzékkel, olyan alaposan csinálom — naponta rajta ülök, — hogy p[é]l.[dául] magának a *Farok* szónak 5 különleges jelentését leírom. Tökéletesen meg fogja Bátky[7] is, Győrffy[8] is benne találni, amit keres. S a végén átveszem az egész szótárt még 4 asszonnyal itt, akik rengeteget tudnak. Hiszem, hogy újat is kaparok össze még tőlük. Én nem tartom szükségesnek, hogy külön vegyem a tárgyjegyzéket. Gondoljál p[é]l.[dául] az erdei favágás egy csomó szavára: hak, hakács, hörgőfa s[a]t[öb]b[i]. A fontosabbaknál jelzem mindenütt a lapszámot is.

Miért nem írtam külön fejezetet a mai Ormányságról?[9] Azért, mert ami nyelvileg és néprajzilag érdekes a mai Ormányságból, benne van a könyv különböző fejezeteiben. Ott tévesztettem el a dolgot, hogy a második fejezet végén ezt írtam: Mi *volt* hát ez a világ? Ezt kellett volna: Mi volt hát ez a ma már *nagy részében* letűnt világ? p[é]l.[dául] a *Népköltészet*. a *Népnyelv* fejezeteket csak ma élő emberek ajakáról vehettem. Statisztikát adjak? Megírjam, hogy p[é]l.[dául] a sellyei körjegyzőség lakosságának már csak 42%-a őslakos református? Felekezetieskedés lenne belőle. Írjak a nemzetiségek beszivárgásáról? A hiv.[atalos] statisztikai adatok hazugságok. P[é]l.[dául] a filiámhoz tartozó Endrőc község tiszta német, de a hivatalos statisztika tiszta magyarnak tünteti föl. Úgy tudom, így van a horvát Sztára is. Honnan vegyem hát az adatokat? Egyébként is úgy határoztam meg az Ormányságot, hogy az *elsősorban néprajzi* s csak másodsorban földrajzi fogalom, tehát a közötte élő beköltö-

zöttek (pápisták, idegenek s[a]t[öb]b.[i]) se tartoznak már az Ormányság gyűjtőnév alá. 1934 adatait közlöm *Ormányság népéről*: a *reformátusságról*. Mit tudok én erről a népről többet mondani néprajzi és nyelvi szempontból, mint amit elmond ugyanis a könyv? Ami foglalkozásában és életmódjában másoktól megkülönböztető vonás van, mind benne van a könyvben. Benne van a könyvben, hogy tiszta parasztság, benne van, hogy református. Éppen úgy lovának, vásárnak, fényűzésnek, könnyelműségnek él, mint a többi magyar. Ebben nincs semmi *különleges* vonás. Ha koldus, éppen úgy gyűlöl minden urat, mint a spanyol paraszt. Mit lehet erről írni különlegeset? Éppen olyan nagy pipájú, kevés dohányú, mint általában a magyar. Éppen úgy istentagadó 3/4 részben, mint a szentesi magyar. Éppen úgy elhagy és lenéz lassan minden ősit, mint a többi magyar. Én azt kerestem egész könyvemen át, ami néprajzi és nyelvi szempontból különleges, ami gazdagodását jelentené ennek a két gazdag kincstárunknak. Nagyon sokat töprengtem én ezen a fejezeten, de egyszerűen nem tudtam megírni. S ha megírnám — nagyon nyavalyás valami jönne ki belőle — kirína abból az egységes nagy képből, amit próbálok adni. Ha gondolod, hogy nincs igazam, én megpróbálhatom még, amire gondolnál, de nem hiszem, hogy a könyv nyerne vele.

Ugyanezért nem írtam meg a vidék flóráját. Horváth Adolf[10] cisztercita tanár botanikus volt kinn nálam kétszer is. Szabó Pál Z.[oltán][11] szerint országos hírű botanikus. Ő se tudná megírni. Ő is évekig óhajtja bújni ezt a vidéket, hogy világos képe legyen róla. Kezembe adott egy könyvet általában a Drávavidék flórájáról, de maga is hozzátette, hogy nem sok hasznát látnám. Hát hogyan írjam én meg akkor ennek a vidéknek a flóráját? Ellenben a szótárban fogsz találni k[örül]b.[elül] 30 olyan növénynevet, amiket eddig még senki nem tudott, sehol meg nem jelentek s Horváth Adolf odáig volt az örömtől s már a nyáron fölvitt belőlük egy csomót a botanikusok országos értekezletére. Amit p[é]l.[dául] az öreg Hölbling[12] adott könyvében általában Baranya flórájáról, nem hiszem, hogy ilyesvalaminek lenne valami külön értelme egy kimondottan néprajzi könyvben. Különben is megírtam az előszóban, hogy olyasmire nem vállakozom, amihez nem értek s amiket a szaktudósok se igen tudnának elvégezni.

Miért nem írtam a szöveg közé a szavak jelentését? Azért, mert vannak fejezetek, amikben egyáltalán nem lehetne így megoldani a dolgot, t.[udni]i.[llik] a szövegnek olyan megterhelését jelentené, hogy teljesen élvezhetetlenné, ha ugyan nem olvashatatlanná válnék. Különben is vannak szavak, amiket nem lehet egy szóval visszaadni, csak magyarázattal. Tömegével vannak. Hiszen éppen teveled beszéltük meg májusban, hogy nem bírná el a szöveg ezt az örökös magyarázatot. Én nem úgy gondoltam, hogy a jegyzetek a fejezetek végén legyenek, hanem úgy, hogy a nyomdász tördelje mindenütt a megfelelő lap alá. Ez tiszta és jó nyomás mellett semmi különösebb nehézséget nem okozna. Bizony ezeket a magyar szavakat meg kellene tanulni ahhoz, hogy valaki zavartalanul olvashassa, de hát errő én nem tehetek. Az ormánysági parasztnak nem kellene semmi magyarázat.

A stiláris javítást mindenütt megcsinálom.

Ha beteg nem volnál, szerettelek volna megkérni, hogy a dalgyűjteményemből te

jelölted volna ki azokat a szövegrészeket, amiket fölveendőknek gondoltál volna. Ugye erről most már nem lehet szó? T.[udni]i.[llik] nekem nincs meg az az áttekintésem az eddigi más gyűjtemények fölött, mint neked s amit én esetleg fölvennék, te eldobnád s meg sem említenéd. Nem merem ezt a munkát magam végezni.

December elején valószínűleg elmegyek, ha egészségem lesz, Kaposvárra s próbálom személyesen kérni a levéltári adatokat.

Kogutovitztól[13] nevedre hivatkozva kértem még a májusi találkozásunk után azonnal képeket — Kákicson én segítettem hozzá egy csomóhoz. Őméltósága még csak nem is válaszolt. Akár a Győrffy, akár ez. Győrffy is dühös volt rám, mert 2 nap alatt ígérte, hogy elolvassa munkámat, t.[udni]i.[llik] én megmagyaráztam neki, hogy miért van rá szükségem s nem én kértem őt, hanem ő engem levélileg, hogy Balogh Jenő[14] kérésére elolvashassa — s magánál tartotta majdnem 3 hétig s Gunda[15] tanársegédje révén közben kétszer is érdeklődni bátorkodtam, hogy mi van hát a könyvvel. Valószínűleg innen a főúri *rideg* hangja a bírálatának, amit te is észrevettél. Gunda Béla tanársegéd úr azóta két levelemre nem válaszol már, amikben még néhány *beígért* rajzot és Kákicson készített fényképet bátorkodtam tőle kérni a könyv számára. Hiába, — a tót csak nem magyar ember. A szolga segít pápáskodni az urának. Melengethettem. A nyáron is hetekig volt vendégem.

Talán most mindenről írtam.

Kérlek, légy szíves, válaszoljál egy sorban a Vass Vincére vonatkozó kérdésemre. S ha nem esik nehezedre, másra is, amit nem tartasz jónak az én elgondolásomból.

Kívánom, hogy Isten kegyelme tekintsen rád s adja vissza egészségedet.

K.[edves] feleségednek kézcsókomat küldve szeretettel ölel:

Géza

MTAK Kézirattár MS 4588/71.
Kézírás.
Címés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak ref. lelkész Zengővárkony U.p. Pécsvárad Baranya m.
Feladó: Kiss Géza ref. lelkész Kákics, Baranya m.

[1] Ld. 996/6.
[2] 1937-től dancsházi /Baranya m./ lelkész.
[3] Ld. 1087/3.
[4] Vass Vince dr. kecskeméti ref. lelkész, a Protestáns Irodalmi Társaság szakosztálytitkára.
[5] Ld. 1081/1.
[6] Hetessy Kálmán r. kecskeméti ref. lelkész, az Egyetemes Konvent tagja.
[7] Bátky Zsigmond (1874–1939) etnográfus, földrajztudós, a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának vezetője, 1934-től a Történti Múzeum címzetes igazgatójaként nyugdíjba ment. A magyarság néprajza c. 4 kötetes mű egyik szerkesztője, a népi foglalkozások, települési kérdések, építkezés, viselet, mesterségek kutatója.
[8] Győrffy István (1884–1939) etnográfus, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1934 óta professzor, a néprajzi tanszék megszervezője. 1938-tól a Táj- és Népkutató Központ vezetője. Elsősorban a magyarság anyagi műveltségével foglalkozott.
[9] A fejezet „Múlt és jelen" címmel a kötet 342-386. p.-n olvasható.
[10] Ld. 1141/2.
[11] Ld. 849.sz.

[12] Hölbling Miksa: Baranya vármegyének orvosi helyirata. Pécs, 1845. c. könyve Kiss Géza egyik felhasznált forrása volt.
[13] Kogutowicz Károly (1886–1948) geográfus, 1923-tól a szegedi egyetem professzora.
[14] Balogh Jenő (1864–1953) jogász, egyetemi tanár, igazságügyi miniszter, az MTA tagja, 1920–1935 között főtitkára, 1940–1943 között másodelnöke, a Ref. Egyetemes Konvent világi elnöke.
[15] Gunda Béla (1911–1994) etnográfus, 1939-ben a Néprajzi Múzeum munkatársa, 1943-tól kolozsvári, 1949-től debreceni egyetemi tanár.

1150. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Zengővárkony, 1936. XI. 13.

Főtisztelendő és Nagyméltóságú Püspök Úr!

Mély hálával köszönöm Főtisztelendőséged e hó 10-én kelt szíves iratát az ifjúsági szoba[1] ügyében s a kiutalt 200 P[engő]-t.

A kiutalásnak a titkár úrtól[2] már előzetesen vett hírére azonnal számítást csináltattam az iparosokkal, a szükséglet eszerint éppen annyi, mint amennyit én gondoltam, t.[udni]i.[llik] 6-700 P.[engő], de *csak most*, mert az épület-anyagoknak, különösen a fának nagymérvű emelkedését jósolják. Ha ez az emelés bekövetkezik, megint olyan messze esünk vissza a céltól, mint voltunk a 200 P.[engő] előtt. Pedig sajnos, a cél még így is elérhetetlen számunkra. Nincs rá semmi mód, hogy a hiányzó összeget a gyülekezetből teremtsem elő. Költségvetésünk és adózásunk olyan, hogy a rendes szükségleteket fedezzük, azoknak eleget is teszünk, mindent olyan rendben tartunk, hogy példának szoktak állítani minket, adósságunk nincs, adóhátrálék nálunk nincs; mindez maga a mai világban már olyan teljesítmény, mely – mivel a leglelkiismeretesebb takarékosság s már virtuozitássá fejlesztett gazdálkodás nélkül nem érhető el – igazán megérdemli a legnagyobb fokú jóindulatot. Ez nemcsak látszik dicsekvésnek, az is; csakugyan dicsekszem vele, hogy ezt az egyházat a legnehezebb viszonyok között a gondos gazdálkodáshoz való szoktatással megóvtam az anyagi megrázkódtatástól, minden épületét tökéletesen rendbe tettem. (Tegnap érkezett ide az egyh.[áz] megyei jegyzőkönyv, az iskolákról szólva 68. lapján ezt mondja: „*Zengővárkony kivételével mindenütt van a felszerelésben hiány*" – s ez abban a megyében, melyhez a gazdag Sárköz is tartozik!)

Ha tehát mi kérünk, nyugodtan mondhatjuk, hogy csak akkor folyamodunk ehhez a végső eszközhöz, mikor a magunk részéről már mindent megtettünk. S ez bátorít föl arra, hogy Főtisztelendőséged elé terjesszem még egy tiszteletteljes kérésemet, mely szokatlan ugyan, de teljesítésével Főtisztelendőséged egyszerre célhoz segítene bennünket.

Már tavaly értesültem róla, hogy a *budapesti gyülekezetek segíteni kívánnak* a gyenge, de fontos baranyai gyülekezeteken. Akkor *Victor János*[3] maga felajánlotta nekem, hogy ők lesznek azok, *akik minket megsegítenek*. Ez mindmáig elmaradt, talán az egyház templom-építési terve miatt. Most aztán írtam *Szabó Imrének*[4] *és Muraközy Gyulának*[5] ismertetve Zengővárkony speciális jelentőségét nemzetiségi szempontból is, s arra kérve őket, hogy *az ő egyházukból segítsenek meg 200-250 P[engő]-*

vel egyenként; hivatkoztam a sürgősségre is. Bízom benne, hogy kérésem náluk meghallgatásra talál, attól tartok azonban, hogy a dolog valamelyest elhúzódik; ha azonban – s ez az én nagy kérésem – Főtisztelendőséged egy buzdító szóval gondjukba ajánlaná ügyünket, egész bizonyosan azonnal segítségünkre sietnének s ha az idő ilyen talál maradni, a munkát még most el tudnám végeztetni; amivel kettőt nyernék: megtakarítást és egy eredményesebb belmissziói évadot.

Ne méltóztassék rossz néven venni, ha a zörgetés evangeliumi parancsát[6] így értelmezve a kegyes adomány után tovább is háborgatom Főtisztelendőségedet, de az ifjúság s a jövő gondja késztet arra, hogy Főtisztelendőségedtől a megkezdett jó beteljesítését kérjem.

Ismételt hálás köszönette ügyünket Főtisztelendőséged atyai jóindulatába ajánlva a legmélyebb tisztelettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1.b. A ppi hiv. ir. 4969/1936.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1123. sz.
[2] Nagy Sándorra utal. Ld. 841/2.
[3] Ld. 1052/6.
[4] Ld. 996/10.
[5] Ld. 976/7.
[6] „Zörgessetek és megnyittatik néktek" = Máté 7, 7.

1151. NOIRMONT, BARONNE DE – FÜLEP LAJOSNAK

[Tours] 1936. VI. 18.

Monsieur,

Veuillez excuser le retard de ma réponse à votre dernière lettre.[1] C'est M.[ademoise]lle Vignot la nièce de l'abbé[2] qui serait la plus à même de vous répondre au sujet de vos lettres. Son adresse est 6. rue Ondinot – Paris.

Si vous voulez mon avis je crois que vos lettres ont dû être détruites au moment de la mort du cher abbé – cas sa maison a tout naturellement été à ses nièces.

D'ailleurs l'abbé faisait bien souvent lui-même du feu avec ce qui lui avait été le plus cher! Enfin vous pouvez toujours demander à M.[ademeoise]lle Vignot qui garde très précieusement sa chambre intacte dans la petite maison de Joigny. Avez vous une photo de lui – j'en ai plusieurs petites je pourrais vous en faire refaire une.[3] Je vous remercie de votre aimable pensée de me venir voir si vous veniez à Paris.[4] Nous reparlerions de ce si cher souvenir – je l'ai souivi 10 ans pas à pas dans ses infortunes – je suis restée inprégnée de sa grande âme derrière ses souffrances et c'est ma récompense si j'ai droit à en avoir une autre que celle d'avoir été sur sa route. J'espère, Monsieur que vous m'écrirez quelquefois il en serait hereux le crois. La po-

litique de votre pays nous intéresse beaucoup. Nous espérons tous le meilleur pour la Hongrie — dans les temps affreux que nous vivons. Croyez, Monsieur, à mes sentiments distingués

B[ar]onne de Noirmont

A helynév a postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4589/91.
Kézírás.
Címzés: Monsieur L. de Fulep Péschvárád [!] Hongrie.
Noirmont báróné ld. 1145. sz.,

Uram,

bocsássa meg, hogy késve válaszolok utolsó levelére. Leveleire vonatkozólag Vignot kisasszony, az abbé unokahúga tudna Önnek leginkább választ adni. Címe 6, rue Ondinot Párizs.

Ha az én véleményemet kérdi, azt hiszem leveleit a kedves abbé halálakor azonnal megsemmisítették – háza u. i. természetesen unokahúgaira szállt.

Egyébként maga az abbé is gyakran elégette azt, ami a legkedvesebb volt neki! Dehát bármikor megérdeklődheti Vignot kisasszonytól, aki nagy gonddal érintetlenül hagyta szobáját a Joigny-beli kis házban. Van róla fényképe – nekem több kis képem van, s lemásoltathatnék egyet. Köszönöm a kedves gondolatot, hogy meglátogat, ha Párizsba jön. Feleleveníthetnénk az ő oly kedves emlékét, – 10 éven át követhettem lépésről lépésre szerencsétlensége idején – szenvedései mögül kivilágló nagy lelke valósággal átitatott s ez az én jutalmam, ha egyáltalán jogom van erre valamire azon túl, hogy ott voltam életútján.

Remélem, Uram, ír majd nekem, azt hiszem, ő örülne neki. Az ön hazájának politikája nagyon érdekel bennünket. Mindnyájan a legjobbat reméljük Magyarország számára – e szörnyű időkben. Fogadja Uram szíves üdvözletemet

Noirmont báróné

[1] FL levele nem ismeretes.
[2] Pierre Vignot abbéra utal ld. 1145/1.
[3] FL hagyatékában nem maradt fenn Vignot abbé fényképe.
[4] FL remélte, hogy eljut Franciaországba. ld. 1059/2.

1152. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1936. XI. 24.

Kedves Barátom!

Időtlen idők óta nem adtunk már életjelt egymásnak. A nyarat rengeteg munkában töltöttem el, megcsináltam ismét nagy közigazgatási nyomtatványkatalógusom új kiadását[1] s ez nagyon hosszú időre minden időmet és energiámat igénybevette. — Ezért nem tudtam jelentkezni. —

Azután pedig végre, két esztendő után, elmentem egy kis szabadságra, amelyből 8 napot Sopronban töltöttem, kettőt Wienben és a napokban jöttem haza, s mostanáig a restanciák feldolgozásával voltam elfoglalva. Most azonban már nem halogatom az írást. —

Különösebb közölni valóm nincsen, mert hiszen röviden nem is tudnám közölni

azt a sok mindent, amit annyiszor elsírtunk egymásnak, hosszan pedig úgy sincsen értelme, hiszen Ön úgyis tudja...

Csak a „Corvina" egyik távollétem alatt megérkezett számát akarom most beküldeni, amelyben egy Könyvkereskedőegyesület elnökéhez intézett levelem[2] jelent meg, méla befejező akkordja, legalább is egyelőre, kiadói működésünknek. Úgy gondolom, hogy ez a gesztus mint kortörténeti adalék is érdekli Önt s ezért küldtem el. Hozzátennivalóm nincsen semmi.

De ha egyszer nekidurálná magát és írna, s beszámolna egészségi állapotáról is, azzal nagy örömet szerezne nekem.

Minden jót kívánok és vagyok szeretettel régi híve

[Kner Imre]

Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos egyetemi magántanár, ref.[ormátus] lelkész úrnak Zengővárkony U.[tolsó]p.[osta] Pécsvárad. Baranya megye

BML XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 144. Megj.: Fülep-Kner lev. 112-113. p.
Gépírásos másodpéldány aláírás nélkül. A címzés a levél szövege után van.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1133/9.

[2] Corvina. A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének Közlönye. Szerk. az egyesület elnöke, Keéri-Szántó Andor. A lap 1936. XI. 8-i 45. sz.-ban jelent meg Kner Imre In memoriam Kner Izidor c. levele (106-107.p.), amelyben bejelenti cége könyvkiadó tevékenységének megszüntetését, s azt, hogy kiadványainak 25.000 kötetét apja emlékére iskolai és közkönyvtáraknak ajándékozza.

1153. CSERÉPFALVI IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Budapest 1936. XI. 27.

Igen tisztelt Uram,

Köszönettel vettem megtisztelő b.[ecses] sorait Kiss Géza úr könyvét illetőleg.[1] Sajnos határozott választ, vagy ígéretet nincs módomban adni, addig míg a könyvet egész terjedelmében el nem olvastam. Amennyiben a n[agy]t.[iszteletű] Kiss úr ezt a könyvet amúgy is szándékszik ezt a könyvet megírni, [!] várom ennek elkészülte után a kéziratot és annak elolvasása után nyilatkoznék.

Őszinte nagyrabecsülésem nyilvánításával maradok készséges híve:

Cserépfalvi

Budapest, IV. Váci utca 10.

MTAK Kézirattár Ms 4588/87.
Gépirat Cserépfalvi Importeur en Librairie Budapest, IV. Váci ucca 10. feliratú levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Fülep Lajos úrnak Zengővárkony u.p. Pécsvárad.
Cserépfalvi Imre (1900-1991) könyvkereskedő, 1934-től könyvkiadó. Több szociográfiai mű, valamint József Attila verseinek, a Szép Szó c. folyóiratnak a kiadója volt.

[1] Cserépfalvi irattárát az államosításkor lefoglalták és elszállították, utóbb nyoma veszett (Cserépfalvi Imréné közlése). FL levele nem maradt fenn. Az Ormányság kiadását ld. 1087/3.

1154. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Zengővárkony, 1936. XI. 30. u.[tolsó]p.[osta] Pécsvárad

Kedves Gyulám,

a Nyugathoz címezve írok, mert nem tudom, Phőnix-beli s másik címed az-e, aki volt. Válaszodban írd meg majd mostani címed.

Azért fordulok Hozzád, hogy segíts nekem Kiss Géza könyvének kiadása ügyében.[1] Megírta az Ormányság monográfiáját, kiegészítve nyelvi és népdal gyűjtéssel – szakemberek szerint is kitűnő, irodalmunkban egyedülálló. Én még annyit teszek hozzá: a laikusnak is gyönyörűség s ha a Tardi helyzettel[2] lehetett sikert csinálni, ezzel is bizonyosan lehetne. Én az Athenaeumhoz[3] fordultam, azt felelték, nagyon szívesen kiadták volna, de a magyar megyék sorozatára készülnek, Baranyába Kodolányi írja az Ormányságot, s így nem akarnak önmaguknak konkurenciát csinálni. Ez szerintem szatócs marhaság, de hát nem szállhatok velük vitába. írtam tehát, mivel miatta van az akadály, Kodolányinak,[4] aki állitólag Gézának is barátja, nekem is, hogy segítsen kiadót találni – mégcsak nem is válaszolt! Ha találkozol vele, megmondhatod neki, tiszteltetem.

Téged kérlek, s remélem, Benned nem csalatkozom, segíts Te – egy igazán érdemes és szép ügyről van szó, a könyvet, tudom, Te is nagyon szeretni fogod s hasznát is veszed majd. Ha tudsz alkalmas és vállalkozni kész kiadót, részletes információt küldök a könyvről.

Nagyon kérlek, tégy meg *mindent.*

Szeretettel ölel

Lajos

Mit gondolsz Cserépfalviról? írtam neki.[5] Ha őt jónak látod s ismered, *biztasd meg!*

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1087/3.
[2] Ld. 1142/3.
[3] Ld. 1143. sz.
[4] Kodolányi János hagytékában FL ilyen tárgyú levele nem maradt fenn.
[5] Ld. 1153.sz.

1155. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Zengővárkony, 1936. XI. 30.

Kedves Barátom,

a jól kipróbált telepathia ezúttal is pontosan működött: én is, gyakori rágondolás után, e napokban készültem írni; már ki is volt készítve a boríték és papír. Így még jobban örülök, hogy most írt, s ha keveset is, de hírt kaptam Önről.[1]

Először is köszönöm a naptárakat[2] — attól tartok azonban, hogy hovatovább ezek lesznek már az egyedüli nyomtatványok, amelyek a Kner-nyomdából hozzám érkeznek. Legalább is erre kell következtetnem a Corvina-beli cikkből,[3] melyben tökéletesen igaza van, s ez a nagyon szomorú. S amit oly sok évig vonakodott megtenni szóval, most már megteszi szóval és tettel: t.[udni]i.[llik] igazat ad nekem, hogy itt nem lehet, s ennélfogva nem érdemes semmit csinálni. Itt van épp az Önök igazoló példája — ennyi képesség, tudás, kitűnő szándék, becsületesség s a vége az lesz, hogy majd csak adó-intőket fognak nyomni ebben a dicső honban.

Emlékezzen rá, hányszor mondtam, itt vége mindennek. Ami még életnek látszik, csak a giliszta levágott farkának tekergése.

Pedig — hát persze, azért én is gyógyíthatatlan szamár vagyok — egy kiadandó könyv kapcsán is sokat gondoltam mostanában Önre. Kiss Géza barátom biztatásomra megírta az Ormányságot;[4] éspedig kitűnően; eredeti nyelvi és népdal-gyűjtés is van hozzá. A szakkörök véleménye szerint olyan értékes és maradandó mű, amilyet nálunk még nem csináltak. Titkon arra gondoltam: ha Knernél jelenhetne meg! persze azt is tudtam, ez nálunk lehetetlen; Kneréknek községnyomtatványokat kell csinálni! Tudna-e legalább valami tisztességes kiadót ajánlani, aki vállalkozna rá? én azt hiszem, ráfizetés nélkül meg lehetne úszni; az ilyesminek mégis van némi kelete, mint a Tardi helyzet[5] példája mutatja.

Végül, mivel egészségemről is tudni óhajt: a nyáron megint Harkányban voltam, mert megint nagyon kellett, hazatérve valameddig tűrhetően voltam, aztán nagyon komiszul, s most megint valamivel jobban. Szóval hullámzom, hogy meg ne unjam.

Szeretettel, igaz barátja

Fülep Lajos

BML XI.9. Kner Nyomda ir. C/30. 145-146. Megj.: Fülep-Kner lev. 113. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1152.sz.
[2] Az 1937-es naptár és hozzá készült kísérőlevél ld. Lévayné-Haiman 6297.sz.
[3] Ld. 1152/2.
[4] Ld. 1087/3.
[5] Ld. 1142/3.

1156. KNER IMRE — FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1936. XII. 3.

Kedves Barátom!

Vettem sorait[1] s azokon sokat gondolkoztam. Illetve: sokat gondolkoztam az elmúlt másfél év alatt s sok mindenféle megállapodásra jutottam.

A sógorom, aki orvos,[2] azt mondja, hogy az emberek nem ismerik saját életük biológiai és egyéb vonatkozásait s nem tudják, hogy miként befolyásolják ezek a tényezők életük változásait, egész életlátásukat, felfogásukat. Amikor azt mondjuk valaki-

re, hogy „megjött az esze", az illető egyszerűen csak megöregedett. Hajlandó vagyok magamról is ezt hinni, s ez sok mindent megmagyaráz. –

Lehet hogy nem rajtunk kívül, hanem bennünk van a hiba. Hogy is írta Herbert a Kékszakálluban?[3] Künn a világ haddal tele, de nem abba halunk bele, Urak, Asszonyságok! –

Lehet, hogy egyszerűen átmeneti generáció vagyunk, amely be volt idegződve biznyos életfeltételekre, bizonyos viszonyokra és már amíg ki nem halunk, ezeknek a viszonyoknak, feltételeknek a megváltozása mindig is fájni fog. Látja, én ebben a közigazgatási üzletben nőttem fel és tanultam ki és abban a világban, amikor egy évben 1500 bálra szállítottunk báli meghívókat. Vagyis 12 esztendős koromtól 29 esztendős koromig naponta dolgom volt a nagy ország sokezernyi kis helységnevével. És most már 18 esztendeje csak a megkisebbedett országgal van dolgom. De azért néha megesik, sőt elég sűrűn megesik, hogy felbukkan valahol egy régi helységnév és nekem naponta újra kell felfedeznem, hogy Hódságot most Odzaci-nak hívják, mindenféle furcsa ékezetekkel s hogy Eperjes ma Presov és nem én szállítom már oda a báli meghívót. Azt mondják, az amputált láb tyúkszeme még sokáig fáj. Így vagyunk ezzel is. –

Abban a Corvinában, amelyet elküldtem, van Márainak is egy cikke.[4] Ő szegény hiába gazemberezi le a kiadókat, s azok hiába eszik meg egymást, azon a tényen, hogy kezdő kiadó koromban a kartotékjaimból megállapítottam, hogy Désen vagy Zilahon a Herbert és Máli[5] könyveiből többet tudtam eladni, mint Szegeden és Debrecenben, változtatni nem lehet. Márai urbánus típusú, nyugati, városi író. (Egy keresztény ismerősöm azt mondta egyszer nekem: van Pesten zsidó író elég, egy keresztény író ne írjon nekem zsidó könyveket. Az illető nem antiszemita, s Máraival kapcsolatban mondotta ezt.) Olyan kiadót Márai, akármit csinál is, nem fog tudni találni soha, aki megváltoztassa a csak 9 milliónyi magyarság városi könyvolvasó rétegének arányszámát az összességében. Márpedig a Márai bajainak kulcsa példányszám kérdésé, azé, amit a nyomdász és a kiadó úgy hív, hogy „auflág". Ez az egész baj. Pedig megvolt ez a baj régen is. Herbert mondta egyszer, hogy ha egy német művész nem illik bele a berlini művészeti miliőbe, az elmehet Darmstadtba, Düsseldorfba, Kasselbe, Münchenbe s[a]t[öb]b[i]. De hova menjen el Pestről. És ő mondta azt is, hogy ha egy magyar generációban két operaigazgatónak való ember születik, akkor az egyiknek ki kell vándorolnia, vagy el kell züllenie. Hát ezek a dolgok nem javultak a megkisebbedett országban s nem mondhatni azt sem, hogy korunk szellemi klímája használt nekik. –

De hogy az ember ezeken eméssze magát, azt a luxust csak fiatalkorában engedheti meg magának. Az én koromban már nem győzi a szélmalomharcot energiával. Én már most arra rendezkedtem be, hogy csak *elérhető* célokat tűzök ki magamnak s boldog vagyok, ha ezek egy kis részét el is érem. –

Én ugyan nagyon jól tudom, hogy az elérhetetlen célok után való gebeszkedés is fejlesztő erő, de már valahogy nem igen telik tőlem s szeretném, ha a gebeszkedés és az elérés mérlege valahogy kedvezőbben alakulna. Hiszen így is a viszonyok *dacára* és nem a viszonyok*ból* fejlesztem ki azt, amit elérek.

Nem baj, lesz még szőlő-lágykenyér, csak az a kérdés, hogy a hasunk elbírja-e még akkor. -

Ami az Ormányságról való könyvet illeti,[6] volna egy javaslatom. Úgy tudom, hogy az Athenaeum készít elő egy tájmonográfia-sorozatot.[7] – Kovács Imre[8] járt itt a nyáron, biciklizett végig a Tiszántúlon. És Féja Géza[9] is kapott a Tiszántúlról egy részt. Talán még örül is az Athenaeum, ha nem kell várnia a sorozat valamelyik tagjának elkészültére, hanem készen kaphat érdemes helyről egy jót. –

Ne legyünk szomorúak. Mindennek dacára mégis csak csináltunk valamit s ha 25.000 kötetet nehezen bár eljuttatunk a nép közé, az is valami. Majd egyszer, ha alkalmam lesz rá, elmesélem, milyen nehezen sikerült elsütni. A tavasszal a fiam iskolája, a Barcsay utcai gimnázium kirándulást tervez, lehet, hogy felkötöm majd én is a saruimat s lemegyek velük, akkor majd találkozunk.

Most pedig minden jót kívánok s vagyok szeretettel régi híve és barátja

[Kner Imre]

Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos egyetemi magántanár ref.[ormátus] lelkész úrnak
Zengővárkony U.[tolsó]p.[osta] Pécsvárad. Baranya megye.

BML XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 147-148. Megj.: Fülep-Kner lev. 114-115. p.
Gépírásos másodpéldány aláírás nélkül. A címzés a levél szövegének végén.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1155.sz.
[2] Dr. Kulka Zoltán ld. 1090/4.
[3] Herbert – Balázs Béla. Ld. 921/6. A pontos idézet: A világ kint haddal tele/ De nem abba halunk bele/ Urak, Asszonyságok. Balázs Béla: A kékszakállú herceg vára c. operaszövegében a regős prológusának refrénje.
[4] Corvina: ld. 1152/2. Márai cikke a lap 1936. XI. 8. 45. sz.-ban jelent meg. Márai Sándor válasza címmel (105-106.p.). Keéri Szántó Andornak a Corvina 1936. XI. 31. 44.sz.-ban megjelent Az élősködők avagy néhány szó az írói felelősségről c. cikkére válaszol, amely cikk viszont Márainak egy az Újság c. napilapban közreadott írására reagál.
[5] Máli – Lesznai Anna ld. 810/5.
[6] Ld. 1087/3.
[7] Ld. 1143/2.
[8] Ld. 1114.sz.
[9] Ld. 930/9.

1157. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1936. XII. 9.

Kedves Lajos,

megkésve kaptam leveledet.[1] A könyv[2] megjelenését én is fontosnak tartom, házalni fogok a gondolattal s mihelyt valamit elérek, újra írok. De mekkora a könyv, mi a pontos tartalma? S a legfontosabb: írnál-e te hozzá valami előszó, vagy bevezetőfélét?[3] A dolog az utóbbival sokkal könnyebben menne.

Zsuzsa kezét csókolom, téged szeretettel ölellek,

Gyula

MTAK Kézirattár Ms 4588/89.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagys. dr. Fülep Lajos tiszteletes úrnak Zengővárkony u.p. Pécsvárad Baranya vm.
Feladó: Illyés Gyula Bp. XI. Törökbálinti út 14.

[1] Ld. 1154.sz.
[2] Ld. 1087/3.
[3] FL bevezetésének fennmaradt töredéke: MTAK Kézirattár Ms 4563/1.

1158. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony, 1936.] XII. 11.

Kedves Gyulám,

köszönöm felajánlott készségedet[1] és még egyszer nagyon kérlek, vedd komolyan kezedbe a dolgot, az ügy is, az ember is megérdemli – és ki tegyen érte, ha mi nem? – A könyv terjedelme k[örül]b.[elül] 25-30 iv – azért nem tudom pontosan megmondani, mert még nincs végképp megállapítva a népköltési és kotta-anyag közlendő quantuma. Tartalma: teljes leírása földnek, népnek, szokásoknak, nyelvnek, népművészetnek – és teljes képe a pusztulásnak is, pontos kimerítő adatokkal. Ismétlem: kellő lancírozással sikert lehetne elérni vele! Beszélj Cserépfalvival is![2]

Szeretettel ölel

Lajos

Az évszám postabélyegzőről.
Eredetije magántulajdonban.
Kézírás postai levelezőlapon, a címzés-oldal bal felső negyedében Balaton: tihanyi öböl aláírású nyomt. fénykép.
Címzés: Nagys. Illyés Gyula úrnak Budapest XI. Törökbálint út 14.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1157. sz. – Az Ormányság kiadásáról van szó. Ld. 1087/3.
[2] Ld. 1153. sz.

1159. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp. 1936. XII. 12. vagy 14.]

Kedves Lajos,

először a Franklinékhoz fordultam,[1] valamennyi lehetőség közt ez ígérkezik még a legjobbnak. Válaszuk, ez lesz különben minden kiadó válasza, hogy látni szeretnék a kéziratot. Mivel pedig senkiben nem akarnak hiú reményeket ébreszteni, a kéziratot nem hivatalosan kérik, hanem az én közvetítésemmel, vagyis úgy, hogy én nyújtsam be nekik. Erre szívesen vállalkozom. De ugyancsak felelősség nélkül Kiss Géza irányában, vagyis, ha a kézirat esetleg elkallódna (ami nem valószínű, csak saját megnyugtatásomra írom) én nem tehetek róla. Ha a mű a Franklinnak nem kelle-

ne (választ ők gyorsan fognak adni) megpróbálkozom vele másutt. Kérj tehát Kisstől egy *másolatot*, nézzed te is át, esetleg javíts rajta s küldjed el hozzám. Ha te írnál előszót, mint írtam, ez nagyon megkönnyítené a sikert.

Kézcsókkal, baráti öleléssel

I.[llyés] Gyula

A dátum postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4588/90.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony u.p. Pécsvárad Baranya vm.
Feladó: Illyés Gyula Bp. XI. Törökbálint út 14.

[1] Illyés Gyula baráti viszonyban volt Péter Andrással, a Franklin Társulat irodalmi igazgatójával. Az Ormányság c. mű kiadásáról van szó. Ld. 1087/3.

1160. VICTOR JÁNOS – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1936. XII. 15.

Kedves Barátom!

Ezzel a levéllel egyidejűleg feladtunk címedre 200.-P.[engő] (Kettőszáz pengőt)[1] és ezzel részben legalább elintézést nyer végre az az ügy, amelyik már régóta szégyenletesen nyomja lelkiismeretemet. Ez az összeg annak az Ifjúsági Otthonnak a céljaira fordítandó adománya Egyházközségünknek, amelynek szükségességéről és megépítési lehetőségeiről annak idején voltál szíves részletesen tájékoztatni.

Engedd el kérlek, hogy előadjam részletes mentegetőzésemet az ügy ilyen hosszú késedelméért. Presbiteriumunk előtt már régen elintéződött a dolog, csak a kiutalás körül voltak nehézségek. Eredetileg 400.-pengőről szólott a határozatunk. Amire azonban a kifizetésre került volna a sor, magunk is anyagi nehézségek közé jutottunk, többrendbeli szigorú takarékossági intézkedéseket kellett tennünk és ennek során ezt az elhatározott adományt is felére kellett csökkentenünk azzal az elhatározással, hogy a másik felét, tehát a további 200 pengőt, a jövő évi költségvetésbe illesszük bele.

Mivel Muraközy Gyulától[2] ugy tudom, hogy Ifjúsági Otthonotok érdekében másfelé is fordultál segítségért, most nem látom tisztán, hogy milyen fedezetetek van a szükségletre. Szívből kívánom, hogy a mi 200 pengőnkkel, amelyet most feladunk, már együtt legyen az egész összeg. Ebben az esetben a mi jövő évi 200 pengőnk máshol segíthetne valamilyen sürgős szükségben. Ha azonban nem ez a kívánt jobbik lehetőség forog fenn és Nektek Magatoknak volna szükségetek a további 200. pengőre is akkor erről légy szíves engem értesíteni.

Szíves elnézésedet kérve a késedelemért és hosszú hallgatásomért, a közelgő ünnepekre pedig sok áldást kívánva igaz szeretettel üdvözöl

Victor János

Nagytiszteletű dr. Fülep Lajos ref.[ormátus] lelkipásztor úrnak.
Zengővárkony u.[tolsó]p.[osta] Pécsvárad.

A Tolnai Em. lt. A zengővárkonyi ek. ir. Zengővárkony.
Gépirat autogr. aláírással Budapest-Belső Lipót-Terézvárosi Református Egyház V., Akadémia-utca 3., II.lépcső, I.em. Telefon 11-6-68 feliratú levélpapíron.
Ikt. száma H 673-1936. Rajta körpecséttel. A címzés a levél végén.
Victor János ld. 1052/6.

[1] Ld. 1123.sz.
[2] Ld. 976/7.

1161. CSERÉPFALVI IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Nagyságos Fülep Lajos úrnak
Zengővárkony
Budapest 1936. XII. 16.

Köszönettel vettem folyó hó 1-i n[agy]b.[ecsü][1] levelét. Nagyon köszönöm szíves fáradozásait a Kiss Géza úr könyvével kapcsolatosan.[2] Nagyon érdekes ez a könyv. Kegyeskedjék megkérni Kiss urat, hogy a kéziratot sürgősen juttassa hozzám elolvasás céljából.

Őszinte nagyrabecsülésem nyilvánításával maradok készséges híve

Cserépfalvi
Budapest IV. Váci ucca 10.

MTAK Kézirattár Ms 4588/88.
Gépirat Cserépfalvi Importeur en Librairie Budapest, IV. Váci ucca 10. feliratú levelezőlapon.
Címzés a szöveg előtt is.
Címzés: Nagyságos Fülep Lajos úrnak Zengővárkony.
Cserépfalvi Imre ld. 1153.sz.

[1] Ld. 1153.sz.
[2] Ld. 1087/3.

1162. SZABÓ IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1936. XII. 18.

Kedves Barátom!

A mai postával 150 P[engő]-t a zengővárkonyi egyház részére – a tegnapi presb.[itériumi] határozat alapján átutaltam. Előbb csak üzenhettem, hogy kérelmed a teljes megértést találta nálunk.

Isten áldása legyen e testvéri segítségen, hogy ti is áldásként adhassátok tovább – lelkiekre átváltva – a testvéri felelősségnek e csekélyke jelét.

Az összeg átvételéssel elismerését pénzügyi rendünk szerint szívesen kérem.

Áldott ünnepeket kívánok kedves mindnyájatoknak.
Szándékaiddal, szíved és elméd gondolataival legyen a mi Urunk.
Hű szívvel ölel

Szabó Imre

A Tolnai Em.lt. A zengővárkonyi ek. ir. Zengővárkony.
A helynév értelemszerű kiegészítés.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Szabó Imre ld. 996/10.

[1] Előzményét ld. 1123.sz.

1163. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1936. XII. 21.

Kedves Lajosom!

Köszönöm legutóbbi leveledet s a leveleket.[1] Amint eddigi panaszaimból láthatod – 3-4 hétre kapok fontos kérdésekre választ, vagy egyáltalán nem kapok: Gunda,[2] Kaposvár, Arany Sándor[3] – nincs más hátra, mint újév után, ha Isten egészséget ad, fölmegyek Pestre 8-10 napra s ott ütök nyélbe mindent, ami még hátra van. Le kell gépeltetnem még a tájszótárat, ez maga legalább 70-75 lap. A betoldásokat, amik elég szép számmal vannak. Ki kell mennem Bátkyhoz[4] a Néprajzi Múzeumba s megkérni, hogy az alattomos és rosszakaratú Gunda helyett adjon rajzolót, aki a ceruzarajzokat tussal kihúzza s attól a dicső alaktól legalább a kákicsi fényképeket vegye ki, amik még nála vannak. Ott csöndben meg kell írnom még – itthon semmi csöndességem, rengeteg egyéb munkám van – azt a bizonyos bővebb jelen helyzetet. Azt írtad, hogy eddigi cikkeimből játszva megcsinálhatom. Majd ott csendben átgondolom az egészet. Ezt is le kell még gépeltetni. Arany Sándor karácsony másnapján indul Amerikába, tehát a kottával – úgy látszik – cserben hagyott. Most írok neki is, hogy nekem tűzön-vízen át kell a kotta akkorra, mikor Pesten leszek. Kénytelen vagyok magamban összeválogatni a dalszövegeket is és ezt is legépeltetni. Ha van valami utasításod számomra, írjad meg addig, hogy azt is elláthassam. Mindezek végeztével – ha terhedre nem leszek – még tehozzád is le kell menni Pestről jövet, hogy a dalszövegekből húzd ki, amiket nem akarsz a könyvbe, ha megteszed és ráérsz megtenni s nézz bele még egyszer az egész kész könyvbe. Ha gondolod, Béldi Béla[5] képviselő segítségét is kérhetem fönn Pesten, aki most is érdeklődött a munkám felől s a V[allás és]K[özoktatásügyi]M[inisztérium] segítségét meg akarja szerezni. Ugyanezt Tasnádi[6] útján is meg lehetne mozgatni. Te is szóltál erről a tavasszal, nem tudom, mit gondolsz hát felőle most, mert nem akarlak vele megbántani, hogy máshoz forduljak, mint hozzád, hacsak te nem küldesz. Ennyi elintéznivalóm van még, amiből semmit se tudok Kákicson megcsinálni. De olyan óriási munkát végeztem most a tájszótárral is (– persze, egy példányban készíthettem csak –),

hogy ki se adnám a kezemből. Oly óriási terjedelmű a könyv anyaga már is a még belekerülő kottákkal és dalokkal, hogy szó se lehet róla, hogy az *Elsüllyedt falu*[7] mintájára dolgozzam ki a jelent ha fele v.[agy] negyede rövidséggel is. Tömör összefoglalás lehet, semmi több. A könyvem előszavában is megmondom, hogy egy nagyrészében már letűnt világot zárok le, egy darab magyar életet, ami volt, nem egyezik tehát könyvem kitűzött céljával se, hogy könyvet írjak a könyvben arról, aminek már semmi köze úgyszólván *ehhez a magyar élethez.* Az én könyvem nem a jelen helyzet monográfiája, hanem egy pusztuló magyar élet kincseinek összegyűjtése és megmentése az elkallódástól. — Várom és kérem újévi válaszodat, lesz-e valami utasításod számomra Pesten.

Boldog ünnepeket kívánva mindkettőtöknek — kézcsókom jelentésével szeretettel ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/72.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak ref. lelkész Zengővárkony U.p. Pécsvárad Baranya vm.
Feladó: Kiss Géza ref. lelkész Kákics, Baranya vm.

[1] FL levele nem maradt fenn. – A „levelek" feltehetően FL-nak az Ormányság kiadásával kapcsolatosan írt leveleire érkezett válaszok voltak. Ld. 1087/3.
[2] Ld. 1149/15.
[3] Arany Sándor (1905–1992) ekkor az egyetemi énekkar szólistája, a kórussal utazott Amerikába. Utóbb karvezető, pénzügyi tisztviselő, 1946–1949 között a Zeneakadémia gazdasági igazgatója volt. Búzavirág c. főleg népdalokra készült férfikarokat tartalmazó kiadványához (Bp. 1935.) Bartók Béla írt előszót. Magyar zsoltárok c. kóruskiadványa Bp. 1979. jelent meg.
[4] Ld. 1149/7.
[5] Béldi Béla (szül. 1903) közgazdász, Baranya megye siklósi kerületének Nemzeti Egység párti országgyűlési képviselője.
[6] Tasnádi Nagy András (1882-1956) ekkor a VKM politikai államtitkára, 1938–39-ben igazságügyminiszter, 1939–1945 között a képviselőház elnöke. 1936 óta a Pesti Ref. Egyházmegye gondnoka volt, Kiss Géza e minőségben remélte a segítségét.
[7] Elsüllyedt falu a Dunántúl. Kemse község élete. Gróf Teleki Pál előszavával írták Elek Péter, Gunda Béla stb. Bp., 1936.

1164. MURAKÖZY GYULA — FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1936. XII. 22.

Kedves Barátom!

Bocsáss meg, hogy olyan lassan érkezik a válaszom.[1] Nem azt jelentette ez, mint hogy ha nem beszélgettünk volna a zengővárkonyi dologról. Azt hiszem, már két egyháztól is megkaptad az értesítést, a belsőlipótvárositól, gondolom a fasortól is, hogy bizonyos összeggel hozzájárulnak. A Kálvin-téri gyülekezet ebben az esztendőben megcsappant jövedelemmel dolgozik, mert missziói munkákra már más irányba irányozott elő összeget. A baranyai misszió munkának a segítésére állítottunk be 500

pengőt és azt szeretném, hogy ezt megtartsam, illetve kiszorítsam, hogy egy diakonissza testvér volna küldhető a baranyai munkákba. Így ez alkalommal nem tudunk többet, mint legfeljebb 50 pengőt adni. Ha azonban marad valami adósságod, vagy 1918./!/ évben is van valami szükségletetek, akkor ez év őszén a költségvetésbe próbálnék felvenni valamelyes összeget.

Áldott karácsonyt kíván, kedves Feleségednek kézcsókjaim jelentve mindig kész híved:

Muraközy Gyula
ref.[ormátus] lelkipásztor

Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos ref.[ormátus] lelkész, egy.[etemi] m.[agán] tanár úrnak
Zengővárkony

A Tolnai Ref. Em.lt. A zengővárkonyi ek. ir. Zengővárkony.
Gépirat autogr. aláírással Budapest-Kálvin-téri Református Egyházközség IX., Kálvin-tér 7. Telefon 85-1-35 feliratú levélpapíron.
Ikt. száma L.499/1936.
A címzés a levél szövege után van.
Muraközy Gyula ld. 976/7.

[1] FL levele nem maradt fenn. A Kálvin téri ek. lelkészi iktatókönyvében 499/1936. sz. a. következő bejegyzés olvasható: 1936. XI. 7. (érk. XI. 10.) FL lelkész kérésére 200-250 p. segély iránt. Válasz: csak 50 p-t tudunk adni.
Elment XII. 22.
Előzményét ld. 1123.sz.

1165. VICTOR JÁNOS – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1936. XII. 22.

Kedves Barátom!

Szívből köszönöm legutóbbi kedves soraidat.[1] Jól esik belőlük látnom, hogy hosszú hallgatásomat türelemmel és neheztelés nélkül szenvedted el.

Leveled értelmében mindjárt érintkezésbe léptem Muraközy Gyulával[2] és Szabó Imrével.[3] Az utóbbi azzal biztatott, hogy néhány napon belül 150.- pengőt fel fog adatni a Fasori Egyház pénztárából Címedre. Muraközy Gyula hasonló jó kilátásokkal nem biztatott, azonban ő is megígérte, hogy legalább 50 pengőt még ez év vége előtt megpróbál folyósítani. Ha ezek az ígéretek testet öltenek, akkor már 600 pengőre kerekednék ki az építkezéshez szükséges fedezet, ami szerencsés esetben elegendő is lehet. Ha ellenben az a rosszabbik eshetőség következik be, hogy a költség közelebb lesz a 700 pengőhöz, mint a 600 pengőhöz, akkor légy szíves erről majd értesíteni engem s a különbözetet mi fedezni fogjuk a jövő évben.

Boldog karácsonyi ünneplést kívánva Neked, a Nagytiszteletű Asszonynak és egész gyülekezetednek, igaz szeretettel üdvözöl a továbbiakig is.

Victor János

Nagytiszteltű dr. Fülep Lajos ref.[ormátus] lelkipásztor úrnak
Zengővárkony u.[tolsó]p.[osta] Pécsvárad.

A Tolnai Ref. Em. lt. A zengővárkonyi ek. ir. Zengővárkony.
Gépirat autogr. aláírással Budapest-Belső Lipót-Terézvárosi Református Egyház V., Akadémia-utca 3., II. lépcső I. em. Telefon: 11-6-68 feliratú levélpapíron. Ikt. sz. 273-1936.
Címzés a levél szövege után.
Victor János ld. 1052/6.
Előzményét ld. 1123.sz.

[1] A levél nem ismeretes.
[2] Ld. 976/7.
[3] Ld. 996/10.

1166. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő] Várkony, 1936. XII. 23.

Kedves Sándor,

Nagyon fölbosszanthattak mások, hogy annyi mérgedet töltöd ki rajtam, az ártatlanon. Ez után, meg e téren nagy múltam után valóban itt az ideje, hogy egyh.[áz] megyei Prügelknabei tisztség szerveztessék s arra engem közlelkesedéssel megválasszatok.

Holott mit tettem? reklamáltam az I. f.[él]é.[vi] adósegély-elszámolást. És mért? Mert nem kaptam meg. Ezt, azt hiszem, nem kell tovább magyarázni. Mert azt tán mégse tételezed föl rólam, hogy több példányban akarom gyűjteni vagy hogy nálam elveszett? az utóbbi se nagyobb abszurdum, mint az első. Hogy mi lett vele, én nem tudom, de ide nem érkezett, s akkor követtem volna el mulasztást, ha dec.[ember] II. felében se reklamáltam volna. Vártam, mert pár év óta ahhoz vagyok szokva, hogy az elszámolás nem siet megérkezni, de végül is úgy éreztem, tovább már nem szabad várnom.

Tiltakozol a föltevés ellen, hogy nem szoktál leveleimre válaszolni. Én nem csináltam ebből sérelmet, s az eseteket, melyekre nyilvánvalóan nem emlékszel, nem akarom fölhánytorgatni. De ha nem lettek volna, nem is említettem volna. Ha azonban tiltakozásod azt jelenti, hogy a nem válaszolások nem voltak szándékosak és nem akarod uzussá tenni, nagyon örülök neki.

Ádázkodol azért, hogy az adósegélyed késedelmes kiutalása miatt reklamáltuk Rajtad – hát, kedves Sándorom, nézz bele újra a levelembe s meg fogod látni, hogy *egy szó sincs benne erről.* Hogy mások reklamálhattak Rajtad, bizonyos, hogy *ezelőtt* én is tettem, igaz, de – én már erről lemondtam. Ne vedd azonban rossz néven, ha azon állításodnak, hogy 22 éve nem volt év, mikor a segélyt rendes időben el lehetett számolni, mert rendes időben megérkezett – ellene mondok. Én még nem tekint-

hetek vissza ekkora múltra, csak másfél évtizednél valamivel többre, de ez időszak nagyobb felében a segély idején megjött. S ha mostanában nem is olyan idején, mint előző években, más egyházmegyékben még mindig sokkal jókorabban, mint a mienkben – légy szíves belenyugodni abba, hogy ezt nem reklamálásból mondom, se sértegető, vagy bosszantó szándékból, hanem egyszerűen azért, mert Te – és nem én – előhozod ezt a témát s az én adataim így szólnak. Hogy mennyire nem reklamálok, láthatod abból, hogy egész éven át egy szót se szóltam erről a témáról – s most se a segélyt reklamáltam, hanem az elszámolást. Ha azonban Kájel[1] okvetetlenkedései annyira megzavarnak, hogy disztinkció nélkül egy kalap alá veszel mindent és mindenkit, – hogy kell hallgatnom ezután, hogy észrevedd?

Hogy pedig Neked több dolgod van – csak természetes. Azért vagy Te az esperes és nem mi. Úgy illik, hogy minél följebb, annál több baj. Hát még ha király lennél, gondold meg, bomba, tőr, revolver fenyeget s még feleségül se veheted akit akarsz.

Végül még azért is én kapok ki, hogy eddig olyan kevés költségvetést és vál.[asztói] jegyzéket küldtek be Hozzád. Az enyém itt van a magadszabta terminuson.

No de én legalább jó hírt is mondhatok: amit a jelentésekben évek óta panaszoltam, mint az ifjúsági munka rendes megindításának akadályát, a helyiséghiányt,[2] végre sikerül elhárítani; eddig püspök úrtól és másoktól 550 p[engő]-t kaptam (s még várok) e célra, úgy hogy tavasszal megcsináljuk a helyiséget. Ez nekem mindennél fontosabb, és a legnagyobb öröm.

Istentől megáldott ünnepeket kívánva szeretettel ölel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10.b. A Tolnai Em. ir. 1936. Iktatatlan ir.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893.sz.

[1] Kájel Béla tolnai ref. lelkész.
[2] Ld. 1123.sz.

1167. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő] Várkony, 1936. XII. 24.

Kedves Barátom,

levelére[1] természetesen nem mondhatok mást, mint hogy csupa olyan dolgot mond, amikben a mindennel való leszámolás teljesen egyezik az én ősrégimmel. Mert hát nekem már 30 egynéhány évvel ezelőtt az volt a meggyőződésem, hogy itt nem érdemes, azért is hagytam itt mindent, s a háború és folytatása nem tett hozzá semmit. S ez nem „érzés" volt – pontos látása annak, hogy itt minden el fog pusztulni, s minél előbb, annál jobb. Én nem egy-két tünetet néztem soha, hanem az egész itteni életét – s ahol, hogy mást ne mondjak, millió-szám kellett kivándorolni főkép föld híján! nem is történhet más, mint ami történt. S ebbe a világba mereng vissza Maga azért, mert ezer szám csinálták a báli meghívókat. Valóban, éppen Kneréknek való feladat.

Nekem nem jött meg még az eszem, s azt hiszem, soha se is fog, ha rajtam állna, én biz fölforgatnék itt mindent úgy, hogy kő kövön ne maradna.

Az Ormánság-könyv dolgában az Athenaeumot említi[2] — úgy látszik előző levelemben elfelejtettem megírni, hogy legelőször őhozzájuk fordultam, a válasz az volt, hogy szívesen kiadnák, de magyar megyék monográfiáját készítik elő jövő évre,[3] köztük Baranyáét is, melyben az Ormányság is benne lesz — „nem csinálhatunk önmagunknak konkurenciát." Ezt nevezem szatócs=gondolkodásnak. Denique, kiadó még mindig nincs. Illyés Gyula most írta, hogy a Franklin foglalkozna a dologgal[4] íde hát Franklin és Athenaeum, az nem egy?[5] Én úgy tudtam: igen.

Nagyon örülök valószínű jövetele hírének — legyen belőle bizonyosság![6]

Jobb jövő esztendőt kívánva szeretettel köszöntöm.

Fülep Lajos

BML XI.9. Kner Nyomda ir. C/30. 149-150. Megj.: Fülep-Kner lev. 115-116.l.,
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1156.sz.
[2] Ld. 1087/3.
[3] Ld. 1143/2.
[4] Ld. 1159.sz.
[5] Ld. 1169/3. Az Athenaeum és a Franklin Társulat AFRA néven 1923–1929-ig tartó kereskedelmi együttműködési szerződést kötött egymással.
[6] Kner Imre nem látogatott többet Zengővárkonyba.

1168. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1936. XII. 30.

Kedves Lajosom!

Tegnap megírtam a *jelen* rajzához,[1] amit még kívántál. Reménykedem, hogy talán most megfelelőnek találod majd. Pesti utam dugába dűlt. Bereczky[2] beteg s újév után megy pihenni feleségével vidékre valahova, hát nem tudok hova menni. Szabó Pál Zoltán[3] ajánlott valami 5 gépírót is Pécsről. Ma megy be feleségem Pécsre s hoz valakit. Arany Sándor[4] végre írt. Febr.[uár] 24-én jön meg Amerikából, de Veress Sándor[5] és Farkas Ferenc[6] újra átnézik a gyűjteményt s Farkas Ferenc a kiválogatott anyagot (k[örül]b.[elül] 50) szabályszerűen lekottázza s nekem megküldi újév után. Mihelyt megjön a kotta s a gépírás is elkészül (még legalább 110 lap a szótárral, betoldásokkal s új jegyzetekkel), ha terhedre nem lennék, elmennék hozzád egy napra a kézirattal s megkérnélek, ha tudsz nekem adni néhány órát, hogy a dalszövegekből segítsd kiválogatni az értékesebb anyagot. Kérlek, írd meg, nincs-e akadálya, mert leveleidből látom, hogy irtózatos dolgod lehet s nem szeretnélek munkáidban zavarni. A kiválasztott anyagot talán feleségem legépelné majd, ha szabadulhat. Gunda[7] persze máig se küldte meg a kákicsi fényképeket s rajzokat. Ha Pestre megyek, el fo-

gok mondani mindent Bátkynak.[8] Emberrel még így nem jártam. Úgy látszik, most már nem használhat Ormányság leendett nagy ethnográfusa.

Kézcsók! Boldog újévet kíván s ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/73.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak ref. lelkész Zengővárkony u.p. Pécsvárad, Baranya m.
Feladó: Kiss Géza Kákics, Baranya m.
Előzményét ld. 1087/3.

[1] Ld. 1149/9.
[2] Ld. 996/3.
[3] Ld. 849.sz.
[4] Ld. 1163/3.
[5] Veress Sándor (1907–1992) zeneszerző, népzenekutató, 1934–1940 között Bartók Béla asszisztense az MTA népzenei gyűjteményének rendszerezésében.
[6] Farkas Ferenc (szül. 1905.-) zeneszerző. 1935-ben tért haza hat évi külföldi tartózkodás után.
[7] Ld. 1149/15.
[8] Ld. 1149/7.

1169. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1937. I. 9.

Kedves Barátom!

Karácsonyi levelére[1] nem tudtam előbb válaszolni. Sok volt a dolgom s nem is tudtam magam koncentrálni. Most se tudom, mert nagyon sokfelé kell gondolkoznom. De mégsem akarom a választ tovább halogatni, pedig érdemleges ellenvetéseim nincsenek. Karácsony után pár nappal nagyon kedves vendégem volt: *Móricz Miklós*[2] a feleségével. Nagyon szeretem őket, éppen ellenkezőjét képviseli az Ön világnézetének, mert törhetetlenül optimista, ha látja is az összes problémákat és bajokat. Szerinte bizonyos az, hogy ha nehezen is, bajjal és jajjal is, de megyünk előre és a társadalom megtalálja a maga útját, lehetőségekre rá kell mégis bukkanni. Én temperamentumom és pillanatnyi hangulatom szerint vergődöm kétféle felfogás között s aszerint, hogy a napi események merrefelé mutatnak. Sajnos, tudásom, tájékozottságom nem elég ahhoz, hogy dönteni tudjak. De talán ez a szerencse. Ha optimistább volnék, akkor nem volnék elég óvatos ahhoz, hogy jól végezzem a munkámat, ha pedig osztanám egészen az Ön pesszimizmusát, akkor nem volna erőm és hitem csinálni azt, amit csinálni muszáj és bizony sokszor mégis – éppen most is olyan nehéz. De rövid katonai pályámon megtanultam Zugsführer úr Kisstől, aki mindszenti ember volt és az alföldi paraszt ideális típusa, olyan „úri" gondolkozású, mint nagyon kevés ú.[gy]n.[evezett] úriember ismerősöm, hogy ha nehéz tartani a direkciót, kisegítő, közbeeső direkciót vesz fel az ember. Hát én ehhez tartom magam s rájöttem, hogy így lehet csinálni is, kibírni a dolgokat, ha nagyon muszáj. –

Az Athenaeum és a Franklin tudtommal már nem egy, csak egyideig volt közöttük könyvkereskedelmi kooperáció[3], de úgy tudom, hogy az már régebben megszűnt. –

Illyés Gyula viszont ma már elég jelentős személy ahhoz, hogy el tudja érni a könyv iránti érdeklődés felkelését, s remélem, hogy sikerül neki kiadót szerezni rá[4]. –

Magamról egyébként semmi különöset nem írhatok. Hogy meg tudom-e odautazási tervemet[5] valósítan i, még nem tudom, de majd februárban, legközelebbi pesti utam után meg tudom írni, mert ez másoktól is függ. – Szíves jókívánságait nagyon köszönöm. Nem tudom, hogy egyeztessem össze ezeket levele egyéb tartalmával. Levélzáró formula-e, vagy mint lelkész hisz mégis a jókívánság erejében? Hiszen ha minden fenekestül felfordul, vagy felfordítani való, akkor én mint kapitalista, már csak a bibliai példaszó értelmében is legalulra kerülök a felfordulásban, a fene egye meg! Pedig annyit gondolkozom, töprengek, dolgozom, hogy megálljam a helyemet, hogy fenntartsam azt, ami rám van bízva s ha lehet előbbre is vigyem, de hát semmit sem lehet tudni. Nem jó az, ha az ember érdekelve van ilyen nagyon abban, hogy a fennálló szervezet fennmaradjon, s amellett nagyon is látja annak a hibáit. De hát én úgy érzem, hogy nem a szervezetben, nem a formákban, hanem az emberanyagban van a hiba és ez sokszor még sokkal szomorúbb. –

A viszontlátásig szeretettel köszönti régi, igaz híve

Kner Imre

BML XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 150-151. Megj.: Fülep-Kner lev. 116-117. p.
Gépelt másodpéldány aláírás nélkül.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1167. sz.
[2] Ld. 1006/4.
[3] Ld. 1167/5.
[4] Kiss Géza: Ormányság c. kötetének kiadására utal. Ld. 1087/3.
[5] Kner csak egyszer, 1932-ben járt Zengővárkonyban.

1170. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

[Kákics, 1937. I. 13.]

Kedves Lajosom!

Tegnap, hétfőn este haza érkeztem. Szombat este 7 ó[rá]-ig dolgoztunk Szabolcsi Bencével[1], Veress Sándorral[2], Farkas Ferenccel[3] a dalok kiválasztásán. Szabolcsi Bence a Franklin útján jutott közénk. Boldog volt és köszönte, hogy ott lehetett velünk s azt mondta, hogy olyan gazdag kincs van itt egy rakáson, hogy ha a Franklin tőle kér a dalanyagról szakvéleményt, csak egyet mondhat: minél tágabb teret adni neki, hogy minél több kincset lehessen beledugni. Valami nyolcvanat válogattak ki, de többről is szó lehetne, ha a Franklin adna teret. A dolognak ez a része is hát rendben van éppúgy, mint Bátky[4] szakvéleménye. A te leveledről pedig azt mondta Péter András dr.[5], hogy ha Fülep ajánl valamit, az már magában elég, de *üzleti* része is van

a dolognak. Schöpflinnel[6] nem tudtam találkozni, de Péternek megmondtam ott is s telefonon is, hogy Fülep válasza helyett én vagyok a válasz, mondja meg neki s hogy szeretettel üdvözölöd. 2-3 héten belől ígérte Péter a választ. Még ő és Schöpflin is átolvassák Bátky után. Hibát is követtem el. Az öreg Bátky követelte a *Múlt és jelen* c.[ímű] fejezetet is, mert neki a püspök úrnak is, szakvéleményt kell adni az egész könyvről s bizony ez a fejezet is ott maradt s így kerül vissza Franklinhoz. De újra felhívtam telefonon Péter András és megmagyaráztam neki, hogy azon a fejezeten lényeges változások lesznek még s utolsó fejezetnek kerül, hát akár el se olvassák. Az úton hazafelé döbbentem meg, hogy ott *idegen* bérlők uzsorájáról írtam.

A helynév értelemszerű kiegészítés, a dátum: postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4588/74.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak ref. lelkész Zengővárkony U.p. Pécsvárad Baranya m.
Feladó: Kiss Géza Kákics, Baranya m.
A levél szövege aláírás nélkül fejeződik be.
Előzményét ld. 1087/3.

[1] Szabolcsi Bence (1899-1973) zenetörténész, szerkesztő. Ezekben az években a régi magyar zenei emlékek összegyűjtésével és közzétételével foglalkozott. 1945 után a Zeneművészeti Főiskola tanára, utóbb az MTA tagja lett.
[2] Ld. 1168/5.
[3] Ld. 1168/6.
[4] Ld. 1149/7. ill. 1183/3.
[5] Péter András (1903-1944) művészettörténész, a Franklin Társulat irodalmi igazgatója, a Tükör c. lap képzőművészeti kritikusa.
[6] Ld. 936/6. ill. 960/4. Az Ormánságról készült véleménye nem ismeretes.
[7] Ravasz Lászlóra utal.

1171. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő] V[árkony] 1937, I. 18.

Kedves Sándorom,

igen sajnálom, hogy önhibámon kívül oka lettem számodra ilyen nagy levél-írásnak. De belátod, hogy nem én vagyok az oka, hiszen ezt leveledben is kifejezésre juttatod. Levelem „hangja" ellen ugyan panaszod van, azonban, azt hiszem, alaptalanul; előttem van, mit írtam, nem találok benne semmi olyat, amin fenn lehet akadni. Csak, persze, határozottan megmondtam, mibe nem egyezhetem bele.

Leveled baráti tenorja és azon mondata után, hogy „jobb szerettem volna" (ennek igazán nehéz ellene állnom) dilemmába kerültem, de akármennyit hányom-vetem a dolgot, nem tudom álláspontomat feladni. Hogy mért? Ne vedd rossz néven, de ezt *restellem* magyarázgatni. A legelemibb *jogról* kelljen beszélnem[1]?

Nagyon szeretném, ha pontosan megértenél. A leveledben foglalt érvek lehetnek mind helyesek és meggyőzők, de szerintem *nem erről van szó,* és nem arról, hogy ki szereti a feleségét és hasonlókról – hanem egyedül arról, hogy előzetes tudtom és

akaratom nélkül senki és semmiféle testület vagy gyűlés törvényesen, szóval érvényesen nem köthet nevemben biztosítást, ha még olyan előnyös is az. *Elvről* van szó és ez az, amitől nem tágíthatok semmilyen előny kedvéért.

Tizedik éve vagyok most a tolnai traktusban, nagyon jól tudod, hogy soha, egyetlen traktus-gyűlésen se szóltam bele valamibe – engem igazán nem lehet okvetetlenkedőnek, kákán csomót keresőnek nevezni. Sőt, az ilyenek felháborítanak – útálom az ilyesmit. De hogy rólam nélkülem olyan ügyben végezzenek, amire a törvény semmi jogot se ad – ilyen *precedenshez* nem járulhatok hozzá. Ugy érzem, ez *kötelességem*, sőt azt tartom, hogy nem én vagyok az „aki a közösség javát munkáló kötelezettség alól kivonom magam" – hanem Neked, a törvény őrének, kötelességed vigyázni arra, hogy ilyen törvénytelenség ne történjék. Nagyon sajnálnám, ha jogérzékünk ezen a ponton nem találkozna, de akkor is meg kellene maradnom amellett, hogy egyedül az én általam képviselt álláspont a helyes, még akkor is, ha – mint írod – egyedül vagyok vele. Jogról és igazságról nem dönthet a szám – az erőszak persze, erőszakot tehet rajta, de vajjon oda jutottunk? Ez nagyon veszedelmes út. Jól emlékszem, hogy évekkel ezelőtt még Neked is ez volt az elved és meggyőződésed. De ha e téren a relativizmus útjára lépünk, vége mindennek.

Nem tudom, milyen gyűlésről mondod, hogy nem voltam ott. O[rszágos] R[eformátus] L[elkész] E[gyesület]? Nem vagyok tagja! Ha érdekel, hogy mért nem, szívesen elmondom alkalmilag. Vagy egyh.[áz] m[egyei] lelkészegyleti gyűlés? Ép akkor Harkányban kúráztam. Hagytam volna ott a kúrát? De különben is – ott volt mindenki? S ha ott volt, lehetett a távollevőkre érvényesen határozni *ilyen* ügyben?

Ismétlem, *nagyon sajnálom*, hogy ezúttal nem deferálhatok – tégy próbára, tapasztalni fogod, hogy minden jogos és méltányos ügy mellé kapacitálás nélkül odaállok, ilyenben mindig segítséged leszek. Ezt a mostanit nem tartom annak.

Légy kegyes tehát Joó Andrásnak[2] írni, hogy utalja át a 18 P[engő]-t.

Szeretettel ölel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref.Ek.lt. A/10.b. A Tolnai Em. ir. 1937. Iktatatlan ir.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] Gilicze esperes értesítette FL-t, hogy egy lelkészi gyűlésen valamennyi a Tolnai Egyházmegyéhez tartozó lelkész csatlakozott a lelkészi temetkezési biztosításhoz, s ezért – bár FL nem volt jelen - tőle is levonták a 18 pengőt. Amikor FL a „róla – nélküle" való döntés ellen tiltakozott, Gilicze nem az elvi kérdésre válaszolt, hanem a biztosítás előnyeit bizonygatta.

[2] Joó András nagydorogi lelkész, egyházmegyei tanácsbíró, a Tolnai Egyházmegye közpénztárnoka.

1172. FÜLEP LAJOS – BEKE ÖDÖNNEK

Zengővárkony, [1937.] III. 13. u.[tolsó]p.[osta] Pécsvárad

Kedves Kollega Uram,

tudok a gyűjtésről[1], idevágó cikkeiből is olvastam s természetes, hogy ez a munka nagyon érdekel s készséggel állok rendelkezésére. Mint afféle nem hivatalból, de szenvedélyből ős etnográfus (mióta az eszem tudom, csinálom) ahol csak tehettem, tudakoltam már eddig is a kívánt neveket, sajnos, eddig végtelen kis eredménnyel; itt még él egy s más hagyomány, de az öregek úgy látszik, ép ezt a részt alaposan elfelejtették. De azért most újra meg fogom próbálni a dolgot, tehát kérem, csak küldje el az apparátust s lapján említett dolgozatait (mert lehet köztük olyan, amit nem ismerek.)

Tudtommal Horváth Adolf[2] a baranyai flóra legalaposabb ismerője – nála nem érdeklődött? És az egyetem, Gorkáék[3], nem tehetnének szintén valamit?

Kiss Géza kákicsi lelkész megírta az Ormánység monográfiáját (a kézirat most van a Franklinnál)[4] s biztatásomra teret szentelt a népi növényneveknek is – ez se valami sok, de mégis valami, amint a könyv megjelent, fölhasználhatja a benne levő anyagot. Én arra is biztattam őt, hogy az Ön számára csinálja meg külön ezt a részt, de ő állandóan beteg, a munka is nagyon kimerítette, rengeteg egyéb baja is van, úgy hogy ő hozzá hiába fordul, aligha tehet v[ala]mit, de amit ő tud, úgyis benne van könyvében. (Ormánysági tájszótára Szegedi Füzetek 1934-i folyamában[5]/.

Talán tud egyet-mást Illés Géza terehegyi ref.[ormátus] lelkész[6] is, – rám való hivatkozással tessék hozzá fordulni. (Bár ő is inkább csak K.[iss] G.[éza] irásaiból tudja, amit tud, de hátha akad nála mégis v[ala]mi eredeti adat.)

Ön bizonyára találkozgat Balassa József[7] bátyánkkal, kérem adja át neki legmelegebb üdvözletem.

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

Az évszám az 1218. sz. levelezőlap alján megállapítva.
MTAK Kézirattár Ms 4786/194.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Beke Ödön (1883-1964) finnugor nyelvész, ekkor budapesti középiskolai tanár, 1949-től a budapesti egyetem tanára. A Magyar Nyelvőr szerkesztője.

[1] Beke Ödön Fl-nak írt lapja nem maradt fenn. Népi növény- és csillagnevek gyűjtéséről volt szó, de az akcióról sem a Magyar Nyelvőr, sem az Ethnográphia 1936-1937-es évfolyamában nincs említés. Beke Ödönnek mindkét folyóiratban jelentek meg cikkei.
[2] Ld. 1141/2.
[3] Gorka Sándor (1878-1945) biológus, zoológus, 1921-től a pécsi egyetem biológiai tanszékének helyettes, 1923-tól nyilv. rendes tanára volt.
[4] Ld. 1087/3.
[5] Ld. 951/6. és 8.
[6] Ld. 958/5.

[7] Balassa József (1864-1945) nyelvész, középiskolai, majd 1919-ben egyetemi tanár. 1920-1940 között a Magyar Nyelvőr szerkesztője. Bajai születésű volt, FL bajai lelkész korában ismerte meg, amikor 1925-ben a FL-t meglátogató Alexander Bernát a rokonaihoz utazó Balassa Józseffel együtt érkezett a városba.

1173. SZABÓ PÁL ZOLTÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1937. IV. 2.

Mélyen tisztelt Bátyámuram!

Csak most érkeztünk meg az olaszországi tanulmányútról. Így mostanáig hallgattam. Közben igen sok dolgom volt és a fiuk is teljesen lefoglaltak. Kákicsról nem találtam leveleim közt semmit. Mi van Géza ügyével[1]? Írok neki is azonnal. Aggódom értük, gyermekei is igen betegek voltak. Tehetek-e valamit? Elmaradt húsvéti jókívánságaimat kedves Feleségednek és Neked most általános szívből jövő jókívánsággal igyekszem pótolni. Kézcsókomat küldve Őnagyságának, Téged tisztelettel és nagyrabecsüléssel köszönt

Szabó Pál Zoltán

MTAK Kézirattár Ms 4589/279.
Kézírás Roma Foro Romano veduto dal Campanile di S. Francesca Romana feliratú képeslapon.
Címzés: Nagytiszteletű és Nagyságos Fülep Lajos dr. úrnak, ref. lelkész, egyetemi tanár Zengővárkony U.p. Pécsvárad.
Szabó Pál Zoltán ld. 849. sz.

[1] Kiss Gézára ill. az Ormányság c. mű kiadásának ügyére utal. Ld. 1087/3.

1174. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

[Firenze,] 1937. IV. 3.

Második hazádból szeretettel üdvözöl

Németh László
Németh Ella

A helynév postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4589/83. Megj.: Monostori: Napjaink 25. p., Németh-lev. 236. p.
Ceruzaírás Firenze – Palazzo Pitti feliratú képeslapon.
Címzés: Nagys. Dr. Fülep Lajos egyet. m. tanár úrnak Zengővárkony u.p. Pécsvárad Ungheria.

1175. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő] Várkony, 1937. IV. 8.

Kedves Sándor,

csatoltan küldöm 1/ a szavazólapot, 2/ a múlt évi zárószámadást összes mellékleteivel.

A pénzszámadást az újfajta nyomtatványon csináltam, a terménszámadáshoz meghozattam mindenfajta nyomtatványt, egyetlen egyet se használhattam, ezért azt úgy csináltam meg, mint mindig azelőtt. S a pénzszámadás csinálásában is vissza szándékszom térni a régi módszerhez. Az én számadásaimat a számvevő nemcsak el szokta fogadni, de meg is dícsérte és pár év előtt követendő például állította – mert egyszerű, világos, egy szempillantással áttekinthető szokott lenni. Most pedig ehelyett kell csinálni egy ostoba, zűrzavaros módszer szerint, melyből csak úgy bűzlik a bürokrata salabakterség. A számadás *a gondnok mint pénztárnok* számadása mindenről, amit az év folyamán bevett vagy kiadott – mi köze ehhez például a paplaknak, papi és tanítói földeknek s[a]t[öb]b.[i] melyek hozamát ő se be nem vette, se ki nem adta? etc.[etera] etc.[etera].

Nem tudom, Te milyen véleménnyel vagy a dologról, nem szeretném, fájlalnám, ha máson lennénk – de, úgy tudom, sok társam kérését tolmácsolom, mikor arra kérlek, Te és esperes társaid szálljatok szembe az egyháznak ezzel az értelmetlen *agyonadminisztrálásával*, mely az egyszerűsítés jelszava alatt folyik, s már olyan méreteket ölt, hogy túltesz a legvadabb civil adminisztratív mánián. Én egyébként valamelyik lapba írni is fogok a dologról[1]s részletesen megmondom végre, amit kell. De a Ti megértő segítségetekre okvetlenül szükségünk van! Papoktól nem hallok mást, mint panaszt, panaszt, panaszt!

Szeretettel ölel

Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10.b. A Tolna Em. ir. 1937. Iktatatlan iratok.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] FL-nak ilyen cikke nem ismeretes.

1176. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1937. IV. 12.

Kedves Barátom,

mikor legutóbbi könyvemet[1] azzal a dedikációval elküldtem, amit beleírtam magának, az egy régi fogadalomnak – vagy szövetségnek – újra megerősítése akart lenni. Szórúl szóra úgy értettem, ahogy írtam, s a „mélyben ágyazott" nem elteme-

tést akart jelenteni, hanem megmozdíthatatlanságot. Ebben nem szabad kételkednie, még akkor sem, ha udvariatlan és illetlen vagyok is, vagy hanyagnak és elközömbösödöttnek mutatkozom. Az én baráti érzésem örök és változatlan, s mindjárt meglátná, hogy milyen tevékeny is tud lenni, ha — amit Isten ne adjon — életének körülményei úgy alakulnának, hogy szüksége támadna valamiben reám. A nehéz órák az igazi próbaideje a barátságnak, s én nagyon tudom, mi az, mikor nehéz órákban barát áll mellettünk. Én ilyen barátja vagyok s az is maradok, akármi történjék is.

De van közöttünk valami, ami okozója mindannak a látszatnak és valóságnak, amit joggal vet szememre[2]. Ha tudná, milyen nehéz erről beszélnem! Hisz évek óta készülök rá, s mikor láttam, írásra elszánni nem tudom magamat, legutóbbi Pestre jövetelekor[3] azzal a fogadkozással vártam, hogy élőszóval gyónok meg. Nem lett belőle semmi, s ez a magamba fojtott tehetetlenség akadályozott meg abban, hogy egyáltalán írjak magának. Utolsó előtti levelét[4] azóta is a tárcámban hordom. Hogyne kívántam volna válaszolni a kérdésére. (N.[ota]b.[ene] nem tudok könyvkereskedőt ajánlani; 10 % -nál több engedményt egyik sem ad s valamennyi szigorúan tartja magát a Könyvkereskedők Egyesületének átszámítási kulcsához: a francia frank jelenleg 36 fillér. Új könyv megrendelése után hetek is elmúlnak, mire a könyv megérkezik. Az állapotok rosszabbak, mint valaha.) — Hogyne kívántam volna válaszolni levelére! De úgy éreztem, hogy egyébről írni, mint amit közölnöm olyan régi kötelességem, álnokság volna. Megszegtem a nyíltság törvényét, s ennek tudata bénította meg író kezemet.

Nem hiszem, hogy valaha olyan nehéz feladat előtt álltam volna, mint amikor ezeket írom magának. Voltaképpen megmagyarázhatatlan dolgokról van szó, a tudat mögött nyugtalanító érzésekről. Akárhogy is, egyre kérem: minden szavamat fogadja el tiszta őszinteségnek.

Azt írtam föntebb, hogy van közöttünk valami. Az előzménye ennek, hogy történt közöttünk valami, amit maga észre sem vett, vagy annak idején figyelemre se méltatott. Mikor legutóbb Várkonyban voltam[5] egy rövid jelenet és rövid szóváltás. Aznap volt, amelyiknek éjszakáját álmatlanul töltöttem (dehogy is holmi állítólagos pulci-k miatt!) Néhány szó, egy bizonyos hanghordozás, mozdulat, arcjáték hirtelen világosságot gyújtott gyanútlanságom sötétjében. S abban a világosságban egyszerre láthatókká lettek a tudat mögé süllyesztett apró megfigyelések, tünetek, egymagukban semmitmondó jelek. Hogy rövidre fogjam: abban a szempillantásban úgy éreztem, hogy nem az vagyok magának, aki maga nekem. Nem vagyok egyenrangú barát. Nem tudok erről többet mondani, bár így is nagyon tökéletlenül fejeztem ki magamat. De ennyiből is mindent meg kell értenie.

Azóta megbántottság nélkül viselem magamban ezt az érzést. A legkínosabb az volt, hogy lehetetlen volt beszélnem róla. Mert megbántsam az érzékenységét? Úgynevezett színvallásra kényszerítsem? Nem hiszem, hogy az érzésem megcsalt volna, bár boldog volnék, hogy úgy volna. Szíves-örömest vállalnám érte a vezeklés minden módját.

S magamról mi újat tudtam volna mondani? Régen kitártam magamat maga előtt, ismer kívülről, belülről. Én minden tökéletlenségemmel olyan vagyok, amilyen va-

gyok. Másmilyen lenni nem tudok. A barátság érzését a legnagyobb érzésnek becsülöm. Nagyobbnak a szerelemnél. Sokkal értékesebbnek is, el nem múló valaminek. És egységnek: a barát az nem ennél vagy annál a tulajdonságánál fogva barát, hanem minden jótulajdonságával és minden tökéletlenségével együtt.

Minderről, jól tudom, fölösleges szót is ejtenem. Jól tudjuk ezt mind a ketten.

De hát tovább nincsen. Nem érzem megalázottnak magamat, amért ezzel a vallomással megaláztam magamat. Barát előtt nincsen megalázás.

Igaza lehet abban, hogy különös viselkedésem miatt megingott bennem a hite. Az enyém ugyanilyen körülmények között meg nem ingott volna magában.

Kedves Barátom, drága jóbarát! Lehetetlen, hogy ki ne érezze soraimból mélységes szeretetemet. Mindig meghatottan gondolok arra a sok jóra, amit magától kaptam. A barátsága nekem drága kincs s mindig is az lesz. A tér és az idő nem tágulhat ki közöttünk olyan óperenciás tengerré, hogy ne ugyanazt érezzem maga iránt, amit e pillanatban ugyanúgy érzek, mint valaha.

Mély szeretettel öleli öreg barátja

Artúr

MTAK Kézirattár Ms 4586/81.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A küldött könyv: Liebl Ervin (1895–1927). Bp., 1935. Dedikációja: Don Lodoviconak mélyben ágyazott baráti szeretettel Arturo.
[2] FL-nak egy fenn nem maradt levelére utal.
[3] Ld. 1121. sz.
[4] A levél nem ismeretes.
[5] 1936–1937-ből egyetlen Elek Artúrtól származó, vagy FLnak Elekhez írt levele sem maradt fenn; nem állapítható meg, járt-e Elek ezekben az években Zengővárkonyban.

1177. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony, 1937.] IV. 16.

Kedves Carlo,

a pécsi professzorok „Pannonia"[1] c. folyóiratának szerkesztője[2] az én közvetítésemmel a lap számára valamilyen tanulmányt kér Magától, *idegen nyelven*, és képmellékleteket is szívesen ad. Ha tehát készen van valamilyen értekezése v.[agy] valami nagyobb munkájából kiszakítható részlet, akármilyen nyelven (francia, német, angol, olasz), kérem küldje el nekem, s ha olyan a tanulmány, melyhez néhány kép is kellene, a fotókat is. Én majd továbbítom s gondoskodom a korrektúráról is. Úgy tudom, a Pannonia fizet is valamit – Parisba átutalni ugyanis aligha lehet, de felhasználhatja, ha „haza" jön, mert hát remélem, hogy megjön, ill.[etve] megjönnek az

idén hosszabb időre *hozzánk*[3]. Ha aztán a cikket küldi, írjon pár sort magáról, hogy van s mit dolgozik? és hogy mikorra tervezi jövetelét.

Szeretettel öleli mindkettőjüket

Fülep Lajos

A hely és év postabélyegzőről.
Kézírás postai levelezőlapon.
Firenze Casa Buonarroti Tolnay Károly hagyatéka. Megj.: Lackó: Jelenkor. 1017.p.
Címzés: Monsieur Charles de Tolnay Paris 6e 3, rue des Sts Pères, 3.
Exp.[édié] p.[ar] Fülep Pécsvárad, Hongrie [FLné írása]
Az ügyről ld. még 1178., 1179., 1180., 1186., 1187., 1188., 1191., 1192., 1193., 1195., 1196. sz.

[1] A Pannonia 1935–1943 között megjelenő pécsi folyóirat. 1935-ben Koltay-Kastner Jenő, 1936-ban Koltay-Kastner Jenő és Prinz Gyula, 1937-től Kerényi Károly és Prinz Gyula közreműködésével Halasy-Nagy József szerkesztette. Tolnay La peinture hongroise contemporaine c. francia nyelvű tanulmányát a lap az 1937. III. évf. 25-42. p. közölte.
[2] Halasy-Nagy Józsefre utal. Ld. 797/3.
[3] A fennmaradt dokumentumokból úgy tűnik, Tolnay 1937-ben nem járt Zengővárkonyban. Ld. 1228. sz.

1178. TOLNAY KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

[Párizs, 1937.] IV. 20.

Mélyen tisztelt Tanár úr!

Sokszor köszönöm k.[edves] kártyáját[1]. Szívesen küldök egy tanulmányt a „Pannonia" c.[ímű] folyóirat számára. Van egy francia nyelvű tanulmányom („*La peinture contemporaine hongroise*")[2], amely magyar tárgyú lévén talán érdekelni fogja a „Pannoniát". Ez a tanulmány 24 gépírásos oldal; szükséges volna k.b. 20 illusztráció hozzá. A tanulmány publikálatlan (felolvastam a múlt hónapban a bruxellesi Musée Royal nagytermében)[3].

Ha ez a tanulmány megfelelne, kérem szíves válaszát és rögtön elküldhetném. Igazán kedves, hogy reám gondolt. A „Bosch" május havában jön ki[4]; rögtön küldök belőle egy példányt. Egyébként Önnek dedikáltam a könyvet, hálám jeléül.

Nemsokára bővebben írok. Szíves válaszát várva, kézcsókkal és szeretettel ölelik

Carlo – Rina

A hely és év postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4590/54.
Kézírás postai levelezőlapon, rajta 10. Paris La Sainte Chapelle aláírású kép.
Címzés: Hongrie Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos egyet. m. tanár, ref. lelkész úrnak Pécsvárad (Zengővárkony)(Baranya megye.)
Előzményét Ld. 1177. sz.

[1] Ld. 1177. sz.
[2] Ld. 1177/1.
[3] Az előadás 1937. III. 16-án hangzott el a Musée Royal des Beaux-Arts-ban.
[4] Ld. 1054/3.

1179. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony, 1937.] IV. 30.

Kedves Carlo,

a Pannonia szerkesztőjével[1] megleveleztem a dolgot, nem akarja a Magy.[ar] Művészettel[2] egyidőben közölni az értekezést, hanem előbb ő, és majd ősszel a Magy.[ar] Műv.[észet.] Erre én azt mondom Magának, csak adja oda ezt a cikket most a Magy.[ar] Műv.[észet]nek, fontosabb, hogy ott jelenjen meg, ahol bőven fölszerelhetik reprodukcióval, a Pannoniának meg majd egyszer máskor ad valamit, ha akar, föltéve ha a Pann.[onia] nagyon szépen megkéri rá, s nem ő szab feltételeket.

Kollár Kálmánt[3] (Bécsben) kapacitálgattam, hogy adjon ki Magától valamit – legalább nem szakadt el mégse egészen a német világtól.

Kerényi[4] tegnapelőtt nálam volt – azt mondja, hogy Maga ezen a nyáron nem fog „haza" jönni[5]. Igaz ez? Nagyon sajnálnám.

Szeretettel öleli

F.[ülep] L.[ajos]

A hely és év postabélyegzőről.
Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Monsieur Charles de Tolnay Paris 6e 3, rue des Saints Pères, 3
Feladó: Fülep, Pécsvárad, Hongrie.
Előzményét ld. 1177. sz.

[1] Halasy-Nagy Józsefre utal. ld. 797/3.
[2] A Magyar Művészet a Szinyei Merse Pál Társaság folyóirata, 1925–1935 között Majovszky Pál, 1936–1938 között Oltványi Ártinger Imre, 1948–1949-ben Bernáth Aurél szerkesztette. Tolnay Károly tanulmánya nem jelent meg a folyóiratban.
[3] Ld. 795/1. Tolnaynak nem jelent meg műve Kollár kiadásában.
[4] Kerényi Károly (1897–1973) klasszikus filológus, vallástörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1934-től a pécsi egyetemen klasszikus filológiát és ókori történelmet adott elő, ezidőből datálódik FL-sal való barátsága. 1941–1943 között a szegedi egyetem professzora és a budapesti egyetem magántanára volt. 1943-ban Svájcba emigrált, ahol a zürichi egyetemen tanított. Vendégtanár volt a bonni, oslói, római, zürichi és genovai egyetemeken. Szerkesztette a Műhely és a Pannonia Könyvtár c. sorozatokat, résztvett a Pannonia c. pécsi folyóirat szerkesztésében.
[5] Ld. 1177/3.

1180. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony, 1937. V. 7.]

Kedves Carlo,

nem várta meg válaszom IV. 23.-i lapjára[1], melyben kérdezte, lehetne-e a cikket egyszerre a Pannoniában és a Magy.[ar] Műv.[észet]-ben közölni[2], hanem elküldte a cikket. Nagyobb baj ennél, hogy V. 3.-i levelében se reflektál azon értesítésemre (tán nem kapta meg?/, hogy a Pann.[nonia] szerkesztője[3] (t.[udni]i.[llik] az, aki a cikket kérte – mert azóta megtudtam, hogy hárman vannak, s Kerényi[4] az egyik)

nem akarja a Magy.[ar] Műv.[észett]-el egy időben közölni, hanem ő most közölné s a Magy.[ar] Műv.[észet] közölje majd ősszel. Ezt én nem tartom jónak, s megírtam Magának, hogy eszerint ne törődjön a Pan.[oniá]-val, hanem *közölje a cikket most a Magy.[ar] Műv.[észet]-ben.* Kérdem tehát, mit csináljak a cikkel? Küldjem el Artingernek[5]? *Vagy Maga küldött neki másik példányt?* Kérem írja meg ezt nekem mielőbb, mert nyugtalan vagyok, nem szeretném ha cikke onnan is lemaradna. Közben eszembe jutott valami: nem lehetne franciául egyidejűleg a *Nouvelle Revue de Hongrie*-ban[6] közölni? Én azt hiszem, azok örülnének neki — s mindenképpen kár is volna, ha a cikk nem jelenne meg franciául is. A N.[ouvelle] R.[evue] de H[ongrie]-val nekem nincs semmi nexusom — talán Kerényi el tudná intézni a dolgot, írjon neki!

A cikkbe egyébként itt-ott bele tudnék kötni, nem lévén nagy híve a népek tipologizálásának. Pl. page [...] a magyar jellemzője „l'amour de la plenitude" stb. — s ezzel szemben a magyarság contenu spurituelját kifejező harmadik étape: Egry, Bernáth! — Egy kis felületesség: p.[age] 15. Szőnyi: *presque* classique; p.[age] 18. *véritable* maitre classique (l'un ou l'autre!) — A magyar színesség: a legigazabb magyar vidékeken, pl. Ormányság, kevés a szín! — uralkodik a fehér és fekete. Színes, sőt tarka a szláv, pl. a sokác — *a magyar mindig diszkrét.* — És sajnálom, hogy Csontváry kimaradt.

De mindez, persze nem baj, csak közölje a cikket mielőbb.

A keszthelyi ügyet[7] nem értem — Kerényi azt mondta nekem, hogy hívták Magát, de Maga azt mondta, *a kongresszus miatt nem jöhet*[8].

A meghívást köszönöm — vederemo!

Öleli

Fülep

A dátum postabélyegző.
Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka. Megj.: Lackó: Jelenkor. 1017–1018. p.
Kézírás.
Címzés: Monsieur Charles de Tolnay Paris 6e 3, rue des Sts Pères, 3
Feladó: Fülep, Pécsvárad, Hongrie.
Előzményét ld. 1177. sz.

[1] Tolnay 1937. IV. 23-i lapja nem maradt fenn.
[2] Ld. 1177/1. ill. 1179/2.
[3] Halasy-Nagy Józsefre utal. Ld. 797/3.
[4] Ld. 1179/4.
[5] Ld. 897. sz.
[6] 1908–1944 között Ottlik Géza, majd Balogh József szerkesztésében megjelenő francia nyelvű folyóirat. 1931-ig Revue de Hongrie, 1932-től Nouvelle Revue de Hongrie volt a címe.
[7] Tolnayt valószínűleg a pécsi egyetem nyaranta Keszthelyen rendezett nyári egyetemére hívták meg.
[8] Tolnaynak ebben az évben a párizsi Deuxième Congrès International d'Esthétique et de Science d'Art-on tartott előadása jelent meg (La théorie d'art et Michel-Ange címmel).

1181. KERÉNYI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1937. VI. 2.

Kedves Barátom,

ma, a reggeli vonattal szerettem volna kiutazni Hozzád s nagyon sajnálom, hogy a hajnali eső visszatartott. A délelőttöt együtt tölthettük volna, s most már alig van remény rá, hogy ősz előtt lássuk egymást. Én ugyan június közepéig még Pesten leszek, s ha addig megfordulnál odafönt, beszélgethetnénk. (Címem még mindig: I. Kútvölgyi-út 42 b.)

Az a kérés, amelyet múltkori látogatásom alkalmával intéztem Hozzád, nagyon komoly kérésem. Nagyon szeretném, ha találkozásunknak itt, a világ végén emléke volna a Szigetben[1]. Más „sziget" nálunk úgy sincs, mint magányosok találkozásai. S azért hogy Veled találkozhattam, hálás vagyok a sorsnak: legalább biztos vagyok benne, hogy a „szellemmel" lehet, vagy legalábbis lehetett találkozni ezen a darab földön s ebben a fajtában is. Ezt én hittem azelőtt, s ebben a hitben kultiváltam halottakat: Berzsenyit[2]. Az élők nagyon megrendítették a bizalmamat. S Te tudod, hogy mily kevéssé lehet bízni. Rajtad kívül legföljebb még Tolnay Károlyban, Németh Lászlóban, talán Prohászka Lajosban[3].

Közöttünk nincs is sok szóra szükség. Németh Laci, azt hiszem, tiszta helynek nevezte a Szigetet[4], amely megmaradt arra, hogy tiszta dolgokról lehessen még valahol magyarul beszélni. Tudom, hogy a Te kétséged is ugyanaz, ami az enyém: érdemese egyáltalán? Ha egy valaki van, aki még reszonál, s ha – váratlan bőségül – van két hang, amely összehangzik, akkor csodának, mint amilyen csoda minden magáért való műalkotás.

Mennyire érdemes volt Odysseia s Korfu-interpretációmat leírnom, hogy Te – Magyarországon talán Te egyedül – reszonáltál[5]!

Ott, ahol úgy érzed, meg van ütve már a hang, ott kérlek arra, kapj belé, s felelgessünk egymásnak, mint szicíliai pásztorok.

Tolnay Károly tájról és világnézetről fog írni[6]. Mi Párisban augusztus végén beszélgetünk majd, mielőtt Oxfordba megyek[7]. Nincs kedved szeptember elejére kimenni esetleg, hogy a visszautazáskor lehessünk együtt odakint? A görög templomról, azt hiszem, Neked is volnának mondanivalóid, mint Carlónak.

Bármint lesz is, bizalommal és baráti érzéssel gondolok Rád, és kérlek, tedd ugyaneztet.

A Nagytiszteletű Asszonynak tiszteletteljes kézcsókom.

Kerényi Károly

MTAK Kézirattár Ms 4588/2.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos dr. professzor úrnak Pécsvárad Zengővárkony.
F.[eladó]: Kerényi, Bpest. I. Kútvölgyi út 42 b.
Kerényi Károly ld. 1179/4.

[1] Sziget = Kerényi Károly szerkesztésében megjelent tanulmánykötet-sorozat. Kötetei 1935-ben, 1936-ban és 1939-ben jelentek meg. FL nem írt bele.

[2] Kerényi Károly műveinek bibliográfiája csak későbbi Berzsenyiről szóló művet tartalmaz: Az ismeretlen Berzsenyi. = Műhely, 1939. 7–8. sz. 93–100. p., 1940. 1–8. sz. 1–26. p., és Magyar Éjszakák 2. Bp.–Debrecen–Pécs, 1940. 36. p.

[3] Prohászka Lajos (1897–1963) filozófus, pedagógus. 1935–1948 között a budapesti egyetem pedagógiai professzora, az MTA tagja. 1931–1940 között az Athenaeum szerkesztője volt.

[4] Kerényi valószínűleg Németh László Sziget és alkotás c. cikkére utal (= Sziget, 1935. I. köt. 28–33. p.), amelynek első lapján Németh a Szigetet „tiszta lírá"-nak, ill. „tiszta tudomány"-nak nevezi.

[5] Korfu és az Odyszeia = Műhely, 1937. 1. sz. 3–16. p. ill. önállóan a Pannonia Könyvtár 34. füzeteként, Pécs, 1937.

[6] Tolnay nem írt a Szigetbe. 1937–1938-ban nem jelent meg kötet, 1939-ben pedig Tolnay Amerikába emigrált.

[7] Az 1937. VIII. 30–IX. 3. között az oxfordi St. John's College-ben tartott V. papirologiai kongresszuson Kerényi Die Papyri und das Problem des griechischen Romans címmel tartott előadást. (Ld. Actes du Ve Congrès International de Papyrologie. Brussels, 1938.) Magyarul – bővített formában – a Sziget 1939. III. köt. 7–27. p.-n jelent meg.

1182. RAVASZ LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1937. VI. 8.

Kedves Barátom!

Kiss Géza írt nekem az Ormányság című kézirata ügyében[1]. Nagyon kérlek, légy szíves, írd meg nekem a véleményedet Kiss Gézának erről a munkájáról. Én azt írtam neki, hogy munkája kiadása érdekében megpróbálok eljárni[2].

Szíves üdvözlettel

Ravasz László
püspök

Nagytiszteletű FI[!]LEP LAJOS ref.[ormátus] lelkész Úrnak
ZENGŐVÁRKONY

MTAK Kézirattár Ms 4588/95.
Gépírás autogr. aláírással Dunamelléki Református Püspök feliratú levélpapíron.
Ikt. sz. 1190/1937. Ceruzás fogalmazványként megvan Kiss Géza Ravasz Lászlónak szóló 1937. V. 27.-i levele mellett. Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1. c. Elnöki ir. 1190/1937.
A címzés a levél szövege után.
Az előzményt ld. 1087/3.

[1] Kiss Géza 1937. V. 27.-én levelet írt Ravasz püspöknek (ld. a Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1.c. Elnöki ir. 1190/1937.) amelyben közli, hogy januárban átadta Ormányság c. munkája kéziratát a Franklin Társulatnak. Minden bírálója melegen ajánlotta a kiadását, de az anyagi kockázattól való félelem miatt a kiadó öt hónapja nem adott végleges választ. „Én úgy gondoltam, hogy tovább nem alkalmatlankodom ott, hanem utánajárok, kaphatnék-e megfelelő helyeken támogatást a könyv kiadásához s lehetőleg a kiadó cég anyagi kockázata nélkül próbálni meg valahol – esetleg Sylvesternél – sajtó alá juttatni a könyvet. Baranya-vármegye alispán és főispán úr útján kilátásba helyezett már 2500–3000 P[engő]-ig való támogatást, de ezt úgy akarták, hogy – ha Franklin vállalta volna a kockázatot, – valami formában tiszteletdíjként adták volna, hiszen nekem magamnak is benne van a könyv a munkán kívül eddig 1100 P[engő] készpénzembe. Ha Baranyavármegye tovább is fönntartaná ígéretét, megpróbálnám kérni Főispán urat, hogy magához a könyv kiadásához

juttassanak segítséget. Úgy gondoltam, hogy a Kultuszminisztérium és az Akadémia támogatását próbálnám még kérni Főtiszteletű Uram kegyes támogatásával. Hogy egyáltalán kérhessem Főtiszteletű Uram támogatását, az a legelső kérésem, kegyeskedjék könyvemről egy egyetemes látású embernek, pl. Fülep Lajosnak a véleményét kikérni, aki annak minden csücskét ismeri s ő hajszolt bele, hogy csak fejezzem be mindenáron a könyvet. Tudom, hogy Bátky küldött már bírálatot, de Bátky csak tárgyi ethnographus, a szellemi néprajz már nem szakmája, a népköltészetet – ő maga mondta nekem – semmibe se veszi, zenéhez pedig érzéke sincs. [...] A zenei résznél kérem Főtiszteletű Uramat, kegyeskedjék Szabolcsi Bence véleményét kikérni, aki Veress Sándorral és Farkas Ferenccel átvizsgálta az egész anyagot s ők válogatták össze a legértékesebbeket s vállalták is a kották szakszerű elkészítését a könyv számára. Ha Főtiszteletű Uram kedvező jelentéseket kap kéziratomról, csak abban az esetben kérném aztán kegyes támogatását, hogy az Akadémia és Kultuszminisztérium útján segítséghez juthassak a könyv kiadásához. Jövő hétfőn fölmegyek Pestre, ha valami akadály közbe nem jön. Kérem Főtiszteletű Uramat, hogy kegyeskedjék Nagy Sándor útján egy sorban értesíteni, szabad lesz-e Főtiszteletű Uramat néhány percre fölkeresnem s mikor lenne kegyes fogadni." Rajta Ravasz László írásával: *Fülep Lajos*, Bátky Zsigmond, *Veress Sándor, Schöpflin Aladár*. Áthúzva Mészöly Gedeon neve.

[2] Ld. 1183. ill. 1185.sz.

1183. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Zengővárkony, 1937. VI. 10.

Főtiszteletű és Nagyméltóságú Püspök Úr!

A megtisztelő felszólításnak[1] igen örülök, mert bízom benne, hogy ha Főtiszteletűséged gondjába veszi, mielőbb dűlőre jut Kiss G.[éza] könyve kiadásának ügye.

Bár szívügyem e könyv, teljesen objektív vagyok iránta, amit eléggé mutat, hogy az első fogalmazását visszaadtam Gézának s teljesen újra írattam vele az egészet s nem nyugodtam addig, amit a tőle telő maximális teljesítményt ki nem vettem belőle. (Túltengően lirikus és rapszodikus természet, nem kis harcot kellett vele megvívnom, amíg a lehető objektív előadásra szorítottam.) Az eredményről azonos a véleményem Győrffy professzoréval[2], Bátky Zsigmondéval[3], a zenei részt illetően Kodály Zoltánéval[4]: a maga nemében nálunk egyedülálló, (Gönczy „Göcsej"[5]-énél is alaposabb), gyűjtésként páratlan, egészen elsőrendű mű, forrásként el nem múló értékű, tudósnak, laikusnak egyaránt hasznos és gyönyörűséges. Az egész magyarságnak életbevágó érdeke és becsületbeli ügye, hogy megjelenjen és minél előbb.

Én a kiadás miatt még tavaly először az Athenaeumhoz fordultam, azt írták örömmel kapnának rajta, de mivel tervbe vett monografia-sorozatukba az Ormánság már fel van véve – nem csinálhatnak önmaguknak konkurrenciát[6]. Aztán a Franklinnal léptem érintkezésbe[7] – itt, úgy látszik, rám való tekintettel, állandóan biztatták Gézát, de az anyagi nehézségek megoldásának emlegetésével addig húzták-halasztották a dolgot, míg végre elkeseredésében visszavette a kéziratot.

Az anyagi kérdés szerintem igen könnyen megoldható. 500 p[él]d[ány]-t az Iskolánkívüli Népművelés céljára át lehet vétetni a minisztériummal, ebből megtérül a kiadó minden költsége, mert a honorarium kérdését úgy akartam megoldani, hogy honorarium fejében a kiadó pénz helyett 300 p[él]d[ány]-t adott volna Gézának s ezt

átvette volna tőle Baranya megye, amire nekem alispán[8] és főispán[9], akik jóbarátaim, kötelező ígéretet tett[10]. (Hogy miként értékesítjük a 300 p[él]d[ány]-t, azt persze nem említettem a kiadónak s ezt nem kell tudnia.) Mindaz, amit a kiadó ezen felül elad, az ő tiszta haszna s megfelelő terjesztéssel ez a haszon nagy lehet, hiszen most az ilyenfajta könyveknek conjunctúrájuk van, jobban kelnek a regénynél.

Vasárnap kint volt nálam az alispán s akkor olyan megoldásról beszélgettem vele, hogy faute de mieux adja ki a könyvet a megye – mondanom se kell, hogy ezt csak kényszer-megoldásnak tekintem, mert az igazi publicitást csak pesti kiadó tudná biztosítani. (Fontos, hogy minél többekhez eljusson a könyv, ezért nem szabad 10 p[engő]-nél drágábbnak se lennie.)

Mindent egybevetve, teljes felelősséggel állítom, hogy ha Főtiszteletűséged a könyvet megjelentetni segít, egyház, nemzet, tudomány, irodalom életében nagyjelentőségű tettet visz véghez, mindnyájukat örök hálára kötelezve.

A legmélyebb tisztelettel.

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1. c. Elnöki ir. 1328/1937.
Kézírás.
Budapestre írt levél. Rajta Ravasz László írásával: Később.
Előzményét ld. 1087/3.

[1] Ld. 1182. sz.
[2] Győrffy István véleménye nem ismeretes.
[3] Bátky Zsigmond ld. 1149/7. A Franklin Társulatnak címzett, 1937. I. 18-án kelt véleményének másolata a Dunamell. Ref. Ek. l. A/1. c. Elnöki ir. 1390/1937. sz. a.
[4] Kodály Zoltán véleményéről ld. 1116., 1117., és 1118. sz.
[5] Gönczi Ferenc (1861–1948) tanító, néprajzkutató, 1932-től a kaposvári múzeum vezetője. Az említett mű: Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár, 1914.
[6] Ld. 1142. sz. ill. 1143/2.
[7] Ld. 1159. sz.
[8] Fischer Béla ld. 807. sz.
[9] A főispán: Horvát István ld. 939/13.
[10] Ld. 1208/8. ill. 1214/1.

1184. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony, 1937.] VI. 10.

Kedves Carlo,

nagyon köszönöm a könyvet[1] s az örömet, amelyet vele szerzett. Még csak azt kívánom, érje el munkáival odakint azt az eredményt, hogy lábát kellően megvethesse s mindig gond nélkül dolgozhasson. – Magamról nagy újságot írhatok: jobban vagyok! Ha nem is teljesen (ezzel már nem törődnék, egyedül a visszaesés lehetősége aggaszt), annyira jutottam, hogy dolgozhatok – úgy érzem magam, mint az akasztott, kinek nyakán az utolsó percben elvágták a kötelet és újra lélekzik. De nem is

tudom megmondani, mit érzek. Ha valami baj nem jön közbe legalább addig, míg egy s mással el nem készülök, akkor – no de hagyjuk ezt, félek a veszedelmet kihívni. Elég annyi, hogy „guter Hoffnung" vagyok és a poronty szorgalmasan rugdal.

Szeretettel öleli mindkettőjüket

Fülep és Zsuzsa

Hely és év: postabélyegző.
Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás levelezőlapon, rajta Balaton: Balatonlellénél aláírású kép.
Címzés: Monsieur Charles de Tolnay Paris 6e 3, rue des Saints Pères 3
Feladó: Fülep Pécsvárad Hongrie.

[1] Ld. 1091/3.

1185. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

[Kákics, 1937. VI. 10.]

Kedves Lajosom!

Leveledet megkaptam[1] s köszönöm, amiket tettél ügyemben. Most én is beszámolok.

Miután előre megleveleztem a dolgot, kedden voltam püspök úrnál[2]. A legmelegebben fogadott. Kész mindent megtenni a könyvemért. Néhány véleményt kér csak be s azokkal a kezében az Akadémián[3] és Kultuszban[4] mindent kivisz, amit lehet és tud. Azt mondta, hogy neked már írt is[5], aki a „legegyetemesebb látású vagy" s ismered a könyvet teljesen. Kér véleményt még Schöpflintől[6], Bátkytól[7], Veress Sándortól[8] (a zenei részekről) és Mészöly Gedeontól[9] (elsősorban a nyelvi részekről.) Mészölyhöz személyesen küldött el. Rögtön Mészöly végigböngészte velem a könyvet, jövő hét végére ér rá alaposan átolvasni s véleményt mondani. Püspök úr nagyot bámult, Mészöly egyenesen dühös volt, hogy Franklin minél nagyobb hasznot akarván kihúzni a könyvből, 25 P[engő]-re tervezi. Muraközy[10] előttem tárgyalta végig telefonon Péter Andrással[11] ezt a dolgot. Azt mondja Franklin, hogy ha a tájszótár nem volna s a kották nem volnának, már kiadta volna, de ezek teszik a könyvet nagyon drágává. Viszont éppen ezek olyan értékek, hogy nem szabad egy sort se kihagyni, tehát nem hagynak ki. Azt is elárulta Péter, hogy ha 500 példány jegyzését Kultusz stb. útján biztosítanák, ez födözné kiadásaikat. Tehát 12,500 P.[engő] Püspök úr azt mondja, hogy teljesen vigécekkel dolgoztat Franklin, a vigécé 40 % s ez teszi drágává a könyvet, meg az, hogy évek múlva kapná vissza pénzét. De 25 P.[engő]-ért senki se venné meg ezt a könyvet, tehát fából vaskarika az egész. Szabó Imre[12] is pl. feleségével együtt jelentette ki előttem, hogy – ne haragudjam – de ők így nem veszik meg. S nem veszi meg senki azok közül, akiknek a számára készült a könyv. Viszont, ha elfogadható áron jelennék meg, Sebestyén Andor[13] kijelentette előttem, hogy az ő gyülekezete intelligens tagjai tömegesen vásárolnák meg. Már várják. Mészöly azt mondta, hogy az Akadémiának kellene kiadni, de az

ethnografiai-bizottságban – élén Solymossyval[14] – annyira benne van a *céhbeliek irígysége* – ugyanezt mondtad te – hogy okvetlenül elgáncsolnák. Én azt eszeltem hát ki hazafelé jövet, hogy – ha a Kultusz, az Akadémia s talán Baranyavármegye útján – püspök úr a püspöki kar támogatását is kérni akarja – annyi pénzt és előfizetést össze lehetne hozni, hogy biztosítva érezné magát a Franklin minden ráfizetéstől, kötelezni kellene – ha lehetne – arra, hogy 10 P.[engő]-nél drágábban a könyvet ne adhassa. Ennek a könyvnek nem az a célja, hogy a Franklin vigéceit éltesse, hanem az, hogy elsősorban a magyar középosztály kezébe kerülhessen, de parasztéba is jusson. Mit szólnál ehhez az én gondolatomhoz? Úgy gondoltam, hogy püspök úrnak is megírnám ezt, miután most már kezébe vette a dolgot. Inkább lemondanék minden tiszteletdíjról, de a 25 P[engő]-s temetéshez sohse járulnék hozzá. Ha emberséges áron kerülne forgalomba, csak a pesti gyülekezetek útján el lehetne helyezni néhány száz példányt. Ha Franklin ebbe aztán nem menne bele, akkor ott kellene hagyni. Püspök úr máris küldeni akart Révaihoz[15], de nem akartam a te tudtod és tanácsod nélkül újat kezdeni. Mészöly roppantul szereti a könyvemet. Nekiment ugyanakkor a germanizmusokkal és ostoba nagyképű szólamokkal megrakott stílusú szakembereknek. Letótozta, svábozta őket, akik magyarul se tudnak. A tájszótáromat különösen nagyon értékelte bizonyosan értékén túl. Azt mondta, hogy ilyen eddig csak Csűrytől[16] jelent meg, de ő Csűryét nem szereti, mert minden közismert szót belerakott. Végig javítja ő is majd magyarság szempontjából a könyvemet. Farkas Ferenctől[17] pedig azt hallottam (ő írta le a kottákat), hogy járt benn Franklinnál, érdeklődött a könyvem felől s azt mondták neki, hogy különösen Schöpflin és Illyés Gyula van rajta ott, hogy a Franklin kiadja.

Vaszi Viktor[18], Farkas Ferenc, Veress Sándor és Arany Sándor[19] aztán jövő vasárnap érkeznek hozzám. Pécsvárad felé mennek, Püspöknádasdon hálnak s Farkas Ferenc, aki *Magyar művészet*[20] c[ímű] könyvedtől el van ragadtatva, közben be akar ugrani hozzád s kérni névírást ebbe a könyvébe. Itt viaszhengerre veszik a halottsiratást úgy-ahogy félig énekelve mondták. Leénekli nekik itt egy asszony. S régi dalokat még. Vasárnap és hétfőn lesznek nálam. Nem tudnál te is eljönni – mondjuk a vasárnap déli vonattal? Gyere el, ha jöhetsz. Kitűnő összeköttetés van. S azután a dalszöveg kiválogatást is meg lehetne csinálni. Kirándulnánk másnap, a Dráva legszebb pontjára is, a zokogai 150 éves csárdához[21]. – Írjál egy sort addig!

Kézcsók!

Szeretettel ölel:

Géza

A hiányzó lapok, rajzok mind megjöttek. Az öreg Bátkyt is mozgósítottam akkor. Farkas Ferencnek volt az a nagy sikere az Ember tragédiájá-hoz írott zenéjével Hamburgban.

A hely értelemszerű kiegészítés, a dátum postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4588/75.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak ref. lelkész Zengővárkony U.p. Pécsvárad Baranya vm.

Feladó: Kiss Géza ref. lelkész Kákics, Baranya vm.
Előzményét ld. 1087/3.

[1] A levél nem maradt fenn.
[2] Ld. 1182/1.
[3] Ravasz László biztatására Kiss Géza 1937. XI. 10-i kelettel kérvényt adott be az MTA elnökségének, amelyben az Akadémia anyagi támogatását kéri Ormányság c. műve kiadásához. Mellékelten küldi Csűry Bálint: Vélemény Kiss Géza „Ormányság" c. monográfiájáról c. Debrecen, 1937. X. 4-én kelt igen meleg hangú bírálatát eredetiben és Mészöly Gedeon: Vélemény Kiss Gézának az Ormányságról szóló néprajzi monographiájáról c. Bp. 1937. VIII. 2-i Nagy Sándor püspöki titkár által hitelesített, ugyancsak igen pozitív bírálatának másolatát. Ravasz püspök 1937. XI. 10-én kelt ajánlólevelet adott a kérvényhez, Voinovich Gézához, az MTA főtitkárához címezve.
Voinovich 1937. XI. 15-én válaszol Kiss Gézának s közli, hogy az Akadémia ilyen kéréseket csak az illetékes osztály vagy bizottság javaslata alapján tárgyalhat, kéri, küldje el a mű kéziratát a Főtitkári Hivatalhoz, hogy árajánlatot kérhessenek a kiadás költségeiről, vagy határozzanak a kiadás lehetőségéről, az Akadémia hozzájárulásáról. (MTAK Kézirattár K 1152. 693/1937).
[4] A VKM irattára nagyrészt elpusztult, Ravasz László támogatásának nincs nyoma.
[5] Ld. 1182. sz.
[6] Schöpflin véleménye nem ismeretes.
[7] Ld. 1149/7. ill. 1183/3.
[8] Veress Sándor (ld. 1168/5.) véleménye nem ismeretes.
[9] Ld. a 3. sz. jegyzetben.
[10] Ld. 976/7.
[11] Ld. 1170/5.
[12] Ld. 996/5.
[13] Ld. 1141/7.
[14] Solymossy Sándor (1864–1954) folklorista, 1929–1934 között a szegedi egyetem néprajzi professzora, 1919–1931 között az Ethnographia szerkesztője, az MTA tagja.
[15] Ravasz László – aki a Révai Testvérek irodalmi Intézet igazgatósági tagja volt – ajánlólevelet írt Lantos Kálmán vezérigazgatónak. (Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1. c. Elnöki ir. 1976/1937.)
[16] Csűry Bálint (1886–1941) nyelvész, 1932-től a debreceni egyetem professzora, 1938-ban a debreceni egyetem Népnyelvkutató Intézetének megalapítója, az MTA tagja. Kiss Géza itt Csűry: Szamosháti szótár I–II. Bp. 1935–1936. c. munkájára utal.
[17] Ld. 1168/6.
[18] Vaszy Viktor (1903–1979) zeneszerző, karmester. 1930 óta a Zeneművészeti Főiskola tanára.
[19] Ld. 1163/3.
[20] Ld. 840/1.
[21] FL ekkor nem járt Kákicson.

1186. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

Z[engő] V[árkony] 1937. VI. 14.

Kedves Carlo,

mivel utoljára azt írta[1], hogy a N.[ouvelle] R.[evue] d.[e] H.[ongrie]-ról[2] azt hiszi, az hosszallani fogja a cikket, a vége mégis az lett, hogy odaadtam a Pannoniának[3], a fotókkal együtt; hogy mennyi reprodukciót csináltattak hozzá, nem tudom; a levonatot most megkaptam s egyik példányát rögtön továbbítom Magának azzal, hogy ha még javítani akar rajta – mert most, korrigálás közben láttam stiláris és nyelvi zava-

rokat, kettőt meg is jelöltem vörössel – tegye meg a javításokat *azonnal* s küldje a levonatot a rajta megadott címre *postafordultával*; én az én példányomon ugyanezeket a javításokat csináltam s így már ma visszaküldtem a nyomdának azzal, hogy *egy hétig* várjanak a korrigálással, amíg a Maga példánya esetleg beérkezik hozzájuk; ha tehát Maga nem akar más javítást csinálni, mint amit én csináltam, *akkor nem is kell a Maga levonatát a nyomdához küldenie; ha azonban javít rajta, küldje vissza nekik, úgy, hogy egy hét alatt megkapják.*

H.[alasy]-N.[agy] J.[ózsef][4] a kéziratra azt az instrukciót írta, hogy a jegyzeteket a lap aljára tegyék.

Nekem se tetszik így, – mert szebb, ha a jegyzetek a végén vannak – de ezen én nem változtathatok.

Utólagos jóváhagyásának reményében én is tettem egy kis változtatást: amikor Maga azt írta, h.[ogy] *propaganda* célra jó lesz a cikk – s én is azt gondolom –, ezt megírtam H.[alasy]-N.[agy] J.[ózsef]-nek s javasoltam, hogy külön füzetben[5] és sok példányban adják ki s az idegenforgalmi irodával terjesszék; erre való tekintettel a dedikaciot[6] elhagytam, mert az idegeneknek nem mondott volna semmit; majd tegye rá a magyar szövegre, mely a Magyar Művészetben[7] jelenik meg. Azt gondolom, jobb lesz így.

Meddig marad Parisban? hol lesz a nyáron?

Szeretettel öleli mindkettejüket

Fülep

Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás.
Párizsba írt levél.
Előzményét ld. 1177. sz.

[1] Tolnay Károly levele nem maradt fenn.
[2] Ld. 1180/6.
[3] Ld. 1177/1.
[4] Ld. 797/3.
[5] A cikk megjelent önálló füzetként, de nem idegenforgalmi célra, hanem a Pannonia Könyvtár c. sorozat 33. darabjaként, Pécs, 1937.
[6] A tanulmány dedikációja valószínűleg FL-nek szólt. Mivel a cikk magyarul a Magyar Művészetben nem jelent meg, szövege nem ismeretes.
[7] Ld. 1179/2.

1187. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

Z[engő] V[árkony], 1937. VI. 22.

Kedves Carlo,

tegnap megkaptam a Bosch-t[1], nagyon köszönöm, különösen, hogy ezt az elsőnek számító könyvét nekem dedikálta. – Egyelőre, mivel természetesen még nem olvastam s inkább csak a könyv megérkezését akarom közölni, mindössze ennyit: kiállí-

tása igazán remek, a reprodúkciók kitűnőek; nem gondoltam, hogy azok a savóvérű svájciak ilyet tudnak.

Ha ráér, adjon egy sorban hírt, hogy cikke kefelevonatát megkapta, idején visszaküldte-e, és hány különlenyomatot óhajt[2].

Szeretettel öleli

Fülep

Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka. Megj.: Lackó: Jelenkor. 1018. p.
Kézírás postai levelezőlapon, amelynek a címzés oldalán fent Lakodalom Somogyban aláírású kép van.
Címzés: Monsieur Charles de Tolnay Paris 6e 3, rue des Sts Pères, 3.
Exp.[pédié par] Fülep Pécsvárad, Hongrie.

[1] Ld. 1091/3.
[2] A La peinture hongroise contemporaine c. tanulmányra utal. Ld. 1177. sz.

1188. TOLNAY KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

[Párizs,] 1937. VI. 25.

Mélyen tisztelt Tanár úr,

sokszor köszönöm kártyáját[1]; ha ráér, írja meg bővebben megjegyzéseit a „Bosch" szövegéről[2]. Én is úgy találom, hogy a kiállítás gyönyörű: mindenben követte a kiadó tanácsaimat.

Cikkem[3] kefelevonatát rögtön visszaküldtem (javítva), remélem még idején megjött a nyomdában (ez fontos, mert még sok sajtóhiba volt benne). Szükségem volna kb. 40/50 különlevonatra.

Kézcsókkal. Szeretettel öleli

Carlo

A hely: postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4590/55.
Kézírás postai levelezőlapon. Címzés: Hongrie Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Pécsvárad Baranya megye.

[1] Ld. 1187. sz.
[2] Ld. 1091/3.
[3] A La peinture hongroise contemporaine-re utal. Ld. 1177. sz.

1189. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő] Várkony, 1937. VI. 28.

Kedves Gerlőtei

ősszel-télen-tavasszal csakugyan állandóan betegeskedtem, úgy hogy minden dolgomban nagyon hátra maradtam, ezért most mérges vagyok, harapós, és – mivel őszinteséget kívánt[1] – beszélgetésre alkalmatlan.

Megszállásra alkalmas helyet egyébként Várkonyban én nem tudok; kosztot itt semmi áron se adnak, mert nap közben nincsenek otthon – ez a munka dandárjának ideje.

Hogy a nyáron mikor hol leszek, még nem tudom; lehet, hogy itthon, de lehet, hogy néhányszor el-elmegyek; ez az aratás-cséplléshez igazodik nálam is. Ma még tehát semmi bizonyosat se írhatok.

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 4163/73.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr. Gerlőtei Jenő tanár úrnak Debrecen Magoss György-tér 9.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

[1] Gerlőtei levele vagy lapja nem maradt fenn. Valószínűleg járt a nyár folyamán Zengővárkonyban. Ld. 1212. sz.

1190. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1937. VII. 6.

Kedves Barátom,

köszönöm levelét[1] és mindazt, amit benne megírt. Teljesen megnyugtatott, s minthogy se gyanakvó, se bizalmatlan természetű nem vagyok, azt hiszem, esetleges jövőbeli kétségeknek is bevágta az útját. Arról, hogy bármikor és bármivel megbántott volna, szó sem lehet. Azzal szemben, akit barátomnak tudok, nem vagyok érzékeny. Csak rajta, legyen továbbra is vadember, ha úgy tetszik. Sohase gondoltam arra, hogy megváltoztassam; nekem maga úgy és olyan mivoltában barátom, amilyennek az Isten teremtette és amilyenné önmagát alakitotta. Ha miben egyet nem értünk, nem változtathat kettőnk viszonyán. Egymástól különböző két ember vagyunk, természetes, hogy ebből az adott különbözőségből különbségek következnek.

Minderről tehát több szó ne essék.

De megdöbbentett az, amit a titok pecsétjével lezárva közöl velem. Mi történt magában, drága Barátom? Emlékszem, hogy néhány évvel ezelőtt, amikor a magam esetével próbálkoztam, azt írta, hogy magában is megfordultak az enyiméhez hasonló gondolatok. Akkor betegesnek tudtam, szenvedőnek és munkára képtelennek: ezzel magyaráztam sötét kedvét. Az én esetem azonban más volt. Engem az élet körülményei kedvetlenítettek el. Úgy tetszett, hogy kicsúszik alólam a föld. Elintézettnek

és meguntnak éreztem magamat abban a (méltatlan) körben, amelybe a végzet belezárt, s éreztem, sőt tudtam, hogy a puszta életért viaskodni semmi kedvem. Én is meghasonlott ember vagyok, de az én meghasonlottságom igen régi keletű. Akkortól datálódik, amikor ráébredtem, hogy messze elkerültem, reménytelenül messzire attól, amit magamnak életideálnak kialakítottam. Én tehát csak megrövidítettem volna egy haszontalan mondatot. Pontot tettem volna a közepére.

De maga! Maga, don Lodovico, fiatal ember[2], s ami döntő fontosságú: nagyon tudja élvezni az életben azt, ami szép benne. Nem hiszem, hogy mint bennem, az önmagában való hit tört volna meg magában. Ezt el nem tudnám hinni. A puszta elgondolása is fájdalmas. De ha nem ez az ok, akkor minden egyéb ok: futilité! Minden seb beheged, minden fájdalom elmúlik, minden ami elviselhetetlennek tetszett, közömbös lesz. Ezt is magamról tudom. Az ember előbb azért él, mert viszi a tehetetlenség ereje, azután fokról-fokra kibújik az értelme annak, hogy mégis él. Sok a csúnya nap és óra, igaz, de akadnak szép napok és bennök szép órák is. Megszokja az ember azt is, hogy ne legyen olyan igényes, mint egykoron. Kortársaink általában ellenszenves lények, de módunkban van, hogy helyettük a rég elmúlt korok legkülönbjeivel társalkodjunk. Nem, don Lodovico, a magam vígasztalan kora már rég nem fáj. Csak a testemmel élek benne, – a lelkem egészen másutt jár.

A maga számára ott van a filozófia egész végtelensége. S abban el nem férne? Abban ne tudna olyan otthonosan megfészkelni, hogy abból a kicsinyes zajlásból, ami alul nem hagyja nyugodni a milliókat, semmi se jusson el a füléhez és főként az öntudatához? És az elvégzetlen feladatok!

Ne vegye rossznéven, hogy ennyire belenyúlok a titokba. Mindennél inkább ez foglalkoztat most. Nem képzelhetem, hogy érvekkel ilyen helyzetben sokra lehessen menni, kivált olyan érvekkel, amiket maga is jól ismer. De szeretném, de boldog volnék, ha megnyugtatna, és ha azt közölné velem, hogy leszabadult lelkéről a lidércnyomás.

Levelének hatása alatt, az igazat megvallva, repülni szerettem volna, nem vasutazni Várkonyra. De nem olyan egyszerű az eset. Az én szabadságomra csak szeptemberben kerül a sor, s addig csak néhány napra is elmozdulnom innen, alig megoldható feladat. Vasúti jegyre se számíthatok. S az életem az elmúlt évek folyamán ebben a tekintetben is megnehezedett. Meg fogom próbálni, talán kieszelem valami módját, hogy egy-két napra leszabaduljak, de még nem tudom hogyan és nem tudom, mikor[3].

Zsuzsánna asszonynak külön köszönöm kedves sorait. Nagyon megörültem nekik.

Mind a kettejüket mély szeretettel üdvözli

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/82.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Előzményét ld. 1176. sz.

[1] A levél nincs meg, – FL valószínűleg a benne megírt bizalmas közlések miatt megkérte Elek Artúrt, égesse el.
[2] Elek 1876-ban született, 9 évvel volt idősebb FL-nál.
[3] Elek legközelebbi zengővárkonyi látogatásáról csak 1940-ből van adat.

1191. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

Z[engő] Várkony, 1937. VII. 14.

Kedves Carlo,

tegnap valamiért Pécsett s az egyetemen jártam, ott láttam a Pannoniát, benne a cikkét s elhűlve és felháborodva láttam a rettenetes marhaságot, amit csináltak Bernáth és Derkovits önarcképének összekeverésével[1]. Én, mikor a kefelevonatot visszaküldtem a nyomdának, azt is írtam nekik, hogy a cliché levonatokat küldjék el nekem – nem tették, így lett ez a szörnyűség. Hiába, így jár, aki ilyenekkel kezd. Annakidején, mikor H.[alasy]-N.[agy] J.[ózsef][2] azt írta nekem, hogy ő, ha az Ars Hungarica-tól cliché-ket kap[3], 8 reprodúkciót közölhet, kiválasztottam és megjelöltem a Maga fotóin azokat, sőt azonfelül jónéhányat, amiket a cikk szempontjából fontosabbnak tartottam, – kisült, hogy nem is mind azt közölték, hogy H.[alasy]-N.[agy] J.[ózsef] Ártingerrel[4] mikép csinálta a válogatást, nem tudom, még nem beszélhettem róla; ajánlottam neki, hogy legalább egy Ferenczy N.[oémi]-t is közöljön[5], ebből se lett semmi. Ezek olyan marhák, hogy a legegyszerűbb mondatokat se értik meg, de meg se hallgatják, csak handabandáznak a saját buta fejük szerint. Hát most aztán nincs más mit csinálni, mint a Magának megküldött 50 példányban – mert tegnap azt is mondták nekem, hogy ennyit már elküldtek Magának – tollal kijavítani a hibákat. Rina[6] bizonyára szívesen meg fogja tenni.

Egyúttal meg is kérem valamire, ha nincs terhére, mivel én csak 2 lenyomatot kaptam s azokat másra tartogatom, küldjön el egy példányt de ma part erre a címre: *Baronne de Noirmont*[7]. Montfleuri. Sant-Cyr-Sur-Loire. Az én nagyon kedves, pár éve elhunyt abbé Vignot barátom[8] hűséges barátnője volt, néha levelet váltunk s ügyeim iránt érdeklődik.

Közben a Bosch-t[9] persze elolvastam. Azt kívánja tőlem, részletesebben írjam meg véleményem – szívesen írnám is akár 100 íven, de nem érzem magam illetékesnek, nem ismerem eléggé Boscht; igazában a Maga könyvéből ismertem meg; bár nagyon valószínű, hogy ha több képét ismerném, akkor is a Maga könyvéből ismerném meg igazán, annyira új és alapvető, amit Maga mond. Ezért hát inkább csak benyomásról beszélhetek, s az, hogy ez a könyve hasonló jelentőségű reveláció, mint a Bruegel[10] – s megint azt mondom, amit akkor, hogy ha nem élnénk olyan marha világban, mint a mai, világszenzáció lenne ez a könyv; mert világra szóló dolog, mikor ilyen művészeket kap a világ; mert, szerintem ezek a Maga könyvei óta *vannak* igazában. Bámultam azonban mindazt, amit a reprodukciók alapján is controllálhattam analíziseiben – hihetetlenül fején találta a szöget s amit külön végtelenül szeretek, hogy mint előző könyvében is, oly rendkívül röviden, pár szóval tudja megmondani a

leglényegesebbeket; sehol egy felesleges szó, de ami kell, az aztán ott van. Hát Carlo, én nem tudok mást mondani, mint hogy remek dolog, amit csinált. Szeretném megölelni érte.

Ha ráér és alkalmilag hírt ad Magáról, nagy örömet szerez mindkettőjüket ölelő öreg barátjának

Fülepnek

Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka. Megj.: Lackó: Jelenkor. 1018–1019. p.
Kézírás, rajta felül Tolnay írásával: Fülep Bosch könyvről.
Párizsba írt levél.
Előzményét ld. 1177. sz.

[1] Tolnay: La peinture hongroise contemporaine c. cikkéhez közölt illusztrációknál felcserélték Bernáth Aurél és Derkovits Gyula önarcképének aláírását.
[2] Ld. 797/3.
[3] A Tolnay-cikkhez az illusztrációk kliséit az Ars Hungarica c. sorozat, közelebbről Ártinger Imre adta át a Pannoniának közlésre. A Pannonia Bernáth, Derkovits, Egry és Szőnyi 2-2 képét, 8 reprodukciót adott közre. A képek eredetileg Ártinger: Egry József. Bp. 1932., és Derkovits Gyula. Bp. 1932. Genthon: Bernáth Aurél Bp. 1932. és Fenyő Iván: Szőnyi István c. kötetéből valók.
[4] Ld. 897. sz.
[5] Tolnay cikkében hosszan ír Ferenczy Noémiről, akiről ugyancsak az Ars Hungarica sorozatban önálló füzete jelent meg. (Bp. 1934.)
[6] Ld. 819/2.
[7] Ld. 1145. sz.
[8] Ld. 1145/1.
[9] Ld. 1054/3. ill. 1178/4.
[10] Ld. 1079/5.

1192. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony, 1937.] VII. 17.

Kedves Carlo,

14.-i levelemben[1] azt írtam, hogy Magának elküldtek 50 d[ara]b. különnyomatot – így mondták nekem az egyetemen; tegnap aztán a nyomdától ide érkezett hozzám a különnyomat-csomag – mert hogy következetesek legyenek, ebben se tudja náluk az egyik kéz, mit csinál a másik. Mivel itt a faluban külföldre szóló szállítólevelet nem kapni, Pécsváradról kell hozatnom s így a csomagot, holnap vasárnap lévén, hétfőn adhatom fel címére. Kérem, értesítsen majd egy sorban, hogy rendben megérkezett-e. Hanem képzelem bosszúságát, én még ma se tudtam lecsillapodni, esz a méreg, ha rápillantok vagy rágondolok arra, amit ezek csináltak[2]. De hát most már nincs mit tenni, korrigálja, ahogy lehet. – Egyébként 3 d[ara]b.-ot kivettem belőlük, utólagos hozzájárulása reményében, külföldi barátaim számára, úgy hogy most a csomagban 47 db van.

Öleli

F.[ülep] L.[ajos]

Hely és év postabélyegzőről.
Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás levelezőlapon, rajta nyomt. Lakodalom Somogyban aláírású kép.
Címzés: Monsieur Charles de Tolnay Paris, 6e 3, rue des Sts Pères, 3
Expédié par: Fülep, Pécsvárad Hongrie.
Előzményét ld. 1177. sz.

[1] Ld. 1191. sz.
[2] Ld. 1191/1. és 1193/3.

1193. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony, 1937. VII. 19.]

Kedves Carlo

úgy látszik, cikkéről és különnyomatairól[1] naponként kell bulletint kiadni, mint valami beteg primadonnáról. Mert amint utolsó értesítésem elküldtem, változott a helyzet, H.[alasy]-N.[agy] J.[ózsef]-től[2] levél jött, amelyben arra kér, hogy igazítsam ki a rossz címeket s írjam rá franciául s ő a nyomdával valahogy kijavíttatja. Így a már Maga számára becsomagolt és megcímzett lenyomatokat visszaküldtem ma a nyomdának azzal, hogy ha a javításokat elvégezték, küldjék ki egyenesen Magának. Megjegyzem, más baj is van, t.i. nem éppen azokat a reprodukciókat közölték, amiket kijelöltem s így olyan is van köztük, melyről a cikkben nincs szó[3], amiről meg szó van, az persze hiányzik.

Halasy-Nagy kérte a Maga címét s kérdezi, hogy augusztus elején Párisban lesz-e. Mivel én ezt nem tudom, kérem, írja meg nekem, én majd tovább adom. Valószínűleg találkozni akar Magával.

A legközelebbi bulletinig öleli

F.[ülep] L.[ajos]

A dátum: postabélyegző.
Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás levelezőlapon, rajta Lakodalom Somogyban aláírású apró kép.
Címzés: Monsieur Dr. Charles de Tolnay Paris 6e 3, rue des Sts Pères, 3.
Expédié par: Fülep Pécsvárad Hongrie
Előzményét ld. 1177. sz.

[1] Ld. 1191. ill. 1192. sz.
[2] Ld. 797/3. – Halasy-Nagy levele nem maradt fenn. A Pannonia c. folyóiratban megjelent illusztrációk aláírása magyar nyelvű, a Pannonia Könyvtár c. sorozatban közreadott füzetben a képek alatt magyar és francia aláírás is van.
[3] A cikkben nem említett, de illusztrációként közölt kép Szőnyi István: Itatás alkonyatkor c. festménye, amely a Pannoniában téves címmel, Kapáló asszonyok aláírással szerepel.

1194. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1937. VII. 23.

Kedves Lajosom!

Ne haragudj, hogy olyan régóta nem írtam. Isten olyan nehéz hónapokat mért ránk január óta, hogy minden életkedvem elment. A tavaszi nagy betegségek jún.[ius] első napjaiban zajlottak le mandulakivétellel. Géza fiamnál súlyos vérszegénység maradt vissza. Gizikére a mellhártyagyulladás után egész nyáron vigyázni kellett volna még. S mi történik? Sehol a faluban nincs diftéria, – júl.[ius] 12.-én 39.1 lázzal hagytam itthon nagy gyötrelmek között, t.i. akkorra volt kitűzve az orrsövény operációm. Már hajnalban izentünk orvosért. Nem jött. Másik postát kellett küldeni. Úgy jött meg, hogy a 11 ó[ra]-i vonatról is lekésette feleségemet. Vakbélgyulladásra mondta gyanúsnak a kislányomat, holott súlyos diftéria volt. Torkába bele se nézett. Este tudta csak bevinni kétségbeesett feleségem a gyerekklinikára s amit reggel kellett volna már megkapnia, ha esze és lekiismerete van orvosunknak, csak este 10 ó[ra]-kor kapta meg a szérumot. De akkor már a szívecskéjét is megtámadta. Elképzelheted azt az őrült aggodalmat, amiben gyötrődtünk. 10-12 nap a kritikus idő. Azalatt mozdulatlanul feküdni a kislánynak. Egyetlen heves mozdulat azonnal való halálát okozhatta volna. Tegnap voltam benn nála. Még mindig mozdulatlanul fektetik, csak a fejét szabad fölvenni. S évekig tart amíg kinövi a kis szíve a hegeket. Most vedd hozzá, hogy márc.[ius] 15 óta, egy hülye 2 hónapi szolgálatát leszámítva most is még szolgáló nélkül vagyunk. Feleségem mos, súrol, meszel, takarít, stb. a végtelenségig. Közben éjszaka alszik is, nem is a gyerek miatt. Reggel 1/4 5-től 9-ig talpon. Én vagyok az egyetlen segítsége, amiben tudok. Reszketni őérte is. Hát tudok-e én törődni valamivel?

Mészöly[1] és Ortutay[2] 2 hónapi késedelemmel jelentkezett újra a könyvem körül. Ez a tacskó 27 éves Ortutay, a Magyarságtudomány szerkesztője, ajánlatot tett Kákicson létekor a könyvem kiadására. Dicsekedett vele, hogy már 7 könyve jelent meg. S mikor említettem neki Fülep Lajos bírálatát[3], meg Bátkyét[4] a könyvről, nagy fölénnyel jelentette ki, hogy – majd én... Azt ígérte, hogy Mészölytől személyesen hozza el a kéziratot s 1 nap alatt elolvassa. Megmondtam neki, hogy szükségem van a kéziratra, mert te az utolsó fejezetet még egyszer át akarod nézni s a dalszövegrészeket is össze kell még állítanunk. Ez a gazember elhozta hát Mészölytől a kéziratomat, ráült, már 3 levélben hiába kérem vissza, egy szót se ír róla. Ő Szabolcsról akar ugyanilyen könyvet írni[5] s azt hiszem, kitűnő adattárház neki a kutatásaihoz, tehát egyszerűen elvitte magával. Múlt szombaton már ráírtam egyszer, hogy *azonnal* küldje vissza a kéziratomat. Nem is felel. Ilyen ócska, jellemtelen pápistával csak eggyel találkoztam még. Az utolsó, durva kálvinista parasztban több jellem van, mint ezekben az urakban. A Franklinon és Ortutayn 7 hónapja elcsúszott könyvemnek. Az ajánlat, amit nyomdája tett, ostobaság. K[örül]b.[elül] 7000 P[engő], aminek felét a munkábavételkor, másik felét a könyv megjelenésekor azonnal kellene fizetni. Megírtam neki, hogy erről szó se lehet, azért csak ül a kéziratomon.

Persze Veress Sándortól[6] se kaptam vissza még mindig a kottáimat. Ígérte, hogy a

viaszhengerre fölvetteket átírja s küldi rá 2 hétre, mikor elmentek. Máig se. De a címét se tudom. Vagy a világ van tele csupa érthetetlen alakokkal, vagy nekem kellett volna a teremtés előtt való korszakban megszületni.

Közben a pécsi Kultúra-nyomda is tett ajánlatot. Állandóan dolgozik az Akadémiának s Baranyamegyének. Ipari kiállításon nagy aranyérmet kapott. Ortutayéknál olcsóbban elkészíti s haladékot adna a könyv megjelenésekor a hátralékok befizetésére. Részletes ajánlatot akkor ad, ha a kéziratot látja. (Nem tudom Ortutaytól kivájni.)

Nekem ez az ajánlat azért tetszik, mert helyből javíthatnék, minden fejezeten rajta tartanád te is a szemedet (képek, rajzok), azonnal lehetne minden hiányt pótolni s Szabó Pál Zoltán[7] is tudna közben egy és másban segíteni.

A napokban püspök úrnak is megírtam ezt[8] s kértem, írja meg, mire számíthatok a Kultuszminisztériumtól s az Akadémiától, mert most már nekem is össze kell számlálnom pénzeimet a bibliai házépítővel.

Ennyi, amiről be tudok számolni.

Arra kérlek most, írjál nekem néhány sort s írd meg, nem tudnánk-e Pécsen találkozni mostanában. Holnap a fülemet operálja Volkmann (Ferenciek-utca 8), Gizikém még 8-10 napig benn fekszik a klinikán, hát kell járnom Pécsre. Ha addig megküldené ez a híres a kéziratomat – nem is számítok rá – együtt elmehetnénk a Kultúrába is. Talán Püspök úr is ír a napokban.

Ha ugyan nem vagy máris Harkányban vagy máshol.

K.[edves] feleségednek kézcsókomat küldve szeretetel ölel:

Géza

U.i. Persze a két kicsi is megkapta a difteritist, de megkapták a szérumt időben.

MTAK Kézirattár Ms 4588/76.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak, ref. lelkész Zengővárkony U.p. Pécsvárad Baranya vm.
Feladó: Kiss Géza ref. lelkész Kákics, Baranya vm.
Előzményét ld. 1087/3.

[1] Ld. 951/7. ill. 1185/3.
[2] Ortutay Gyula (1910–1978) néprajzkutató, utóbb egyetemi tanár, az MTA tagja. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának egyik alapító tagja, 1935–1944 között a Magyar Rádió és a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa. 1937-ben egyedül, 1942–1943-ban Eckhardt Sándorral a Magyarságtudomány c. folyóirat szerkesztője. 1947–1950-ben VKM miniszter.
[3] Ld. 1183. sz.
[4] Ld. 1149/7. Véleményéről ld. 1183/3.
[5] Ld. 1143/2.
[6] Ld. 1168/5.
[7] Ld. 849. sz.
[8] Kiss Géza Ravasz püspöknek szóló 1937. VII. 20-án kelt levelére utal. (Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1. c. Elnöki ir. 1603/1937.) Rajta Ravasz László írásával: Válaszoltam sajátkező levélben. Másolata nincs.

1195. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony, 1937. VII. 24.]

Kedves Carlo,

annak idején azzal küldtem el H.[alasy]-N.[agy] J.[ózsef]-nek a fotokat, hogy használat után (de nem is volt rá szükség, mert az Ars hungarica-tól kész clichéket kaptak) küldje vissza őket, de máig nem tette, mert különben én már visszajuttattam volna Magához; lapja vétele után azonnal írtam nekik, hogy rögtön küldje el közvetlenül Magának, tartok azonban tőle, hogy ez nem fog valami hamar menni, mert nincs otthon, hanem valahol a Balaton mellett s a lakásában is aligha van valaki, aki meg tudja keresni és elküldeni; én, mindenesetre azt írtam neki, hogy tegyen meg mindent a lehető leghamarabb való elküldés érdekében. De Maga is lehetne olyan óvatos, hogy mikor ide küld fotókat, legyen legalább még egy példány a kezében. Tudhatná, milyen rendetlenek, indolensek. – A levonatokról is írtam, hogy küldjék el azonnal. – Ha megkapja a fotokat és levonatokat idejében, nagyon megnyugtatna, ha egy sorban értesítene róla.

Mannheimtől[2] kaptam tegnap üzenetet, Budán van s le akar jönni, aminek igen örülök.

Szeretettel öleli

F.[ülep] L.[ajos]

A dátum: postabélyegző.
Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás postai levelezőlapon, felső bal sarkán Lakodalom Somogyban aláírású képecske.
Címzés: Monsieur Charles de Tolnay, Paris 6e 3, rue des Sts Pères, 3
Expédié par: Fülep Pécsvárad, Hongrie.
Előzményét ld. 1177. sz.

[1] Ld. 797/3.
[2] Ld. 910/9. – Amennyiben Mannheim írásos üzenetet küldött, az nem maradt fenn. Látogatásáról ld. 1203. sz.

1196. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony, 1937. VII. 24 után]

Kedves Carlo,

tegnap éppen írni akartam Magának s közölni, hogy a fotók visszaérkezéséhez már semmi reményem[1], mert Pontiustól Pilátushoz küldözgettek, de most mindenki szanaszéjjel van – mikor tegnap Pécsről az egyetemről megkaptam őket, minden kísérő szó nélkül, úgy hogy azt se tudom, végül is ki küldte meg. Az a fő, hogy megvannak és sietek továbbítani. Úgy küldöm, ahogy én annak idején odaadtam, két borítékba szétosztva és megjelölve – úgy látszik, bele se néztek, hanem H[alasy]-N[agy] J[ózsef][2] egyszerűen elkért néhány clichét Artingertől[3] s az adott, ami éppen

az eszeágába jutott. Ezért reprodukáltak olyanokat, amelyről Maga nem is beszélt és viszont.

Párisi utunk[4], mint annyi más, alighanem szép álom marad s ezért ránk való tekintet nélkül készítsenek programmot. Egyelőre legalább semmi reményt se látok megvalósítására. No de én már megtanultam mindenbe belenyugodni.

Kérem, írja meg, megkapta-e rendben és idejében a különnyomatokat. Azóta már ott kellene lenniök.

A honorarium ügyét majd Kerényivel[5] akarom megbeszélni, aki a Pannonia egyik szerkesztője, mert annak idején én csak a magam feje után írtam, mint olyasmit, ami megilletné; H[alasi] [Nagy] J[ózsef]-ben nem nagy hajlandóság van ilyesmire. Akkor majd informálom. De ha addig is valamilyen magyar könyveket akar, csak írja meg nekem, én megküldöm örömmel.

Szeretettel öleli mindkettőjüket.

Fülep

Mannheim Pesten van, írt, el akar jönni[6].

A tartalom alapján datálva: a VII. 24-én kelt levél írásakor még nincsenek FL-nál az illusztrációk fotói.
Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás.
Párizsba írt levél.
Előzményét ld.1177. sz.

[1] Ld. 1195. sz.
[2] Ld. 797/3.
[3] Ld. 897. sz.
[4] FL már 1934-ben készült Párizsba, de nem sikerült megkapnia a szükséges anyagi támogatást. (Ld. 1059/2.) Sem 1936-ban (ld. 1151. sz.), sem 1937-ben nem került sor az utazásra.
[5] Ld. 1179/4.
[6] Ld. 1195/2. ill. 1203. sz.

1197. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő] Várkony, 1937. VII. 27.

Kedves Sándor,

nagy szomorúságot okoztál leveleddel, mely azonkívül még aggaszt is. Ahol olyan tökéletesen tiszta jószándékú és baráti megjegyzés, mint az enyém volt, ilyen reakciót kelt, ott az ingerlékenységnek és sértődékenységnek valami olyan szokatlan mértéke van jelen, amely ellen az illetőnek idejekorán fel kell vennie a harcot. Nagyon nem szeretném, ha ezeket a jóbaráti szavaimat is félremagyaráznád, igazán nem szól belőlem más, mint a tiszta jóindulat.

Egy ártatlan és szelíd sorban – melyben a nekem tulajdonított „botránkozásnak" még árnyéka sem volt – felhívtam figyelmed arra, hogy néhányszor olyan dolgokat reklamáltál, amelyekről nem volt előzetes intézkedés: még ha tévedtem volna, akkor

is legfeljebb túlzott igyekezetnek lett volna szabad tulajdonítanod, – a bizonyítékok azonban, bár szívesen vállalnám én a tévedést, sajnos, mellettem szólnak. Én nem írhatom őket le sorba, mert nagyon soká tartana, de leveled elteszem s ha alkalmilag kívánod, személyesen és élőszóval mindent be is igazolhatok.

Ezenfelül szívesen bocsátom a két levelet, a Tied s az enyimet jury elé s ha nem a Tiedben, hanem az enyémben talál általad emlegetett „túlérzékenységet" és hasonlót, hajlandó vagyok bármilyen vezeklésre és elégtételre.

Hogy a figyelmeztetéssel hibát követtem el, most már tudom, persze eddigi tapasztalataim alapján előbb is tudhattam volna – hiszen tapasztalnom kellett már máskor is, hogy a legártatlanabb szóra mivel felelsz; meg is fogadtam, hogy nem szólok többé soha; de hát visszaestem – akiben benne van ez a mást-kímélni-akaró-jóindulatmánia, nehezen szabadul tőle. Hirtelen az jutott eszembe, hogy mikor máskor reklamálásodra azt feleltem, alaptalan, mert az ügyet idején jelentettem – azt írtad, igaz, de reklamálásaid *mindenkinek elmennek*, akinek nem inge, ne vegye magára; s ugyanakkor eszembe jutott a panaszod a sok portó miatt – kötelességemnek éreztem, hogy tőle *legalább én* megkíméljelek.

Röviden az esetek:

az 502.-sz. körlevelet én félreértettem; mivel a *tanév elején* (szept.[ember] okt.[óber]-ben) kell jelentenünk a tandíj felhasználást a tanfelügyelőségnek is, el se képzelhettem, hogy Te most – *az idei beiratás terminusa után!* (körleveled VI. 18.-án kelt) – még a tavalyiról kívánsz jelentést (csak a reklamálásba írtad oda az évszámot). Azt hittem, az ideiről van szó (937/38), s mivel az még nincs együtt, nem is jelenthettem; ez a bizonytalanság még a reklamálás után is bennem volt, azt hittem, az 1936/37-es szám tollhiba; ezt megérthetted a reklamálásra adott válaszomból is. Annál kevésbé gondolhattam a tavalyira, mert hiszen kezedben forgott iskolai számadásunk – azt gondoltam, ha Neked ez a régi adat kellett volna, kivetted volna onnan. No de akárhogy is, tévedtem ebben a dologban, ill.[etve] nem értettem meg, miről írsz.

A többi eset azonban nem ilyen. Reklamáltad a tan.[ulmányi?] műlapokat, holott nem jött Tőled semmi utasítás – ellenkezőleg, a püspöki körlevél a hiv.[atalos] lapban azt mondta, hogy az esperesek szerzik be őket stb. mikor itt voltál, ezt meg is mondtam.

A tanítás hiányainak pótlására szóló jelentés elmaradásának ügyében hogy milyen igazságtalanul vádolsz, a csatolt iratok is mutatják; 290. sz. III. 31.-i iratodban reklamált 100. sz. átirat *ide sohase érkezett*, de ilyen, ha egyáltalán volt, még alaptalanabb lett volna, mint a 290. számú; mert ha *május 1-ig van terminus* – ez *előtt* nekem jelentést tenni jogtalanság volna s tőlem nem is lehet kívánni. Hogy május 1. után se tettem jelentést, ez tény és való, de nem, mint írod, „egyszerű elfelejtés", hanem egészen más; oka az, hogy ugyanaz a körzeti isk.[ola]felügyelő, aki a hiányokat megállapította, ápr.[ilis] 21-én újra meglátogatta az iskolát – az én jelentésem tehát teljesen tárgytalanná vált; egyébként ezt én akkor szóval meg is beszéltem vele. De még mást is, amit most Veled is közlök, t.i. ragaszkodom ahhoz, hogy ha a felügyelő hiányt állapít meg, állapítsa meg ő azt is, hogy a hiány pótoltatott-e vagy nem; mert hogy x állapítsa meg a hiányt és y a hiány pótlását – ez olyan pedagógiai abszurdum,

amilyenre én semmiféle rendelet alapján sem vagyok kapható; nem tudom, Neked mi erről a véleményed, de nekem, aki sok évtizedes pedagógiai múlttal rendelkezem és minden fokú iskolában és intézetben működtem, a legalsótól a legfelsőig, puszta szavamra is elhiheted, hogy — abszurdum; ez olyan elemi dolog, hogy több szót nem vesztegetek rá; ha tehát a felügyelő máskor hiányt talál, mint most is, állapítsa meg ő, mi lett a hiánnyal; vagy jók vagyunk a hiány megszűnésének megállapítására, s akkor jónak kellene lennünk magának a hiánynak megállapítására is; vagy nem vagyunk jók erre s akkor nem lehetünk jók a másikra se. Ilyen ostobán zavaros helyzet, mint a mostani, csak olyan abszurd „rendszerben" fordulhat elő, mint a mostani. *Mi* legalább, ne járuljunk hozzá a fenntartásához, hanem mondjuk meg, hogy ez így nem maradhat.

De máris túl sok időt fordítottam erre a dologra, nem folytatom. Végezetül csak egyet akarok még mondani; ha száz vagy ezer esetben kiderülne is, hogy igazam van, akkor se mondanám, vagy hinném, hogy nem tévedhetnék, s hogy *minden* reklamálásod alaptalan. Mert bizony, legjobb igyekezetem ellenére, velem is megesik a mulasztás. De légy meggyőződve, hogy se szándékosan, se gondatlanságból nem történik. Senkise igyekszik mást úgy kímélni, mint én, és senkinek se fáj úgy az elvesztegetett idő, mint nekem; s ha mégis fölös dolgot és időpocsékolást okozok valakinek, magamnak fáj legjobban, megszenvedek és megvezeklek érte. Minden eddigi ilyen mulasztásomért már bocsánatot kértem Tőled, most újra kérek, sőt kérek az ezutáni elkövetkezendőkért is előre, mert biztosan lesznek; de hogy olyankor is reklamálj, amikor nincs rá okod, olyankor pocsékolj pénzt, időt, munkát, amikor nincs rá szükség — ettől meg akarlak kímélni. Ismétlem, végképp megértettem, hogy ezt nem kell tennem.

Hát nem is fogom tenni. De a jó szándékot, mely eddig is vezérelt, ne vond kétségbe se a múltra, se a jövőre.

Szeretettel ölel

Fülep Lajos

Még csak annyit, hogy ebben is ne mulasztóként álljak előtted: a püspök úrnak írt levelem mellől nem „egyszerűen lemaradt a kérvényem[1]", mint írod; ősszel püpök úr levelemre, *kérvény nélkül*, küldött 200 P[engő]-t[2], joggal gondolhattam, hogy most se kell kérvény. Ha tudom, hogy kell, mindjárt mellékeltem volna.

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10.b. A Tolnai Em. ir. 1937. Iktatatlan ir.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] A kérvény 3499/1937. sz. a. szerepel a Ppi. hiv. iratainak iktatókönyvében; FL 100 pengő kölcsönt kért a zengővárkonyi egyházközség részére. Az irat nincs a helyén.
[2] Az ifjúsági szoba építésére utal. Ld. 1123. sz.

1198. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1937. VIII. 3.

Kedves Barátom,

nehogy rosszra magyarázza hosszú hallgatásomat[1], íme a magyarázata: nagyon sok volt a dolgom. Sok apróságot kellett megírnom, ide is, oda is sokfélét, s olyankor nem tudom magam a munkából kirángatni. Mostanában általán sokat dolgozom, és szívesen, sőt örömest is. Nem tulajdonitok nagyobb jelentőséget annak, amit megírok, de a valóság, hogy minden írásom egy-egy darabom, t.i. egy-egy darabja önmagamnak. Ha darabokra szakadozva is, valahogy mégis csak kiszabadulok önmagamból. S ez megvígasztal. Általában a munka az én nagy vígasztalóm már régidő óta. Nagyszerűen beléfeledkezhetik az ember. A vígaszkeresésem másik módja, hogy a mennyire csak a csigolyáim engedik, elfordítom fejemet a *ma* felől. Irtózom tőle és undorító jelszavaitól. Ujságot lehetőleg nem olvasok, s ami benne nagy fene nemzetközi szenzáció, abba bele sem nézek. Tudom, hogy hasztalan izgulnék miatta. Változtatni semmin se tudok, még csak segíteni sem. „Közélet" nincsen számomra. Hiszen lehetetlen nem tudni róla: de csak mint valami messzit veszem tudomásul.

Szépen el tudnék így éldegélni közelgő végemig, ha a legszűkebb mindenségemben nem nyugtalanitanának állandóan. Szörnyű egy hely az, ahol a kenyeremet keresem[2]. Micsoda emberek között vagyok kénytelen élni! És kiktől és milyen indulataiktól függ a sorsom! Ezen a pályán sokszorosan csúnya dolog a megöregedés. Az öregnek semmi becsülete sincsen, a bölcsességnek és egyéb képességeinek semmi értéke.

Nem tudja elképzelni, hogy olyan nehéz lett vasúti jegyet kapni? Ha tudná, hogy a maga ujságíróskodásának évei óta hogy megváltozott itt minden. A kiadóhivatal fölébe nőtt a szerkesztőségnek, az igazgatja a lapot és íróit. Ennélfogva ami jegytömeget a MÁV egy-egy lapnak kiutal, mind a kiadóhivatalé, azaz az ügynök uraké. Ha fölös marad utánuk, legfölebb abból csurran-cseppen nekünk. Ezúttal nem is cseppent. Azt a választ kaptam, hogy elfogyott a kontingens.

Pedig igen szeretném megnézni magukat. S különösen megauscultálni magát, kedves Don Lodovico. Félelmetes dolgokat írt múltkori levelében[3]. Hátha tudok valami olyan szert, vagy tanácsot, ami belül megnyugtatja.

Amit legutóbb az igényességről irtam[4] és arról, hogy az idővel mérséklődik, persze hogy nem a nagy és változhatatlan dolgokra értettem. Én például sok olyanról lemondtam, amiről azt hittem, a lényem lényege. De nem lettem kevésbé igényes az önérzet dolgában. Az emberi méltóságomat épp annyira érzem, mint valamikor, s annak egy parányáról sem vagyok hajlandó lemondani. Mert élni nem muszáj, de ha élek, annak csak úgy van értelme, ha nem kell miatta önmagam előtt szégyelnem magamat.

Elszomorodva olvastam a derék Tolnai Vilmos halála hírét[5]. Gondolom, maga még jobban fájlalja. Sohasem találkoztam véle, de amit tudok róla, mind csupa becsülni való tulajdonság.

Nem tudom, mennyire van az egyetemmel? Átvette-é az olasz katedrát[6]? S a fia-

talokkal foglalkozásban nem talál-e örömet és vígasztalást? Az egészségéről sincsen újabb hírem. Tartós volt-e Harkány hatása? Annyi jót hallok mindenfelől annak a fürdőnek a nagy hatóerejéről.

Nem volna-e kedve a rádióban szerepelni? Németh László annak idején bizonyára hívta[7]; de biztosra veszem, hogy a mostani regime is szívesen látná. Az utóbbi két évben magam is olvastam nekik. Szívesen teszem (nem az olvasást értem, hanem az írást), mert olyan témáim megírására kényszerít, amelyek különben megíratlanul halnának meg vélem.

Kár, hogy valami nagynak, valami összefüggőnek feladata nem adódik számomra. Irói képességeimnek sohasem voltam annyira ura, mint mostanság. Úgy érzem, hogy önmagam zenithjére érkeztem, de tudom, hogy ez csalóka érzés. Még néhány esztendő (ha megérem) s utánuk a hanyatlás következik.

Mindez a gondolat azonban nem háborít. Nyugodtan nézek elébe az elkövetkezendőknek. Azzal, amit ezen a földön végeztem, nem vagyok elégedett, de tudom, hogy nincsen jelentősége sem az elégedettségemnek, sem az ellenkezőjének. Vagyok, mert lennem kellett, holott rég arra meggyőződésre jutottam, hogy kár volt megszületnem és fölösleges volt élnem.

Különösnek tetszhetik, hogy az élet és a világ ilyenféle értékelése mellett még igy is szépnek tudom látni az életet. Igen, a mások életét. S abban gyönyörködni tudok, sőt lelkesedni rajta. Ha erre nem volnék képes, már igazán nem élnék.

Nem tudom, hogyan alakul számomra augusztus. Sokan elmentek szabadságra és helyettesítést vállaltam. Még egyszer megkísértem, hogy jegyet kapjak, s akkor ha csak két napra is, de lemegyek magukhoz[8].

Addig is szeretettel küldöm jókívánságaimat mindkettőjüknek

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/83.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1190. sz.
[2] Az Ujság szerkesztőségére utal.
[3] Ld. 1190/1.
[4] Ld. 1190. sz.
[5] Ld. 797/2.
[6] FL a pécsi egyetem filozófia tanszékén tartott magántanári előadásokat. 1936. VII. 4-én a VKM Birkás Géza ny. rendes, Kerényi Károly ny. rk. tanárt és FL-t bízta meg 2-2 órában az őszi szemesztertől tartós római küldetésre szabadságolt Koltay-Kastner Jenő, az olasz nyelv és irodalom professzora helyettesítésével. A következő évben, 1937–38-ban már egyedül FL kapott megbízást az olasz tanszéken való helyettesítésre, megbízása 1940-ig tartott.
[7] FL nem szerepelt a rádióban. Németh László hívását ill. megbízását ld. 1069/12 ill. 1018/5.
[8] A látogatásra nem került sor.

1199. HEVESI SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp. 1937. VIII. első fele körül]

Drága, jó Barátom,

nagy kerülővel (, amelynek csak a posta volt az oka,) de mégis megkaptam levelét[1] amelynek soraiból az én számomra kizeng egykori hangja és beszédje, — mindaz a sok felejthetetlen óra, melynek egy percét sem veszítette el az emlékezetem — annyi idő óta. Nincs fogalma arról, hogy mennyit foglalkozunk Önnel, nővérem[2] és én, a múlt esztendőben egy egészen kiváló grafológusnővel még egy levelét is kianalizáltattam s minden oly csodálatosan stimmelt, hogy majdnem sírva fakadtam. Az élet könyörtelen, az idő illan, én sok és hosszú betegségem alatt igazán gyakran gondoltam arra, hogy fel kell Önt keresnem, látnom és hallanom kell megint. Az illanó idő épp a legkeményebb próbája minden érzésnek és valóságnak, s amikor az embernek már nyakán az öregség, belemenekül abba, ami szép és értékes volt fiatalkorában. Sajnos, hosszabb időre nem telik, de egy kirándulásra föltétlenül s amikor a minap Gál Pistával[3] véletlenül találkoztam s ő elmondotta, hová megy: nagy irigység fogott el. Utazni még annyira sem tudtam eddig, hogy — nővéreim mind elutaztak — én a Lukácsfürdőben nyaralok de augusztus második felében vagy szeptember elején összerakom magamat annyira, hogy meglátogathassam Önt[4], amire oly régóta vágyódom. Vannak állandó érintkezések amelyek nem kapcsolatok és kapcsolatok, amelyek érintkezések nélkül is maradandóak és erősek, mert az ember lelkéhez tartoznak.

Köszönöm a levelét és higyje el, mint a hogy a fákon idő múltával szaporodnak a gyűrűk, Ön iránt való barátságom talán több mint volt a múltban, mert az Idő bizonyította be erejét és kitörölhetetlenségét.

Sok üdvözlettel s feleségének ismeretlenül is kézcsókkal, régi, öreg és változatlan híve

Hevesi Sándor

Datálása: Az évszám FL írásával van a levélen, a helynév értelemszerű kiegészítés; augusztus 2. felét Hevesi említi mint tervezett zengővárkonyi látogatásának legkorábbi időpontját.
MTAK Kézirattár Ms 4587/217.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Hevesi Sándor (1873–1939) író, rendező, színigazgató, 1901-től a Nemzeti Színház rendezője, 1904-ben a Thalia egyik alapítója, – ezidőből származik FL-sal való barátsága. Utóbb a Népszínház, a Nemzeti Színház ill. az Operaház rendezője ill. igazgatója. Ő szerkesztette a Magyar Szemle c. folyóiratot, amelyben 1906-ban számos FL-cikk jelent meg. Firenzei időzése idején FL ismertette meg Hevesi szinházi munkásságát Gordon Craig-gel, megalapozva későbbi szoros együttműködésüket. FL és Lukács György mellett Hevesi volt az A Szellem harmadik szerkesztője.

[1] A levél nem ismeretes, Hevesi Sándor hagyatékában nem maradtak fenn FL levelei.
[2] Hevesinek két leánytestvére volt, Mária és Sári, akiket FL is ismert.
[3] Ld. 1019. sz. – Gál valószínűleg FL tervezett, de meg nem valósult párizsi útjáról beszélt Hevesinek.
[4] Hevesi zengővárkonyi látogatásáról nincs adat.

1200. KISS GÉZA — FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1937. VIII. 19.

Kedves Lajosom,

Kb. 1 hónapja írtam egy hosszu levelet[1]. Valószínűleg nem kaptad meg, mert más esetet nem tudok elképzelni. — Azóta csak annyiról tudok beszámolni, hogy püspök ur írt[2]. Az Akadémián is a Kultuszban is eljárt[3]. Az Akadémia erre az évre minden kiadható pénzét kiadta. Szept.[ember]-ben folyamodjam segítségért s talán a jövő évre kapok. A Kultusznak most semmi nagyobb kiadható pénze nincs. — Ortutay[4] ifju óriás minden további nélkül olvasatlanul bevágta munkámat fiókjába s őmaga 1 hónapra elutazott Szabolcsba gyűjtő-körútra. Természetesen ilyen slendriánság s a hozzáfűzött hazugságok után azonnal visszavettem tőle megérkezte után munkámat. Mészölytől levelet kaptam. Azt írja, hogy nincs senki, aki úgy tudná méltányolni a munkámat, mint éppen ő s kész bármikor véleményt írni róla[5]. Veress Sándor[6] elvitt kottáimat még mindig „néhány nap múlva" küldi. Állítólag dolgozott rajta. Amíg meg nem küldi — sürgetem — nem lehet a szövegrészt összeállítani. Természetesen addig alispán úrhoz[7] se lehet menni.

K.[edves] feleségednek kézcsókomat küldve szeretettel ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/77.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak ref. lelkész Zengővárkony U.p. Pécsvárad Baranya vm.
Feladó: Kiss Géza Kákics, Baranya vm.
Ld. még 1087/3.

[1] Ld. 1194. sz.
[2] Ld. 1194/8.
[3] Ld. 1185/3.
[4] Ld. 1194/2.
[5] Ld. 951/7. ill. 1185/3.
[6] Ld. 1168/5.
[7] Az alispán: Fischer Béla ld. 807. sz.

1201. KISS GÉZA — FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1937. VIII. 21.

Kedves Lajosom!

Leveleink[1] keresztezték egymást. Újat csak annyit tudok írni, hogy Veress Sándortól[2] tegnap kaptam levelet Ausztriából. A Farkas F.[erenc][3]-féle kottákon itt-ott javított s édesanyjának meghagyta, hogy a füzetekkel együtt küldje el címemre. Küldie aztán? — én nem tudom. Ha küldi, össze kellene állítanunk a szövegrészt is hozzá, hogy végre teljes legyen a könyv. Nem tudom, milyen az egészségi állapotod. Ha megfelelő, nem jönnél el hozzánk? Ha Zsuzsika is jöhet, mindaketten. Nekem most

semmi egészségem. Percenként 100 körül ver a szívem s állandóan levert és majdnem munkaképtelen vagyok. Itt összeállítanánk ketten, ami még hiányzik. Permitte divis cetera. A többire már gondolni se szeretek. Betege vagyok. Még csak annyit, hogy a Ravasz–Mészöly-féle leveleket elküldöm[4], ha szeretnéd látni. Azzal vigasztal Ravasz: – „Ne feledd, hogy magyar vagy s református pap vagy." Majd... Szeptemberben, ha elkészül a könyv, fölmegyek még egyszer hozzád s beszélek kiváló barátainkkal is: mit tudnának a könyvből elhelyezni. Sebestyén Andor[5] múlt télen a maga gyülekezetében több száz példányról beszélt nekem. Kellene talán egy előzetes előfizetési felhívást kibocsátani s az eredményt összevetni azzal, amit majd alispán úr[6] mond. Ravasz is ígérte, hogy püspöktársaival együtt tesz valamit. – Gizikém 2 1/2 hete itthon van. Szerdán újra bevittük vizsgálatra. Az eredmény: nem romlott a szíve itthon. Persze, ebben benne van az is, hogy nem is javult. Majdnem egész nap feküdnie kell kinn az udvaron. Elnövi, de 1 év is belekerülhet. Csak addig ne jöjjön még egy komoly fertőzés. – Nyaraltál-e és hol? Én egész nyáron itthon poshadtam. Fényes eredménnyel zárul a cséplésem is: 6.5 q búza, 2.5 q zab. Valahogy 65-nek ne olvasd. Hogy vagy egészségeddel?

Kézcsókomat küldve szeretettel ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/78.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak ref. lelkész Zengővárkony U.p. Pécsvárad Baranya vm.
Feladó: Kiss Géza Kákics, Baranya vm.
Előzményét ld. 1087/3.

[1] FL levele nem maradt fenn.
[2] Ld. 1168/5.
[3] Ld. 1168/6.
[4] A levelek nem ismeretesek.
[5] Ld. 1141/7.
[6] Az alispán: Fischer Béla. Ld. 807. sz.

1202. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1937. VIII. 27.

Kedves Lajosom! Küldöm a Kultúra[1] árajánlatát. Úgy érzem, nagyon magasan számított az igazgató. 2000 példányt számítva ívét 180 P[engő]-ért nyomná. 20 ívre becsüli az eddigi kéziratot. Ez tehát 3600 P.[engő]. A rajz darabjáért 4 P[engő]-t számít. 50 rajz = 200 P[engő]. A 22 fényképért s a kottákért a még hozzá jövő nem egész egy ív dalszöveggel együtt s a térképért számít 1000 P[engő]-t. Összesen az egészért, úgy hogy a kész könyvet adná kezembe: 4800 P[engő]-t. Nem hiszem, hogy a puszta papiros íve nagyban szállítva a nyomdának többe kerüljön 4 fill.[ér]-nél. Ez 2000-el megszorozva: 80 P[engő]. Legyen 100 P[engő] a puszta anyag. A szedés, festék és

gépkopás és nyereség, adó stb-re mégis sokallom, hogy 80-100 P[engő]-t számít ívenként. Feleségem szerint a rajz se kerül darabonként 4 P[engő]-be. A fényképhez, kottához nem tud hozzászólni. Nagy kíváncsian várom a Dunántúl[2] ajánlatát. Úgy tudom, a Pannonia[3] az egyetem földrajzi intézetének a kiadása. Rögtön írok pézének[4] s megkérdezem, mennyibe kerül a Pannonia íve s hány példányban.

Igen nagyon sajnálom, hogy szamár álmos fejemmel nem híttalak benneteket élőszóval is. Bocsássatok meg s hadd hozom helyre most a hibámat. Amíg meleg idők járnak, öreg hintómon levinnélek benneteket a Dráva legszebb pontjára, a 150 éves zokogai csárdához. Felejthetetlen volt pesti barátainknak is tavaly. Olyan jó volna egy gondtalan nap.

Örömmel jelentem Kügyemének, hogy Ágika után pótlólag május 1-ig visszamenőleg havi 6 P[engő]-t kapunk, tehát ezután havi 18 P[engő]-t. Hát nincs nekem aranyos, drága kis lányom?

Ha pézé válaszol, hogy mit, azt is megírom.

Kézcsókom jelentésével szeretettel ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/79.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak ref. lelkész Zengővárkony U.p. Pécsvárad Baranya vm.
Feladó: Kiss Géza ref. lelkész Kákics Baranya vm.
Előzményét ld. 1087/3.

[1] Pécsi nyomda, ld. 1194. sz.
[2] Pécsi nyomda.
[3] Ld. 1177/1.
[4] pézé = Szabó *Pál* Zoltán ld. 849. sz.

1203. MANNHEIM KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. [1937.] IX. 1. Svábhegy Gyöngyvirág utca

Kedves Barátaim,

Budapestre visszaérve[1] a várkonyi csendes séták és esti beszélgetések helyett az itteni szokott chaos fogadott. Ügyek elintézése után loholván nem jutottam hozzá hogy mindjárt megérkezésem első napján köszönjem meg a kedves vendéglátást s a szeretetet mellyel fogadtak.

Juliskának[2] mondottam hogy a legkülönösebb az volt, hogy a majdnem 20 éves távollét után úgy kezdtünk beszélni mintha a tegnap abbahagyottat folytatnók – nem azért, mert közben semmi sem változott bennünk, hanem mert régen is a bennünk lényeges révén kapcsolódtunk s ez tán most sem lett más mindenféle „behaviorismus" dacára sem.

Szép volt és jó volt állomást iktatni az élet folyamatába, gyónni, beszámolni, vissza-

és előretekinteni, az igazi konkretumról, a művészetről s annak létéről meggyőződni egy barnára festett (megvallom egyébként nem is „szép") kőasztal segítségével.

Szép volt és jó volt a ház asszonyát háziasszonykodni és élettársként látni s mint oszlatja el a nagy magányosságban a magányosság látszatát is, annyira eltűnni a tettek mögött hogy még ő maga sem veszi észre, hogy cselekedett.

Láttam a sok jó mellett sok bajt is a falusi életben. Elkerülhetetlen egyrésze, de elkerülhető sok minden, ha elhatározzák hogy a visszavonultságot nem fokozzák remeteséggé; mert nem igaz az, hogy mindaz amit élnek és csinálnak senkinek sem kell. Túl sok ember van ma Magyarországon, aki egyszerűen csak duzzog. Szeretném ha látogatásomból annyi maradna, hogy egy percre a bekukkantó szemével látnánk sok mindent amit változhatatlannak éreznek s megnyílna a készség újra felvenni az emberekkel a fonalat, tudni, hogy vannak akik számítanának magukra, ha maguk akarnák. (Az élet nem jön az emberhez, ha az ember nem megy valamelyest elébe). Szeretném felhasználni Pesten tartózkodásom rövid idején kitapogatni mennyire érett meg a helyzet arra, hogy a próféta lejöjjön hegyei közül. Nem teszek azonban semmit ha úgy érzem, itt még nem érett a helyzet vagy forcirozni kellene valamit. Bármi is történjen a találkozással azt hiszem elértük, hogy mi fokozottan tudunk egymásról.

Régi és új barátsággal és köszöntéssel

Mannheim Károly

Az évszám FL ceruzaírásával szerepel a levélen.
MTAK Kézirattár Ms 4588/298.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Mannheim Károly ld. 910/9.

[1] Mannheim 1937. VII. 24. és IX. 1. között töltött néhány napot Zengővárkonyban.
[2] Láng Juliska (1893–1955) pszichológus, Mannheim Károly felesége.

1204. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony„ 1937. IX. 9.

Kedves Sándor,

csatoltan küldöm, ezúttal harmadszor, a beiratási díjról szóló jelentést – gyönyörű dolog ez az egyházi közigazgatás! és még mindig nem vagyok biztos benne, nem kell-e még negyedszer is küldeni t.i. a hiv.[atalos] lap rendelete nem mondja, hogy aki már jelentett a könyvtárról, nem kell-e a jelentést most megismételnie mert az eddigiek szerint ez volna logikus. (A mi jelentésünk a könyvtárról elment 1./56 sz. VI. 16-án, s aztán mivelhogy nem volt vorschriftos, 2./59 sz. VII. 23-án.)

A reversális[1] ügyről a jelentést valószínűleg 1-2 nap késedelemmel küldhetem csak, de nem tudok kedd előtt gyűlést tartani: hétfőn bekentem a lábam hímer-gyökérrel (most ezzel kúrálom s úgy tapasztalom ez végre használ) s ettől olyan dagadtra és

hólyagosra vált, hogy nem tudok cipőt húzni s ülnöm is rossz. Vasárnapra már jobban lesz, de akkor nem jönnek össze, hétfőn vásár, detto — keddig marad.

Ha a tractus-gyűlésig még küldesz valami levelet, légy kegyes, írd meg egy sorban, muszáj-e a presbiteriumból valakit küldenünk — mert hacsak lehet, szeretnénk a költséget megspórolni[2].

Szeretettel ölel

Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10.b. A tolnai Em. ir. 1937. Iktatatlan ir.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 893. sz.

[1] Római katolikus és más vallású pár házasságkötés előtt tett kötelező ígérete, hogy valamennyi gyermeket katolikus vallásban nevelik.

[2] Az egyházmegyei közgyűlés 1937. IX. 22-én volt Szekszárdon. Zengővárkonyból csak FL volt jelen.

1205. IGNOTUS PÁL — FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1937. IX. 18.

Igen tisztelt Tanár Úr,

Most beszéltem Mannheim Károllyal[1], aki elmondta, hogy lenn volt Önnél Zengővárkonyban. Ezek frissében, az ő közléseinek hatása alatt írom ezt a levelet. Végtelenül jól esett hallanom tőle — s ugyanilyen jól esett azoknak a társaimnak, akiknek beszámoltam róla — hogy Tanár úr érdeklődéssel kíséri a Szép Szó[2] munkáját. Ez bátorít fel arra, hogy személyesen Önhöz forduljak. Bevallom, hogy régóta készülök erre, beszéltem is róla sokszor barátaimmal, de mindig visszatántorodtam, félve attól, hogy megzavarom vidéki nyugalmában és olyan foglalatosságai közben, amelyeknek mivoltát és természetét nem ismerhetem. Talán szerénytelenség, hogy most Mannheim professzor úr közléseinek hatása alatt ilyen személyi természetű megállapítást kockáztatok meg, de úgy érzem azt kell mondanom, hogy sokan hiányoljuk fájdalommal és értetlenül az Ön szereplését az utóbbi időben. Úgy érezzük: ma még inkább, mint valamikor, nagyon fontos feladatok várnának Önre, éppen Önre a magyar életben. Az az érzésem továbbá, hogy ha mód adódnék számunkra, hogy Tanár úrral egyszer személyesen kibeszélhessük magunkat[3] vagy legalább más úton érintkezhessünk, elősegítenénk olyan megmozdulásokat, amelyeket örömmel és szeretettel támogathatna. Mondanom sem kell, annyira magától értetődik, hogy rendkívül örülnék, ha írna nekünk valamit, sőt minél többet írna[4]. Ezen túlmenőleg is fontos volna azonban, ha egyszer módunk volna tisztázni nézeteinket: eloszlatni egyes félreértéseket melyek körülöttünk keletkeztek, körvonalazni azokat a kérdéseket, melyekben mi magunk sem mindig értünk egyet egymással s meghatározni hogy mi az — elvi és gyakorlati téren egyaránt — amiben igazán egyetértünk. A Szép Szó

körül kialakult egy fiatal intellektuális csoport, melynek jelentőségét túlbecsülnöm nagyképűség volna, de lebecsülni bűn volna. Professzor urat bizonyára érdekelné, ha egyik másik tagjának hajlandóságairól és nézeteiről közvetlenebb tudomást szerezne. Hogy minekünk milyen jól esnék, ha egyszer körünkben tisztelhetnénk Önt, kinek írásait olyan mélységes érdeklődéssel és tetszéssel olvastuk s kinek személye felé akkora nagyrabecsüléssel és olyan szeretettel fordulunk – ezt kifejtenem is fölösleges. Nem merném azzal a kéréssel terhelni, hogy kedvünkért hosszú levelek írásával töltse idejét[5], annyit azonban mondhatok, hogy nagyon örülnénk, ha munkánkra vonatkozóan egy-egy tanácsát vagy kritikai megjegyzését időnként eljuttatná hozzánk. Engedelmét kérem, hogy keressem a módját, miként és hol tudhatnánk Tanár úrral összeköttetésbe kerülni és addig is legyen szabad azt remélnem, hogy ha valamely művét a nyilvánosság elé kívánja bocsátani, a Szép Szóról nem fog megfeledkezni.

Bocsánatot kérek, ha soraimmal alkalmatlankodtam; szolgáljon mentségemül, hogy olyan ügyek érdekében véltem tenni, amelyeket meggyőződésem szerint Tanár úr is a maga ügyének tudhat.

Igaz nagyrabecsüléssel híve

Ignotus Pál

MTAK Kézirattár Ms 4587/238. Megj.: Lengyel 154–155. p.
Gépírás autogr. aláírással Szép Szó Szerkesztőség, Kiadóhivatal. V., Vilmos császár-út 28, feliratú levélpapíron.
A címzés a levél szövege előtt.
Zengővárkonyba írt levél.
Ignotus Pál ld. 1132/4.

[1] Ignotust minden bizonnyal Mannheim Károly biztatta fel zengővárkonyi látogatása után, lépjen érintkezésbe FL-sal s vonja be a Szép Szó munkájába. Ugyancsak ő igyekezett kapcsolatot teremteni Hatvany Lajos és FL között is. Ld. 1210. sz.
[2] Ld. 1132/2.
[3] Tudomásom szerint FL és Ignotus Pál nem találkozott személyesen.
[4] FL nem írt a Szép Szóba.
[5] FL Ignotus Pálnak írt levelei nem ismeretesek.

1206. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Chartres, 1937. IX. 19.

Tudom, itt maga jóval előbb járt, mint én. Nem hiszem, hogy nagyon változott volna azóta, ami itt látnivaló. Engem a fáradságom hozott ide ki. Párisban[1] robotban töltöttem az életemet. Igaz, hogy nem bántam meg, mert sok érdekeset láttam. Tolnai Károly címét elhoztam magammal, de félek, hogy nem fogom látni, olyan kevés a szabad időm és annyira fáradt vagyok estére. Különben valószínűleg 22-én utazom tovább[2]. Remélem, szárazabb tájékra (itt úgyszólva meg sem áll az eső) és melegebbre.

Baráti szeretettel mindkettejüket

Ser Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/84.
Kézírás Chartres (Eure-et-Loire) Le Portail Nord de la Cathédrale feliratú képeslapon.
Címzés: Nagytiszteletű dr. Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony (Hongrie) u.p. Pécsvárad.

[1] Elek az Ujság megbízásából a párizsi világkiállításon járt. Cikke A francia művészet remekei. Hétszáz esztendő művészi szemléje a párizsi világkiállításon.(= Újság, 1937. X. 17. 25. p.)
[2] Elek Franciaországból Velencébe utazott. Ld. 1213. sz.

1207. MANNHEIM KÁROLY — FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1937. IX. 21.

Kedves Barátaim,

ép készülőben vagyok a londoni útra. Sajnos nem volt időnk Zengővárkonyba jönni[1], bármennyire szerettük volna is. Amiről mindkettejükkel beszéltem, hogy jót tenne maguknak kis eszmecsere és változatosság, Pestre-utazás — úgy látom létre fog jönni, ha maguk is úgy akarják. Beszélgettem többekkel „unverbindlich" Fülep funktiojáról az országban s igen szimpatizáló atmoszférára találtam.

Időközben nyilván írt Ignotus Pál[2] is — talán lehet próféta hívásról beszélni — ha a próféta is úgy akarja. Hatvaniék[3] — most egy hónapra Parisba utaznak. De visszatértük utánra tervezik kettejük meghívását Budapestre. Amint feltettem magamban — úgy iniciáltam a meghívást, hogy ne „szívesség" legyen, hanem benső közeledés. Hatvaniék igen örültek az ötletnek hogy vendégeik legyenek. Mire visszajönnek, írnak.

Azt hiszem erre most igazán megvan a hangulat, készség és időpont és ha kellő könnyedséggel alakul minden s nem túlsokat várunk a találkozástól, még sok jó dolog is nőhet ebből. Úgy érzem most van az ideje, hogy szellemi oppositio kristályosodjék ki Magyarországon s a pesti beszélgetések ez irányban jelenthetnek valamit. Igen becsülik itt Fülepet — s jó volna ha ez nem volna csak magánbeszélgetésekre való théma. Azt hiszem Zsuzsanna asszony is élvezni fogja a levegő-változást — mégha nem is lehet mindenben jobb levegőről beszélni itten. De nem oly rossz a budapesti levegő mint a nagytiszteletű úr gondolja.

Én most megyek sok hazám egyikébe s próbálom megváltoztatni az angolokat. Sokszor fogok közben visszagondolni a zengővárkonyi szép napokra és erőt meriteni az ottani együttlétből. Írjanak néhanapján mégha csak röviden is[4].

Minden jót mindkettejüknek mindkettőnktől.

Régi barátsággal

M.[annheim] Károly

MTAK Kézirattár Ms 4588/297.
Kézírás The London School of Eonomics and Political Science (University of London) Houghton Street, Aldwych, London, W.C.2. feliratú levélpapíron. Felette Mannheim kézírásával: Ez a cím:
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos dr. úrnak és nejének Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

Exp.[editor]: Ch. Mannheim The London School of Economics (University of London) Houghton Street London W.C.2.
Mannheim Károly ld. 1195/2.

[1] Eszerint Mannheim 1937. VII–VIII.-ban tett zengővárkonyi látogatásakor úgy tervezték, hogy feleségével együtt még egyszer odautazik Magyarországon léte idején.
[2] Ld. 1205. sz. ill. 1132/4.
[3] Ld. 1205/1. ill. 1210. sz.
[4] FL Mannheimnak írt levelei nem maradtak fenn. (Gábor Éva közlése.)

1208. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1937. IX. 23.

Kedves Lajosom!

Köszönöm múltkori soraidat[1] és gondoskodásodat s várom értesítésedet, mikor menjek. Tegnap este jöttem meg 4 napi tartózkodás után Pestről s megpróbáltam minden lehetőt, hogy előbbre vigyem az ügyet. Püspök úr[2] nagy szeretettel fogadott s úgy láttam, őszintén mondta, hogy akár ezer ajánlólevelet ad, csak sikerüljön a dolgom. Éppen abban a percben érkezett meg Mészöly Gedeon bírálata[3] hozzá a könyvemhez, ami valósággal fölvillanyozta, úgy összerágalmazott benne Mészöly. Többek között azt írta róla, hogy tájszótáram nyelvtudományi irodalmunkban páratlan a maga nemében, stb. Ugy szégyenlem magam, mert a sok dícséret után mindig az jár az eszemben, nem úgy járok-e, ha könyvalakban meg tud egyszer jelenni a könyv: parturiunt montes nasciturque ridiculus mus. A kérvényt az Akadémiához[4] megiratta velem püspök úr, mellékeltem hozzá Mészöly véleményét, mint akadémiai tagét. Körlevelet bocsát ki a lelkészekhez s kéri tőlük a könyv támogatását[5]. Püspök társaival is megbeszéli az ügyet. S eljár a V[allás és] K[özoktatásügyi] M[inisztérium]-ban is. Tehát írom a kérvényt a V[allás és] K[özoktatásügyi] M[inisztérium]-hoz is. Szabó Imrét[6] is megkérdeztem, hogy Tasnádi[7] nem tudna-e tenni valamit a kérvényem körül. Azt mondta, hogy a kérvényt neki küldjem, őmaga adja át Tasnádi kezébe és biztos Tasnádi támogatása felől. A budapesti lelkészértekezletre is betévedtem. Szabó Imréék *félig* felelősséget vállaltak, hogy az egyházmegye 100 példányt átvesz. Ugyancsak Szabó Imrét megkértem, hogy – ha a vármegyén[8] nem sikerülne az ügyem – nem tudna-e az egyházmegye pénzéből 2000 P[engő]-t 2 hónapra kölcsön adni, amivel indulhatna a nyomdai munka. Azt mondta, hogy nem ígéri, – mert nem szeretné, ha esetleg teljesíteni nem tudná, de írjam meg a pécsi eredményt s ő gondolkozik addig s mindent megpróbál, amit tud. Voltam Révainál[9] is. Vezérigazgató nincs itthon. Bizalmatlanul fogadtak. Ha lenne is valami, nem biztos, hogy karácsony előtti programmjukba be tudják illeszteni. Muraközy[10] ideges lett, elővetette velem Mészöly bírálatát s a tiédet[11], rögtön csöpögtek az udvariasságtól. Ott hagytam őket. Victor Jani[12] ajánlatára elmentem a Sylvesterbe[13]. Péter János[14] és ifj. Bieberauer [!][15] teljesen magukévá tették az ügyemet s olyan árajánlatot adtak, ami össze sem hasonlítható a pécsiekével. A pécsiek 40 % -al olcsóbb papiroson 180 – 187 P[engő]-

ért nyomták volna ívét, a Sylvester drága műnyomó papiroson, amire fényképeket is lehet klisírozni, 177 P[engő]-ért. *25* ívet számolva szépnyomású fehér karton fedőlappal 5210 P[engő]. A pécsi Kultúránál *4 ívvel kevesebbet* számítva — csak 21 ívet — 4800 P[engő] lett volna a végösszeg sokkal hitványabb kiállításban s bizonyára úgy, hogy 2—3 ívvel többre jött volna ki, tehát pótfizetés lett volna. A Sylvesterben t.[udni]i.[llik] nagyon sokat vesződtek sorok és betűk számolásával, tehát alaposabban számítottak úgy, hogy esetleg 1 ívvel *kevesebb* lesz. Egész vászon kötést 1 P[engő]-ért adnak hozzá. Kerül a fűzött könyv a még esetleges kiadásokkal 2.50 táján, 2.80 P[engő]-ig. Ők úgy számolták, hogy adhatom a könyvet a háromszorosáért 8 P[engő]-ért, a kötöttet 9.20 P[engő]-ért, Muraközyék azt mondták, hogy semmi esetre se szabad ilyen olcsón adni, pl. az ő egyháza is megtart 10 példányt, de ők éppen úgy kifizetik 15 P[engő]-jével, mint 9-el. Én úgy gondoltam hát, hogy a fűzött példányt talán 9 P[engő]-ért a kötöttet 10[engő]-ért kellene árusítani. Mit szólsz hozzá? Ha a vármegye tudna már most egy 2000 P[engő] készpénzt a markomba nyomni, én úgy látom, elég kedvezőek a kilátások ahhoz, hogy akár a jövő héten nyomdába lehetne adni a kéziratot. Minden az alispánon[16] dűl el.

Most pedig nagyon félve, hogy meg is haragszol talán a kérésemért, mégis kérnélek valamire. A Franklin is említette, ugyanezt mondta most Péter János és Bieberauer [!], hogy a könyv üzleti elhelyezése szempontjából óriásit jelentene, ha csak néhány soros előszót is kaphatnánk tőled a könyvhöz[17]. Hát nagyon félve, hogy esetleg útálsz minden előszót, mégis megkérnélek, ha nem útálod és az én semmi könyvemhez egyáltalán odaadnád a nevedet, tedd meg a kérésemet s írjál néhány soros előszót. Ebben az esetben az én Előszóm, amiben a könyvről el kellett egyetmást mondanom, Bevezető lenne[18]. A második kérésem hozzád az, hogy maga Sylvester Előfizetési felhívást bocsát majd ki, már félig meg is szerkesztették ott előttem, megengednéd-e, hogy ebben a fölhívásban püspök úrnak írt bírálatodból[19] 2 sort leközöljenek nevedet megemlítve? Mészölytől[20], Bátkytól[21] s Ravasztól akarnak még 2—2 sort. Tehát nem én bocsátom ki az Előfiz.[etési] fölh.[ívás]-t, ami természetes. Ha az alispáni kihallgatás sikerül, k.b. nov.[ember] 10—15-ig tervezik az előzetes előfizetési időt. A bolti ár azontúl drágább lenne. (Vagy ne legyen?)

Ugy beszéltük meg, hogy az ügy kereskedelmi részét is ők végeznék. A Kultúra a kész könyvet egyszerűen a markomba nyomta volna. 40 % lenne a kereskedői százalék, mert ők 30 % -ra adják tovább. Bieberauer [!] azt mondta, megpróbálja, hogy maga a Sylvester is csak 30 % -ot kérjen. Ez a 30 % levonás nem érvényes az előzetes előfizetésekre, — a Baranya, Akadémia, Kultuszmin.[isztérium] esetleges hozzájárulásaira, csak a mindezek után raktáron maradó könyvekre. A fényképek, rajzok s[a]t[öb]b.[i] nem külön beiktatott lapokon lesznek, hanem, magán a mélynyomó papiroson. Igen szép könyveket mutattak legújabb kiadványaikból, amiket az Akadámia s a Történelmi Társulat késszíttetett velük.

Most mindenről beszámoltam. Többet nem tudtam végezni. Írjál egy sort, mit tettem jól, mit rosszul. A könyv árához pl. mit szólnál? Megyünk-e 28-án alispán úrhoz[22]?

Kézcsókom jelentésével szeretettel ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/80
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak ref. lelkész Zengővárkony U.p. Pécsvárad, Baranya vm.
Feladó: Kiss Géza ref. lelkész Kákics, Baranya vm.
Előzményét ld. 1087/3.

[1] A levél nem maradt fenn.
[2] Ravasz László püspökre utal, akitől Kiss Géza 1937. IX. 15-én kelt levelében kérte, fogadja. (Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1.c. Elnöki ir. 1952/1937. A levélen Ravasz írásával: Élőszóval elintézve.
[3] Mészöly bírálatát (Ld. 1185/3.) másolatban küldték el az Akadémiának. Mészöly Ravasz Lászlónak írt kísérőlevele 1937. IX. 19-én kelt, Kiss Géza fentebb említett levele mellett található. Rajta Ravasz írásával: Elintézve.
[4] Ld. 1185/3.
[5] Ravasz László Kiss Géza Ormányság c. műve érdekében a következő körlevelet ill. levelet adta ki: 6194–1937. sz. *Körlevél.*

valamennyi nagytiszteletű Lelkészi Hivatalnak és tanintézet tekintetes Igazgatóságának.

Felhívom t. Cím figyelmét arra, hogy a Sylvester nyomda kiadásában sajtó alatt van K i s s G é z a kákicsi református lelkipásztor ORMÁNYSÁG című munkája, amely az Ormányság egész tárgyi és szellemi néprajzát adja.

E munkát, amely egyházunk súlyosan égető problémájára az egykére is értékes adatokat tartalmaz és amelyről a szakbírálat is igen elismerően nyilatkozott, különös nyomatékkal ajánlom mindazon egyházak és iskolai testületeinek megszerzésére, amelyeknek erre költségvetésük kellő fedezetet nyújt.

Budapest, 1937. november 30.

Ravasz László püspök

A levél szövege a következő:

Kedves Lelkésztársam!

Mint az Országos Lelkészegyesület elnöke fordulok Hozzád, a református lelkészek nagy testvéri közösségének egyik tagjához. Kiss Géza kákicsi lelkésztársunk a közeljövőben megjelenteti „Ormányság" című kb. 25 íves munkáját, mely az Ormányság egész tárgyi és szellemi néprajzát öleli fel. Azok a szakemberek, – ennek a tudományágnak legkiválóbb képviselői, – kik a munkát kéziratban elolvasták, a maga nemében egészen *elsőrendű műnek* mondják, amely forrásként el nem múló értékű és tudósnak, laikusnak egyaránt hasznos és gyönyörűséges.

Ugy érzem az „egymás terhét hordozzátok" evangeliumi parancs alapján nekünk lelkipásztoroknak a legelső testvéri kötelességünk, hogy Kiss Géza lelkipásztortársunkat ennek a nagyszabású munkának kiadásában segítsük. De egyúttal az egész magyar reformátusságnak komoly érdeke, hogy a mostani évek egyik legkomolyabb és legjelentősebb néptudományi munkája ne jelentsen a szerző számára súlyos anyagi terheket, másrészt célját érje el azzal, hogy magyar társadalmunk lehetőleg széles rétegeinek kezeihez jut.

Arra kérlek, amennyiben anyagi körülményeid engedik, elsősorban személyesen támogasd ennek a munkának megjelenését és terjedését. Amennyiben egyházközséged anyagi feltételei ezt nem akadályozzák és reménység van rá, hogy a presbiterium tagjai e mű jelentőségét és fontosságát kellőképpen méltányolják: egyházközséged rendelje meg ezt a művet, a paróchiális könyvtár, vagy a magasabb fokú iskolák számára. Végezetül ha gyülekezeted tagjai között akadnak olyanok, akik ilyen művek iránt érdeklődnek, nyerd meg őket előfizetőkül. Ezzel nemcsak egyik lelkésztársunk legnemesebb tudományos és irodalmi törekvéseit támogatod, hanem a magyar szellemi életnek komoly szolgálatot teszel.

Isten áldását kérem életedre és munkádra. Atyafiui köszöntéssel szolgatársad;

Budapest, 1937 december hó 15.

Ravasz László
Az Országos Református Lelkészegyesület elnöke.

(Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1.b. A ppi hiv. ir. 6194/1937.)
[6] Ld. 996/10.

[7] Ld. 1163/6.
[8] Ld. 1183/10.
[9] Ld. 1185/15.
[10] Ld. 976/7.
[11] Ld. 1183. sz.
[12] Ld. 1052/6.
[13] A Sylvester nyomda a református egyház tulajdona volt, időszaki lapokat, könyveket, naptárakat, hivatali és kereskedelmi nyomtatványokat készített.
[14] Péter János (szül. 1910.) 1929-ben iratkozott be a pesti teológiára, 1937-ben a Bethesda lelkésze és a Sylvester nyomda igazgatója volt. 1949-ben a Tiszántúli Ref. Egyházkerület püspöke lett, 1961–1973 között pedig külügyminiszter.
[15] Ifj. Biberauer (1941-től Bodoky) Richárd (szül. 1908) ref. lelkész. Ekkor a Filadelfiai Diakonissza Egylet igazgató lelkipásztora. 1951 után fordítóként dolgozott.
[16] Az alispán: Fischer Béla. Ld. 807. sz.
[17] Ld. 1157/3.
[18] Kiss Géza 3 oldalnyi előszót írt könyvéhez, dátuma 1937 november.
[19] Ld. 1183. sz.
[20] Ld. 951/7.
[21] Ld. 1149/7.
[22] Feltehetően az Ormánság kiadásához kérendő vármegyei segítség ügyében. Ld. 1214/1.

1209. KLEMM ANTAL – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1937. IX. 27.

Értesítem Nagyságodat, hogy a bölcsészet-, nyelv- és történelemtudományi Kar folyó évi szeptember hó 27.-én tartott I. rendes kari ülésében megbízta Nagyságodat az 1937/38. tanév I. felére az olasz tanszék helyettesítésével[1].

Szíveskedjék sürgősen közölni előadásainak címét és az előadásokat sürgősen megkezdeni[2].

Klemm A.[ntal]
e[z] i.[dei] dékán

MTAK Kézirattár Ms 4594/15.
Gépirat autogr. aláírással a M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Bölcsészet-, Nyelv- és Történelemtudományi Kara Pécs feliratú levélpapíron. Rajta körbélyegző. Ikt. száma 306/1936–37. D. szám.
Klemm Antal (1883–1963) 1932 óta a pécsi egyetem magyar nyelvtudományi és összehasonlító finnugor nyelvészeti professzora. 1937–38-ban a bölcsészeti kar dékánja, benedekrendi szerzetes.

[1] Ld. 1198/6.
[2] FL hagyatékában két füzet tartalmazza a pécsi egyetemen tartott olasz irodalmi előadásainak vázlatát. Az elsőben szereplő témák: Sienai szent Katalin, Goldoni, Alfieri, Ottocento, Risorgimento (MTAK Kézirattár Ms 4595/5.), a másikban: Boccaccio. (Ms 4595/6.)

1210. HATVANY LAJOS – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1937. IX. 28.

Tiszteletes Uram,

Mannheim Károly[1] közös barátunk emlékeztetett utolsó beszélgetésünkre s jólesett, hogy annak emlékét Ön is őrzi. Élet, sors, évek, félreértések jöttek azóta s választottak el bennünket egymástól. Pliniusról, a levélíróról írtam disszertációmat[2], de magam nem vagyok levélíró. Csak annyit mondhatok, hogy jó volna, ha Ön egyszer Pestre jönne kedves Feleségével[3]. Lakásomban egész elkülönített földszinti részen lakhatnának, kosztolhatnának, csak akkor találkoznánk, ha Önöknek jólesnék. Azon az örömön felül, melyet nekem a viszontlátás és kedves Feleségével való megismerkedés okozna, nagy fontosságot is tulajdonítok látogatásának. Mert mint Mannheim, én is szomorúan nézem, hogy az írók útjai, bár céljaik közösek, mégis szétválnak. Higyje el, nem rajtam múlt, hogy közeledési kísérleteink mindeddig eredménytelenek maradtak.

De minderről szóval bővebben. Lássa, már úgy veszem, mintha itt is volna, itt is volnának!

Október elsején Párisba utazom s november folyamán térek vissza. Úgy gondolom, hogy visszatérésemkor Zürichet ejtem útba s ott néhány napot töltök Thomas Mannéknál[4], de legkésőbb november 10-én Pesten vagyok.

Addig is szíves válaszát Rue de Vaugirard 116. chez Kochnitzky, Paris, címre várom.

Feleségem üdvözli ismeretlenül is kedves Feleségét és mindenben csatlakozik kérésemhez.

Régi, igaz híve

Hatvany Lajos

MTAK Kézirattár Ms 4587/204.
Gépirat autogr. aláírással Bécsikapu tér 7. nyomtatott felírással ellátott levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Hatvany Lajos (1880–1961) író, kritikus, a Nyugat egyik alapítója.
FL-sal való ismeretsége 1908-ban Firenzében kezdődött. Közelebbi kapcsolatban nem voltak egymással. Hatvany nyilvánvalóan Mannheim biztatására írt FL-nak, amikor Mannheim zengővárkonyi látogatása után budapesti ismerősei révén oldani szerette volna FL elzártságát.

[1] Ld. 910/9. ill. 1205/1.
[2] Hatvany Lajos: Plinius a levélíró. Bp. 1904.
[3] A látogatásra – tudomásom szerint – nem került sor.
[4] Hatvany és Thomas Mann személyes és irodalmi kapcsolata régi keletű volt. Amikor Hatvanyt 1927-ben, az emigrációból hazatérte után elítélték, védőügyvédje, Baracs Marcell nemzetközileg ismert személyiségek egész sorát mozgósította az érdekében köztük Thomas Mannt, akik levélben vagy nyilatkozatban álltak ki mellette. Levelet írt Thomas Mann is 1928. III. 20. kelettel. A mozgalom eredményeképpen Hatvany másodfokon kegyelemben részesült. Amikor utóbb Thomas Mann és családtagjai Budapesten jártak, Hatvany házában szálltak meg. 1937. I.-ban Thomas Mann fellépett a Szép Szó által I. 13-án a Magyar Színházban rendezett előadóesten.

1211. IGNOTUS PÁL – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1937. X. 1.

Igen tisztelt Tanár Úr,

Hosszabban készülök levelére[1] válaszolni, de most nagy hajszában vagyok barátaimmal együtt; csehszlovákiai körútra készülünk[2]. Addig csak annyit legyen szabad írnom, hogy levelének hangja és szempontjai megfelelnek várakozásunknak, bár természetesen nagyon sajnáljuk, hogy a közeljövőben nem jöhet Pestre. Hallom Hatvany Lajos barátunk meghívta Tanár urat[3] és a Nagytiszteletű Asszonyt; mindnyájunknak nagy örömére szolgálna, ha ezt a meghívást elfogadva lehetővé tenné számunkra, hogy Pesten gyakrabban láthassuk. Addig is törjük a fejünket, hogy mikor és milyen módon tehetnők egyszer tiszteletünket Zengővárkonyban[4]. Végül elnézését kérem, ha ismét megkérdem, nincs-e vagy nem készül-e olyan kézirata, amit a Szép Szónak rendelkezésére bocsáthatna[5]?

Hálás köszönettel leveléért és jóindulatáért, igaz nagyrabecsüléssel üdvözli híve

Ignotus Pál

Gál István üdvözletét küldi; a jövő hét elején hosszabban ír Tanár Úrnak[6]

MTAK Kézirattár Ms 4587/239. Megj.: Lengyel 155–156. p.
Gépírás Szép Szó Szerkesztőség és Kiadóhivatal. V., Vilmos császár-út 28 feliratú levélpapíron autogr. aláírással és utószóval.
A címzés a levél szövege előtt.
Zengővárkonyba írt levél.
Ignotus Pál ld. 1232/4.

[1] A levél nem ismeretes.
[2] A Szép Szó szerkesztői és munkatársai (Fejtő Ferenc, Ignotus Pál, Nádass József és Remenyik Zsigmond) 1937. októberében előadókörutat tettek Csehszlovákiában. Először Pozsonyban léptek fel a Nemzetközi Kultúrliga szervezésében, szerepeltek a pozsonyi rádióban is, majd Érsekújvárott és Komáromban, végül pedig Prágában a Pritomnost Klub irodalmi osztályának és a Magyar Petőfi Körnek a rendezésében tartottak irodalmi esteket. Ld. még 1224/6.
[3] Ld. 1210. sz.
[4] Ignotus Pál tudomásom szerint nem járt Zengővárkonyban.
[5] FL nem írt a Szép Szóba.
[6] Ld. 1019. sz. – Az itt említett levél nem íródott meg, vagy nem maradt fenn.

1212. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]Várkony, 1937. X. 2.

Kedves Gerlőtei,

itt küldök egy jegyzéket[1], ha már csakugyan foglalkozni akar velük[2]. Minden szükséges indikáció meg van adva; itt még csak azt teszem hozzá, hogy a könyvek mind abszolut kitűnő állapotban vannak, tiszták, hibátlanok; ami most jön ki a boltból, az se lehet különb.

Révésznek[3] megmondhatja, sőt jó ha megmondja, hogy az én könyveimről van szó (mert akkor ő bizonyosan fölkarolja a dolgot), de persze az igazságnak megfelelően azzal a kommentárral, hogy az egész dolog a Maga ötlete és akciója, nem az enyim. Ha a nem szakmájába vágó könyvekről nem tud nyilatkozni s esetlen Csikeszhez[5] utasítja, neki is ugyanúgy megmondhatja, a dolgot, mint Révésznek. Másoknak már nem szeretném. Megküldenem, úgy gondolom, csak olyat érdemes közülük, amelyiket meg akarnak venni.

Ugyanezt gondolom a Rippl-ről[5] is. Mindek küldözgessük esetleg potyára ideoda; ha akad számbavehető érdeklődő, akinek komoly a szándéka, s csak az hiányzik már, hogy lássa a képet, akkor elküldöm, de addig azt hiszem kár a felesleges fáradságért.

üdvözlettel

Fülep

MATK Kézirattár Ms 4163/74.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr Gerlőtei Jenő tanár úrnak Debrecen Magoss György tér 9.
Gerlőtei Jenő ld. 915. sz.

[1] A jegyzék a Gerlőtei közvetítésével a debreceni egyetem teológiai karának eladott könyveket tartalmazza. FL ceruzaírása, az árak piros ceruzával.
Cassirer, Ernst: Das Erkenntnissproblem in der Philosophie u.[nd] Wissenschaft d.[er] neueren Zeit, 3 kötet (Berlin, 1922) fv. 35 P.
Rougier, Louis: La Scolastique et le Thomisme. (Paris s.d.) fv. 12 P.
Rougier, Louis: Les paralogismes du rationalisme. (Paris, 1920, F. Alcan) fv. 8 P.
I. Frohschammer: Die Philosophie des Thomas v.[on] Aquino. (Leipzig, 1889. F. A. Brockhaus.) fűzve 10 P.
Besze (Beza) Theodore de: Sermons sur l'Histoire de la Passion. 1598. (De l'Imprimerie de Jean le Preux) pergam.[en] 15 P.
Schütz, Ludwig: Thomas-Lexikon. 2. Aufl.[age] Paderborn, 1895. félbőr; nagyon ritka 50 P.
Loofs, Friedrich: Leitfaden z[um] Studium d.[er] Dogmengeschichte. 4. Aufl.[age] (Halle, 1906) fv. 10 P.
D. Thomasius: Dogmengeschichte. 2. Aufl.[age] gerausg.[egeben] v.[on] Bouwetsch u.[nd] Seeberg. Erlangen, 1886. 1889. fv. 12 P.
Schwane, Joseph: Dogmengeschichte. 2. Aufl.[age] 4 kötet fv. 1892. Freuburg, Herder. 15 P.
Goudin, Antoine: Philosophie suivant les principes de St. Thomas. Paris, 1864. 4 kötet. fv. 10 P.
Picavet, Fr.: Esquisse d'une Hist.[oire] des Philosophies médiévales. 2. édition. (Paris, Alcan) 1907. fűzve 6 P.
Gilson, Étienne: Études de Philosophie médiévale. Strasbourg, 1921. fűzve 8 P.
Piat, Clodius: Aristote. 2. éd.[ition] (Paris, 1912. Alcan) fűzve 6 P.
Tomasso d'Aquino: Opuscoli e Testi filosofici, scelti ed annotati da Bruno Nardi, 3 kötet; *latin szöveg*; 1915. Bari, Laterza. fűzve 12 P.
E. Renan: L'Ecclésiaste. Paris 1882. félbőr 6 P.
E. Renan: Le Cantique des Cantiques. 4. éd.[ition] Paris 1879. félbőr 6 P.
E. Renan: Le livre de Job. 4. éd.[ition] Paris 1882. félbőr 6 P.
Gilson, Étienne: St. Thomas d'Aguin. 3. éd.[ition] Paris 1925. fűzve 5 P.

[2] E levél szerint Gerlőtei FL 1189. sz. levelének elhárító válasza után utóbb mégis járt Zengővárkonyban.

[3] Révész Imrére utal. Ld. 852. sz.

[4] Csikesz Sándor ld. 814/4.

[5] Amikor FL 1927 őszén Zengővárkonyba került lelkésznek, kölcsönt vett fel az elhanyagolt parókia tatarozására, mivel az egyházközségnek nem volt rá pénze. A kölcsön törlesztésére azonban nem volt módja, mivel a világgazdasági válság idején lelkészi javadalma, amely nagyrészt terményekből állt s nem lehetett értékesíteni, értékében nagy mértékben csökkent. Már 1929-ben három kép és egy Bacon aláírta angol oklevél eladására gondolt, a képek között volt Rippl-Rónainak egy színezett tusrajza, amelyet 1907-ben a művésztől kapott ajándékba. Elek Artúr eladási kísérletei nem vezettek sikerre, 1933-ban Szántó Rudolf ugyancsak eredménytelenül próbálta eladni. Gerlőtei sem tudta eladni a képet, amely FL halála idején is a birtokában volt.

1213. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Venezia, 1937. X. 3.

Caro don Lodovico,

itt még egyszer összegyűjtöttem a lélekzetemet, mert itt várt mostani útamon a legkülönb. Gyönyörű a kiállítás, a Scuola San Roccoban is csaknem ideális módon látszanak a festmények.

Sokat láttam és sokat dolgoztam az egész utamon. Pihenésnek ez annál kevésbé mondható, mert már fáradtnak érzem magamat. Ideje, hogy végét szakítsam.

Holnap indulok hazafelé.

Magát és a Señorát mély szeretettel üdvözli

Ser Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/85.
Kézírás Mostra del Tintoretto – Venezia 1937–XV II Miracolo della manna.
Chiesa di San Giorgio Maggiore – Venezia feliratú képeslapon.
Címzés: Nagytiszteletű dr. Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony (Ungheria) u.p. Pécsvárad.
A Tintoretto-kiállítás a levelezőlapra nyomtatott felirat szerint IV. 25.–XI. 4. között volt.

1214. KISS GÉZA - FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1937. X. 6.

Kedves Lajosom!

Értesítelek, hogy a vármegyei kisgyűlés tegnap megszavazta a 2000 P[engő]-t[1]. Alispán úr[2] tegnap délre ujra magához hivatott. Nov.[ember] 1-én kapom kézhez a pénzt. Az egyházmegyei tisztiértekezlet és közgyűlés ugyancsak tegnap megszavazott 1000 P[engő]-t kölcsönül úgy, hogy az előfizetési díjakból akkor fizessem vissza, amikor tudom. S más határozatot is hoztak. A b[uda]pesti egyházmegye 100 kötet vállalásával hát van már 4000 P[engő] biztos pénz. Ha a Sylvester így meri vállalni a munka megkezdését, hétfőn viszem is már föl a kéziratot. Nincs-e addig valami utasításod?

Kézcsókom jelentésével szeretettel ölel:

Géza

MTAK Kézirattár Ms 4588/81.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteltű Fülep Lajos úrnak, ref. lelkész Zengővárkony U.p. Pécsvárad Baranya vm.
Feladó: Kiss Géza Kákics, Baranya vm.
Előzményét ld. 1087/3.

[1] Az Ormányság kiadásának támogatásáról van szó, ld. 1087. sz. ill. 1183/10.
[2] Fischer Bélára utal. Ld. 807. sz.
[3] A Felsőbaranyai Egyházmegye közgyűlése X. 5-én volt Pécsett. Kiss Géza anyagi támogatást kérő beterjesztésére „az egyházmegyei közgyűlés minden egyháznak és lelkipásztornak erkölcsi kötelességévé teszi Kiss Géza könyvének beszerzését." (A Felsőbaranyai Egyházmegye 1937. X. 5-én Pécsett tartott ... közgyűlésének jegyzőkönyve. Siklós, 1937. 73. p.)
[4] Ld. 1208/13.

1215. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1937. X. 9.

Kedves Lajosom!

Egész őszintén megvallom, én se szeretem az előszómat[1] s készséggel beleegyezem, hogy a köszönéseket kivéve elmaradjon s kérlek, ha teheted s amikor teheted, írd meg előszónak, amit elgondoltál. Szedést, papírmintát már írtam Bieberauernek [!][2], hogy küldjenek neked. Hétfőn reggel megyek Pestre, viszem a kéziratot s szerződés, amit kötünk, csak akkor lesz érvényes, ha Te is elolvastad s hozzájárultál. Nem jó lett volna-e, ha a Múlt és jelen c.[ímű] fejezet végét is átnézted volna, nem fogott-e vastagon a tollam itt-ott. Sok mindent kihúztam a régiből.

Szeretettel ölel:

Géza

Sylvestertől[3] is most kapom a levelet, hogy ennyi pénzbeli biztosíték mellett örömmel megkezdik a munkát s úgy látják, hogy se nekem, se nekik nem jelent kockázatot.

MTAK Kézirattár Ms 4588/82.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak ref. lelkész Zengővárkony U.p. Pécsvárad Baranya vm.
Feladó: Kiss Géza Kákics, Baranya vm.
Előzményét ld. 1087/3.

[1] Ld. 1157/3.
[2] Ld. 1208/15.
[3] Ld. 1208/13.

1216. FÜLEP LAJOS — HATVANY LAJOSNAK

Zengővárkony, 1937. X. 13. u.p. Pécsvárad

Igen tisztelt Uram,

köszönöm szíves és barátságos sorait[1]. Mivel csakugyan lehet valami értelme annak, hogy találkozzunk, meghívásának készséggel teszek eleget, s éppen ezért eleve arra kérem, hogy ha Parisból hazatérése után hamarosan nem mehetek, ne tekintse nem-akarásnak. Íme az ok: talán emlékszik még rá, hogy a háború utáni időben — azt hiszem, nem politikai érdemeimért, mert nem voltak, éppen romai kiküldetésem[2] idején történt — kineveztek a pesti egyetem olasz tanszékére, melyre azóta is kitűnően válogató éra engem nem találván méltónak, utánam hivatottab tudóssal[3] sietett betölteni azt a helyet, én pedig elmentem a fák és madarak közé; hogy'hogy'nem, noha annyit se fütyültem, mint a madarak ilyen tájt, megneszelték ittlétemet s rá tudtak venni, hogy a szomszédos pécsi egyetemen — magántanárságot vállaljak[4]; hát ennyire fölvittem közbe; én persze megértem, hogy csak ennyire, én mindent meg tudok érteni s a világért se panaszképpen mondom el ezeket, hanem mert bennük rejlik a föntemlített ok; t.i. ebben a félévben még az olasz tanszék helyettesítését is vállalnom kellett[5], ami a magam óráival heti 10 órát, a beutazgatásokkal három teljes napnyi elfoglaltságot, nagy fokú lekötöttséget és a félév befejeztéig helyhezkötöttséget jelent; a helyettes csak nem helyettesítheti magát... Igy tehát én k[ürül]belül majd csak december közepe táján mozoghatok, ha akkor meg itthoni funkcióim nem gátolnak, hacsak közben valami jótékony szünet, amilyennel az égiek olykor megajándékoznak, meg nem lazítja a pórázt. Arra kérem tehát — anélkül, hogy valami nagy levélírói tevékenységre próbálnám buzdítani, mert ellenkező hajlamát megértem és respektálom, magam is benne leledzvén —, hogy hazaérkeztét egy sorban közölni szíveskedjék[6] arra az esetre, ha netán előbb nyílik alkalom a mozdulásra.

Emlékszik a malacra, mely akkor hátúl a kis kertben nyargalászott. Kedves kis állat volt, de azóta ő is csúnya nagy disznóvá növekedett volna, ha életben marad; az állatoknak ez ritkán sikerül. Mivel ennél vigasztalóbb gondolattal manapság levelet zárni alig lehet, egy kevésbé disznó jobb jövő reményében küldöm ki Parisba mindkettejüknek üdvözletem

igaz híve

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5366/64. Megj.: Levelek Hatvany Lajoshoz. Vál. szerk. Hatvany Lajosné. Bp. 1967. 513–514. p.
Kézírás.
Párizsba írt levél.
Hatvany Lajos ld. 1210. sz.

[1] Ld. 1210. sz.

[2] FL 1918. végén kormánybiztosként Fiuméba utazott az ottani magyar tisztviselők és alkalmazottak személyi és anyagi ügyeinek rendezésére, majd 1919. január végétől február végéig Rómában volt diplomáciai megbízással, baráti kapcsolatainak – elsősorban Giovanni Amendola útján való – felhasználásával. Ez idő alatt került nyilvánosságra a sajtóban FL egyetemi kinevezésének híre,

amelyet már 1918 őszén elhatároztak. A Pesti Napló 1919. I. 26-i számában, valószínűleg Hatvany tolláből „Babits professzor és a többiek" címmel cikk jelent meg, amelyben FL-ról a következők olvashatók: „Fülep Lajos – akit személy szerint is nagyrabecsülök, jó essayt írt kettőt-hármat, zsurnalisztának is bizonyára kitűnő – de mért lett professzora a filozófiának?" – FL-t 1919-ben az olasz nyelv és irodalom tanszékére nevezték ki.

[3] Zambra Alajosra (1886–1947) utal, aki 1920-tól lett a budapesti egyetem olasz nyelvi és irodalmi tanára, 1925-től ny. r. tanár.

[4] Ld. 794/7.

[5] Ld. 1198/6.

[6] Ld. 1222. sz. A látogatásra tudomásom szerint nem került sor.

1217. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

[Kákics, 1937. X. 18.]

Kedves Lajosom!

Szombaton bementem Pécsre, hogy személyesen beszéljek meg veled mindent, de a Korniss-ünnep[1] miatt hiába mentem. Most hát postán küldöm a papiros- és betűmintát. A könyv címe: *Állatorvosi gyógyszer és méregtan.* S küldöm ebben a levélben a Sylvester nyomda[2] árajánlatát. Annyi a módosítás rajta, hogy a kartonfedél elmarad s helyette jön az egészvászon kötés. Nem akartam a megbízó-levelet aláírni nálad nélkül, éppen azért vittem be Pécsre, hogy neked bemutassam. Sajnos, kénytelen voltam aláírni és még Pécsről továbbítani Pestre, mert Péter Jánossal[3] a nyomda sürgető-levelet iratott, t.i. naponta megy föl a papiros-ár s ők lehetőleg azonnal be akarják szerezni a könyvhöz szükséges papirosanyagot. Azzal a föltétellel írtam alá, hogy bármi kívánságod lenne, azt kötelesek figyelembe venni utólag is s ha ez pénzt jelentene, barátilag megegyezünk. A megbízó-levélben az van, hogy a mellékelt árajánlat alapján megbízom a Sylvester-nyomdát a könyv nyomdai előállításával úgy, hogy még a karácsonyi könyvpiacra kötelesek elkészíteni. Fizetnem kell nov.[ember] 1-én 3000 P[engő]-t. Ez a pénz megvan. Dec.[ember] hó folyamán 2000 P[engő]-t. Ezt az előfizetési díjakból remélem. S jan.[uár] végéig a még hátralékos k.[örül]b.[elül] 2100 P[engő]-t. Ezt az Akadémiától és a V[allás és] K[özoktatásügyi] M[inisztérium]-tól remélem[4]. Szabó Imre[5] a V[allás és] K[özoktatásügyi] M[inisztérium]-kérvényemet személyesen adta át Tasnádynak[6] s beszélte meg vele mellékelve Fülep L.[ajos][7], Bátky Zs.[igmond][8], Mészöly Gedeon[9] és Csűry Bálint[10] bírálatát. Az Akadémiához intézett kérvényemet[11] szintén 2 bírálattal (Mészöly, Csűry akad.[émiai] tagok) Muraközy[12] adta át Ravasznak s nyomatékosan próbálta rábeszélni, hogy legalább 2000 – 2000 P[engő]-t próbáljon kijárni a V[allás és] K[özoktatásügyi] M[inisztérium]-tól és Akadémiától. A könyv fonallal fűzött lesz és egészvászon kötésű kívánságodhoz képest. Közöltem a nyomdával azt a kívánságodat is, hogy a könyvnek bolti és előzetes ára egyaránt 10 P[engő] legyen. Nem járultak hozzá azzal a megokolással, hogy se a nyomdának se nekem semmi forgótőkénk, tehát én csak abból a pénzből tudok fizetni, ami az előrejegyzésekből bejön. De senki se fog előre jegyezni, ha ugyanazért a pénzért kapja meg akkor is a könyvet, amikor már a

boltba kerül s látja, mit vesz. Azt mondják, hogy k.[örül]b.[elül] ezen dől el a könyvem sorsa is. Tehát a dec.[ember] 15-i jegyzési határidőig. Igy aztán az előzetes árat 9 P[engő] + postaköltség (talán 20 fill.[ér]-ben) állapították meg. Ez az egész előre befolyó összeg, valamint a vármegye, egyházmegye, V[allás és] K[özoktatásügyi] M[inisztérium] az Akadémia jegyzésből befolyó összeg egészen az enyém. A bolti ár pedig, tehát az ezek után maradó példányok ára pedig 12 P[engő] lesz, de ebből már levonásba kerül a kereskedői 40 % . Ha bármit nem helyeselsz, írd meg egyenesen Péter János ref.[ormátus] lelkész címére Bethesda XIV. Hermina út 37, aki azonnal közli a nyomdával. Gratulálok, hogy bajai lelkészségednek ilyen tanítványa van[13]. A fiatal lelkészgárda talán legértékesebb tagja. Nagy szeretettel beszélt rólad s kérdezett ki egészségi s egyéb állapotodról. Az Előfiz.[etési] felhívásban sorok vannak fenti bírálatból. Nem akarnád látni előre? Péter János leküldené. Talán pénteken be tudnék menni Pécsre, ha szükség lenne rám valamiben.

Szeretettel ölel

Géza

Péter Jánosnak írtam, hogy a *Múlt és Jelen* c.[ímű] fejezetet küldje el címedre. A múlt napokban igen értékes anyagot szereztem a *Láp*, a *Babona* s a *Tájnyelv* c.[ímű] fejezetekhez. Utóbbihoz *kincseket*. Még beiktatok.

A dátum: postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4588/83.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak ref. lelkész Zengővárkony U.p. Pécsvárad Baranya vm.
Feladó: Kiss Géza ref. lelkész Kákics, Baranya vm.
Előzményét ld. 1087/3.

[1] Korniss Gyulát 1937. X. 16-án díszközgyűlés keretében a pécsi egyetem díszdoktorává avatták.
[2] Ld. 1208/13.
[3] Ld. 1208/14.
[4] Ld. 1185. sz.
[5] Ld. 996/10.
[6] Ld. 1163/6.
[7] Ld. 1183. sz.
[8] Bátky Zsigmond ld. 1149/7., véleménye ld. 1185/3.
[9] Mészöly Gedeon ld. 951/7. Véleménye ld. 1185/3.
[10] Csűry Bálint ld. 1185/11. Bírálata ld. 1185/3.
[11] Ld. 1185/3.
[12] Ld. 976/7.
[13] Péter János (ld. a 3. jegyzetet) a bajai cisztercita gimnáziumba járt, s itt V. és VI. gimnazista korában az 1925/26-os s az 1926/27-es tanévben FL volt a vallástanára. Hogy utóbb a lelkészi pályát választotta, abban FL-nak nem volt része. (Péter János közlése.)

1218. FÜLEP LAJOS – BEKE ÖDÖNNEK

Z[engő]Várkony, 1937. X. 20.

Igen tisztelt Tanár Úr!

Nem valami nagy, de némi eredmény mégis van, amit azonban majd csak 3–4 hét múlva küldhetek el, mert egyik-másik följegyzés a feleségemnél van, s ő éppen nincs itthon, meg kell várnunk, míg megjön[1].

A csillagnevekről előre megmondom, hogy itt semmi eredmény se várható. Próbálkoztam vele, de 10 év alatt semmire se jutottam.

A jugoszláviai gyűjtés érdekében majd írok az ottani ref. püspöknek[2].

Üdvözlettel kész híve.

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 4786/193.
Kézírás postai levelezőlapon, a lap bal felső sarkában Balaton: Vitorlások Balatonfüred előtt aláírású képecske.
Címzés: Nagyságos Dr. Beke Ödön tanár úrnak Budapest VII. Rózsa u. 8. fsz. 2.
Feladó: Fülep Zengővárkony Pécsvárad.
Beke Ödön ld. 1172. sz.
Előzményét ld. 1172. sz.

[1] Nem tudni, küldött-e FL valamilyen nyelvészeti adatot Beke Ödönnek.
[2] A jugoszláviai magyar református egyház első püspöke 1934 óta Ágoston Sándor volt.

1219. KISS GÉZA - FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1937. X. 22.

Kedves Lajosom!

Péter Jánosnak[1] ezzel együtt írok express-levelet – már meg is írtam – s kértem rajta keresztül a nyomdát a következőkre.

A papirost – ha megrendelték már – azonnal rendeljék vissza s a Féja-könyv papirosanyagát szerezzék be[2]. Ha már megjött a papiros s úgy kell kicserélni, a kicserélés költségét is vállalom a papirosár esetleges különbözete mellett.

Megírtam azt is, hogy a kötésnél is a Féja-könyv legyen irányadó.

S végül megírtam, hogy – ha még szét nem küldték az Előfiz.[etési] felhívást, előzetes és bolti ár egyaránt 10 P[engő] legyen. A bolti árat ne is említsék benne, csak annyit, hogy ára 10 P.[engő].

Köszönöm figyelmeztetéseidet.

Szeretettel ölel:

Géza

Sylvesternek[3] táviratot is küldtem.

MTAK Kézirattár Ms 4588/84.

Kézírás.
Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak, ref. lelkész Zengővárkony U.p. Pécsvárad Baranya vm.
Feladó: Kiss Géza ref. lelkész Kákics, Baranya vm.
Előzményét ld. 1087/3.

[1] Ld. 1208/14.
[2] A levél, amelyben FL Féja: Viharsarok c. kötetének (ld. 1143/2.) papírját ajánlotta mintául, nem marad fenn.
[3] Ld. 1208/13.

1220. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

Kákics, 1937. X. 27.

Kedves Lajosom!

Most már én is hiszek európaiságodban, mert magyar ember ilyen módon nem szokott se barátaival, se ígéreteivel elbánni[1]. Ugyanaz a lelkiség, amivel majdnem egy évig tartó, megfeszített, *szemed előtt* végzett munka után rám támadtál: miért nem végeztem egy évvel előbb? Pesti utam előtt *utasításaidat* kértem. Ha *szabatos* és *pontos* minden kijelentésed – 3 lapon írtál – 3 sorban összefoglalhattad volna kívánságaidat. Mennyivel egyszerűbb és barátibb lett volna ott fölemlíteni a Pannonia papirosát, mint utólag vágni a fejemhez, aminél viszont – ha jól emlékszem – az volt a nehézség, hogy külön lapokat kellett volna beiktatni a reprodukciók számára, ami éppen elég nagy baj ethnographiai munkánál. Pestről visszajövet, még a *papirosminőséget* is pontosan leírva, megírtam a nyomda árajánlatát. Abban a hitben voltam, hogy ilyen leírás után te tisztában vagy a papirosminőséggel. *Egészen megfelelőnek* írtad kétségkívül a legkedvezőbbnek az árajánlatok között, s csak azt az óhajtásodat fejezted ki, hogy kötött és fonallal fűzött példányok legyenek. Itt a leveled! Hogy a szerződést, papirosmintát bemutathassam, kérdeztelek, mikor talállak Pécsen? Csütörtök-péntek. d.u.-t és szombat d.e.-t írtál. Hogy lehetőleg előadásaid közben ne zavarjalak, szombaton d.e. kerestelek föl. Persze, a Korniss-ünnepély[2], amiről nem tudtam ismét az én bűnöm. Hogy a nyomda az előkészítő munkákat végezhesse s végeztethesse, sürgősen kérette a szerződést. Kényszerhelyzetben voltam, aláírtam és fölküldtem, mert ha karácsony előtt el nem készül a könyv, valaki valahol ezért is fejbe vágott volna, de kikötöttem, amit élőszóval odafönn is megmondtam, hogy Fülep Lajos véleményét utólag is kötelesek figyelembe venni. Ugyanezt neked is megírtam s kértelek, hogy, ha bármi kifogásod van, írd meg azonnal Péter Jánosnak[3], aki tüstént intézkedik. Ha te azt a 2 *szabatos* és *pontos* sort megírod Péternek, semmi baj. Jobbnak gondoltad, hogy a 2 sor helyett nekem irányozd a taglót s persze közben úgy elkéstünk, hogy a nyomda rendben gondolva a dolgot, kiadta a megrendelést a papírgyárnak s a gyár még mindig ragaszkodik a megrendeléshez. Leveled minden kívánságát azonnal közöltem a nyomdával. De hát ismét óriásit vétkeztem, mert te csak „*példaképp*" ajánltad a Féja-papiros-kötést[4] s én talán úgy írtam, hogy *mintaképp*. Úgy gondolom, a Sylvester[5] is tisztában van azzal, hogy *szolgailag* nem másolhat le ilyen könyvet, hiszen kinevettetné vele magát. De a 12 pen-

gős árnál is meg kellett volna gondolnom, hogy Péter János és Bieberauer Richárd [!][6] köre valószínűleg azért erőltette a 12 P[engő]-s árat, mert 500 példánnyal többet szoktak nyomatni a megállapított mennyiségnél s valószínűleg ők is zsebre óhajtják vágni ennek a titkos 500 példánynak egész árát, úgy hogy nekem semmi se jusson. (Bocsánat, ez a leveled értelme, alaposan megnéztem újra!) Hát ennyi ostobaság és alávaló szószegés után egy Fülep Lajos, a továbbra is igaz és őszinte barát, akinek az előszavát is annyian várják Bereczkytől[7] püspökig[8], csak nem állhat szóba egy ilyen szamár és jellemtelen fráterrel. „*Érted* igen, de *Veled*?..." Hogyan *Érted*, ha „se levélben, se szóval" többet egy hang se? S hogy jobban kifejezd megvetésedet, a kpnyv-fejezetet is olvasatlanul lököd vissza. Hogyan „változatlan" a *barátságod*, ha előbb letaglózom a barátomat s szóba se állok vele az életének most legnagyobb és egyetlen kérdésében, amiben egyáltalán szolgálatára lehetnék az én barátomnak? Gondolod te, hogy van ennek *így* egyáltalán folytatása s ha *szabatos* és *világos* gondolkozó vagy, föl tudod te ebben fedezni akár a logikának, akár az *őszinte barátságnak* egy parányát is? Azt hiszed, nem látom, miért kellett legutóbbi becsületes, őszinte és minden érzékenykedés nélkül való levelembe belemagyarázni azt, mit még nagyítóüveggel se láthattál meg benne? Úgy látszik, ürügyet kerestél arra, hogy lerázhass a talán kellemetlenné váló ígérettel együtt a nyakadról. Ezt elérhetted volna egyszerű emberek egyszerű szavával is. Nyugodt légy, hogy egyetlen kéréssel sem zaklatlak többé. Fizesse meg az Isten túlontúl fölemlegetett sok jóakaratodat és fáradozásodat, amiket botor ésszel én a barátság természetes megnyilvánulásának gondoltam. Örök szégyene az életemnek, hogy már nem tudom visszarakni a markodba.

Bocsásd meg, hogy tudatlanságommal olyan nagy teher voltam. Isten veled!

Kiss Géza

MTAK Kézirattár MS 4588/85.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak, ref. lelkész Zengővárkony U.p. Pécsvárad Baranya vm.
Előzményét ld. 1087/3.

[1] FL levele nem ismeretes.
[2] Ld. 1217/1.
[3] Ld. 1208/14.
[4] Ld. 1219/2.
[5] Ld. 1208/13.
[6] Ld. 1208/15.
[7] Ld. 996/6.
[8] Ravasz Lászlóra utal.

1221. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]Várkony, 1937. XI. 1.

Kedves Gerlőtei,

hétfőn d.[él]u.[tán] kaptam meg levelét[1], így hát teljességgel lehetetlen kedd reggelre odajuttatnom válaszom.

A fene megette az ilyen „jóakaratot", amely a negyedrészt le akarja csapni[2]. Kérem, mondja meg Csikesznek[3], hogy én jól meggondoltam minden árat, mielőtt leírtam, ezeket a könyveket senki se tudná ilyen áron összeszedni, még antikváriumból se, legfeljebb 30—40 % -al drágábban. Ha majd ott lesznek, akkor fogja meglátni, hogy mit kap.

Ha a Bèza[4] ára ellen kifogása van, ajándékul adom ezt a könyvet, de a többinek hagyja meg az árát. Én is leghelyesebbnek tartom, ha az egészet együtt veszik meg s hogy ne legyen huza-vona, leengedem a végösszeget 232 P-ről (mert csakugyan ennyi) 210-re, de azzal a feltétellel, hogy a portót s a nyugtabélyeget ott fizessék; ez utóbbi különösen sok, ha jól tudom, 6 % ; ott hozzá kell számítani a vételárhoz, tehét a 210 P[engő]-höz, ezeket az összegeket s az összeadott összegről kiállítani a nyugtát.

Sem enélkül, sem alacsonyabb áron nem mehetek bele a dologba.

Fáradozását ismételten köszönve — köszönöm a fotot[5] is —

szíves üdvözlettel

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 4163/75.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr Gerlőtei Jenő tanár úrnak Debrecen Magoss György tér 9.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad
Gerlőtei Jenő ld. 915. sz.

[1] A levél nem maradt fenn.
[2] A debreceni könyveladásra utal. Ld. 1212. sz.
[3] Ld. 814.
[4] Ld. az 1212. sz. melletti könyvjegyzéket.
[5] Nem tudni, milyen fotóról van szó.

1222. FÜLEP LAJOS — HATVANY LAJOSNAK

Zengővárkony, 1937. XI. 14.

Igen tisztelt Uram,

köszönöm szíves sorait[2] és a meghívást, megismételve, amit írtam, hogy az egyetemi félév bevégzése előtt, sajnos, nem mozdulhatok; heti három napom le van kötve. Ha ezen akadály elmúltával más nem jön közbe, jelentkezni fogok.

Kész híve

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 380/230.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Hatvany Lajos ld. 1210. sz.

[1] Ld. 1210., 1216. ill. 1224. sz.

1223. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]Várkony, 1937. XI. 15.

Kedves Gerlőtei,

köszönöm fáradozásait[1] és közlöm, hogy a könyveket küldöm: egy csomag ma elment, a másik holnap megy, azért kellett kétfelé osztani, mert több volt húsz kilónál, és azért két nap küldeni, mert egyszerre a küldönc nem tudta volna Pécsváradra vinni.

A 180 P[engő]-ben megnyugszom, mert nem akarok kellemetlenkedni és elintézett dolgot visszacsináltatni, de bizonyára Maga is látja, hogy nem egészen méltányos a *leszállított* végösszegből *leszállítatlanul* levonni a Cassirer és Picavet[2] árát, holott ők is bele voltak értve a leszállításba; s akkor még a portót is rányomni azzal a bölcs indoklással – mintha az ilyen könyvek csakugyan a nagyerdőn vagy a Hortobágyon teremnének.

Köszönöm és viszonzom Cs.[ikesz][3] baráti üdvözletét, *nagyon szeretném* azonban, ha valaki finoman megértetné vele, hogy *én* tettem szívességet az egyetemnek, amikor ezeket a könyveket ilyen áron átengedtem – arról nem is beszélve, hogy én nem is gondoltam a könyvek elidegenítésére, csak a Maga indítványára szántam rá magamat azért is, mert ha kellenek, megtalálom őket itt az egyetemen. Nem szeretem lekötelezettnek érezni magam, amikor nincs rá ok – ha van, az más! Mert hasonlítsák csak össze ezeket az árakat a katalógusokéval, p[é]ld.[ául] Gilson: Études 45 fr.[anc] volt fűzve mikor vettem, (ma drágább), = 13-14 pengő, kötve: 16, nálam 8 P[engő]; Tommaso d'Aquino: Opuscoli[4] 3 k.[ötet] a 20 lire = 18 p[engő] nálam 12 p[engő] s[a]t[öb]b.[i] Mind 30-40 % -al olcsóbb, mint másutt s ezenfelül levonták még az engedményt.

Mellékelten küldöm a vázlatot Rippl-ről[5]; mint rajta is jeleztem aquarell, ill.[etve] szinezett tusrajz.

Természet és művészet viszonyáról se helytálló szemléletű, se helyt nem álló művet nem tudok ajánlani, mert nem ismerek. Ha azonban átböngészi a Zeitschrift f.[ür] Asth.[etik] u.[nd] allg.[emeine] Kunstwissenschaft évfolyamait, biztosan talál bennük jó vagy rossz értekezéseket e kérdésről is – és, ami a fő, k[örül]b.[elül] teljes bibliográfiát, melyből ki kell derülnie, jelentek-e meg művek ilyen irányban.

További fáradozását előre is köszönve szívből üdvözli

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 4163/76.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr Gerlőtei Jenő tanár úrnak Debrecen Magoss György tér 9.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad.
Gerlőtei Jenő ld. 915. sz.

[1] Ld. 1212. és 1221. sz.
[2] Ld. 1212/1.
[3] Ld. 814/4.
[4] Ld. 1212/1.
[5] Ld. 1212/4.

1224. IGNOTUS PÁL – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1937. XI. 16.

Igen tisztelt Tanár Ur,

Úgy érzem időszerű, hogy visszatérjek nekem írt levelére[1], megtegyem rá néhány megjegyzésemet és beszámoljak olyan dolgok állásáról, amelyek bizonyára érdeklik.

Ön azt írta annakidején, hogy a Szép Szó programmját és útját túlságosan szűknek találja[2]. Azt hiszem „programmunkra" inkább azt kellene mondanunk, hogy túlságosan tág, s ha elvi lényegében félreérthetetlen is, de éppen tág volta miatt nem eléggé pregnáns. A mi programmunkat voltaképpen az a felismerés határozza meg, hogy nem látunk ellentétet olyan tendenciák és igények közt, amelyeket egymással ma divat szembeállítani. Azt a követelményt, hogy az idő lehetőleg lássa tisztán s ezzel segítse közelebb a megoldáshoz a nagy társadalmi és politikai problémákat, mi *nem* tartjuk ellentétben állónak a minél pallérozottabb, minél európaibb, ha úgy tetszik minél arisztokratikusabb írásmód posztulátumával. Még kevésbé látunk ellentétet egyfelől a szociális kiegyenlítődés siettetésére, másfelől a személyi szabadságjogok kiterjesztésére és megszilárdítására irányuló erőfeszítések közt. Ugyanígy nem látjuk a műveltségi hagyomány tiszteletének és a társadalmi haladás szolgálatának ellentétét sem. Abban, hogy mi az állítólag ellentétes tendenciákat *egyszerre* igyekszünk szolgálni, voltaképpen kimerül az, amit programmunknak nevezhetünk. *Ez* nem korlátoz minket túlságosan szűk területre. De vannak olyan körülmények, amelyek utunkat, működési körünket és lehetőségünket csakugyan szűkre szabnák. Mondanom sem kell, hogy elsősorban a pénzhiány. Aztán még sok körülmény, melyet felsorolnom talán fölösleges volna. Az az impresszióm azonban, hogy Ön e körülmények közül arra gondolt, amely minket a háború utáni irodalom más csoportjaitól – egészen vagy többé-kevésbé – elszigetelt. Erre vall az is, hogy „integrálódást" óhajt. S itt mindjárt meg kell jegyeznem, hogy elvben tökéletesen egyetértek Önnel. Mi bizonyos fokig elszigeteltségbe vagyunk kényszerítve. Ennek okát – anélkül, hogy most régi sérelmeket[3] szeretnék felhevíteni – csak abba jelölhetem meg, hogy úgyszólván mi egyedül irányítottuk már kezdetben is társadalmi küzdelmünk életét féreérthetetlenül a fasizmus minden nemű megnyilvánulása ellen. Mi szálltunk szembe kezdettől fogva azzal az elgondolással, amely még demokratikus „népi" reform politikát is úgy akar csinálni, hogy akár a fasizmus rendi szervezetéből, akár a német fasizmus faji misztikumából, ha lényegesen átalakítva is, „átment" valamit. Tudom, azoknak a társainknak túlnyomó része (nem valamennyien) akikkel emiatt keveredtem harcba, azóta kénytelen volt belátni tévedését, de a különböző csoportok és személyek között keletkezett ellentéteket most már lehetetlen egyik napról a másikra elpárologtatni. Én is azon vagyok, hogy az együttes munka alapját, ahol elvi törekvéseink hasonlósága lehetővé teszi, minden erőnkkel elősegítsük, de erre ritkán akad megfelelő konkrét keret. Most azonban éppen akadt. A készülő könyvcenzúra intézkedések ellen az összes színvonalas folyóiratok (már mint a fiatalok) együttesen készülnek fellépni. Szerdán találkozunk ebben az ügyben: a Szép Szón kívül Válasz, Korunk Szava, Ország Útja, Kelet Népe, Apollo, A Híd, Gondo-

lat; ezenkívül a „szakállasak" közül is meghívót kapott az értekezletre a Nyugat, a Magyar Szemle, a Századunk, a Szocializmus[5]. Egy tiltakozás persze, ha még olyan becsületes lesz is, nem jelent komolyabb társadalmi vagy szellemi mozgalmat, de az ilyen jelenségek mégis hozzájárulhatnak legalább a mi köreinkben a légkör tisztázásához és komolyabb tevékenységek előkészítéséhez. Ezért is tartottam szükségesnek erről Önt értesíteni.

Szeretném továbbá felhívni figyelmét csehszlovákiai utunkra és annak visszhangjára[6]. A Szép Szó-ban írt beszámolónk unalmas és tompított hangú, mert úgy érezzük, ami az Új Magyarság-ék „felháborodása" ki nem tombolja magát, nem okos hozzáfognunk ezirányú működésünk újabb fejezetéhez. Így ebből a beszámolóból ki se derül az, hogy a csehszlovákiai magyar intellektuális ifjúság mennyire fejlődés- és cselekvés-képes, milyen becsületes, intelligens és érdeklődő a mienkhez viszonyítva. Azt se fejtettük ki benne eléggé, hogy Csehszlovákiában milyen komoly hajlandóság van — meggyőződésem szerint még területi revízió árán is — arra, hogy egy demokratikus vagy legalább demokratizálódó Magyarországgal szorosan együttműködjön. Rendkívül érdekelt mindnyájunkat az, amit e „masaryki" országban tapasztaltunk. Sajnos magyar hivatalos és félhivatalos részről minden ilyen lehetőségnek útját szegik, bár részben talán Kánya[7] személye miatt napirenden tartják a kisantant-tal való pillanatnyi megegyezés lehetőségét. (A mi utunkat is ez tette fizikailag lehetségessé.) Nem beszélek most arról, hogy a csehek részéről ez mennyire kényszer és mennyire humanista meggyőződés, de mindenesetre olyan jelenségek érlelődnek, amelyek egyre aktuálisabbá teszik régi erőfeszítéseink fokozott iramban való folytatását. Nekünk, akik most szerdán találkozni fogunk, meggyőződésem szerint ilyen irányban kellene elsősorban összefognunk s azt gondolom, ha például Ön, Tanár úr, Pesten tartózkodnék, megfelelő impulzust is adhatna nekünk. Sajnos azonban ma ezzel kapcsolatban sok jelenség a kedvemet szegi. Levelében Ön azt hangoztatta, hogy ma az a legfontosabb, ki mennyit hajlandó kockáztatni. Nos, kevesen vannak, akik sokat hajlandók, ama kevesen pedig nem egészen világosan látják, hogy miért és mikor kockáztassanak. Nagyjából azt kell mondanom, egyfelől állnak olyanok, akik nem merik gondolataikat végiggondolni, másfelől olyanok, akik végiggondolt gondolataikat nem merik vállalni. Az előbbi jellemző a Válasz íróira, kik közül különben néhány igazán hősies bizonyságot tett helytálló készségéről; és az utóbbi például az Apollóéira, kikkel általában jó barátságban vagyok s kiket nagyon szeretek. De szimpátia ide vagy oda, a lehangoló tényeket nem tagadhatjuk le magunk előtt. Nekem például fájt, hogy Gál István[8] és Bóka László[9] barátaim, úgy vettem észre, szinte megdermedtek a támadások láttára, amelyeket mi az Új Magyarságtól kaptunk; a hozzájuk közelálló (s egyébként a magyar kormánnyal perverz negyedhivatalos kapcsolatban álló) prágai Új Szellem[10] legutóbbi számában már sem a mi prágai szereplésünkről, de Féjáék elítéltetéséről[11] sem emlékezik meg s Gál István azt írja nekem Bécsből, hogy sajnos a mi prágai akciónk remélt folytatásából nem lesz semmi, a többi folyóirat most már hosszú ideig aligha fog kiutazni... Ezt nem panaszként mondom, még kevésbé vádként, azt pedig éppenséggel nem szeretném, ha ez úgy kerülne vissza hozzájuk, mint hogy ha én most már nem tekinteném őket barátaim-

nak s nem számítanék a fontos feladatokban segítségükre. (Bóka munkatársa is a Szép Szónak[12].) Csak jelezni akartam ezzel is, hogy milyen fontos volna, ha bátrabb és világosabb célkitűzések szerint csoportosulhatnánk folyóiratok keretein belül és kívül s hogy milyen áldás lehetne mindnyájunkra, ha Tanár úr, kinek személyében tudtommal minden számbavehető csoport megbízik, néha körünkben tartózkodnék és résztvenne megbeszéléseinkben. Nem tudom megállapodott-e annakidején erre vonatkozólag Hatvany Lajossal[13]; ő egy-két napja, hogy megérkezett Budapestre s még nem beszéltem vele. De nagyon lekötelezne, ha értesítene arról, remélhetjük-e, hogy a közeljövőben elnéz Budapestre. Mondanom sem kell, hogy általában nagyon szeretném véleményét tudni azokról a kérdésekről, melyeket itt futtában említettem s hogy mindentől függetlenül nagyon jól esnék, ha minél előbb egyszer kéziratot is kapnánk Öntől a Szép Szó részére.

Igaz nagyrabecsüléssel híve

Ignotus Pál

U.i. Ennek a levélnek másolatát voltam bátor megküldeni Mannheim professzor úrnak is, tudván, hogy ő mennyire érdeklődik dolgaink iránt. Kérném Tanár Urat, hogy amit e levelemben írok, szíveskedjék bizalmas közlésnek tekinteni.

MTAK Kézirattár Ms 4587/240. Megj.: Lengyel 156–160. p.
Gépirat autogr. aláírással, javításokkal és utóirattal. Címzés a levél élén is.
Címzés a Szép Szó fejléces borítékján Nagytiszteletű Fülep Lajos ref. lelkész úrnak, Zengővárkony u.p. Pécsvárad.
Rajta FL ceruzaírásával: a) Aki nincs ellenem, velem van. b) Nem kell elmondani intenciokat. Megkérdezni nella chiesa Co' santi, e in taverra co' ghiotto i
Ignotus Pál ld. 1132/4.

[1] FL levele nem ismeretes.
[2] FL korábbi levele sem maradt fenn.
[3] A népi-urbánus vitára utal.
[4] Szövegét ld. 1225/1.
[5] Szép Szó ld. 1132/2. – Válasz. Irodalmi és társadalompolitikai folyóirat ld. 983/2. Ekkor 15 tagú szerkesztőbizottság szerkesztette. – Korunk Szava. Aktív katolikus orgánum. 1931–1938 között jelent meg, Szerk. Széchenyi György gróf és Katona Jenő. – Az Ország Utja. Havi állam- és nemzetpolitikai folyóirat 1937–1943 között. Szerk. Barankovics István és Dessewffy Gyula gróf. – Kelet Népe. Irodalmi folyóirat. 1935–1942 között jelent meg, ekkori felelős szerkesztője Szabó Pál volt. – Apolló. 1934–1940 között megjelenő időszaki folyóirat, szerk. Gál István. – A Híd. Magyar fiatalok lapja. 1937. XI.–1938. között látott napvilágot. Szerk. Kovács Imre, Ölvedi János és Potoczky Kálmán. – Gondolat. 1935–1939 között, ekkor Vértes György szerkesztésében jelent meg. – A Nyugat ekkori szerkesztői Babits és Gellért Oszkár, társszerkesztője Schöpflin Aladár és Illyés Gyula. – A Magyar Szemle 1927–1944 között a Magyar Szemle Társaság kiadványa, ekkori szerkesztője Szekfű Gyula. – Századunk. Társadalomtudományi Szemle, 1926–1939. Ekkor Vámbéry Rusztem és Csécsy Imre szerkesztette. – Szocializmus. 1906–1939, ill. 1945–1948 között, 1934 óta Mónus Illés szerkesztette.
[6] Ld. 1211/2. Az útról A Szép Szó csehszlovákiai útja címmel jelent meg beszámoló (= Szép Szó, 1937. 375–379. p.) A támadásról a következőket tartalmazza:
Sem magyar, sem cseh, sem szlovák részről egyetlen zavaró hangot nem hallottunk utunk alatt; nagynémet részről az Uj Magyarság tartotta szükségesnek a Szép Szó ellen indított hajsza keretében hátbatámadni a magyarság kulturális egységének erősítésére és dunavölgyi küldetésének elvégzésére irányuló erőfeszítéseket. A Függetlenség és Esti Ujság kényszeredett és ötletekben

szegény kisérőzenéjéről most nem essék szó, de az Uj Magyarságról a fanatikus ellenségnek is kijáró tárgyilagossággal, az őszinte bámulat hangján kell megállapítanunk, hogy Pozsonyból és Prágából keltezett úgynevezett tudósításaiban a valótlanságoknak, ferdítéseknek, ráfogásoknak akkora tömegét hordta össze, amelyért mindenféle szubvenció kevés. Sorozatosan adtak szájunkba olyan kijelentéseket, amelyekhez hasonlót mikroszkópon át sem fedezhetünk fel csehszlovákiai előadásaink és nyilatkozataink szövegében. Úgy állítottak be minket, mintha melldöngető nacionalisták volnánk itthon s nemzetköziségünkkel kérkedtünk volna a határon túl, mintha megtörténtek elfeledését, jogok eladását ígérgettük volna, – holott az igazság az, hogy mi félreérthetetlenül a világpolgári irodalomért és a nemzetközi együttműködésért harcolunk Budapesten, de magyar és idegenajkú hallgatóságunk előtt egyaránt hangoztattuk magyarságunkat és sürgettük a magyarság minden téren való egyenjogúságának megvalósítását Pozsonytól Prágáig mindenütt. Megértjük, ha a lelki összhang, mely magyarok közt országhatárokon át, vagy emberséges emberek közt néprajzi és nemzeti határokon át, sőt a politikai és világnézeti határokon át is érvényesül, fájdalmasan idegesíti azt a sajtót, amelynek éltető eleme a gyűlölség és a gyanakvás, de értsenek meg minket ők is, ha kedvükért nem mondhatunk le arról az igyekezetünkről, hogy erőnktől telhetően szolgáljuk a magyar betűt és hirdessük a magyar műveltséget. Utunk tapasztalatai megerősítettek minket a dunamenti népek összefogásába vetett hitünkben. E feladat ránk tartozó részét, az irodalmi és kulturális együttműködés elősegítését ezután még fokozott lelkesedéssel és hivatástudattal vállaljuk. Ezt parancsolja ránk a kisebbségi magyarság létérdeke s nemes, józan, idealista és realista szemlélete is; ennek, valamint általában benyomásainknak és tanulmányainknak ismertetésére még lesz alkalmunk visszatérni. (379.p.)

[7] Kánya Kálmán (1869–1945) politikus, 1933–1938 között a Gömbös-, Darányi- és Imrédy-kormány külügyminisztere.

[8] Ld. 1019. sz.

[9] Bóka László (1910–1964) író, irodalomtörténész, egyetemi tanár. 1945 előtt az Egyetemi Könyvtár és a Műegyetem Könyvtárának munkatársa, 1947–1950 között VKM államtitkár, 1950-től professzor. 1930-tól az Apolló, az Athenaeum, a Corvina, a Diarium, Magyar Csillag, a Szép Szó és más lapok munkatársa.

[10] Uj Szellem. A csehszlovákiai magyarság kétheti kulturpolitikai szemléje. Szerk. Szvatkó Pál.

[11] Ld. 1143/2.

[12] Bóka László főleg könyvkritikákat írt a Szép Szóba.

[13] Ld. 1210. sz.

1225. IGNOTUS PÁL – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1937. XI. 23.

Igen tisztelt Tanár Úr,

mellékelten küldöm a folyóiratok értekezletén elfogadott szöveget[1], amelyet az írók és tudósok minél szélesebb körével igyekszenek majd aláíratni. A szöveg nem egészen ízlésem szerint való, de az a meggyőződésem, hogy ilyenkor maga a gesztus számít, amelytől nem szabad elzárkózni. Kérem, ha szintén ez a nézete, szíveskedjék nekünk postafordultával aláírva visszaküldeni a szöveget, hogy a többi aláíráshoz csatolhassuk.

Igaz nagyrabecsüléssel híve

Ignotus Pál

MTAK Kézirattár Ms 4587/241. Megj.: Lengyel 160–161. p.
Gépirat autogr. aláírással Szép Szó Szerkesztőség Kiadóhivatal V., Vilmos császár-út 28 feliratú levélpapíron
Címzés a Szép Szó fejléces borítékján: Főtisztelendő Fülep Lajos ref. lelkész úrnak, Zengővárkony u.p. Pécsvárad.
A levél szövege előtt is címzés van.
Ignotus Pál ld. 1133/4.

[1] A szöveg a következő:
A napilapokban közölt és meg nem cáfolt hírek szerint a kormány olyan törvényjavaslatot kíván az országgyűlés elé terjeszteni, amely megvalósulása esetén a gondolat és sajtó szabadságának további megszorítását jelentené. Ezentúl állítólag minden magyar könyvet és minden külön engedély nélkül megjelenő folyóiratot a terjesztés előtt be kell mutatni az ügyészségnek. Olyasmit is terveznek, hogy büntetés járhat azért a gondolatért is, amely még nyilvánosságra sem került. Ez a rendszer a gyakorlatban rosszabb lenne az előzetes cenzúránál is, mert már eleve mefélemlítené az anyagilag érdekelt kiadót. Az írót pedig megfosztaná attól, hogy gondolataiért az olvasóközönség ellenőrzése mellett vállaljon felelősséget. A klasszikus magyar jogi felfogás azt vallja, hogy ahol az írói mű megjelenését előzetesen megakadályozhatják, ott sajtószabadságról többé nem lehet szó. Minden szabad országban a sajtójog alaptétele, hogy gondolatait mindenki szabadon terjesztheti. Mi magyar írók és a tudomány munkásai, kérdezzük a kormányt és a törvényhozás tagjait. vállalják-e a felelősséget ennek az alapvető elem elvnek a szétrombolásáért? Vállalják-e a flelősséget azokért a következményekért, melyek az ilyen példa hatása alatt a magyar kisebbségeket érhetik? S vajjon vállalják-e a felelősséget a magyar történelem és szellem megszentelt örökségének megtagadásáért és élő irodalmunk kényszerű elsorvasztásáért. (MTAK Kézirattár Ms 4587/42.)
A levélben említett folyóiratok akciójáról ill. a fenti szövegű tiltakozás sorsáról nem sikerült közelebbi adatot találnom. A Népszava 1937. XII. 1-i sz. 12. p.-n Az előzetes cenzura lezülleszti az irodalom színvonalát címmel cikket közölt az IGE 1937. XI. 30-i választási ülléséről, amelyen Bresztovszky Ede felszólalt a tervezett cenzúrarendelet ellen, s az ülés úgy döntött, hogy memorandumot készít s eljuttatja az illetékes miniszterhez...

1226. MANNHEIM KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

London, [1937.] XII. 9.

Kedves Fülepék,

a napokban egy angol könyv fog Önhöz jutni, az Oxford Konferenciáról való report és a véleményét fogják kérni erről[1].

A könyvet Dr Oldham[2] küldi Önnek, aki az Oxford Konferencia szellemi és tényleges vezetője, egyik[e] a legbefolyásosabb embereknek itt úgy az egyházban mint másutt. Azelőtt angol missionariusok feje volt s rendkívül széleslátókörű és igaz jellemű ember. A könyv küldése úgy jött létre, hogy egy week-enden vendégje voltam és mondottam hogy az Ön ítélete biztos hasznára lesz s meséltem neki Önről. Igen figyelmébe ajánlanám a könyvet, mely érdekes dokumentum arról, mennyire balra tolódnak bizonyos vallásos körök s mennyi realitásra való hajlam van bennük. írjon egy pár oldal kritikát neki – őszintét, existentialisat és reálisat. Ha nem szeret németül vagy angolul írni írja franciául. Érdemes – ki tudja ha meghal a Canterbury érsek – nem zengővárkonyból hozzák-e az utódát. Egyébként Rev.[erend]

Nash-al[3] is beszéltem ki „Radical Religion" londoni exponense ő megígérte hogy ír Prof.[essor] Niebichenak[4] az új mozgalom fejének s ingyen kapja meg a lapot. Írjon nekik is cikket — tán az egykéről falun. Megkapta Zsuzsa asszony a T.C.P.-t?

Minden jót mindkettejüknek

M.[annheim] K.[ároly]

Évszám a tartalom alapján kiegészítve: Mannheim 1937-ben járt Zengővárkonyban.
MTAK Kézirattár Ms 4588/300.
Kézírás The London School of Economics and Political Science (University of London) Houghton Street Aldwych, London W.C. 2. Telephone: Holborn 9783-8. Telegrams: Poleconics, Estrand, London feliratú kártyán.
Mannheim Károly ld. 910/9.

[1] A konferenciát ld. 1181/7. FL nem írt a kötetről.
[2] Oldham, Joseph Houldsworth (1874–1969) angol teológus, ekkor az Universal Christian Council for Life and Work kutatási bizottság elnöke.
[3] Valószínűleg Nash, James Okey-ről van szó, (1862–1943) aki 1930-ig capetown-i püspök volt, majd nyugdíjba vonulása után visszatért Angliába.
[4] Adatai ismeretlenek.

1227. IGNOTUS PÁL — FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1937. XII. 23.

Igen tisztelt Tanár úr,

bocsásson meg, hogy csak most felelek levelére[1], de elfoglaltságunkról nem is szólva, gondolhatja, milyen lelkiállapotban voltunk és vagyunk szegény barátunk tragédiája miatt[2]. Ezen kívül, bármennyire is nehezen mozdulok el Pestről és bármennyi akadálya van is az Ön felutazásának, nem tudok letenni a reményről, hogy sikerül majd személyesen beszélnem Önnel — mert meggyőződésem, hogy két órai eszmecserével többet tisztázhatnánk, mint akár évekig tartó levelezéssel. Annyit mégis meg kell mondanom levelét illetően, hogy Ön főképen a sorrendben téved: provokációnak minősíti azt, ami részünkről csak válasz volt[3]. A zsellérek megsegítésének ügyét, szociális és gazdasági problémáik napirenden tartását nem mi kezdtük a „népi" irodalmi stílussal azonosítani, hanem a velünk szembenállók, s ők voltak azok is, akik esztétikai és kultúrpolitikai ranggá és jogtöbbletté minősítették a falusias jelleget. A Németh Imre[4] féle emberekkel sem én azonosítottam közülük a „jóhiszeműeket" — vagyis az írókat és a bátrabb szociográfusokat, mert Ön bizonyára ezekre gondol; hogy melyikük jóhiszemű, erre még magam számára sem igen merek véleményt alkotni, de internis non judico — ellenkezőleg, én barátilag, mert akkor még barátok voltunk, számonkértem tőlük ilyen perverz összeállásaikat, s ők voltak azok, akik ezekhez tűntetően ragaszkodtak, ezektől nem tágítottak. Mindezt aktaszerűen bizonyíthatnám. Tudom, hogy Ön is „pars" volt, bár e kokettériákban tudtommal sohasem vett részt; többször ki is fejeztem csodálkozásomat azon, hogy a nemzeti öncéluságról szóló nagy tanulmánya[5] hogyan került oda, ahol meg-

jelent... Mindezen azonban hasztalan bánkódunk már, bármennyire sajnálom a történteket, azt kell mondanom, hogy hasonló esetben *kénytelen* volnék ismét úgy viselkedni, ahogy viselkedtem. Ön egyrészt a lehető legintranzigensebb álláspontot hangoztatja, másrészt pedig olyan engedményeket vár, amelyeknek teljesítése meggyőződésem szerint minden becsületes szociális megmozdulás öngyilkossága volna. Kár volt, mondja, baloldaliságunkat hangoztatnunk. De az utóbbi esztendők minden tapasztalata bizonyítja, hogy amely mozgalom, legyen bár hanghordozásában, vagy akár konkrét követeléseiben a legradikálisabban népi, vagy szociális, kényszerűen felszívódik a fasiszta diktatúrák valamely pikánsan ható modern segédhadában, ha a baloldaliságtól szabadulni akar, — példa rá a német „Tat"[6] körének sorsa, meg a spanyol falangisták[7] úgynevezett szocialista szárnyáé... Hogy ennek a belátásunknak hangoztatása minket sokfelől elrekeszt, ezzel tisztában vagyunk, ez benne van a rezsinkben. De hogy ennélfogva fontos szerep ne jutna nekünk, ezt mindən szerénységem, illetve sötétenlátásom mellet sem hihetem. A fogalmak tisztázásánál és tisztántartásánál fontosabb feladatot én nem ismerek. Lehet, hogy ez a mi munkánk még egy komoly baloldali átalakulás esetén is úgy szorul majd háttérbe a hálásabb dialektikával agitáló írótársak ténykedésével szemben, mint — Ön el fogja nézni az öntelt hasonlatot — mint a múltszázadbeli centralista társaságé a Kossuth Lajosékéval szemben. Akkor is azok csinálták meg a „jacobinus" forradalmat, akik már csak jóval az ellenforradalom győzelme után jutottak el saját elveik tisztázásához. Az igazán meggyőződéses, mert jól átgondolt meggyőződésű reformista kör duzzogó és „terméketlen" girondizmusba szorult, a történelem nélkülük történt, a haladás iramát azok szabták meg, akik nem tudtak szabadulni a megyei és kisnemesi osztálysovinizmustól — de úgy is nézett ki ez a történelem s olyan végre is jutott ez a haladás! A szabadságharc bizonyára jobb sorsot érdemelt volna, mint amilyen részéül jutott; emberi példái — legalább nagyrészben — minden tiszteletet megérdemelnek, de reálpolitikai mintának mégsem szívesen fogadnám el. Nem folytatom azonban, mert úgysem érhetnék a végére mondanivalóimnak. Csak azt a reményemet fejezem ki mégegyszer, hogy sikerül mielőbb személyesen beszélnem Önnel. És újból megkérem, hogy ha úgy érzi, mondanivalója van számunkra s nem nagyon fárasztja az írás, szíveskedjék minket soraival felkeresni.

A Nagytiszteletű Asszonynak is, Önnek is boldog újesztendőt kívánva igaz nagyrabecsüléssel üdvözli

őszinte híve

Ignotus Pál

MTAK Kézirattár Ms 4587/243. Megj.: Lengyel 161–163. p.
Gépirat autogr. aláírással és javításokkal Szép Szó Szerkesztőség Kiadóhivatal V., Vilmos császár-út 28. feliratú levélpapíron.
Címzés a Szép Szó fejléces borítékján: Főtisztelendő Fülep Lajos lelkész úrnak Zengővárkony u.p. Pécsvárad.
Ignotus Pál ld. 1132/4.

[1] A levél nem ismeretes.
[2] József Attila 1937. XII. 3.-i halálára utal.
[3] A népi-urbánus vitáról van szó.
[4] Ld. 997/11.
[5] Ld. 987/1.
[6] Die Tat. Monatschrift für die Zukunft deutscher Kultur. 1909–1939 között megjelenő lipcsei, majd jénai folyóirat.
[7] Falange Espanola 1933-ban alapított spanyol fasiszta párt ill. tagja.

1228. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

Z[engő]Várkony, 1937. XII. 27.

Kedves Carlo,

köszönjük a jó kívánságokat[1], mi is minden jót kívánunk Maguknak. Az én mozdulásomra, mint már írtam is, nehezen kerül a sor. No de Maguk az idén remélhetőleg hazajönnek s akkor hozzánk is[2].

Kerényivel[3] minden találkozáskor emlegetjük Magát, örömmel hallottam, hogy a Michelangelot már csak fordítani kell[4]!

Mindkettőjüket szívből üdvözöljük

szeretettel öleli

Fülep

Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Monsieur Charles de Tolnay Paris 6e 3, rue des Sts Pères.
Expédié p.[ar]: Fülep Pécsvárad Hongrie.

[1] Tolnay Károly karácsonyi üdvözlete nem maradt fenn.
[2] FL nyilvánvalóan Tolnay hívására reagál; párizsi utazására nem került sor.
[3] Ld. 1179/4.
[4] Ld. 819/5.

1229. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

[Zengővárkony, 1937.] XII. 30.

Kedves Barátom,

nagyon köszönöm, hogy megküldte a brosurákat[1], amiből látom, még gondol rám, ha nem fordítja is erre a szekere rúdját[2].

De mi lesz a világból, ha már a Kner naptárak[3] is megszűnnek? eddig ők jelentették azt minden év vége felé, hogy még nem fordult fel minden, s a jövő évre is remélhetünk – most hát oda jutottunk, hogy jövő évre már nem tartották érdemesnek a napokat összeszámolni?

Ha azonban a kívánás segít valamelyest, hát nagyon erőssen kívánok boldog új esztendőt.

Szeretettel

Fülep L.[ajos]

BML., XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 152. Megj.: Fülep–Kner lev. 117. p.
Kézírás postai levelezőlapon.
Gyomára írt levél.

[1] Nem tudni, milyen brosurákat küldött Kner Imre.
[2] Kner csak 1932. VIII.-ban járt Zengővárkonyban; FL 1943-ban látogatta meg Kneréket Gyomán, többet nem találkoztak.
[3] A Haiman György tervezésében készült falinaptárra utal. (Kner-bibl. 6340. tétel.)

1230. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1938. I. 3.

Kedves Barátom!

Szíves sorait[1] restelkedéssel vettem. Neve előjegyzésben van a naptárszétküldési könyvben s a sok-sok tétel között a cím kék kiírásánál valahogy kimaradt. Az idén sokkal kevesebb naptárunk van már most, mint máskor, a kereslet – sajnos, az üzleti forgalommal nem arányosan – nagyon megnőtt ezek iránt. Összekaparásztam annyit és azt, amit még lehetett s ma elküldtem, jövőre azonban személyesen is gondom lesz rá.

Ami engem illet, röviden írok most. Igen-igen keserves esztendő van mögöttem. Hosszabb betegség az év első felében, utána különféle nyavalygás, aztán a kongreszszus[2], ezerféle gond, aggodalom és soronkívüli munka, végül szeptember végén egy rendkívül fájdalmas veszteség: Feleségem egyetlen fivérének, egy emberileg is egészen kivételes fiatal orvosnak hosszú szenvedés után bekövetkezett halála[3]. Nagyon nem szeretnék még egy ilyen esztendőt végigcsinálni, pedig sokféle vonatkozásban a most kezdődő se valami vigasztalónak néz ki. Egyre rosszabbak az állapotok és egyre inkább önmagára van az ember utalva, ha valamennyire is fenn akarja tartani a kvalitást, amelyre pedig existenciája alapítva van. Nem akarok most mindezekről bővebben írni, de megígérem, hogy a tavaszra előjegyzem és amint bizonyos dolgokon túlleszek, bővebb levelet írok.

Addig is minden jót kívánok és vagyok – kézcsókkal és őszinte üdvözlettel – régi híve és barátja

[Kner Imre]

Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos egyetemi magántanár. ref.[ormátus] lelkész úrnak Zengővárkony U.[tolsó]p.[osta] Pécsvárad Baranya megye.

Eredetije nem maradt fenn. Gépelt, aláiratlan másodpéldánya BML., XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 153. Megj.: Fülep–Kner lev. 118. p.
A címzés a levél szövege után.

[1] Ld. 1229. sz.
[2] Kner a Nyomdatulajdonosok 5. Nemzetközi Kongresszusán vett részt 1937. augusztusban.
[3] Kulka Zoltánra utal. Ld. 1090/4.

1231. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Zengővárkony, 1938. I. 10. u.p. Pécsvárad

Kedves Barátom,

a restelkedés az enyém[1]. Még az a látszatja talál lenni, hogy reklamálásból említettem a naptárt, holott – s ezt szinte meg se merem vallani – attól tartottam, már annyira kényszerültek a takarékosságban, hogy a naptárt is be kellett szüntetniök. (Mert úgy gondolom, a naptár nem is kis költség lehet, már maga a porto annyifelé!) S azért sóhajtottam! Hála Istennek, hogy nem így van, s főleg ezt az örömet köszönöm a már nagyon megszokott szép naptár mellett, mely főleg a Kner-nyomda hírnökeként becses nekem, mert egyébként naptárral, tán mondanom se kell, bőven el vagyok látva.

Őszinte részvéttel olvastam a szomorú családi esemény hírét[2]. Az a baj, barátom, hogy minél tovább élünk, annál több ilyen csapásnak vagyunk kitéve. Bizony, nem is ritkán irigylem azokat, akik már a föld alatt pihennek.

Nem emlékszem, írtam-e utolsó levelemben, hogy Mannheim a nyár végén néhány napig itt volt nálunk[3]. Azt reméltem, hogy Oroszországban élő barátainkról[4] hírt hallok tőle, de nem igen tudott mit újat mondani. Azóta meg itthon azt hírlelik, hogy Lukács a spanyol harctérre ment és elesett[5]. Ismerve őt, ez éppen nem lehetetlen, de már annyi hazug hír keringett róluk, hogy semmit se hiszek el. Egyelőre inkább az itthoni nemes szívű urak Wunschtraumjának gondolom.

Hát azt írtam-e, hogy Tolnai Carlonak a nyáron remek Hieronymus Bosch-könyve jelent meg franciául[6]?

Érdeklődéssel várom tavaszra ígért levelét, nem adva föl a reményt, hogy előbb-utóbb majd csak találkozunk.

Szeretettel, igaz barátja

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 154–155. Megj.: Fülep-Kner lev. 118–119. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1229. ill. 1230. sz.
[2] Ld. 1230/3.
[3] Ld. 1203. ill. 1207. sz.
[4] Elsősorban Balázs Bélára és Lukács Györgyre utal. Lukács György ld. 907/12. Balázs Béla ld. 921/6.
[5] Lukács nem harcolt a spanyol polgárháborúban; a halálhír nem őrá, hanem Zalka Mátéra vonatkozott, aki 1936-ban önként jelentkezett a frontra, Lukács Pál tábornok néven résztvett a nemzetközi brigádok szervezésében, s 1937. VI. 11-én elesett a Huesca alatti harcokban.
[6] Ld. 1054/3.

1232. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1938. I. 18.

Kedves Barátom,

Szíves soraira[1] csak ma válaszolhatok, mert nahány napig Pesten voltam. Megírom most, hogy a tavasz óta betegeskedem néha, akkor egy nagyon súlyos eperohamom volt s most elhatároztam, hogy megoperáltatom a tavasz eleljén. Addig persze még nagyon sok lesz a dolgom s azért ígértem későbbre hosszabb levelet. Kérem hát türelmét addig, amíg ezen átesem. Reméljük, hogy nem lesz semmi komplikáció, mert hónapok óta nyugton van a dolog, jelenleg gyulladásmentes és ezt az időszakot kell felhasználnunk a műtétre.

A naptárakat nem hagytuk abba, amíg már élünk és csináljuk ezt a bótot, nem is lehet, mert hiszen soha sehol nem hirdetünk és versenytársainktól eltérően nem is utaztatunk, a körleveleken kívül tehát ez a fő és egyetlen propagandaeszközünk. Bizony, rettentő pénzbe kerül, hiszen fajtánként átlag 12,000 d[a]r[a]b. készül, s a múlt évben a nyersanyagárak 10 % fázisadóval és alapárban 20 % -kal emelkedtek. Amellett a forgalom stagnál és a naptárak iránti kereslet emelkedik. De hát ez már így van, nem akarom untatni vele. Nekem van restelkedni valóm, mert a pontos előjegyzés dacára maradt el a küldemény.

Bizony ami a csapásokat illeti, azok szaporodnak, ahogy az ember öregszik. Szegény sógorommal[2] éppen abban a temetőben, amelyben ő nyugszik, egy temetés alkalmával idéztük azt a mondást, hogy az emberiség olyan, mint a krumpli: a jobbik része van a föld alatt. – Engem nagyon sok közeli jó barátomtól fosztott meg a halál az utóbbi öt-hat esztendőben és egy éven belül most különösen sok generációtársam ment el. Az ember lassanként izolálódik...

Ami régi barátainkat illeti, hozzám tuljadonképpen emberileg csak Herbert[3] állott közel, a többieket kevésbé ismertem és érteni alig értettem akkor. Politikailag is furcsa és indokolatlan volt a nézeteikben beállott hirtelen fordulat, s azóta sokféle általános és egyéni okkal próbálom indokolni. Akkoriban gyerekfejjel megjósoltam, mik lesznek a következmények, és bizony azok nagyon szomorúan igazolódtak, bekövetkeztek. Pestre küldték utánam az Ön levelét és hogy bizonyosat írhassak Önnek, megkérdeztem egy régi ismerősömet, mit tud Lukácsról[4]. Azt a választ kaptam, hogy a „Nation" hozta a hírt, és hogy írtak Londonba, megtudni, mi igaz belőle, de bár ennek már néhány hónapja, nem kaptak választ. Különben öt esztendő is elmúlik míg egyszer véletlenül hallok Herbertről Pesten valamit, s akkor se bizonyos, hogy igaz az, amit hallok.

Tolnait én csak futólag ismertem, de a Bosch könyvről hallottam[5], vagy olvastam valamely könyvtárjegyzékben, vagy másutt.

Bizony, találkozásra egyelőre nem gondolhatunk. Ez a hecc, amely előtt állok, nagyon sokba fog kerülni és elviszi megint 3–4 hetemet, amelyet nagyon nehezen tudok majd behozni.

De hát az én szabadságom mindig ilyen ingatag alapokon nyugszik és a nyarat még intenzivebb munkában kell eltöltenem, mint a telet szoktam. Már csak így lesz

ez holtig és a baj nem is ez, hanem az, hogy az eredmény gyenge, sőt bizonytalan – mint ahogy az egész helyzet. De máskép lett, mint ahogy valamikor képzeltem. Úgy látszik, az én mesterségem az általános válságon kívül még külön krízisen is megy keresztül, mert külföldről is rossz helyzetképeket kapok. No de ebbe a témába nem akarok belekezdeni, mert akkor nem mászom ki belőle egykönnyen.

Tudom, hogy Mannheim[6] itthon volt, de nem találkozhattam vele. Sok időmet vette el a kongresszus és a kiállítás, s nehezen mozgok most, nem szívesen utazgatok, mert a szokott napirendből és életrendből való kiruccanás visszahat a labilis állapotomra.

Egyelőre hát minden jót kívánok és majd jelentkezem, kiadósabb levéllel, amint valamennyire előbbre leszek. Még egyszer szeretettel köszöntöm s vagyok régi, őszinte híve és barátja.

[Kner Imre]

Eredetije nem maradt fenn. Gépelt másodpéldány aláírás nélkül BML., XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 156–157. Megj.: Fülep–Kner lev. 119–120. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1231. sz.
[2] Dr. Kulka Zoltán halálára utal. Ld. 1090/4.
[3] Herbert = Balázs Béla. Ld. 921/6.
[4] Ld. 1231/5.
[5] Ld. 1054/3. ill. 1231/6.
[6] Ld. 1203. ill. 1207. sz.

1233. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1938. II. 3.

Kedves Barátom,

milyen régen írtam[1]! Folyton gondoltam és folyton készültem reá. De most félelmetes erők kényszerítik ki belőlem. De profundis kiáltok a sors és a végzet felé. Siratom a nővéremet[2], aki tegnapelőtt elhagyott bennünket és aki holnap a föld alá tűnik előlünk. Mennyire szeretett élni és mennyit szenvedett két év óta! Az orvosi tudomány, de inkább az orvosi tehetetlenség...

Elveszítettem benne azt az egyetlen lényt, akinek szeretete mindenhova elkísért. Gyermekkorom osztályosa volt, sok kedves és szomorú emlékemnek részese.

Milyen szívesen odaadtam volna az övéért az én életemet. Milyen igazságtalan sors, hogy valaki a maga haszontalannak és úntnak érzett életével túléljen magánál fiatalabbakat és olyanokat, akiknek az élet kívánatos.

Darabokban halok meg így. És ki tudja, még meddig tart?

Szomorú szívemet maga felé fordítom és kívánom, hogy ilyen fájdalmaktól kímélje meg a gondviselés.

Isten vele, kedves Barátom. Higyje el, amit már többször mondtam: az, ha hallgatok, ha nem írok, nem jelenti azt, hogy kevésbé szeretem és hogy kevésbé érzem magamat barátjának.

Öleli

Ser Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/86.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1213. Talán közben is írt Elek, de a levél nem maradt fenn.
[2] Román Vilmosné, Elek Janka (1879–1938) halálára utal.

1234. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]Várkony, 1938. II. 4.

Kedves Barátom,

egész szívvel osztozom fájdalmában[1], amelyet tökéletesen át tudok érezni; én tudom, mi az: elveszteni, akit legjobban szeretünk; 24 éve vesztettem el anyám[2], s ma már tudom, amit akkor csak éreztem, mennyire hazug a mondás, hogy az idő enyhít és felejtet; ma ép úgy fáj, mint akkor, csak éppen nem sírok, mert ebbe belefásul az ember, de a fájás azért változatlan. Nem is próbálom hát ilyen frázisokkal vigasztalni, hiszen Maga már úgyis tudja, hogy vannak fájdalmak, amik változatlanul elkísérnek a sírig. De viselnünk kell őket, c'est tout. Aki nem öli meg magát, annak viselnie és vállalnia kell, amit az élet rámér – come avesse lo'nferno in gran dispetto. És még azt is vállalnunk kell, hogy darabokban halunk meg, úgy is van – én már megtanultam kívülről nézni és figyelni ezt a részenként meghalást, mintha nem is rám tartozna, nem az én bőrömre menne; az egyiknek fáj, a másik nézi és azt mondja: mindig így volt s mindenütt így van, ez az egyetemes törvény, benne vagyok és fölülről nézem – többet nem tehetünk, kedves barátom, mint hogy átérezzük ezt a közösséget az egésszel és átértjük, ki nem szakadhatunk belőle, míg élünk. Azután? Jobb, hogy nem tudjuk.

Jól tette, hogy most rám gondolt, bár, amint látja, semmi okosat vagy vigasztalót nem tudok mondani, és tán jobb is ilyenkor nem mondani semmit – de abból, hogy a gondolata és érzése felém fordult, azt remélem, hogy az enyémnek Maga felé áradását is érzi. A távolból megszorítom a kezét. És megismétlem, amit annyiszor írtam: szeretném, ha eljönne hozzánk; ha teheti, most, ha nem, a húsvéti időszakban[3].

Amit a barátságáról írt, azt szó szerint viszonzom és igaz szeretettel ölelem

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 97. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 241–242. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest Mátray u. 5. I. 5.

Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

[1] Elek Artúr nővérének halálára utal. Ld. 1233/2.
[2] FL édesanyja, Fülep Györgyné Sándor Róza (1853–1913. IX. 9.)
[3] Elek nem járt húsvétkor Zengővárkonyban.

1235. MÓRICZ ZSIGMOND – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1938. II. 7.

Kedves Lajos,

ma délelőtt kákicsi asszonyokkal találkoztam a vásáron[1]. Szerencsére olyanokkal, akiknek valamennyinek három gyereke volt s így csak szolidaritásból vették fel a falujuk megrostálását s igen hamar megbékültek, pláne hogy mindeniktől vásároltam valamit. De nagyon felizgatott a találkozás, mert az asszonyok azt mondták, hogy „a tiszteletes úr beteg lett a maga írásától, nagyon beteg, azóta ki se megy a házból."[2]

Nem tudom elképzelni, hogy vígasztaljam meg, hogy enyhítsem a fájdalmát. Sajnos ő szegény túlzottan ideges, érzékeny és a mai helyzetében nyilván attól retteg, hogy anyagilag most már biztosan tönkremegy, mert az én cikkemnek nem az a súlyos következménye, – gondolom erre gondol, – hogy a falu „kihordja", – hanem az hogy a könyv pártfogói fognak elfordulni tőle.

Holnap személyesen felkeresem az alispánt s megkérdem, hogy áll a vármegyei subvenció ügye.[3] Majd megírom, mit mond. De addig is téged arra szeretnélek kérni, hogy írjál szegény Gézának s valamiképen vigasztald meg. Talán azt is mondd meg, hogy rám ne haragudjon, bízzon a lelkiismereti dolgomban, – én annyira nagyra értékelem az ő fellépését, hogy nem akarok elmaradni mögötte a munkában. Még akkor sem, ha nekem ugyanolyan bajom lesz is belőle, mint most neki. Borzalom, miket beszéltek ma is a vásárban idegen asszonyok, hogy „az a boldog, akinek nincs gyereke." Mondta egy kiszáradt vénasszony. Rázörrentem, hogy: „Úgy akar meghalni, elhagyatva, hogy senki egy levest se főz magának?" Azt felelte: „Inkább úgy, mert a gyerek úgyse tesz a szülejének sömmit. Egy gyerek se, boldog, akinek nincs gyereke." S fiatalabb asszonyok még megtoldották: Én ugyanis azt mondtam: „A gyerek olyan, amilyennek maga neveli." – Erre ők: „A gyereket nem anyja neveli, se az apja. A gyerek olyan lesz, amilyennek született. Csenálhat avval a szüléje, amit akar, mégse lesz belőle semmi jó... Hát én is rosz vótam a szüleimhez, hát nem akarom, hogy hozzám is olyan rosz legyen a gyermekem, inkább ne legyen."

Ezektől a vitáktól aztán igazán idegrohamot kaptam. Egyszerre elveszett az a kevés derű, amit a ti kedves körötökben felvettem.

Pláne utána Esztergárral[4] voltam együtt, aki meg azzal tartott, hogy a szociális segély és szervezet dolga egészen reménytelen, személyi okok miatt, hogy ebben az országban senki nem hajlandó rá... Ez is tőlem várja, hogy álljak az élére s szervezzem meg az összes írót és újságírót, akik erre a dologra kaphatók.

Én nem vagyok szervező, én író vagyok. Én annyit tudok írni, amit magam szívok

fel s osztok szét. De hogy rendszert dolgozzak ki, vagy pláne a más rendszerét vegyem át s valósítsam meg, ez nem voltam s nem vagyok.

Most este hét óra van, déli kettőtől mostanáig feküdtem. Egész képtelen voltam rá, hogy kimenjek.[5] Az az aggodalom is kísért, hogy mindenkinek kárára vagyok, akivel érintkezem s Ti már épen eleget szenvedtetek, mért borítsam rátok a magam árnyát is.

Feleségednek mond meg, hogy én őt nagyon megszerettem s szeretném, ha viszonozná. Bekapcsoltam őt a te komplexumodba s ketten valami egyet jelentetek számomra.

Isten megáldjon barátom, én ezen a héten kénytelen vagyok bent lakni Pécsett, az Aranyhajóban, írj ide.

Zsuzsikádnak kézcsók, téged ölellek

M[óricz] Zs[igmond]

A dátum: postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4589/34. Megj.: Móricz Zs.-lev. 291–292. p.
Gépírás autogr. aláírással.
Címzés (kézírás): Nagytiszteletű Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengő Várkony Baranya
Móricz Zsigmond (1879–1942) és FL korábban nem ismerte egymást személyesen. Feltehetőleg az egyke-kérdésről tartott 1933-as Nyugat-ankét és a vele kapcsolatos cikkek hívták fel Móricz figyelmét FL személyére. A Kiss Gézánál január elején töltött néhány nap alatt bizonyosan hallott FL szerepéről is az Ormányság megjelentetésében.

[1] Erről a találkozásról írta Móricz A kákicsi utca c. cikkét (= Pesti Napló, 1938. II. 20. 29–30. p.)

[2] A cikkben az erre vonatkozó mondat így hangzik: „Mióta kicikkelt bennünket, hogy piszkosak vagyunk, azóta ű beteg."

Az eset előzményei: Móricz Zsigmond elolvasva Kiss Géza Ormányság c. kőnyvét, 1938. újév napján Kákicsra utazott, ahol öt napot töltött Kiss Gézánál. Első haza írt levelében (1938. I. 2.) szavakban még dícséri elhelyezését a parókián, a zsibongó gyermekeket, a „nagyon derék, nagyon lelkes" tiszteletest, de némi kedvetlenség, fásultság érződik a levél hangján. (PIM Kézirattár M. 100/2710/21.) A következőkben ez fokozódik, egyre kritikusabb lesz közvetlen környezete s az egész falu iránt, leveleiben és a Kákicsról szóló riportban is. „Háznál nagyon elviselt ruhában járnak, azt mondhatnám, piszkosabbak a városi ruhában hétköznap, mint a sajátjaikban voltak" – írja haza 1938. I. 5-én. (U.p. M. 100/2710/22.) Majd néhány nap múlva: „Kákicsnak betege lettem, még soha olyan kiábrándulást nem éreztem, mint itt a fajtából s az egész emberiségből." (1938. I. 10. U.o. M. 100/2710/24.)

Az Ormányság kincse a gyermek c. riportja megjelenésének napján így ír leányainak: „Mit szóltok a cikkemhez! Azt hiszem a kákicsiak be fognak jönni, ha megtudják itt vagyok [t.i. Pécsett] testületileg üdvözölni." Azt a szegény együgyű papot sajnálom, akinek ott kell tölteni az életét ezek között a kiveső fenevadak között."(1938. I. 9. U.o. M. 100/2700/3.)

A cikkben egyebek mellett a következőket írja: „Megjegyzem, hogy mikor Kákicsra mentem, azt hittem, hogy ott még viselik a biklát, ezt az ősi, gyönyörű vászonruhát. Legnagyobb csodálkozásomra már egyetlenegy asszony sem jár benne. Úgy néznek ki, mint a nagyvárosok külvárosi mozijain a söpredék nép. Városi, konfekciós ruhában járnak, de úgy elnyűvik, hogy ragadnak a szennytől. Azt hiszik, hogy ha sötét kelméből készült ruhát vesznek fel, akkor azt többet nem kell mosni. [...]

Nekem hiába beszél a tisztelendő úr [Kiss Géza], hogy ez a rossz gazdasági állapotok következménye. Hogy ez azért van, mert a környező uradalmak nem adnak harmados földet, meg feleset, sőt még napszámot sem, ezeknek a gazdáknak. Én magam láttam, hogy a kákicsiaknak annyi földjük van, amennyi nekik éppen elég. [...] Ezek nem szeretnek dolgozni. Ezek a gazdáék, ne

haragudjanak meg érte, de az egész telet átheverik. Disznót ölnek és isszák rá a noát." (= Pesti Napló, 1938. I. 9. 29–30. p.)

A cikk olvastán a kákicsiak természetesen megharagudtak, de nemcsak az íróra, hanem vendéglátójára, a papra is; nem jártak el a templomba, sőt attól kellett tartani, hogy „kihordják", azaz elcsapják a lelkészségből.

Kiss Géza a Pesti Napló 1938. I. 19-i számában I. 12-i kelettel reagált a kákicsi helyzet c. cikkre, s a következőket írta: „Ó, ha úgy tudott volna szólni, hogy ne megalázzon, de fölemelje, és új életre rázza ezt a népet! Ne gúny tárgyának, de testvérnek érezze magát ez a nép! [...] Használt-e mindezzel Móricz Zsigmond annak az ügynek, aminek katonájaként jött le közénk?" (9. p.)

Ugyanebben a számban látott napvilágot Móricz viszontválasza is, benne a következőkkel: „Aki egy ötszáz lakosú faluban öt óra alatt nem tud megcsinálni egy riportot, az azt sohasem fogja tudni megcsinálni. Én azonban öt napot vesztegettem el ebben a boldogtalan faluban s írásommal nemcsak hogy nem aláztam meg a népet, hanem fölemeltem. [...] Tehát itt nem apostoli zsolozsmákra van ezentúl szükség, hanem az operatőr késére és a gyógyító kezelésre."

Kiss Géza magánlevélben is megkereste Móriczot: „Cikked következményei nagyon szomorúak úgy magamra, mint családomra. Olyan lavinát indított el, aminek természetszerűleg csak rajtam kell végigrohannia. Ezért voltam kénytelen nyílt levélben válaszolni s egyben kérlek, úgy fogalmazd meg a viszontválaszodat, hogy helyzetünket még szomorúbbá ne tedd. Holnap minden valószínűség szerint Pestre megyek, s megpróbálom püspök úrtól áthelyezésemet kérni." (1938. I. 16., PIM Kézirattár M. 100/1046.)

[3] Kiss Géza Ormányság c. művének szubvencionálására már 1937. X. 5-én határozat született Baranya megye közgyűlésén; a pénzt a kiadás költségeire kapta (ld. 1214. sz.), a kötet időközben már megjelent. – Az alispán: Fischer Béla ld. 807. sz.

[4] Esztergár Lajos pécsi helyettes polgármester, korábban városi tanácsnokként a jogügyi és népjóléti ügyek irányítója.

[5] Mint FL 1936. sz. leveléből kiderül, Móricz még ugyanaznap, 7-én délutánra ígérte visszatérését Zengővárkonyba.

1236. FÜLEP LAJOS – MÓRICZ ZSIGMONDNAK

Zengővárkony, 1938. II. 9.

Kedves Zsiga bátyám,

rövid ittléted[1] alatt vehetted észre, hogy kertelés nélkül, teljes nyíltsággal beszéltem Veled. Én a megbecsülésnek nem tudom ennél nagyobb jelét adni. Úgy gondolom, azzal becsülök meg valakit, ha az igazság elhordozására elég éplelkűnek tartom – mert emellett minden más elenyészik, még a tehetség kérdése is; természetesen, magamra is alkalmazom ezt az elvet, s az igazságot nem „nehezteléssel", hanem köszönettel szoktam fogadni. Engedd meg hát, hogy ezt a módot használjam a levélírásban is, sőt, hogy az idő és hely kímélés kedvéért még az udvariassági kellemeztető formulákat is mellőzve, de szívesen hozzágondolva, egész röviden és kereken mondjak el egyet mást.

Hétfő déli táviratod[2] megdöbbentett és riadtságomat leveled nem enyhítette, inkább fokozta. Te azzal mentél el innen, hogy a délutáni vonattal visszajössz – én az ilyen kijelentést szószerint veszem annak szájából, akinek szavahihetőségét valami meg nem csorbította előttem. Vagyis, az én erkölcsi tudatom szerint a Te kijelentésed azt jelentette, hogy föltétlenül visszajösz, hacsak valami súlyos katasztrófa nem

ér, vagy meg nem halsz. Táviratodból s leveledből[3] megértettem, hogy ilyesmi nem ért, s mégsem jöttél vissza. Szubjektív okokkal indokolod ígéreted megmásítását, de ilyenek, megtartásának föltételeként, itt nem hangzottak el. Lehet, hogy Te ezt a requisitoriumot már idáig is jogosulatlannak tartod s azzal vágod földhöz a levelem, hogy Te azt csinálsz, amit akarsz, én nem dirigálok benne – ami igaz is, mindaddig, amíg a szavadat nem bírom, de azontúl már nem s éppen ezért mondom is tovább, tekintet nélkül arra, hogy milyen indulattal reagálsz. Én, Zsiga bátyám, elsősorban gentleman vagyok, azaz olyan valaki, akinek az adott szó szent és változhatatlan, s ha ezt nálunk sznobizmusnak nevezik, nem tudok másítani rajta, ilyennek születtem, és se képességem, se hajlamom mássá lenni. Azt pedig, hogy e téren vannak „fontos" és „nem fontos" esetek, s a csekélységbe „kapaszkodást" „hajszálhasogatásnak" fogadjam el, erre képtelen vagyok. Az én számomra, ismétlem, csak ez van: valaki mond valamit és azt megtartja, vagy nem. Te az utóbbit tetted, s a mondottak után megérted, hogy ez nekem milyen kínos. De ez még nem elég. Elmeneteled körülményeit táviratod vétele után meghányva-vetve, az a rémes gyanú merült fel bennünk, hogy már mikor elmentél, tudtad, nem jössz vissza. Ha nem így volt, bocsánatot, kérek érte – de meg fogod érteni, hogy olyan állapotban az ember mindent el tud képzelni. Nincs is annál rosszabb, mint amikor valaki nem tudja, mit higyjen, mit ne. De ha csak ennyi volna, egy hét alatt majd csak magamhoz térek ebből a szörnyű lelki mérgezettségből, de más is van: szavad kiment a mi szűk körünkből, feleségem hétfő estére összehívta a női ifjúságot Veled együtt-létre, a kurátor[4] gesztenye-csemetékkel várt stb. stb.

Én ahhoz szoktattam ezt a népet, hogy amit mondok, megtörténik – nehezen győződtek bele, mert „az urak" századok alatt másra nevelték őket, és sehogyse ment a fejükbe, hogy „ilyen is van"; ma már tudják, hogy van s ez visszaállította szemükben a mondott szó s az igazság becsületét. Nem gondoltad meg, hogy amit teszel, milyen romboló következményekkel jár, mert azzal jár; ezeknek azóta még a szeme kifejezése is megváltozott. S hozzá még az is történt, hogy feleségem, akinek kezébe előbb került a távirat, azt hitte, el kell hazudnia a dolgot, s azt mondta, hogy lekéstél a vonatról; nagyon helytelenítem, de már nem csinálhatom vissza s így most én is részese vagyok a hazugságnak – de persze, mindez nem használ, rólam mérföldnyire megérezni. Kérdem: szabad-e nekünk a népet demoralizálni, s aztán a demoralizálás következményeit tőle számon kérni? felette bíráskodni?

S mi szükség volt minderre? Vehetted észre, hogy én nem vagyok nyakba-akaszkodó; a „természetes kiválasztódás" híve vagyok a barátság terén s tőlem mindenki nyíltan távozhat, mentegetőzés, magyarázkodás nélkül; ezért nem szokás nálunk a marasztalás: aki szívesen van itt, szívesen látom, akinek más a gusztusa, vagy szándéka, nyíltan követheti.

Azt írod, nem vagy szervező, *író* vagy... „hogy rendszert dolgozzak ki, vagy pláne a más rendszerét vegyem át s valósítsam meg, ez nem voltam s nem vagyok." Ne vedd rábeszélésnek vagy erőltetésnek, amit mondok – semmi értelme se volna, úgyis azt fogod tenni, amit akarsz – merőben elvi téren mozogva azt mondom: nem áll meg, nem igaz, amit mondasz; mert igenis átvettél, mint mindnyájan, egy kész életrend-

szert, amelybe beleszülettél, s benne élsz, amelyet ismersz, mint rendszert látsz, áttekintesz, amelyről be tudsz számolni és meg tudsz ítélni; továbbá benne vagy a magyar nyelv rendszerében is — s még hosszan sorolhatnám, hogy menyire rendszert és rendszereket „valósítasz meg", másokkal egyetemben. Amit tehát mondasz, puszta alibi, kibúvó valami alól, amiről csak *post rem* lehetne megállapítani, hogy meg tudtál-e felelni neki, nem pedig *ante rem*; de Te inkább meg se próbálod. Ez a módszer pedig semmiben se különbözik a mágnásasszonyaidétól (az erdélyiekétől, akiket elmondtál); ami nekik a birtok, az Neked az íróság — De ha Téged az íróságod felment az egyedül érdemes rendszeres munka alól ezen a téren, az, hogy ilyesmi nem szakmád — akkor kit nem ment föl az övé? politikus, szociológus, író, gazdász, pap stb. mind azt mondhatja, ez nem az ő szakmája, mert hiszen valóban valamennyiét meghaladja, mert hiszen az *egész élet* mindenkiét meghaladja — itt pedig erről van szó. Ha Te ezt az egész életet, melyről itt szó van, meg akarod ismerni, rendszerét meg akarod érteni, csak Rajtad áll, csak akarnod kell — szemed és eszed van hozzá. Te ehelyett megbújsz abban a minden valaha volt dogmatizmusnál merevebb dogmatizmusban, hogy Te író vagy, mindez nem tartozik Rád. S ha Széchenyi azt mondta volna, hogy ő mágnás és birtokos, a többi nem az ő szakja? Petőfi se bújt el a lírai költősége mögött, néhai közös barátunk, Ady Endre se, aki pedig a „szakmájánál" fogva távolabb esett ezektől a kérdésektől, mint Te. Üres, olcsó, kényelmes, valótlan és cinikus kibúvó tehát, hogy egy olyan capacitású ember, mint Te, ne tudná meglátni, megérteni és elmondani, ami itt egyedül fontos. Hiúság? „más rendszerét" átvenni? Goethe azt mondja Eckermann-nak, hogy mindent úgy vett át. Bolyai ugyanazt fedezte föl, amit Lobatsevsky — hát ha ez a bajod, fedezd föl újra a puskaport. Érdemed nem lesz kisebb. Ha azonban ragaszkodol hozzá, hogy íróságod miatt nem teheted, akkor íróságodnak több a kára, mint a haszna, akkor az Isten verje meg az íróságodat.

Végezetül: az a nézetem, vissza kellene jönnöd ide, mert, amint látod, egyetmást tisztáznunk kellene, ez a mostani suta állapot nem méltó Hozzád.

Ha mégis azt választod, hogy nem jössz, megismétlem kérésem Várkonynak cikkeidben mellőzése felől,[5] amit ugyan megígértél, mégis szeretném, ha írásban is megnyugtatnál róla. De ha mégis úgy gondolnád, hogy valami miatt hivatkoznod kell rá, arra kérlek, közlés előtt juttasd el hozzám azt a cikket, nem illetéktelen cenzúrázás miatt, hanem mert mégiscsak én ismerem ezt a népet s én tudom, hogy minek milyen echoja és hatása van, mi az, ami esetleg többet árt, mint használ. Már pedig Te azt mondod, nem akarsz ártani se a népnek, se nekünk...

A kurátor nagy bajban van, mert úgy tudja, hogy a gesztenyefánál íródeszkának használt zsebnaptárját véletlenül a többi papirossal együtt zsebre tetted, neki pedig nagy szüksége van rá, mert a robotosok jegyzéke benne van — nagyon kér, *küldd vissza azonnal.*

Pénteken du. ha valami baj nem ér, vagy váratlanul rektori szünet nem lesz, Pécsett leszek, az egyetemen, arra kérlek, hívj fel telefonon 1/4 5 és 1/2 7 közt (Központi Egyetem, Olasz Intézet, *telefonszám: 24—13*). Akkor megbeszélhetnénk kijöveteled, s együtt ki is jöhetnénk. (7 órakor indul a vonat.) Ha azonban előbb van kedved

kijönni, csütörtökön, vagy akár pénteken korábbi vonattal, ismétlem, mindig szívesen látunk és örülünk ittlétednek. De ez esetben táviratozd meg jöveteledet, hogy kocsit küldjünk Érted, s a távirat „küldönc fizetve" legyen, mert különben nem kapjuk meg idejére.[6]

Mindketten igaz barátsággal üdvözlünk, és ölellek

F.[ülep] Lajos

PIM Kézirattár M 100/534.
Pécsre írt levél.
Móricz Zsigmond ld. 1235. sz.

[1] Ld. 1235/5.
[2] A távirat nem maradt fenn.
[3] Ld. 1235. sz.
[4] A kurátor: Szabó István.
[5] Móricz ezután nem írt többet baranyai utazásának élményeiről.
[6] Móricz nem járt többet Zengővárkonyban. Ld. 1237. sz.

1237. MÓRICZ ZSIGMOND – FÜLEP LAJOSNAK

[Pécs, 1938. II. 9. után]

Kedveseim,

most igazán nem mehetek ki,[1] mert muszály hazamenni rögtön. A délutáni gyorssal megyek és holnap este Leányfaluból írok kedves, szigorú és szeretetteljes levelekre.

Ölel

Zs[iga]

Zsuzsának kézcsók!

Dátum a tartalom alapján: a levél válasz FL 1938. II. 9-i levelére.
MTAK Kézirattár Ms 4589/35.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1235. ill. 1236. sz. Móricz nem járt többet Zengővárkonyban, s levelet sem írt FL-nak.

1238. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]Várkony, 1938. II. 11.

Kedves Gerlőtei,

hát Maga aztán fait accompli elé állított! Kívánjuk, hogy legyen végig szép és jó, amilyennek Maguk óhajtják.[1]

Szeretettel üdvözlik

Fülepék

MTAK Kézirattár Ms 4163/77.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Dr Gerlőtei Jenő tanár úrnak Debrecen Magoss György-tér 9.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad.
Gerlőtei Jenő ld. 915. sz.

[1] Valószínűleg a FL hagyatékban fenn nem maradt házassági értesítésre utal.

1239. FÜLEP LAJOS – MOLNÁR ANTALNAK

[Zengővárkony, 1938.] II. 11.

Kedves Anti,

megkésve bár, de fogyva nem küldöm örömünket a B.[aumgarten] díjon.[1] Ha valaki, Te igazán megérdemelted, használd is egészséggel!

Mikor olvastam az újságban a hírt, rögtön írni akartam, de akkor valami megakadályozott, s mint aztán ilyenkor történni szokott, utánna elmaradt. De Te azért bizonyosan tudtad, hogy Veled örülünk.

Mindkettőnk szeretetét küldve

ölel

Lajos

Hely és év a tartalom alapján.
Oszk Kézirattár Levelestár Fülep Lajos – Monár Antalnak 4. sz.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Molnár Antal ld. 1043. sz.

[1] Molnár Antal 1938. I. 18-án kapott Baumgarten-díjat Barta János, Dallos Sándor, József Attila (postumus díj), Kós Károly és Nagy Lajos társaságában. Gellért Oszkár emlékezete szerint a tanácsadó testület elnökének, Hegedűs Lórántnak a kívánsága volt Molnár díjazása. A Baumgarten-díjat ld. 794/1.

1240. DOBOS KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1938. II. 17.

Kedves Nagytiszteletű Uram!Kedves Barátom!

Tiszteletteljes szeretettel jelentem, hogy új konventi lelkészünk Tamás Ferenc[1] f.[olyó] hó 22-én kedden hozzátok Zengővárkonyba érkezik, hogy vallásos estély keretében vetítettképes előadást tartson a gyülekezet előtt.[2] Tudom mennyire szíveden viseled egyházunk és nemzetünk jövendőjét és nagyértékű támogatásod szíveskedsz megmutatni most abban, hogy lelkészünket segíted, hogy ez az előadás minél sikeresebb legyen. Szíves jóságodat nagyon szépen megköszönve a legtiszteletteljesebb szeretettel üdvözöl szolgatársad:

Dobos Károly

MTAK Kézirattár Ms 4586/13.
Gépirat autogr. aláírással fejléces levelezőlapon: A Budapest Vilma királynőúti (fasori) Ref. Egyházközség Lelkészi Hivatala VII., Vilma Királynő-út 5–7. Tel.: 134-043.
Átbélyegezve: Református Ker. Ifjúsági Egyesületek Szövetsége Bp. VIII. Horánszky-utca 26.
Címzés: Nagytiszteletű Református Lelkészi Hivatalnak Zengővárkony.
Dobos Károly életrajzi adatai ismeretlenek, 1934-ben a Keresztyén Ifjúsági Egyesület főtitkára, 1938-ban konventi ifjúsági missziói lelkész volt.

[1] Tamás Ferenc a Keresztyén Ifjúsági Egyesület konventi missziós lelkésze volt, Debrecenben lakott.
[2] Előadásáról a zengővárkonyi presbitériumi ülések jegyzőkönyvében nincs említés.

1241. KOVÁCS KARAP ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1938. II. 17. VII., Damjanich u. 30.

Nagytiszteletű Uram!

Dr. Kováts J.[ános] István[1] barátom felhatalmazása alapján keresem fel soraimmal. Az ügy a következő: 1922-ben vagy 23-ban megszereztem egy 748 öles budai telek fejében gr.[óf] Széchényi nagyváradi püspök rajzgyűjteményét,[2] melyet ő külföldön szedett össze s mely 250-300 darabból állott. Gr.[óf] Andrássy Gyula,[3] aki a rajzokat megnézte, azt tanácsolta nekem, hogy csak a kiválóakat tartsam meg, mert a kisebb értékűek bennhagyása süllyeszti a gyűjtemény színvonalát. Ő maga válogatta ki az alkalmasokat.

Mikor úgy másfél év előtt Londonban az Oppenheimer gyűjtemény[4] darabjai nagy árakat értek el, neki vetettem magamat 59 darabból álló gyűjteményem meghatározásának. Akit csak lehetett megkérdeztem s végül dr. Lukács György[5] a nemzetközi klubban egy művészekből álló társaságot hívott össze a rajzok megbírálására s azokat a darabokat, melyek ott egyeseknek vagy az összeseknek tetszettek, lefényképeztettem.

Ezután a gyűjteményt értékesítés végett átadtam dr. Rónaszéki Trux Lajos[6] ny.[ugalmazott] jogügyigazgatónak, aki a rajzokat a valódiság megállapítása végett bemu-

tatta a Nemzeti Múzeumban. Ott a vízjelek és papír megvizsgálása után a legtöbbről megállapították a valódiságot; magánúton több darabról megmondták a véleményüket, azonban hivatalosan nem mondtak semmit, mert ez nem az ő hivatásuk. Ellenben nem ajánlották, hogy a Szépművészeti Múzeumhoz forduljak a megállapítás végett, amit meg is értek. Ugyanis Petrovics[7] nyugdíjaztatása óta a legritkább esetben hajlandó ily munkában résztvenni, dr. Hoffmann Edithnek[8] pedig óriási tudása van, de nincs több judiciuma, mint egy tyúknak. Ha az ember — amint azt többször tapasztaltam — olyannal fordul hozzá, ami valahol publikálva lett, akkor rendszerint rövidesen rátalál a mesterre; ha ellenben az illető dolog még ismeretlen, akkor nagynehezen különféle jelek alapján eljut a kör közelébe, azonban azt már nem tudja megmondani, hogy a kérdésben lévő mestertől, annak tanítójától, vagy tanítványától származik-e a darab s hogy az tanulmány-e vagy pedig másolat. Külföldön ennek folytán semmit sem adnak attesztjére. — Viszont eladni a gyűjteményt csak attesztek alapján lehet. Az attesztet meg kell fizetni s arra csak akkor kap az ember tőkét, ha már neves műtörténészre lehet hivatkozni.

Mivel eladás esetére egy részt felajánlottam egyházi céljainkra s mivel Ravasz ő-nagyméltósága[9] — bár hangsúlyozta, hogy ő csak laikus — kiválónak találta a rajzokat, ezért utasított Dr. Kováts J.[ános] István barátom Nagytiszteletű Uramhoz azzal a kéréssel, hogy méltóztassék az egyes darabokat meghatározni, a meghatározást a fényképekre ráírni s aláírásával ellátni s nekem visszaküldeni. — Viszont siker esetére Nagytiszteletű Uram egyházának céljaira is felajánlok részesedést. Méltóztassék megírni, hogy mennyit méltóztatik megfelelőnek tartani.

Küldöm egyúttal egy olajfestménynek is a fényképét. A Szépműv.[észeti] Múzeumban annyit megállapítottak, hogy XVII. századbeli németalföldi, azonban többet mondani nem tudtak. Akik megnézték, azok véleménye megoszlik a hátul feltüntetettek között.

Kérve mielőbbi válaszát, maradok Nagytiszteletű Uram őszinte híve

Dr. Kovács Karap Ernő
v.[olt] orsz.[ág]gy.[űlési] képviselő

B[uda]pest VII., Damjanich u. 30.

A rajzok Dr. Rónaszéki Trux Lajos lakásán, VIII. Üllői ut 16/6 IV. em.[elet] tekinthetők meg.

MTAK Kézirattár Ms 4588/183.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Kovács Karap Ernő (1872–?) ügyvéd, 1906–1911 között Kovács Ernő néven Függetlenségi párti képviselő. Műgyűjtő, több tárggyal résztvett az 1912-es kisplasztikai kiállításon; 12.000 darabot meghaladó gemmagyűjteménye utóbb külföldre került. (Géber Antal: Magyar gyűjtők c. kéziratos munkáját Mravik László szívességéből használhattam.)

[1] Kováts J.[ános] István (1880–1965) jogász, majd ref. teológus. 1914-től a budapesti Ref. Theológiai Akadémia tanára. 1918–19-ben a protestáns ügyek kormánybiztosa, 1920-ban államtitkár, nemzetgyűlési képviselő. 1920-tól a Dunamelléki Ref. Egyházkerület főjegyzője, 1932-től a Kálvinista Szemle felelős- ill. főszerkesztője.

[2] Gr. Széchenyi Miklós (1868–1923) 1901-től győri, 1911-től nagyváradi püspök, műgyűjtő. Gyűj-

teményét, amelyben képzőművészeti alkotások, (festmények, rajzok, metszetek, miniatürök), valamint porcelán-, fajansz, fa, üveg, ötvöstárgyak, ékszerek is megtalálhatók voltak, halála után 1924-ben az Ernst Múzeum aukcióján értékesítették.

[3] Gr. Andrássy Gyula (1860–1929) diplomata, műgyűjtő. Az igen értékes családi gyűjtemény alapját apja, id. Andrássy Gyula vette meg, fia tovább gazdagította. Képző- és iparművészeti tárgyakat egyaránt gyűjtött. Egy részük 1930-ban a M. Kir. Postatakarék árverési csarnokában piacra került, más részük továbbra is a család birtokában maradt.

[4] Oppenheimer elsősorban műkereskedő volt Londonban.

[5] Dr. Lukács György (1865–1950) jogász, politikus, 1905–1906-ban a Fehérváry-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. Az Orsz. Magyar Képzőművészeti Társaság elnöke volt.

[6] Rónaszéki Trux Lajos 1901–1935 között a Pénzügyminisztérium Kincstári Jogügyi Igazgatóságának munkatársa; aligazgatóként ment nyugdíjba. 1936-tól budapesti ügyvéd.

[7] Ld. 889/3.

[8] Hoffmann Edith (1888–1945) művészettörténész, a Szépművészeti Múzeum grafikai osztályának vezetője.

[9] Ravasz László püspökre utal.

1242. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony, 1938.] II. 21.

Kedves Carlo,

Pestről egy monsieur elküldte nekem rajzgyűjteményének fotóit (kb. akkorák, mint ez a lev.[elező] lap, azzal a kéréssel, hogy határozzam meg őket.[1] Fényképekről, Várkonyban, minden összehasonlító anyag nélkül! Már ebből látszik, mily bölcs az illető. Mivel azonban a sok selejtes közt van néhány olyan, amely, a fénykép alapján, figyelemre méltónak látszik, kérem írja meg, hajlandó volna-e a fotokat átnézni s hozzávetőleges attribucióit a hátukra jegyezni. Maga egy óra alatt elintézhetné s talán akad köztük olyan, amely érdekli. Ha tehát hajlandó foglalkozni vele s ezt rögtön megírja nekem, akkor én azonnal küldöm is őket. Egyébként hogy van és mit csinál? Már rég nem kaptam hírt Magától. Mennyire van a Michelangelo?[2]

Az idén aztán okvetlenül el kell jönnie, vagy jönniük,[3] hosszabb időre. Most már fürdeni is lehet itt, szóval minden van, ami kell.

Szeretettel öleli

F.[ülep] L.[ajos]

Hely és év postabélyegző.
Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Monsieur Charles de Tolnay Paris 6e 3, rue des Sts Pères, 3
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad, Hongrie.

[1] Ld. 1241. sz.

[2] Ld. 819/5.

[3] Tolnay és felesége 1938-ban nem járt Zengővárkonyban.

1243. KOVÁCS KARAP ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1938. II. 23.

Nagytiszteletű Uram!

Nekem kvalitás érzékem – amint azt a Vagyonmentőben megállapították, – jó, Andrássy[1] ezt úgy mondta, hogy jó szemem van; azonban stílus érzékem gyenge. Ebben keresek támogatást. Olyanoktól nem kaphatok, akiknek a kereskedelemhez közük van, mert azok összedolgoznak Petrovicstól[2] kezdve Meller Simonig[3] a mindent leszólnak vagy legalább is kisebbítenek, amíg az a darab nem az övék, vagy az ő csoportuké. Ezért keresek szakértőt olyanok közt, akik nincsenek lekötve a Ringgel[4] szemben. Tájékoztatásul azt is megírom, hogy a nagy cégeknek vannak felhajtóik; ezek a jó szemű és jó ízlésű emberek. Ilyen látta a gyűjteményt. Egyeseknél kifogásolta a megállapítást, egyeseknél hallgatott, egyeseknél ő maga beszélt, így a Greconál, a Rubens alvó gyermek fejénél, a Watteaunál és a Michelangelo karnál.

Fel szeretném egyenkint hívni Nagytiszteletű Uram figyelmét a darabokra, hogy bírálja meg az előterjesztetteket, s ha B[uda]pestre hozza az útja, nézze meg a gyűjteményt, amely Dr. Rónaszéki Trux Lajos ny.[ugalmazott] kir.[ályi] jogügyigazgatónál[5] van (VIII. Üllői út 16/6. IV. em.[elet].)

Azt a darabot, amely egy táncoló leányt, egy puttót és egy fél férfitestet ábrázol, a művészeknek való bemutatáskor Ferenczy Valér[6] Botticellinek mondotta. Később más megállapította, hogy tanulmány Raffael Psiche házassága című festményéhez. Más, a festményétől eltérő a putto sapkája, szárnya, balkarja, ahol balra a nő leple, fején a virágok elhelyezése, haja, az oroszlán fej, a putto lábának árnyéka, a halvány bunkó alakja, a tölcsér magassága, a férfi inge, ujjai, karja. – Már most egy fél műkedvelő, félig volt kereskedő, Dr. Bevilaqua Borsodi Béla azt mondja, hogy ez egy kisebb tehetségű mester szabad másolata Raffael műve után, de abból a korból (mert a papír régi). Ellenben Tatrangi restaurátor azt mondja, hogy ő nem tudja, honnan való a rajz; nem is érdekli őt; azonban a rajz olyan biztonsággal van húzva, úgy megérezte az illető, hol kell megnyomnia a vonalat, hol kell csak jelezni, hogy azt csak egy nagy mester, egy zseni csinálhatta.

Az én érzésem szerint, midőn ezt a fényképet a festmény reprodukciójával összehasonlítom az, hogy a rajz jobb, mint a festmény; a festmény már el van nagyolva, el van sietve. – A logikám is úgy dolgozik, hogy egy kis kvalitású mester hiába próbálná javítani Raffaelt, nem tudna kihozni nálánál jobbat, csak rosszabbat. Nagy mestertől láttam már gyenge dolgot, de kis mestertől még soha sem láttam zsenialisat. –

Kérem Nagytiszteletű Uram véleményét e kérdésben.

Azt a képet, amelyen a Madonna felhőkön térdel Jézus előtt, mindenki Greconak mondja, én azonban Magnasconál láttam hasonló felfogást, a felhőt viszont Paolo Veronese festette hasonlóan.

A Watteau jelzésű női fejnél többnek azt volt a kifogása, hogy Watteau sűrűbben írta a betűket egymás mellé, én azonban 1720-ból, tehát Watteau működése végéről találtam egy ilyen szignálást. –

Az alvó gyermek fej tanulmány Rubensnek egy lengyel hercegnő tulajdonában le-

vő festményhez, melyet tavaly januárban közölt az Illustration. Az a különbség, hogy ott két gyermek van, amelyiknek arca megfelel a rajzomnak, annál sima a haj, a másik gyermeknél van ilyen göndör haj. Nem valószínű, hogy egy kis mester a festmény után képes lett volna az arcot és hajat így kombinálni s a mellett ilyen mesterművet teremteni. Privatim a Nemzeti Múzeumban is Rubensnek mondották a rajzot. —

A Mic.[hel] Angelo Buonarroti szignálásu kartanulmány betűit többen összehasonlítottuk Michelangelo írásával s hasonlónak találtuk. Ez azonban nem sokat mond, mert laikusak vagyunk. Azonban azt mindenki, akinek van egy kis érzéke, mondja, hogy ez a kéz beszél s hogy a skurz és mögötte a felső karnak jelzése bámulatos. Vajjon erre is áll az, hogy nem találtuk el a szeg fejét?

A női fejnél, amelyre vonatkozólag kaptam Raffael véleményt is, Leonardo véleményt is, zavar, hogy a papír túlsó oldaláról több helyen átlátszik a rajz. A papír minőségét és vízjelét nem tudtuk megállapítani, mert nem mertük a kartonról lefejteni. Azért nem hiszem, hogy Leonardo, mert ő a legtöbbször balkézzel dolgozott, ez pedig jobbkezes rajz. Ellenben az arc jobban tetszik nekem, mint Raffaelnek egy hasonló beállítású feje.

Végül felhívom még Nagytiszteletű Uram figyelmét a Dürernek tulajdonított Szentháromságra. Az illető felkutatónak ez tetszett legjobban, ellenben sokan vannak, akik határozottan állítják, hogy ez nem lehet Dürer, bár volt művész, aki ezt azzal is bizonyította, hogy a rajz festményre átvitel céljából a Dürer által ajánlott módon van kockázva. Én nem tudok ítéletet mondani; néha azt hiszem, hogy Dürer, néha azt hiszem, hogy nem az. —

Ami a rajzoknak, illetve fényképeknek Párisba való elküldését illeti, erre vonatkozólag az a tapasztalatom, hogy először a hazában kell kiküzdeni az elismertetést s csak azután szabad külföldhöz fordulni, kivéve, ha az embernek van pénze szakértők díjazására.

A férfi fejet ábrázoló festmény kora és nemzete meg van állapítva, azonban a mestert kell határozottan megmondani. Ha lehet, erre kérem véleményét.

Kiváló tisztelettel

Dr. Kovács Karap Ernő

VII. Damjanich u. 30.

MTAK Kézirattár Ms 4588/84.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Kovács Karap Ernő ld. 1241.
Előzményét ld. 1241. sz.

[1] Ld. 1241/3.
[2] Ld. 889/3. ill. 1241/7.
[3] Meller Simon (1875–1949) művészettörténész. 1901–1924 között az Országos Képtár és a Szépművészeti Múzeum munkatársa. A Tanácsköztársaság idején egyetemi tanár. A Szinyei Társaság egyik alapítója.
[4] Ringnek nevezték a budapesti műkereskedők összességét.
[5] Ld. 1241/6.
[6] Ferenczy Valér (1885–1954) festő, grafikus. Ferenczy Károly fia, Ferenczy Béni és Noémi testvére.

[7] Bevilaqua Borsodi Béla (1928-ig csak Bevilaqua, 1885–1962) író, múzeológus, a Magyar Nemzeti Múzeum ill. az Orsz. Hadimúzeum munkatársa.
[8] Kiléte ismeretlen. Mravik László közlése szerint ezidőben nem szakképzett restaurátorok, hanem kevéssé jelentékeny festők foglalkoztak restaurálással.
[9] Magnasco, Alessandro (1677–1749) olasz festő.
[10] FL válaszában Tolnay Károlyt ajánlotta Kovács Karapnak. Ld. 1242. ill. 1244. sz.

1244. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

Z[engő]V[árkony], 1938. III. 4.

Kedves Carlo,

mivel a rajzok gazdája második levelében[1] azon aggodalmának adott kifejezést, hogy a párisi véleményért fizetnie kell, fogtam a fotókat és visszaküldtem neki, mert az ilyen emberrel való levelezgetés éppen nem öröm. Majd ha egyszer Pesten lesz, megnézheti az eredetiket, amivel többre megy, mint az apró fotókkal. Annál nagyobb öröm lev.[elező] lapjának híre a van Eyck könyvről, melynek elkészültéről csak most értesültem.[2] Nagyon örülök, hogy közben ezzel is elkészült. Azt hiszem, írtam előző lapomon, hogy ezen a nyáron okvetlenül elvárjuk magukat.

Szeretettel

Fülep

Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Monsieur Charles de Tolnay Paris 6e 3, rue des Sts Pères, 3 [áthúzva, helyette:] Fondation Universitaire 11 rue d'Egmont Belgique Bruxelles.
Feladó: Fülep Zengővárkony Hongrie.

[1] Ld. 1243. sz.
[2] Le rétable de l'Agneau Mystique des Frères van Eyck. Bruxelles, 1938. Tolnay levele, amelyben műve elkészültét bejelenti, nem maradt fenn.

1245. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony] 1938. IV. 18.

Kedves Barátom,

köszönöm a jó kívánságot[1] és viszonzom, bár e levél már csak ünnep után mehet el – de hát ez se volna baj, csak lenne foganatja a jónak. A jót azonban, úgy látom, mi már igen csak kívánhatjuk, elérni alig fogjuk.

Hogy húsvétra nem jöhetett meg,[2] nem sajnálom, mert inkább azt sajnálnám most, ha a hosszú utat azért tette volna meg, hogy bent üljön a szobában. Úgy dűl a hó, ahogy még télen se. S fáim nagy része virágjában! Nagy katasztrofa, ha nem lesz gyümölcs. A tavalyi alma eltartott márciusig, s még valamennyit pénzeltünk is belő-

le. De ha elmúlik ez a veszett idő, s ez a hónap, melyről azt írja, hogy nehéz, akkor már végre csakugyan jöjjön el. S ne csak 1-2 napra! Csináljon ki magának valami hosszabb előszabadságot. Vagy nem tudná valamilyen címen kiküldetni magát Pécsre? Ott gyakran van valami cécó. Ezen a címen lerándulhatna s aztán itt is maradna.

Az egészséget és munkakedvet kérdi. Mindakettő kielégítő (ha nem is túlságos, mint ahogy itt mondani szokták: „túlságos, mint a váradi ember egészsége"), a munka biztosan, de lassan halad.

A Nouv[elles] Litt.[éraires]-et köszönöm, de mint már irtam, fölcsaptam előfizetőjének, s meg is maradtam.[3] A nekem szánt könyveket előre is köszönöm.

Most már azt várva, hogy mielőbb csakugyan kibeszélgethessük együtt magunkat, szeretettel öleli

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 98. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 243-244. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony U.p. Pécsvárad.

[1] Valószínűleg húsvéti üdvözletre utal (az ünnep IV. 17-18.-ra esett), amely nem maradt fenn.
[2] A meghívást ld. 1234. sz.
[3] Ld. 1099/2.

1246. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1938. IV. 19.

Kedves Barátom!

Ígéretemhez képest[1] beszámolok állapotomról. Február 24-én estem át a műtéten, március 25-én utaztam haza a szanatóriumból, itthon még majd két hetet feküdtem, s most már félgőzzel dolgozom. – A műtét a hozzáértők szerint teljesen sikerült, a seb azonban még nem teljesen gyógyult be s még nem érzem azt, hogy az egészségem teljesen helyreállott. Azt mondják, hogy ennek még nincs is itt az ideje, még néhány hónap eltelik addig, amig teljesen kiheverem a dolgot s akkor sokkal egészségesebb leszek, mint fiatalkorom óta voltam.

Most azonban nem is annyira a testi egészség a fontos, hanem a külső események.[2] Ezekről pedig nagyon nehéz írnom. – Engem eddig a rendelkezések csak kevéssé érintenek, egyelőre személyzetileg az a helyzet, hogy a rendelet által érintett (tisztviselői és kereskedősegédi) kategóriában összesen hat emberem van, akik kivétel nélkül keresztények s ezért egyelőre nekem zsidót nem szabad beállítanom. Ez annyiban érint, hogy kérdés, beállíthatnám-e majd néhány év múlva, ha erre kerül sor, a fiamat,[3] s ha egyik igen közeli hozzátartozóm, aki koránál fogva nem lehet frontharcos, elveszítené állását, módom volna-e őt alkalmaznom, ami különféle okokból feltétlen kötelességem lenne.

Most érzem azonban csak, mennyire fontos a cselekvés szabadságához a jogi viszonyok rendezett és rendszeres volta s hogy ha olyan rendelkezés jön, amely ed-

dig megdönthetetlennek hitt alapelvekkel helyezkedik szembe, mennyire megtudja az ember biztonságérzését rendíteni. Az én munkaköröm túlmegy a napi dolgokon, én foglalkozom nálunk a hosszú lejáratú, a jövőt építő, de messzemenő kötelezettségeket maguk után vonó dolgokkal s ezért hazaérkezésem óta egyenesen bénának érzem magamat.

De hát majd csak túljutok ezen is és ha majd már érzem, hogy a helyzet valamely irányban eldőlt s tudom, mekkora terület maradt meg a talpam alatt, amelyen megvetve a lábamat, hozzáfoghatok újra a munkához, akkor — remélem — ismét megtalálom az erőt és akaratot, képességet a munkához, a cselekvéshez. Persze az már most is bizonyos, hogy ez a cselekvés nem vonatkozhat éppen azokra a dolgokra, amelyeket legjobban szeretek. Boldognak kell lennem, ha megmaradhatok azon a munkaterületen, amelyek a megélhetésemet és a gyerekek felnevelésének a lehetőségét biztosítják. Minden más ambíciót félre kell tennem, s vele a továbbfejlődés lehetőségét is, mert az én mesterségemben ez a fejlődés csak a megvalósítással járó kísérletezésen, a reális mezbe, anyagba való átvitelen keresztül lehetséges.

Ez azonban már másodrendű kérdés, mert hiszen úgyis régen azt érzem, hogy az, amit én tudok, illetve tudnék csinálni, ma nem kell, felesleges, senkinek sincs rá szüksége.

Az egészben nem az a fájdalmas, hogy a háború előtt megéltem ennek a kérdésnek a lényegtelenné és értelmetlenné válását, s újra át kellett élnem mindazt a megaláztatást, amellyel a kérdés újra feltámadása járt, mert a megaláztatás érzését soha sem engedtem elhatalmasodni magamon, fel sem bukkant bennem. Es ist naemlich besser, Unrecht zu erleiden, als Unrecht zu tun. A fájdalmas az, hogy mindez irracionális, értelmetlen és céltalan, mert semmire sem jó. 56 esztendeje az idén annak, hogy a Kner-nyomda Gyomán dolgozik s ez alatt a hosszú idő alatt, amíg annyi tanújelét adtuk annak, hogy az ipari munka erkölcsi és anyagi eredmények elérésére alkalmas terrénum, egyetlen esetben ajánlotta fel helybeli középosztálybeli család hozzánk inasnak a fiát, azért, mert a fiú pathologikus értelemben hülye volt, tehát nem lehetett diplomás pályára adni (azóta bebizonyosodott, hogy semmilyen pályára sem). Ilyen körülmények között igazán nem lehetett az az érzésünk, hogy bárki elől is elvesszük a helyet itten, akinek több joga volna a magyarság adta lehetőségeket kihasználni, mint nekünk. — De hát ha már az ember közeljár az ötvenhez és gyerekkora óta figyeli a munkásmozgalmat például, tehát legalább 35 esztendeje tudatosan foglalkozik szociológiai és gazdasági kérdésekkel és ezeket a gyakorlatban is megismerhette, akkor elég világosan és tisztán kell látnia azt, hogy nem egy rohamosan fogyóban levő zsidó minoritás kérdése a döntő, hanem a magyar millióké. Hiszen ma már tudjuk, hogy 110-120 millió magyar munkanap vész el felhasználatlanul az országban évente és bizony azért, mert ebből az erőtartalékból mennél többet lehessen ipari munka útján értékesíteni, talán éppen a zsidóság tett legtöbbet. Bizonyos, hogy a zsidóság munkája nélkül nem ennyi volna a felhasználatlan energiafölösleg, hanem sokkal több s sokkal nagyobb méretben folytatnánk a Nyugattal azt az árucserét, amelynek során 8-10 vagy még több magyar agrárnapszámot cserélünk egy-egy nyugati ipari napszámért... Már az én koromban s az én tapasztalataimnak

birtokába eljut az ember olyan szemlélethez, amely főkép és lehetőleg kizárólagosan a realitások nyomán indul el. — Minden problémánk alapja az, hogy túlságosan kicsiny a nemzeti jövedelem. És ha az én jövedelmem például sokszorosa is az átlagnak, mélyen, de mélyen alatta marad például annak, amit a Nyugaton egy olyan ember élvez, aki olyan minőségű és mennyiségű munkát végez, mint én. És ennek a túlalacsony nemzeti jövedelemnek az az oka, hogy túlságosan kevés a kultúránk és a szaktudásunk, ezért nincsen meg a nemzeti munkának a kellő termelékenysége. Ezen pedig semmiesetre sem segít egy betanult, gyakorlott rétegnek a kiemelése és gyakorlatlan kezdőkkel való helyettesítése, tisztán statisztikai alapon. Apám[4] benne volt talán 1887-ben abban a küldöttségben, amelynek Baross Gábor[5] rövid határidőre megígérte a nyomdásziskolát. Ezt máig se valósították meg, a csökevényes szakoktatási kísérletek nevetséges eredményeket produkáltak s ma már nincs is olyan generáció, amelyből egy nyomdásziskola tanári karát össze lehetne állítani. A mi szakmánkban feltétlenül nincsen olyan generáció, amelyből a kiemelendő embereket pótolni lehessen, és a kiemelendők képzettsége is csak rutin, de nem igazi tudás többé. Már pedig ebben a szakmában még rendkívüli tehetségeket sem lehet gyorskurzuson kiképezni. Most, hogy betegségem és annak előkészületei negyedik hónapja akadályoznak a munkámban, bár félkézzel dolgozom, és bár öcsém[6] nagy szorgalommal helyettesít, nyomási statisztikánk nagyobb % -u termelési csökkenést mutat ki, mint amennyit én saját céljaimra a termelésből kiveszek. Többet erről talán nem is kell mondanom. De nem panaszkodom tovább, minden jót kívánok és vagyok szeretettel az Ön régi híve és barátja

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/115. Megj.: Fülep–Kner lev. 120-122. p.
Gépírás autogr. aláírással és kiegészítésekkel Kozma Lajos szignetjével díszített levélpapíron. Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1232. sz.
[2] Az ún. I. zsidótörvényt 1938. V. 28-án hirdették ki „a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról." A szellemi pályán működőknek – ide tartoztak a nyomdai tisztviselők is – 20 % -a lehetett zsidó.
[3] Kner Mihály ld. 811/5.
[4] Kner Izidor ld. 879/7.
[5] Baross Gábor (1848–1892) gazdaságpolitikus, 1886–1889 között közmunka- és közlekedésügyi, 1889–1892 között kereskedelmi miniszter. Nevéhez fűződik a magyar vasúthálózat kifejlesztése.
[6] Kner Endrére utal. Ld. 811/4.

1247. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1938. IV. 24.

Kedves Barátom,

nagyon örülök az operációról és egészségi állapotáról szóló jó hírnek.[1] Kívánom, hogy minél nagyobb léptekkel haladjon a teljes megerősödés felé s úgy dolgozhasson, mint azelőtt.

Ami a többi dolgot illeti, Ön nyomdász, szociológus, realista stb, stb. én meg próféta vagyok, s így természetes, hogy az előbbi az utóbbival sokáig vitatkozik, mindaddig, amig éppen a realitás az utóbbinak ad igazat. Hány olyan levelet váltottunk, melyben Ön azon szavaim ellen hadakozott, amelyek most itt vannak a levelében: „ma nem kell, felesleges, senkinek sincs rá szüksége." Hát persze, nem örülök annak, hogy igazam lett, s most még csak annyit mondok pótlólag: lesz még rosszabbul is.

Ami a zsidó törvényt[2] illeti, abban természetesen tökéletesen igaza van. De ez az igazság csak félig igazság, ki kell egészíteni a próféta igazságával. Ez pedig úgy hangzik: *mindenki* bűnös abban, hogy az országban 3 millió földműves proletár koldus van, jog, kenyér, hajlék, a legelemibb életfeltételek nélkül; ezeket nem fosztották meg semmitől, mert nem volt semmijük, senkinek, akinek megélhetése van, nem lett volna szabad egy nyugodt éjszakájának lennie, egy jó falatot lenyelnie, egy rendes ruhát magára öltenie, amig ez a pokol itt meg nem szűnik. De mindenki lelkiismerete nyugodt volt, zsidóké és kereszténveké, s a legjobbak azt hitték, ha a maguk dolgát jól elvégzik, akkor a maguk részéről mindent megtettek. Végzetes tévedés. Van egy törhetetlen elv: *az egyetemes felelősség elve.* Nem lehet kivonnia magát alóla senkinek, semmilyen alibivel, a legjobban végzett munka alibijével se. Káin azt mondja, mikor az Isten számonkéri rajta Ábelt: „Őrzője vagyok én az én atyámfiának?"[3] Mindenki Káin, aki úgy él, dolgozik stb. mint ha ő nem volna atyjafiának őrzője. Az egyetemes felelősség elvét nálunk nemcsak kutyába se vették, hanem az egyetemes felelőtlenség elvévé igyekezetek átformálni. Ezért kell itt bűnhődnie mindenkinek. Legyen meggyőződve róla, hogy ha ma a zsidóság bűnhődik, holnap a többire kerül a sor. Az egész magyarság sorsa meg van pecsételve, hamar el fog pusztulni. Fájdalmas, hogy nemes értékekek is pusztulnak vele, de a világtörvények nem szentimentálisak. Mitgefangen, mitgehangen.

Ez az, amit én már rég látok. S csak azt kívánom, hogy ne kelljen látásom teljesülését végig megérnem itt. Szeretem az életet, de az ilyenből nem kérek.

Abban a reményben, hogy a nyáron mégiscsak találkozhatunk,
szeretettel köszönti igaz barátja

Fülep Lajos

BML., XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 162-163. Megj.: Fülep–Kner lev. 122-123. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1246/1. ill. 1232. sz.
[2] Ld. 1246/2.
[3] Mózes I. 4, 9.

1248. KNER IMRE — FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1938. IV. 28.

Kedves Barátom!

Levelét vettem,[1] de valahogy úgy érzem, hogy hozzám intézett megállapításai nem jó helyre vannak adresszálva. Ha régen ismerjük is egymást, ez az ismeretség nem elég alapos ahhoz, hogy ezt Ön tudhassa, de mégis így van. Nekem igazán nincsen 25 esztendeje, vagy még régebben nyugodt és jó kedvem soha, mert az a probléma, amely csak most — és most is igen nagy ellenállás ellenében — tolul előtérbe, mindig élt bennem. Tudnia kell, hogy engem 12 éves koromban, a harmadik gimnázium után kivett az apám a gimnáziumból. A negyedikbe be voltam már iratva, amikor elhatározta, hogy inas leszek. Ő akkor építette fel a nyomdát, új gépekkel, betűkkel rendezte be, szóval akkori viszonyok között roppant összegű adósságot vállalt. Akkor aztán hirtelen egy szembénulást kapott, ezt szemidegsorvadásnak nézték a doktorok s azt jósolták neki, hogy két év alatt megvakul és három-négy év alatt meghal. Kétségbeesésében nem maradt más hátra, mint engem azonnal munkábaállítani, azonban ennek az okát csak sokkal később mondotta el nekünk. — Ez azonban nem tartozik ide. Tény azonban, hogy 12 éves koromtól fogva munkások között éltem, és rajtuk, a munkásmozgalom akkori „hőskorán" keresztül megismertem a szocializmust és ráterelődött a figyelmem olyan dolgokra, amikkel akkor még, 1902-től fogva, az úricsaládok gyermekei nem szoktak foglalkozni. Azóta állandóan figyelek olyan problémákra, amelyekkel a középosztály nálunk nem szokott fogalkozni és most is csak kis részében, felületesen és tisztára érzelmi alapon foglalkozik. Sajnos magam is — mint az akkori szocialista s később a radikális mozgalom — nagyon soká hamis szemüvegen keresztül láttam a szociális kérdést, mert csak az ipari munkásság és a városi szegénység maga képére alkotott szocialista mozgalom ideológiáján keresztül szemléltem a problémákat, de már több mint 15 esztendeje annak, hogy a magam üzleti kalkulációján keresztül arra a meggyőződésre kellett ébrednem, hogy a falusi szegénység problémája nálunk a döntő. — Már régesrégen tudom, a Matolcsy féle számítások[2] előtt tudtam, ha nem is számszerűen, hogy nálunk vagy 150 millió felhasználatlan munkanap vész el évente, amelyet a mezőgazdaság nem tud hasznosítani, amelyeken tehát a mezőgazdasági munkás nem keresi meg az aznapi kenyérrevalót. Ez a felhasználatlan népenergia egyformán hiányzik a fogyasztásból és a termelésből s ez minden bajunk oka. Még nem jelent meg Oláh György könyve a 3 millió koldusról,[3] amikor, jóval több, mint 10 év előtt, Pesten találkoztam Miklós Jenővel,[4] Milotay[5] akkori helyettesével, és bebizonyítottam neki, hogy egészen mellékes az álltaluk annyit kaparászott zsidókérdés ezzel a problémával szemben. — Sok esztendőt töltöttem el tervekkel, hogy hogyan lehetne ezeken a dolgokon segíteni, — mert azt tudom és látom, hogy a magyar kérdés tisztára kultúrkérdés. Most merik végre a parlamentben is kimondani azt, amit a szakirodalom már régen megállapított, hogy a magyar föld hektáronkénti átlaghozama 40 év óta nem emelkedett, mert amit némely modernebb gazdaság javít az átlagon, azt lerontja az, hogy a régi, humuszban gazdag őstalajt kiélték sok helyen és trágyázással nem pótolták. Könyvtáramban ren-

geteg idevonatkozó szakmunka van, rengeteg éjszakát töltöttem el velük és nagyon szűkre szabott szabadidőmből nagyon sokat áldoztam arra, hogy olyan emberektől informálódjam, akik hivatásszerűen sokat foglalkoznak a néppel, pl. éveken keresztül rednszeresen informált egy igen derék és okos állatorvos, akit azonban elhelyeztek innen. Rá kellett jönnöm, hogy bajaink oka az általános műveletlenség és a szakképzettség katasztrófális hiánya és így a termelékenység igen alacsony fokon áll. Azt a nemzeti jövedelmet, amely nincs, nem lehet kedvezően elosztani, s a kiáltó igazságtalanágok felületes elosztása legfeljebb megfosztana bennünket egy csomó kapzsi, vagy pazarló, de hasznos szervező energiától, anélkül, hogy az átlagéletszínvonalat emelné, sőt ezeknek az energiáknak a kikapcsolásával bizonyosan csökkenti is. Sok esztendeig részletes terveket csináltam egy parasztújság kiadására,[6] amely politikamentesen szaktudást és helyes gazdasági információkat közvetített volna, de sohase volt időm és pénzem a megindítására, amellett képtelen voltam szakképzett, írni és a néphez hozzáférkőzni tudó embereket szerezni hozzá. Sok esztendeje terveztem egy ponyvaszerű népies kiadványsorozat kiadását, amelyhez szintén lehetetlen írókat kapni.[7] Éveket töltöttem el annak kísérleteivel, hogy miként lehetne egy olyan számviteli rendszert beállítani, amelyik a kisgazdát termelési költségei megállapítására és termelési rentabilitásának ellenőrzésére megtanítaná, amig végre bebizonyosodott előttem, hogy a Laur[8] által Svájcban megteremtett rendszert itt lehetetlen bevezetni, mert a mi gazdánk csak a legegyszerűbb alapadatok gyűjtésére képes. Nem tudom, tudja-e Ön, hogy most három vagy négy egyetemi és egy miniszteri számtartási intézet drágán fizetett tanársegédei s egyéb emberei végzik a kisgazdák könyvelését és azt hiszem, hogy az apparátus maga többe kerül, mint amit az eddig bele-belevont kisgazdák termelése megér s mégsem lehet tovább menni, mert az adatgyűjtésen túl még azt a kisgazdát sem lehetett fejleszteni, aki már annyira érzi ennek a dolognak a szükségességét, hogy vállalja az adatgyűjtést.

De nézzük a másik oldalát a dolognak. Ami a szocializmust illeti, zavaros és műveletlen fiatalkoromban vállaltam csak, amíg a termelés folyamatát, a kalkulációt, a termelésben érvényesülő szellemi, erkölcsi és gazdasági erőket nem ismertem, szóval légüres térben szemléltem a dolgokat. Úgy, ahogy az élet közelebb vitt a dolgokhoz s egyre inkább vállalnom kellett a személyes felelősséget, távolodtam el tőle, de megmaradt felfogásomnak az az erkölcsi alapja, amely folyton érzi a felelősséget a köz és a tömegek felé. Nyilvánosan is vállaltam ennek a kötelezettségeit például 1928-ban a nemzetközi nyomdászkongresszuson, az elnökség ellenzése dacára az előadói székből. Kb. 15 éve figyelem a harcot — mely sajnos eldőlt, szerintem helytelen irányban — a két német munkabérelméleti iskola között és nagyon jól tudom, hogy csak az a nemzeti termelés lehet egészséges, amely mennél szélesebb tömegekre, megfelelő belső fogyasztótáborra támaszkodhatik. Vállaltuk azonban ennek a konzekvenciáját a saját zsebünk terhére is. Apám volt pl. 1899-ben az első magyar nyomdatulajdonos, aki félévi alkalmaztatás után egy heti fizetett szabadságot engedélyezett az alkalmazottainak s akkor már önként vitte le a munkaidőt a nyári félévre 10 óráról 9 órára. Később mi vállaltuk vidéken elsőnek a 8 órás munkaidőt a vidéken, önként so-

roztattuk be a kollektív szerződés tárgyalásánál Gyomát egy osztállyal magasabbra, s annyit fizettünk munkásainknak, mint pl. az aradi nyomdák. –

Nyíltan és őszintén meg kell mondanom, hogy a nyomda itt évtizedek óta közgyűlölet tárgya. A jobbmódú gazdák és az urak gyűlölnek bennünket, mert a bérek és fizetések nálunk sokkal magasabbak, mint a helyben szokásosak és mert a munkások szerződéskötéskor erre mindig hivatkoznak. Ami pedig engem magamat illet, nézeteim révén sikerült magamat már a hárború előtt társadalmilag és politikailag izolálni a helybeli középosztálytól. Ha nem lennénk a helybeli fogyasztástól annyira függetlenek, akkor bizony ennek keserves következményei lehettek volna már sok ízben. De így is jellemezhetem a közfelfogást felőlem azzal, amit egyik elhunyt községi orvosunk mondott 1921-ben a lányának, aki könyveket kért tőle: „Nem kell annyit olvasni kislányom, Kner Imre is attól lett olyan." – Ezeken a személyi vonatkozásokon túl azonban közlöm, hogy a mi szakmánkban épült ki a kollektív szerződés rendszere legelőször az országban és hogy a háború előtt a vidéken is majdnem minden nyomda benne volt ebben, s kétévenként lehetett a béreket javítani, abban Apám úttörő volt s magam is mindig ebben az irányban dolgoztam. Mi voltunk, a mi szakmánk, az, amelyik a kommün után elsőnek léptette ismét életbe a kollektív szerződést, az akkor divatos megtorlás helyett s ezért írta „A Nép"[9] akkor, hogy a vörös zsidó nyomdatuljadonosok megint megegyeztek a kommunistákkal. Nem mi tehetünk arról, hogy ebben a szakmában vidéken a munkásság 39 % -a dolgozik az idén már rendezetlen bérek mellett, mert most már a változott politikai helyzetben csak kormányintézkedéssel lehetne a béreket egy nívón tartani. Évek óta ostromoljuk a kormányt, hogy saját programmjának megfelelően szabályozza a béreket a szakmában. Már múlt év végén mind a hét kamarai körzetben sikerült elérnünk azt, hogy a pesti kamarakörzetben életbeléptetett béreket (amelyek csak 6 % -kal alacsonyabbak a kollektív szerződés béreinél), elfogadják, de a kormány még nem adta ki most sem az életbeléptető rendeletet. A kétféle bérnívó következménye aztán a szakma teljes anyagi és színvonalbeli leromlása, a szakmunkások helyzetének katasztrofális lezüllése. Képzelheti Ön, mi lehet a helyzet akkor, amikor mi 35 % -kal redukált bérekkel, 6 órás munkaidőben dolgozunk, viszont vannak nyomdák, amelyek ma is túllépik a 8 órás munkaidőre vonatkozó rendeletet s 1-2 pengős napibéreket fizetnek, de nem teljes hétre, hanem csak arra az 1-2-3 napra, amennyi munkájuk van. Ezzel szemben a megfelelő jogvédelem hiányában vígan utánozzák azokat a nyomtatványokat, amelyeket én tervezek s féláron versenyeznek velem, a saját munkamódszerem utánzásával és bitorlásával. De nem ez a személyes sérelem a fontos, hanem az, hogy egy nagy szakmában miként romlott le a több mint negyven éves munkával kiépített szociális színvonal, azért, mert a mértékató és egyedül segítésre képes körök nem értették meg ennek a fontosságát. És hol van még akkor innen a mezőgazdasági munkás- és bérkérdés. Hiszen a Dunántúl viszonyai sok tekintetben paradicsomiak az itteniekhez, például a szomszédos endrődiekhez képest. Hiszen még nincs két hete annak, hogy helyi lapunk[10] lenemzetköziszocialistázta azokat az útépítő munkásokat, akik keveselni merték a napi 1,60-1,70 pengős béreket. Úgy hallom, hogy 50 fillér keresetért 25 talicska földet kell a gátépítésnél eltalicskázni. Dicső lapunk

pedig, mialatt a kormány szociális programjának dicséretét zengi, azt írja, hogy naplopásra nincsen pénz és aki elégedetlen az 1,60 pengős napi keresettel, nem fog majd munkát kapni. — Hogy maga a lap nyomdájában mit fizet, arról jobb nem beszélni. —

Higyje el, kedves barátom, hogy magamfajta embernek három évtized kell, hogy naponta fejébe verjék az idők ezeket a problémákat. A kalkuláció óránként érezteti velünk, hogy az olcsó, a rendelő által megfizethető ár kulcsa a magas példányszám, s a rentabilitás és a munkás rendes keresete is a magas példányszámtól függ. Viszont a magas példányszám csak a jól kereső és fogyasztóképes tömegek révén lehetséges. A nyomdaiparban ez így van, de így van ez minden tömegcikket gyártó iparban. Mindig a magas ipari árakról beszélnek, holott nem az ipari árak a magasak, hanem a tömegek kereseti lehetőségében van egy diszparitás, az ipari bér sokkal magasabb a mezőgazdaságinál — nem is szólva arról, hogy a mezőgazdasági népesség nagyrésze majdnem teljesen a naturálgazdasági formák között él — és ezért a mezőgazdasági népesség számára az ipari termék megfizethetetlen. — Vannak széles rétegek, amelyek azért iparellenesek, mert tudják, vagy ösztönösen érzik, hogy az iparosodási folyamat lecsapolja a munkanélküli tartalékseregeet a mezőgazdaságban, visszahat a mezőgazdasági munkafeltételek alakulására, mert példát nyújt és kívánatossá teszi a rendezett munkafeltételek mellett való dolgozást.

Én véletlenül úgy helyezkedtem el, az Isten olyan helyre tette le a kenyeremet, hogy az ütközőpontban állok. A közigazgatással foglalkozom vagy 25 éve, minden rendeletet elolvasok, a közéleti eseményeket állandóan gondos figyelemmel kísérem és látom, hogy ezek a tendenciák miként küzdenek egymással a magyar életben. Látom, hogy mert a zsidó képviseli nálunk a merkantilis és iparosítási tendenciákat, ő vonja magára azt az egész gyűlöletet, amely bizonyos körök részéről az urbanizáltabb kereseti és életformáknak szól. A zsidóság esetleges elpusztítása roppant lépésekkel vetné vissza a magyar iparosodást és sok embert kergetne vissza faluba, ahol nincsen számára kenyér. A statisztika világosan mutatja, hogy a népességszaporulat teljes egészében a városba szorult a magyar földről, mert a város nem produkál már embert, a város a faluról népesedik. Higyje el, hogy én sohasem éreztem magam egy napig sem felelőtlen Káinnak, nálunk a család szelleme sem az, hisz a 15 évében levő fiam[11] egyebet sem olvas, mint a falukutatók könyveit, most ismertettem meg Rézler Imre[12] könyvén keresztül az ipari munkásság kialakulásával, s máris érzi azt a felelősséget, amely nélkül komoly munkát nem is lehet végezni. De be kell látnia, hogy abban a légkörben, amelyben leéltem ezeket az éveket, nem lehetett többet tenni, mint amit tettem. A lelkiismeretem tiszta, mert kiszámíthatóan nagy áldozatot hoztam. Ha végrehajtottam volna azt a személyzetredukciót, amelyet folyton halogattam, illetve ha csakugyan abban a mértékben hajtottam volna végre, amelyben szükséges lett volna, akkor ma gazdag ember volnék, aki megengedhetné magának azt is, hogy félrevonuljon egyidőre, és páholyból nézze a jövőt, így pedig most is folyton ölöm bele a pénzt, sőt a hitelt, amelyet igénybeveszek, tehát legszemélyesebb biztonságomat veszélyeztetem, az üzembe, amelyet könnyűszerrel redukálhatnék, ha nem nézném 60 család kenyerét.

Amikor a kollektív szerződés lehetővé tette azt, hogy a munkaidőt és a béreket 25 % -kal redukáljuk – a redukció Pesten kötelező volt, vidéken fakultatív és a roppant munkanélküliség miatt léptettük életbe, – én még két és fél évig fenntartottam a 8 órás munkaidőt, mert tudtam, hogy az itt lenősült, telket, házat szerzett emberekre az elbocsátás katasztrofális lett volna. Amikor már lehetetlen volt a teljes munkaidőt fenntartanom, maga a személyzet ajánlotta fel, hogy az elbocsátások helyett a rövidített munkaidőt vezessük be, hogy családos embereket ne kelljen elbocsátani. Ma én szégyelem kifizetni a béreket, olyan alacsonyaknak tartom azokat. De toronymagasságban állanak az itteni bérek mellett. És mert a bérek szabályozása késik, mert nem tudjuk több mint 12 éve kieszközölni azt, hogy a tanonclétszámot arányosítsák a szakmunkások számához (ma is sok tisztán tanoncnyúzásra alapított üzem működik még az országban, ahol a tanonc soha rendes szakmunkást még csak dolgozni sem lát), tehetetlenül kell néznem, hogy vándorol el tőlem a munka ezekhez. Tudja Ön azt, hogy a Magyar Tudományos Akadémia ma minden kiadványát Karcagon nyomtatja, Kertész József nyomdájában, aki pajeszos szedőkkel, gyerekeivel, rokonaival dolgoztat és a legolcsóbb árakat szabja meg, már fizetésképtelen is volt, de Balogh őexcellenciájának[13] az az álláspontja, hogy az akadémia szegény, minden fillérrel spórolni kell és csak a legolcsóbb ajánlatot szabad elfogadnia? – Ma sajnos azt kell látnom, hogy minden ígéret és programm dacára rohamosan pusztul az a bérszínvonal, de az a munkaszínvonal is, amelyet Apám és generációja, de magam is negyven én alatt kiépítettünk, s amelynek fejlődése nyomán annakidején a szakma színvonala is fejlődött. Ugyancsak azt kell látnom, hogy az a hatás, amelyet ez a szakmai rendezés gyakorolt más szakmákra, elenyészik.

Nem akarom ezt a képet tovább festegetni. Lehet, hogy Önnek van igaza. Az is lehet, hogy a zsidóság most „bűnhődik", mint Ön írja, azért, mert elvégzett egy szervezési munkát, olyan munkát, amelynek szükségszerűleg, a napokban említett business-szemponton túl, fejlesztőleg kellett hatnia a magyar tömegek létszínvonalára. De arról, hogy ez a pusztulás bárkinek és főként a magyar tömegeknek is hasznára lehetne, egyáltalán nem vagyok meggyőződve. Az ember még családjával együtt is vállalja olyan pusztulást, amelyről azt érzi, hogy esetleg mások, húszszorta nagyobb tömegek jólétét váltja meg vele, tehát a pusztulás szükségszerű. Ezt azonban hinni nem tudom. Mindaz, amit magam körül évtizedek alatt tapasztaltam, mást mutat s egyáltalán nem látom magam körül azokat, akik helyembe lépjenek és folytassák azt a munkát, amelyet végeztem eddig, s végzett az apám, vagy az a Kner Eisik könyvkötő, akiről éppen most tudtam meg, hogy 1851-ben halt meg Békésszentandráson. – Lehet, hogy túlozzuk a bajokat mind a ketten. Lehet, hogy nincsen ok olyanfokú pesszimizmusra, amilyet ma érzünk, – hiszen én alapjában véve hosszú távra mindig optimista voltam, mindig bíztam a társadalmi szervezet automatizmusában és negyven év alatt megtanultam azt, hogy minden dolog, ami a gazdaság belső törvényeivel ellentétes megbosszulja önmagát, s előbb-utóbb lehetetlenné válik, – de én olyan régen élek benne ebben a gépezetben, gyerekkorom óta annyi mindent éltem át, s némely területen olyan lassú a haladás, olyan sok a mesterséges akadály előtte, hogy el kellett veszítenem a hitet annak lehetőségében. – Azt azonban, hogy azok a né-

zetek, amelyekhez annyi keserves kínlódás, tépelődés, sokszor kockázatos és mindig igen költséges kísérletek révén jutottam el, helytelenek vagy hamisak volnának, nem tudom elhinni. Nem vagyok képes sem az apámat, sem magamat kártékony vérszívó, uzsorás és ártalmas elemnek érezni s amikor a fiammal foglalkozom, akkor sem tudok mást belecsepegtetni, mint azt, ami bennem ennyi idő alatt leszűrődött. – Amikor 1902-ben inas lettem, megszakították velem az érintkezést addigi iskolatársaim, mert inassal ők nem mehettek végig az uccán. Tegnap a kultuszminiszter[14] azt jelezte, hogy majdnem 4000 átképzési kérvény érkezett be hozzá, de majdnem mind banktisztviselő akar lenni. Mihály fiam ma azt írja, hogy volt gimnáziumi iskolatársai közül (ő ma reálba jár), a zsidók nagyrésze kilép év végén az iskolából és inasnak megy. Persze nem marad előttük semmi más lehetőség. De ha az átképzendőknek az ipar büdös, viszont a zsidók szorulnak bele az ipari pályába, elérhetik ezek a rendelkezések egyáltalán a céljukat? –

No de hagyjuk ezt, nem gondolom, hogy Ön előtt igazolnom kell magamat. Csak mégis el akartam mondani, hogy mennyi keserves esztendeje érzem, és viselem a felelősséget olyan dolgokért, amelyeket nem tudok megváltoztatni. Mindig bűnös és természetellenes dolognak éreztem azt, hogy kispéldányszámú luxusdolgokon kísérletezem, de mindig vártam, hogy ezekkel szerzett tanulságaimat nagy példányszámokon is hasznosíthatom. Ha megnézi ebből a szempontból munkáimat, mindig megállapíthatja azt, hogy technikai szempontból úgy voltak felépítve, ahogy azt a nagypéldányszámú lehetőségek megkövetelik és ahogy azt a tömegcikkek megnemesítésére irányuló tevékenységekhez szükséges kísérletek diktálták. – Nincsen értelme annak, hogy egymást keserítsük azokkal a dolgokkal, amelyeket mind a ketten jól tudunk, – ki kell várni az idők beteljesedését, és remélni kell, hogy van jövő, munkalehetőség, és hogy amit eddig dolgoztunk, nem veszhet el, – én abban, hogy a magyarságra itt szükség van és hogy el nem pusztulhat soha, változatlanul hiszek, legfeljebb a magam és családom közelebbi sorsa az, ami bizonytalan. – Minden jót kívánok hát, főként jó egészséget, – azt azonban, hogy ebben az évben találkozunk, nem látom lehetségesnek, mert erre sem időm, sem pénzem nem telik. A régi szeretettel köszönti híve

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/116. Megj.: Fülep–Kner lev. 123-129. p.
Gépirat autogr. aláírással és kiegészítésekkel Kozma Lajos szignetjével díszített levélpapíron. Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1247. sz.
[2] Matolcsy Mátyás – Varga István: Magyarország nemzeti jövedelme 1924/25 – 1934/35. Laky Dezső előszavával. Bp. 1936. (A Magyar Gazdaságkutató Intézet különkiadványa 11.)
[3] Ld. 1005/4.
[4] Miklós Jenő (1878–1934) író, újságíró, az Egyetértés, a Világ ill. a Magyarság belső munkatársa. Színházi, irodalmi és képzőművészeti kritikus.
[5] Milotay István (1883–1963) publicista, politikus, 1920-tól a Magyarság, 1934-től az Új Magyarság szerkesztője. 1933 óta Imrédy-párti képviselő.
[6] Ld. 981. sz.
[7] Ld. 981. sz.

[8] Laur: Wirtschaftslehre des Landbaues. Berlin, 1930. c. művére utal, amelynek alkalmazását (statisztikai adatgyűjtés) egy a magyarországi kisüzemek gazdaságosabb működését elősegítő javaslatban tervbevették.

[9] A Nép. A szervezett keresztény szocialista munkásság lapja. Bp. 1919. XI. 9-től 1925-ig jelent meg. Főszerk. Kocsány Károly. Kiadta a Keresztény Szociális Szövetség.

[10] Gyomán ekkor több lap is megjelent: A Gyomai Ujság. Keresztény politikai-társadalmi és közgazdasági hetilap (1926–1944 között), a Gyoma–Endrőd–Kondoros c. heti néplap (1928-tól; 1936-tól Budapesten látott napvilágot), és a Gyomai Élet c. társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági szemle (1936–1938 között).

[11] Kner Mihály ld. 811/5.

[12] Rézler (keresztneve helyesen:) Gyula: A magyar nagyipari munkásság kialakulása 1867–1914. Bp. 1938. c. művéről van szó.

[13] Balogh Jenő ld. 1149/14.

[14] A kultuszminiszter Hóman Bálint volt. Ld. 900/1.

1249. GERLŐTEI JENŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Debrecen, 1938. IV. 30.

Kedves Nagyságos Asszonyom, Igen Tisztelt Professzor Úr,

Tegnap véletlenül Glückéknél találkoztam k.[edves] Édesanyjával,[1] aki igen jó színben van, gondolom örömére szolgál ez a hír.

Folyóiratunk[2] első száma június hóban jön ki. Eddig többek között Ingarden,[3] Walzel,[4] Ermatinger,[5] Baldensperger[6] csatlakozott. A tanulmányok nyelve az irodalomtörténészek öt kongresszusi nyelve: francia, német, olasz és spanyol, választás szerint. Az első két ez évi számban magyarok kevéssé szerepelnek, később erősebben. Azért keresem már most fel Professzor Urat felkérő soraimmal, hogy egy részt ideje legyen Professzor Úrnak úttörő műve egy szakaszának idegen nyelvű fogalmazására, mely bizonyára megkönnyíti majd műve egykori világ-előtt-lanszírozását, ami tekintve annak szóbafoglalt mellékhajtásai alapján is megítélhető rendkívül értékét, úgy Önnek, mint nekünk, híveinek elsőrendű kötelességünk. Különösen is a folyóirattal, hamár Debrecenből indul útjára, kötelességünk, hogy mi magyarok kiálljunk. A magyar rész főreménysége Professzor Úr.

Egyelőre szíveskedjék Professzor Úr *velem* közölni, vagy Helicon-szerkesztőség címén, hogy hajlandó-e diszkusszív jellegű, de nem élesen támadó 3-5 lapos ismertetést írni laponként kb. 4000 írásjellel a kongresszus bármely nyelvén, lehetőleg olaszul, valamely egy-két évvel ezelőtt megjelent jelentős irodalomelméleti vagy esetleg oly irodalomtörténeti műről, melynek elvi állásfoglalása, s módszere jelentős. Minden elvi kérdésfelvetés a folyóirat körébe tartozik.[7]

Az eddig elém került könyvcímeknél a következőnél gondoltam Professzor Úra Hankiss beleegyezésével. H. *Glunz*: Die Literarästhetik des europaischen Mittelalters. Wolfram, Rosenroman, Chaucer, Dante kiadó 1937. A Z[eitschrift] f.[ür] Ästhetik ismertetése szerint „ein Meisterwerk der deutschen Wissenschaft." Hétfőn bekérem. Szíveskedjék Professzor Úr megírni, hogy 4-5 lapon ismertetné-e, vagy

mást, mit, honnan kérjem. Ha nagyon rossznak találná a kérdéses művet, akkor ne tessék ismertetni.

Az az elgondolás bátorít fel, hogy Professzor úr részéről, ezt a számunkra jelentős gyarapítást kérjem, hogy a mű Professzor Urat érdekelheti és a fenti mű megvitatására senki sem hivatottabb.

Mindkettejüknek sok jót s erőt kívánva, tiszteletteljes kézcsókkal és köszöntéssel hívük

Gerlőtei Jenő

MTAK Kézirattár Ms 4587/150.
Gépirat autogr. aláírással a Helicon. Revue Internationale des problèmes généraux de la littérature. Publiée sous les auspices de la Commision Internationale d'Histoire Littéraire Moderne feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Gerlőtei Jenő ld. 915. sz.

[1] Glückék kiléte ismeretlen. – FLné édesanyja: Gábor Béláné a 20-as évek végétől, postatanácsos férje nyugdíjba menetele után Debrecenben élt.
[2] Helicon – ld. fentebb. Az irodalomtörténeti kutatás nemzetközi folyóirata. Szerkesztőbizottságának elnöke Fernand Baldensperger, szerkesztője Hankiss János, kiadója az Éditions Académiques Pantheon, Amsterdam volt. 1938–1944 között jelent meg.
[3] Ingarden, Roman (1893–?) lengyel filozófus. 1945 után a krakkói egyetem filozófia professzora.
[4] Walzel, Oskar (1864–1944) irodalomtörténész, a berni, drezdai, ekkor a bonni egyetem professzora. A Helicon szerkesztőbizottságának tagja.
[5] Ermatinger, Emil (1873–1953) irodalomtörténész, a zürichi egyetem professzora, a Helicon szerkesztőbizottságának tagja.
[6] Baldensperger, Fernand (1871–1958) francia irodalomtörténész, egyetemi tanár, ekkor a Harvard Egyetem professzora. A Revue de Littérature Comprée egyik alapítója. A Helicon szerkesztőbizottságának elnöke.
[7] FL nem írt a Heliconba.
[8] Hankiss János (1893–1958) irodalomtörténész, 1929–1950 között a debreceni egyetem francia professzora, a Debreceni Szemle, a Forrás szerkesztője, a Helicon alapító szerkesztője.

1250. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1938. V. 4.

Kedves Barátom,

levelének vétele óta[1] állandó lelkifurdalást érzek, hogy amint látom keserűséget okoztam Önnek, s éppen most, – és éppen Önnek, akit annyira becsülök, tisztelek és szeretek. Mintegy igazolásul beszámol sok mindenről, amit én – adatok nélkül is – tudtam; el se képzelhettem máskép. Hiszen ha minden vállakozó vagy munkáltató úgy tett volna, mint Ön s Önök, akkor szociális kérdés, osztályharc stb. ma ismeretlen fogalmak volnának.

De hát minderre én nem gondoltam s különben nem az Önök viszonyában munkásaikhoz stb. Számomra egész másról van itt szó.

Mikor én 3 millió proletárt említek, akkor Ön a „szocializmus" szót írja le. Én nem vagyok szocialista és nincs semmiféle szociális teoriám. Azért nem értjük meg egymást, mert két különféle szférában beszélünk: Ön gazdasági kategóriákban, én ember-kategóriában. Én csak azt nézem, hogy 3 millió nyomorgó van és senkise tette meg értük a tőle telhetőt. Senki – és itt aztán nincs kivétel, se Ön, se én. Mert, ha gondoltunk is rá, szóltunk is róla hébe-hóba, tettünk is egyet-mást – nem tettünk meg *mindent*, amire képesek lettünk volna, persze, nem béremeléssel stb., hanem egészen máskép. Az evangeliumban az van: „Aki jobban szereti nálam apját, anyját, családját ..." stb.[2] – erről van szó! S nekünk mindnyájunknak volt valamink, ami közelebb esett hozzánk, mint azok a nyomorgók.

Nemzetiségi és felekezeti kérdésben nem hiszem, hogy van ma a világon valaki, akinek annyi joga volna nyilatkozni, mint nekem – mert nem hiszem, hogy van még valaki olyan tökéletesen elfogulatlan, mint én. S ezért hiszem, nem fogja félreérteni, amit most mondok: a zsidó felekezeti memorandumot, finom papíron, nekem is megküldték, meg másfelől fölhívást aláírásra[3] stb., stb. – de még sose kaptam felhívást annak a 3 milliónak érdekében, akikre pedig nem ezután következik esetleg valami rosszabb sors, hanem már benne vannak évtizedek v.[agy] évszázadok óta. Az én elvem ez: emberi jogot, emberi méltóságot, jó megélhetést *mindenkinek* – s ha ez nincs, kezdjék ott, ahol nagyobb tömeg, nagyobb nyomorban sinylődik. Ha tehát én a sorrendben eléje teszem a 3 millió nyomorgót a zsidóknak, nem azért teszem, mert ezek „faj"-magyarok (nálam senkise vetheti meg jobban a „faj"-marhaságokat,) hanem mert nagyobb a tömeg és nagyobb a nyomor.

Kedves Barátom, nincs olyan gazdasági érdek, amely tüdőbajos és rachitikus, éhező gyerekek ezreire mentség lehet. Ha pedig az lehet, akkor dőljön össze inkább az egész világ és szűnjön meg az emberiség, semhogy ilyen áron váltsa meg jogát az élethez. Én, mondom, semmiféle teoria hűvösségéből nem tudom nézni ezt a dolgot – én embereket látok és úgy érzem, ordítanom kellene értük, vagy neki mennem az egész világnak. Nem tettem, s lám, nem teszem – azért érdemlem meg én is, hogy az Isten kiköpjön a szájából, sőt, én még inkább, mint bárki más, mert hát én volnék a „próféta".

S ezért hiszem, amit írtam, hogy a bűnhődésnek előbb-utóbb el kell következnie mindnyájunkra. S ezért hiszem, amit Ön nem akar elhinni, hogy a magyarságnak el kell pusztulnia, mert ilyen elszántan és aljasul sehol se élnek a nyomorgók *ellen*, mint itt. S ha Ön ehhez a magyarsághoz érzi tartozónak magát, akkor a gazok bűneivel következményeiben is osztoznia kell.

Holott az igazság az volna: itt már rég nem volna szabad nyomorgónak lennie (meg lehetett volna csinálni, csak *akarni* kellett volna) és Kner Imrének nem közigazgatási marhaságokat kellene nyomtatnia, hanem amit én már rég reklamálok rajta (s tudom, hiába – de nem ő tehet róla) Petőfit és társait.[4] A mérleg ez: egyfelől nyomorgók, másfelől a legkiválóbbak nem csinálhatják, amire hivatottak! Ez pedig: testi és szellemi halál.

Igaz szeretettel

Fülep Lajos

BML., XI. 9. Knr Nyomda ir. C/30. 168/171. Megj.: Fülep–Kner lev. 129-130. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1248. sz.
[2] Pontosan: Aki inkább szereti atyját és anyját hogynem engemet, nem méltó énhozzám. Máté 10, 37.
[3] A zsidó felekezeti memorandum nem maradt fenn, a másik említett felhívás talán az Ignotus Pál leveléhez mellékelt szöveg. Ld. 1225/1.
[4] Ld. 979/7. ill. 984. sz.

1251. TOLNAY KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

[Sirmione, 1938. V. 8.]

Erről a gyönyörű helyről sok szeretettel küldik üdvözleteiket

Carlo

Tanti cari saluti

Rina[1]

Pár szép nap ezen az istenektől megvert tavaszon[2]

Szeretettel Károly[3]
Magda[4]

Kézcsókkal Zsuzsának

Kézcsók Kerényitől

A dátum postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4590/56.
Kézírás Lago di Garda – Sirmione – Il Castello feliratú képeslapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Pécsvárad (Baranya) Ungheria

[1] Ld. 819/2.
[2] Valószínűleg a készülő zsidótörvényre utal. Ld. 1246/7.
[3] Ld. 1179/4.
[4] Kerényiné Lukács Magda kritikus, nyelvész.

1252. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]Várkony, 1938. V. 9.

Kedves Gerlőtei,

nagyon sajnálom, de az idén semmit se vállalhatok,[1] – 2 recenzioval vagyok adós több egy événél,[2] azokat is állandóan halogatom: amíg a kezem alatt levő munkával el nem készülök (s az idén, remélem, megtörténik), gondolni se tudok másra. Szóval: a frontszolgálatból tartalékba utalásomat javaslom.

Szíves üdvözlettel

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 4163/78.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Dr Gerlőtei Jenő tanár úrnak Debrecen Magoss György tér 9.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad
Gerlőtei Jenő ld. 915. sz.

[1] Ld. 1249.sz.
[2] Nem tudni, milyen elmaradt recenziókra utal FL.

1253. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1938. V. 9.

Kedves Barátom!

Néhány napig Pesten voltam és csak ma válaszolhatok kedves soraira.[1] Olyan irányban nem értettem félre sorait, mint ahogy most feltételezi. Ha azt érzi levelemben, hogy lelkiismeretfurdalásom van, abban igaza van. Olyan értelemben, ahogy Ön írja, igenis teljes felelősséget érzek magamban azért a három millióért, amellyel mindig szolidárisnak éreztem magam mint ember, mint kortárs és mint állampolgár is. – Most újra átolvasva hosszú levelemet, csak azt látom, hogy talán ezredszer felsorakoztattam magamban annak a számtalan kisérletnek az emlékét, amely éppen arra irányult, hogy kivegyem a részem az értük való munkából.

A félreértés másutt van közöttünk. Ön csakugyan a próféta, én pedig nem vagyok sem közgazdász, sem szociológus, sem politikus, hanem dolgozó polgár, aki kisgyerek[kora] óta harcol realitásokkal, – de amellett a saját érzelmeivel is. – És egy életnyi keserves kísérlet és kínos tanulság árán kellet rájönni arra, hogy a legridegebb közgazdaságtudománynak van itt is igaza. Senkinek sem lehet adni semmit, mert minden csak annyi van a világon, amennyit egy-egy társadalom megtermel magának. És akit megterhelnek azzal, hogy ellenérték nélkül kell adnia, annak erején felül kell dolgoznia, érdemetlen akadályokkal és terhekkel. Akit pedig megnyomorítanak azzal, hogy adnak neki, anélkül, hogy ezért ellenértéket kelljen adnia, attól elveszik az emberségét, megalázzák és a végén életképtelenné teszik.

Mindenki mindenkire rá van utalva a társadalomban s csak az a társadalom egészséges, amelynek minden tagja tud több vagy kevesebb csereértéket produkálni (kivéve a saját hibájukon kívül munkaképteleneket, pl. betegeket stb.) Hogy ez a mi társadalmunk ilyen keveset termel és azt a keveset ilyen rosszul osztja el, annak a munkát szervező és munkalehetőséget teremtő erkölcsi és szellemi javak szűkös volta az oka. – Ezzel a kultúrával, ezzel a szakmai tudással és ezzel a szervezettel (most persze az intellektuális szervezetre, a munka, a feladatok, a szolidarítás érzésének és tudatának szervezetére gondolok), nem lehet többet termelni és jobban elosztani. –

Ha figyelmesen elolvassa a levelemet, látni fogja, hogy harminc esztendős harcban állok a környezetemmel azért, mert én látom és tudom, hogy ezeken a dolgokon segíteni kell. És mert amennyire erőm, képességeim, helyzeti lehetőségeim ezt meg-

engedték, segítettem is rajta, azon az áron, hogy most tartalékok nélkül megyek az ismeretlen jövő elé, elég nagyszámú családdal (beteg feleség, két felneveletlen gyermek, anyám, féllábú, beteges, munkaképtelen és teljesen vagyontalan öreg apósom, aki ősszel elveszítette eltartóját, egyetlen fiát, stb.

Én neveltetésemnél, élettapasztalataimnál, mesterségemnél, körülményeimnél fogva nem láthattam ezt a legnagyobb problémakört másként, mint ahogy látom. Mindent, amit csinálok, az befolyásol, hogy egy aránylag kis közösségben három millió ember a legminimálisabban értelmezett kulturális javak fogyasztásából is ki van rekesztve. Régesrégen azt kellett látnom, hogy eleve minden kísérletem sikertelenségre van ítélve, mert az ilyen társadalomban eredményes kiadói munka csak átmenetileg, rövid időre, rövidlejáratú, tehát felszínes programm alapján és súlyos koncessziókkal lehetséges. Ezt pedig csinálni nem akarom és nem is bírom. Amihez Önnek a próféta emberi és lelki élményein kellett eljutnia, ahhoz nekem el kell jutnom naponta és óránként, minden egyes üzleti elgondolás kivitelezése, kalkulációja közben, a kétszerkettő alapján. –

Hát igen: az ember sokszor fordult más dolgok felé is, volt úgy, hogy sokszor mást és más dolgokat talán jobban szeretett, de ki lehet-e tartani egy olyan társadalomban, illetve ki lehet-e bírni az állandó lelki feszültséget akkor, amikor a próféták között süket fülekre talál az olyan próféta, mint Ön, és amikor az üzletemberek nem akarják megérteni azt a fajta kalkulációt, amelyre az élet engem megtanított?

Hiszen naponta hall az ember minden oldalról egyformán nyilatkozatokat, amelyek cáfolatára a gondolatsor harmadik vagy negyedik láncszeménél rá kell akadni, amelyek az Ön igazságával és az én igazságommal egyformán ellentétesek és napok alatt tűnnek el a feledésbe. Az az érzésem, hogy a szocialistáktól a legjobboldalibb pártokig mindenki az Ön igazságát és az én igazságomat kerülgetik, – s most, amikor a kétségtelen számok, tények, adatok bizonyítják, hogy a gazdasági helyzet, sőt ama három millió egyrészének helyzete is erősen javult, – az izgalom azért fokozódik, mert sokan nem akarnak még szembenézni ezzel az igazsággal. –

Nem adni kell ennek a három milliónak, nem „segíteni" kell rajtuk, hanem meg kell találni annak a megoldását, hogy állandóan csereértéket előállító, hasznosan dolgozó tagjai legyenek a nemzeti szervezetnek, – akik meg tudják szerezni az ehhez szükséges kulturális javakat, megvetvén alapját a további folytonos fejlődésnek. Amíg ez meg nem történik, addig a nemzet története sem igazi története a nemzetnek, mert az egész nemzeti élet csak csonka élet. Vannak titokzatos folyamatok, ilyen pl. a városi ember elterméketlenedése, a városok sorozatos és folytonos kihalása. Ha az a három millió nem volna, a városok már csak üres falak volnának. Kérdés, meg lehet-e találni az emelkedés útját ennek a három milliónak számára úgy, hogy a maga természetes, ösztönös életformáját megtartsa és továbbra is egészséges emberanyagot produkáljon, megújítva a városokat. Ezt a kérdést csak mindnyájan együtt oldhatjuk meg, – és szerintem még csak ott tartunk, hogy a problémát vetettük fel, a „hogyan" kérdéséhez még csak hozzá se szóltunk. Amit én leírtam Önnek hosszú levelemben, ekörül a „hogyan" körül forog s azért írtam meg, hogy lássa, milyen ne-

héz a kérdés gyakorlati részéhez hozzányúlni olyan környezetben, amelyet maga a „miért" sem érdekel.

Kérem elnézését, hogy ilyen hosszú leveleket írok és szeretettel köszöntöm a viszontlátásig

régi híve és barátja

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/117. Megj.: Fülep–Kner lev. 130–132. p.
Gépírás autogr. aláírással Kozma Lajos szignetjével dísszitett levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1250. sz.

1254. IGNOTUS PÁL – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1938. V. 10.

Igen tisztelt Tanár Úr,

nagyon köszönöm levelét.[1] Elolvasása után még erősebben érzem a személyes eszmecsere szükségét, mint ezelőtt, de sajnos jobban be vagyok fogva, mint valaha s fogalmam sincs, mikor tudok Budapestről elmozdulni. Ha szereznék egy automobilos barátot e célra, minden megoldódnék, de aki elsősorban jöhet számba: Hatvany Lajos,[2] hetek óta Olaszországban van s néhány hétre még ott is marad. Azután majd kísérletet teszek vele, bár nem tudom, hogy mai állapotában (szívbaj) alkalmas lesz-e erre.

Pesszimizmusát teljesen indokoltnak tartom, de úgy érzem, az ember nem engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy egészen elhallgasson, amikor mondanivalója van. Még kevésbé azt a fényűzést, hogy egészen elhallgasson, mert ugyanis csak töredékét mondhatná el annak, ami kikívánkozik belőle. Erről azonban, valamint a 48-as centralista kérdésről is, már amennyire ezt a legutóbbi hetek eseményei aktuálissá tették – mégis csak jobb volna egyszer személyesen kibeszélgetnünk magunkat. Ne vegye rossz néven, ha nem tudok lemondani arról a reményről, hogy ha egyről-másról informálhatnám, ezzel sikerülne szándékait olyan irányba módosítanom, amely Önnek is kellemes volna.

Igaz nagyrabecsüléssel készséges hive

Ignotus Pál

MTAK Kézirattár Ms 4587/244. Megj.: Lengyel 163–164 p.
Gépirat autogr. aláírással.
Zengővárkonyba írt levél.
Ignotus Pál ld. 1132/4.

[1] A levél nem maradt fenn.
[2] Ld. 1210. sz. A látogatásra nem került sor.

1255. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]Várkony, 1938. VI. 9.

Keves Gerlőtei,

Kollárra[1] vonatkozó kérdéseire sorban felelek;[2] 1) hogy mit rövidít a K.G.? – a K. nyilván *Kálmán*, mert ez a keresztneve, a G-t nem tudom, valószínűleg másik keresztnév, amelyet én nem ismerek;[3] 2/ Kollár *eredeti név*; 3/ Őskeresztyén; 4/ elég közelről és elég rég, 26 év óta ismerem; 5/ én eddig tisztességes embernek és kiadónak ismertem.

Szíves üdvözlettel

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 4163/79.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr Gerlőtei Jenő tanár úrnak Debrecen Magoss György tér 9.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad.
Gerlőtei Jenő ld. 915. sz.

[1] Ld. 795/1.
[2] A Gerlőtei érdeklődését tartalmazó levél vagy lap – amely a Helicont is kiadó amsterdami Pantheon. Akademische Verlagsanstalt magyar igazgatójára vonatkozott (ld. 1249. sz.) – nem maradt fenn.
[3] A levélen FLné írásával: a G.-Gusztáv, (az apja neve), ez a második neve.

1256. KISS GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

[Balatonszabadi-fürdőtelep, 1938. VI. 30.]

Kedves Lajos!

A debreceni diákok memorandumban[1] hítták föl Kormányzó úr figyelmét a magyarságot Dunántúlon fenyegető veszedelmre s kérték, hogy különösen az örökös nélkül maradó kisbirtokok idegen kézre jutását akadályozza meg. Kormányzó úr Szunyoghné Tüdős Klára[2] útján közölte Vass Elek[3] telepítési kormánybiztossal, hogy „feltétlenül érdeklődni fog, bármi telepítési dologról lesz szó." Vass Elek azt üzeni most Szunyoghné által nekem s baranyai paptársaimnak, hogy minden eladó házról-telekről küldjünk állandó jelentést egyenesen Vass Eleknek azzal a nyílt kéréssel, hogy tiszántúli kálvinista telepeseket hozzanak oda. (Földművelésügyi Minisztérium!) Szunyoghné ajánlja, hogy az első levélben említsük meg Vass Eleknek, hogy Szunyoghné Tüdős Klárától nyert felszólításra kérjük a kimutatást. Úgy hallom, hogy Sárközt az utóbbi 5 évben 50 % -ig elözönlötte a svábság. Mindenesetre rátok tartozik első sorban ez az üzenet. Miután te vagy ennek a kérdésnek egyetlen alapos ismerője, neked kell küldenem az első jó hírt azzal a kéréssel, hogy légy szíves a továbbiakban intézkedni. Kár lenne csak a református faluknál és papoknál megállni. Ha nem vállalnád az üzenet továbbítását, légy szíves küldeni egy címet, hogy hova

írjak. Ha ezt a csatornát sikerülne legalább egyelőre betömni, már nagy lépés lenne előre.

Bocsáss meg, hogy nyugalmadban zavartalak. A múlt őszi félreértést én eltemettem.[4]

Ha akarsz írni egy sort, jövő keddig itt vagyok családommal Bereczkyék[5] villájában.

Szeretettel

Kiss Géza

Balatonszabadi-fürdő
Leányvár-villa

Kézirattár Ms 4588/86.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony U.p. Pécsvárad Baranya vm.

[1] A debreceni Ref. Kollégium diáksága, a polgári iskola, a gimnázium és a tanítóképző növendékei és tanárai, továbbá a debreceni egyetem teológus hallgatói gyűjtéssel és különféle iskolai juttatásokról való lemondással 1938 tavaszán összegyűjtöttek 4000 pengőt, amiből egy sokgyermekes tiszántúli család részére Drávafokon házat vettek, s tervezték egy másik, matolcsi ház megvételét is. Az akcióról a Debreczen, a Debreczeni Újság – Hajdúföld, a Lelkészegyesület, a Vasárnap c. lapok megemlékeztek, s hírt adott róla a kolozsvári Ifjú Erdély c. lap is. Nyilvánvalóan ezzel kapcsolatosan küldtek memorandumot Horthy kormányzónak is a telepítést sürgetve.

[2] Szúnyoghné (1938-tól Zsindelyné) Tüdős Klára (1895–1980) 1925–1939 között az Operaház jelmeztervezője és műhelyvezetője, majd divattervező. Munkáiban főleg népművészeti motívumokat alkalmazott. Résztvett a Györffy-kollégium megalapításában. – Kiss Géza ismerte Tüdős Klárát, aki Móricz Zsigmond Kákicsról szóló nagy port kavart cikkének (ld. 1235. sz.) megjelenése után leutazott Kákicsra. Emlékezéseiben részletesen leírja, hogyan békítette ki a falu és lelkésze közötti ellentétet. (Rongyok. Tüdős Klára életregénye. Bp. 1974. Kézirat. MTAK Kézirattár Ms 10.907. II. 181–184. p. – Az itt említett esetről szóló részlet mejelent Dizseri Eszter: Zsindelyné Tüdős Klára. Bp. 1994. 119-120. p.)

[3] Vass Elek 1932-ben a Honvédelmi Minisztériumban miniszteri titkár, 1935-ben a Miniszterelnökség elnöki osztályának munkatársa, 1937-ben a Földművelési Minisztérium birtokpolitikai főosztályának főnöke, 1938-ban e posztja mellett országos telepítési igazgató is volt.

[4] Az Ormánység kiadása során támadt összeütközésre utal. Ld. 1220. sz.

[5] Ld. 995/6.

1257. GÁL ISTVÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1938. VII. 18.

Nagytiszteletű Uram!Kedves Professzor Úr!

Géppel írok, így nyilván olvashatóbb az írásom.

Nem tudom, mikor sikerül lemennünk idén nyáron Bonyhádra s onnan egy röpke kirándulásra Várkonyba. De csonkának érezném ezt az évet is, ha nem találkozhatnánk s nem beszélhetnénk meg sok időszerű kérdést. Két hete jöttem haza végleg

Bécsből, végignéztem az Anschlusst, tavasszal sokat jártam Pozsonyban meg Prágában. Lehet, hogy júl.[ius] utolsó napjaiban hozzájutunk a dunántúli kiránduláshoz, de lehet, hogy csak késő ősszel. Ezeket a nagynémet eseményeket hagyom hát akkorra, most csak az addig elintézendő és választ váró dolgokról írok.

Nincs-e kedve Professzor Úrnak a prágai Államtudományi Társaság rendezésében aug.[usztus] 21–szept.[ember] 4 között tartandó tátralomnici Nyári Egyetemen előadást tartani a magyar élet utolsó húsz évéről?[1] Az előadók jórésze miniszter, egyetemi tanár, közíró. A francia előadó Pierre Cot,[2] az angol Graham Hutton.[3] A hallgatóság túlnyomó része az angolszász és skandináv politikusok és ifjak válogatott serege, az előadások nyelve francia meg angol. Már azért is érdemes lenne elmenni ide, hogy lássa, micsoda fiatalság nő fel ezekben az országokban. Tudom, hogy elég kényes ügy ez, ilyen helyen szerepelni, de nagy hivatás is. Készülni nem kellene különösebben, Professzor Úr szabadon társaloghatna másfél órát e nyelvek egyikén honi állapotainkról. Az út t.[ulajdon]k.[éppen] csak a magyar határig kerülne valamibe, a többi biztos megtérülne.

Ha ezt el tetszik vállalni, akkor a lomnici napok után; ha nem, úgy ősz elején nem tartanám utolsónak azt, ha megnézné a prágai csehbarokk kiállítást, amelyhez hasonló remekül elrendezett, jobbadán ismeretlen anyagot rég nem lehetett látni. (Nálunk még egyáltalán nem). Prágában egy olcsó, egyszerű szálloda napi bére k.b. 4 P[engő] Vasútjegyet a határtól Prágáig meg vissza tudok Prof.[esszor] úr részére juttatni, ill.[etve] szerezni, mint az Apollo[4] szerkesztője. Tessék megkísérelni legalább ezt a kis kirándulást, egybekötve egy pozsonyi kiszállással. A cseh-német viszály miatt nem szabad félni; Hitler nem eszi meg oly forrón a cseh kását, mint a magyar újságok főzik.

Itt megemlítem azt, nem tetszene-e az őszi Apollóba írni? Még tavaly nyáron beszéltünk arról, hogy egyszer majd akad valami. A télen az elmaradt csehszlovákiai előadókörútra fölajánlott Faj és nemzet[5] c.[ímű] tanulmány igen üdvös volna a lap olvasói számára. Annál is inkább, mert a Nyugaton kívül az Apollo az egyetlen magyarországi folyóirat, melynek Csehszlovákiában és Romániában a magyarság körében olvasótábora van és melynek minden számát a szlovákok maguk is várják és kommentálják. Arról most nem is beszélek, hogy aránytalanul tisztább pénzforrásokból táplálkozik ritka és vékony ere, mint a dicstelenül kimúlt Válasz.[6] Ennek egyébként értelmesebb emberei, mint most Illyés is, fognak nekem dolgozni. Tudom, hogy tele van még a lap hibákkal, de a Szellem[7] hajdani szerkesztőjéhez talán mégis ez a laptípus áll közelébb, mint a mai magyar divatlapok. Örülnék, ha Prof.[esszor] Úr kitüntetne bizalmával. Én ki szeretnék békülni mindenkivel, akivel akár a Válasz, akár azóta megszűnt más folyóiratok (Tanú, Sziget)[8] miatt, nem mindig a saját hibámból, összekülönböztem. Legfontosabbnak azt tartom, hogy Németh Lászlóval tisztázzam szerencsétlen összezördülésünk körülményeit.

Ha Prof.[esszor] úrnak ez az említett tanulmánya készen lenne, úgy ha most megkaphatnám, igen örülnék. Az őszi számban volna legalább egy szép első-tanulmányunk.

Még aziránt szeretnék érdeklődni, van-e Pécsett népművészeti lerakat baranyai

munkákból, amilyent p.[éldának] o.[káért] a szekszárdi múzeumban tavaly találtunk, ahol hozzáférhető áron vásárolhatnánk kézimunkát? Ha igen, akkor arrafelé térnénk ki Várkonyból hazajövet.

Professzor Úr szíves válaszát kéri, a Nagytiszteletű Asszony kezét csókolja tisztelő hívük

Gál István

Julika[9] tiszteletét küldi.

U.i. Ha esetleg könyvekre ismét szükség volna, szívesen beszerzem őket a szokott kedvezménnyel. Listát kérek mindjárt.

Látom, Tolnay Károlynak új könyve jelent meg: Le rétable de l'agneau mystique des Frères van Eyck, 49 p.[10]

MTAK Kézirattár Ms 4587/132.
Gépírás autogr. aláírással és utóirattal.
Zengővárkonyba írt levél.
Gál István ld. 1019. sz.

[1] FL nem tartott előadást a nyári egyetemen.
[2] Cot, Pierre (1895–1977) francia jogász, radikális szocialista politikus. 1936-ban a népfront egyik létrehozója.
[3] Hutton, Graham (1904–1977) közgazdasági író. Számos műve közül 1936-ban Danubian Destiny c. kötete jelent meg.
[4] Ld. 1224/5.
[5] FL nem írt az Apollóba, Faj és nemzet c. tanulmánya nem készült el, vagy nem maradt fenn.
[6] A Válasz 1938 júniusában megszünt, ill. beolvadt a Kelet Népébe.
[7] Ld. 901/14.
[8] Németh László egy ideig szerette és pártfogolta Gál Istvánt, aki nála lakott albérletben. Neki írta Visszatekintés c. írását (Tanu, 1933. V. sz.) Utóbb csalódott benne, s több ízben keserűen nyilatkozott róla. (Kalangya, 1938. X. 443-449. p.) A Tanu ld. 905/3. – A Szigettel (ld. 1181/1.) ill. Kerényivel való összekülönbözés okáról nem sikerült adatot találnom. Gál nem írt a Szigetbe.
[9] Julika = Gál Istvánné Nagy Júlia.
[10] Ld. 1244/2.

1258. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

Z[engő]Várkony, 1938. VII. 28.

Kedves Carlo,

örülök a jó hírnek,[1] a jelzett időben itthon leszünk és várjuk Magukat, de nem egy-két napra, hanem úgy osszák be, hogy minél hosszabb időt itt tölthessenek, mert különben baj lesz! Érkezésük idejét jó előre jelezze.

A bientôt, szeretettel öleli

Fülep

Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás postai levelezőlapon.

Címzés: Nagyságos Dr Tolnay Károly úrnak Budapest Főposta Poste restante.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad.
A levél végén FLné kézírásával: Cara Rina, ho piacere di vederti da noi. Cordiali saluti: Susanna.

[1] Tolnay értesítése tervezett zengővárkonyi látogatásáról nem maradt fenn. A találkozásra nem került sor. Ld. 1259. sz.

1259. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

Zengővárkony, 1938. VIII. 15.

Kedves Carlo,

sajnálom, hogy nem jött.[1]

Tegnapelőtt érkezett ez a lap R[iná]-tól, nem továbbítottam mindjárt, mert nem írta, mikor lesz Korfuban s mert abban bíztam, hogy Mannheimék Magát is elhozzák autón szombaton (13-án), amikorra érkezésüket bejelentették (de jövetelük elhalasztódott).[2]

Remélem, még ott éri Magát.

Szeretettel öleli

Fülep

Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás.
Címzés: Monsieur Charles de Tolnay Korfu (...) Poste restante. Hellas Grèce.
Expédié par L. Fülep Pécsvárad Hongrie.

[1] Ld. 1258. sz.
[2] Mannheim nem járt többet Zengővárkonyban.

1260. FÜLEP LAJOS – RÉVÉSZ IMRÉNEK

Zengővárkony, 1938. VIII. 26.

Kedves Imrém,

bár ilyenkor[1] jó kívánságokat kapni inkább teher, mint nem, úgy érzem, ezen a címen én még se maradhatok el, mert, azt hiszem, a távolságon át is több közünk van egymáshoz, mint amennyi az élet külső körülményei szerint látszik. Ha valaki, én tudom – ismerve Téged –, milyen súly és felelősség lesz Rajtad, amit vállaltál, különösen, mert alig fognak megérteni s az igazán nagy dolgokban egyedül leszel; de Te ismered a fölfelé nyíló utat s ez elég. Legyen is Veled Isten mindig és adjon Neked erőt mindenhez.

A régi szeretettel ölel

Fülep Lajos

TtREL I.1.e. 76. 100/1938.
Kézírás.
Debrecenbe írt levél.
Révész Imre ld. 852. sz.

[1] Makláry Károlynak, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspökének a halála után 1938. VIII.-ban Révész Imrét választották püspökké; a 803 szavazatból 799-et kapott.

1261. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

Z[engő]V[árkony], 1938. XI. 13.

Kedves Carlo,

nagyon köszönöm „van Eyck"-et[1] – és örömmel olvastam benne sajtó alatt levő könyvének hírét.[2]

Korfuba levélben elküldtem p.[oste] r.[estante] Rinának ide érkezett lapját – egyszer alkalmilag írja meg, megkapta-e.[3] Sajnáltam, hogy nem mehettem,[4] de azzal vigasztaltam magam, hogy ..... ott van, ahol én vagyok; a Maga nem-jöveteléért azonban nem vigasztalt meg semmi.

Öleli

Fülep

Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás postai levelezőlapon, rajta fénykép: FL a zengővárkonyi templom kert felőli oldalán ül.
Címzés: Ill[ustrissi]mo Signore Carlo Tolnay. A címzés többi része átragasztva.
Speditore: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad, Ungheria.

[1] Tolnay valószínűleg a könyv elkészültét jelentette be egy fenn nem maradt levélben. 1938-ból csak egy levelezőlapja (1251. sz.) ill. egy utóbb írt levele (1276. sz.) maradt fenn.
A könyvről ld. 1244/2.

[2] A következő évben megjelent La Maître de Flémalle et les Frères van Eyck. Bruxelles, Éditions de la Connaissance, 1939. c. műre utal.

[3] Ld. 1259. sz.

[4] A Tolnay-házaspár 1938. VIII.-ban tett útjára céloz, amelyre FLékat is hívták. FL szóbeli közlése szerint pénzhiány miatt nem kerülhetett sor utazásukra.

1262. KOLLÁR KÁLMÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Amsterdam, 1938. X. 8.

Nagyságos Dr. Fülep Lajos úrnak
Zengő-Várkony
Kedves Lajos,

nagyon köszönöm az okt.[óber] 5.-i gyors válaszodat.[1] Roppant örülök a jó híreknek, az egészségnek és a munkakedvnek.

Én a folyóirat gondolatnál csak abból indultam ki, hogy egy csomó külföldi revue elsőnek mehet át a Te kezeden, melyeket, különösen devisa stb. miatt nem tudsz, vagy nem akarsz előfizetni.[2]

A Te, de a magyar tudomány szempontjából is csak egy fontos, hogy a könyvedet befejezd.[3] Mert az az érzésed, hogy azt a tél folyamán már befejezheted, nem tudom nem lenne-e okos dolog legalább a kéziratod lemásoltatásához hozzáfogni, hogy az jóváhagyásod után fordítható legyen.

Amint mondottam, mi készséggel hozzuk a könyvedet németül, bár egyelőre még címről, terjedelemről sejtéseim sincsenek. A honorárium kb. 10 % lenne az eladás arányában, a mi költségünkre megy a fordítás és az előleg, 300 eladott példány után volna számítható. Persze a bolti árat megközelítően sem tudom megadni, mert a terjedelmet megközelítőleg sem ismerem.

A könyvedet megállapodás esetén a Pantheon Verlag-unk hozná, mely most egy nagy illusztrált Michelangelo könyvvel fog indulni, inkább képeskönyv. Itt jönne Kerényi új sorozata is: Albae vigiliae.[4]

Ez a levél nem akar más lenni, mint a készség jelentkezése, hogy az én cégem ép az írás utolsó időszakában szívesen rendelkezésedre áll, hogy a megjelenés időpontját is ezáltal legalább egy kissé gyorsíthassuk.

Tehát nem szabad, hogy visszaess, ellenkezőleg, a legjobb egészséget kívánom a munkádhoz és magamnak, hogy minél hamarabb olvashassam bővebb információidat a könyvedről és szándékaidról, hogy adod-e nekünk a könyvet, mely esetben én készséggel vállalom a magyar jog értékesítését is, hogy evvel Neked ne legyen bajlódásod.

Ebben, a természetesen remélt esetben szeretném, ha a megállapodásunk még az ősz folyamán megtörténhetne, hogy egy esetleg karácsonyi magyar út alkalmával a magyar jog értékesítését is legalább elindítsam.

Az anyagi lehetőségei a könyvednek egyelőre biztos nem nagyok, de ezeket jól kézben kell tartani, hogy a Magyar Művészet – Atheneum példája meg ne ismétlődjék.[5]

Szeretettel köszönt

Kálmán

MTAK Kézirattár Ms 4588/167.
Gépirat autogr. aláírással Tiefland=Verlag Amsterdam=Leipzig Theater der Welt Amsterdam + Leidschegracht 78 feliratú levélpapíron.
Kollár Kálmán ld. 795/1.

[1] Eszerint Kollár X. 5. előtt nem sokkal is írt FL-nak. A levél nem maradt fenn. – FL levele sem ismeretes.
[2] Kollár folyóirat szemle írására kérhette fel FL-t, aki nem fogadta el az ajánlatot.
[3] A művészetfilozófiára utal, amelyet FL külföldön, németül vagy angolul szeretett volna kiadatni, előbb Kollár, majd Mannheim útján.
[4] Albae Vigiliae. Arbeiten aus dem Gebiete der allgemeinen Kulturwissenschaft, der klassischen Altertumswissenschaft und Religionsgeschichte. Herausgegeben von Karl Kerényi c. sorozatra utal, az 1. sorozat 1–15. sz. 1940–1943 között az amsterdami Pantheon. Akademische Verlagsanstaltnál, a 2. sorozat 1–19. sz. a zürichi Rheinverlagnál jelent meg.
[5] Ld. 882/5. ill. 1142/2.

1263. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1938. X. 10.

Carissimo,

hívó kártyájára[1] legszívesebben azonnal elindultam volna, annyira megörültem neki. De persze, persze... Megkíséreltem, hátha kapok vasúti jegyet. (Mostanában szegény vagyok, a megszokottnál is szegényebb.) Biztattak; de közbejöttek a csehországi események.[2] Egy csomó fiatal kollégát a határra küldenek, első sorban azok számára kell a jegy. S a MÁV, vagy a minisztérium szűkmarkú. Talán még is megkapom a jegyet, de most szombatra, ahogy szerettem volna, nem sikerült. Néhány napra (szombat-vasárnap-hétfő) el tudnék szabadulni.

Sok nehéz megmondanivalóm volna, olyan, amilyenről írni is nehéz dolog, gondolkodni is fájdalmas. Olaszországba is nehéz szívvel indultam[3] és végig nehéznek éreztem a szívemet. Nem volt egy olyan boldog pillanatom sem, amilyent annyit köszönhetek Itáliának. Boldognak érzve azt a rövid tartalmú állapotot, amelyben az ember sem a múltját nem érzi, sem a jövőjét, hanem teljesen feloldódik a jelenben.

Pedig milyen szép az élet! Milyen kifogyhatatlanul szép. S én még is állandó készenlétben állok, a végső elindulás jelét várom. Olyan vékony az a fonál, amely ehhez az élethez fűz, hogy egy lehellet elszakíthatná.

Nem, barátom, nem kívánok megalázottságban élni; nem fogadok el alamizsnaszámba menő megkülönböztetést sem.[4] Én egyszerűen *ember* vagyok s ha emberi módon nem élhetek – szabadságban és kikezdetlen önérzettel – akkor egy pillanatig sem akarok élni. A kenyeremnek javát megettem – már a héjáig értem – s nehány órával, vagy évvel előbb, vagy utóbb megyek, amúgy is mindegy.

Azzal a meggyőződéssel fogok eltünni, amivel szegény drága Osvát Ernő[5] bucsuzott el tőlem: hogy kár volt megszületnem. Vígasztaló érzés tudnom, hogy nem marad nyomom, s hogy az eltűnésem alapos lesz.

Keserűség azért nincsen bennem, sem szomorúság. Dolgozni is teljes elmerüléssel tudok. De a tudatom mögött mindig útrakészen várom a jeladást.

Nem vagyok pesszimista sem. Lehetségesnek hiszem, hogy a világ fortyogása megenyhül és hogy az emberek valamennyire megbékélnek. De az ellenkezőre is elkészültem.

Tartok tőle, hogy a Maga lelke körül sem derűsebb az ég. Bizony jól esnék, ha kibeszélhetnénk magunkat.

Talán sikerül fölkerekednem, s akkor idején hírt hall tőlem.

Addig is, sőt azután is, mindig is szeretettel gondol Magára

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/87.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A kártya nem maradt fenn.

[2] Az 1938. IX. 29-én Csehszlovákia feldarabolását kimondó Müncheni Egyezmény nyomán a magyar hadsereg X. 11-én bevonult Komáromba, Ipolyságra és Sátoraljaújhely addig csehszlovák

fennhatóság alatti területére. Az Ujság tudósítója az ottani eseményekről való beszámolók kedvéért utaztak a határhoz.

1938. XI. 2-án született meg az első bécsi döntés, amely visszacsatolta Magyarországhoz Csehszlovákia déli, magyarlakta sávját.

[3] Ld. 1206. és 1213. sz.

[4] Az I. zsidótörvényre utal Ld. 1246/2.

[5] Osvát Ernő (1876–78? - 1929) a Nyugat szerkesztője, Elek Artúr jóbarátja, tüdőbajos leánya halála után öngyilkos lett.

1264. SZEGŐ GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Fiume,] 1938. X. 11.

Édes Lajosom,

régi hazám nyelvén írok Neked, mert a mai hangulatomban így, valahogy közelebb érzem magam Tehozzád. – Pedig milyen gyönyörű volt utolsó leveled[1] – még nyelvileg is, büszkén mutogattam egynémely olasz intimusomnak és egyikük sem akarta elhinni, hogy nem Toscana klasszikus földjén ringott a bölcsőd. Hát még a tartalma! Nem is tudod, – Lodovico – mily jót tettél velünk, hogy mit jelentett nekünk – ezekben a percekben[2] – annak a tudata, hogy *ilyen* barátot adott nekünk Isten – a minden fajták ősi, egyetlen Istene. – Nem akarok szentimentalizmusba esni, de a mai élet sivár vigasztalanságában az egyetlen felemelő tudat, hogy még vannak – ha igen kevesen is – emberek, akik érzett valósággá teszik nekem Krisztus parancsát: szeresd felebarátodat.

Te ezek közé tartozol, nem újra, hogy a sors jóvoltából viszontláttalak,[3] hanem amióta a sors először összehozott bennünket. – Azóta mindig az volt az érzésem, hogy – noha egy évtized alatt hírt sem hallottunk egymásról, benned a Gondviselés olyan barátot adott, amellyel csak különös jókedvében tünteti ki az embert. És én büszkén vallom magamat kitüntetettnek. Milyen szép, mondhatnám keresztényien szép volt az a „pogány" kijelentésed: è un' amicizia che mi connette con voi. E, per me, è questa la più bella credenza.

Mio caro ho una vera profunda nostalgia per voi e attendo con ansia il emprimento dell'appello a cui ha subordinato la nostra venuta.

Nem furcsa véletlene a sorsnak, hogy a mi találkozásunk immár másodszor sorsfordulót jelent számunkra.[4] Adja Isten, hogy ezt a súlyosabbikat – mert emberi méltóságunkat érinti – hasonlóan ússzuk meg, mint az előbbit. Csakhogy ne anche nostra „eterna" giovinezza sem eterna. – E mi duole il cuore se penso ai *neri*[5] giovani de quest'era. –

Nem írok tovább, mert különben túlságosan elszorul a szívem. Sokat gondolok Reátok, terád meg a kedves Zsuzsa pajtásra, akinek ugyancsak sikerült, rövid pár óra alatt magát nálunk befészkelnie. –

Ég Veled, édes Lajosom és ha megszólal a te kis templomod harangja, küldje felénk egyikét a Te szép gondolataidnak és mi azt fel fogjuk fogni, és meg fogjuk érteni.

Szeretettel mindnyájunk részéről

Gyulátok

MTAK Kézirattár Ms 4589/286.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Szegő Gyula magyar születésű Fiumében élő ügyvéd, városi ügyész volt. FL 1919. januárjában ismerte meg, amikor kormánybiztosként a fiumei magyar tisztviselők és alkalmazottak személyi és anyagi ügyeinek rendezésével volt megbízva. Szegő egyike volt azoknak, akik segítették munkájában. FL élete végéig baráti kapcsolatban maradt Szegővel, majd özvegyével és leányaival is.

[1] A levél nem ismeretes.
[2] FL nyilvánvalóan a Fasiszta Nagytanács által 1938. X. 6-án elfogadott első olaszországi zsidótörvény alkalmával írt szolidaritását és szeretetét kifejező levelek Szegőnek. A törvényt a magyar napilapok X. 7-én ismertették.
[3] A levélből úgy tűnik, hogy Szegőék 1925 tavaszára tervezett bajai látogatására sor kerül. (Ld. FL-lev. II. 523. sz.) Az ugyancsak tervezett közös abbáziai nyaralásról nem maradt fenn adat.
[4] Szegő és FL akkor ismerkedett meg egymással, amikor a Monarchia széthullásakor Fiume státusza megváltozott. Szegő résztvett a helyi politikai életben, az autonom párt és Fiume szabad városi státuszának híve volt. Az olasz nacionalisták hatalomra kerülése után, 1922 tavaszán menekülnie kellett, s csak másfél év múltán, 1923 őszén térhetett vissza Fiuméba. (Ld. FL-lev. II. 523. sz.)
[5] Az olasz fasiszta szervezet fekete ingére utal.

1265. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony, 1938.] X. 12.

Carissimo,

la vostra lettera, benchè triste, mi ha recato anche un piacere mettendomi in prospettiva la Vostra eventuale venuta prossima; imaginatevi, che, soltanto leggendola, ebbi conoscienza di certi paragrafi riferenti anche a Voi, talmente non ho ancora realizzato simili possibilità, talmente eravate per me „uomo" senz'altro aggetivo. Ma, riflettendoci, non posso non vederci una crudele ironia della sorte che spesso raggiunge, secondo la mia esperienza, chi nutrisce ancora sentimenti di chauvinisme in sè, e chi trova lodevoli i fatti di manigoldi. Voi peccavete in ambedue riguardi – se Vi rammentate ancora delle nostre controversie intorno a certi buoni lati di certi sistemi politici. La morale n'è che non bisogna tener a niente, perchè chi ci tiene, scusa... Virilmente! dice Caterina da Siena, così dobbiamo vivere e morire noi, ultime sentinelle pompeiane, e questo Voi avete seguito e saprete fare.

Venite! Abbracciovi

Lodovico

A hely és év: postabélyegző.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 99.sz.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

Kedves Barátom,

levele, bár szomorú volt, mégis örömet is szerzett, mivel esetleges közeli jövetelét ígérte; csak elolvasásakor döbbentem rá, hogy bizonyos törvények Önre is vonatkoznak, annyira nem gondoltam még ilyet lehetségesnek, annyira csak „ember" volt számomra, minden jelző nélkül. De elgondolkodva rajta, nem tudok nem észrevenni benne valamiféle kegyetlen iróniát azok iránt, akikben tapasztalatom szerint a sovinizmus érzése él, és akik dícsérendőknek tartják a hóhérok tetteit. Maga mindkettőben ludas, – ha emlékszik még bizonyos politikai rendszerek némely jó oldalairól való vitáinkra. A tanulság az, hogy nem szabad semmihez se kötődni, mert aki kötődik, az menteget is.

Férfiasan! mondja Sienai Katalin, így kell élnünk és meghalnunk, utolsó pompei őrszemekként; Maga így tett és fog is tudni így tenni. Jöjjön!

Öleli

Lodovico

[1] Ld. 1263.sz.
[2] U.o.
[3] A zsidótörvényre utal. Ld. 1246/2.

1266. PEWNY DENISE – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1938. X. 17.

Mélyen tisztelt Tanár Úr!

Annak a nagy bámulatnak, amellyel Tanár Úrnak adózom nemcsak az az oka, hogy unokabátyám Szántó Rudolf[1] mindig a legnagyobb szeretettel és tisztelettel beszélt nekem Tanár Úrról, hanem, mert amióta művészettörténettel foglalkozom állandó olvasmányaim a Tanár Úr művészettörténeti munkái. Most, hogy Rippl-Rónairól fogok disszertációt írni[2] elolvastam a Tanár Úrnak a „HÁZ" 1910. évfolyam 10. számában megjelent cikkét is.[3] A sok áttanulmányozott cikk és apró tanulmány között – szerény véleményem szerint – ez az egyetlen, ahol a problémákat gyökerüknél fogta meg a szerző és egy magasabb fejlődéstörténeti szempontból bírálta meg Rippl-Rónai művészetét. – Megtudtam azt is, hogy Tanár Úr annakidején egy monographiát akart írni Rippl-Rónairól.[4] – Ami anyagot össze tudtam gyűjteni összehordtam már, de bizony úgy az életrajz, mint a művészi fejlődés szempontjából annyi még a hiány és az eldöntetlen probléma, hogy még nem kezdhetek neki az írásnak. – Mélyen tisztelt Tanár Úr igen nagy segítségemre lehetne nagyértékű tanácsaival és azzal az adatanyaggal, amely birtokában van. Nehéz munkámban most zsákutcába futottam és egyetlen reményem most már csak a Tanár Úrba helyezem.

Nem szeretném a Tanár Urat hosszú levélírással fárasztani és különben is az lenne talán a legcélszerűbb, ha megengedné, hogy felkeressem Zengővárkonyon.[5] Végtelen hálára kötelezne tisztelt Tanár Úr, ha erre nekem alkalmat adna.

Mély tisztelettel

Pewny Denise

Pewny Denise Budapest VI., Eötvös u.5.

MTAK Kézirattár Ms 4589/133.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Pewny Denise életrajzi adatai és további sorsa nem ismeretes.

[1] Ld. 887/10.
[2] Pewny Denise: Rippl-Rónai József (1861–1927). Bp. 1940. 135 p. 26 t. A budapesti M. Kir. Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézetének dolgozozatai. Igazgató: Gerevich Tibor. 62 sz.
[3] Rippl-Rónai József. = A Ház, 1910. 10. sz. 223-228. p.
[4] Rippl-Rónai veje, Dobossy Elek 1927. XII. 23-án levélben kereste meg FL-t s felkérte egy Rippl-Rónai életrajz megírására, amelyhez a család rendelkezésére bocsátotta volna a kéziratos hagyatékot, a levelezést és a reprodukálandó képeket. A kiadásra az Athenaeum vállalkozott. 1928 tavaszán számos levelet váltottak (közülük csak a Dobossy által írt, FL-nak szólók ismeretesek), létrejött a kiadóval is a megállapodás. Utóbb azonban Rippl-Rónai özvegye nagyobb százalékot kívánt magának a szerzőnek és az örökösnek járó együttes összegből, s FL lemondott a könyv megírásáról. Ld. FL-lev. II. köt. 608-610, 614., 616., 618-621., 623., 625., 627., 629., 630-637., 639., 642., 646-647., 667-668.sz.)
[5] Nincs nyoma annak, járt-e Pewny Denise Zengővárkonyban.

1267. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony, 1938.] X. 29.

Carissimo,

ebbi il catalogo del Lazzarone che Bela,[1] purtroppo i soldi mi fanno difetto.

Il bel tempo è bell'e ito senza che Voi foste venuto.[2] Peccato! Ma non è ancora tardi; venite pure, facendo ritornare il bello; sarete ambi i benvenuti, nunc et semper.

Ringraziandovi dell'avermi pensato,

Vi abbraccio

Lodovico

Az évszám: postabélyegző.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 100. sz.
Kézírás postai levelezőlapon. Rongált.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5.I.5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad.
Kedves Barátom,

megkaptam a nagy Lázár Béla katalógusát, sajnos, nincs pénzem.

A szép idő elmúlt, s Maga nem jött el. Kár! De még nem késő; jöjjön és hozza vissza a szép időt; mindkettejüket szívesen látom most és mindörökké.

Megköszönve, hogy rám gondolt,

ölelem

Lodovico

[1] Ld. 1268.sz.
[2] Ld. 1263/1.

1268. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1938. X. 29.

Kedves Lodovico,

sajnos nem sikerült szándékomat megvalósítanom.[1] A kiadóhivatal jó ideig biztatott, azután végleg vétót mondott azzal, hogy a határra kiutaztatott munkatársak részére is alig bírja kicsikarni a szükséges jegyeket.[2] Közben az idő is meggyalázatosodott. Óh, ez a reggeltől estig tartó sötétség! Rómában is volt részem lucskos novemberben, de estére mindig napot láttam. Ha Felsőmagyarországot, vagy legalább egy részét addig visszakapjuk, talán tavaszon módját tudom ejteni egy kis scappatinának. Úgy is nagyon szeretném virágjában látni a gesztenyésüket.

Magam helyett Lázár Béla könyvtárának katalógusát küldtem el.[3] Úgy gondoltam, hogy talán akad benne olyan könyvre, amelyre szüksége lehet. Én a vásárló megnevezése nélkül megvenném és elküldeném. Azt azonban eleve tudnia szükséges, hogy L[ázár] B.[éla] gyalázatosan összefirkálja és aláhúzásokkal megzebrázza könyveit. Olyan buzgón cselekszi ezt, mintha alibit kívánna vele bizonyítani: azt t.i., hogy csakugyan elolvasta töménytelen könyvét. Szabad időmet mostanában azzal töltöm, hogy a mi könyvet megvettem, azt gumival tőlem telhetően megtisztogatom. Ha a katalógust végignézi, meglátja majd, hogy sok ritkaság van benne, legalább is sok olyan könyv, amit idehaza megszerezni lehetetlenség, de külföldről meghozatni is csak szerencse esetében lehet. Mindezt izenet alakjában elmondtam a Senorának is, akivel egy kicsit sikerült elbeszélgetnem.[4] Azt hittem, hogy megelőzi Várkonyban ezt a levelemet; de most már nem vagyok benne bizonyos, azért inkább megírtam.

Multkori levelemhez (és reá válaszként érkezett levelezőlapjára) meg kell jegyeznem, hogy nem érzem magamat sovinisztának.[5] Egyszerűen: szeretem a hazámat és azt az emberfajtát, amely alapította és amely benne él. Minden más országnál és minden más emberfajtánál jobban szeretem, ahhoz az elfogultsághoz hasonlóan, mellyel az ember szüleit, testvéreit, barátait jobban szereti más embereknél. A zsidó is mint olyan a „más emberek" kategóriájába tartozik. Nem érzem testvéremnek, mint a magyart, nem vagyok iránta elfogult; az amit általában zsidó faji tulajdonságoknak minősítenek, nekem is ellenszenves. Ma! Ma! de azért a zsidó is ember, mint ahogy ember a szerecsen és a maláji és a tót, az oláh, épp úgy, mint a francia, vagy angol, sőt a becsületes kutya is.

Ami pedig certi sistemi politici-t illeti, azokat én is szívből utálom. Természetes ez, az olyannak esetében, aki annyira szabadságra szomjas természet, mint én. De azért, mert a fascizmus vad és nyers hatalmi szervezet, nem bírom nem látni azokat az eredményeit, amelyekkel meggazdagította, sőt részben meg is szépítette Itáliát. A hitlerizmus sokkal embertelenebb berendezkedés, még sem tudom kétségbe vonni bizonyos sikereit és olyan eredményeit, amelyekre alig tud példát a história.

Hogy mindebből mi következik reám, az mellékes. Teljesen mellékes, hogy vagyok-e vagy nem. Mellékes nem csak a világra nézve, hanem magamra nézve is.

Amit levelemben erről elmondtam, az a távol élő barátnak szólt, a kinek fölvilágosítással tartoztam arról, ami elkövetkező lehet. Ha eltűnök, nem mindenkinek kell tudnia az okát, de barátaimnak igenis kell.

Esetemben — nem nevezném lelki válságomnak — nem látom a sors iróniáját. A sorsot én nem híttam ki. Elfogadtam, amit végezett és alaptermészetemnek megfelelően igyekeztem benne megtalálni a jót és helyeset.

Levélben mondom el mindezt, mert ki tudja, mikor tehetném élő szóval. Mint megírtam már, nincsen bennem se keserűség, se szomorúság. Alapjában optimista vagyok és nem bírom elhinni, hogy a rossz és az esztelenség állandóan úrrá tudjon lenni a világon.

Abbracci cordiali da

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/88.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Elek zengővárkonyi látogatásának tervére utal.
[2] Ld. 1263/2.
[3] FL előző (1267.sz.) levelében említi a Lázár-katalógust. Elek levele, amelyben elküldte, nem maradt fenn.
[4] FLné nyilvánvalóan Debrecenbe, szüleihez utaztában, vagy onnan visszatérőben állt meg Budapesten és találkozott Elek Artúrral.
[5] Ld. 1265.sz.

1269. FÜLEP LAJOS — ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony, 1938. XI. 17.]

Carissimo,

nagyon sajnálom, hogy jövetele most elmarad,[1] s duplán, hogy ilyen okból. Mert — nem tehetek róla, akárhogy csóválja a fejét — én ezeknek az „eredményeknek" nem örülök, sőt fájlalom őket, mint mindent, ami aljas rendszereknek malmára hajtja a vizet.[2]

Ezekben a kérdésekben köztünk egyáltalán áthidalhatatlan ellentét van. Én már csak lelki és szellemi hazát ismerek és ismerek el, minden másfélét csak kényszernek tekintek, amit viselek, mert muszáj, de közösséget nem vállalok vele, még kevesebb okot látok arra, hogy „szeressem". Az elfogultságnak az a Maga adta megokolása, hogy olyan, mint a család stb. — rám semmilyen hatást se tesz, mert senkit azért, mert „rokon", nem érzek magamhoz közelebb esőnek, mint az „idegent", és fordítva, mert akármilyen rossz keresztyén vagyok, véremben van, amit Jézus mond, mikor hírül viszik neki, hogy az övéi keresik, „elnézvén körös-körül a körülötte ülőkön, monda: Ímé az én anyám és az én testvéreim."[3] Anyámat úgy szerettem, aminél jobban talán nem lehet szeretni, de tulajdonságai és szenvedései miatt; apámat csak öreg korában szerettem meg, amikor már nem tehetett rosszat; a bátyámhoz pedig semmi közöm, eszembe se jut, hogy a világon van.[4]

De ennél sokkal fontosabb, hogy szerintem a certi sistemi politici nem tehetnek semmi jót; mert náluk a „jó" is rosszá válik, sőt rosszabb a rossznál; mert azért csi-

nálják, hogy vele a rosszat igazolják, elfogadtassák; szóval a „jót" lealjasítják, prostituálják; szóval a jónak még a fogalmát is tönkre teszik s a világot megcsalják s a jónak még a tiszta tudatát is elrabolják tőle; ezek tehát a legsötétebb gazemberek; ha igaz az, hogy a Rózsa Sándorok, abból, amit raboltak, a szegényeken is segítettek, tisztelem, mert a rosszból szolgáltak a jónak; de ezek a gazemberek a jóval szolgáltatnak a rossznak, s csak azért teszik, hogy a rossznak az életét megnyújtsák. Így történik meg, hogy a „jó" csakugyan „relativvá" válik s aszerint kell megítélni, hogy ki milyen céllal teszi. Hát, Carissimo, ebből én nem engedek, s engem nem lehet becsapni, s én azért mert Mussolini néhány ócska követ kiásatott,[5] nem vagyok hajlandó ennek a rendszernek „jó oldalait" elismerni, egy olyan rendszerét, mely kiásni talán tud, de megfaragni tisztességesen egy darab követ se tud, s egy olyan világot teremt, amelyben nem is lehet soha többé. Minden porcikám undorodik az olyan világtól, melyben valakinek nem a szellemi és erkölcsi minősége, hanem származása, nemzetiségi v[agy] felekezeti hovatartozása jog más ellen, vagy jogtalanág más előtt. Medika lányomat[6] kollégái ghetto-padba akarják ültetni, s ő azzal védekezik, hogy „született keresztyén". S ha nem volna az, akkor üljön oda? Akkor mondjuk valamire, hogy gazság, ha a mi bőrünket égeti? Aljas volt ez a mostani világ a zsidótörvény előtt is, semmivel se inkább, mint utánna, ilyennek láttam, tudtam, mondtam; az aljasság nem a tettekkel kezdődik, hanem tulajdonságokkal — de Maga régen is tudta védeni, s még ma is tudja. Hát ez az, amibe sose tudtunk s nem is fogunk egyetérteni. Legalább is én nem változtatok nézetemen, hiszen minden engem igazol. S megírtam a lányomnak, hogy tisztességes ember ilyen világtól csak egyet fogadhat el, s ez a ghetto-pad. Én egész életemben rajta ültem s meg is maradok. S ha mindenki húzódik tőle, egyedül is megmaradok rajta. De azért jöjjön, amikor majd lehet.

Szeretettel öleli

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 101. sz. Megj. Fülep–Elek lev. 248-250.p.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1268.sz.
[2] Az 1938. XI. 2-i első bécsi döntésre utal, amely visszacsatolta Magyarországhoz Csehszlovákia déli, magyarlakta sávját.
[3] Márk 3, 34-35. A folytatás: Mert aki az Isten akaratát cselekszi, az az én fitestvérem és nőtestvérem és az én anyám.
[4] Apja Fülep György állatorvos (1847–1932), anyja Sándor Róza (1853–1913), bátyja, Jenő ld. 1013/7.
[5] A Mussolini által támogatott régészeti ásatásokra és nagyszabású építkezésekre utal.
[6] FL kisebbik leánya Veronika. (1918–1950.) Utóbb orvos lett.

1270. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony] 1938. XII. 1.

Kedves Barátom!

Megkaptam a naptárokat, hálásan köszönöm. Valaminek szimbolumai számomra, ami még van – de meddig?

Levelezésünk megszakadt és pedig miattam.[1] Az Ön levelére nagyon sokat kellett volna írnom, s abban bíztam, majd szóval hányhatjuk-vethetjük meg a dolgot. Ön egyszer azt mondta, hogy jóformán hetenként Pestre megy (én 5 évenként), s akkor úgy volt, hogy talán felmegyek; Hatvany – Ignotus Pálék ugyanis már régen hívnak, menetelem mindig halogatódott, s akkor azt gondoltam, sor kerülhet rá; de mégis elmaradt.[2]

Az újabb állapotok – mint előre látható volt – megromlottak, mint ahogy, nézetem szerint még romlani fognak. Gyakran és nagy szorongva gondolok Önökre, akik a sok tehetségtelenségért és gonoszságért a legfőbb kvalitás birtokában s a legártatlanabbul szenvednek. Egyébként, amint már írtam, mindnyájunkra sor fog kerülni, ránk is.

Levelének egyébként minden elvi szempontjával ellentétben állok (a személyiekkel tökéletesen egyetértek), különben mikor Ön felháborodik azon, hogy a nincstelenek ingyen, munka nélkül kapjanak valamit. És aki beleszületik, aki örököl? Vagy – vagy! Vagy mindenki, vagy senki! De idetartozik a tanulás lehetősége is, amit legtöbben ingyen kapnak – és nagyon sokan sose szolgálnak meg.

Ha semmi gyakorlati haszna, sajnos, nincs is az én barátságomnak, szeretném ha megérezné, hogy ha lehet még jobban Önökkel vagyok, mint valaha.

Igaz szeretettel

Fülep

BML., XI. 9. Knr Nyomda ir. C/30. 174. Megj.: Fülep–Kner lev. 132.p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1253.sz.
[2] Ld. 1203., 1205., 1207., 1210., 1211., 1216., 1222., 1224., 1225., 1226. és 1227.sz.

1271. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1938. XII. 3.

Kedves Barátom!

Örömmel vettem kedves sorait,[1] már a borítékon az ismerős betűknek nagyon megörültem. De érdemben válaszolni nem tudok levelére. Csak a félreértések egyik részét akarnám tisztázni. Én nem azt mondottam, hogy hetenként járok Pestre, hanem azt, hogy havonta. De 1936. óta betegeskedtem, ritkábban mentem fel s nem

is minden hónapban, akkor pedig időt és pénzt röntgenvizsgálatokra s egyebekre kellett áldoznom. Ez év elején pedig hat hetet és egy kis vagyont költöttem el egy epekőműtétre,[2] amely után tavasszal és nyárelején is csak részben voltam munkaképes, dolgom pedig rengeteg volt. Azokkal a közigazgatási „marhaságokkal" voltam elfoglalva, amelyeket Ön jelölt meg így, de amelyeket én szépnek, érdekesnek, fontosnak és hasznosnak is tartok s amelyekben szakértőnek is mondhatom magam. Olyan szervezési és munkakönnyítési munkát végeztem el a magyar közigazgatás számára, amellyel nemzeti hivatást teljesítettem s amely most önmagába bukik bele. *Túlságosan jó* és differenciált, túlintelligens, s emiatt nem lehet elég olcsó, mert az emberek nem a munkaeszközt, hanem az „árut" látják a közigazgatási nyomtatványban s beleesnek abba a látszattakarékosságba, amely mindennél drágább a világon. –

A félreértés tehát ott van közöttünk, hogy a találkozásunk elmaradása körül semminek oka nem vagyok, sőt: idő és pénz hijján nem is számíthattam erre. Legfeljebb arról lehetett volna szó, hogy Ön egyszer, amikor Pesten jár, értesít engem és összehangoltuk volna az utazás időpontját, amire egy bizonyos fokig megvan a lehetőség.

Ami a helyzetet illeti: emlékeztetem Önt Sükey Károlyra,[3] aki dadogó ember volt s 1848. március 15-én azt kiáltotta közbe a Pilwaxban, hogy: mmost nnnincs sszükség o-o-okos emberekre. Nem tudom, mely lapokat szokta olvasni s szeme elé került-e Brinkmann német államtitkár előadása a német helyzetről,[4] amely egészen szokatlan őszinteséggel vázolta az ottani gazdasági rendszer felépítésének következményeit s sürgősen más irányt javasolt, s éppen a magángazdasági iniciativa minél gyorsabb és mennél szélesebbkörű bekapcsolását a hivatalos gazdálkodás helyébe. Egy svájci lapban is olvastam erről, sokkal szabadabban persze, bírálatot, mint ahogy itt írtak róla. Mindez persze nem használ semmit, mert az eseményeket sokkal inkább érzelmek irányítják, mint valaha. –

Nekem eltökélt szándékom, hogy kitartok a posztomon a végletekig. Érzelmileg sem tudok mást tenni, – én nem tudok másutt, mint magyar földön és magyarul élni, s az elmenésnek minden technikai előfeltétele és a hozzávaló pénzem is hiányzik. Most már évek óta sokkal több áldozatot hoztam személyzetem együtt tartásáért, mint szabad lett volna s nem tudok ezen változtatni most sem. Személyes tartalékom egy fillér sincs, mindenem, amim van, be van fektetve az üzletbe. Ezt pedig sokkal könnyebb elpusztítani, mint gondolnák az emberek. És akkor még az a szerintem igen kevés is, amit az embereimnek nyújtani tudok, az is veszélyeztetve lesz. –

Hogy tudja mi a helyzet: járásunkban két nagy község van, Gyoma és Endrőd. A két község együttes területe 65,492. kat.[asztrális] hold. Együttes lakossága 1920-ban 25,792, 1930-ban 26,172. A természetes szaporodás csak 380 lélek, elvándorlási veszteség tehát 2135.

Íme: a helyzet az, hogy a háború előtt nekem volt 130 alkalmazottam, most van kb. 60. Rendkívüli lelki erőfeszítéssel, őszinte megrendüléssel ma mondottam fel ismét ötnek. Ezt is a végtelenségig halasztottam. Az 1912. év óta *egyetlen* kísérlet nem történt arra, hogy valaki is itt munkaalkalmat teremtsen, semmiféle olyan vállalko-

zás, amely ide munkát *hozna*, itt nincs az enyémen kívül. Engem pedig az idők felőrölnek. – Mert hogy van malom, amely az itteni búza *egy részét* felőrli, az semmi, hiszen kereskedelmi őrlés alig van, a külföld a melléktermékek és az őrlési haszon kedvéért alig vesz tőlünk lisztet, csak búzát!!! Ipari vállalkozás semmi nincsen. A földreformban kapott földek nagyrészének új gazdái nem fizetik az adót, nem fizetik a törlesztést, kiélték a földeket és tönkrementek rajta. Gyomán talán e tekintetben valamivel jobb a helyzet, de a környéken ez az eredmény. Új, felosztható birtok már kevés van a határban, s közöttük olyan is, amelyet a városok ellátása szempontjából vétek lenne felosztani. –

Íme: világosan látható, hogy miként kergeti el az extenzív mezőgazdaság és az ipari mellékkereset hiánya erről a legmagyarabb vidékről az embert, miként csinál belőle városi gyűlevészproletárt. És akkor bennünket, akik a legnehezebb viszonyok között, a legsúlyosabb személyi áldozattal is megmaradtunk a faluban, éppen úgy elér a végzet, mint mindenki mást. Kivételes elbánást nem is igényeltem soha. De meg vagyok győződve, hogy a pusztítás teljesen irracionális, a kezdeményező erő, a vállalkozás végzetes pusztulásra fog vezetni s ha az állami szervek esetleg egyetmást pótolnak is, nemgazdaságos termelésükkel, rossz bérpolitikájukkal, állandó, közpénzekből pótlandó deficitjükkel csak az ország további elszegényedését fogják okozni.

Ha egy napot, vagy kettőt együtt tölthetnénk és elmagyarázhatnám Önnek álláspontomat, amelyről a háború előtt és alatt kelt, most előkerült leveleimből látom, milyen szervesen nőtt ki az életemből és munkámból, meg tudnám győzni Önt is, hogy van olyan emberséges, mint bármely más érzelmi álláspont, mert realitásokon nyugszik, s mert az egyetlen lehetséges és tényleges megoldás felé mutat. Minden más éppen úgy rombol, ha jóindulatú is, mint a rosszindulatú rombolás szelleme, mert a lehetetlent akarja, élő emberek bőrére és rovására.

De mindez most már nem érdekes. Attól félek, megszűnhet máról holnapra annak a lehetősége is számomra, hogy ilyesmivel foglalkozzam, mert sokkal akutabb problémákkal kerülök majd szembe. Én csinálom azt, amit csinálnom kell és amit csinálni tudok, az utolsó percig s mert meg vagyok győződve, hogy reálisan, okosan és tisztességesen csinálom s a nemzet igazi érdekeit szolgálom vele, bíznom kell abban, hogy el nem veszhetek. Ha mégis el kell vesznem, az nem jelentheti azt, hogy nem volt igazam. Ez az érzés egyelőre az uralkodó bennem, ha a jövőben bízni már nem is bírok. Köszönöm az Ön kedves levelét. Önön kívül alig akad barátaim között, aki egy ilyen gesztusnak velem szemben szükségét érezte volna s ez fáj az egészben legjobban.[5]

Szeretettel köszönti

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/118. Megj.: Fülep–Kner lev. 133-134.p.
Gépírás autogr. aláírással Kozma Lajos szignetjével díszített levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
A 4. és 8. bekezdés piros ceruzavonal, a levél felső részén FL írása: Én húzgáltam meg – előadáshoz. F.L. (Az 1958. V. 22-i Kner Imre emlékest alkalmából. Ld. Ms 4555/36-38.)

[1] Ld. 1270.sz.
[2] Ld. 1232. ill. 1246.sz.
[3] Sükey Károly (1828-1854) ujságíró, költő, a márciusi ifjak egyike.
[4] Brinkmann, Carl (1885–1954) szociológus, közgazdász, a tübingeni egyetem tanára. Sümegi György feltevése szerint (Fülep–Kner lev. 134.p.) Magyary Zoltán meghívására tartott Budapesten előadást.
[5] A második zsidótörvényre utal, amelyet 1938. XII. 23-án terjesztettek be, 1939. V. 4-én iktattak törvénybe „a zsidók gazdasági és közéleti térfoglalásának korlátozásáról." Egyebek mellett 6 % -ra korlátozta a zsidók engedélyezett arányát szellemi pályákon az első törvényben foglalt 20 % -hoz képest.

1272. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1938. XII. 6.

Kedves Barátom,

meglepetéssel olvastam levelének[1] utolsó sorait, melyekben azt írja, hogy rajtam kívül alig akad barátai közt, aki ilyen gesztusnak szükségét érezte, s ez fáj Önnek legjobban. Nem az lep meg, amit barátairól ír, hanem hogy levelemben „gesztust" vélt fölfedezni. A világ legtermészetesebb dolga, hogy mikor a barátomat bántják, még melegebben és több szeretettel gondolok rá, mint máskor, – s éppen azért, mert ez annyira természetes, külön nem is írtam volna amiatt, ha történetesen éppen most nem írok, a naptárakat megköszönendő. Amire ha most nem kerül a sor, engem is hűtlen barátai közé sorozott volna? Lehetetlen, hogy olyan okos és érző lelkű ember, mint Ön, föltételezhetné rólam barátságomnak a közhangulat változásaihoz való igazodását s elképzelje, hogy az én barátságom aszerint változik, hogy a canaille mit ordít. S éppen ezért ismeretlenül is meg kell védenem barátait, mert nem tételezhetem fel Önről, hogy olyan embereket fogadott barátságába, akik ilyen hitványságra képesek. Talán éppen nem került mostanában alkalmuk az írásra, de különben bizonyosan úgy gondolkoznak és éreznek, mint én – föltéve t.i. hogy valóban barátai voltak Önnek. Tisztességes ember nem is tehet másképp. Ha nem voltak azok, akkor nem is kár értük, de akkor aligha is voltak barátai Önnek. „Gesztus" talán az lenne (bár *én* akkor is sokallanám a szót), ha valamit tehetnék Önért, kockázatot vállalva – kérem, legyen meggyőződve mindig mindenre kész vagyok. S ez is természetes, azért sokallom is rá a „gesztus" szót.

Amit Ön az én „meggyőzésemről" ír, abban egy percig se kételkedem, annál kevésbé, mert azt hiszem, a dolog lényegében aligha vagyunk ellentétes nézeten. Nekem eszem ágában sincs ipar, kereskedelem stb. államosítása. Az én elvem csak az, hogy itt mindenki megélhessen a munkájából, *ami szerintem nagyon is megoldható*, s ebben engem nem holmi „érzelmi álláspont" vezet, hanem a legreálisabb meggondolás és benne az is, hogy legalább életemben nem óhajtok Hitler úr alattvalója lenni, amitől a mai ország nem tud megvédeni, de egy gazdaságilag megerősödött ország, s egy testben és lélekben megerősödött nép talán igen. Nem él ma senki, aki a nemzetiségi és felekezeti elfogultságtól, a nacionalizmustól (= imperializmus) nálamnál szabadabb – a kapitalizmus nem véd meg tőlük, de a nyomorult, éhező tö-

meg szintén nem: dolgozó, élni akaró tömegek kellenek, akiknek gondjuk a munkára legyen, ne a rombolásra, akkor talán még megmenekedhetünk. Enélkül bizonyosan elveszünk, tutti quanti.

Csakhogy, mint Ön is írja, „érdemben" bizony még egymás közt se intézhetjük el így ezeket a kérdéseket. Kicsi az ország s mégis messze vagyunk egymástól!

Szeretettel

Fülep Lajos

BML., XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 177-178. Megj.: Fülep–Kner lev. 135.p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1271/5.

1273. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1938. XII. 9.

Kedves Barátom!

Kedves soraira[1] késéssel válaszolok, mert egy napra fent voltam a Felvidéken. Egy nótárius hívott, megrendelés felvételre. Bár sohasem látogatunk megrendelőket (két körlevelet mellékelek ide, amely üzleti politikánkat megvilágítja ezen a területen), felhasználtam ezt a meghívást arra, hogy lássam, mi a helyzet a közigazgatásban, hiszen minden rendelést, ami onnan jön, cenzurázok, hogy a tájékozatlan jegyzők felesleges károsodást ne szenvedjenek a téves rendeléssel. – Azt látom csak, hogy még ideiglenes a közigazgatási berendezkedés s lassan fog csak kialakulni. Erről nem akarok most részletesebben írni.

Idei levélváltásunk egy percig sem ébresztette azt az érzést, mint ha mi ketten nem érthetnénk meg egymást. Csak azt éreztem folyton, hogy még olyan okos és elfogulatlan ember is, mint Ön, csak kívülről ismeri a gazdasági életet és nincsen, aki megmagyarázza Önnek, hol lehet megmarkolni a dolgokat. Pedig milyen fontos volna az, hogy az Önfajta emberek tisztán lássanak gazdasági dolgokban s tudják, mit és milyen módszerekkel lehet csakugyan realizálni is. Például: tegnap beszéltem egy igenigen kedves barátommal, aki a legjobb magyar belgyógyász, igen világos fej, kitűnő koponya, érző és értelmes ember.[2] Elmesélte, hogy a kormány egyik legelső fiziológusunktól szakvéleményt kért a cukor árleszállítására nézve. Ez még a mostani leszállítás előtt történt. Ez a kitűnő tudós azt válaszolta, hogy nem kell leszállítani a cukor árát, mert ezzel ártunk egy egész generációnak. Mást kellene csinálni. Szerinte a cukor nagyobb fogyasztása egy bizonyos fajta vitaminból rohamosan felfokozza a szervezet szükségletét, s ezt a szükségletet az abszolút irracionális magyar étkezési szokások nem tudják kielégíteni. Szerinte a cukor és a fehér kenyér együtt méreg. Ha a nép több cukrot fogyaszt, sokkal barnább kenyeret kellene fogyasztania, bőségesen, hogy megkapja azt a mennyiségű és minőségű vitamint, amelyet a magasabb cukorfogyasztáshoz meg *kell* kapnia. Ránéztem a barátomra s elcsodálkoztam. Kér-

désemre azt felelte, hogy a kitűnő fiziológusnak abszolút igaza volt. Rossz és drága kiőrlési arány mellett meg nem felelő és drága kenyeret eszünk s a cukorfogyasztás emelése (amely egyik vesszőparipája a közvéleménynek) nekem is, mert hiszen egy hold kalászos 9 napi munkát igényel, egy hold cukorrépa pedig száz napon felülit évente) íme egyenesen élettani veszedelem, mert azt a kevés reformert, aki az irracionális, egyoldalú, nemgazdaságos magyar étkezési rendet kifogásolják, állandóan ki szokták nevetni. Ahová tehát nyúlunk, súlyosnál súlyosabb szakkérdések merednek elénk, s mindenre igen-igen későn terelődik csak rá a figyelem. Schöpflin Aladár[3] írta meg nemrég, hogy az új magyar reformprogramm milyen aggasztóan hasonlít az 1910—12-es galileista programmhoz. Bizony-bizony, sok minden lett igen-igen későn hivatalos programmá, amit középosztálybeli embernek nem is volt szabad hangosan kimondani. Akkor azonban nem „destruktív", hanem „szubverzív" elemnek nevezték érte. —

Talán volna ideje arra, hogy elolvassa *M.J. Bonn*[4] mellékelten küldött kis füzetjét. Nagyon sok érdekes dolog van benne, de talán a legfontosabb az a jegyzet, amely a 49. oldal alján található. Minden üzletember tudja, hogy olcsó tömegcikk csak széleskörű fogyasztás alapján lehetséges. Ezt a tömegfogyasztást csak egy olyan bérpolitika hozhatja létre, amely megrázkódás nélkül, meleg szívvel, de hideg fejjel, céltudatosan és lassan emeli a béreket, hogy ezzel megnyissa a piacokat a termelés számára. Ezen egyszerre nem lehet segíteni, de azzal sem, hogy elsősorban azokat verjük agyon, akik ezt a bérpolitikát negyven év óta szakadatlanul sürgették és követelték. — Nem akarok ebbe mélyebben belemászni, nem tudom, Ön mennyire foglalkozott azelőtt a munkabérkérdéssel, csak azt szeretném, ha ezt a füzetet hamarosan szíves volna a mellékelt két cikkel együtt visszajuttatni, a mellékelt boríték felhasználásával, amelyre nem kell bélyeget ragasztani. —

Most engedje meg, hogy rátérjek a levele szubjektív részére. Gondolhatja: akinek ilyenfajta panaszt megír az ember, azt eleve azok között érezte, akiktől nem is várta ezt az úgynevezett gesztust, mert úgyis tudta, hogy miként éreznek. De azért mégis bele kell képzelnie magát abba a helyzetbe, amelyben élünk mostmár nagyon hosszú ideje. Az ember úgy áll, mint a fűszál a viharban, munkája, jövője, családja, gyerekei nevelési lehetősége, a munkájának minden viharon keresztül megőrzött keretei vannak veszedelemben. És ha mindenen, egész hosszú pályájának visszaidézésén keresztül is mindig és most is magyarnak érzi magát, minden mögött ott a kétely, hátha mégis hibáztam, hátha mégis valami igaz ezekben a vádakban, amelyek most végigviharzanak mindenen? Ezerszer és ezerszer gondolom végig: mit dolgoztam 12 éves korom óta, mit miért tettem? Minden lépésemet tudom magam előtt igazolni. Mindig becsületesen gondoltam azt, amit tettem. Ha akkor valamikor nem is láttam még tisztán a célt és az utat, akkori perspektívákból nézve legtöbbször az egyetlen járható utat választottam s mai szempontból sem elítélendő megoldásokat. Áldozatra mindig kész voltam, sohasem voltam önzőbb, mint amennyire azt mai világrendünk még megengedi. Amit a momentán siker hozott, annak nagyrészét fordítottam a jövőt szolgáló kísérletezésre, a közt szolgáló dolgokra s mindig minden elgondolásom mögött az volt, hogy emelni a színvonalat, küzdeni a magasabb bérek és a fogyasz-

tóképes tömegért és mindig éreztem, hogy a szakma és az ország jövője egyformán a magasabb példányszámok útján építhető. Mindez 12 esztendős korom óta világos, tisztán áll előttem. Minden, amit azóta tettem, összefügg ezzel a meglátással. Számomra csak egyetlen magyar probléma létezik, s erről írtam már annyit Önnek. De térjünk vissza a másik kérdéshez. Mondom, minden perc olyan dolgokat hoz, amelyek sérteni ugyan nem sérthetnek, meg nem alázhatnak, de állandóan borzolják a kételyt bennem. Ilyenkor bizony *kellene*, hogy egynémely barátomban lenne annyi gyöngédség, hogy írjon. Egy szót csak, egy levelezőlapon egy mondatot, nem többet. Kiállást, erkölcsi, anyagi áldozatot úgysem várhatok, mert az értelmetlen dolog lenne és céltalan, mint a külföldi példák mutatják. Mint írtam, Öntől ez nem fontos, úgyis tudom, hogy Ön ki, elég régen ismerem. De voltak hetek, amikor még újabb volt a dolog s szinte elepedtem ezért. Most már mindegy, sok mindent elintéztem magamban s egyre kevébé nyugtalankodik a lelkiismeret. Már tudom, hogy az 5 % feláldozása nem mentheti meg a 95 % -ot s ez volt az, ami legjobban izgatott. Még egyszer köszönöm sorait, amelyekre igen nagy szükségem van mindig s vagyok szeretettel és változatlan barátsággal régi hívei

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/119. Megj.: Fülep–Kner lev. 136-137.p.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos szignetjével díszített levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1272.sz.
[2] Rusznyák Istvánra utal (1899–1874), belgyógyász, 1931-től a szegedi majd a budapesti egyetem tanára, a belgyógyászati klinika igazgatója. 1949–1970 között az MTA elnöke.
[3] Schöpflin Aladár ld. 936/6. Az említett cikket nem sikerült azonosítanom.
[4] Bonn, Moritz Julius (1873–1965) közgazdász, 1933–1938 között a London School of Economics docense. 1938-ban The Crumbling of Empire c. műve jelent meg, de ez csaknem 500 lap, tehát nem nevezhető füzetnek. Kis terjedelmű művét a nagy külföldi könyvtárak katalógusai nem tartanak nyilván.

1274. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

[Zengővárkony, 1938. XII. 9. után]

Kedves Barátom,

mellékelten küldöm a füzetet és újságcikkeket,[1] az utóbbiakat ismertem, Bonn füzetében se igen találtam számomra újat, legalább is olyat, ami nézeteim megváltoztatására indíthatna.

Ön, kedves Barátom, életét gazdasági téren élte, én pedig a tudományban – innen van, hogy semmiféle dogmatizmus se tud rám hatni, különösen empirikus téren, amilyen a közgazdaság tudománya. *Hiszek* abszolút elvekben – és *tudom*, hogy az empiriában minden még sokkal relatívabb, mint amilyennek hirdetik. A közgazdaság tudományát jóformán hetenként revideálni kell és helyenként is. Egyébként még

valami nehezíti az egymás megértését: Ön leginkább az ipari termelésre gondol, én a földre; de még a föld terén is vidékenként más a probléma, s másnak kell lennie a megoldásnak. Ez persze bonyolítja a kérdést, de ezen nem lehet segíteni. Az élet nem absztrakt valami, amit sablonokkal lehet elintézni. S a mai életnek, szerintem, az a legnagyobb baja: túlságosan sokoldalú és sokrétű, mindenki csak egy részét látja és ismeri, s a megoldások erre való tekintet nélkül történnek.

Az idézett fiziológus példája nekem éppen az ellenkezőjét mondja. Ha emberséges ember lett volna, azt tanácsolta volna, hogy a cukor árát szállítsák le a felére vagy akár harmadára (mert lehet), nemcsak azért, mert az egész vitamin-teória olyan labilis, hogy 5 év múlva az ellenkezőjét fogják annak hirdetni, amit ma, hanem mert a becsületes megoldás ez: mindenki kapjon annyi cukrot, amennyi kell — s azonfelül is mindent, ami kell. Mert a fiziológus logikája szerint legbiztosabb volna semmit se adni; ez valóban az egyetlen biztos módszer: éhen halatni a népet. De ebből talán már mégis elég volt. S ha csak barna kenyér kell — azon könnyű segíteni, elég hozzá egy rendelet. És egyébként is: tessék inkább tanítani a népet, mint éhenhalatni. Hogy kinevetnek? Minden újítással ezt tették.

Boldog ünnepeket kívánok mindnyájuknak

szeretettel

Fülep

A tartalom alapján datálva: válasz Kner XII. 9-i, 1273.sz. levelére.
BML., XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 46-47. Megj.: Fülep–Kner lev. 138.p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1273/4. – Nem tudni, milyen újságcikkeket küldött Kner FL-nak.

1275. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1938. XII. 19.

Kedves Barátom!

Vettem kedves sorait[1] és nagyon sietve írok, mert rengeteg a dolgom, még több a gondom és még több bennem az egyelőre lefojtott aggodalom, sőt rettegés a közeli és távolabbi jövőtől. Nem tudom, mi lesz velem és azokkal, akik rám vannak bízva s úgy érzem, ki vagyok szolgáltatva minden elképzelhető, eddig elképzelhetetlen rossznak, mert pl. a napokban kijött egy rendkívül súlyos rendelet, amelyet az érdekeltség megkérdezése nélkül adtak ki. Tudtommal első eset, hogy úgy adtak ki egy ilyen rendeletet, hogy az érdekeltséggel meg sem beszélték. Nem tudom, hogy a korporációs gondolattal ez miképen fér össze, de nem is érdekel. Hiszen már régen nem keresek összefüggést elvek és tények között. Egészen primitív, állati rettegés van bennem, aki annyi mindenféle viszonyok között vezettem ezt a kis hajót és aki annyit kibírtam és helyreigazítottam. — Ismeretlen veszedelmek ellen védekezni nem lehet, — a lelki feszültség annyiban van bennem, hogy egyelőre higgadt és

nyugodt vagyok külsőleg s látszólag folytatom a munkámat, de már régen nem az azelőtti tempóval és biztonsággal, határozottsággal. –

Nem akarom Önnel a vitát folytatni. Persze hogy embertelennek látszik ama fiziológus állásfoglalása, – de mit csináljon, amikor részben az emberek egészen hülye presztizsszempontjai, részben egy teljesen mesterséges viszonyok közé szorított, agyonirányított piac és termelés hihetetlenül egészségtelen kiőrlési és sütési módszert hozott létre. Ha beleavatkoztak a kenyérbe, akkor *csak* úgy lett volna szabad beleavatkozni, hogy mennél több hasznos részét mentse meg az ember számára a terménynek s mennél olcsóbb kenyeret hozzon létre. De egy ráfizetéssel produkált búzából a drága és rossz kenyeret létrehozni csak természetes eredménye mindannak, ami hosszú évek óta történik s a fiziológus, aki tudja, hogy *ez* történt, s aki tudja azt, hogy mi pl. az a beri-beri,[2] amit a rizshántolás hozott létre, – amikor nem a kenyérről kérdezik, hanem izoláltan a cukor kérdését akarják „megoldani", nem mondhat mást, mint hogy az *ilyen* kenyér mellé a cukor méreg. *Azzal* az érdekeltséggel, amely *ezt* a kenyeret létrehozta, úgysem szállhat szembe. Ez azonban csak példa...

Én azt látom, hogy a világ rohan a vesztébe s elkeseredésében mi telhetvén tőle, nagyot üt botjával a zsidó fejére. Hogy ez az ütés engem eltalál, az bizonyos, mert sem pimaszság, sem élelmesség, sem romlottság nincsen bennem ahhoz, hogy egyes német zsidók módjára megtaláljam a kerülő utat. Csak az alatt a rövid idő alatt is, ami legutóbbi levelem óta eltelt, mi minden történt, ötvenoldalas közgazdasági rémregényt írhatnék Önnek róla. Nem teszem ezt, s nem is vitatkozom tovább. Nem állok dogmatikus és elméleti alapon, de tisztán látom, hogy most azok, akik egy egészséges, emberséges, piacteremtő bérpolitika legfőbb megakadályozói voltak, akik hozzá nem értésből, rövidlátásból, talán legnagyobb többségükben jóhiszeműen legfőbb akadályozói voltak egy egészséges fejlődés útjára való rálépésnek, most egyszerre abszolút értetlenül, tájékozatlanul, a valódi lehetőségek ismerete nélkül akarnak mindent 24 óra alatt megváltoztatni s ezzel egy olyan ár- és bérforradalmat fognak felidézni, amely alapjaiban rázza majd meg a társadalmat, s sokkal többet fog elpusztítani, mint amennyit alkothatna. –

Volt itt egy orvoscsalád. A férfi részéről terhelt testvérek vannak, az asszony úgyszintén orvosfamíliából származik, szintén terhelt családtagokkal. Az eredmény: egy törpe kislány, siralom ránézni. A férfi öccse gyerekkora óta gyengeelméjű. Kísérleteztek vele mindenféle módon, hogy a társadalom nyakába varrják, volt katona is, onnan is kitették persze. Amikor kiderült, hogy iskolába adni nem lehet, ide akarták adni inasnak, nem vállaltuk. Beadták a helybeli villanytelepre. Onnan hirtelen ki kellett tenni, mert egy óvatlan pillanatban nagy élvezettel kezdte egyszerre csavargatni a nagy kapcsolótábla összes csavarjait. Az Isten óvta meg a villanytelepet a katasztrófától...

Isten Önnel, kedves Barátom! Jó karácsonyt kívánok, csendet és békességet. Nekem ugyan ki fog jutni ismét. Szinte félek attól a pillanattól, amikor a gyerekeim haza fognak érkezni, hiszen másnap ki fog derülni, mi lesz az új zsidótörvényben.[3] Nem pánik ez bennem, mert hiszen nem érzem magam még csak izgatottnak sem.

Fásult vagyok, fantáziátlan, nem látok és nem keresek kivezető utat, hülyén és bénultan csinálom tovább azt, amit eddig csináltam, miközben közeledik az ismeretlen veszedelem. Nem akarom Önt tovább izgatni ezekkel a dolgokkal, de fenntartom magamnak, hogy később egyszer, ha lesz rá még idő és lehetőség, írjak egy hosszabb, kimerítő levelet. Higyje el, hogy mindig őszintén és igazán voltam magyar, hogy mindig, őszintén és igazán a jót akartam, hogy mindig és igazán csak eszköznek tekintettem a pénzt általam nagyon komolynak tartott és érzett célok érdekében, s hogy kis gyerek korom óta ugyanúgy és ugyanazt láttam kivezető útnak, amit Bonn is kifejt: mennél több önálló munkára képes embert, önálló munkakörben, mennél szabadabb és emberségesebb társadalmat, s azoknak, akiket a tőkekoncentráció, a feladatok természete, s saját képességeik bérmunkára kényszerítenek, mennél szabályozottabb és biztosítottabb munkafeltételek, amelyek egyenletesen emelkedő módon nyitják meg számukra a fogyasztás és választásuk szerint emberséges életmód lehetőségét Szerintem csak ez a megoldás lehetősége és útja és csak ezen az úton kellett volna elindulni már 1900-ban vagy 1910-ben, ha nem sokkal előbb, de az az érzésem, hogy most már helyrehozhatatlanul késő van s minden, ami történik, éppen ennek ellenkezője irányában történik. Még akkor is, amikor ezt akarja csinálni, s bomlottan csavargatja a gépezet csavarjait, mert nem ért hozzá.

Isten Önnel, szeretettel köszönti régi barátja

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/120. Megj.: Fülep–Kner lev. 138-140.p.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos szignetjével díszített levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1274.sz.
[2] Főleg Indiában, Japánban, Kínában gyakori, az egyoldalú, főleg szénhidrát tartalmú étkezés következtében fellépő táplálkozási hiánybetegség.
[3] Ld. 1271/5.

1276. TOLNAY KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

[Párizs, 1938] XII. 20. 3, r.[ue] des S[aint]ts Pères

Mélyen tisztelt Tanár úr,

tegnap feladattam címére új könyvem[1] egy példányát: remélem, hogy karácsonyra megérkezik Önöknél. – A könyv, amely van Eyckról szól, lekerekíti Bosch és Bruegel tanulmányaimat[2] és azokkal együtt, egy németalföldi művészettörténetet alkot. Ez, tudtommal, az első méltatása az anyagnak *ebből* a szempontból; az első *„magyar"* szempontból megírt németalföldi művészettörténet („magyar" alatt itt természetesen nem azt értem, amit *ma* nálunk ezalatt értenek, – hanem azt az elfogulatlan európaiságot, amit pld. Ön és az Ön művei megtestesítenek).

Mellékelve beküldöm kicsapatásom alkalmából írt szép cikkét, (1917-ből),[3] – Úgy találom, hogy nagyrészt még ma is aktuális és szinte érdemes volna (a rám vo-

natkozó, és immár nem aktuális részek kihagyásával) közzétenni. De ez természetesen Öntől függ...

Március 1.-én utazom Amerikába: a Princetoni és new-yorki egyetemekre vagyok meghíva, néhány előadásra.[4] Nagyon kérem, írjon hosszan, magáról és mindenről ami otthon történik.

Szívből öleli

Carlo

Kézcsókkal Zsuzsának! és boldog ünnepeket kívánunk mindketten.

A hely a dátum alatti utcanévből, az év a Tolnay-kötet megjelenéséből kiegészítve.
MTAK Kézirattár Ms 4590/57.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A van Eyck-kötetet FL már 1261. sz. levelében megköszönte. Adatait ld. 1244/2. A FL-nak küldött példány dedikációja: Fülep Lajosnak igaz szeretettel Carlo.
[2] Ld. 1054/3. ill. 1079/5.
[3] FL A jövő nemzedéke c. cikkének autogr. kézirata Tolnay Károly hagyatékában van (Firenze, Casa Buonarroti). Gépelt másolata: MTAK Kézirattár Ms 4555/20.
[4] Tolnay 1939 tavaszán utazott az Egyesült Államokba; a „néhány előadás"-ból több mint negyedszázados emigráció lett. 1939–1948 között a princeton-i Institute for Advanced Studies tagja, 1953–1965 között a New York-i Columbia University vezetőprofesszora, közben előadott a baseli, berni, bonni, genti, lille-i, londoni, mainzi, párizsi, utrechti valamint a berkeley-i, a Harvard egyetemeken. 1965-ben tért vissza végleg Európába, amikor a firenzei Casa Buonarroti igazgatója lett.

1277. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V]árkony,] 1938. XII. 22.

Kedves Barátom,

a vitát én se akarom folytatni,[1] valóban nincs most értelme, hogy ilyesmivel babráljon, de meg szükségtelen is, hiszen a lényegben egyetértünk (mennél több önálló existencia – Ön most írta le ezeket a szavakat, amikben tulajdonképpen minden benne van, s fedik az én ősi elgondolásom), de mégse mondhatok le az utolsó szó jogáról, mely csak annyi, hogy bár Ön azt írta előzőleg, hogy kiállásnak most nincs értelme és mód sincs rá, s bár magam se tudom most elképzelni, mit tehetnék Önért, mégis megirom, hogy ha akármikor azt gondolja, hogy valamit, bármit tehetek, rendelkezzen velem, örülni fogok, ha tehetek valamit; s nem szóval, hanem tettel.

Békés ünnepi időt és újesztendőt kívánva,

igaz szeretettel

Fülep Lajos

BML., XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 185-186. Megj.: Fülep–Kner lev. 140.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1275.sz.

1278. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1938. XII. 24.

Kedves Barátom!

Végtelenül jól estek kedves sorai,[1] mert tudom, hogy Ön ezt így is gondolja. De mit tehetne Ön érdekemben vagy értem, mit tehet egy ember ekkora viharral szemben? Őszinte részvétet érezhet, és ezt Ön meg is teszi. Nem is szabad senkit abba a helyzetbe hoznom, hogy exponálja magát érettem. – Ami emberileg lehetséges, azt meg fogom tenni a családom, a személyzetem, a munkám, az Apám[2] és általam felépített munkakeret érdekében, de nem fogok becstelen kísérletekhez nyúlni. Ha el kell pusztulni, el kell pusztulni és akkor így volt ez rendelve. Mert azzal tisztában kell lennem, hogy ha ennek az üzemnek a munkalehetőségét elveszik, az a pusztulást jelenti. Én semmi máshoz nem értek, ebben a szakmában minden egyes üzemnek sokkal erősebb a saját arányszámgondja, hogy sem bármilyen elhelyezkedésre számíthatnék és innen elköltöznöm sem lehet, mert nem lesz hova, nem lesz miből és mert sok-sok esztendő végtelen kísérletei és anyagi áldozatai győztek meg arról, hogy *innen* faluról a magyar viszonyok között semmi más üzletágat nyomda nem folytathat, mint éppen csak ezt az egyet. Minden más már többé-kevésbé végleg tönkrement a mi szakmánkban. Itt akkor – semmiféle iparengedélyhez nem lévén lehetséges jutni, csak olyan napszámmunka vagy eféle lehetne egyetlen lehetőségünk, amelyre több ezredmagammal kellene pályázni, már nem egészen ép fizikummal. Minden túlzás nélkül ez a kilátás és lehetőség. Hogy meg lehet-e tartani az üzem számára a munka lehetőségét egyelőre, azt a lapokban megjelent hanyag és értelmetlen kivonatokból nem tudom megállapítani, – a jövő héten megkapom a javaslatot nyomtatásban, addig gondolkozom s majd meglátom. Talán lesz valami lehetőség fivérem[3] katonai szolgálata révén, de ez még nem bizonyos. –

Az egyetlen, amit majd kérni fogok Öntől, esetleg, bizonyos esetben, talán egy-két írásnak átvétele és megőrzése, de nem politikai természetűeké. Ez sem bizonyos, majd meglátom még addig. –

Hogy ma este a kis karácsonyfa körül sikerül-e elfelejteni, a tudat alá szorítani ezeket a dolgokat, nagy kérdés és amellett azt se tudom, hogy jó-e és szabad-e. –

Adjon a Jóisten Önnek nyugalmat, békességet, egészséget, kedves Barátom s hitet a magyarság és az emberiség jövőjében. Én hiszek mindezekben, mert mindennel, ami van, célja van valamely felsőbb hatalomnak s mit lehet tudni, kinek és milyen formában válik javára mindaz, ami történhet. Úgy azonban semmi esetre sem, ahogy azt egyesek elgondolták. –

Szeretettel köszönti és köszöni kedves sorait

régi barátja

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/121. Megj.: Fülep–Kner lev. 141.p.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos szignetjével díszített levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

A levél első fele mellett piros ceruzavonal, fent FL írásával: Én húzgáltam meg – előadáshoz. F.L. (Az 1958. V. 22-i Kner Imre-emlékünnepélyen tartott beszédéhez. Ld. MTAK Kézirattár Ms 4555/36–38.)

[1] Ld. 1277.sz.
[2] Kner Izidor Ld. 879/7.
[3] Ld. 811/4. Kner Endre 1943-ban munkaszolgálatosként eltűnt az orosz fronton.

1279. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony] 1938. XII. 28.

Kedves Barátom,

talán mondanom se kell, milyen sokat gondolunk mostanában Magára és mennyire szeretnénk megtenni minden tőlünk telhetőt ezeknek a förtelmes időknek elviselhetésére; ezért is sajnáltuk nagyon, hogy jövetele elmaradt, bár reméljük, csak elhalasztódott.[1] Nem, hogy tán valami csodás feledtető hatalmukban bízunk, de a vadonban az összetartozók mégis meg tudják talán egymást erősíteni.

Ami a köztünk hányt-vetett kérdést illeti,[2] nem akarom nyújtani s Magát még ezzel is zaklatni, csak annyit mondok rá, hogy *ezen* a csapáson lehetetlen egyetértésre jutnunk, bármennyire kétségbe vonja ezt a lehetetlenséget. Nem, az én meggyőződésemnek semmi köze az indulathoz – nem azért, mert tán a dolog irányában nem él bennem az indulat, hogy is lehetne máskép olyan indulatos embernél, mint én vagyok; hanem azért, mert az indulat a következmény az a posteriori, a meggyőződés pedig tiszta, objektív, sőt, amint pesti újság-stílusban mondják, hideg és nem is engedhetek belőle egy iotáit se. „Élettel" itt argumentálni nem lehet; az életben persze, hogy minden van; de itt nem tényekről van szó, hanem értékelésről; az pedig, hogy valami „van", még nem mond semmit az értékéről, azt nekem kell kimondanom. S hogy az értékítéletek milyen „végleteket" jelentenek, legjobb példa rá az evangelium, mely bocsánatot hírdet a tisztátlan publikánusnak s a heterának, de kárhozatot a tökéletes, jótevő, „mindenkinek, főként a maga nemzetének" jó akaró farizeusnak.

A sötét gondolatokat értem, de *ma*, szerintem, nincs hozzá joga senkinek. Ha túl tudtuk és tudjuk élni 3-4 millió hazai földműves proletár embertelen nyomorát, nem jogfosztottságát, mert joga sose volt, nem emberi méltóságának legázolását, mert ilyen méltósága sose volt – akkor nem menekülhetünk el a magunk baja elől. Én azt hiszem és vallom: *minden* megaláztatást önként vállalnunk kell, amíg vannak nálunk megalázottabbak. Sötét gondolataim nekem is szoktak lenni, de azok egészen más természetűek. De nem tudnának úgy megalázni, hogy attól sötét gondolataim támadjanak. Kubikossal, zsidóval egyaránt vállalom a megaláztatást, egyformán testvérem, mindenki, aki szenved, – aki nem elnyomó, hanem elnyomott.

Szeretettel öleli

Lodovico

A helynév postabélyegző.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 102. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 251-252.p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u.5.I.5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

[1] Elek 1940-ben járt Zengővárkonyban.
[2] Ez előtti dátummal kellett lennie egy fent nem maradt Elek-levélnek.

1280. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony,] 1938. XII. 28.

Kedves Carlo,

nagyon köszönöm a jó kívánságot s a könyvet.[1] A jó kívánságot mindkettőnk nevében viszonzom, a könyvet, amikor lesz mivel. (Egyelőre még készül – s ha soká is, tán nem baj, az a fő, hogy egyszer mégis meg legyen.)[2]

A könyvet még persze nem olvashattam el, hisz még csak most jött, de már ezekben a napokban sort kerítek rá, egyelőre csak annyit mondhatok, hogy amit látok, nagyon szép. Bizonyára a szövege is az – s így ujra csak arra gondolhatok, hogy az *ilyenre* nem hogy jobb, de mindig rosszabb idők következnek.

Nagy aggodalommal gondolok Magukra. Ugy látom, az a bitang Mussolini minden áron háborut akar a franciákkal – ki tudja, mire ez a levelem odaér, nem indította-e már meg; s ha nem, előbb-utóbb megindítja. Nagyon sok okát látom, hogy mért kell neki a háború, amely, szerintem, aligha kerülhető el. S akkor mi lesz Magukkal? Vagy internálják, vagy besorozzák. Hova lehet már menni a világon, hogy békében élhessünk?

Azt kívánja, hogy az itthon történtekről írjak hosszan – jobb erről nem is beszélni. Más, mint disznóság nem történik. Húsz év vajúdásának eredménye a zsidótörvény:[3] földreform, telepítés terén semmi! S a zsidótörvény is csak arra való, hogy minél előbb németek kezére kerüljön az ország.

Gyakran gondolok apjára.[4] Ha megint ír egyszer, szeretném, ha hírt adna róla. Hol van ő most? Az Anschluss nem érte Bécsben? S ha igen, a vagyonát meg tudta menteni?

Nem tudni mi lesz nálunk, de ha onnan kiűzik, itt, ha élünk, mindig tárt karok fogadják.

Mindkettejüket mindketten szívből üdvözöljük s

szeretettel öleli

Fülep

A helynév értelem szerinti kiegészítés. Megj.: Lackó: Jelenkor. 1019.p.
Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás.
Párizsba írt levél.

[1] Ld. 1276.sz.
[2] Művészetfilozófiai munkájára utal. Ld. 1262.sz.
[3] Ld. 1246/2. ill. 1271/5.
[4] Tolnay Károly apja, Tolnai Arnold 1910-ben vágújhelyi előnévvel magyar nemességet kapott. A Magyar Dohánykereskedelmi RT igazgatója volt, utóbb kormányfőtanácsos. Külföldi, főleg ausztriai üzleti érdekeltségekkel is rendelkezett.
FL személyesen is ismerte, mivel Tolnai Arnold megkérdezte a véleményét, van-e esélye annak, hogy Károly fia sikereket érjen el művészettörténészként. FL igenlő válasza után úgy döntött, hogy minden lehetőséget megad neki arra, hogy a legjobb helyeken tanulhasson. Utóbb, amikor Tolnay Károly egészen tanulmányainak szentelte magát, s elhanyagolta egészségét, az apa FL-t kérte, hasson a fiúra, hogy többet törődjék magával. Ld. FL-lev. II. 530. és 586., sz.

1281. WEÖRES SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Csönge, 1938. XII. 30.

Kedves Professzor Úr,

nagyon köszönöm a szíves sorokat.[1] Jó, hogy Professzor Úr Csöngére küldte, mert Pécsett csak három napig voltam. Azért utaztam sebbel-lobbal Pécsre, mert amikor megkaptam a könyvem első példányát,[2] láttam, hogy jónéhány vastag sajtóhiba éktelenkedik benne; szerettem volna az egészet újra nyomatni, de aztán pénz- és időokból semmi se lett belőle. Bele kellett törődnöm a sajtóhibákba és csak egy corrigenda-cédulát nyomathattam. Node több is veszett Mohácsnál, mint Pécsett.

Jól-esik, hogy Professzor úr tetszését megnyertem verseimmel. De nehezen tudnék beletörődni, hogy a vers legyen az egyetlen irodalmi terrénumom; akarok én még drámát is írni és filozófiát, assyrologiát, mezőgazdasági szakmunkát és minden fittyfenét. Most, vagy negyven év múlva – az már egyremegy. – Szeretném egyszer a világszemléletemet Professzor Úr alapos ellenőrzése alá vetni; meggyőződni róla, hogy vajjon a világképem tarthatatlan ostobaság-e, vagy pedig továbbépítésre érdemes dolog. Legutóbbi beszélgetésünkkor Professzor Úr alaposan megbolygatta az eddigi gondolkodásmódomat; kérném Professzor Urat, hogy vagy mutasson helyette jobbat és érvényesebbet, vagy pedig ismerje el a jogosságát a meglévőnek. Gondolkodásmódom még nincs annyira beidegződve, hogy csökönyösen ragaszkodnék hozzá; örömmel engedném meggyőzni magamat.

Disszertációm,[3] meglévő részét egyelőre félretettem és néhány év múlva majd újra előszedem. A napokban elkezdtem újra írni a disszertációmat, „A vers születésé"-t;[4] most már meg fogok maradni a tárgynál és nem bóklászok el a kozmogóniáig. Írok majd először a vers-alkotás jellegzetességeiről, ellentétbe állítva a prózai alkotásmóddal; aztán az „élmény"-ről, a vers keletkezésének az akarattól és tudatosságtól nagyrészt független motívmairól; az „ihlet"-nek nevezett kedélyállapotról; végül a „kidolgozás"-ról, az alkotás tudatos és szándékos elemeiről. – Február közepére készen kell lennem vele. Jó lesz, vagy rossz lesz, nem tudom; fő, hogy kész lesz és pécsi egyetemi disszertáció lesz; mert a nyár előtt le kell doktorálnom.

Ami a verseket illeti: meguntam a nyugateurópai ritmus kész kaptafáit. Átnyer-

gelek a pindarosi verselésre, a hellén tragikus kórusok verselésére. Most körülbelül harmincféle verslábbal dolgozom. Olyan hajlékony ütemeket tudok létrehozni velük, amilyenre a modern verselés álmában sem képes. — Gyors, pattogó ütemeket nyerek a prokeleus, matikus, daktylus, molossus, kettőzött spondeus segítségével. Pl.: ∪∪∪∪ | — ∪∪ | — — | — — | („galagonya táncol a szél karjában"), — ∪∪ | — — — | („ringat a félálom"), ∪∪∪∪ | ∪∪∪∪ ‖ — — | — — ‖ — — | — — ‖ — ∪∪ | ∪∪ — ‖ („ide-oda ide-oda ringó zöld ág, hajló szép-szál, lopd el a szívemet") s[a]t[öb]b.[i] — Ha előszedem a ionicust, choriambust: a ritmus trombitálni kezd, mint a szélvész: Pl.: — ∪ | — — — ‖ ∪∪ — — | ∪∪ — — ‖ — ∪∪ — | — — | ∪∪ — — ‖ — ∪∪ — | ∪∪ — ‖ („üdve a Mostannak — mely az eszmét levetette — mint ragyogó burkát a kígyó, ha — hívja az új kikelet"). Vagy: — ∪∪ — | — — ∪∪ | — — ‖ — ∪∪ — | ∪∪ — ‖ — ∪ | — ∪∪ — | — — ‖ — ∪∪ — | ∪∪ — — ‖ („friss-vasu lólábakkal a végzet — nyargal a földeken át — s csontot és agyat őrölve — nyargal az élet-időnkön"). — Jön a bacchius és antibacchius: az ütem lelassul, puha és gyengéd lesz. Pl.: — — ∪ | — — ∪ | — — ∪ | — — | („jönnétek és híven áldnátok őket") vagy: ∪ — — | ∪ — — | ∪ — — ∪ | — | („az árnyék előbújt, a szívedre szállt"). — És így tovább. A lehetőségek száma fölmérhetetlen. Mintha féltucat pasztellkréta helyett egyszerre csak a napsugárral pingálhatna a festő. — De a pindarosi ritmust más nyelven, mint magyarul (úgy hogy a fülnek muzsikát jelentsen) tán még Swinburne[5] se tudná megszólaltatni.

Hálás volnék nagyon, ha Professzor Úr megírná nekem a véleményét mindezekről. Vagyis a módosult disszertáció-tervemről és ritmikai építményeimről. Helyesli-e őket Professzor Úr. Tanácstalan és elhagyatott vagyok itt Csöngén; nagyon jólesne a hozzászólás.

Nagyságos Asszonyomnak kézcsók. Mindkettőjüknek boldog újévet kíván hálás tisztelettel és szeretettel

Sanyi

MTAK Kézirattár Ms 4590/226.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos és nagytiszteletű dr. Fülep Lajos egyetemi tanár, ref. lelkész úrnak Zengővárkony Baranya megye.
Feladó: Weöres Sándor, Csönge, Vas megye.
Weöres Sándor ld. 971.sz.

1 A levél nem ismeretes.
2 A kötet: A teremtés dícsérete. Versek. Pécs, 1938. Dedikációja: Dr. Fülep Lajos Professzor Úrnak hálával, tisztelettel, szeretettel Weöres Sanyi. Pécs 1938. dec. 21.
3 Eszerint Weöres eredetileg nem A vers születése című disszertációjával kívánt doktorálni, s első témáját FL tanácsára tette félre.
4 A vers születése. (Meditáció és vallomás.) Pécs, 1939. (Specimen Dissertat ionum Facultatis Philos. R.H.Univ. Elisabeth Quinquecclesiensis. 168. A Filozófiai Intézetben készült dolgozatok. 15.)
5 Weöres utóbb két Swiburne-verset fordított: Az elhagyott kert és Ballada François Villonról, minden balladaköltők fejedelméről címűeket.

A LEVELEZÉSBEN GYAKRAN ELŐFORDULÓ SZEMÉLYEK

BAJCSY-ZSILINSZKY (1925-ig Zsilinszky) ENDRE (1886–1944) politikus, publicista. Jogi tanulmányok után a közigazgatásban kezdett dolgozni. Tartalékos huszárhadnagyként résztvett az I. világháborúban. A Tanácsköztársaság alatt Bécsbe emigrált. Utóbb a Szózat c. lap főszerkesztője. 1922-től Egységes párt képviselő. 1923-ban Gömbös Gyulával résztvett a Fajvédő Párt megalapításában. 1926-tól a Magyarság vezércikkírója, 1927-ben megindítja az Előre c. lapot, amely egyre inkább az ellenzéki demokratikus politikát képviselte. 1931-ben megszervezte a Nemzeti Radikális Pártot, amely 1936-ban fúzionált a Független Kisgazda Párttal. 1932-ben az Előőrs utódaként megindította a Szabadság c. hetilapot. 1935-ben Gömbös megakadályozta, hogy országgyűlési képviselő legyen, 1939-ben lett képviselő, ugyanakkor a Független Magyarország c. hétfői lap főszerkesztője is. 1944 márciusában fegyveresen ellenállt az elfogására érkező német katonáknak. 1944. novemberben mint a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának elnökét a nyilasok elfogták, Sopronkőhidán kivégezték. FL Illyés Gyula kezdeményezésére hívta meg Bajcsy-Zsilinszkyt Zengővárkonyba, hogy a helyszínen lássa a magyarság pusztulását és politikusként fellépjen a baj orvoslása érdekében. Látogatására Kodolányi János és Talpassy Tibor társaságában 1934 húsvétjában került sor. A részletekről FL, Bajcsy-Zsilinszky és Kodolányi 1934 tavaszán és kora nyarán írt leveleiben lehet olvasni.

ELEK ARTÚR (1876–1944) író, művészeti író, kritikus. 1908-tól haláláig az Az Ujság belső munkatársa volt. A Magyar Géniusz, a Figyelő, a Szerda, a Nyugat és a Magyar Művészet köréhez tartozott. 1921-ben megalapította és 1923-ig szerkesztette a Műbarát c. folyóiratot. FL-sal való ismeretsége az I. világháború éveire datálódik, szoros baráti kapcsolatuk a 20-as években alakult ki és Elek 1944-es öngyilkosságáig tartott. Kner Imrén és Tolnay Károlyon kívül Elek Artúr volt az, akivel FL évtizedeken át rendszeresen levelezett. Elek Medinán, Baján és Zengővárkonyban is felkereste FLékat. – Az Elek emlékére rendezett esten 1947. IV. 25-én FL tartott emlékbeszédet. Vázlata FL kéziratos hagyatékában maradt fenn. (MTAK Kézirattár Ms 4555/30-31.)

GULYÁS PÁL (1899–1944) költő, irodalomtörténész, szerkesztő. Debrecenben tanári diplomát és bölcsészdoktori címet szerzett, élete végéig a debreceni iparostanonc iskolában tanított. 1927-ben résztvett a debreceni Ady-Társaság megalapításában, amelynek utóbb ügyvezető elnöke lett. Németh Lászlóval kötött, élete végéig tartó szoros barátsága során közösen alapították meg 1934-ben a Válasz c. folyóiratot, amelynek Gulyás 1934-ben felelős szerkesztője és kiadója, 1937. V.-től 1938-ig, a lap első megszűnéséig szerkesztőbizottsági tagja volt. Első – ságórával, Juhász Gézával közös – verskötete a Testvérgályák (Nyíregyháza, 1923), további kötetei: Misztikus ünnepi asztal (Bp. 1928), Tékozló (Debrecen, 1934.) s élete utolsó évében Az Alföld csendjében (Bp. 1944.). FL-sal Gulyás Németh László révén került

levelező kapcsolatba, a Válasz szerkesztése idején. Csak levélben érintkeztek, 1934 tavaszán ill. nyarán szó volt ugyan FL debreceni előadásáról, majd Németh László és Gulyás Pál közös zengővárkonyi látogatásáról, de egyikre sem került sor. Személyesen csak 1939-ben, FL egyik debreceni időzésekor találkoztak. Írásban utóbb csak FL 1944-ben Gulyás halálakor küldött kondoleáló sorai maradtak fenn.

ILLYÉS GYULA (1902–1982) költő, drámaíró, szerkesztő. 1920–1926 között Párizsban élt, 1928-tól a Nyugatban jelentek meg versei. Első kötete Nehéz föld (Bp. 1928.). FL a Nyugatban figyelt fel Illyés verseire. 1932 júniusában a Janus Pannonius Társaság pécsi alakuló közgyűlésén találkoztak először személyesen. Illyés még aznap este Zengővárkonyba kísérte FL-t, ahol két napot töltött. Kapcsolatuk folytatásaként 1933 nyarán Illyés mintegy két hetet töltött Zengővárkonyban első feleségével, Juvancz Irmával. Ekkori beszélgetéseikből született a Pusztulás c. cikk, amely a Nyugatban jelent meg. A cikk nyomán támadt polémia, a tennivalók és tervek megbeszélése 1933 második és 1934 első felében intenzív levelezést eredményezett. Utóbb Kiss Géza Ormányság c. könyvének kiadása (1936.), a Babits-emlékkönyv ill. a Magyar Csillag szerkesztése (1941–1942), FL egyetemi kinevezése, Pestre költözése és a Magyar Népi Művelődési Intézet munkájába való tervezett bevonása kapcsán ismét számos levelet váltottak egymással.

KISS GÉZA (1891–1947) ref. lelkész, etnográfus, nyelvjáráskutató. Pápán és Lipcsében végezte a teológiát. Eredetileg tanárnak készült, apja kívánságára választotta a lelkészi hivatást, az ő utódaként volt kákicsi lelkész 1915–1947 között haláláig. Írásai a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban, a Protestáns Szemlében, a Református Figyelőben, a Református Életben, az Ethnographiában, a Szegedi Füzetekben stb. jelentek meg. Az egyke-kérdéssel 1916 óta foglalkozott. Az Ormányságról írt könyvének első változatát már 1927-ben elküldte a Néprajzi Társaságnak, de anyagi okok miatt csak részletek jelentek meg belőle folyóiratokban. FL az 1930-as években ismerte meg személyesen, amikor a Baranya megyei néprajzi múzeum gyűjtésének megindításakor FL Kákicson is megfordult. Kiss Géza több alkalommal járt utóbb Zengővárkonyban. FL biztatására – aki azután a kiadás érdekében is sokat tett – Kiss Géza átdolgozta Ormányság c. művét, amely 1937-ben nyomtatásban is megjelent.

KNER IMRE (1890–1944) nyomdász, könyvkiadó. FL-sal való kapcsolata 1911-ben kezdődött, amikor a Lukács György – Hevesi Sándor és FL szerkesztésében megjelenő A Szellem első számát nyomtató Kner Imre tervére FL ráírta: „Amelyik nyomdász pedig *csak* betűvel nem tud szép könyvet csinálni, úgyse lesz nyomdász soha." Utóbb a Vasárnapi Kör összejövetelein találkoztak, ahová Kner Pesten létekor eljárt. Szoros barátságuk az 1920-as években bontakozott ki s Kner elhurcolásáig, 1944-ig tartott. Sűrűn leveleztek és kölcsönösen meglátogatták egymást Zengővárkonyban (1932.) ill. Gyomán (1943.)

KODOLÁNYI JÁNOS (1899–1969) regény- és drámaíró. Gyermek- és ifjúkorát Pécsváradon és Vajszlón töltötte, Pécsett és Székesfehérváron járt iskolába. 1921-

ben Budapestre költözött, 1922-ben a Nyugatban jelent meg ormánysági tárgyú Sötétség c. elbeszélése, amely nagy feltűnést keltett. 1927-ben memorandumot írt az egyke-kérdésről s Huszár Károlynak, a képviselőház elnökének küldte el. 1932–1944 között az Írók Gazdasági Egyesületének titkára, majd főtitkára ill. társelnöke lett. 1934-ben a Magyarország c. napilap belső munkatársa volt, publikált a Válaszban is. Bajcsy-Zsilinszky Endrével szoros kapcsolatban volt, vele és Talpassy Tiborral utazott 1934 tavaszán Baranyába; útjuk elején Zengővárkonyban FL-nál jártak, majd Kákicsra és Vajszlóra is elmentek. Ez alkalommal ismerkedtek meg FL-sal személyesen, s a látogatásukról írt cikkek kapcsán váltottak leveleket egymással. Utóbb 1949-ből maradt fenn FL néhány Kodolányinak Akarattyára írt levele, amikor az Eötvös Kollégiumból elköltözni készülő FL arra gondolt, hogy valahol a Dunántúlon, esetleg Akarattyán telepszik le. Ez ügyben kereste meg levélben Kodolányit, s ismételten szó esik egy tervezett látogatásról is, amely valószínűleg nem valósult meg.

NÉMETH LÁSZLÓ (1901–1975) regény- és drámaíró, kritikus, esszéista. 1926 és 1943 között iskolaorvos volt. 1925-ben megnyerte a Nyugat novellapályázatát, a Nyugatban, a Protestáns Szemlében, a Társadalomtudományban, az Erdélyi Helikonban, a Napkeletben jelentek meg elsősorban kritikai írásai. 1934–1935-ben a Rádió irodalmi osztályának vezetője volt. 1934-ben indította meg a Válasz c. folyóiratot Gulyás Pállal, akivel 1931 óta szoros baráti kapcsolatban volt. Első kötete 1934-ben jelent meg (Ember és szerep), ezt követően jelentek meg regényei. FL-sal való kapcsolata 1933 februárban jött létre, amikor Fülep ismeretlenül levelet írt Németh Lászlónak s elismeréssel szólt benne Németh 1932–1936 között kiadott egyszemélyes Tanú c. folyóiratáról, amelyet Babits a Nyugatban szigorúan megbírált. Egy évvel később Németh meghívta FL-t a tervezett Válasz c. folyóirat harmadik szerkesztőjének. FL elfogadta a szerkesztést, de személyesen csak hónapokkal később ismerkedtek meg egymással.

RAVASZ LÁSZLÓ (1882–1975) ref. lelkész, püspök. Kolozsvári és berlini teológiai és bölcsészeti tanulmányok után 1907-től a kolozsvári egyetem gyakorlati teológiai professzora, majd 1918-tól az Erdélyi Ref. Egyházkerület főjegyzője (püspökhelyettese) lett. 1921–1948 között budapesti Kálvin-téri lelkész, a Dunamelléki Ref. Egyházkerület püspöke volt. 1951-ben nyugdíjazták. Számos egyházi mű szerzője, a Protestáns Szemle és a Református Szemle c. folyóiratok szerkesztője volt. FL-sal az I. világháború idején ismerkedett meg s kötött barátságot. 1918-ban Ravasz intézte FL szovátai segédlelkészi kinevezésének ügyét, amelyet aztán a háborús események meghiúsítottak. 1921-ben kerültek újra kapcsolatba egymással, amikor FL medinai helyettes lelkész volt. Hivatalos és személyes nexusukból következően levelezésükben gyakran párhuzamosan találhatók meg a hivatalos és baráti hangulatú levelek ugyanabban az ügyben. Ravasz kezdeményezte és támogatta FL bajai lelkésszé való megválasztását, résztvett a magántanárság elnyerése ügyében támadt intrikák elhárításában, magáévá tette FL kezdeményezéseit az egyke-ügyben és Kiss Géza Or-

mányság c. művének kiadásában, a zengővárkonyi ifjúsági ház létrehozásában, kapcsolatuk azonban ezekben az években inkább a hivatalos formákra szorítkozott.

TOLNAY (1935-ig Tolnai) KÁROLY, Charles de Tolnay (1899–1981) művészettörténész. Az 1930-as években a hamburgi egyetem magántanára, majd Hitler uralomra kerülése után Párizsban a Sorbonne előadója volt. 1939-ben Princetonba költözött, 1965-től a firenzei Casa Buonarroti igazgatója volt. FL-nak kereskedelmi középiskolás korában tanítványa volt, s FL támogatta Tolnay művészettörténeti érdeklődését, tőle kért véleményt az apa, Tolnai Arnold, aki gazdasági pályára szánta fiát, hogy van-e kilátása sikerre a művészettörténet terén s FL igenlő válaszára lehetővé tette fiának a legszínvonalasabb egyetemeken való tanulást. 1916-ban, amikor Ferenc József halála alkalmából Tolnai magyar tanára bíztatására őszintén kifejtette a királyról, a királyságról s a Habsburgokról való gondolatait, ugyanez a tanár tanári konferencia elé idéztette s csak az iskolából való kimaradás mentette meg a kicsapástól. FL „A jövő nemzedéke" c. felháborodott cikkét azonban Szabó Ervin nem közölte a Huszadik Században, mivel attól tartott, hogy a cikk következményei nem a szerzőt, hanem a fiúkat (több diákot is büntetni akartak) sújtja majd. Tolnai magánérettségit tett, FL pedig lemondott tanári állásáról. A 20-as évektől kezdve Tolnay állandó levelezésben volt FL-sal, személyesen is járt nála Baján ill. Zengővárkonyban. A Válasz szerkesztése idején – Tolnay kérésére – FL közvetítette Németh Lászlóval való megismerkedésének szándékát. 1937-ben pedig a Pannonia c. pécsi lap kérését, amelyre Tolnay La peinture hongroise contemporaine c. cikkét küldte el a folyóiratnak. – 1937-ben Bázelben megjelent Hieronymus Bosch c. kötetét Tolnay En hommage à M. Louis de Fülep nyomtatott dedikációval adta közre. Levelezésük FL haláláig tartott, személyesen is találkoztak Budapesten Tolnay Károly odalátogatása idején.

RÖVIDÍTÉSEK

ang.	angol
autogr.	autográf
bev.	bevezette
BML A Kner Nyomda ir.	Békés Megye Levéltára. A Kner Nyomda iratai
bőv. kiad.	bővített kiadás
Bp.	Budapest
c.	című
Dunamell.Ref.Ek.lt. Elnöki ir.	A Dunamelléki Református Egyházkerület levéltára. Elnöki iratok
Dunamell.Ref.Ek.lt. A ppi.hiv.ir.	A Dunamelléki Református Egyházkerület levéltára. A püspöki hivatal iratai
Dunamell.Ref.Ek.lt. A Tolnai Em.ir.	A Dunamelléki Református Egyházkerület levéltára. A Tolnai Egyházmegye iratai
egy.	egyetemi
Egy barátság...	Egy barátság levelekben. Gulyás Pál és Németh László levelezése. Sajtó alá rend. és a jegyzeteket írta Gulyás Klára és G. Merva Mária. Utószó: Gulyás Klára. Bp. 1990. Petőfi Irodalmi Múzeum, 524 p.
Érk.	Érkezett
évf.	évfolyam
Ford.	fordította
FL	Fülep Lajos
FL-lev. I.	Fülep Lajos levelezése I. 1904–1919. Szerk., a jegyzeteket és a mutatókat összeállította F. Csanak Dóra. Bp. 1990. MTAK – MTA Műv. tört.Kcs. 470 p.
FL-lev.II.	Fülep Lajos levelezése II. 1920–1930. Szerk., a jegyzeteket és a mutatókat összeállította F. Csanak Dóra. Bp. 1992. MTAK – MTA Műv.tört. Kutatóintézet, 627 p.
FLné	Fülep Lajosné
fr.	francia
Fülep I/I-II.	Fülep Lajos: A művészet forradalmától a nagy forradalomig. Cikkek, tanulmányok 1904–1919. I-II. kötet. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket, a bibliográfiát és a névmutatót összeállította Tímár Árpád. A bevezető tanulmányt írta Tőkei Ferenc. Bp. 1976. Magvető, 660, 765 p.

Fülep II.	Fülep Lajos: Művészet és világnézet. Cikkek, tanulmányok 1020-1970. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket, a bibliográfiát és a névmutatót összeállította Tímár Árpád. Bp. 1976. Magvető, 700 p.
Fülep – Elek lev.	Fülep Lajos levelei Elek Artúrhoz. A szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Fülep Katalin. Bp. 1990. OSzK 350 p.
Fülep – Kner lev.	Fülep Lajos és Kner Imre levelezése. Összeáll. bevezette és jegyzetelte Sümegi György. A levelek szövegét gondozta Kőhegyi Mihály. Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból. Gyula, 1990. 285 p.
gör.	görög
gyűjt.	gyűjtemény
ikt.szám	iktatószám
ill.	illetve
A könyv mestere	A könyv mestere. Kner Imre levelezése korának költőivel, íróival, művészeivel, tudósaival. A bevezetőt írta Ortutay Gyula. A leveleket összegyűjtötte és a jegyzeteket készítetette Elek László. A válogatás és a szerkesztés László Tibor munkája. Bp. 1969. Magyar Helikon, 422 p.
köt.	kötet
Lackó: Jelenkor	Lackó Miklós: Fülep Lajos levelei Tolnay Károlyhoz. = Jelenkor, 1987. 11. sz. 1012-1023.p.
lat.	latin
ld.	lásd
Lengyel	Lengyel András: A Szép Szó történetéhez. Ignotus Pál levelei Fülep Lajoshoz. = Forrás, 1987. 12. sz. 74-81.p., Ill. Lengyel András: Törésvonalak. Bp. 1990. 152-165.p.
Lévay – Haiman	A Kner-nyomda kiadványainak tükrében. 1882 – 1944. Összeáll. Lévay Botondné – Haiman György. I-II. Bp. 1982. Akadémiai kiadó, 308, 367 p. + 2 melléklet.
Lpz.	Leipzig
m.	megye
Masits	Masits László: Káplár Miklós és Fülep Lajos levelezése. = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. 1981. Debrecen, 1984. 415-442.p.
Megj.	Megjelent

MHRT	Magyar Hajózási Részvénytársaság
m.kir	magyar királyi
Monostori: Forrás	Monostori Imre: „Kéziratodat tovább küldtem Kecskemétre." A Válasz születése Németh László Fülep Lajoshoz írt leveleiben. = Forrás, 1984. 5. sz. 81-87.p.
Monostori: Napjaink	Monostori Imre: A nagy szenvedés szent és megszentelt. Németh László tizenhárom levele Fülep Lajoshoz. = Napjaink, 1985. 2.sz. 22-25.p.
MTAK	Magyar Tudományok Akadémia Könyvtára
MTA Műv.tört. Kcs.	Magyar Tudományos Akadémia. Művészettörténeti Kutatócsoport (azóta: Intézet)
m.tanár	magántanár
ném.	német
Németh-lev	Németh László élete levelekben 1914—1948. Szerk. és sajtó alá rend. Németh Ágnes. A jegyzeteket írta Grezsa Ferenc. Németh László munkái. Bp. 1993. Magvető és Szépirodalmi Kiadó, 830 p.
Ngs., Nags., Nagys.	Nagyságos
Nt.	Nagytiszteletű
ny.	nyilvános
ny.	nyomda
nyomt.	nyomtatás, nyomtatva
ny. rk.	nyilvános rendkívüli
ol.	olasz
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
Összáll.	Összeállította
p.	pagina
p.	Piaţa (tér)
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
Prot. Szemle	Protestáns Szemle
q	métermázsa
Ráday Évkönyv VI.	A Ráday Gyűjtemény Évkönyve VI. Bp. 1989. 378 p.
ref.	református
rend.	rendezte
rom.	román
sec.	secolo (század)
sp.	spanyol
sz.	szám, számon, számú
sz.a.	szám alatt
t.	tisztelt

tek.	tekintetes
A Tolnai Ref. Em. lt. Zengővárkony	
A zengővárkonyi ek. ir.	A Tolnai Református Egyházmegye levéltára, Zengővárkony. A zengővárkonyi egyházközség iratai.
U.p.	Utolsó posta
VKM	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
vm.	vármegye

FÜLEP LAJOS LEVELEI

(A számok a levelek sorszámára utalnak)

Ápriły Lajosnak	821. 1931. XI. 7.
Ártinger Imrének	897. 1933. I. 16.
Babits Mihálynak	826. 1931. XI. 13.
	846. 1932. I. 6.
	859. 1932. III. 20.
Beke Ödönnek	1172. [1937.] III. 13.
	1218. 1937. X. 20.
Bíró Sándornak	1028. 1934. IV. 22.
Elek Artúrnak	794. [1931. I. 18. után]
	796. 1931. II. 27.
	803. 1931. IV. 28.
	804. 1931. V. 16.
	808. [1931.] VII. 10.
	809. 1931. VII. 29.
	812. [1931.] VIII. 29.
	823. 1931. XI. 10.
	831. 1931. XI. 26.
	838. 1931. XII. 19.
	847. 1932. I. 7.
	858. 1932. III. 19.
	870. 1932. VII. 3.
	872. 1932. VIII. 4.
	887. 1932. XII. 16.
	891. 1932. XII. 22.
	1047. [1934. V. 23.]
	1067. [1934.] VIII. 9.
	1080. [1934. XI. 19.]
	1099. [1935.] V. 19.
	1101. [1935.] V. 28.
	1121. [1935.] XI. 12.
	1234. 1938. II. 4.
	1245. 1938. IV. 18.
	1265. 1938. X. 12.
	1267. [1938.] X. 29.
	1269. [1938. XI. 17.]
	1279. 1938. XII. 28.
Fischer Bélának	807. 1931. VI. 5.
Fitz Józsefnek	861. 1932. IV. 30.
	863. 1932. V. 6.

	864. 1932. V. 18.
	866. 1932. VI. 2.
	871. [1932.] VII. 15.
	890. 1932. XII. 19.
	923. 1933. VI. 24.
	953. 1933. X. 25.
	977. 1934. I. 15.
	1063. 1934. VI. 30.
Gärtner (Gerlőtei) Jenőnek	916. 1933. V. 4.
	917. 1933. V. 10.
	990. 1934. II. 19.
	1058. 1934. VI. 13.
	1110. 1935. VII. 30.
	1138. 1936. VII. 14.
	1139. 1936. VII. 22.
	1140. 1936. VIII. 1.
	1189. 1937. VI. 28.
	1212. 1937. X. 2.
	1221. 1937. XI. 1.
	1223. 1937. XI. 15.
	1238. 1938. II. 11.
	1252. 1938. V. 9.
	1255. 1938. VI. 9.
Gellért Oszkárnak	830. 1931. XI. 25.
	970. 1933. XII. 9.
Gilicze Sándornak	893. 1933. I. 3.
	894. 1933. I. 6.
	906. 1933. III. 9.
	908. 1933. III. 29.
	914. 1933. V. 1.
	918. 1933. V. 31.
	933. 1933. IX. 14.
	946. 1933. X. 4.
	964. 1933. XI. 29.
	969. 1933. XII. 6.
	1044. 1934. V. 17.
	1070. 1934. VIII. 30.
	1130. 1936. II. 28.
	1166. 1936. XII. 23.
	1171. 1937. I. 18.
	1175. 1937. IV. 8.
	1197. 1937. VII. 27.
	1204. 1937. IX. 9.

Gulyás Pálnak
998. 1934. III. 2.
1032. [1934. IV. 25.]
1035. 1934. IV. 27.
1036. [1934.] V. 4.
1039. 1934. V. 8.
1040. [1934. V. 9.]
1041. 1934. VI. 15.
1056. [1934. VI. 11.]
1065. [1934.] VII. 12.
1068. [1934. VIII. 10.]
Hatvany Lajosnak
1216. 1937. X. 13.
1222. 1937. XI. 14.
Illyés Gyulának
868. 1932. VI. 15.
919. 1933. VI. 9.
932. 1933. IX. 13.
935. 1933. IX. 15.
937. 1933. IX. 20.
939. 1933. IX. 22.
942. 1933. IX. 26.
943. 1933. IX. 27.
945. [1933.] X. 2.
952. [1933. X. 19.]
957. 1933. XI. 1.
960. 1933. XI. 9.
962. 1933. XI. 15.
965. 1933. XI. 29.
968. 1933. XII. 2.
973. 1934. I. 2.
974. 1934. I. 3.
991. 1934. II. 20.
999. 1934. III. 2.
1004. 1934. III. 12.
1007. 1934. III. 16.
1009. 1934. III. 19.
1085. 1935. I. 23.
1092. 1935. V. 10.
1102. 1935. VI. 5.
1154. 1936. XI. 30.
1158. [1936.] XII. 11.
Illyés Gyuláné Juvancz Irmának
922. 1933. VI. 22.
Káplár Miklósnak
827. 1931. XI. 23.
832. 1931. XI. 26.
839. 1931. XII. 19.

Kárpáti Aurélnak	845. 1932. I. 5.
	882. 1932. X. 8.
	1142. 1936. IX. 28.
	1144. 1936. X. 8.
Kner Imrének	801. 1931. IV. 24.
	810. 1931. VII. 29.
	874. [1932.] VIII. 8.
	876. [1932. VIII. 24.]
	877. 1932. VIII. 24.
	879. 1932. IX. 11.
	886. 1932. XII. 12.
	899. 1933. I. 20.
	903. 1933. II. 20.
	907. 1933. III. 28.
	910. 1933. IV. 7.
	920. 1933. VI. 9.
	928. 1933. VIII. 18.
	979. 1934. I. 19.
	984. 1934. II. 7.
	1093. 1935. V. 11.
	1103. 1935. VI. 6.
	1128. 1936. I. 11.
	1132. 1936. III. 13.
	1155. 1936. XI. 30.
	1167. 1936. XII. 24.
	1229. [1937.] XII. 30.
	1231. 1938. I. 10.
	1247. 1938. IV. 24.
	1250. 1938. V. 4.
	1270. 1938. XII. 1.
	1272. 1938. XII. 6.
	1274. [1938. XII. 9. után]
	1277. 1938. XII. 22.
Kodolányi Jánosnak	1015. [1934. IV. 9.]
	1023. 1934. IV. 16.
	1025. 1934. IV. 18.
	1029. 1934. IV. 23.
	1048. 1934. V. 23.
Molnár Antalnak	1115. 1935. IX. 27.
	1239. [1938.] II. 11.
Móricz Zsigmondnak	1236. 1938. II. 9.
Nagy Sándornak	1107. 1935. VII. 18.
	1146. 1936. X. 16.

Németh Lászlónak	985. [1934. II. 8. előtt]
Ravasz Lászlónak	797. 1931. II. 27.
	798. 1931. III. 11.
	799. 1931. IV. 2.
	805. 1931. V. 16.
	843. 1931. XII. 31.
	851. 1932. II. 11.
	857. 1932. III. 16.
	896. 1933. I. 13.
	1012. 1934. III. 24.
	1016. 1934. IV. 10.
	1108. 1935. VII. 18.
	1123. 1935. XI. 25.
	1150. 1936. XI. 13.
	1183. 1937. VI. 10.
Révész Imrének	1260. 1938. VIII. 26.
Senyei Oláh Istvánnak	818. 1931. X. 7.
Szabó Lőrincnek	902. 1933. II. 1.
Szakács Imrének	800. [1931.] IV. 21.
	841. 1931. XII. 27.
Tolnai (Tolnay) Károlynak	926. 1933. VIII. 13.
	980. 1934. I. 19.
	1059. 1934. VI. 13.
	1076. 1934. X. 18.
	1094. 1935. V. 11.
	1112. [1935.] VIII. 9.
	1134. 1936. IV. 16.
	1135. [1936. V. 27.]
	1136. [1936.] VI. 8.
	1137. 1936. VI. 10.
	1177. 1937. IV. 16.
	1179. [1937.] IV. 30.
	1180. [1937. V. 7.]
	1184. [1937.] VI. 10.
	1186. 1937. VI. 14.
	1187. 1937. VI. 22.
	1191. 1937. VII. 14.
	1192. [1937.] VII. 17.
	1193. [1937. VII. 19.]
	1195. [1937. VII. 24.]
	1196. [1937. VII. 23. után]
	1228. 1937. VII. 27.
	1242. [1938.] II. 21.

1244. 1938. III. 4.
1258. 1938. VII. 28.
1259. 1938. VIII. 15.
1261. 1938. IX. 13.
1280. 1938. XII. 28.
Tolnai Vilmosnak 865. 1932. V. 30.
Vas Istvánnak 1122. 1935. XI. 23.

FÜLEP LAJOSNAK ÍRT LEVELEK

(A számok a levelek sorszámára utalnak.)

Ambrus József 1014. 1934. IV. 7.
Andaházi Kasnya Béla 1071. 1934. IX. 9.
Babits Mihály 854. 1932. II. 20.
Bajcsy-Zsilinszky Endre 1026. 1934. IV. 18.
Berze Nagy János 892. 1933. I. 2.
944. 1933. IX. 30.
Cserépfalvi Imre 1153. 1936. XI. 27.
1161. 1936. XII. 16.
Csobán Endre 840. 1931. XII. 22.
Debreceni Hittanszaki
Önképző Társaság Faluszemináriuma 1077. 1934. XI. 2.
Dobos Károly 1240. 1938. II. 17.
Egry József 1049. 1934. V. 25.
Elek Artúr 814. 1931. IX. 6.
815. 1931. IX. 14.
816. 1931. IX. 14.
835. 1931. XII. 9.
842. 1931. XII. 30.
862. 1932. V. 3.
881. 1932. IX. 28.
889. 1932. XII. 17.
895. 1933. I. 8.
931. 1933. IX. 11.
1064. 1934. VII. 11.
1176. 1937. IV. 12.
1190. 1937. VII. 6.
1198. 1937. VIII. 3.
1206. 1937. IX. 19.
1213. 1937. X. 3.

1233. 1938. II. 3.
1263. 1938. X. 10.
1268. 1938. X. 29.
Előd Géza 1083. [1934. XII. vége]
Eulenburg, Augusta zu 793. 1931. I. 15.
Gál István 1019. 1934. IV. 13.
1120. 1935. XI. 7.
1257. 1938. VII. 18.
Gärtner (utóbb Gerlőtei) Jenő 915. 1933. V. 2.
1249. 1938. IV. 30.
Gellért Oszkár 948. 1933. X. 6.
Gerlőtei ld. Gärtner Jenő
Gilicze Sándor 898. 1933. I. 19.
900. 1933. I. 22.
Grauaug Ármin 855. 1932. II. 26.
Gulyás Pál 995. 1934. II. 23.
1030. [1934. IV. 23.]
1033. [1934. IV. 26.]
1037. 1934. V. 4.
1042. 1934. V. 16.
Hatvany Lajos 1210. 1937. IX. 28.
Hevesi Sándor 1199. [1937. VIII. első fele]
Ignotus Pál 1205. 1937. IX. 18.
1211. 1937. X. 1.
1224. 1937. XI. 16.
1225. 1937. XI. 23.
1227. 1937. XII. 23.
1254. 1938. V. 10.
Illyés Gyula 867. 1932. VI. 13.
869. 1932. VI. 25.
924. 1933. VI. 24.
930. 1933. IX. 5.
934. 1933. IX. 14.
936. 1933. IX. 15.
938. 1933. IX. 20.
940. 1933. IX. 23.
941. 1933. IX. 25.
947. 1933. X. 4.
949. 1933. X. 16.
954. 1933. X. 25.
956. 1933. X. 30.
959. 1933. XI. 7.
961. 1933. XI. 11.

963. 1933. XI. 25.
966. 1933. XI. 30.
972. 1933. XII. 19.
975. 1934. I. 5.
988. [1934. II. 17-20. között]
997. 1934. II. 26.
1002. 1934. III. 7.
1005. [1934. III. 13.]
1008. 1934. III. 17.
1013. 1934. III. 27.
1084. 1935. I. 20.
1088. 1935. II. 8.
1096. 1935. V. 14.
1104. 1935. VI. 11.
1157. 1936. XII. 9.
1159. [1936. XII. 1., ? 14. ?]

Káplár Miklós
825. 1931. XI. 12.
828. 1931. XI. 23.
829. 1931. XI. 23.
833. 1931. XI. 27.
834. 1931. XII. 4.
836. 1931. XII. 17.
848. 1932. I. 19.
856. 1932. III. 3.

Kárpáti Aurél
1143. 1936. X. 3.

Kende Ferenc
1072. 1934. IX. 13.
1075. 1934. X. 6.

Kerényi Károly
1181. 1937. VI. 2.

Kiss Géza
950. [1933. X. 16. után]
951. 1933. X. 18.
958. 1933. XI. 1.
976. 1934. I. 13.
982. 1934. II. 1.
996. 1934. II. 24.
1003. 1934. III. 8.
1034. 1934. IV. 26.
1046. 1934. V. 22.
1052. 1934. V. 28.
1055. 1934. VI. 6.
1073. 1934. IX. 14.
1087. 1935. II. 6.
1098. 1935. V. 16.
1119. 1936. X. 18.

1127. 1935. XII. 31.
1141. [1936. VIII. 21.]
1149. 1936. XI. 12.
1163. 1936. XII. 21.
1168. 1936. XII. 30.
1170. [1937. I. 13.]
1185. [1937. VI. 10.]
1194. 1937. VII. 23.
1200. 1937. VIII. 19.
1201. 1937. VIII. 21.
1202. 1937. VIII. 27.
1208. 1937. IX. 23.
1214. 1937. X. 6.
1215. 1937. X. 9.
1217. [1937. X. 18.]
1219. 1937. X. 22.
1220. 1937. X. 27.
1256. [1938. VI. 30.]

Kiss Sándor 1106. 1936. VII. 10.

Klemm Antal 1209. 1937. IX. 27.

Kner Imre 795. 1931. II. 14.
802. 1931. IV. 27.
811. 1931. VII. 31.
873. 1932. VIII. 5.
875. 1932. VIII. 10.
878. 1932. IX. 5.
880. 1932. IX. 14.
884. 1932. XI. 7.
888. 1932. XII. 16.
901. 1933. I. 23.
904. 1933. II. 23.
909. 1933. III.. 31.
912. 1933. IV. 11.
921. 1933. VI. 11.
927. 1933. VIII. 16.
929. 1933. VIII. 23.
978. 1934. I. 15.
981. 1934. I. 21.
989. 1934. II. 18.
1090. 1935. II. 21.
1100. 1935. V. 19.
1105. 1935. VI. 13.
1126. 1935. XII. 21.

	1129. 1936. I. 12.
	1131. 1936. II. 6.
	1133. 1936. II. 18.
	1152. 1936. XI. 24.
	1156. 1936. XII. 3.
	1169. 1937. I. 9.
	1230. 1938. I. 3.
	1232. 1938. I. 18.
	1246. 1938. IV. 19.
	1248. 1938. IV. 28.
	1253. 1938. V. 9.
	1271. 1938. XII. 3.
	1273. 1938. XII. 9.
	1275. 1938. XII. 19.
	1278. 1938. XII. 24.
Kodolányi János	1020. 1934. IV. 13.
	1024. 1934. IV. 17.
	1027. 1934. IV. 20.
	1051. 1934. V. 27.
Kollár Kálmán	1262. 1938. X. 8.
Kovács Imre	1114. 1935. VIII. 20.
Kovács Karap Ernő	1241. 1938. II. 17.
	1243. 1938. II. 23.
Kulin György és Látos Sándor	1066 1934. VII. 26.
Lakatos Imre	813. 1931. IX. 5.
	820. 1931. XI. 3.
	824. 1931. XI. 10.
Lesznai Anna	844. [1931. XII. vége]
Mannheim Károly	1203. [1937.] IX. 1.
	1207. 1937. IX. 21.
	1226. [1937.] XII. 9.
Mollináry Gizella	792. 1931. I. 5.
Molnár Antal	1043. 1934. V. 16.
	1116. 1935. X. 1.
	1117. 1935. X. 3.
	1118. 1935. X. 5.
Móricz Zsigmond	1235. 1938. II. 7.
	1237. [1938. II. 9. után]
Muraközy Gyula	1006. 1934. III. 13.
	1164. 1936. XII. 22.
Nagy Sándor (filozófiai író)	1053. 1934. V. 28.
Nagy Sándor (püspöki titkár)	1125. 1935. XII. 13.
	1147. 1937. XI. 4.

Németh László 905. 1933. III. 4.
983. 1934. II. 2.
986. 1934. II. 8.
987. [1934. II. 13.]
992. [1934. II. 20.]
994. [1934. II. 22.]
1000. [1934. III. 2. után]
1018. 1934. IV. 12.
1031. 1934. IV. 23.
1038. [1934. V. 7. után]
1045. [1934. V. 17.]
1057. [1934. VI. 12.]
1060. 1934. VI. 15.
1062. [1934. VI. 28. után.]
1069. 1934. VIII. 27.
1074. 1934. X. 3.
1082. 1934. XII. 9.
1086. 1935. I. 24.
1089. [1935. II. 17.]
1174. 1937. IV. 3.
Nevelős Gyula 885. 1932. XII. 9.
Noirmont, baronne de 1145. 1936. X. 8.
1151. 1936. XI. 18.
Nyáry Pál 993. 1934. II. 21.
1001. 1934. III. 5.
1050. 1934. V. 26.
Országos Református Theológus Szövetség 1078. 1934. XI. 12.
1081. 1934. XI. 28.
Pewny Denise 1266. 1938. X. 17.
Ravasz László 806. [1931. V. 16. után]
1011. 1934. III. 24.
1021. 1934. IV. 13.
1022. [1934. IV. 13.]
1109. [1935. VII. 18. után]
1148. 1936. XI. 10.
1182. 1937. VI. 8.
Révész Imre 852. 1932. II. 14.
Sebestyén Géza 1095. 1935. V. 13.
Senyei Oláh István 817. 1931. IX. 30.
822. 1931. XI. 7.
Szabó Imre 1162. 1936. XII. 18.
Szabó Pál Zoltán 849. 1932. I. 30.

1173. 1937. IV. 2.
Szántó Rezső ill. Rudolf 911. [1933. IV. 8.]
Szegő Gyula 1264. 1938. X. 11.
Talpassy Tibor 1017. 1934. IV. 11.
Tatay Sándor 967. 1933. XI. 30.
Tolnai (Tolnay) Károly 819. 1931. X. 11.
837. [1931.] XII. 17.
913. 1933. IV. 18.
925. 1933. VIII. 8.
955. 1933. X. 26.
1054. 1934. VI. 1.
1061. 1934. VI. 18.
1079. 1934. XI. 14.
1091. [1935.] II. 28.
1097. 1935. V. 15.
1111. 1935. VIII. 4.
1113. [1935.] VIII. 14.
1178. [1937.] IV. 20.
1188. 1937. VI. 25.
1251. [1938. V. 8.]
1276. [1938.] XII. 20.
Tolnai Vilmos és felesége 850. 1932. II. 2.
Tóth Lajos 1010. 1934. III. 24.
Vályi Félix 860. 1932. IV. 9.
883. 1932. X. 21.
Vas István 1124. 1935. XII. 2.
Victor János 1160. 1936. XII. 15.
1165. 1936. XII. 22.
Weöres Sándor 971. 1933. XII. 12.
1281. 1938. XII. 30.
Weszely Ödön 853. 1932. II. 19.

FÜLEP LAJOS MEGÍRT, MEGJELENT, VÁZLATBAN MARADT VAGY ELVESZETT ÍRÁSAI

(A számok a levelek sorszámát jelentik)

Ariosto. (In: Humanizmus – Ariosto – Machiavelli.) Tanulmány a Műveltség Könyvtára sorozat Világirodalom kötete számára.
Korrektúra 1916-ból: MTAK Kézirattár Ms 4555/16-17.
Fülep I/II. 331-402.p.
931.

Borzalmas manipulációk, gyermekházasságok, nőuralom és züllés az egész Dunántúlon.
Pesti Napló, 1929. XII. 15. 80. évf. 286. sz. 35-36.p.

Cselekedjen az égyház... A fiatalság felirata a református püspökhöz és a konventhez.
Magyar Út, 1934. IX. 1. 8-9. p.
Fülep II. 146-152.p.
1121.

Az egyke kérdésről tartott előadás a Felsőbaranyai Ref. Egyházmegye lelkészei előtt.
Pécs, 1934. II. 6.
Kéziratos vázlat: MTAK Kézirattár Ms 4593/157.
982.

A filozófia kis tükre. Halasy-Nagy József könyve.
Nyugat, 1934. II. 16. XXVII. évf. 4. sz. 230-231. p.
Fülep II. 333-335.p.
854., 965., 968., 970., 983.

Gellért Oszkár. (Részletek egy nagyobb tanulmány első feléből.)
Nyugat, 1928. IV. 1. XXI. évf. 7. sz. 480-490. p.
Fülep II. 215-229. p.
830.

Hidas a végzet talpa alatt.
Magyarország, 1934. III. 28. 5. p.
Ars Hungarica, 1994. 1. sz. 164-171. p.
1004., 1023., 1024., 1029.

A Kner kiadásban megjelent orosz ill. északi sorozatok ismertetése.
(Nem maradt fenn.)
795., 801.

A könyv.
Magyar Szemle, 1906. I. 4. XVIII. évf. 1. sz. 12-13. p.
Fülep I/I. 113-115. p.
899.

A lelkipásztor nemzetünk szolgálatában. Előadás az egyke-kérdésről az Országos Református Theologus Szövetség naggyűlésén., Sárospatak, 1934. VI. 23.
Kéziratos vázlat: MTAK Kézirattár Ms 4593/156.
1055., 1078.
Lesznai Anna: Édenkert.
Esztendő, 1919. I. II. évf. 1. sz. 138-142. p.
Fülep I/II. 172-175. p.
810., 844.
Lesznai Anna lírája. (Az Eltévedt litániák alkalmából.)
Nyugat, 1923. IX. 12. XVI. évf. 17-18. sz. 282-290. p.
Fülep II. 192-204. p.
810., 844.
Magyar művészet. Gondolat és Irás II. Bp. 1923. Athenaeum, 189 p.
840., 847., 858., 882., 1046., 1052., 1072., 1075., 1120., 1185.
„Magyarok, ne Kanadába, hanem Baranyába vándoroljatok ki." Látogatás Fülep Lajosnál, a pusztuló baranyai magyarság pásztoránál. (Interjú)
Pesti Napló, 1929. XI. 10. 80. évf. 256. sz. 13-14. p.
Fülep II. 93-99. p.
887., 932., 968.
A magyarság létkérdése. Levél a szerkesztőhöz.
Új Magyarság, 1934. VI. II. évf. 5. sz. 67-70. p.
Fülep II. 136-145. p.
973., 975., 1014.
A magyarság pusztulása.
Pesti Napló, 1929. XI. 17. 80. évf. 262. sz. 10. p.
Fülep II. 100-104. p.
887., 932., 968.
Minden évben egy község népe hal ki a Dunántúlon!
Pesti Napló, 1929. XI. 26. 80. évf. 269. sz. 9. p.
Fülep II. 104-109. p.
887., 932., 968.
Mit mond a szemtanú?
Nyugat, 1933. X. 1. XXVI. évf. 19. sz. 281-287. p.
854., 932., 934., 935., 937., 940., 950., 956., 1014.
Fülep II. 126-135. p.
Művészetfilozófia. (I. változat.)
Kézirat: MTAK Kézirattár Ms 4565/1.
925.
Nemzeti öncélúság.
Válasz, 1934. V. I. évf. 1. sz. 2-23. p.
Fülep II. 153-184. p.
983., 986.,987., 992., 994., 1000., 1018., 1030., 1032., 1033., 1035., 1036., 1043., 1046., 1051., 1053., 1054., 1056., 1064., 1069., 1082., 1084., 1090., 1093.

Nietzsche, Friedrich: A tragédia eredete vagy görögség és pesszimizmus.
Ford. és bevezetéssel ellátta Fülep Lajos. Bp. 1910. Franklin, VIII., 261. p.
Filozófiai Írók Tára XXIII.
Fülep I/II. 443-600. p. (Csak a bevezető tanulmány.)
792., 797., 813., 1072.

Pethes Imre.
Nyugat, 1924. XII. 2. XVII. évf. 23. sz. 722-727. p.
Fülep II. 7-14. p.
801., 802.

A pusztuló magyarság pusztító „igazságai".
Pesti Napló, 1929. XII. 4. 80. évf. 276. sz. 3-4. p.
Fülep II. 109-116. p.
887., 932., 968.

Rippl-Rónai József.
Az Ország, 1906. I. 31. I. évf. 27. sz. 9. p.
Fülep I/I. 139-141. p.
828.

Rippl-Rónai József.
Magyar Szemle, 1906. II. 8. XVIII. évf. 6. sz. 93-94. p.
Fülep I/I. 141-146. p.
828.

Rippl-Rónai József.
A Ház, 1910. III. évf. 10. sz. 223-228. p.
Fülep I/I. 210-214. p.
828.

Rippl-Rónai József kiállítása.
Ébresztő, 1917. IV. XVII. évf. 4. sz. 15-16. p.
Fülep I/I. 231. p.
828.

Stirner.
Szerda, 1906. I. évf. 3. sz. 105-119. p.
Fülep I/II. 425-442. p.
813.

A „Storia di Cristo" szerzőjéről. Giovanni Papini: Krisztus története. Ford. Révay József, a bevezetést írta Fülep Lajos. Bp. é. n. [1925.] III-XL. p.
Fülep II. 15-43. p.
792., 1075.

Szabó Dezső regénye. (Az elsodort falu. Regény két kötetben. Táltos kiadása. 1919.)
Nyugat, 1919. XII. XII. évf. 16-17. sz. 1021-1036. p.
Fülep I/II. 176-198. p.
878.

Szellemtörténet. Hozzászólás Babits Mihály tanulmányához.
Nyugat, 1931. XII. 16. 16. XXIV. évf. 24. sz. 657-661. p.
Fülep II. 322-328. p.
830.

A tudomány szociológiája.
Nyugat, 1932. I. 16. XXV. évf. 2. sz. 115-117. p.
Fölep II. 329-332. p.
826., 830.

FÜLEP LAJOS TERVEZETT VAGY MEGRENDELT MŰVEINEK MUTATÓJA
MEGÍRT MŰVEK TERVEZETT KIADÁSAI

(A számok a levelek sorszámát jelentik.)

Ariosto halála négyszáz éves fordulójára irandó cikk
931.
Az Ars Hungarica c. sorozatról irandó kritika a Válasznak.
1031.
Bajcsy-Zsilinszky Endre: „E szűzi földön valami rág..." c. cikke ellensúlyozására tervezett cikk.
1023., 1025., 1027., 1028., 1029.
Bergson, Henriről irandó tanulmány a Protestáns Szemlének
821.
Debrecenben tartandó előadásra felkérés.
1030., 1032.
Deklaráció a magyarság pusztulása ügyében
942., 949., 952., 954.
Az egykéről tervezett könyv
958., 960., 962.
Az egykéről tervezett cikk a Magyarságba vagy a Pesti Naplóba
1013.
A dunántúli egykéről irandó cikk a Nemzetvédő c. lap által kiadandó röpirathoz
1014.
Az egykéről irandó cikkek a Pesti Naplóba
932., 938., 957., 959., 960., 961., 962., 963.
Az egykéről tartandó, az egyetemi ifjúság által rendezendő előadások (Budapest, Debrecen, Pápa, Pécs, Miskolc stb.)
1078., 1081., 1086.
Az egykéről tartandó előadás a Turul Szövetség pécsi kerületében
1014.
Előadások egy felállítandó, tehetséges paraszt- és munkásfiatalokat továbbképző kollégiumban
1069.
Az Erdélyi Helikonnak irandó bármilyen cikk, tanulmány
813., 820., 824., 838.
Ferrero, Guglielmo-ról irandó tanulmány a Protestáns Szemlének.
821.
A francia szürrealistákról tervezett tanulmány.
932., 936.
Genthon István: Régi magyar festőművészet c. könyvéről recenzió a Nyugatnak
846.
A hitlerizmus veszélyei Magyarországra nézve. Tanulmány az Öttorony számára
971.

Husserl, Edmundról tanulmány a Protetáns Szemlének
821.
Az igazi árulás c. tanulmány az Erdélyi Helikonnak
813.
Izsó Miklósról előadás és publikáció-tervezet a debreceni Ady-Társaságban
817., 818., 822., 823., 838., 840., 847., 856.
Izsó Miklósról cikk a Nyugatnak
847.
Izsó Miklósról cikk a Magyar Művészetnek
838., 842., 847.
A Kalangyának irandó cikk, tanulmány
1072., 1075.
Káplár Miklós életrajza a Nyugatnak
828., 832., 833.
Kovács Alajos és Szabó Sándor egykével kapcsolatos cikkére irandó válasz
988., 991., 997., 999., 1002.
A Református Élet c. folyóirat által rendezett egyke-ankéton tartandó előadás
1006.
Kritikák a Válaszba
983., 987., 1000., 1031., 1056., 1058., 1084.
A magyar nyelvről irandó cikk a Válasznak
1039., 1069., 1084.
A Magyar Nyelvőrről irandó cikk a Nyugatnak
859.
A magyar szellemiség leghelyesebb magatartása a mai világban. Tanulmány az Erdélyi Helikonnak
820.
A Mit mond a szemtanu? c. cikket követő újabb cikk az egykéről a Nyugatba ill. a Pesti Naplóba
938., 940., 942., 954., 957., 959., 960., 963., 965.
A Magyarországba irandó havi két vezércikk
999., 1002.
A magyarság megmentése. Tanulmány az Öttoronynak
971.
A Magyarság Néprajza c. kiadványról recenzió a Nyugatnak
965., 966., 968., 979.
A magyarság pusztulásáról előadás a margitszigeti Iróhéten
1051.
A magyar tudomány ill. irodalom mulasztása a magyarsággal szemben témáról tanulmány a Válasznak
986.
Medgyessy Ferencről tanulmány a Válasznak
1065.

Mussolini és Hitler c. cikk az Öttoronynak
971.
Művészetfilozófia
822., 826., 827., 854., 859., 889., 891., 1149.
A művészetfilozófia részleteinek kiadása a Nyugatban.
854., 859.
Művészetfilozófia németül
826.
A Nemzeti öncélúság c. tanulmány folytatása a Válaszban
1031., 1053., 1056., 1057., 1060., 1074., 1076., 1084., 1091.
Nolde, Emilről irandó tanulmány az Öttoronyba
871.
Nyelvművelő rovat a Válaszban
992., 994., 997., 1000., 1086.
Rádióelőadásra felkérés
1069., 1086.
Rolland, Romain-ről irandó tanulmány a Protestáns Szemlének
821.
Rövidebb cikkek a Nyugatnak
859.
Palágyi Menyhértről tanulmány az Erdélyi Helikonnak.
813.
Rodin, Auguste-ről és Meunier, Constantin Emile-ről irandó tanulmány az Öttoronynak
971.
Spengler, Oswaldról irandó tanulmány a Protestáns Szemlének
821.
Spranger, Eduardról irandó tanulmány a Protestáns Szemlének
821.
Szekfű Gyula: Három nemzedék c. könyvéről recenzió a Válasznak
1031.
Szent Ágoston-tanulmány az Erdélyi Helikonnak.
813.
A Válasznak irandó cikk
1068.
Wildt, Adolfo-ról tanulmány az Öttoronynak
971.

abbracio (ol.) — ölelés
abbracci cordiale (ol.) — szíves öleléssel
abbreviatura (lat.) — rövidítés (a nyomdászatban bizonyos gyakran előforduló betűcsoportok helyett használt jel)
à bientôt (fr.) — a mielőbbi viszontlátásra
Accidenti a questi corpacci! (ol.) — Ez az átkozott test!
ad normam (lat.) — valaminek a mintájára
ad nomen (lat.) — (itt:) ami Ybl-t illeti
ad terrorem populi (lat.) — az emberek rémületére
affettuosissimo Lodovico delle Rabbie Commendatore del primo ordine bestiammatore di Gerusalemme (ol.) — szeretettel a bősz Lodovico, a szitkozódás jeruzsálemi rendje nagykeresztjének lovagja
à la bonne heure (fr.) — hát jó, legyen
alloggio senza pulci, ma fu tutto invano (ol.) — szállás bolhák nélkül, de minden hiába volt
Alors n'en parlons plus (fr.) — Ne beszéljünk hát róla többet
altrimenti (ol.) — másképpen
l' amour de la plénitude (fr.) — a teltség (vaskosság) kedvelése
anima (lat.) — lélek
Anregung (ném.) — ösztönzés
Anschluss (ném.) — csatlakozás (Ausztria 1938-as bekebelezése a német birodalomba)
ante rem (lat.) — előzetesen
a posteriori (lat.) — utólagosan
approbálás (lat.) — jóváhagyás
a quando (ol.) — de mikor?
A rivederci fra poco ed intanto una buona stretta di mano vostro (ol.) — a mielőbbi viszontlátásra, s addig is szeretetteljes kézszorítással az ön
a suo tempo (ol.) — a maga idején
atteszt (fr.) — műbizonylat
attribució (lat.) — műalkotás korának, mesterének stb. meghatározása
Auflag[e] (ném.) — kiadás, itt: példányszám
au fond (fr.) — alapjában véve
ausgeliefert (ném.) — kiszolgáltatott
autarchia (gör.) — önellátás
avete indovinato (ol.) — kitalálta
axis (lat.) — tengely
ballon d'essai (fr.) — kísérleti léggömb
Belieferung (ném.) — árúval ellátás
Blikk (ném.) — itt: szem

branche (fr.) — brancs, népség
canaille (fr.) — csőcselék
canonica (kanonika) visitatio (lat.) — esperesi látogatás
carissimo (ol.) — nagyon kedves
caro (ol.) — kedves
cavaliere (ol.) — lovag
certi sistemi politici (ol.) — bizonyos politikai rendszerek
c'est fort (fr.) — ez már sok
c'est tout (fr.) — ennyi az egész
ceterum censeo (lat.) — egyébként az a véleményem (idézet Catotól)
chargé de mission (fr.) — megbízott (itt: egyetemi előadó)
Che bestie di giudici! Il presidente la stoltezza stessa. E sono diramati dall' alto, questo era evidente dal primo momento (ol.) — Micsoda baromi bírák! Az elnök maga a korlátoltság. És hogy fentről leszóltak nekik, az az első pillanattól kezdve nyilvánvaló volt.
cherchez la femelle (fr.) — keresd a nőszemélyt
che sa farsi largo (ol.) — ki tudja küzdeni érvényesülését
circulus vitiosus (lat.) — ödögi kör
c/o (care of) (ang.) — címén, leveleivel
comble (fr.) — valaminek a teteje
come avesse lo'nferno in gran dispetto (ol.) — mintha fittyet hányna a pokolnak
contenu spirituel (fr.) — szellemi tartalom
convictus (lat.) — „köztartás" (református diákellátó intézmény)
Cosa c'è? (ol.) — Mi az?
così avanti, carissimo (ol.) — csak így tovább, kedves barátom
coute que coute (fr.) — kerül, amibe kerül
Das ist der Wiener Schriftgiesser Poppelbaum (ném.) — Ő Poppelbaum, a bécsi betűöntő
de internis non iudico (lat.) — belső ügyekről nem mondok véleményt
démarche (fr.) — eljárás valaminek az érdekében
denique (lat.) — tehát
de profundis (lat.) — a mélységből
diamine (ol.) — ejnye
diathermiázni (lat.) — váltakozó feszültségű villanyárammal kezelni (pl. ízületi bajoknál)
diskrepancia (lat.) — lényegbeli különbözőség
diszparitás (lat.) — összhang hiánya
docentura (lat.) — egyetemi magántanárság
Domeniddio (ol.) — Uristen
Don — uraság
dottore Grigiocchio (ol.) — Grauaug doktor
dunque (ol.) — tehát
ecco (ol.) — ime

echt (ném.) – valódi
e Domendiddio ci aiuti (ol.) – a jó Isten segítse benne
ed ora (ol.) – nos, pedig
Einsatz (ném.) – itt: befektetés
ein Schlag ins Wasser (ném.) – víztükörre mért csapás
è mai più (ol.) – sokkal több annál
embarras de richesse (fr.) – a bőség zavara
eo ipso (lat.) – természetszerűleg
Erfinden Sie mal so was (ném.) – ilyet találjon ki!
E scusi (ol.) – És bocsánat!
Es ist naemlich besser, Unrecht zu erleiden, als Unrecht zu tun (ném.) – Jobb ugyanis elszenvedni igazságtalanságot, mint elkövetni
e son dannato (ol.) – és végem
et ainsi de suite (fr.) – és így tovább
étape (fr.) – szakasz, állomás
état actuel (fr.) – jelenlegi helyzet, állapot
Et nunc venio [ad fortissimum] (lat.) – és most [a lényegre] térek
et permettez-moi, Monsieur, de vous présenter les expressions les plus sincères des sentiments distingués de votre humble serviteur et fidèle dévoué (fr.) – engedje meg uram, hogy kifejezzem alázatos, hűséges és odaadó szolgájának megkülönböztetett tiszteletét
eufonika (gör.) – szép hangzás
è un' amicizia che mi connette con voi. E, per me, è questa la più bella credenza. Mio caro ho una vera profonda nostalgia per voi e attendo con ansia il compimento dell'opera a cui hai subordinato la nostra venuta (ol.) – Barátság az, ami magával összeköt. És számomra ez a legszebb gondolat. Kedves barátom, igazán mélységesen vágyódom maga után, és alig várom a mű elkészültét, amelytől jövetelünket függővé tette.
expositura (lat.) – kiterjesztés, terjeszkedés
exterieur (fr.) – küllem
extrinsecus (lat.) – külső
fait accompli (fr.) – kész helyzet
faktor (lat.) – művezető
faute de mieux (fr.) – jobb híjján
Foi et Vie (fr.) – Hit és Élet
frakturbetű (ném.) – (köznyelven:) gót betű
futilité (fr.) – jelentéktelenség, csekélység
Füllstoff (ném.) – töltelék, töltőanyag
Genie ist Fleiss (ném.) – A lángész: szorgalom
gracias muchas – ma le spese (sp.) – ezer köszönet de a költség?
guter Hoffnung (ném.) – reményteljes állapotban, várandós
habilitáció (lat.) – magántanárrá tétel
heimtückisch (ném.) – alattomos

Hemmung (ném.) — gátlás, nehézség
Herstellung (ném.) — előállítás
hinterrücks (ném.) — alattomosan, orvul
il faut passer par là (fr.) — át kell menni rajta
ils ont beau dire (fr.) — hiába mondják
infallibilitás (lat.) — tévedhetetlenség
inferioritás (lat.) — alacsonyrendűség, rossz
inkarnáció (lat.) — megtestesülés
in somma (ol.) — itt: egyszóval
insomma dunque (ol.) — mindent egybevéve tehát
intrinsicus (lat.) — belső
in zwangloser Folge (ném.) — kötetlen sorozatban
iota (gör.) — az i-betű görög neve, egy betűnyit sem enged
je m'en fous (fr.) — fütyülök rá, nem érdekel
Jescse Magyarszka ni sginelye (lengyel) — Nem halt még meg Magyarország (lengyel szállóige)
je suis aux abois (fr.) — kétségbeejtő helyzetben vagyok
junktim (lat.) — kapcsolat
Justizmord (ném.) — égbekiáltó igazságtalanság, durva bírói tévedés
kick (ang.) — energia, rámenősség
kongrua (lat.) — államsegély
Kraftausdruck (ném.) — erős kifejezés
Kunst (ném.) — művészet
Kurfürstendamm — előkelő berlini út; a pénzarisztokrácia lakhelye
Land ohne Musik, Land ohne bildende Kunst (ném.) — zene ill. képzőművészet nélküli ország
Lasciamo ogni speranza (ol.) — hagyjunk fel minden reménnyel (Dante: Isteni színjátékának III. éneke elején a pokol kapujának felirata — átalakítva)
last non least (ang.) — végül, de nem utolsósorban
lege artis (lat.) — annak rendje és módja szerint
Leistung (ném.) — teljesítmény
leu, lei (rom.) — pénz neve
Die Leute haben eben kein Organ für Qualität (ném.) — az embereknek bizony nincs érzékük a minőséghez
little hussar a sweet heartjával (ang.) — a kis huszár a kedvesével
ma (ol.) — de
machen Sie mir auch so etwas (ném.) — csináljanak nekem is valami ilyesmit
Ma oromai non ci credo (ol.) — de egyáltalán nem hiszek benne
marazmus (lat.) — sorvadás, bénultság
massoni (ol.) — szabadkőművesek
mediaevalis könyvkultúra (lat.) — itt: a középkori kéziratos kódexekből eredő
medieval (lat.) — az antikva betűtípusa gömbölyített formájú, erős vonalú változata
megauscultálni (lat.) — figyelni valamire, hitelt adni valaminek

mens (lt.) – ész, értelem
mens sana in corpore sano (lat.) – ép testben ép lélek
militaris (lat.) – katonai
mille merci (fr.) – ezer köszönet
mi pare per captatio benevolentiae (ol., lat.) – úgy sejtem, jóakaratát elnyerendő
miserere (lat.) – könyörülj rajtunk
miseria (lat., ol.) – nyomorúság, tengődés
mitgefangen, mitgehangen (ném.) – közös sorsra jut
Mittelalter und Welthandel (ném.) – Középkor és világkereskedelem
Monsieur le Communard (fr.) – a kommunista uraság
My war (ang.) – Az én háborúm
Nachkalkuláció (ném.) – utókalkuláció
Naturwirtschaft (ném.) – naturálgazdálkodás
nichtdestoweniger (ném.) – úgyszintén, nem kevésbé
ne anche nostra „eterna" giovinezza sem eterna. – E mi duole il cuore se penso ai neri giovani di quest'era (ol.) – még a mi „örök" ifjúságunk sem örök. És fáj a szívem, ha ennek a korszaknak a „fekete" ifjaira gondolok. (Utalás az olasz fasiszta ifjúság fekete ingére.)
Niemand (ném.) – senkiházi, egy nagy nulla
niente (ol.) – semmi
novum (ol.) – ujdonság
nunc et semper (lat.) – most és mindörökké
Nun wie ist es jetz mit der Schriftkunst in Ungarn bestellt? Ich kann mich erinnern: vor etwa 15 Jahren ist einmal ein gewisser Herr von Czakó bei mir gewesen. Er zeigte zwar sehr viel Interesse und guten Willen, aber umso weniger Verstaendniss für die Sache. (ném.) – Mi a helyzet most a betűművészettel Magyarországon? Emlékszem, úgy 15 éve járt egyszer nálam bizonyos Czakó úr. Nagy érdeklődést és jóakaratot, de annál kevesebb hozzáértést árult el az ügy iránt.
oedemus oedemorum (ol.) – ödémák ödémája
oeuvre (fr.) – életmű
offszájdon (ang.) – a játékon kívűl
on-dit (fr.) – szóbeszéd
ora brontola davvero Ser Arturo, perchè non gli ho scritto ancora – accidempoli, e dice di me che sono un imprecatorone campione mondiale olimpico (ol.) – most méltán morog Ser Arturo, amiért még nem írtam neki, – az ördögbe is, és azt állítja rólam, hogy a szitkozódás főfő olimpiai világbajnoka vagyok
ordinarius (lat.) – egyetemi nyilvános rendes tanár
outcast (ang.) – számkivetett
par excellence (fr.) – igazán, különösképpen
pars (lat.) – tag, résztvevő
parturiunt montes nasciturque ridiculus mus (lat.) – vajudnak a hegyek és nevetséges egérke születik (Horatius: Ars poetica 139.)
pêle=mêle (fr.) – összevissza, vegyesen

per dirci (ol.) — itt: ezt kijelentem
per il momento non c'è malo. Ci fu, ma è passato. Che vado in malore. (ol.) — pillanatnyilag nem rossz. Volt, de elmúlt. Menjen a pokolba.
Perlen vor die Saeue (ném.) — gyöngyöt szórni a disznók elé
permitte divis cetera. (lat.) — „Csak bízd a többit isteneinkre" (Horatius: Carminum I. 9. Vargha Gyula ford.)
petractálás (lat.) — kezelés
Pfarrhof (ném.) — lelkészlak
phantastica pseudologica (lat.) — fantasztikus állogika
piaţa (rom.) — tér
plaidoyer (fr.) — védőbeszéd
polyartritis (gör.-lat.) — reuma, csúz
post festa (lat.) — utólag
post rem. (lat.) — utólagos
posztulátum (lat.) — alapigazság, követelmény
praeorantia, praeorans (lat.) — előkönyörgő (helybeli lelkész híjján bizonyos egyházi funkciók végzésére feljogosított tanító)
praeliminált (lat.) — előre megszabott, előre várt
prejudikáló (lat.) — a dolog ismerete nélkül előzetesen ítélő
presbitérium (gör.) — egyházközségi tagokból választott református önkormányzati testület
presque (fr.) — majdnem
primum movens (lat.) — indíték
principiell (fr.) — elvileg
Privatdruck (ném.) — magánnyomtatvány; kis példányszámban megjelenő, könyvkereskedői forgalomba nem kerülő nyomtatvány
Prügelknabel (ném.) — bűnbak
Pudelspringer (ném.) — uszkárfajta
pulci (ol.) — bolhák
quale corraggio (ol.) — micsoda bátorság
quand même (fr.) — Hát mégis!
Quanto poi a me, sempre lo stesso. Perora, da alcuni giorni, sto un po' meglio, ma chi sa quanto durerà. Ero già così anche prima, e poi sempre ricascai. O sarebbe definitivo questa volta? Vorrei, non so sperare. Ma se serà, mi sentirete giubilare fino a Budapest! Scrivete subito! Abbracci (ol.) — Ami engem illet, még mindig egyformán. Most, néhány napja kicsit jobban vagyok, de ki tudja, meddig tart majd. Már korábban is voltam így, de mindig visszaestem. Vagy most végleges lesz? Jó volna, de nem merem remélni. De ha így lesz, egészen Budapestig hallja majd az ujjongásom. Írjon hamar! Öleli ..
qu'en dites-vous? (fr.) — Mit szól hozzá?
rancune (fr.) — neheztelés
reconsideratio (lat.) — újra mérlegelés
refus (fr.) — visszautasítás

refüzál)fr.) — visszautasít
remedium (lat.) — gyógyszer
requisitorium (lat.) — itt: kérdezősködés, tudakozódás
resecál (lat.) — csonkol, szervek egyrészét kimetszi
ressentiment (fr.) — neheztelés
résumé (fr.) — összefoglalás
reversalis (lat.) — különböző vallású házaspár házasságkötés előtti kötelezettségvállalása, hogy valamennyi gyermeket katolikus vallásban nevelni
sauce (fr.) — szósz
scappatina (ol.) — kiruccanás
Schöngeisterei (ném.) — széplelkűsködés
Schriftpapst (ném.) — a betűművészet pápája
se avete tempo e voglia (ol.) — ha van ideje és kedve
Señora (sp.) — úrnő
Ser (ol.) — uraság
signora (ol.) — úrnő
sine qua non (lat.) — elengedhetetlen feltétel
sraffura (ol.) — fametszet készítésénél szálkás vonalkázás
stoffa (ném.) — itt: (alap)anyag
szignatura — itt: ismertetőjegy, jellemző vonás
strada (rom.) — utca
sua sponte (lat.) — önként, magától
successive (lat.) — fokozatosan
szortiment, szortimenter (fr.) — egyes köteteket árusító könyvkereskedés ill. könyvkereskedő
tabula rasa (lat.) — tiszta lap
Tante belle cose a lei e alla cara Signora (ol.) — minden szépet és jót és a kedves feleségének
Tanti cari saluti (ol.) — sok szíves üdvözlet
tant mieux (fr.) — annál jobb
Tatbestand (ném.) — tényállás
Toto coelo (lat.) — itt: nagyon, teljesen
tour-retour (fr.) — oda-vissza (közkeletű, nem helyes francia formában)
una volta per sempre (ol.) — egyszersmindenkorra
die unbekannte Menge (ném.) — az ismeretlen tömeg
unverbindlich (ném.) — kötelezettség nélküli
Urfassung (ném.) — alapszöveg, első megfogalmazás
uzus (lat.) — szokás
überhaupt (ném.) — egyáltalán
vederemo (ol.) — meglátjuk
vehiculum (lat.) — hordozó
verantwortol (ném.) — felelősséget vállal

véritable maître classique (l'un ou l'autre) (fr.) — igazi klasszikus mester (vagy az egyik, vagy a másik)
voilà de nouveau (fr.) — ime, megint itt van
voilà du travail pour la nouvelle académie (fr.) — itt a feladat az új akadémiának
Volk der Dichter und Denker (ném.) — a költők és gondolkodók hazája
vordeutungos (ném.) — előzetes jelentéssel bíró
vorschriftos (ném.) — előírásos
Wahret eure heiligsten Güter! (ném.) — őrizzétek legszentebb javaitokat!
warten bis es aus ist (ném.) — megvárni, míg vége lesz ill. elmúlik
Was sagt der Augenzeuge? (ném.) — Mit mod a szemtanú?
wenn er von der Substanz lebt (ném.) — ha a tartalékait éli fel
Wunschtraum (ném.) — vágyálom
Zugsführer (ném.) — szakaszvezető
zurück zur Frakturschrift (ném.) — vissza a gót betűkhöz.

1931. II. 25.	A pécsi egyetem Bölcsészettudományi Kara felterjeszti a VKM miniszterhez FL magántanári habilitációját megerősítés végett.
1931. IV. 24. előtt	Kollár Kálmán látogatása Zengővárkonyban.
1931. V. 12.	Előadást tart Művészet és valóság címmel a budapesti Református Teológiai Akadémián.
1931. VI. 10.	Részt vesz a pécsi Janus Pannonius Társaság alakuló közgyűlésén mint a Társaság választmányi tagja.
1931. IX. 30.	A debreceni Ady-Társaság meghívja előadónak az Izsó Miklós születésének centenáriumára tervezett ünnepi estre.
1931. XI. 12.	Káplár Miklós levélben keresi fel, hogy budapesti kiállítása előtt véleményt és útmutatást kérjen.
1931. XI. 13.	Felajánlja a Nyugatnak művészetfilozófiájának néhány fejezetét.
1931. XII. 16.	Megjelenik a Nyugatban Szellemtörténet. Hozzászólás Babits Mihály tanulmányához c. cikke.
1932. I. 16.	Megjelenik a Nyugatban A tudomány szociológiája c. recenziója Mannheim: Wissenssoziologie c. művéről.
1932. II. 15.	A Hivatalos Közlönyben megjelenik FL pécsi magántanárságának megerősítése.
1931/1932 tanév II. felében	tanítani kezd a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem filozófiai tanszékén művészetfilozófiát, a Tanárképző Intézetben pedig művészettörténetet.
1932-IV. 30.-VI. 2. között	a Janus Pannonius Társaság regénypályázatára beküldött kéziratok egyik bírálója.
1932. VI. 10.	Szent Ferenctől D. H. Lawrence-ig címmel előadást tart Pécsett a Janus Pannonius Társaság évadzáró közgyűlésén.
1932. VI. 10-12.	Illyés Gyula első látogatása Zengővárkonyban.
1932. VII. 10.	Nagybecskereken meghal édesapja, Fülep György. Temetése VI. 11-én volt.
1932. VIII. 25.	Kner Imre látogatása Zengővárkonyban.
1933. I-II.	népművelő előadásokat tart Zengővárkonyban Basilides Mária és Palló Imre lemezeinek illusztrációjával.
1933. II.1.-III. 4. között	levélben keresi meg Németh Lászlót, akinek Tanú c. folyóiratát Babits élesen megbírálta a Nyugatban.

1933. II. 14. után	1931. nyara óta tartó lázas állapota miatt mandulaműtéten esik át.
1933. VII. 2-5 után	Illyés Gyula és első felesége, Juvancz Irma 10-15 napot tölt Zengővárkonyban.
1933. VIII. 19-IX. 11. között	Elek Artúr látogatása Zengővárkonyban
1933. IX. 1.	Megjelenik Illyés Gyula: Pusztulás c. cikke a Nyugatban.
1933. X. 1-15.	Az Elfogy a magyarság c. Nyugat-ankét során megjelenik FL Mit mond a szemtanu? c. cikke.
1934. II. 2.	Németh László felkéri a tervezett Válasz c. folyóirat egyik szerkesztőjének.
1934. II. 6.	Előadást tart Pécsett a Felsőbaranyai Ref. Egyházmegye lelkészei előtt az egyke-kérdésről.
1934. III. 30-IV. 1.	Bajcsy-Zsilinszky Endre, Kodolányi János és Talpassy Tibor látogatása Zengővárkonyban.
1934. V.	Megjelenik A magyarság létkérdése. Levél a szerkesztőhöz c. cikke az Új Magyarság c. református lapban.
1934. V.	Megjelenik a Válaszban Nemzeti öncélúság c. tanulmánya.
1934. VI. 23.	Előadást tart Sárospatakon az Országos Református Theologus Szövetség naggyűlésén A lelkipásztor nemzetünk szolgálatában címmel az egyke-kérdésről.
1934. VI. 23. után	néhány napot Németh Lászlónál tölt Felsőgödön.
1934. VII. 3-8.	előadást tart „Akarom tisztán lássatok..." címmel a Soli Deo Gloria szövetség balatonszárszói konferenciáján.
1934. IX.	Németh Imre látogatása Zengővárkonyban.
1935. VIII. 5. előtt	Kovács Imre látogatása Zengővárkonyban.
1935. VIII. 5-től a hónap végéig	Harkányba utazik gyógykezeltetésre.
1935. IX. 27.	elküldi Molnár Antalnak lektorálásra Kiss Géza ormánysági népdalgyűjtését.
1935. XI. 8.	Vas István elküldi Levél a szabadságról. Versek c. dedikált kötetét.
1935. XI. 16-18.	Résztvesz Budapesten a Dunamelléki Ref. Egyházkerület közgyűlésén. — Találkozik Elek Artúrral.
1935. XI. 25.	Zengővárkonyban ifjúsági szoba építéséhez ill. kialakításához fog budapesti egyházközségek és az egyházkerület támogatásával, amely 1937 tavaszára készül el.
1936. VII. 4.	megbízást kap Birkás Gézával és Kerényi Károllyal Koltay Kastner Jenő helyettesítésére a pécsi egyetem olasz tanszékén.

1936. VIII. 3.	Harkányba utazik kúrára.
1936. IX. 28.	Levelezni kezd Kiss Géza Ormányság c. könyvének kiadása érdekében.
1937. IV.	Kerényi Károllyal való szorosabb barátságának kezdete.
1937. IV. 16-VII.	A pécsi egyetem Pannonia c. folyóiratában Tolnay Károly La peinture hongroise contemporaine c. tanulmányának megjelentetését intézi.
1937. VI.	hat éve tartó lázas állapota tartós javulást mutat.
1937. VIII. 24-IX. 1.	Mannheim Károly látogatása Zengővárkonyban.
1937/1938.	egyedül kap megbízást Koltay-Kastner Jenő helyettesítésére az olasz tanszéken. Megbízását 1940-ig látja el.
1938. II. 5-6. kötül	Móricz Zsigmond látogatása Zengővárkonyban.

NÉVMUTATÓ

(A kurzivált szám azt a helyet jelzi, ahol az illetőről részletesebb adatok találhatók.)

Aba-Novák Vilmos 135, 139
Áchim L. András 215
Achs Károlyné l. Kiss Gizella
Ady Endre 65, 107, 240, 284, 291, 326–328, 389, 409, 444, 448, 454, 603
Ady Endréné Boncza Berta 493, *494*
Ady Lajos 58, 64, 65
Ágai Adolf 133
Ágoston Sándor 581
Ágoston, szent 54
Aischylos 437
Aldus Manutius *153*
Alexander Bernát 24, 54, *55*, 198, 469, 491, 532
Alfieri, Vittorio 572
Alfonz, XIII. spanyol király 44
Ambrus József 346, *347*
Ambrus Zoltán 140, *142*, 260
Amendola, Giovanni 65, 134, 578
Andaházi-Kasnya Béla 423, *424*
Andrássy Gyula 606, *608*
Andry-Farcy, Pierre 430, 431
Angyal Dávid 38
Antal Géza *273*, 293
Apostol János 476
Appel András 265
Áprily Lajos 63, 273, 427
Arany János 249, 276, 386, 388
Arany László 472
Arany Sándor 521, *522*, 526, 544
Arc, Jeanne d' 202
Ariosto, Lodovico 197, *198*, 681, 685
Árkay Bertalan 327, 328
Ártinger Imre 150, *151*, 374, 394, 537, 550, 551, 555
Asoka, császár 127, 128

Babits Mihály 18, 25, 26, 33, 34, 47, 68, *69*, 74, 75, 80, 92–94, 100, 101, 105, 106, 140, 142, 144, 148, 149, 160–162, 164, 188, 194, 196, 197, 200, 201, 204, 208, 211, 212, 216, 217–222, 227, 231, 234, 252–254, 257, 259, 260, 262, 263, 265, 266, 268, 270–272, 279, 295, 297, 304, 305, 331, 338, 339, 345, 353, 406, 579, 588, 662, 663, 684, 696
Bacon, Francis 26, 169, 170, 252, 576
Bajcsy-Zsilinszky Endre 18, 115, 195, 196, 212, 214, 215, 225, 226, 228, 235, 243, 246, 247, 254, 256, 258, 260, 261, 263, 268, 292, 300, 301, 321, 323, 325, 331, 334, 347–349, 351, 358–362, 364–370, 372, 394, *661*, 663, 685, 697
Bakó József 417, *418*
Balassa József 531, *532*
Balassi Bálint 139
Balázs Béla 50, 135, 139, 158, 172, 183, *186*, 286, 291, 307, 308, 310, 464, 465, 486, 487, 516, 517, 595–597
Baldensperger, Fernand 622, *623*
Balogh Jenő 509, *510*, 620, 622
Balogh József 165, *167*, 538
Baltazár Dezső 57–60, 64, 65, 265
Bán Aladár 191
Bánóczi József 55
Bányai Kornél 81
Barabás Béla 309, *312*
Barabás Endre 476
Baracs Marcell 573
Barankovics István 588
Barát János 369, 422, 423
Barátos Endre 266, *267*
Barcza Gedeon 328
Bárdosi Németh János 263
Barnász istván 245
Baross Gábor *614*
Barta János 605
Barth, Karl 501, *502*
Bartha Tibor 476
Bartók Béla 60, 139, 389, 472–475, 483, 522
Bartóky József 157, 158, 292
Bartucz Ferenc 25
Bartucz Lajos *26*
Basch Loránd 25, 142, 148, *149*, 259, 260, 262, 263, 268, 270–272, 279
Bashkirtseff, Marie 197
Basilides Mária 19, 131, *147*, 696
Bata Imre 297, 302
Bátky Zsigmond 507, *509*, 521, 528, 529, 541–544, 553, 570, 579, 580
Batthyány Iván 79
Bauer Herbert l. Balázs Béla

Bauer, Friedrich 137, 139
Baumgarten Lajos 25
Bayer János 479
Beaumarchais, Pierre Augustin 324
Beck Ö. Fülöp 376
Beke Ödön *531*, 581
Béldi Béla 521, *522*
Benczúr Gyula 21
Benedek Sándor 477
Beniczkyné Bajza Lenke 192
Benkhardt Ágost 43, *43*, 44, 47, 48
Berda József 266, *267*
Bereczky Albert 245, 320, *321*, 377, 399, 442, 499, 506, 526, 583, 630
Berger, Louis 408, 411, 412, 430, 434
Bergson, Henri *63*, 685
Berki Irma 58
Berki István 145
Bernáth Aurél 174, 176, 374, 537, 538, 550, 551
Berze Nagy János 145, 215, 223, 255, 426, 427, 472
Berzsenyi Dániel 539, 540
Bethlen Gábor 388
Bethlen István 81, 214, 215
Bevilaqua Borsodi Sándor 609, *611*
Bezse (Beza), Theodore de 575, 584
Biberauer (Bodoky) Richárd, ifj. 569, 570, *572*, 577, 583
Bierbaum, Otto Julius 492, 494
Bingen, Hildegard von 354
Birkás Géza 47, 107, 560, 697
Bíró Miklós 160
Bíró Sándor 360, 368, *369*, 371
Blei, Franz 95
Bleyer Jakab 208, *209*, 217, 268
Boccaccio, Giovanni 572
Bódis Lajos 506
Bodoni, Giambattista 165–167, 378, 379, 489, 490
Bóka László 409, 411, 587–*589*
Boldizsár Iván 501
Bolyai János 603
Bólyai Pál l. Bródy Pál
Boncza Miklós 493, *494*
Bonn, Moritz Julius 649, *650*
Boros Ferenc *65*
Bosch, Hieronymus 400, 401, 408, 412, 434, 448, 536, 546, 550, 551, 595, 596, 653, 664
Botticelli, Sandro 609
Bottyán János *431*
Bozóky Géza 27–29, 34, *34*, 35, 36
Bölöni György 444, 448, 451, 454
Braun Róbert 195, 208, *209*, 211, 212, 216, 217, 223–226, 231, 236, 397
Bresztovszky Ede 590
Breton, André 201, *202*
Brezina, Otokar 318
Brinkmann, Carl 645, *647*
Bródy László 138, *139*, *275*
Bródy Pál 169
Browning, Robert 354
Brueghel, Pieter 76, 78, 79, 434, 448, 485, 495, 550, 653
Bruno, Giodano 491
Brutus 401
Brückner Ferenc 479
Buday György 267, 274, *276*, 278, 287, 482, 484, 486, 487

Cappelli, Antonio 198
Carek, Jan 318
Carossa, Hans 185
Cassel, Gustav 464, 465
Cassirer, Ernst 144, 575, 585
Cézanne, Paul 76, 78, 190
Cot, Pierre 631, *632*
Craig, Edward Gordon 561
Crevel, René 201, *202*
Crivetti, C. 56
Czakó Elemér 32, *41*, 42, 128, 130, 170, 183, 258, 278, 290, 450, 458
Czigány Dezső 81
Czóbel Béla 374

F. Csanak Dóra 236, 665
Csapó Ödön 423
Császár János *113*, 198, 201, 213, 215, 223, 224, 480
Csécsy Imre 588
Csekey István 31, 32, *32*, 35, 42, 50, 52, 118, 191, 192, 275, 276
Cserépfalvi Imre 491, 500, 501, *513*, 514, 518, 520
Cserépfalvi Imréné 513
Csete Elek 224, 265
Csikesz Sándor 59, *60*, 575, 584, 585
Csinszka l. Ady Endréné Boncza Berta
Csobán Endre 58, 64, *65*, 85, 86
Csók István 60, 76–78
Csokonai Vitéz Mihály 60, 388
Csontvári Kosztka Tivadar 70, 71, 538
Csukáss Endre 241
Csűry Bálint *545*, 579, 580

Dallos Sándor 605

Dante, Alighieri 28, 37, 38, 491
Darányi Kálmán 332
Dékány András 82
Dénes Gizella 266, *267*
Déri Béla 71, *72*, 74–77
Derkovics Gyula 151, 374, 550, 551
Déry Tibor 295
Dessewffy Gyula 588
Didot 166, *167*
Dienes Pál 38
Dienes Valéria 272, 315
Dilthey, Wilhelm 175, *176*, 381, 382
Divéky József 291
Dizseri Eszter 630
Dobos Károly *606*
Dobossy Elek 68, 640
Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 72
Döbrössy Lajos 476
Draskovics Iván 215–*217*, 220, 223, 404
Dreyfuss, Alfred 420
Dufayard *434*
Dürer, Albert 610
Dvořak, Max 175, *176*, 455

Eckermann, Johann Peter 603
Eckhardt Sándor 554
Eckhardt Tibor 38, 214, *215*
Ecsedi István *72*, 80, 97, 102
Egry József 19, 81, 150, 374, *394*, 395, 538, 551
Ehmcke, F. H. 185
Elek Artúr 19, 25–27, 30, 32, 34, 42–44, 47–*49*, 52–56, 66, 70, 74–76, 79, 81, 83, 84, 86, 89, 94, 95, 97, 104, 106, 108, 115–118, 126, 133, 134, 140, 142–144, 149, 151, 170, 188, 191, 196, 198, 259–262, 268, 272, 392, 393, 414, 415, 419, 420, 435, 456, 460, 477, 533, 535, 548, 550, 559, 567, 568, 576, 597, 598, 611, 612, 636, 638, 640–642, 656, 657, *661*, 666, 697
Elek László 666
Elek Péter 522
Előd Géza 18, 144, *177*, 178, 438
Előd Imre 178
Enyvvári Jenő 148, *149*
Erdei Ferenc 501
Erdélyi József 142, 149, 188
Erdélyi Lajos *475*
Erdős Jenő 501
Erdős Károly 265
Erdős Renée 46
Ermatinger, Emil 622, *623*
Ernst Lajos 89
Erődi-Harrach Tihamér 141, *142*
Esztergár Lajos 599, *601*
Eulenburg, Augusta zu 22, *24*
Eulenburg, Sigwart zu 22, 24
Eulenburg-Hertefeld, Philipp zu 22, 24
Eyck, Hubert van 190, 611, 632, 634, 654
Eyck, Jan van 190, 611, 632, 634, 654

Farkas Ferenc 526–528, 541, 544, 562
Farkas Zoltán 70, 74–76, 80, 97, 188, 374
Fazekas Mihály 303, 304
Féja Géza 195, *196*, 242, 246, 254, 268, 321, 323, 353, 397, 421, 501, 517, 581, 582, 587
Fejtő Ferenc 574
Fekete Lajos 272
Feketéné Techert Margit 29, 30
Fénelon, François de Salignac de la Mothe 144
Fényes Adolf 81, 82
Fényes Elek 474, 475
Fenyő Iván 374, 551
Fenyő László 272
Fenyő Miksa *226*, 260
Ferenc József, I. 664
Ferenc, Assisi szent 27, 28, 37, 47, 110, 111, 696
Ferenczy Károly 78, 84
Ferenczy Noémi 279, 280, 305, 319, 374, 400, 408, 550, 551, 610
Ferenczy Valér 609, *610*
Ferrero, Guglielmo *63*, 685
Filep József *433*, 435
Filippucci, Cesare 56
Fischer Béla 47, 213, 215, 235, 236, 255, 306, 314, 322, 331, 339, 347, 540, 542, 562, 563, 570, 572, 577, 599, 601
Fitz József 107, 109–111, 116, 121–123, 132, 138, 142, 143, 156, 157, 166, 186, 187, 237, 274, 413, 414
Fodor József 272
Fogarasi Béla 63
Forgács Hann Erzsébet 68
Fourrey, René 502, *503*
Földessy Gyula 327, 328, 374, 381, 446, 447, 450, 456, 457, 459
Földi Mihály 243, *244*, 252, 321, 323
Frans 79
Friedmann Ernő *250*
Frohschammer, I. 575
Fülep György 111, 642, *643*, 696
Fülep Györgyné Sándor Róza *599*, 642, *643*
Fülep Jenő *345*, 642, 643
Fülep Katalin 666
Fülep Kornélia 44, 45, *46*
Fülep Lajosné 32, 56, 57, 82, 88, 92, 94, 103, 105, 108, 111, 113–115, 121, 126, 134, 141, 151, 158–160, 166, 172, 185, 189, 190, 195, 198,

201, 209, 212, 223–225, 234, 238–240, 245, 246, 250, 254, 258, 260, 276, 279, 293, 321, 322, 331, 341, 353, 354, 356, 365, 378, 389, 393, 397, 399, 400, 427, 434, 437–439, 447, 448, 453, 459, 470–472, 474, 482, 485, 486, 490, 494, 501, 509, 517, 522, 523, 532, 539, 543, 549, 554, 561, 562, 568, 573, 574, 576, 581, 592, 594, 600, 602, 622, 629, 632, 637, 641, 642, 654, 665
Fülep Veronika 643
Fürst László 269, *270*
Füst László 81
Füst Milán 80, 142, 299, *301*, 311, 478

Gábor Béla 60
Gábor Béláné 622, 623
Gábor Éva 569
Gailét, August 191, 192
Gál István 69, 74, 93, 106, 353, *354*, 381, 382, 391, 406, 409–413, 416, 475–477, 561, 574, 587, 588, 630, 632
Gál Istvánné 632
Gál Péter 425, 426
Gáldi László 382
Garai Károly 90, *91*
Gárdonyi Géza 132
Gáspár Ferenc 287, 291
Gauguin, Paul 78, 79
Grtner Jenő 18, 170, 174, *176*-178, 312, 313, 395, 406, 407, 468, 497, 498, 548, 574–576, 583–585, 605, 622, 623, 625, 626, 629
Géber Antal 607
Gelder, Aert de 79
Gelléri Andor Endre 81
Gellért Oszkár 26, 73, *74*, 80, 142, 149, 188, 196, 204, 208, 209, 211–213, 216, 217, 225, 226, 265, 266, 297, 331, 332, 334, 335, 345, 588, 605, 681
Gellért Oszkárné 149
Genthon István 93, 94, 374, 415, *416*, 551, 685
Géresi Kálmán 58
Gerevich Tibor 415, *416*, 640
Gergely Rezső *487*
Gergely Tibor 50, 90, *91*, 486, 487
Gerlőtei Jenő l. Grtner Jenő
Gerő Ödön 82
Gide, André 338
Gidófalvyné Pataki Etelke 68
Gilicze Sándor 146, 147, 150, 151, 154, 161, 162, 173, 178, 180, 202, 203, 224, 236, 254, 255, 263, 265, 389, 390, 422, 423, 467, 468, 477, 488, 524, 525, 529, 530, 533, 556, 558, 565, 566
Gilicze Sándorné 146
Gilson, Étienne 575, 585
Giovanni, Girolamo di 56
Glatz Oszkár 48, *49*
Glunz, H. 622
Glück 622, 623
Goethe, Johann Wolfgang 95, 130–132, 135–137, 139, 152, 155, 162, 276, 281, 284, 299, 312, 603
Goldoni, Carlo 572
Gombos Ferenc l. Simándy Pál
Góngora y Argote, Luis de 354
Gordigiani, Gabriella 65
Gordigiani, Michele 503
Gorka Géza 68
Gorka Sándor *531*
Goudin, Antoine 575
Gourmont, Remy de 491
Göde Piroska 173
Göde Sándor 173, 224
Gömbös Gyula 218–220, 252, 294, 323, 332, 368, 661
Gönczy Ferenc 541, *542*
Grauaug Ármin 18, 101, *102*, 131, 133, 140, 142–144, 146, 148, 149, 153, 414, 415
Greco, El, Theotocopuli, Domenico 79, 168, 169, 609
Grezsa Ferenc 667
Gróf István 266, *267*, 417
Gulácsy Irén 188
Gulácsy Irén 26
Gulyás Klára 665
Gulyás Pál 18, 58, 161, 245, 250, 295–297, 302–306, 315–320, 324, 327, 352, 373–376, 378–384, 386, 387, 397, 405–407, 410–413, 416, 417, 420–422, 437, 448, 451, *661*-663, 665
Gunda Béla 410, 411, 509, *510*, 521, 526

Gyenes Viktor 24
Gyergyai Albert 149, *212*, 213
Győrffy István 507, *509*, 541, 542
Gyulai Pál 304, 472

Haás Pálné l. Kner Zsuzsa
Hackl Zoltán 68
Haiman György 155, *158*, 166, 167, 172, 289, 594, 666
Haiman Hugó 31, *32*, 158, 289, 309
Hajnal István 137, 139
Hajós Edith 171, *172*, 486, 487
Hal József 103, *104*
Halas, Frantisek 318
Halasi-Fischer Ödön 218, *219*, 225
Halasy-Nagy József 25–27, 29, 30, 34, 35, *36*, 47, 101, 110, 111, 178, 192, 235, 258, 259, 265, 297, 408, 430, 496, 497, 536–538, 546, 550, 552, 555, 556, 681

Halász Gábor 80, 161, 303, 304, 315, 316, 327, 353, *354*, 382, 397
Halmos Béla 382
Hamann, Richard 305
Hankiss János 622, *623*
Harden, Maximilian 24
Harnack, Carl Gustav Adolf von 144
Harsányi Gréte 195, *209*, 211, 212, 216, 227, 231, 232
Harsányi Kálmán 26, 188
Hašek, Jaroslav 408, 430, 434, 451, 469
Hatvany Lajos 368, 409, 411, 567, 568, *573*, 574, 578, 579, 584, 588, 628, 644
Hauser Arnold 50
Havas Adolf 277, 279
Hegedüs Lóránt 217, 226, 227, *228*, 238, 322, 605
Heinrich Gusztáv 490, *491*
Helfy Ignác 291
Herbert János 341, 346–348, 355, 361, 363
Herceg János 303, 304, 327, 328
Herman Ottó 274
Hetessy Kálmán 467, 507, *509*
Hetyey József 277
Hevesi András 195, *196*, 353, 354
Hevesi Mária 561
Hevesi Sándor 158, 164, 319, *561*, 662
Hevesi Sári 561
Hidvégi János l. Herbert János
Hilscher Zoltán l. Mády Zoltán
Hilscher Rezső *452*
Hitler, Adolf 169, 173, 238, 252, 266, 299, 320, 338, 502, 631, 687
Hoffmann Edit 607, *608*
Hokusai 168, *169*
Holder, Gottlob 394
Holló László 58
Hollósi józsef 78
Hóman Bálint 147, 150, *154*, 415, 416, 467, 468, 482, 505, 621, 622
Horatius Flaccus, Quintus 401
Horger Antal 472
Horthy Miklós 629
Horvát Adolf 508, 531
Horvát Adolf Olivér 498, *499*
Horvát Henrik 26, 188
Horvát István 214, *215*, 236, 255, 264, 265, 480, 540, 542
Horváth Béla 318
Hölbling Miksa 231, 232, 508, 510
Huch, Ricarda 185
Hume, David 315
Husserl, Edmund *63*, 686
Huszár Károly 663
Hutton, Graham 631, *632*

Ignotus 218, 244, 246, 247, 411
Ignotus Pál 368, 490, *491*, 566–568, 574, 586, 588–592, 628, 644, 666
Ihrig Károly 244
Illés Géza 244, 245, 531
Illyés Gyula 18, 110–115, 142, 149, 161, 180–182, 184, 186–188, 192–194, 196, 198, 201–203, 205, 207, 209, 226, 228, 230–250, 252–254, 256, 261, 263, 265, 267–272, 296, 297, 299, 303–305, 310, 313, 315–318, 321, 325–327, 330, 332, 334, 335, 337–339, 341, 342, 344, 345, 347, 353, 409, 410, 412, 437–439, 443–445, 449, 453, 454, 461, 463, 501, 514, 517–519, 526, 528, 544, 661, *662*, 696, 697
Illyés Gyuláné l. Juvancz Irma Vilma
Illyés Mária 20, 411
Imrédy Béla 621
Ingarden, Roman 622, *623*
Iványi Grünwald Béla 81, 82, 135, 139
Izsó Miklós 19, 21, 57, 60, 64–66, 80, 83–85, 95, 86, 88, 89, 94, 102, 103, 392, 686, 696

Jankovich Béla 389
Jánosi György 422, 423
Jaroljmek, Augusta 24
Jarolmjek, Alfred 24
Jarolmjek, Edmund 24
Jarolmjek, Elga 23, 24
Jarolmjek, Fiametta 23, 24
Jarolmjek, Mary von 23, 24
Jarolmjek, Sven 23
Jászi András 90, *91*
Jászi György 90, *91*
Jászi Oszkár 37, 38, 50, *91*
Jezerniczky Lajos 196, 292, 295
Jókai Mór 132, 232, 279, 287
Jolles, Oscar 186
Joó András 264, *265*, *530*
Joó János *114*, 349, 358–361, 365, 372
József Attila 491, 513, 593, 605
Juhász Géza 57, 58, 64, 65, 327, 328, 661
Juhász Gyula 26, 188
Juhász István 238
Juhász Izabella 65
Juvancz Irma Vilma 18, 20, *112*, 113, 180, 186, 187, 215, 220, 224, 225, 662, 697

Kabdebó Lóránt 159
Kaffka Péter 244
Kajdi Lajos 18, 26, 118, 147, 164, 169, 252, 391
Kájel Béla *525*

Káldor György 49, 50, *50*, 217
Kállai Ernő 374
Kállay Miklós 368
Kálmán Sándor 427, 483
Kálmány Lajos 472
Kant, Immanuel 144
Kánya Kálmán 587, *589*
Káplár Miklós 19, 58, 67–85, 88, 89, 94–97, 102, 103, 666, 686, 696
Karácsony Sándor 244, *245*, 476
Karafiáth Jenő *89*, 154
Kárász József 145
Kardos László 58, 159, 386, 411
Kardos Tibor 382
Karikás Frigyes 430, 451, 454
Karinthy Frigyes 395
Kármán József 315, 316
Károli Gáspár 20
Kárpáti Aurél 19, 70, 74–76, 92, 93, 95, 97, 106, 126, 127, 188, 218, 219, 259, 499, 500–502
Kárpáti Miklós 93
Kassák Lajos 142
Katalin, Sienai szent 153, 572, 638, 638
Katona Fedor l. Karikás Frigyes
Katona Jenő 588
Katona Nándor 81
Kazinczy Ferenc 152, 153, 158, 163, 318, 324
Kecskés István 483
Keéri-Szántó Andor 513, 517
Keller, Gottfried 197, 198
Kemény János *463*
Kende Ferenc *424*, 429
Kenyeres Zoltán 267
Képes Géza 417, *418*
Kerecsényi Zoltán 179, *180*
Kerék Mihály 337, *376*, 381, 382, 406, 421, 445, 476
Kerényi Károly 280, 536–540, 556, 560, 593, 625, 632, 635, 697, 698
Kerényiné Lukács Magda *625*
Keresztes Fischer Miklós 214, *215*, 218, 222
Keresztes József 427
Keresztes-Fischer Ferenc 222, 360, 362
Kertész József 620
Kertész Manó 81
Kessler, Harry Graf 171, 172
Keszi Imre *194*
Kippenberg, Anton 281, *291*
Király György 139, 158, 284, *291*, 308–310
Kisch, Egon Erwin 474
Kiss Ágnes 377, 392, 399, 427, 554, 564
Kiss Ferenc 265
Kiss Géza 19, 210, 216, 220, 227, 228, 230, 232, 234, 240, 242, 244, 245, 273, 292–295, 320, 321, 328, 332, 333, 337, 340–343, 348, 350, 351, 355, 361–363, 376, 378, 392, 395, 398, 399, 401, 425, 427, 428, 432, 433, 435, 442, 443, 455, 472, 474, 475, 483, 484, 498–500, 506, 509, 510, 513–515, 520–522, 526–529, 531, 532, 540, 541, 543, 545, 553, 554, 562–564, 569, 571, 572, 576, 577, 579–582, 599–601, 629, *662*, 663, 697, 698
Kiss Gézáné 320, 332, 333, 336, 377, 425, 427, 526, 553, 564
Kiss Gizella 230, 378, 427, 428, 443, 553, 554, 563
Kiss Sándor 270, 465, *466*
Kivikas, Albert 191
Klages, Ludwig 54, *55*
Klebelsberg Kunó 27, 28, 33, *34*, 37–39
Klemm Antal *572*
Klenner Béla 265
Kner Eisik 620
Kner Endre *52*, 166, 167, 614, 655, 656
Kner Erzsébet 158
Kner Ilona 32, 158
Kner Imre 19, 31, 32, 40–42, 49, 50, 52, *52*, 116, 118–124, 126, 128, 130–133, 135, 139, 152–154, 158–160, 162, 164, 165, 168, 170, 172, 181, 182, 185, 186, 191–194, 211–213, 215, 217–225, 274, 276–278, 280, 298, 299, 301, 307, 311, 312, 445, 447, 448–450, 456, 460, 462, 463, 484, 485, 487, 489, 491, 494, 512–515, 525–528, 593–597, 612, 614–616, 618, 621, 623, 625, 626, 628, 644, 646–648, 650, 651, 653–656, 661, *662*, 666, 696
Kner Imréné Kulka Etelka 52, 135, 139, 193, 288–290, 446, 448, 459, 460, 487, 594, 627
Kner Izidor *52*, *124*, 130, 132, 133, 139, 158, 170–172, 181, 182, 185, 193, 291, 311, 312, 446, 447, 459, 482, 491, 494, 513, 614, 616–618, 620, 621, 655, 656
Kner Izidorné 627
Kner Mihály *52*, 157, 158, 166, 167, 182, 190, 289, 290, 300, 311, 446, 459, 460, 487, 613, 614, 619, 621, 622, 627
Kner Zsuzsa *52*, 157, 158, 182, 190, 289, 290, 300, 311, 446, 459, 460, 613, 627
Kocsány Károly 622
Kocsis László 266, *267*
Kodály Zoltán 131, 193, 259, 441, 442, 472–474, 483, 541, 542
Kodolányi János 18, 115, 195, 196, 227, 228, 240, 241, 245–247, 252, 293, 295, 299, 310, 321,

323, 331, 332, 341, 345, 347–351, 354, 356–358, 360, 362, 364, 365, 367–369, 371, 372, 393, 395, 397, 500, 501, 514, 661, *662*, 697
Kodolányi János, ifj. 348
Kogutowicz Károly 509, *510*
Kollár Kálmán 31, 32, 40, 41, 48–50, 130, 278, 290, 415, 537, 629, 634, 635, 696
Koltay Kastner Jenő 47, 110, 697, 698, 536, 560
Komjáthy Aladár *219*, 476
Komlóssy Ernő *399*
Kormos Lászlóné 431
Korniss Gyula 55, 579, 580, 582
Kós Károly 54, 605
Kossuth Ferenc 291
Kossuth Lajos 287, 291, 388, 389, 592
Koszorús Károly 266, *267*
Kosztolányi Dezső 208, *209*, 211, 212, 218, 225, 232, 316, 353, 386
Kovách Ákos 242
Kovács Alajos 305, 306, 313, 322, 323, 325, 331, 334, 341, 686
Kovács Imre 345, *470*, 501, 517, 697
Kovács István 404
Kovács J[ános]János István *607*
Kovács Karap Ernő 606, *607*, 609–611
Kovács László *463*
Kozma Lajos 137, *139*, 156, 158, 171, 183, 185, 285, 291, 299, 308, 311, 331, *332*, 409, 411, 445, 447, 460, 487, 494, 614, 621, 628, 646, 650, 653, 655
Kőhegyi Mihály 666
Kőrösi Csoma Sándor 107
Kőszeghy 480
Kriza János 472
Krúdy Gyula 26
Kulin György 417, *418*, 452
Kulka Zoltán 446, 448, 515, 517, 594–597
Kuncz Aladár 53–55

Lackó Miklós 190, 431, 451, 495, 547, 551, 657, 666
Lakatos Imre 53, 54, *54*, 61–63, 66, 67
Laky Dezső 621
Lambrecht Kálmán *110*
Lamnek Béla 265
Láng Nándor 64, *65*
Lantos Kálmán 545
Larisch, Rudolf von 183, 186
László Pál, W. 68
László Rezső 238
Látos Sándor 417, *418*
Laur 617, 622
Lawrence, David Herbert 47, 110, 111, 696
Lázár Béla 21, 86–89, 640, 641
Lechner Ödön 60
Leffler Béla 31, *32*, 277, 309
Lehel Ferenc 70
Lengyel András 590, 628
Leonardo da Vinci 610
Lesznai Anna 49, 50, *50*, 52, 90–92, 158, 163, 165, 166, 308, 310, 312, 459, 460, 486, 487, 490, 491, 516, 517, 682
Lévay Botondné 666
Liebl Ervin 535
Lingauer Albin *263*
Lobacsevszkij, Nyikolaj Ivanovics 603
Lombos Alfréd 237, 255, 423
Loofs, Friedrich 575
Lotz Károly 21
Lovass Gábor 417, 418
Lovassy Andor 346, *347*
Lőcsei Pál 21
Lukács György (filozófus) 37, 38, 50, 158, 163, *164*, 185, 286, 291, 319, 487, 561, 595, 596, 662
Lukács György (jogász) 606, *608*
Lukács József *38*
Lustig Géza 490, 491
Lükő Gábor 382
Lyka Károly 60, 415, *416*, 419
Lyly, John 354

Machiavelli, Niccolo 198
Madách Imre 303, 304, 327, 386, 397
Madarassy László 292, *295*, 455, 474, 483
Mády Zoltán 315, 452
Magdeburg, Mechtild von 354
Magnasco, Alessandro 609, *611*
Magyary Zoltán 647
Magyary Zoltánné l. Feketéné Techert Margit
Majovszky Pál 83, *84*, 86–88, 537
Makay László 432
Makkai László 476
Makkai Sándor 54
Makláry Károly 634
Málnai Jenő 400
Mann, Thomas 573
Mannheim Károly 19, 50, 69, 168, *169*, 171, 181, 184, 189, 192, 388, 389, 400, 555, 564–569, 573, 588, 590, 591, 595, 597, 633, 635, 696, 698
Mannheim Károlyné, Láng Júlia 564, *565*, 569
Mansfeld Géza *110*
Mányoki Ádám 21, 60
Márai Sándor 516, 517
Márffy Ödön 81
Mária Lujza 153
Marlowe, Christopher 380, 381

Marrucchi, Piero 65
Martyn Ferenc 68
Masereel, Frans 155, *158*
Masits László 68, 72, 76, 77, 79, 82, 84, 96, 103, 666
Matolcsy Mátyás 337, 376, *378*, 616, 621
Maury, L. 100
Maury, Pierre 99, 100
Medgyessy Ferenc 58, 60, 374, 416, 686
Medve Imre l. Tatár Péter
Megyercsy Béla *427*
Meller Simon 609, *610*
Menestarfer 117
Meredith, George 354
Merva Mária, G. 665
Mészöly Gedeon 233, *234*, 244, 475, 541, 543–545, 553, 562, 563, 569–571, 579, 580
Mészőly Győző *151*
Metsanurk, Mait 191
Meunier, Constantin Émile 266, 687
Mezőfi Vilmos 326
Michelangelo, Buonarroti 189, 190, 239, 279, 280, 400, 401, 408, 412, 430, 431, 451, 495, 538, 608–610, 635
Mikes Lajos 142
Miklós Andor 245, *246*
Miklós Jenő 616, *621*
Mikszáth Kálmán 132
Milotay István 336, *337*, 616, *621*
Mitrovics Gyula 64, *65*
Moffram, R. H. 158, 169
Molináry Gizella 21
Molnár Antal 19, 387, *389*, 471–473, 483, 484, 605, 697
Molnár Imre 474
Molnár Kálmán 27, 34, *34*, 36, 47
Monostori Imre 161, 296, 304, 316, 327, 374, 382, 391, 406, 428, 437, 442, 445, 532, 667
Mónus Illés 588
Móricz Gyöngyi 600
Móricz Lili 600
Móricz Miklós 336, *337*, 376, 476, 527
Móricz Virág 600
Móricz Zsigmond 71, 72, 74, 76, 80, 94–96, 221, 222, 304, 305, 337, 353, 356, 599–601, 604, 630, 698
Morris, William 166, *167*, 170, 183
Morvay Dezső 427
Moscovitz Amália l. Lesznai Anna
Moscovitz Geyzáné, Deutsch Hermin 92
Mravik László 607, 611
Munkácsy Mihály 21
Muraközy Gyula 245, *273*, 320, 321, 333, 335, 337, 377, 399, 401, 405, 499, 505, 510, 519, 522, 523, 543, 569, 570, 579
Mussolini, Benito 134, 266, 643, 657, 687

Nádai Pál 131, *133*, 162
Nádass József 574
Nagy Ákos 241, *399*
Nagy Gyula *433*
Nagy József l. Halasy-Nagy József
Nagy Júlia 476
Nagy Lajos 80, 142, 410, 605
Nagy Sándor (filozófiai író) 399, *400*
Nagy Sándor (püspöki titkár) 86, 343, 380, 466, 467, 479, 481, 482, 504–506, 511, 541, 545
Nagy Tibor 382
Nagykálózi Sándor 255, 422, 423
Naményi Ernő 489, *490*
Napoleon, I. 153
Nash, James Okey *591*
Nemes Albert 38
Németh Ágnes 411, 430, 431, 667
Németh Andor *272*
Németh Antal 490, *491*
Németh Gabriella 430, 431
Németh Imre 297, 315, 322, *323*, 331, 332, 334, 338–341, 345, 428, 437, 439, 441, 444, 449, 453, 454, 461, 591, 697
Németh Judit 430, 431
Németh László 17, 18, 26, 160, 161, 210, 246–248, 250, 253, 258, 259, 295–297, 299–306, 311, 314–320, 323, 324, 326–328, 352, 353, 373–376, 379, 381–384, 386, 387, 391, 397, 406, 409–412, 417, 421, 422, 425–428, 429, 431, 437, 439–442, 444, 445, 448, 451, 453, 454, 495, 496, 501, 532, 539, 540, 560, 631, 632, 661–665, 667, 696, 697
Németh Lászlóné 442
Németh Magda 412, *413*, 421, 422, 430, 431, 442
Neuber Ernő *258*
Nevelős Gyula 130
Nietzsche, Friedrich 21, 36, 424, 425, 683
Nohl, Hermann *313*
Noirmont, baronne de 502, 503, 511, 512, 550
Nolde, Emil 266, 687
Nuzi, A. 56

Nyáry Pál 292, *293*, 317, 328–330, 395, 443
Nyírő József 232

Ódry Árpád 24, 106, *107*, 469
Oláh Gábor 57, *58*, 64, 65

Oláh György 335, 616
Oldham, Joseph Houldsworth 590, *591*
Oltványi Imre l. Ártinger Imre
Oppenheimer 608
Orbán Balázs 472
Ortutay Gyula 482, 484, 501, 553, *554*, 562, 666
Osvát Ernő 73, 74, 188, 296, 489, 636, *637*
Ottlik Géza 538

Pakots József 356
Pál-apostol 318
Palágyi Menyhért 53–55, 687
Palló Imre 19, 131, *147*, 696
Panofsky, Ervin 61
Pap Béla 270
Pap Károly 58, 299, *301*, 310, 490
Pap Szekeres József 427
Papini, Giovanni 21, 64, *65*, 127, 316, 429, 683
Papp Jenő *466*
Papp-Váry Elemérné 154
Pascal, Blaise 36
Pasteiner Gyula 75
Pátzay Pál 327
Pécsi József 186
Péter Andor 21
Péter András 21, 519, 528, *529*, 543
Péter János 569, 570, *572*, 579–581, 583
Péterffy Jenő *389*
Petersen, Lorenz Kjerbüll 491
Pethes Imre 40, 41, 683
Petőfi Sándor 135, 277–279, 284, 285, 298, 299, 311, 318, 324, 328, 352, 389, 603, 624
Petri Elek 27, 36, 37, *38*
Petri Pál 29, *36*, 235, 236
Petrovics Elek 140, *142*, 170, 172, 181, 260, 415, 607, 609
Pewny Denise 639, 640
Pezenhofer Antal 227, 230, 236, 237, 242, 243, 253, 258
Pfisterer Miklós l. Szentkuthy Miklós
Piat, Clodius 575
Picavet, Fr. 575, 585
Pico della Mirandola 101, *102*
Piri István 265
Plinius, Gaius Caecilius 573
Poe, Edgar Allan 232, 234, 293
Poellnitz, Gerhardt von 24
Poellnitz, Mary von 22, *24*
Pólya Jenő *149*
Pongrácz József *273*, 293
Poppelbaum 183, 184
Porzsolt Kálmán 238
Potoczky Kálmán 588
Potzmann 401, 405
Praznovszky Iván 27, 37, *38*
Prezzolini, Giuseppe 316
Prinz Gyula 536
Prohászka Lajos 304, 305, 539, *540*
Puskás Dezső 43, 48
Puskás Klára 43, 44, 47, 48

Rabinovszky Máriusz 57, *58*
Ráday Gedeon 213, *215*
Radó Imre 429
Raffaello Santi 609, 610
Rákóczi Ferenc, II. 389
Rassay Károly 368
Rathenau, Walter 171, *172*
Ravasz László 19, 26–29, 34, 36, 38, 39, 43–46, 63, 89, 98, 99, 103, 104, 107, 146, 147, 149, 150, 241, 255, 273, 293, 321, 333, 336, 337, 343, 344, 349, 356, 357, 359, 360, 377, 467, 468, 478–481, 504–506, 510, 511, 529, 540–545, 554, 558, 563, 569–571, 583, 607, 608, *663*
Rédey Tivadar 218, 260–262
Reichard Piroska 142
Relle Pál 82
Rembrandt van Rijn 79, 448
Remenyik Zsigmond 574
Rémes Kurucz János 390, *391*
Renan, Ernst 575
Renner, Paul 137, 139
Réti István *43*, 44, 47, 67, 74, 81, 82, 259–262, 269, *270*
Révay József 429, 683
Révész Imre 99, 100, 575, 633, 634
Rexa Dezső 153
Rézler Gyula 619, 622
Rilke, Rainer Maria 185
Rippl-Rónai József 67, 68, 72, 74, 76, 78, 85, 134, 169, 176, 389, 407, 575, 576, 585, 639, 640, 683
Rippl-Rónai Józsefné 640
Rodin, August 266, 687
Rolland, Romain *63*, 687
Rolle de Hampole, Richard 354
Román Vilmosné Elek Janka 597–599
Rónaszéki Trux Lajos 606–609
Rónay György 412, *413*, 428
Rops, Félicien 95, 105
Rosner Károly 276
Rougier, Louis 575
Royce Gibson, William Ralph 54, *55*
Rózsa Miklós 80, *81*, 108, 151
Rózsa Sándor 643
Rózsaffy Dezső 71, *72*, 74
Ruben József 426

Rubens, Pieter Pauwel 609, 610
Rusznyák István 648, *650*

San Juan de la Cruz 354
Sandels, Augusta von 22, 24
Sári Imre 377
Sárközi György 95, 297, 312, *463*, 501
Schlotter Ferenc 58
Schöpflin Aladár 25, 34, 94, 178, 188, 195, 208, *209*, 211, 216, 225, 227, 231, 247, 248, 260, 353, 529, 541, 543–545, 588, 649, 650
Schücking, Levin 175, *176*
Schütz, Ludwig 575
Schwane, Joseph 575
Sebestyén Andor *499*, 543, 563
Sebestyén Géza 451, *452*
Sebestyén Gyula 472
Sellaio 79
Senyei Oláh István 19, 56–58, 60, 64, 65, 85, 86
Sértő Kálmán 386
Shakespeare, William 72
Shiltberger, Hans 197
Sík Endre 423
Simándy Pál 331, *332*
Simon Lajos 245
Sinka István 406, 417, *418*
Sinkó Ervin 50, 92
Smith, Adam 315
Solymossy Sándor 544, *545*
Sommsich József 38
Sós Margit 190, 191, 193
Spengler, Oswald *63*, 687
Spranger, Eduard *63*, 687
Steinecker Ferenc 253, *254*
Stendhal 43, 48
Stirner, Max 683
Strém István 142
Supka Géza 397
Surányi Miklós 47
Suso 354
Sükey Károly 645, *647*
Sümegi György 647, 666
Sütő Kálmán 265
Swiburne, Algernon Charles 659
Swoboda, Maria 455

Szabó Aladár, ifj. *443*
Szabó Béla 336
Szabó Dezső 122, 123, 308, 312, 683
Szabó Ervin 664
Szabó Imre 320, *321*, 399, 401, 426, 476, 499, 505, 510, 520, 521, 523, 543, 569, 579
Szabó Imréné 543
Szabó István 602–604
Cs. Szabó László 303, 304, 315, 327, 353, *354*
Szabó Lőrinc 18, 80, 130, 135, 136, 139, 152, 155, 158, 245, 246, 249, 299, 304, 310, 312, 318, 321, 323, 355, 356, 382
Szabó Pál 588
Szabó Pál Zoltán 97, 235–237, 250, 323, 508, 526, 532, 554, 564
Szabó Sándor 305, 306, 314, 315, 322, 341, 686
Szabó Zoltán 500, 501
Szabó-Szabojlevics Dusán 314, 315
Szabojlevics Dusán l. Szabó-Szabojlevics Dusán
Szabolcsi Bence 149, *270*, 528, *529*, 541
Szakács Imre 39, *40*, 86, 89, 90
Szalayné Gubricza Emese 433
Szana Tamás 60, 66, 72
Szántó Rezső *134*, 169, 170, 201
Szántó Rudolf 176, 245, 253, 254, 576, 639
Szász Károly 158
Széchenyi György 588
Széchenyi István 389, 470, 603
Széchenyi Miklós 606, *607*
Szegedy Szüts István 155, 156, 158, 162, 165, 167–170, 181, 484
Szegő Gyula 637, *638*
Székely Bertalan 21, 392
Szekfű Gyula 99, 304, 305, 374, 406, 441, 442, 588, 687
Szendy Árpád 389
Szenteleky Kornél 429
Szentkuthy Miklós 303, 304, 315, 327, 381, 382, 385, 396
Szép Ernő 149
Szerb Antal 353, *354*, 406, 421
Szíj Rezső 433
Sziklay László 382
Szilágyi Béla 264, *265*, 352
Szilassy Aladárné 84
Szily Kálmán 236
Szini Gyula 188, 191
Szinyei Merse Pál 78, 84, 398
Szirmai Károly 424, *425*, 429
Szmrecsányi Miklós 60
Szőnyi István 43, 81, 135, 139, 180, 327, 374, 551, 552
Szőnyi Ottó 415, *416*
Szunyoghné Tüdős Klára l. Zsindelyné Tüdős Klára
Szvatkó Pál 589

Taine, Hyppolie 72
Takács Mária 188
Takáts Gyula 267

Talpassy Tibor 15, 246, 347–349, *351*, 358, 360, 362, 364–368, 372, 661, 663, 697
Tamás Ferenc *606*
Tamás, Aquinói szent 144, 575, 585
Tamási Áron 26, 149, 188, 258, 259, 303–305, 315, 327, 328, 352, 353, 421
Tammsaare, Anton Hansen 191
Tasnádi Nagy András *522*, 579
Tass Tivadar l. Thienemann Tivadar
Tatár Péter 286,*291*
Tatay Sándor 18, *261*, 266
Tatrangi 609
Tatsuki Y. 282
Tauffer Vilmos 337
Tavaszy Sándor 44
Teleki Pál 522
Terescsényi György 356
Terescsényi János 195, *196*
Teréz, Avilai szent 354
Tersánszky Józsi Jenő 26, 142, 188, 195, *196*, 227, 228, 406
Thienemann Tivadar 26, 33, *34*, 47, 93, 175
Thomasius, D. 575
Tiemann, Walter 185
Tímár Árpád 665
Tintoretto, Jacopo Robusti 576
Tisza István 440
Todi, Jacopo da *56*
Tolani, Caterina 434
Tolnai Arnold 657, *658*, 664
Tolnai, Caterina 61, 172, 188, 190, 239, 279, 412, 448, 469, 470, 496, 536, 546, 550, 556, 593, 608, 625, 633
Tolnai Károly 19, 50, 61, 82, 144, 170, 172, 188, 190, 192, 239, 279, 280, 305, 317, 319, 374, 400, 401, 407, 411, 412, 429, 431, 434, 448, 450, 454, 462, 469, 470, 485, 487, 495–497, 535–540, 542, 543, 545–547, 550–552, 555, 556, 567, 593, 596, 608, 611, 625, 632–634, 653, 654, 657, 661, *664*, 698
Tolnai Lajos 327
Tolnai Vilmos 26, 34, 35, 37–39, 47, 97, 107, 110, 111, 196, 232, 234, 559
Tolnai Vilmosné 97, 98
Tompa Mihály 139, 229
Tormay Cecile 172
Tóth Béla 328
Tóth István *89*, 98, 149, 467
Tóth Lajos 179, *180*, 342, 343, 390, 391
Tóth László 352, *376*, 380, 384–387, 406
Tóth Péter 427
Totis Béla 194, 195, 209, 213, 217–225, 236, 238, 240, 242, 244, 247, 253, 269, 342
Tőkei Ferenc 665, 666
Töreky Géza 80, *81*
Török Gyula 267
Török Sándor 149
Török Sophie 92, 143
Troeltsch, Ernst 61, 82
Tschörtner, Hellmuth 185
Tuglas, Friedebert 191
Turner, Joseph Mallord William 150
Turóczi-Trostler József 130, 406
Tüskés Tibor 107, 110

Ugron Gábor 80, *81*, 355, 356, 361, 362, 367
Ullstein, Rudolf 184, 186

Váczy Péter 149, *270*
Vadász Endre 58
Vajda János 327
Vályi Félix 106, *107*, 127, 128, 430, 431
Vámbéry Rusztem 588
Varga István 621
Vargha Damján 30, 47, *98*
Varjú Elemér 169
Várkonyi Nándor 93, 107, 266, *267*
Váróczi János 423
Varsányi Irén *149*
Vas István 18, 477, *478*, 481, 697
Vass Elek 629, *630*
Vass József 37, *38*
Vass Vince 507, *509*
Vaszary János 81, 82, 84, 96
Vaszy Viktor 544, *545*
Vaverka (Vér) Vince *263*
Vér Tibor 262, *263*
Veres Péter 421
Veress Jenő 48, *49*
Veress Sándor 526–528, 541, 543–545, 553, 562
Vértes György 588
Victor János 245, 398, *399*, 418, 479, 499, 504, 510, 519, 520, 523, 524, 569
Víg Károly 348, 349
Vígh Mihály 96
Vignot, Mlle 502, 503, 511, 512
Vignot, Pierre 502, *503*, 512, 550
Vikár Béla 472
Vikár Zoltán 173
Villányi Andor 110
Vilmos, II. 24
Vilmos, svéd királyi herceg 31, 32
Virányi Elemér 191
Voinovich Géza 41, 545
Volkmann 554
Vollain Ferenc 267

Voltaire 101, 102

Waldapfel Imre 410, 411
Walker, Emery 166, *167*
Walzel, Oskar 622, *623*
Watteau, Antoine 609
Weöres Sándor 18, 266, *267*, 417, 658, 659
Weszely Ödön 100
Wild, Eduard 191
Wilde János *454*
Wildt, Adolfo 266, 687
Windisgraetz, Alfred 404
Wrede, Matilda 426, *428*

Ybl Ervin 58, 86–88, 94, 95, 105
Ybl József Ferdinánd 95
Ybl Miklós 94, 95, 105

Zalka Máté 595
Zambra Lajos *579*
Zeitler Rudolf 270
Zemplényi Tivadar 67, *68*, 74
Zichy Mihály 21
Zilahy Károly 177, 178, 438
Zilahy Lajos 321, *323*, 325, 326, 330, 331, 334, 345, 355, 365, 396, 397
Zola, Émile 420
Zolnai Béla 267
Zolnai Gyula 106
Zoltai Lajos 65
Zrínyi Miklós 60, 388, 389

Zsikó Gyula 266, *267*
Zsilinszky Gábor 215
Zsindelyné Tüdős Klára 629, *630*
Zsinka Ferenc 398, *399*, 426

A kiadásért felel az Argumentum Kiadó és az
MTA Művészettörténeti Kutató Intézete igazgatója
Felelős szerkesztő Timár Árpád
Műszaki szerkesztő Bezúr Györgyi
Terjedelem: 63,63 A/5-ös iv
Szedte az Argumentum Kiadó
Tördelte a CompuScript KkT
Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme
Felelős vezető Marinescu Miklós

Fülep Lajos az 1930-as években

Káplár Miklós

Káplár Miklós: Hortobágyi kihajtás. (Vásárra a hajnalon.)
A debreceni Déri Múzeum tulajdona

Illyés Gyula

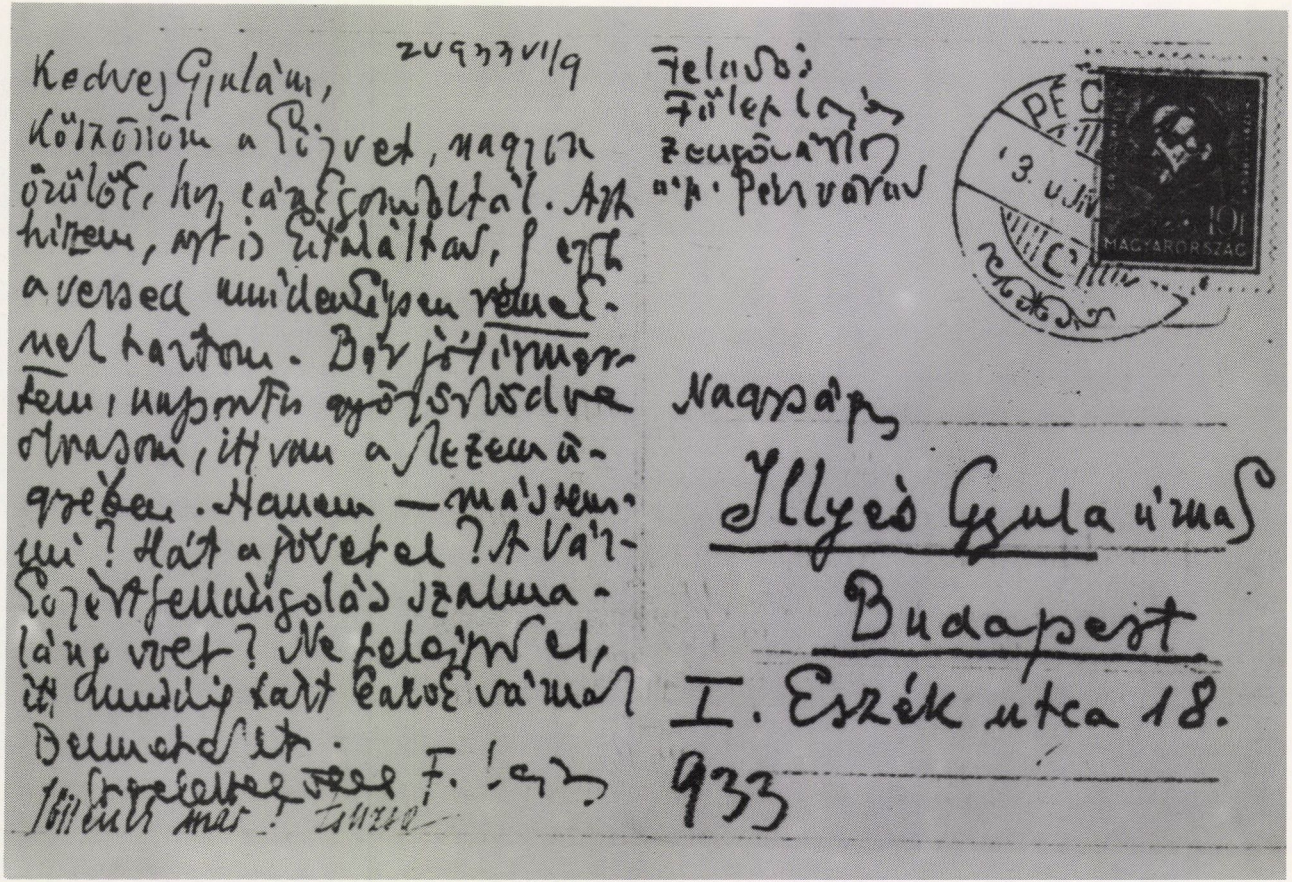

Kedvej Gyula'm,
köszönöm a Fényes, nagyon
örülök, hogy sikerült. Azt
hiszem, azt is találtad, hogy
a versek minden képen remek-
nek hatnak. Bár jó lenne
tem, napsütés ragyogásban
olvasni, itt van a lezsen á-
rnyékban. Hamen — mi jesz-
ni? Hát a pörkelt? A vá-
rosi felsőkereskedelmi iskola
laine vet? Ne felejtsd el,
hogy minden kard kell vagy
Bemutatót.
Ölel Gyula Tóth F. Lajos

Felsőbb
Fülep Lajos
Budapest
I. Eszék utca 18.
933

PÉ
13. VIII
10f
MAGYARORSZÁG

Nagyapa
Illyés Gyula u'ma
Budapest
I. Eszék utca 18.
933

Fülep Lajos Illyés Gyulának írt levelezőlapja

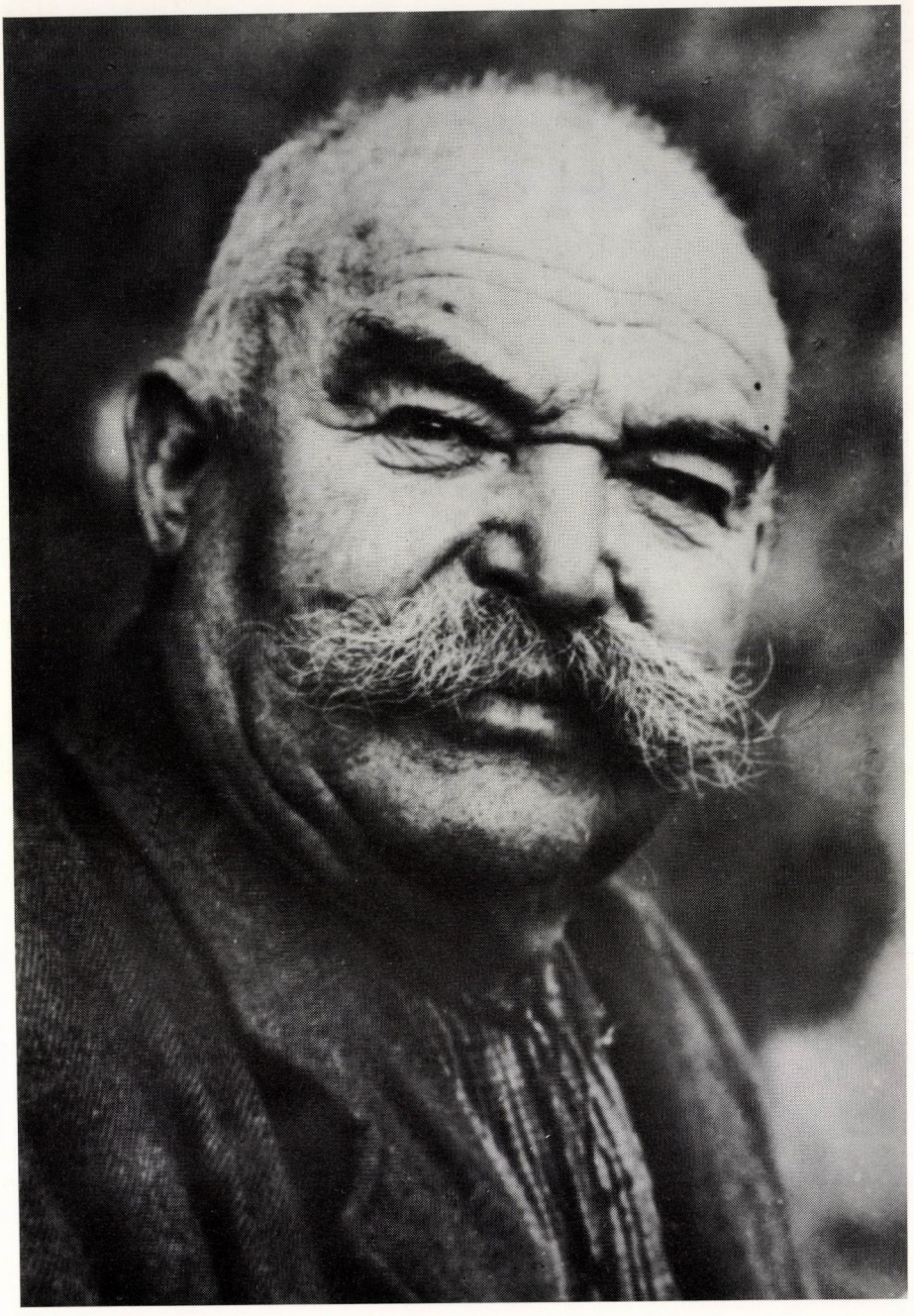

Joó János

A zengővárkonyi református templom

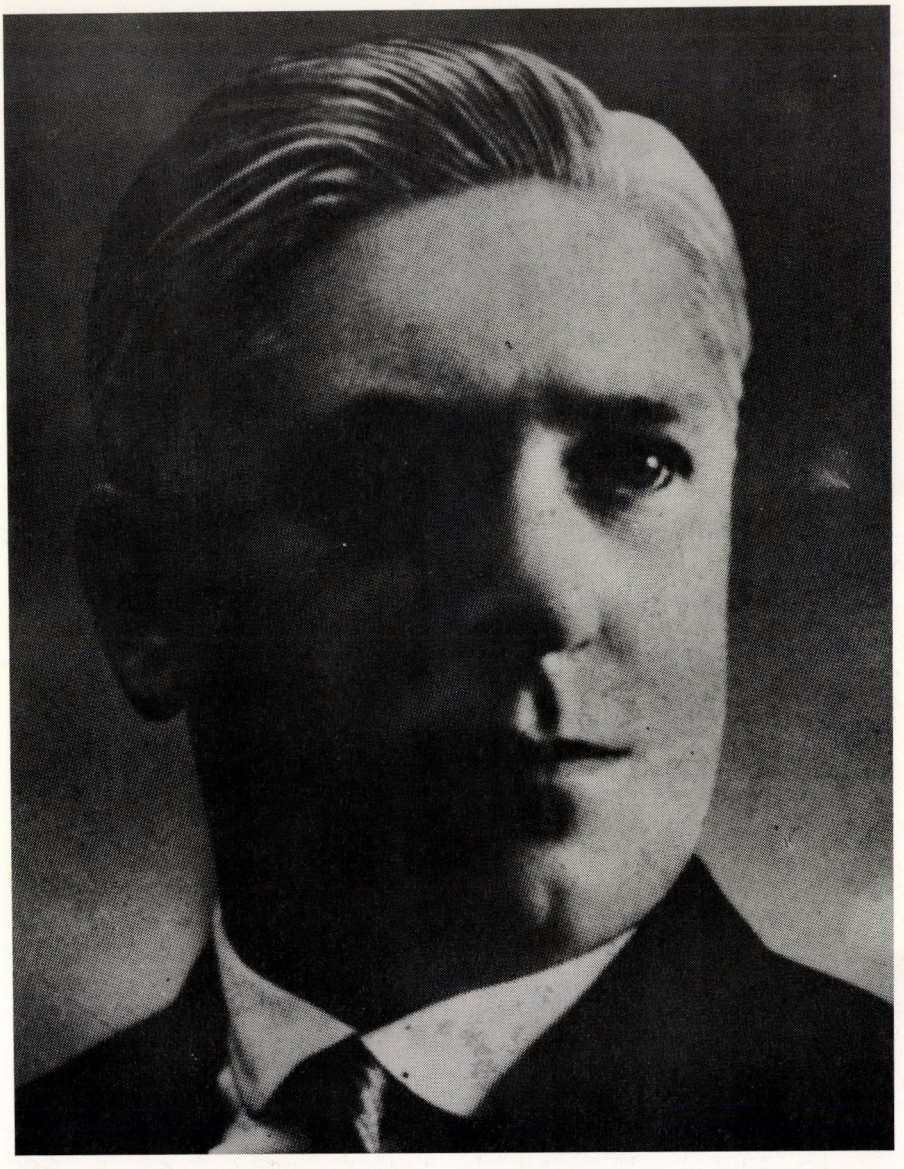

Bajcsy-Zsilinszky Endre

Kodolányi János

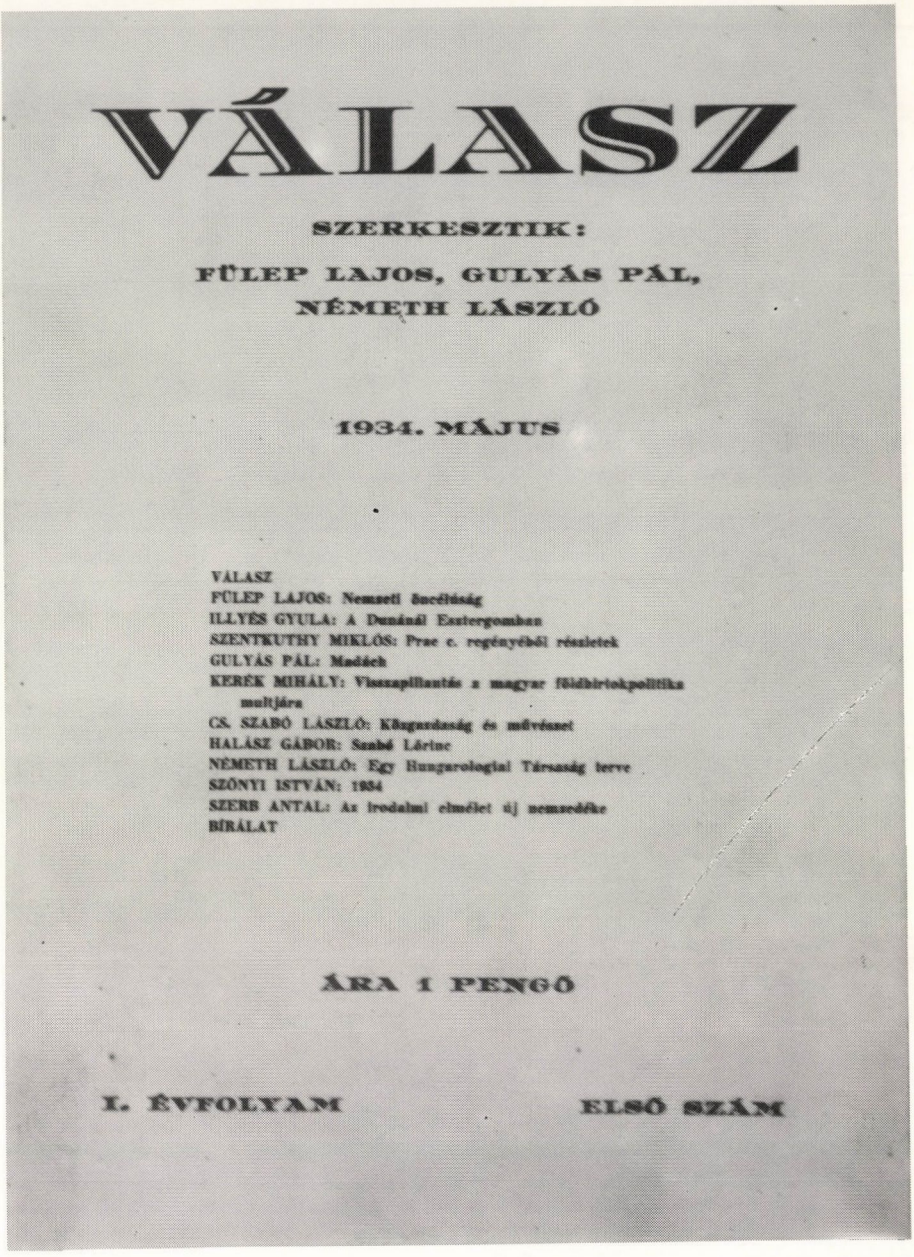

A Válasz 1. számának címlapja

Németh László

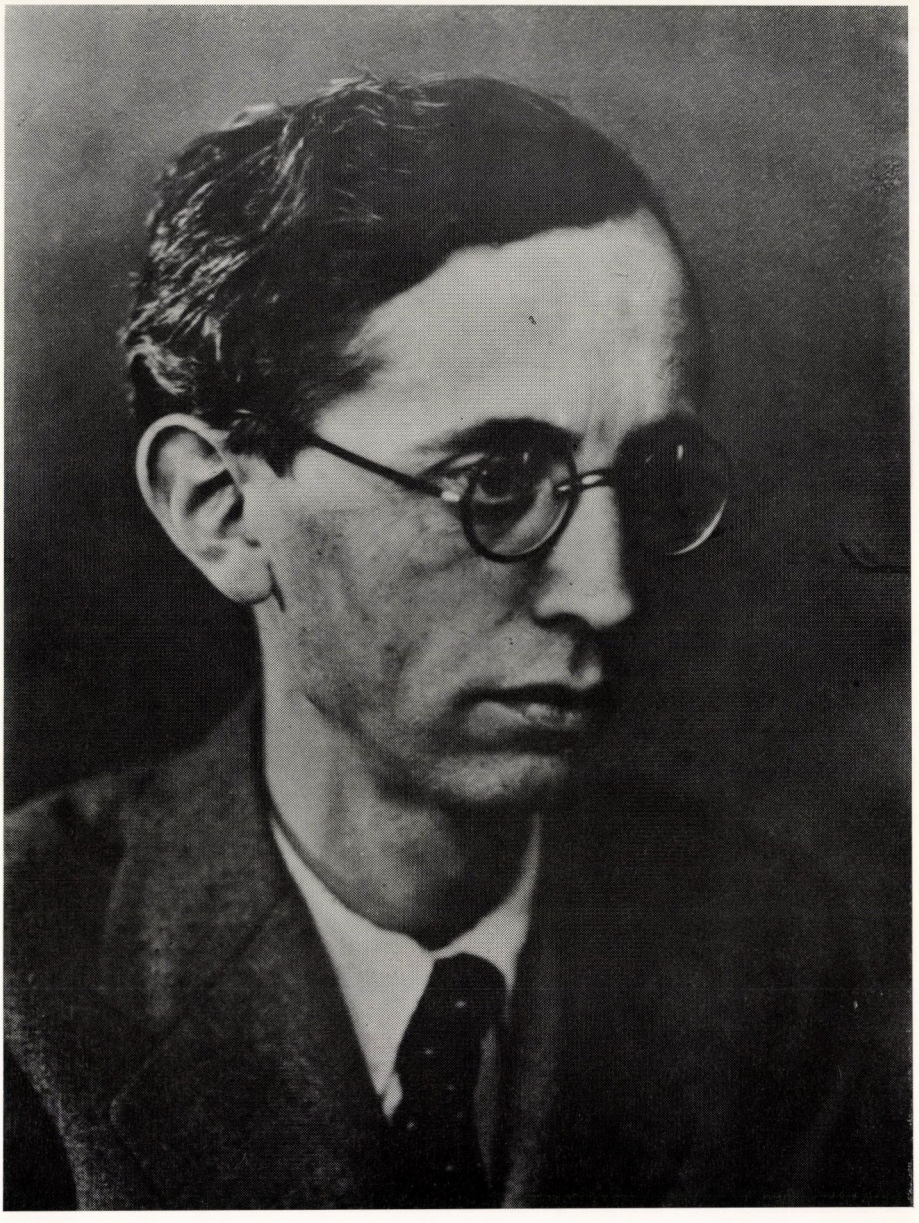

Gulyás Pál

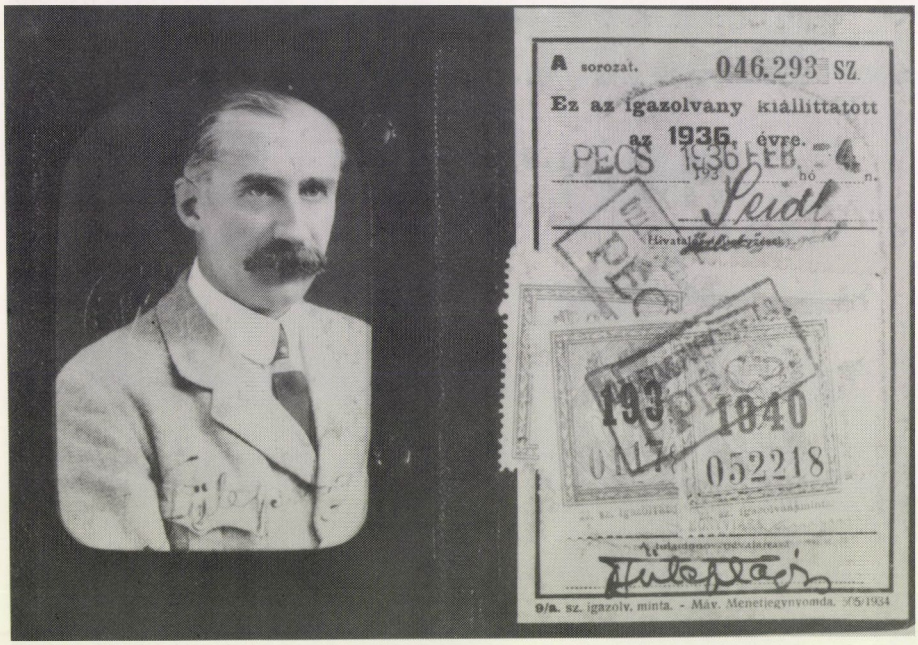

Fülep Lajos 1936-os vasúti igazolványa

Az egykori hidasi református templom

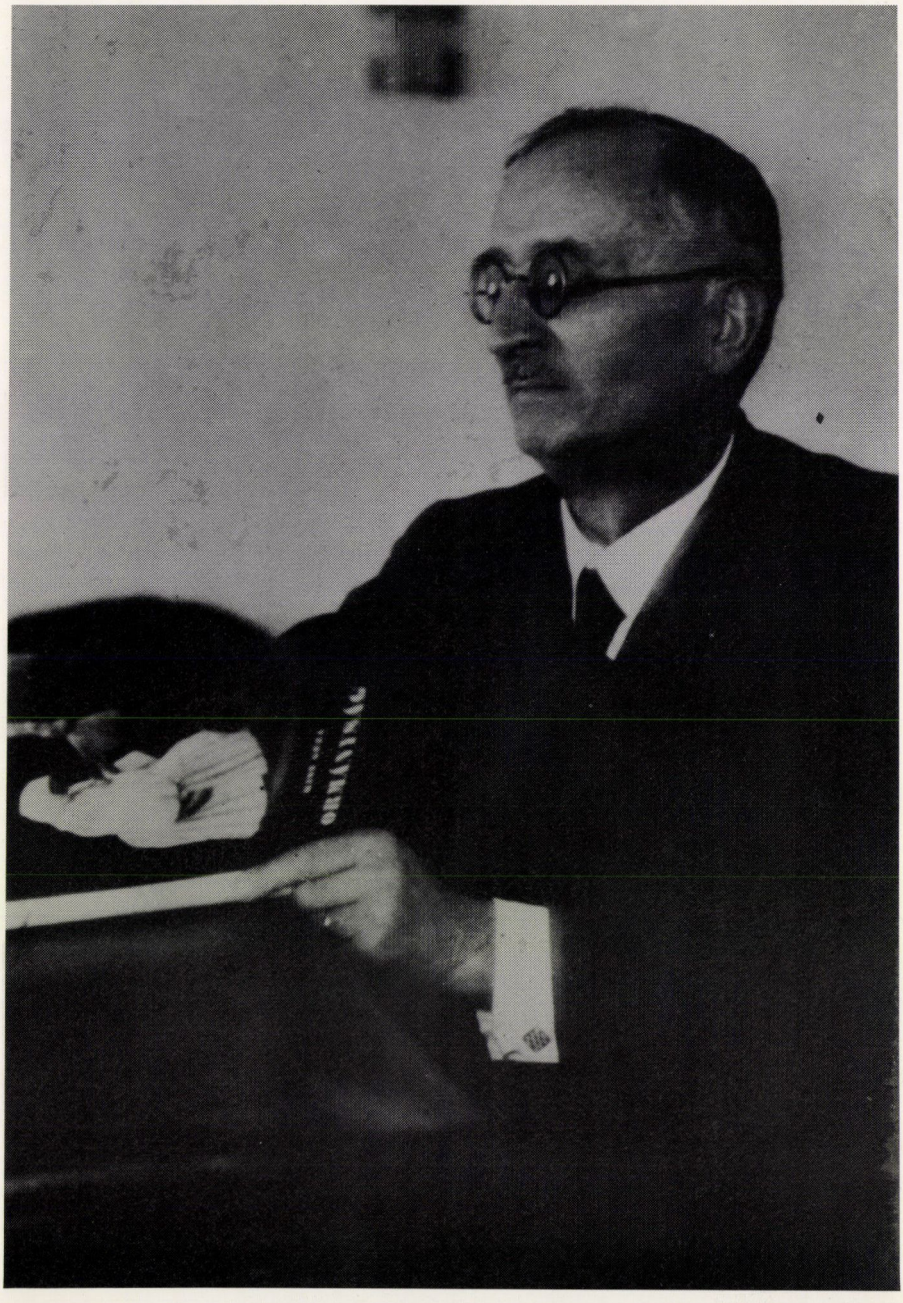

Kiss Géza

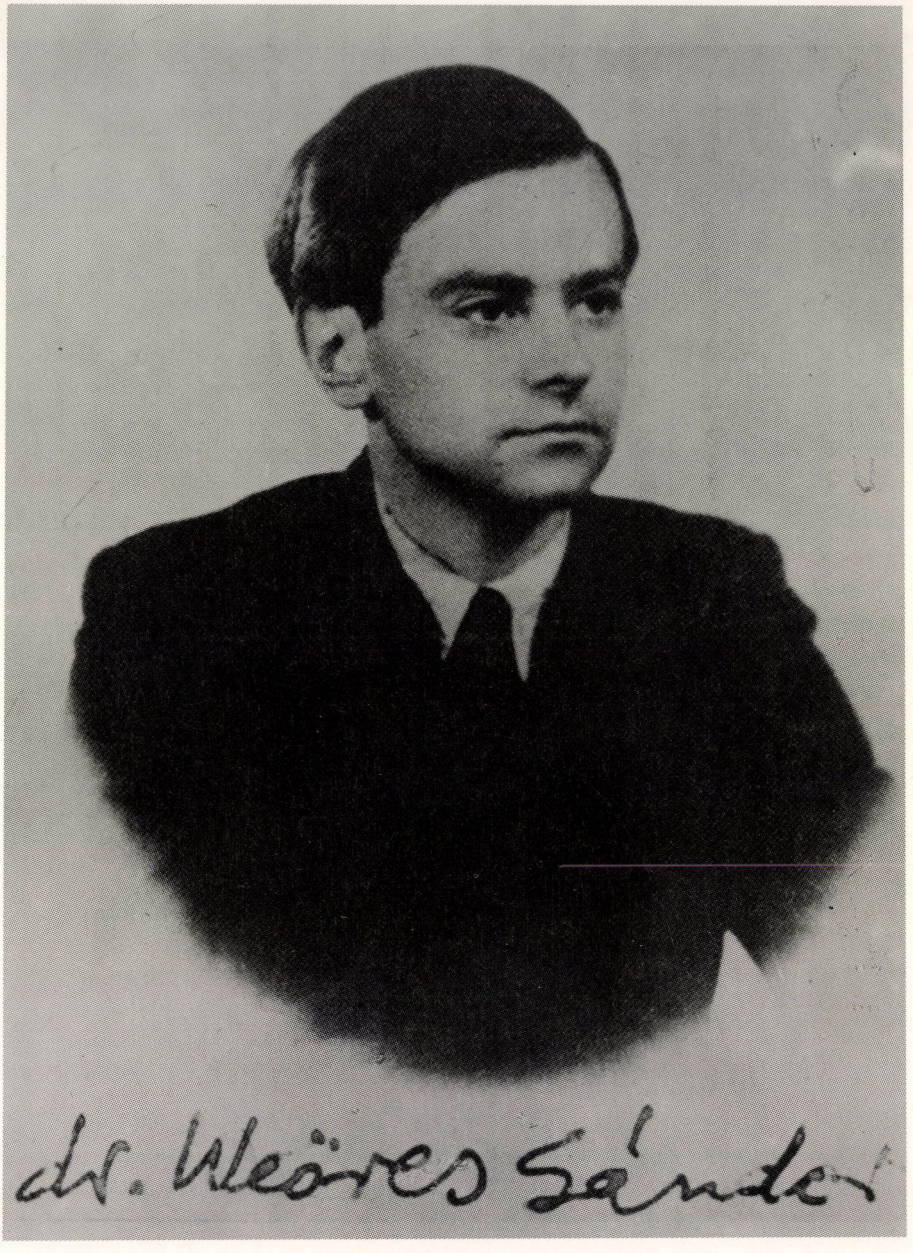

Weöres Sándor

Ára 820 Ft (ÁFÁ-val)